

OPUS

29

OPUS ▶

*International Journal of
Society Researches*

Uluslararası Toplum
Araştırmaları Dergisi

Cilt Vol 16 • Sayı Issue (29) • Eylül September 2020 • ISSN 2528-9527 E-ISSN 2528-9535

**SAYI
29**

ADAMOR

ADAMOR

Cilt Volume 16, Sayı Issue – 29

Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi
International Journal of Society Researches
Sayı Issue –29 • Eylül September 2020
ISSN: 2528-9527 – E-ISSN:2528-9535

Sahibi • Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti. adına
Yusuf SUNAR

Yazı İşleri Müdürü • General Director
Emir OSMANOĞLU

Editörler • Editors

Prof. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Susran Erkan EROĞLU (Osmaniye Korkutata Üniversitesi)

Yayın Editörü • Publish Editor

Editör Yardımcısı • Assistant Editor

Özgür TÜLEBAĞA (ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi)

Alan Editörleri • Field Editors

Prof. Dr. Sait AKBAŞLI (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÇELEBİ (Erciyes University)
Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergun Kara (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç.Dr.Fikret GÜLAÇI (Erzincan Binali Yıldırım University)
Doç. Dr.Jolanta BIELIAUSKAITE (European Humanities University)
Doç. Dr.Ayşegül DERMAN (Necmettin Erbakan University)
Doç. Dr. Savaş KARAGÖZ (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Özden TAŞĞIN (Nevşehir HBV Üniversitesi)
Doç. Dr. Müjdat AVCI (Osmaniye Korkut Ata University)
Doç. Dr. Mehmet MURAT (Gaziantep Üniversitesi)
Dr.Iwona FLOREK (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa PAMUK (Selçuk University)

Uluslararası Danışma Kurulu • International Advisory Board*

Åsa Kajsdotter (Folk Universitetet – İsveç), Carlos Rodrigues (University of Aveiro -Portekiz), Cristina Tonghini (Università Ca' Foscari Venezia –İtalya), Dariusz Trzmielak (University of Lodz -Polonya), Dezso Jozsef (University of Pecs – Macaristan), Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan), H.Yunus Taş (Yalova Üniversitesi – Türkiye), Irena Lazar (Univerza na Primorskem -Slovenya), Mustafa Çelikten (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Çelebi (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Güçlü (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Şanal (Giresun Üniversitesi – Türkiye), Pawel Sitek (University of Finance Manegement in Warsaw – Polonya), Péter Mezei (Szeged University -Macaristan), Şahin Kesici (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Türkiye), Verda Canbey Özgüler (Anadolu Üniversitesi – Türkiye), Verena Perko (University of Ljuljana -Slovenya), Yasin Aktay (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye), Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye)

* Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Hakem Kurulu • Board of Reviewing Editors*

- Ahmet Avcı (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi – Türkiye)
Aleksandra Szjenik (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow - Polonya)
Ali Ünal (Necmettin Erbakan Üniversitesi - Türkiye)
Alpaslan Gözler (Erciyes Üniversitesi - Türkiye)
Arif Yavuz (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Aşkın Keser (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Elisa Valia (University of Valencia- İspanya)
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)
Engin Yıldırım (Sakarya Üniversitesi - Türkiye)
Ersin Kavi (Yalova Üniversitesi - Türkiye)
Ewa Stawicka (Warsaw University of Life Science - Polonya)
Fevzi Demir (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Hasan Bilgehan Yavuz (Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi - Türkiye)
Irene Monsonís (University of Valencia -İspanya)
İbrahim Yenen (Karabük Üniversitesi - Türkiye)
Javier Sánchez García (University of Jaume -İspanya)
Jose Ruiz Mass (University of Granada -İspanya)
Katarzyna Łobacz (University of Szczecin Polonya)
Łukasz Roman (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow - Polonya)
Lyudmila Mihaylova (University of Ruse -Bulgaristan)
Mehmet Merve Özyaydın (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Memet Memeti (South East European University -Makedonya)
Murat Sezik (Adıyaman Üniversitesi - Türkiye)
Musa Yavuz Alptekin (Karadeniz Teknik Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Aykaç (Kırklareli Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Kılıç (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Türkiye)
Naci Gündoğan (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Nuray Karaca (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Oğul Zengingönül (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Osman Yıldız (Hak İş - Türkiye)
Sevda Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Simona Tripa (University of Ordea -Romanya)
Sunhilde Cuc (University of Ordea -Romanya)
Süleyman Özdemir (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Tunç Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Türker Kurt (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Uğur Dolgun (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Türkiye)
Veysel Bozkurt (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Yusuf Alper (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Zeki Parlak (Marmara Üniversitesi - Türkiye)

Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Sayı Issue - 29, 2020

Yayın Danışmanı

Ali Güneş, Ekrem Eraslan, Ekrem Çoraklık

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş

Yayın Türü

Aylık, Süreli Yayın

Yayıncı Kuruluş *Publisher*

ADAMOR

Toplum Araştırmaları Merkezi

W: www.adamor.com.tr

Elektronik Baskı

Eylül *September* 2020

İletişim *Correspondence*

Nasuh Akar Mah. 1403. Sok. No:10 D:5

Balgat Çankaya

ANKARA * Tel: 0 312 285 53 59

Faks: 0 312 285 53 99

W: www.opusjournal.net

E-mail: opusdergi@gmail.com

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, aylık olmak üzere yılda 12 sayı olarak yayımlanan hem Türkçe hem de İngilizce dillerindeki çalışmalara yer veren akademik, uluslararası hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS ve Journalindex.net tarafından indekslenmektedir.

OPUS- International Journal of SocietyResearches is an academic, international and refereed journal which is published four issues a year in March, June, September and December and accepts either Turkish or English studies.

All responsibilities of the articles published belong to the authors.

*OPUS- International Journal of SocietyResearches is indexed by EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS and Journalindex.net*

İçindekiler / Contents

- 1596 *Seda KAYAPALI YILDIRIM*
The Effect of Organizational Learning on Job Alienation: A Study in the Tourism Industry
Örgütsel Öğrenmenin İşe Yabancılaşmaya Etkisi: Turizm Sektöründe Bir Araştırma
- 1613 *Mehmet KIRLIOĞLU, Şükriü Anıl TOYGAR*
The Effects of Sexual Harassment on Quality of Nurses' Work Life and Turnover Intentions: A Sample of Ankara Province
Cinsel Tacizin Hemşirelerin İş Yaşam Kalitesi ve İşten Ayrılma Niyetleri Üzerindeki Etkisi : Ankara İli Örneği
- 1628 *Şuay Nilhan AÇIKALIN, Nilay NEYİŞCİ*
A Review Of Graduate Dissertations On Migration In Turkey: 1967-2018
Türkiye'de Göç Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme: 1967-2018
- 1642 *Neşe DUMAN, İbrahim ÖZGÜRBÜZ, Ayşegül ŞEYHOĞLU*
Reflections of the Teaching-with-Analogies Model (TWA) on the Teaching of Geography
Analojilerle Öğretim Modelinin (TWA) Coğrafya Öğretimine Yansımaları
- 1666 *Burhanettin KARAKOÇ, Zehra ATBAŞI*
Özel Eğitim Öğretmenlerinin Problem Davranışlara Müdahalede İşbirliğinin Öneme ve Uygulanmasına Yönelik Görüşleri
The Importance of Private Education Teachers For The Importance and Implementation of Cooperation in The Problem Behavior Intervention
- 1689 *Şerif Ali DEĞİRMENÇAY, Figen HUN*
Probleme Dayalı Öğrenme Yöntemi İle Desteklenen 5E Öğretim Modelinin Başarı Ve Tutuma Etkisi
Effect Of 5E Teaching Model Supported By Problem Based Learning On The Achievement And Attitude
- 1718 *Huriye YILDIZBAŞ, Hatice GÜZEL*
Ortak Bilgi Yapılandırma Modeline Göre Yapılan Öğretimin Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Işık Konusuna İlişkin Kavramsal Anlamalarına Etkisi
The Effect of Teaching Based on the Common Knowledge Construction Model on the Conceptual Understanding of Sixth Grade Students Regarding the Subject of Light

- 1751 *Turan KAÇAR, Cengiz TAŞKIRAN*
7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Etkinliklerin Sorgulamaya Dayalı Öğretme Uygunluğunun Değerlendirilmesi
The Evaluation of the Suitability of the Activities in the 7th Grade Social Studies Textbook for Inquiry-Based Teaching
- 1780 *Hakan KAYA, Can ÇİFTÇİBAŞI*
Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Görüşlerinin Öğretmen Değişkenine Göre İncelenmesi
Examination of Secondary School Students' Views About Music Lesson According to Teacher Variable
- 1810 *Ali KOCAYİĞİT, Necla EKİNCİ*
Ortaöğretim Okullarında Uygulanan Program Dışı Etkinliklerin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi
Evaluation of Extra-curricular Activities Implemented in High Schools According to Teachers' Opinions
- 1849 *Ahmet Alper SAYIN, Aslı YERLİ*
Evsel Atıklarda Geri Dönüşüm Farkındalığı ve Ekonomiye Katkısının İncelenmesi
Recycling Awareness in Domestic Waste and Investigation of Its Contribution to the Economy
- 1875 *Mehmet İNCE, Cansu TOR KADIOĞLU*
Tüketicilerin Covid19 (Korona) Virüsüyle Artan Stoklama İsteğinin Online Satın Alma Davranışına Etkisi
Effect of Consumers Increasing Stocking Request with the Covid19 (Corona) Virus on Online Purchasing Behavior
- 1907 *Mehmet DEMİRDÖĞMEZ, Hacı Yunus TAŞ, Nihat GÜLTEKİN*
Koronavirüs' ün (Covid-19) E-Ticarete Etkileri
The Effects of Coronavirus (Covid-19) on E-Commerce
- 1928 *Murat YORULMAZ, Serdar ALNIPAK*
Yönetici Düzeyindeki Gemi Adamlarının Elektronik Seyir Teknolojileri Kullanımının Teknoloji Kabul Modeli İle İncelenmesi
Investigation of the Use of Electronic Navigation Technologies by Management Level Seafarers with Technology Acceptance Model
- 1955 *Melike SOMUNCU*
İş Yeri Adlarının Dil- Kültür Zemininde İncelenmesi: Develi İlçesi Örneği
Analysis Of Workplace Names On Language – Culture: Example Of Develi District
- 1987 *Esenmur SİRER*
Eğitimin Ekran Üzerinden Teknolojik Dönüşümünde Pandemi Dönemi'nin Etkisi
Transformation of Education on Screen

- 2019 *Hüseyin KUTBAY*
Kurumsal Kalite ve Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi
The Relationship Between Institutional Quality and Foreign Direct Investment Inflows: Panel Data Analysis for OECD Countries
- 2045 *Burcu ÖZER*
Türkiye'de Bilsem Müzik Alanına Yönelik Yapılan Çalışmalar: Sistematik Bir Derleme
Studies On Bilsem Music Field In Turkey: A Systematic Review
- 2077 *Alexandra SZEJNÍUK*
A Socially Responsible Entrepreneur
Sosyal Sorumluluk Sahibi Girişimci
- 2093 *Elif GENÇ TETİK*
A Critical Evaluation Of The City Councils In Turkey: Institutional, External Environmental And Legislative Aspects
Kurumsal, Çevresel Ve Hukuki Açılardan Türkiye'de Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme
- 2108 *Nureddin NEBATİ*
Çağdaş Eleştirel Kuramlar Bağlamında Laiklik Kavramına Bakış ve Türkiye'deki Evrimi
Evolution and Overview of the Concept of Laïcité in Turkey in the Context of Contemporary Critical Theories
- 2142 *Dilara USTABAŞI GÜNDÜZ, Esra SAĞLAM*
Öteki Mekânlarda Sosyal Sorunlar: Bir Literatür Taraması
Social Problems in the Otherized Places: A Literature Review
- 2179 *İ. Aytaç KADIOĞLU*
Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Çatışma, Güvenlik ve Sığınma
The Syrian Civil War and Turkey: Conflict, Security and Refugees
- 2214 *Mehmet ÖZCAN, Bekir KESKİN*
Dijitalizasyon Bağlamında Sosyal Dönüşüm
Social Transformation in The Context Of Digitalization
- 2230 *Esra AKGEMCİ*
Yumuşak Dengeleme Kavramının Sınırlılıkları Üzerine Yeniden Düşünmek: Venezuela Dış Politikası Örneği
Rethinking on the Limitations of Soft Balancing Concept: The Case of Venezuelan Foreign Policy
- 2263 *Yakup BULUT, Muzaffer BİMAY*
Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri
A Comparative Analysis Of Local Administration: Exmples Britain And Turkey

- 2299 *Mutlu YORULDU*
Türk Mali Tarihinde Varlık Vergisi Uygulaması ve Sosyo-Ekonomik Sonuçlarının Değerlendirilmesi
Application of Assets Tax in Turkish Financial History and Evaluation of Socio-Economic Results
- 2316 *Ülhak ÇİMEN*
Kültür Endüstrisinin Yeniden Üretiminde Kitle İletişim Araçlarının Görevleri: Theodor W. Adorno Değerlendirmesi
The Responsibilities Of Mass Media In The Reproduction Of The Culture Industry: The Assessment Of Theodor W. Adorno
- 2346 *Gülşah TAŞÇI, Mustafa ÇELEBİ*
Eğitimde Yeni Bir Paradigma: "Yükseköğretimde Yapay Zekâ"
A New Paradigm in Education: "Artificial Intelligence in Higher Education"
- 2371 *Ayhan DOĞAN, Mustafa KILINÇ*
Cumhuriyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum: İsmet Paşa Kız Enstitüsü Ankara (1928-1938)
An Outstanding Institution In The Modernization Of Turkish Women During The Republic Period: İsmet Paşa Girls' Institute-Ankara- (1928-1938)

Bu sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Vol. 16 Issue 29)

Editör olarak bu sayımızda yayınlanan makalelere anonim hakemlik yapan aşağıdaki hakemlere teşekkür ederiz.

The Editor wish to thank the following reviewers for their anonymous evaluations of papers in this issue

Ahmed Emin Osmanoğlu	Bingöl Üniversitesi
Ahmet Alper Sayın	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Ahmet İlker Akbaba	Erzurum Teknik Üniversitesi
Ahmet Yavuz Çamlı	Adıyaman Üniversitesi
Aykut Emre Bozdoğan	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Aysun Erginer	Hacı Bektaş-ı Veli Üniversitesi
Baki Yegen	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Berçem Barut	Hitit Üniversitesi
Celal Nazım İrem	İstanbul Aydın Üniversitesi
Cem Tutar	Üsküdar Üniversitesi Üniversitesi
Çiğdem Şahin	İstanbul Üniversitesi
Duygu Piji Küçük	Marmara Üniversitesi
Elçin Ergin Talaka	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Elif Doğan	Atatürk Üniversitesi
Emine Atalay	Selçuk Üniversitesi
Emine Atmaca	Akdeniz Üniversitesi
Gönül Kaya Özbağ	Kocaeli Üniversitesi
Görkem Altınörs	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Gülşen Kırpık	Adıyaman Üniversitesi
Hüseyin Aslan	Selçuk Üniversitesi
Hüseyin Kutbay	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
İhsan Çetin	Namık Kemal Üniversitesi
İkram Daştan	Yalova Üniversitesi
İsmail Barış	Üsküdar Üniversitesi
İsmail Hakan Akgün	Adıyaman Üniversitesi
Kemal Yıldız	Celal Bayar Üniversitesi
Mehmet Yılmaz	Atatürk Üniversitesi
Mustafa Altunoğlu	Anadolu Üniversitesi
Mustafa Güçlü	Erciyes Üniversitesi
Mustafa Şanal	Giresun Üniversitesi
Müjdat Avcı	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Nazan Özur	Gazi Üniversitesi
Neval Karanfil	Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Nihan Potas	Gazi Üniversitesi
Nilufer Cerit Berber	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Nurettin Özgen	Ankara Üniversitesi
Özlem Arda	İstanbul Akademisi
Serkan Naktiyok	Atatürk Üniversitesi
Sezen Bozyiğit	Tarsus Üniversitesi
Sibel Utar	Dumlupınar Üniversitesi
Süleyman Arslantaş	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Şermin Kalafat	Medeniyet Üniversitesi
Tahir Emre Gencer	Anadolu Üniversitesi
Talip Kanalga	Hitit Üniversitesi
Vedat Yılmaz	Artvin Çoruh Üniversitesi
Veyse Eren	Mustafa Kemal Üniversitesi
Yasemin Doğan	Kocaeli Üniversitesi
Yavuz Bayram	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yusuf Ekrem Akbaş	Adıyaman Üniversitesi
Zafer Çakmak	Fırat Üniversitesi
Zafer Kurtaslan	Ankara Müzik Ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Üniversitesi
Zeki Nacakçı	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editörden

2020 yılının dokuzuncu sayısı ile yeniden karşınızdayız. Yıllar önce yayın hayatına başlarken araştırmacıların toplumla ilgili bilimsel temelli ürettikleri bilgilerin daha fazla okuyucu ve araştırmacıya ulaştırılmasında bir referans noktası olma hedefini belirleyen OPUS, 2020 yılının dokuzuncu sayısı olan 29. Sayı ile bu hedefinde kararlı adımlarla ilerlemeye devam etmektedir.

29. sayımızda yine topluma dair problemleri (eğitim bilimleri, sosyoloji, psikoloji, yönetim bilimi alanlarından) disiplinler veya disiplinlerarası ele alan 30 kuramsal ve uygulamalı çalışmayla toplum araştırmalarına önemli katkılar sağladığımızı düşünmekteyiz.

OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi yayın periyodunu değiştirerek, aylık periyotta yılda 12 sayı olarak yayınlanacaktır. Tüm yazar, hakem ve okuyucularımızın bilgisine sunarız.

Bildiğiniz üzere OPUS makale takip ve yayın süreci Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu kapsamda daha önceki yıllarda yayımlanmış makalelerde yazarlar tarafından talep edilen düzeltmeler (Kaynakça eksikliği vb.) hemen yerine getirilmekteydi. Ancak Dergipark 2018 yılından itibaren sayı yayımlandıktan sonra düzeltmeler için süreyi beş güne sınırlandırmıştır. Bu sürenin dışında düzeltme imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle yayımlandıktan sonra makalesinde düzeltme talebinde bulunan yazarlarımızdan düzeltme metni talep edilmekte ve bu metinlere bu sayıdan itibaren çıkacak ilk sayılarda yer verilmektedir.

Diğer taraftan 2018 yılı içerisinde titiz ve şeffaf akademik yayıncılık ilkeleri kapsamında OPUS yayın etiği ve yayın ilkelerimizi derginin web sayfasından tüm paydaşlarımızla paylaşmıştık. OPUS yayın etiği bölümündeki etik ilkelere yönelik standartlara, yayıncı ve editörler olarak bağlı kalacağımızı belirtip diğer paydaşlarımızdan da aynı hassasiyeti beklemekteyiz. Özellikle dergimize çok değerli katkılar veren hakemlerimizden yayın değerlendirme ilkeleri konusunda biraz daha hassas olmalarını rica ediyoruz.

OPUS'un 29. Sayısında emeği geçen tüm yazar, hakem ve çalışanlara teşekkür ederiz.

Editörler

The Effect of Organizational Learning on Job Alienation: A Study in the Tourism Industry

DOI: 10.26466/opus.748092

*

Seda Kayapalı Yıldırım *

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Sarıkamış Turizm Fakültesi, Kars/Türkiye

E-Mail: seda.yildirim@kafkas.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4438-2445](https://orcid.org/0000-0003-4438-2445)

Abstract

In order to overcome the challenging competitive conditions, information and information personnel that can obtain the information has been one of the indispensable tools for organizations in recent years. Organizations are working hard to ensure that accurate information can be obtained, interpreted, and shared in a timely manner to create such an environment. Thus, an appropriate organizational structure is created such as a learning organization. However, various reasons cause employees to alienate towards work, and their work becomes meaningless for the alienated employee. Especially in classical organizations with a formal structure, the number of alienated employees is quite high. Therefore, this research aims to examine how organizational learning affects job alienation.

According to the results of this study conducted with 363 hotel workers who participated in the study, commitment to learning, shared vision and open-mindedness, which are sub-dimensions of organizational learning, have significantly and negatively affected job alienation.

Keywords: Commitment to Learning, Shared Vision, Open-Mindedness, Job Alienation.

Örgütsel Öğrenmenin İşe Yabancılaşmaya Etkisi: Turizm Sektöründe Bir Araştırma

*

Öz

Zorlu rekabet şartlarının üstesinden gelebilmek için bilgi en önemli unsur olurken bu bilgiyi elde edebilecek bilgi çalışanı örgütler açısından son yılların vazgeçilmez araçlardan birisi olmuştur. Örgütlere rekabet üstünlüğü sağlayacak şartların oluşturulabilmesi için iyi yöneticiler doğru bilginin zamanında elde edilebilmesi, yorumlanması ve paylaşılması hususunda yoğun çaba harcamaktadır. Bu durum için öğrenen organizasyon gibi uygun bir örgütsel yapı oluşturulması gerekmektedir. Buna karşın çeşitli sebepler çalışanların işe yabancılaşmasına sebep olmakta ve yabancılaşan çalışan için yaptıkları işler anlamsız hale gelmektedir. Özellikle klasik organizasyonlarda bulunan formal yapı içerisinde yabancılaşan personel sayısı oldukça fazladır. Dolayısıyla araştırmada örgütsel öğrenmenin işe yabancılaşmayı nasıl etkilediğini ortaya koymak amaçlanmuştır. Bu amaç doğrultusunda uluslararası literatürde kabul görmüş ölçeklerden yararlanılarak bir anket uygulanmuştır. Araştırmaya katılan 363 otel çalışanı üzerinde gerçekleştirilen ve SPSS paket programında faktör, korelasyon ve regresyon analizleri yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre örgütsel öğrenmenin alt boyutları olan öğrenmeye bağlılık, paylaşılan vizyon ve açık görüşlülük işe yabancılaşmayı anlamlı ve olumsuz olarak etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğrenmeye Bağlılık, Paylaşılan Vizyon, Açık Görüşlülük, İşe Yabancılaşma.

Introduction

The common way to survive for businesses in a complex environment that emerges amid technological advances, rapid changes and the turmoil of fierce competition is to develop their creativity. Moreover, in this information era, the knowledge that will bring creativity can be quickly obsolescence and easily imitated. Therefore, information should be obtained, interpreted, shared and stored at the right time from internal and external environments. In order to achieve this situation, an organizational structure is needed accordingly. Researchers have been working for years to build this organizational structure, and as a result of these efforts, Baker and Sinkula (1999), Senge (2006), Drucker (2002), and many other researchers have introduced the concept of "learning organizations". Conceptually, the goal is to increase the level of organizational level to the highest, and learning is considered as a product of an understanding that is addressed managerially. There are many studies focusing on this concept in the international literature, however, this study focuses on the tourism-hotel management sector in which monopolized competition exists through differentiated products or services. With this aspect, this study will contribute to the body of knowledge. On the other hand, the information worker, who is seen as a capital and can convert the knowledge they obtained with analytical thinking abilities into practical applications for the organization, is a must for learning organizations (Drucker, 2002). However, the challenges these employees face in their professional lives and other reasons lead to alienation to work and counterproductive behaviors. This reduces the productivity of organizations and leads to the loss of sustainable competitive advantages. Therefore, this study aims to measure the impact of organizational learning on alienation. In alignment with this purpose, this study reveals how the sub-dimensions of organizational learning- commitment to learning, shared vision and open-mindedness- affect alienation.

Literature Review

Job Alienation

Philosophically, alienation was first addressed by Hegel in 1808 and it refers to the source of the distance between humans' physical presence and mental

health. There are two worlds according to the soul. The first world is the world of actualism and its alienation to itself. The second world is the world it built for itself by raising itself on the first world (Elma, 2003, p.18; Uysaler, 2010, p.29). Feurbach explained the alienation process based on religion. According to him, religion is nothing but a reflection of man's basic desires and powers. Those attributed to God are actually one's own qualities, and man has distanced himself from himself and eventually got alienated (Fettahlioğlu, 2006, p.17). From a philosophical perspective, alienation is based on the reflection of the soul itself.

Sociologically, alienation refers to the decrease in the need for workforce with the developments in industry and technology in the modern society, and from this aspect machines are replacing the physical powers and thus the workforce is integrated with technology. With this aspect, workforce is turning into robots that operate machines and monitor them when operating. Workers are under strict monitoring and monotony emerges through standardization which leads to the alienation of workers (Marcuse, 1990, pp.31-33; Büyükyılmaz, 2007, pp.26). Thus, alienation is a concept emerges with societal change from a sociological perspective.

The process of alienation is defined as the negative emotions due to distancing from career goals and not being able to adjust to professional norms, and dissatisfaction that occurs in social relationships with other employees. In other words, alienation is the psychological separation from work as a result of the perception that the employee needs and expectations are not satisfied (Aiken ve Hage, 1966, p.497; Banai, Reisel ve Probst, 2004, p.377). Therefore, alienation to work has important consequences that reduce the productivity of organizations.

According to Seeman (1959), alienation is an individual's weakness, meaninglessness, irregularity, isolation, and self-alienation. Although there are other categorizations of alienation in the literature, Seeman's categorization of alienation is widely accepted. Weakness can generally be evaluated in terms of the individual's control over the events or not having control. It can be said that especially people with external control focus perceive weakness as they think they do not have control over events (Tekin, 2012, p.36). The meaninglessness in the shared definition of psychology and sociology is the fact that the individual does not know what to believe as a result of the uncertainty they encounter in evaluating something, and the inability

of individuals to understand what is happening in their environment (Simsek et al., 2006, p.574). The normlessness refers to rules losing their effect and the belief of rules being not necessary to meet goals (Sullivan and Ott, 2009, pp.84-85). Isolation (social distancing) is defined as the goals and beliefs that are valued highly by the society not having any meaning for individuals (Zuschin, 2003, p.53). Self-alienation is the incompatibility of a particular behavior of a person with their expectations for the future, behaving differently outside the expectations of the person and alienating the person against themselves (Seeman, 1959, pp.789-790). Alienation causes individuals with all these dimensions to feel weakness in their work, to make goals meaningless and feel the need to not follow the rules, to remain indifferent to organizational events, and ultimately alienate even to themselves.

Organizational Learning

Learning, a process in which knowledge is created by transformation of experience, is to change existing behaviors through research and experimentation to gain a long-lasting behavioral change. Therefore, the learning expressed as the process of gaining knowledge and experience is an individual's change of behavior accordingly by learning according to the environmental conditions (Kim, 1993, p.38; Malcolm, 1998, p.124; Hasebrook, 2002, p.4). The change in current or potential behavior in a situation or in a process that repeats is individual learning. Individuals can also learn through cognitively filtering the information they obtained (Schwartz, 1991; Probst and Büchel, 1997, p.17). Individual learning is very important for organizations as it is the key to individuals, teams and organizations. According to Senge, organizations can only learn through learning individuals, however, individual learning does not guarantee organizational learning but without individual learning, organizational learning cannot occur. Therefore, the concept of information workers who can learn individually is important for organizations.

As a system approach, organizations are a subsystem of the industry and human resources are a subsystem of organizations, and this system is the most fundamental element in the fulfillment of organizational activities. Therefore, for organizational learning, individual learning should occur in

the first place. First, individuals pass on what they have learned to organizations and organizations convert new information created over time to individuals (Lundberg, 1995, p.20). In 1959, Drucker used the concept of information workers to define the business roles that should include people capable of gaining analytical knowledge in terms of education, quality, and theory and converting it into practice (Arthur et al., 2008). In addition, Drucker (2002) saw information workers not only as workforce but also as capital. In particular, rapidly changing environmental conditions and the exacerbation of competition in chaotic environments have made it imperative for organizations to be creative. Knowledge is the key to achieving competitive advantage in these turbulent environmental conditions and dealing with uncertainties. For this reason, information workers need to obtain and share information in a coordinated manner and make decisions accordingly. As a result of the organizational function, individuals work as members of a business unit, group or team in organizations. Therefore, at the level of organizational learning, the ability of these groups to learn is also important. Groups that are oriented towards a specific purpose can learn without having to be forced into a specific learning classification through dialogues. Therefore, the level of learning in groups is higher than individual learning through the synergy created by collective learning. The information accumulated by team members helps with making the most accurate decisions that will create a shared organizational memory (Romme and Dillon, 1997, p.67; Salner, 1999, p.489). For this reason, organizations need to create an organizational environment that will enable learning as a group or team.

Organizational learning as a concept above individual or group learning is the process of solving problems and increasing mobility based on organizational knowledge and value change (Probst and Büchel, 1997). Learning at an organizational level is defined as the organization's ability to gain perspective and understanding as a result of various experiences and as the willingness to evaluate the mistakes and achievements made based on the information collected from the environment through observations, experiments or analyses (Mcgill, Slocum and Lei, 1992, p.6). Learning at an organizational level refers to the transformation of the common understanding and values into systems, methods, procedures, policies, expected behavioral patterns for the entire organization and common databases that all

those in need can easily obtain. While learning in organizations is a process in which learning event occurs at various levels, and a learning organization is the structure that occurs as a result of this process (Koçel, 2011, p.427). A learning organization is defined as the final stage of the process. Organizations that regulate their relationships through the information obtained from the environment are called "knowing organizations" while organizations saying that different good people can be found is an understanding organization. Organizations that organize disruptive aspects of organizations through management techniques are "thinking organizations" and those that ultimately promote learning, sharing knowledge through open communication and create a constructive environment are called "learning organizations" (Mcgill and Slocum, 1993). Each organization learns within its organizational activities, but when it addresses it as a managerial structure, it can be a learning organization.

Senge (2006) found in his study focusing on the differences of learning organizations from traditional organizations that learning organizations must master certain basic disciplines. According to Senge, learning organizations that should consist of five disciplines that are shared vision, individual competence, mental models, system thinking and group learning reveal common values for the future with shared vision and employees provide the necessary motivation and focus for learning. With individual competence as the second discipline, individuals reach to the level of making efforts for life-long learning in order to reach the shared vision. Deep-rooted thoughts, symbols, and images formed in the mind of individuals form mind models that affect people's thoughts (Crandall, 2010, p.180). In the third discipline of mental models, creating an open direction for learning through freeing individuals from dominating certain patterns is planned. Mental models are a situation that affects our behaviors and understanding of the world through assumptions, generalizations, symbols, and images that have taken place in our minds. Not only does it make sense of the world, it also determines the way it transitions to action (Senge, 2006, p.47-48). The fourth discipline is the idea of a system where situations that occur in a cycle can be perceived as a whole. Through systems thinking, how the parts that make up a whole move together is understood. Finally, the fifth discipline is the discipline of acting in a team. Solving problems that arise

within such a complex system can be made possible with the common intelligence and shared information of teams made up of people with the ability (Yazici, 2001, p.163). Accordingly, employees gain the capacity to think and learn together by moving as a team while achieving the goals.

Relationships Between the Concepts

According to Senge's (2000) research, individual mastery is expressed as the cornerstone and spiritual basis of a learning organization. In addition, according to Schuman's (2005) approach, knowledge workers with a high level of individual competency are capable of consistently fulfilling the results that are important to them. The desire and capacity of an organization to learn cannot be more in the human resources that naturally make it. Therefore, a true learning organization tries to improve the individual level of mastery of its members (McCall, 1994). An organization that constantly learns how to shape its future is expected to consist of individuals who learn how to develop on issues that are important to them in their lives (Timuroğlu et., 2016). As a result of this expectation, the number of employees who are alienated from work will decrease and productivity will increase in learning organizations.

Method

In this section, the hypotheses, models, population, sample, and measurement tools of the research study are explained.

Hypotheses and Model of the Research

The following hypotheses were developed based on the literature review conducted on the concepts.

- H₁: Commitment to learning negatively affects alienation.
- H₂: Shared vision negatively affects alienation.
- H₃: Open-mindedness negatively affects alienation.

The research model summarizing the relationship between concepts is given in Figure 1.

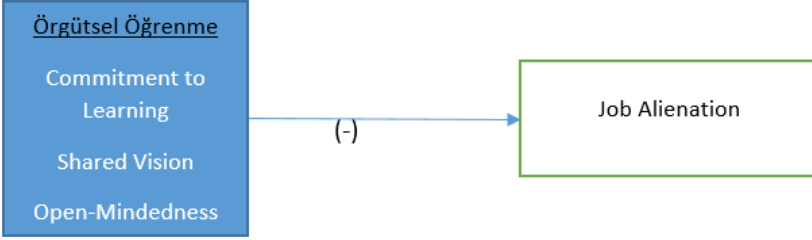

Figure 1. Research Model

Population and Sample

The study population consisted of hotel employees at the Erzurum Palandöken Tourism Center operating in the city of Erzurum. The sample size for the 750 employees working in hotels in the beginning of the 2018-2019 winter season was found as 254 within a 95% confidence interval (<https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>). According to the simple random sampling, 500 surveys were distributed to employees and 390 employees responded to the surveys. 363 surveys were analyzed after excluding the surveys with incorrect and incomplete information.

Measurement Tool

The survey method was used in the study and the scales from previous research that tested validity and reliability were used. The scales used in the study consist of three sections. In the first section, employees were asked about their gender, age, education, and employment duration in order to determine the overall profile of the participants in the study.

In the second section of the scale, the scale developed by Baker and Sinkula in 1999 was used to identify the organizational learning independent variable. Timuroğlu et. used the scale in Turkey in 2016 and achieved high validity and reliability. In this study, the sub-dimensions of organizational learning were measured with 5 items on commitment to learning, 3 items on shared vision, and 4 items on open-mindedness.

In the third section, the alienation to work scale developed by Hirschfeld and Field (2000) was used. The scale consisting of 6 items had a high validity

and reliability. Both sections consist of 5-Likert point items (1: Strongly disagree - 5: Strongly agree).

RESULTS

Demographic Data

In order to better interpret the participant profile in the study, the data obtained for demographic variables such as gender, age, level of education, and employment duration are given in Table 1.

Table 1. Demographic Data for Participants

Variable	Category	Frequency	Percent
Gender	Female	161	44.35
	Male	202	55.65
Age	20 and under	73	20.11
	21-30	126	34.71
	31-40	103	28.37
	41 and above	61	16.81
Education Level	High school and below	86	23.69
	Associate degree	151	41.60
	Undergraduate	125	34.44
	Graduate	1	0.27
Employment Duration	Less than 1 year	52	14.33
	1-2 years	55	15.15
	3-4 years	98	26.99
	5 years and more	158	43.53
Total		363	100

According to Table 1, 44.35% of the participants were female and 55.65% were male. 20.11% were under the age of 20, 34.71% were between the ages of 21 and 30, 28.37% were between the ages of 31-40 and 16.81% were over the age of 41. 23.69% of the participants were graduates of high school and below, 41.60% had associate degrees, 34.44% had undergraduate and 0.27% had graduate degrees. 14.33% have been working for less than 1 year, 15.15% between 1-2 years, 26.99% between 3-4 years and 43.53% have been in the hotel for 5 years or more.

Findings on the Scale

The results of the exploratory factor analyses and reliability coefficients of the study are shown in Table 2.

Table 2. Exploratory Factor Analysis on the Organizational Learning Scale

Factors	Factor Loads	Variance Described	Total Variance	Cronbach Alpha	Mean	Standard Deviation
1.Dimension		23.038	23.038	0.783	3.1174	0.83036
Commitment to Learning1	0.727				2.98	1.179
Commitment to Learning2	0.833				2.99	1.136
Commitment to Learning3	0.785				2.99	1.160
Commitment to Learning4	0.649				3.29	1.098
Commitment to Learning5	0.575				3.34	1.099
2. Dimension		15.865	38.903	0.731	3.0083	0.88240
Shared Vision1	0.694				2.99	1.303
Shared Vision2	0.761				2.94	1.230
Shared Vision3	0.608				3.09	1.147
3. Dimension		13.126	52.029	0.703	3.4690	0.70923
Open-Mindedness1	0.658				3.80	1.066
Open-Mindedness2	0.556				3.04	1.141
Open-Mindedness3	0.682				3.28	1.086
Open Mindedness4	0.664				3.75	0.936

According to Table 2, the validity and reliability of organizational learning are provided. In addition, the KMO value is 0.784 and the Cronbach Alpha of all items is 0.743. In Table 3, the results of the exploratory factor analysis of alienation work are given.

Table 3. Exploratory Factor Analysis on the Organizational Learning Scale

Factors	Factor Loads	Variance Described	Total Variance	Cronbach Alpha	Mean	Standard Deviation
1.Dimension		76.540	76.540	0.938	2.7084	1.03173
Job Alienation 1	0.847				2.99	1.210
Job Alienation 2	0.891				2.72	1.220
Job Alienation 3	0.899				2.75	1.203
Job Alienation 4	0.913				2.69	1.146
Job Alienation 5	0.842				2.39	1.118
Job Alienation 6	0.854				2.71	1.182

According to Table 3, the validity and reliability of alienation has been achieved. In addition, the KMO value is 0.924 and the total Cronbach Alpha value is 0.938.

Inter-Variable Relationships

First, the correlation analysis results showing the relationship between variables are given in Table 4.

Table 4. Descriptive Statistics and Correlation Coefficients for Variables

Variable	Mean.	St.Dev.	1	2	3	4
Commitment to Learning	3.1174	0.83036	1			
Shared Vision	3.0083	0.88240	0.186**	1		
Open-Mindedness	3.4690	0.70923	0.309**	0.322**	1	
Alienation to Work	2.7084	1.03173	-0.204**	-0.112**	-0.232**	1

** Correlation is significant at the 0.01 level. * Correlation is significant at the 0.05 level.

According to Table 4, there is a significant relationship between all variables. While there was a positive relationship between the sub-dimensions of commitment to learning, shared vision, and open-mindedness, there was a negative relationship between alienation to work and the other sub-dimensions.

Following the identification of relationships between the concepts, the hypotheses were tested with a regression analysis and the results are provided in Table 5.

Table 5. Regression Analysis Results

Independent Variable: Organizational Learning	Dependent Variable: Job Alienation		
Factors	β	t	p
Commitment to Learning	-0.253	-3.951	0.000**
Shared Vision	-0.131	-2.148	0.032*
Open-Mindedness	-0.337	-4.528	0.000**
R ²	0.074		
Adjusted R ²	0.066		
F	0.525**		
Durbin Watson	1.949		

**p<0,01, * p<0,05

According to the results of the regression analysis provided in Table 5, commitment to learning ($\beta=-0.253$; $p<0.01$), shared vision ($\beta=-0.131$; $p<0.05$), and open-mindedness ($\beta=-0.337$; $p<0.01$) significantly affect alienation negatively. Therefore, hypothesis 3 was supported.

Results and Discussion

According to the results of the survey conducted with 363 hotel workers in order to determine the impact of organizational learning on alienation, the mean of learning directionality was 3.11, the mean of shared vision was 3.46, and the mean of alienation to work was 2.70. Correlation analysis showed a negative relationship between these three subdimensions of organizational learning and alienation to work. Accordingly, as learning increases, alienation decreases.

According to the results of the regression analysis, commitment to learning affects alienation in a significantly negative way. This is an indication that the employee who knows how to develop is moving away from alienating work. According to Schuman's (2005) study, employees who can improve their quality and skills consistently work for the results that are important to them. An organizational culture built specifically on the continuity of learning ensures their development by keeping employees away from monotony and preventing their work from becoming meaningless.

Another result from the research is that the shared vision has a significant and negative effect on alienation. Accordingly, the common vision shared in organizations prevents alienation of employees from their work. Sarros and others (2002), found that classical and bureaucratic structures increase alienation, and yet in organizations where transformative leadership is applied, the conditions of alienation are reduced through the leaders' efforts on creating a common vision. As the motivation for the organization is revealed, the effects of bureaucratic work structures and the level of alienation decrease (Barling et al., 1996; Kelloway et al., 2000; Sarros et al., 2002, p.298). Therefore, a shared vision gives employees the idea of a system that will enable them to act as a whole and makes things meaningful.

Open-mindedness sub-dimension of organizational learning has significantly and negatively impacted alienation. According to Shepard and Metzler (1971), meaninglessness occurs when employees don't understand

the relationship between organizational purposes and their own work which brings alienation. On the other hand, the levels of meaninglessness, irregularity and alienation will decrease within the organization through open-mindedness created by information sharing and development. The effort to obtain information provided with organizational learning, participation in decisions and the unity of purpose created by teamwork prevents the work from becoming meaningless.

When Senge's (2006) five disciplines of shared vision, individual competence, mental models, systems thinking and team learning are evaluated, the fundamentals of the results are understood. With individual competence, employees make meaning of their work, with systems thinking and shared vision they create the unity of purpose, participate in decisions through team work, and feel as part of the achieved success, and they take action as with an open mind through symbols and values formed with mental models. Thus, the work becomes meaningful and alienation decreases.

References

- Aiken, M. and Hage, J. (1966). Organizational alienation: A Comparative analysis. *American Sociological Review*, 31(4), 497-507.
- Arthur, M. B. (2008). On being a knowledge worker. *Organizational Dynamics*, 37(4), 365-377.
- Baker, W. E. and Sinkula, J. M. (1999). The synergistic effect of market orientation and learning orientation on organizational performance. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 27(4), 411-427.
- Banai, M., Reisel, W. D. and Probst, T. M. (2004). A managerial and personal control model: Predictions of work alienation and organizational commitment in Hungary. *Journal of International Management*, 10(3), 375-392.
- Barling, J., Weber, T., and Kelloway, E. K. (1996). Effects of transformational leadership training on attitudinal and financial outcomes: A field experiment. *Journal of Applied Psychology*, 81(6), 827-832.
- Büyükyılmaz, O. (2007). *İşletmelerde yabancılaşmanın sosyo-psikolojik etkileri ve Türkiye Taşkömürü Kurumunda bir uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Crandall, W. (2010). *Crisis management in the new strategy landscape*. SAGE Publications, California, USA.

- Drucker, P. F., (2002). They're not employees: They're People. *Harvard Business Review*, 80(2), 70-77.
- Elma, C. (2003). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin işe yabancılaşması: Ankara İli örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Fettahlıoğlu, T. (2006). *Örgütlerde yabancılaşmanın yönetimi: Kahramanmaraş özel işletme ve kamu kuruluşlarında karşılaştırmalı bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hasebrook, J. (2002). *Lernen für Die Lernende organisation*. Frankfurt: Educational Financial Portal Der Bankakademie e.V.
- Hirschfeld, R. and Feild, H. (2000). Work centrality and work alienation: Distinct aspects of a general commitment to work. *Journal of Organizational Behavior*, 21(7), 789-800.
- Kelloway, E. K., Barling J., and Helleur, J. (2000). Enhancing transformational leadership: The roles of training and feedback. *Leadership & Organization Development Journal*, 21 (3), 145-149.
- Kim, D. H. (1993). The Link between Individual and Organizational Learning, *Sloan Management Review*, 35(1), 37-50.
- Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği*. (13. Basım), İstanbul: Beta Basım.
- Lundberg, C. C. (1995). Learning in and by organizations: Three Conceptual issues. *International Journal of Organizational Analysis*, 3(1), 10-23.
- Malcolm Shepherd Knowles, (1998). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development*. 5th Edition, Gulf Professional Publishing, Houston, USA.
- Marcuse, H. (1990). *Tek boyutlu insan*. 2. Baskı, (Çeviren: Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.
- Mccall, J. R., (1994). *The principal's edge*. Eye on Education, New York, USA.
- Mcgill, M. and Slocum, J., (1993). Unlearning the organization. *Organizational Dynamics*, Fall, 67-74.
- Mcgill, M. E., Slocum, J. W. and Lei, D. (1992). Management practices in learning organizations. *Organizational Dynamics*, 21(1), 5-17.
- Probst, G. J. B. and Büchel, B. S. T. (1997). *Organizational learning: The competitive advantage of the future*. London: Prentice Hall.
- Romme, G. and Dillon, R. (1997). Mapping the landscape of organizational learning. *European Management Journal*, 15(1), 68-78.

- Salner, M. (1999). Preparing for the learning organization. *Journal of Management Education*, 23(5), 489-508.
- Sarros, J. C., Teanewski, G. A., Winter, R. P., Santora, J. C. ve Densten, I. L. (2002). Work Alienation and organizational leadership. *British Journal of Management*, 13(4), 285-304
- Scholz, J., and Smith, A.N. (2016). Augmented reality: Designing immersive experiences that maximize consumer engagement. *Business Horizons*, 59, 149-161.
- Schuman, Sandy (2005). *The IAF handbook of group facilitation: Best practices from the leading organization in facilitation*. John Wiley and Sons, San Francisco, USA.
- Schwartz, B. and Daniel, R. (1991). *Learning and memory*. W. W. Norton & Company, Scranton, Pennsylvania, U.S.A.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.
- Senge, P. M. (2006). *Beşinci disiplin: Öğrenen organizasyon düşünüşü ve uygulaması*. (Çev. İldeniz A. ve Doğukan A.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Shepard, R. N. and Metzler, J. (1971). Mental rotation of three-dimensional objects. *Science*, 171(3972), 701-703.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., Akgemci, T. and Fettahlıoğlu, T. (2006). Örgütlerde yabancılaşmanın yönetimi araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 569-587.
- Sullivan, R. and Ott, B. (2009). *Alienation and anomie*. In H. T. Reis ve S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia Of Human Relationships*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tekin, Ö. A. (2012). *Yabancılaşma ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler: Antalya Kemer'deki beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanları üzerinde bir uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Timuroğlu, M. K., Naktiyok, A. and Kula, M. E. (2016). Strategic thought and learning orientation. *South Asian Journal of Management*, 23(4), 7-30.
- Uysaler, A. L. (2010). *Örgütsel yabancılaşmanın örgütsel bağlılık, iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi ile bağlantısı ve yabancılaşma yönetimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- van Krevelen, D.W.F. and Poelman, R. (2010). A survey of augmented reality technologies, applications and limitations. *The International Journal of Virtual Reality*, 9, 1-20.

- van Noort, G., and van Reijmersdal, E.A. (2019). Branded apps: Explaining effects of brands' mobile phone applications on brand responses. *Journal of Interactive Marketing*, 45, 16-26.
- Wagner, D., and Schmalstieg, D. (2003). First steps towards handheld augmented reality. *Seventh IEEE International Symposium on Wearable Computers, 2003, Proceedings*: DOI: 10.1109/ISWC.2003.1241402, <https://ieeexplore.ieee.org/xpl/mostRecentIssue.jsp?punumber=8796>
- Yaoyuneyong, G., Foster, J., Johnson, E., and Johnson, D. (2016). Augmented reality marketing: Consumer preferences and attitudes toward hypermedia print ads. *Journal of Interactive Advertising*, 16, 16-30.
- YAZICI, S. (2001). *Öğrenen organizasyonlar*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yıldırım, A., and Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Yim, M.Y-C., Chu, S-C and Sauer, P.L. (2017). Is augmented reality technology an effective tool for e-commerce? An interactivity and vividness perspective. *Journal of Interactive Marketing*, 39, 89-103.
- Zuschin, A. P. (2003). *Alienation among female senior student affairs officers: Correlation between gender traits, organizational culture, and alienation*. Kent State University.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kayapalı Yıldırım, S. (2020). The effect of organizational learning on job alienation: a study in the tourism industry. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 16(29), 1596-1612. DOI: 10.26466/opus.748092

The Effects of Sexual Harassment on Quality of Nurses' Work Life and Turnover Intentions: A Sample of Ankara Province

DOI: 10.26466/opus.775992

*

Mehmet Kırlioğlu* - **Şükrü Anıl Toygar ****

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

E-Mail: kirlioglumehmet@gmail.comORCID: [0000-0003-0130-0841](https://orcid.org/0000-0003-0130-0841)

**Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi

E-Mail aniltoygar@hotmail.comORCID: [0000-0002-3444-3243](https://orcid.org/0000-0002-3444-3243)

Abstract

This study investigated the effect of sexual harassment on nurses' quality of work life (QWL) and turnover intentions. The study was conducted among 571 nurses working in several hospitals in Ankara, Turkey. Sexual harassment was measured using the scale with 22 items in 3 dimensions developed by Turgut (2007): "Provocative Behavior", "Normal Flirtations", and "Trivial Matter". Quality of work life, on the other hand, was measured using 16 items and seven dimensions developed by Sirgy et al. (2001). Turnover intention was measured using a 5 items scale based on the study of Bozeman and Perrew (2001). The results of the study showed that nurses' sexual harassment scores significantly predicted their scores of work-related quality of life and turnover intentions in a negative direction. Moreover, nurses' work-related quality of life scores significantly predicted their scores of turnover intentions in a positive direction. The study findings have both theoretical and practical implications. From a theoretical perspective, this study found that nurses' sexual harassment scores significantly predicted their scores of work-related quality of life and turnover intentions in a negative direction. Moreover, nurses' work-related quality of life scores significantly predicted their scores of turnover intentions in a positive direction. Managers should take measures to eliminate the informality of sexual harassment cases and prevent the nurses from leaving their jobs due to sexual harassment by fighting against general social attitudes such as impunity and suppression.

Keywords: *sexual harassment, quality of work life, turnover intentions, healthcare organizations, nursing*

Cinsel Tacizin Hemşirelerin İş Yaşam Kalitesi ve İşten Ayrılma Niyetleri Üzerindeki Etkisi : Ankara İli Örneği

*

Öz

Bu çalışmada, cinsel tacizin hemşirelerin iş yaşam kaliteleri (İYK) ve işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma, Ankara, Türkiye'deki çeşitli hastanelerde çalışan 571 hemşire üzerinde yürütülmüştür. Cinsel taciz, Turgut (2007) tarafından geliştirilen 22 madde ve "Tahrik Edici Davranış", "Normal Flörtleşmeler" ve "Önemsiz Konu" şeklinde 3 boyut kullanılarak ölçülmüştür. İş yaşam kalitesi ise Sirgy ve ark. Tarafından geliştirilen 16 madde ve 7 boyut kullanılarak ölçülmüştür. (2001). İşten ayrılma niyeti, Bozeman ve Perrew (2001) 'in çalışmalarına dayanarak 5 maddelik bir ölçek kullanılarak ölçülmüştür. Çalışmanın sonuçları hemşirelerin cinsel taciz puanlarının iş yaşam kaliteleri ve işten ayrılma niyetlerine yönelik puanları anlamlı bir biçimde öngördüğü göstermiştir. Ayrıca, hemşirelerin işle ilgili yaşam kalitesi puanları, işten ayrılma niyetlerine ilişkin puanlarıyla önemli ölçüde doğru orantılıdır. Çalışma bulgularının hem teorik hem de pratik sonuçları bulunmaktadır. Teorik açıdan bakıldığında, bu çalışma hemşirelerin cinsel tacize ilişkin puanlarının iş yaşam kalitesi ve işten ayrılma niyetlerine ilişkin puanlarını hakkında önemli ölçüde öngörü sağlamıştır. Ayrıca, hemşirelerin iş yaşam kalitesi puanları, işten ayrılma niyetlerine ilişkin puanlarıyla önemli ölçüde doğru orantılıdır. Yöneticiler cinsel taciz vakalarının kayıt dışılığını ortadan kaldırmak; cezasızlık ve sindirme gibi genel sosyal tutumlara karşı savaşılarak hemşirelerin cinsel taciz nedeniyle işlerini bırakmalarını önleyici tedbirler almalıdır.

Anahtar Kelimeler: cinsel taciz, iş yaşam kalitesi, işten ayrılma niyetleri, sağlık kuruluşları, hemşirelik

Introduction

Sometimes as a graffiti on the street (Kalaycı-Kırlioğlu et al., 2016a), sometimes as a proverb in daily spoken language (Kalaycı-Kırlioğlu et al., 2016b), sometimes in a song (Kalaycı-Kırlioğlu et al. 2016c), violence is encountered in daily life. Violence does not always appear with this type of passive content, but also manifests itself as workplace violence, including physical, verbal, sexual, and emotional abuse. Women are predominantly victims of all forms of violence (Hatipoğlu Aydın and Aydın, 2016). Accord to a survey, the ratio of women who have suffered from physical or sexual violence is 36% in Turkey (Ministry of Family and Social Policy, 2014). Although the number of male nurses has started to increase in recent years, nursing is a profession that is largely identified with women. Therefore, when it comes to violence against women, it is important to investigate nurses, a significant part of which is women. The focus of this study is on female nurses, the sexual harassment they experience in the workplace and its effects on their quality of work life and their careers. Sexual harassment is defined as a problem that can lead to negative effects on work performance as well as the negative psychological consequences in the workplace (Robins et al., 1997) and an important and widespread public health problem (Valente and Bullough, 2004). In this aspect, sexual harassment is unwelcome conduct of a sexual nature which makes a person feel offended, humiliated and/or intimidated where that reaction is reasonable in the circumstances (Australian Human Rights Commission, 2008). In line with this view, this study will evaluate the effect of sexual harassment cases experienced by nurses while performing their duties in terms of their quality of work life and turnover intentions.

Sexual harassment in nursing

In the United States, more than one-quarter of women indicated ever experiencing sexual harassment in the workplace (Edison Research, 2018). Studies show that cases of sexual harassment in health institutions are quite high, too. For example, a study conducted in Pakistan reveals that 80% of nurses have a history of sexual harassment in hospital (Khan et al., 2015). A study conducted in China reveals that sexual harassment is a serious threat

not only for nurses but also for nursing students (Zeng et al., 2019). Sexual harassment cases faced by nurses are not only limited to these countries (Boafo et al., 2016); it can also be seen in a wide range of countries such as Ghana (Boafo et al., 2016), Turkey (Çelik and Çelik, 2007), and even Australia, a high-income country (Madison, 1997). In a study conducted in Sri Lanka, it is stated that nurses' sexual harassment in the workplace causes negative social attitudes about nursing profession and they develop various informal solutions such as working in teams to protect themselves from sexual harassment in the hospital (Adams et al., 2019). In terms of the unit where the nurses work, it is found that most of the nurses working in the psychiatry service are exposed to verbal harassment, threat and physical assault (Merecz et al., 2006). The effects of sexual harassment on women were examined by Gutek and Koss (1993) under two headings as "work outcomes" and "psychological and somatic outcomes". The level of job satisfaction and commitment to the organization, which are defined as outputs of "work outcomes" determine the quality of work life. The findings show that nurses themselves should actively take part in the development of a work environment free from violence and sexual harassment (Williams, 1996).

Quality of working life

As regards the concept of quality of life, studies are conducted in a wide range of fields from sociology, education, psychology to health and nursing (Vagharseyyedin et al., 2011). Any discussion about the quality of life is not complete without considering the concept of work life, which is a critical element in health care delivery, and especially nurses' work life (Clarke and Brooks, 2010). Nursing quality of work life focuses on providing opportunities for nurses to make meaningful contributions to their organizations (Brooks and Anderson, 2004). It is stated that the increase in the quality of life of the nurses is necessary for the recruitment of new nurses and their commitment to the work (McGillis Hall and Kiesners, 2005). This is because a high level of quality of life is required for institutions to become a center of attraction for potential employees and to retain existing employees (Sandrick, 2003). According to a study, autonomy in the workplace (work autonomy), providing open and correct communication has a positive effect

on the level of quality of life in nurses is expressed (Rai, 2013). Wage and autonomy are the two most important components of nurses' quality of life (Saraji and Dargahi, 2006). However, for nurses from different cultures and societies, the quality of work life may not have the same meaning and may not be of the same importance (Vagharseyyedin et al., 2011). Evaluating nursing work life gives organizations the opportunity to understand how work environments, work design, social impacts, as well as work and home life balance problems affect nurses' working life and ultimately organizational productivity (Brooks et al., 2007). Initial research focused on the size of the hospital as one of the most important factors determining the quality of work life of nurses and concluded that smaller capacity hospitals could provide a more suitable environment for improving nurses' quality of life (Smith and Mitry, 1983). The findings, however, reveal that workplace interactions and recognition are important components of work quality of life. It has raised a number of issues that focus on the relationships and interactions of nurses with nursing managers, including recognition of their success and lack of adequate support and need for materials (Brooks and Anderson, 2004). In another study, the effect of mobbing factor, one of these problems, was examined (Tekin and Sevinç, 2017).

Turnover Intentions

In their study where they examined the causes of turnover, Currie and Carr Hill (2012) classified the reasons of turnover as work and the nature of the work environment and personal and economic reasons. Daouk-Öyry et al (2014) examined the case in five dimensions: job, organization, individual, national and interpersonal. The turnover intention the nursing profession is explained mainly by individual factors, while the turnover intention is explained by organizational factors (Leineweber et al., 2016). It is stated that the development or improvement of workplace audit activities is a key strategy to prevent burnout and turnover in health care organizations (Kim and Lee, 2009). When the job stress in a workplace is high, group cohesion becomes low and it causes the job satisfaction in the workplace to decrease and the expected turnover to increase. The opposite is also true: the higher the job satisfaction, the higher the group cohesion and the lower the expected turnover (Shader et al., 2001). The age and work experience of nurses

is another factor that determines their turnover intention. A study in South Korea reveals that nurses who have just started to work are exposed to a high rate of workplace violence (Chang and Cho, 2016). Therefore, it is stated that the intention of quitting for the older, more experienced nurses is much lower than other nurses (Wagner, 2009). Creating a culture of retention is one antidote to high costs of nurse turnover. However, nurse turnover behavior has been proven to be largely uncertain and unpredictable (Wagner and Huber, 2003). Organizational climate is one of the most important determinants of sexual harassment and harassment negatively affects job satisfaction, while depression, anxiety and physical health dimensions (Fitzgerald et al., 1997) reduce work quality of life and cause turnover intentions.

From this evaluation, we will test the following hypothesis:

- H₁: Sexual harassment has an effect on nurses' quality of work life.
- H₂: Sexual harassment has an effect on nurses' turnover intentions
- H₃: Nurses' quality of work life has an effect on turnover intentions.

Measurement of the Study Constructs

Methodology

The target population of the present study was nurses who are currently working in hospital in Ankara. According to the data from the year 2017, a total of 13.947 nurses work in hospitals in Ankara (TUIK, 2018). Krejcie and Morgan's (1970) formula was used to select the sample size of nurses. Accordingly, 384 nurses are sufficient to represent the universe. Purposive sampling technique was used for the study. In this context 571 nurses were analyzed and the questionnaire was obtained. After a waiting period of 3 months, 571 survey questionnaires were returned during the months of November 2018 through February 2019. All the participants were women. The marital status distribution of respondents showed that married nurses accounted for 73,49% and single nurses 26,6% of the sample. The distribution of nurses' ages were as follows: 18-30 years old (24,6%), 31-40 years old (33,3%), 41-5- years old (27,5%), 50 and over (14,6%). Additionally, when the educational level of the nurses is examined, it is seen that 31,1% is high

school graduate, 11,3% has associate degree, 44,7% has bachelor's degree and 12,9% has master's degree.

The survey consists of four section. In first part included some statements about demographic features (age, marital status, education level, and education degree) of nurses. And second section contains some statements about attitudes toward sexual harassment and it was measured developed by Turgut (2007) using 22 items and three dimensions: "provocative behavior", "normal flirtations", and "trivial matter". All items were measured on scale of 1–5 (1; I do not agree at all to 5; I agree completely). The reliability of these 22 items was good (Cronbach Alpha = 0,82). In third section, Quality of Work Life was measured using a 16-item measure developed by Sirgy et al. (2001). All items were measured on scale of 1–5 (1; I do not agree at all to 5; I agree completely). The scale consists of seven dimensions: satisfaction of health and safety need, satisfaction of economic and family needs, satisfaction of social needs, satisfaction of esteem needs, satisfaction of actualization needs, satisfaction of knowledge needs and satisfaction of aesthetics needs. The reliability of these 16 items was good (Cronbach Alpha = 0,85). Turnover was measured using a 5 item scale based on the work of Bozeman and Perrewe (2001). Moreover, the scale used two negatively worded items and three positively worded items with respondents indicating their agreement with each item on the four-point scale in last section. The coefficient alpha reliability estimate for this scale was 0,90 for the healthcare organizations.

According to the results of the normality tests, the data set was showed normal distribution, and for this reason, parametric tests were used in the analyzes. SPSS and AMOS programs were used for the analyzes and analyzes were performed by Structural Equation Modeling method.

Results

Table 1. Means, Standard deviations, and correlations among constructs (n=571)

VARIABLES	M	SD	1	2	3
1.Sexual Harassment	36.62	10.10	1.000		
2.Quality of Work Life	45.95	8.55	-0.248	1.000	
3. Turnover	18.73	4.75	-0.162	0.317	1.000

The correlations, means, and standard deviations of the study constructs are shown in Table 1. As shown, the correlations between constructs pro-

vide support for the hypotheses: sexual harassment and quality of work life ($r = -.248, p < .01$), sexual harassment and turnover intentions ($r = -.162, p < .01$), employee quality of work life and turnover intentions ($r = .317, p < .01$).

Table 2. Properties of the measurement model (n=571)

Constructs and Indicators	Completely Standardized Loading	t-value	Cronbachs alpha	Composite Reliability	Average Variance Extracted
Sexual Harassment			.82	.93	.42
SH1: Provocative Behavior	0.787	27.395			
SH2: Normal Flirtations	0.563	9.404			
SH3: Trivial Matter	0.963	37.857			
Quality of Work Life			.85	.91	.40
QWL1: Health&Safety Needs	0.844	23.558			
QWL2: Economic&Family Needs	0.865	27.753			
QWL3: Social Needs	0.949	27.726			
QWL4: Esteem Needs	0.514	18.465			
QWL5: Actualization Needs	0.691	21.232			
QWL6: Knowledge Needs	0.787	27.395			
QWL 7: Aesthetic Needs	0.795	26.052			
Turnover			.90	.93	.73

n=571

As shown in Table 2, all measurement items significantly loaded on their corresponding constructs below an alpha level of .001. Composite reliability of each construct ranged from .91 to .93, demonstrating internal consistency with its corresponding construct. Discriminant and convergent validity were also assessed and all three constructs involved in the conceptual model are verified as three unique constructs.

Table 3. The result of goodness-of-fit of the model

Criteria	Value	Reference Values	
		Acceptable Values	Goodness-of-fit indices
χ^2/Sd	4.315	<5	<2
CFI	0.953	>0.90	>0.95
GFI	0.940	>0.90	>0.95
RMSEA	0.078	<0.10	<0.08
SRMR	0.0542	<0.08	<0.05

With an aim of testing the mediating role of the quality of work life in the relationship between sexual harassment and turnover intention, the quality of work life variable is included in the analysis as a potential variable. The

results obtained indicate that the model and the data fit perfectly ($\chi^2 / sd = 4.315$; RMSEA = .078; SRMR = .0542; GFI = .940; CFI = .953).

As can be seen in Figure 1, the path from sexual harassment to the quality of work life is negative and the path from the quality of work life to the turnover intention is positive and both are significant (respectively $\beta = -.34$, $p < .001$; $\beta = .38$, $p < .001$). However, the path from sexual harassment to the turnover intention, which was previously meaningful, has become meaningless with the inclusion of the quality of work life ($p > .05$).

It has been observed that sexual harassment explains 12% of the change in the quality of work life while sexual harassment and quality of work life explain 14% of the change in turnover intention. As a result, the quality of work life seems to play a full mediating role in the relationship between sexual harassment and turnover intention. This result indicated that nurses' sexual harassment scores significantly predicted their scores of work-related quality of life ($\beta_{\text{Sexualharressment} \rightarrow \text{Work-related}} = -.34$) in a negative direction. 12% of the variance related to quality of work life is explained by sexual harassment.

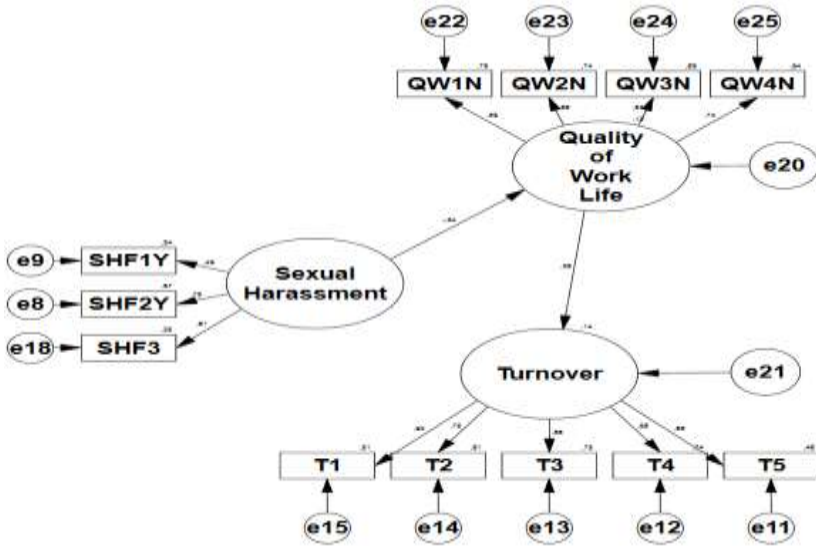

Figure 1. Hypothesized Model

It is stated that there is no standard accepted by all on goodness fit indices (Munro, 2005; Şimşek, 2007; Crowley ve Fan, 1997). χ^2 / Sd , CFI, GFI,

RMSEA, and SRMR were accepted as criteria for this study, and these goodness of fit indices are widely used in literature (Hu and Bentler 1999, Boomsma 2000, McDonald and Ho 2002, Hayduk et al, 2007, Hooper, Coughlan and Mullen, 2008). Acceptable values and goodness-of-fit indices are shown in Table 3 (Munro 2005, Ayyıldız and Cengiz 2006, Schreiber et al., 2006, Şimşek 2007, Hooper, Coughlan and Mullen, 2008, Yılmaz 2009, Çokluk, Şekercioğlu and Büyüköztürk, 2012, İlhan and Çetin 2014).

As it is shown in Figure 1, in the structural model including sexual harassment, work-related quality of life and turnover, the relations between sexual harassment and work-related quality of life ($t=-5.956$, $p<.001$); work-related quality of life and turnover ($t=7.773$, $p<.001$); sexual harassment and turnover ($t=-2.123$, $p<.05$) were statistically significant

Hypothesis 1 (H1) states that sexual harassment has an effect on nurses' quality of work life. Thus, we conclude that H1 is supported. Hypothesis 2 (H2) states that sexual harassment has an effect on nurses' turnover intentions. This hypothesis (H2) was supported. Hypothesis 3 (H3) states that nurses' quality of work life has an effect on turnover intentions. Therefore we conclude that H3 is supported.

Conclusion

The study findings have both theoretical and practical implications. From a theoretical perspective, this study found that nurses' sexual harassment scores significantly predicted their scores of work-related quality of life ($\beta_{\text{Sexualharassment} \rightarrow \text{Work-related}} = -.34$) and turnover intentions ($\beta_{\text{Sexualharassment} \rightarrow \text{Turnover}} = -.038$) in a negative direction. Moreover, nurses' work-related quality of life scores significantly predicted their scores of turnover intentions ($\beta_{\text{Work-related} \rightarrow \text{Turnover}} = .32$) in a positive direction.

In a study conducted on 75% of female nurses in Turkey, the respondents reported having been sexually harassed during nursing practice (Kisa and Dziegielewski, 1996). In another study of nurses who work in Turkey, it is reported that sexual harassment is at a level that negatively affect productivity (Kisa et al., 2002). It was found that the most important factors affecting a nurse's turnover intention were management, colleague support, social rights, professional relations, business continuity, job dissatisfaction (Nowak et al., 2010). It can be stated that all these factors have the effect of decreasing

the quality of work life quality of nurses. Moreover, this study finding is also consistent with past research relating the sexual harassment and turnover (Labant and Lentz, 1998; Merkin, 2008), sexual harassment and quality of work life (Çelik and Çelik, 2007; Schneider et al., 1997), quality of nursing work life and turnover (Chan and Wyatt, 2007; Lee et al., 2015; Kaddourah et al., 2018; Almalki et al., 2012).

Kaynakça / References

- Adams, E. A., Darj, E., Wijewardene, K. and Infanti, J. J. (2019). Perceptions on the sexual harassment of female nurses in a state hospital in Sri Lanka: a qualitative study. *Global Health Action*, 12(1), 1560587.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [Family and Social Policies Ministry], (2014). *Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet*.
- Almalki, M. J., Fitzgerald, G., and Clark, M. (2012). The relationship between quality of work life and turnover intention of primary health care nurses in Saudi Arabia. *BMC Health Services Research*, 12(1), 1-11.
- Australian Human Rights Commission. (2008). *Effectively preventing and responding to sexual harassment: A Code of Practice for Employers*. 4th Edition
- Ayyıldız, H., and Cengiz, E. (2006). A conceptual investigation of structural equation models (SEM) on testing marketing models. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 11 (1), 63-84.
- Boomsma, A. (2000). Reporting analyses of covariance structures. *Structural Equation Modeling*, 7(3), 461-483.
- Bozeman, D. P. and Perrewe, P.L. (2001). The effect of item content overlap on organizational commitment questionnaire-turnover cognitions relationships. *Journal of Applied Psychology*, 86(1), 161-173.
- Brooks, B. A., Storfjell, J., Omoike, O., Ohlson, S., Stemler, I., Shaver, J., Brown, A. (2007). Assessing the quality of nursing work life. *Nurs Admin Q*, 31(2), 152-157.
- Currie, E. J. and Carr Hill, R. A. (2012). What are the reasons for high turnover in nursing? A discussion of presumed causal factors and remedies. *International Journal of Nursing Studies*, 49, 1180-1189.
- Chan, K., and Wyatt, T. (2007). Quality of work life: a study of nurses in Shanghai, China. *Asia Pacific Business Review*, 13(4), 501-517.
- Chang, H. E., Cho, S-H. (2016). Workplace violence and job outcomes of newly licensed nurses. *Asian Nursing Research*, 10, 271-276.

- Clarke, P. N., and Brooks, B. (2010). Quality of nursing worklife: Conceptual clarity for the future. *Nursing Science Quarterly*, 23(4), 301–305.
- Çelik Y. and Çelik S.Ş. (2007) Sexual harassment against nurses in Turkey. *Journal of Nursing Scholarship*, 39(2), 200–206.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., and Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Daouk-Öyry, L., Anouze, A. L., Otaki, F., Dumit, N. Y., and Osman, I. (2014). The JOINT model of nurse absenteeism and turnover: A systematic review. *International Journal of Nursing Studies*, 51, 93–110
- Edison Research. (2018). *Sexual harassment in the workplace: A marketplace survey*.
- Fitzgerald, L., Drasgow, F., Hulin, C. L., Gelfand, M. J., and Magley, V. J. (1997). Antecedents and consequence of sexual harassment in organizations: A test of an integrated model. *Journal of Applied Psychology*, 82(4), 578-589.
- Gutek, B. A., and Koss, M. P. (1993). Changed women and changed organizations: Consequences of and coping with sexual harassment. *Journal of Vocational Behavior*, 42, 28-48.
- Hatipoğlu Aydin, D., and Aydin, M. B. (2016). The gender of justice system: Women's access to justice in Turkey. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 47, 71–84.
- Hayduk, L., Cummings, G., Boadu, K., Pazderka-Robinson, H., and Boulianne, S. (2007). Testing! testing! one, two, three—Testing the theory in structural equation models! *Personality and Individual Differences*, 42(5), 841-850.
- Hooper, D., Coughlan, J., and Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. T., and Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- İlhan, M., and Çetin, B. (2014). Comparing the analysis results of the structural equation models (SEM) conducted using LISREL and AMOS. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(2), 26-42.
- Kaddourah, B., Abu-Shaheen, A. K. and Al-Tannir, M. (2018). Quality of nursing work life and turnover intention among nurses of tertiary care hospitals in Riyadh: a cross-sectional survey. *BMC Nursing*, 17(43).
- Kalaycı-Kırhoğlu, H.İ., Kırhoğlu, M. and Başer, D. (2016a). Construction of hegemonic masculinity through graffiti. *Journal of Selcuk University Vocational School of Social Sciences*, 19(1), 221-237.

- Kalaycı-Kırlioğlu, H.İ., Akarçay, D., and Kırlioğlu M. (2016b). Traces of violence against women in proverbs and idioms: A qualitative study. *Journal of Munzur University Social Sciences*, 8 (4), 101-122.
- Kalaycı-Kırlioğlu, H.İ., Kırlioğlu M., Akpınar, B., Şenel, D., and Demirel, R. (2016c). Traces of violence against women in song: A qualitative study. *Journal of Munzur University Social Sciences*, 4 (8), 6-30.
- Khan, N., Begum, S., and Shaheen, A. (2015). Sexual harassment against staff and student nurses in tertiary care Hospitals Peshawar KP Pakistan. *International Journal of Innovative Research and Development*, 4(1), 285-292.
- Krejcie, R.V., and Morgan, D.W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610
- Kim, H. and Lee, S. H. (2009) Supervisory Communication, burnout, and turnover intention among social workers in health care settings. *Social Work in Health Care*, 48(4), 364-385.
- Kisa, A. and Dziegielewski, S. F. (1996). Sexual harassment of female nurses in a hospital in Turkey. *Health Services Management Research*, 9, 243-253.
- Kisa, A., Dziegielewski, S. F. and Ates, M. (2002). Sexual harassment and its consequences. *Journal of Health & Social Policy*, 15 (1), 77-94.
- Laband, D. N. and Lentz, B. F. (1998). The effects of sexual harassment on job satisfaction, earnings, and turnover among female lawyer. *Industrial and Labor-Relations Review*, 51(4), 594-607.
- Lee Y.-W., Dai Y.-T. and McCreary L.L. (2015). Quality of work life as a predictor of nurses' intention to quit units, organisations and the profession. *Journal of Nursing Management*, 23, 521-531.
- Leineweber, C., Chungkham, H. S., Lindqvist, R., Westerlund, H., Runesdotter, S., Alenius, L. S., and Tishelman, C. (2016). Nurses' practice environment and satisfaction with Schedule flexibility is related to intention to quit due to dissatisfaction: A multi-country, multilevel study *International Journal of Nursing Studies* 58, 47-58.
- Madison, J. (1997). Australian registered nurses describe the health care workplace and its responsiveness to sexual harassment: An empirical study. *Aust Health Rev.*, 20(2), 102-15.
- McDonald, R. P., and Ho, M.-H. R. (2002). Principles and practice in reporting structural equation analyses. *Psychological Methods*, 7(1), 64-82.
- McGillis Hall, L., and Kiesners, D. (2005). A narrative approach to understanding the nursing work environment in Canada. *Social Science & Medicine*, 61, 2482-2491.

- Merecz, D., Rymaszewska, J. and Moscicka, A. (2006) Violence at the workplace: A questionnaire survey of nurses. *European Psychiatry*, 21(7), 442–450.
- Merkin, R. S. (2008). The impact of sexual harassment on turnover intentions, absenteeism, and job satisfaction: Findings from Argentina, Brazil and Chile. *Journal of International Women's Studies*, 10(2), 73-91.
- Munro, B. H. (2005). *Statistical methods for health care research*. Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia.
- Nowak, P., Holmes, G. and Murrow, J. (2010) A model for reducing health care employee turnover, *Journal of Hospital Marketing & Public Relations*, 20(1), 14-25, DOI:10.1080/15390940903450925
- Rai, G. S. (2013). Improving quality of working life among nursing home staff: Is it really needed? *International Journal of Caring Sciences*, 6(3), 380-391.
- Robbins, I., Bender, M.P. and Finnis S.J. (1997). Sexual harassment in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 25, 163–169
- Sandrick, K.(2003).*Putting the emphasis on employees as an award.Winning employer,Baptist health care has distant memories of the workforce shortage, trustee*.January. 6-10.
- Saraji, G. N., and Dargahi, H. (2006). Study of Quality of Work Life. *Iranian J Publ Health*, 35(4), 8-14.
- Schneider, K. T., Swan, S., and Fitzgerald, L. F. (1997). Job-related and psychological effects of sexual harassment in the workplace: Empirical evidence from two organizations. *Journal of Applied Psychology*, 82(3), 401-415.
- Schreiber, J. B., Nora, A., Stage, F. K., Barlow, E. A., and King, J. (2006). Reporting structural equation modeling and confirmatory factor analysis results: A review. *The Journal of Educational Research*, 99(6), 323-338.
- Shader, K., Broome, M. E., Broome, C. D., West, M. E., and Nash, M. (2001). Factors influencing satisfaction and anticipated turnover for nurses in an academic medical center. *Journal of Nursing Administration*, 31(4), 210-216.
- Sirgy, M., Efraty, D., Siegel, P., and Lee, D. (2001). A new measure of quality of work life (QWL) based on need satisfaction and spillover theories. *Social Indicators Research*, 55(3), 241-302.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Smith, H.L., and Mitry, N.W. (1983). Nurses' quality of working life. *Nursing Management*, 14(1), 14-18.
- Spector PE, Zhou ZE, and Che XX. (2014). Nurse exposure to physical and nonphysical violence, bullying, and sexual harassment: a quantitative review. *Int J Nurs Stud*, 51(1), 72-84.

- Tekin, H. H., Sevinc, I. (2017). Assessment of mobbing exposure of nurses and their stresses in the context of social work profession. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(56), 522-534.
- Turgut, S. (2007). *Predictors of attitudes toward sexual harrasment: Ambivalent sexism, ambivalence toward men, and gender differences*. Unpublished Master's Thesis, Middle East Technical University, Ankara-Turkey.
- Türkiye İstatistik Kurumu (.t.y). *Sağlık istatistikleri*. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095 accessed on 15.07.2019
- Vagharseyyedin, S. A., Vanaki, Z., and Mohammadi, E. (2011). The nature nursing quality of work life: An integrative review of literature. *Western Journal of Nursing Research*, 33(6), 786-804.
- Valente, S. M., and Bullough, V. (2004). Sexual harassment of nurses in the workplace. *J Nurs Care Qual*, 19(3), 234-241.
- Yılmaz, V. (2009). *Lisrel ile yapısal eşitlik modellemesi-I: Temel kavramlar, uygulamalar, proglamlama*: Pegem Akademi, Ankara.
- Wagner, C. M. (2009). The Value of a nonlinear model in predicting nursing turnover. *Journal of Nursing Administration*, 39(5), 200-203.
- Wagner, C. M., and Huber, D. L. (2003). Catastrophe and nursing turnover- nonlinear models. *Journal of Nursing Administration*, 33 (9), 486-492.
- Williams, M. F. (1996). Violence and sexual harassment: Impact on registered nurses in the workplace. *Journal of American Association of Occupational Health Nursing*, 44(2), 73-77.
- Zeng, L. N., Zong, Q-Q, Zhang, J.-W., Lu, L., An, F. R., Ng, C. H., Ungvari, G. S., Yang, F.Y., Cheung, T., Chen, L., and Xiang, Y. T. (2019). Prevalence of sexual harassment of nurses and nursing students in China: a meta-analysis of observational studies. *International Journal of Biological Sciences*, 15(4), 749-756.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kırlioğlu, M. and Toygar, Ş. A. (2020). The effects of sexual harassment on quality of nurses' work life and turnover intentions: A sample of Ankara Province. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 16(29), 1613-1627. DOI: 10.26466/opus.775992

A Review of Graduate Dissertations on Migration in Turkey: 1967-2018

DOI: 10.26466/opus.783901

*

Suay Nilhan Açıkalın* – Nilay Neyişçi**

*Dr, Uluslararası Bilim Derneği, Ankara/Türkiye

E-Mail: suaynilhan@gmail.com

ORCID: [0000-0002-5361-7667](https://orcid.org/0000-0002-5361-7667)

**Dr, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara/Türkiye

E-Mail nilbasar@hacettepe.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9360-5337](https://orcid.org/0000-0002-9360-5337)

Abstract

Scholars and practitioners in Turkey have showed visible interest to the notion of immigration within last years. As expected, number of academic works related with immigration has been increasing. In this respect, the aim of the study is to determine how the notion of migration has been studied in Turkey within the academic field, which disciplines are studied in which time period and at which level. In this research, qualitative research methods were used for document examination. In addition, research data were examined in two time periods: 1967-2009 and 2010-2018. 2009 and 2010 are discernible dates, which marked with Arab Spring, is used as a cornerstone for categorization. The research population consisted of 1235 graduate dissertations on migration: 943 masters, and 278 doctoral, 11 medicine and 3 arts. According to the research results, dissertations on migration were mostly completed in sociology and international relations along with changing role of Turkey in migration.

Keywords: Migration, Graduate dissertations, Turkey

Türkiye'de Göç Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme: 1967-2018

*

Öz

Göç kavramı ve konusuna son yıllarda Türkiye'de akademi ve uygulama alanında gösterilen ilgi artmıştır. Özellikle akademik alan yazında göç üzerine yapılan çalışmaların sayısı artmıştır. Bu bağlamda; çalışmanın amacı, göç konusunun Türkiye'de hangi alanda, hangi düzeyde, hangi disiplinlerde ve hangi yıllarda çalışıldığını belirlemektir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırma verileri 1967-2009 ve 2010-2018 olmak üzere iki ayrı zaman diliminde incelenmiştir. Özellikle 2009 ve 2010 yılları Arap Baharı'nın başlaması nedeniyle tezlerin kategorize edilmesinde dönüm noktası kabul edilmiştir. Bu zaman diliminde göç ile ilgili yazılmış 943 yüksek lisans ve 278 doktora, 11 tıpta uzmanlık ve 3 sanatta yeterlilik olmak üzere toplam 1235 lisansüstü tez çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre göçle ilgili lisansüstü tezlerin Türkiye'nin göç konusundaki değişen rolüyle uyumlu olarak en çok sosyoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarında yazıldığı belirlenmiştir

Anahtar Kelimeler: Göç, Lisansüstü Tezler, Türkiye

Introduction

Turkey as a successor of Ottoman Empire has been always embedded with the migration reality. As a heritage of being an empire, multinational and heterogeneity structure of society has been unique characteristics of Turkey. In light of this, Turkey has had changing role through the time, which shape related policies. One of the most effective ways to develop new policies regarding migration in is to provide integrity and coordination between science world and practitioners. In this study, by carrying out the analysis of the postgraduate theses on migration, what areas were focused on, which subjects were discussed in the historical period are examined. The migration movements that have recently along with the effects of globalization are taking place as a result of several problems which reflect in regional and global scale threaten all the people in the world (Castles, 2002). From this perspective, migration movements affect the sending country, transit country and receiving country as well as societies. Number of migrants reached to 258 million since 1990 that is bound to increase in near future (IOM, 2019). These high numbers and reality make the concept of migration as a multifaceted and abysmal issue for researchers in last decade across the world in terms of roots, consequences and reflections. Turkey is not an exception in this trend, researches related with migration has been increasing in last ten years vis a vis its changing role in global migration. In this respect, scholars and practitioners consider researches on migration with its multifaceted nature as vogue topic. Therefore, this article aims to determine how “migration” has been studied in Turkey in the academic field, which disciplines are studied in which time period and at which level.

Concept of Migration

The notion of migration is a concept that has been going along with history of humanity. However its legal definition is contained with historical events. According to the International Organization for Migration (IOM)¹, migration is defined as “population movements by crossing an international bor-

¹ IOM Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Uluslararası Göç Hukuku: Göç Terimleri Sözlüğü*. Ed. Bülent Çiçekli. İsviçre: IOM Yayınları.

der or displacement within a state, or displacement of people regardless of duration and reason". The factors that cause the emergence of immigration phenomena are not unique to a single factor; they are the same in almost all countries of the world wherever people exist (Koçak and Terzi, 2012). It is necessary to consider the meaning, causes and theories of the concept, as well as the definitions that explore the displacements of individuals in different ways according to the conditions of their homelands. In other words, the majority of people migrate in order to save their lives due to war, ethnic or religious conflicts, political pressure and persecution or economic reasons, or to find better living conditions. In this respect, the notion of migration, referred as displacement movement, is defined according to different types of migration, such as forced and optional migration, permanent or temporary migration, illegal migration, transit migration, progressive and non-progressive migration, chain migration etc. which are mentioned in the various literature.

As the most common classification depend on the route of migration, which are internal and external. Internal migration is defined as the act of displacement within the borders of the country, whereas external migration is the migration of individuals to different countries by crossing the borders of the country (Choucri, 2002; World Migration Report, 2015). Apart from this classification, the phenomenon of migration is subjected to discrimination in the form of forced, voluntary, primitive, mass migration. Volunteering and force appear to be a decisive distinction among these classifications. While the displacement of individuals towards better conditions in accordance with their will and desires implies voluntary migration, forced migration means that people who leave their living spaces for reasons other than their will, often due to political pressure or war. Yet the distinction between internal and external moves becomes increasingly unclear due to geopolitical events, changing nature and migrants' multiple, complex and fragmented migration route (King et al, 2008).

In this respect, migration as a universal phenomenon, can be defined as a notion identifying people who is moving from one place to another for economic, social, political and cultural reasons. Since migration is a phenomenon closely related to social, cultural and economic political institutions in the society, its definition also changes according to different disciplines. Different disciplines analyze the notion of migration in their contextual

background. Changing nature of migration and increasing numbers of immigrants have undeniable political, economic and socio-cultural consequences. Politically; flow of migrant can be considered as a trigger for destabilizing in the host country which is fuelled by the considering immigrant as a competitors for resources and job market (Papademetriou and Banulescu-Bogdan, 2016). In addition to this, socio-cultural effects of migration is generally related with the idea of integration where host societies might see immigrants as a threat to the mainstream norms and values (Erçetin et al, 2018).

Immigrants can be perceived as a threat that create chaos for the host country or as a source for enriching the culture; both can be true. Similarly, the reclaiming of the individual has reinforced the link between security and migration; organizations and states concerned with migration and refugees have shifted the focus from human rights to human security (Ibrahim, 2005). This perception can change due to the country's migration policy; and governance and academia of the country can affect citizen's perspectives on immigrants.

Turkey and Migration

Geography and sociocultural features make Turkey as a unique country in migration. In order to understand, employment of notion of migration in Turkish academia, migrant's historical deployment in Turkey is vital. Turkey's history of the migration is composed of intricate trends of migration patterns, which also transformed the role of Turkey in migration process (İçduygu and Aksel, 2012). Ottoman Empire as a predecessor of Republic of Turkey had huge geographical borders where was home of cohort of different nationals that made migration is crucial reality (Yildirim, 2007; Kale, 2014). In the early years of the republic, Turkey was both sending and receiving country bounded with international agreements related with exchange of population. Also, Turkey experienced internal mobilization from rural to urban areas (İçduygu and Aksel, 2013). Especially in the 1950s, internal migration accelerated with agriculture mechanization in the Turkish countryside, reaching its peak as industrial investment was predominantly in big cities, educational organizations were predominantly in urban areas, and there was extreme disintegration of rural lands, terrorism and security

issues, and consequent bloodshed. Among the reasons for the internal migration to turn into a city-based structure from this period are the fact that educational organizations are predominantly in urban areas (Peker, 1999; Özdemir, 2012).

From 60s to 80s, Turkey experienced international migration as a source country that sent thousands of workers to Europe, then to Central Asia (Martin, 1991; Kirisci, 2003; Van Mol and De Valk, 2016). When it comes to 90s and 2000s, Turkey started to experience circular migration as a result of long-term migration of labor force to Europe between 1960-80 (Tezcan, 2019). Also, Turkey received minor migration waves from the former USSR countries. If we look over the changing pattern of migration in Turkey from a historical perspective, it can be said that research areas related with migration have been directly affected by changing roles of Turkey in case of migration.

After mid of 2000s, Turkey has found itself in a new migration reality which has been dwelling in flux of refugees amid Syrian and regional crises including the ongoing civil war that has already killed more than a quarter million people. Turkey is on the main route of immigrants and first choice as a neighbor country (Ekmekci, 2017). Since 2011 until today, according to UNCHR numbers Turkey has been hosting around four million refugees, which is one of the biggest host countries in the world (UNCHR, 2019). In other words, through the course of history, Turkey has been destination, transit and country of origin (Açıkalın et al, 2020). It triggered institutional and legal transformation in Turkey.

Until the mid of 2010s, there were three legal pillars of migration policy in Turkey. These are the Law on Settlement (1934), the Geneva Convention on Refugees (1951) and the Regulation on Asylum (1994)(Suter, 2013). Within the context of harmonization processes with the EU, Turkey revised legal work directed at changes in the migration law and policy. After the Arab Spring, Turkey's legal and political framework to cope with refugee and immigration flux has been undergoing important changes since 2014, when a new law called "Law on Foreigners and International Protection" came into force. This law includes the establishment of a new government agency called "Directorate General of Migration Management" (DGMM). In 2015, refugee flux to European borders opened a new phase in Turkey's legal governance of migration. The EU-Turkey Joint Action Plan was agreed in

November 2015 and then Turkey and EU signed EU-Turkey statement on additional action points of March 2016.

Methods and Population of the Research

The aim of the study is to investigate researches about immigration in Turkey in the academic field, which disciplines are studied in which time period and at which level. In this research, document examination was used from a qualitative research perspective. The research population consisted of 943 masters dissertations and 278 doctoral theses, 11 medical theses and 3 arts thesis, in total 1235 dissertations on migration, all of which are on the CoHE (Council of Higher Education) database in Turkey. Also, it should be asserted that years have been playing vital role in categorization of dissertations where Arab Spring as a momentum that trigger international migration across the region. Graduate theses are grouped: master, doctoral, medical, arts. The research universe is given in Figure 1 for each year.

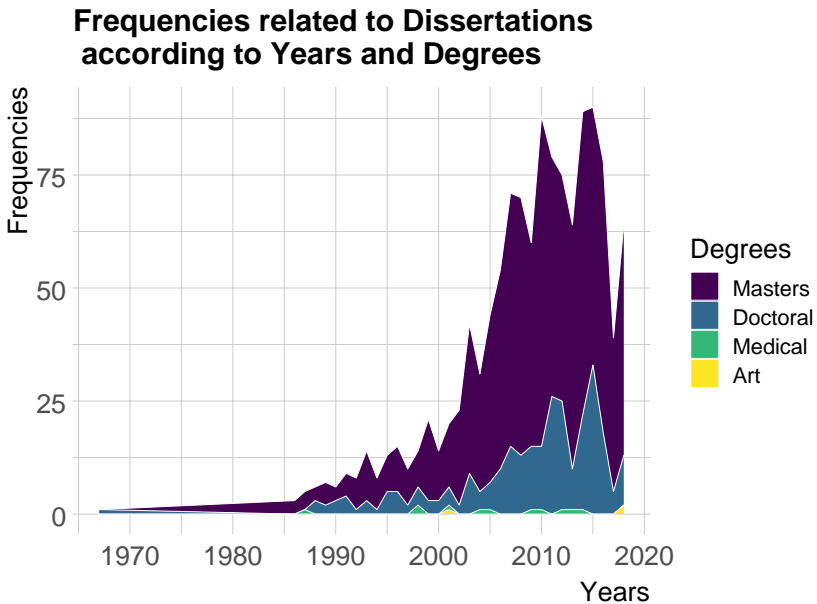

Figure 1. Frequencies related to Dissertations according to Years and Degrees

Figure 1 shows that number of dissertations has been increasing annually since 1967 when the first dissertation related with migration was written. The highest number of dissertations were published in 2015 with 90 which is composed of %63,3 masters and %36,67 doctoral thesis while there were no medical and art dissertations. It should be noted that in 2015 Turkey was mid of Syrian refugee crisis across the Europe and Middle East. Also, it should be considered that researchers prefer to work on migration in master dissertations in general with %76,36 of total 1235 thesis. The least number of dissertations on migration were prepared in the art with only %0,24 of total number. It can be seen that 76.35% of papers on migration in Turkey are masters dissertations, 22.52% are doctoral theses, 0.89% are medical, 0.24% are competence in arts. 53.93% of total dissertations were completed between 2010-2016 and 46.07% between 1967 and 2009. 74.92% completed between 2010-2016 were masters dissertations, 24.16% were doctoral theses and 0.61% are medical dissertations and 0.31% are arts dissertations. 78.03% completed between 1967-2009 were master's dissertations, 20.56% were doctoral theses and 1.23% are medical dissertations.

Results: Fields of Dissertations

As aforementioned in the concept of migration, the notion is taken and analyzed contextually. Therefore, not only numbers and level of dissertations but their fields help us to understand changing patterns of academic works on migration in Turkey In this respect, 1235 dissertations are grouped according to their main fields and given in Table 1.

Table 1. Findings related to Dissertations according to Fields

Economics and Administrative Sciences	396	32.06
Sociology	214	17.33
Engineering	101	8.18
History	88	7.13
Linguistics and Literature	57	4.62
Education and Training	44	3.56
Medical Sciences	42	3.4
Communication Sciences	35	2.83
Architectural Sciences	35	2.83
Fine Arts	30	2.43
Geography	27	2.19
Anthropology	27	2.19

Biology	23	1.86
Psychology	22	1.78
Others	22	1.78
Demography	15	1.21
Law	14	1.13
Religion	12	0.97
History of Turkish Revolution	8	0.65
Agriculture	7	0.57
Zoology	6	0.49
Statistics	6	0.49
Chemistry	2	0.16
Actuarial Sciences	1	0.08
Archeology	1	0.08
Total	1235	100

According to Table 1, 8.18% of dissertations are in engineering, 4.62% in linguistics and literature, 3.4% in medical science, 32.06% in economics and administrative sciences, 17.33% in sociology, 7.13% in history, 3.56% in education and training 2.83% in communication sciences, 2.43% in fine arts, 2.83% in architectural sciences and 1.8% in all other dissertations. Highest numbers in dissertations were written in economics and administrative sciences. It is also important to prevail students in which subfields under economics and administrative sciences work on migration. Subfields are provided in the Table 2.

Table 2. Findings related to Dissertations on Economics and Administrative Sciences

International Relations	139	35.11
Economics	67	16.92
Public Administration	55	13.89
Business Administration	46	11.61
Labor Economics and Industrial Relations	40	10.11
Political Science	29	7.32
Econometrics	8	2.02
Political science and public administration	5	1.26
Home Economics	4	1.01
Banking	1	0.25
Health Care Management	1	0.25
Information and Records Management	1	0.25
Total	396	100

According to Table 2, when we examine economics and administrative sciences dissertations on migration, it can be seen that, 0.25 % are in banking, 10.11% are in labor economics and industrial relations, 16.92% are in

economics, 2.02% are in econometrics, 1.01% are in home economics, 12.5% are in business administration, 11.61% are in public administration, 1.26% are in political science and public administration, 7.32% are in political science, 35.11% are in international relations, 0.25 are in health care management, information and records management. The highest number of dissertations is in international relations department within 1235 total dissertations.

Conclusion and Discussion

The aim of the study is to determine the work of migration in Turkey in the academic field, which disciplines are studied in which time period and at which level. In this research, document analysis was used for qualitative research purposes. In addition, research data were examined in two time periods as 1967-2009 and 2010-2016. Research population is consisted of 1235 dissertations on migration.

While 569 dissertations from 1235 dissertations were published over 44 years, between 1967-2009, 666 were completed over 8 years, between 2010-2018. Therefore, the dissertations written on immigration in Turkey have increased 7 fold in the last 8 years. It could be claimed that this situation is visible evidence of the effects of the Arab Spring, spread first in Middle East and after all over the world. Akar and Atasoy (2020) stated that among the reasons for the increase in written doctoral dissertation on migration between 2008-2012 are outbreak of the civil war in Syria and the wave of immigration of the people from the country after the war as they sought refuge right in Turkey. As we know, it is inevitable that the expenditure made on the issues for Syrian refugees, such as education, health and etc. would bring additional financial burdens on the general budget of different countries (Erçetin et al. 2018), it is very promising for the scientific and social convergence that the impacts and contributions to Turkey, which is the country where Syrian refugees have most intensively migrated by the influence of the chaos in the Middle East, are supported by scientific studies realized by Turkish academics (Erbaş and Türker, 2019; Erçetin et al. 2018; Güngör and Potas, 2018; Akpınar, 2017; Özdemir, 2017; Sayın, Usanmaz, and Aslangiri, 2016).

Research results also show that dissertations on migration have been studied more by academics in fundamental sciences, economic and administrative sciences. Studies show that most of the postgraduate theses investigating refugee and migration are master's theses, almost all of them are made by the department of international relations in the field of social sciences, followed by departments such as political science, law, and sociology (Yerli, 2018; Tatlıcioğlu and Apak, 2018). Furthermore, Güngör and Potas (2018) designed a research study with the aim of analyzing graduate dissertations on migration in education and training in Turkey. Migration abroad and education, internal migration and reflections on education in various dimensions were the topics investigated mostly. Additionally, migration due to 'brain drain', compulsory migration, educational opportunities in host countries, teaching migration topic in different methods, level of social skills of students who have migrated abroad and those who have not, migration in children's books, primary education, seasonal migration and education, urbanization and training needs of adults were investigated respectively in graduate dissertations on migration in education and training in Turkey. In the study of Yerli (2018), the studies on migration and refugees in 2020 were examined and it was stated that 94% of the graduate theses investigating the refugee focus only on the concept of refugee, do not include the concepts of politics, family, children, and the ratio of studies focusing on the concepts of education, health and women were 1.6% which was emphasized as low. In this sense, migration is a phenomenon that affects the lives of migrants as well as individuals in the host country because it is a multi-dimensional phenomenon, it will be significant to increase the number of studies related to migration in other areas.

Migration can be seen as a threat or can be seen as an opportunity, for immigrants and for citizens. In this study, the most interesting result is the increasing number of theses on migration, since the Syrian refugee migration crisis appeared in Turkey and Europe. This is very promising that, scientific research, especially graduate dissertations have continued increasing during this migration period. In the academia of Turkey, migration issues are quite a popular subject, and it appears that there is an increasing acceleration of the studies in this matter. The reason for this can be considered as the country is in a position of receiving immigrants and the longer stay periods of increasing numbers of migrants. The trend of decreased likelihood

of returning migrants, the host country Turkey is likely to require more social, economic, cultural and ethnic arrangements. For this reason, it can be suggested that postgraduate thesis studies on migration will be needed and the quantitative increase of these studies should be encouraged. It also give insight that works on migration have also contributed integration and related issues of migration in Turkey in a multidimensional way where various fields bring different dimensions. It is thought that the theses to be made especially in the field of doctorate will contribute to the academicians and practitioners interested in immigration. It is expected that local governments, which encounter the phenomenon of immigrants with priority, will benefit more from postgraduate studies. In this sense, it can be suggested that municipalities use postgraduate studies to solve their problems in practice.

Kaynakça / References

- Açıkalın, Ş. N., Erçetin, Ş. Ş., Potas, N., Çevik, M. S., Neyişçi, N. B., and Görgülü, D. (2020). Measurement of social integration: Syrian Women in Turkey. *Journal of Refugee Studies*, fez120. <https://doi.org/10.1093/jrs/fez120>
- Akar, E. and Atasoy, E. (2020). Türkiye’de göç üzerine yapılan doktora tezlerine yönelik bir içerik analizi. *Tesam Akademi Dergisi*, 7(1), 67-89. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.696174>
- Akpınar, T. (2017). Türkiye’deki Suriyeli mülteci çocukların ve kadınların sosyal politika bağlamında yaşadıkları sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(03), 16-29.
- Castles, S. (2002). Migration and community formation under conditions of globalization. *International migration review*, 36(4), 1143-1168.
- Choucri, N. (2002). Migration and security: Some key linkages. *Journal of International Affairs*, 56(1), 97-122. Retrieved July 20, 2020, from www.jstor.org/stable/24357885
- Ekmekci, P. E. (2017). Syrian refugees, health and migration legislation in Turkey. *Journal of immigrant and minority health*, 19(6), 1434-1441.
- Erbaş, H., and Türker, Ö. A. (2019). Göç araştırmaları alanında kavramsal sorunlar ve etik/politik sorumluluk. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59(2), 883-911.

- Erçetin, Ş. Ş., Potas, N., Açıkalın, Ş. N., Özdemir, N., and Doğan, A. M. (2018). Municipalities and refugee crisis: Ansar Policies and numbers. In *Immigration and the Current Social, Political, and Economic Climate: Break-throughs in Research and Practice* (p. 669-678). IGI Global.
- Güngör, H. and Potas, N. (2018). Analysis of graduate dissertations published in Turkey on migration in education and training. In Ş.Ş. Erçetin (ed). *Educational Development and Infrastructure for Immigrants and Refugees*, Ch 1, p. 1-11, Hershey, PA: IGI Global Publication DOI:10.4018/978-1-5225-3325-2.ch00
- Ibrahim, M. (2005). The securitization of migration: A racial discourse. *International migration*, 43(5), 163-187.
- World Migration Report 2015 | International Organization for Migration. (2015). Retrieved from <https://www.iom.int/world-migration-report-2015>
- İçduygu, A., and Aksel, D. B. (2012). *Türkiye’de düzensiz göç*. Uluslararası Göç Örgütü Türkiye, Ankara.
- İçduygu, A., and Aksel, D. B. (2013). Turkish migration policies: A critical historical retrospective. *Perceptions*, 18(3), 167.
- Kale, B. (2014). Transforming an empire: The Ottoman Empire’s immigration and settlement policies in the nineteenth and early twentieth centuries. *Middle Eastern Studies*, 50(2), 252–271. <https://doi.org/10.1080/00263206.2013.870894>
- King, R., Skeldon, R., and Vullnetari, J. (2008). *Internal and international migration: Bridging the theoretical divide*. (Sussex Centre for Migration Research Working Papers, 52) Brighton, GB. University of Sussex.
- Kirisci, K. (2003). Turkey: A transformation from emigration to immigration | migrationpolicy.org. Retrieved July 26, 2020, from <https://www.migrationpolicy.org/article/turkey-transformation-emigration-immigration>
- Koçak, Y., and Terzi, E. (2012). Türkiye’de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.
- Martin, P. L. (1991). *The unfinished story: Turkish labour migration to Western Europe: with special reference to the Federal Republic of Germany* (Vol. 84). International Labour Organization.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye’de iç göçler üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, 30(11), 1-18.

- Özdemir, E. (2017). Suriyeli mülteciler krizinin Türkiye'ye etkileri. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 114-140.
- Papademetriou, D. G., and Banulescu-Bogdan, N. (2016). Understanding and addressing public anxiety about immigration. *Transatlantic Council on Migration. Migration Policy Institute*.
- Peker, M. (1999). Türkiye'de içgöçün değişken yapısı. In O. Köymen, *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (p. 295- 305). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Sayın, Y., Usanmaz, A., and Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 1-13.
- Suter, B. (2013). Asylum and migration in Turkey: An overview of developments in the field 1990–2013. *Malmö, MIM Working Papers Series*, 13(3), 1-31.
- Tatlıcıoğlu, O. and Apak, H. (2018). “Suriyeliler” hakkında yapılan lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40-2), 227-254.
- Tezcan, T. (2019). First-generation circular migrants involved in the upbringing of their grandchildren: the case of Turkish immigrants in Germany. *Ageing & Society*, 1-24.
- UNCHR. (2019). *Turkey fact sheet*. Retrieved from www.unhcr.org/tr
- Van Mol, C., and De Valk, H. (2016). Migration and immigrants in Europe: A historical and demographic perspective. In *Integration processes and policies in Europe* (p. 31-55). Springer, Cham.
- Yerli, G. (2018). Türkiye'de göç ve mülteci konusunda yapılmış lisansüstü akademik faaliyetler üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(57). <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2451>
- Yildirim, O. (2007). *Diplomacy and displacement: reconsidering the Turco-Greek exchange of populations, 1922–1934*. Routledge.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Açıkalın, N. Ş. and Neyişçi, N. (2020). A review of graduate dissertations on migration in Turkey: 1967-2018. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 16(29), 1628 - 1641. DOI: 10.26466/opus.783901

Reflections of the Teaching-with-Analogies Model (TWA) on the Teaching of Geography¹

DOI: 10.26466/opus.715018

*

Neşe Duman* – İbrahim Emrah Özgürbüz** – Ayşegül Şeyihoğlu***

* Asst. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University, Faculty of Literature, Çankırı/Turkey

E-Mail: neseduman@karatekin.edu.tr

ORCID: [0000-0002-5398-8388](https://orcid.org/0000-0002-5398-8388)

** Geography Education PhD Student, Atatürk University, Erzurum/ Turkey

E-Mail: ozgurbuze@gmail.com

ORCID: [0000-0002-5849-0511](https://orcid.org/0000-0002-5849-0511)

*** Prof. Dr., Trabzon University, Fatih Education Faculty of Education, Trabzon/ Turkey

E-Mail: aysegulseyihoglu@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8143-3753](https://orcid.org/0000-0001-8143-3753)

Abstract

The aim of this study was to reveal reflections of the teaching-with-analogies model (TWA) on the teaching of geography. In this study which was designed based on the qualitative research method, the case study design was used, and a semi-structured interview technique was employed for data collection. In this context, geography preservice teachers were informed about the analogy method and TWA in the course of "Geography Teaching Methods 1." They were divided into four groups, and each group was asked to develop their own TWA model. In the stage of developing the TWA model in a way suitable for the 9th-grade level, the preservice teachers were guided by the instructor of the course, and three field educators, one of whom was also the domain expert, were consulted in order to increase the validity and reliability of the models. Afterward, the model was implemented by the preservice teachers in the internship schools in the framework of the "Teaching Practice" course. At the end of the process, semi-structured interviews were conducted individually with geography preservice teachers. Furthermore, according to the geography preservice teachers, 9th-grade students within the scope of the implementation found the TWA model interesting, instructive, facilitating/comprehensible, providing permanent learning, requiring active participation, developing, and entertaining. There were also students who found the TWA model complex and experienced difficulties in understanding the breaking point. Based on these results, it is necessary to introduce the TWA model and analogies to geography teachers and to raise awareness by increasing studies on its usability. Increasing teachers' knowledge and usage skills will reduce their prejudice and limitations.

Keywords: Geography teaching, teaching-with-analogies model, analogy, geography preservice teacher

¹ A portion of this research was presented in 2. International Congress on Geographical Education (UCEK/ICGE-2019), 3-5 October 2019, Eskişehir-Turkey.

Analojilerle Öğretim Modelinin (TWA) Coğrafya Öğretimine Yansımaları

*

Öz

Bu araştırmanın amacı analogilerle öğretim modelinin (TWA) coğrafya öğretimine yansımalarını ortaya çıkarmaktır. Nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak tasarlanan bu çalışmada görüşme türlerinden olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında coğrafya öğretmen adayları "Coğrafya Öğretim Yöntemleri I" dersi kapsamında analogi yöntemi ve TWA hakkında bilgilendirilmiş ve 4 gruba ayrılarak her gruptan kendilerine ait bir TWA modeli geliştirmeleri istenmiştir. 9. Sınıf düzeyine uygun olarak geliştirilen TWA Modeli geliştirme aşamasında öğrencilere dersin öğretim üyesi tarafından rehberlik yapılmış ayrıca modellerin geçerlik ve güvenilirliğini artırmak amacıyla alan ve alan eğitimcisi olan 3 kişinin görüşlerine başvurulmuştur. Sonrasında model öğretmen adayları tarafından "Öğretmenlik Uygulaması" dersi kapsamında staj okullarında uygulanmıştır. Süreç sonunda coğrafya öğretmen adaylarına yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Sonuç olarak TWA'nın öğretmen adaylarına çeşitli yönlerde katkı sağladığı ancak coğrafya öğretmen adaylarının modeli geliştirme ve uygulama sürecinde bazı güçlüklerle karşılaştıkları görülmüştür. Meslek yaşantılarında modeli kullanabileceklerini düşünen öğretmen adaylarına göre model birçok derste kullanılabilir. Ayrıca coğrafya öğretmen adaylarına göre uygulama kapsamındaki öğrenciler TWA modelini; ilgi çekici, öğretici, kolaylaştırıcı/anlaşılır, kalıcı öğrenme sağlayan, aktif katılım gerektiren, geliştiren ve eğlenceli bulmuştur. TWA modelini karmaşık bulan ve kırılma noktasını anlamakta zorlanan öğrenciler de mevcuttur. Coğrafya öğretmen adaylarına göre uygulama yapılan sınıflardaki coğrafya öğretmenleri ise TWA modeline 9. sınıf öğrencilerine göre daha eleştirel bakmışlardır. Bu sonuçlardan hareketle coğrafya öğretmenlerine TWA modeli ve analogileri tanıtmak, kullanılabilirliğine yönelik çalışmaları arttırarak farkındalık oluşturmak gerekmektedir. Öğretmenlerin bilgi ve kullanım becerisini arttırmak önyargı ve sınırlılıklarını azaltacaktır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya öğretimi, analogilerle öğretim modeli, analogi, coğrafya öğretmen adayı,

Introduction

Geography is a science that deals with the physical and human features, the interaction between people and their environments and seeks to evaluate them in the most efficient way without damaging them (Alaz, 2009, p.4). Moreover, geography helps people to develop independent, multifaceted and creative thinking skills, by using the acquired knowledge in everyday life, and raise awareness of social, cultural and economic issues (Akbulut, 2004, p. 65). In the teaching of geography, it is possible to ensure that individuals acquire the target qualities with the correct planning of learning settings and strategies and realizing the teaching process in parallel to this (Aydm, 2010, p. 817). In this context, especially developed countries leave classical geography education and teaching aside and implement activities-based programs aiming to maximize the geographic skills of students (İncekara, 2007, p.114).

Changes and developments that have occurred with research conducted in recent years on the changing demands of individuals and society, science, technology, learning and teaching approach, theories and strategies have revealed the need to update the curricula of our country. For these reasons, it is aimed to raise individuals, who have high-level cognitive skills, are open to learning and innovations, think analytically, originally and innovatively, question and comment, with the secondary school geography curriculum updated in 2017 to meet the requirements of the age. Moreover, it is recommended to design and implement activities and studies that enable students to associate their newly acquired knowledge and skills with their previous learning (MNE, 2017, p. 5). Indeed, the relationship and similarities between what is already known and what will be learned constitute the basis of the learning process. "Analogies are powerful tools to facilitate the learners' construction process on the grounds of concepts that are already available. The advantages of analogies are due to their significance within a constructive perspective of learning" (Duit, 1991, p.666).

The analogy is defined as "a model drawn from one context and used to support understanding in another context" (Newton, 2003, p.353). A known concept or situation in analogies formed by determining similarities between two concepts or situations and transferring information from the known concept or situation to the unknown concept or situation is known

as the “analog or source” and the unknown situation is called the “target” (Glynn, 1994a, p. 4). Analogies, which are highly effective tools in establishing meaningful connections between what is known and what is tried to be learned (Glynn and Takahashi, 1998, p.1130), reduce the mental load, encrypt the information with shorter codes and, thus, help to keep it in memory for a long time (Bayazit, 2011, p.141). In this context, analogies can be described as educationally powerful tools in the realization of meaningful learning.

In fact, teachers often use analogies for the explanation of complex situations, even when they are not aware of it. It is possible to hear expressions from teachers during a lesson, especially when they respond to students, such as “... is similar to...”, “...does not differ from...”, “...can be thought as ...”, and “when ... is compared to ...”. Such explanations are actually different reflections of the phrase “Let me explain the situation with an analogy to you” (Glynn, Law, Gibson and Hawkins, 1994b, p.2), because it is a way of reasoning, and it can be said that analogies are related to the principle of teaching, especially “from known to unknown” (Kemertaş, 2003, p.149). However, this type of use, which is sometimes at a simple level and not deep, can make the method risky and cause misleading. However, the main purpose of using analogies is to provide an understanding of abstract and complex situations with concrete and understandable examples (Heywood, 2002, p.233). In the educational process, teachers use analogies to explain complex situations, although they are not aware of it. In this context, while using analogies, teachers should take into account the prior knowledge of students, increase the number of common features between the selected samples (Cin, 2005, p. 160), specify the points at which the analogy does not work, i.e. dissimilar aspects that can be found between the source and the target, pay attention to the fact whether the source concept explains the target concept correctly (Harrison and Treagust, 1993, p.1292).

In analogies, both the source and the target concept have certain features or sub-concepts, and systematic associations between these two concepts, verbally or visually, are called “analogical mapping” (Glynn and Takahashi, 1998, p.1131). Drawing analogies without any systematic approach prepares the ground for confusion and concept confusion. To prevent this, the systematic use of analogies should be introduced to teachers as a strategy, and

it should be ensured that students learn certain concepts in a meaningful way (Glynn et al. 1994b, p.2).

The “Teaching-with-Analogies Model (TWA)” which forms the basis of the present study and is based on the systematic building of analogies, consists of six stages (Glynn, 1994a, p.13):

1. The introduction of the target concept
2. The reviving of students’ memories on the analog situation
3. The identification of the subject-relevant features between the analog and the target
4. The mapping of similarities between the analog and the target
5. The identification of where the analogy breaks down
6. The drawing of conclusions about the nature of the target and making an evaluation

In addition to these six steps, Treagust (1993, p.299) developed a guide that will provide convenience for teachers in the systematic application of analogies. This guide was created as a result of many lesson observations and interviews with teachers, and many teachers easily internalized this guide since it is self-explanatory and concrete on how to be used in teaching. This guide is called FAR. The aim of the FAR guide is to increase the benefits and effectiveness of analogies as much as possible and reduce difficulties and limitations in teaching. The systematic mapping is very important in analogies because while the superficial similarities established are only a clue for students, the systematic mapping between the analog and target provides a deeper understanding and forms the process of transferring information about the analog to the target. Teachers should use the systematic approach in the model of learning with analogies to minimize difficulties that students may experience in realizing the power of relationship and explanation in analogies (Treagust, Harrison and Venville ,1995, as cited in Treagust et al., 1998, p. 87). This guide, of which expansion is “Focus, Action, and Reflection,” as is evident from its name, is composed of three steps: The implementation plan, which combines the stages of the Teaching-with-Analogies Model (TWA) with the FAR Guidelines for its implementation, is presented in Figure 1.

As explained in the first sections of the study, the geography curriculum, which was renewed in 2017, adopts the understanding of creating meaningful learning based on associating new knowledge with prior knowledge.

Analogies are also innovative tools that have a positive effect on associating new knowledge with prior knowledge when they are applied within the plan with a systematic approach and that can be used in cases when students experience difficulties in explaining in geography lessons.

TWA MODEL (STEPS)	FAR GUIDE
1. The introduction of the target concept	FOCUS This step is the process of preparing students with alternative situations to a situation they are not familiar with, and it covers applications prior to the presentation of the analogy. In this step, the teacher should determine whether students have knowledge of the target and the analog. If the teacher realizes that the analogy will not work in this step, he/she should not try to apply the analogy.
2. The reviving of students' memories on the analog situation	
3. The identification of the subject-relevant features between the analog and the target	<i>Objective:</i> Is the subject planned to be taught difficult? Is it unknown? Is it abstract? <i>Students:</i> What do they already know about the target subject? <i>Analogue:</i> Is there something students know about the analog?
4. The mapping of similarities between the analog and the target	ACTION This step, in a sense, is the process of applying the analogical teaching, and in this section, the presentation of the analogy is performed, similar features between the target and the source in the analogy are mapped, and the breaking points of the analogy are revealed to students, respectively. In this step, the teacher should clearly identify the familiarity of students with the analog situation during the course presentation and whether they have internalized similar and not similar features between the target and the analog. <i>Similarities:</i> Discuss the characteristics of the analog and target and reveal similarities between them. <i>Differences:</i> Discuss at what points the analog is not similar to the target.
5. The identification of where the analogy breaks down	
6. The drawing of conclusions about the nature of the target and making an evaluation	REFLECTION In this step, following the presentation of the analogy, teachers can further improve analogical mapping by evaluating the clarity and utility of the analogy and results. The evaluation step can be performed in the course or after the course. <i>Results:</i> Was the analogy clear and understandable or confusing? <i>Correction:</i> Focus on the previous stages according to the results.

Figure 1. The Stages of the Teaching-with-Analogies Model (TWA) and the FAR Guidelines for Its Implementation. (Adapted from the studies by Glynn, 1994, p. 13 and Treagust, 1993, p.299).

The TWA model strengthened educationally by bringing analogies into a more systematic form is also important for determining the effects of the curriculum by introducing it to the current geography preservice teachers, who will be the implementers of the curriculum in the future, investigating the reflections of contemporary and innovative methods such as analogy on geography education, and raising awareness both in geography educators and program experts. From this point of view, the aim of the study is to reveal the reflections of the Teaching-with-Analogies Model (TWA) on the teaching of geography.

In line with this general aim, answers to the following question were sought in the study:

1. What are the opinions of geography teacher candidates on the use of the TWA model in the teaching of geography?

Methods

This section contains information on the research design, study group, data collection, and analysis.

Research Design

The case study design was used in this study, which was designed based on the qualitative research method. Case studies are a commonly used design in qualitative research. The most prominent feature of the qualitative case study used in this research was the in-depth investigation of one or several cases. In other words, the events and processes related to the case are investigated in detail in this design. In the case study design, the interview technique plays a significant role in data collection (Yıldırım and Şimşek, 2006). In this context, the semi-structured interview technique, one of the interview types, was used in the study. The purpose of the interview technique is to reveal the opinions and feelings of the participants about a particular case (Fraenkel and Wallen, 2008). The semi-structured interview is the process of systematically collecting data from the participants through predetermined questions in order not to go beyond the scope of the study (Berg, 2007). Furthermore, if the answers given in the semi-structured interview are incom-

plete or unclear, it is possible to further clarify the situation by asking questions again (Çepni, 2007). In the present study, semi-structured interviews were conducted with geography preservice teachers to determine the reflections of the TWA model developed in a way suitable for the 9th-grade level on geography teaching settings.

Study Group

The study group of the research consisted of 19 preservice teachers studying in the third year of the Geography Teaching Department at a university in Turkey. In the study, all students studying in their 3rd year at the university were included in the study group. Preservice teachers, all of whom were in the same class, consisted of 11 females and 8 males. The study group was determined based on the convenience sampling method. The convenience sampling method is expressed as the collection of data from a sample that the researcher can easily access (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz and Demirel, 2014). Therefore, the sample of this study was composed of the current preservice teachers studying in the 3rd year at the university and taking the course of Geography Teaching Methods 1 and Teaching Practice. These preservice teachers presented the TWA model they developed within the scope of the teaching practice course to 9th-grade students under the supervision of 4 geography teachers working in 4 different internship schools.

Data collection tools

In the study, a semi-structured interview form was used as a data collection tool to determine preservice teachers' opinions on the use of the TWA model in geography teaching. The data of the study were collected in the next week of the implementation performed by the preservice teachers in the internship schools. Semi-structured interview forms are data collection tools developed to ensure that all dimensions related to the researched questions are covered (Yıldırım and Şimşek, 2006). In this context, there are four questions in the semi-structured interview form applied to geography preservice teachers. No time limit was applied so that the participants would be able to express themselves freely during the interview, and individual interviews

lasting for 15-20 minutes were conducted with preservice teachers. The questions assessed in the findings section in the form of tables are as follows:

1. What are your opinions on the contributions of the TWA model to yourself and your students?
2. What are the difficulties you face during the product development and implementation with regard to the TWA model?
3. How do you plan to use the TWA model in your professional life?
4. What are your opinions on the usability of the TWA model in different disciplines?

Implementation Process

In this study, the geography preservice teachers were first informed about the analogy method in the course of "Geography Teaching Methods 1" in the spring semester of the 2016 – 2017 academic year, and the class consisting of 19 people was divided into four groups, and each group was asked to develop their own TWA model. At the model development stage, the preservice teachers were guided by the instructor of the course, and in order to increase the validity and reliability of the models, three field educators, one being the domain expert at the same time, were consulted. Depending on the criticism and feedback obtained, the model was finalized. Afterward, the model was implemented by the preservice teachers in the internship schools in the framework of the "Teaching Practice" course in the spring semester of the 2017-2018 academic years. During the implementation of the TWA model to 9th-grade students by the preservice teachers, geography teachers were also present in the class and helped the implementation to be performed in a healthy way by guiding the process. At the end of the implementation, an attempt to determine the preservice teachers' opinions on the reflections of the TWA model on geography teaching was made through the structured interview form. The interview was personally conducted by one of the researchers. No time limit was applied during that period, and individual interviews conducted with each preservice teacher lasted for 15-20 minutes. The interview was recorded by a voice recorder by receiving per-

mission from the participants, and then, the recorded data were analyzed through content analysis.

Data analysis

Content analysis was used while analyzing the data collected. The aim of content analysis is to reach concepts and relations that explain the data by processing and coding the qualitative research data and by interpreting them in the framework of certain themes. At the same time, content analysis can be applied to evaluate interview forms (Fraenkel and Wallen, 2008; Yıldırım and Şimşek, 2006). In this study, the semi-structured interview form applied to geography preservice teachers were gathered under certain concepts by performing content analysis. The findings were presented in tables with frequencies, and the examples of the participants' statements were given. For the reliability of the data, the answers were coded by three independent researchers, and the results were compared, and it was observed that encodings compatible with each other at the rate of 86% were performed. In this way, it was ensured that the encodings were performed with consensus, according to a common point of view, without prejudice and misunderstanding.

Findings

This section presents findings related to the research questions.

The findings obtained to reveal the opinions of geography preservice teachers (P) on the TWA model in geography teaching are presented in tables 1, 2, 3, and 4.

Upon examining Table 1 that expresses the opinions of the geography preservice teachers on the contributions of the TWA model to them and their students, it is observed that the preservice teachers stated that this model contributed to them in an individual sense in terms of “*multidimensional thinking*,” “*analogical thinking*,” and “*motivation*”; in professional applications, in terms of “*the use of different methods-techniques*,” “*saving time*,” “*pedagogical content knowledge*,” and “*association between subjects*”; and also at the point of transferring knowledge “*to life*,” “*to different disciplines*,” and “*to*

one's own field" (Table 1). Some of the preservice teachers' explanations about the contributions of the TWA model to themselves are as follows:

P16: "The TWA model contributed to me in terms of showing to me how I can use an analogy in lessons by making it effective and practical." P18: "The TWA model is a model that will help me to draw the student's attention to a lesson even on a boring subject with an analogy, to make the subject clearer in the student's mind and enhance its learning."

Table 1. The Opinions of Geography Preservice Teachers on the Contribution of the TWA Model to Themselves and Their Students

Category	Code	Preservice teacher (P)	Frequency (f)	
Related to the preservice teacher	Multidimensional thinking	1,2,4,8,9,10,19	7	
	Concerning himself/herself	Analogical thinking (Explanation by analogy)	1,4,12,13	4
		Motivation	1,5,7	3
	Concerning professional applications	The use of different methods and techniques	3,6,10,18	4
		Saving time	7,14,15,16	4
		Pedagogical content knowledge (Making the analogy qualified)	9,16	2
		Association between subjects	4	1
	Concerning the transfer skill	To life	8,12,13,19	4
		To different disciplines	17	1
		To one's own field	11	1
Related to the student	Ensuring effective and permanent learning	2,5,7,8,10,11,12,13,15,16,17,18,19	13	
	Simplification	1,3,6,8,12,14,15,16,17,18,19	11	
	Providing attention, interest, and motivation	1,3,5,6,10,11,12,18	8	
	Concretization	4,6,7,11,12,13,17	7	
	Internalizing information in a short time	7,14,15,16,18	5	
	Association with/use of knowledge in daily life	2,8,12,19	4	
	Development of thinking skills	4,9,17	3	
	Development of the analogical thinking (Explanation by analogy) skill	5,9,13	3	
	Contributing to meaningful learning	11,12	2	
	Ensuring students' learning without their being aware of it	12	1	
	Encouraging learning	10	1	
	Capturing the student's level	10	1	
	Association between subjects	5	1	

The geography preservice teachers expressed the contributions of the TWA model to their students as follows: *“ensuring effective and permanent learning,” “simplification,” “providing attention, interest and motivation,” “concretization,” “internalizing information in a short time,” “association with/use of knowledge in daily life,” “development of thinking skills,” “development of the analogical thinking (explanation by analogy) skill,” “contributing to meaningful learning,” “ensuring students’ learning without their being aware of it,” “encouraging learning,” “capturing the student’s level,” and “development of the skill of establishing students relationships association between subjects in students”* (Table 1).

Some of the preservice teachers’ explanations about the contributions of the TWA model to students are as follows:

P1: *“The TWA model will provide an easier understanding of the subject, will increase the student’s motivation during the learning process and will enable the student to love the lesson.”* P12: *“The TWA model prepares the ground for permanent and meaningful learning. The student learns with this model without becoming aware of it, and it becomes more difficult to forget the information since it concretizes the information.”* P19: *“Teaching with the TWA model creates permanent learning in the student. With the use of objects, which the student sees in everyday life but to which he/she doesn’t pay attention, in the geography lesson, the student becomes convinced that the subject is actually easy.”*

Upon examining Table 2, which expresses the difficulties faced by geography preservice teachers during the TWA model development and implementation, it draws attention that most of the difficulties experienced were related to the analogy. The preservice teachers stated that they experienced difficulties during the model development in relation to analogies in terms of: *“determination of the source suitable for the target,” “concern about creating a misconception,” “finding similar aspects and breaking points of a sufficient number and quality between the source and the target,” “not considering breaking points between the source and the target by students,” and “generalization of the target to all sources similar to it by students”* (Table 2).

Another area in which geography preservice teachers experienced difficulties during the TWA development and implementation was related to the teaching process. In this category, the preservice teachers stated that they experienced difficulties in the following subjects: *“individual learning difficulties,” “concern about making the information more difficult when trying to simplify it,” “failure to adapt analogies to each subject in the geography course,”*

“being new and different from classical methods,” “not being suitable for every kind of intelligence and not being able to appeal to each student’s level,” “difficulty in supporting with contemporary methods” and “today’s education system problems” (Table 2).

One of the difficulties encountered by geography preservice teachers during the development and implementation of the TWA model was related to available resources. In this category, the preservice teachers stated that they experienced difficulties in the following subjects: “Time requirement of the TWA model development and the possibility of the model’s becoming the loss of time in unnecessary use,” “the lack of the literature on the use of the TWA model in geography lessons,” and “requiring cognitive effort” (Table 2).

Some of the geography preservice teachers’ explanations explaining the difficulties experienced during the product development and implementation of the TWA model are as follows:

Table 2. The Opinions of Geography Preservice Teachers on the Difficulties They Faced During the Product Development and Implementation with Regard to the TWA Model

Category	Code	Preservice teacher (P)	Frequency (f)
Related to the analogy	Determination of the source suitable for the target	1,2,3,4,5,6,7,9,10,11,12,13,14,15,16,18,19	17
	Concern about creating a misconception	1,2,3,5,6,7,8,11,12,13,14,15,16,17,18	15
	Finding similar features (Of a sufficient number and quality)	5,7,8,13,17	5
	Finding the breaking point (Of a sufficient number and quality)	8,15,16,17	4
	Not considering breaking points by the student	16	1
	Generalization of the target to similar sources by the student	16	1
Related to the teaching process	Individual learning differences	16,18,19	3
	Concern about making the information more difficult while trying to simplify it	1,13,16	3
	Failure to adapt to each subject	18,19	2
	Being new and different from classical methods	6,19	2
	Not being suitable for every kind of intelligence	14	1
	Not being suitable for each student’s level	3	1
	Difficulty in supporting with contemporary methods	8	1
	Today’s education system problems	9	1
Related to available resources	Time	Requirement Loss of time	1,5,8,12,18
	The lack of the relevant literature		6,10,11,16
	Requiring cognitive effort		12,18,19

P1: “At first, I had trouble thinking about whether the subject was suitable for the analogy at the stage of subject selection. Is it possible to explain the subject I have determined with the analogy? Will the student understand it more easily? Or will

the subject become more complicated? I would say that I was very concerned and troubled about it.” P6: “In the TWA model, it is difficult to try to present the mistake with an analogy, to concretize an abstract concept without sustaining the mistake, to liken it to something else and to create this product because a new, creative and effective product is produced.” P8: “We experienced difficulties in similarities and breaking points while developing the TWA model because we did not want to create a misconception in the student. The similarities and breaking points we found drew the students’ attention. The plan was the subject with which we had the main difficulties. The question of what other techniques we could use in the plan to avoid distracting the student tired us out.” P16: “The only point at which I experienced difficulties was finding breaking points between the target and the source. While I found similar aspects easily, I experienced difficulties in breaking points because if attention is not paid, the student will think of the target completely as the source and may try to reach a result without considering breaking points. Moreover, if the student tries to adapt the target situation we have exemplified with the source to all elements similar to the source through generalization, he/she can make a mistake.”

As seen in Table 3, most of the geography preservice teachers, with the only exception, stated that they would use the TWA model in their professional life. Upon examining the reasons for use, it is observed that the preservice teachers tended toward the use of the TWA model in the professional life due to its being “simplifying,” “effective in providing permanent learning,” “effective in concretization,” “different and interesting,” “effective in providing meaningful learning,” “guiding to high-level thinking,” “effective in associating knowledge with life,” and “effective in preventing misconceptions” (Table 3).

Table 3. The Opinions of Geography Preservice Teachers on the Use of the TWA Model in Their Professional Life

Category	Code	Preservice teacher (P)	Frequency (f)
Yes, I will use it	Simplifying	3,6,8,12,15,16,18, 9	8
	Effective in providing permanent learning	6,7,12,19	4
	Effective in concretization	6,12,16	3
	Different and interesting	6,12,18	3
	Effective in providing meaningful learning	12,14,16	3
	Guiding to high-level thinking	16	1
	Effective in associating knowledge with life	19	1
	Effective in preventing misconceptions	6	1
I will use it under certain conditions	Depending on the subject	1,2,5,10,11,13,17	7
	Depending on time	1,9,10,11	4
	Depending on the quality of analogy	2,5,9,13	4
	Depending on the student's learning style	11	1
	Depending on the applied education approach	10	1
No, I will not use it	Depending on my knowledge	10	1
	No reason	4	1

Some of the explanations of the preservice teachers who consider using the TWA model in their professional life are as follows:

P12: "I consider using this model in my teaching life because it is difficult to grasp some subjects of geography and provide permanent learning. It will be an advantage for the teacher to use the TWA model in such abstract subjects." P18: "It is a different and interesting model. Although it requires effort and time from the person who prepares it, I will use it because I think it facilitates learning."

Some of the geography preservice teachers indicated that they would use the TWA model if certain conditions were met. They stated that the use of the TWA model might vary depending on "the subject," "time," "the quality of analogy," "the student's learning style," "the applied education approach," and "their knowledge" (Table 3). The explanations of some preservice teachers who considered using the TWA model in their professional life under certain conditions are as follows:

P5: "I would like to use it, but I don't think I can use it in every subject. Moreover, I will use it when I find an effective analogy, rich in terms of breaking points and similar aspects." P10: "It is difficult to implement it completely due to the current educational approach and the inadequacy of the time allocated to the course. However, it may be implemented partially if you have sufficient knowledge."

As seen in Table 4, one of the disciplines in which the TWA model can be used, according to the opinions of the geography preservice teachers, is

sciences. According to the geography preservice teachers, the TWA model is a model suitable for sciences in terms of the “suitability of subjects,” “having an abstract feature,” “having a concrete feature,” and “including a lot of concepts” (Table 4). Some of the explanations of the preservice teachers made about the suitability of the TWA model for sciences are presented below:

P10: *“The applicability of the TWA model in science courses is high. It can be applied in an easy and flexible way in abstract subjects of science courses.”* P16: *“The applicability of the TWA model in sciences is high because the targets that are desired to be acquired in this lesson are abstract and concretization is required for understanding.”*

The geography preservice teachers stated that the TWA model was suitable for use in geography lessons due to “the need to concretize abstract subjects,” “the presence of subjects difficult to understand,” “suitable subjects,” “requiring questioning,” “suitability to the instructional principles of the course,” “being rich in concepts,” and “including subjects suitable for misconception.” Moreover, they indicated that the use of the TWA model in geography teaching might vary depending on the “subject,” “purpose,” “time,” and “the presence of resources that can be used.” Two geography preservice teachers stated that this model was not suitable for the subjects of the geography course (Table 4).

Some of the explanations made by the preservice teachers about the suitability of the TWA model for the geography field are as follows:

P7: *“The TWA model is suitable for the geography course because this course is related to our environment and students have limited access to this environment. Therefore, it is difficult for students to comprehend what is happening in the environment with the cause and effect relationship. I think this model will contribute to a better understanding of geography.”* P12: *“Geography is the closest course to the principle of life. However, although the geography course contains subjects from life, we sometimes cannot make students observe these subjects directly. We can ensure more enjoyable, meaningful, and permanent learning by making far information closer with the TWA model.”* P15: *“There are many subjects in geography lessons that are difficult to understand, such as the shape and movements of the Earth, plate tectonics. The development of the TWA model for these subjects makes the work of both the student and the teacher easier.”*

As can be seen in Table 4, the geography preservice teachers stated that the TWA model could be used in history lessons due to “containing abstract

concepts” and “suitable subjects” and in social studies lessons “to make subjects understandable.” Moreover, some of the geography preservice teachers indicated that this model could be used in every field “as long as there is a suitable subject.”

Table 4. The Opinions of Geography Preservice Teachers on the Usability of the TWA Model in Different Disciplines

Category	Code	Preservice teacher (P)	Frequency (f)		
Different Disciplines	Sciences	It can be used	Suitability of subjects	1,5,9,13,17,18,19	8
			Having an abstract feature	6,10,11,15,16	5
			Having a concrete feature	3,4	2
			Including a lot of concepts	2	1
	Geography	It can be used	The need to concretize abstract subjects	1,6,7,11,12,16	6
			Including difficult to understand subjects	7,14,15	3
			Suitable subjects	3,4,9	3
			Requiring questioning	14	1
			Suitability to the instructional principles of the course	12	1
		Conditionally	Being rich in concepts	2	1
Including subjects suitable for misconception			6	1	
Varies by the subject			1,4,5,17,18, 9	6	
Varies by purpose			4	1	
If there is time			1	1	
It cannot be used	Not suitable subjects	If there is a resource to use	10	1	
		8,13	2		
History	It can be used	Containing abstract concepts	6	1	
		Suitable subjects	9	1	
Social Studies	It can be used	To make subjects understandable	17	1	
All Disciplines	It can be used in every lesson if there is a suitable subject	1,5,12	3		

Discussion and Conclusion

The most important result of the study is that, according to the geography preservice teachers, the TWA model contributes to them and students. Accordingly, the model contributes to the personality of preservice teachers, professional applications, and transfer skills. The TWA model, which has

contributed to the preservice teachers in terms of motivation with multidimensional and analogical thinking, has also brought various gains in professional terms. These gains are the use of different methods and techniques, time management, pedagogical content knowledge, and associating between subjects. The transfer of information to life, different disciplines, and their own field is among what this process has brought to geography preservice teachers. It is observed that the TWA model also contributes to students in addition to contributing to preservice teachers in various ways. This contribution is in the form of providing effective and permanent learning, simplification, providing attention, interest and motivation, concretization, internalizing information in a short time, daily transfer, development of thinking skills, analogical thinking, contributing to meaningful learning, unconscious learning, encouragement, suitability for the level, and associating between subjects. Upon examining the states of using the TWA model by geography preservice teachers in their professional life, it is observed that most of them want to use it. In addition to this result, there are also those who find it applicable if certain conditions are met. There is also a preservice teacher who does not want to use the model, even in a limited way. Upon considering the reasons for using the model, the following can be listed: being simplifying, providing permanent learning, concretizing, being powerful in drawing attention, providing meaningful learning, guiding to high-level thinking, establishing a relationship between knowledge and life, and preventing misconceptions. The usage status may change depending on the subject, duration, quality, individual differences, educational approach, and sufficient knowledge. It is known that the analogy provides great convenience to both the learner and the teacher during the learning and teaching of new concepts, events, and situations (Bilaloğlu, 2005). It is known that analogies support permanent and new learning, draw attention and motivate (Wong, 1993; cited from Gowin, 1993 by: Else, Ramirez and Clement, 2002). There are quite many studies in the literature on the educational power of analogies. The educational benefits of analogies are expressed as follows in these studies: Analogies motivate students by attracting their attention (Şahin, 2010: 302). They help to develop students' cognitive skills (Iding, 1997, p. 240) and facilitate establishing meaningful relations between what they know and what they are trying to learn (Glynn and Takahashi, 1998, p.1130; Mayo, 2001, p.188). They ensure that similar

and different aspects of concepts are revealed and develop the skills of establishing cause and effect relationships and reasoning (Cin, 2005, p.160). By ensuring that students develop an understanding of scientific thinking about a situation, analogies allow new materials, especially abstract situations, to be explained with students' current knowledge (Treagust et al., 1998, p.85).

According to another result of the study, there are some difficulties encountered by geography preservice teachers in the process of the product development and implementation of the TWA model. They are mostly experienced in the analogy development process. These concerns are mostly in the form of identifying the appropriate source in the target-source relationship, not causing an error while doing this, determining similarities and breaking points, and generalizing the target-source relationship. The difficulties encountered in relation to the teaching process are difficulties originating from individual differences, making more difficult while trying to simplify, subject selection, being different and new, suitability to the student's level, support by contemporary methods, and from the current education system, and they may be experienced in the process of the product development and implementation of the TWA model. The development and use of analogies can be difficult for teachers and students if the concept that is desired to be concretized is not well-known (Else et al., 2002). The difficulties encountered in relation to the available resources were explained with emphasis on time management, the lack of literature, and requiring cognitive effort. Analogical thinking is the shining face of the TWA model. There is also a dark side. When students overgeneralize and map noncorresponding features of concepts, misconceptions can emerge (Cited from Thagard, 1992 by: Glynn, 1994). Analogies should be used with caution, or they can mislead learners and make learning ineffective. Children can focus on an irrelevant aspect of the analogy to produce results similar to the target content (Cited from Parida and Gosvami, 1998 by: Bilaloğlu, 2005).

The geography preservice teachers found the TWA model applicable in different disciplines. It was concluded to be applicable in sciences, geography, history, social studies, and partially in all disciplines. It was found suitable in sciences in terms of suitability of subjects, abstract and concretizing features, and by considering the concepts it includes. Since geography includes subjects that are difficult to understand due to the need for concreti-

zation, it was found suitable because of suitable subjects. In addition to these, it was also evaluated with the aspects of requiring questioning, compliance with instructional principles, having a rich conceptual structure and a content suitable for misconceptions. However, there are preservice teachers who think that the model can be applied under certain conditions in geography teaching. They emphasized important points such as subject selection, purpose, time management, and resource provision as the reasons for this. The preservice teachers explained the applicability of the model in history lessons by the presence of suitable subjects containing abstract concepts. In social studies, the TWA model was found to be applicable in terms of comprehensibility. Studies in the literature are mostly in the field of sciences.

The geography preservice teachers, in general, have positive observations on students in the class where they have implemented the TWA model. The students found the model interesting, instructive, facilitating, and comprehensible, providing permanent learning, requiring active participation, developing, and entertaining. It is known that analogies support permanent and new learning, draw attention, and motivate (Wong, 1993; cited from Gowin, 1993 by: Else et al., 2002). There are also students who find the TWA model complex and experience difficulties in understanding the breaking point. It is thought that these negative observations will decrease with the active participation of students in the production process because learners need to produce analogical information by themselves in order to understand new information better. Thus, the child will become active in the learning process and may develop his creative thinking competencies, and learning may become more interesting, effective, and easier (Kutlu, 1999; cited from Şahin, 2000, p.43 by: Bilaloğlu, 2005). As in any model, method, and technique, the TWA model also has its advantages and limitations. It is observed that teachers, rather than preservice teachers, have emphasized these deficiencies and limitations. Namely, the negative opinions of the geography teachers in the class where the geography preservice teachers have performed an implementation are more than positive opinions. The teachers evaluated the model as time-consuming, being above the student's level since it appeals to high-level cognitive steps, being not suitable to the education system and school conditions, challenging, misleading, costly and inadequate in drawing students' attention. The development and

use of analogies can be difficult for teachers and students if the concept that is desired to be concretized is not well-known (Else et al., 2002). Apart from these negative aspects, being beneficial, instructive, effective in misconceptions, easy, ensuring permanence, and time-saving are among the positive results of the study. Analogies should be used with caution, or they can mislead learners and make learning ineffective. Children can focus on an irrelevant aspect of the analogy to produce results similar to the target content (Cited from Parida and Gosvami, 1998 by: Bilaloğlu, 2005). The teachers' teaching habits and the fact that they encounter the model and the method for the first time may underlie these opinions. The statements of cost and being unsuitable to the system are statements that support this result.

Recommendations

It is necessary to introduce the TWA model, analogy, and other simulation techniques in geography teaching to geography teachers, raise their awareness by increasing studies on its usability. Increasing teachers' knowledge about the technique and their usage skills will reduce the disadvantages and limitations of the technique. For this purpose, the participation of geography teachers and preservice teachers in congresses and symposiums at which various methods and techniques are introduced in practice can be encouraged.

In studies conducted at different levels and with larger study groups, the effect of different independent variables can be tested. In other studies to be conducted to examine the effectiveness of the TWA model in the geography course, it can be compared with other teaching models.

Textbooks and curricula can be analyzed in terms of analogical thinking skills. This is also important in terms of giving an idea to education experts working in the field of geography education and raising awareness of the TWA model.

The kind and quality of analogies produced by teachers and students while guiding them in producing analogies may be analyzed. By creating analogical databases, course materials, such as EBA, can be opened to sharing by storing practical examples in their storehouses. Its effectiveness can

be discussed on the same sharing tools. Likewise, the course materials that develop analogical thinking skill can be included in learning object pools.

Kaynakça / References

- Akbulut, G. (2004). Coğrafya ve aktif öğretim yöntemleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 65-77.
- Alaz, A. (2009). Çoklu Zeka Kuramı destekli eğitimin dokuzuncu sınıf coğrafya derslerinde başarıya etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-22.
- Aydın, F. (2010). Ortaöğretim Öğrencilerinin coğrafya derslerindeki güdülenmelerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 5(4), 814-834.
- Bayazıt, İ. (2011). Öğretmen adaylarının matematik öğretiminde Analoji kullanımları konusundaki görüş ve yeterlilikleri. *Selçuk Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 139 – 158.
- Berg, B. L. (2007). *Qualitative research methods for the social sciences* (6th ed.). Boston: Pearson International Edition.
- Bilaloğlu, R.G. (2005). Erken çocukluk döneminde Fen Öğretiminde Analoji Tekniği. *Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(30), 72-77.
- Büyüköztürk,Ş., Kılıç Çakmak,E., Akgün,Ö.E., Karadeniz, Ş., and Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (17. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cin, M. (2005). Hayat bilgisi ve sosyal bilgilerde kullanılabilir strateji:Yöntem. In A. Tannöğen (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (1. Ed) (p. 119-164), İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Duit, R. (1991). On the Role of Analogies and Metaphors in Learning Science. *Science Education*, 75(6), 649-672.
- Duman, N. (2016). An example of the use of personal analogy in teaching Geography: If I were a mineral. *Educational Research and Reviews*, 11(8), 721-731.
- Else, M. J., Ramirez, M. A., and Clement J. (2002). When are the Analogies the Right Tool? A look at the Strategic use of Analogies in Teaching Cellular Respiration to Middle School Students. *Proceeding of the Annual International Conference of The Association for the Education of the Teacher Science*, National Science Foundation 6-13.
- Fraenkel, J. R., and Wallen N. E. (2008). *How to design and evaluate research in Education* (7th ed.). Boston: McGraw-Hill.
- Glynn, S. M. (1994a). *Teaching Science with a Strategy for Teachers and Textbook Authors* 15. Washington: Office of Educational Research and Improvement.

- Glynn, S. M., Law, M., Gibson, N. M., and Hawkins, C. H. (1994b). *Teaching science with analogies: A resource for teachers and textbook authors* 7. Washington: Office of Educational Research and Improvement. *National Reading Research Center-Instructional Resource*, No: 7.
- Glynn, S. M., and Takahashi, T. (1998). Learning from Analogy Enhanced Science Text. *Journal Of Research in Science Teaching*, 35 (10), 1129–1149.
- Harrison, A. G., and Treagust, D. F. (1993). Teaching with analogies: A case study in grade - 10 optics. *Journal of Research in Science Teaching*, 30(10), 1291-1307.
- Heywood, D. (2002). The place of analogies in science education. *Cambridge Journal of Education*, 32(2), 233–247.
- İncekara, S. (2007). Ortaöğretim coğrafya eğitiminde uluslararası eğilimler ve Türkiye örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 16, 109-130.
- Iding, M. K. (1997). How analogies foster learning from science texts. *Instructional Science*, 25, 233-253.
- Kaya, M. F. (2014). Geography Teachers' views on Analogy use and the Analogies They Use to Illustrate Earth's Shape and Movements. *Social and Behavioral Sciences*, 116. 4344-4352.
- Mayo, J. A. (2001). Using Analogies to Teach Conceptual Applications of Developmental Theories. *Journal of Constructivist Psychology*, 14, 187-213.
- MEB (2017). *Ortaöğretim Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Newton, L. D. (2003). The occurrence of analogies in elementary school science books. *Instructional Science*, 31, 353-375.
- Şahin, F. (2010). Okul öncesinde kavram haritaları analogiler ve deney. In R. Zembat (Ed.), *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri* (p. 285-314), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şeyihoğlu, A., and Özgürbüz İ. E. (2012). İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ve çalışma kitabında yer alan Analogilerin incelenmesi. *11. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu*, Rize, Türkiye.
- Şeyihoğlu, A., and Özgürbüz İ. E. (2015). Coğrafya ders kitaplarındaki Analogilerin incelenmesi. *Education and Science*, 40, 163-179.
- Treagust, D. F. (1993). The evolution of an approach for using analogies in teaching and learning science. *Research in Science Education*, 23. 293-301.
- Treagust, D. F., Harrison, A. G., and Venville, G. J. (1998). Teaching Science Effectively with Analogies: an Approach for Preservice and in Service Teacher Education. *Journal of Science Teacher Education*, 9(2). 85-101.

Yıldırım, A., and Şimşek H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Duman, N., Özgürbüz, İ. E. and Şeyihoğlu, A. (2020). Reflections of the teaching-with-Analogies Model (TWA) on the teaching of Geography. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 16(29), 1642-1665. DOI: 10.26466/opus.715018

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Problem Davranışlara Müdahalede İşbirliğinin Önemine ve Uygulanmasına Yönelik Görüşleri

DOI: 10.26466/opus.727238

*

Burhanettin Karakoç* – Zehra Atbaşı **

* Doktora öğrencisi, Milli Eğitim Bakanlığı, Sivas, Türkiye

E-Posta: burhankarakoc2958@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8213-7809](https://orcid.org/0000-0001-8213-7809)

** Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Özel eğitim Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

E-Posta: zehrasutcu@gmail.com

ORCID: [0000-0002-2758-1277](https://orcid.org/0000-0002-2758-1277)

Öz

Bu çalışma özel eğitim okullarında yaşanan problem davranışlara yönelik müdahalede işbirliğinin önemini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanmıştır. Veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Sivas ilinde görev yapan 15 özel eğitim öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenlerle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler kodlanarak gruplar halinde sunulmuştur. Araştırma sonucunda öğretmenlerin tamamı okul içerisinde birçok problem davranışlarla karşılaştıklarını belirtmişler, en çok karşılaştıkları problem davranışlar ise öğrencilerin kendilerine zarar vermeleri, arkadaşlarına zarar vermeleri, sürekli olarak gezinme, bağırması, öfke nöbeti geçirme ıslak mendil ve buldukları yabancı materyalleri yemeleri, yemek yeme bozukluğu (yemekleri dökme, tabakları fırlatma), ve etkinlik alanlarına tuvaletlerini yapmaları gibi problem davranışlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin çoğunluğu aileler ve özel eğitim öğretmenleri ile işbirliğini yaptıklarını, daha sonra ise okul idaresi, rehberlik servisi ve rehabilitasyon merkezi ile işbirliği yaptıklarını belirtmişlerdir. Az sayıdaki katılımcı ise sınıftaki diğer öğretmen arkadaşı ve branş öğretmenleri ile iletişim kurduklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamı işbirliğinin kesinlikle önemli olduğunu ifade etmişler. Özel eğitim öğretmenleri, kendilerini daha iyi ifade ettikleri için genellikle öğrencilerin anneleri ile işbirliği yaptıklarını belirtmişlerdir. Çalışmamıza katılan öğretmenler bu değişkenlerin ailelerle işbirliğini etkilediğini savunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, özel eğitim öğretmeni, problem davranış, işbirliği

The Importance of Private Education Teachers For The Importance and Implementation of Cooperation in The Problem Behavior Intervention

*

Abstract

This study was conducted to determine the importance of cooperation in the intervention of problem behaviors experienced in special education schools. Qualitative research method was used in the study and data were collected with a semi-structured interview form. The data were analyzed using the descriptive analysis technique. The study group of the research consists of 15 special education teachers working in Sivaz. The data were collected through face-to-face interviews with the teachers. The obtained data were coded and presented in groups. As a result of the research, all of the teachers stated that they encountered many problem behaviors in school, the most common problem behaviors are students harm themselves, hurting their friends, constantly walking around, yelling, having tantrums, eating wet wipes and foreign materials they find, eating disorder (pouring food). They stated that they faced problem behaviors such as throwing plates, and defecating in activity areas. Most of the teachers stated that they cooperated with parents and special education teachers, and then they cooperated with the school administration, guidance service and rehabilitation center. A small number of participants stated that they communicated with other teacher friends and branch teachers in the classroom. All of the teachers participating in the research stated that collaboration is absolutely important. Special education teachers stated that students generally cooperate with their mothers because they express themselves better. Teachers who participated in our study argued that these variables affect cooperation with families.

Keywords: *Special education, special education teacher, problem behavior, cooperation*

Giriş

Eğitimin temel amacı tüm bireylerin topluma sağlıklı ve verimli bir şekilde uyumunu sağlamak, okul içerisinde meydana gelen istenmeyen davranışların ortadan kaldırılarak öğrencilerin yeteneklerini keşfetmek, etkili ve verimli bireyler yetiştirmektir. Okulda kazanılan bilgi, beceri, alışkanlıklar ve değerler çocuğun sadece öğrenim yaşantısını değil kendine, topluma, kendi dışındaki dünyaya karşı iletişim ve yaşam becerilerini de önemli ölçüde etkilemektedir (Sadık, 2000; Senemoğlu, 1992). Ancak okul ortamının ve tüm sürecin uyumunu ve düzenini bozan bazı etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler arasında problem davranışlar önemli bir paya sahiptir. Problem davranışlar, alanyazında “sergilenen davranışın şiddeti, sıklığı ve süresi göz önünde bulundurulduğunda kültürel olarak anormal sayılabilecek ve kişinin kendisinin veya başkalarının fiziksel güvenliğini ciddi biçimde riske edebilecek davranışlar” olarak belirtilmektedir (Emerson, 2001). Okullarda pek çok problem davranış görülebilmektedir. Bu problem davranışlar öğrencilerin öğrenmelerinin önüne geçerken sınıf ortamına, öğretmenlere ve diğer öğrencilere de olumsuz etkileri olmaktadır (Özbey, 2010). Belli düzeyde problem davranış sergileyen öğrenciler bu durumun oluşturduğu bir sonuç olarak eğitim ve öğretim olanaklarından yeterince yararlanamamakta ve akademik ve diğer alanlarda başarısız olmaktadır (Chandler ve Dahlquist, 2002; Kırcaalı-İftar ve Tekin İftar, 2004; Putman, Luiselli, Handler ve Jefferson, 2003). Dolayısıyla, öğrencilerin okuldaki performanslarını arttırmak ve okul ortamlarını herkes için daha uygun hale getirebilmek amacıyla problem davranışlar azaltılmalı ya da ortadan kaldırılmalıdır (Chandler ve Dahlquist, 2002; Erbaş, 2008).

Problem davranışlar okul ortamlarında sadece tek mekân ve belli kişilerin varlığında ortaya çıkan, durumlara ve gerçekleştikleri yer, zaman ve ortamda bulunan kişilerin özelliklerine bağlı olarak da şekillenebilmektedirler. Bu nedenle davranış problemlerinin ele alınması ve uygun müdahalenin planlanıp uygulanabilmesinde bütüncül yaklaşımlar ön plan çıkmaktadır (Sugai ve Horner, 2002). Okul içerisinde gerçekleşen çalışmalarda o okulda çalışan tüm personelin bunun parçası olmasına dikkat edilmesi konuyu ortaya koyma bakımından daha kapsayıcı bir duruma fırsat sağlayacaktır. Problem davranışlara yönelik alınacak önlemlerin belirlenebilmesi ve gerekli verinin oluşması için ortamın çalışanlarıyla birlikte kapsamlı olarak tanım-

lanması gerekmektedir (Alberto ve Troutman, 2012). Bu yaklaşım çerçevesinde öğrenciyle doğrudan etkileşimde bulunan paydaşlardan bilgi almak varsayımların yerine mevcut durumun verilerle ortaya konulmasını sağlayacaktır. Problem davranışların yoğun olduğu okul ortamı yerine olumlu okul ve sınıf ortamının oluşturulabilmesi için yönetici, sınıf öğretmeni ve diğer öğretmenlerin işbirliği içinde olması gerekmektedir (Özgan ve Aydın, 2010).

İşbirliği, ortak bir hedef doğrultusunda gönüllü olarak ortak karar alma sürecine katılan en az iki eşit taraf arasındaki doğrudan etkileşim biçimidir (Cook ve Friend, 1991). İşbirliği, profesyonellerin ve ailelerin öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla karşılıklı çabalarını kapsamakta ve profesyoneller arasında farklı ancak eşit konuma sahip olma anlamına gelmektedir (Coben, Thomas, Sattler ve Morsink, 1997). Öğretmenlerin akademik yetenekleri ve nitelikleri öğrenci başarısıyla ilişkidir. Farklı öğrenme gücüne sahip öğrencilerin akademik olarak ilerlemelerinde öğretmen ve aileler birlikte hareket ettiğinde öğrencilerin başarısı artmakta (Goddard, Goddard ve Tschannen-Moran, 2007; Goddard, Miller, Larson ve Goddard, 2010), aile öğretmen iletişimi sonucunda olumsuz davranışlar azalmakta (Thousand, Nevin, Mcneil ve Listen, 2006) ve öğrencilerin sosyal becerileri gelişmektedir (Walther-Thomas, 1997).

İşbirliği öğretmenleri birbirlerini desteklemeleri için teşvik etmenin bir yoludur. Bununla birlikte, öğretmenler arasındaki işbirliği özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmak için gerekli olan kritik bileşen olarak görülmektedir (Friend ve Cook, 2012). Ancak, öğretmenlerin sahip oldukları inançlar ve değer yargıları işbirliği sürecini etkilemektedir (Bhandari, 2013). Öğretmenler için işbirliğinin öğrenme ve öğretmeyi geliştirme (Goddard ve Heron, 2001), etkililiği artırma (Shachar ve Shmuelevitz, 1997), öğretime karşı olumlu tutum geliştirme, (Yeager, Rennells ve Riley, 1997) ve yüksek güven düzeyine sahip olma (Tschannen-Moran, 2001) gibi olumlu sonuçları olduğu belirtilmektedir. Problem davranışları en aza indirmede veya ortadan kaldırılmasında öğretmenin yöneticilerle, aile ve rehberlik servisi ile işbirliğinin çok önemlidir (Ceylan ve Yıkmış, 2017). Okul yönetimi- öğretmenler ve ailenin iletişim ve işbirliği içinde olması sadece öğrencinin okul başarısına değil aynı zamanda öğrencinin sosyalleşmesine, olumlu benlik gelişimine de etki eder. Aile ile iletişimin güçlü ve dinamik olması her iki tarafında öğrencilere anlayışla yaklaşmaları, öğrencilerin ilgi

ve yeteneklerinin dikkate alınması ailelerin okul etkinliklerine ve özel günlere aktif katılmaları hem öğrencinin motivasyonunu artırır hem de problem davranışların en aza indirilmesinde olumlu etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.

Okul içerisinde problem davranışların azalması ve ortadan kaldırılmasında okul yönetimi, öğretmen ve ailelerin ortak bir çaba içerisinde olmaları yaşanan sorunlara anlayış ve çözüm odaklı yaklaşımları öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre hareket ederek öğrencilerin problem davranışlarını en aza indirmede etkilidir (Aslanargun, 2007). Bunun yanında Çelenk (2003)'in belirttiği gibi okul ile ortak bir program üzerinde görüş birliği olan ve bu ortak anlayış içerisinde çocuğuna sürekli destek sağlayan ailelerin çocuklarının okul başarısı ve bu başarıya bağlı olarak problem davranışların azaldığı hatta ortadan kalktığı sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim- öğretimde başarıya ulaşmak isteyen ve problem davranışları minimum seviyeye indirmek isteyen okul yönetimi, uygulanacak olan programlarda öğretmen kadar aileleri de katılımcı hale getirebilmek için, anne- baba ve öğretmen iletişimine önem vermelidir (Akbaşlı ve Kavak, 2008).

Okulun ve öğretmenlerin aile ile iletişimi çocuklarda ve gençlerde akademik başarıyı ve okula olan ilgiyi artırırken öğrencilerde olumsuz davranışların azalmasında etkili olabilmektedir. Öğrencilerin çalışma isteklerinin artması ile öğrencilerde iç denetim mekanizması oluşur ve iç denetim mekanizmasının artması sonucunda öğrencilerin kendi öz benliklerinin olumlu yönde oluşması sağlanmış olur (Ceylan ve Akar, 2010).

Özel eğitimde işbirliği ve problem davranışların çözümünde yurt dışında genellikle sınıf öğretmeni ve özel eğitim öğretmeni arasındaki işbirliğinin önemine, işbirliğinin öğrenci başarısını nasıl etkilediğine ve başarının problem davranışları nasıl ortadan kaldırdığına, özel eğitimde işbirliğinin nasıl gerçekleştiğine odaklandığı görülmüştür (Mchenry, 2009; Radic-Šestic vd., 2013; Roustae, Pourrajab, Kasmaienezhadfar ve Taleblo, 2015; Shachar ve Shmuelevitz, 1997). Yurt içinde ise özel eğitim okullarında yaşanan problem davranışların çözümünde daha çok öğretmen aile iletişiminin ön plana çıktığı görülmüştür. Gökçe' e (2000) göre okul ve aile iletişiminin güçlendirilebilmesi için, ailelerin okuldaki çalışmalara katılması, çocuk gelişimi konusunda bilinçlendirilmesi, çocuğun sorunlarıyla yakından ilgilenmeleri, okullarda uygun bir öğrenme ortamının oluşmasında ve problem davranışların ortadan kaldırılmasında etkilidir.

Okul yönetimi bu iletişimin güçlendirilmesi amacıyla gerekli ortamı ve desteği sağlamalıdır. Özel eğitim öğrencilerinde ortaya çıkan problem davranışların ortadan kaldırılması normal gelişim gösteren öğrencilere göre daha zor ve daha uzun bir süreci kapsamaktadır (Özgan ve Aydın, 2010). İlgili alanyazını incelendiğinde özel eğitimde işbirliğinin önemine vurgulandığı (Batu ve Kırcaali-İftar, 2006; Sucuoğlu ve Kargın, 2014) ancak yapılan çalışmalarda doğrudan işbirliğine yönelik olmaktan ziyade, aile öğretmen işbirliğine vurgu yapıldığı görülmektedir (Sivrikaya ve Yıkılmış, 2017). Özsoy (2019) yaptığı araştırmasında özel eğitim öğretmenlerinin öncelikle diğer öğretmenlerle işbirliği yapmayı tercih ettikleri ve ailelerle işbirliği düzeylerinin en az düzeyde olduğu ile genel olarak özel eğitim öğretmenlerinin okul müdürleri, diğer öğretmenler ve aileler ile işbirliği içinde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Problem davranışlar ve etkileri göz önüne alındığında bütüncül bir yaklaşımla sağaltımlarının önemi üzerinde durulmaktadır. Fakat bütüncül bakış açısı içerisinde problem davranışların sağaltımında işbirliğinin önemine yönelik betimsel ya da deneysel bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu nedenle çalışmanın amacı; özel eğitim öğretmenlerinin problem davranışlara müdahalede işbirliğinin önemine ve uygulanmasına yönelik görüşlerini belirlemektir.

Bu amaç doğrultusunda öğretmen görüşlerine göre aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştıkları problem türleri nelerdir?
2. Özel eğitim öğretmenlerinin işbirliğinin önemine yönelik görüşleri nelerdir?
3. Özel eğitim öğretmenleri problem davranışlara müdahalede kimlerle ne düzeyde işbirliğine girmektedir?
4. Özel eğitim öğretmenleri problem davranışlara müdahalede aileyle işbirliğine ne düzeyde girmektedir? Bu işbirliğini etkileyen faktörler nelerdir?

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Özel eğitim öğretmenlerinin belirlenen amaç doğrultusunda düşünce ve yaşadıklarının tespiti

tinin ortaya konulmasında en uygun yaklaşım olacağı düşünüldüğü için bu yaklaşım esas alınmıştır. Nitel araştırmalar, araştırma yapılan ya da yapılması planlanan kişilerin sahip oldukları deneyimlerden doğan anlamların sistematik olarak incelenebilmesinden tercih edilen bir yaklaşımdır (Ekiz, 2013). Nitel araştırma yöntemi gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama araçlarının birlikte kullanıldığı, olayların ve alguların doğal ortamda ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2000). Bu çalışmada derinlemesine ve ayrıntılı bilgi elde edebilmek için ise görüşme tekniği kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada Sivas il merkezinde özel eğitim okullarında görev yapan 15 özel eğitim öğretmeni araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Aşağıdaki tablo da çalışma grubunun demografik bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1.Öğretmenlerin demografik bilgileri

Değişkenler n=15		f	%
Cinsiyet	Kadın	7	46,7
	Erkek	8	53,3
Branş	Özel eğitim	15	100
	Diğer branş		
Kıdem yılı	0-3 yıl	7	46,6
	3-6 yıl	3	20
	6-10 yıl	3	20
	10 ve üzeri	2	13,4
Öğrenim durumu	Lisans (Özel eğitim)	15	100
	Lisans üstü		

Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin yedisi kadın öğretmen sekizi ise erkek öğretmendir. Öğretmenlerin yedisi 0-3 yıllık mesleki deneyime, üçü 3-6 yıllık mesleki deneyime, yine üç öğretmen 6-10 yıllık deneyime, iki öğretmen ise 10 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahiptir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamı lisans düzeyinde eğitim almıştır.

Veri Toplama Aracı ve Geliştirilmesi

Bu araştırmada özel eğitim öğretmenlerinin problem davranışlara müdahalede işbirliğinin önemini ve uygulamasına yönelik görüşleri belirleyebilmek

için görüşme yöntemi tercih edilmiş bunun için yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanış sürecinde öncelikle ilgili alan yazın taraması yapılarak on maddelik ilk form oluşturulmuştur. Daha sonraki aşamada ise form ile ilgili özel eğitim bölümünde öğretim üyesi olan ve bu konularla ilgili çalışmalarını yapan bir uzmandan görüş alınmış ve çalışmanın katılımcı grubuna benzer özellikler taşıyan bir özel eğitim öğretmeni ile pilot çalışma yapılmış ve gerekli görülen düzenlemeler yapıldıktan sonra görüşme formuna son hali verilmiştir. Çalışmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile yüz yüze görüşerek toplanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın örneklem grubunu, Sivas İli'nde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel eğitim öğretmenleri oluşturduğu için İl Milli Eğitim Müdürlüğünden öncelikli olarak araştırma izni alınmıştır. İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün ilgili araştırmanın yürütülmesini uygun görmesi sonucunda araştırma izin dilekçesinin ek kısmında yer alan okullara izin yazısı ile gidilmiştir. Bu okullarda yer alan özel eğitim öğretmenlerine ilgili çalışmanın detayları sunulmuş ve gönüllü olan öğretmenlerle 2019 yılı güz döneminde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler esnasında geliştirilen görüşme protokolü uygulanmıştır. Bu protokol, görüşmeyi gerçekleştiren araştırmacının tüm katılımcılara soruları aynı biçimde sorması, sorulara verilen yanıtları genişletme, tekrar ettirme ve özetleme gibi görüşmeciler tekniklerinin etkin biçimde kullanılmasına dair maddeler içermektedir. Görüşmeler, ses kaydı için izin alındıktan sonra ses kayıt cihazı ile yürütülmüş daha sonra ses kayıtlarının dökümü yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde görüşmeler yapıldıktan sonra katılımcıların verdikleri cevaplar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Elde edilen görüşler kodlama yapılmadan önce iki araştırmacı tarafından görüşme dökümü tek tek okunmuştur. Görüşme verilerinin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz yönteminde toplanan veriler üzerinde hiçbir işlem yapılmadan okuyucuya olduğu gibi sunulması savunulur. Bu yöntemle

araştırmacı tarafından elde edilen bulguların yorumlanıp farklı bir biçimde göstermesi engellenir. Elde edilen verilerin açık ilk haliyle sunulması, taraf-sızlığın sağlanması açısından önemlidir. (Sönmez ve Alacapınar, 2011).

Katılımcılara (K1, K2, K3,,,,,,K15) kısaltmalar kullanılarak kod verilmiştir.

Bulgular

Araştırmada elde edilen veriler dört başlık altında toplanmıştır Elde edilen veriler analiz edilerek katılımcıların yorumlarıyla desteklenerek raporlaştırılmıştır.

Tablo 2. Özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştıkları problem davranış türleri

	Katılımcılar	f
Bekleme davranışının oluşmaması	K1	1
El çırpma, burun karıştırma	K1, K11, K14	3
Bağırma, sürekli konuşma, tekrarlanan takıntılar	K1, K3, K4, K8, K10, K14	6
Islak mendil, ip, materyal yeme	K1, K6, K8, K14	3
Tükürme veya herhangi bir yeri yalama	K2, K3, K5, K6, K11	5
Arkadaşlarına zarar verme	K2,K4, K8, K10,K11, K12, K13, K14, K15	9
Kendine zarar verme, ısırma	K2, K3, K5, K6, K7, K8, K9, K11, K14, K15	10
Etkinlik tamamlayamama	K2	1
Gezinme	K2, K4, K8, K12, K13, K14	6
Yeme bozukluğu (Yemekleri dökme-dağıtma)	K5, K7	2
Teneffüs alanlarına tuvaletini yapma	K6	1
Öfke nöbeti	K7, K14, K15	3

Görüşme yapılan özel eğitim öğretmenlerinin tamamı sınıflarında birçok problem davranışların yaşandığını belirtmişlerdir. Sınıf içinde karşılaşılan problem davranışlar içerisinde en çok kendine zarar verme ve ısırma davranışını 10 öğretmen (%66) belirtmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerden dokuzu (%60) arkadaşına zarar verme davranışının yaşandığını belirtmişlerdir. Katılımcıların altısı ise(%40) gezinme, bağırma, sürekli konuşma ve takıntılı davranışlar gibi problem davranışların yaşandığını rapor etmişlerdir. Beş katılımcı ise (%33) tükürme veya herhangi bir yeri yalama problem davranışının yaşandığını belirtmiştir. El çırpma, burun karıştırma problem davranışını üç (%20) katılımcı, ıslak mendil, ip, materyal yeme gibi davranışlarla karşılaştıklarını bunun yanında yine üç (%20) katılımcı öfke nöbeti geçirme davranışlarının yaşandığını belirtmiştir. İki katılımcı ise

%13'ü öğrencilerde yeme bozukluğu (yemekleri dökme-dağıtma) olduğu belirtmiş ve birer (%6) katılımcı ise teneffüs alanlarına tuvaletini yapma, etkinliği tamamlayamama ve bekleme davranışının olmaması gibi problem davranışlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Aşağıda kesitlere yer verilmiştir.

- *'Problem davranışlarla sık sık karşılaşıyorum. Ayakkabılarını çıkarma, yerden taş vb alıp kafasına sürme, sinir krizi geçirip kulağını kanatma, elini ısırma gibi problem davranışlar görülmektedir. Ayrıca ek olarak yemekhane de yemeklere saldırma hızlı bir şekilde yemedir (K,7).*
- *'Her öğrencinin en az 1 tane problem davranışı vardır. Problem davranışların sıklığı her öğrenciye göre değişiyor. Ama genel olarak bir ders saatinde iki defa problem davranışla karşılaşıyoruz. Yerine oturmama, bağırma, arkadaşına vurma, önündeki nesnelere fırlatma, tırnak yeme, ellerini ısırma gibi davranışlarla sık sık karşılaşıyoruz (K,8).*
- *'Sınıfta gezinme problem davranışı ile çok sık karşılaşıyorum. Sınıftan çıkma, pencereye tırmanma gibi problem davranışlara çok nadir rastlıyorum. Saç çekme, asılma gibi problem davranışlara çok nadir rastlıyorum(K,12).*
- *Her gün sık sık karşılaşıyoruz. Tükürme, vurma, ayakta gezinme, kendine zarar verme (El ısırması), etkinlikten kaçma gibi davranışlarla karşılaşıyoruz (K,2).*
- *'Sürekli karşılaşıyoruz. Otizmli bireyler ile çalışıyoruz. Özellikle tekrarlayan takıntılar bizleri çok yoruyor. Bekleme davranışlarının oluşmaması, el çırpma, tekrarlayan sesler, iplik yeme davranışı, ıslak mendil boya yeme davranışları (K,1).*
- *'Haftada bir defa karşılaşmak zorunda kalıyoruz. Sinir krizi geçirme, üzerine yırtma, başkalarına saldırma davranışıyla karşı karşıya kalıyoruz (K,15).*
- *'Çoğunlukla kendine bazen de başkasına saldırma davranışları. Herhangi bir yüzeyi yalama, yerde bulunan cisimleri yeme, bazen teneffüs alanlarına tuvaletini yapma (K,6).*

Tablo. 3 Problem davranışlara müdahalede işbirliği kurma

	Katılımcılar	f
Okul idaresi	K5, K6, K7	3
Aile	K2, K3, K4, K7, K9, K10, K11, K12, K13, K14	10
Özel eğitim öğretmenleri ile	K5, K6, K9, K11, K12, K14, K15	7
Rehabilitasyon merkezi	K5, K13, K14	3
Sınıftaki diğer öğretmenle	K1, K4	2
Branş öğretmenleri ile	K4, K8	2
Rehberlik servisi	K5, K13, K14	3
Personel	K5	1

Araştırmaya katılan özel eğitim öğretmenlerinin 10'u (%66) ailelerle işbirliği kurmayı kendilerinin başlattıkları ve problem davranışların söndürülmesinde aile ile işbirliğinin çok önemli olduğunu belirtmiştir. Ailelerin problem davranış hakkında bilgilendirilmeleri hem problem davranışın ortadan kalkmasında hem de kontrol altına alınmasında etkili olduğunu rapor etmişlerdir. Katılımcılardan yedisi (%46) özel eğitim öğretmenleri ile işbirliği yaptıklarını belirtmiştir. Kendi branşları ile işbirliği yapmaları ortaya çıkan ve mevcut problem davranışların ortadan kalkmasında nasıl bir yol izledikleri hakkında paylaşımlar yapmaları problem davranışların ortadan kalkmasında etkili olduğunu rapor etmişlerdir. Katılımcıların işbirliği yaptıkları en çok üçüncü sırada ise her birini üç (%15) katılımcının belirttiği okul idaresi, rehberlik servisi ve iyileştirme merkezi ile işbirliği içinde olduklarını, yine katılımcılardan ikisi (%13) sınıftaki diğer öğretmenle işbirliği yaptıklarını, diğer iki katılımcı ise branş öğretmenleriyle işbirliği yaptıklarını belirtmiştir. Bir katılımcı ise personelle işbirliği yaptığını belirtmiştir. Aşağıda kesitlere yer verilmiştir.

- 'Okulda öğretmen arkadaşlarımızı çocuğun ilgili problem davranış ile ilgili bilgilendirip uygun tepkide bulunmalarını söylüyoruz. Problem davranışı değiştirmede aile öğretmen işbirliği de çok önemli bir yere sahiptir. Öğretmen aileyi problem davranışla ilgili bilgilendirip öğrenci problem davranışı gösterdiğinde uygun tepkiyi vermeleri konusunda bilgilendiriyorum(K,11)'.
- 'Öncelikle sorunun kaynağını bulmak için aile ile iletişim kuruyorum. Daha sonra özel eğitim öğretmeni olan arkadaşım ile iletişime geçiyorum. Ve fikir alışverişinde bulunuyorum(K,12)'.

- ‘Okul müdürü, müdür yardımcıları, personel, rehber öğretmen ve diğer meslektaşlarımız ile yoğun etkileşim işbirliği var(K,5)’.
- ‘Genellikle derse giren öğretmenlerle işbirliği kurularak öğrencinin bu davranışı neden yaptığına dair konuşuluyor. Bu konuşmaya göre uygulamalı davranış analizi kullanarak öğrencinin problem davranışını söndürmeye çalışıyoruz(K,8)’.

Tablo 4. Problem davranışlara müdahalede işbirliğinin önemine ilişkin görüşler

	Katılımcılar	f
İş birliği kesinlikle çok önemli	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8 K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15	15
İstenilen davranış kalıcı hale getirmesi	K1,K2,K5,K7,K9,K14,K15	7
Tutarlı olmalı	K3,K4,K10,K12,K13	5
Genellemeye hizmet etmesi	K3, K6, K7, K8,K11	5
Uygulamayı kolaylaştırması	K2, K8	2

Araştırmaya katılan özel eğitim öğretmenlerinin tamamı (%100) işbirliğinin önemli olduğunu ve işbirliğinin özellikle özel eğitimde çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların yedisi (%46) işbirliğinin istenilen davranışı kalıcı hale getirdiğini belirtmiştir. İşbirliği ile kazandırılmak istenilen davranışların kalıcı hale geldiği süreklilik kazandığını belirtmişlerdir. Katılımcıların beşi (%33,3) işbirliğinin tutarlı olmasını savunmuşlardır. İş birliğinde tutarlılık problem davranışın ortadan kaldırılmasında önemine vurgu yapmıştır. Yine katılımcıların beşi (%33,3) işbirliğinin genellemeye hizmet etmesini belirtmiştir. Problem davranışın ortadan kalkması veya azalmasında uygulanan yöntemlerin her duruma genellemesi önem taşımaktadır. Üç katılımcı (%13,3) iş birliğinin uygulamayı kolaylaştırdığını belirtmiştir. Aşağıda kesitlere yer verilmiştir.

- ‘Tek başına öğretmen hiçbir şeyde etkili değildir. İlk önce aile ile işbirliği kurmak çok önemli. Müdahale durumunda tutarlı olmalı, ve evde de bu tutarlılığın devam ettirilmesi sağlanmalıdır (K,3).
- ‘İşbirliği olmadan müdahale tek taraflı kalmadığı için işe yaramıyor. Ya da çocuk müdahale yapılmayan yerde bu davranışı yine yapıyor. Bu yüzden müdahalede işbirliği önemli devamlılık kazanması ve davranışın değişmesi açısından. Aynı şekilde idareyle işbirliği de önemli idare öğretmenin ihtiyaçlarını göze alıp okulda uyarılma yapmalı ve önlemler almalıdır (K,7).
- ‘Davranışın söndürülmesi aşamasında büyük bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum. Davranışı söndürme aşamasında her öğretmenin ayrı kararlılıkla

kullanılan yöntemi her duruma genellemesi noktasında çok önemli olduğunu düşünüyorum (K,8).

- *'Problem davranışı değiştirmek istiyorsak mutlaka özellikle öğrencinin vakit geçirdiği kişileri, öğretmenleri ve aileyi bilgilendirmeliyiz. Problem davranışla mücadele de işbirliği hayati öneme sahiptir. Çocuğun uygun davranışı genellemesini sağlamalıyız. Bu açıdan davranış konusunda işbirliği içinde olmak çok önemlidir. (K,11).'*

Tablo 5. Aile ile işbirliği ve etkileyen faktörler

	Katılımcılar	f
Gelir düzeyi etkili	K2, K4, K5, K7, K8, K12, K15	7
Eğitim seviyesi etkili	K2, K3, K4, K5, K7, K8, K11, K12, K15	9
Eğitim seviyesi etkili değil	K3	1
Cinsiyet etkili	K2, K3, K4, K5, K8, K12, K15	7
Cinsiyetin önemi yok	K7	1
Bu değişkenlerin önemi yok	K1, K6, K9, K10, K13, K14	6

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 7'si (%60) gelir düzeyinin ailelerle işbirliğini etkilediğini belirtmiştir. Gelir düzeyi arttıkça insanların bakış açılarının değiştiğini ifade etmişlerdir; yine katılımcıların dokuzu (%60) eğitim seviyesinin ailelerle iletişimi etkilediğini belirtmişlerdir. Eğitim seviyesinin aileler arasında iletişimi kolaylaştırdığını, insanların birbirlerini daha kolay anladıklarını savunmuşlardır. Bir katılımcı (%6,6) eğitim seviyesinin etkili olmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan altısı (%40) ailelerle iletişimde cinsiyetin etkili olduğunu, bir katılımcı (%6,6) cinsiyetin etkili olmadığını ifade etmiştir. Cinsiyetin etkili olmasında bayanlar erkeklere göre daha anlayışlı bir yaklaşımla durumu ele aldıkları ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan altı (%40) ise bu değişkenlerin öneminin olmadığını ifade etmişlerdir.

- *'Genelde bu durumlarda annelerle işbirliği yapılıyor. Evde çocuğuyla daha çok ilgilenen kişiler genelde anneler olduğu için. Eğitim seviyesi yüksek ise gelir düzeyi de diğerine göre yüksek oluyor. Eğitim seviyesi yüksek olan ailelerde işbirliği kolay çünkü çocuğun problem davranışı olduğunu kabulleniyor. Diğer aileler ise sürekli bir bahane bulma hali içerisinde kalıyor. 'Çocuğun problem davranışına sürekli bahaneler buluyorlar, kabullenmiyorlar(K,12).'*
- *'Gelir düzeyi yüksek ailelerin çocuğun sorunları ile daha fazla ilgilendikleri sık sık gözlemlemekteyiz. Sosyo-kültürel çevre kadınların bir erkekle sık sık iletişim kurması engellendiğinden cinsiyet farklılığı işbirliğinde etkilidir. Eğitim seviye-*

si yüksek aileler düşük ailelere göre daha araştırmacı ve daha anlatılanları dinlediklerinden eğitim seviyesi de işbirliğini etkiler(K,2)'.

- *'Düşünüyorum, ancak gelir düzeyinden ziyade eğitim seviyesi ve cinsiyet kavramları etken olmakta. Eğitim kültür seviyesi yüksek olan aileler genellikle iletişime ve yüzleşmeye daha yatkın oluyorlar ve sorunu reddetmek yerine çözüm arıyorlar. Cinsiyet kavramı ise özellikle yaşadığımız şehrin sosyo-kültürel düzeyi gereği öğrencilerin cinsel eğitimleri, ergenlik dönemlerine ilişkin konularda hemcinsimiz olan ebeveynlerle daha kolay iletişimde bulunuyoruz(K,4).'*
- *'Hayır düşünmüyorum. Eğitimli insanlar biraz daha problemleri davranabiliyorlar. Burada ailenin çocuğun iyiliğini düşünmesi ve sorumlu davranması yeterli. Eğitimli insanlar kendi yanlış bildiklerini doğru kabul edip işbirliğine gitmeye biliyorlar(K,10)'.*
- *'Cinsiyet işbirliğinde etkili değil. Eğitim seviyesi ise etkili aile ile iletişim açısından. Gelir düzeyi etkili çocuğun eğitimle ilgili ihtiyaçlarını görmek eğitimle ilgili istenileni yapabilmek açısından önemli(K,7)'.*

Sonuç, Tartışma Ve Öneriler

Özel eğitim okullarında yaşanan problem davranışlara yönelik müdahalede işbirliğinin önemini belirlemek amacıyla bu çalışmada 15 özel eğitim öğretmeniyle yüz yüze görüşülmüş, yapılan görüşme formları kategorileştirilerek verilerin analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin tamamı okul içerisinde birçok problem davranışlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. En çok karşılaştıkları problem davranışlar öğrencilerin kendilerine zarar vermeleri, arkadaşlarına zarar vermeleri, sürekli olarak gezinme, bağırmaları, öfke nöbeti geçirme ıslak mendil ve buldukları yabancı materyalleri yemeleri, yemek yeme bozukluğu (yemekleri dökme, tabakları fırlatma), ve etkinlik alanlarına tuvaletlerini yapmaları gibi problem davranışlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın bu bulgusu, Atıcı (2004), Kapucuoğlu-Tolunay (2008), Keskin (2009), Sazak-Pınar ve Güner-Yıldız (2013)'ın yapmış oldukları çalışmalarda öğrencilerde karşılaşılan problem davranışlar bulguları ile benzerlik göstermektedir. Problem davranışların azaltılması veya minimum düzeye indirmek amacıyla öğrencilere gerekli eğitimler sağlanmalı, bu problemlerin ortadan kalkması amacıyla eğitim süreci boyunca devam ettirilmelidir. En çok karşılaşılan kendilerine ve arkadaşlarına zarar verme davranışı meydana geldiği için en başta öğrencilerin

birbirlerine saygı duymaları ve değer vermeleri sağlanmaya çalışılmalıdır (Anlıak ve Dinçer, 2005). Okullarda ailelere yönelik problem çözme ve arabuluculuk eğitiminin verilmesi ile çocuklardaki problem davranışların ortadan kaldırılması veya hafifletilmesi gerçekleştirilebilir. Problem davranış sergileyen çocuklara ise problemlerle nasıl başa çıkabilecekleri veya sergiledikleri olumsuz davranışların üstesinden gelme konusunda uygulamalı davranış analizi ile eğitimler verilmelidir. Bu eğitimlerle bireylerin ilişkilerinde yaşanan problemlere farklı çözümler üretebilme becerisinin kazandırılmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Öğretmenlerin çoğunluğu ailelerle ve özel eğitim öğretmenleri ile işbirliğini yaptıklarını belirtmişlerdir. Daha sonra ise okul idaresi, rehberlik servisi ve rehabilitasyon merkezi ile işbirliği yaptıklarını belirtmişlerdir. Az sayıdaki katılımcı ise sınıftaki diğer öğretmen arkadaşı ve branş öğretmenleri ile iletişim kurduklarını belirtmişlerdir. Bir katılımcı ise personelle işbirliği yaptığını ifade etmiştir. Özel eğitim sınıflarında öğrencilerin gelişim ve ilerlemelerinde aile ve diğer özel eğitim öğretmenleri ile işbirliği son derece önemlidir. Aileler okulda yapılanları evde devam ettirmeleri açısından hayati öneme sahiptir. Gökçe (2000), Yaptığı araştırmada öğretmenlerin, ailelerle işbirliğinin güçlendirilebilmesi amacıyla, ailelerin okulla işbirliği yapmaları, aileler çocukların gelişimi konusunda bilinçlendirilmeli, çocuğun sorunlarıyla yakından ilgilenmeleri sağlanmalı, okullarda olumlu bir işbirliği ortamının sağlanması gerektiği önerisinde bulduklarını belirlemiştir. Araştırma bulguları Gökçe'nin (2000) araştırma bulgularını desteklemektedir. Özel eğitim öğretmenleri ise kendi aralarında fikir alış veriş ve öğrenciler için neler yapılabileceği konusunda işbirliği yapılan önemli unsurlardır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamı işbirliğinin kesinlikle önemli olduğunu belirtmişlerdir. İşbirliği özellikle özel eğitimin temel parçalarından biri olduğu ve öğrencilerin akademik ve sosyal olarak ilerlemelerini kolaylaştıracağı kaçınılmaz bir gerçektir. Bunun yanında işbirliğinin problem davranışlara müdahalede etkili bir yol olduğunu belirtmiştir (Özgan ve Aydın, 2010). Öğretmenler ailelerle işbirliği konusunda eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve cinsiyetin çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Özel eğitim öğretmenleri kendilerini daha iyi ifade ettikleri için genellikle öğrencilerin anneleri ile işbirliği yaptıklarını ifade etmişleridir. Çalışmamıza katılan öğretmenler bu değişkenlerin ailelerle işbirliğini etkilediğini savunmuşlardır. Arslanargun (2007)' tarafından

oluşturulan çalışmada ailelerle işbirliğinin geliştirilmesinde yukarıda belirtilen değişkenlerin etkili olduğu vurgulanmıştır.

Alan yazın incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerinin problem davranışlara müdahalede işbirliğinin önemine yönelik kısıtlı sayıda çalışmanın olması araştırmanın sınırlılığdır. Çalışma ile işbirliği konusunda öğretmenler desteklenmeli, okuldaki problem davranışlara okul idaresi önlemler almaya çalışmalı, işbirliğinin oluşması için aile öğretmen sürekli etkileşim içerisinde olmalıdır. Öğretmenler problem davranışlarla başa çıkmaları konusunda bilgilendirmeler yapılmalı, rehberlik servisleri daha çok sürece hâkim olmalı, okulda yapılan eğitimler evde de devam ettirilmesi konusunda aile işbirliğinin sağlanması konusunda öneriler sunulabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Importance of Private Education Teachers For
The Importance and Implementation of
Cooperation in The Problem Behavior Intervention**

*

Burhannettin Karakoç – Zehra Atbaşı
Ministry of National Education, Necmettin Erbakan University

The main purpose of education is to ensure a healthy and productive adaptation of all individuals to society, to discover students' abilities by eliminating problem behaviors occurring in the school, and to bring up effective and efficient individuals. The knowledge, skills, habits and values gained at school significantly affect not only the educational life of the child, but also his communication and life skills towards himself, society and the world outside himself (Sadık, 2000; Senemoğlu, 1992).

There are many problem behaviors experienced in schools. While these problem behaviors prevent students from learning, they affect the classroom environment negatively and cause negative effects for teachers and other students (Özbey, 2010).

As a result of this situation, students who exhibit a certain level of problem behaviour cannot benefit from education and training opportunities sufficiently and may turn into a risk factor for academic and other fields (Chandler and Dahlquist, 2002; Kırcaalı-İftar and Tekin İftar, 2004; Putman, Luiselli, Handler and Jefferson, 2003). Therefore, problem behaviors should be reduced or eliminated in order to increase the performance of students in school and to make the school environment more suitable for everyone (Chandler and Dahlquist, 2002; Erbaş, 2008).

Collaboration is a way to encourage teachers to support each other. Moreover, collaboration between teachers is seen as a critical component necessary to help meet the needs of students with special needs (Friend and Cook, 2012). However, teachers' beliefs and value judgments affect the collaboration process (Bhandari, 2013). Collaboration for teachers can improve learning and teaching (Goddard and Heron, 2001) and present positive results such as increasing effectiveness (Shachar and Shmuele-

vitz, 1997), developing a positive attitude towards teaching (Yeager, Rennells and Riley, 1997) and maintaining a high level of trust (Tschanen-Moran , 2001). School management should provide the necessary environment and support in order to enhance this communication. Elimination of problem behaviors observed in special education students involves a more difficult and longer process than students with normal development (Özgan and Aydın, 2010). When the relevant literature is examined, it is seen that the importance of cooperation in special education is emphasized (Batu and Kircaali-İftar, 2006; Sucuoğlu and Kargin, 2014). However, such studies mainly emphasized parent-teacher cooperation rather than direct cooperation (Sivrikaya and Yıkılmış, 2017). Özsoy (2019) concluded in her study that special education teachers primarily prefer to cooperate with other teachers and their level of cooperation with families is at the lowest level, and that special education teachers generally cooperate with school principals, other teachers and families.

The communication of the school and the teachers with the family can be effective in decreasing the negative behaviors of the students while increasing the academic success and interest in school in children and young people. With the increase in students' desire to work, an internal control mechanism is formed in students. As a result of the increase in the internal control mechanism, students' self-identity is formed in a positive way (Ceylan and Akar, 2010).

Considering the problem behaviors and their effects, the intervention are emphasized with a holistic approach. However, there are no descriptive or experimental studies on the importance of cooperation in treating problem behaviors within a holistic perspective. Therefore, the aim of the study is to determine the opinions of special education teachers about the importance and implementation of cooperation in intervention in problem behaviors.

Qualitative research approach was used in this study. This approach has been taken as the basis since it is considered to be the most appropriate approach in determining the ideas and experiences of special education teachers fulfilling line with the determined purpose. The study group consist of 15 special education teachers working in special education schools in te center of Sivas. In this study, the interview method was chosen to determine the importance of cooperation in intervention to

problem behaviors of special education teachers and their views on its implementation, and a semi-structured interview form was created for this purpose. At the next stage, the opinion of an expert who is a lecturer in the special education department and who has studies on these issues was taken, and a pilot study was conducted with a special education teacher with similar characteristics to the participant group of the study. The interview form was finalized after the necessary arrangements were made. Data in the study were obtained through semi-structured interview form.

Since the sample group of the study consists of special education teachers affiliated to the Ministry of National Education in Sivas Province, research permission has been obtained primarily from the Provincial Directorate of National Education. As a result of the approval of the Provincial Directorate of National Education to carry out the relevant research, the schools included in the annex of the research permit petition were visited with a letter of permission. The details of the relevant work were presented to the special education teachers in these schools, and meetings were held with the volunteer teachers in the fall semester of 2019.

The interview protocol developed during the interviews was applied. This protocol includes items on the effective use of interviewer techniques such as asking questions to all participants in the same way, expanding, repeating and summarizing the answers given to the questions by the researcher conducting the interview. The interviews were conducted with a tape recorder after permission was obtained for the audio recording, and then the recordings were transcribed.

After the interviews were made during the research process, the answers given by the participants were transferred to the computer environment. The interview transcript was read one by one by the two researchers before coding the views obtained. Descriptive analysis technique was used in the analysis of the interview data. As a result of the research, all of the teachers stated that they encountered many problem behaviors in school, the most common problem behaviors are students harm themselves, hurt their friends, constantly walking around, yelling, having tantrums, eating wet wipes and foreign materials they find, eating disorder (pouring food. They stated that they encountered problem

behaviors such as throwing plates, and toileting to the activity areas. Most of the teachers stated that they cooperated with parents and special education teachers, and then they cooperated with the school administration, guidance service and rehabilitation center. A small number of participants stated that they communicated with other teacher friends and branch teachers in the classroom. All of the teachers who participated in the study stated that cooperation is absolutely important. Special education teachers stated that students generally cooperate with their mothers because they express themselves better. The teachers who participated in our study argued that these variables affect cooperation with families.

Kaynakça / References

- Alberto, P.A. ve Troutman, A.C. (2012). *Applied behavior analysis for teachers (9th Edition)*. Boston, MA: Pearson
- Akbaşı, S. ve Kavak, Y. (2008). Ortaöğretim okullarındaki okul aile birliklerinin görevlerini gerçekleştirme düzeyi. Selçuk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(19). 1-21.
- Anlıak,Ş., ve Dinçer, Ç. (2005). Farklı eğitim yaklaşımları uygulayan okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların kişiler arası problem çözme becerilerinin değerlendirilmesi. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 38(1), 149-166
- Aslanargun, E. (2007). Okul- aile işbirliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışması. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(18). 119-135
- Atbaşı, Z, karasu, N. Ve Tavail. Y. (2018). Sınıf Genelinde Olumlu Davranış Desteği Programı: *Check-In/Check-Out Uygulaması*. *Eğitim ve Bilim Dergisi*.
- Atcı, A. (2004). *İlköğretim 1. kademe öğretmenlerinin sınıf içi problem davranışlara yönelik müdahalelerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Balkar, B. (2009). Okul- aile işbirliği sürecine ilişkin veli ve öğretmen görüşleri üzerine nitel bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(3), 105-123
- Cavkaytar, A. (2018). *Özel eğitim*. Ankara. Vize akademi yayıncılık.
- Chandler, L. K. ve Dahlquist, C. M. (2002). *Functional assessment: strategies to prevent and remediate challenging behaviors in school settings*. Columbus Ohio: Merill, Prentice Hall.

- Ceylan, M. Ve Akar, B. (2010). Ortaöğretimde okul- aile işbirliği ile ilgili öğretmen ve veli görüşlerinin incelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 43-64.
- Cook, L., ve Friend, M. (1991). Principles for the practice of collaboration in schools. *Preventing School Failure*, 35(4), 6-9.
- Emerson, E. (2001). Challenging behaviour: Analysis and intervention in people with severe intellectual disabilities. *Cambridge University Press*, 2001.
- Erbaş, D. (2002). Problem davranışların azaltılmasında olumlu davranışsal destek planı hazırlama. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 41-50.
- Erbaş, D. (2008). Özel eğitim öğretmenleri tarafından uygulanan olumlu davranışsal destek programının etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. Özel Eğitim Dergisi*. 2008, 9 (2) 1-14
- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı yayıncılık.
- Friend, M., ve Cook, L. (2000). *Interactions: Collaboration skills for school professionals* (7th. ed.). Boston, MA: Pearson.
- Goddard, Y. L., Goddard, R. D., ve Tschannen-Moran, M. (2007). Theoretical and empirical investigation of teacher collaboration for school improvement and student achievement in public elementary schools. *Teachers College Record*, 109(4), 877-896.
- Çelenk, S. (2003). Okul başarısının ön koşulu: Okul aile dayanışması. *İlköğretim-Online, e-dergi*, 2(2), 28-34,
- Gümüşeli, A.İ. (2004). Ailenin katılım ve desteğinin öğrenci başarısına etkisi. *Özel Okullar Birliği Bülteni*. 2(6), 14-17. 10 Mart 2020 tarihinde [www.agumuseli.com/ dokumanlar/ makale/ ailekatilimiogrencibasari-si.pdf](http://www.agumuseli.com/dokumanlar/makale/ailekatilimiogrencibasari-si.pdf) adresinden erişilmiştir.
- Gökçe, E. (2000). İlköğretimde okul aile işbirliğinin geliştirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7.
- Goddard, Y. L., ve Heron, T. E. (2001). The consultation process. T. E. Heron ve K. C. Harris, *The educational consultant: Helping professionals, parents, and mainstreamed students* içinde (4th ed., s. 3-37). Austin, TX: PRO-ED.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kapucuoğlu-Tolunay, A. (2008). Sınıf öğretmenlerinin sınıfta karşılaştıkları istenmeyen öğrenci davranışları ve bu davranışlara karşı kullandıkları *Eğitim Fakültesi Dergisi* 30 (1), 239-264

- Keskin, R. (2009). *Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi ve istenmeyen öğrenci davranışlarıyla baş etmede kullandıkları yöntemlere ilişkin görüşlerinin belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- McHenry, A. N. (2009). *The relationship between leadership behaviors, teacher collaboration, and student achievement*. Doctoral Dissertation, The University of Southern Mississippi, Mississippi.
- Özgan, H., ve Aydın, Z. (2010). Okul-aile işbirliğine ilişkin yönetici, öğretmen ve veli görüşleri. *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 5(30), 1169-1189.
- Radić-Šestić, M., Radovanović, V., Milanović-Dobrota, B., ve Slavkovic, S. (2013). General and special education teachers' relations within teamwork in inclusive education: Socio-demographic characteristics, *South African Journal of Education* 33(3), 1-15.
- Roustae, R., Pourrajab, M., Kasmaiezhadfar, S., ve Taleblo, B. (2015). The relationship between demographic variables and collaborative learning activities of teachers, *International Journal Of Scientific & Technology Research* 4(6), 430-434.
- Özbey, S. (2010). Okul öncesi çocuklarda uyum ve davranış problemleriyle başa çıkmada ailenin rolü. *Aile ve Toplum Araştırma Dergisi*. 11(6).ISSN: 1303-0256.
- Özsoy, B. (2019). *Özel eğitim öğretmenlerinin müdürlerle, diğer öğretmenlerle ve ailelerle olan işbirliği düzeylerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A, ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin
- Sadık, F. (2000). *İlköğretim I. aşama sınıf öğretmenlerinin sınıfta gözlemledikleri problem davranışlar*. Ç.Ü. Eğitim Fakültesi. Eğitim Bilimleri ABD.
- Sazak-Pınar, E. ve Güner-Yıldız, N. (2013). Genel eğitim sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin sergilediği problem davranışların ve bu davranışlara yönelik gösterilen öğretmen tepkilerinin incelenmesi. 23. *Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulan bildiri* (30 Ekim-1Kasım, Bolu), Ankara: Pegem A Yayıncılık. 63-64.
- Senemoğlu, N. (1992). İngiltere'de ilköğretime öğretmen yetiştirme ve Türkiye ile karşılaştırılması. *Türkiye'de İlköğretim Sempozyumu*, 21-22 Mayıs 1992, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 8.

- Sivrikaya, T. ve Yıkmuş, A. (2017). Özel Eğitim Sınıflarında Görev Yapan Özel Eğitim Mezunu Olan Ve Olmayan Öğretmenlerin Öğretim Süreciyle İlgili Gereksinimler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4).
- Sharon S., Carol C., Thomas R., Robert O., ve Caterina V. (1997). Meeting the Challenge of Consultation and Collaboration: Developing Interactive Teams. 30(4), 427-432. <https://doi.org/10.1177/002221949703000409>.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, G. F. (2011). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı yayıncılık.
- Shachar, H., ve Shmuelewitz, H. (1997). Implementing cooperative learning, teacher collaboration and teachers' sense of efficacy in heterogeneous junior high schools, *Contemporary Educational Psychology*, 22, 53-72.
- Sugai, G., ve Horner, R. (2002). The evolution of discipline practices: School-wide positive behavior supports. *Child & Family Behavior Therapy*, 24(1-2), 23-50.
- Thousand, J., Nevin, A., McNeil, M., ve Liston, A. (2006, Nov.) Differentiating instruction in inclusive classrooms: Myth or reality? Paper Presented at *TED/TAM*, San Diego.
- Tschannen-Moran, M. (2001). Collaboration and the need for trust. *Journal of Educational Administration*, 39, 308-331
- Walther-Thomas C. (1997). Co-teaching experiences: the benefits and problems that teachers and principals report over time. *Journal of Learning Disabilities*, 30(4), 395-399.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karakoç, B. ve Atbaşı, Z. (2020). Özel eğitim öğretmenlerinin problem davranışlaramüdahalede işbirliğinin önemine ve uygulanmasına yönelik görüşleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1666-1688. DOI: 10.26466/opus.727238

Probleme Dayalı Öğrenme Yöntemi ile Desteklenen 5E Öğretim Modelinin Başarı ve Tutuma Etkisi¹

DOI: 10.26466/opus.754216

*

Serif Ali Değirmençay*- Figen Hun**

*Dr.Öğr.Üyesi , Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi-Giresun/Türkiye

E-Posta: serifali.degirmencay@giresun.edu.tr ORCID: [0000-0003-1528-7406](https://orcid.org/0000-0003-1528-7406)

**Öğretmen, Kazanbey Ortaokulu,Ağrı/Türkiye

E-Posta figenhun70@gmail.com ORCID: [0000-0002-9741-0174](https://orcid.org/0000-0002-9741-0174)

Öz

Bu araştırmanın amacı; ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin, fen bilimleri dersinde “maddenin tanecikli yapısı ve karışımlar” konusunda, derinleştirme aşaması, probleme dayalı öğrenme yöntemi ile geliştirilmiş 5E öğretim modelinin, öğrencilerin akademik başarı ve tutumlarına yönelik etkilerini belirlemektir. Araştırma, 2016-2017 eğitim öğretim yılı Giresun ili, Doğan kent ilçesindeki 7. sınıfta öğrenim gören 40 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma yarı deneysel yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın uygulama süresi hem deney hem de kontrol gruplarında 3 hafta, 10 ders saati ile sınırlıdır. Veri toplama aracı olarak, deney ve kontrol gruplarına Şahin (2016) tarafından geliştirilen KR-20 güvenilirlik katsayısı .794 olarak hesaplanmış 15 soruluk akademik başarı testi ve Fen'e Karşı Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde; deney ve kontrol grubuna ön-son test olarak uygulanan başarı testi, bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiş ayrıca her sorunun deney ve kontrol grubunda ön test ve son test ortalama değerleri incelenmiştir. Fen'e Karşı Tutum Ölçeği'nin analizine ise ön test ve son test puanlarına ilişkin bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, başarı testi ve tutum ölçekleri son test sonuçlarına göre deney grubu lehine anlamlı fark tespit edilmiştir. Bu sonuç, probleme dayalı öğrenme yöntemi ile geliştirilerek uygulanan 5E öğretim modelinin, öğrenen akademik başarısında daha etkili olduğu ve tutumlarını da olumlu yönde etkilediğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapılandırmacı öğretim kuramı, probleme dayalı öğrenme, 5E öğretim modeli, başarı, tutum.

¹Bu çalışma, “Probleme Dayalı Öğrenme Yöntemi ile Desteklenen 5E Öğretim Modelinin Başarı ve Tutuma Etkisi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Effect of 5E Teaching Model Supported By Problem Based Learning on The Achievement and Attitude

*

Abstract

Purpose of this study is to identify effects of 5E teaching model developed with deepening stage, problem-base learning method on academic achievement and attitudes of students with regards to the subject of "granular structure of the matter and mixtures" at the life sciences class of secondary school 7th grade students. The research was conducted, in 2016-2017 academic year, with 40 7th grade students in the province of Giresun, district of Dogankent. The study was conducted with semi experimental method. The implementation period of the research was limited to 3 weeks, 10 classes for both experiment and control group. As the data collection tool, an academic achievement test composed of 15 questions with KR-20 reliability coefficient calculated as .794, as developed by Şahin (2016) and the Scale of Attitude towards Science were used for the experiment and control groups. For the purpose of analyzing the data, the achievement test applied to experiment groups as pretest-posttest was analyzed with independent groups t test, and, further, pretest and posttest average values of each question in the experiment and control group were examined. The analysis of the Scale of Attitude Towards Science was carried out with independent groups t test relating to pretest and posttest points. Upon conclusion of the research, a significant difference was detected in favor of the experiment group according to posttest results of achievement test and attitude scales. This conclusion indicates that 5E teaching model developed and implemented with problem-based learning method is more effective in the academic achievement of the learner and had a positive impact upon their attitudes.

Keywords: *Constructivist teaching theory, problem-based learning, 5E teaching model, achievement, attitude.*

Giriş

Dünyada nüfus hızla artmakta, tüketim her geçen gün hızlanmaktadır. Buna bağlı olarak insan ihtiyaçlarını sağlamak, çağa yetişebilmek için her geçen gün yeni bir teknolojik gelişmeye gereksinim duyulmaktadır (Çepni ve Çoruhlu, 2009). Bu gelişmeleri sağlayabilmenin temeli ise düşünen, merak eden, keşfeden, sorgulayan, yeniliklere ve tüm dünyaya açık ileri görüşlü bireyler yetiştirmekten geçmektedir (Yılmaz, 2016). Burada da eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. Bireylerin çağın gereklerine, sürekli gelişen ve değişen teknolojiye, dünyaya ayak uydurabilmelerinin temelinde eğitim yatmaktadır (Çelik, 2010).

Eğitim sürekli ve bireyin hayatının her alanında eğitim vardır. Burada önemli olan bireyin eğitimin merkezinde olması ve en aktif şekilde eğitimden verimli olarak faydalanabilmesidir (Uzoğlu, 2010). Günümüz eğitim sistemimizde de temel amaç bilgilerin öğrenciye aktarılması değil aksine öğrencinin bilgiye ulaşmasında ona yardımcı olmak ve ona rehberlik etmektir (Değirmençay ve Kasap, 2013). Yenilenen eğitim programları ile birlikte bu temel amaç gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bunun için geleneksel eğitimin yerine çağdaş eğitim benimsenmiş olup eğitim- öğretimin merkezine öğretmen değil öğrenci alınmıştır. Bu sebeple artık öğretmen merkezli eğitim değil onun yerine kalıcı öğrenmeyi sağlayan öğrenci merkezli eğitim benimsenmiştir (Ünal ve Akay, 2017).

Fen bilimleri dersi öğretim programında da en son yenilik 2017 yılında yapılmış olup, araştırma ve sorgulamaya dayalı, kavramların öğretilmesinde farklı yöntem ve tekniklerin kullanıldığı, bireylerin fen okuryazarı olarak yetiştirilmesini benimseyen güncel bir program oluşturulmuştur. 2017 yılında yenilenen fen bilimleri dersi öğretim programında temel amaç, merak ve keşfetme duygusunu ortaya çıkarıp öğrenciyi yaratıcı düşünmeye sevk etmektir (Yılmaz, 2017). Fen programının bir diğer temel hedefi ise 'fen okuryazarı' bireyler yetiştirmektir (MEB, 2017).

Fen okuryazarı bireyler yetiştirilmesi için öğretmen ve öğrencinin rolleri verilmiş olup; öğretmen, derste dikkat çekici, güdüleyici, aktif olarak öğrenciyi derse çeken, cevabı direk veren değil öğrencinin araştırıp bulmasında rehber olan kişidir (Benli Özdemir ve Arık, 2017). Öğrenci ise her daim sorgulayan, keşfeden, verilen bilgiyi ezberlemek yerine kendi zihninde anlamlandırılmaya çalışmalı ve her yeni bilgiyi günlük yaşamıyla ilişkilendirmeli-

dir (Aktamış ve Hiğde, 2017). Öğretmenin ve öğrencinin verimli bir şekilde bu rolleri derste gerçekleştirebilmesi, aynı zamanda farklı yöntem ve teknikleri kullanabilmesi için öğretim programlarında verilen kazanımlarda azalmaya gidilmiştir (Zorluoğlu, Şahintürk ve Bağrıyanık, 2017).

Bütün bu gelişmelerin gerçekleştirilmesi için öğretim programlarında belirtildiği gibi her derse uygun öğretim stratejileri ile yöntem ve tekniklerin uygulanması gerekmektedir (Şahin, 2016). 5E öğretim modeli öğretim programının da sınıf ortamında kullanmak için önerdiği modellerden biridir. Aynı zaman da fen okuryazarı bireyler yetiştirebilmek için öngördüğü modellerden biridir (Yaman ve Yalçın, 2005). Bu model yapılandırmacı öğrenme yaklaşımıyla özdeşleşmekte, MEB tarafından istenilen öğrenmelerin sağlanmasında aktif rol oynamaktadır. Ayrıca 5E öğrenme modeli sınıf ortamında farklı yöntem ve tekniklerin gerçekleşmesini de sağlanmaya imkân sunmaktadır. Farklı yöntem ve teknikler öğrencinin derse katılımını artırmakta, sınıf ortamındaki sıkıcılığı ortadan kaldırmakta ve öğrencinin birebir öğretimin içinde olduğu bir öğrenme sağlamaktadır. Böylece öğrenciler derste güdülenmekte, derse olan ilgi ve istekleri artmaktadır (Değirmençay, 2010).

Eğitim- öğretim ortamında kullanılan farklı yöntem ve tekniklerden birisi de probleme dayalı öğrenme yöntemidir (Çınar ve İlik, 2013). Probleme dayalı öğrenme yönteminde öğrenciye verilen senaryolar sayesinde öğrenci problemle karşı karşıya getirilerek çözüm yolları üretmesi istenmektedir (Dağyar ve Demirel, 2015; Yılmaz, 2016). Verilen senaryolar günlük yaşamla ilgili olup çocuğun problemin merkezine kendisini koyarak anlamlı öğrenmeler sağlaması ve edindiği bilgileri günlük yaşamla ilişkilendirmesi amaçlanmaktadır (Tosun, Şenocak ve Özeken, 2013). Senaryolara üretilen çözüm yolları sayesinde öğrencilerde yaratıcı düşünme becerileri gelişmekte araştırma ve tartışma ile de çok yönlü düşünebilmektedirler. Bu yüzden bu öğrenme yönteminin öğrencide aktif öğrenmeler sağlayacağı ve öğretmene de öğrenme ortamında kolaylıklar sunacağı düşünülmektedir (Cotiç ve Zuljan, 2009).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde; probleme dayalı öğrenme yöntemi ile ilgili olarak birçok çalışma karşımıza çıkmaktadır. Ancak probleme dayalı öğrenme yönteminin 5E öğretim modeli ile desteklenerek; derinleştirme aşamasında uygulanması ile ilgili araştırma sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmada fen bilimleri dersi öğretim programının

öngördüğü 5E öğretim modeli ile öğrenciye merak uyandırmak, keşfetmesini sağlamak, bilgi edinmesine rehberlik etmek, derinleştirme aşamasında uygulanan probleme dayalı öğrenme yöntemi ile yeni bir problem durumuyla karşılaştırılarak daha derinlemesine anlama yeteneğini geliştirmek ve değerlendirme aşaması ile de süreç tamamlanmaktadır. Bu çalışmada; 'maddenin tanecikli yapısı ve karışımlar' gibi soyut bir konuda öğrencinin her aşamada aktif olduğu, yaparak yaşayarak daha kalıcı öğrenmeler gerçekleştirmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevaplar aranacaktır:

1. Maddenin tanecikli yapısı ve karışımlar konularının, probleme dayalı öğrenme yöntemi ile desteklenen 5E öğretim modeli ile işlenmesi, öğrencilerin akademik başarılarını etkilemekte midir?
2. Maddenin tanecikli yapısı ve karışımlar konularının, probleme dayalı öğrenme yöntemi ile desteklenen 5E öğretim modeli ile işlenmesi, öğrencilerin fen bilimlerine karşı tutumlarını etkilemekte midir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Yapılan çalışmada ilköğretim 7. sınıf fen bilimleri dersinde; probleme dayalı öğrenme yöntemi ile desteklenen 5E öğretim modelinin, öğrencilerin akademik başarı ve fen bilimleri dersine karşı olan tutumlarını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmada deney ve kontrol gruplu ön test- son test içerikli yarı deneysel yöntem kullanılmıştır. Yapılan çalışmada deney ve kontrol grupları yansız atama ile belirlenmiştir. Çalışma süresince kontrol grubu ile yapılan çalışma, fen bilimleri dersi öğretim programının ön gördüğü şekilde yürütülmüş, deney grubunda ise probleme dayalı öğrenme yöntemi ile desteklenmiş 5E öğretim modeline göre geliştirilmiş ders planları kullanılmıştır. Sürecin öncesinde deney ve kontrol grubuna başarı testi ve fen bilimleri tutum ölçeği uygulanmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu Doğan kent ilçesindeki bir ortaokulda öğrenim gören toplam 40 7. sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. 2016-2017 eğitim-öğretim yılında

gerçekleştirilen çalışmanın ders planları pilot uygulaması ise Özel Etüt Merkezinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma; 20 kontrol, 20 deney grubunda olmak üzere toplam 40 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Deney grubunda yer alan 20 öğrencimizin 12 tanesini kız öğrenciler, 8 tanesini ise erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Kontrol grubunda yer alan 20 öğrencinin de 11 tanesini kız öğrenciler, 9 tanesini ise erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

Veri Toplama

Veri toplama araçları

Araştırmada akademik başarı testi ve Fen'e Karşı Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Öğrencilerin akademik başarılarına olan etkisini tespiti için, Şahin (2016) tarafından geliştirilen güvenilirlik katsayısı KR-20 .794 olarak hesaplanmış 15 soruluk akademik başarı testi kullanılmıştır. Bu test, deney ve kontrol grubuna hem sürecin başlangıcında hem de sürecin bitiminde ön-son test olarak uygulanmıştır. Böylece, uygulanan öğretim modelinin öğrencilerin akademik başarılarına olan etkisi tespit edilmiştir. Aynı zamanda, öğrencilerin fen bilimlerine yönelik tutumlarının tespiti için Nuhuğlu (2008) tarafından geliştirilen 20 soruluk tutum ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek için belirlenen Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı =0,8739 olarak bulunmuştur. 3'lülikert tipinde olan ölçeğin kullanımı için gerekli izin alınmıştır. Bu ölçek, deney ve kontrol grubuna, çalışma öncesi ve sonrasında ön-son test olarak uygulanmış ve öğrencilerin fen bilimlerine yönelik tutumlarında herhangi bir değişiklik olup olmadığı belirlenmiştir.

Veri Toplama İşlemi

Yapılan çalışma, 2016-2017 eğitim öğretim yılı 7. sınıf öğrencileri ile "madenin tanecikli yapısı ve karışımlar" konularında gerçekleştirilmiş olup derslerin tamamı araştırmacının bizzat kendisi tarafından yürütülmüştür. Araştırmanın uygulama süreci deney ve kontrol grubunda toplam 3 hafta 10 ders saati ile sınırlı tutulmuştur. Süreç boyunca dersler, kontrol grubunda Millî Eğitim Bakanlığının resmî olarak belirttiği programa ve ders kılavuzlarında gösterildiği şekilde uygulanmıştır. Deney grubunda ise aynı ders programı, probleme dayalı öğrenme yöntemi ile geliştirilmiş 5E öğre-

tim modeline dayalı hazırlanan ders planı ve çalışma kâğıtları ile yürütülmüştür. Derinleştirme aşamasında probleme dayalı öğrenme yöntemi verilerek öğrencilerde bilgiyi daha anlamlı hale getirmek ve günlük yaşamla ilişkilendirerek üst düzey öğrenmeler gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu aşamada öğrencilere günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri az yapılandırılmış problem senaryoları verilerek bu senaryolara çözüm yolları üretmeleri istenmiştir.

Uygulama, 5E öğretim modeline göre hazırlandığında süreç şu şekilde gelişmiştir:

Uygulamayı gerçekleştirebilmek için ilk olarak 5E öğretim modeline uygun ve derinleştirme aşamasında probleme dayalı öğrenme yöntemi olan her ders saatine ait beş tane ders planı hazırlanmıştır. Daha sonra ders işleminde öğrencilere dağıtmak için her ders saatine ait beş tane çalışma yaprakları oluşturulmuştur.

5E öğretim modeline göre beş aşamadan oluşan ders planlarının giriş aşamasında öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyelerini anlayabilmek için; öğrencinin dikkatini çekecek bir hikâye ya da soru cevaplar verilmiştir. Keşfetme aşamasında bütün ders palanlarında konu ile ilgili deney verilmiştir.

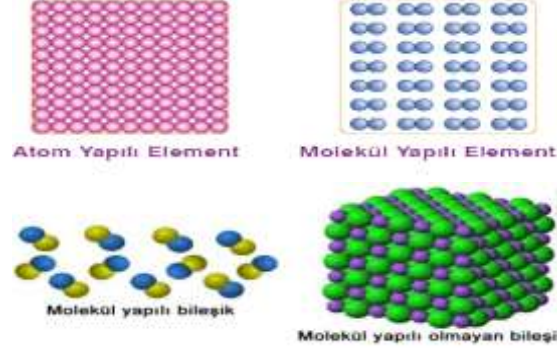
Açıklama aşamasına, konunun öğrencilere açıklamasının yapılabilmesi için resimli konu anlatımı yazılmıştır. Derinleştirme aşamasında probleme dayalı öğrenme yöntemi kullanılmış ve öğrencilere konu ile ilgili günlük yaşamdan senaryolar yazılmıştır. Senaryolara öğrencilerin çözüm yolları üretebilmeleri için senaryoların altına sorular yazılmıştır. Değerlendirme aşamasında konu ile ilgili çoktan seçmeli soru ve boşluk doldurma gibi sorular yazılarak ders planları tamamlanmıştır. Ders planlarında bulunan etkinlikler öğrencilere dağıtılmak için ayrıca çalışma yaprakları hazırlanmıştır. Hazırlanan çalışma yapraklarından bir örneği aşağıda örneklendirilmiştir.

Dersin Adı	Fen Bilimleri
Sınıf	7. Sınıf
Ünite Adı- No	Maddenin Yapısı Ve Özellikleri
Konu	Element Ve Bileşik Modelleri
Önerilen Süre	40+40 Dakika
Öğrenci Kazanımları	5.1 Farklı Atomların Bir Araya Gelerek Yeni Maddeler Oluşturabileceğini Fark Eder. (Bsb-5) 5.2 Her Bileşikte En Az İki Element Bulunduğunu Fark Eder. 5.3 Molekül Yapılı Bileşiklerin Model Veya Resmi Üzerinde Atomları Ve Molekülleri Gösterir.(Bsb-

	28) 5.6 Element Ve Bileşiklerin Hangilerinin Moleküllerden Oluşturduğuna Örnekler Verir.
Fen- Teknoloji- Toplum- Çevre	Bilimsel Bilginin Açıklanmasında Sunumda Modellerden Yararlanmanın Önemi ni Bilir.(Fttç-4, Eğitsel Oyun)
Bilimsel Süreç Becerileri	Bsb-9: Gözlem, Çıkarım Veya Deneylere Dayanarak Geleceğe Yönelik Olası Sonuçlar Hakkında Fikir Öne Sürer. Bsb-28: Deney Ve Gözlemlerden Elde Edilen Verileri Derleyip İşleyerek Gözlem Sıklığı Dağılımı, Çubuk Grafik, Tablo Ve Fiziksel Modeller Gibi Farklı Formlarda Gösterir. Bsb-30: İşlenen Verileri Ve Oluşturulan Modeli Yorumlar
Tutum Ve Değerler	Td-1: Öğrenmeye Ve Anlamaya Meraklıdır Ve İstek Duyar. Td-2: Görevleri İsteyerek Gönüllü Olarak Yapar Td-3: Sorumluluklarını Yerine Getirmeye Gayret Eder.
Öğretme- Öğrenme Yöntem Ve Teknikleri	Probleme Dayalı Öğrenme, Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi, Anlatım Yöntemi,Soru –Cevap Tekniği
Kullanılan Eğitim Teknolojileri- Araç Ve Gereçler	Renkli Oyun Hamurları, Kürdan, Pinpon Topları
Kaynakça	7. Sınıf Ders Kitabı
Giriş (Engage)	Öğretmen Öğrencilere Selam Verdikten Sonra “Televizyonda Bir Program Var, Beyaz Show’u İzleyen Var Mı? Bir Zamanlar O Programda Gelen Konuklara Bir Hortuma Üfletilip Ses Değişiyordu. Sizce Bunun Nedeni Nedir? O Hortumun İçinde Ne Vardı Da Ses Değişiyordu?” Diye Sorar. Öğrencilerden Cevap Alındıktan Sonra; “Peki, Temel Reis’i İzlemeyen Var Mı? Temel Reis İle Kabasakal Arasındaki En Belirgin Fark Nedir? Peki Onun Güçlü Olmasını Sağlayan Nedir? İspanakta Güç Veren Nedir Peki?” Şeklinde Sorular Sorarak Öğrencilerin Dikkatini Çekmeye Çalışır. Daha Sonrasında, Öğrencilere Konu İle İlgili Resimler Gösterilir. Resimler İçerisinde Tuz Ve Tuzu Oluşturan ‘Na’ Elementi İle ‘Cl’ Elementi Yer Alır. Tuzun Üzerinde “Hiçbir Şey Hatırlamıyorum. Ben Kimim? Nasıl Oluştum?” Yazısı Yer Alırken “Na Ve Cl” Atomlarının Üzerinde “Biz Oluşturduk Seni.” Yazısı Yer Alır. Bunun Üzerine Tuz:” Nasıl Olur? Ben Size Hiç Benzemiyorum. Hatta Siz De Birbirinize Hiç Benzemiyorsunuz.” Der. Aynı Şekilde Su Ve Suyu Oluşturan ‘H Ve O’ Elementlerinin De Resimleri Gösterilir. Gösterilen Bu Resimlerden Yola Çıkararak Öğrencilerin Yorum Yapmalarını İstenir. Arkadaşlar Bugün Elementler Ve Bileşikleri Öğreneceğiz Diyerek Derse Geçilir.
Keşfetme (Explore)	Öğrencilere Element, Bileşik Ve Molekül Kavramının Anlatılması Ve Aralarındaki İlişkinin Anlaşılmasının Sağlanması İçin Etkinlik 1 “Molekül Şekilleri” Deneyi Yapılır.
Açıklama (Explain)	Çok Sayıda Aynı Çeşit Atomların Bir Araya Gelerek Oluşturduğu Maddelere Element Denir. Elementlerdeki Atomlar Tek Çeşittir Ve Elementler Saf Maddelerdir. Moleküllü Oluşturan Farklı Çeşitteki Atomların Büyüklükleri Ve Özellikleri De Birbirinden Farklıdır. Bir Molekül İki Atomdan Oluşturduğu Gibi Çok Fazla Sayıda Atomdan Da Oluşabilir. Moleküller Az Sayıda Atom İçeriyorsa Basit Yapılı; Çok Sayıda Atomdan Oluşmuşsa Karmaşık Yapılı Olarak Adlandırılır. En Az İki Farklı Elementin Bir Araya Gelerek Oluşturdukları Yeni, Saf Maddelere Bileşik Denir. Elementler Bileşiği Oluşturmak İçin Bir Araya Geldiklerinde Farklı Özelliklere Sahip Yeni Bir Madde Oluşturur. Bileşik Kendisini Oluşturan Element-

lerden Tamamen Farklı Özelliklere Sahiptir. Bileşiklerin Çoğu Moleküllerden Oluşmuştur. Bir Bileşiği Oluşturan Moleküllerin Her Biri Diğeriyle Aynı Sayıda Atom İçerir. Bileşiği Oluşturan Moleküllerden Biri Kaç Çeşit Atoma Sahipse Diğer Moleküller De O Kadar Çeşit Atoma Sahiptir. Madde Moleküllerden Oluşmuşsa O Madde Moleküler Yapıda, Atomlardan Oluşmuşsa Madde Atomik Yapıda Bulunur.

Belirli Sayıdaki Farklı Atomlar Birleşerek Atom Kümesi Oluşturduğunda Bu Atom Kümelerinden Oluşan Yapı Moleküler Yapılı Bileşiktir.

Derinleştir- Me (Elaborete)

Probleme Dayalı Öğrenme Yöntemi Kullanılarak Bu Aşama Gerçekleştirilir. Sınıf 6'şar Kişilik Gruplara Ayrılarak 5 Tane Grup Oluşturulur. Daha Sonra Bir Senaryo Örneği Bütün Gruplara Dağıtılır.

Ayşe'nin O Gece Uykusu Çok Gelmişti Ama Israrla Annesinden Ona Hikaye Okumasını İstiyordu. Annesi De Onu Kıramadı Ve Beraber Ayşe'nin Odasına Gittiler. Ayşe Kitaplardan Bir Hikaye Seçti Ve Annesi Okumaya Başladı." Bir Ülkede Element Ve Bileşik Adında İki Şehir Varmış. Bu Şehirlerde Yaşayan İnsanların Uymaları Gereken Kurallar Varmış. Örneğin Bileşik Şehirde Yaşamak İstiyorsanız Aile Olmak Zorundasınız Yani Kadın Ve Erkek Bir Arada Bulunmalı. Element Şehirinde İse Durum Biraz Daha Farklı. Element Şehrinin İki Tane Farklı İlçesi Varmış. Bunların Adları İse Atomik İlçesi Ve Molekül İlçesiymiş. Atomik İlçesinde Sadece Erkekler Yaşar Ve Bu Erkekler Bütün İşleri Beraber Yaparlar, Hiç Birbirlerinden Ayrılmazlarmış. Molekül İlçesinde İse Sadece Kızlar Yaşar Fakat Bu Kızların Atomik İlçesindeki Erkeklerden Biraz Farklı Yaşam Tarzları Varmış. Bir Evde İki Veya Üç Kişilik Gruplar Halinde Kalırlarmış. Her Grup Diğeriyle Bağımsız İşler Yapabilişlermiş. Ayşe Annesini Durdurdu Ve 'Anneciğim Benim Aklim Kanıştı Biz Bir Aileyiz Ama Babam İşe Gidince Seninle İkimiz Evde Kalıyoruz Ve Beraber İş De Yapıyoruz Biz Şimdi Hangi Şehir Oluyoruz' Diye Sormuştur.

- Ayşe'nin Problemi Nedir Tanımlayınız.
- Siz Annesi Yerinde Olsaydınız Ayşe'nin Sorduğu Soruya Nasıl Cevap Verirdiniz, Çözüm Önerileri Üretin.
- Sizce Hikaye De Herhangi Bir Yanlışlık Var Mı? Varsa Düzeltiniz.
- Ayşe'nin Problemini Sınıf Arkadaşlarınız İle Birlikte Tartışarak Çözümler Üretiniz.

Değerlendir-Me (Evaluate)

Tombala Oyunu
Daha Önceden Bir Periyodik Cetvel Çizilir. 18 Elementin İsimleri Periyodik Cetvelde Yerlerine Yazılır. Yuvarlak Şeklinde Kesilmiş Kartonların Her İki Tarafı-

na Da Elementlerin Simgeleri Yazılır. Yuvarlak Kartonlar Küçük Bir Poşetin İçine Atılır.

Etkinlik Sınıfa Hazır Olarak Getirilir. Sınıftaki Öğrenciler Teker Teker Çağrılır Ve Öğrenciden Tombala Poşetinden Bir Tane Kağıt Çekmesi İstenir. Seçtiği Sembolün Hangi Elemente Ait Olduğunu Bulur Ve Sembol Yazılı Kartı Elementin İsminin Yazılı Olduğu Karenin Üzerine Koyar. Bu Her Öğrenci İçin Tekrarlanır. Ve Sonunda Periyodik Tablo 18 Element İçin Tamamlanmış Olur.

Aşağıda Bazı Semboller Ve Formüller Karışık Olarak Verilmiştir. Aşağıdaki Sembol Kutusuna Sembolleri, Formül Kutusuna Formülleri Yerleştiriniz.

Na₂O *Si* *CaCO₃* *Li* *S₂* *Be* *Ca(OH)₂* *Al*
SO₃
CaO *H₂* *Ne* *He* *NaCl* *Cl₂* *P₃* *MgCl₂* *B*
Li₂N *F* *Mg* *Fe*

Sembol Kutusu

Formül Kutusu

Sembol Kutusu	Formül Kutusu

Yukarıdaki gibi hazırlanan ders planları ve çalışma yapraklarının uygulama öncesinde Giresun Özel Bilgi Etüt Eğitim Kurumlarında pilot çalışması gerçekleştirilmiştir. 5E öğretim modeline göre dersler işlenmiş derinleştirme aşamasına gelindiğinde ise probleme dayalı öğrenme yöntemi uygulanmıştır. Bunun için önce öğrenciler eşit sayıda gruplara ayrılmıştır. Daha sonra öğrencilere senaryolar dağıtılarak, senaryodaki probleme çözüm yolları üretmeleri istenmiş ve tartışma ortamı yaratılmıştır. Probleme dayalı öğrenme yöntemi uygulanırken öğrencilerin gayet istekli bir şekilde derse katıldıkları, hem kendi grubundaki hem de diğer gruplardaki arkadaşlarıyla da fikir alışverişleri ve fikir ayrılıklarında buldukları görülmüştür. Verilen senaryolar günlük yaşamla ilgili olduğu için öğrencilerin daha çok ilgisini çekmiş, sadece probleme dayalı öğrenme yöntemi ilk defa uygulandığı için öğrenciler senaryolar ile ilgili soruların bazılarında zorlanmışlardır. Bu durum göz önüne alınarak asıl çalışmadan önce zorlanılan sorularda değişiklikler yapılmıştır.

Asıl çalışma Doğan kent İmam Hatip Ortaokulunda gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma sonrasında birtakım değişikliklerle geliştirilen ders planları ve çalışma yaprakları uygulanmıştır. Çalışma 10 ders saati, beş tane ders planı

ve beş tane de çalışma yapraklarıyla gerçekleştirilmiştir. Her ders planına 2 ders saati ayrılmıştır. Çalışmada mevcut fen bilimleri programının derinleştirme aşamasında probleme dayalı öğrenme yöntemi verilmiş ve bunun için derinleştirme aşamasına gelindiğinde sınıf gruplara ayrılmıştır. Her gruba senaryolar dağıtılmış, senaryoları okumaları ve altındaki sorulara çözüm yolları üretmeleri istenmiştir. Her grup üyeleri senaryolara çözüm yolları üretmiş ayrıca grup arkadaşları ile birlikte de ortak çözüm yolları oluşturmuşlardır. Bütün gruplar bu işlemi gerçekleştirdikten sonra gruplar aralarında bir tartışma ortamı oluşturulmuştur. Zaten verilen senaryolar günlük yaşamla ilgili olduğunda öğrencilerin fikir yürütmeleri ve kendi düşüncelerini ortaya koymaları daha kolay olmuştur. Her grup kendi çözüm yollarını söylemiş, kendi düşüncesini savunmuş ve çalışma sonunda gruplar arasında ortak bir düşünceye varılmıştır. Derinleştirme aşamasından sonra değerlendirme aşamasına geçilerek ders planları ve çalışma yaprakları tamamlanmıştır. Bütün bu işlemler sırasında öğretmen ve araştırmacı sadece rehber konumunda olmuş öğrenciler kendi öğrenmelerini gerçekleştirmişlerdir.

Verilerin Analizi

Yapılan çalışmada deney ve kontrol gruplarına uygulanan başarı testi ve tutum ölçeğinden elde edilen ön - son test verilerinin nicel analizleri için SPSS 16.0 paket programı kullanılmıştır. Çalışma öncesi ve sonrası kontrol ve deney gruplarına ön-son testler uygulanarak ortalama puanları bulunmuş ve bağımsız gruplar t-testi analizleri yapılmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin Akademik Başarı Testi Ön Test Puanlarına İlişkin Bulgular

Deney ve kontrol gruplarının başarı testi ön test sonuçlarından aldıkları puanlar Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarının Başarı Testi Ön Test Puanlarına İlişkin "Bağımsız Gruplar t Testi" Sonuçları

Grup	Ölçüm	N	\bar{X}	SS	Sd	t	P
Kontrol	Ön test	20	4.60	1.46	.327	-.906	.371*
Deney		20	5.05	1.66	.373		

Tablo 1 incelendiğinde; öğrencilerin ön-test başarı testi puanları ortalaması deney grubu için 5.05 kontrol grubu öğrencilerinin ön-test başarı testi puanları ortalaması ise 4.60 çıkmıştır. Ayrıca deney grubunun standart sapma değeri 1.66, kontrol grubunun standart sapma değeri ise 1.46 olarak bulunmuştur. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin başarı testi ön testten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p=.371$, $p>.05$).

Öğrencilerin Akademik Başarı Testi Son Test Puanlarına İlişkin Bulgular

Deney ve kontrol gruplarının başarı testi son test sonuçlarından aldıkları puanlar aşağıdaki Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Başarı Testi Son Test Puanlarına İlişkin "Bağımsız Gruplar t Testi" Sonuçları

Grup	Ölçüm	N	\bar{X}	SS	Sd	t	P
Kontrol	Son test	20	10.70	1.65	.370	-6.06	.000*
Deney		20	13.45	1.19	.266		

Tablo 2 incelendiğinde; öğrencilerin son-test, başarı testi puanları ortalaması deney grubu için 13.45, kontrol grubu öğrencilerinin ise son-test başarı testi puanları ortalaması 10.70' tir. Ayrıca deney grubunun standart sapması 1.19, kontrol grubunun standart sapması 1.65 olarak bulunmuştur. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin başarı testi son testten aldıkları puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p=0.00$, $p<.05$).

Akademik Başarı Testi Sorularının Ortalama Değerlerine İlişkin Bulgular

Ön ve son test olarak uygulana akademik başarı testinin ortalama puanlarına ilişkin bulgular aşağıda belirtilmiştir.

Kontrol Grubu Ön Test Ortalama Değerlerine İlişkin Bulgular: Kontrol grubu başarı testi sorularının ön test ortalama değerleri Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3. Başarı Testi Sorularının Kontrol Grubu Ön Test Ortalama Değerlerinin Sonuçları

Sorular	N	Minimum	Maksimum	X	SS
1	20	0	1	.65	.489
2	20	0	1	.25	.444
3	20	0	1	.30	.470
4	20	0	1	.30	.470
5	20	0	1	.10	.308
6	20	0	1	.35	.489
7	20	0	1	.10	.308
8	20	0	1	.25	.444
9	20	0	1	.30	.470
10	20	0	1	.50	.513
11	20	0	1	.35	.489
12	20	0	1	.25	.444
13	20	0	1	.20	.410
14	20	0	1	.40	.503
15	20	0	1	.30	.470
Toplam	20	2	7	4.60	1.465

Tablo 3 incelendiğinde; başarı testi kontrol grubu ön test ortalama değerleri her soru için farklı sonuçlar vermektedir. 20 sorudan minimum 2, maksimum ise 7 aldıkları görülmektedir. Ortalama değerlerinde en yüksek .65 ile 1. Sorunun olduğu; en düşük ise .10 ile birlikte 5. Ve 7. Soruların olduğu tespit edilmiştir. Soruların ortalama toplam değerine bakıldığında ise, 4.60 bulunmuştur.

Kontrol Grubu Son Test Ortalama Değerlerine İlişkin Bulgular: Kontrol grubu başarı testi sorularının son test ortalama değerleri Tablo 4' de verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde; başarı testi kontrol grubu son test ortalama değerleri her soru için farklı sonuçlar vermektedir. 20 sorudan minimum 7 maksimum ise 14 aldıkları görülmektedir. Ortalama değerlerinde en yüksek

.85 ile 2. sorunun olduğu; en düşük ise .40 ile 5. sorunun olduğu tespit edilmiştir. Soruların ortalama toplam değerine bakıldığında ise, 10.65 bulunmuştur.

Tablo 4. Başarı Testi Sorularının Kontrol Grubu Son Test Ortalama Değerlerinin Sonuçları

Sorular	N	Minimum	Maksimum	X	SS
1	20	0	1	.70	.470
2	20	0	1	.85	.366
3	20	0	1	.50	.513
4	20	0	1	.75	.444
5	20	0	1	.40	.503
6	20	0	1	.80	.410
7	20	0	1	.60	.503
8	20	0	1	.70	.470
9	20	0	1	.80	.419
10	20	0	1	.80	.410
11	20	0	1	.70	.470
12	20	0	1	.80	.410
13	20	0	1	.80	.410
14	20	0	1	.70	.470
15	20	0	1	.80	.410
Toplam	20	7	14	10.65	1.599

Deney Grubu Ön Test Ortalama Değerlerine İlişkin Bulgular: Deney grubu başarı testi sorularının ön test ortalama değerleri Tablo 5' de verilmiştir.

Tablo 5. Başarı Testi Sorularının Deney Grubu Ön Test Ortalama Değerlerinin Sonuçları

Sorular	N	Minimum	Maksimum	X	SS
1	20	0	1	.70	.470
2	20	0	1	.50	.513
3	20	0	1	.55	.510
4	20	0	1	.25	.444
5	20	0	1	.20	.410
6	20	0	1	.20	.410
7	20	0	1	.25	.444
8	20	0	1	.30	.470
9	20	0	1	.25	.444
10	20	0	1	.30	.470
11	20	0	1	.35	.489
12	20	0	1	.25	.444
13	20	0	1	.35	.489
14	20	0	1	.30	.470
15	20	0	1	.30	.470
Toplam	20	3	8	5.05	1.669

Tablo 5 incelendiğinde; başarı testi deney grubu ön test ortalama değerleri her soru için farklı sonuçlar vermektedir. 20 sorudan minimum 3, maksimum ise 8 aldıkları görülmektedir. Ortalama değerlerinde en yüksek .70 ile 1. Sorunun olduğu; en düşük ise .20 ile 5. ve 6. Soruların olduğu tespit edilmiştir. Soruların ortalama toplam değerine bakıldığında ise, 5.05 bulunmuştur.

Deney Grubu Son Test Ortalama Değerlerine İlişkin Bulgular: Deney grubu başarı testi sorularının son test ortalama değerleri Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6. Başarı Testi Sorularının Deney Grubu Son Test Ortalama Değerlerinin Sonuçları

Sorular	N	Minimum	Maksimum	X	SS
1	20	0	1	.95	.224
2	20	0	1	1.00	.000
3	20	0	1	.90	.308
4	20	0	1	1.00	.000
5	20	0	1	.75	.444
6	20	0	1	.80	.410
7	20	0	1	.90	.308
8	20	0	1	.95	.224
9	20	0	1	.90	.308
10	20	0	1	.95	.224
11	20	0	1	.90	.410
12	20	0	1	.95	.444
13	20	0	1	1.00	.000
14	20	0	1	.85	.366
15	20	0	1	.95	.224
Toplam	20	12	15	13.45	1.191

Tablo 6 incelendiğinde; başarı testi deney grubu son test ortalama değerleri her soru için farklı sonuçlar vermektedir. 20 sorudan minimum 12, maksimum ise 15 aldıkları görülmektedir. Ortalama değerlerinde en yüksek 1.00 ile 2,4 ve 13. Soruların olduğu; en düşük ise .75 ile 5. Ve 12. Soruların olduğu tespit edilmiştir. Soruların ortalama toplam değerine bakıldığında ise, 13.45 bulunmuştur.

Öğrencilerin Fen Bilimleri Tutum Ölçeği Test Puanlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde deney ve kontrol gruplarının Fen Bilimleri Tutum Ölçeği ön-son test sonuçlarından aldıkları puanlara ilişkin bulgular verilmiştir.

Fen bilimleri Tutum Ölçeği Ön-Test Puanlarına İlişkin Bulgular: Deney ve kontrol gruplarına uygulanan Fen Bilimleri Tutum Ölçeği ön test puanlarına ilişkin analiz sonuçları Tablo 7 de verilmiştir.

Tablo 7. Deney ve Kontrol Gruplarının Fen Bilimleri Tutum Ölçeği Ön-test Puanlarına İlişkin “Bağımsız Gruplar t Testi” Sonuçları

Grup	Ölçüm	N	\bar{X}	SS	Sd	T	P
Kontrol	Ön test	20	28.55	4.22	.944	-1.822	.076*
Deney		20	30.55	2.50	.559		

Tablo 7 incelendiğinde; öğrencilerin ön-test başarı testi puanları ortalaması deney grubu için 30.55, kontrol grubu öğrencilerinin ise son-test başarı testi puanları ortalaması 28.55 çıkmıştır. Grupların standart sapma değerleri ise; deney grubunun standart sapması 2.50, kontrol grubunun standart sapması 4.22 olarak bulunmuştur. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin başarı testi ön testten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p=.076$, $p>.05$).

Fen Bilimleri Tutum Ölçeği Son Test Puanlarına İlişkin Bulgular: Bu bölümde deney ve kontrol gruplarına uygulanan Fen Bilimleri Tutum Ölçeği son test analizleri Tablo 8 de verilmiştir.

Tablo 8. Deney ve Kontrol Gruplarının Tutum Ölçeği Son-test Puanlarına İlişkin “Bağımsız Gruplar t Testi” Sonuçları

Grup	Ölçüm	N	\bar{X}	SS	Sd	T	p
Kontrol	Son test	20	28.85	2.71	.608	-6.637	.000*
Deney		20	33.00	.648	.145		

Tablo 8 incelendiğinde; öğrencilerin son-test başarı testi puanları ortalaması deney grubu için 33.00, kontrol grubu öğrencilerinin ise son-test başarı testi puanları ortalaması 28.85 olarak bulunmuştur. Deney grubunun standart sapması .648 kontrol grubunun standart sapması 2.71 olarak tespit edilmiştir. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin başarı testi son testten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p=0.00$, $p<.05$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Fen Bilimleri derslerinde probleme dayalı öğrenme yönteminin kullanılmasının öğrenci başarısına ve öğrencilerin fen derslerine karşı tutumlarına etkisinin incelendiği araştırmanın bu bölümünde; verilen analizleri sonucu elde edilen bulgulara dayanarak sonuç ve tartışma kısmına yer verilmiştir.

Başarı Testi Puanlarına İlişkin Tartışma ve Sonuç

Araştırmada öncelikli olarak çalışma başlamadan önce 7. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden hem deney hem de kontrol gruplarına ön test olarak akademik başarı testi uygulanmıştır. Buradaki amaç her iki gruptaki öğrencilerdeki ön bilgileri tespit etmek, çalışma bittikten sonra uygulanacak olana son test ile birlikte çalışmanın verimli olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Ön test sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında; p değeri= .371 çıkmış ve bu değer .05 den büyük olduğu için deney grubu ile kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Deney ve kontrol gruplarının ön test değerleri arasında anlamlı bir farklılık çıkmaması, probleme dayalı öğrenme yönteminin öğrencilerin akademik başarısına etkisini ortaya koymada daha güvenilir sonuçlar elde edilmesine fayda sağlayacağı düşünülmüştür.

Araştırmanın son test sonucundan elde edilen bulgular incelendiğinde ise; p değeri= 0.00 çıkmış ve bu değer .05 den küçük olduğu için probleme dayalı öğrenme yöntemi uygulanan deney grubu ile mevcut fen bilimleri dersi öğretim programının uygulandığı kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın da probleme dayalı öğrenme yönteminin uygulandığı deney grubu lehine bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu sonuca dayanarak probleme dayalı öğrenme yönteminin uygulandığı deneysel çalışmanın yapıldığı grup da, öğrencilerin mevcut fen bilimleri programı uygulanan kontrol grubundaki öğrencilere göre “maddenin taneçikli yapısı ve karışımlar’ konularında daha başarılı oldukları sonucu elde edilmiştir. Buradaki başarıyı sağlayan temel etken deney grubuna uygulanan probleme dayalı öğrenme yöntemidir. Probleme dayalı öğrenme yöntemi ile birlikte öğrencilere günlük yaşamla ilgili senaryolar verilmiş; bu senaryolar sayesinde de öğrenciyi derse çekmiş ve öğrencinin derse aktif olarak katıldığı gözlenmiştir. Aidoo, Boateng, Kissi, & Ofori (2016) ve Ar-

gaw, Haile, Ayalew, ve Kuma (2016) yapmış oldukları çalışmalarda probleme dayalı öğrenme yönteminin, öğrencilerde problem çözme becerilerini geliştirdiğini tespit etmişlerdir. Kumbasar (2019) yaptığı çalışmada probleme dayalı öğrenme yöntemi ile tasarlanan öğretim materyallerinin öğrencilerin öğrenmelerine katkı sağladığı sonucunu elde etmiştir. Çelik (2010) da yaptığı çalışmada deney grubuna probleme dayalı öğrenme yöntemi, kontrol grubuna geleneksel yöntem uygulamış ve deney grubu tarafına olumlu yönde anlamlı bir farklılık tespit etmiştir. Arslan Turan (2014), İnel (2009), Bayram (2010), Gürlen (2011), Yıldız (2010) ve Aka (2012) yaptıkları çalışmalarında deney grubuna probleme dayalı öğrenme yöntemi uygulamışlar ve deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmişlerdir. Savaş (2018) yaptığı çalışmada probleme dayalı öğrenme uygulamalarının kullanıldığı 7. Sınıf öğrencileri ile deney grubu oluşturmuş, karma yöntemlerin uygulandığı 7. Sınıf öğrencileri ile de kontrol grubu oluşturarak öğrencilerin akademik başarıları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık tespit etmiştir. Çoban (2018) yaptığı çalışmada probleme dayalı öğrenme yöntemi ile geleneksel yöntemi karşılaştırmıştır. Çalışmasının sonucunda probleme dayalı öğrenme yönteminin uygulandığı grup lehine anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Ferreira & Trudel (2012) ve Wong & Day (2009) de yapmış oldukları çalışmalarda probleme dayalı öğrenme yöntemini fen bilimleri dersinde kullanmış olup bu yöntem ile öğrencilerin derse olan katılımlarının daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Bir başka çalışma olan Hande, Mohammed, & Komattil (2015) yapmış oldukları çalışma ile probleme dayalı öğrenme yönteminin öğrencilere bilgi, beceri kazandırılmasında aktif rol oynadığını ayrıca öğrencilerin derse olan ilgilerinin arttığını gözlemlemişlerdir. Bunun yanında probleme dayalı öğrenme yöntemi uygulanan deney grubu ile geleneksel yöntemin uygulandığı kontrol grubu arasında anlamlı bir fark çıkmayan çalışmalarda mevcuttur. Şeker (2015) deney grubuna probleme dayalı öğrenme yöntemi, kontrol grubuna geleneksel yöntem uygulamış; Arslan (2009) ise deney grubuna probleme dayalı öğrenme yöntemi, kontrol grubuna 5E öğretim modeli uygulamış ve her iki çalışmada da deney grubu lehine anlamlı bir farklılık elde edilememiştir.

Bulgular sonucunda elde edilen ortalama değerlere baktığımızda; kontrol grubunun ön test ortalama değeri 4.60 iken son test ortalama değeri 10.70 çıkmıştır. Bu sonuca göre mevcut fen bilimleri programı uygulanan kontrol grubunda uygulama sonrası sınıf başarısında artış meydana gelmiş-

tir. Deney grubundaki ortalama değerlere bakıldığında ise; ön test ortalama değer sonucu 5.05, son test ortalama değer sonucu 13.45 olarak bulunmuştur. Probleme dayalı öğrenme yönteminin uygulandığı deney grubunda uygulama sonrası ortalama değerlerinde artış gözlenmiştir.

Başarı Testinde Yer Alan Günlük Yaşamla İlgili Sorulara Yönelik Tartışma ve Sonuç: Başarı testi sorularının ortalama değerleri analizleri incelendiğinde; uygulama öncesi gerçekleşen ön test ile uygulama sonrası yapılan son test sorularının ortalama değerleri arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Deney grubunda probleme dayalı öğrenme, kontrol grubunda mevcut fen bilimleri programı uygulanmış olsa da iki grubun da son test sorularından elde edilen puanların ortalama değerleri yüksek çıkmıştır. Ancak deney grubunda ki son test sorularının ortalama değerlerinde ki artış daha fazla gözlenmektedir. Probleme dayalı öğrenme verilen günlük yaşamla ilgili senaryolar ile birlikte öğrenciyi problemin merkezine çekmiş ve anlamlı öğrenmeyi sağladığı düşünülmektedir. Bu bağlamda başarı testinde verilen 4, 11, 12 ve 13. sorular günlük yaşamda karşılaşılabileceğimiz doğrudan ilgili sorulardır.

Bu soruların deney grubu için ortalama analizlerine bakıldığında ön test ortalamaları; .25, .35, .25 ve .35 olduğu; soruların son test ortalama değerlerine bakıldığında ise; 1.00, .90, .95 ve 1.00 sonuçları tespit edilmiştir. Aynı sorularda kontrol grubu için bakıldığında ön test sonuçları, .30, .35, .25 ve .20 soruların son test ortalama analizleri, .75, .70, .80 ve .80 olduğu görülmektedir. Başarı testi 4, 11, 12 ve 13. soruların deney ve kontrol grupları ortalama değerleri incelendiğinde; probleme dayalı öğrenme yönteminin uygulandığı deney grubunda ortalama değerlerdeki artışın daha fazla olduğu görülmektedir. İncelenen bu sorular günlük yaşamla ilgili sorulardır. Deney grubunda probleme dayalı öğrenme yöntemi uygulanması sonucunda böyle yüksek ortalama değerlerinin çıkması probleme dayalı öğrenme yöntemi ile verilen günlük yaşam senaryolarının istenilen işlevi yerine getirdiği ve öğrencinin başarılı olmasında da daha çok etkili olduğu düşünülmektedir.

Deney grubundaki bazı öğrencilerin, başarı testinde bulunan günlük yaşamla ilgili sorulara verdikleri yanıtlar ön test ve son test olarak incelenip örneklendirildiğinde; Ö2, Ö8 ve Ö13. Öğrencilerin ön testte bu soruları yanlış yanıt verdikleri; son testte ise doğru yanıtladıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin uygulamadan önce bu soruları günlük yaşamla ilişkilendirmekte

güçlük yaşadıkları için yanlış cevap verdikleri düşünülmektedir. Fakat uygulama sonrasında aynı öğrencilerin günlük yaşamla ilgili soruları doğru yanıtlaması; öğrencilerin probleme dayalı öğrenme yöntemi sayesinde konuyu günlük yaşamla ilişkilendirerek anlamlandırdıkları düşünülebilir.

Fen Bilimleri Tutum Ölçeğine İlişkin Tartışma ve Sonuç

Araştırmada 7. Sınıf öğrencilerin fen bilimleri dersine karşı tutumlarını ölçmek için, çalışma başlamadan önce deney ve kontrol gruplarına ön test tutum ölçeği uygulanmıştır. Bu test sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde; p değeri= .076 çıkmıştır. Bu p değeri .05 den büyük olduğu için deney grubu ile kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Araştırmanın bulguları sonucu elde edilen son test tutum ölçeği verilerine bakıldığında ise p değeri= .00 çıkmış ve bu değer .05 den küçük olduğu için probleme dayalı öğrenme yönteminin uygulandığı deney grubu ile kontrol grubu tutum değerleri arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere probleme dayalı öğrenme yöntemi öğrencilerin fen bilimlerine karşı tutumlarını olumlu bir şekilde etkilemiştir. Deney grubundaki öğrenciler probleme dayalı öğrenme yöntemi sayesinde derslerde aktif olarak rol almış bu sayede sıkılmadan gruplar oluşturarak daha verimli dersler geçirilmesi sağlanmış olabilir. Öğrenci bu sayede fen dersini yapamayacağı korkusundan kurtulup aksine kendini senaryolar ile birlikte problemin merkezinde bulmuş olabilir. Ders daha eğlenceli ve verimli geçtiğinden konu daha iyi kavranmış ve anlamlı öğrenmeler gerçekleşmiş olabilir ki bu sonucu bulgulara bakarak da elde edebiliyoruz. Bütün bu sebeplerden dolayı probleme dayalı öğrenme yönteminin uygulandığı deney grubunda olumlu davranışlar kazandırıldığından öğrencilerin fen bilimlerine karşı tutumlarında olumlu değişiklikler meydana gelmiştir. Çelik (2010) çalışmasında Fen'e karşı tutumlarında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık görülmüştür. Aynı şekilde Bayraktar (2010), Demirel ve Arslan Turan (2010), yaptıkları çalışmalarda deney grubu lehine anlamlı bir farklılık elde etmişlerdir. Seyhan (2019) yaptığı çalışmada, probleme dayalı öğrenme yöntemiyle işlenen fen bilimleri derslerine karşı öğrencilerin daha olumlu tutum sergilediklerini tespit etmiştir.

Deney ve kontrol gruplarının ortalama değerleri incelendiğinde; deney grubunun ön test ortalama değeri 5.05, kontrol grubunun ortalama değeri

13.45; kontrol grubunun ön test ortalama değeri 4.60 kontrol grubunun son test ortalama değeri 10.70 olarak elde edilmiştir. Bu bulgulara baktığımızda deney ve kontrol gruplarının ön test ortalama değerlerine göre son test ortalama değerlerinde bir artış gözlenmektedir. Buradan da mevcut fen bilimleri programı uygulanan kontrol grubu ile probleme dayalı öğrenme yöntemi uygulanan deney grubunda gerçekleşen öğretim etkinlikleri verimli olmuştur. Fakat probleme dayalı öğrenme etkinliklerinin uygulandığı deney grubunda ortalama değerlerde daha fazla artış olduğu gözlenmiştir.

Öneriler

1. Bu çalışmada kullanılan maddenin tanecikli yapısı ve karışımlar konusu soyut bir konudur. Bu soyut konudaki eksik bilgilerin giderilmesinde probleme dayalı öğrenme yöntemi etili olmuş ve bu yöntem fen bilimleri dersi kapsamında başka soyut konularda ya da diğer sınıflarda da uygulanarak faydalanılabilir.
2. Probleme dayalı öğrenme yönteminde seçilen senaryoların önemi ve ders ile ilgili bağlantısı öğrenciye önceden aktarılmalıdır. Ayrıca senaryolar yazılırken öğrencinin içinde bulunduğu yaş dönemi önemsenmeli, onun anlamasını kolaylaştıracak şekilde olmalı ve ders de verilmesi gereken kazanımları kapsamalıdır.
3. Probleme dayalı öğrenme yöntemi diğer yöntem ve tekniklerle birlikte zenginleştirilerek öğretimdeki kalıcılığı artırılabilir.
4. Probleme dayalı öğrenme yöntemi daha az mevcutlu sınıflarda uygulandığında daha iyi sonuçlar elde edilebilir.
5. Probleme dayalı öğrenme yöntemini biz 7. Sınıflarda uyguladık. Bu yöntem 5. ve 6. Sınıf düzeyinde de uygulanarak öğrencilerin fen dersine karşı olumlu davranışlarda bulunmaları sağlanabilir.
6. Probleme dayalı öğrenme yöntemi; soyut konuların pekiştirilmesinde faydalı olduğundan 6. Sınıf müfredatında yer alan 'Madde ve Isı' ünitesinin daha iyi kavranabilmesinde probleme dayalı öğrenme yöntemi uygulanabilir.
7. Çalışmamızda probleme dayalı öğrenme yöntemini 5E modelinin derinleştirme aşamasında uyguladık. Bu yöntem öğrencilere bir problem cümlesi üzerinden verilip keşfetme aşamasında deney ile pekiştirilebilir.

8. Uygulanan çalışmamız 5E öğretim modeli ile tasarlanmıştır. Onun yerine diğer kuram ve öğretim modelleri ile desteklenen öğretim ortamları hazırlanan farklı çalışmaların da yapılabileceği önerilebilir.
9. Çalışmamızda PDÖ yönteminin, öğrencilerimizin başarılarını arttırdığı ve tutumlarını olumlu yönde geliştirdiği tespit edilmiştir. Özellikle yapılan bu çalışma ile gözlemlerimiz ve test sonuçları ile öğrencilerin inceleme-araştırma-sorgulama gibi düşünsel becerilerinin de harekete geçtiği görülmüştür. Bu anlamda bu tür çalışmaların, özellikle fen liseleri ve mesleki eğitimlerde yapılması da fen ve teknoloji açısından ayrıca önemli görülmektedir. Bakanlığımızdan buna yönelik desteklerin gerçekleştirilmesi önerilebilir.
10. Milli Eğitim Bakanlığımız, probleme dayalı öğrenme yöntemi gibi bu kapsamda kullanılabilecek diğer kuram-model-strateji-yöntem ve teknikleri içeren farklı uygulamalara yönelik hizmet içi eğitim seminerleri gerçekleştirilmesi ve böylece daha çok öğretmene farklı boyutlarda katkı sağlaması önerilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Effect Of 5E Teaching Model Supported By
Problem-Based Learning On The Achievement And
Attitude**

*

Şerif Ali Değirmençay – Figen Hun

Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi-Kazanbey Ortaokulu

The population in the world is growing rapidly, consumption is accelerating day by day and, accordingly, new technological developments are required to meet human needs and keep up with the times (Çepni & Çoruhlu, 2009). Here, role of the education becomes more prominent. Education is what individuals essentially need to keep up with the requirements of the time, the technology and the world that constantly evolve and change (Çelik, 2010).

In order to realize all these developments, it is necessary to apply appropriate teaching strategies, methods and techniques for each course as stated in the education-training curriculums. (Dilşeker, 2008). 5E teaching model is one of the models proposed by the education - training curriculum for use in the classroom (Yaman & Yalçın, 2005). This model is identical to the constructivist learning approach and plays an active role in provision of learning as requested by MoNE. Also, 5E teaching model enables different methods and techniques to be realized in the classroom (Değirmençay, 2010).

One of the different methods and techniques used in the education - training environment is the problem-based learning method (Çınar & İlik, 2013). With regards to the problem-based learning method, it is ensured that the student faces the problem and the student is asked to generate ways of solution along with scenarios provided to the student. Scenarios provided are connected with the daily life and it is intended to ensure that the child puts herself/himself in the center of the problem and does meaningful learning and associate what she/he learns with the daily life (Gökmen, 2008).

By taking these discoveries as the starting point, will teaching the subjects of granular structure of the mater and mixtures with 5E teaching model supported by problem-based learning method have an impact upon the academic achievement of students? Will students' attitude towards life sciences change

as a result of lessons taught with this method? These two questions constitute our case of problem.

The research was conducted on 40 students, including experiment group =20 and control group =20, at the 7th grade of Dogankent Theological Vocational High School, in the province of Giresun, district of Dogankent, in the academic year of 2016-2017.

Purpose of this study is to detect academic achievement of students and their attitude towards life sciences at the 7th grade life sciences class in the primary school, with 5E teaching model supported by the problem based learning method. In this context, semi experimental method with pretest - posttest content with a control group and experiment group was used in the study conducted. Experimental and control groups are determined by random method in this study. Throughout the study, the study conducted with the control group was conducted by remaining loyal to curriculums specified in life sciences program, whereas curriculums supported by problem-based learning were used in the experiment group. Achievement test and life sciences attitude scale were applied to the experimental and control groups before the process. At the end of the process, the same application was carried out and it was ascertained with statistical data if the problem-based learning method had an impact upon students' academic achievement and their attitude towards life sciences.

A 15-question success test, as developed by Şahin (2016) was used in the research, the validity and reliability of which was calculated. Pretest and posttests derived from the achievement test applied to the experiment and control groups were analyzed with SPSS 16.0 program in this study. Likewise, pretests and posttests derived from the attitude scale applied to the experiment group and control group were analyzed in SPSS 16.0 program and results were recorded.

Data of the achievement test applied to the experiment group and the control group as pretest-posttest were analyzed with independent groups t test, and, further, it was checked if there was a significant difference between pretest and posttest points. Findings related to the attitude scale: data of the attitude scale applied to the experiment group and the control group as pretest-posttest were analyzed with independent groups t test, and, further, it was checked if there was a significant difference between pretest and posttest points.

First of all, before the study was initiated, pretest achievement test was applied to 7th grade students, from both experiment group and control groups,. The purpose here was to detect knowledge possessed by students from both groups, and to reveal if the study was efficient along with the posttest to be applied when the study is completed. When looking into findings derived from achievement test pretest; since p value was found to be = .371 and such value is in excess of .05, it was ascertained that there was no significant difference between the experiment group and control group. The fact that there was no significant difference between pretest values of the experiment and control groups gives the impression that problem-based learning method will help reveal more significant results in terms of showing its effect on academic achievement of students. When looking into findings derived from the post-test result of the research; since p value was found to be = 0.00 and such value is lower than .05, there was a significant difference between the experiment group to whom the problem-based learning method was applied and the control group to whom the existing life sciences curriculum was applied. Such difference seems to be a difference in favor of the experiment group to whom the problem-based learning method was applied.

In order to measure attitudes of 7th grade students towards the life sciences, a pretest attitude scale was applied to control and experiment groups before the study was initiated. When looking into findings derived as a result of such test, p value was found to be = .076. Since p value was larger than .05, there seems to be no significant difference between the experiment group and control group. When looking into posttest attitude scale data derived from findings of the research, since p value was found to be = .00 and such value is lower than .05, it was ascertained that there was a significant difference in favor of the experiment group between the experiment group to whom the problem-based learning method was applied and attitude values of the control group.

Kaynakça / References

Aidoo, B., Boateng, S. K., Kissi, P. S., ve Ofori, I. (2016). Effect of problem-based learning on students' achievement in chemistry. *Journal of Education Practice*, 7(33), 103-108.

- Argaw, A. S., Haile, B. B., Ayalew, B. T., ve Kuma, S. G. (2016). The effect of problem based learning (PBL) instruction on students' motivation and problem solving skills of physics. *Eurasia Journal of Mathematics, Science*
- Bayram, A. (2010). *Probleme dayalı öğrenme yönteminin ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji dersi ısı ve sıcaklık konusunda sahip oldukları kavram yanlışlarını gidermede etkisi*. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
- Benli, Özdemir, ve Arık, S. (2017). 2005 Yılı Fen ve Teknoloji Dersi ve 2013 yılı fen bilimleri dersi öğretim programlarının öğretmen değerlendirmesi. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 18(1).
- Cotič, M., ve Zuljan, M. V. (2009). Problem-based instruction in mathematics and its impact on the cognitive results of the students and on affective-motivational aspects. *Educational Studies*, 35(3), 297-310.
- Çelik, E. (2010). *Fen eğitiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarısına, tutumuna, akademik risk alma düzeyine ve kalıcılığa etkisi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
- Çınar, D. (2007). İlköğretim fen eğitiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımının üst düzey düşünme becerilerine ve akademik risk alma düzeyine etkisi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3, 22-34.
- Çoban, A. (2018). *Probleme dayalı öğretim (PDÖ) yönteminin kuantum fiziği 'klasik fiziğin yetersizlikleri' konusunun öğretimi üzerine etkilerinin araştırılması*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir. 152.
- Çoruhlu, T. Ş., Nas, S. E., ve Çepni, S. (2009). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin alternatif ölçme-değerlendirme tekniklerini kullanmada karşılaştıkları problemler: Trabzon örneği. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 122-141.
- Dağyar, M., ve Demirel, M. (2015). Probleme dayalı öğrenmenin akademik başarıya etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 40(181).
- Değirmençay, Ş. A. (2010). *Zenginleştirilmiş 5E öğretim modeline dayalı rehber materyallerin kavramsal değişim üzerine etkileri: "Isının yayılması ve genleşme"*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Trabzon,
- Değirmençay, Ş. A., ve Kasap, G. (2013). Okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4, 47-57.

- Demirel, M., ve Turan, B. A. (2010). Probleme dayalı öğrenmenin başarıya, tutuma, bilişötesi farkındalık ve güdü düzeyine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(38), 55-66.
- Ferreira, M. M., ve Trudel, A. R. (2012). The impact of problem-based learning (PBL) on student attitudes toward science, problem-solving skills, and sense of community in the classroom. *Journal of classroom interaction*, 23-30.
- Gürten, E. (2011). Probleme dayalı öğrenmenin öğrenme ürünlerine, problem çözme becerisine, öz-yeterlik algı düzeyine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(40), 221-232.
- Hande, S., Mohammed, C., ve Komattil, R. (2015). Acquisition of knowledge, generic skills and attitudes through problem-based learning: Student perspectives in a hybrid curriculum. *Journal of Taibah University Medical Sciences*, 10(1), 21-25.
- Hiğde, E., ve Aktamış, H. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının argümantasyon temelli fen derslerinin incelenmesi: Eylem araştırması. *Elementary Education Online*, 16(1).
- İnel, D. (2009). *Fen ve teknoloji dersinde probleme dayalı öğrenme yöntemi kullanımının öğrencilerin kavramları yapılandırma düzeyleri, akademik başarıları ve sorgulayıcı öğrenme becerileri algıları üzerindeki etkileri*. DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
- İşeri Gökmen, S. (2008). *Effects of problem based learning on students' environmental attitude through local vs. non local environmental problems*. Unpublished master's thesis, Middle East Technical University, pp.100, Ankara.
- Lin, J.L., Cheng, M.F., Chang, Y. C., Li, H.W., Chang, J.Y. ve Lin, D.M. (2014). Learning activities that combine science magic activities with the 5E instructional model to influence secondary-school students' attitudes to science. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 10 (5) 415-426
- Kumbasar, T. (2019). *Probleme dayalı öğretimin farklı öğrenme stilleri ve zeka alanlarına sahip öğrencilerin asitler ve bazlar konusunu öğrenmeleri üzerine etkisi*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 137.
- MEB (2017). *İlköğretim Kurumları Fen Bilimleri (3-8. Sınıflar) Dersi Öğretim Programı*. In: Ankara.

- Mapeala, R., ve Siew, N. M. (2016). The development and validation of a thinking maps-aided problem-based learning module for physical science theme of Year 5 Science. *International Journal of Current Research*, 8(6), 33780-33786
- Savaş, S. (2018). Ortaokul 7. Sınıf Türkçe Derslerinde probleme dayalı öğrenmenin öğrenci akademik başarısına etkisi. *ZeitschriftfürdieWelt der Türken/Journal of World of Turks*, 10(3), 109-125.
- Seyhan, M. (2019). *Fen eğitiminde probleme dayalı öğretim yönteminin tutum ve başarıya etkisi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta. 98.
- Şahin, Y. İ. (2016). *Drama tekniği ile zenginleştirilmiş 5E öğretim modelinin öğrenci başarı ve tutumlarına yönelik etkileri: Maddenin tanecikli yapısı ve karışımlar*. Giresun Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı,
- Şeker, R. (2015). *Fen ve teknoloji dersinin işlenişinde probleme dayalı öğrenme yönteminin öğrenci başarılarına ve öğrendiklerini hatırlama düzeylerine etkisi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya. 75.
- Tosun, C., Şenocak, E., ve Özekan, Ö. (2013). Probleme dayalı öğrenme yönteminin üniversite öğrencilerinin kimya dersine karşı motivasyonlarına ve bilimsel süreç beceri düzeylerine etkisi ve öğrenme ortamı hakkındaki öğrenci görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(3), 99-114.
- Turan, B. A. (2014). *Probleme dayalı öğrenmenin başarıya, öz-düzenleyici öğrenme becerilerine ve akademik özgüvene etkisi*. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara. 157.
- Uzoğlu, M. (2010). *Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin kullanımının ilköğretim seviyesinde kuvvet ve madde ünitesini öğrenmeye etkisinin araştırılması*. Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.
- Ünal, K., ve Akay, C. (2017). Öğretmenlik mesleği ve yaşam boyu öğrenme: öğretmen adayları penceresinden. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 13(3).
- Wong, K. K. H., ve Day, J. R. (2009). A comparative study of problem-based and lecture-based learning in junior secondary school science. *Research in Science Education*, 39(5), 625-642.

- Yaman, S., ve Yalçın, N. (2005). Fen bilgisi öğretiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımının yaratıcı düşünme becerisine etkisi. *Elementary Education Online*, 4(1).
- Yıldız, N. (2010). *Fen eğitiminde probleme dayalı öğrenme senaryolarının çözümünde deney uygulamalarının öğrencilerin başarısına, tutumuna ve bilimsel süreç becerilerine etkisi*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 169.
- Yılmaz, F. (2017). *İşbirlikli öğrenme jigsaw yöntemiyle yapılan laboratuvar etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin yaşamımızdaki elektrik ünitesindeki başarılarına etkisi*. Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı Fen Bilgisi Eğitimi Bilim Dalı, Kars.
- Yılmaz, T. (2016). *Probleme dayalı öğrenme yönteminin fen konularının öğretilmesinde ortaokul 5. Sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına ve fen bilimleri dersine yönelik tutumlarına etkisi: Işık ve Ses*. Fen Bilimleri Enstitüsü,
- Zorluoğlu, S. L., Sahintürk, A., ve Bağriyanık, K. E. (2017). 2013 Yılı Fen Bilimleri Öğretim Programı Kazanımlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Analizi ve Değerlendirilmesi/Analysis and Evaluation of Science Course Curriculum Learning Outcomes of the Year 2013 According to the Revised Bloom Taxonomy. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Değirmençay, Ş. A. ve Hun, F.(2020).Probleme dayali öğrenme yöntemi ile desteklenen 5e öğretim modelinin başarı ve tutuma etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1689-1717. DOI: 10.26466/opus.754216

Ortak Bilgi Yapılandırma Modeline Göre Yapılan Öğretimin Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Işık Konusuna İlişkin Kavramsal Anlamalarına Etkisi¹

DOI: 10.26466/opus.751220

*

Huriye Yıldızbaş* - Hatice Güzel **

* Öğretmen Milli Eğitim Bakanlığı, Karaman/ TÜRKİYE

E-Posta: hsybs@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-5568-0398](https://orcid.org/0000-0001-5568-0398)

** Prof. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Karaman

E-Posta: haticeguzel@kmu.edu.tr

ORCID: [0000-0000-5678-4447](https://orcid.org/0000-0000-5678-4447)

Öz

Bu Araştırmanın amacı, ortaokul 6. Sınıf Fen Bilimleri dersinde "Işık ve Ses" ünitesine ait "Işığın Yansıması" konusunun öğretilmesinde Ortak Bilgi Yapılandırma Modeli (OBYM)'ye göre yürütülen öğretimin öğrencilerin kavramsal anlamalarına etkisini incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu 2014-2015 Eğitim Öğretim yılında Karaman il merkezinde yer alan Alparslan Ortaokulundaki 6. Sınıf öğrencilerinden 31 kontrol grubu, 33 deney grubu olmak üzere toplam 64 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak; Işık Konusu Kavramsal Anlama Testi (IKKAT) kullanılmıştır. Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler, SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen nicel verilerin değerlendirilmesinde; bağımsız t-testi, nitel verilerin değerlendirilmesinde ise içerik analizi ve betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmada OBYM ile 5E öğretim modelinin kavramsal anlamaya etkisi karşılaştırılmıştır. Dersler deney grubunda OBYM'ye, kontrol grubunda 5E öğretim modeline göre işlenmiştir. Konuların OBYM'ne göre işlendiği deney grubu öğrencilerinin IKKAT ön-test ve son-test puan ortalamaları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. OBYM'nin 6. Sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamalarını artırdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ortak Bilgi Yapılandırma Modeli, Işık Konusu, Kavramsal Anlama, fen Öğretimi

¹ Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir

The Effect of Teaching Based on the Common Knowledge Construction Model on the Conceptual Understanding of Sixth Grade Students Regarding the Subject of Light

*

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of teaching conducted according to the Common Knowledge Construction Model (CKCM) in teaching the subject of "Reflection of Light" from the "Light and Sound" unit in the Science course of the 6th Grade in secondary school. The study group of the study consisted of 64 students, including 31 in the control group and 33 in the experimental group in Alparslan Secondary School located in the city centre of Karaman province in the 2014-2015 academic year. The Light Subject Conceptual Understanding Test (LSCUT) was used as a data collection tool in the research. The mixed method was used in the research. The data obtained from the research were analyzed by using the SPSS program. Independent t-test was used in the evaluation of the quantitative data obtained in the research, and content analysis and descriptive analysis were used in the evaluation of the qualitative data. In the study, the effect of CKCM and 5E teaching model on conceptual understanding was compared. The lessons were taught according to CKCM in the experimental group and 5E teaching model in the control group. It was found that there was a significant difference between the LSCUT pre-test and post-test mean scores of the students in the experimental group, in which subjects were taught according to CKCM. It is seen that the CKCM increased the conceptual understanding of 6th grade students

Keywords: *Common Information Construction Model, Light Subject, Conceptual Understanding, Science Teaching*

Giriş

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında bilim ve teknolojinin gelişimi, nitelikli insan gücüne olan gereksinimi giderek arttırmaktadır. Bireylere bu nitelikler kazandırılmalı, çağın getirebileceği yeniliklere uyum sağlayabilmeleri amacıyla temel kavramları özümsetmeyi amaçlayan çağdaş eğitim verilmelidir (Öztunç, 1999). Ülkemiz diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, okullarda fen bilimleri eğitimini daha etkili hale getirmek için yeni arayışlar içerisine girmiş bu amaçla, fen bilimleri dersi öğretim programlarında değişikliğe gitmiştir. Bu noktadan hareketle, ülkemizde fen bilimleri öğretim programları birçok defa güncellenmiş veya değiştirilmiştir.

2018 Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme-öğretme kuram ve uygulamaları açısından bütüncül bir bakış açısı benimsenmiş; genel olarak öğrencinin kendi öğrenmesinden sorumlu olduğu, öğrenme sürecine aktif katılımının sağlandığı, araştırma-sorgulama ve bilginin transferine dayalı öğrenme stratejisi esas alınmıştır öğrencinin bilginin kaynağını araştıran, sorgulayan, açıklayan, tartışan ve ürüne dönüştüren birey rolünü üstlenmesi istenmiştir. (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018)

Günlük yaşantımızda oldukça fazla öneme sahip olan fen bilimleri ile ilgili kavramların anlaşılır olması, öğrencilerin bilgiyi oluşturmasında ve kalıcı öğrenmelerinin gerçekleşmesinde oldukça önemlidir. Sınırlı konu alanı bilgisi öğrencilerin kavramsal anlamalarını zorlaştırmaktadır. Öğrencilerde herhangi bir konu ile ilgili kavramsal anlamının sağlanması eğitimin en temel amaçları arasındadır (Çalik ve diğer, 2007).

Kavramsal anlama kavram geliştirme süreci olup; bilgilerin açıklanması, yorumlanması, örneklendirilmesi ve sınıflandırılmasıdır. Kavramsal anlama; öğrencilerin yeni kavramı, daha önceden öğrenmiş oldukları kavramla açıklayarak ve ilişkilendirerek kendi cümleleri ile ifade etmesi şeklinde de tanımlanabilir. Sinan (2007), kavramsal anlamayı, kavramlar arasında benzerlik ve farklılıkları bulabilme, kavramları birbiri ile ilişkilendirebilme ve başka durumlara aktarabilme, problemlerin çözümünde kullanabilme olarak tarif etmiştir. Ayrıca kavramsal anlamının derin bir öğrenme olduğunu belirtmiştir.

Fen bilimleri dersinde pek çok soyut kavram vardır. Bu durum öğrencilerin zihinlerinde alternatif kavramlar oluşturmalarına sebep olmaktadır. Birçok araştırmada, öğrenciler hangi sınıf seviyesi olursa olsun soyut konu-

ların öğretilmesinin zor olduğu (Ayas ve Demirbaş, 1997; Cerit Berber, ve Sarı, 2009; Reid, 2008; Orgill ve Bodner, 2004) ve öğrencilerin soyut özellik taşıyan konularda çeşitli alternatif kavramlar taşıdıkları ifade edilmektedir (Cerit Berber ve Sarı, 2010; Karşı ve Ayas, 2013; Mutlu ve Acar Şeşen, 2016). Fen bilimleri dersinde kavramsal anlamının gerçekleşmesi, soyut kavramların somutlaştırılması, görsel materyallerin kullanılması ve farklı tekniklere yer verilmesi ile sağlanabilir (Gobert ve Clement, 1999). Kavramsal değişim, öğrencilerin bilimsel olmayan ancak zihinlerinde yerleşmiş inanç yapısını oluşturan temel kavramlarında bilimsel olarak doğru kabul edilen bilgilere doğru köklü değişiklikler yapılması sürecidir (Anderson, 2007). Kavramsal değişim; öğrencilerin ön bilgileri üzerine yeni bilgi eklenmesi sırasında bilimsel olarak kabul görmeyen ön kavramlarının değişimi olarak da tanımlanabilir.

Kavramsal değişimin sağlanmasında öğretim yöntemlerinden yapılandırmacı öğrenme kuramının yararlı olduğu. kuramın yanlış ya da eksik kavramsal anlamalara sahip olan öğrencilerin kavramlarını bilimsel olanlarla değiştirmelerinde etkili olduğu görülmüştür (Kayalı ve Tarhan, 2004).

Yapılandırmacı öğrenme kuramının temelinde öğrencilerin yaparak ve yaşayarak var olan ön bilgilerinin üzerine doğrularının inşa edilmesi yatar. Bu süreçte kavramsal değişim stratejileri ön plana çıkmaktadır (Hyslop-Margison ve Strobel, 2007; Treagust ve Duit, 2008). Kavramsal değişimin sağlanmasında kavramsal değişim metinleri, kavram haritaları, analogiler, animasyonlar, çalışma yaprakları gibi teknikler kullanılabilir.

Öğrencilerin kavramsal anlamalarının iyileştirilmesinde etkili olan öğretim modellerinden bir diğeri de yapılandırmacı öğrenme kuramına uygun olarak geliştirilen Ortak Bilgi Yapılandırma Modeli (OBYM)'dir. Ortak Bilgi Yapılandırma Modeli (OBYM) Ebenezer ve Connor tarafından 1998 yılında geliştirilmiştir. OBYM; Keşfetme ve Sınıflandırma, Yapılandırma ve Müzakere Etme, Genişletme ve Transfer Etme, Yansıtma ve Değerlendirme olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. Keşfetme ve sınıflandırma aşamasında öğrencilerin konuyla ilgili alternatif kavramları tespit edilir. Yapılandırma ve müzakere etme aşamasında öğrenciler, kavramsal değişim sürecinin; araştırma, eleştirel düşünme, müzakere, paylaşım gibi süreçlerin sonunda zihinde oluşan anlamlar sayesinde gerçekleştiğinin farkına varır (Ebenezer, & Connor, 1998).

Modelin Genişletme ve müzakere etme aşamasında öğrenciler konuyla ilgili öğrendikleri bilgileri diğer kavramlarla ilişkilendirerek yeni durumlara uygularlar. OBYM'nin dördüncü aşamasında, öğrencilerin deneyimlerinden yola çıkarak var olan kavramlarının keşfedilmesi ve kategorize edilmesi ve aynı zamanda kavramsal anlama için etkili öğrenmenin nasıl olması gerektiği belirlenmeye çalışılır. OBYM'nin ikinci ve üçüncü aşamalarında gerçekleştirilen etkinlikler sonucunda öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştiği, OBYM'nin akademik başarı ve kavramsal değişim üzerinde etkili bir öğretim modeli olduğu görülmüştür. Ebenezer, Chacko, Kaya, Koya, Ebenezer'e (2010) göre, kavramsal değişim sürecinde izlenmesi gereken adımlar: öğrencilerin kavramlarının keşfedilmesi, öğrencilerin kendi kavramlarından haberdar edilmesi, öğrencilerin öğrenme ortamında kendi kişisel kavramlarını paylaşmaları, öğrencilerin kendi kavramları ile bilimsel model veya açıklamaları karşılaştırmaları, sosyal bir öğrenme ortamı içinde öğrencinin ön kavramlarının düzeltilmesi, uzlaştırması, yeniden düzenlemesi veya kendi ön kavramını terk ederek bilimsel olanı kabul etmesi sağlanmalı şeklindedir. Özet olarak, öğrencilerin alternatif kavramlarının giderilmesi amacıyla modelin birinci aşamasında bütün öğrencilerin konu hakkında düşünceleri belirlenmeye çalışılır. Bu aşamada ortaya çıkan alternatif kavramlar ikinci aşamada tartışılır, üçüncü aşamada ise yapılandırılır. İkinci aşamada, her öğrencinin kendi fikrini tartışarak ve düşünerek ifade etmesine fırsat verilmelidir. Özellikle üçüncü aşamada farklı stratejiler kullanılarak (örneğin; kavramsal değişim metinleri ve kavram karikatürleri vb.) birinci aşamada ortaya çıkan alternatif kavramların giderilmesine çalışılır (Bakırcı, 2014).

OBYM ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; Ebenezer, Chacko ve Immanual'in (2004), OBYM esaslı yürütülen bir derste, öğretmen görüşlerine dayalı olarak dersin etkililiğinin belirlenmesine; Biemacka'nın (2006), ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin hava olayları ünitesi kapsamında bilimsel okuryazarlıklarının gelişmesinde OBYM'nin etkisinin belirlenmesine; Ebenezer vd. nin(2010), OBYM ile 7. sınıf öğrencilerinin boşaltım sistemi konusyla ilgili alternatif kavramlarının giderilmesine; Wood'un (2012), OBYM ile lise öğrencilerinin asit- bazlarla ilgili kavramsal değişimlerine ve fen başarılarına etkisine; İyibil (2011)'in, OBYM ile 7. sınıf öğrencilerine enerji kavramının öğretilmesine; Vural, Demircioğlu ve Demircioğlu'nun (2012), asit-bazlar konusunun öğretiminde OBYM'ye göre materyallerin geliştirilmesi,

uygulanması ve değerlendirilmesine; Çepni, Özmen ve Bakırcı'nın (2012), OBYM'ye göre 6. sınıf "Işığın Madde İle Etkileşimi ve Yansıma" konusuna uygun materyallerin geliştirilmesine; Bakırcı ve Çepni'nin (2012), OBYM'nin 5E öğretim modeli ile benzerlik ve farklılıklarının karşılaştırılmasına, Kıryak'ın (2013), OBYM'nin 7. sınıf öğrencilerinin su kirliliği konusundaki kavramsal anlamalarına etkisine ve Bakırcı ve Çepni'nin (2013), Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı temelinde OBYM'nin irdelenmesine; Bakırcı'nın (2014), OBYM'ye dayalı öğretim materyali tasarlama, uygulama ve modelin etkililiğini değerlendirmesine; yönelik çalışmalara ulaşılmıştır.

OBYM ile ilgili yapılan araştırma sonuçları incelendiğinde; modelin alternatif kavramların belirlenmesinde ve alternatif kavramların bilimsel kavramlarla değiştirilmesinde (kavramsal değişimde) etkili olduğu (İyibil, 2011; Kıryak; 2013; Wood, 2012), modelin kavramsal anlamayı sağladığı (Bakırcı ve Çepni, 2014; Bakırcı, Artun ve Şenel , 2016; Bakırcı ve Ensari 2018; Bier-nacka, 2006; Caymaz ve Aydın, 2019; Güzel ve Yıldızbaş,2017; Uzunkaya ve Güzel, 2019 ; Kıryak, 2013 ; Yıldızbaş,2017; Wood, 2012) görülmüştür.

OBYM'nin öğrencilerin kavramsal anlamalarını destekleyecek niteliklere sahip olduğu ve bu modele uygun olarak geliştirilen materyallerle farklı metotları bir arada kullanarak yapılan öğretimin alternatif kavramların giderilmesinde de etkili olduğu görüldüğünden OBYM'nin fen öğretiminde uygulamaya değer bir model olduğu söylenebilir (Bakırcı, 2014).

Bu doğrultuda ortaokul 6. Sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersi ışık konusunda kavramsal anlama düzeylerinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Araştırmanın amacı, ortaokul 6. Sınıf fen bilimleri dersinde yer alan "Işık ve Ses" ünitesine ait "Işık" konusunun öğretilmesinde OBYM' ye göre öğretimin öğrencilerin kavramsal anlamalarına etkisini araştırmaktır.

Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın modeline, çalışma grubuna, veri toplama aracına, araştırmada kullanılan materyallere, veri toplama sürecine ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem, araştırma sürecinde nitel ve

nicel yöntemlerin birlikte kullanımını kapsayan bir yaklaşımdır (Çepni, 2011). Bu yöntemle araştırma sonunda nicel verilere ulaşılırken nitel olarak da niçin bu sonuçlara ulaşıldığı açıklanabilmektedir. Birbirini destekleyen nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanılması araştırma problemiyle ilgili daha kapsamlı yorumlamaların yapılmasına imkân verir (Creswell ve Plano-Clark 2007) Nicel veriler için deneysel araştırma desenlerinden ön test, son est kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2014-2015 Eğitim Öğretim yılında Karaman il Merkezinde yer alan Alparslan Ortaokulundaki 6. Sınıf öğrencilerinden 31 kontrol grubu, 33 deney grubu olmak üzere toplam 64 öğrenci oluşturmaktadır. Okulda bulunan dört adet 6. Sınıf şubesine ön test uygulanmıştır. Yapılan ön test sonuçlarına göre 6/A ve 6/D sınıflarının akademik başarılarının birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir. Rastgele bir seçimle 6/A sınıfı deney grubu ve 6/D sınıfı ise kontrol grubu olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Örneklem grubunun sınıf ve cinsiyete göre dağılımı

Grup	Kız	Erkek	Toplam
Deney (6/A)	17	16	33
Kontrol (6/D)	13	18	31
Toplam	30	34	64

Veri Toplama Aracı

OBYM nin kavramsal değişim üzerindeki etkisini belirlemek için ' Işık Konusu' Kavramsal Anlama Testi (IKKAT)' kullanılmıştır. Bunun için Işık ve Ses ünitesi ile ilgili Bakırcı (2014) tarafından geliştirilen veri toplama araçından yararlanılmıştır Araştırmanın nicel verilerini elde etmek için Işık Konusu Kavramsal Anlama Testi (IKKAT) kullanılmıştır. IKKAT birinci ve ikinci kısım olacak şekilde hazırlanmıştır. IKKAT'ın birinci kısmı doğru cevapla beraber 3 çeldirici içeren çoktan seçmeli, ikinci kısmı ise; birinci kısımda verilen cevabın nedenini içeren açık uçlu kısım olacak şekilde düzenlenmiştir Geliştirilen açık uçlu sorular aracılığıyla öğrencilerin, kavramları bilme, ayırt edebilme ve yerinde kullanma becerilerinin ölçülmesi hedeflenmiştir Nitel veriler için bu açık uçlu sorulara verilen cevaplardan yararlanılmıştır.

Işık konusu deney grubuna OBYM ile kontrol grubuna ise 5E modeli ile verilmiştir.

Işık Konusu Kavramsal Anlama Testinden Elde Edilen Verilerin Analizi

İki aşamalı 4 sorudan oluşan İKKAT'ın birinci kısmı; doğru cevapla beraber 3 çeldirici içeren çoktan seçmeli, ikinci kısmı ise; birinci kısımda verilen cevabın nedenini içeren açık uçlu kısım olacak şekildedir. Ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin İKKAT'ın açık uçlu kısmına verdikleri cevaplardan elde edilen verilerin analizinde Abraham, Grzybowski, Renner, ve Marek (1992) tarafından yürütülen bir çalışmadan faydalanılmıştır. Bu çalışmada anlamama (0 puan), özel alternatif kavram (1 puan), özel alternatif kavram ve kısmi anlama (2 puan), kısmi anlama (3 puan) ve tam anlama kategorileri (4 puan) olarak ifade edilmiştir. İKKAT'ın açık uçlu kısmına verilen cevapları analiz etmede kullanılan düzeyler ve düzeylere ait açıklayıcı tanımlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. İKKAT'ın Açık Uçlu Kısımına Verilen Cevapları Analiz Etmede Kullanılan Düzeyler ve Bu Düzeylere Ait Açıklayıcı Tanımlar

Anlama Düzeyi	Düzeeye Ait Açıklayıcı Tanım
Tam Anlama (TA)	Geçerliliği olan cevabın tüm yönlerini içeren cevaplar.
Kısmi Anlama (KA)	Geçerli olan cevabın en az bir bileşenini içeren fakat tüm bileşenlerini içermeyen cevaplar.
Belirli Yanlış Kavrama ile Birlikte Kısmi Anlama (AK/KA)	Geçerli cevabın bazı yönleriyle birlikte bazı yanlış anlamaları içeren cevaplar.
Belirli Yanlış Kavrama (AK)	Mantıksız ve doğru olmayan bilgi içeren cevaplar.
Anlamama (AN)	Boş bırakma, bilmiyorum, anlamadım şeklindeki ve soruyu aynen tekrarlama, ilgisiz ya da açık olmayan cevaplar.

İKKAT'nin kodlanmasında öğrencilerin cevapladıkları seçenekler ve seçeneklere ait yaptıkları açıklamalar, tam cevabı belirleme ve açıklamaları belli kategoriler içerisinde sınıflandırma yaklaşımları kullanılarak analiz edilmiştir (Abraham ve diğ., 1992). Bu değerlendirme kriterlerinde aşağıdaki işlem sırası izlemiştir.

- Soruların olası doğru cevapları çıkarılmıştır.
- Öğrencilerin cevapları kodlanabilen ve kodlanamayan olarak ayrılmıştır.

- Kodlanabilen cevaplar, doğru ve yanlış olarak ayrılmıştır.
- Doğru cevaplar içinde benzer açıklamalar sınıflandırılarak farklı cevap kategorileri oluşturulmuştur.
- Yanlış cevaplar kendi içerisinde sınıflandırılarak farklı kategorileri oluşturmuştur.

IKKAT'ın ilk kısmındaki doğru seçeneğe 1 puan, yanlış seçeneğe 0 puan verilmiştir. Öğrencilerin her bir sorudan ve testin toplamından alacakları puanları hesaplamada Er Nas, Çalık ve Çepni (2012)'nin kullandığı düzeyler kullanılmıştır (Bakırcı, 2014). Bu düzeyler ve her bir düzeye kaç puan verildiği Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin IKKAT'tan Alacakları Puanları Hesaplamak İçin Kullanılan Düzeyler

Düzeyler	Puan
Doğru Cevap - Tam Anlama	5 (1+4)
Doğru Cevap- Kısmi Anlama	4 (1+3)
Doğru Cevap- Belirli Yanlış Kavrama ile Birlikte Kısmi Anlama	3 (1+2)
Doğru Cevap- Belirli Yanlış Kavrama	2 (1+1)
Doğru Cevap- Anlamama	1 (1+0)
Yanlış Cevap- Tam Anlama	4 (0+4)
Yanlış Cevap- Kısmi Anlama	3 (0+3)
Yanlış Cevap- Belirli Yanlış Kavrama ile Birlikte Kısmi Anlama	2 (0+2)
Yanlış Cevap- Belirli Yanlış Kavrama	1 (0+1)
Yanlış Cevap- Anlamama	0 (0+0)

Öğrencilerin IKKAT'ta verecekleri cevaplar yukarıda Tablo 3'te verilen düzeylerden yararlanılarak puanlandırılmış ve istatistikî işlemler SPSS paket programı kullanılarak yapılmıştır. IKKAT'den elde edilen verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığını belirlemek için normallik testi yapılmış veriler normal dağılım gösterdiği için deney ve kontrol grubuna uygulanan IKKAT'tan elde edilen verilerin gruplar arası karşılaştırmaları bağımsız t- testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın Uygulanması

Araştırma 6 ders saati deney grubunda, 6 ders saati kontrol grubunda olmak üzere üç hafta sürmüştür. Deney grubunda OBYM'ye göre fen öğretimi yapılmış, ışık konusunun öğretimi OBYM destekli etkinliklerle yürütülmüştür. OBYM, 4 aşamadan oluşmaktadır; (1) keşfetme ve sınıflandırma,

(2) yapılandırma ve müzakere etme, (3) transfer etme ve genişletme, (4) yansıtma ve değerlendirme. Modelin birbirini takip eden dört aşaması, her aşamanın amaçları ve fen bilimleri dersi öğretim programında yer alan kazanımlara uygun olarak Bakırcı(2014) tarafından geliştirilen materyaller (Çalışma Yaprakları ,Kavramsal Değişim Metinleri, Kavram Karikatürleri, Analojiler, Kelime İlişkilendirme Testleri) kullanılmıştır. Kontrol grubunda ise 2013 Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'na uygun olarak 5E öğretim modeline göre dersler yürütülmüştür. 5E öğretim modeline göre planlanan derslerde konuyla ilgili etkinlikler Milli Eğitim Bakanlığı'nun önerdiği fen bilimleri ders kitabından ve öğrenci çalışma kitabından alınmıştır.

OBYM ile 5E öğretim modelinin kıyaslanmasının nedeni, fen bilimleri öğretmenlerinin derslerinde 2005 yılından itibaren 5E öğretim modelini kullanıyor olmalarıdır. Dersler, hem deney hem de kontrol gruplarında araştırmacı tarafından işlenmiştir. Işık konusu kavramsal anlama testi(IK-KAT) uygulama başlamadan önce deney ve kontrol grubuna ön test olarak uygulanmıştır. Uygulama bittikten sonra, aynı testi deney ve kontrol grubuna son test olarak uygulanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde "Ortak bilgi yapılandırma modelinin 6. sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamalarına etkisini belirlemeye yönelik hazırlanan Işık Konusu Kavramsal Anlama Testi (IKKAT) 'den elde edilen bulgular yer almaktadır.

IKKAT ile elde edilen verilerin, deney ve kontrol grupları arasındaki karşılaştırmalarında bağımsız t-testi kullanılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının IKKAT ön test ve son testleri arasındaki bağımsız t- testi sonuçları Tablo 4.'de gösterilmiştir..

Tablo 4. Deney ve Kontrol Gruplarının IKKAT Ön Test ve Son Test Puanları Arasındaki Bağımsız t-Testi Sonuçları

TEST	GRUP	N	X	Ss	sd	T	p
Ön Test	Deney	33	6,55	3,29	62	0,36	0,717
	Kontrol	31	6,25	3,01			
Son Test	Deney	33	17,30	3,39	62	2,13	0,037
	Kontrol	31	15,35	3,90			

Tablo 4'de görüldüğü gibi kontrol ve deney gruplarının ön test puanları için yapılan bağımsız t-testi sonucunda gruplar arasında kavramsal anlama açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır [$t_{(62)}=0,36$, $p>.05$]. Bu bulgu, uygulama öncesinde araştırmaya katılan öğrencilerin kavramsal anlamalarının aynı düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4'de görüldüğü gibi uygulama sonrasında deney ve kontrol grubuna uygulanan IKKAT'nin son test puanları arasında deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur [$t_{(62)}=2,99$, $p<.05$]. Analiz sonuçlarına göre deney grubunda uygulanan OBYM'nin 6. sınıf öğrencilerin kavramsal anlamaları üzerinde etkisinin kontrol grubunda uygulanan 5E'ye göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Kavramsal anlama ile ilgili verileri daha iyi değerlendirebilmek için IKKAT'te yer alan soru ve sorunun olası cevapları şekil olarak verilmiştir. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sorunun çoktan seçmeli kısmına verdikleri cevapların yüzdeleri ayrı ayrı tablolarda gösterilmiştir. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sorunun açıklama kısmına yaptıkları açıklamalar için oluşturulan cevap kategorilerinin yüzdeleri ve öğrenci açıklamaları da tablolar şeklinde verilmiştir.

IKKAT'ta sorulan 1. soruya yönelik elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Soru 1. Aşağıda, ışık ile ilgili yapılan tanımlardan hangisi **doğrudur**?

- A) Işık, elektrikle çalışan bir yapıdır.
- B) Işık, yapı itibarıyla bir madde sayılır.
- C) Işık; güneş, ampul, mum gibi kaynakların ortaya çıkardığı bir etkidir.
- D) Işık, cam ve su gibi maddelerden geçen, boşlukta yayılan bir enerjidir.

Sorunun olası doğru cevabı: Işık kavramının tanımı ile ilgili literatürde rastlanılan alternatif kavramlardan hareketle hazırlanan bu soruda, öğrencilerin ışığın bir enerji türü olduğunu fark edip edemedikleri ile ilgili düşünceleri araştırılmıştır. Dolayısıyla öğrencilerin "Işık, cam ve su gibi maddelerden geçen, boşlukta yayılan bir enerjidir." Başka bir ifadeyle, "Çevremizdeki cisimleri görmemize ve renkleri ayırt etmemize yarayan bir enerjidir." ifadelerine benzer ifadeler kullanarak soruyu cevaplamaları beklenmektedir. Diğer taraftan "Işık; saydam ve yarı saydam maddelerden geçebilen, saydam olmayan ise maddelerden yansıyabilen bir enerji çeşidi" şeklinde cevaplar yazmaları beklenmektedir.

Şekil 1. IKKAT'ta Sorulan Birinci Soru ve Sorunun Olası Doğru Cevabı (Bakırcı, 2014)

Deney grubunda birinci sorunun çoktan seçmeli kısma ait cevapların frekans ve yüzdeleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Deney Grubu Öğrencilerinin Birinci Soru İçin Ön Test ve Son Testte Vermiş Oldukları Çoktan Seçmeli Cevapların Frekans ve Yüzdeleri

Cevaplar	Ön Test		Son test	
	f	%	f	%
A) Işık, elektrikle çalışan bir yapıdır	8	24,24	3	9,09
B) Işık, yapı itibarıyla bir madde sayılır.	2	6,06	-	-
C) Işık; güneş, ampul, mum gibi kaynakların ortaya çıkardığı bir etkidir.	17	51,51	3	9,09
D) Işık, cam ve su gibi maddelerden geçen, boşlukta yayılan bir enerjidir	6	18,18	27	81,81
Yanıt Yok	-	-	-	-
Toplam	33	100	33	100

Tablo 5.’de görüldüğü gibi, öğrencilerin ışığın tanımı hakkındaki düşüncelerinin araştırıldığı bu soruyu ön testte deney grubu öğrencilerinin %18,18’i doğru cevaplamışlardır. Yanlış cevap verenlerin içerisinde ilk sırayı (%51,51) "Işık; güneş, ampul, mum gibi kaynakların ortaya çıkardığı bir etkidir." seçeneği almıştır. Son testte öğrencilerin %81,81’inin birinci soruyu doğru cevapladıkları görülmektedir.

Kontrol grubunun birinci sorusundan elde edilen çoktan seçmeli kısma ait cevapların frekans ve yüzdeleri Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Birinci Soru İçin Ön Test ve Son Testte Vermiş Oldukları Çoktan Seçmeli Cevapların Frekans ve Yüzdeleri

Cevaplar	Ön Test		Son test	
	f	%	f	%
A) Işık, elektrikle çalışan bir yapıdır	7	22,58	1	3,22
B) Işık, yapı itibarıyla bir madde sayılır.	3	9,67	-	-
C) Işık; güneş, ampul, mum gibi kaynakların ortaya çıkardığı bir etkidir.	15	48,38	5	16,12
D) Işık, cam ve su gibi maddelerden geçen, boşlukta yayılan bir enerjidir	6	19,35	25	80,64
Yanıt Yok	-	-	-	-
Toplam	31	100	30	100

Tablo 6’da görüldüğü gibi, öğrencilerin ışığın tanımı hakkındaki düşüncelerinin araştırıldığı bu soruyu ön testte kontrol grubu öğrencilerinin %19,35’i doğru cevaplamışlardır. Yanlış cevap verenlerin içerisinde ilk sırayı

(%48,38) "Işık; güneş, ampul, mum gibi kaynakların ortaya çıkardığı bir etkidir." seçeneği almıştır. Son testte öğrencilerin %80,64'ünün birinci soruyu doğru cevapladıkları görülmektedir.

Deney grubu öğrencilerinin IKKAT'ın birinci sorusu için yaptıkları açıklamalardan oluşturulan cevap kategorilerinin ön test ve son testteki frekans ve yüzdeleri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Deney Grubu Öğrencilerinin Kavramsal Anlama Testi 1. Sorusuna Yaptıkları Açıklamalar İçin Oluşturulan Cevap Kategorilerinin Frekans ve Yüzdeleri

Düzye	Kategoriler(N=33)	Ön Test		Son test	
		f	%	f	%
TA	Işık saydam ve yarı saydam maddelerden geçebilen, opak maddelerden geçemeyen, boşlukta yayılan bir enerjidir.	-	-	16	48,48
	Işık bir enerjidir. Cisimlerden gözümüze gelerek cisimleri görmemizi sağlar.	-	-	7	21,21
KA	Doğal ve yapay ışık kaynakları vardır ve etrafa ışık yayarlar.	5	15,15	3	9,09
	Işık boşlukta yayılır. Dünyamızın aydınlanmasını ve ısınmasını sağlar.	4	12,12	3	9,09
AK/KA	Işık birçok maddeden yayılan bir etkidir.	2	6,06	-	-
	Işık boşlukta yayılabilen ve yansiyabilen bir maddedir.	2	6,06	1	3,03
AK	Işık elektrikle çalışan bir yapıdır. Çünkü elektrik kesilince ışıklar söner. Elektrik varken ışık yanar.	10	30,30	1	3,03
AN	Açıklama yok	8	24,24	1	3,03
	Alakasız cevap	2	6,06	-	-
Toplam		33	100	100	

Tablo 7 incelendiğinde ön testte öğrencilerin %27,27'si kısmi anlama(KA), %12,12'si alternatif kavram ile kısmi anlama (AK/KA), %30,30'u alternatif kavram (AK), %30,30'u anlamama (AN) kategorilerine giren cevaplar verirken, tam anlama (TA) kategorisinde cevap veren olmamıştır. Son testte, öğrencilerin %69,70'inin tam anlama, %18,18'inin kısmi anlama, %3,03'ünün alternatif kavram ile kısmen anlama, %3,03'ünün alternatif kavram ve %3,03'ünün anlamama kategorilerine giren cevaplar verdiği tespit edilmiştir.

Kontrol grubu öğrencilerinin IKKAT'ın birinci sorusunda ön test ve son testte yaptıkları açıklamalar için oluşturulan cevap kategorilerinin frekans ve yüzdeleri Tablo 8 'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Kavramsal Anlama Testi 1. Sorusuna Yaptıkları Açıklamalar İçin Oluşturulan Cevap Kategorilerinin Frekans ve Yüzdeleri

Düzyey	Kategoriler(N=31)	Ön Test		Son test	
		f	%	f	%
TA	Işık boşlukta yayılan, saydam maddelerden geçen enerjidir.	-	-	8	25,80
	Cisimlerden yansiyarak görmemizi sağlayan bir enerjidir.	-	-	4	12,90
	Işık kaynakları tarafından üretilen ve doğrusal yolla yayılan enerjidir.	-	-	3	9,68
KA	Opak maddelerden geçemez, saydam maddelerden geçer.	1	3,23	4	12,90
	Açık renkli maddeler ışığı daha çok yansır.	-	-	1	3,23
AK/KA	Doğal ve yapay ışık kaynaklarının ürettiği şeydir.	8	25,80	4	12,90
	Işık etrafı aydınlatır. Bazı maddelerden geçemez.	2	6,45	3	9,68
AK	Işık elektrikle çalışır. Çünkü elektrik düğmesine basınca ışık yanar.	7	22,58	1	3,23
	Işık etrafı aydınlatan bir maddedir.	3	9,68	1	3,23
AN	Açıklama yok	6	19,35	2	6,45
	Alakasız cevap	4	12,90	-	-
Toplam		31	100	31	100

Tablo 8 incelendiğinde ön testte öğrencilerin %3,23'ü kısmi anlama(KA), %32,26'sı alternatif kavram ile kısmi anlama (AK/KA), %32,26'sı alternatif kavram (AK), %32,26'sı anlamama (AN) kategorilerine giren cevaplar verirken, tam anlama (TA) kategorisinde cevap veren olmamıştır. Son testte, öğrencilerin %48,39'unun tam anlama, %16,13'ünün kısmi anlama, %22,58'inin alternatif kavram ile kısmen anlama, %6,45'inin alternatif kavram ve %6,45'inin anlamama kategorilerine giren cevaplar verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 7 ve Tablo 8'deki analiz sonuçları incelendiğinde İKKAT'ın 1. Sorusuna göre OMYM'nin alternatif kavramları gidermede ve tam anlamayı sağlamada daha etkili olduğu görülmüştür.

İKKAT'ta sorulan 2. soruya yönelik elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Soru 2. Aşağıdaki seçeneklerde dört arkadaş masa üzerindeki kitabı nasıl gördüklerine ilişkin tartışma yapmaktadırlar. Bu arkadaşların, kitabı nasıl gördüklerine ilişkin fikirleri aşağıda verilmiştir.

Size göre hangisi doğru açıklamayı yapmıştır?

A) Işığın önce kitaba gelmesi daha sonra kitaptan yansıyan ışığın gözüme gelmesiyle görürüm.

B) Işık önce gözü gelir sonra gözden çıkarak kitaba geldiğinde görürüm.

C) Işığın kitaba ulaşması ve gözden çıkan ışınların kitaba ulaşmasıyla görürüm.

D) Işığın gözüme gelmesi ile kitabı görürüm.

Sorunun olası doğru cevabı: Görme olayının gerçekleşmesi ışığın cisimler üzerinde yansımaları ile ilgilidir. Görme için ışığın gelmesi yeterli olsaydı sadece ışık kaynağı olan cisimleri görebilirdik. Diğer taraftan ışık kaynağı olmayan cisimleri göremezdik. Çevremizdeki eşyaları görebilmemiz; ışık kaynağının varlığı ve cisimlerin ışığı yansıtmasına bağlıdır. Özetle görme olayı "Işık kaynağında çıkan ışınların cisimlere çarptıktan sonra cisimler tarafından yansıtılıp gözümüz tarafından algılanması ile gerçekleşir." şeklinde cevaplar yazmaları beklenmektedir.

Şekil 2. KKAT'ta Sorulan İkinci Soru ve Sorunun Olası Doğru Cevabı (Bakırcı, 2014)

Deney grubunun ikinci sorusundan elde edilen çoktan seçmeli kısma ait cevapların frekans yüzdeleri Tablo 9.'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Deney Grubu Öğrencilerinin 2. Soru İçin Ön Test ve Son Testte Vermiş Oldukları Çoktan Seçmeli Cevapların Frekans ve Yüzdeleri

Cevaplar	Ön Test		Son test	
	f	%	f	%
A) Işığın önce kitaba gelmesi daha sonra kitaptan yansıyan ışığın gözüme gelmesi ile görürüm.	5	15,15	28	84,84
B) Işık önce göze gelir sonra gözden çıkarak kitaba geldiğinde görürüm.	6	18,18	1	3,03
C) Işığın kitaba ulaşması ve gözden çıkan ışınların kitaba ulaşması ile görürüm.	12	36,36	4	12,12
D) Işığın gözüme gelmesi ile kitabı görürüm.	5	15,15	-	-
Yanıt Yok	5	15,15	-	-
Toplam	33	100	33	100

Tablo 9'da görüldüğü gibi, öğrencilerin görme olayının nasıl gerçekleştiğine ilişkin düşüncelerinin araştırıldığı bu soruyu ön testte deney grubu öğrencilerinin %15,15'i doğru cevaplamışlardır. Yanlış cevap verenlerin içerisinde ilk sırayı (%36,36) "Işığın kitaba ulaşması ve gözden çıkan ışınların kitaba ulaşması ile görürüm." seçeneği almıştır. Son testte öğrencilerin %84,84'ünün ikinci soruyu doğru cevapladıkları görülmektedir.

Kontrol grubunun ikinci sorusundan elde edilen çoktan seçmeli kısma ait cevapların frekans ve yüzdeleri Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Kontrol Grubu Öğrencilerinin 2. Soru İçin Ön Test ve Son Testte Vermiş Oldukları Çoktan Seçmeli cevapların Frekans ve Yüzdeleri

Cevaplar	Ön Test		Son test	
	f	%	f	%
A) Işığın önce kitaba gelmesi daha sonra kitaptan yansıyan ışığın gözüme gelmesi ile görürüm.	4	12,90	24	77,42
B) Işık önce göze gelir sonra gözden çıkarak kitaba geldiğinde görürüm.	7	22,58	3	9,67
C) Işığın kitaba ulaşması ve gözden çıkan ışınların kitaba ulaşması ile görürüm.	6	19,35	2	6,45
D) Işığın gözüme gelmesi ile kitabı görürüm.	11	35,48	2	6,45
Yanıt Yok	3	9,67	-	-
Toplam	31	100	31	100

Tablo 10'da görüldüğü gibi, öğrencilerin görme olayının nasıl gerçekleştiğine ilişkin düşüncelerinin araştırıldığı bu soruyu ön testte kontrol grubu öğrencilerinin %12,90'ı doğru cevaplamışlardır. Yanlış cevap verenlerin içerisinde ilk sırayı (%35,48) " Işığın gözüme gelmesi ile kitabı görürüm." seçeneği almıştır. Son testte öğrencilerin %77,42'sinin ikinci soruyu doğru cevapladıkları görülmektedir.

Deney grubu öğrencilerinin IKKAT'ın ikinci sorusu için yaptıkları açıklamalardan oluşturulan cevap kategorilerinin ön test ve son testteki frekans ve yüzdeleri Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Deney Grubu Öğrencilerinin Kavramsal Anlama Testi 2. Sorusuna Yaptıkları Açıklamalar İçin Oluşturulan Cevap Kategorilerinin Frekans ve Yüzdeleri

Düzye	Kategoriler(N=33)	Ön Test		Son test	
		f	%	f	%
TA	Işığın önce cisme gelmesi sonra cisimden yansıyan ışığın göze gelmesi ile görürüz.	1	3,03	20	60,60
	Işık önce cisme oradan da gözümüze gelirse görürüz. Işık gözden çıkmaz. Öyle olsaydı karanlık yerleri gözümüzle aydınlayabilirdik.	-	-	5	15,15
KA	Cismi görmek için ışığa ihtiyacımız vardır.	5	15,15	2	6,06
	Işığın gözümüze gelmesi ile görürüz.	7	21,21	3	
AK	Cismi görmek için ışığa ihtiyacımız vardır.	4	12,12	-	-
	Gözden çıkan ışınla görürüz.	3	9,09	-	-
AN	Ne gözden ışık çıkar, ne de göze ışık gelir. Işığın cisme gitmesiyle görürüz.	2	6,06	1	3,03
	Açıklama yok	8	24,24	2	6,06
	Alakasız cevap	3	9,09	-	-
Toplam		33	100	33	100

Tablo 11 incelendiğinde ön testte öğrencilerin %48,48'i kısmi anlama(KA), %27,27'si alternatif kavram (AK), %33,33'ü anlamama (AN) kategorilerine giren cevaplar verirken, %3,03'ü tam anlama (TA) kategorisinde cevap vermişlerdir. Son testte, öğrencilerin %75,75'inin tam anlama, %15,15'inin kısmi anlama, %3,03'ünün alternatif kavram ve %6,06'sının anlamama kategorilerine giren cevaplar verdiği tespit edilmiştir

Kontrol grubu öğrencilerinin IKKAT'ın ikinci sorusu için yaptıkları açıklamalardan oluşturulan cevap kategorilerinin ön test ve son testteki frekans ve yüzdeleri Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Kavramsal Anlama Testi 2. Sorusuna Yaptıkları Açıklamalar İçin Oluşturulan Cevap Kategorilerinin Frekans ve Yüzdeleri

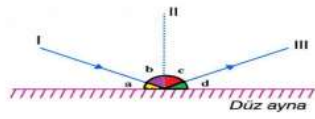
Düzey	Kategoriler(N=31)	Ön Test		Son test	
		f	%	f	%
TA	Işık önce cisme gelir. Cisimden yansıyan ışığın göze gelmesi ile görme gerçekleşir. ışığın göze gelmesi ile görürüz.	2	6,45	16	51,61
	Görmek için ışığın cisimlerden yansması gerekir.	5	16,12	5	16,12
KA	Karanlık bir odada hiçbir şey görülmez.	4	12,90	1	3,22
	Görebilmek için gözümüze ışık çarpmalıdır.	6	19,35	5	16,12
AK	Işık önce gözümüze gelirse cismi görürüz.	5	16,12	2	6,45
	Gözümüzden çıkan ışınlar kitaptan yansır ve görme gerçekleşir.	5	16,12	-	-
AN	Açıklama yok	4	12,90	2	6,45
	Alakasız cevap	3	9,67	-	-
Toplam		31	100	31	100

Tablo 12. incelendiğinde ön testte öğrencilerin %48,39'u kısmi anlama(KA), %32,25'i alternatif kavram (AK), %22,58'i anlamama (AN) kategorilerine giren cevaplar verirken, %6,45'i tam anlama (TA) kategorisinde cevap vermişlerdir. Son testte, öğrencilerin %51,61'inin tam anlama, %35,48'inin kısmi anlama, %6,45'inin alternatif kavram ve %6,45'inin anlamama kategorilerine giren cevaplar verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 11 ve tablo 12'deki analiz sonuçları incelendiğinde IKKAT'ın 2. Sorusuna göre OMYM'nin alternatif kavramları gidermede ve tam anlamayı sağlamada daha etkili olduğu görülmüştür.

IKKAT'ta sorulan 3. soruya yönelik elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Soru 3

Öğretmen

Öğretmen sınıfa dönerek tahtadaki şekle bakarak yansıma kanunu ile ilgili bilgileri defterlerine yazmalarını istiyor. Sınıfta dört arkadaş defterlerine yansıma kanununa ilişkin bildiklerini aşağıdaki gibi defterlerine yazmışlardır.

Sizce hangi defterdeki bilgiler **doğrudur**?

A) I. Gelen ışın
II. Normal
a. Gelme açısı
d. Yansıma açısı

B) II. Normal
III. Yansıyan ışın
b. Gelme açısı
d. Yansıma açısı

C) I. Gelen ışın
III. Yansıyan ışın
b. Gelme açısı
c. Yansıma açısı

D) a. Gelme açısı
d. Yansıma açısı
I. Gelen ışın
III. Yansıyan ışın

Sorunun olası doğru cevabı: Aşağıdaki şekilde, bir kaynaktan yayılan ışığın yansıtıcı bir yüzeye gelmesi ve bu yüzeyden yansımaya görülmektedir. Burada yansıma yüzeyi ile 90° 'lik açı yapacak şekilde çizilen hayali çizgiye **Yüzeyin Normali** denir. Yansıma olayında gelme ve yansıma açıları bu dikmeye göre açıklanır. Şekilde görüldüğü gibi gelen ışın ile yüzeyin normali arasında kalan açı **Gelme Açısı**, yansıyan ışın ile yüzeyin normali arasında kalan açı da **Yansıma Açısı** olarak adlandırılır.

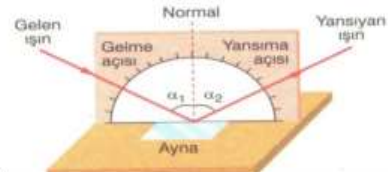
Şekil 3. IKKAT'ta Sorulan Üçüncü Soru ve Sorunun Olası Doğru Cevabı (Bakırcı, 2014)

Şekil 3'ün devamı;

Yansımanın iki kuralı vardır. Bunlar;

a) Gelen ışın, yansıyan ışın ve yüzeyin normali aynı düzlemedir.

b) Gelme açısı yansıma açısına eşittir.

Gelen ışın, Normal, Yansıyan ışın, Gelme açısı, Yansıma açısı, α_1 , α_2 , Ayna

Deney grubu öğrencilerinin üçüncü sorusundan elde edilen çoktan seçmeli kısma ait cevaplarının frekans ve yüzdeleri Tablo 13'de gösterilmiştir.

Tablo 13. Deney Grubu Öğrencilerinin 3. Soru İçin Ön Test ve Son Testte Vermiş Oldukları Çoktan Seçmeli Cevapların Frekans ve Yüzdeleri

Cevaplar	Ön Test		Son test	
	f	%	f	%
A) I=Gelen ışın, II=Normal, a= Gelme açısı, d= Yansıma açısı	9	27,27	-	-
B) II= Normal, III= Yansıyan ışın, b=Gelme açısı, d=Yansıma açısı	2	6,06	1	3,03
C) I= Gelen ışın, III=Yansıyan ışın, b=Gelme açısı, c= Yansıma açısı	2	6,06	30	90,91
D) a=Gelme açısı, d=Yansıma açısı, I=Gelen ışın, III=Yansıyan ışın	7	21,21	2	6,06
Yanıt Yok	13	39,39	-	-
Toplam	33	100	33	100

Tablo 13’de görüldüğü gibi, öğrencilerin yansıma kanunlarına ilişkin düşüncelerinin araştırıldığı bu soruyu ön testte deney grubu öğrencilerinin %6,06’sı doğru cevaplamışlardır. %39,39’unun ise soruya cevap vermedikleri görülmüştür. Son testte öğrencilerin %90,91’inin üçüncü soruyu doğru cevapladıkları görülmektedir.

Kontrol grubu öğrencilerinin üçüncü sorusundan elde edilen çoktan seçmeli kısma ait cevapların frekans ve yüzdeleri Tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14. Kontrol Grubu Öğrencilerinin 3. Soru İçin Ön Test ve Son Testte Vermiş Oldukları Çoktan Seçmeli Cevapların Frekans ve Yüzdeleri

Cevaplar	Ön Test		Son test	
	f	%	f	%
A) I=Gelen ışın, II=Normal, a= Gelme açısı, d= Yansıma açısı	5	16,12	1	3,23
B) II= Normal, III= Yansıyan ışın, b=Gelme açısı, d=Yansıma açısı	3	9,68	-	-
C) I= Gelen ışın, III=Yansıyan ışın, b=Gelme açısı, c= Yansıma açısı	4	12,90	27	87,10
D) a=Gelme açısı, d=Yansıma açısı, I=Gelen ışın, III=Yansıyan ışın	10	32,26	3	9,68
Yanıt Yok	9	29,03	-	-
Toplam	31	100	31	100

Tablo 14’de görüldüğü gibi, öğrencilerin yansıma kanunlarına ilişkin düşüncelerinin araştırıldığı bu soruyu ön testte kontrol grubu öğrencilerinin %12,90’nı doğru cevaplamışlardır. %32,26’sının ise D seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Son testte öğrencilerin %87,10’unun üçüncü soruyu doğru cevapladıkları görülmektedir.

Deney grubu öğrencilerinin IKKAT’ın üçüncü sorusu için yaptıkları açıklamalardan oluşturulan cevap kategorilerinin ön test ve son testlerindeki frekans ve yüzdeleri Tablo15’de gösterilmiştir.

Tablo 15. Deney Grubu Öğrencilerinin Kavramsal Anlama Testi 3. Sorusuna Yaptıkları Açıklamalar İçin Oluşturulan Cevap Kategorilerinin Frekans ve Yüzdeleri

Düzyey	Kategoriler(N=33)	Ön Test		Son test	
		f	%	f	%
TA	Aynaya gönderilen ışığın normal ile arasındaki açı gelme açısı iken, yansıyan ışığın normal ile yaptığı açı ise yansıma açısıdır.	1	3,03	14	42,42
	Gelen ışın, yansıyan ışın ve normal aynı düzlemedir	-	-	6	18,18
KA	Yansıma kanununa göre yüzeye gelen ışının gelme açısı, yansıma açısına eşittir.	4	12,12	7	21,21
	Yüzeyin normali aynaya daima diktir.	-	-	3	9,09
AK/KA	Aynaya gönderilen ışın ile ayna arasında kalan açıya gelme açısı denir. Yansıyan ışın ile ayna arasında kalan açıya ise yansıma açısı denir. Gelme açısı yansıma açısına eşittir.	10	30,30	2	6,06
AK	Ayna ışığın bir kısmını yutar.	5	15,15	-	-
AN	Açıklama yok	13	39,39	1	3,03
Toplam		33	100	33	100

Tablo 15 incelendiğinde ön testte öğrencilerin %12,12'si kısmi anlama(KA), %30,30'u alternatif kavram ile kısmi anlama (AK/KA), %15,15'i alternatif kavram (AK), %39,39'u anlamama (AN) kategorilerine giren cevaplar verirken, %3,03'ü tam anlama (TA) kategorisinde cevap vermiştir. Son testte, öğrencilerin %60,61'inin tam anlama, %30,30'unun kısmi anlama, %6,06'sının alternatif kavram ile kısmen anlama ve %3,03'ünün anlamama kategorilerine giren cevaplar verdiği tespit edilmiştir.

Kontrol grubu öğrencilerinin İKKAT'ın üçüncü sorusu için yaptıkları açıklamalardan oluşturulan cevap kategorilerinin ön test ve son testteki frekans ve yüzdeleri Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Kavramsal Anlama Testi 3. Sorusuna Yaptıkları Açıklamalar İçin Oluşturulan cevap Kategorilerinin Frekans ve Yüzdeleri

Düzyey	Kategoriler(N=31)	Ön Test		Son test	
		f	%	f	%
TA	Aynaya gönderilen ışığın normal ile arasındaki açı gelme açısı iken, yansıyan ışığın normal ile yaptığı açı ise yansıma açısıdır.	2	6,45	10	32,25
	Gelen ışın, yansıyan ışın ve normal aynı düzlemedir	-	-	8	25,80
KA	Yansıma kanununa göre yüzeye gelen ışının gelme açısı, yansıma açısına eşittir.	4	12,90	5	16,12
	Yüzeyin normali aynaya daima diktir.	-	-	3	9,67
AK	Aynaya gönderilen ışın ile ayna arasında kalan açıya gelme açısı denir. Yansıyan ışın ile ayna arasında kalan açıya ise yansıma açısı denir.	16	51,61	4	12,90
AN	Açıklama yok	6	19,35	1	3,23
	Alakasız cevap	3	9,67	-	-
Toplam		31	100	31	100

Tablo 16. incelendiğinde ön testte öğrencilerin %12,90'ı kısmi anlama(KA), %51,61'i alternatif kavram (AK), %29,03'ü anlamama (AN) kategorilerine giren cevaplar verirken, %6,45'i tam anlama (TA) kategorisinde cevap vermiştir. Son testte, öğrencilerin %58,06'sının tam anlama, %25,80'inin kısmi anlama, %12,90'ının alternatif kavram ve %3,23'ünün anlamama kategorilerine giren cevaplar verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 15 ve Tablo 16'daki analiz sonuçları incelendiğinde IKKAT'ın 3. Sorusuna göre OMYM'nin alternatif kavramları gidermede ve tam anlamayı sağlamada daha etkili olduğu görülmüştür.

IKKAT'ta sorulan 4. soruya yönelik elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

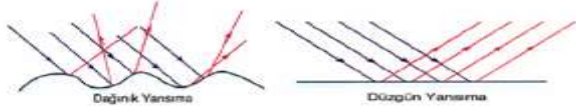
Soru 4

Mehmet ve Babası her hafta sonu arabalarını yıkamaktadırlar. Mehmet arabaya kirli iken baktığında kendisini görememektedir. Ancak arabayı yıkadıktan sonra baktığında kendisini görebilmektedir. Bunun nedenini öğrenebilmek için arkadaşlarından fikir almak istemiştir. Aşağıda Mehmet'in arkadaşlarına ait görüşler verilmiştir. Size göre bu görüşlerden hangisi doğrudur?

A) Araba kirli olduğunda yansıma gerçekleşmez.
B) Işık ışınları, pürüzsüz ve parlak yüzeylerden düzgün yansır.
C) Işık ışınları arabayı parlatır.
D) Işık ışınları, yansıma boyunca arabanın kaportasında kalır.

Sorunun olası doğru cevabı: Işık sadece aynalarla etkileşime girmez. Ortamda bulunan bütün cisimlerle etkileşir. Bu cisimlerin yüzeyleri düzgün ve pürüzsüz olabileceği gibi, pürüzlü de olabilir. Işık ışınları pürüzsüz yüzeylerden düzgün yansırken, pürüzlü yüzeylerden geliş güzel yansır. Düzgün ve dağınık yansıma şekilleri aşağıda gösterilmiştir.

Üzerine gelen ışınları düzgün yansıtan yüzeyler parlak görünür. Işık ışınlarını dağınık yansıtan yüzeyler ise mat bir görünüm alır. Dağınık yansıyan ışınların çok azı gözümüze ulaşır. Araba kirli iken pürüzlü yüzeye sahip olduğu için dağınık yansıma, temiz iken pürüzsüz yüzeye sahip olduğu için dağınık yansıma yapmıştır.

Şekil 4. IKKAT'ta Sorulan Dördüncü Soru ve Sorunun Olası Doğru Cevabı Bakırcı, 2014)

Deney grubu öğrencilerinin dördüncü sorusundan elde edilen çoktan seçmeli kısma ait cevapların frekans ve yüzdeleri Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17. Deney Grubu Öğrencilerinin 4. Soru İçin Ön Test ve Son Testte Vermiş Oldukları Çoktan Seçmeli Cevapların Frekans ve Yüzdeleri

Cevaplar	Ön Test		Son test	
	f	%	f	%
A)Araba kirli olduğunda yansıma gerçekleşmez.	14	42,42	3	9,09
B)Işık ışınları, pürüzsüz ve parlak yüzeylerden düzgün yansır.	4	12,12	29	87,88
C)Işık ışınları arabayı parlatır.	5	15,15	1	3,03
D)Işık ışınları, yansıma boyunca arabanın kaportasında kalır.	3	9,09	-	-
Yanıt Yok	7	21,21	-	-
Toplam	33	100	33	100

Tablo 17’de görüldüğü gibi, öğrencilerin düzgün ve dağınık yansımaya ilişkin düşüncelerinin araştırıldığı bu soruyu ön testte deney grubu öğrencilerinin %12,12’si doğru cevaplamışlardır. %42,42’sinin ise A seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Son testte öğrencilerin %87,88’inin dördüncü soruyu doğru cevapladıkları görülmektedir.

Kontrol grubu öğrencilerinin dördüncü sorusundan elde edilen çoktan seçmeli kısma ait cevapların frekans ve yüzdeleri Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18. Kontrol Grubu Öğrencilerinin 4. Soru İçin Ön Test ve Son Testte Vermiş Oldukları Çoktan Seçmeli Cevapların Frekans ve Yüzdeleri

Cevaplar	Ön Test		Son test	
	f	%	f	%
A)Araba kirli olduğunda yansıma gerçekleşmez.	7	22,58	-	-
B)Işık ışınları, pürüzsüz ve parlak yüzeylerden düzgün yansır.	4	12,90	27	87,10
C)Işık ışınları arabayı parlatır.	2	6,45	1	3,23
D)Işık ışınları, yansıma boyunca arabanın kaportasında kalır.	16	51,61	3	9,68
Yanıt Yok	2	6,45	-	-
Toplam	31	100	31	100

Tablo18’de görüldüğü gibi, öğrencilerin düzgün ve dağınık yansımaya ilişkin düşüncelerinin araştırıldığı bu soruyu ön testte kontrol grubu öğrencilerinin %12,90’nı doğru cevaplamışlardır. %51,61’inin ise D seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Son testte öğrencilerin %87,10’unun dördüncü soruyu doğru cevapladıkları görülmektedir.

Deney grubu öğrencilerinin İKKAT’ın dördüncü sorusu için yaptıkları açıklamalardan oluşturulan cevap kategorilerinin ön test ve son testlerindeki frekans ve yüzdeleri Tablo 19’da gösterilmiştir.

Tablo 19. Deney Grubu Öğrencilerinin Kavramsal Anlama Testi 4. Sorusuna Yaptıkları Açıklamalar İçin Oluşturulan Cevap Kategorilerinin Frekans ve Yüzdeleri

Düzyey	Kategoriler(N=33)	Ön Test		Son test	
		f	%	f	%
TA	Işık ışınları pürüzsüz yüzeylerde düzgün yansımaya yapar. Düzgün yansıyan ışık ışınları gözümüze daha çok gelir. Bu da arabayı parlak görmemizi sağlar. Kirli araba ise pürüzlü yüzeye sahip olduğu için dağınık yansımaya yapar. Arabada kendimizi göremeyiz.	4	12,12	21	63,64
KA	Işık ışınları parlak arabadan daha çok yansır.	5	15,15	8	24,24
AK	Kirli arabada pürüz çok olduğu için pek yansımaya olamaz.	18	54,55	3	9,09
AN	Açıklama yok	3	9,09	1	3,03
	Alakasız cevap	3	9,09	-	-
Toplam		33	100	33	100

Tablo 19 incelendiğinde ön testte öğrencilerin %15,15'i kısmi anlama(KA), %54,55'i alternatif kavram (AK), %18,18'i anlamama (AN) kategorilerine giren cevaplar verirken, %12,12'si tam anlama (TA) kategorisinde cevap vermişlerdir. Son testte, öğrencilerin %63,64'ünün tam anlama, %24,24'ünün kısmi anlama, %9,09'unun alternatif kavram ve %3,03'ünün anlamama kategorilerine giren cevaplar verdiği tespit edilmiştir

Kontrol grubu öğrencilerinin IKKAT'ın dördüncü sorusu için yaptıkları açıklamalardan oluşturulan cevap kategorilerinin ön test ve son testteki frekans ve yüzdeleri Tablo 20'de gösterilmiştir.

Tablo 20. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Kavramsal Anlama Testi 4. Sorusuna Yaptıkları Açıklamalar İçin Oluşturulan Cevap Kategorilerinin Frekans ve Yüzdeleri

Düzyey	Kategoriler(N=31)	Ön Test		Son test	
		f	%	f	%
TA	Pürüzsüz yüzeylerden yansıyan ışınlar düzgün, pürüzlü yüzeyler ise dağınık yansımaya yapar. Yıkılmış araba düzgün yansımaya yapar. Kirli arabanın yüzeyi ise pürüzlüdür. Işığı dağınık yansıtır.	2	6,45	14	45,16
KA	Pürüzlü yüzeyler az yansıtır. Pürüzsüz ve parlak yüzeyler ise ışığı çok yansıtır.	5	16,12	12	38,71
AK	Pürüzlü yüzeyde yansımaya sırasında ışığın bir kısmı yüzeyde kalır.	16	51,61	3	9,67
AN	Açıklama yok	5	16,12	2	6,45
	Alakasız cevap	3	9,67	-	-
Toplam		31	100	31	100

Tablo 20 incelendiğinde ön testte öğrencilerin %16,12'si kısmi anlama(KA), %51,61'i alternatif kavram (AK), %25,81'i anlamama (AN) kategorilerine giren cevaplar verirken, %6,45'i tam anlama (TA) kategorisinde ce-

vap vermişlerdir. Son testte, öğrencilerin %45,16'sının tam anlama, %38,71'inin kısmi anlama, %9,67'sinin alternatif kavram ve %6,45'inin anlamama kategorilerine giren cevaplar verdiği tespit edilmiştir

Tablo 19 ve Tablo 20'deki analiz sonuçları incelendiğinde İKKAT'ın 4. Sorusuna göre OMYM'nin alternatif kavramları gidermede ve tam anlamayı sağlamada 5E modeline göre daha etkili olduğu görülmüştür.

Tartışma ve Sonuç

Bu bölümde, araştırma bulgularına dayalı olarak ulaşılan sonuçlar, literatürde yer alan benzer çalışmalarla karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Bu araştırmada, ışık konusunun öğretiminde ortak bilgi yapılandırma modeline göre yapılan öğretimin ve bu süreçte yapılan etkinliklerin altıncı sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamalarına etkisi incelenmiştir. Kavramsal anlama testinden (İKKAT') elde edilen bulgular incelendiğinde kontrol ve deney gruplarının ön test puanları için yapılan bağımsız t-testi sonucunda gruplar arasında kavramsal anlama açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır(Bkz. Tablo 4). Bu bulgu, uygulama öncesinde çalışmaya katılan öğrencilerin kavramsal anlamalarının aynı düzeyde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Grupların kendi içerisindeki ön test ve son test verileri incelendiğinde, her iki grupta da ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu farkın ise, son test lehine olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 4). Bu durum, hem kontrol hem de deney grubunda yapılan uygulamaların öğrencilerin kavramsal anlamaları üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Uygulama sonrasında deney ve kontrol grubuna uygulanan İKKAT'nin son test puanları arasında deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (Bkz.Tablo 4). İki öğrenme modeli karşılaştırıldığında deney grubunda uygulanan OBYM'nin 6. sınıf öğrencilerin kavramsal anlamaları üzerinde etkisinin kontrol grubunda uygulanan 5E'ye göre daha fazla olduğu söylenebilir. Bunun nedeni; OBYM'nin birçok öğrenme kuramının sentezi şeklinde olması ve öğrenci merkezli etkinliklere daha çok yer vermesi olabilir. Modelin her aşamasında öğrenciler aktif kılınmakta, sürekli düşünmeye, tartışmaya, mevcut bilgilerini gözden geçirmeye teşvik edilmektedir. Sonuç olarak 6. sınıf "Işık Konusu" kazanımında OBYM modeli ile yapılan öğretimin deney grubu öğrencilerinin kav-

ramsal anlamalarına olumlu katkı sağladığı, öğrencilerin bilgi içeren kavramları açıklama sayısında artış gözleendiği belirlenmiştir. Kontrol grubunda da 5E modeli ile yapılan öğretimin öğrencilerin kavramsal anlamaları üzerinde etkili olmasında; fen bilimleri ders kitabında yer alan etkinliklerin rolü olduğu düşünülmektedir.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin kavramsal anlama testi 1., 2.,3., ve 4. Sorusunun açık uçlu kısmına yaptıkları açıklamalar için oluşturulan cevap kategorileri tablolarının sonuçlarına göre

Tablo 7 ve Tablo 8'deki analiz sonuçları incelendiğinde İKKAT'ın 1. Sorusuna göre OBYM'nin alternatif kavramları gidermede ve tam anlamayı sağlamada 5E ye daha etkili olduğu, Tablo 11 ve Tablo 12'deki analiz sonuçları incelendiğinde İKKAT'ın 2. Sorusuna göre OBYM'nin alternatif kavramları gidermede ve tam anlamayı sağlamada 5E ye göre daha etkili olduğu, Tablo 15 ve Tablo 16'daki analiz sonuçları incelendiğinde İKKAT'ın 3. Sorusuna göre OBYM'nin alternatif kavramları gidermede ve tam anlamayı sağlamada 5E ye daha etkili olduğu, Tablo 19 ve Tablo 20'deki analiz sonuçları incelendiğinde İKKAT'ın 4. Sorusuna göre OBYM'nin alternatif kavramları gidermede ve tam anlamayı sağlamada 5E modeline göre daha etkili olduğu görülmüştür.

Deney grubunun kontrol grubuna göre daha başarılı olmasında deney grubuna uygulanan kavramsal değişim metinleri ve kavram karikatürlerinin birlikte kullanılması ile açıklanabilir. Kavramsal değişim için OBYM öğretim modeli içerisinde en etkili kullanılan kavramsal değişim metinleridir(Bakırcı ve Çalık, 2013; Er Nas ve Çepni 2016). Ayrıca, kavram karikatürlerinin kullanımının alternatif kavramın belirlenmesinde ve kavramsal değişimde etkili olduğu da belirlenmiştir (Atasoy ve Akdeniz, 2009; Demir, Uzoğlu ve Büyükkasap, 2012; Erdoğan ve Cerrah Özsevgeç, 2012).

Literatürde bu araştırma sonuçları ile benzer sonuca ulaşılan çalışmalar vardır. Ebenezer ve diğ. (2010) araştırmalarında, OBYM ile öğretiminin deney grubundaki öğrencilerin "boşaltım sistemi" konusunda kavramsal değişim süreci geçirdiklerini belirlemişlerdir. Wood (2012) araştırmasında, asitler ve bazlar konusunun OBYM öğretim modeline göre öğretimin lise öğrencilerinin kavramsal değişimine olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. İyibil (2011) araştırmasında, Ortak Bilgi Yapılandırma Modelinin uygulandığı deney grubunda bu modelin öğrencilerin kavramsal değişimlerini geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Kaya, Kaya Zorlu, Aydemir, Kara-

kaya, Kılıc, ve Emre (2012) araştırmalarında, Ortak bilgi yapılandırma modeline göre öğretim gören fen bilgisi öğretmen adaylarının kavramsal değişimlerinin olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Vural, Demircioğlu ve Demircioğlu (2012) araştırmalarında, asitler ve bazlar konusunda OBYM öğretim modeline göre geliştirdikleri öğretim etkinliklerinin üstün yetenekli öğrencilerde kavramsal değişim sürecine olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşmışlardır. Kiryak (2013) araştırmasında, 7. sınıf öğrencilerine ortak bilgi yapılandırma modeli'ne göre "Su Kirliliği" konusunun öğretimini öğrencilerin kavramsal gelişimlerine olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Bakırcı (2014) araştırmasında, ortak bilgi yapılandırma modelinin uygulandığı 6. Sınıf öğrencilerinde bu modelin kavramsal değişim sürecine olumlu katkı sağladığını belirlemiştir. Bakırcı, Artun ve Şenel (2016) araştırmalarında, ortak bilgi yapılandırma modeline dayalı fen öğretiminin ortaokul yedinci sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamalarına etkisini incelemişler deney grubunda uygulanan OBYM nin, kontrol grubunda uygulanan 5E öğretim modeline göre yedinci sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamaları üzerinde daha fazla etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bakırcı ve Ensari (2018), OBYM ile yapılan öğretimin, öğrencilerin ısı ve sıcaklık konusundaki akademik başarılarının ve kavramsal anlamalarının artırılmasında ısı ve sıcaklık konusundaki alternatif kavramlarının giderilmesinde etkili olduğunu belirlemişlerdir. Uzunkaya ve Güzel(2019) araştırmalarında, OBYM' ye göre yapılan öğretimin ortaokul öğrencilerinin ses konusundaki kavramsal anlamalarına etkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Caymaz ve Aydın (2019) araştırmalarında, ortak bilgi yapılandırma modelinin yedinci sınıf öğrencilerinin elektrik enerjisi ünitesine ilişkin kavramsal anlamalarına etkisinin iyi düzeyde olduğunu belirlemişlerdir.

Farklı sınıf düzeyleri ve fen bilimleri dersinin farklı ünitelerinde OBYM' ye göre öğretim yapılarak modelin öğrencilerin kavramsal anlamalarına etkisi araştırılabilir. Böylece modelin kullanılabilirliği ve etkisi hakkında daha fazla bilgi edinilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

The Effect of Teaching Based on the Common Knowledge Construction Model on the Conceptual Understanding of Sixth Grade Students Regarding the Subject of Light

*

Huriye Yıldızbaş – Hatice Güzel

Ministry of National Education, Karamanoğlu Mehmet Bey University

Understanding of science-related concepts, which are of great importance in our daily life, is very important for students to create knowledge and to realize their permanent learning. Limited subject area knowledge makes it difficult for students' conceptual understanding. Providing students with a conceptual understanding on any subject is among the basic objectives of education (Calik et al., 2007).

Conceptual understanding is the concept development process; it is the disclosure, interpretation, exemplification and classification of information. Realization of conceptual understanding in Science course can be achieved by embodying abstract concepts, using visual materials and including different techniques (Gobert and Clement, 1999).

One of the teaching models which is effective in improving students' conceptual understanding is the Common Knowledge Construction Model (CKCM), developed in accordance with the constructivist learning theory. The Common Knowledge Construction Model (CKCM) was developed in 1998 by Ebenezer and Connor. CKCM consists of four stages including Discovering and Classifying, Constructing and Negotiating, Expanding and Transferring, and Reflecting and Evaluating.

In the first stage of the model, all students' thoughts about the subject are tried to be determined in order to eliminate students' alternative concepts. Alternative concepts that arise at this stage are discussed in the second stage and constructed in the third stage. In the second stage, every student should be given the opportunity to express his / her opinion by discussing and thinking. Especially in the third stage, the alternative concepts that arise during the first stage are tried to be eliminated by using different strategies (e.g. conceptual change texts and concept cartoons etc.) (Bakirci, 2014).

The aim of the study is to investigate the effect of teaching the "Light" subject from the "Light and Sound" unit in the 6th grade Science course in secondary school in terms of teaching according to CKCM on the conceptual understanding of students. The mixed method, in which quantitative and qualitative research methods are used together, was used in this research. For quantitative data, a semi-experimental pattern with pre-test post-test control group, which is one of the experimental research designs, was used.

"Light Subject Conceptual Understanding Test (LSCUT)" was used to determine the effect of CKCM on conceptual change. LSCUT was prepared to be the first and second parts. The first part of LSCUT is a multiple choice with 3 distracters and a correct answer while the second part is designed to be the open end part containing the reason of the answer given in the first part. Answers given to these open-ended questions were used for the qualitative data. The correct option in the first part of LSCUT is given 1 point and the wrong option is given 0 point. The levels used by Er Nas, Calik and Cepni (2012) were used to calculate the scores that students would get from each question and the total of the test (Bakirci, 2014). Statistical operations were made using the SPSS package programme.

The research lasted for three weeks including 6 hours in the experimental group and 6 hours in the control group. Science lessons were taught according to CKCM in the experimental group, and teaching of the subject of light was carried out with activities supported by CKCM. In the control group on the other hand, lessons were conducted according to the 5E teaching model in accordance with the 2013 Science Course Curriculum.

According to the research findings, it is seen that there is a significant difference between the pre-test and post-test scores of the experimental and control groups. It can be seen that this difference is in favour of the post-test (See Table 4). This reveals that the practices in both control and experimental groups are effective on students' conceptual understanding. A statistically significant difference was found between the post-test scores of LSCUT applied to the experimental and control groups after the application in favour of the experimental group. When the two learning models are compared, it can be said that the effect of CKCM applied in the experimental group on the conceptual comprehension of the 6th grade students is more than the 5E model applied in the control group.

According to the results of the answer categories tables created for the explanation of the conceptual comprehension test 1st, 2nd, 3rd and 4th questions of the experiment and control group students, it can be seen that CKCM is more effective than 5E in eliminating alternative concepts and providing full understanding. The reason why the experimental group is more successful than the control group may be the use of conceptual change texts and concept cartoons applied to the experimental group together.

Kaynakça / References

- Abraham, M. R., Gryzybowski, E. B., Renner, J. W., ve Marek, A., E. (1992). Understanding and misunderstanding of eighth graders of five chemistry concepts found in textbooks. *Journal of Research in Science Teaching*, 29(2), 105-120.
- Anderson, C. W. (2007). Perspectives on science learning. S. K. Abell & N. G. Lederman (Eds.), *Handbook of research on science education* içinde (s. 3-30). Mahwah, NJ: Erlbaum
- Ayas, A.ve Demirbaş, A. (1997). Turkish secondary students' conception of introductory chemistry concepts. *Journal of Chemical Education*, 74(5), 518-521.
- Atasoy, Ş. ve Akdeniz, A. R. (2009, Ekim). Kavram karikatürlerinin etki-tepki kuvvetleri ile ilgili yanlışları gidermeye etkisi. 3. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
- Bakırcı, H. ve Çepni, S. (Haziran, 2012). Fen ve teknoloji öğretimi için yeni bir model: Ortak bilgi yapılandırma modeli. Sözlü bildiri, X. *Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Bakırcı, H. ve Çepni, S. (2014). Fen bilimleri dersi öğretim programı temelinde ortak bilgi yapılandırma modelinin irdelenmesi. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 2(2), 83-94.
- Bakırcı, H. ve Çalık, M. (2013). Adaptasyon ve doğal seçim konusunda geliştirilen rehber materyallerin sekizinci sınıf öğrencilerinin alternatif kavramlarının giderilmesine etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 38(168), 215-229.
- Bakırcı, H. (2014). *Ortak bilgi yapılandırma modeline dayalı öğretim materyali tasarlama, uygulama ve modelin etkililiğini değerlendirme çalışması: Işık ve Ses Ünitesi Örneği*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Bakırcı, H., Artun, H.ve Şenel, S. (2016). Ortak bilgi yapılandırma modeline dayalı fen öğretiminin ortaokul yedinci sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamalarına etkisi: Gök cisimlerini tanıyalım. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 514-543.

- Bakırcı, H. ve Ensari, Ö. (2018). Ortak bilgi yapılandırma modelinin ısı ve sıcaklık konusunda lise öğrencilerinin akademik başarılarına ve kavramsal anlamalarına etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 43(196), 171-188.
- Biernacka, B. (2006). *Developing scientific literacy of grade five students: a teacher researcher collaborative effort*. Unpublished Thesis of Doctoral, The University of Manitoba, Kanada
- Caymaz, B.ve Aydın, A.(2019). Ortak bilgi yapılandırma modelinin yedinci sınıf öğrencilerinin elektrik enerjisi ünitesine ilişkin kavramsal anlamalarına etkisi. *Kastamonu Education Journal*, 27(5), 1955-1975.
- Cerit Berber, N. ve Sarı M (2009). Kavramsal değişim metinlerinin iş, güç, enerji konusunu anlamaya etkisi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 159-172.
- Cerit Berber, N.ve Sarı M (2010). Kavramsal değişime dayalı öğretim stratejilerinin fizik dersine yönelik bazı duyuşsal özelliklerin gelişimine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 45-64.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2007). *Designing and conducting mixed methods research* (1. Baskı). London: Sage Publications Ltd.
- Çepni, S. (2014). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık
- Çepni, S., Ayvacı, H. Ş. ve Bakırcı, H. (2015). Ortak Bilgi Yapılandırma Modeli Hakkında Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Görüşleri. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 97-127.
- Çepni, S., Özmen, H. ve Bakırcı, H. (Haziran, 2012). Ortak bilgi yapılandırma modeline uygun öğretim materyali geliştirilmesi: Işığın madde ile etkileşimi ve yansıma örneği, Sözlü bildiri, X. *Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Ebenezer, J. V. ve Cannor, S. (1998). *Learning to teach science: A model for the 21 century*. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Simon and Schuster/A. Viacom Company
- Ebenezer, J., Chacko, S. ve Immanuel, N. (2004). Common knowledge construction model for teaching and learning science: application in the indian context. An international conference to review research on science, technology and mathematics education, Proceedings of International Centre (pp.25-27). Dona Paula, Goa, India.
- Ebenezer, J., Chacko, S., Kaya, O. N., Koya, S. K. ve Ebenezer, D. L. (2010). The effects of common knowledge construction model sequence of lessons on science achievement and relational conceptual change. *Journal of Research in Science Teaching*, 47(1), 25 -46.

- Erdoğan, A. ve Cerrah Özsevgeç, L. (2012). Kavram karikatürlerinin öğrencilerin kavram yanlışlarının giderilmesi üzerindeki etkisi: Sera etkisi ve küresel ısınma örneği. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 1(2), 1-13.
- Er Nas, S. ve Çepni, S. (2016). Rehber materyallerin öğrencilerin kavramsal anlamaları üzerine etkisi: "Isının yayılma yolları" örneği. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (43):135-155.
- Demir, Y., Uzoğlu, M. ve Büyükkasap, E. (2012). Fen bilgisi öğretmen adaylarının kuvvet ve hareket ile ilgili sahip olduğu kavram yanlışlarının belirlenmesinde kullanılan karikatürlerin ve çoktan seçmeli soruların etkililiğinin karşılaştırılması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 88-102.
- Gobert, J. D. ve Clement, J. J. (1999). Effects of student-generated diagrams versus student-generated summaries on conceptual understanding of causal and dynamic knowledge in plate
- Hyslop-Margison, E. J. ve Strobel, J. (2007). Constructivism and education: Misunderstandings and pedagogical implications. *The Teacher Educator*, 43(1), 72-86,
- Güzel, H. ve Yıldızbaş, H. (2017). Ortak bilgi yapılandırma modeline dayalı öğretimin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. 1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Sempozyumu, Bildiri Kitabı, 406-413, 3-5 Kasım, Antalya, Türkiye
- İyibil, Ü. (2011). A new approach for teaching 'energy' concept: The common knowledge construction model. *Western Anatolia Journal of Educational Sciences (WAJES), Dokuz Eylül University Institute*, 1-8.
- Kaya, O. N., Kaya, Z., Zorlu, M., Aydemir, S., Karakaya, D., Kılıç, A. ve Emre, İ. (2012). *Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının ortak bilgi inşa modeli ve uygulamaları ile ilgili görüşleri*. Uygulamalı Eğitim Kongresi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Karlı, F. ve Ayas, A. (2013). Prospective science teachers' alternative conceptions about the chemistry issues. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, 7(2), 284-313.
- Kayalı, H. A. ve Tarhan, L. (2004). İyonik bağlar konusunda kavram yanlışlarının giderilmesi amacıyla yapılandırmacı aktif öğrenmeye dayalı bir rehber materyal uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 145-154.
- Kiryak, Z. (2013). *Ortak bilgi yapılandırma modelinin 7. sınıf öğrencilerinin su kirliliği konusundaki kavramsal anlamalarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon

- Mutlu, A., ve Acar Şeşen, B. (2016). Evaluating of preservice science teachers' understanding of general chemistry concepts by using two tier diagnostic test. *Journal of Baltic Science Education*, 15(1), 79-96.
- Milli Eğitim Bakanlığı[MEB], (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: T. C. Milli Eğitim Bakanlığı,
- Orgill, M.ve Bodner, G. (2004). What research tells us about using analogies to teach chemistry. *Chemistry Education Research and Practice in Europe*, 5(1), 15-32.
- Öztunç, M. 1999. *Yaratıcı düşünce üzerinde ailenin etkisi*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Reid, N. (2008). A scientific approach to the teaching of chemistry. What do we know about how students learn in the sciences, and how can we make our teaching match this to maximise performance? *Chemistry Education Research and Practice*, 9(1), 51-59.
- Sinan O. (2007). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının proteinler ve protein sentezi ile ilgili kavramsal anlamaları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Treagust, D. F. ve Duit, R. (2008). Conceptual change: a discussion of theoretical, methodological and practical challenges for science education. *Cultural Studies of Science Education*, 3(2), 297-327.
- Uzunkaya, M. ve Güzel, H, (2019). Ortak bilgi yapılandırma modeline dayalı fen öğretiminin öğrencilerin başarılarına, eleştirel düşünme becerilerin kavramsal anlamalarına etkisi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 6(42), 2656-2667.
- Vural, S., Demircioğlu, H. ve Demircioğlu, G. (2012, Mayıs). *Genel bilgi yapılandırma modeline uygun geliştirilen bir öğretim materyalinin üstün yetenekli öğrencilerin asit-baz kavramlarını anlamaları üzerine etkisi*. IV. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi.
- Yıldızbaş, H. (2017). *Ortak bilgi yapılandırma modeline dayalı öğretimin öğrencilerin akademik başarılarına ve eleştirel düşünme becerilerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Wood, L. C. (2012). *Conceptual change and science achievement related to a lesson sequence on acids and bases among African American alternative high school students: A teacher's practical arguments and the voice of the "other"*. Unpublished doctoral dissertation, Wayne State University.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yıldızbaş, H. ve Güzel, H. (2020). Ortak bilgi yapılandırma modeline göre yapılan Öğretimin altıncı sınıf öğrencilerinin ışık konusuna ilişkin kavramsal anlamalarına etkisi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1718-1750. DOI: 10.26466/opus.751220

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Etkinliklerin Sorgulamaya Dayalı Öğretime Uygunluğunun Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.740607

*

Turan Kaçar*– Cengiz Taşkiran**

* Dr., Gazi Ortaokulu, Diyarbakır/Türkiye

E-Posta: : kacarturan21@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8390-7262](https://orcid.org/0000-0001-8390-7262)

** Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muş/Türkiye

E-Posta: cengiztaskiran1@gmail.com

ORCID: [0000-0002-3677-6316](https://orcid.org/0000-0002-3677-6316)

Öz

Bu çalışmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığının ülkemizde 2019-2020 eğitim-öğretim yılında okuttuğu 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan etkinliklerin Sorgulamaya Dayalı Öğretim (SDÖ) stratejisine uygunluklarını değerlendirmektir. Literatür incelendiğinde sosyal bilgiler eğitiminde SDÖ'nün uygulanabileceğine dair pek fazla bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca literatür incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinliklerin SDÖ'ye uygunluklarının değerlendirilmesine yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanılmaması da bu çalışmaya duyulan ihtiyacı göstermektedir. Bu açıdan bu çalışmanın sosyal bilgiler eğitimi alanında özgün bir yer bulacağı ve sosyal bilgiler ders kitaplarında SDÖ'ye yönelik etkinliklerin daha fazla hazırlanacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda Milli Eğitim Bakanlığının ülkemizde 2019-2020 eğitim-öğretim yılında okuttuğu 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan 10 etkinlik Bostan Sarıoğlu, Can ve Gedik (2016) tarafından geliştirilen Araştırma-Sorgulamaya Dayalı Etkinlik Ölçeğine göre değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre; araştırma kapsamında incelenen etkinliklerin tamamı SDÖ'ye kısmen uygundur. İncelenen tüm etkinliklerde en çok araştırmaya odaklama aşamasına yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. SDÖ'ye en uygun olan etkinlik G20 Ülkeleri etkinliği iken SDÖ'ye en az uygun olan etkinlik ise Türk İslam Medeniyetinde Yetişen Bilginler etkinliğidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, Sorgulamaya dayalı öğretim, Ders kitabı, Etkinlik

The Evaluation of the Suitability of the Activities in the 7th Grade Social Studies Textbook for Inquiry-Based Teaching

*

Abstract

The aim of this study is to evaluate the relevance of the activities in the 7th grade social studies textbook taught by the Ministry of National Education in Turkey in the 2019-2020 academic year to the Inquiry-Based Teaching (IBT) strategy. When the literature is analyzed, there are not many studies on the implementation of IBT in social studies education. In addition, when the literature is examined, the fact that there is no study to evaluate the suitability of the activities in the social studies textbooks to the IBT also indicates the need for this study. In this respect, it is thought that this study will find a unique place in the field of social studies education and activities for IBT will be prepared more in social studies textbooks. In this study, document review technique, which is one of the qualitative research methods, was used. Accordingly, 10 activities in the 7th grade social studies textbook that the Ministry of National Education taught in Turkey in the 2019-2020 academic year were evaluated according to the Research-Inquiry-Based Activity Scale developed by Bostan Sarıoğlan, Can and Gedik (2016). In this study, descriptive analysis technique was used to analyze the data. According to the results of this study; All of the activities examined within the scope of the research are partially in line with IBT. In all the activities examined, the focus of research was mostly included, while the stage of sharing understanding was not included at all. While the activity that is most suitable for the IBT is the G20 Countries activity, the least suitable activity for the IBT is the Scholars Raising in the Turkish-Islamic Civilization.

Keywords: Social studies, Inquiry-based teaching, Textbook, Activity

Giriş

Gülersoy'a (2013) göre ders kitabı, derste kullanılan ve dersin geliştirilmesine esas oluşturan araçlardandır ayrıca ders kitabı belli bir dersin öğretimi için, belli bir sınıf düzeyindeki öğrencilere yönelik olarak hazırlanan, içeriği öğretim programına uygun olan, incelemesi yapılmış ve onaylanmış temel bir kaynaktır. Şahin'e (2004) göre 1900'lü yıllardan beri eğitim sorunlarının ele alındığı ortamlarda ilk akla gelen mesele, ders kitapları olmuştur ayrıca ders kitapları eğitim programlarının temel unsurlarından biri ve eğitim programı ile öğrenci arasındaki köprünün en önemli ayağıdır. Mentiş Taş'a (2007) göre öğretim programlarının içeriğinin öğrencilere aktarımında ders kitapları çok büyük bir role, Gök'e (2003) göre ders kitapları öğrenme-öğretme sürecini doğrudan etkileme gücüne sahiptir. Delice, Aydın ve Kardeş'e (2009) göre ise ders kitapları, öğretim programlarında belirtilen amaç ve kazanımlara uygun içeriğe sahip, öğretmenlere sınıf içi etkinlikleri gerçekleştirme noktasında yardımcı olan ve eğitim-öğretim ortamlarında yaygın olarak kullanılan yazılı öğretim araçlarıdır. Demirel ve Kiroğlu (2019) ders kitabını, bir eğitim programında yer alan hedef, içerik, öğretme-öğrenme süreci ile ölçme değerlendirme boyutlarına uygun olarak hazırlanan ve öğrenme amaçlı kullanılan basılı bir öğretim materyali olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan gerek okul içinde gerekse de okul dışında sıklıkla kullanılan ders kitaplarının öğrenciler için önemli bir kaynak ve öğretim aracı olduğu söylenebilir. Bu amaçla ders kitaplarında; yazılı materyaller, resimler, fotoğraflar, grafikler, tarih şeritleri, karikatürler, değerlendirmeler, etkinlikler ve haritalar bulunmaktadır. Gönen, Katrancı, Uygun ve Uçuş'a (2011) göre ilköğretim çağındaki çocukların okumaktan zevk alan bireyler olarak gelişmelerinde okumayı zevkli ve eğlenceli hale getirecek biçimde hazırlanmış kitapların rolü büyüktür.

Bu bağlamda öğrencilerin okumaktan zevk almaları ve eğlenerek öğrenmeleri için ders kitaplarında yer alan içeriklerde, öğretim sürecinde, etkinliklerde ve araştırmalarda yeni strateji, yöntem ve tekniklerin uygulanması oldukça önemlidir. Bu açıdan öğretim sürecinde uygulanabilecek yeni stratejilerden birinin de sosyal bilgiler eğitiminde pek fazla uygulanmayan Sorgulamaya Dayalı Öğretim (SDÖ) stratejisi olduğu ifade edilebilir. Güneş (2014) SDÖ'yü yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı bün-

yesinde yer alan stratejilerinden biri olarak, Hırça (2015) ise öğrencilerin sınıf içinde etkin bir rol üstlendiği, çevrelerindeki problemlerin farkında olduğu, bu problemlere yönelik farklı çözüm yolları ürettiği ve öğrenme sürecini daha etkili bir biçimde sürdürmesini sağlayan en etkili yollardan biri olarak değerlendirmektedir. Kartal (2014) da SDÖ'yü öğrencilerin gözlem yaptığı, sorular sorduğu, hipotez ve alternatifler belirlediği, bilgi topladığı, bilimsel yöntem ve teknikleri uyguladığı, değerlendirme, yorumlama ve analiz yaptığı bir etkinlik olarak belirtir. Bu açıklamalardan hareketle sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinliklerin Bostan Sarioğlan, Can ve Gedik'in (2016) geliştirdiği Araştırma-Sorgulamaya Dayalı Etkinlik Ölçeği (ASDEÖ)'ne uygunluğunun değerlendirilmesinin önemi oldukça fazladır.

Bu açıklamalar doğrultusunda ders kitaplarında yer alan etkinliklerin önemi daha fazla ortaya çıkmaktadır. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde (2020) etkinliğin birçok tanımı yapılmıştır ancak etkinliğin eğitim ve öğretim açısından en uygun olan tanımı "Bir canlının iç veya dış uyaranların etkisiyle giriştiği çalışma durumu" olarak belirtilmektedir. Eğitim ve öğretim alanında etkinlik kavramı daha çok ders kitaplarında yer alan konuları, kazanımları, becerileri ve değerleri pekiştiren ve geliştiren ders içinde veya ders dışında yapılan faaliyetler olarak tanımlanabilir. Sosyal bilgiler dersinde bu faaliyetlerin, etkinliklerin bir kısmında öğrenciler araştırma ve sorgulamaya sevk edilmektedir. Bu bağlamda sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan bazı etkinliklerde özellikle araştırma ve sorgulamaya yönelik faaliyetlere yer verilmesi öğrenme açısından oldukça faydalı olabilir.

Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığının 2019-2020 eğitim-öğretim yılında ülkemizde okuttuğu 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan etkinliklerin SDÖ'ye uygunluklarını belirlemektir. Literatür incelendiğinde sosyal bilgiler eğitiminde SDÖ'nün uygulanabileceğine dair çalışmalara (Çalışkan, 2008; Çalışkan, 2009; İltar, 2013; Letina, 2015; Jones, 2017; Bailey, 2018; Kaçar, 2020) az da olsa rastlanmıştır ancak sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinliklerin SDÖ'ye uygunluklarının belirlenmesine yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanılmaması da bu çalışmaya duyulan ihtiyacı göstermektedir. Bu açıdan bu çalışmanın sosyal bilgiler eğitimi alanında özgün bir yer bulacağı, literatürü güçlendireceği ve sosyal bilgiler ders kitaplarında SDÖ'ye

yönelik etkinliklerin daha fazla hazırlanacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığının 2019-2020 eğitim-öğretim yılında ülkemizde okuttuğu 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan etkinliklerin Bostan Sarıoğlan, Can ve Gedik'in (2016) geliştirdiği ASDEÖ'ye ne düzeyde uygun olduğu incelenmeye çalışılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda bu çalışma kapsamında 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki incelenen etkinliklerin SDÖ'ye uygunluklarının belirlenmesi için aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

1. Etkinlikler öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmakta mıdır?
2. Etkinliklerde öğrencilere araştırabilecekleri sorular sorulmuş mudur?
3. Etkinliklerde öğrencilerin merak ettikleriyle öğretilmesi planlanan içerik arasında bir ilişki kurulmuş mudur?
4. Etkinlikler öğrencileri materyallerle etkileşime sevk etmekte midir?
5. Etkinlikler öğrencileri gözlem yapmaya sevk etmekte midir?
6. Etkinlikler öğrencileri olası açıklamalar yapmaya sevk etmekte midir?
7. Etkinlikler öğrencileri tahmin yapmaya ve yapılan tahminleri test etmeye yöneltmekte midir?
8. Etkinlikler öğrencileri sorular sormaya, sorulara tekrar döndürmeye ve yaptıkları gözlemler sonucunda açıklamalar yapmaya yöneltmekte midir?
9. Etkinlikler öğrencileri düşüncelerini, verilerini, bulgularını yazma-çizme gibi yöntemlerle kaydetmeye ve sunmaya yöneltmekte midir?
10. Etkinliklerde öğrencilere yaptıklarını, düşüncelerini toparlamak ve başkalarıyla nasıl paylaşacağını planlamaları hususunda belirli bir zaman verilmiş midir?
11. Etkinliklerde gruplara birbirlerinin fikirleri ile ilgili yorum yapma ve ek fikirler ortaya sunma için fırsat verilmiş midir?
12. Etkinliklerde öğretmene grupların verilerinden ve fikirlerinden yararlanarak ilgili konuyu özetleme için fırsat verilmiş midir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın deseni, kapsamı, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizine yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Deseni ve Kapsamı

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi tekniği ile yürütülmüştür. Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular ile ilgili bilgileri içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir tekniktir. Bu doğrultuda Milli Eğitim Bakanlığının ülkemizde 2019-2020 eğitim-öğretim yılında okuttuğu 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan 10 etkinlik Bostan Sarıoğlan, Can ve Gedik (2016) tarafından geliştirilen ASDEÖ'ye göre değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Literatür incelendiğinde veri toplama aracı olarak bu çalışma için uygun olduğu düşünölen Bostan Sarıoğlan, Can ve Gedik (2016) tarafından geliştirilen ASDEÖ belirlenmiştir. Bu amaçla öncelikle ASDEÖ'yü geliştiren araştırmacılardan (Bostan Sarıoğlan, Can ve Gedik, 2016) izin alınmıştır. Bu araştırmacıların geliştirdiği ASDEÖ üç bölümden (Sorgulamaya başlatma, Araştırmaya odaklama ve Anlamayı paylaşma) ve toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Bu doğrultuda 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan tüm etkinlikler (101 etkinlik) incelenmiştir. Ayrıca ünitelerde yer alan etkinliklerin oranına göre her üniteye en az bir etkinlik olmak üzere toplam 10 etkinlik incelemeye alınmıştır. Daha sonra incelemeye alınan etkinlikler ASDEÖ doğrultusunda iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanarak doldurulmuştur.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2008) göre betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre betimsel analizin çeşitli aşamaları vardır. Buna göre; betimsel analizin analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması gibi aşamaları vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Verilerin analizinde kodlayıcı güvenilirliğinin sağlanması için ASDEÖ, araştırmacılar (iki kişi) tarafından kodlanmıştır. Her iki araştırmacı verileri ayrı ayrı kodlamasıyla Miles ve Huberman'ın (1994) belirlediği kodlayıcı güvenilirliği hesaplanmıştır. Daha sonra iki araştırmacının kodladığı veriler Miles ve Huberman (2016) belirlediği formül (Görüş birliği sayısı/toplam görüş birliği+görüş ayrılığı sayısı) doğrultusunda hesaplanarak çalışmanın güvenilirlik düzeyi belirlenmiştir. Yapılan hesaplamalar doğrultusunda bu çalışmanın güvenilirlik oranı %91,6 olarak belirlenmiştir. Bu tip nitel araştırmalarda güvenilirliğin %70'in üzerinde çıkması araştırmacının güvenilir olduğunu gösterir (Miles ve Huberman, 1994).

ASDEÖ üç bölümden (Sorgulamaya başlatma, Araştırmaya odaklama ve Anlamayı paylaşma) ve toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Yapılan analizlerde ASDEÖ kapsamında incelenen maddelere tam olarak uyulmuşsa 2, kısmen uyulmuşsa 1 ve uyulmamışsa sıfır (0) puan verilmiştir. Dolayısıyla her bir etkinliğin değerlendirilmesinde 12 madde olmasından dolayı her etkinlikte alınabilecek en fazla 24 en az ise sıfır (0) puandır. Ayrıca her etkinliğin değerlendirilmesinden alınan toplam puan 0-7 arasında ise etkinlik SDÖ'ye uygun değil, 8-15 arasında ise etkinlik SDÖ'ye kısmen uygun ve 16-24 arasında ise etkinlik SDÖ'ye uygundur.

Bulgular

Bu bölümde 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan etkinliklerin (10 tane) ASDEÖ'ye uygunluğuna yönelik bulgulara yer verilmiştir.

İletişim ve İnsan İlişkileri Ünitesinde Yer Alan Genel Ağ Etkinliğine Yönelik Bulgular

Bu bölümde İletişim ve İnsan İlişkileri Ünitesinde yer alan genel ağa (internet) yönelik etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu belirlenmiştir. Bu etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu aşamalar halinde Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Genel Ağ (İnternet) Etkinliğinin ASDEÖ'ye Uygunluğu

ASDEÖ'nün Aşamaları	Alınan Puan
1. Sorgulamayı Başlatma Aşaması	3
2. Araştırmaya Odaklama Aşaması	6
3. Anlamayı Paylaşma Aşaması	0
Etkinlikten Alınan Toplam Puan	9

Tablo 1'e göre genel ağ ile ilgili etkinliğin SDÖ'ye kısmen uygun olduğu söylenebilir. Zira bu etkinlik kapsamında ASDEÖ'den toplamda 24 puandan ancak 9 puan alınmıştır. Bu etkinlikte araştırmaya odaklama aşamasına en fazla yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Şekil 1'de genel ağ kullanımına yönelik etkinlik verilmiştir.

Etkinlik Zamanı

Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Genel ağın kullanılmasını yaygınlaşmasını sizin hayatınızda ve çevrenizde ne kadar değiştirdi ya da değiştirmede?

Değişenler	Değişmeyenler

2. Genel ağın yaygınlaşmasını kişiler arası iletişime olumlu ya da olumsuz etkileri nelerdir? Örnek veriniz.

a) Olumlu _____

b) Olumsuz _____

3. Genel ağın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü değerlendiriniz?

Şekil 1. Genel Ağ Kullanımına Yönelik Etkinlik

Şekil 1'deki genel ağa yönelik etkinlik incelendiğinde belirlenen etkinlikte öğrencilerin bir araştırmaya yöneltilmediği görülmüştür. Bu etkinlikte öğrencilere daha çok genel ağ ile ilgili görüşleri sorulmuştur. Bu etkinlikte öğrencilerden genel ağın kişiler arasında olumlu ve olumsuz etkilerine yönelik örnekler vermeleri istenmiş ve son olarak genel ağın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolüne yönelik öğrencilerden bir değerlendirme yapmaları istenmiştir.

Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesinde Yer Alan Osmanlı Devleti Döneminde Sanat Dalları Etkinliğine Yönelik Bulgular

Bu bölümde Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesinde yer alan Osmanlı Devleti döneminde sanat dallarına yönelik etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu ince-

lenmiştir. Bu etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu aşamalar halinde Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Osmanlı Devleti Döneminde Sanat Dallarını Etkinliğinin ASDEÖ'ye Uygunluğu

ASDEÖ'nün Aşamaları	Alınan Puan
1. Sorgulamayı Başlatma Aşaması	4
2. Araştırmaya Odaklama Aşaması	6
3. Anlamayı Paylaşma Aşaması	0
Etkinlikten Alınan Toplam Puan	10

Tablo 2'ye göre Osmanlı Devleti döneminde sanat dallarına yönelik etkinliğin SDÖ'ye kısmen uygun olduğu söylenebilir. Zira bu etkinlik kapsamında ASDEÖ'den toplamda 24 puandan ancak 10 puan alınmıştır. Bu etkinlikte araştırmaya odaklama aşamasına en fazla yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Şekil 2'de Osmanlı Devleti döneminde sanat dallarına yönelik etkinlik verilmiştir.

Etkinlik Zamanı

A. Osmanlı Devleti Dönemi'ne ait aşağıda yer alan eserlerin hangi sanat dallarına ait olduğunu araştırarak adlarını yazınız.

B. Yukarıdaki örneklerin dışında Osmanlı Devleti Dönemi'ne ait sanat dallarını araştırarak bu sanat dallarına örnekler yazınız.

C. Yaşadığınız yerde Osmanlı Devleti Dönemi'nde yapılmış mimari eserler varsa bunların isimlerini aşağıya yazınız. Yolun tamamını bildiğiniz eserleri yazınız.

Şekil 2. Osmanlı Devletinin Sınırlarının Genişlemesine Yönelik Etkinlik

Şekil 2'de yer alan etkinlikte Osmanlı Devleti döneminde kullanılan bazı araç-gereçlerin hangi sanat dallarına ait olduğu ve Osmanlı Devleti dönemine ait başka sanat dallarının araştırılması istenmiştir. Son olarak öğrencilerin yaşadığı çevredeki Osmanlı Devleti döneminde yapılan mimari eserlere verecekleri örnekleri etkinlik kâğıdına yazmaları istenmiştir.

Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesinde Yer Alan Rönesans ve Aydınlanma Çağı Etkinliğine Yönelik Bulgular

Bu bölümde Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesinde yer alan Rönesans ve Aydınlanma Çağına yönelik etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu incelenmiştir. Bu etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu aşamalar halinde Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Rönesans ve Aydınlanma Çağı Etkinliğinin ASDEÖ'ye Uygunluğu

ASDEÖ'nün Aşamaları	Alınan Puan
1. Sorgulamayı Başlatma Aşaması	4
2. Araştırmaya Odaklama Aşaması	5
3. Anlamayı Paylaşma Aşaması	0
Etkinlikten Alınan Toplam Puan	9

Tablo 3'e göre Rönesans ve Aydınlanma Çağı ile ilgili etkinliğin SDÖ'ye kısmen uygun olduğu söylenebilir. Zira bu etkinlik kapsamında ASDEÖ'den toplamda 24 puandan ancak 9 puan alınmıştır. Bu etkinlikte araştırmaya odaklama aşamasına en fazla yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Şekil 3'te Rönesans ve Aydınlanma Çağına yönelik etkinlik verilmiştir.

Etkinlik Zamanı

Rönesans ve Aydınlanma Çağı konularında isimleri geçen kişilerden birinin hayatını araştırınız. Bu kişiyle ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak şemayı doldurunuz.

Ülkesi

Doğum ve ölüm tarihi

Çalışma yaptığı alan ya da alanlar

Eserleri

Bilim, sanat ya da düşünce hayatına katkısı

Şekil 3. Rönesans ve Aydınlanma Çağına Yönelik Etkinlik

Şekil 3'te yer alan Rönesans ve Aydınlanma Çağına yönelik etkinlik incelendiğinde öğrencilerden Rönesans ve Aydınlanma Çağı ile ilgili konulardan herhangi birinde ismi geçen şahıslardan birinin hayatının araştırılması istenmiştir. Bu etkinlikte öğrencilerden araştırdıkları kişilerle ilgili bazı bilgilerin etkinlik kâğıdı üzerinde doldurmaları istenmiştir.

Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesinde Yer Alan Osmanlı Devletinde Fethedilen Yerler Etkinliğine Yönelik Bulgular

Bu bölümde Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesinde yer alan Osmanlı Devletinde fethedilen yerlere yönelik etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu incelenmiştir. Bu etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu aşamalar halinde Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Osmanlı Devletinde Fethedilen Yerler Etkinliğinin ASDEÖ'ye Uygunluğu

ASDEÖ'nün Aşamaları	Alınan Puan
1. Sorgulamayı Başlatma Aşaması	5
2. Araştırmaya Odaklama Aşaması	5
3. Anlamayı Paylaşma Aşaması	0
Etkinlikten Alınan Toplam Puan	10

Tablo 4'e göre Osmanlı Devletinde fethedilen yerler ile ilgili etkinliğin SDÖ'ye kısmen uygun olduğu söylenebilir. Zira bu etkinlik toplamda 24 puandan ancak 10 puan almıştır. Bu etkinlikte araştırmaya odaklama ve sorgulamayı başlatma aşamalarına en fazla yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Şekil 4'te Osmanlı Devletinde fethedilen yerlere yönelik etkinlik verilmiştir.

ma aşamasına en fazla yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Şekil 5'te Kudüs şehrine yönelik etkinlik verilmiştir.

Etkinlik Zamanı

Kudüs şehri ile ilgili araştırma yapınız. Edindiğiniz bilgilerden yararlanarak tabloda verilen ifadelerden doğru olanları yanına "D" işareti koyunuz. Kudüs'ün yerleşim yeri olarak tercih edilmesinin nedenlerini "Nedenler" bölümünde yazınız.

Kudüs

Nedenler:

Kudüs	
1	Müslümanların, Yahudilerin ve Hristiyanların kutsal şehrini içerir.
2	Batıdan Etilopya Sarayı'na kadar Kudüs'ün yollarını Çarşınlı Dava'da izleyebilirsiniz.
3	Deniz turizmi yaygındır.
4	İnsan turizmi yaygındır.
5	Sanayi ve ticaret gelişmiştir.
6	Denizden yüksekliği 1.000 metreden fazladır.
7	Nüfusun çevre şehirlere göre çokluğu azdır.
8	Nüfusunun büyük bir kısmı Filistinlilerden ve Levantlılardan oluşur.
9	Müslümanların kutsal habsi olan Mescid-i Aksa bu şehirdedir.
10	Dünyanın en sıkı kontrolündedir.

Şekil 5. Kudüs Şehrine Yönelik Etkinlik

Şekil 5'te yer alan Kudüs şehrine yönelik etkinlik incelendiğinde öğrencilerden Kudüs şehri ile ilgili bir araştırma yapmaları istenmiştir. Bu etkinlikte öğrencilerden Kudüs şehrinin bir yerleşim yeri olarak tercih edilmesinin nedenlerini yazmaları ve Kudüs şehri ile ilgili bazı bilgilerin etkinlik kâğıdı üzerinde doldurmaları istenmiştir.

Zaman İçinde Bilim Ünitesindeki Türk İslam Medeniyetinde Yetişen Bilginler Etkinliğine Yönelik Bulgular

Bu bölümde Zaman İçinde Bilim Ünitesinde yer alan Türk İslam medeniyetinde yetişen bilginlere yönelik etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu incelenmiştir. Bu etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu aşamalar halinde Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Türk İslam Medeniyetinde Yetişen Bilginler Etkinliğinin ASDEÖ'ye Uygunluğu

ASDEÖ'nün Aşamaları	Alınan Puan
1. Sorgulamayı Başlatma Aşaması	5
2. Araştırmaya Odaklama Aşaması	3
3. Anlamayı Paylaşma Aşaması	0
Etkinlikten Alınan Toplam Puan	8

Tablo 6'ya göre Türk İslam Medeniyetinde Yetişen Bilginler ile ilgili etkinliğin SDÖ'ye kısmen uygun olduğu söylenebilir. Zira bu etkinlik kapsamında ASDEÖ'den toplamda 24 puandan ancak 8 puan alınmıştır. Bu etkinlikte sorgulamayı başlatma aşamasına en fazla yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Şekil 6'da Türk İslam Medeniyetinde Yetişen Bilginlere yönelik etkinlik verilmiştir.

Etkinlik Zamanı

Deniz kitabında tanıdıklar dışında Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerden dört tanesini araştırınız. Bu bilgilerle ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak tarih geridini kronolojik olarak doldurunuz.

<p>Adı: _____</p> <p>Yaşadığı yıllar: _____</p> <p>Çalışma yaptığı bilim dalları: _____</p> <p>Bilime yaptığı katkıları: _____</p>	<p>Adı: _____</p> <p>Yaşadığı yıllar: _____</p> <p>Çalışma yaptığı bilim dalları: _____</p> <p>Bilime yaptığı katkıları: _____</p>
<p>Adı: _____</p> <p>Yaşadığı yıllar: _____</p> <p>Çalışma yaptığı bilim dalları: _____</p> <p>Bilime yaptığı katkıları: _____</p>	<p>Adı: _____</p> <p>Yaşadığı yıllar: _____</p> <p>Çalışma yaptığı bilim dalları: _____</p> <p>Bilime yaptığı katkıları: _____</p>

Şekil 6. Türk İslam Medeniyetinde Yetişen Bilginlere Yönelik Etkinlik

Şekil 6'da yer alan Türk İslam Medeniyetinde yetişen bilginlere yönelik etkinlik incelendiğinde öğrencilerden Türk İslam Medeniyetinde yetişen bilginlerden dört tanesi ile ilgili olarak; bu bilginlerin yaşadığı dönem, çalışma yaptıkları bilim dalları ve bilime yaptıkları katkıların araştırılması istenmiştir. Bu etkinlikte daha sonra öğrencilerden araştırdıkları bilginlerle ilgili araştırma sonuçlarının etkinlik kâğıdı üzerinde kronolojik olarak doldurmaları istenmiştir.

Ekonomi ve Sosyal Hayat Ünitelerinde Yer Alan Tarımı Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar Etkinliğine Yönelik Bulgular

Bu bölümde Ekonomi ve Sosyal Hayat Ünitelerinde yer alan Tarımı Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar etkinliğinin ASDEÖ'ye uygunluğu ince-

lenmiştir. Bu etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu aşamalar halinde Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Tarımı Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar Etkinliğinin ASDEÖ'ye Uygunluğu

ASDEÖ'nün Aşamaları	Alınan Puan
1. Sorgulamayı Başlatma Aşaması	5
2. Araştırmaya Odaklama Aşaması	6
3. Anlamayı Paylaşma Aşaması	0
Etkinlikten Alınan Toplam Puan	11

Tablo 7'ye göre Tarımı Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar ile ilgili etkinliğin SDÖ'ye kısmen uygun olduğu söylenebilir. Zira bu etkinlik kapsamında ASDEÖ'den toplamda 24 puandan ancak 11 puan alınmıştır. Bu etkinlikte araştırmaya odaklama aşamasına en fazla yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Şekil 7'de Tarımı Destekleyen Kurum ve Kuruluşlara yönelik etkinlik verilmiştir.

Etkinlik Zamanı

A. Aşağıdaki kurum ve kuruluşların tarım alanında yaptığı çalışmalarını araştırınız ve edindiğiniz bilgileri burakları boşluklara yazınız.

Toprak Mahsulleri Ofisi:

Ziraat Bankası:

Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR):

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri:

B. Toprağı işletilebilir ve yönetilebilir alanlara ilişkin önerileri aşağıdaki tabloya yazınız.

	Önerilerde	Yönetimde
Geçmişte		
Günümüzde		

Şekil 7. Tarımı Destekleyen Kurum ve Kuruluşlara Yönelik Etkinlik

Şekil 7'de yer alan Tarımı Destekleyen Kurum ve Kuruluşlara yönelik etkinlik incelendiğinde öğrencilerden tarımı destekleyen kurum ve kuru-

luşlar ile ilgili bir araştırma yapmaları istenmiştir. Daha sonra bu etkinlikte öğrencilerden toprağın üretim ve yönetimdeki önemine ilişkin geçmiş ve günümüzdeki durumu ile ilgili bilgilerin etkinlik kâğıdına doldurmaları istenmiştir.

Ekonomi ve Sosyal Hayat Ünitesinde Yer Alan Türk Kızılayı Etkinliğine Yönelik Bulgular

Bu bölümde Ekonomi ve Sosyal Hayat Ünitesinde yer alan Türk Kızılayı etkinliğinin ASDEÖ'ye uygunluğu incelenmiştir. Bu etkinliğin ASDEÖ'ye uygunluğu aşamalar halinde Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Türk Kızılayı'ı Etkinliğinin ASDEÖ'ye Uygunluğu

ASDEÖ'nün Aşamaları	Alınan Puan
1. Sorgulamayı Başlatma Aşaması	5
2. Araştırmaya Odaklama Aşaması	6
3. Anlamayı Paylaşma Aşaması	0
Etkinlikten Alınan Toplam Puan	11

Tablo 8'e göre Türk Kızılayı ile ilgili etkinliğin SDÖ'ye kısmen uygun olduğu söylenebilir. Zira bu etkinlik kapsamında ASDEÖ'den toplamda 24 puandan ancak 11 puan alınmıştır. Bu etkinlikte araştırmaya odaklama aşamasına en fazla yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Şekil 8'de Türk Kızılayına yönelik etkinlik verilmiştir.

Etkinlik Zamanı

A. www.kizilay.org.tr genel ağ adreslerini ya da diğer kaynaklardan yararlanarak Türk Kızılayı ile yurdumuzu ilgilendiren ve toplumsal hizmetleri alanındaki çalışmalarını araştırmasını, etkinliğinin bilgilerini insanca inceleymesini, bu kaynakları gözlemledikten sonra elde edilen bilgileri ilgili fotoğrafla destekleyerek, etkinliği hakkında ya da şükretmesini istenmektedir.

İlk Yardım

Göç ve Mülteci Hizmetleri

B. Türk Kızılayının sosyal faaliyetleri ya da diğer alanlardaki çalışmalarını yazınız.

Şekil 8. Türk Kızılayına Yönelik Etkinlik

Şekil 8’de yer alan Türk Kızılayına yönelik etkinlik incelendiğinde öğrencilerden Türk Kızılay’ının ilk yardım, göç ve mültecilere yönelik hizmetleri ile ilgili bir araştırma yaparak bu araştırmayla ilgili resim, şiir yapmaları ya da fotoğraf bulmaları istenmiştir. Daha sonra öğrencilerden Türk Kızılayının sosyal hayattaki yeri ve önemi ile ilgili düşüncelerini etkinlik kâğıdına doldurmaları istenmiştir.

Yaşayan Demokrasi Ünitesinde Yer Alan Türk Devletlerinin Yönetim Biçimleri Etkinliğine Yönelik Bulgular

Bu bölümde Yaşayan Demokrasi Ünitesinde yer alan Türk Devletlerinin Yönetim Biçimleri etkinliğinin ASDEÖ’ye uygunluğu incelenmiştir. Bu etkinliğin ASDEÖ’ye uygunluğu aşamalar halinde Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Türk Devletlerinin Yönetim Biçimleri Etkinliğinin ASDEÖ’ye Uygunluğu

ASDEÖ’nün Aşamaları	Alınan Puan
1. Sorgulamayı Başlatma Aşaması	4
2. Araştırmaya Odaklama Aşaması	6
3. Anlamayı Paylaşma Aşaması	0
Etkinlikten Alınan Toplam Puan	10

Tablo 9’a göre Türk Devletlerinin Yönetim Biçimleri ile ilgili etkinliğin SDÖ’ye kısmen uygun olduğu söylenebilir. Zira bu etkinlik kapsamında ASDEÖ’den toplamda 24 puandan ancak 10 puan alınmıştır. Bu etkinlikte araştırmaya odaklama aşamasına en fazla yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Şekil 9’da Türk devletlerinin yönetim biçimlerine yönelik etkinlik verilmiştir.

Etkinlik Zamanı

A. Aşağıdaki tabloyu örneği dikkate alarak doldurunuz.

Devletin adı	Yanetsiye verilen unvan	Kararı alındığı yer	Demokratik özellikler
İlk Türk devletleri	<i>Han, hakan, kağan</i>	<i>Kervanlar</i>	<i>Çocukluk, karar alma ve uygulama süreçlerinde katılm</i>
Türk-İslam devletleri			
Osmanlı Devletleri'nin son dönemleri			
Türkiye Cumhuriyeti Devleti			

B. Ülkemizin yönetimindeki demokratik özelliklere örnekler veriniz.

Şekil 9. Türk Devletlerinin Yönetim Biçimlerine Yönelik Etkinlik

Şekil 9'da yer alan Türk Devletlerinin Yönetim Biçimlerine yönelik etkinlik incelendiğinde öğrencilerden geçmişten günümüze Türk devletlerinde yöneticilere verilen unvanlar, kararların alındığı yer ve demokratik özellikleri ile ilgili bir araştırma yapmaları istenmiştir. Daha sonra bu etkinlikte öğrencilerden ülkemizin yönetimindeki demokratik özelliklerine verecekleri örnekleri etkinlik kâğıdına doldurmaları istenmiştir.

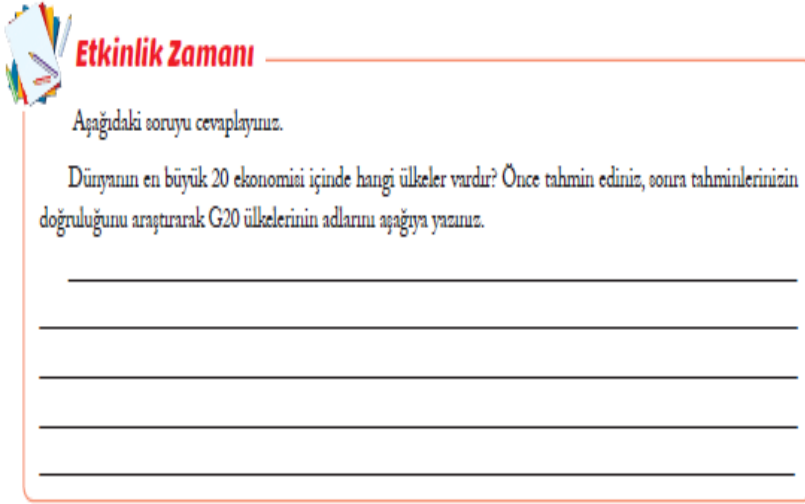
Ülkeler Arası Köprüler Ünitesindeki Etkinliğe Yönelik Bulgular

Bu bölümde Ülkeler Arası Köprüler Ünitesinde yer alan G20 ülkeleri etkinliğinin ASDEÖ'ye uygunluğu incelenmiştir. Bu etkinliğin AS-DEÖ'ye uygunluğu aşamalar halinde Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. G20 Ülkeleri Etkinliğinin ASDEÖ'ye Uygunluğu

ASDEÖ'nün Aşamaları	Alınan Puan
1. Sorgulamayı Başlatma Aşaması	6
2. Araştırmaya Odaklama Aşaması	8
3. Anlamayı Paylaşma Aşaması	0
Etkinlikten Alınan Toplam Puan	14

Tablo 10'a göre G20 ülkeleri ile ilgili etkinliğin SDÖ'ye kısmen uygun olduğu söylenebilir. Zira bu etkinlik kapsamında ASDEÖ'den toplamda 24 puandan ancak 14 puan alınmıştır. Bu etkinlikte araştırmaya odaklama aşamasına en fazla yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Şekil 10'da G20 Ülkelerine yönelik etkinlik verilmiştir.

Etkinlik Zamanı

Aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Dünyanın en büyük 20 ekonomisi içinde hangi ülkeler vardır? Önce tahmin ediniz, sonra tahminlerinizin doğruluğunu araştırarak G20 ülkelerinin adlarını aşağıya yazınız.

Şekil 10. G20 Ülkelerine Yönelik Etkinlik

Şekil 10'da yer alan G20 ülkelerine yönelik etkinlik incelendiğinde etkinliğin başında öğrencilerden dünyanın en büyük 20 ekonomisi içinde hangi ülkelerin olduğu sorulmuştur. Daha sonra öğrencilerden G20 ülkelerinin isimlerini tahmin etmeleri istenmiş ve bu tahminlerin doğruluğu ile ilgili bir araştırma yaparak G20 ülkeleri ile ilgili araştırma sonuçlarını etkinlik kâğıdına doldurmaları istenmiştir.

Tüm Etkinliklerin ASDEÖ'ye Uygunluğuna Yönelik Aldığı Puanlar

Bu bölümde, bu çalışma kapsamında incelenen tüm etkinliklerin ASDEÖ'ye uygunluğuna yönelik aldığı toplam puanlara yer verilmiştir. Tüm etkinliklerin ASDEÖ'ye uygunluğuna yönelik aldığı puanlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Tüm Etkinliklerin ASDEÖ'ye Uygunluğuna Yönelik Aldığı Puanlar

İncelenen Etkinlikler	Sorgulamayı Başlatma	Araştırmaya Odaklama	Anlamayı Paylaşma	Alınan Puanlar
1. Genel Ağ	3	6	0	9
2. Osmanlı Devleti Döneminde Sanat Dalları	4	6	0	10
3. Rönesans ve Aydınlanma Çağı	4	5	0	9
4. Osmanlı Devletinde Fethedilen Yerler	5	5	0	10
5. Kudüs Şehri	5	6	0	11
6. Türk İslam Medeniyetinde Yetişen Bilginler	5	3	0	8
7. Tarımı Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar	5	6	0	11
8. Türk Kızılayı	5	6	0	11
9. Türk Devletlerinin Yönetim Biçimleri	4	6	0	10
10. G20 Ülkeleri	6	8	0	14
Toplam Puanlar	46	57	0	103

Tablo 11'e göre etkinliklerin ASDEÖ'ye uygunluğu incelendiğinde tüm etkinliklerde en çok araştırmaya odaklama aşamasına (57 puan) yer verilirken ikinci sırada sorgulamayı başlatma aşamasına (46 puan) yer verilmiştir ancak bu çalışma kapsamında incelenen hiçbir etkinlikte anlamayı paylaşma aşamasına yer verilmemiştir. Tüm etkinliklerin ortalaması ise 10,3 tür ve bu sonuç yaklaşık olarak %43'e denk gelmektedir. Bu sonuç bu çalışma kapsamında incelenen tüm etkinliklerin SDÖ'ye uygunluk açısından kısmen uygun olduğunu göstermiştir.

Etkinliklerdeki Maddelerin ASDEÖ'ye Uygunluğuna Yönelik Aldığı Toplam Puanlar

ASDEÖ toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Etkinliklerde yer alan maddelerin ASDEÖ'ye uygunluğuna yönelik aldığı toplam puanlar Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Etkinliklerde Yer Alan Maddelerin ASDEÖ'ye Uygunluğuna Yönelik Aldığı Toplam Puanlar

Etkinliklerde Yer Alan Maddelerin İçeriği	Puan
1. Etkinlikte öğrencilerin ön bilgilerinin ortaya çıkarılması	12
2. Etkinlikte öğrencilere araştırabilecekleri türde sorular sorulması	17
3. Etkinlikte öğrencilerin merak ettikleriyle öğretilmesi planlanan içerik arasında ilişkinin kurulması	18
4. Etkinliğin öğrencileri materyallerle etkileşime sevk etmesi	20
5. Etkinliğin öğrencileri gözlem yapmaya sevk etmesi	0
6. Etkinliğin öğrencileri olası açıklamalar yapmaya sevk etmesi	18
7. Etkinliğin öğrencileri tahmin yapmaya ve bu tahminleri test etmeye sevk etmesi	8
8. Etkinliğin öğrencileri sorulara tekrar döndürmeye ve gözlemler sonucunda açıklamalar getirmeye sevk etmesi	0
9. Etkinliğin öğrencilerin düşüncelerini, verilerini, bulgularını yazma-çizme gibi yöntemlerle kaydetmeye ve sunmaya sevk etmesi	10
10. Etkinlikte öğrencilere yaptıklarını, düşüncelerini toparlamak ve başkalarıyla nasıl paylaşacağını planlamak için süre verilmesi	0
11. Etkinlikte gruplara birbirlerinin fikirleriyle ilgili yorum yapma ve ek fikirler ortaya koyma şansı verilmesi	0
12. Etkinlikte öğretmene grupların verilerinden ve fikirlerinden yararlanarak konuyu özetleme fırsatı verilmesi	0
Maddelerin Aldığı Toplam Puan	103

Tablo 12'ye göre; etkinlikler kapsamında incelenen üç madde SDÖ'ye kısmen uygun, dört madde uygun ancak beş madde ise hiç uygun değildir. Etkinliklerde yer alan tüm maddeler öğrencileri materyallerle etkileşime sevk etmektedir ancak hiçbir etkinlikte, öğrencilerin gözlem yapmasına, araştırmalarını paylaşmasına, grup çalışmasına ve öğretmenin konuyu özetlemesine yer verilmemiştir. Tüm maddelerden alınan puanların ortalaması ise 20 puan üzerinden yaklaşık olarak 8,58'dir. Bu ortalama da yaklaşık olarak %43'e denk gelmektedir. Bu sonuç etkinlikler kapsamında incelenen tüm maddelerin ortalama puanlarının SDÖ'ye uygunluk açısından kısmen uygun olduğunu göstermiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bostan Sarioğlan, Can ve Gedik (2016) yaptıkları çalışma kapsamında inceledikleri 6. sınıf fen bilimleri ders kitabındaki etkinliklerin hiçbirinin ASDEÖ ile analizi sonucu tam puan alamadığını tespit etmişlerdir. Yapılan bu çalışma sonucunda da benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Hatta bu çalışmada incelenen etkinliklerin büyük çoğunluğunun SDÖ doğrultusunda çok daha düşük puanlar aldığı tespit edilmiştir. Bu duruma yol açan en önemli faktörün

SDÖ'nün ülkemizde sosyal bilgiler eğitiminde pek fazla uygulanmamasından kaynaklanmış olabilir.

Bostan Sarioğlan, Can ve Gedik (2016) yaptıkları çalışma kapsamında 6. sınıf fen bilimleri ders kitabındaki etkinlikleri tek tek incelediklerinde, etkinliklerde 'araştırmaya odaklama' ölçütlerinin gerekleri, 'sorgulamaya başlatma' ve 'anlamayı paylaşma' ölçütleri gereklerine göre daha çok yer bulmuştur. Ancak yapılan bu çalışma sonucunda anlamayı paylaşma aşamasına hiç yer verilmemiştir. Bu anlamda 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan etkinliklerde öğrencilere yaptıklarını, düşüncelerini toparlamak ve başkalarıyla paylaşmalarına yer verilmemesinin oldukça olumsuz bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Zira öğrencilerin yaptıkları araştırmalarını öğretmenleriyle ve arkadaşlarıyla paylaşmamaları motivasyonları, derse olan tutumları ve öğrenmeleri açısından oldukça olumsuz bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu sonucun sosyal bilgiler ders saatinin yetersiz olmasından kaynaklanmış olabilir. Zira öğretim programlarının belirlediği hedefler doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarında yer alan içerikler, etkinlikler ve ölçme-değerlendirmeler belirli bir zamana göre düzenlenmektedir.

Bostan Sarioğlan, Can ve Gedik (2016) yaptıkları çalışma kapsamında inceledikleri etkinliklerde araştırmaya odaklama aşaması oldukça yüksek oranda yer almaktadır. Bu çalışma sonucunda da benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Zira bu çalışma kapsamında incelenen etkinliklerin yaklaşık olarak %60'ı araştırmaya odaklama aşamasıyla ilgilidir. Bu çalışmada araştırmaya odaklama aşamasında; öğrenciler materyallerle etkileşime, olası açıklamalar yapmaya, tahmin yürütmeye düşüncelerini, verilerini ve bulgularını yazma gibi yöntemlerle kaydetmeye sevk edildiği görülmektedir. Ancak bu çalışma sonuçlarına göre öğrencilere; gözlem yapmaya, gözlem sonucunda açıklama yapmaya, tahminleri test etmeye, öğrencileri sorulara tekrar döndürmeye ise hemen hemen hiç verilmediği tespit edilmiştir.

Tatar ve Kuru'ya (2006) göre öğrenciler, araştırdıkları ve keşfettikleri bilgileri analiz etmeli, yorumlamalı ve sunmalıdır ancak yapılan bu çalışma sonuçlarına göre incelenen hiçbir etkinlikte öğrenciler araştırdıkları bilgileri veya keşfettiklerini sunma ve paylaşma fırsatı verilmemiştir. Bu durum eğitim-öğretim açısından olumsuz bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşımın sosyal bilgiler ders saatinin haftada üç saat

olmasından yani yetersiz olmasından kaynaklanmış olabilir. Her ne kadar sosyal bilgiler ders saatinin yetersiz olduğu düşünülse de en azından bazı etkinliklerde öğrencilere araştırdıkları çalışmalarını paylaşımları ve sunma olanağı verilmesi gerekir.

Coffman'a (2017) göre; SDÖ Stratejisi ile öğrencilere işbirlikçi bir ortamdaki içeriği öğrenme ve keşfetme olanağı verilir. Bu çalışma sonuçlarına göre öğrencilere yaptıkları hiçbir araştırmada grup çalışmasına ve işbirliği yapılmasına olanak verilmemiştir. Oysa öğrenciler akranlarıyla oluşturdukları gruplarda işbirliği yaparak daha iyi öğrenebilirler ve öğrenmeleri yapacakları araştırmalar sayesinde daha zevkli ve eğlenceli olabilir. Nitekim Read ve Rees'e (2006) göre; erken çocukluk eğitimi imkanları, çocukların iş birliği içinde çalışabilmesi ve etkili bir grubun üyesi olması memnuniyet ve destek kaynağıdır.

Bu çalışma sonuçlarına göre öğrencilerin yaptığı hiçbir araştırmada öğretmenlere öğrencilerin yaptığı araştırma verilerinden ve öğrencilerin fikirlerinden yararlanarak ilgili konuyu özetleme fırsatı verilmemiştir. Bu doğrultuda Jones'e (2009) göre; SDÖ sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için öğretmenlerin bunun farkında olması ve SDÖ ilerledikçe bu öğretim ortamının şeklini ve yapısını etkin bir biçimde düzenlemesi gerekir. Benzer şekilde Harlen'e (2004; aktaran Duban, 2016) göre; SDÖ sürecinde öğretmenler derse başlamadan önce öğrencilerin ön bilgilerini değerlendirmeli ve öğretilecek yeni kavramlar için bu ön bilgileri dikkate almalıdır.

Bu çalışma açısından bir başka olumsuz bir sonuç ise etkinliklerde öğrenciler yaptıkları hiçbir araştırmada gözlem yapmaya sevk edilmemiş ve etkinlikler öğrencileri sorulara tekrar döndürmeye ve gözlemler sonucunda açıklamalar yapmaya sevk etmemiştir. Gözlem yapmak bilimin ve araştırmanın doğasında olan önemli bir faaliyettir. Öğrencilerin yaptıkları gözlemleri not almaları, hazırlayacakları soruları sormaları ve yapacakları gözlemler sonucunda açıklamalar ve yorumlar yapmaları SDÖ süreci açısından da oldukça önemli bir unsurdur. Nitekim Kselman'a (2003) ve Taşkoşyan'a (2008) göre; SDÖ öğrencilerin öğrendikleri bilgileri yapılandırmak amacıyla bilim insanlarınkine benzer yöntem ve uygulamaları izlediği bir stratejidir.

Bu çalışmada ülkemizde 2019-2020 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından okutulan EKOYAY'a ait 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer

alan etkinliklerin SDÖ'ye uygunluğunun değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında yedi öğrenme alanı altında yer alan toplam 101 etkinlik içinde 10 etkinlik SDÖ'ye uygunluk açısından incelenmiştir. Bu çalışma sonuçlarına göre; araştırma kapsamında incelenen etkinliklerin tamamı SDÖ'ye kısmen uygundur. İncelenen tüm etkinliklerde en çok araştırmaya odaklama aşamasına yer verilirken anlamayı paylaşma aşamasına ise hiç yer verilmemiştir. Bu çalışma kapsamında SDÖ'ye en uygun olan etkinlik G20 Ülkeleri etkinliği iken SDÖ'ye en az uygun olan etkinlik ise Türk İslam Medeniyetinde Yetişen Bilginler etkinliğidir.

Bu çalışma sonuçlarına göre; etkinliklerin tamamı öğrencileri materyallerle etkileşime sevk etmektedir. Etkinliklerin önemli bir bölümünde öğrencilerin merak ettikleriyle öğretilmesi planlanan içerik arasında ilişki kurulmuştur. Öğrenciler etkinliklerle ilgili olası açıklamalar yapmaya sevk edilmiş ve öğrencilere araştırayabilecekleri türde sorular sorulmuştur. Etkinliklerde kısmen öğrencilerin ön bilgileri ortaya çıkarılmış, öğrenciler düşüncelerini, verilerini ve bulgularını yazma-çizme gibi yöntemlerle kaydetmeye ve sunmaya sevk edilmiş ve öğrenciler tahmin yürütmeye ve bu tahminleri test etmeye sevk edilmiştir. Ancak etkinliklerin hiçbirinde öğrenciler gözlem yapmaya sevk edilmemiş, öğrencileri sorulara tekrar döndürmeye ve öğrenciler gözlemler sonucunda açıklamalar yapmaya sevk edilmemiştir. Öğrencilere yaptıklarını, düşüncelerini toparlamak ve başkalarıyla nasıl paylaşacaklarına olanak verilmemiş ve öğrenci gruplarına birbirlerinin fikirleri ile ilgili yorum yapma ve ek fikirler ortaya sunma şansı verilmemiştir. Son olarak öğretmenlere grupların verilerinden ve fikirlerinden yararlanarak ilgili konuyu özetleme imkanı verilmemiştir.

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

1. Öğrencilere yaptıkları araştırmaları, düşüncelerini açıklamak ve başkalarıyla nasıl paylaşacağını planlamak için yeterli bir süre verilmelidir.
2. Öğrencilere yaptıkları etkinliklerde birbirlerinin fikirleriyle ilgili yorum yapmaları ve ek düşünceler ortaya koymaları için fırsat verilmelidir.
3. Öğretmenlere öğrencilerin verilerinden ve fikirlerinden yararlanarak ilgili konuyu özetleme fırsatı verilmelidir.
4. Öğrencilere yaptıkları araştırmalarda gözlem yapmaya, yaptıkları tahminleri test etmeye ve açıklamalar yapmalarına olanak verilmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Evaluation of the Suitability of the Activities in
the 7th Grade Social Studies Textbook for
Inquiry-Based Teaching**

*

Turan Kaçar – Cengiz Taşkiran

Ministry of National Education, Muş Alparslan University

It can be said that the textbooks, which are frequently used both inside and outside the school, are an important resource and teaching tool for students. For this purpose, in the textbooks; written materials, pictures, photographs, graphics, date strips, cartoons, evaluations, activities and maps. According to Gönen, Katrancı, Uygun and Uçuş (2011), books prepared to make reading enjoyable and entertaining play a major role in the development of primary school children as individuals who enjoy reading. In this context, it is very important to apply new strategies, methods and techniques in the contents, teaching process, activities and researches in the textbooks for students to enjoy reading and to learn with fun. In this respect, it can be stated that one of the new strategies that can be applied in the teaching process is the Inquiry Based Learning (IBL) strategy, which is not often applied in social studies education. Güneş (2014) takes IBL as one of the strategies within the constructivist learning approach, Hırça (2015), on the other hand, considers it to be one of the most effective ways in which students take an active role in the classroom, are aware of the problems around them, produce different solutions to these problems, and enable them to continue the learning process more effectively.

In this study, it was tried to examine to what extent the activities in the 7th grade social studies textbook taught by the Ministry of National Education in Turkey in the 2019-2020 academic year are appropriate for the Research-Inquiry-Based Activity Scale developed by Bostan Sarıoğlan, Can and Gedik (2016). According to Yıldırım and Şimşek (2013), document analysis is a technique that includes the analysis of written materials that contain information about the phenomenon or

facts to be investigated. For this purpose, first of all, permission was obtained from the researchers (Bostan Sarioğlan, Can and Gedik, 2016) who developed Research-Inquiry-Based Activity Scale. The Research-Inquiry-Based Activity Scale, developed by these researchers, consists of three parts (Initiating inquiry, Focusing on research, and Sharing understanding) and a total of 12 items. In this direction, all activities (101 activities) in the 7th grade social studies textbook were examined. In addition, a total of 10 activities, including at least one activity in each unit, were examined according to the ratio of activities in the units. Later, the activities that were examined were coded and filled out by two researchers in line with the Research-Inquiry-Based Activity Scale. In this direction, 10 activities in the 7th grade social studies textbook that the Ministry of National Education teaches in Turkey in the 2019-2020 academic year were evaluated according to the Research-Inquiry-Based Activity Scale developed by Bostan Sarioğlan, Can and Gedik (2016). This study was conducted with the document analysis technique, which is one of the qualitative research methods. When the literature is examined, Research-Inquiry-Based Activity Scale, which was developed by Bostan Sarioğlan, Can and Gedik (2016), which was thought to be suitable for this study, was determined as a data collection tool. In this study, the descriptive analysis technique was used to analyze the data.

According to the results of this study; All of the activities encourage students to interact with the materials. In most of the activities, a relationship has been established between the curiosity of the students and the content they are planned to teach. The students were encouraged to make possible explanations about the activities and the students were asked questions that they could investigate. In the activities, students' prior information was partially revealed, students were encouraged to record and present their thoughts, data and findings using methods such as writing and drawing, and the students were encouraged to make predictions and test these predictions. However, in none of the activities, students were not prompted to make observations, they were not encouraged to return to questions and to make explanations as a result of observations. Students were not allowed to gather what they did, their thoughts and how to share them with others, and the student groups were not given the opportunity to comment on each other's ideas and to

present additional ideas. Finally, the teachers were not given the opportunity to summarize the relevant topic using the data and ideas of the groups.

In line with the findings obtained within the scope of this study, the following recommendations are made:

1. Students should be given sufficient time to explain their research, thoughts and plan how they will share with others.
2. Students should be given the opportunity to comment on each other's ideas and put forward additional thoughts in their activities.
3. Teachers should be given the opportunity to summarize the relevant topic by making use of students' data and ideas.
4. Students should be allowed to observe, test their predictions and make explanations in their research.

Kaynakça / References

- Bailey, L. A. (2018). *The impact of inquiry-based learning on academic achievement in eighth-grade social studies*. (Published doctoral dissertation). University of South Carolina, South Carolina, USA.
- Bostan Sarıoğlan, A., Can, Y. ve Gedik, İ. (2016). 6. sınıf fen bilimleri ders kitabındaki etkinliklerin araştırma-sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımına uygunluğunun değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 1004-1025.
- Coffman, T. (2017). *Inquiry-based learning* (3rd edition). Maryland: Rowman&Littlefield.
- Çalışkan, H. (2008). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde araştırmaya dayalı öğrenme yaklaşımının derse yönelik tutuma, akademik başarıya ve kalıcılık düzeyine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çalışkan, H. (2009). Sosyal bilgiler öğretiminde araştırmaya dayalı öğrenme yaklaşımının eleştirel düşünme becerisine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 57-70.
- Delice, A., Aydın E. ve Kardeş, D. (2009). Öğretmen adayı gözüyle matematik ders kitaplarında görsel öğelerin kullanımı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 16, 75-92.
- Demirel, Ö. ve Kiroğlu, K. (2019). Eğitim ve ders kitapları. (Ö. Demirel ve K. Kiroğlu Ed.). (3.baskı) *Ders kitabı incelemesi* içinde (s. 1-11). Ankara: Pegem Akademi.

- Duban, N. (2016). Sorgulanmaya dayalı öğrenme yaklaşımı. Ş. S.Anagün ve N. Duban (Ed.). *Fen bilimleri öğretimi içinde* (s. 221-240) içinde (2.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gök, F. (2003) *Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitapları, derskitaplarında insan hakları: Tarama sonuçları içinde*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Gönen, M., Katrancı, M., Uygun, M. ve Uçuş, Ş. (2011). İlköğretim birincikademe öğrencilerine yönelik çocuk kitaplarının, içerik, resimleme ve fiziksel özellikleri açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 36(160), 250-265.
- Gülersoy, A. E. (2013). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 2(1), 8-26.
- Güneş, F. (2014). Sorgulama tekniği. F. Güneş (Ed.). *Öğretim ilke ve yöntemleri içinde* (s. 375-377) (1.baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Hırça, N. (2014). Sorgulamaya dayalı öğrenme. F. Güneş (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri içinde* (s. 78-83) (1.baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- İlter, İ. (2013). Sosyal bilgiler dersinde sorgulayıcı-araştırma tabanlı öğrenme modeli: Başarı ve öğrenmede kalıcılığın etkisi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 591-605.
- Jones, G. (2009). An inquiry-based learning approach to teaching information retrieval. *Information Retrieval Journal*, 12(2), 148-161. doi: 10.1007/s10791-0099088-x.
- Kaçar, T. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde sorgulamaya dayalı öğretimin öğrencilerin ders başarısına, eleştirel düşünme becerilerine ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Kartal, T. (2014). Sorgulamaya dayalı öğrenme-öğretme yaklaşımı, G. Ekici (Ed.). *Etkinlik örnekleriyle güncel öğrenme-öğretme yaklaşımları-I içinde* (s. 472-520) (1.baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kselman, A. (2003). Supporting inquiry learning by promoting normative understanding of multivariable causality. *Journal of Research in Science Teaching*, 40, 898-921.
- Letina, A. (2015). Effectiveness of inquiry-based science and social studies teaching in the development of students' scientific competence. *Croatian Journal of Education*, 18(3), 665-696. doi: 10.15516/cje.v18i3.1735
- Mentiş Taş, A. (2007). Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 519-532.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook: Qualitative data analysis* (2th edition). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (2016). *Nitel veri analizi* (2.baskı). (Çev. Ed. S. Akbaba Altun ve A. Ersoy). Ankara: Pegem Akademi.
- Read, M. ve Rees, M. (2006). Working in teams in early years settings. In J. Devereux and L. Miller (Eds.). *Working with children in the early years* (p. 29-39) (6th edition). London: The Open University.
- Şahin, H. (2004). Etkili bir sosyal bilgiler ders kitabının nitelikleri. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 365-375.
- Taşkoyan, S.N. (2008). *Fen ve teknoloji öğretiminde sorgulayıcı öğrenme stratejilerinin öğrencilerin sorgulayıcı öğrenme becerileri, akademik başarıları ve tutumları üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tatar N. ve Kuru, M. (2006). Fen eğitiminde araştırmaya dayalı öğrenme yaklaşımının akademik başarıya etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 147-158.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kaçar, T. ve Taşkıran, C. (2020). 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan etkinliklerin sorgulamaya dayalı öğretime uygunluğunun değerlendirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1751-1779. DOI: 10.26466/opus.740607

Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Görüşlerinin Öğretmen Değişkenine Göre İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.686395

*

Hakan Kaya* - Mehmet Can Çiftçibaşı**

* Öğretmen, Çavdır İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Burdur/Türkiye

E-Posta: hakhankhaya@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-6035-1804](https://orcid.org/0000-0001-6035-1804)

** Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Burdur/Türkiye

E-Posta: mcciftcibasi@gmail.com

ORCID: [0000-0002-8825-1001](https://orcid.org/0000-0002-8825-1001)

Öz

Bu araştırmanın amacı; Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaokullarda, ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşlerinin öğretmen değişkenine göre incelenmesinde anlamlı farklılaşmaların olup olmadığını belirlemektir. Araştırmada nicel verilerin analizi için nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli, nitel verilerin analizi için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından uzman görüşleri alınarak geliştirilen "Anket ve Yapılandırılmamış Görüşme Formu" ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Adıyaman ili Merkez İlçesinde 4 farklı okulda eğitim-öğretimine devam eden 694 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın çalışma grubu olarak belirlenen bu 4 okulda müzik derslerini müzik öğretmenliği bölümü mezunu, sınıf öğretmenliği bölümü mezunu ve diğer alanlardan mezun öğretmenler yürütmektedirler. Verilerin analizlerinde, Kruskal-Wallis ve Mann Whitney U testleri ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analizlerde anlamlılık değeri $p < 0.05$ olarak ele alınmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre; çalışma grubunda yer alan öğrencilerin müzik dersine ilişkin görüşlerinde anlamlı farklılaşmaların olduğu tespit edilmiştir. Müzik öğretmenliği mezunu öğretmenin olduğu okuldaki öğrencilerin, araştırmadaki diğer okullara göre müzik dersini daha çok sevdikleri ve dersin kazanımlarını daha yüksek düzeyde gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda müzik dersini müzik öğretmenliği bölümü mezunu öğretmenlerin yürütmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Eğitimi, Müzik Öğretmeni, Öğrenci Görüşleri

Examination of Secondary School Students' Views About Music Lesson According to Teacher Variable

*

Abstract

The purpose of this research; is to determine whether there are significant differences in the analysis of secondary school students' perceptions of music lesson according to teacher variable in secondary schools connected to National Education. In the research, scanning model, one of the quantitative research methods, for the analysis of quantitative data, content analysis, one of the qualitative research methods, was used for the analysis of qualitative data. The data of the study have been collected through 'Survey and Unstructured Interview Form' which has been developed by the researcher, receiving expert opinions. The study group of the research consists of 694 students studying in the Central District of Adıyaman province in 2017-2018 academic year. In these four schools, which are designated as the study group of the research, music lessons are conducted by graduates of music teachers, class teachers and other graduates. In the analysis of the data, Kruskal-Wallis, Mann Whitney U tests have been used. In the analysis made, the significance value has been considered as $p < 0.05$. According to the results obtained in the research; It was found that there were significant differences in the opinions of the students in the study group about music lesson. It was found out that the students in the school where the teacher of music education graduated from, liked the music lesson more than the other schools in the research and it was concluded that they achieved the course gains at a higher level. In line with these results, it was suggested that music graduates of music education department should conduct music lessons.

Keywords: *Music, Music Education, Music Teacher, Student Opinions*

Giriş

Müzik, insan yaşamının her anıyla iç içedir. Sesler algılanmaya başladıktan itibaren insanı sarar, kucaklar ve etkiler. Birey bu durumun farkında olmasa dahi müzik, hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Belirli yeterlilik ve yetkinlik düzeyi için gerekli davranış değişikliklerini müzik sayesinde kazanır (Külah, 2007 s.1).

“Müzik, sözle anlatılmayanı anlatma sanatıdır. Sözcüklerin anlatabildiği, zekânın kavrayabildiği şeylerin çok ötesine gidebilir. Müziğin alanı, belirsizliğin, elle tutulamayanın, düşlerin alanıdır. İnsanların bu dili konuşabilmelerini, Tanrının bizlere verdiği en büyük zenginliklerden biri olarak görürüm”(Munch,1990 akt. Biber Öz, 2001 s.102). Buradan yola çıkılarak, müzik dilini konuşabilmenin ancak müzik eğitimi ile mümkün olduğu söylenebilir. Yayla (2009)'nın çalışması da bunu destekler niteliktedir. “Müzik eğitimi, konuşma ve yazma diliyle gerçekleştirilmek istenen temel eğitime katkıda bulunur, mesleki müzik eğitimine doğrudan katkı sağlar, yaygın müzik eğitimi alanı yaratır ve mesleki müzik eğitime uygulama alanı oluşturur” (Yayla, 2009 s.2).

Özdemir ve Yıldız (2010) müzik eğitimini, insanın gelişim aşamalarında oldukça etkili bir boyut olarak belirtmiş ve gelişimin bütün safhalarındaki olumlu etkileri üzerinde durmuşlardır. Müzik eğitiminin; hem zihinsel, hem de bedensel gelişiminde bireye, yadsınamaz olumlu etkileri vardır. “Müzik Eğitimi gerçek psiko-sosyal yaşamın provasını, sosyal etkinlikler aracılığıyla yapar, sosyal yaşamın içinde yerini alır. Psikolojik ve sosyal gelişimlere ayak uydurabilmeyi öğretir ve müzik eğitimi ile edinilen sosyal gelişimi bireyler yoluyla çevreye ve topluma taşıyarak sosyalleşmeyi sağlar” (Yayla 2009 s.2).

Güzel sanatların alanlarından biri olan müziğin, eğitim aracı olduğu kadar eğitim alanı olduğu da bilinir. Eğitim alanı olarak seçilen müziğin, uzmanlık dalı olmanın yanı sıra etkili bir eğitim aracı oluşu da tarih boyunca vurgulanmıştır (Başer, 2004 s.1). Eğitimin genelinde olduğu gibi müzik eğitiminin de belirli bir düzen içinde yapılabilmesi için planlanması gerekmektedir.

Kabataş'a (2017) göre; iyi bir müzik eğitimi ile yaşamdan zevk alan çocuk, sınıfta, toplumda ve hatta dünyada yaşamayı anlarken yaratıcılığını geliştirebilir ve davranışlarında olumlu gelişmeler meydana gelir.

Müzik dersleri, yalnızca tahta başında flütle işlenen bir ders değil, öğrencinin etkin şekilde rol aldığı, kendi isteği doğrultusunda içinden geldiği gibi müzik yapabildiği ve böylece özgür olabildiği bir ifade ortamıdır (Batıbay ve Piji 2006, s.53).

Eğitim veren kişi, eğitim verdiği alan veya konuyla ilgili mesleki yeterliliğe sahip olmasının yanı sıra yaşantısı ve davranışlarıyla da eğitim verdiği kişilere örnek ve rol model olmalıdır. Müzik eğitimcileri, öğrenmeyi verimli bir hale getirebilmek için, öğrencilerini iyi tanımalı, öğrencilerin gelişim süreci içerisinde; gelişim-eğitim, eğitim-psikoloji, öğrenme-eğitim ilişkileri, öğrenme psikolojisi gibi kavram ve konularda belirli bir bilgi birikimine sahip olmalıdır (Türkmen 2010 s.963).

Akbulut (2006, s.25) müzik öğretmenlerinin kişisel niteliklerinin bazılarını açık fikirli, hoşgörülü, sabırlı, anlayışlı, destekleyici, sorun çözücü, cesaretlendirici, güvenilir, güler yüzlü, şakacı ve yeniliklere açık olmak şeklinde belirtirken, mesleki niteliklerinin ise; genel kültür, alan bilgisi, pedagojik formasyon ve iletişim becerilerinden oluştuğunu ifade etmiştir.

Müzik öğretmeni derslerinde, geleneksel öğretim yöntemlerinin yanında, öğrencinin özelliklerine göre, yeni öğretim yöntemleri uygulayabilir. Öğrencilerinin yaş, cinsiyet, algı, yetenek, gibi özelliklerine göre, derste oluşturacağı etkinlikleri gerektiğinde farklı yöntemlerle gerçekleştirebilen bir müzik öğretmeni, verdiği bilgilerin daha kalıcı olmasını ve öğrencilerin müzik dersine zevkle katılmalarını sağlayabilir (Töreyn, 2004 akt. Batıbay ve Piji, 2006 s.53).

Türk eğitim tarihi incelendiğinde özellikle Selçuklular'dan itibaren Darüşifalarda musikiden yararlanıldığı, Osmanlı saraylarında Meşkhanelerde musiki eğitimi verildiği görülmüştür. II. Meşrutiyet Döneminden itibaren ise müzik dersinin önemi daha da artmış ve eğitim programları içerisinde müzik dersi yer almıştır (Karagöz,2016,s.669). Özellikle 1913'de Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı (Geçici İlk Okul Kanunu) ile altı sınıfa çıkarılan ilkokulların programı yeniden düzenlenmiş ve ilkokullarda resim iş, beden eğitimi, ziraat, ev idaresi, biçki-dikiş vb. ders programlarının yanında müzik dersine de yer verilmiştir(Karagöz ve Duman, 2014, s. 582).

Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlar

Müzik öğretmeni, müzik alanında yeterliliğini sağlamış ve öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği mesleki birikimi tamamlayarak öğretmenlik yapma yeterliliğine sahip kimselere denmektedir (Uçan, 1987 akt. Şentürk, 2001 s.136).

“Türkiye’de müzik öğretmeni yetiştirmeye, 1924 yılında Musiki Muallim Mektebi’nde başlanılmıştır. Ancak, bu okul zamanla, sanatçı yetiştiren bir kuruma dönüştüğü için müzik öğretmeni yetiştirme işine 1937-1938 eğitim yılından itibaren Gazi Orta Muallim ve Terbiye Enstitüsü’nde açılan müzik şubesinde devam edilmiştir” (Töreyn, 2002 s.1).

“1980 yılına kadar Eğitim Enstitüleri Müzik Bölümlerinde 3 yılda yetişen Müzik Öğretmenleri, 1980-1982 yılları arasında 4 yıllık Yüksek Öğretmen okullarında yetiştirilmiş, 1982’den itibaren ise müzik öğretmenleri üniversitelerde yetiştirilmektedir” (Şentürk, 2001 s.135).

Uçan (1994) Türkiye’de mesleki müzik eğitimini gerçekleştiren yükseköğretim kurumlarını 3 başlık altında değerlendirmiştir. Bunlar:

- Ülkemizde sahne sanatları ve müzik alanında nitelikli sanatçı, yorumcu ve araştırmacı yetiştiren konservatuarlar,
- Görsel sanatlar ve müzik alanlarında sanatçı ve araştırmacı yetiştiren (GSF) güzel sanatlar fakülteleri bünyesinde bulunan müzik ve müzikoloji bölümleri,
- Öğretim yöntem ve tekniklerini bilen, mesleki bilgi ve becerileni kullanabilen, profesyonel müzik eğitimcileri yetiştiren Eğitim fakülteleri bünyesinde bulunan güzel sanatlar eğitimi bölümü müzik eğitimi anabilim dallarıdır.

Bu kurumlar günümüzde de yapılarını ve işlevlerini büyük ölçüde korumaktadır. Ancak; eğitim fakülteleri müzik eğitimi anabilim dallarının yanı sıra konservatuarlar ve güzel sanatlar fakülteleri mezunlarının da pedagojik formasyon eğitimi alarak MEB’e bağlı kurumlarda müzik öğretmeni olarak çalışabilmeleri sebebiyle bu bölümler de müzik öğretmeni yetiştiren kurumlar arasında değerlendirilebilir.

Branş Değiştiren Öğretmenler

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığının 4+4+4 sistemine geçmesi ile birlikte sınıf öğretmenliği kadrolarında oluşan norm fazlası öğretmenlerin sorununa çözüm olarak öğretmenlerin üniversitede aldıkları yan alanlarına geçişi sağlanmıştır.

“Öğretmen eğitiminde, öğretmen adayının öğrenim gördüğü branş ile ilgili alan bilgisini öğrenmesi zorunluluktur. Örneğin matematik öğretmenliği bölümünden mezun olan öğretmenin matematik alanı ile ilgili alan bilgisine

sahip olması dolayısıyla matematik alanına ilişkin teorik bilgileri ve matematik öğretim becerilerini kazanmış olmalıdır. Bir öğretmenin meslek hayatında başarılı olabilmesi için kendi branşındaki uzmanlık alanını iyi bilmesi gerekir. Çünkü bilinmeyen bir şey öğretilmemektedir” (Helvacıoğlu, 2011 akt. Gür Erdoğan, Demirtaş, vd s.4).

Milli Eğitim Bakanlığı İnsan Kaynaklarının Valiliklere Gönderdiği 68898891/903190953 sayılı 21/11/2014 tarihli yazısında belirttiği üzere:

“2012 yılında 6287 sayılı Kanun ile eğitim sisteminde yapılan değişiklikler sonucunda sınıf öğretmenliğinde oluşan fazlalığın giderilmesine yönelik olarak Talim ve Terbiye Kurulu’nun 07/07/2009 tarihli ve 80 sayılı kararı ile 12/02/2012 tarihli ve 5510 sayılı mütalaası çerçevesinde sınıf öğretmenlerine istemeleri halinde ve daha sonra hizmet içi eğitim yoluyla yetiştirilmek üzere Zihin Engelliler Sınıfı Öğretmenliğine veya Teknoloji ve Tasarım öğretmenliğine alan değişikliği imkanı verilmiştir” (TTKB, 2014).

Tablo 1. Alan değişikliği yapan Sınıf Öğretmenlerinin Branşlara Göre Dağılımı

Branş	Sayı
Beden Eğitimi	4270
Fen Bilgisi	3400
Görsel Sanatlar	1400
İlköğretim Matematik	4219
İngilizce	3200
Matematik	1000
Müzik	3330
Okul Öncesi	3500
Rehberlik	5120
Tarih	580
Sosyal Bilgiler	2728

(www.mebhaberleri.net, 7 Ekim 2012 akt. Eskicumalı, A., Demirtaş, Z., Gür Erdoğan, D., ve Arslan, S. 2014 s.5)

Tablo 1’e göre 3330 sınıf öğretmeni alan değişikliği yaparak müzik öğretmenliği alanına geçiş yapmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) yayınladığı verilere göre alan değişikliği atamalarından önce sınıf öğretmenliği branşında 16163 norm kadro fazlalığı bulunurken, yeni atamaların ardından 9291 sınıf öğretmeni ihtiyacı ortaya çıkmıştır. MEB’in tüm öğretmenlik branşlarında, alan değişikliği atamalarından sonra 1727 norm kadro fazlası kalırken öğretmen açığı ise 127472 olarak belirlenmiştir (MEB,2012 Akt. Eskicumalı, Demirtaş , Gür Erdoğan ve Arslan, 2014 s.6).

Türkiye’de müzik öğretmeni ihtiyacının önemli bir bölümünü müzik öğretmenliği anabilim dalları karşılamaktadır. Bununla birlikte mesleki müzik eğitimi veren kurumlardan güzel sanatlar fakülteleri ve konservatuar mezunları da pedagojik formasyon eğitimi olarak müzik öğretmeni olmaya hak kazanmaktadırlar. Bunlara ek olarak Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda alan değişikliği yaparak sınıf öğretmenliğinden ayrılıp müzik öğretmenliğine geçiş yapmış öğretmenlerin ve ihtiyaç görülmesi durumunda diğer branş öğretmenlerinin de müzik derslerini yürüttükleri görülmektedir. Farklı alan bilgisi ve mesleki tecrübeye sahip bu öğretmenlerin, müzik dersinde hedeflenen kazanımları ne düzeyde gerçekleştirebildiği tartışılmalı bir konudur.

Ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşlerinin öğretmen değişkenine göre incelenmesi önem teşkil etmektedir. Öğrencilerin beğenilerinin, müziksel davranışlarının oluşmasında ve gelişmesinde öğretmenlerinin dersi işleme biçiminin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşleri öğretmen değişkenine göre incelenerek farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulmuştur. Bu benzerlikler ve farklılıklar araştırmanın problem durumunu oluşturmuştur.

Bu araştırmanın problemini, “Ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşleri öğretmen değişkenine göre farklılık göstermekte midir?” sorusu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Ortaokul öğrencilerinin kendi müzikal yeterliliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşleri, öğretmen değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- Ortaokul öğrencilerinin müzik dersinin işlenmesine yönelik görüş ve önerileri nelerdir?

Bu araştırmanın amacı; Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okuyan ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşlerinde, öğretmen değişkenine göre farklılıkları belirlemektir.

Bu araştırma, ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşleri doğrultusunda; müzik dersi etkinliklerinin, müzik dersi ile ilgili düşünce ve beklentilerinin öğretmen değişkenine bağlı olarak incelenmesini amaçlamaktadır. Elde edilen sonuçlar neticesinde eğitim-öğretim sürecinin etkin bir biçimde yürütülmesi konusunda yeni yaklaşımlar ortaya sunması bakımından

araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma, ortaokul öğrencilerinin müzik dersine yönelik görüşlerinin öğretmen değişkenine göre incelenmesi ve yorumlanmasına yönelik olması nedeniyle, betimsel bir araştırmadır. Araştırmada nicel verilerin analizi için nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli, nitel verilerin analizi için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmanın temellendirilmesi ve hedeflenen amaçlara ulaşılabilmesi için literatür tarama yapılarak konuyla ilgili kaynaklar saptanıp toplanmış, ilgili ders programları incelenip çözümlenerek veri toplama aracının kavramsal yapısı ve ana çerçevesi belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında Adıyaman ili Merkez ilçesine bağlı Mimar Sinan, Gümüşkaya, Fevzi Çakmak ve TOBB Yavuz Selim Ortaokullarının 5, 6, 7 ve 8. sınıfta öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın anket uygulamasına 694 öğrenci katılmıştır. Ankete katılan katılımcılardan bir öğrenci cevaplarında bazı soruları boş bırakması nedeniyle cevapları çalışmadan çıkarılmıştır. Görüşmeye ise 694 öğrenci içerisinde okulların 7. Sınıflarında okuyan ve sorulara gönüllü olarak cevap vermeyi kabul eden 15 öğrenci katılmıştır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	f	%
Kız	372	53,6
Erkek	322	46,4
Toplam	694	100

Tablo 2'ye göre ankete katılan öğrencilerin yarısından fazlası kız öğrencidir. Kız öğrencilerin sayısı 372 ve yüzdeleri %53,6 iken erkek öğrencilerin sayısı 322, yüzdelerinin %46,4 olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Katılımcıların Sınıflara Göre Dağılımı

Sınıf	f	%
5.sınıf	137	19,7
6.sınıf	223	32,1
7.sınıf	159	22,9
8.sınıf	175	25,2
Toplam	694	100

Tablo 3'e göre ankete katılan öğrencilerden 5. Sınıf öğrencilerinin sayısı 137, yüzdeleri %19,7 olduğu, 6.sınıf öğrencilerinin sayısı 223, yüzdelerinin %32,1 olduğu, 7.sınıf öğrencilerinin sayısı 159, yüzdelerinin %22,9 olduğu, 8.sınıf öğrencilerinin sayısı 175, yüzdelerinin %25,2 olduğu görülmektedir.

Mimar Sinan Ortaokulunda müzik derslerini diğer branş öğretmenleri, TOBB Yavuz Selim ve Fevzi Çakmak Ortaokulunda müzik derslerini Sınıf öğretmenliğinden alan değişikliği yaparak müzik öğretmenliği bölümüne geçiş yapmış öğretmenleri, Gümüşkaya Ortaokulunda ise Müzik öğretmenliği branşından mezun müzik öğretmeni yürütmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri toplama aracı olarak 2 bölümlü anket ve görüşme formu hazırlanmıştır. 1. bölümde öğrencilerin kendi müzikal yeterliklerine ilişkin sorular yer almaktadır. 2. bölümde uzman görüşleri alınarak hazırlanan, 20 sorudan oluşan 3'lü likert tipi anket formu kullanılarak öğrencilerin müzik dersine ilişkin görüşleri öğretmen değişkenine göre saptanmaya çalışılmıştır. 3. bölümde ise öğrencilerin müzik dersine ilişkin düşüncelerini ve önerilerini belirlemek amacıyla, yapılandırılmamış görüşme formu hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın temel amacı çerçevesinde cevapları aranan alt problemlere yönelik toplanan verilerin gerekli istatistiksel analizleri yapılmıştır. Araştırmanın birinci alt problemi olan ortaokul öğrencilerinin kendi müzikal yeterliklerine ilişkin görüşlerinin ne düzeyde olduğunu belirlemek için frekans ve yüzde değerleri kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci alt problemine yönelik olarak; gruplara ait ortalamaların veya varyansların homojen olmadığı ve

normal dağılıma sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple analizlerde non-parametrik testlerden Kruskal-Wallis ve Mann Whitney U testleri kullanılmıştır. “Kruskal-Wallis testi üç ya da daha fazla örnekleme karşılaştırmak için kullanılan bir testtir”(Y. Yılmaz ve Yılmaz, 2005 s.181). “Mann Whitney U testi, iki ilişkisiz örneklemeden elde edilen puanların birbirlerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini test eder” (Büyüköztürk, 2010). Analizlerde anlamlılık değeri $p < 0.05$ olarak ele alınmıştır. Yapılan güvenilirlik analizinde araştırmada kullanılan veri toplama aracının Cronbach alpha değerinin (α) .88 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, veri toplama aracının güvenilir olduğunu göstermektedir. 3. alt probleme yönelik olarak ise içerik analizi kullanılarak, toplanan veriler özetlenip yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Tablo 4. Öğrencilerin “Nota Okumayı Biliyor musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevapların Dağılımı

Okul Adı	Evet	%	Hayır	%	Toplam
Mimar Sinan	39	20,97	147	79,03	186
TOBB Yavuz Selim	94	70,15	40	29,85	134
Gümüşkaya	144	85,21	25	14,79	169
Fevzi Çakmak	116	56,59	89	43,41	205
Toplam	393	100	301	100	694

Tablo 4’te görüldüğü gibi Mimar Sinan Ortaokulunda ankete katılan 186 öğrenciden 39 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, nota okumayı bildiğini belirtirken, 147 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, nota okumayı bilmediğini ifade etmiştir. TOBB Yavuz Selim Ortaokulunda ankete katılan 134 öğrenciden 94 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, nota okumayı bildiğini belirtirken, 40 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, nota okumayı bilmediğini ifade etmiştir. Gümüşkaya Ortaokulunda ankete katılan 169 öğrenciden 144 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, nota okumayı bildiğini belirtirken, 25 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, nota okumayı bilmediğini ifade etmiştir. Fevzi Çakmak Ortaokulunda ankete katılan 205 öğrenciden 116 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, nota okumayı bildiğini belirtirken, 89 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, nota okumayı bilmediğini ifade etmiştir.

Bu bulgulara göre kendi alanından mezun müzik öğretmenin olduğu

okuldaki öğrencilerin, diğer okullara göre nota okuma becerisini daha iyi kazandıkları söylenebilir.

Tablo 5. Öğrencilerin “Herhangi Bir Müzik Aleti Çalıyor musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevapların Dağılımı

Okul Adı	Evet	%	Hayır	%	Toplam
Mimar Sinan	39	20,97	147	79,03	186
TOBB Yavuz Selim	81	60,45	53	39,55	134
Gümüşkaya	138	81,66	31	18,34	169
Fevzi Çakmak	157	76,59	48	23,41	205
Toplam	415	100	279	100	694

Tablo 5’te görüldüğü gibi Mimar Sinan Ortaokulunda ankete katılan 186 öğrenciden 39 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, herhangi bir müzik aleti çaldığını belirtirken, 147 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, herhangi bir müzik aleti çalmadığını ifade etmiştir. Evet diyen öğrenciler TOBB Yavuz Selim Ortaokulunda ankete katılan 134 öğrenciden 81 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, herhangi bir müzik aleti çaldığını belirtirken, 53 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, herhangi bir müzik aleti çalmadığını ifade etmiştir. Gümüşkaya Ortaokulunda ankete katılan 169 öğrenciden 138 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, herhangi bir müzik aleti çaldığını belirtirken, 31 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, herhangi bir müzik aleti çalmadığını ifade etmiştir. Fevzi Çakmak Ortaokulunda ankete katılan 205 öğrenciden 157 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, herhangi bir müzik aleti çaldığını belirtirken, 48 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, herhangi bir müzik aleti çalmadığını ifade etmiştir.

Nota okuma becerisini diğer okullara göre daha iyi düzeyde gerçekleştiren öğrencilerin çalgı kullanabilme oranlarının da diğer okullardaki öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 5’te elde edilen bulguların, Tablo 6’da elde edilen bulgular ile örtüştüğü görülmektedir.

Tablo 6’da görüldüğü gibi, öğrencilerin “Müzik dersinde çalgınızı kullanıyor musunuz?” sorusuna; Mimar Sinan Ortaokulunda ankete katılan 186 öğrenciden 14 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, müzik dersinde çalgılarını kullandıklarını belirtirken, 172 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, müzik dersinde çalgılarını kullanmadıklarını ifade etmiştir. TOBB Yavuz Selim Ortaokulunda ankete katılan 134 öğrenciden 68 öğrenci “Evet” seçeneğini

işaretleyerek, müzik dersinde çalgılarını kullandıklarını belirtirken, 66 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, müzik dersinde çalgılarını kullanmadıklarını ifade etmiştir. Gümüşkaya ortaokulunda ankete katılan 169 öğrenciden 126 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, müzik dersinde çalgılarını kullandıklarını belirtirken, 43 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek, müzik dersinde çalgılarını kullanmadıklarını ifade etmiştir. Fevzi Çakmak Ortaokulunda ankete katılan 205 öğrenciden 142 öğrenci “Evet” seçeneğini işaretleyerek, müzik dersinde çalgılarını kullandıklarını belirtirken, 63 öğrenci ise “Hayır” seçeneğini işaretleyerek müzik dersinde çalgılarını kullanmadıklarını ifade etmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin “Müzik Dersinde Çalgı Kullanıyor musunuz?” Sorusuna Verdiği Cevapların Dağılımı

Okul Adı	Evet	%	Hayır	%	Toplam
Mimar Sinan	14	7,53	172	92,47	186
TOBB Yavuz Selim	68	50,75	66	49,25	134
Gümüşkaya	126	74,56	43	25,44	169
Fevzi Çakmak	142	69,27	63	30,73	205
Toplam	350	100	344	100	694

Tablo 5’de herhangi bir müzik aleti çalıyor musunuz? Sorusuna verilen cevaplara bakıldığında Mimar Sinan ortaokulu öğrencilerinin %20.97’sinin “Evet” cevabı vermesi, Tablo 6’da ise Müzik dersinde çalgınızı kullanıyor musunuz? Sorusuna Mimar Sinan ortaokulu öğrencilerinin %7.53 oranında “Evet” cevabı vermesi dikkat çekicidir. Mimar Sinan ortaokulunda müzik derslerini yürütmekte olan diğer branş öğretmeninin, müzik derslerinde öğrencilere genel olarak çalgılarını kullandırmadıkları ve müzik derslerini çalgı kullanmadan işlediği söylenebilir.

Müzikal yeterliliğe ilişkin bulgulara genel olarak bakıldığında: Çalışmaya katılan okullar arasında kendi alanından mezun müzik öğretmenin çalıştığı okulda öğrencilerin teorik bilgilerinin ve çalgı çalma becerilerinin diğer okullardan daha iyi seviyede olduğu söylenebilir. Herhangi bir müzik aleti çaldığını söyleyen öğrencilerin çoğunluğunun kendi branşından mezun müzik öğretmeni ve sınıf öğretmenliği branşından mezun ancak alan değişikliği ile müzik öğretmenliğine geçiş yapmış öğretmenin çalıştığı okulda okuyan öğrenciler olduğu söylenebilir. “Müzik dersinde çalgınızı kullanıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında çalgı kullanan öğrencilerin

çoğunluğunun kendi branşından mezun müzik öğretmeni ve sınıf öğretmenliği branşından mezun ancak alan değişikliği ile müzik öğretmenliğine geçiş yapmış öğretmenin çalıştığı okulda okuyan öğrenciler olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Öğrencilerin “Müzik Dersini Seviyorum” Önermesine Verdikleri Cevapların Kruskal-Wallis Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Kİ-kare	Df	p	M-W
Mimar Sinan	186	363,51				1-2,
TOBB Yavuz Selim	134	233,82	116,57	3	,000	1-3,
Gümüşkaya	169	385,49				2-3,
Fevzi Çakmak	205	375,96				2-4
Toplam	694					

Tablo 7’ye göre öğrencilerin müzik dersini seviyorum ifadesine verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p \leq 0,01$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında müzik öğretmenliği bölümünden mezun müzik öğretmenin çalıştığı Gümüşkaya Ortaokulu öğrencilerinin müzik dersini önemli bulduğu, sınıf öğretmenliğinden alan değişikliği yaparak müzik öğretmenliğine geçiş yapmış öğretmenin çalıştığı TOBB Yavuz Selim Ortaokulu öğrencilerinin ise müzik dersini diğer okullar kadar önemli bulmadıkları görülmektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin “Müzik Dersini Seviyorum” Önermesine Verdikleri Cevapların Mann Whitney U Testi Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Mimar Sinan	186	185,00	34409,50	7905,50	,000
TOBB Yavuz Selim	134	126,50	16950,50		
TOBB Yavuz Selim	134	114,90	15396,00	6351,00	,000
Gümüşkaya	169	181,42	30660,00		
TOBB Yavuz Selim	134	127,43	17076,00	8031,00	,000
Fevzi Çakmak	205	197,82	40554,00		

Tablo 8’de görüldüğü gibi müzik dersini seviyorum önermesine verilen cevaplar incelendiğinde, Mimar Sinan Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, TOBB Yavuz Selim Ortaokulu ile Gümüşkaya Ortaokulu ve TOBB Yavuz Selim Ortaokulu ile Fevzi Çakmak Ortaokulu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p \leq 0,01$).

Genel olarak bakıldığında müzik öğretmenliği bölümünden mezun müzik öğretmenin çalıştığı Gümüşkaya ortaokulu öğrencilerinin, sınıf öğretmenliğinden mezun müzik öğretmenlerinin ve diğer branş öğretmenlerinin

müzik dersini yürüttüğü okullarda okuyan öğrencilere göre müzik dersini daha çok sevdiği söylenebilir. Ancak diğer branş öğretmenlerinin müzik derslerini yürüttüğü Mimar Sinan ortaokulu öğrencileri ile müzik öğretmenliği branşından mezun öğretmenin çalıştığı Gümüşkaya öğrencilerinin müzik derslerini benzer seviyede sevmesi dikkat çekicidir.

Tablo 9. Öğrencilerin “Müzik Aleti Çalmayı Seviyorum” Önermesine İlişkin Kruskal-Wallis Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	KI-kare	Df	p	M-W
Mimar Sinan	186	315,02				
TOBB Yavuz Selim	134	292,76	47,507	3	,000	1-3,1-4,
Gümüşkaya	169	397,9				2-3,
Fevzi Çakmak	205	371,2				2-4,3-4
Toplam	694					

Tablo 9'a göre öğrencilerin müzik aleti çalmayı seviyorum ifadesine verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında müzik öğretmenliği bölümünden mezun müzik öğretmenin çalıştığı Gümüşkaya Ortaokulu öğrencilerinin müzik dersinde müzik aleti çalmayı sevdikleri, sınıf öğretmenliğinden alan değişikliği yaparak müzik branş öğretmenliğine geçiş yapmış öğretmenin çalıştığı TOBB Yavuz Selim Ortaokulu öğrencilerinin ise müzik dersinde müzik aleti çalmayı diğer okullara göre daha az sevdikleri görülmektedir.

Müzik öğretmenliği mezunu müzik öğretmenin çalıştığı Gümüşkaya ortaokulu öğrencilerinin müzik aleti çalmayı sevdikleri görülmektedir. Bu bulgu “Herhangi Bir Müzik Aleti Çalıyor musunuz? ve “Müzik Dersinde Çalgı Kullanıyor musunuz? sorularına verilen cevapların bulguları ile örtüştüğü görülmektedir. Ancak diğer branş öğretmeninin müzik dersini yürüttüğü Mimar Sinan ortaokulu öğrencilerinin “Müzik Dersinde Çalgı Kullanıyor musunuz? sorusuna verdikleri cevapların bulguları ile örtüşmediği görülmektedir. Bu durumun kaynağının, öğrencilerin müzik aleti çalmayı sevdikleri veya müzik aleti çalmayı istedikleri ancak müzik derslerini yürütmekte olan diğer branş öğretmenlerinin bu konuda yetersiz oldukları ve ya öğrencilerin bu isteklerini karşılayacak yeterli donanımda olmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 10. Öğrencilerin “Müzik Aleti Çalmayı Seviyorum” Önermesine Verdikleri Cevapların Mann Whitney U Testi Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Mimar Sinan	186	157,62	29317,00	11926,00	,000
Gümüşkaya	169	200,43	33873,00		
Mimar Sinan	186	178,90	33275,00	15884,00	,000
Fevzi Çakmak	205	211,52	43361,00		
TOBB Yavuz Selim	134	127,44	17077,50	8032,50	,000
Gümüşkaya	169	171,47	28978,50		
TOBB Yavuz Selim	134	146,76	19666,50	10621,50	,000
Fevzi Çakmak	205	185,19	37963,50		
Gümüşkaya	169	196,00	33123,50	15886,50	,035
Fevzi Çakmak	205	180,50	37001,50		

Tablo 10’da görüldüğü gibi Müzik aleti çalmayı seviyorum önermesine verilen cevaplar incelendiğinde, Mimar Sinan Ortaokulu ile Gümüşkaya Ortaokulu, Mimar Sinan Ortaokulu ile Fevzi Çakmak Ortaokulu, TOBB Yavuz Selim Ortaokulu ile Gümüşkaya Ortaokulu, TOBB Yavuz Selim Ortaokulu ile Fevzi Çakmak Ortaokulu, Gümüşkaya Ortaokulu ile Fevzi Çakmak Ortaokulu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Tablo 11. Öğrencilerin “Müzik Dersi Önemli Bir Derstir” Önermesine İlişkin Cevapların Kruskal- Wallis Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Kİ-kare	Df	p	M-W
Mimar Sinan(1)	186	338,15	55,799	3	,000	1-2,
TOBB Yavuz Selim (2)	134	251,05				1-3,
Gümüşkaya(3)	169	403,87				2-3,
Fevzi Çakmak(4)	205	372,56				2-4
Toplam	694					

Tablo 11’de görüldüğü gibi öğrencilerin müzik dersi önemli bir derstir ifadesine verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,01$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında müzik öğretmenliği bölümünden mezun müzik öğretmenin çalıştığı Gümüşkaya Ortaokulu öğrencilerinin müzik dersini önemli bulduğu, sınıf öğretmenliğinden alan değişikliği ile müzik öğretmenliğine geçiş yapmış öğretmenin çalıştığı TOBB Yavuz Selim Ortaokulu öğrencilerinin ise müzik dersini diğer okullar kadar önemli bulmadıkları görülmektedir.

Tablo 12. Öğrencilerin “Müzik Dersi Önemli Bir Derstir” Önermesine Verdikleri Cevapların Mann Whitney U Testi Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Mimar Sinan	186	177,60	33034,50	9280,50	,000
TOBB Yavuz Selim	134	136,76	18325,50		
Mimar Sinan	186	161,90	30114,00	12723,00	,001
Gümüşkaya	169	195,72	33076,00		
TOBB Yavuz Selim	134	116,00	15543,50	6498,50	,000
Gümüşkaya	169	180,55	30512,50		
TOBB Yavuz Selim	134	133,29	17861,50	8816,50	,000
Fevzi Çakmak	205	193,99	39768,50		

Tablo 12’de görüldüğü gibi müzik dersi önemli bir derstir önermesine verilen cevaplar incelendiğinde Mimar Sinan Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, Mimar Sinan Ortaokulu ile Gümüşkaya Ortaokulu, Gümüşkaya Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, Fevzi Çakmak Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p \leq 0,01$).

Bu bulguların, müzik öğretmenliğinden mezun müzik öğretmenin lehine olduğu görülmektedir. Müzik derslerinde öğretmenin dersi işleyiş biçiminin öğrencilerin müzik dersinin önemini kavramasında belirleyici olduğu düşünülebilir.

Tablo 13. “Müzik Dersinde Müzik Aleti Çalıyorum” Önermesine İlişkin Cevapların Kruskal- Wallis Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Kİ-kare	Df	p	M-W
Mimar Sinan(1)	186	210,11	182,274	3	,000	1-2,1-3,1-4, 2-3,2-4,3-4
TOBB Yavuz Selim (2)	134	332,44				
Gümüşkaya(3)	169	452,62				
Fevzi Çakmak(4)	205	395,33				
Toplam	694					

Tablo 13’te göre öğrencilerin müzik dersinde müzik aleti çalıyorum önermesine verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p \leq 0,01$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında Müzik öğretmenliği bölümünden mezun müzik öğretmenin çalıştığı Gümüşkaya Ortaokulu öğrencilerinin müzik dersinde müzik aleti çaldıkları, diğer branş öğretmenlerinin müzik dersini yürüttüğü Mimar Sinan Ortaokulu öğrencilerinin ise müzik dersinde müzik aletini diğer okullardan daha az çaldıkları görülmektedir.

Tablo 14. Öğrencilerin “Müzik Dersinde Müzik Aleti Çalıyorum” Önermesine Verdikleri Cevapların Mann Whitney U Testi Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Mimar Sinan	186	136,85	25454,50	8063,50	,000
TOBB Yavuz Selim	134	193,32	25905,50		
Mimar Sinan	186	118,26	21996,00	4605,00	,000
Gümüşkaya	169	243,75	41194,00		
Mimar Sinan	186	142,00	26412,50	9021,50	,000
Fevzi Çakmak	205	244,99	50223,50		
TOBB Yavuz Selim	134	122,63	16432,50	7387,50	,000
Gümüşkaya	169	175,29	29623,50		
TOBB Yavuz Selim	134	151,49	20299,00	11254,00	,001
Fevzi Çakmak	205	182,10	37331,00		
Gümüşkaya	169	203,59	34406,00	14604,00	,001
Fevzi Çakmak	205	174,24	35719,00		

Tablo 14’te görüldüğü gibi müzik dersinde müzik aleti çalıyorum önermesine verilen cevaplar incelendiğinde Mimar Sinan Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, Mimar Sinan Ortaokulu ile Gümüşkaya Ortaokulu, Mimar Sinan Ortaokulu ile Fevzi Çakmak Ortaokulu, Gümüşkaya Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, Fevzi Çakmak Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, Gümüşkaya Ortaokulu ile Fevzi Çakmak Ortaokulu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p \leq 0,01$).

Müzik öğretmenliğinden mezun müzik öğretmenin çalıştığı Gümüşkaya Ortaokulu öğrencilerinin müzik derslerinde, diğer öğretmenlerin çalıştığı okulların öğrencilerine göre daha çok müzik aleti çaldıkları söylenebilir. Bu bulguların birinci alt problemde öğrencilerin kendi müzikal yeterliliğine ilişkin görüşlerine yönelik sorulan bulgular ile örtüştüğü görülmektedir.

Tablo 15. “Müzik Dersinde Şarkı Söylüyorum” Önermesine İlişkin Cevapların Kruskal-Wallis Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Kİ-kare	Df	p	M-W
Mimar Sinan(1)	186	365,91	74,154	3	,000	1-2,2-3,2-4
TOBB Yavuz Selim (2)	134	225,19				
Gümüşkaya(3)	169	391,76				
Fevzi Çakmak(4)	205	374,25				
Toplam	694					

Tablo 15’de görüldüğü gibi öğrencilerin müzik dersinde şarkı söylüyorum ifadesine verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p \leq 0,01$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında

müzik öğretmenliği bölümünden mezun müzik öğretmenin çalıştığı Gümüşkaya Ortaokulu öğrencilerinin müzik dersinde diğer okullara göre daha fazla şarkı söyledikleri, sınıf öğretmenliği bölümünden alan değişikliği yaparak müzik öğretmenliği branşına geçiş yapmış öğretmenin çalıştığı TOBB Yavuz Selim Ortaokulu öğrencilerinin ise müzik dersinde diğer okullara göre daha az şarkı söyledikleri görülmektedir.

Tablo 16. Öğrencilerin “Müzik Dersinde Şarkı Söylüyorum” Önermesine Verdikleri Cevapların Mann Whitney U Testi Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Mimar Sinan	186	187,74	34920,00	7395,00	,000
TOBB Yavuz Selim	134	122,69	16440,00		
TOBB Yavuz Selim	134	112,41	1562,50	6017,50	,000
Gümüşkaya	169	183,39	30993,50		
TOBB Yavuz Selim	134	125,10	16763,50	7718,50	,000
Fevzi Çakmak	205	199,35	40866,50		

Tablo 16’da görüldüğü gibi müzik dersinde şarkı söylüyorum önermesine verilen cevaplar incelendiğinde Mimar Sinan Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, Gümüşkaya Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, Fevzi Çakmak Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p \leq 0,01$).

Tablo 17. “Müzik Öğretmeni Olmak İstiyorum” Önermesine İlişkin Cevapların Kruskal-Wallis Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Kİ-kare	Df	p	M-W
Mimar Sinan(1)	186	344,36				
TOBB Yavuz Selim (2)	134	248,82	91,535	3	,000	1-2,1-3,
Gümüşkaya(3)	169	445,09				2-3,
Fevzi Çakmak(4)	205	334,40				2-4,3-4
Toplam	694					

Tablo 17’ye göre öğrencilerin müzik öğretmeni olmak istiyorum ifadesine verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p \leq 0,01$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında müzik öğretmenliği bölümünden mezun müzik öğretmenin çalıştığı Gümüşkaya Ortaokulu öğrencilerinin diğer okullardaki öğrencilere göre müzik öğretmeni olmayı daha çok istedikleri görülmektedir. Sınıf öğretmenliğinden alan deği-

şikliği yaparak müzik öğretmenliğine geçiş yapmış müzik öğretmenin çalıştığı TOBB Yavuz Selim Ortaokulu öğrencilerinin ise müzik öğretmeni olmayı diğer okullara göre daha az istedikleri görülmektedir.

Tablo 18. Öğrencilerin “Müzik Öğretmeni Olmak İstiyorum” Önermesine Verdikleri Cevapların Mann Whitney U Testi Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Mimar Sinan	186	178,56	33212,00	9103,00	,000
TOBB Yavuz Selim	134	135,43	18148,00		
Mimar Sinan	186	153,94	28633,50	11242,50	,000
Gümüşkaya	169	204,48	34556,50		
TOBB Yavuz Selim	134	103,88	13920,50	4875,50	,000
Gümüşkaya	169	190,15	32135,50		
TOBB Yavuz Selim	134	144,50	19363,00	10318,00	,000
Fevzi Çakmak	205	186,67	38267,00		
Gümüşkaya	169	220,46	37258,50	11751,50	,000
Fevzi Çakmak	205	160,32	32866,50		

Tablo 18’de görüldüğü gibi müzik öğretmeni olmak istiyorum önermesine verilen cevaplar incelendiğinde Mimar Sinan Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, Mimar Sinan Ortaokulu ile Gümüşkaya Ortaokulu, TOBB Yavuz Selim Ortaokulu ile Gümüşkaya Ortaokulu, TOBB Yavuz Selim Ortaokulu ile Fevzi Çakmak Ortaokulu, Gümüşkaya Ortaokulu ile Fevzi Çakmak Ortaokulu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p \leq 0,01$).

Tablo 19. “Müzik Dersi Kendime Güvenimi Artırıyor” Sorusuna İlişkin Cevapların Kruskal- Wallis Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Kİ-kare	Df	p	M-W
Mimar Sinan(1)	186	367,51	58,249	3	,000	1-2, 2-3, 2-4
TOBB Yavuz Selim (2)	134	238,13				
Gümüşkaya(3)	169	388,35				
Fevzi Çakmak(4)	205	367,16				
Toplam	694					

Tablo 19’da görüldüğü gibi öğrencilerin “müzik dersi kendime güvenimi artırıyor” ifadesine verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p \leq 0,01$). Müzik öğretmenliği mezunu öğretmenin müzik derslerini yürüttüğü okul olan Gümüşkaya Ortaokulu’nda öğrencilerin, müzik dersi sonucunda kendilerine olan güvenlerinin daha çok arttığı söylenebilir.

Tablo 20. Öğrencilerin “Müzik Dersi Kendime Güvenimi Arttırıyor” Önermesine Verdikleri Cevapların Mann Whitney U Testi Analizi

Okul Adı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Mimar Sinan	186	185,30	34465,00	7850,00	,000
TOBB Yavuz Selim	134	126,08	16895,00		
TOBB Yavuz Selim	134	115,17	15433,00	6388,00	,000
Gümüşkaya	169	181,20	30623,00		
TOBB Yavuz Selim	134	131,88	17671,50	8626,50	,000
Fevzi Çakmak	205	194,92	39958,50		

Tablo 20’de görüldüğü gibi müzik dersi kendime güvenimi arttırıyor önermesine verilen cevaplar incelendiğinde Mimar Sinan Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, Gümüşkaya Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu, Fevzi Çakmak Ortaokulu ile TOBB Yavuz Selim Ortaokulu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,01$).

Tablo 21. Görüşmeye Katılan Öğrencilerin Okuduğu Okullar

Veri Toplanan Okullar	Öğrenci Numaraları
TOBB Yavuz Selim Ortaokulu	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5
Fevzi Çakmak Ortaokulu	Ö6, Ö7, Ö8
Gümüşkaya Ortaokulu	Ö9
Mimar Sinan Ortaokulu	Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15

Tablo 21’de görüldüğü gibi görüşmeye katılan öğrencilerin okuduğu okullar sırasıyla verilmiştir. Tabloya göre TOBB Yavuz Selim Ortaokulunda “Ö1...Ö5”, Fevzi Çakmak Ortaokulunda “Ö6...Ö8”, Gümüşkaya Ortaokulunda “Ö9”, Mimar Sinan Ortaokulunda ise “Ö10...Ö15” okumaktadır. Görüşmeye katılan öğrencilerin cevaplarının analizi Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 22. Müzik Dersi Sizce Nasıl Olmalıdır? Müzik Dersi Hakkında Ne Düşünüyorsunuz? Sorularına Verilen Cevaplar.

Tema	Kodlar	Katılımcı	F	%
Görüş	Müzik dersinde çalgı kullanılmıyor	Ö2, Ö3, Ö7, Ö9, Ö13, Ö14	6	40
	Müzik dersi eğlenceli geçmiyor	Ö5, Ö10, Ö12, Ö13, Ö14	5	33,33
	Müziksel etkinlikler yeteri kadar yapılmıyor	Ö1, Ö10, Ö11, Ö15	4	26,66
Öneri	Müzik dersinde farklı müzik aletleri kullanılmalı	Ö6, Ö8, Ö9	3	20
	Müzik dersinde şarkı söylenmeli	Ö4, Ö12, Ö15	3	20
	Müzik dersi müzik odasında olmalı	Ö9, Ö10, Ö11	3	20

Tablo 22 incelendiğinde görüş teması kapsamında “müzik dersinde çalgı kullanılmıyor”, “müzik dersi eğlenceli geçmiyor”, “müziksel etkinlikler yeteri

kadar yapılmıyor” olmak üzere 3 kod, öneri teması kapsamında “müzik dersinde farklı müzik aletleri kullanılmalı”, “müzik dersinde şarkı söylenmeli”, “müzik dersi müzik odasında olmalı” 3 kod bulunmaktadır. Öğrencilerin kendi cümlelerinden bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

- Ö2: Derslerde çalgı aleti çalınmalı, müzik yapılmalı.
 - Ö14: Müzik dersinde çalgı aletleri kullanılmalı ve daha eğlenceli olmalı. Müzik dersinde sadece ders kitabı kullanıyoruz.
 - Ö5: Müzik dersini eğlenceli hale getirilmesi gerekiyor.
 - Ö13: Bence müzik dersinde çalgılardan yararlanabiliriz, müzik aleti getirebiliriz derse, ...Çünkü bu şekilde ders daha eğlenceli geçeceğine inanıyorum.
 - Ö10: İstedğim gibi ders işleyen matematik öğretmenimiz var, ders işlerken derste etkinlik yaparak dersi bize sevdiriyor. Müzik dersinde ise sadece ders kitabını kullanıyoruz.
 - Ö15: Öğretmenin öğrenciyi çok zorlamaması gerekiyor. Arada kendisinin de söylemesini isterim, sıkıcı geçmesini istemem ve sürekli kitaptan işlemesini de istemem, Türkçe öğretmenimizin ders arasında akıllı tahtadan bize farklı etkinlikler yapması çok güzel.
 - Ö8: Ben müzik öğretmeni olsaydım çocuklara melodika çalmayı ve farklı çalgı aletleri öğrettirdim.
 - Ö6: Müzik dersinde flüt kullanıyoruz, derslerde farklı-farklı müzikler öğretilmeli ve farklı müzik aletlerinin de kullanılması lazım.
 - Ö12: Bence müzik dersi isteyen kalkıp şarkı söylemeli, zorlama olmamalı, ben müzik öğretmeni olsaydım dersi daha eğlenceli geçmesi için uğraşır-dım ve isteyene şarkı söyletirdim.
 - Ö4: Öğrencilerle iyi anlaşılmalı, derste şarkı söylenmeli.
 - Ö9: Müzik dersi bir ders daha uzatılmalı, müzik odası olmalı, arkadaşlarımızın gitar bağlama vb çalgıları çalmalarını sağlanmalı.
 - Ö11: Müzik dersi müzik sınıfında olmalı, müziğe yatkın olanların okul içi ve okul dışında konser vb. etkinliklere katılımları sağlanmalı.
- Mimar Sinan Ortaokulu öğrencilerinin görüşleri incelendiğinde:
- Öğrencilerin müzik dersini eğlenceli bulmadıkları,
 - Müziksel etkinliklerin ders içerisinde yeteri kadar yapılmadığı,
 - Derslerde sadece ders kitabının kullanıldığı,

- Ders işlenirken çalgılardan daha çok faydalanılması gerektiği gözlemlenmiştir.

Fevzi Çakmak Ortaokulu öğrencilerinin görüşleri incelendiğinde:

- Öğrencilerin farklı müzik aletlerini çalmak istedikleri söylenebilir.

TOBB Yavuz Selim Ortaokulu öğrencilerinin görüşleri incelendiğinde:

- Müzik derslerinde çalgı kullanılmadığı,
- Öğrencilerin ders sırasında müzik yaparak aktif olmak istedikleri söylenebilir.

Gümüşkaya Ortaokulu'nda görüş belirten tek öğrenci ise müzik dersinin haftalık ders saatinin artırılıp müzik odasında işlenmesi gerektiğini, gitar ve bağlama gibi çalgıların da derste yer almasını istediğini belirtmiştir.

Öğrenci görüşleri öğretmen değişkenine göre değerlendirildiğinde; diğer branş öğretmenin derste çalgıyı yeterince kullanmadığı, müziksel etkinliklere çoğunlukla yer vermediği, eğlenceli bir eğitim-öğretim ortamını oluşturamadığı söylenebilir. Sınıf öğretmenliğinden geçiş yapmış öğretmenlerin olduğu okullarda ise öğrencilerin nota çalışmaları yaptıkları ve şarkı söyledikleri görülmektedir. Ancak öğrencilerin görüşleri doğrultusunda bunların yeterli seviyede gerçekleşmediği söylenebilir. Müzik branş öğretmenin olduğu okulda ise sınıfta yalnızca 1 öğrencinin görüş bildirmesi dikkat çekicidir. Bu öğrenci de müzik dersinin 1 saat daha uzatılması gerektiğini ve okullarında müzik odası bulunması gerektiğini belirtmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Ortaokul öğrencilerinin müzik dersine yönelik görüşlerinin öğretmen değişkeni doğrultusunda incelenmesini hedef alan bu araştırmadan elde edilen bulgularla şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Müzik öğretmenliği bölümünden mezun öğretmenin çalıştığı okulda öğrencilerin nota okuma becerisini diğer okullara göre daha iyi kazandığı, çalgı çalma ve müzik dersinde çalgılarını kullanma oranlarının ise diğer okullara göre daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bahsi geçen kazanımlara yönelik en düşük oranların ise, müzik dersine diğer branş öğretmenin girdiği okulda olduğu tespit edilmiştir. Müzik dersini alan değişikliği yapmış öğretmenlerin yürüttüğü okullarda ise bu kazanımların daha az kazanıldığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Külah (2007)'in "İlköğretim İkinci Kademe Müzik Dersi Yaklaşımlarının Analizi" adlı çalışması ile Yazıcı

(2012)'nın "İlköğretim Müzik Dersinin Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunların, Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi" isimli çalışmalarında elde edilen sonuçlar ile örtüşmektedir. İki çalışmada da müzik derslerini sınıf öğretmenleri yerine müzik branş öğretmenlerinin yürütmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bulut ve Bulut (2011) ise çalışmalarında sınıf öğretmenlerinin temel müzik kuram bilgilerinin çok düşük düzeyde veya tamamen eksik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Müzik branş öğretmenin çalıştığı okuldaki öğrencilerin müzik dersini diğer okullardaki öğrencilere göre daha önemli buldukları sonucuna ulaşılmıştır. "Müzik öğretmeni olmak istiyorum" ifadesine verilen cevaplar incelendiğinde müzik branş öğretmenin çalıştığı okuldaki ve diğer okullardaki öğrenciler arasında müzik alan öğretmenin olduğu okul lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Topal (2008)'in araştırmasında elde ettiği bulgular bu tespiti destekler niteliktedir. Topal (2008) çalışmasında; A.T.S.O. Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Bölümü'nde öğrenim gören öğrencilerin çoğunluğunun mesleki müzik eğitimine yönelmelerinde ilköğretimdeki müzik öğretmenlerini model aldıkları sonucuna ulaşmıştır.

Sınıf öğretmenliğinden geçiş yapmış iki öğretmenin olduğu okullarda öğrencilerin müzik derslerinde nota çalışmaları yaptıkları ve şarkı söyledikleri görülmüştür. Ancak bu öğrencilerin görüşleri doğrultusunda yapılan bu çalışmaların yeterli seviyede gerçekleşmediği tespit edilmiştir. Bu bulgu Kocabaş (2000)'in "Sınıf Öğretmenlerinin Müzik Derslerindeki Yetersizliklerine İlişkin Görüşleri" isimli araştırmasında elde edilen sonuçlar ile örtüşmektedir. Kocabaş (2000) araştırmasında, sınıf öğretmenlerinin üniversitede müzik eğitimi aldığı fakat aldıkları eğitimin yeterli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Diğer branş öğretmenin olduğu okulda, müzik derslerinde sadece ders kitabı kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu okuldaki öğrencilerin derste, daha fazla çalgı kullanmak, daha fazla müziksel etkinliklere katılmak ve daha eğlenceli bir eğitim-öğretim ortamında ders işlemek istedikleri tespit edilmiştir.

Müzik öğretmenliğinden mezun öğretmenin olduğu okulda, müzik ders saatinin arttırılması ve okulda müzik odasının kurulması talebinin olduğu tespit edilmiştir. Yazıcı (2012) da "ilköğretim müzik dersinin uygulanmasında karşılaşılan sorunların, öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi" adlı araştırmasında, okullardaki müzik dersliğinin bulunmamasının ve müzik ders saatlerinin yetersiz olmasının müzik dersinin hedeflerine ulaşabilmesini engellediği sonucuna ulaşmıştır.

Öneriler

Bu araştırmada ulaşılan sonuçlar ışığında; öğrencilerin müzik dersindeki nota bilgisi, çalgı çalabilme, müziksel etkinliklere katılabilme kazanımlarının düzeylerini olumlu yönde etkilemesi sebebiyle müzik derslerini müzik öğretmenliği programından mezun öğretmenlerin yürütmesi önerilmektedir. Bununla birlikte sınıf öğretmenliğinden alan değişikliği ile müzik öğretmenliğine geçiş yapmış öğretmenlerin daha yoğun hizmet içi eğitimlere tabi tutularak, temel müzik teorisi ve çalgı eğitimi konusunda gelişim sağlamalarının faydalı olacağı düşünülmektedir. Müzik dersinin kazanımlarının daha verimli öğretilip aktarılabilmesi için bu dersin diğer branş öğretmenleri tarafından okutulmaması gerekmektedir. Öğrencilerin müzik dersi ile ilgili genel görüşleri dikkate alındığında; müzik dersinde farklı çalgıların kullanılması, müzik dersinin haftalık ders programındaki sayısının artırılması, müzik derslerinin müzik sınıfında işlenmesi önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Examination of Secondary School Students' Views
About Music Lesson According to Teacher Variable**

*

Hakan Kaya – Mehmet Can Çiftçiabaşı
Ministry of National Education, Mehmet Akif Ersoy University

An important part of a music teacher and music teacher in Turkey of the need to meet the moment the department. In addition, graduates of fine arts faculties and conservatories, among the institutions providing vocational music education, are also entitled to become music teachers by taking pedagogical formation training. In addition to these, it is seen that teachers who have left their classroom teachers and switched to music teachers by making field changes in schools affiliated to the Ministry of National Education and other branch teachers also conduct music lessons if needed. The extent to which these teachers, who have different field knowledge and professional experience, can achieve the targeted gains in music lessons is an issue that has been discussed.

It is important to examine middle school students' views on music lesson according to the teacher variable. It is thought that the way teachers teach the lesson is effective in the formation and development of students' tastes and musical behavior. In this study, the differences and similarities were revealed by examining the opinions of middle school students about the music lesson according to the teacher variable. These similarities and differences formed the problem of the research.

The problem of this study is, "Do middle school students' views on music lesson differ according to the teacher variable?" constitutes the question.

The following questions were sought in this study.

- What are the opinions of secondary school students regarding their own musical competence?
- Do secondary school students' views on music lesson differ significantly according to the teacher variable?
- What are the opinions and suggestions of secondary school students regarding the teaching of music lessons?

The purpose of this research; to determine the differences in the opinions of middle school students studying at schools affiliated to the Ministry of National Education regarding the music lesson according to the teacher variable.

This research, in line with the opinions of middle school students about the music lesson; it aims to examine the music lesson activities, thoughts and expectations about the music lesson depending on the teacher variable. As a result of the obtained results, the research is considered to be important in terms of bringing new approaches to the effective execution of the education-training process.

The study is a descriptive study, as it is aimed at examining and interpreting middle school students' views on music lesson according to the teacher variable. In the research, scanning model, one of the quantitative research methods, was used for the analysis of quantitative data, and content analysis, one of the qualitative research methods, was used for the analysis of qualitative data. In order to base the research and achieve the targeted aims, the literature was searched, the sources related to the subject were determined and collected, the relevant curriculum was analyzed and the conceptual structure and main framework of the data collection tool was determined.

In the 2017-2018 academic year, students studying in 5th, 6th, 7th and 8th grade of Mimar Sinan, Gümüşkaya, Fevzi Çakmak and TOBB Yavuz Selim Secondary Schools in the central district of Adıyaman province. 694 students participated in the survey application of the research. One of the participants of the questionnaire was excluded from the study because he left some questions blank in his answers. Out of 694 students, 15 students attending the 7th grade of schools and agreeing to answer the questions voluntarily participated in the interview.

In the research, a 2-part questionnaire and interview form were prepared as data collection tools. In the first part, there are questions about students' own musical competencies. In the second part, the opinions of the students about the music lesson were tried to be determined according to the teacher variable by using a 3-Likert type questionnaire consisting of 20 questions prepared by taking expert opinions. In the third part, an unstructured interview form was prepared in order to determine the thoughts and suggestions of the students about the music lesson.

Within the framework of the main purpose of the study, the necessary statistical analysis of the data collected for the sub-problems whose answers were sought was made. Frequency and percentage values were used to determine the level of opinions of middle school students regarding their own musical competence, which is the first sub-problem of the study. For the second sub-problem of the research; It has been determined that the means or variances of the groups are not homogeneous and have no normal distribution. For this reason, Kruskal-Wallis and Mann Whitney U tests, which are nonparametric tests, were used in the analysis. "Kruskal-Wallis test is a test used to compare three or more samples" (Y. Yılmaz & Yılmaz, 2005 p.181). "The Mann Whitney U test tests whether the scores obtained from two unrelated samples differ significantly from each other" (Büyüköztürk, 2010). The significance value was considered as $p < 0.05$ in the analyzes. In the reliability analysis, it was determined that the Cronbach alpha value of the data collection tool used in the research was (α) .88. This result shows that the data collection tool is reliable. For the third sub-problem, the collected data were summarized and interpreted using content analysis.

It was concluded that in the school where the teacher graduated from the music teaching department worked, students gained the ability to read notes better than other schools, and the rates of playing and using their instruments in music lessons were higher than other schools. The lowest rates for the aforementioned gains were found in the school where the other branch teacher attended the music lesson. It has been determined that these gains are earned less in the schools run by the teachers who have made the change in the music lesson.

It was concluded that the students at the school where the music branch teacher works found the music lesson more important than the students in other schools. When the answers given to the statement "I want to be a music teacher" were examined, it was seen that there was a significant difference between the students in the school where the music teacher works and in other schools in favor of the school where the teacher is a music teacher.

It has been observed that students in schools where there are two teachers who have switched from primary school teachers do notation studies and sing songs in music lessons. However, it was determined that these studies, which were made in line with the opinions of these students, were not realized at a sufficient level. It was concluded that only textbooks were

used in music lessons in the school where the other branch teacher was present. It was determined that the students in this school wanted to use more instruments, participate in more musical activities and teach in a more enjoyable educational environment. It has been determined that there is a demand to increase the hours of music lessons and to establish a music room in the school where a music teacher graduated from the school.

In the light of the results obtained in this research; it is recommended that teachers graduated from the music teaching program should conduct their music lessons as they positively affect the level of students' level of musical note knowledge, ability to play an instrument and participate in musical activities. However, it is thought that it will be beneficial for teachers who have switched from classroom teachers to music teachers with a change in their field, and to improve their basic music theory and instrument training by subjecting them to more intensive in-service training. In order to teach and transfer the achievements of the music lesson more efficiently, this lesson should not be taught by other branch teachers. Considering the general views of the students about the music lesson; it is recommended to use different instruments in the music lesson, to increase the number of the music lesson in the weekly course schedule, and to teach music lessons in the music class.

Kaynakça / References

- Akbulut, E. (2006). Günümüz Müzik Eğitimcisi Nasıl Olmalıdır? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (20), 23-28.
- Batıbay, D. ve Piji, D. (2006). Müzik öğretmeni adaylarının müzik derslerindeki başarıları ile müzikal yaratıcılıkları arasındaki ilişki. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 23 (23), 51-68.
- Başer, F. (2004). Müziğin okul öncesi dönemde çocuk gelişimine katkısı. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (8), 1-10.
- Biber Öz, N. (2001). İnsanın kültürel gelişiminde müzik eğitiminin önemi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 101-106.
- Bulut, D. ve Bulut, F. (2011). Sınıf Öğretmeni adaylarının temel müzik kuramlarlarının ölçülmesi ve değerlendirilmesi: Niğde Üniversitesi örneği. *E-Journal of New World Sciences Academy* 6,(3), 380-396.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). İstatistik, araştırma deseni spss uygulamaları ve yorum. (12. Baskı) içinde *Veri analizi el Kitabı* Ankara. Pegem Akademi Yayınları

- Eskicumalı, A., Demirtaş, Z., Gür Erdoğan, D. ve Arslan, S. (2014). Sınıf öğretmenliğinden branş öğretmenliğine geçiş sürecinin getirdiği sorunlar. *Sakarya Örneği. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 42 (42), 0-2.
- Kabataş, M. (2017). Okul öncesi dönemde müzik eğitiminin önemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 1-16.
- Karagöz, S. ve Duman, T. (2014). 1908-1928 yılları arası süreli yayınlarda yer alan eğitim görüşleri ve öneriler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 576-794.
- Karagöz, S. (2016). Cumhuriyet öncesi dönem eğitim ve öğretim programları ile ilgili görüş ve öneriler, *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(11) , 651-676.
- Kocabaş, A. (2000). Sınıf öğretmenlerinin müzik derslerindeki yetersizliklerine ilişkin görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (7), 7-11.
- Külah, İ. K. (2007). *İlköğretim ikinci kademedeki müzik dersiyaklaşımlarının analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özdemir, G. ve Yıldız G. (2010). Genel gelişim sürecinde müziksel gelişim. *Mehmet Akif Ersoy Üniv. Sosyal Bil. Ens. Dergisi* 2 (2), 77-90.
- Sezgin Nartgün, Ş. (2008). Aday öğretmenlerin gözüyle Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarına öğretmen atama esasları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 47-58.
- Şentürk, N. (2001). Musiki Muallim’den Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlar. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 135-142.
- Topal, D. (2008). *Anadolu güzel sanatlar lisesi müzik bölümü öğrencilerinin mesleki müzik eğitimine yönelmelerinde ilköğretim kademesindeki müzik öğretmenlerini model alma durumları: Antalya ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Töreyn, A. M. (2002). Müzik öğretmenliğinde ses eğitimi. *GÜGEF GSEB MEABD Müzed Dergisi*, Nisan.
- Türkmen U. (2010). Çocuğun bireysel toplumsal ve kültürel gelişiminde amatör müzik eğitiminin yeri problemleri ve çözüm öneriler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Dergisi* 9(3), 960-970.
- Uçan, A. (1994). *Müzik Eğitimi. (1. Baskı)*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları
- Yayla, F. (2009, Eylül). Müzik eğitimi ve istismar. 8. *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildiriler*, 23- 25 OMÜ
- Yazıcı, T. (2012). İlköğretim müzik dersinin uygulanmasında karşılaşılan sorunların, öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi: Trabzon İli Örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 185-200.

Yusuf, Y. ve Yılmaz, Y. (2005). Parametrik olmayan testlerin pazarlama alanındaki araştırmalarda kullanımı:1995-2002 arası yazın taraması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 177-199.

TTKB(2014).Öğretmenlik alanları. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretmenlikalanlari/icerik/201> 12.10.2019 tarihinde erişildi

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kaya, H. ve Çiftçi, M. C. (2020). Ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşlerinin öğretmen değişkenine göre incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1780-1810. DOI: 10.26466/opus.686395

Ortaöğretim Okullarında Uygulanan Program Dışı Etkinliklerin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.709149

*

Ali Kocayığit – Necla Ekinci**

* Öğretmen, MEB, Burdur/Türkiye

E-Posta: alikocayigit@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-0110-9422](https://orcid.org/0000-0003-0110-9422)

** Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muğla /Türkiye

E-Posta: alikocayigit@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-9953-5862](https://orcid.org/0000-0001-9953-5862)

Öz

Program dışı etkinlikler yoluyla edinilen deneyimler eğitim sürecinin önemli bir bileşenidir. Bu nedenle, eğitimcilerin olumlu bir sınıf ortamı oluşturmak için sadece sınıf içi değişkenleri değil, aynı zamanda gün boyunca öğrenciyi etkileyen diğer değişkenleri de göz önünde bulundurmaları gerekir. Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim okullarında uygulanmakta olan program dışı etkinlikleri öğretmen görüşlerine göre değerlendirmektir. Bu araştırmada nitel araştırma modellerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırma, 2019-2020 Güz yarıyılında Burdur ilinde bulunan bir ilçede farklı lise türlerinde görev yapan on iki öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu oluşturulurken, maksimum çeşitlilik ve ölçüt örnekleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen veriler, nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi ile kodlanmış, kodlardan kategorilere ve temalara ulaşılmıştır. Araştırmada ulaşılan temel sonuçlardan bazıları şöyledir: (a) Okullarda yürütölen program dışı etkinlikler sayı ve tür bakımından oldukça sınırlıdır, (b) Öğretmenler her ne kadar bazı zorluklarla karşılaşsalar da, program dışı etkinlikleri önemli görmektedirler ve (c) Bu tür etkinlikler öğrencilerin çok yönlü gelişimine olumlu katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Program dışı etkinlikler, ortaöğretim, öğretmen görüşleri

Evaluation of Extracurricular Activities Implemented in High Schools According to Teachers' Opinions

*

Abstract

Experiences acquired through extracurricular activities are an important component of the educational process. Therefore, educators need to consider not only classroom variables but also other variables out of classroom affecting students throughout all day to create a positive learning environment. The purpose of this study is to evaluate the extra-curricular activities implemented in schools by teacher opinions. In the study, case study design, which is one of the qualitative research models, was employed. The study was carried out with twelve teachers working in different high schools in a district in Burdur province in fall term of 2019-2020 academic year. The study group was specified through the criterion and maximum variation sampling techniques. The data were collected by using semi-structured interview forms developed by the researchers. The data were coded with content analysis, one of the qualitative data analysis techniques, and categories and themes were reached from the codes. Some of the major results of the study are as follows: (a) The number and variety of the extra-curricular activities implemented in schools are quite limited, (b) Teachers attribute high importance to extra-curricular activities, although they face some difficulties and (c) extra-curricular activities contribute into the versatile development of the students.

Keywords: *Extra-curricular activities, secondary education, teacher views*

Giriş

Günümüzde okullardan beklenen temel sorumluluk, öğrencilere çağın gerektirdiği akademik beceriler yanında, sosyal ve kültürel değerleri de kazandırmasıdır. Bu beceri ve değerlerin okullarda ders içi ve ders dışı etkinliklerle bütüncül bir şekilde gerçekleştirilmesi bireylerin çok yönlü geliştirilmesi bakımından önemlidir.

Program dışı etkinlikler yoluyla edinilen deneyimler eğitim sürecinin önemli bir bileşenidir (Reeves, 2008; Seow ve Pan, 2014). Bu nedenle, eğitimcilerin olumlu bir sınıf ortamı oluşturmak için sadece sınıf içi değişkenleri değil, aynı zamanda gün boyunca öğrenciyi etkileyen diğer değişkenleri de göz önünde bulundurmaları gerekir. Program dışı etkinlikler bu bağlamda değerlendirilmesi gereken değişkenlerden birisidir.

Öğrencilerin okulda geçirdikleri çeşitli yaşantılar okul yaşamını olduğu gibi onların okul sonrası yaşamlarını da önemli ölçüde etkiler. Okul yaşamı öğrenenlerin, etkisi yaşam boyu sürecek olan bilişsel, duyuşsal, fiziksel ve sosyal yaşantılar sağlayan çeşitli eğitsel fırsatları deneyimledikleri zamanı ifade eder (Hill, 2010). Okullarda öğrenme süreci büyük ölçüde sınıflarda gerçekleşmektedir ancak pek çok öğrenci geleneksel sınıf ortamının dışındaki öğrenme etkinliklerinin de arayışı içindedir (Haensly, Lupkowski ve Edlind, 1985). Bu bağlamda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği'nin (MEB, 2017) ders dışı etkinliklere önemli vurgu yaptığı görülmektedir. Ders dışı etkinliklere yapılan bu vurgu, MEB'in okullardaki eğitim sürecinin sınıf içi ve dışı etkinliklere dayalı olarak yürütülmesi yönünde bir bakış açısına da vurgu olarak değerlendirilebilir. Yönetmelikte eğitim kurumlarında öğrencilerde özgüven ve sorumluluk duygusu geliştirmek, öğrencileri şiddet ve zararlı alışkanlıklardan korumak, öğrencilere yeni ilgi alanları ve beceriler kazandırmak, öğrencilerin yeteneklerini sergilemesine imkân vermek, millî, manevî ve kültürel değerleri yaşatmak, yaygınlaştırmak ve bu değerlerin yeni nesillere aktarımını sağlamak, öğrencilerde gönüllülük bilincini özendirmek, engellilik, yaşlılık, insan ve çocuk hakları konularında farkındalık oluşturmak amacıyla bilimsel, sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif alanlarda sosyal etkinlik çalışmalarının yapılması gerektiği belirtilmektedir. Burada öğrencilere kazandırılması öngörülen niteliklerin ders ya da sınıf dışı etkinlikler aracılığı ile kazandırılmasının amaçlandığı görülmek-

tedir. Öğrencileri her yönüyle geliştirme amaçlı görünen ders dışı bu tür etkinlikler alanyazında program dışı etkinlikler kapsamında ele alınmaktadır. Bartkus, Nemelka, Nemelka ve Gardner (2012) program dışı etkinlikleri “okul ortamında, normal sınıf/ders zamanının dışında, resmi programın bir parçası olmadan gerçekleşen, okulun gözetiminde, akademik ya da akademik olmayan, herhangi bir notla değerlendirmenin yapılmadığı ve katılımın öğrencinin isteğine bağlı olduğu etkinlikler” şeklinde tanımlamışlardır. Posner (1992) ise, program dışı etkinlikleri, sınıf içi ders konuları dışında planlanmış yaşantılardan oluşan bir süreç olarak tanımlamaktadır.

Öğrencilerin ders veya sınıf dışında gerçekleştirilen ders dışı etkinlikler yoluyla da bazı öğrenmeler gerçekleştirmesi söz konusudur. Ders dışında gerçekleşen öğrenmeler doğrudan resmi programın kazanımlarını gerçekleştirmeye dönük olabileceği gibi başka amaçlara da dönük olabilir (Ekinci, 2019). Program dışı etkinlikler öğrencilerin akademik başarılarına, özgüven gelişimlerine, sorumluluk bilincinin oluşmasına, sosyalleşmelerine, düşünme, iletişim, problem çözme ve karar verme gibi birçok davranış ve becerilerinin gelişimine olumlu yönde katkı sunar. Program dışı etkinlikler yalnızca öğrencinin okul performansını destekleyen, tamamlayan ve geliştiren etkinlikler değildir, aynı zamanda kişisel gelişimi, boş zaman, sağlık, değerler vb. yönleri de destekleyici etkinliklerdir (Morian, Alós, Alcalá, Pino, Heruzo ve Ruiz, 2006). Köse (2013), çocuğun gelişiminde ders dışı etkinliklerin ders içi etkinlikler kadar önemli olduğunu ve bu tür etkinliklerle öğrencilerin formal öğretim süreci içerisinde öğrendiklerini pekiştirdiğini, bu öğrenmelerin yaşamla ilişkili olduğunu gösteren ve kuramsal öğrenmelerin uygulamaya konulmasını sağlayan etkinlikler olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, ders dışı etkinliklerin formal öğretim etkinliklerinden ayrı veya bağımsız düşünmenin olanaksız olduğunu, burada en önemli koşulun ders dışı etkinliklerin kontrollü, programlı ve planlı bir şekilde yapılması olduğunu vurgulamıştır. Demir (2019) gelişmiş ülkelerin özellikle eğitimde program dışı etkinliklere sıklıkla yer verdiğini, PISA çalışmalarının sonuçlarına bakıldığında eğitimde program dışı etkinliklere daha çok yer veren Finlandiya'nın okulların yaşam kalitesini zevkli hale getiren etkinlikler düzenlediğini, uygulamalarda öğrencilerin ödev yapabilmesinin yanında farklı program dışı etkinliklere de yönelebildiklerini, bunun da akademik başarıyı beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Bunların yanında, program dışı etkinlikler sosyo ekonomik düzeyi düşük ailelerden gelen çocukların üst sosyo-ekonomik ailelerin

çocuklarının katıldığı etkinliklere (dans, müzik, sanat, spor vb.) katılım fırsatı vermekte ve dolayısıyla dezavantajlı grupların ilgi ve gereksinimlerine dönük etkinlikler sunulması mümkün olmaktadır. Farklı akran grupları (yetenek, gelir, başarı grupları) arasında etkileşime izin vermektedir. Öğrencilerin işbirliği becerilerini artırmaktadır. Etkinlikler düzenli ve yapılandırılmış etkinlikler olduğunda katılımcıların daha karmaşık beceriler geliştirmelerine katkı sağlayarak problem çözme ve baş etme becerilerini desteklemektedir. Niteliği yüksek, iyi yapılandırılmış program dışı etkinliklerin öğrenciler ile bu tür etkinliklere rehberlik eden öğretmenler arasındaki etkileşimi güçlendirmesi gibi kazanımlarından da söz edilmektedir (Holloway 2002). Haensly vd. (1985), çocukların yetişkinlerle etkileşiminin, yetişkin davranışları edinmelerine ve kişilik gelişimlerine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Böyle bir etkileşimde öğretmenin iletişime açık, yenilikçi ve rehberlik becerilerinin yüksek olması öğrenci ve öğretmen iletişimini güçlendirmektedir. Hill (2010), öğretmenlerin rol model olarak iletişim içinde olmalarının ve aynı yaş grubu akranların program dışı etkinliklere katılarak edindikleri deneyimlerin oldukça önemli ve değerli olduğunu belirtmektedir. Mahoney ve Cairns (1997) program dışı etkinlik çeşitliliğinin olduğu durumlarda, öğrencilerin bireysel ilgi ve gereksinimlerine daha fazla hitap edildiği için program dışı etkinliklere yönelimin arttığını belirtmektedir. Bütün bu olumlu etkiler dikkate alındığında, program dışı etkinliklerin öğrencilerin okula, öğrenmeye ve çevrelerine karşı olumlu tutum geliştirmelerine katkısının olacağı anlaşılmaktadır.

Alanyazında konuyla ilgili; ortaokul öğretmenlerinin toplum hizmeti çalışmalarına ilişkin görüşleri (Gömleksiz ve Kılınç, 2015), ortaöğretim kurumlarındaki yöneticiler ve lise son sınıf öğrencilerinin ders dışı etkinliklere bakış açılarının incelenmesi (Ekici, Bayrakdar ve Oruç-Uğur, 2009), ders dışı sosyal (müziksel) etkinliklerin genel lise öğrencilerinin kural dışı davranış gösterme eğilimlerine etkisi (Apaydınlı ve Şentürk, 2012), ders dışı müzikal etkinliklerin ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin sosyalleşmelerine etkisi (Dinçer, 2009), okul yöneticilerin ders dışı etkinliklere yaklaşımları (Karaküçük, 1999), ortaöğretim öğrencilerinin ders dışı etkinliklere katılımının incelenmesi (Sarı, 2012), ders dışı sporla ilgili oyunların lise öğrencilerinin davranış örüntülerine etkisi (Soytürk ve Tepeköylü-Öztürk, 2020) gibi konuları ele alan araştırmalar olduğu görülmektedir.

Yurtdışı araştırmalar ele alındığında, program dışı etkinliklere katılımın akademik başarıyı olumlu yönde etkilediği (Cooper, Valentine, Nye ve Lindsay, 1999; Fredricks ve Eccles, 2006; Jansen, 2016; Marsh ve Kleitman, 2002; Meadows 2019; Moriana vd., 2006; Reeves, 2008), okulu terk etme oranlarını ve devamsızlıkları ve disiplin sorunlarını azalttığı (Hill, 2010), risk altındaki öğrencilere okullarıyla olumlu yönde bağ oluşturma fırsatı sunduğu (Fredricks ve Eccles, 2006; Holoway, 2002; Mahoney ve Cairns, 1997) belirlenmiştir. Lemmon (2019), boylamsal araştırmasında sanata dayalı program dışı etkinliklere katılan öğrencilerin daha sonra topluma hizmet çalışmalarına zaman ayırıp daha fazla gönüllü davrandıkları sonucuna ulaşmıştır. Haegele, Aigner ve Healy (2020), engelli ergenlerin program dışı etkinliklere katılımının zorbalık davranışlarının azalmasında etkili olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Yapılandırmacı anlayışla hazırlanan günümüz eğitim programlarında okulun yaşamın kendisi olarak görüldüğü bilinmektedir. Program dışı etkinliklerin de tam bu noktada önemli bir işlev görmesi beklenebilir. Çünkü bu tür etkinliklerde birey, bir ortamda nasıl davranması gerektiği, kazanma-kaybetme duygularını iyi yönetebilme, sorumluluk alma, kendine ve arkadaşlarına güvenme gibi davranış ve becerileri öğrenmektedir. Gerek sportif etkinlikler, gerek sanatsal etkinlikler, gerekse topluma hizmet çalışmalarında öğrenciler içinde yaşadığı topluma etkin bir biçimde katılmaktadırlar. Program dışı etkinliklerin uygulamada bazı zorluklarının olmasına karşın akademik başarıya, kişilik gelişimine, toplumsal ve bireysel değerlere, sorumluluk duygusunun oluşumuna, okul iklimi ve kültürünün olumlu yönde oluşmasına katkı vermesi açısından oldukça önemli olduğu yukarıda sözü edilen araştırmalardan anlaşılmaktadır. Program dışı etkinliklerin öğrenen üzerindeki bu tür katkılarının yanında, eğitim alanında alınan bazı karar ve uygulamalar da program dışı etkinlikleri daha önemli hale getirmektedir. İlk olarak MEB'in Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği'ni 2017 yılında güncellemesi, Yükseköğretim Kurumu'nun (YÖK) 2018 yılında yeniden düzenlediği eğitim fakülteleri lisans programları alan seçmeli dersleri arasında Eğitimde Program Dışı Etkinlikler dersine de yer vermiş olması söylenebilir. Ayrıca MEB (2018) 2023 Eğitim Vizyonu belgesinde öğrenenlerin çok yönlü gelişimleri ile ilgili okul dışı öğrenme ortamlarına vurgu yapması ve öğrencilerin bu süreçlere katılımlarının ölçme değerlendirme kapsamında değerlendirilmeye dahil edilmesine yönelik önerileri, konunun araştırma konusu yapılmasında

güncel durumu belirlemek açısından etkili olmuştur. Program dışı etkinliklerin okullar aracılığıyla daha geniş kitlelere yapılıyor olması ve bu etkinlikleri yürütmede öğretmenlerin önemli bir görev ve payının olması bu araştırmada öğretmenlerin görüşlerinin alınmasında etkili olmuştur. Bu bakımdan araştırmanın program dışı etkinliklerin güncel durumuna ilişkin katkı sağlanması beklenebilir. Bu araştırma, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği tarafından okullarda uygulanması öngörülen program dışı etkinliklerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

1. Okullarda gerçekleştirilen program dışı etkinlik türleri nelerdir?
2. Öğretmenler program dışı etkinlikleri nasıl değerlendirmektedirler?
3. Öğretmenlerin program dışı etkinliklerin planlama sürecine ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Öğretmenlerin program dışı etkinlikleri uygulama sürecine ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Öğretmenlerin program dışı etkinlikleri yürütürken paydaşlarıyla olan etkileşimlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
6. Öğretmenlerin program dışı etkinlikler yoluyla öğrencilerin edindikleri kazanımlara ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma modellerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel araştırmanın temelinde keşfetmek istenilen temel bir olgu vardır (Creswell, 2017), ayrıca nitel yöntemler derin ve ayrıntılı konularda çalışmaya imkân verir (Patton, 2018). Nitel yaklaşımlarda amaç belirli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymaktır. Nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılması (Yıldırım ve Şimşek, 2006), karmaşık, özel ve ilginç bir olgunun, durumun kendi koşulları içerisinde incelenmesidir (Sönmez ve Alacapınar, 2011). Durum çalışmaları yakınlık, gerçek ortamdaki davranış ve anlamı konusunda yeni bir şeylerin öğrenilmesine dayalı değerli ve derinlemesine anlamayı ortaya çıkarmayı amaçlar (Yin,

2017). Creswell (2018), durum çalışması araştırmasında, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir durum ya da belli bir zaman içinde durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları kullanılarak detaylı ve derinlemesine bilgi toplandığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir. Bu nedenlerle araştırmada, program dışı etkinliklerin öğretmen görüşlerine göre kendi koşulları içerisinde derinlemesine araştırılıp incelenmesi amaçlandığından durum çalışması deseni seçilmiştir. Araştırmanın durumu, program dışı etkinliklerin yapılandırılma biçimidir. Program dışı etkinliklerin planlama ve uygulanma süreçlerine ilişkin öğretmen görüşleri analiz birimini oluşturmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Burdur ilinde bulunan bir ilçede farklı lise türlerinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışma grubu oluşturulurken, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik ve ölçüt örnekleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminde amaç, görel olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırmada program dışı etkinliklerin nasıl yapılandırıldığını ortaya koymak için farklı lise türlerinde görev yapmakta olan öğretmenlerin görüşlerine başvurulmuştur. Ölçüt örnekleme mantığı, önceden belirlenmiş bir önemdeki ölçütleri karşılayan tüm durumları gözden geçirmek ve incelemektir (Patton, 2018). Araştırmada belirlenmiş temel ölçüt öğretmenlerin görev yaptıkları okullarda program dışı etkinlik yürütmede görev almış olmalarıdır. Araştırmaya katılan öğretmenlere ait kişisel bilgiler Tablo 1’de verilmiştir. Patton (2018), geleneksel olarak araştırmacılara, katılımcıların kimliklerini korumak adına katılımcıların isimlerini değiştirerek takma ad kullanmalarını önermektedir. Bu araştırmaya katılan öğretmenlerin kimliklerini korumak için Ö1, Ö2,... şeklinde kodlar kullanılmıştır.

Tablo 1. Öğretmenlere İlişkin Kişisel Bilgiler

Öğretmen	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Branş	Lise Türü
Ö1	E	22	Beden Eğitimi	Anadolu Lisesi
Ö2	K	30	Türk Dili ve Edebiyat	Fen Lisesi
Ö3	E	13	Beden Eğitimi	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi.
Ö4	E	4	Meslek Dersleri	İmam-Hatip Lisesi
Ö5	E	20	Türk Dili ve Edebiyat	Anadolu Lisesi
Ö6	E	26	Meslek Dersleri	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Ö7	E	21	Müzik	Fen Lisesi
Ö8	E	22	Beden Eğitimi	Fen Lisesi
Ö9	E	20	Tarih	Fen Lisesi
Ö10	E	22	Beden Eğitimi	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Ö11	K	19	Görsel Sanatlar	Anadolu Lisesi
Ö12	E	18	Beden Eğitimi	İmam-Hatip Lisesi

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin onu erkek, ikisi kadındır. Bir öğretmen 1-5 yıl arası, bir öğretmen 11-15 yıl arası, dört öğretmen 16-20 yıl arası ve altı öğretmen de 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahiptir. Araştırmadaki öğretmenlerin beşi Beden Eğitimi, ikisi Mesleki Alan Dersleri, ikisi Türk Dili ve Edebiyatı, biri Müzik, biri Görsel Sanatlar ve biri Tarih branşındadır. Araştırmaya katılan tüm öğretmenler lisans düzeyinde eğitim durumuna sahiptir. Araştırmada dört öğretmen Fen Lisesinde, üç öğretmen Anadolu Lisesinde, iki öğretmen İmam-Hatip Lisesinde, üç öğretmen de iki farklı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde görev yapmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Nitel araştırmalarda kullanılan görüşmelerin en güçlü özelliği göremediklerimiz hakkında bilgi edinme ve gördüklerimiz hakkında ise alternatif açıklamalar yapma fırsatı vermeleridir (Glesne, 2015). Bu araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, araştırmacı tarafından önceden belirlenmiş yanıtlayıcının kısmen düzeltme, düzenleme hakkı olan ya da görüşme sırasında ortaya çıkan konulara göre yeni soruların da sorulabildiği veya bazı soruları birlikte yeniden düzenleyebildiği bir görüşme yöntemi olarak nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir veri toplama yöntemi veya tekniğidir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015; Sönmez ve Alacapınar, 2011).

Yarı yapılandırılmış görüşme formu alanyazın incelemesi ve alt problemlerin çerçevesinde araştırmacılar tarafından oluşturulduktan sonra, uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşüne dayalı olarak sorular üzerinde dil ortaklığı, açıklık, binişiklik açılarından düzenlemeler yapıp program dışı etkinlik yürütmüş bir lise öğretmeni ile pilot uygulaması yapılmıştır. Pilot uygulama 38 dakika sürmüştür. Pilot uygulama sonrası, sorular, açıklık anlaşılabilirlik açısından da tekrar gözden geçirilerek görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorulardan bazıları şu şekildedir: *Yürüttüğünüz program dışı etkinliklere ilişkin başta nasıl bir planlama yaptınız?, Program dışı etkinliklerinizi yürütürken öğrencilerle etkileşiminiz nasıldı? Bu etkinlikleri yürütürken velilerle nasıl bir etkileşim içerisindeydiniz?*

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri 2019-2020 güz yarıyılında (Aralık ayı içerisinde) toplanmıştır. Araştırmanın katılımcıları belirlenirken öncelikle farklı lise türlerinin okul yönetimleri aracılığıyla program dışı etkinlikleri yürütmüş öğretmenler belirlenmiştir. Daha sonra bu öğretmenler arasında görüşme için gönüllü katılım gösteren öğretmenlerle yer ve zaman ayarlaması yapılmıştır. Görüşmeler öğretmenlerin derslerini engellemeyecek zaman dilimlerinde ve mümkün olduğunca okullarında görüşmeye uygun ortamlarda yapılmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler, 23 ile 48 dakika aralıklarında değişen sürelerde gerçekleşmiştir. Görüşmelerde iki öğretmen ses kaydı yapılmasını istemediğinden not tutularak kayıt yapılmış, diğer öğretmenler ile yapılan görüşmelerde ses kaydı alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizi, nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi kullanılarak yapılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir iş-

leme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmada “tümevarımcı analiz” kullanılmıştır. Bu analiz yaklaşımında amaç, kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır. Ortaya çıkan kodlar (kavramlar) ve bu kodlar arasındaki ilişkiler (temalar), verilerin altında yatan olguyu ya da kuramı açıklamada kullanılan temel taşlar olarak görev yapmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). İçerik analizi sürecinde şu adımlar takip edilmiştir: Öncelikle araştırmanın alt problemleri kapsamında genel bir tematik çerçeve belirlenmiştir. Bu bağlamda belirlenmiş başlıklar; *program dışı etkinlikler, planlama süreci, uygulama süreci, okul paydaşlarıyla etkileşim süreci ve öğrenci kazanımları* şeklindedir. Bilgisayar ortamına aktarılmış veriler dikkatli şekilde birkaç defa okunmuş ve kodlanmıştır. Ortaya çıkan kodlar listelenmiş ve örtüşen kodlar bir araya getirilerek alt temalar oluşturulmuş ve belirlenmiş genel tematik çerçevenin altında bütüncül olarak sunulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

LeCompe ve Goetz'e (1982) göre geçerlik, araştırma sonuçlarının doğruluğunu konu edinir. Dış geçerlik, elde edilen sonuçların benzer gruplara ya da ortamlara aktarılabilirliğine, iç geçerlik ise araştırma sonuçlarına ulaşırken izlenen sürecin çalışılan gerçekliği ortaya çıkarmadaki yeterliğine ilişkindir. Güvenirlik ise, kısaca araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği ile ilgilidir. Dış güvenirlik, araştırma sonuçlarının benzer ortamlarda aynı şekilde elde edilip edilemeyeceğine, iç güvenirlik ise başka araştırmacıların aynı veriyi kullanarak aynı sonuçlara ulaşip ulaşmayacağına ilişkindir (Akt: Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Araştırmanın geçerlik ve güvenirlik çalışmasında Lincoln ve Guba (1985) tarafından önerilen “iç geçerlik” yerine “inandırıcılık”, “dış geçerlik” (ya da “genelleme”) yerine “aktarılabilirlik”, “iç güvenirlik” yerine “tutarlık” ve “dış güvenirlik” (ya da “tekrar edilebilirlik”) yerine “teyit edilebilirlik” (Akt: Yıldırım ve Şimşek, 2006) alternatif kavramları kullanılmıştır.

Araştırmada inandırıcılığın sağlanabilmesi için öğretmenlerle 23-48 dakika sürelerle “uzun süreli etkileşim”, farklı özelliklere sahip katılımcıların araştırmaya dâhil edilmesiyle “çeşitleme” ve araştırmadaki veriler ile bu verilere ilişkin sonuç ve yorumların veri kaynaklarıyla (katılımcılarla) teyit edilerek “katılımcı teyidi” stratejileri kullanılmıştır. Araştırmada aktarılabirliği sağlamak için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış, ayrıca elde edilen veriler derinlemesine analiz edilmiş ve bulgular bölümünde doğrudan alıntılara yer verilerek okuyucuya aktarılmıştır. Bu işlemler dikkate alındığında inandırıcılığın ve aktarılabirliğin sağlanması bakımından araştırmanın geçerli olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada teyit edilebilirliği sağlamak için araştırma sürecinde ses kaydı yapmayı kabul eden öğretmenlerle ses kaydı, bu şekilde bir kaydı kabul etmeyen öğretmenlerle de elle not alınarak görüşme kayıtları gerçekleştirilmiştir. Araştırmada iki öğretmen hariç diğer öğretmenlerle ses kaydı şeklinde görüşmeler kaydedilmiştir. Ham veriler analiz aşamasında açık kalmıştır. Bulgular sunulurken oluşturulan anlamlar ham veri metni ile karşılaştırılarak yazılmıştır. Ayrıca analiz aşamasında yapılan kodlamalar gerektiğinde böyle bir incelemeye sunulması için saklanmıştır. Son olarak araştırmada tutarlığın sağlanması için elde edilen veriler analiz edilirken araştırmacılar kendi içinde kodlamada tutarlı olmuş ve tesadüfi seçilen iki veri seti iki araştırmacı tarafından kodlanmış ve güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Daha sonra iki araştırmacı tarafından yapılan analizler arasında tutarlık incelemesi yapılmıştır. Güvenirlik katsayısını hesaplamada, Miles ve Huberman (2016) tarafından geliştirilen $P = (Na/Na+Nd) \times 100$ formülü kullanılmıştır. Hesaplama sonucunda, iki araştırmacı arasında birinci görüşme (Ö2) kaydına ait % 85,36, ikinci görüşme (Ö8) kaydına ait % 84,78 oranında uyum belirlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2006), birden fazla araştırmacının veri analizinde birlikte çalıştığı durumlarda, kodlama güvenirliliğinin en az % 70 düzeyinde bir güvenirlilik yüzdesine ulaşmak gerektiğini belirtmiştir. Bu bakımdan araştırmada verilerin kodlama tutarlığının sağlandığı ve araştırmanın güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 2. İki Kodlayıcı Arası Güvenirlik

Veri Seti	Görüş Birliği Sayısı (Na)	Görüş Aynılığı Sayısı (Nd)	Güvenirlik (P)
Ö2'ye ilişkin görüşme kaydı	35	6	85,36
Ö8'e ilişkin görüşme kaydı	39	7	84,78

Bulgular

Bu bölümde öğretmenlerin “program dışı etkinliklere” ilişkin görüşlerine ilişkin bulgular alt problemlere göre başlıklar altında verilmiştir.

Okullarda Uygulanan Program Dışı Etkinlik Türleri

Araştırma kapsamında bulunan okullarda gerçekleştirilen program dışı etkinlik türleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Liselerde uygulanan program dışı etkinlik türleri

	Bilimsel Etkinlik	Kültürel Etkinlik	Sanatsal Etkinlik	Sportif Etkinlik	Topluma Hizmet Çalışmaları
Fen Lisesi	-Münazara	-Geziler	-Şiir Dinletisi	-Masa Tenisi -Voleybol -Satranç	
Anadolu Lisesi	-TÜBİTAK Bilim Fuarı -Münazara	-Halk Oyunları -Aşure Günü Etkinlikleri	-Resim Sergisi -Tiyatro -Müzik Şöleni	-Futsal -Voleybol -Basketbol	
İmam-Hatip Lisesi	-TÜBİTAK Bilim Fuarı -Münazara	-Yurdumun Değerleri	-Genç Müzik Etkinliği	-Futsal -Voleybol	-Yedi Güzel Adam Camide
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	-Münazara	-Aşure Günü Etkinlikleri	-Belirli Gün ve Haftalarla İlgili Çalışmalar -Sinema Günleri	-Futsal -Voleybol	-Meslek Ailelerle Buluşuyor
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi				-Futsal	

Tablo 3 incelendiğinde okullarda beş etkinlik kategorisi altında toplamda 20 program dışı etkinlik yürütüldüğü, okul bazında en fazla yedi en az bir etkinliğin yürütülmüş olduğu görülmektedir. Etkinlik kategorilerine göre bakıldığında, *bilimsel etkinlik* kategorisi kapsamında “münazara” ve “TÜBİTAK bilim fuarı” olmak üzere iki tür etkinliğin gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Okul yöneticileri münazaraların il milli eğitim müdürlüğü tarafından yürütülen Başarıyı İzleme ve Geliştirme Projesi (BİGEP) kapsamında yapıldığını ve münazaraların birkaç ay koordinatör öğretmen eşliğinde çalışmaların yürütüldüğünü belirtmişlerdir. Ayrıca TÜBİTAK bilim fuarı için proje

başvurularının yapıldığını fakat başvurularının kabul edilmediğinden bahsetmişlerdir. Kültürel etkinlik kategorisinde “geziler, halk oyunları, aşure günü etkinlikleri ve yurdumun değerleri” olmak üzere yalnızca dört etkinliğin yapılmış olduğu görülmektedir. Okul yöneticileri, gezilerin daha çok üniversite tanıtımları için yapıldığını, halk oyunlarını milli bayramlar için hazırlanma anlamında çalışmaların yapıldığını, aşure günü etkinliğinin ise bir ay öncesinden planlandığı ve bu etkinlik için bir öğretmen görevlendirildiğini, öğrencilerden gönüllü olanların bu öğretmenle işbirliği içinde çalışmalarının sağlandığını belirtmişlerdir. Tabloda sanatsal etkinlik olarak “şair dinletisi, tiyatro, resim sergisi, müzik şöleni (orkestra çalışması), genç musiki etkinliği, belirli gün ve haftalarla ilgili çalışmalar ve sinema günleri” gibi etkinliklerin yapıldığı görülmektedir. Sportif etkinlik olarak ise masa tenisi, voleybol, futsal ve satranç etkinlikleri yapılmaktadır. Topluma hizmet çalışmalarında “Yedi Güzel Adam Camide” ve “Meslek Liseliler Ailelerle Buluşuyor” etkinliklerinin yapıldığı tabloda görülmektedir. Sportif etkinlikler tüm liselerde yapılan etkinlik türü olarak yer almaktadır.

Program Dışı Etkinliklere Yönelik Öğretmen Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin program dışı etkinlikleri “öğrenci boyutu”, “öğretmen boyutu”, “okul boyutu”, “toplumsal boyut” ve “program boyutu” şeklinde olmak üzere beş kategoride değerlendirdikleri belirlenmiştir. İlk dört boyutun program dışı etkinliklerden beklenen olası yararlar (sonuçlar) oluştururken, beşinci boyutu sürece ilişkin değerlendirmeler (öneriler) oluşturmaktadır (Tablo 4).

Öğretmenler program dışı etkinlikleri; öğrencilerinde özgüven gelişimi, sosyalleşme, sorumluluk duygusu kazanma, meydana gelebilecek olumsuz davranışları engelleme, fiziksel gelişimlerini destekleme, yeni öğrenmeler sağlama, kendilerini yetiştirme ve geliştirme imkânı sunduğunu, bu tür etkinliklerle öğrencilerini her yönüyle tanıma fırsatı bulduklarını ve okul iklimine de olumlu katkı sunmasından dolayı yapılmasını önemsediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca program dışı etkinliklere daha fazla zaman ayrılması, eğitimin sadece derslerle sınırlı olmaması, maddi olanakların artırılması, kapsamının genişletilmesi gerektiğini de belirtmişlerdir.

Tablo 4. Öğretmenlerin program dışı etkinlikleri değerlendirmelerine ilişkin görüşleri

Öğrenci boyutu	Sorumluluk duygusunu yerleştirme-geliştirme
	Kişilik gelişimine destek olma
	Fiziksel gelişimi destekleme
	Sosyalleşme
	Özgüven gelişimi
	Olumsuz davranışları engelleme
	İletişimin gelişmesi
	Kendini keşfetme
	Kendini geliştirme-yetiştirme
	Yeni öğrenmeler sağlama
	Öğrendiklerini geliştirme
Geleceğine yön verme	
Yeteneğini keşfetme	
Kendine hedef belirleme	
Öğretmen boyutu	Öğrenciyi her yönüyle tanıma fırsatı vermesi
	İletişimi güçlendirme
	Bu tür etkinlikleri önemseme
Okul boyutu	Ders ücretlerinin iyileştirilmesi (DYK gibi olması)
	Okul iklimini iyileştirme
Toplumsal boyut	Kültürel yapıya uygunluk-katkı sağlama
	Toplumsal değerleri kazandırma
Program boyutu	Yapılmasının önemi ve gereğine inanma
	Eğitimin sadece derslerle sınırlı olmadığı
	Daha fazla zaman ayrılması
	Maddi olanakların ve materyallerin artırılması
	Kapsam ve alanının genişletilmesi

Araştırmada “program dışı etkinlikler” yönelik öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- “Bu tür ders dışı etkinliklerin artırılması düşüncesindeyim. Eğitim sadece akademik dersler üzerinde değil, disiplin sorunu olan, her konuda olmasa da bir alanda kendini geliştirebilecek imkân sağlama noktasında bu tür ders dışı etkinlikleri faydalı görüyorum. Bu etkinliklerde akran eğitimini, sorumluluk alma duygusunu, görev bilincini, kendini anlama ve gerçekleştirme yönünde katkıları olduğunu düşünüyorum.” (Ö4)
- “Ders dışı egzersiz çalışmalarına gereken önemin verilmediğini düşünüyorum. Şuna inanıyorum öncelikle. Çocukların eğitiminin sadece dersle, akademik başarıyla olduğuna inananlardan değilim. Daha çok eğitim ile öğretimin birlikte her yönüyle sosyal, kültürel, sportif, akademik olarak birlikte yürütülürse daha başarılı olacağını düşünüyorum.” (Ö8)
- “Ben bu çocuklara bu faaliyetlerin çok şey kattığını düşünüyorum. Ben 22 yıllık öğretmenim mesela. Çocukların özgüven yükselmesi, dersleri olumlu etkilemesi,

okulu olumlu etkilemesi, hatta o antrenman saatinde bıraktığım zaman dışarıda belki kafelerde bunu bazı velilerden duyuyorum, hocam işte dışarıda kafeye gideceğine sizin antrenmanda olsun gibilerden mesele bazı velilerden duyunca da insanın hoşuna gidiyor.” (Ö1)

- “Bu tip etkinlikler, çocuklara farklı bir yön veriyor. Bazı çocuklara artı yönden çok olumlu. Birebir iletişim ders dışı egzersizler zamanında daha farklı oluyor. Farklı şeyler konuşabiliyorsun, farklı şeyler karşılıklı diyaloglar kurabiliyorsun. O çocuk kendini farklı şekilde ifade edebiliyor. Ders dışı egzersizler çocukla iletişimin bir üst kademesi gibi oluyor, okul dışında olduğu için. Çocuğu anlama bakımından, ailevi durumundan biraz ipucu veya başka sosyal yönden, ekonomik yönden daha iyi tanıyoruz.” (Ö10)
- “Bu tür etkinlikler yapılması gerekiyor. Öğrenci istekliyse gayet isabetli oluyor bu etkinlikler. Kendini geliştirebilir. Bilmediği bir alanda veya ilgi duyduğu alanlarda kendini yetiştirebilir, geliştirebilir. Geleceğine yön verebilir. Mesela, kendinle ilgili bir yeteneğini keşfedebilir. Mutlu olacağı bir mesleği seçer. Kendine hedef koyabilir. Toplumun kültürel yapısında olumlu katkıları oluyor. Fiziksel ve kişisel gelişimine olumlu katkısı var. Öğrenci kendisini keşfediyor, yapabileceklerini keşfediyor. Yeni davranışlar ediniyor.” (Ö7)

Uygulama Sürecine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin program dışı etkinlikleri planlama sürecine ilişkin görüşleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin planlama sürecine ilişkin görüşleri

Yapılan etkinlikler	Sportif etkinlikler Sanatsal etkinlikler Topluma hizmet uygulamaları
Etkinliği belirleme süreci	Öğretmenin karar vermesi Okul idaresinin karar vermesi Öğrenci ile birlikte karar verme
Planlama	Okul ve Milli Eğitim Müdürlüğü onaylı yıllık plan Okul dışı paydaşlarla gerekli izinlerin alınması
Uygulama durumu	Plana sadık kalma Yapılamayan dersleri telafi etme

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin program dışı etkinlikleri planlama sürecini “yapılan etkinlikler”, “etkinliği belirleme süreci”,

“planlama” ve “uygulama durumu” şeklinde olmak üzere dört kategoride belirledikleri görülmektedir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde lise türlerinin hepsinde sportif etkinlik olarak voleybol, futsal, masa tenisi, basketbol ve satranç etkinliklerinden mutlaka en az birisinin yapıldığı görülmüştür. Sanaatsal etkinlik olarak Anadolu Lisesi ve Fen Lisesinde şiir dinletisi, tiyatro, resim sergisi ve orkestra çalışması, topluma hizmet uygulamaları kapsamında ise İmam-Hatip Lisesi “Yedi Güzel Adam Camide”, Sağlık Meslek Lisesi de “Meslek Liseliler Ailelerle Buluşuyor” projelerini yaptıkları görülmüştür. Öğretmenlerin çoğunluğu etkinliklere öğrenci ile beraber karar verdiklerini, bazı öğretmenler ise, kendilerinin veya okul yönetimlerinin karar verdiklerini söylemişlerdir. Ayrıca program dışı etkinlik yapan öğretmenler yaptıkları planları onaylattıktan sonra sürece başladıklarını, yaptıkları plana sadık kaldıklarını ve mecburi sebeplerden dolayı yapılamayan dersleri de telafi ettiklerini belirtmişlerdir.

Araştırmada “planlama süreci” temasına yönelik öğretmen görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

- “Satranç egzersizi. Etkinliği ben belirledim. İdare ve öğrenciler arasından bir istek gelmedi. Ben kendim istedim. Bundan önceki görev yaptığım okulda arkadaşlarla satranç etkinliği yapardık, öğrencilerden de istekli olanlar vardı. Aynı egzersizi orada da yapmıştım. Bu okulda kendim belirledim.” (Ö9)
- “Şiir dinletisi ve drama türünde etkinlikler yaptım yılsonu gecesine ile ilgili bir yıl boyunca çalışmamızı devam ettirdik. Tabi ki bunda en büyük etken öğrencilerin bu konuda hevesli olması, öğrencilerden talep gelmesi. Öğrencinin talebi doğrultusunda “hocam tiyatro yapalım, drama yapalım” diye talep geldi. Öğrencilerin talepleri doğrultusunda bu yılsonu gecesine bir yıl boyunca hazırlandık. Öğrenciden talep geldi dolayısıyla biz de bu talebi idareye söyledik, idare de bizi teşvik etti, destekledi yani olumlu baktı. Biz de bu şekilde başladık çalışmalarımıza.” (Ö5)
- “Milli Eğitim Bakanlığının okullarımız ailelerle buluşuyor projesi kapsamında bir çalışma yapma kararı aldık. Çalışmanın konusu benim tarafımdan belirlendi. Ne yapılacağı, hangi hizmetlerin yapılacağı ya da ailelere nasıl bir yardım edileceği.” (Ö6)
- “Bizim sosyal etkinliklerde genellikle ders dışı çalışmalarda ders planlarımız vardır. Bu planlar doğrultusunda katılacağımız branşlar doğrultusunda planları oluştururuz okul idaremize sunarız. Okul idaremiz ilçe milli eğitimden onayı aldıktan sonra biz çalışmalarımıza başlarız. Haftalık olarak düzenli yapabiliyoruz.

Genellikle yapamadığımız olmuyor. Hastalık, sağlık, belirli zorunlu hallerde muhakkak etkinliği tekrardan başka bir gün içinde veya o haftanın veya bir sonraki haftanın başka bir gün içinde tekrardan tekrarlayabiliyoruz. Telif ediyoruz.” (Ö3)

- *“Ders dışı egzersiz planlaması şeklinde yıllık olarak planlamamızı yaptık. Önce okul idaresi daha sonra İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’nün onayından sonra çalışmalarımıza başladık. Her hafta bu plana düzenli olarak uyduk. Yapamadığımız saatler de oldu ama diğer günler bu yapamadığımız çalışmalarını telif ettik.” (Ö7)*

Planlama Sürecine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin program dışı etkinlikleri uygulama sürecine ilişkin görüşleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenler görüşlerini program dışı etkinliklerin uygulama sürecini “öğrenci katılım amacı”, “öğrenci istekliliği”, “okulun fiziksel koşulları” ve “karşılaşılan zorluklar” kategorileri altında bildirdikleri görülmektedir. Araştırmada öğretmenler öğrencilerin kendini keşfetme, özgüven kazanma, çevresine kendini gösterme, sosyal bir etkinlikte yer alma, diğer derslerden sıkılma, olumsuz imajlarını düzeltme gibi amaçlarla uygulama sürecinde yer aldıklarını; öğrencilerin istekliliği konusunda ise etkinliği önemsemeleri, etkinliği beraber planlamaları, devam konusunda özen göstermeleri, başarıya duygusunun egemen olması, etkinliğe katılımda başka işleri olsa dahi ısrarcı olmaları yönünde görüş bildirmişlerdir. Okullarının fiziki koşulları, kapalı spor salonu ve atölye bulunmaması, materyal yetersizlikleri, velinin ve toplumun olumsuz bakış açısı, taşınmalı gelen öğrenciler, zaman sıkıntısı, öğrencilerin ders yoğunluğunun fazla olması, aileye maddi külfette bulunması gibi nedenlerle program dışı etkinlikleri uygularken bazı zorluklarla da karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6. Öğretmenlerin uygulama sürecine ilişkin görüşleri

Öğrenci katılım amacı	Yeteneklerinin ve becerileriyle ayrı yönde olması İlgili ve istekli olmaları Etkinlikte kendilerini rahat hissetmeleri Etkinliği sevmeleri Akademik anlamda notlarına destek olduğunu düşünme Kendini keşfetme Çevresine kendini gösterme Toplumda bir yer edinme-sosyalleşme Kendilerini yetiştirme-geliştirme Olumsuz imajlarını düzeltme Özgüven kazanma Diğer derslerden sıkılma Yeni öğrenmeler elde etme Sosyal etkinlikte yer alma Etkinliğin kapalı spor salonunda yapılması
Öğrenci istekliliği	Etkinliği önemsemesi-kendilerinin istemesi Etkinliğe devam konusunda özen gösterme Etkinliği beraber planlama Etkinliğe katılımda ısrarcı olma Başarma duygusunun egemen olması Etkinliğe katılımın yüksek olması Etkinliğin öğrenciyi tatmin etmesi
Okulun fiziksel koşulları	Alan-saha yetersiz Dekorasyon-kulis-ses sistemi yetersiz Materyal yetersiz
Karşılaşılan zorluklar	Saha koşullarının uygun olmaması Materyal yetersizliği Kapalı spor salonu ve atölye bulunmaması Olumsuz öğrenci davranışları Veli ve toplumun olumsuz bakış açısı Taşınmalı gelen öğrenciler Zaman sıkıntısı Ders sayılarının fazlalığı-derslerin yoğunluğu Okul dışı paydaşların uyumsuzluğu Süreçte öğrenci devamsızlıklarının artması Öğrencilerin kendilerine ait zaman kısıtlılığı Ailelere maddi külfette bulunması

Araştırmada “uygulama süreci” temasına yönelik bazı öğretmen görüşleri şunlardır:

- “Çocuk arkadaşları ve toplum önünde kendini kanıtlamak istiyor. Ayrıca, yoğun ders programı haricinde bir nebze olsun sosyal anlamda kendini geliştirmek ve deşarj olmak istiyor. Kendine güven duygusunu arttırma isteği, arkadaşları tarafından kabul edilme amaçlı etkinliklere katıldığını düşünüyorum.” (Ö12)

- “İlk başlarda enstrüman çalmayı öğrenmek isteyenler, kendini bu konuda denemek isteyenler, aktive olsun şeklinde düşüneneler katılıyor. Çalabildiğini gördükçe de kendi yeteneklerinin farkına varıyor. Artık daha rahat çalmaya başlıyor. Öz güven, kendini gösterme, topluma bir şeyler yapabildiğini gösterme duyguları süreç içinde çocukta oluşuyor.” (Ö7)
- “Öğrenciler istekli, hoşuna gidiyor. Mesela yarışmaya gideceğiz Burdur iline 4 Mart’ta şiir dinletisi. “Bir şiir bir nefes” yarışmasına gideceğiz. Çocuklar harika beş öğrenciyle çalışıyorum. Şimdi beşini bir çalıştırıyorum ki rekabet olsun diye. O kadar etkileniyor o kadar hırslanıyorlar ki başarı istiyorlar sesleriyle müzikleriyle. Başka programlarını iptal ediyorlar. Şu andaki çalışmamda Kimya kursundan gelecekler. Çünkü tiyatroya başlayacağız dediğim an gönüllü geliyorlar. Bırakıp gelebiliyorlar yani.” (Ö2)
- “Öğrencilerimiz bizden istekliydi. Hatta hani dedim ya yerel yönetimle irtibat kurmada 15-20 günlük bir süre uzadı. Gelip sık sık sordular, hocam ne zaman başlıyoruz öğretmenim ne zaman başlıyoruz. Onlar bizden daha istekliydi. Süreç boyunca da iyiler. Şu an devam ediyor projemiz zaten. Biz 6 öğrencimiz var projeye katılan. Bu 6 öğrencimiz sırayla gidiyorlar, ailelere sırayla gidiyorlar. Çocuklar her seferinde “Hocam biz de gitsek, biz de gitsek, tamam sıra bizde değil ama biz de gelelim”. İstekleri gayet motivasyonları yüksek.” (Ö6)
- “Bizim özellikle okul saha şartlarımız zayıf olduğu için mesela özellikle soğuklarda, yağmurda, çamurda bizim zorluklarımız bunlar oluyor.” (Ö1)
- “Tabi ki bizim için tiyatro etkinliğinde en büyük sorun fiziki yetersizlikler. Maalessif bunu yaşıyoruz. Mesela tiyatro alanın çok dar olması, dekorasyon yetersizliği, en önemlisi ses sisteminin olmaması. Özellikle çok büyük bir etken. Ön kısımdakiler sesi duyuyor, arka taraftakiler duymuyor. Diğer büyük sıkıntımız zaman. Özellikle taşımali öğrencilerin gelip gitmesi, servislerin beklemesi sıkıntı.” (Ö5)
- “Bence resim masraflı bir etkinlik. Maddi anlamda zor bir branş. Çocukların maddi durumlarının iyi olması gerekiyor. Okulun atölyesinin bulunmaması diğer bir zorluk” (Ö11).

Okul Paydaşlarıyla Olan Etkileşim Sürecine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin program dışı etkinlikleri yürütürken paydaşlarıyla olan etkileşim sürecine ilişkin görüşleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin paydaşlarıyla olan etkileşimlerine ilişkin görüşleri

Öğrenci etkileşimi	Kendilerini yakın hissetme Rahat ve olumlu iletişim kurma Duygusal bağ kurma Samimi bir ortam Birebir iletişim
Okul yönetimi etkileşimi	Masrafları karşılama-malzeme desteği verme Sürekli iletişim halinde olma Öğretmen ve öğrenciye güvenme Etkinliklere olumlu bakma-katılma-izleme Uygun çalışma ortamları sunma Gerekli izinlerin alınmasında öncülük etme
Veli etkileşimi	İzin noktasında destek olma Süreç başında isteksizlik Süreç sonunda olumlu bakış açısına sahip olma Çocuğunun katılmasında ısrarcı olma

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenler program dışı etkinliklerde paydaşlarıyla olan etkileşim sürecinde okul yönetimlerinin kendilerine her konuda maddi-manevi destek olduğunu, öğrencileriyle aralarında olumlu bir iletişim ve ortam sağladıklarını, bazı velilerle sürecin başında sıkıntılar yaşadıklarını fakat süreç boyunca veya sonunda olumlu dönütler aldıklarını, hatta bazı velilerin çocuklarını bu etkinliklere katılmasında ısrarcı olduklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada “paydaşlarıyla olan etkileşim” temasına yönelik öğretmen görüşlerinden bir kısmı aşağıda verilmiştir.

- “Okul idaresi her türlü yanımızdaydı. Başlangıçta okul idaresi öncülüğünde başlattık. Her programımızda özellikle ulaşım noktasında, yemek konusunda ve gerekli izinlerin alınmasında her zaman yanımızdaydı. Bizi destekledi. Toplum nezdinde projenin diri kalmasını ve gündemde tutulmasını sağladı. Gerekli dönütleri toplumdan alarak bize de ulaştırdı. Bu da motivasyonumuzun artmasına vesile oldu. Maddi-manevi her türlü destek aldığımızı düşünüyorum. Camide bütün programlarımıza katılarak bizleri orada da yalnız bırakmadı.” (Ö4)
- “İdareden her türlü desteği aldık. Sağ olsun müdürümüz bu konuda özellikle istekli ve seviyor. Yeter ki öğrencilerimiz bir etkinliğe katılsın, ders haricinde bir etkinlikte bulunsun düşüncesine sahipler.” (Ö9)
- “Velilerimiz önce şüpheliydi, şüpheliydi. Yani bu öğrenci ne yapacak? Bizde öğrencinin büyük bir bölümü kızdır, kız öğrenci. Toplumsal açıdan baktığımızda kız öğrencinin görev alacağı alanlar aileler tarafından önce güvensizlikle karşılanıyor. Sonra konu iletildiğinde, anlatıldığında hepsi “katılsın” dediler. Biz aileler-

den izin belgesi aldık. Olumsuz yönde bir dönüt olmadı. Olumlu yönde çocuklarımız gerçek vakalarla doğrudan karşılaştıklarında insan ki bu insanlar yatalak insanlar evde bakım hastaları. Evdeki ihtiyaçlara daha sevgiyle ya da daha anlayışla yaklaştıklarını söylediler.” (Ö6)

- *“Şimdi şöyle söyleyeyim. 298-300 civarında öğrencimiz var. Ben en iyi diyalog kurduğum öğrenciler egzersiz çalışmalarını yürüttüğüm öğrenciler. Çocuklar şöyle söyleyeyim, o öğrenciler daha samimiler. Diğer öğrenciler gibi uzaktan geçmiyor, gelip hal hatır soruyor, muhabbet ortamı oluşturuyor. Daha çok yakın hissediyorlar. Diğer öğrencilerin yaşamış olduğu kanımca çekinme, çekintiyi yaşamıyorlar. Bunun sebebi aramızdaki ilişki artık öğretmen-öğrenci ilişkisinden çıkıyor biraz daha böyle abi-kardeş, usta-çırak şeyi oluyor artık. Ona farklı bir şey öğretebiliyorsan çocuk bunu farklı yönde algılıyor. Bunu bir eğitim, ders gibi görmüyor bunu zaten. Kendini yetiştirme anlamında, bir becerisini geliştirme anlamında görüyor.” (Ö8)*

Öğrenci Kazanımlarına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin program dışı etkinlikler yoluyla öğrencilerin edindikleri kazanımlara ilişkin görüşleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8’e göre öğretmen görüşlerine göre program dışı etkinlikler yoluyla öğrencilerin sağladığı kazanımları; okul kültürü, akademik, psikolojik, fiziksel ve sosyal yönlerden gelişim ve bu etkinlikler neticesinde bir ürün veya performans ortaya koymaları şeklinde kazanımlar elde ettiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin bu tür etkinliklerle okula aidiyet duygularının geliştiğini, devamsızlıklarında azalma olduğunu ve olumsuz davranışlarında da düzeltilmeler meydana geldiğini söylemişlerdir. Akademik yönden derslere olan ilginin artacağına inanan öğretmenler, mesleki farkındalığın oluşmasına ve zekâ gelişimini de desteklediğini düşünmektedirler. Ayrıca program dışı etkinliklerin öğrencileri zihinsel yönden rahatlatığı, zor durumlarda karar verebilme yetilerini geliştirdiği, kemik-kas yapısını güçlendirdiği, zamanla toplum içinde kendilerini rahat bir şekilde ifade etmeye başladıklarını, bir ürün ortaya koyunca veya derece elde ettiklerinde başarıma duygusunu kazandıklarını ve mutlu olduklarını da belirtmişlerdir. Tüm bu olumlu yönlerine rağmen bazı öğrencilerin bu tür etkinlikleri derslerden kaytarma olarak gördüklerini, yaş grubu itibarıyla arkadaşlarının gözünde etkinlikte yer almanın vermiş olduğu popüler görülmeği yanlış yönde kullanabildiklerini de vurgulamışlardır. Öğrenci katılımının ve elde ettiği kazanımları e-okul sisteminde

kayıt altına alınma şeklini öğretmenlerin yeterli bulmadığı ve e-okul sisteminde yer alan sosyal etkinliklere katılım bölümünün kapsamının genişletilmesini, öğrencilere ileriki eğitim yaşamlarında referans görevi görmesini, hatta gireceği sınavlarda ek puan verilerek desteklenmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Tablo 8. Öğretmenlerin öğrenci kazanımlarına ilişkin görüşleri

Okul kültürü	Okula aidiyet duygusunun gelişmesi Okulu sahiplenme-temsil etme Devamsızlıklarda azalma-düzelme Olumsuz davranışlarda düzelme-disiplin
Akademik gelişim	Derslere olan ilginin artacağına inanma Okul takımından ayrılma endişesiyle derslere yönelme Zekâ gelişimini desteklemesi Dikkatli davranma ve planlı yaşamayı öğrenme Birbirleriyle olan iyi iletişim sonucu dersleri iyi dinleme Mesleki farkındalığının oluşması Dersleri ihmal edebilme-kaytarma
Psikolojik gelişim	Negatif enerjinin atılması Zihinsel rahatlama Özgüven gelişimi Motivasyonda artma Zor durumlarda karar verebilme Sabırlı olmayı öğrenme Zorluklarla başa çıkabilme Başarma duygusu Sorumluluk sahibi olma
Fiziksel gelişim	Kemik-kas yapısının güçlenmesi Dolaşım ve boşaltım sistemlerinin düzene girmesi Ses şiddetini-tonunu ayarlayabilme
Sosyal gelişim	Arkadaşlık bağlarında güçlenme Birlikte yaşama duygusu Toplum içinde kabul görme Toplum içinde kendini ifade edebilme Popülariteyi yanlış kullanabilme
Ürün-Performans ortaya koyma	Resim sergisi Şiir dinletisi Tiyatro sahneleme Derece elde etme Madalya kazanma Sadece etkinliğe katılma
E-okul boyutu	Kapsamı genişletilmeli Ödüllendirilmeli İlgilerine ve yeteneklerine göre yönlendirilmeli Referans olarak kullanılmalı Akademik olarak ek puanlar verilmeli Öğrencinin yaptıkları detaylı olarak açıklanmalı PDE katılanlar desteklenmeli Öğretmenin herhangi bir bilgisi yok

Araştırmada “öğrenci kazanımları” temasına yönelik öğretmen görüşlerinden bazıları şunlardır:

- “*Satranç egzersizi özellikle başta masa başına oturup yeri geldiğinde saatlerce sabit kalarak, oturarak sabırlı davranmayı öğretiyor çocuklara. Sabrı kazandırıyor, dikkatli olmayı kazandırıyor, planlama yapmayı kazandırıyor, ileriye dönük plan yapma özelliğini kazandırıyor. Zihinsel etkinliklerini artırıyor ve zekâyı açan bir faaliyet olması nedeniyle bunun aynı zamanda soyut düşünme kavramını çocuklarda geliştirdiğini, özellikle soyut içerikleri olan sözel derslerde olsun sayısal derslerin soyut bölgelerinde olsun faydası ve katkısı olduğunu düşünüyorum çocuklara. Okula bağlılığı konusunda da öğrenciler dersinden sonra bu kursa bilerek ve isteyerek katılıyorsa okula bağlılıklarını da arttırdığını düşünüyorum.*” (Ö9)
- “*Bu etkinlikler sosyalleşmelerini sağlıyor. İleride bu katıldığı branşlara yönelik bir meslek algısı oluşuyor. Örnek olarak kendimi gösterebilirim. Girişimcilik duygularını, başarıma duygusunu geliştiriyor. Arkadaşlarına karşı saygı gösterme yani kaybetmeyi hazmetme, kabullenme, kazananı takdir etme, kazandığı zaman sevinme. Kısacası karşılaştığı güçlüklerle baş edebilme duygusunu geliştiriyor.*” (Ö12)
- “*Şimdi öğrencilerimize her yönden olumlu katkısı var diyebilirim... İlk olarak fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyal. Fiziksel olarak kemik kas yapısını güçlendirir, dolaşım sistemini düzenler, boşaltım sistemini düzenler, her türlü organ yapısını güçlendirir. Dayanıklılık oranını artırır. Sosyal yapıda öğrencinin bir şeyler başarabildiğini, toplumda beğenildiğini, belirli bir şeyleri en azından üstlenebildiğini. Psikolojik yapıda baskı altında hareket edebildiğini (Bunun üstünü kalın harflerle çiziyorum). Çünkü birçok spor dalı psikolojik bir oyundur. Yani siz 24-24 olan bir voleybol maçında belirli bir sorumluluğu, o baskıyı kaldıracak öğrenciyi, her öğrenci yani o baskıyı kaldıramaz. Belirli baskıyı kaldıracak ve zamanla o baskıyı kendi iç olarak oturtabilecek öğrenci potansiyelini bu tür sosyal etkinliklerde kazandırırız.*” (Ö3)
- “*Çocuklar bir işi başarabilmenin mutluluğunu aldıklarında yani yatak yarası ki yatak yarası hoş bir görüntü değildir, koku olarak da görsel olarak da, yani hiçbir insan algısına hoş görünmez. Çocuk bununla karşılaştığında o ilk şoku bir yaşıyor. Sonrasında öğrendiklerini kullanabildiğini, kullanabileceğini fark ettiğinde meslek derslerine dikkati daha da arttı. Yani aman bunu niye yapıyoruz, normalde vakayı görmeden önce çocuk işi şakayla karışık ele alırken gerek sözlü ifadelerde gerekse yazılı ifadelerde işi alaya alır gibi anlatırken, projeye katıldıktan*

sonra daha ciddi daha gerçekçi bir anlatıma yöneldi. İlğisi arttı. Okula bağlılığı konusunda biz hastane evde bakım hizmetleri ekibiyle birlikte koordineli çalışıyoruz... Çocuk onlarla, okuduğu okulun kendisine bir meslek kazandırabileceğinin bilincine vardı.” (Ö6)

- “Yani diyor işte, çok sessizdi, bu şekilde kendini buldu, kendini ifade etti. Mesela bizim 11/C sınıfımız var. Geçen sene biz Çanakkale programı hazırladık onlarla. Ve öğrenciler orda kendilerini buldular. Kesinlikle sahnede coştular. Yani derste dediler biz bu coşkuyu yakalayamadık bu öğrencilerle Biyoloji öğretmenimiz söyledi. Sen bu sahnede nasıl bu kadar performans yakalayabildin dedi.” (Ö2)
- “Bu etkinlik sayesinde mesleki derslere olan ilgileri daha fazla arttı. ...Ayrıca teoride öğrendiği bilgilerin uygulamada karşılığını görünce motivasyonları da artıyor. Aslında bu akademik başarıya da yansıyor. Okuma alışkanlığı kazanıyorlar... Bu etkinlik sayesinde okul kültürünün aidiyetleri gelişiyor. Devamsızlık durumlarında ciddi anlamda bir azalma gördüm.” (Ö4)
- “Takım çalışması, yardımlaşma, sosyalleşme, iletişim, diyalog kurma, toplumda kendini ifade edebilme, her ne kadar bir spor müsabakası olsa bile kendine öz güven, karar verme, zor durumlarda kazanma kaybetme konumuna geldiği zaman ne yapması gerektiği konusunda burada bence çok onların kişiliklerinin gelişmesine de faydalı olduğuna inanıyorum. Olumsuz katkı konusunda derslerden kaytarma konusunu kullanan çocuklar oluyor. Dersten kaçmak için takıma katılmak isteyenler.” (Ö8)
- “Mesela e-okulda katıldığı kısma ne yaptığı hiç açıklanmıyor. O da açıklanmalı bence. Üstün başarılı olduğu açıklanmalı. Mesela öyle öğrencileri bakanlık tespit edip daha iyi bir eğitim alabilecekleri bir ortam oluşturulabilir, yardım verilebilir. Mesela resim adına malzeme yardımı. Şövalye yardımı gibi. Teşvik edilmeli. Bu şekliyle yeterli görmüyorum.” (Ö11)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın sonuçları, alt problemlere göre boyutlandırılarak sunulmuş ve ilgili alanyazına dayalı olarak tartışılmıştır.

Araştırmanın birinci boyutu okullarda yapılan program dışı etkinliklerin türünün belirlenmesine yöneliktir. Okullarda oldukça sınırlı sayı ve türde etkinliğin yapıldığı, en fazla yapılan okulda bile etkinlik türünün 10'u geçmediği, bir okulda ise yalnızca bir etkinliğin olduğu belirlenmiştir. Program dışı

etkinliklerden beklenen olası yararlar dikkate alındığında, okullarda bu yararları sağlayacak ölçüde etkinlik yapılmadığı ve bu tür etkinlikleri gerçekleştirmeye dönük yeterli çabanın gösterilmediği ya da önem verilmediği söylenebilir. Etkinlik tür ve sayısının azlığı okullardaki eğitim anlayışının bütüncül bir yaklaşıma dayanmadığı, daha çok resmi programı temele alan bir eğitim sürecinin işe koşulduğunu göstermektedir. Mahoney ve Cairns (1997) program dışı etkinlik seçeneklerinin çok olduğu durumlarda, öğrencilerin bireysel ilgi ve gereksinimlerine daha çok hitap edildiği ve bunun sonucu olarak program dışı etkinliklere yönelimin yüksek olduğunu belirtmektedir. Reeves (2008) lise öğrencileri ile yaptığı araştırma da program dışı etkinliklerin akademik başarı üzerinde etkisinin öğrencilerin katıldığı etkinlik sayısı ile değil, türleriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada sportif etkinliklerin tüm okullar için ortak olan program dışı etkinlik türü olduğu görülmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda da (Ekici vd., 2009 ve Karaküçük, 1999) benzer sonuca ulaşıldığı, okullarda uygulanan ders dışı etkinliklerin en fazla sportif faaliyetlerde olduğu görülmüştür. Karaküçük'ün (1999) araştırması okul yöneticilerinin, program dışı etkinliklerde en fazla beden eğitimi öğretmenlerinden yararlanmak istediklerini ve bu etkinliklere yönlendirmenin de bu öğretmenler tarafından öncelikle yapılması gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir. Lemmon (2019) da görsel sanatlar ve sahne sanatları etkinliklerinin çocuklara daha çok fırsatlar sunmasına karşın, spor etkinliklerin çocuklar tarafından daha çok tercih edildiğini belirtmektedir. Okul ortamında hem çeşitlilik hem sayıca fazla program dışı etkinliğin olması öğrencilerin yönelimlerinde zenginliğe yol açarken daha üst düzey kazanımları da beraberinde getirmektedir. Anadolu Lisesi ve İmam-Hatip Lisesi TÜBİTAK bilim fuarı için proje başvurusu yaptıklarını fakat kabul edilmediği için bu etkinlik alanını okullarında gerçekleştiremediklerini belirtmişlerdir. Bu anlamda bilimsel projeler için okullarda bir çabanın olduğu söylenebilir.

Araştırmada program dışı etkinliklerin okullarda daha çok sözel derslere ilişkin branşlar ve beden eğitimi branşındaki öğretmenlerce yapılmış olduğu belirlenmiştir. Okullarda bir üst öğrenim kurumuna hazırlayıcı sınavlara hazırlık hem okul yönetimleri hem de öğrenciler ve velileri tarafından önemli görülen bir konudur. Bu sınavlara atfedilen önem matematik ve fen bilimleri alanlarındaki derslere ve onları destekleyici etkinliklere olan yönelimi artırmaktadır. Bu çalışmada Fen Lisesinde daha az program dışı etkinlik olması hem öğrencilerin bu tür etkinliklere yöneliminin düşük olması hem de bu

branşlardaki öğretmenlerden daha çok sınavlara yönelik etkinlik talebinin yüksek olmasıyla ilişkilendirilebilir. Örneğin, okul yönetimlerinin bu branşlardaki öğretmenleri Destekleme ve Yetiştirme Kurslarına yönelik talebi karşılamaya yönelmeleri, onların program dışı etkinliklerden kaçınmalarına neden olabilir. Bu kurslar nedeniyle ders dışı zamanın azalması da program dışı etkinliklerden kaçınmaya yol açabilir. Ayrıca, bu tür kurslara ücret ödenmesi, program dışı etkinliklere ödenmemesi diğer öğretmenlerin de isteksiz davranmasına neden olabilir.

Araştırmanın ikinci boyutu öğretmenlerin program dışı etkinlikleri nasıl değerlendirdiklerini belirlemeye yöneliktir. Araştırmaya katılan öğretmenler program dışı etkinliklerin “öğrenci”, “öğretmen”, “okul”, “toplum” ve “program” olmak üzere beş kategoride ele alınabilecek olumlu yararlarının olabileceğini değerlendirmektedirler. Bulgular kısmında ayrıntılı olarak yer alan program dışı etkinliklerin yararlarına *öğrencilerin özgüven gelişimi, sosyalleşme, sorumluluk duygusu oluşumu, olumsuz davranışları engelleme, yeni öğrenmeler sağlama, fiziksel gelişimlerine katkı sunma, kendilerini yetiştirme ve geliştirme, öğretmelerin öğrencilerini tanıma fırsatı bulması, okul ikliminin olumlu etkilenmesi* örnek olarak verilebilir. İlgili araştırma sonuçları çoğunlukla bu sonuçları destekler nitelikteyken (Ekici vd., 2009; Gömleksiz ve Kılınc, 2015; Görkem, 2012; Malkoç ve Kaya, 2015; Karaküçük, 1999), Sarı (2012)’nin çalışması program dışı etkinliklerin öğrencilerin gelişimine katkısının olmadığı yönündedir. Ayrıca, bu tür etkinliklerle öğretmenler öğrencilerini her yönüyle tanıma fırsatı bulduklarını, öğrenciyle olan iletişimlerini güçlendirdiğini ve okul iklimine de olumlu katkı sunmasından dolayı yapılmasını önemsediklerini belirtmişlerdir. Niteliği yüksek, iyi yapılandırılmış program dışı etkinliklerin öğrenciler ile bu tür etkinliklere rehberlik eden öğretmenler arasındaki etkileşimi güçlendirdiğini göstermektedir (Holloway, 2002). Haensly vd. (1985), çocukların yetişkinlerle etkileşimi, yetişkin davranışları edinmeleri, kişilik gelişimlerine yardımcı olacağını belirtmektedir. Böyle bir etkileşimde öğretmenin iletişime açık, yenilikçi rehberlik becerilerinin yüksek olması öğrenci ile öğretmen arası iletişimi güçlendirecektir. Hill (2010), öğretmenlerin rol model olarak iletişim içinde olmalarının ve aynı yaş grubu akranların program dışı etkinliklere katılarak edindikleri deneyimlerin oldukça önemli ve değerli olduğunu belirtmektedir. Program dışı etkinliklerden beklenen yararların artırılması için bu tür etkinliklere daha fazla zaman ayrılması, maddi olanakların

arttırılması, kapsamının genişletilmesi gerektiğine yönelik öğretmenlerin önerileri bulunmaktadır.

Araştırmanın üçüncü boyutu okullarda program dışı etkinliklerin planlanma sürecine ilişkin durumu belirlemeye yöneliktir. Program dışı etkinliklerin çoğunlukla okul yönetimi veya öğrencilerle birlikte planlandığı, yapılan planların okul yönetimi ve ilçe milli eğitim müdürlüğünün onayının alınması şeklinde gerçekleştiği belirlenmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin etkinlikleri belirleme sürecinde öğrencilerle veya okul yönetimiyle birlikte karar vermelerinin planlara uyulması ve etkinliklerin devam etmesinde etkili olduğu görülmüştür.

Araştırmanın dördüncü alt boyutu okullarda program dışı etkinliklerin uygulama sürecine ilişkin durumu belirlemeye yöneliktir. Öğrencilerin program dışı etkinliklere kendi ilgi ve gereksinimlerini karşılamaya dönük amaçlarla katılmaları ve isteklilik durumları program dışı etkinliklerin uygulanma sürecini kolaylaştırdığı bu boyuttaki sonuçlardan birisidir. Araştırmada öğrencilerin yeteneklerinin ve becerilerinin seçilen etkinlikle ilişkili olması, ilgili ve istekli olmaları, etkinlikte kendilerini rahat hissetmeleri, kendini keşfetme, çevresine kendini gösterme, sosyalleşme, olumsuz imajlarını düzeltme, özgüven kazanma gibi amaçlarla etkinliklere katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Holloway (2002) program dışı etkinliklere öğrenci katılımının öğrenen üzerindeki olumlu etkilerini aynı zamanda öğrencilerin bu etkinliklere daha yüksek düzeylerde katılımının gerekçesi olarak vurgulamaktadır. Aybek vd. (2011)'nin çalışması öğrencileri ders dışı etkinliklere en çok yönlendiren etkinin çevre olduğunu belirlemiştir. Ekici vd. (2009) ve Karaküçük (1999) araştırmalarında öğrencilerin bu etkinliklere katılma nedenlerinin en çok okulda dikkat çekme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çevresine kendini gösterme ve toplumda bir yer edinme amacıyla etkinliklere katılan öğrencilerin olması, çevre faktörü anlamında araştırma sonucunu desteklemektedir. Araştırma sonucunda öğrencilerin etkinliği önemsemesi, kendilerinin istemesi, etkinliğe devam konusunda özen göstermesi, etkinliği öğretmenlerle beraber planlaması, etkinliğe katılmada ısrarcı olması, etkinliğin öğrenciyi tatmin etmesi gibi nedenler uygulamadaki isteklilikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Program dışı etkinliklerin uygulama sürecini kolaylaştıran bu tür olumlu durumlar yanında, bazı fiziki altyapı yetersizlikleri, araç-gereç, materyal eksikliği, çevresel destek eksikliği gibi yetersizliklerin uygulama sürecini zorlaştırdığı belirlenmiştir. Okulların sportif ve sanatsal etkinliklerde yeterli fiziki

alan ve donanımlara sahip olmamaları, taşınmalı olarak gelen öğrencilerin olması, zaman noktasındaki sınırlılıklar, okulların ders yükünün fazla olması (günlük ders saati), bazı velilerin süreç başında program dışı etkinliklere şüpheli davranması, materyal eksikliği, veli ve toplumun bu tür etkinliklere olumsuz bakış açısı, ailelere maddi külfet getirmesi bu zorluklara örnek olarak verilebilir. Karşılaşılan zorluklarla ilgili yapılan bazı araştırmalar da (Arı, 2010; Erkoç, 2019; Gömleksiz ve Kılınç, 2015; Karakuş vd., 2012; Karakaş-Özür ve Şahin, 2017; Karaküçük, 1999; Malkoç ve Kaya, 2015; Köse, 2013; Onay ve Gelen, 2013; Sözer, 2015; Tetik, 2008; Vural, 2018; Yiğit, 2008) bu sonucu desteklemektedir. Sarı (2012), ailesi alt gelir düzeyinde olan öğrencilerin ders dışı etkinliklere katılım düzeyinin diğer öğrencilerin katılım düzeyinden düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Köse (2007) yaptığı çalışmada ders dışı etkinliklere öğrencilerin katılmama nedenlerini ailenin düşük ekonomik gelire sahip olmasından kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Oysaki program dışı etkinliklerin işlevleri arasında; düşük sosyo-ekonomik ailelerden gelen çocuklara üst sosyo-ekonomik ailelerin çocuklarının katıldığı etkinliklere (dans, müzik, sanat, spor vb.) katılım fırsatı verme, dolayısıyla, dezavantajlı grupların ilgi ve gereksinimlerine dönük etkinlikler sunulmasını mümkün kılma (Hollaway, 2002) da yer almaktadır. Program dışı etkinliklerin bu işlevini yerine getirmesinde bu araştırmaya katılan öğretmenlerinde vurgulamış olduğu maddi kaynakların artırılması önerisi bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Araştırmanın beşinci alt boyutu öğretmenlerin program dışı etkinlikleri yürütürken paydaşlarıyla (öğrenci-okul yönetimi-veli) olan etkileşim sürecinin nasıl işlediğini belirlemeye yöneliktir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin paydaşlarıyla etkileşimlerinin olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin kendilerini yakın hissettikleri, öğrenciyle olumlu iletişim ve duygusal bağ kurdukları, samimi bir ortamda etkinlikleri yürüttükleri sonucu elde edilmiştir. Okul yönetimlerinin etkinlik giderlerini karşılama ve malzeme desteği sağladığı, öğretmenlerin etkinlik sürecinde okul yönetimiyle sürekli iletişim halinde oldukları, okul yönetimlerinin öğretmen ve öğrencilere güvendiği, etkinliklere olumlu baktığı, hatta etkinliklere bizzat katılıp izlediği ve gerekli izinlerin alınmasında yardımcı olduğu belirlenmiştir. Okul yönetimlerinin bu olumlu tutumu Karaküçük (1999); Onay ve Gelen'in, (2013) yaptıkları çalışmalar ile örtüşürken, bazı araştırmaların (Arı, 2010; Erkoç,

2019; Gömleksiz ve Kılınç, 2015; Sözer, 2015; Tetik, 2008; Vural, 2018) sonuçları ile farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılık bu araştırmaya dahil edilen okulların yöneticilerinin bunun sonucu olarak akademik konular yanında program dışı etkinlikleri de öğrenci gelişimi açısından önemli görmeleri ile açıklanabilir. Velilerin okullarda düzenlenen program dışı etkinliklerin yürütülmesi sürecine desteğinin genel olarak olumlu olduğu belirlenmiştir. Velilerin öğrencilerin etkinliğe katılmasında izin verme noktasında destek olduğu, bazı velilerin süreç başında isteksizlik gösterebildiği, fakat süreç boyunca veya sonunda bakış açılarının olumlu yönde geliştiği, çoğu velinin ise çocuklarının bu tür etkinliklere katılmasında ısrarcı oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen bu sonuç bazı araştırmaların (Arı, 2010; Erkoç, 2019; Gömleksiz ve Kılınç, 2015; Karaküçük, 1999; Onay ve Gelen, 2013; Sözer, 2015; Vural, 2018) sonuçları ile çelişmektedir. Bunun sebebi velilerin program dışı etkinliklerle çocuklarının kötü davranışlarının önüne geçtiğine inanmaları, streslerini atarak rahatladıklarını düşünmeleri olabilir. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı'nun da bu tür etkinliklere olan olumlu bakış açısı ve politikalarının yöneticiler tarafından da benimsenip yukarıda da vurgulanmış olan destekleyici yaklaşımlarının okul iklimine yansımalarının sonucu olarak velilerin eğilimlerini de olumlu etkilemiş olabilir.

Araştırmanın son alt boyutu program dışı etkinliklerin öğrencilere yönelik kazanımlarının belirlenmesidir. Öğretmenler program dışı etkinliklere katılan öğrencilerin okul kültürü, akademik, psikolojik, fiziksel ve sosyal yönlerden gelişimlerine olumlu katkısı olan bazı kazanımlarının olduğunu ve bu katılımlar sonucunda öğrencilerin kendilerini gösterebilecekleri performanslar sergileyebildikleri değerlendirmesine sahiptirler. Bu sonuçlar bazı araştırmaların (Akın, 2012; Çifçi ve Yurdal, 2016; Ergül, 2017; Erkoç, 2019; Karakaş Özür ve Şahin, 2017; Malkoç ve Kaya, 2015; Okur Berberoğlu ve Uygun, 2013; Sözer, 2015) sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Yurtdışında yapılan çalışmalar incelendiğinde; program dışı etkinliklere katılımın akademik başarıyı olumlu yönde etkilediği (Cooper vd.,1999; Fredricks ve Eccles, 2006; Jansen, 2016; Marsh ve Kleitman, 2002; Meadows 2019; Moriana vd., 2006; Reeves, 2008), okulu terk etme oranlarını ve devamsızlıklarını azalttığı, bu öğrencilerin daha az disiplin sorunu yaşadıkları (Hill, 2010), risk altındaki öğrencilere okullarıyla olumlu yönde bağ oluşturma fırsatı sunduğu görülmüştür (Fredricks ve Eccles, 2006; Holoway, 2002; Mahoney ve Cairns, 1997). Lemmon

(2019), boylamsal araştırmasında sanata dayalı program dışı etkinliklere katılımın topluma hizmet çalışmalarına gönüllülüğü artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin yaş grubu göz önüne alındığında, program dışı etkinliklerin sağladığı katkılarının daha önemli hale geldiği söylenebilir. Burnett, Thompson, Bird ve Blakemore (2011) ergenlik dönemini derin bir sosyo-duygusal gelişme dönemi olarak tanımlayıp, yetişkin rollerini deneme ve önemli yetişkin sorumluluklarını alarak arkadaşlık etme, bilimsel çalışmalara ve ders dışı etkinliklere katılma ve tüketici olarak seçim yapma zamanı (Halpern-Felsher, Millstein ve Irwin, 2002) olarak vurgulamışlardır (Soytük ve Tepeköylü -Öztürk, 2020). Bu anlamda farklı tür ve zenginliklerdeki program dışı etkinliklere katılım, bu yaş dönemi gereksinimlerini karşılamak için fırsatlar sunmaktadır.

Ayrıca öğretmenler E-okul sisteminde sosyal etkinliklere katılımın kaydedilmesini olumlu değerlendirmekte ve kapsamının genişletilmesine vurgu yapmaktadırlar. MEB (2018) Eğitim Vizyon belgesinde de bu konuya vurgu yapılmaktadır. Bir eğitim raporunda (TEDMEM, 2019) ise öğrencilerin bu tür etkinliklere katılımlarının e-okula sadece kayıt edilmesinin o öğrencinin doğrudan o alanda gelişim gösterdiğinin bir kanıtı olamayacağını, bu yüzden öğrencilerin okul içinde gerçekleştirdikleri sosyal etkinliklerinin izlenmesi ve değerlendirilmesinde daha ayrıntılı araçların kullanılması ve bu değerlendirmelerin öğrencilere özel hazırlanan portfolyolarda biriktirilmesi gerektiği şeklinde değerlendirilmektedir.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; okullarda gerçekleştirilen program dışı etkinliklerin türünün oldukça sınırlı olduğu, bu etkinliklere katılım yüksek olsa bile, bu sınırlılık nedeniyle öğrencilerin ilgi ve gereksinimlerinin yeterince karşılanamayacağı söylenebilir. Öğretmenlerin, bazı zorluklarla karşılaşılıyor olsalar bile, program dışı etkinliklere önem atfettikleri, etkinlikleri planlanan şekilde sürdürmeye çaba gösterdikleri, okul yönetimlerinin bu etkinlikleri mali ve yönetsel bakımdan desteklediği, bu etkinliklere katılan öğrencilerin birçok bakımdan çeşitli kazanımlar sağladıkları görülmüştür. Ayrıca velilerin de bu etkinlikleri çoğunlukla destekliyor olması önemlidir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak şu önerilerde bulunulabilir: (1) Okullarda program dışı etkinlikler sayı ve tür olarak artırılarak daha çok sayıda

ilgi ve gereksinime hitap edecek şekilde düzenlenmelidir; (2) Milli Eğitim Bakanlığı Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği program dışı etkinlikleri eğitim sürecinin temel bileşenlerinden birisi olarak görmektedir. Bu nedenle okullar çok daha fazla sayı ve türde program dışı etkinliği gerçekleştirebilecek fiziki alt yapı ve destekleyici olanaklara kavuşturulmalı ve program dışı etkinlik yürüten öğretmenlere özendirici düzeyde ücret ödenmelidir. Ayrıca okullara yapılan kaynak tahsislerinde bu tür etkinlikleri nitelikli düzeyde gerçekleştirebilecek mali kaynak tahsis edilmelidir; (3) Öğretmenlere yönelik hizmetiçi eğitim programlarına program dışı etkinlikler konusu da eklenmeli, ayrıca öğretmen eğitimi programlarında yer alan seçmeli Program Dışı Etkinlikler dersi kuramsal ve uygulamalı bir içerikle zorunlu hale getirilerek öğretmen adaylarının bu tür etkinlikleri hazırlama ve uygulama yetkinliği geliştirilmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

**Evaluation of Extracurricular Activities Implemented
in High Schools According to Teachers' Opinions**

*

Ali Kocayiğit - Necla Ekinci
Muğla Sıtkı Koçman University

Experiences acquired through extracurricular activities are an important component of the educational process. Therefore, educators need to consider not only classroom variables but also other variables out of classroom affecting students throughout all day to create a positive learning environment. Currently, learning process in schools is largely based on in-class activities, but many students are also looking for learning activities outside the traditional classroom environment. It is also possible for students to achieve some learning through extracurricular activities that are implemented outside the classroom. Extracurricular activities do not only support, complete or enhance students' school performance, but also some other aspects of them such as personal development, leisure, health, values. PISA results show that students participating extracurricular activities more in the countries (e.g. Finland) where more extracurricular activities are organized have better results. In addition, extracurricular activities provide opportunities for students from lower socio-economic status to participate in activities such as dance, music, arts, sports, as attended by students from upper socio-economic status. Extracurricular activities also allow interaction among students from different peer groups (interest, talent, income, achievement, etc.) and increase their collaboration skills. When the activities are well planned and structured, they help students improve more complex skills like problem solving and coping skills. Additionally, such activities lead to better interaction between students and teachers who guide them.

Although there are some difficulties in the implementation of extracurricular activities in schools, the research indicate that they are very important in many ways for the students such as contributing to academic achievement, personality development, improving social and individual values, developing sense of responsibility, and creating better school climate and culture. In

addition to significance of extracurricular activities for the students, some official decisions and practices in the field of education also make extracurricular activities more important. The Turkish Higher Education Council (2018) included an elective course with the name of Extracurricular Activities in teacher education programs. In the 2023 Education Vision Document of the Ministry of National Education (MoNE, 2018), a high emphasis is attached to extra-curricular activities for the versatile development of students and currently participation of students in these activities is proposed to be include in the assessment. Significance of extracurricular activities for student development and current policies emphasizing importance of them have been effective in determining extracurricular activities in high schools as a research topic. In this study, it is aimed to evaluate the extracurricular activities that are required to be implemented in schools by the Regulation of Social Activities for Educational Institutions of MoNE.

In the study, case study design, which is one of the qualitative research models, was implemented. The state of the research is the way in which extracurricular activities are structured. Teacher opinions on the planning and implementation processes of the extracurricular activities constitute the analysis unit. The study group consists of 12 teachers working in different types of high schools in a district in Burdur province. While specifying the study group, maximum diversity and criterion sampling methods were employed. The data of the study were obtained by using a semi-structured interview form prepared by the researchers in the fall semester of 2019-2020 (in December). The participants of the study were selected from among the teachers who conducted the extracurricular activities previously. The data of the study were analyzed through content analysis which is one of the qualitative data analysis techniques. First codes were formed from the data and then the overlapping codes were revised. Sub-themes were formed and findings were presented holistically within pre-determined general thematic framework.

The result of the study indicate that a fairly limited number and type of activities were held in schools, the types of activity do not exceed 10 in none of the schools, even there is only one activity in a school. Considering the potential benefits from extracurricular activities, it can be said that there are not sufficient activities in schools to provide these benefits and that sufficient effort or consideration is not given to carry out such activities. The scarcity of activity types and number suggest that educational practices at school are still

based on in-classroom activities within the frame of formal curricula, not based on a holistic approach. The teachers attach positive benefits to extra-curricular activities under five categories: student, teacher, school, society and curriculum. The benefits of extracurricular activities include the development of self-confidence, socialization, development of sense of responsibility, reducing negative behaviors, providing different learning opportunities, contributing to their physical development and self-development, providing chance to teachers to get to know their students, and improving school climate. It was determined that the extracurricular activities were mostly planned with the school administration or students, and that the plans were implemented following the approval process of the school administration and the district directorate of National Education. In addition, it was found that if teachers make their decisions in collaboration with students or school administration in activity determining process, they comply with the plans and continue the activities regularly. Participation and willingness of students in extracurricular activities for purposes of meeting their own interests and needs facilitate the implementation process of extracurricular activities. School administrators are willing to provide material support for the activities. Teachers have the assessment that students participating in extracurricular activities have some positive contribution to the development of school culture, academic, psychological, physical and social aspects.

When the results of the research are evaluated as a whole, it can be said that the type and number of extracurricular activities carried out in schools are quite limited, and even if the participation in these activities is high, the interests and needs of the students cannot be sufficiently met due to this limitation. It was found that teachers, even if they face some difficulties, give high importance to extracurricular activities and try to maintain activities as planned. School administrations support these activities financially and executively. Students who participate in these activities make various gains in many ways.

Kaynakça / References

Akın, F. (2012). *Okul içi ve sınıf dışı öğrenmelerin öğrenci başarısına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

- Arı, Ç. (2010). *Müze bilinci öğrenme alanı etkinliklerinin gerçekleştirilebilirliğine ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Aybek, A., İmamoğlu, O. ve Taşmektepligil, M. Y. (2011). Öğrencilerin beden eğitimi dersi ve ders dışı etkinliklerine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 51-59.
- Apaydinli, K. ve Şentürk, N. (2012). Ders dışı sosyal (müziksel) etkinliklerin genel lise öğrencilerinin kural dışı davranış gösterme eğilimlerine etkileri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 1(1), 67-79.
- Bartkus, K. R., Nemelka, B., Nemelka, M. ve Gardner P. (2012). Clarifying the meaning of extracurricular activity: A literature review of definitions. *American Journal of Business Education*, 5(6), 693-704.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (24. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cooper, H., Valentine, J. C., Nye, B. ve Lindsay, J. J. (1999). Relationships between five after-school activities and academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 91(2), 369-378.
- Creswell. J. W. (2017). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri*. (Çev. Ed. H. Özcan). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell. J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (4. Baskı) (Çev. Ed. M. Bütün, S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çengelci, T. (2013). Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenmeye ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1823-1841.
- Çifçi, T., ve Dikmenli, Y. (2016). Coğrafya öğretmenlerinin sınıf dışı coğrafya öğretimine ilişkin görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(1), 363-382.
- Demir, Ö. (2019). Eğitimde program dışı etkinlikler. N. Köksal ve Z. Ayvaz Tuncel (Ed.), *Eğitimde Program Dışı Etkinlikler içinde* (s. 20-38). Ankara: Pegem Akademi.
- Dinçer, M. G. (2009). *Müzik dersi ve ders dışı müzikal etkinliklerin ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin sosyalleşmelerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Ekici, S., Bayraktar, A. ve Uğur, A. O. (2009). Ortaöğretim kurumlarındaki yöneticilerin ve öğrencilerin ders dışı etkinliklere bakış açılarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 430-444.
- Ekinci, N. (2019). Temel Kavramlar. N. Köksal ve Z. Ayvaz Tuncel (Ed.), *Eğitimde program dışı etkinlikler*. Ankara: Pegem Akademi.

- Ergül, O. K. (2017). *12-14 yaş grubu ergenlerde "ders dışı etkinlikler ve egzersiz kapsamında" uygulanan fiziksel aktivite programının ilköğretim öğrencilerinin yaşam kalitesi üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Erkoç, Y. (2019). *Ortaokul ve lise kademelerindeki ders dışı müzik etkinliklerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Fredricks, J. A. ve Eccles, J. S. (2006). Is extracurricular participation associated with beneficial outcomes? Concurrent and longitudinal relations. *Developmental psychology*, 42(4), 698-713.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş* (5. Baskı). (Çev. Ed. A. Ersoy, P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gömlüksiz, M. N. ve Kılınç, H. H. (2015). Ortaokullarda sosyal kulüp etkinlikleri kapsamında yapılan toplum hizmeti çalışmalarına ilişkin öğretmenlerin görüşleri. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (3), 495-512.
- Görkem, D. (2012). *İlköğretim öğrencilerinin sosyal etkinliklere katılma durumlarının akademik başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Güler, A., Halıoğlu, M. B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Haensly, P. A., Lupkowski, A. E. ve Edlind, E. P. (1985). The role of extracurricular activities in education. *The High School Journal*, 69(2), 110-119.
- Hill, R. E. (2010). *Extracurricular activities: An examination of student achievement in the Lee's Summit school district*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Baker University.
- Haegle, J. A., Aigner, C., ve Healy, S. (2020). Extracurricular activities and bullying among children and adolescents with disabilities. *Maternal and child health journal*, 24, 310-318
- Holloway, J. H. (2002). Extracurricular activities and student motivation. *Educational Leadership*, 60(1), 80-81.
- Jansen, L. (2016). *The academic impact of extracurricular activities on middle school students*. Doktora Tezi, ProQuest Dissertations & Theses Global, UMI No. 1862184961).
- Karakaş-Öziir, N. ve Şahin, S. (2017). Sosyal Bilgiler dersinde sınıf dışı etkinliklerin öğrenci başarısına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(3), 324-347.

- Karakuş, U., Aksoy, B. ve Gündüz, İ. (2012). Dokuzuncu sınıf Coğrafya derslerinde ders dışı etkinliklerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 489-513.
- Karaküçük, S. (1999). Okul yöneticilerinin ders dışı etkinliklere yaklaşımları. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(3), 51-62.
- Köse, E. (2007). İlköğretim öğrencilerinin ders dışı etkinliklerini tercih etme nedenleri. *Atatürk Üniversitesi Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(3), 46-61.
- Köse, E. (2013). Eğitim kurumlarında gerçekleştirilen ders dışı etkinliklerin sınıflandırılmasına yönelik bir öneri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(2), 336-353.
- Lemmon, L. J. (2019). *Benefits of participation in arts-based extracurricular activities for youth*. Doktora Tezi, University of Alabama Libraries.
- Mahoney, J. L. ve Cairns, R. B. (1997). Do extracurricular activities protect against early school dropout?. *Developmental psychology*, 33(2), 241.
- Malkoç, S. ve Kaya, E. (2015). Sosyal Bilgiler öğretiminde sınıf dışı okul ortamlarının kullanımı. *İlköğretim Online*, 14(3), 1079-1095.
- Marsh, H. W., ve Kleitman, S. (2002). Extracurricular school activities: The good, the bad, and the nonlinear. *Educational Review*, 72, 464-514.
- Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği (Haziran 8, 2017). *Resmi Gazete*. Sayı: 30090. 21.09.2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170608-5.htm> adresinden erişilmiştir.
- MEB. (2018). *2023 Eğitim vizyonu*. 21.09.2019 tarihinde http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf adresinden erişilmiştir.
- Meadows, A. (2019). The impact of participation in extracurricular activities on elementary school students. *Journal of Interdisciplinary Undergraduate Research*, 11(1), 2.
- Moriana, J. A., Alós, F., Alcalá, R., Pino, M. J., Herruzo, J. ve Ruiz, R. (2006). Extracurricular activities and academic performance in secondary students. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 4(1), 35-46.
- Okur-Berberoğlu, E. ve Uygun, S. (2013). Sınıf dışı eğitimin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişiminin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 32-42.
- Onay, İ. ve Gelen, İ. (2013). İlköğretim okullarındaki eğitsel kulüp uygulamalarının etkililiğine ilişkin öğretmen ve yönetici görüşlerinin değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(4), 615-647.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (2. Baskı). (Çev. Ed. M. Bütün, S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Posner, G. J. (1992). *Analyzing the curriculum*. McGraw-Hill Humanities Social.

- Reeves, D. B. (2008). The learning leader/the extracurricular advantage. *Educational Leadership*, 66(1), 86-87.
- Sarı, M. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinin ders dışı etkinliklere katılımının incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 5(1), 72-89.
- Seow, P. S. ve Pan, G. (2014). A literature review of the impact of extracurricular activities participation on students' academic performance. *Journal of Education for Business*, 89(7), 361-366.
- Soytürk, M. ve Tepeköylü-Öztürk, Ö. (2020). Ders dışı sporla ilgili oyunların lise öğrencilerinin davranış örüntülerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 45 (202), 327-343
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sözer, Y. (2015). *Sınıf içi öğrenmeleri destekleyen okul dışı aktif öğrenmeler: Bir meta-sentez çalışması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- TEDMEM. (2019). *2018 Eğitim değerlendirme raporu*. 18.09.2019 tarihinde <https://tedmem.org/yayin/2018-egitim-degerlendirme-raporu> adresinden erişilmiştir.
- Tetik, V. (2008). *Genel liselerde sosyal etkinliklerin uygulanmasında okul yöneticilerinin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Vural, C. (2018). *Öğretmen ve yöneticilerin sosyal kulüp çalışmalarına yönelik tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğit, N. (2008). *Ortaöğretim kurumlarında uygulanan öğrenci kulüplerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması araştırması uygulamaları*. (Çev. İ. Günbayı). Ankara: Nobel Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kocayığit, A. ve Ekinci, N. (2020). Ortaöğretim okullarında uygulanan program dışı etkinliklerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1810-1838. DOI: 10.26466/opus.749109

Evsel Atıklarda Geri Dönüşüm Farkındalığı ve Ekonomiye Katkısının İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.689183

*

Ahmet Alper Sayın*- Aslı Yerli **

* Dr.Öğr.Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üni./Uygulamalı Bilimler Y.O, Karaman/Türkiye

E-Posta: ahmetalpersayin@kmu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-2086-6763](https://orcid.org/0000-0002-2086-6763)

** Y.L Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enst., Karaman/Türkiye

E-Posta: aslimbozdogan@gmail.com

ORCID: [0000-0002-4886-0566](https://orcid.org/0000-0002-4886-0566)

Öz

Bu araştırmanın amacı günümüzde önemli bir yeri olan evsel atıklarda hane halklarının farkındalığının ölçülmesi ve atıkların çevreye etkisi ile ekonomiye olan katkılarını ortaya çıkarmaktır. Çalışmada, cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim düzeyi gibi demografik özelliklerin evsel atıklar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada elde edilen verilere, iki bölümden oluşan soru formu aracılığı ulaşılmıştır. İlk bölümde, demografik özelliklerinin tespit edilmesine yönelik 6 adet sorudan oluşan kişisel bilgi formu yer almaktadır. İkinci bölümde ise bireylerin çevre tutumunu belirlemeye yönelik 16 adet sorudan oluşan çevresel bilincin ölçülmesine ait bilgi formu bulunmaktadır. Çalışma, Eylül ve Aralık 2019 tarihleri arasında Karaman ili temel alınarak, hane bireyleriyle yüz yüze ve telefonda görüşme yapılarak hazırlanmıştır. Örneklem grubu, 124'ü kadın 81' i erkek toplam 210 kişiden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda hane halklarının çevre bilinci farkındalığının; cinsiyet, yaş, çalışma durumu, medeni hal, eğitim gibi kriterlere göre değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışma da bazı kısıtlılıklar söz konusu olmuş, elde edilen bulgulara göre çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Geri dönüşüm, Tersine lojistik, Eysel atık

Recycling Awareness in Domestic Waste and Investigation of Its Contribution to the Economy

*

Abstract

The purpose of this research is to measure the awareness of households in domestic wastes, which have an important place today, and to reveal the effects of wastes on the environment and their contribution to the economy. In the study, the effect of demographic characteristics such as gender, age, marital status, education level on domestic waste was investigated. The data obtained in the research were accessed through a questionnaire consisting of two parts. In the first part, there is a personal information form consisting of 6 questions for determining the demographic characteristics. In the second part, there is an information form for measuring environmental consciousness consisting of 16 questions to determine the environmental attitude of individuals. The study was prepared between September and December 2019 based on the province of Karaman, by interviewing household members face-to-face and on the phone. The sample group consists of 210 people, of which 124 are women and 81 are men. As a result of the research, environmental awareness of households; It has been determined that it varies according to criteria such as gender, age, employment status, marital status, education. There were some limitations in the study, and various suggestions were made according to the findings.

Keywords: *Recycling, Reverse logistics, Domestic waste*

Giriş

Dünya nüfusunun artmasıyla birlikte son zamanlarda atıkların sebep olduğu problemler, önemli çevre sorunlarından biri haline gelmiştir. Artan nüfusla birlikte küreselleşen dünyada kullanım ömrü sona ermiş atıkların geri dönüşümü konusuna, atıkların çevreye ve ekonomiye olan zararlarını minimum düzeye indirilmek istenmesinden dolayı gün geçtikçe ilgi artmaktadır. Artan bu ilgi neticesinde, işletmeler ve hükümetler atıkların geri dönüşüm faaliyetlerine önem vererek, uzun vadede verimli ve karlı bir ekonomik dönüşüm olması için yatırım yapmaya yönelmektedirler. Günümüzde, her geçen gün artarak karşımıza çıkan atıkların durumu, ülkeler açısından ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Bunun neticesinde, hammadde israfının önlenmesi, atıkların geri kazandırılması, ortaya çıkabilecek enerji sorunlarıyla baş edebilmek için yöntemler aranarak hedefler ortaya konulmaktadır. Atıkların artmasıyla beraber meydana gelen ekonomik ve çevresel bozulmalar ile sürekli gelişen tüketim alışkanlıkları sonucu hammaddenin hızla tükenmesi sorunları, tersine lojistiğe verilen önemin artmasında kaçınılmaz bir rol oynamaktadır.

TUİK istatistiklerine göre kişi başı ortalama atık miktarı 1.16 kg oranındadır. Aynı zamanda 2018 yılında üç büyük şehirde ise toplanan kişi başı günlük ortalama atık miktarı; İstanbul'da 1,28 kg, Ankara'da 1,18 kg ve İzmir'de 1,36 kg olarak tespit edilmiştir (TUİK, 2018) Bu rakamlar, hızla artan nüfusun tüketim ihtiyaçlarını karşılamada, düşük maliyet ile maksimum çıktıyı elde edilebilmesi için çevrenin korunarak sürdürülebilir gelişmeyi sağlanmasının önemini göstermektedir. Çevreye ve ekonomiye katkı olmasının yolu, atıkların nihai tüketiciden alınarak üretimin başladığı noktaya doğru akışının sağlanması olarak tanımlanan tersine lojistik ile mümkün olmaktadır.

Literatürde tersine lojistik kavramının birden fazla tanımı bulunmaktadır. Tersine lojistik: tüketici tarafından kullanım ömrü tüketilmiş ve ihtiyaç olmaktan çıkmış, atık haline gelmiş ürünlerin tekrar kullanılabilir hale getirilmesine kadar meydana gelen lojistik faaliyetlerin tümünü içine alan faaliyetler bütünüdür. Bu tanımdan yola çıkarak tersine lojistik, kullanılan malın nihai tüketiciden alınarak üretimin orijin noktasına geri dönüşümünü, taşınmasını sağlamaktadır. Bir sonraki aşama geri dönüşümü sağlanan malın tekrardan üreticiler tarafından kullanılabilir ürünler haline getirilmesidir (Fleischmann, 1997). Diğer bir tanımdaysa lojistiğin geri dönüşümündeki rolünü ortaya koyan tersine lojistik: kullanılabilirliği sona ermiş

ürünlerin yeniden kullanılabilir hale getirilip değer kazandırılarak, hammaddelerin kontrollü şekilde kullanılmasıyla atıkların azaltılmasını ilke edinmiş çalışmalar olarak nitelendirilmektedir (Coşkun, 2011).

Tersine lojistikte, üreticiye geri dönmüş ürünlerle ilgili uygulanabilecek yollar ve yöntemler Tablo 1’de belirtilmiştir (Nakıboğlu, 2007).

Tablo 1.Tersine Lojistikte Uygulanan Faaliyetler Tanımları

İşlemler	Uygulamalar
Ürünün geliştirilmesi (upgrade)	Ürünlerin işlevlerini arttırarak çeşitlendiren uygulamalar
Yeniden işlenmesi (reprocessing)	Ürüne değer katma, ürünü geliştirerek ürünün yeniden üretilmesi sırasında uygulanan işlemler
Yeniden üretilmesi (remanufacturing)	Kullanılan ürünün, yeni üretilmiş bir ürünün özellikleri seviyesinde ya da bu seviyeden daha yüksek bir seviyede değerlere sahip olmasını sağlayan işlemler
Ürünün yenileştirilmesi (refurbishment)	Ürünlerin istenen değer düzeyine ulaşmasının minimum maliyetle sağlandığı işlemler süreci
Yenileme (recondition)	Kullanılmış ürünün en az yenisin seviyesine getirilmesine olanak sağlayan faaliyetlerdir.
Geri dönüşüm (recycle)	Ürün veya malın çöp olarak nitelendirilmesinden sonra materyallerinin geri dönüştürülmesini sağlayan uygulama
Ürünün yeniden değerlendirilmesi (revalorization)	Kullanılmış olan ürünlerin değerinin yeniden kazanılabilmesi için uygulanan süreç
Ürünün yeniden kullanımı (reuse)	Tüketicinin kullanmayacağı ürünün yeniden üretilmesi ya da kullanılmasının devam edilmesini sağlayan faaliyet
Ürün yamyamlaştırması (cannibalization)	Kullanım ömrü sona ermiş ürünleri bazı kısımlarının yeniden üretilmesi
Ürünün olduğu şekilde yeniden kullanılması (reuse ‘as is’)	Materyalin, en az işlemlerle yeniden kullanılabilir hale gelmesi
Tamir (repair)	Ürünü yeniden yaşam döngüsüne döndürebilmek için uygulanan yollar

Küreselleşme ile birlikte, müşterilerin ürünlere yönelik bilgilerinin artması neticesinde, satınalma tercihleri ve isteklerinde farklılaşma olmaktadır (Tekin ve Sayın, 2017). Bu farklılıklar, ülkelerin dikkatlerini lojistik ve tersine lojistik kavramlarına çevirmektedir. Tersine lojistiğin öneminin anlaşılmasıyla, çevre koruyucu tarafından yasal düzenlemeler oluşturularak bu sayede işletmelerin de tersine lojistik faaliyetlerine daha fazla önem vermeye başlamasına olanak sağlanmaktadır (İrak ve Kurt, 2019).

Tersine lojistiğin faydaları şu şekilde sıralanmaktadır (Nakıboğlu, 2007);

- Değerin yeniden kazanılması: İlk üretim esnasında katma değer katılmış ürünün malzemelerinde bulunan ve mamulün tekrar geri dönüştürülemediği halde kaybedilecek değer yeniden kazanılması,
- Kar maksimizasyonunun sağlanması: Ürünün geri dönüştürülmesi esnasında enerji, işçilik, hammadde ve stokların saklanabilmesi gibi maliyetlerin azaltılarak kar elde edilmesi,
- Çevre sorumluluklarının önemini kavranması: Atıkların tekrar değerini kazandırılması için dönüştürülmesi, çevreye zarar verebilecek maddelerin azaltılması, kişilerin ve işletmelerin bilgilendirilmesi,
- Müşteriyle ilişkilerin geliştirilmesi: ürünün satış aşamasından sonra verilebilecek hizmetleri iyileştirme, tüketiciye ürünle alakalı oluşabilecek herhangi bir sorunda, iade kabulü garantisi verebilme gibi müşteriyle olan ilişkilerin geliştirilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Tersine lojistik faaliyetlerinin uygulanma nedenleri: ekonomik nedenler, kanuni zorunluluklar ve sosyal sorumluluk olarak üç başlıkta incelenmektedir.

Ekonomik Nedenler: Ürünlerin yeniden kullanılacak şekilde dönüştürülmesi yakın zamanda oluşan bir işlem değildir. Plastiklerin, kâğıtların, metallerin geri dönüşümleri uzun yıllar boyunca yapılmaktadır. Bu ürünlerin tamamen yok edilmesi yerine, dönüştürülerek tekrar üretim döngüsüne katılması ekonomik olarak daha faydalı olmaktadır. Bu sebeple son yıllarda geri dönüşüme olan ilgi zamanla artmaktadır (Karaçay, 2005).

Kanuni Zorunluluklar: Herhangi bir ürünü işletme tarafından iade alınmasının, geri kabul edilmesinin yargı tarafından desteklenerek belirli bir kural çerçevesinde oluşturulmasına olanak sağlamaktadır (Şengül, 2011). Üreticiler bir mamulün üretim aşamasından tüketiciye dağıtılarak, tüketici tarafından atık haline gelene kadar geçen tüm aşamalardan sorumludur. Bunun yanı sıra işletmeler, ürünün ambalajlanması ve satış sonrası hizmetlerinden de sorumlu tutulmaktadır (Coşkun, 2011).

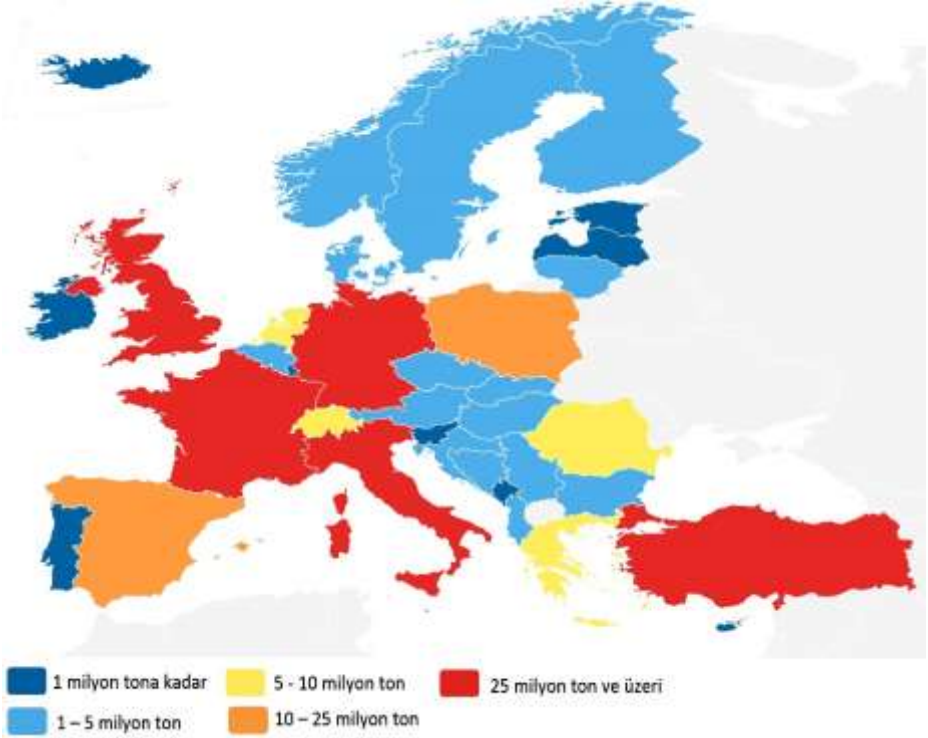
Sosyal Sorumluluk: Tüketimin artması ile tüketim alışkanlıklarının değişmesi; hammaddenin azalmasına, atıkların artmasına ve çevrede büyük oranda tahribat oluşmasına neden olmaktadır. Bu konuda ülkeler meydana

gelen atık üretiminin azaltılması ve hammaddelerin kontrollü tüketilmesi için üreticilere sorumluluklar vermektedir (Demirel ve Gökçen, 2008).

Geçmişten günümüze kadar atıklar çevreye zarar vermekte, bu nedenle atıkların bertaraf edilme ihtiyacı duyulmaktadır (Tenikler, 2007). Bu ihtiyaçlar neticesinde geri dönüşüm kavramı ortaya çıkmaktadır. Geri dönüşüm, ömrü bitmiş çöp olarak nitelendirilen ürünlerin yeniden değerlendirilmesinde, atıkların bir takım yöntem ve işlemlerden geçerek tekrar hammaddeye dönüştürülüp üretim aşamasına dahil edilerek kullanılabilir hale getirilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Geri dönüşümün faydaları ise aşağıda yer almaktadır:

- Çevrenin zarar görmesinin önüne geçilerek, kirliliğin azaltılması,
- Doğal kaynakların kontrollü bir şekilde kullanılması sağlanarak korunması,
- Enerji tasarrufunun sağlanması,
- Atıkların dönüştürülmesiyle, depolama alanlarının daha tasarruf edilecek şekilde kullanılması şeklinde sıralanmaktadır (Aydın, 2007).

Çevre ve ekolojik dengenin korunması için evsel atıklarda da geri dönüşüm uygulaması yapılmaktadır. Evlerimizde kullanımdan düşmüş çöp olarak nitelendirilen ihtiyaç duymadığımız ürün ve maddelere evsel atık denmektedir. Evlerimizde kullandığımız yiyeceklerden, sebze ve meyvelerden oluşan atıklar, atık su ve yağlar, ürünlerin ambalajları, cam, metal veya plastik kutular, kullanılmayan elbise ve eşyalar, poşetler, piller, kağıt, karton, kitap gibi ürünler, ilaç atıkları evsel atık olarak nitelendirilmektedir. Dünya Bankası tarafından yayınlanan rapora göre 2016 yılında, dünya kentleri günde 2 milyar ton katı atık üretmektedir. Üretilen bu atıkların, kişi başına düşen günlük miktarı 0.74 kilogramdır. Hızlı nüfus artışı ve kentleşmeyle birlikte, 2050'de yıllık atık üretiminin 2016 yılından % 70 artarak 3.40 milyar tona yükselmesi beklenmektedir (worldbank.org, 2019). Bu oranlar dikkate alındığında, atıkların bertaraf edilmesinin önemi gözle görülür bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

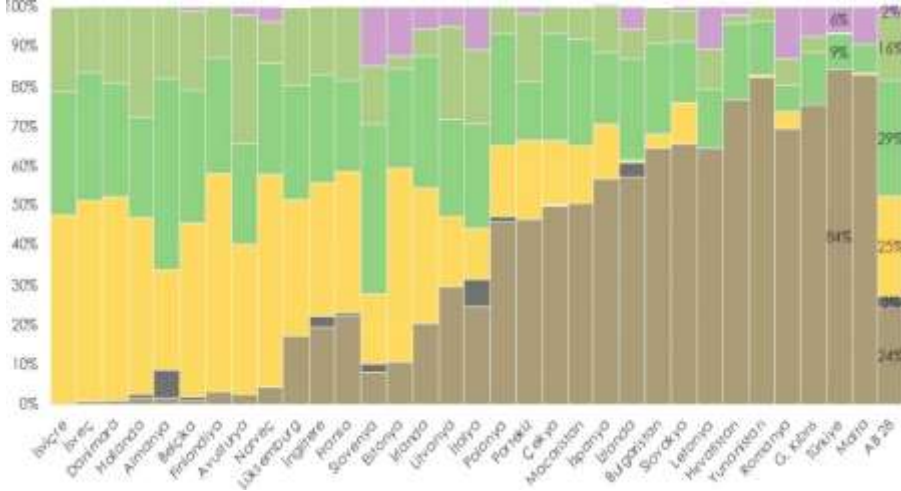
Şekil 1. Avrupa Ülkelerinde Evsel Atık Miktarı (Kaynak: Eurostat, 2018)

2016 yılında, Eurostat'ın yayınladığı verilere göre Avrupa Birliği ülkelerinin toplam evsel atık miktarı 247 milyon tona ulaşmaktadır. 2006 yılına göre evsel atık miktarı %5'lik bir oranda azalım göstermektedir.

En fazla atık oluşan AB üye ülkeleri:

- Almanya ilk sırada 52 ton,
- Fransa ikinci sırada 34 ton,
- İngiltere üçüncü sırada 32 ton,
- İtalya ise dördüncü sırayla 30 ton olarak karşımıza çıkmaktadır.

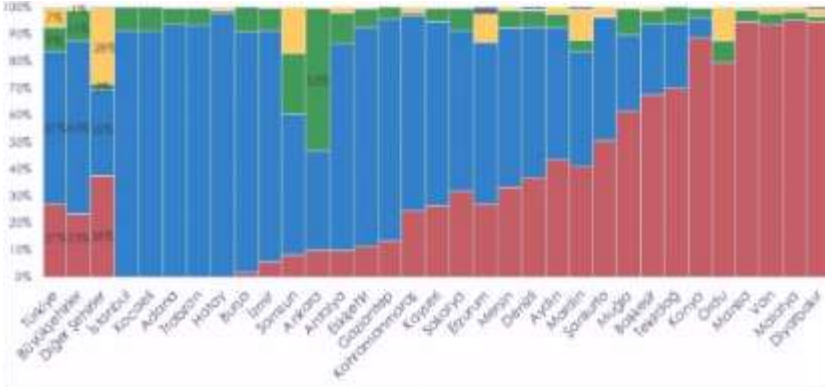
2016 yılında, Türkiye'de günlük 34 ton evsel atık oluşmaktadır. 2006 yılına oranla ise Türkiye'de evsel atık %12 oranında artış göstermiştir.

Şekil 2. Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Evsel Atıkların Yönetimi (2016) (Kaynak: Eurostat, 2018)

Şekil 2’de diğer ülkelere oranla Türkiye’nin:

- %84 oranında düzenli(+vahşi) depolamaya,
- %9 oranında geri dönüşüme,
- %6 oranında da diğer yöntemlere başvurduğu görülmektedir.

Şekil 3. Büyükşehirlerde Evsel Atıkların Yönetimi (2016) (Kaynak: TÜİK, 2018)

Büyükşehirlerde evsel atıkların yöntemlerine Şekil 3’de yer aldığı üzere, ilk sırayı vahşi depolama yöntemleri almaktadır. Düzenli depolama yöntemi

ise diğer üç yönteme oranla daha çok tercih edilmektedir. Geri kazanım yapmaya çalışan belediyelerin oranı, diğer oranlar arasında oldukça az olmaktadır (Solak ve Pekküçükşen, 2018: 665). Vahşi depolama yöntemiyle, atıkların zararı olmayacağı düşünülerek, gözlerden uzak boş alanlara dökülmesi ya da gömülerek depolanması insan sağlığını ve çevreyi ciddi anlamda tehdit etmektedir. Bu depolama yöntemi, yer altı ve yer üstü kaynaklarını kirletmekte, insan sağlığında ciddi problemler oluşturmakta görüntü kirliliğine neden olmaktadır. Evsel atıklarda, vahşi depolamayı en fazla yapan üç ilin oranları şu şekildedir:

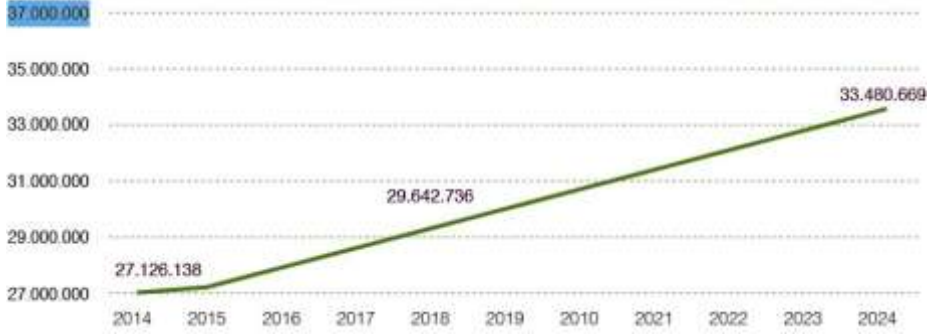
- Malatya %92,
- Manisa %91,
- Diyarbakır %90.

Bu oranlardan görüldüğü üzere, ilgili belediyelerin bir an önce bu çalışmalar yaparak, atıkların insan sağlığına zarar vermeden geri dönüştürülmesi veya depolanmasını sağlanması gerekmektedir.

Çevre ve atık konusunda, Türkiye’de çevre bakanlığı tarafından ulusal atık yönetim planı hazırlanarak, 2023 yılına dair planlamalar yapılmaktadır. Ulusal atık yönetimi 2023 hedefleri arasında yer alan bazı hususlar:

- 2023 yılında oluşan atığın; % 35’inin geri kazanım, % 65 inin düzenli depolama yönetimi ile bertaraf edilmesi,
- Düzensiz döküm sahalarının ıslah edilerek vahşi depolama sisteminin azaltılması,
- İnşaatlarda oluşan moloz atıklarının ve hafriyat topraklarının belirlenen yerlerde toplanması,
- Özel atıkların (tıbbi, kimyasal vb.) toplanması ve geri kazanımlarına verimin artırılması,
- Tehlikeli atıkların geri kazanımı, bertarafı ve depolanması için ilave tesis yatırımlarının yapılması hedef 2023 planları arasında yer almaktadır.

Tahmini belediye atığı miktarlarının yer aldığı Şekil 4 incelendiğinde, Türkiye’nin 2014 atık verileri; kişi başı atık miktarı yaklaşık 27,13 milyon ton/yıl olduğu görülmektedir. Yapılan atık tahmini hesaplamalarında; 2023 yılında belediye atıklarının 33 milyon ton olması beklenmektedir.

Şekil 4. Tahmini Belediye Atık Miktarları (2023)
(Kaynak: TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)

Ulusal atık yönetim planı ile artan atık miktarının, çevreye canlılara etkisinin azaltılarak, ekonomiye katkısının sağlanması için en uygun şekilde geri dönüşüm işlemleri planlanmakta ve önemli adımlar atılmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Çalışmamızda, bireylerin atık konusunda farkındalıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Hazırlanan soru formu aracılığıyla hane bireylerinin atıklar ve çevreye duyarlılıkları hakkında bilgiler toplanmıştır. Çalışma, birebir görüşme ve telefonda görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın çalışma grubu, Karaman merkezinde 124'ü kadın ve 86'sı erkek toplam 210 hane bireylerinden oluşmaktadır. Bireylerin demografik özellikleri Tablo 2' de yer almaktadır.

Tablo 2' de demografik özelliklere incelendiği takdirde, örneklem grubunun:

- Cinsiyet dağılımı, %59,1'lik kısmının kadın ve %40,9'luk kısmının erkek olduğu görülmektedir.
- Yaş aralıklarının ise %4,8'lik kısmının 17 ve altı yaşlarında, %27,1'lik kısmının 18-25 yaşlarında, %36,2'lik kısmının 26-35 yaşlarında, %12,4'lük kısmının 36-45 yaşlarında, %11,9'luk kısmının 46-59 yaşlarında, %7,6'lık kısmının ise 60 ve üstü yaşlarında olduğu görülmektedir.
- Kişilerin %62,9 oranında evli, %37,1 oranında bekar olduğu anlaşılmaktadır.

- Grubun %11,4'ünün ilkokul, %30,5'inin lise, %40,9'unun üniversite, %17,2'sinin lisansüstü eğitim aldıkları görülmektedir.

Tablo 2. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri		N	%
Cinsiyet	Kadın	124	59,1
	Erkek	86	40,9
Yaş	17 ve altı	10	4,8
	18-25	57	27,1
	26-35	76	36,2
	36-45	26	12,4
	46-59	25	11,9
	60 ve üstü	16	7,6
Medeni Hal	Evli	132	62,9
	Bekar	78	37,1
Eğitim Düzeyi	İlkokul	24	11,4
	Lise	64	30,5
	Üniversite	86	40,9
	Lisansüstü	36	17,2
Çalışma Durumu	Evet	111	52,9
	Hayır	99	47,1
Aile Üye Sayısı	2 veya daha az	40	19
	3-4	89	42,4
	5-7	68	32,4
	8 ve daha fazla	13	6,2
		210	100

- Kişilerin 52,9'unun herhangi bir işgücünde çalıştıkları, %47,1'inin ise çalışmadığı tespit edilmektedir
- Aile sayılarının %19'u 2 veya daha az, %42,4'ü 3-4 kişi, 32,4'ü 5-7 kişi, %6,2 si ise 8 ve daha fazla kişiden oluştuğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada elde edilen verilere, soru formu aracılığı ulaşılmıştır. Soru formu iki bölümden oluşmaktadır.

Kişisel Bilgi Formu: Birinci bölüm, araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerinin tespit edilmesine yönelik altı adet sorudan oluşmaktadır. Demografik bilgi soruları, araştırmada yer alan örneklem grubun cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim düzeyi gibi özelliklerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Çevresel Bilincin Ölçülmesine Ait Bilgi Formu: İkinci bölümü ise, bireylerin çevre bilincinin belirlenmesi ve çevreye, atıklara karşı davranışlarının incelenmesi için 16 adet sorudan oluşmaktadır. Çevre bilinci sorularını içeren kısımda ise hane halkının atıklar karşısında tutumunu, alışkanlıklarını, tespit edebilmek amaçlanmaktadır.

Anket Formunun Uygulanması

Soru formu, daha önce yapılmış çalışmalardan esinlenerek, konu ile ilgili çalışma yapan akademisyenlerinde görüşleri alınarak hazırlanmıştır. Araştırmada seçilen bireyler farklı hanelerden rastgele olarak belirlenmiştir. Anketin yapılabilmesi için bireylerden gerekli izinler alınmıştır. Bireylere araştırmanın amacı anlatılmış ve formda anlaşılmayan sorular açıklanarak bilgilendirme yapılmıştır. Anket uygulaması, Eylül ve Aralık 2019 tarihleri arasında Karaman ilinde uygulanmıştır.

Bulgular

Bireylerin atıkların ayrıştırılması ve atıkların geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının bireylerin cinsiyetlerine göre farklılık göstemesine ilişkin bulgular

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi

Değişkenler	Kadın		Erkek		
	N	%	N	%	
Atıkların geri dönüştürülmesine katkısı	Olumlu	80	%64,5	50	%58,1
	Olumsuz	44	%35,5	36	%41,9
En çok geri dönüşümü yapılabilen madde	Kağıt	40	%32,3	25	%29,1
	Cam	5	%4	10	%11,6
	Plastik	10	%8,1	8	%9,3
	Pil	5	%4	25	%29,1
	Yağ	64	%51,6	18	%20,9
Çevreye karşı duyarlılığı	Olumlu	75	%60,5	45	%52,3
	Olumsuz	49	%39,5	41	%47,7

Tablo 3'te bireylerin atıkların ayrıştırılması ve atıkların geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının, bireylerin cinsiyetlerine göre bir farklılık göstermesine ilişkin bulgular belirtilmiştir. Elde edilen verilere göre kadınların oluşturduğu örneklem grubun, erkeklerin oluşturduğu örneklem grubuna göre çevreye

karşı daha duyarlı olduğu saptanmıştır. Her iki örneklem grubunda, daha çok kağıt atıklarının dönüşümünde dikkat edildiği tespit edilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyet Değişkenine Göre Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı

Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı	Kadın		Erkek		
	N	%	N	%	
Kağıt	500 gr ve daha az	57	%45,9	32	%37,2
	500 gr- 1 kg	35	%28,2	23	%26,7
	1 kg- 2 kg	23	%18,6	11	%12,8
	2kg ve üstü	9	%7,3	20	%23,3
Cam	500 gr ve daha az	32	%25,8	37	%43,1
	500 gr- 1 kg	45	%36,3	18	%20,9
	1 kg- 2 kg	20	%16,1	15	%17,4
	2kg ve üstü	27	%21,8	16	%18,6
Plastik	500 gr ve daha az	40	%32,2	22	%25,6
	500 gr- 1 kg	25	%20,2	34	%39,5
	1 kg- 2 kg	32	%25,8	25	%29,1
	2kg ve üstü	27	%21,8	5	%5,8
Pil	500 gr ve daha az	47	%37,9	17	%19,8
	500 gr- 1 kg	32	%25,8	35	%40,6
	1 kg- 2 kg	27	%21,8	25	%29,1
	2kg ve üstü	18	%14,5	9	%10,5
Yağ	500 gr ve daha az	37	%29,8	23	%26,7
	500 gr- 1 kg	50	%40,3	19	%22,1
	1 kg- 2 kg	25	%20,2	27	%31,4
	2kg ve üstü	12	%9,7	17	%19,8

Tablo 4’de yer aldığı üzere, günlük evden çıkan atık miktarının bireylerin cinsiyetine göre değişmesine ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Ulaşılan verilere göre günlük evden çıkan atık miktarı, cinsiyet faktörüne göre değişiklik göstermektedir.

Bireylerin atıkların ayrıştırılması ve atıkların geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının bireylerin yaş bilgilerine göre farklılık göstermesine ilişkin bulgular

Tablo 5’te örneklem grubunun atıkların ayrıştırılması ve atıkların geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının, yaş kriterine göre bir farklılık göstermesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Ulaşılan verilere göre çevre bilincinin, yaş faktörüne göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. 17 ve altında bulunan örneklem grubun diğer gruplara göre atıkların dönüştürülmesinde katkısının en az, 36-45 yaş grubunun ise katkısının en fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Yaş Değişkenine Göre Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi

Değişkenler		17 ve Altı		18-25		26-35		36-45		46-59		60 ve üstü	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Atıkların geri dönüşümüne katkısı	Olumlu	2	%20	15	%26.3	25	%32.9	15	%57.7	10	%40	4	%25
	Olumsuz	8	%80	42	%73.7	51	%67.1	11	%42.3	15	%60	12	%75
En çok geri dönüşümü	Kağıt	4	%40	17	%29.8	30	%39.5	10	%38.5	7	%28	5	%31.2
	Cam	1	%10	8	%14.1	20	%26.3	2	%7.7	4	%16	1	%6.3
yapılabilen madde	Plastik	2	%20	7	%12.3	5	%6.6	5	%19.2	5	%20	2	%12.5
	Pil	2	%20	20	%35.1	10	%13.1	6	%23.1	6	%24	6	%37.5
Çevreye karşı duyarlılığı	Yağ	1	%10	5	%8.7	11	%14.5	3	%11.5	3	%12	2	%12.5
	Olumlu	3	%30	14	%24.6	24	%31.6	14	%53.8	9	%36	3	%18.7
	Olumsuz	7	%70	43	%75.4	52	%68.4	12	%46.2	16	%64	13	%81.3

Tablo 6. Yaş Değişkenine Göre Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı

Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı		17 ve Altı		18-25		26-35		36-45		46-59		60 ve üstü	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kağıt	500 gr ve daha az	2	20	17	29,8	32	42,1	12	46,1	5	20	6	37,4
	500 gr- 1 kg	4	40	21	36,8	25	32,9	9	34,7	17	68	8	50
	1 kg- 2 kg	3	30	12	21,1	13	17,1	2	7,7	1	4	1	6,3
	2kg ve üstü	1	10	7	12,3	6	7,9	3	11,5	2	8	1	6,3
Cam	500 gr ve daha az	4	40	23	40,2	24	31,6	17	65,5	16	64	6	37,6
	500 gr- 1 kg	2	20	12	21,1	29	38,1	7	26,9	4	16	4	25
	1 kg- 2 kg	1	10	14	24,6	12	15,8	1	3,8	4	16	3	18,7
	2kg ve üstü	3	30	8	14,1	11	14,5	1	3,8	1	4	3	18,7
Plastik	500 gr ve daha az	5	50	25	43,7	18	23,7	9	34,6	11	44	5	31,3
	500 gr- 1 kg	1	10	12	21,1	37	48,7	11	42,3	10	40	5	31,3
	1 kg- 2 kg	2	20	16	28,1	14	18,4	4	15,4	3	12	4	25
	2kg ve üstü	2	20	4	7,1	7	9,2	2	7,7	1	4	2	12,4
Pil	500 gr ve daha az	1	10	7	12,3	26	34,2	5	19,2	8	32	9	56,3
	500 gr- 1 kg	5	50	17	29,8	30	39,5	17	65,4	11	44	5	31,3
	1 kg- 2 kg	3	30	20	35,1	10	13,1	3	11,6	4	16	2	12,4
	2kg ve üstü	1	10	13	22,8	10	13,2	1	3,8	2	8	-	-
Yağ	500 gr ve daha az	5	50	33	57,8	42	55,3	10	38,5	20	80	10	62,5
	500 gr- 1 kg	2	20	12	21,1	20	26,3	9	34,6	3	12	2	12,4
	1 kg- 2 kg	1	10	7	12,3	9	11,9	5	19,2	1	4	3	18,8
	2kg ve üstü	2	20	5	8,8	5	6,5	2	7,7	1	4	1	6,3

Tablo-6'da günlük evden çıkan atık miktarının bireylerin yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediğine ait verilere ulaşılmaktadır. Ulaşılan verilere göre günlük evden çıkan atık miktarının, yaş faktöründen etkilendiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bireylerin atıkların ayrıştırılması ve atıkların geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının bireylerin medeni hal durumlarına göre farklılık göstermesine ilişkin bulgular

Tablo 7. Bireylerin Medeni Hal Durumlarına Göre Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi

Değişkenler		Evli		Bekar	
		N	%	N	%
Atıkların geri dönüştürülmesine katkısı	Olumlu	72	%54.5	40	%51.3
	Olumsuz	60	%45.5	38	%48.7
En çok geri dönüşümü yapılabilen madde	Kağıt	55	%41.7	35	%44.9
	Cam	15	%11.4	10	%12.8
	Plastik	12	%9.1	15	%19.2
	Pil	23	%17.4	10	%12.8
	Yağ	27	%20.4	8	%10.3
Çevreye karşı duyarlılığı	Olumlu	70	%53.1	36	%46.2
	Olumsuz	62	%46.9	42	%53.8

Tablo 7’de örneklem grubunun atıkların ayrıştırılarak geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının medeni hal durumlarına göre bir çeşitlilik gösterip göstermediğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu bulgulara göre çevre bilinci ve bireylerin atıklar karşısındaki tutumları, medeni hal değişkenine göre farklılık göstermektedir. Evli bireylerin bekar bireylere oranla atıkların dönüştürülmesinde daha etkin rol oynadıkları ve buna paralel olarak da çevre bilincinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Medeni hal durumuna Göre Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı

Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı		Evli		Bekar	
		N	%	N	%
Kağıt	500 gr ve daha az	33	25	38	48,7
	500 gr- 1 kg	57	43,2	20	25,6
	1 kg- 2 kg	25	18,9	14	17,9
	2kg ve üstü	17	12,9	6	7,8
Cam	500 gr ve daha az	59	44,7	25	32,1
	500 gr- 1 kg	24	18,2	15	19,2
	1 kg- 2 kg	34	25,8	20	25,6
	2kg ve üstü	15	11,3	18	23,1
Plastik	500 gr ve daha az	54	40,9	35	44,9
	500 gr- 1 kg	28	21,2	24	30,8
	1 kg- 2 kg	33	25	16	20,5
	2kg ve üstü	17	12,9	3	3,8
Pil	500 gr ve daha az	68	51,5	27	34,6
	500 gr- 1 kg	28	21,2	32	41,1
	1 kg- 2 kg	24	18,2	13	16,7
	2kg ve üstü	12	9,1	6	7,6
Yağ	500 gr ve daha az	76	57,6	52	66,7
	500 gr- 1 kg	34	25,8	14	17,9
	1 kg- 2 kg	17	12,9	7	8,9
	2kg ve üstü	5	3,7	5	6,5

Tablo 8’de günlük evden çıkan atık miktarının bireylerin medeni durumlarından etkilenip etkilenmediğini gösteren verilere yer verilmiştir. Bu verilere göre bireylerin medeni durumları evlerden çıkan günlük atık miktarını etkilemektedir.

Bireylerin atıkların ayrıştırılması ve atıkların geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının bireylerin eğitim düzeylerine göre farklılık göstermesine ilişkin bulgular

Tablo 9’da bireylerin eğitim düzeylerinin atıkların ayrıştırılarak toplanılması ve yeniden kazanılmasına ilişkin sonuçlarda bir etkisinin olup olmadığına dair yapılan araştırmanın bulguları gösterilmektedir. Bu araştırmaya göre bireylerin eğitim düzeyleri, çevre bilincini ve atıklar karşısındaki tutumlarını etkilemektedir. Lisansüstü eğitim düzeyinde olan bireylerin diğer bireylere oranla, atıkların geri dönüşümüne katkısı ve çevreye karşı duyarlılığının daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Bireylerin Eğitim Düzeylerine Göre Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi

Değişkenler	İlkokul		Lise		Üniversite		Lisansüstü		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Atıkların geri dönüştürülmesine katkısı	Olumlu	10	%41.7	31	%48.4	45	%52.3	20	%55.6
	Olumsuz	14	%58.3	33	%51.6	41	%47.7	16	%44.4
En çok geri dönüşümü yapılabilen madde	Kağıt	8	%33.3	25	%39.1	35	%40.7	25	%69.4
	Cam	4	%16.7	20	%31.3	15	%17.4	3	%8.3
	Plastik	3	%12.5	5	%7.8	10	%11.7	5	%13.9
	Pil	8	%33.3	10	%15.6	15	%17.4	2	%5.6
Çevreye karşı duyarlılığı	Yağ	1	%4.2	4	%6.2	11	%12.8	1	%2.8
	Olumlu	9	%37.5	33	%51.6	50	%58.1	22	%61.1
Olumsuz	15	%62.5	31	%48.4	36	%41.9	14	%38.9	

Tablo 10’da günlük evden çıkan atık miktarının, bireylerin eğitim düzeylerinde etkilenip etkilenmediğini gösteren verilere yer verilmiştir. Bu verilere göre bireylerin eğitim düzeyleri evlerden çıkan günlük atık miktarını etkilemektedir.

Tablo 10. Eğitim düzeyi Değişkenine Göre Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı

Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı		İlkokul		Lise		Üniversite		Lisansüstü	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Kağıt	500 gr ve daha az	14	58,3	37	57,8	52	%60,5	21	%58,4
	500 gr- 1 kg	8	33,3	13	20,3	12	%13,9	9	%25
	1 kg- 2 kg	1	4,2	8	12,5	10	%11,7	3	%8,3
	2kg ve üstü	1	4,2	6	9,4	12	%13,9	3	%8,3
Cam	500 gr ve daha az	8	33,3	42	65,6	45	%52,3	24	%66,7
	500 gr- 1 kg	10	41,7	10	15,6	29	%33,8	5	%13,9
	1 kg- 2 kg	4	16,7	8	12,5	10	%11,7	3	%8,3
	2kg ve üstü	2	8,3	4	6,3	2	%2,2	4	%11,1
Plastik	500 gr ve daha az	7	29,2	39	60,9	32	%37,2	19	%52,8
	500 gr- 1 kg	12	50	20	31,2	20	%23,3	15	%41,6
	1 kg- 2 kg	4	16,6	4	6,3	18	%20,9	1	%2,8
	2kg ve üstü	1	4,2	1	1,6	16	%18,6	1	%2,8
Pil	500 gr ve daha az	9	37,5	29	45,3	35	%40,7	12	%33,3
	500 gr- 1 kg	11	45,8	25	39,1	25	%29,1	15	%41,6
	1 kg- 2 kg	3	12,5	7	10,9	18	%20,9	5	%13,9
	2kg ve üstü	1	4,2	3	4,7	8	%9,3	4	%11,2
Yağ	500 gr ve daha az	12		27	42,2	39	%45,3	14	%38,9
	500 gr- 1 kg	7		10	15,6	25	%29,1	10	%27,8
	1 kg- 2 kg	2		18	28,1	20	%23,4	9	%25
	2kg ve üstü	3		9	14,1	2	%2,2	3	%8,3

Bireylerin atıkların ayrıştırılması ve atıkların geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının bireylerin çalışıp çalışmadıklarına göre farklılık göstermesine ilişkin bulgular

Atıkların ayrıştırılması ve yeniden kazanılabilir hale getirilmesinde ve bireylerin çevreye karşı olan tutumlarında, bireylerin çalışma durumuna göre yapılan araştırmaya ait bulgular Tablo 11'de gösterilmektedir. Bu bulgulara göre çalışan bireyler, çalışmayan bireylere göre atıkların dönüştürülmesinde daha etkin rol oynamaktadır. Yine bu sonuç paralelinde çalışan bireylerin çevreye karşı daha duyarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Bireylerin Çalışma Durumuna Göre Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi

Değişkenler		Çalışan		Çalışmayan	
		N	%	N	%
Atıkların geri dönüştürülmesine katkısı	Olumlu	60	%54,1	54	%54,5
	Olumsuz	51	%45,9	45	%45,5
En çok geri dönüşümü yapılabilen madde	Kağıt	19	%17,1	35	%35,3
	Cam	23	%20,7	19	%19,2
	Plastik	18	%16,2	18	%18,2
	Pil	30	%27,1	17	%17,2
	Yağ	21	%18,9	10	%10,1
	Çevreye karşı duyarlılığı	Olumlu	56	%50,5	52
	Olumsuz	55	%49,5	47	%47,5

Tablo 12. Bireylerin Çalışma Durumuna Göre Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı

Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı	Çalışan		Çalışmayan		
	N	%	N	%	
Kağıt	500 gr ve daha az	38	%34,2	37	%37,4
	500 gr- 1 kg	25	%22,5	19	%19,1
	1 kg- 2 kg	17	%15,4	8	%8,1
	2kg ve üstü	31	%27,9	35	%35,4
Cam	500 gr ve daha az	48	%43,2	18	%18,2
	500 gr- 1 kg	32	%28,9	42	%42,4
	1 kg- 2 kg	15	%13,5	20	%20,2
	2kg ve üstü	16	%14,4	19	%19,2
Plastik	500 gr ve daha az	67	%60,4	39	%39,4
	500 gr- 1 kg	21	%18,9	32	%32,3
	1 kg- 2 kg	12	%10,8	18	%18,2
	2kg ve üstü	11	%9,9	10	%10,1
Pil	500 gr ve daha az	74	%66,7	25	%25,3
	500 gr- 1 kg	27	%24,3	42	%42,4
	1 kg- 2 kg	8	%7,2	17	%17,1
	2kg ve üstü	2	%1,8	15	%15,2
Yağ	500 gr ve daha az	55	%49,5	55	%55,6
	500 gr- 1 kg	32	%28,8	18	%18,1
	1 kg- 2 kg	17	%15,3	16	%1,2
	2kg ve üstü	7	%6,4	10	%10,1

Tablo 12 incelendiğinde, günlük evden çıkan atık miktarının bireylerin çalışma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğine ait verilere ulaşılmaktadır. Ulaşılan verilere göre günlük evden çıkan atık miktarının, bireylerin çalışma durumlarından etkilendiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bireylerin atıkların ayrıştırılması ve atıkların geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının bireylerin aile üyesi sayılarına göre farklılık göstermesine ilişkin bulgular

Bireylerin aile üyesi sayılarının atıkların dönüşümünde ve çevreye karşı duyarlılıklarında etkin rol oynayıp oynamadığına dair yapılan araştırmanın sonuçları Tablo 13'te yer verilmiştir. Bu tabloya göre aile üye sayısı 2 veya daha az olan bireylerin, atıkların geri dönüştürülmesi sorularına daha olumlu yanıtlar verdiği gözlemlenmektedir. Çevreye karşı duyarlılık derecelerine bakıldığında yine aile üye sayısı 2 veya daha az olan bireylerin diğer bireylere oranla daha fazla duyarlı oldukları tespit edilmektedir.

Tablo 13. Bireylerin Aile Üyesi Sayılarına Göre Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi

Değişkenler		2 veya daha az		3-4		5-7		8 ve daha fazla	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Atıkların geri dönüştürülmesine katkısı	Olumlu	30	%75	62	%69,7	48	%70,6	6	%46,2
	Olumsuz	10	%25	27	%30,3	20	%29,4	7	%53,8
En çok geri dönüşümü yapılabilen madde	Kağıt	20	%50	30	%33,7	17	%25	4	%30,7
	Cam	4	%10	18	%20,2	5	%7,4	2	%15,4
	Plastik	7	%17,5	14	%15,7	9	%13,2	1	%7,7
	Pil	5	%12,5	21	%23,6	20	%29,4	5	%38,5
	Yağ	4	%10	6	%6,8	17	%25	1	%7,7
Çevreye karşı duyarlılığı	Olumlu	27	%67,5	52	%58,4	35	%51,5	5	%38,5
	Olumsuz	13	%32,5	37	%41,6	33	%48,5	8	%61,5

Tablo 14. Bireylerin Aile Üyeleri Sayısına Göre Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı

Günlük Evlerden Çıkan Atık Miktarı		2 veya daha az		3-4		5-7		8 ve daha fazla		
		N	%	N	%	N	%	N	%	
Kağıt	500 gr ve daha az	25	62,5	32	%35,9	25	36,8	2	%15,4	
	500 gr- 1 kg	10	25	28	%31,5	30	44,1	5	%38,5	
	1 kg- 2 kg	3	7,5	18	%20,2	7	10,2	4	%30,8	
	2kg ve üstü	2	5	11	%12,4	6	8,9	2	%15,3	
	Cam	500 gr ve daha az	30	75	42	%47,2	22	32,4	1	%7,7
Cam	500 gr- 1 kg	7	17,5	31	%34,8	35	51,5	7	%53,8	
	1 kg- 2 kg	3	7,5	10	%11,2	6	8,9	3	%23,1	
	2kg ve üstü	-	-	6	%6,8	5	7,2	2	%15,4	
	Plastik	500 gr ve daha az	22	55	54	%60,7	18	26,5	1	%7,7
		500 gr- 1 kg	9	22,5	20	%22,5	35	51,5	6	%46,1
1 kg- 2 kg		5	12,5	9	%10	10	14,7	4	%30,8	
2kg ve üstü		4	10	6	%6,8	5	7,3	2	%15,4	
Pil	500 gr ve daha az	20	50	40	%44,9	25	36,8	2	%15,4	
	500 gr- 1 kg	10	25	42	%47,2	30	44,1	8	%61,5	
	1 kg- 2 kg	8	20	5	%5,6	9	13,2	2	%15,4	
	2kg ve üstü	2	5	2	%2,3	4	5,9	1	%7,7	
	Yağ	500 gr ve daha az	33	82,5	47	%52,8	35	51,5	3	%23,1
500 gr- 1 kg		5	12,5	30	%33,8	27	39,8	7	%53,8	
1 kg- 2 kg		2	5	8	%8,9	5	7,3	1	%7,8	
2kg ve üstü		-	-	4	%4,5	1	1,4	2	%14,4	

Tablo 14'e göre günlük evden çıkan atık miktarının, bireylerin aile üyeleri sayısına göre değişip değişmediği bulgusuna yer verilmiştir. Ulaşılan verilere göre günlük evden çıkan atık miktarı bireylerin aile üyeleri sayısı faktörüne göre değişiklik göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın ilk bulgusu incelendiğinde, bireylerin atıkların ayrıştırılması ve atıkların geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının, bireylerin cinsiyetlerine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu bulguda, kadınların erkeklere oranla %6.4 gibi bir oranla atıkların ayrıştırılarak dönüştürülmesinde daha etkin rol oynadığı görülmektedir. Bu durumu kadınların kişilik olarak daha titiz daha düzenli ve dikkatli olması açısından erkeklere göre daha etkili olduğu şeklinde yorumlayabiliriz. Yine aynı bulguda, kadınların daha çok kağıt atıklarında geri dönüşüm yaptıkları, erkeklerin ise en çok kağıt ve pil atıklarında geri dönüşüm yaptığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Örneklem grubuna geri dönüşüme katkılarının olup olmadığını belirlenmesine ilişkin sorularda, kadınlar erkeklere oranla %8.2 oranında daha fazla olumlu yanıt vererek, kadınların erkeklerden daha fazla çevreye karşı duyarlı oldukları gözlemlenmektedir. Diğer bir bulguya göre günlük evden çıkan atık miktarının, bireylerin cinsiyetine göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırmanın ikinci bulgusunda, bireylerin atıkların ayrıştırılması ve atıkların geri dönüşümüyle ilgili tutumlarının, bireylerin yaş bilgilerine göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu bulguya göre yaş gruplarının atıkların geri dönüştürülerek tekrar kullanılmasını sağlanmaya yönelik sorulara 17 ve altı yaş grubunun olumlu katkısı %20, 18-25 yaş grubunun olumlu katkısı %26,3, 26-35 yaş grubunun olumlu katkısı %32,9, 36-45 yaş grubunun olumlu katkısı %57,7, 46-59 yaş grubunun olumlu katkısı %40 ve son olarak 60 yaş ve üstü grubun olumlu katkısı %25 olarak görülmektedir. Ayrıştırılarak geri dönüşümü sağlanan maddelerde, kağıt atıklarının tüm yaş gruplarıncı ilk sırada önem verilerek ayrıştırıldığı gözlenmektedir. Geri dönüşüme katkıları ve çevre bilincine duyarlılık oranlarına bakıldığında, 36-45 yaş grubunun diğer yaş gruplarına oranla daha duyarlı olduğu yönünde soruların cevaplandığı görülmektedir. Bu bulguya göre atıkların yeniden kazandırılması, geri dönüşüm, çevre bilinci gibi kavramların daha küçük yaşlardan öğretilerek her yaş grubuna farklı şekilde eğitiminin verilmesinin gerekliliği yorumuna ulaşılabilir.

Araştırmanın üçüncü bulgusunda, evli bireylerin bekar bireylere göre %3.2 oranında daha fazla atıkları ayrıştırdıkları görülmektedir. Her iki örneklem grubunun da, kağıt atıklarını daha fazla ayrıştırarak atıkların geri dönüş-

türülmesine katkı sağladıkları bilgisine ulaşılmaktadır. Evli bireylerin çevreye karşı duyarlılık sorularına olumlu cevap verirken, bekar bireylerin olumsuz cevap verdiği saptanmaktadır. Bir diğer veri analizine bakıldığında, bireylerin medeni durumlarının evlerden çıkan günlük atık miktarını etkilediğine ulaşılmaktadır.

Araştırmanın dördüncü bulgusunda, eğitim düzeylerinin atıkların dönüştürülmesinde ve bireylerin çevre bilincinin gelişmesinde farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılabılır. İlkokul ve lise düzeyinde eğitim gören kişilerin, atıkların dönüştürülmesine olumlu bir etkisinin olmadığı görülürken, üniversite ve lisansüstü düzeyinde eğitim görmüş bireylerin olumlu bir katkısı olduğu görülmektedir. Her bir örneklem grubunun, en çok kağıt atıkların ayrıştırılmasında etkin rol oynadığı bulgusuna ulaşılabılır. İlkokul düzeyinde eğitim gören grubun çevreye karşı duyarlılığının olumlu olmadığı, diğer grupların ise daha olumlu yaklaştığı anlaşılmaktadır. Günlük evlerden çıkan atık miktarının verilerinin yer aldığı tablo incelenecek olursa, bireylerin eğitim düzeylerinin evlerden çıkan günlük atık miktarını etkilediği tespit edilmiştir.

Araştırmanın beşinci bulgusunda, çalışan kişilerin çalışmayan kişilere göre %0,4 oranında atıkların dönüştürülmesinde daha etkin rol oynadıkları görülmektedir. Çalışan bireylerin cam atıklarını ilk sırada ayrıştırarak geri dönüşüme kazandırdığı bulgusuna ulaşılrken, çalışmayan bireylerin ise kağıt atıklarını ilk sırada ayrıştırdıklarına bulgusuna ulaşılmaktadır. Günlük evlerden çıkan atık miktarı verilerine göre ise atık miktarları bireylerin çalışıp çalışmadıklarından etkilendiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırmanın son ve altıncı bulgusunda ise çalışma grubunun aile üyeleri sayısındaki değişikliğin, atıkların dönüştürülmesinde ve çevreye karşı oluşan duyarlılıkta farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Atıkların geri dönüştürülmesine katkısına aile üye sayısı 2 veya daha az kişiden oluşanların %75, 3-4 kişiden oluşanların %69, 5-7 kişiden oluşanların %71, 8 ve daha fazla kişiden oluşanların %46 oranında olumlu cevap verdikleri görülmüştür. Her örneklem grubunun da diğer maddelere oranla, kağıt atıklara daha fazla önem vererek ayrıştırıp geri dönüşüme kazandırdıkları tespit edilmiştir. Aile birey sayısı 2 veya daha az olan grubun çevreye karşı diğer gruplara oranla daha duyarlı olduğu görülmüştür.

Atıkların oluşturduğu zararları en az düzeye indirmek ve geri dönüşümünü sağlamak amacıyla bazı tedbirler alınabilir. Evlerde çıkan kağıt, cam

ve plastik gibi geri dönüştürülebilen maddelerin atıkları geçici bir süre biriktirilebilir ve daha sonra belediyenin belirlediği toplama alanlarına bırakılabilir, bağlı bulunan belediye ile iletişime geçilerek toplanılması istenebilir. Atıkların oluşturduğu zararları ve bu zararların yol açtığı sorunları, çevre bilinci oluşturarak, sadece mevcut çözümlerle kalmayıp geleceğe dönük, atık planları ve projeleri oluşturularak uygulamaya geçirilebilir. Çevre bilincinin yaygınlaştırılması için çevre kuruluşları çoğaltılmalı ve okullarda çevre bilincini içeren dersler verilmelidir. Ortaya çıkan atıkların geri dönüşümü için tesislerin sayıları artırılabilir ve bu tesisler bireylerin kolaylıkla ulaşabilecekleri alanlara, atık kutuları yerleştirilerek geri dönüşüm verimliliği sağlanabilir.

Çalışma, Karaman ilinde belli sayıda yapılmasından dolayı genelleme yapılamaması ve diğer iller ile kıyas yapılamaması çalışmanın kısıtlılıkları arasında yer almaktadır. Çevreye karşı tutumları etkileyen birçok davranış olması ve bu davranışların tamamının, bu çalışma içinde yer almaması elde edilen bilgileri sınırlamaktadır. Kullanılan yöntem gereği, kişilerin öznel düşünceleri alınmış ve bilgiler bu çerçevede değerlendirilmiştir. Bu nedenle, bilgilerin ve elde edilen bulguların doğruluğu göreceli olması da çalışmanın diğer kısıtlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın, daha sonra yapılacak olan akademik çalışmalara kaynak niteliği taşıyarak fayda sağlayacağı öngörülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Recycling Awareness in Domestic Waste and Investigation of Its Contribution to the Economy

*

Ahmet Alper Sayın – Aslı Yerli
Karamanoğlu Mehmetbey University

With the increasing population of the world, the problems caused by waste have become one of the major environmental problems in recent times. With the increasing population, the issue of recycling of end-of-life wastes in the globalizing world is increasing day by day due to the desire to minimize the harmful effects of wastes on the environment and economy. As a result of this increasing interest, businesses and governments pay attention to recycling activities of waste and invest in an efficient and profitable economic transformation in the long run. Nowadays, the situation of the wastes that we encounter with each passing day creates serious problems for countries. As a result, targets are set by seeking methods to prevent waste of raw materials, recycle waste, and cope with potential energy problems. As a result of the economic and environmental deterioration that occur with the increase of waste and the constantly developing consumption habits, the problems of rapid depletion of raw materials play an inevitable role in the increase of the importance given to reverse logistics.

The purpose of this research is to measure the household's awareness of household waste, which has an important place today, and to reveal the environmental impact of waste and its contribution to the economy. Information on waste and environmental sensitivity of household members was collected through the questionnaire prepared. The study was carried out by one-to-one interviews and phone calls. The study group of the research consists of 210 household members, 124 of whom are women and 86 of which are men, in the center of Karaman. The questionnaire was prepared by taking inspiration from previous studies and taking the opinions of the academicians working on the subject. Individuals selected in the study were randomly determined from different households. Necessary permissions were obtained from individuals to conduct the survey. The purpose of the research was exp-

lained to the individuals and information was given by explaining the questions that were not understood in the form. The survey application was implemented in Karaman between September and December 2019.

When the first finding of the study is examined, it is seen that women play a more active role in the separation and recycling of wastes with a rate of 6.4% compared to men. Again, in the same finding, it can be concluded that women recycle mostly paper waste, while men recycle mostly paper and battery wastes. It is observed that women are more environmentally sensitive than men, responding to the sample group with a positive response rate of 8.2% more than men to questions about whether they contribute to recycling. According to another finding, it is concluded that the daily amount of waste from the house varies according to the gender of the individuals.

In the second finding of the study, the questions asked by age groups to ensure the reuse of wastes by recycling; the positive contribution of the age group 17 and under is 20%, the positive contribution of the 18-25 age group is 26%, the positive contribution of the 26-35 age group is 33%, the positive contribution of the 36-45 age group is 58%, the positive contribution of the 46-59 age group is 40% and the positive contribution of the group aged 60 and over was determined as 25%. In the materials that are separated and recycled; it is observed that paper wastes are sorted out by all age groups with the highest priority. Considering their contribution to recycling and environmental awareness, it is seen that the questions are answered that the 36-45 age group is more sensitive than other age groups. According to this finding; it can be interpreted that concepts such as recycling of waste, recycling, environmental awareness should be taught from younger ages and education should be given differently to each age group.

In the third finding of the research; It is determined that while married individuals give positive answers to environmental sensitivity questions, single individuals give negative answers. Looking at another data analysis, it is found that the marital status of the individuals affects the daily amount of waste from homes.

In the fourth finding of the study, it can be found that education levels differ in recycling of waste and in the development of environmental awareness of individuals. While it has been observed that people studying at primary and high school level do not have a positive effect on the recycling of

waste, it is seen that individuals who have education at university and graduate level have a positive contribution. It can be found that each sample group plays an active role in the separation of paper waste. It is understood that the group studying at the primary school level is not sensitive to the environment, and the other groups have a more positive approach.

In the fifth finding of the study, it is found that working individuals separate glass waste in the first place and recycle it, while non-working individuals separate paper waste first. According to the data on the amount of waste from daily homes, it is concluded that the amount of waste is affected by whether individuals work or not.

In the last and sixth findings of the study, it was determined that the change in the number of family members of the study group caused a difference in the recycling of waste and the sensitivity to the environment. It has been determined that each sample group gives more importance to paper wastes than other materials, separating them and recycling them. It has been observed that the group with 2 or less family members is more sensitive to the environment than the other groups.

As a result, some measures can be taken to minimize the damages caused by wastes and to ensure their recycling. The wastes of recyclable materials such as paper, glass and plastic from the houses can be collected temporarily and then left to the collection areas designated by the municipality, contacting the municipality affiliated with it and requesting their collection. The damages caused by the wastes and the problems caused by these damages; By creating environmental awareness, not only existing solutions but also future waste plans and projects can be created and implemented. Environmental organizations should be increased in order to popularize environmental awareness and lectures including environmental awareness should be given in schools. The number of facilities can be increased for the recycling of the resulting waste and recycling efficiency can be achieved by placing waste bins in areas where these facilities can be easily reached by individuals.

Kaynakça / References

Aydın, N. (2007). *Katı atık yönetiminde optimal planlama için bulanık doğrusal programlama yaklaşımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Coşkun, A. (2011). *Üreticilerin tersine lojistik faaliyetlerini etkileyen faktörler: beyaz eşya sektöründe bir uygulama*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir Üniversitesi.
- Demirel, N. Ö., ve Gökçen, H. (2008). Geri kazanımlı imalat sistemleri için lojistik ağı tasarımı: literatür araştırması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(4).
- Eurostat (2018). *Environment – overview*. 10 Ekim 2019 tarihinde <https://ec.europa.eu/eurostat/web/lucas/data/primary-data/2018> adresinden erişilmiştir.
- Fleischmann, M., Bloemhof-Ruwaard, J. M., Dekker, R., Van der Laan, E., Van Nunen, J. A., ve Van Wassenhove, L. N. (1997). Quantitative models for reverse logistics: A review. *European journal of operational research*, 103(1), 1-17.
- İrak, G., ve Kurt, İ. (2019). Tersine lojistik maliyetlerinin hesaplanmasında faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi kauçuk işletmesi örneği. *Muhasebe bilim dünyası*, 21(2), 374–392.
- Karaçay, G. (2005). Tersine lojistik: kavram ve işleyiş. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 317-332
- Nakiboğlu, G. (2007). Tersine lojistik: önemi ve dünyadaki uygulamaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 181-196.
- Solak, S. G., ve Pekküçükşen, S. (2018). Türkiye’de kentsel katı atık yönetimi: karşılaştırmalı bir analiz. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3).
- Şengül, Ü. (2011). Tersine lojistik kavramı ve tersine lojistik ağı tasarımı, Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25, 407–429.
- Tekin, M., ve Sayın, A. A. (2017). Lojistik faaliyetlerde satınalma faaliyetinde karşılaşılan riskler ve perakende sektöründe uygulaması. *Kesit Akademi*, 10, 545–569.
- TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2019). *Ulusal atık yönetimi ve eylem planı (2023)*. 12 Ekim 2019 tarihinde <https://csb.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- The World Bank (2019). *Solid waste management*. 7 Ekim 2019 tarihinde <https://www.worldbank.org/> adresinden erişilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2018). *Belediye atık istatistikleri*. (Yayın No: 30666). 5 Ekim 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr> adresinden erişilmiştir.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sayın, A. A. ve Yerli, A. (2020). Evsel atıklarda geri dönüşüm farkındalığı ve ekonomiye katkısının incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1849-1874. DOI: 10.26466/opus.689183

Tüketicilerin Covid19 (Korona) Virüsüyle Artan Stoklama İsteğinin Online Satın Alma Davranışına Etkisi

DOI: 10.26466/opus.716041

*

Mehmet İnce* – Cansu Tor Kadioğlu **

* Prof. Dr. Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,

E-Posta: mince@tarsus.edu.tr

ORCID: [0000-0002-0574-0361](https://orcid.org/0000-0002-0574-0361)

** Dr. Öğretim Üyesi Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,

E-Posta: cansu@tarsus.edu.tr

ORCID: [0000-0003-1663-9282](https://orcid.org/0000-0003-1663-9282)

Öz

Tüketim, bireylerin vazgeçilmez ihtiyaçlarındandır. Bireylerin satın alma davranışı birçok faktörden etkilenmektedir. Pandemi salgına bağlı olarak oluşan kriz ortamında tüketici davranışlarının da değişmesi muhtemel bir sonuçtur. Bu çalışma Covid19 Korona virüsünün 2020 yılı Mart ayında ülkemize yayılmasıyla, tüketici davranışlarında gözlenen değişimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma online anket formu aracılığı ile 16-21 Mart 2020 tarihleri arasında, 369 kişinin katılımıyla yürütülmüştür. Türkiye’de salgının fazlasıyla yayıldığı bir dönem geçiren ve kendilerini evlerinde karantinaya alan tüketicilerle yapılan görüşmelerden önemli bulgular elde edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, salgın durumunda tüketicilerin daha fazla online satın aldığı ve bazı perakende ürünlere daha fazla rağbet ettiğini göstermiştir. Ayrıca AMOS programı ile yapılan yapısal eşitlik modellemesiyle, Korona virüs salgını sırasında, tüketicilerdeki stoklama eğiliminin online satın alma davranışını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Tüketicilerin salgın döneminde en sık alışveriş yaptığı online sitelerin sırasıyla Trendyol, Migros Sanal Market ve Hepsiburada olduğu görülmüştür. Tüketicilerin çok miktarda satın aldıkları ürünler sırasıyla, çay/kahve, ev temizlik ürünleri, makarna ve kuru bakliyat olarak belirlenmiştir. Salgın riski ortadan kalktığında tüketicilerin sık sık el yıkamaya devam edecekleri, kalabalık ortamlara girmeyecekleri ve seyahat ederken temkinli olacakları ulaşılan bulgular arasındadır. Tüketicilerin karantina ve pandemi salgını sebebiyle yoğun olarak yaptıkları online satın alma davranışında ve stoklama eğiliminde demografik değişkenlere göre tespit edilen farklılıklar bulunmaktadır. Araştırmanın doğal afet, salgın, kriz gibi zamanlarda tüketicideki olası değişimleri anlamak ve strateji belirlemek isteyen firmalara yol gösterici olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: tüketici davranışları, covid19, korona virüsü, çevrimiçi alışveriş, stoklamak, yapısal eşitlik modeli

Effect of Consumers Increasing Stocking Request with the Covid19 (Corona) Virus on Online Purchasing Behavior

*

Abstract

Consumption is one of the indispensable needs of individuals. Individuals' buying behavior is influenced by many factors. It is possible to result that consumer behavior changes in a crisis environment due to pandemic outbreaks. This study aims to reveal the changes observed in consumer behavior with the spread of Covid19 Corona Virus to our country in March 2020. The research was carried out through the online questionnaire between 16-21 March 2020 with 369 participants. Significant findings were obtained from interviews with consumers who quarantined themselves at home in Turkey during the period in the spread of the pandemic. The results of the research have shown that in case of outbreak, consumers purchase more online and are more in demand for some retail products. In addition, with the structural equation modeling made with the AMOS program, it has been concluded that the stocking trend in consumers positively affects on online purchasing behavior during the Corona virus outbreak. It has been observed that the online sites where consumers shop most frequently during the pandemic period are Trendyol, Migros Sanal Market and Hepsi Burada, respectively. The products that consumers purchase in large quantities are determined as tea / coffee, household cleaning products, pasta and dried legumes, respectively. When the risk of pandemic disappears, the findings shows that consumers will "continue to wash hands frequently", will not enter crowded environments" and "will be cautious while traveling". There are differences determined according to demographic variables in online purchasing behavior and stocking tendency of consumers due to quarantine and pandemic outbreak. The research is expected to be a guide for companies which want to understand possible changes in the consumer behaviors and determine a strategy during times such as natural disasters, pandemics and crises.

Keywords: consumer behaviors, covid19, corona virus, online purchasing, stock up, structural equation model

Giriş

Kendini devamlı değiştiren, geliştiren, her an istekleri farklılaşabilen karmaşık bir varlık olan insanın davranışlarının, niyetlerinin veya tutumlarının anlaşılması; pazarlama dünyası için önem taşımaktadır. Tüketici davranışları anlaşılmadan ya da tüketiciler tanınmadan istek ve ihtiyaçları belirlenemez ve onları motive eden değişkenler teşhis edilemez (Ünal ve Erciş, 2006, s.24). Pazarlamada rekabet üstünlüğünün elde edilmesinin yollarından en önemlisi; tüketicinin dünyasını keşfedebilmek ve o dünyaya nüfus edebilmekten geçmektedir (Doğrul, 2012, s.328). Tüketicilerin satın alma davranışları birçok faktöre göre değişim gösterebilmektedir. Tüketici davranışını etkileyen kişisel faktörleri yaş ve yaşam döngüsü, gelir, ekonomik çevre, yaşam stili, kişilik ve benlik kavramı başlıkları altında inceleyebiliriz (Özden, 2007, s.27). Tüketicilerin yaşam stili ve ekonomik çevresini doğrudan etkileyen bu salgının davranışlarını da etkileyeceğini söylemek mümkündür.

Günümüzde yaşanan Covid19 korona salgınıyla tüketicilerin satın alma davranışı geleneksel satış alanlarından çevrimiçi mecralara doğru bir seyir göstermektedir. Tüketicilerin salgın anında en çok tercih ettikleri web sitelerden, salgın sonrası değişmesi beklenen davranışlarına kadar her aşamanın bilinmesinin, durumun yönetilmesini kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Ekonominin genel yapısında olumsuzluk hisseden bir tüketici gelecek kaygısı taşıdığından fiyat artışı göstereceğine inandığı bir gıda ürünü daha çok satın alarak stok yapmak isteyebilmektedir (Özden, 2007, s. 28). İngiltere, Amerika, Almanya ve Çin’de 2933 kişiyle yapılan bir başka araştırmada ise tüketicilerin yiyecek ve içecek harcamalarının Çin’de %43, Almanya’da %22, İngiltere’de %27 ve Amerika’da %27 arttığı belirlenmiştir (Statista, Tüketim Raporu, 2020). Bu araştırmada tüketicilerin online satın alma davranışlarının yanı sıra stoklama eğilimleri de araştırılmıştır. Covid19 korona virüs salgını etkisinde bulunan tüketicilerde yapılmış benzer bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır. Yapılan bu çalışmanın alan yazına katkı sağlaması beklenmektedir.

Dünya sağlık örgütünün yaptığı açıklamaya göre, Korona virüs salgını dünyada 200’den fazla ülkeye yayılmış durumdadır (WHO, Pandemi Raporu, 2020). Çin’den tüm dünyaya yayılan bu virüsün dünyada etkilediği kişi sayısı 850 bini geçerken, virüs 41bin’den fazla kişinin de ölümüne sebep olmuştur (Worldometers, 2020) Dünya sağlık örgütü 11 Mart 2020’de yaptığı

açıklamada, söz konusu bu virüsü 'pandemik' olarak nitelemiştir (mckinsey.com, 2020). Korona virüsü salgını, Türkiye'de ve dünyada hayatın çeşitli alanlarında önemli etkiler yaratmaktadır. Birçok ülke bu virüsü kontrol altına almak için olağanüstü çaba göstermektedir. Kontrol altına alınması için büyük uğraşlar verilen ve önemli tedbirler alınan salgının, tüketicilerin tutum ve davranışlarında da değişiklik yaratması öngörülmektedir.

2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan Covid19 Korona virüsünün etkileri birçok sektörde görülecektir. Türkiye ise ilk Korona vakası ile 09 Mart 2020'de karşılaşmış ve bir dizi önlemler almıştır. Virüsün bulaşmasını/yayılmasını engelleme için başlıca yolları olarak sosyal mesafe koyulması ve gerekmedikçe evden çıkılmaması olarak açıklanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu anlamda tüketiciler; alışveriş alanlarından uzaklaşmak, sosyal mecralarda daha fazla zaman geçirmek, uzun günler evlerinde vakit geçirmek durumunda kalmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin tüketicilerin davranışlarını da değiştirebileceği düşünölmektedir.

Yapılan bazı araştırmalar tüketicilerin başlarına gelen kötü olaylarda, kıyafet, kitap, müzik, film tüketimlerinin devam ettiği bu tüketimin onlardaki stresi azalttığı ve acıyı hafiflettiği ortaya konmuştur (Kennett-Hensel, Sneath ve Lacey, 2012, s.57). Bazı araştırmalar ise yaşanan korkuyu hafifletmenin ve olası kötü etkilerden kaçınmanın yolu olarak, tüketicilerin hedonik (hazcı) alışverişe yöneldiğini ifade etmektedir (Babin, Darden ve Griffin, 1994; Silvera, Lavack ve Kropp, 2008).

Globalleşen dünyada riskler, mücadeleler, bilgiler ve hastalıklar çok hızlı şekilde yayılmaktadır (Jamal ve Budke, 2020, s.2). Perakendeciler içinse teknoloji, satış maliyetlerini düşürmek için, iş süreçleri geliştirebilmek için yarar sağlamaktadır. (Gülşen ve Özdemir, 2018, s.103). Böyle kriz zamanlarında değişen tüketici davranışlarını ön görebilmek, pazarlama stratejisi geliştirebilmek için büyük önem taşımaktadır. Yapılan bu çalışmada, öncelikle dünyanın mücadele ettiği ve Mart ayında ölkemizde ilk vakanın göröldüğü korona virüsü hakkında bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra kriz anlarında değişen tüketici davranışları ile kavramsal çerçeve çizilmiştir, alan yazında incelenen araştırmalara değinilmiştir. Tüketicilerin salgın zamanında ortaya çıkan stoklama istekleri, dünyada değişim gösteren perakende satış verileri ile desteklenmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde tüketicilerin online satın alma davranışları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde kullanılan

araştırma yöntemi anlatılarak, örneklem, anket ifadeleri, veri toplama, amaç ve önem hakkında bilgi verilmiş ve araştırmanın hipotezlerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise yapılan istatistiksel analizler ve analizlere ait değerleri içeren tablolar bulunmaktadır. Araştırmanın son bölümün sonuç ve önerilerden oluşmaktadır. Salgın dünyaya ve ülkemize yeni yayıldığı için bu konuda yapılmış bir çalışmaya daha rastlanmamıştır.

Korona Virüsü Ve Etkileri

Dünyaya yayılan Korona virüsün halkın sağlığını etkisi altına alması aslında yeni bir olay değildir. Korona virüsler, 21. yüzyılda keşfedilmiş ve 1960 yılından sonra insanlarda hafif solunum yolu hastalıklarına yol açtığı anlaşılmış, tüm dünyada yaygın şekilde görülebilen virüslerdir (İnal, 2016, s.37). 2000'li yılların başında SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome) olarak patlak veren bu virüs, orta doğu solunum yetmezliği sendromu olarak adlandırılan MERS-Cov (Middle East Respiratory Syndrome) olarak da karşımıza çıkmıştır. 2002 yılında Guangdong'ta ortaya çıkan SARS virüsü, 1 yıl içinde hızlı bir şekilde Çin'de ve Güney Doğu Asya bölgesinde yayılmıştır ve epidemik bir salgın olarak ilan edilmiştir. Yayıldığı otuz farklı ülkede 774 can kaybına sebep olan bu virüs, birçok ülkede yatırım ve ticaret anlaşmalarına zarar vermiştir (İnal, 2016, s.38).

31 Aralık 2019'da Çin'in yerel sağlık yetkileri tarafından açıklanan Covid19 virüsü ise (Nytime, 2020) Çin hükümetinin aldığı sıkı önlemlere rağmen dünyaya yayılmış ve pandemik bir salgın olarak ilan edilmiştir. Neredeyse 20 milyona yakın Wuhan'lıya seyahat kısıtlaması getirilmiş (The Economist, 2020), birçok havayolu firması Çin'den uçuşlarını durdurmuştur (Bloomberg News, 2020). Çin'in 2002-2003 yılında geçirdiği SARS virüsünde kaybettiği vatandaşının sayısı 349 iken (WHO, Sars Raporu, 2020), Covid19 virüsü sebebiyle 6 Şubat 2020'de 600'den fazla kayıp yaşaması (New York Times, Live Update), bu virüsün tehlikesini ortaya koymaktadır. Genel olarak korona virüsü birçok hayvan türünden (fare, kuş çeşitleri, kedi, köpek, tavşan, domuz, yaras, hindi vb.) bulaşabilen ve solunum yolunda hastalıklara yol açan bir virüstür (Su, Wong ve Shi, 2016, s.491).

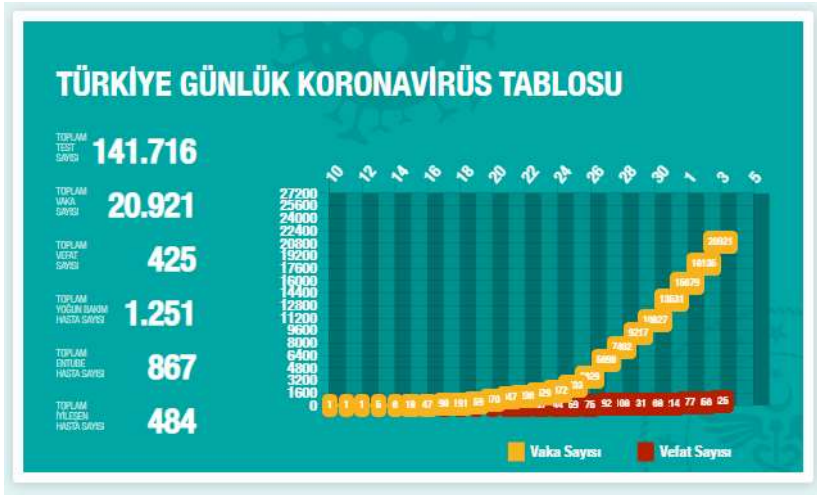
Mart ayında Korona virüs ile ilgili vakaların dünyadaki durumu Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Dñnyada korona virüsü etkileri

	Ölke Adı	Vaka Sayısı	Can Kaybı
1	Amerika	174,159	3,406
2	İtalya	105,792	12,428
3	İspanya	94,417	8,269
4	Çin	82,278	3,309
5	Almanya	68,180	682
6	İran	44,605	2,898
7	Fransa	44,550	3,024
8	İngiltere	25,150	1,789
9	İsviçre	16,186	395
10	Türkiye	13,531	214
11	Belçika	12,775	705
12	Hollanda	12,595	1,039
13	Avusturya	10,109	128
14	Güney Kore	9,786	162
15	Kanada	7,448	89
16	Portugal	7,443	160
17	İsrail	4,831	20
18	Brazilya	4,715	168
19	Norveç	4,605	39
20	Avustralya	4,557	19

Kaynak: Johns Hopkins University, national public health agencies

Ölkemizde ise ilk Korona vakası 09 Mart 2020’de görölmüş olup Mart ayı 2020 itibariyle vaka sayısı ve can kaybı bakımından istatistiği maalesef artarak seyretmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı verilerine göre, ölkemizin güncel durumu Şekil 1’de görölmektedir.

Şekil 1. Türkiye genel korona virüs durumu Kaynak: <https://covid19.saglik.gov.tr/>

Tablo incelendiğinde, Mart ayı itibariyle yapılan test sayısının 141 bini geçtiği, 20 binden fazla pozitif vaka olduğu ve 425 can kaybının yaşandığı görülmektedir. Yetkililer kamu ve özel kurumlarda birçok tedbir almış, eğitim öğretimin internet üzerinden yapılacağını açıklamış ve vatandaşları evde kalmaya davet etmiştir. Bu durumda şüphesiz ki evde kalıp daha çok online alışveriş yapacak olan bir tüketici grubu oluşacaktır. İhtiyaç duyulan ürünlerden, internette geçirilen zamana kadar birçok farklı konuda değişim yaşayan tüketicileri anlamak, olası bir kriz durumunda isteklerine en hızlı şekilde yanıt verebilmenin ilk adımıdır.

Kriz Anlarında Değişen Tüketici Davranışları

Kriz kelimesi sıklıkla tehdit veya sıkıntı kavramıyla birlikte kullanılmaktadır. Toplumun yaşamında görülen zor bir zamanı, buhran dönemini anlatmaktadır. Kriz, tehditlerin anlaşıldığı ve sorunu çözmeye ilişkin önlemler alınmadığı durumlarda, olumsuz bir sonuçla karşı karşıya kalınması durumunu ifade etmektedir (Dutton, 1986, s.503). Kriz, sosyal bilimler bölümünde genel olarak aniden ortaya çıkan kötü bir duruma doğru giden gelişme, sıkıntı ve buhran gibi sözcüklerle eş değer olarak kullanılmaktadır. Sosyal bilimler bağlamında kriz kavramına yönelik genel bir tanımda bulunmak zordur (Aktan ve Şen, 2001, s.1225). Krizler aynı zamanda çeşitli türlere ayrılmaktadır. Örneğin; bir sınıflandırmaya göre krizler ani ortaya çıkan krizler (doğal afet, terörist saldırıları vb.) ve yavaş ortaya çıkan krizler (mamul hataları, skandallar, rüşvet, yönetsel hatalar vb.) olarak ele alınmaktadır (Arslan, 2009, s.182). Risklere göre sınıflandırıldığında ise krizler, kontrol edilebilir ve bilinen (ekonomik, siyasal, yönetsel vb.), kontrol edilemez ve engellenemez (doğal afetler) ve bilinmeyen ve beklenmeyen (terör, şarbon vb.) olmak üzere üç gruba ayrılmıştır (Ulutaş, 2010, s.16). Yani krizler deprem, sel, yangın, meteor çarpması gibi doğal afetlerden kaynaklı olabileceği gibi, bir anda tüm dünyayı sarabilen bir bilgisayar virüsü gibi teknolojik bir afet kaynaklı ya da dünyayı saran bir mikropla salgın afeti olarak görülebilmektedir (Müftüoğlu, 2004, s. 7). Sözü edilen bu kriz anlarında tüketicilerin davranışlarını tahmin etmek, olası değişimleri öngörmek ve buna göre aksiyon almak pazarlamacılar için önem arz etmektedir.

Alan yazın incelendiğinde; hava değişiminin alışveriş ve harcama davranışlarına etkileri (Murray, Di Muro, Finn ve Leszczyc, 2010), felaket yaşayan

tüketicilerin satın alma artışı/azalışı ve algıladıkları riskler (Frank ve Schvaneveldt, 2016), terör saldırılarından sonra tüketicilerin seyahat niyetleri (Floyd, Gibson, Pennington ve Thapa, 2004), fırtına/hortum/kasırğa gibi doğal afetlerinden sonra tüketicilerin tepkileri ve duyarlılıkları (Baker, 2009; Guion, Scammon ve Borders, 2007; Kennett-Hensel vd., 2012) doğal afetlerle karşılaşan işletmelerin toparlanma planları (Guion vd., 2007; Runyan, 2006), domuz gribi salgınının İngiltere'deki global ekonomiye etkileri (Page, Song ve Wu, 2012; Haque ve Haque, 2018), Ebola salgınının yarattığı kriz (Novelli, Burgess, Jones ve Ritchie, 2018), kuş gribi ve SARS mikrobunun yaşlı tüketiciler üzerinde etkileri (Lee ve Chen, 2011) ve pandemik salgınların turizme etkileri (Jamal ve Budke, 2020) ile alakalı araştırmalara rastlanmıştır. Elmore tarafından 2017'de yapılan bir araştırmaya göre, Florida'da yaşanan Irma kasırgasından 1 hafta önce yapılan yakıt istasyonu harcamaları geçen yıla kıyasla %63,2 artış gösterirken, market alışverişleri %41 artmıştır. ABD'de dayanıklı tüketim ürünlerinin online satın alımlarının önemli ölçüde yükseldiği görülmektedir. Pirinç, un, konserve sebzeler ve konserve bakliyatlar (+% 433) satışları ocak ayına kıyasla mart ayında artış göstermiştir (Criteo, 2020). Vietnam'da yapılan bir araştırmaya göre, evde yiyecek stoklama eğilimi %45 artarken, online alışveriş aktivitelerinde %25 artış tespit edilmiştir (Statista, Pandemi Sonrası Alışveriş Raporu, 2020). İngiltere'de kutu süt satışları geçen haftalara kıyasla 3,5 katı artarken, konserve meyve satışları 3 katı ve un satışları ise 6 kata kadar yükselmiştir (Criteo, 2020). İngiltere, Amerika, Almanya ve Çin'de 2933 kişiyle yapılan bir başka araştırmada ise tüketicilerin yiyecek ve içecek harcamalarının Çin'de %43, Almanya'da %22, İngiltere'de %27 ve Amerika'da %27 oranında arttığı belirlenmiştir. (Statista, Bozulabilir Yiyecek Tüketim Raporu, 2020) Ipsos Hane Tüketim Paneli'nin ülkemizde yaptığı araştırmaya göre ise, okulların tatil olması ile birlikte makarna, bakliyat, un, kolonya, sirke, süt, çikolata ürünler, çöp torbası gibi ürünlerin satın alımında artış olmuştur (İpsos Hane Tüketim Paneli, 2020). Yine Amerika'da yapılan bir başka araştırmada, tüketimi en çok artan ürünler sırasıyla; süt ve süt ürünleri, konserve yiyecekler ve pirinç olmuştur (Statista, Yiyecek Tüketim Raporu, 2020). Korona virüsü salgınının Türkiye'de etkili olmaya başladığı günlerde yapılan bir başka araştırmada ise, tüketicilerin ev dışında yemek yeme alışkanlıklarının da değiştiği görülmüştür. Hazır yeme alışkanlığının azaldığı, eve siparişin ise arttığı belirlenmiştir (İpsos Tüketim Ürünleri Harcaması, 2020). Bu anlamda kriz anında, (depresyon, hortum, kasırğa, virüs

salgını vb.) bir perakende mağazanın ne kadar kolay ulaşılabilir olduğu büyük önem taşımaktadır (Larson ve Shin, 2018, s.3). Günümüzde kolay ulaşılabilirliği sağlayan en önemli araç ise şüphesiz ki çevrimiçi satış hizmeti sağlayan online alışveriş siteleri olarak görülmektedir.

Tüketicilerin Salgın Zamanında Online Satın Alma Davranışı

Günümüz toplumunda tüketiciler değişmeye başlamıştır. Tüketmek günümüzde elektronik hale gelmiştir. Yeni medya, akıllı mobil cihazlar ve tablet bilgisayarlar sayesinde tüketim alışkanlıklarının hızla online platformlara geçiş yapmıştır. Tüketiciler ürün ve hizmetlerin detaylı bilgilerine anında erişebilmekte ve ürünlere dokunmadan satın alma davranışını kolaylıkla gerçekleştirmektedir. Birçok tüketici internetten alışveriş yaparak zaman kazanmayı tercih etmektedir. Online alışveriş, kolay ve zaman kaybettirmediğinden, tüketiciler kısa süre zarfında birkaç tuşla fiziksel ya da geleneksel dükkanlarla uğraşmadan ürünleri satın alabilmelerini sağlamaktadır (Khan ve Rizvi, 2012, s.32).

Firmaların sağladığı online ortam tüketicilere günün her anında anlık ve acil alışverişlerini yapabileme imkânını vermektedir. Kullanıcılar ürün ve hizmet çeşitlerini bir arada görüntüleme ve her an her yerden istedikleri ürünleri satın alma imkânına sahip olmaktadır. Satın alınan ürünler geniş kitlelere hızla ulaştırılmaktadır. Böylece tüketiciler hem kolaylık hem de zamandan tasarruf sağlamakta ve dijital tüketimi daha fazla tercih etmektedir.

Literatürde ki çalışmalar, tüketicilerin internet üzerinden alışveriş yaparken davranışlarını etkileyen birçok faktör olduğunu göstermektedir. Yapılan çalışmalar dikkate alındığında, tüketicilerin bir ürünü online satın almasına neden ya da engel olan esas ve en önemli faktörler; gizlilik, güvenlik ve güven, zaman kazanma, kullanım kolaylığı ve alışveriş keyfi olarak belirlenmiştir. (Udo, 2001; Liu ve Arnett, 2000; Harrison vd. 2002).

Salgının yaşandığı günlerde ise dünyada birçok ülkede karantina ilan edilmiştir. Ülkemizde ise kamu ve özel kurumlarda asgari personelle işlerin yürütülmesi, eğitimin uzaktan eğitim şekline çevrilmesi gibi önemli tedbirler alınarak vatandaşın evde kalması yönünde birçok karar alınmış ve düzenlemeler yapılmıştır. Alınan tedbirler kapsamında evde daha çok zaman geçirecek olan tüketiciler, online sipariş oluşturma, ihtiyaçlarını internet üzerinden eve teslim edilecek şekilde giderme yoluna gitmiştir. Online alışverişin arttığı

bugünlerde, kullanımı kolay web sitesi olan, online sipariş sistemi olan ve iyi çalışan, akıllı telefonlara indirilebilir uygulamaları olan firmalar rakiplerinin bir adım ötesine geçmiştir. Araştırmada tüketicilere bu konu ile alakalı Korona virüsün ortaya çıkması ile yaptıkları online alışverişlerde tercih ettikleri 3 online satış sitesi sorulmuştur. Verilen cevaplara ilişkin analiz tabloları bulgular bölümünde, konu ile ilgili sektöre faydalı olacak öneriler ise araştırmanın sonuç kısmında yer almaktadır.

Yöntem

Bu kısımda araştırmanın amacı, örnekleme, veri toplama yöntemi, araştırmanın hipotezleri ve araştırmada kullanılan analizler hakkında bilgi verilmektedir. Anket formunda yararlanılan ölçeklere ve kullanılan ifadelere de bu bölümde yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Araştırmanın amacı, Covid19 salgını sebebiyle, tüketicilerin yaşadığı satın alma davranışındaki değişimlerin tespit edilmesidir. Dünya sağlık örgütünün ve diğer yetkililerin önerisi doğrultusunda mecbur kalmadıkça evden çıkmayan tüketicilerin internetten satın alma davranışlarında artış olacağı ön görülmüş ve bu yönde bir ölçek kullanılmıştır. Ayrıca tüketicilerin internetten satın alma davranışının demografik değişkenlere göre incelenmesi de hedeflenmiştir. Dünyaya yayılan bu pandemik salgının ülkemizde de ortaya çıkması ile tüketicilerin hangi ürünleri daha çok satın aldıkları ve bu salgın geçtikten değişecek olan bazı davranışlarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca bu araştırma tam da Covid19 virüsünün ülkemizde yayıldığı tarihlerde yapılması sebebiyle, tüketici davranışları ile ilişkilendirilerek yapılan ilk çalışmalarındandır. Bu bakımdan orijinalite ve özgünlük taşımaktadır.

Örnekleme ve Veri Toplama

Araştırmanın örneklemini; 2020 yılında tüm dünyanın yüzleştiği ve Mart ayı itibariyle Türkiye’de de yayılan Covid19 korona virüs salgını sürecini tecrübe eden tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırmanın alan yazın kısmında ikincil

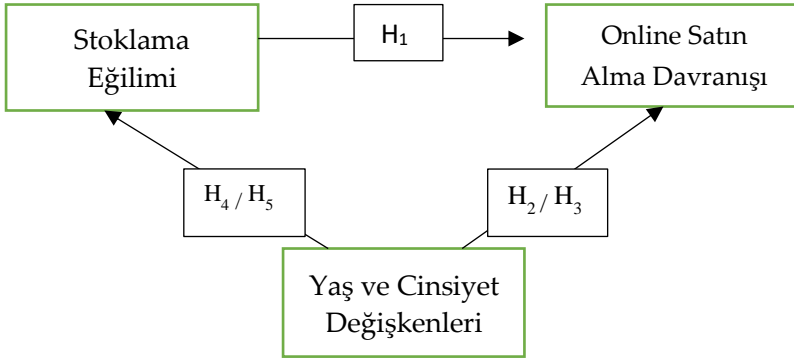
veriler kullanılırken, araştırma kısmında anket aracılığı ile birincil veriler kullanılmıştır. Üç bölümden oluşan anket pandemik salgın sebebiyle yetkilerin sokağa çıkılmaması yönünde uyarılar sebebiyle için online anket haline getirilerek internet üzerinden toplanmıştır. Verilerin elektronik ortama aktarılmasına daha az vakit harcamak ve verileri işlerken ortaya çıkabilecek hataların sayısını en aza indirmek için anketin online ortamda toplanması söz konusudur (Uğraş, Reis ve Kartal, 2011, s.372). İnternet üzerinden oluşturulan anket az maliyetli, az zaman gerektiren ve daha az emek harcanması açısından daha avantajlıdır (Karakoyun ve Kavak, 2008, s.130). Oluşturulan anket beş bölüm içermektedir. Öncelikle tüketicilerin Covid19 korona salgını sebebiyle online alışveriş yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Daha sonra 2019 yılında Silva, Pinho, Soares, ve Sá tarafından kullanılan 3 ifadedeli online satın alma davranışını ölçmek için kullanılan ölçek, ankette 'yapılan online satın alma davranışının Korona salgını sebebiyle olduğu' belirtilerek uyarlanıp kullanılmıştır. Anketin ikinci bölümü salgın anında tüketicilerin ürün stoklama eğilimini ölçmeye yönelik belirlenen 3 ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadeler 2017 yılında King ve Devasagayam tarafından kullanılan 3 ifadedeli mal terisi ölçeğinden uyarlanarak kullanılmıştır. Anketin ilk iki bölümünde kullanılan online satın alma ve stoklama eğilimini ölçen ifadeler 5'li likert derecelemesine göre 1'den 5'e kesinlikle katılmıyorum kesinlikle katılıyorum, şeklinde cevaplanmıştır. Üçüncü kısımda, katılımcıların Korona virüsün ortaya çıkması ile yaptıkları online alışverişlerde tercih ettikleri 3 online satış sitesini yazmaları istenmiştir. Pandemik salgın riski ortadan kalktıktan sonra tüketicilerde değişebilecek davranışların tespiti için hazırlanan 'Korona virüs riski ortadan kalktığında hangi konularda temkinli olmaya devam edeceksiniz?' sorusuna 7 farklı cevap alternatifi eklendikten sonra sekizinci bir satır daha açılarak 'diğer' sekmesi eklenmiştir. Verilen cevapların katılımcılara uygun olmaması halinde 'diğer' sekmesine gelip dikkat edecekleri konuyu yazmaları istenmiştir.

Anketin dördüncü bölümünde tüketicilerin salgın ve karantina durumunda en çok tükettiği perakende ürünleri belirlemek hedeflenmiştir. Bu amaçla, 'Korona salgınıyla fazlaca satın aldığınız ürünleri düşünerek cevaplayınız' notu başa eklenmek suretiyle, salgın zamanında çok miktarda aldıkları ürün gruplarına dair 15 soru yöneltilmiştir. 'Listede olmayan eklemek istediğiniz ürünler varsa yazabilirsiniz' ifadesi ile katılımcıların, anket ifadeleri arasında yer almayan fakat salgın sırasında çok miktarda aldıkları bir ürün

varsa eklemelerine olanak verilmiştir. Anketin son bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek için yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim düzeylerine yönelik sorular yöneltilmiştir. Hazırlanan bu online anket formu, 16-21 Mart 2020 tarihleri arasında 369 tüketiciye ulaştırılmıştır. Örneklem sayısına karar verirken, anket içerisinde yer alan likert tipli soruların en az 10 katı sayıda örnekleme ulaşılması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2005, s.142). Yapılan araştırmada 22 adet likert tipli soru bulunduğu için, örneklem büyüklüğünün en az 220 kişi olması gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında, 369 kişilik örneklem büyüklüğünün yeterli sayıyı sağladığı düşünülmektedir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

CoVid19 virüsü ve online satın alma davranışı konularındaki kavramsal çerçeve ve bu konularla ilgili alan yazın çalışmalarının incelenmesinden sonra, araştırma değişkenleri arasında ilişkisel bir yapı oluşturulmuştur. Araştırmanın modeli Şekil 2’de yer almaktadır.

Şekil 2. Araştırmanın ilişkisel modeli

Model doğrultusunda kurulan hipotezler şu şekildedir;

- **H1:** Tüketicilerin yaşadığı Covid19 salgınında, ürün stoklama eğilimleri online satın alma davranışlarını pozitif yönde etkilemektedir.
- **H2:** Tüketicilerin yaşadığı Covid19 salgınında online satın alma davranışları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
- **H3:** Tüketicilerin yaşadığı Covid19 salgınında online satın alma davranışları yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

- **H4:** Tüketicilerin yaşadığı Covid19 salgınında ürün stoklama eğilimleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
- **H5:** Tüketicilerin yaşadığı Covid19 salgınında ürün stoklama eğilimleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Yapılan araştırmada SPSS ve AMOS istatistik programları kullanılmıştır. Öncelikle araştırmaya katılan tüketicilerin, demografik değişkenlerine ilişkin sıklık analizi yapılmıştır. Daha sonra araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik skorları ve ifadelerin ortalama değerleri ölçülmüştür, ayrıca tek faktörlü yapıya sahip ölçeklerin doğrulayıcı faktör analizi de yapılmıştır. Farklılık hipotezlerinin testinde bağımsız t testi ve tek yön ANOVA testi kullanılmıştır. Kurulan ilk hipotezin testi için Yapısal Eşitlik Modellemesi-Yol Analizinden faydalanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde katılımcılara ilişkin demografik bulgular, sıklık sorularına verilen cevaplara dair sonuçlar ve yorumları, ölçeklerin güvenilirlik değerleri ve yakınsak geçerliliği sonuçları, kurulan hipotez testlerinin sonuçlarına ait değerler ve yorumları yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların demografik özelliklerine ait tablo

Cinsiyeti	n	%	Yaşı	n	%
Erkek	167	44,4	18-31	133	36,0
Kadın	205	55,6	32-39	142	38,5
			40 ve üzeri	94	25,5
Eğitim Durumu	n	%	Hane Geliri	n	%
İlköğretim	5	1,4	2000 TL ve altı	17	4,6
Lise	65	17,6	2001-4000 TL	84	22,8
Ön Lisans	49	13,3	4001-6000 TL	89	24,1
Lisans	189	51,2	6001-8000 TL	69	18,7
Yüksek Lisans	55	14,9	8001-10000 TL	58	15,7
Doktora	6	1,6	10001-12000 TL	20	5,4
			12001 TL ve üstü	32	8,7
Toplam	369	100	Toplam	369	100

Tablo 2, ankete katılan tüketicilere ait yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim durumu bilgilerini göstermektedir. Katılımcıların 167'sinin erkek, 205'inin kadın; ağırlıklı olarak 32-39 yaş aralığında (%38,5) olduğu; gelirlerinin en çok 4001 TL-6000 TL arasında olduğu (%24,1) ve yarıdan fazlasının lisans mezunu (%51,2)

olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılardan virüs salgını zamanında en çok alışveriş yaptıkları online siteleri yazmaları istenmiştir. Cevaplara ait sıklıklar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Korona virüsü zamanında en sık alışveriş yapılan online sitelere ait tablo

Tercih Edilen Online Site	n	%
Trendyol	99	26,83%
Migros Sanal Market	86	23,31%
Hepsi Burada	27	7,32%
Gitti Gidiyor	19	5,15%
N11	16	4,34%
Getir	16	4,34%
idefix	8	2,17%
Lcw	6	1,63%
Toplam	369	100,00%

Yapılan bu araştırmaya katılan tüketicilerin sırasıyla Trendyol (%26,8), Migros Sanal Market (%23,31) ve Hepsi Burada (%7,32) sitelerinden alışveriş yaptıkları görülmektedir. Dünyanın yaşadığı her epidemik ve pandemik salgında olduğu gibi salgın etkisini yitirecektir. Fakat tüketicilerde kalıcı davranış değişimleri olması mümkündür. Salgın sona erdiğinde temkinli olmaya devam edecekleri davranışlara ait ifadeler verilen cevapların sıklığına ilişkin Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Salgın sonrası değişebilecek tüketici davranışları

Salgın Sona Erse Bile Temkinli Olacağım Davranışlar	n	%
Temkinli olmaya gerek kalmadığını düşünürüm	16	2,11%
Maske kullanmaya devam ederim	17	2,24%
Eldiven kullanmaya devam ederim	22	2,90%
Mecbur kalmadıkça evden çıkmamaya devam ederim	70	9,23%
Seyahat ederken temkinli olmaya devam ederim	169	22,30%
Kalabalık ortamlara girmemeye dikkat ederim	214	28,23%
Sık sık elimi yıkamaya devam ederim	250	32,98%
Toplam	758	100,00%

Verilen 758 cevap incelendiğinde, salgın sonrası yapılacak davranışların; sık sık el yıkamaya devam etmek, kalabalık ortamlara girmemeye dikkat etmek, seyahat ederken temkinli olmaya devam etmek olduğu görülmektedir. Tüketicilerin salgın döneminde en sık satın aldığı ürünler de ankette sorulan

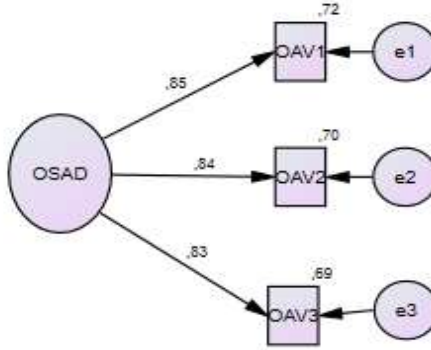
sorular arasındadır. Verilen yanıtlara ait ortalama değerler ve standart hata değerlerine ilişkin bilgiler Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Salgın döneminde çok miktarda alınan ürünlere dair tablo

'Çok miktarda aldım' ifadesinde yer alan ürünler	Olumlu Yanıt Veren Kişi Sayısı (n)	%	Ortalama	Standart Hata
<i>Çay/Kahve</i>	360	97,6	4,6802	,80465
Konserve Yiyecek	45	12,2	1,4688	,88449
<i>Ev Temizlik Ürünü</i>	346	93,7	4,5799	1,03982
Süt	127	34,5	2,1220	1,28908
Et ve Et Ürünleri.	104	28,2	1,9268	1,14330
Kişisel Temizlik Ürünü	112	30,3	2,0027	1,29064
Meyve/Sebze.	109	29,6	2,0081	1,21469
Tuvalet Kağıdı	122	33,1	2,0813	1,30171
<i>Kuru Bakliyat</i>	334	90,5	4,4146	1,19050
Su	137	37,1	2,1870	1,37337
Hazır Çorba	21	5,7	1,2873	,82678
Un	165	44,7	2,4743	1,42379
Şeker	88	23,8	1,8541	1,2598
<i>Makarna</i>	342	92,2	4,4878	1,10113
Sıvı Yağ	96	26,1	1,9079	1,23894

Tablo incelendiğinde yapılan salgın döneminde yürütülen araştırma sonucunda, tüketicilerin sırasıyla en çok çay/kahve (%97,6), ev temizlik ürünü (%93,7), makarna (%92,2) ve kuru bakliyat (%90,5) satın aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerini ölçmek için AMOS doğrulayıcı faktör analizi ve SPSS güvenilirlik analizi testleri yapılmıştır. Ölçeklerin geçerlik ve güvenilirliği çalışma sonuçlarının geçerli ve güvenilir kabul edilebilmesi için önem taşımaktadır (Demirali, 1995, s.126). Bu sebeple ölçekler AMOS programında doğrulayıcı faktör analizine de tabi tutulmuştur. Şekil 3'te online satın alma davranışına ait doğrulayıcı faktör ölçüm modeli bulunmaktadır.

Şekil 3. Online satın alma davranışı ölçeğine ait doğrulayıcı faktör analizi

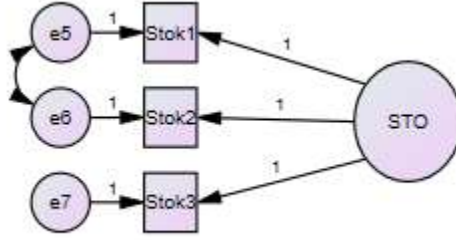
Kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan tek faktörlü doğrulayıcı faktör analiziyle ifadelerin faktör yükünün yüksek olduğu görülmüştür. Modelin örnekleme iyi uyum gösterip göstermediğine dair değerler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Online satın alma ölçeğine ait uyumluluk değerleri

	χ^2	df	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA
Uyum Değerleri	,589	2	0,294	0,999	1,000	0,000
İyi Uyum Değerleri*			≤ 3	$\geq 0,90$	$\geq 0,97$	$\leq 0,05$
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri*			$\leq 4-5$	0,89-0,85	$\geq 0,95$	0,06-0,08

(Meydan ve Şeşen, 2011, s.37)

Uyum iyiliği değerleri incelendiğinde RMSEA değerinin mükemmel uyumu yakaladığı ve 3'ün altında olan χ^2/df değerinin de iyi uyum gösterdiği görülmüştür. Değerler istenen aralıkta olduğundan, herhangi bir ifade silme işlemine veya modifikasyona gerek duyulmamıştır. Faktör yükleri ile hesaplanan AVE ve CR değeri ile bilgiler ilerleyen kısımda ele alınmaktadır. Aynı şekilde stoklama isteği ölçeği de 3 ifade ile ölçülen tek faktörlü bir yapıdadır. Bu yapıya ait model Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4. Stoklama ölçeğine ait doğrulayıcı faktör analizi sonuçları

İfadelere ait faktör yüklerinin 0,79, 0,82 ve 0,86 olduğu görülmektedir. Uyum iyiliği tablosunda yer alan RMSEA, GIF, CIF ve X^2/df değerlerinin istenen değer aralıklarında olması önem taşımaktadır. İstenen değer aralıkları ve yapıya ait modeli verilen ölçeğin uyum değerleri Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Stoklama ölçeğine ait uyumluluk değerleri

	X^2	df	X^2/df	GFI	CFI	RMSEA
Modifikasyon Sonrası Uyum Değerleri	2,582	1	0,108	0,995	0,997	0,066
Modifikasyon Öncesi Uyum Değerleri	9,434	2	4,717	0,983	0,986	0,100
İyi Uyum Değerleri			≤ 3	$\geq 0,90$	$\geq 0,97$	$\leq 0,05$
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			$\leq 4-5$	0,89-0,85	$\geq 0,95$	0,06-0,08

(Meydan ve Şeşen, 2011, s.37)

Ölçeğe ait uyum iyiliği değerlerinin hepsinin beklenen aralıklarda çıktığı fakat RMSEA değerinin istenen aralığın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Analiz programının önerdiği modifikasyonlardan hareketle, 1. ve 2. ifadeler arasında kovaryans bağlantısı kurulmuştur. Yapılan modifikasyonla, RMSEA değerinin 0,066’ya düştüğü ve istenen uyumun yakalandığı görülmektedir.

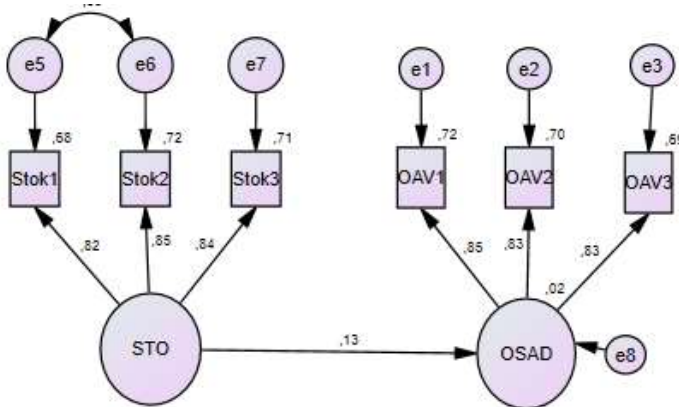
Güvenilirlik, bir ölçme aracının tutarlı ölçüp ölçmediğini anlatmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2017, s.329). Güvenilirlik değerini ifade eden Cronbach’s Alpha değerinin 0,70 ve üzerinde olduğu durumlarda, o ölçeğin dolayısıyla çalışmanın güvenilir olduğunu göstermektedir (Durmuş vd., 2013, s.89). Tablo 6 incelendiğinde, ankette kullanılan stoklama eğilimi (0,85 güvenilirlik) ve online satın alma davranışı (0,87 güvenilirlik) ölçeklerinin araştırma sonuçlarını yansıtmada güvenilir olduğu saptanmıştır. Tablo 7’de Cronbach Alpha

değerlerinin yanı sıra, ifadelere ait faktör yüklerine ve yakınsak geçerliliği için hesaplanan AVE ve CR değerlerine de yer verilmiştir.

Tablo 8. Ölçüm modeline ait değerler tablosu

Değişken	Kod	Faktör Yüğü	AVE	CR	Cronbach Alfa
Online Satın Alma Davranışı	OAV1	0,85	0,706	0,878	0,877
	OAV2	0,84			
	OAV3	0,83			
Stoklama Eğilimi	STOK1	0,79	0,679	0,864	0,858
	STOK2	0,82			
	STOK3	0,86			

Fornell ve Larcker' e göre (1981) yakınsak geçerliliğin sağlanabilmesi için ifadelere ait faktör yükü değerlerinin 0,50'den az olmaması, ortalama açıklanan varyans değeri olan AVE'nin 0,50'ye eşit ya da daha fazla olması, birleşik güvenilirliği ifade eden CR değerinin ise en az 0,70 ve daha fazla olması gerekmektedir. Tablo 8'de verilen değerler incelendiğinde, faktör yüklerinin 0,79-0,86 arasında seyrettiği, AVE değerlerinin 0,67 ve 0,70 olarak hesaplandığı, CR değerinin 0,87 ve 0,86 olarak hesaplandığı görölmektedir. Bu değerlere göre yakınsak geçerliliğin de sağlandığı saptanmıştır. Tüketicilerdeki ürün stoklama eğiliminin online satın almaya etkisini ölçen yapısal bir model kurulmuştur. Araştırmanın ilk hipotezini test etmek için oluşturulan yapısal eşitlik modeli Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5. Yapısal eşitlik modeli

Şekil 5'te yer alan araştırma modelinin uyum iyiliği değerlerine Tablo 9'da yer verilmiştir. Tablodaki değerler incelendiğinde ortaya konan modelin uyum iyiliği değerlerinin oldukça iyi olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 9. Modelin uyum iyiliği tablosu

	χ^2	df	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA
Uyum Değerleri	12,903	11	1,17	0,988	0,993	0,022
İyi Uyum Değerleri*			≤ 3	$\geq 0,90$	$\geq 0,97$	$\leq 0,05$
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri*			$\leq 4-5$	0,89-0,85	$\geq 0,95$	0,06-0,08

(Meydan ve Şeşen, 2011, s.37)

Tablo 9 'da yer alan RMSEA, GFI, CFI ve χ^2/df değerleri incelendiğinde modelin istenen uyum iyiliğini yakaladığını söylemek mümkündür. Değerler istenen aralıkta olduğundan, herhangi bir ifade silinmemiş ya da modifikasyona ihtiyaç duyulmamıştır. Kurulan yapısal eşitlik modelinin standardize edilmiş Beta katsayısı, standart hatası, kritik oranı, p değeri ve r^2 değerlerine ilişkin sayılar Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. Yapısal eşitlik modeli katsayıları

Değişkenler	Stand. β	Standart Hata	Kritik Oran	p	r^2
Stoklama Eğilimi	0,112	0,052	2,169	0,02	0,13

Tüketicilerdeki stoklama isteği, online satın alma davranışını ($\beta=0,117$; $r^2:0,13$, $p<0,05$) etkilemektedir. Dolayısıyla araştırmanın H1 numaralı hipotezi desteklenmiştir. Modele ait elde edilen squared multiple correlations (r^2) değerleri incelendiğinde de online satın alma davranışının %13'ünün açıklandığı görülmektedir. Online satın alma davranışı ve ürün stoklama isteğinin demografik değişkenlere dair farklılıklarının tespiti için ise SPSS istatistik programında t-test ve tek yön ANOVA analizlerine başvurulmuştur. Tablo 11'de online satın alma davranışının cinsiyete göre farklılık yaratıp yaratmadığına dair bulgular paylaşılmıştır.

Tablo 11. Tüketicilerin online satın alma davranışının cinsiyete göre karşılaştıran t-testi sonuçları

Boyut	Gruplar	n	Ort.	S. Sapma	t	p
OSAD	Kadın	205	4,05	1,06	1,581	,088
	Erkek	164	3,86	1,13		

Tüketicilerin cinsiyetlerinin kadın ya da erkek olmasının, salgın döneminde yaptıkları online satın alma üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir ($p=0,088>0,05$). Cinsiyet fark etmeksizin ihtiyacını karşılamak isteyen her tüketicinin online alışveriş yaptığı bir dönem geçirildiği için bu sonucun ortaya çıktığı düşünölmektedir. Sonuç olarak H_2 hipotezi reddedilmiştir. Tablo 12’de yaş gruplarına göre farklılık arayan analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 12. Tüketicilerin online satın alma davranışının yaş gruplarına göre karşılaştıran ANOVA tablosu

Yaş Grupları	n	Ort.	S. Sapma	Ortalama Farkı	Sig.	p değeri
18-31	133	4,19	0,917	(18-31)-(32-39) = 0,178 (18-31)-(40 ve üzeri) = 0,601 *	,365 ,000	
32-39	142	4,01	1,048	(32-39)-(18-31) = -0,178 (32-39)-(40 ve üzeri) = -0,421 *	,365 ,010	,000
40 ve üzeri	94	3,59	1,311	(40 ve üzeri)-(18-31) = -0,601 * (40 ve üzeri)-(32-39) = -0,421 *	,000 ,010	

Ortalama farkları 0.05 düzeyinde anlamlıdır

Tablo 12, yaş gruplarına göre tüketicilerin online satın alma davranışını göstermektedir. En fazla online satın alan grubun 18-31 yaşları arasındaki tüketiciler olduğu anlaşılmaktadır. Ulaşılan p değerine bakıldığında ($p=,000<0,05$) online satın alma davranışının yaş grupları arasında anlamlı farklılaştığı anlaşılmaktadır. Kullanılan Tukey testi ile ortalama farklılıklarına ve sig. değerlerine bakıldığında bu farklılığın 18-31 yaş grubu arasındaki tüketiciler ile 40 ve üzeri yaş grubu tüketiciler arasında olduğu görölmektedir. Genç yaştaki tüketiciler yaşları büyük olan tüketicilere kıyasla daha fazla online satın almaktadır. Sonuç olarak H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Stoklama eğiliminin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını inceleyen t-test sonuçları Tablo 13’te yer almaktadır.

Tablo 13. Tüketicilerin stoklama eğilimlerinin cinsiyete göre karşılaştıran t-testi sonuçları

Boyut	Gruplar	n	Ort.	S. Sapma	t	p
STOK	Kadın	205	3,74	1,03	5,485	,000
	Erkek	164	3,07	1,33		

Tüketicilerin Covid19 virüs salgını döneminde stoklama eğilimleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir. ($p<0,05$). Bu sonuçlara göre H_4 hipotezi kabul edilmiştir. Kadın tüketicilerin erkek tüketicilere göre daha fazla

stok yapma eğiliminde olduğu görülmektedir. Yaş gruplarına göre bir farklılık arayan analize ait değerler Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14. Tüketicilerin stoklama eğilimlerinin yaş gruplarına göre karşılaştırılan ANOVA sonuçları

Yaş Grupları	n	Ort.	S. Sapma	p
18-31	133	3,56	1,17	,096
32-39	142	3,47	1,21	
40 ve üzeri	94	3,23	1,30	

Online satın alma konusunda yaş itibariyle bir farklılık tespit edilirken, stoklama eğiliminde böyle bir farklılaşma tespit edilememiştir ($p=0,09>0,05$). Bu sonuçlara göre H_5 hipotezi reddedilmiştir. Tablo 15'te araştırmanın modelinden yola çıkarak oluşturulan hipotezlerin kabul ve red durumlarına ilişkin genel bir sonuca yer verilmiştir.

Tablo 15. Araştırma hipotezlerinin genel sonuç tablosu

Araştırma Hipotezleri	Sonuç
H_1 : Tüketicilerin yaşadığı Covid19 salgınında, ürün stoklama eğilimleri online satın alma davranışlarını pozitif yönde etkilemektedir.	Kabul
H_2 : Tüketicilerin yaşadığı Covid19 salgınında online satın alma davranışları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.	Red
H_3 : Tüketicilerin yaşadığı Covid19 salgınında online satın alma davranışları yaşlarına göre farklılık göstermektedir.	Kabul
H_4 : Tüketicilerin yaşadığı Covid19 salgınında ürün stoklama eğilimleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.	Kabul
H_5 : Tüketicilerin yaşadığı Covid19 salgınında ürün stoklama eğilimleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.	Red

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın bu bölümünde ulaşılan bulgular ve yapılan analizler ışığında elde edilen sonuçlara yer verilmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar alanyazındaki diğer çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Salgın döneminde tüketici davranışlarını anlamayı hedefleyen sektör çalışanlarına ve bu konu ile alakalı çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara bir takım önerilere yer verilmiştir.

Genel Değerlendirmeler

İşletmeler yoğun rekabet ortamında uzun dönemde ayakta kalabilmeleri için çağdaş pazarlama anlayışının gerektirdiği müşteri odaklı faaliyetlerde bulunmalıdır. Bunlardan bir tanesi de online kanallarda ulaşılabilir olmaktır.

Çünkü salgın, afet gibi zamanlarda evinde kalması gereken tüketiciler, kolaylıkla online alışveriş yapabilmektedir. Korona virüs salgınından korunmak için mecbur kalmadıkça evlerinden çıkmayan tüketiciler, hayatlarını devam ettirmek için birçok farklı kategoride üründen çokça satın almıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre Türkiye’de salgın dönemindeki tüketicilerin sırasıyla en çok çay/kahve, ev temizlik ürünü, makarna ve kuru bakliyat satın aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; salgın döneminde tüketicilerdeki stoklama eğilimi, online satın alma davranışlarını pozitif yönde etkilemektedir.

Alan yazında online satın almaya etkisi olan; faydacı ve hazcı motivasyonlar (Saygılı, 2014), tüketici yorumları (Erdil, 2014), dijital pazarlama çalışmaları (Ekinci, 2019), web site tasarımı (Aksoy, 2019) gibi değişkenleri ele alan çalışmalara rastlanmıştır. Ayrıca, tüketicilerin bir felaket yaşaması durumunda mağaza içi ürün kullanılabilirliğinin azalttıklarına yani fazla satın alarak stoklarına dair çalışmalar da mevcuttur (Cavallo, Cavallo ve Rigobon, 2014; Hu, Gurnani ve Wang, 2013; Kleindorfer ve Saad 2005). Ancak stok yapma eğiliminin online satın almaya etkisini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Salgın döneminde tüketicilerin stoklama eğilimlerine bakıldığında ise kadınların erkeklere kıyasla daha fazla stok eğiliminde olduğu, tüketicilerin yaşının ise bu konuda bir fark yaratmadığı ortaya konmuştur. Ayrıca, cinsiyetin online satın alma davranışı üzerinde bir fark yaratmadığı görülürken, genç tüketicilerin (18-31 yaş), daha yaşlı tüketicilere kıyasla daha fazla online satın alma gerçekleştirdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuçlar, internet alışverişini tercih eden tüketicilerin genç yaştaki tüketiciler olduğunu ifade eden diğer çalışmalarla (Swinyard ve Smith, 2003; Özgüven, 2011; İzgi ve Şahin, 2013) benzerlik göstermektedir.

Sektörel Öneriler

Doğal afetler, perakendeciler bir strateji hazırlayana dek, yönetimin kontrolü altında değildir (Guion vd., 2007; Runyan 2006). Yaşanan korona salgını, tüm ülkeyi ve ekonomiyi olumsuz etkilese de firmaların bu krizden kendilerine çıkarabilecekleri birçok ders bulunmaktadır. Bunların başında firmaların teknolojik ve dijital eksikliklerinin tespiti gelmektedir. Çok sayıda firma, bilgilendirici dokunmatik noktalar, dokunmatik ekranlarla donatılmış interaktif

ekranlar, dijital tabela ve cep telefonları için uygulamalar gibi Radyo Frekans Kimliği (RFID) sistemleri ile donatılmış self servis teknolojileri gibi akıllı perakendecilik uygulamalarını kullanmaya başlamıştır (Pantano ve Timmermans, 2014, s.102). Teknolojiye dayalı uygulamalarda daha çok tüketiciye kolay şekilde erişmeye çalışmak sağlam bir adım olarak görülmektedir. Ayrıca yapay zeka ve dijital pazarlama uygulamalarına daha fazla yatırım yapılması önerilmektedir.

Salgın riski tamamen ortadan kalksa dahi, kalıcı olarak değişecek tüketici davranışlarından söz edilebilir. Tüketiciler, kalabalık ortamlara girmemeye, mecbur kalmadıkça evden çıkmamaya dikkat edeceklerini belirtmişlerdir. Bu yanıtlardan hareketle, temizlik ürünlerinde; 'extra koruyucu, arttırılmış hijyen, arındırıcı, dezenfekte edici' ifadelerinin vurgulanması önerilebilir. Tüketicilerin salgın etkisini yitirse bile dikkat edeceği unsurlardan biri de kalabalık ortamlardan uzak duracaklarıdır. Sosyal mesafeye dikkat eden, mağaza/restoran/satış alanında üst düzey hijyen kurallarına dikkat eden ve bunu tüketiciye gösterebilen işletmelerin salgın sonrası rakiplerinden bir adım önde olacağı ön görülmektedir.

Tüketicilerin bir süre daha online alışverişle ihtiyaçlarını karşılayacağı, sosyal ortamlara girmekten kaçınacağı çalışma bulgularında ortaya konmuştur. O halde, firmalara sosyal medya pazarlamalarına özel bir zaman ve bütçe ayırmaları önerilebilir. Salgın anında yürütülen ve duyurulan sosyal sorumluluk kampanyaları da marka imajlarına katkıda bulunacak faaliyetler olacağı düşünülmektedir.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde ve bu araştırmanın sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, birçok tüketicinin uzun vadede bozulmayacak ürünlere (un, bakliyat, makarna vb.) ve sağladığı fonksiyonel faydası fazla olan ürünlere (ton balığı, kuru et, proteini yüksek konserve gıdalar vb.) rağbet ettiği görülmüştür. O halde firmalara, pazarladıkları ürünlerin, protein ve mineral içeriğini arttırmaları, bu değişimi tüketicilerine duyurarak markalarını sağlıklı ve fonksiyonel faydası yüksek bir marka olarak konumlandırmaları tavsiye edilebilir. Perakende ürünler için dayanıklı ambalaj tasarımı yapmak, ürünlerin kullanım süresini uzatmakta öneriler arasında sayılabilir.

Alan yazında ve uygulamada kullanılan teknolojinin, akıllı telefonların, sosyal medyanın gücünün çoğunlukla Y ve Z kuşağı tüketicilerle ilişkilendirildiği bilinmektedir. Ancak yaşanan bu salgınla, online platformları, indiriri-

lebilir market uygulamalarını kullanmak zorunda olan X ve BB kuşaağı tüketicilerle karşı karşıya kalınmıştır. Şöyle ki; Türkiye’de 21 Mart 2020 tarihi itibarıyla, 65 yaş ve üzeri kişilerin ve kronik rahatsızlığı olan kişilerin sokağa çıkması yasaklanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2020). Dünyanın birçok yerinde de yaşlı tüketiciler uzun süre evlerinde karantinede kalmışlardır. Pazarlama firmalarının daha kolay ara yüzler geliştirerek yaşlı tüketicilerin de kolaylıkla çevrimiçi alışveriş yapabilmesini sağlayacak uygulamalar üretmesi öneriler arasındadır.

Gelecekte Yapılacak Çalışmalara Öneriler

Korona salgınıyla fazlaca satın aldığınız ürünleri düşünerek cevaplayınız uyarısı ile tüketicilerin çok miktarda satın aldığı düşünölen 15 ürün belirlererek tasarlanan soruda, ‘diğer’ sekmesi de eklenerek katılımcıların farklı bir ürün grubu eklemesine olanak verilmiştir. Alınan yanıtlar incelendiğinde, ‘çok miktarda bebek bezi/mama aldım/stokladım’ ifadeleriyle sıklıkla karşılaşılmıştır. Elde edilen bu bulgu, çocuklu tüketicilerin salgın dönemindeki davranışının ayrıca incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Buna göre ileride yapılacak araştırmalarda demografik değişkenler bölümünde tüketicilerin medeni durumu, çocuk sahibi olup olmaması ya da kaç çocuk sahibi olduğu ile ilgili sorular eklenerek bu yönde hipotezler kurulması da önerilebilir. Tüketicilerin Covid19 virüsü döneminde sosyal mecralarda geçirdiği zamanın arttığı düşünöldüğünde, dijital tüketimleri ile alakalı araştırmalar yapılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Effect of Consumers Increasing Stocking Request
with the Covid19 (Corona) Virus on Online
Purchasing Behavior**

*

Mehmet İnce – Cansu Tor Kadioğlu
Tarsus University

Understanding the behavior, intentions or attitudes of the human being, which is a complex entity that constantly changes, develops itself and can change its demands at any time, is important for the marketing world. The demands and needs cannot be determined and the variables that motivate them cannot be identified without understanding consumer behavior or recognizing consumers. Purchasing behavior of consumers can vary according to many factors. We can examine the personal factors that affect consumer behavior under the headings of age and life cycle, income, economic environment, lifestyle, personality and self. We can say that the corona epidemic will also affect the behavior of consumers, which directly affects the lifestyle and economic environment.

With today's Covid19 corona epidemic, the buying behavior of consumers is moving from traditional sales areas to online channels. Knowing every stage from the websites that consumers prefer most during the epidemic to their expected behaviors after the epidemic will make it easier to manage the situation.

According to the statement of the world health organization, the Corona virus outbreak has spread to more than 200 countries around the world. While the number of people affected by this virus spread from China to all over the world exceeds 850 thousand, the virus caused the death of more than 41 thousand people. The world health organization described this virus as 'pandemic' in its statement on 11 March 2020. In this sense, consumers; have to stay away from shopping areas, to spend more time in social media, long days had to spend time at home.

It is thought that these developments may also change the behavior of consumers. Some studies have shown that consumption of clothes, books, music

and movies continues in bad events that occur to consumers, and this consumption reduces stress and relieves pain (Kennett-Hensel, Sneath and Lacey, 2012, p.57). Some research states that consumers tend to hedonic (hedonic) shopping as a way to alleviate the fear and avoid possible bad effects. (Babin, Darden and Griffin, 1994; Silvera, Lavack and Kropp, 2008).

In this study, information was given about the corona virus, in which the world struggled and the first case was seen in our country in March. In our country, the first Corona case was seen on March 9, 2020, and as of March 2020, the statistics are unfortunately increasing in terms of number of cases and loss of life. It is seen that the number of tests carried out as of March has exceeded 141 thousand, there are more than 20 thousand positive cases and 425 loss of life.

When the literature is examined; effects of weather change on shopping and spending behavior (Murray, Di Muro, Finn and Leszczyc, 2010), purchases increase / decrease and perceived risks of disaster consumers (Frank and Schvaneveldt, 2016), travel intentions of consumers after terrorist attacks (Floyd, Gibson, Pennington and Thapa, 2004), responses and sensitivities of consumers after natural disasters such as storm / tornado / hurricane (Baker, 2009; Guion, Scammon and Borders, 2007; Kennett-Hensel et al., 2012) recovery plans of businesses facing natural disasters (Guion et al. , 2007; Runyan, 2006), the effects of swine flu outbreak on the global economy in the UK (Page, Song and Wu, 2012; Haque and Haque, 2018), the crisis caused by the Ebola outbreak (Novelli, Burgess, Jones, and Ritchie, 2018), research on the effects of avian influenza and SARS microbe on elderly consumers (Lee and Chen, 2011) and the effects of pandemic outbreaks on tourism (Jamal and Budke, 2020) research has been found.

In the days of the epidemic, quarantine was declared in many countries in the world. In our country, many decisions were taken and arrangements were made for the citizens to stay at home by taking important measures such as carrying out the works with minimum personnel in public and private institutions, and turning education into distance education. Consumers, who will spend more time at home as part of the measures taken, went on to create online orders and to meet their needs to be delivered to the home via the internet.

The aim of the research is to determine the changes in the purchasing behavior that consumers experience due to the Covid19 epidemic. Unless

obliged by the recommendation of the World Health Organization and other officials, it is predicted that consumers who do not leave the house will have an increase in online buying behavior. In addition, it is aimed to examine the online buying behavior of consumers according to demographic variables. With the emergence of this pandemic epidemic spread throughout the world, it is important to determine which products consumers buy more and some behaviors that will change after this epidemic has passed. In addition, this research is one of the first studies carried out in association with consumer behavior, since the Covid19 virus was carried out at the time it spread in our country. In this regard, it has originality.

The research was carried out through the online questionnaire between 16-21 March 2020 with 369 participants. After examining the conceptual framework on CoVid19 virus and online purchasing behavior and the literature studies related to these issues, a relational structure was established between research variables. The model of the research is given in Figure 2.

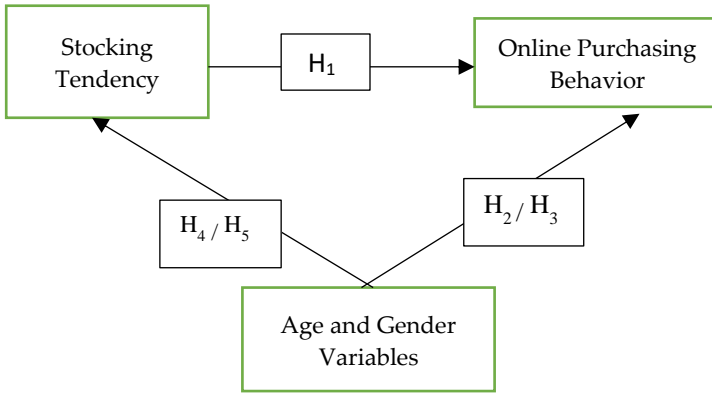

Figure 2. Relational model of the research

During the epidemic, the stocking tendency of the consumers positively affects the online buying behavior. According to the survey of consumers, respectively, during the period of the outbreak in Turkey, most tea / coffee, home cleaning products, has reached the conclusion that buy pasta and dried beans. When the stocking tendencies of consumers are examined during the epidemic period, it is seen that women tend to stock more than men. It has

been observed that the trend of stocking does not make any difference according to age. In addition, it was found that gender did not make a difference in online buying behavior, while young consumers (18-31 years) made more online purchases compared to older consumers.

Even if the risk of epidemic disappears completely, it is possible to talk about consumer behavior that will change permanently. Consumers stated that they would be careful not to enter crowded environments and to leave the house unless they have to. Based on these answers, in cleaning products; It can be suggested to emphasize the words 'extra protective, increased hygiene, purifying, disinfecting'. Companies may be offered to allocate a special time and budget for social media marketing.

When the researches are examined and the results of this research are taken into consideration, it is seen that many consumers are in demand for products that will not deteriorate in the long term (flour, pulses, pasta, etc.) and products with high functional benefits (tuna, dry meat, canned foods with high protein etc.). Therefore, companies may be advised to increase the protein and mineral content of the products they market, and to position their brands as a healthy and functional brand by announcing this change to their consumers. It is among the suggestions that marketing firms develop applications that will enable older consumers to shop online easily.

In future researches, it can be suggested to establish hypotheses in this direction by adding questions about the marital status of the consumers, whether they have children or how many children they have in the demographic variables section. Considering that the time spent by consumers in social media during the Covid19 virus has increased, researches related to their digital consumption can be conducted.

Kaynakça / References

- Aksoy, R. (2019). *Tüketicilerin web siteleri tasarımına bakış açısının online satın alma niyeti üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aktan C. ve Şen, H. (2001). Ekonomik kriz: nedenler ve çözüm önerileri, *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 7 (42). 1225-1230.
- Arslan, A. (2009). Kriz yönetiminde liderlik. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 18, 179-190.
- Babin, B. J., Darden, W.R. ve Griffin, M. (1994). Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of Consumer Research*, 20(4), 644- 656.

- Coronavirus These Countries Restrict Travel To China (2020) *Bloomberg News*, coronavirus these countries restrict travel to china 27.03.2020 tarihinde <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-02-02/coronavirus-these-countries-airlines-restrict-travel-to-china> adresinden erişilmiştir.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 133-148.
- Cavallo, A., E. Cavallo ve R. Rigobon (2014). Prices and supply disruptions during natural disasters. *Review of Income and Wealth*, 60(S2), 449-471.
- Criteo (2020). 5 ways the coronavirus is affecting consumer behavior.30.03.2020 tarihinde <https://www.criteo.com/insights/coronavirus-consumer-behavior/> adresinden erişilmiştir.
- Demirali, Y. E. (1995). Ölçeklerde geçerlik ve güvenilirlik. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7, 125-148.
- Doğrul, Ü. (2012). Elektronik alışveriş davranışında faydacı ve hedonik güdülerin etkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 321-331.
- Durmuş, B., Yurtkoru,S. ve Çinko,M. (2013). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi* 5.Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Dutton, J. E. (1986). The processing of crisis and non-crisis strategic issues. *Journal of Management Studies*, 23(5),501-517.
- Ekinci, M. (2019). *Dijital pazarlama çalışmalarının tüketicinin online satın alma kararına etkileri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.
- Erdil, M. (2014). *Online tüketici yorumlarının tüketici satın alma davranışı üzerine etkileri*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Floyd, M. F., Gibson, H., Pennington-Gray, L., ve Thapa, B. (2004). The effect of risk perceptions on intentions to travel in the aftermath of September 11, 2001. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 15(2-3), 19-38.
- Frank, B., ve Schvaneveldt, S. J. (2016). Understanding consumer reactions to product contamination risks after national disasters: The roles of knowledge, experience, and information sources. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 28, 199-208.
- Guion, D. T., Scammon, D. L., ve Borders, A. L. (2007). Weathering the storm: A social marketing perspective on disaster preparedness and response with lessons from Hurricane Katrina. *Journal of Public Policy ve Marketing*, 26(1), 20-32.
- Gülşen, İ ve Özdemir Ş., (2018). Perakendecilikte teknolojik yenilikler ve uygulamalar. *Beta Dergisi*. 4(1).
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. 4. Baskı, Seçkin Yayınevi.

- Harrison Mcknight, D., Choudhury, V. ve Kacmar, C. (2002). The impact of initial consumer trust on intentions to transact with a web site: A trust building model. *The Journal of Strategic Information Systems*, 11(3-4), 297-323.
- Hu, X., H. Gurnani ve L. Wang. (2013). Managing risk of supply disruptions: incentives for capacity restoration. *Production and Operations Management*, 22(1), 137-150.
- İçişleri Bakanlığı (2020). *65 yas ve ustü ile kronik rahatsızlığı olanlara sokaga cikma yasagi ek genelgesi*. 29.03.2020 tarihinde <https://www.icis-leri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-ek-genelgesi> adresinden erişilmiştir.
- İnal, S. (2016). Middle east respiratory syndrome-coronavirus (mers-cov) enfeksiyonu: Ortadoğu solunum yetmezliği sendromu-koronavirüs enfeksiyonu. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 32(Ek sayı), 37-45.
- İpsos, Hane Tüketim Paneli (2020). 28.03.2020 tarihinde <https://www.ipsos.com/tr-tr> adresinden erişilmiştir.
- İpsos, Tüketim Ürünleri Harcaması Raporu (2020). 30.03.2020 tarihinde <https://www.ipsos.com/tr-tr/koronavirus-hane-ici-hizli-tuketim-urunleri-harcamalarına-nasil-etki-ediyor> adresinden erişilmiştir.
- İzgi, B. B.ve Şahin, İ. (2013). Elektronik perakende sektörü ve internet alışverişi tüketici davranışı: Türkiye örneği. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 9-27.
- Jamal, T. ve Budke, C. (2020). Tourism in a world with pandemics: local-global responsibility and action. *Journal of Tourism Futures*, Vol. ahead-of-print
- Karakoyun, F. ve Kavak, T. (2008). Web anketin yararları ve bir uygulama örneği olarak fizik tutum ölçeğine uygulanması. *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11, 129-141.
- Kennett-Hensel, P. A., Sneath, J. Z., ve Lacey, R. (2012). Liminality and consumption in the aftermath of a natural disaster. *Journal of Consumer Marketing*, 29(1), 52-63
- Khan, S. ve Rizvi, A. (2012). Factors influencing the consumers' intention to shop online. *Skyline Business journal*, 7(1), 28-40.
- King, D. ve Devasagayam, R. (2017). An endowment, commodity, and prospect theory perspective on consumer hoarding behavior. *Journal of Business Theory and Practice*. 5(2). www.scholink.org/ojs/index.php/jbtp 77
- Liu, C. ve Arnett, K. P. (2000). Exploring the factors associated with web site success in the context of electronic commerce. *Information and Management*, 38(1), 23-33.

- Mckinsey (2020). 30.03.2020 tarihinde <https://www.mckinsey.com/business-functions/risk/our-insights/covid-19-implications-for-business> adresinden erişilmiştir.
- Murray, K. B., Di Muro, F., Finn, A., ve Leszczyc, P. P. (2010). The Effect of Weather on Consumer Spending. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 17(6), 512-520.
- Müftüoğlu, D. (2004). *Ekonomik kriz dönemlerinde anlık alışveriş yapan tüketicileri planlı tüketicilerden ayıran özellikleri belirlemeye yönelik bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Novelli, M., Burgess, L. G., Jones, A., ve Ritchie, B. W. (2018). No Ebola...still doomed, the Ebola-induced tourism crisis. *Annals of Tourism Research*, 70, 76-87.
- Nytimes (2020). 29.03.2020 tarihinde <https://www.nytimes.com/2020/02/06/world/asia/chinese-doctor-Li-Wenliang-coronavirus.html>. adresinden erişilmiştir.
- Özden, A. T. (2007). *Etnosentrik eğilimin tüketicilerin satın alma davranışına etkisi: Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri üzerine karşılaştırmalı analiz*. Doktora Tezi. Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Özgül, N. (2011). Tüketicilerin online alışverişe karşı tutumları ile demografik özellikleri arasındaki ilişkinin analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 13 (21), 47-54
- Page, S., Song, H., ve Wu, D. C. (2012). Assessing the impacts of the global economic crisis and swine flu on inbound tourism demand in the United Kingdom. *Journal of Travel Research*, 51(2), 142-153.
- Saygılı M. (2014). *Faydacı ve hazcı alışveriş motivasyonlarının online satın alma niyeti üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Sağlık Bakanlığı (2020). 04.04.2020 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Silva, J., Pinho, J.C., Soares, A. ve Sá, E.(2019). Antecedents of online purchase intention and behaviour: uncovering unobserved heterogeneity. *Journal of Business Economics and Management* 20(1), 131-148.
- Silvera, D.H., Lavack, A.M. ve Kropp, F. (2008). Impulse buying: the role of affect, social influence, and subjective wellbeing. *Journal of Consumer Marketing*, 25(1), 23-33.
- Statista, Bozulabilir Yiyecek Tüketim Raporu (2020). 28.03.2020 tarihinde <https://www.statista.com/chart/21109/sales-growth-of-non-perishable-food-items-in-the-us/>. adresinden erişilmiştir.

- Statista, Pandemi Sonrası Alışveriş Raporu (2020). 30.03.2020 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/1102863/vietnam-impact-on-shopping-after-covid-19-outbreak/>. adresinden erişilmiştir.
- Statista, Tüketim Raporu (2020). 28.03.2020 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/1108088/products-and-services-people-spend-more-on-due-to-the-covid-19-pandemic/>. adresinden erişilmiştir. Su, S., Wong, G. ve Shi, W. (2016). Epidemiology, combination and pathogenesis of Coronavirus. *Journal of Trends Microbiol*, 24, 490-502.
- Swinyard, W.R. ve Smith, S.M. (2003). Why people (don't) shop online: A lifestyle study of the internet consumer. *Psychology & Marketing*, 20 (7), 567-598.
- Udo, G. J. (2001). Privacy and security concerns as major barriers for e-commerce: a survey study. *Information Management and Computer Security*, 9(4), 165-174.
- Uğraş, T., Reis, Z.A. ve Kartal, E. (2011). Bir online anket sistemi için yol haritası. XIII. Akademik Bilişim Konferansı. 2-4 Şubat 2011. 371-378. İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye
- Ulutaş, S. (2010). *Kriz yönetimi ve dönüşümcü liderlik*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- WHO (Dünya Sağlık Örgütü). Sars Raporu. 30.03.2020 tarihinde https://www.who.int/csr/sars/country/table2004_04_21/en/. adresinden erişilmiştir.
- WHO (Dünya Sağlık Örgütü). Pandemi Raporu 27.03.2020 tarihinde <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>. adresinden erişilmiştir.
- Worldometers (2020). 30.03.2020 tarihinde <https://www.worldometers.info/coronavirus/>. adresinden erişilmiştir.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

İnce, M. ve Tor-Kadioğlu, C. (2020). Tüketicilerin Covid19 (Korona) virüsüyle artan stoklama isteğinin online satın alma davranışına etkisi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1875-1906. DOI: 10.26466/opus.716041

Koronavirüs' ün (Covid-19) E-Ticarete Etkileri

*

DOI: 10.26466/opus.734447

Mehmet Demirdöğmez*- Hacı Yunus Taş** - Nihat Gültekin***

*Dr. Öğr. Gör., Harran Üniversitesi, Birecik Meslek Yüksek Okulu, Şanlıurfa/Türkiye

E-Posta: mdemirdogmez@harran.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4412-5943](https://orcid.org/0000-0002-4412-5943)

**Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yalova/Türkiye

E-Posta: yunus.tas@yalova.edu.tr

ORCID: [0000-0003-3163-9416](https://orcid.org/0000-0003-3163-9416)

***Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şanlıurfa/Türkiye

E-Posta: nihat@harran.edu.tr

ORCID: [0000-0001-6692-1628](https://orcid.org/0000-0001-6692-1628)

Öz

İlk olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan **koronavirüs (Covid-19 pandemisi)**, daha sonra Dünya'daki diğer birçok ülke ile birlikte Türkiye' de de görülmeye başlanmıştır. Salgının dünyaya yayılmaya başlamasından ve sürecin kötüye gitmesinden dolayı bir süre sonra Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi (salgın ve bulaşıcı hastalık) ilan edilmesinin ardından koronavirüs, insanlar arasında paniğe yol açmıştır. Her şeyde olduğu gibi e-ticaret veya internetten alışverişlerde de sıra dışı bir hareketlilik başlamıştır. İnsanlar karantina sürecinde satın almaya başladıkları ürünlerin hacimlerini bu panik içerisinde artırdıkça arttırmışlardır. İnsanlar,online alışveriş yapmayı bilmeyen veya e-ticareti kullanamayan anne babaları veya yakınları yerine internetten alışveriş yaparak onların adreslerine göndermeye başlamışlardır.Birçok ürünün satış hacminde % 300'ü geçen büyümeler olduğu görülmeye başlanmıştır. Eode zaman geçirirken video sitelerine daha çok rağbet edilir olmuştur.Tüm bu sebepler işletmeleri harekete geçirmiş ve e-ticaret uygulamalarını farklılaştırarak artırmışlardır.Yerel marketler dahi web sitesi kurmasalar bile instagram vb. ortamlar üzerinden yada telefon numaralarını sosyal medyada paylaşarak sipariş almaya başlamış, online alışverişe hızlı bir geçiş yapmışlardır.Maalesef bu süreçte ürünleri normal fiyatından daha yüksek fiyatlara satmak isteyen fırsatçılar da ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı **koronavirüs (Covid-19)** sürecinde yaşanan gelişmeler ve e-ticarete olan etkisinin bu süreçte nerelere gelebileceğinin bir tahmini ile beklentiler hakkında farkındalık oluşturmaktır.Ayrıca bu ve benzeri küresel salgın yada sorunların yaşandığı dönemlerde üretici ve tüketicilerin davranışlarının incelenerek, ileriye yönelik perspektif belirlenmeye çalışılmıştır.Koronavirüs salgınının ticari hayata olan ve olması muhtemel değişimlerin etkileri hakkında görüş ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Covid-19,e-ticaret, online alışveriş

The Effects of Coronavirus (Covid-19) on E-Commerce

*

Abstract

First emerging in China's Wuhan city coronavirus (Covidien pandemic-19), followed by Turkey with many countries in the world 'it has also started to be seen. After the epidemic started spreading to the world and the process got worse, the coronavirus caused panic among the people after the proclamation of the pandemic (epidemic and infectious disease). As with everything else, e-commerce or online shopping started. People have increased the volume of the products they have started to purchase during the quarantine process as they increase in this panic. Instead of their parents or relatives who do not know how to shop online or cannot use e-commerce, they started to shop online and send them to their addresses. It has been observed that the sales volume of many products exceeding 300%. While spending time at home, video sites have become more popular. All these reasons mobilized businesses and increased their different e-commerce applications by differentiating them. Even if local markets do not set up a web site, Instagram etc. They started to take orders via media or by sharing their phone numbers on social media and made a quick transition to online shopping. Unfortunately, opportunists have also emerged who want to sell products at higher prices than their normal prices. The purpose of this study is to raise awareness about the developments experienced in the coronavirus (Covid-19) process and an estimate of where the impact on e-commerce can come in this process, and expectations. In addition, in the periods when these and similar global epidemics or problems are experienced, the behavior of producers and consumers is examined and a forward-looking perspective is tried to be determined. Opinions and suggestions about the effects of coronavirus epidemic and potential changes to commercial life are included.

Keywords: Covid-19, e-commerce, online shopping

Giriş

Çin'in Wuhan şehrindeki ilk Koronavirüs vakalarından bu yana tüm dünyada olduğu gibi ülke gündemimizde de Koronavirüs (COVID-19) ilk sıralarda yerini almıştır. Bu bulaşıcı virüs ülkemizde dâhil olmak üzere dünya çapında yüzlerce ülkeye yayılmıştır. Maalesef virüs bulaşan kişi sayısı hızla artmaktadır. Koronavirüs, yani öldürücü etkisi olan Corona virüs, 2019 yılında tespit edildiği için Covid-19 şeklinde kodlanmış ve adlandırılmıştır.

Koronavirüs salgını nedeniyle sağlığımız için endişe duyarken, hayatımızı devam ettirmemizi sağlayan gerçeği yani işlerimizi ve işletmelerimizi bir kenara bırakamayız. Koronavirüs nedeniyle pek çok sektördeki işletmeler evden çalışmayı destekleyerek klasik çalışma şekillerini değiştirmektedir. Yalnızca bir veya birkaç ülkede değil tüm dünyada milyarlarca insanın salgın yüzünden evlerine kapanmak zorunda kalması dijital ortamlara zaten var olan ilgiyi rekor seviyelere çıkarmıştır. Okulların örgün eğitime ara vermesiyle evden eğitim, işyerlerinin faaliyetleri evden takip eden çalışanların ve bürokrasinin çalışmaları hep dijital ortama taşınmıştır. İnsanlar, temas yoluyla bulaştığı söylenen koronavirüs tehdidi nedeniyle market ve AVM gibi kalabalık ortamlardan uzak durarak e-ticarete ve temassız ödemeye ilgi göstermektedir.

Günümüzde en sık kullanılan pazarlama yöntemlerinden biride dijital pazarlamadır ve bir ürün, hizmet veya servise talep oluşturmak amacıyla dijital kanalların kullanılmasıdır. E-ticaret işletmeleri, ürün ve hizmetlerinin satışlarını artırmak için dijital kanalları kullanmaktadır çünkü e-ticaret alışverişin dijital ortamda tamamiyle internete bağlı olarak yapıldığı bir faaliyettir.

Tarihte Salgın Hastalıklar

Tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar uzanan koronavirüs gibi salgın hastalıklar, imparatorlukların önemli ölçüde güç kaybedip çökmesine, sınırların yeniden belirlenmesine, gerek ekonomik, gerek siyasi ve gerekse demografik sonuçlara yol açması ile dünyanın yeniden şekillenmesine neden olmuş ve olmaktadır.

Bu hastalıkların yayıldığı ülkelerde belirgin nüfus azalışlarına ve ekonomik zorluklara neden olduğu bilinmektedir. Mesela, Roma İmparatorlu-

ğu'nda MS 165-180 yılları arasında görülen Antoninus vebası nedeniyle, Roma İmparatorları Lucius Verus ve Marcus Aurelius Antoninus hayatını kaybetmiş, imparatorluk toplam nüfusunun yüzde 30'unu yitirmiştir. 541 yılında Avrupa'da başlayan **Jüstinyen Vebası** denilen salgın Mısır, Filistin, Suriye ve Anadolu'yayayılmıştır. Bu hastalık, iş gücü ve askerlerinin büyük kısmını kaybeden Bizans imparatorluğunun zayıf düşmesine dolayısıyla Avrupa'da tarihini kökten değiştiren gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. 1346-53 yılları arasındaki **Kara Veba** salgını Avrupa nüfusunun yüzde 60'a yakın azalmasına, Rönesans hareketinin başlamasına neden olmuştur. Onbeşinci yüzyılda yenedünya denilen Amerika'nın keşfi yıllarında bu kıtada yaşayan yerlilerle temas eden Avrupalılar **suçiçeği** virüsünü insanlara bulaştırmışlardır. Maalesef yerli nüfusun yüzde 90'ı yok olmuştur. Bu olay Avrupalıların Amerika kıtasını kolonileştirmesini oldukça kolaylaştırmıştır. Üçüncü Veba olarak adlandırılan ve 1855-59 yıllarında Çin'den dünyaya yayılan hastalık, önceki zamanlara göre gelişmiş olan tıp ilmi sayesinde hastalık incelenerek antibiyotikler gibi tedavi edici ilaçların bulunmasını sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 1918 yıllarında yaklaşık 500 milyon insanın enfekte olduğu influenza virüsü dünya da 100 milyona yakın insanın ölümüne neden olmuş, İspanyol Gribi adıyla kayıtlarda yerini almıştır(turizmgunlugu.com).

Dünyanın Başını Döndüren Salgın: Koronavirüs (Covid-19) Nedir? Dijital Dönüşüme Etkisi Nasıldır?

Koronavirüs (Covid-19)

İlk olarak 1960'lı yıllarda görülmeye başlayan koronavirüsün, Çin'in Hubei eyaleti Wuhan şehrinde ortaya çıkması nedeniyle hastalık oldukça merak edilir bir konu olmuştur. Koronavirüsler, birçok insanın hayatının belirli bir kesitinde karşılaşabileceği virüslerdir ve genellikle hafif veya orta şiddetli üst solunum yolu hastalıklarına neden olmaktadır. Koronavirüslerin alfa, beta, gama ve delta olarak bilinen dört alt grubu vardır. Koronavirüsler (CoV), soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS-CoV) ve Ağır Akut Solunum Sendromu (SARS-CoV) gibi çeşitli hastalıklara neden olabilmektedir. Yeni koronavirüsün, diğer koronavirüsler gibi solunum salgıları ile bulaştığı düşünülmektedir. Bu virüsün bulaştığı hastalardan bir

metreden yakın mesafedeki sağlam kişilerin vücuduna öksürük, hapşırık, gülme, konuşma yoluyla saçılan damlacıklar girerek hastalanmalarına sebep olmaktadır. Bu virüsün sebep olduğu hastalığın belirtileri:ateş,öksürük,nefes darlığı,ishal,bulantı ve kusma şeklindedir (hisarhospital.com).

Yine Çin'de 2003 yılında SARS-CoV adında ve ciddi solunum yolları enfeksiyonuna yol açan bir virüs ortaya çıkmış ve hızla dünyaya yayılmıştır. O yıllarda dünyada bu virüsten enfekte olanların sayısı 8.000, ölenlerin sayısı ise 700 olarak bildirilmiştir. Türkiye'de Ekim 2014'te ilk MERS-CoV enfeksiyonu vakası görülmüştür (Akbaba, Kurt, Nazlıcan,2014)

Çin'i Wuhan şehrinde 2019 yılının Aralık ayında, yeni tip koronavirüs (COVID-19) enfeksiyon hastalığı ortaya çıkmış ve bu salgından enfekte olanların çoğunun 30-79 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Çin hükümetinin aldığı yoğun karantina önlemleriyle üç ay içerisinde kontrol altına alınmıştır.Bir üst solunum yolu enfeksiyonu şeklinde gelişmektedir. Bağışıklık sistemi güçlü olan kişilerde hastalık çabuk atlatılmaktadır(Gökçay ve Keskindemirci,2020,s.1)

Koronavirüs yada diğer adıyla Covid-19; gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış ülke ayırımı yapmadan, tüm dünya ülkelerini etkisi altına alan, hızlı yayıldığı için tedbir almanın zor olduğu, yayılmasını önlemenin en etkili yolunun evlerden çıkmamak olduğu tespit edilen ölümcül ve bulaşıcı bir hastalık çeşididir.

Koronavirüs (Covid-19) virüsünden yayılan salgın sebebiyle her gün daha fazla insan etkilenip enfekte olmuş veya normal yaşantısını değiştirmek zorunda kalmıştır.Koronavirüs ile gerek ülkemizde gerek tüm dünya ülkelerinde hayatımızda değişimler olmaktadır ve salgının devam ettiği süreçte edindiğimiz birçok alışkanlık sonraki yaşamımızda önemli etkiler bırakacaktır.Gözle görülmeyen bir virüs ile günlük yaşantımız, tüketim alışkanlıklarımız, kullandığımız araçlar, üretim, teknoloji gibi birçok etken hem de global ölçekte farklılaşmaya başlamıştır. Bu salgın hastalık eğer tarihte daha önce görülen salgın hastalıklar gibi uzun süren bir performans gösterirse, bu süreçte edindiğimiz alışkanlıklar elbette kalıcı olabilir, kısa sürmesi durumunda eski alışkanlıklarımızı tekrar devam ettirmemiz söz konusu olabilecektir.

Dijital DönüŖüme Etkisi

Bu salgın tamda teknolojinin çok geliŖtiđi, dijital ortamların hayatımızın vazgeçilmezi olduğu bir zamanda yayılmış ve insanları evlerinden zorunlu olmadıkça dışarı çıkamaz hale getirmiştir. Bu nedenlerden dolayı, koronavirüs' ün sebep olduğu karantina süreci, ülkemizde ve tüm dünyada aslında var olan bir dijital dönüŖümün hızlanmasını büyük oranda tetiklemektedir. Çalışma hayatı da buna ayak uydurmak zorunda kalmıştır. İşletmeler de faaliyetlerini sürdürmek için uzaktan çalışma uygulamalarına hızlı bir şekilde geçiş yapmak zorunda kalmışlardır. Esasında uzaktan çalışma sistemleri olan zoom, skype, teams vb. uygulamaları, işletmeler birçok faaliyetinde bir süredir genellikle ofislerden, toplantı odalarından kullanmaktaydılar (mediacat.com).

Bu dönemde özellikle Zoom video konferans uygulamasının kullanım oranında ciddi artış gözlenmektedir. Zoom'un yanı sıra teknoloji devleri olan Google'ın Meet ve Microsoft'un Teams uygulamaları da kullanıcı sayısı ve günlük video konferans saatlerini yüksek oranlarda artırmışlardır. Bu günlerde Zoom'un kullanıcı sayısı diğer uygulamalara göre çok fazla ve her geçen gün bu oran artmaya devam etmektedir. Google CEO'su Sundar Pichai, Google'ın video konferans uygulaması Meet'in günde ortalama "üç milyon kullanıcı"yı eklediğini duyurmuştur (webrazzi.com).

Bugünlerde Endüstri 4.0 ile iş hayatının geleceği konusu gündemi meşgul etmektedir. Bu vesile ile birçok banka da dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle müşterileri ile çevrim içi kanallardan iletişim kurma çabasına girişmiştir. Koronavirüs salgını döneminde esneklik, eğitim ve teknolojik altyapı yoluyla müşterilerinin bankacılık işlemlerini onların sağlığını koruyacak şekilde şube dışında yapmaktadırlar (Güler,2020,s.86)

Koronavirüsün temas yoluyla bulaşması ve özellikle kâğıt paralardan oldukça fazla bulaşma riski taşıması nedeniyle temassız işlem ile temassız kredi kart sayısında hızlı bir şekilde artış olmuştur. BKM (Bankalararası Kart Merkezi) temassız ödemenin geçen yıla göre yaklaşık 3 katına çıktığını, bu dönemde 2,5 milyon adet temassız kartın da ilk kez kullanıldığını açıklamıştır. Dünya genelinde ülkelerin koronavirüs salgınının yayılmasını önlemeye yönelik evde kalma uygulamaları gibi aldıkları tedbirler Türkiye de dâhil olmak üzere insanları e-ticarete yöneltmiştir. Bu süreçte insanlar geleksel marketler yerine dijital ortamları kullanmaya başlamıştır. Mümkün

oldukça dijital ortamda alışveriş yapmayı tercih eden kişiler online gıda marketlerinin trafiğini yüzde 100'ün üzerinde artırmışlardır. Evden çalışma sistemine geçilmesinin ardından uzaktan çalışma hizmeti veren birçok platformlar, kullanıcı sayılarını yalnızca bir haftada yüzde 25'ten fazla artırmıştır. Bu platformların yanı sıra WhatsApp gibi mesajlaşma ve görüntülü görüşme imkânı sağlayan uygulamaların kullanım oranı gerek bireysel gerek işletme çalışanları arasında yaklaşık üç kat artış göstermiştir. GSM ve iletişim firmaları tarafından elde edilen verilere istinaden evde eğitim ve evde iş hayatı uygulamaları internet kullanımını % 40-50 oranında, limitsiz tarifeleri % 90 oranında artırmıştır. Koronavirüs salgını online oyun sitelerinin ve karaoke gibi eğlence servislerinin trafiğini yüzde 200 artırmıştır.

Kullanıcılar online oyunların yanı sıra e-spor tüketimini de % 60 oranında yükseltmiştir. İnternetteki video ve müzik gibi servislere de yoğun ilgi gösteren kullanıcılar, televizyondan izlenebilen video sayısında da ciddi manada artışa sebep olmuşlardır. Daha önce G20 Zirvesi, devlet ya da hükümet başkanlarının bakanlarla yüz yüze yaptığı toplantılar uzaktan yapılmaya başlanmıştır. Ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı TRT kanalını kullanarak Eğitim Bilişim Ağı (EBA) aracılığıyla, üniversiteler farklı platformlarla öğrencilerine uzaktan eğitim vermektedirler (yenisafak.com). Büyük bölümü üniversiteler olmak üzere, birçok kurum tarafından kullanılan uzaktan eğitim koronavirüs nedeniyle zorunlu bir şekilde hayatımıza girmiş oldu. Koronavirüs nedeniyle yaşanan bu karantina süreci, tüm dünyada var olan dijital bir dönüşümün hız kazanması, teknoloji farkındalığının artmasıyla dijitalleşmenin hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğu algısının oluşması gibi sonuçlar da doğurmaktadır. Bu dönemde yoğun şekilde kullanılan dijital teknolojiler, koronavirüs salgını bittikten sonrada kullanılmaya devam ederek normalleşmesi beklenmektedir (mediacat.com)

Koronavirüs salgını nedeniyle sağlık kuruluşlarına gitmekten kaçınan kişiler Dijital Sağlık Platformu sayesinde alanında uzman doktorlarla, evlerinden, canlı internet bağlantısı sayesinde, görüntülü görüşerek veya mesaj yoluyla iletişime geçebilmektedir (digitalage.com.tr).

Şekil.1: Koronavirüs Salgını Sürecinde Ramazan Ayında Tüketicilerin Mobil Davranışları (<https://webrazzi.com/2020/04/24/ramazan-ayi-ve-covid-19-etkisiyle-turkiye-degisen-dijital-davranislar/>)

Yukarıdaki sonuçlara göre evde izolasyon içinde olan toplumun alışkanlıklarında da farklılıklar gözlemlenmektedir. Koronavirüs salgınının Ramazan ayını da içine alarak etkilemesi sonucunda araştırmaya katılanların % 32'si akıllı telefonlarını daha fazla kullanarak zaman harcayacaklarını, % 75'i ise mobil cihazlarıyla vakit geçirdiklerini ifade etmektedir. Koronavirüs salgını nedeniyle mobil oyunlarda geçirilen zaman artışının yapılan pek çok araştırma ile kanıtlandığına yukarıda değinmiştik. Ramazan döneminde ise; katılımcıların % 41'i mobil oyun oynamak için daha fazla zaman harcayacaklarını, bunları % 72'si mobil oyun oynamak için akıllı telefonlarını kullandıklarını söylemiştir.

Ramazan ayında, oruç tutan hedef kitlelere ulaşmak işletmeler açısından oldukça önem arz etmektedir. Buna bağlı olarak hedef kitlelerin alışkanlıklarının dijitalleşmesi mobil reklamları da ön plana çıkarmaktadır. Sonuçlara göre katılımcıların % 66'sı mobil cihazlarında gördükleri reklamlar üzerinden doğrudan bir alışveriş yaptığını, % 86'sı ise ürün kendileri ve tercihleri ile ilgili olduğunda satın alma yapacaklarını belirtmektedir. (webrazzi.com)

E-ticarette Koronavirüs Etkileri

Koronavirüs salgını yüzünden, okullarda eğitime ara verilmiş, tüm sosyal etkinlikler de iptal edilmiştir. İnsanlar evlerine veya iş yerlerine adeta hap-

solmuştur. “Evde kal, hayatta kal”, “hayat eve sığar” ikaz ve hatırlatmalarının da etkisiyle mecburiyet dışında kimse dışarı çıkmamaktadır. Bundan dolayı market, çarşı-pazar, AVM gibi kalabalık ortamlardan uzak kalmaya çalışan insanlar, alışverişlerini de e-ticaret yoluyla yapmaya başlamışlardır. Türkiye’de Sağlık Bakanı’nın “ilk koronavirüs vaka’sı tespit edilmiştir” açıklamasının ardından alışverişlerini internetten yapanların sayısında ciddi artışlar yaşanmaya başlamıştır. Koronavirüsün Türkiye’de de ortaya çıkması ve Dünya Sağlık Örgütü(DSÖ) tarafından pandemi(salgın ve bulaşıcı) ilân edilmesinin ardından insanlar e-ticaret sitelerine akın etmişlerdir. Özellikle gıda, hijyen ürünleri ve medikal ürünler satan e-ticaret işletmelerinde daha önce hiç rastlanmayan bir yoğunluk yaşanmaktadır (yeniasya.com.tr). Alınan sosyal izolasyon önlemlerinin etkisiyle sağlık, haber, video içeriklerinde ve e-ticarete ciddi tüketim artışları meydana gelmiştir. Koronavirüs nedeniyle insanların evlerinden çıkmaması, market ve alışveriş merkezlerinin kapalı olması, salgının genellikle temas yoluyla bulaşması kaygısı ile insanlar e-ticarete yönelmiş durumdadır. Özellikle hijyen ürün(kolonya, tuvalet kağıdı, sabun, dezenfektan vb.) satışlarında medyanında etkisiyle aşırı artış olmuştur. Hatta bu durum e-ticaret sitelerinin stoklarını zorlar duruma gelmiştir (techinside.com). Bu yoğun talep artışı kargo şirketlerini de olumsuz etkilemiştir. Müşterilerine normal zamanlardaki sürenin en az üç katı süre sonunda gönderilerini teslim edebileceklerini bildirmektedirler. Pandemi bitene kadar ve daha sonrasında insanların alışkanlıklarına göre bu durum devam edecek gibi görünmektedir.

Koronavirüs salgını sebebiyle e-ticaret işletmelerinden birçoğu kapıda ödeme seçeneğini de ön plana çıkarmış durumdadır.Çünkü hala kredi kartını güvenlik nedeniyle internette kullanmaya çekinen çok sayıda insan bulunmaktadır. Diğer taraftan online ödemenin hijyenik olduğunu vurgulayan el değmeden alışveriş için kapıda ödemeyi kaldıran işletmelerde mevcuttur.

İnsanlar koronavirüsün neden olduğu karantina sürecinde alışverişlerinde ürün adetlerini, kilo miktarını, kısacası hacimlerini arttırarak yüklü miktarlarda çılgınca satın almalarında bulunur hale gelmiş durumdadır. Hatta e-ticareti kullanamayan veya bilmeyen yakınları, anne babaları için de internetten alışveriş yapıp onların adreslerine yönlendirmeye başlamışlardır(pazarlamaturkiye.com).

Bütün sektörleri etkisi altına alan bu salgın bir e-ticaret sitesi olan “Cimri.com” üzerinden değerlendirildiğinde; tüketicilerin daha çok raf ömrü uzun ürünleri, kişisel hijyen, bitkisel besin destekleri, evde vakit geçirmeyi eğlenceli hale getirecek, dışarıya bağımlılığı azaltarak evde yaşamı destekleyecek ürünleri tercih ettikleri dikkat çekmektedir.

Koronavirüs Sürecinde Evde Kalan Vatandaşın Ürün Tercih Artış Oranları

Tablo.1:Evde Vakit Geçirmeyi Keyifli Hale Getirecek Teknolojik Ürünler kategorisinde

Ürün Adı	Satın Alma Artış Oranı%
Fitness Kondisyon Ürünleri	620
Puzzle & Aksesuarları	310
Fitness Kondisyon Aksesuarları	265
Bilgisayar Oyunları	125
Oyun Konsolları Oranında	105

Kaynak:Cimri.com

Tablo.2: Evde Üretim Makinaları Kategorisinde

Ürün Adı	Satın Alma Artış Oranı%
Ekmek yapma makinelerinin	1510
Kırma Makinesi	280
Su Arıtma Cihazları	125

Kaynak:Cimri.com

Raf Ömrü Uzun Ürünlerde ve Kişisel Hijyen ve Korunma Ürünlerinde de durum pek farklı değil değildir.Hepsinin satış rakamlarında çok ciddi artışlar kaydedilmiştir. Bu ürünlerle ilgili bilgi ve artış oranlarını Tablo-3 te görmek mümkündür.

Tablo.3:Temel Gıda Maddeleri, Hijyen Temizlik ve Kişisel Bakım Ürünleri Kategorisinde

Temel Gıda Maddeleri	Hijyen ve Temizlik Ürünleri	Kişisel Bakım Ürünleri
Un & İrmik	% 905	Kolonya&Gülsuyu % 6605
Makarna & Şehriye	% 710	Sabun % 2425
Bakliyatlar	% 280	Çamaşır Suyu % 650
Sıvı Yağ &Margarin	% 60	Tuvalet Kâğıdı % 115
Bebek Mamaları	% 40	Islak Mendil % 70
Bitkisel Besin Destekleri	% 365	Çamaşır Deterjanı % 65
		Bebek Bezi % 35

Kaynak: CnnTurk

Türkiye'de binlerce e-ticaret sitesinin ödeme altyapı sağlayıcısı ve finans teknolojileri şirketi olan iyzico'nun yaptığı araştırma e-ticarette en fazla talep artışının olduğu ürünleri Tablo.3 de görüldüğü gibi sıralamaktadır. Bazı ürünlerde %1000'e yakın artışlar olduğu görülmektedir(cnnturk.com).

Evde kal çağrısının başladığı hafta, kitap sektöründeki satışlarda bir önceki haftaya göre %32 artış olmuş ve bu artışların izolasyonun ikinci haftasında da devam ettiği gözlemlenmiştir. Karantina sürecinde kitap satışlarında toplamda %30 artış ile kitap ve yayınevi mağazalarındaki ortalama sepet tutarı da 80 TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Evde kal çağrısına uyulan ilk hafta, hobi ve oyun sektöründeki satışlarda bir önceki haftaya oranla %46 artış gerçekleşmiş ve bu artış devam ederek ortalama sepet tutarı 75 TL seviyesine ulaşmıştır. Özellikle aydınlatma ürünleri, beyaz eşya ve mobilya gibi temel yaşam malzemelerine yönelimde önemli artış olmuş, gündelik ev eşyalarında işlem hacmi %165, işlem adedinde ise %117 gibi rekor rakamlara ulaşmıştır. Yardım kampanyalarına da bu dönemde pek çok insan, sivil toplum kuruluşlarına ulaşip ihtiyaç sahiplerine destek olmuştur. iyzico'nun verilerine göre, 16 Mart haftası ile 23 Mart haftası yardım kampanyalarındaki tutar %232 artarken, işlem adedinin %104 oranında yükselmesi, insanların karantina günlerinde daha fazla bağış yapmaya yöneldiğini göstermiştir (marketingtürkiye.org).

İnsanlar evde kal çağrısına uyarak kişisel gelişime, hobiye, günlük ev eşyalarına ve yardım kampanyalarına odaklanarak harcamalarını bu doğrultuda yapmıştır. Ancak bu süreç araç kiralama ve seyahat sektöründeki satışlarda ciddi düşüş yaşamasına sebep olmuştur. Karantinanın başladığı ilk hafta, araç kiralama oranlarında %56 düşüş gerçekleşirken seyahat sektöründeki harcamalar %39 azalmıştır. Seyahat kısıtlamalarının gelmesiyle birlikte, seyahat sektörü tamamen durma noktasına gelmiştir (marketingtürkiye.org). Koronavirüs salgınının Ramazan ayına sarkması ve insanların zaten evde kalması bu ayda da e-ticarette satın almalarda da değişiklikler gözlenmektedir.

Şekil.2: Koronavirüs Salgını Sürecinde Ramazan Döneminde Mobil Kullanım Alışkanlıkları (<https://webrazzi.com/2020/04/24/ramazan-ayi-ve-covid-19-etkisiyle-turkiye-de-degisen-dijital-davranislar/>)

Ramazan müşterilerinin yüzde 85'i online alışverişte akıllı telefonlarını kullanarak, kullanıcıların yüzde 52'si ise özellikle web yerine uygulamaları tercih ederek alışveriş yapmaktadır. Mobil kullanım alışkanlıklarının geçtiğimiz yıllara kıyasla her geçen gün mobil uygulamalara doğru kaydığını, bunun reklam verenler için yeni bir mecra olarak kabul edildiği görülmektedir.

Ramazan döneminde kıyafet, erzak ve şekerleme ürünleri çoğu Ramazan müşterisinin satın almayı planladığı ürünler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ramazan ayı içerisinde genellikle havayolu, seyahat gibi sektörlerde alışverişler çok düşük seviyelerde seyrederken bu yıl koronavirüs nedeniyle durma noktasına geldiği söylenebilir. Earnest Research'un yaptığı araştırmaya göre, video yayınları, oyunlar, müzik yayınları ve online kitaplar, kullanıcıların alışveriş yaptığı alanlar arasında ilk sırada yer almaktadır. (webrazzi.com)

Çin'in Wuhan kentinde başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgını, işletmelerin reklam ve pazarlama stratejilerini de değiştirmiştir. Koronavirüs salgını nedeniyle evde geçirilen zaman arttığı için buna bağlı olarak dijital içerik tüketiminde artmıştır. Buna paralel olarak işletmelerin reklam maliyetleri %60 oranında düşmüştür. Reklam teknolojileri şirketi SocialPeta'a göre, Facebook'un görüntüleme ve tıklama başına reklam mali-

yetleri 2019 yılının Kasım ayına oranla 2020 Mart ayında ortalama 1,88 dolardan 0.81 dolara gerileyerek yüzde 60 oranında düşmüştür (egirisim.com). Dünyanın gündemini sarsan koronavirüs salgınıyla birlikte dolandırıcılar insanların korku, endişe, merak gibi duygularını istismar ederek; koronavirüs için bağış toplama, sahte siteler üzerinden hijyen ürünler satma gibi bahanelerle insanları kandırmaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple Bankalararası Kart Merkezi (BKM) ve siber güvenlik uzmanları kullanıcıları dolandırıcılara karşı daha dikkatli olmaları konusunda uyarmaktadırlar. Dolandırıcılar bu salgını fırsat bilerek maalesef insanları e-ticaret yaparken veya bu araçları kullanırken dolandırabilmektedirler. Örneğin, dolandırıcılar kendilerini banka çalışanı gibi tanıtarak faiz indirimi, borç öteleme, aidat iptali gibi birtakım vaatlerle banka ve kredi kartı bilgilerine erişerek, sahte internet sitelerine yönlendirerek, şifre ve kişisel bilgilerini talep ederek kullanıcıların hesaplarını ele geçirmektedirler . Ya da koronavirüs salgını kullanarak sahte siteler üzerinden eldiven, maske, dezenfektan, kolonya vb. ürünlerin satışını yaparak, şifre ve kişisel bilgilerini çalmak istemektedirler. Finans kuruluşları veya e-ticaret işletmeleri güvenlikle ilgili önlemleri alsa da özellikle kullanıcıların dikkatli olması ve dolandırıcılığa karşı tedbir alma konusunda en büyük işin kullanıcılara düştüğü bilinmektedir (egirisim.com).

İnsanların koronavirüs salgını sürecinde müşterilerinin değişen alışkanlıklarının farkına varan bazı işletmeler, alışılmışın dışına çıkarak, web sitelerinde ev ve market ürünlerini satmaya başlamışlardır. Önemli erkek giyim markalarının online mağazasında market ürünleri satmaya başlamasının koronavirüs salgınının ortaya çıkarttığı başka bir gelişme olarak belirtilmektedir. Başlatılan bu hareketi benzer projeler ile diğer işletmelerinde uygulayacakları kaçınılmaz görülmektedir. Bu tür örnekler e-ticaret sektörünün ne kadar esnek ve ihtiyaçlara hızlı cevap verebilecek durumda olduğunu göstermektedir. E-ticaret sektöründeki bu tarz uygulamaların salgın sonrasında da hızla devam edeceğini ön görülmektedir.

Amerika'nın en büyük e-ticaret şirketlerinden olan Amazon.com koronavirüs salgını nedeniyle online alışverişteki artan talebi karşılayabilmek için 100,000 depo ve teslimat ağı personeli alacağını duyurmuştur (hurriyet.com.tr).

Tüm dünya koronavirüs süreci ve bu sürecin sonrası için plan yapmaktadır. Haliyle bu süreçte işletmelerde çeşitli arayışlara girecek ve sonraki süreçte dijital dünyada, daha birçok yenilik ortaya çıkacaktır. Dünya ticare-

tinin gerçek paradan dijital paraya geçmesi açısından çok önemli bir dönüm noktasında bulunmaktayız. Koronavirüs ve farklı salgın ve mikroplar nedeniyle artık insanlar paraya dokunmak istemiyorlar. Devletler açısından ise gerçek paranın maliyeti yüksek olduğu için **Blockchain**(Blok Zinciri, şifrelenmiş işlem takibini sağlayan dağıtık yapıdaki bir veritabanı sistemidir. Para transferlerinde her adım bir bloğu oluşturur.Örneğin göndericinin adı, gönderilen tutar gibi bilgilerden her biri bir bloktur)teknolojisiyle birlikte **Kripto paraya** (takas işlemlerinde kullanılabilen, tamamen dijital, şifrelenmiş, sanal para birimidir) hazırlık yapılmakta, sanal paraya yakın zamanda geçileceği öngörülmektedir.

Sonuç

Koronavirüs salgınının tüm dünyada hızla yayılması ve ülkemizde de etkisini arttırması ile belirli yaş grupları için sokağa çıkma yasağı ülkemiz genelinde uygulanmaya başlamıştır. Pandemi diye adlandırılan bu dönemde sokağa çıkma yasağı olan kişilerin yanı sıra, yasak kapsamında olmayanların da toplum sağlığının korunmasına ilişkin zorunlu olmadıkça evden çıkmaması gibi toplumsal davranışlarla beraber hükümet tarafından da bulaşma riskini azaltmak adına pek çok adım atılmaktadır.

Koronavirüs salgını sürecini hem işletmeler hem toplum açısından değerlendirdiğimizde aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

Dünyada ve ülkemizde yaşanan tüm bu olağanüstü gelişmeler her şeyi değiştirdiği gibi insanların alışveriş alışkanlıklarını da bariz bir şekilde değiştirmiştir.E-ticaret siteleri üzerinden alışveriş yapmak, artık tercih edilen alışveriş yöntemlerinin başında yer almıştır.

Bu sürecin tüm Dünya ülkeleri ve Türk toplumuna çok şeyi öğrettiği ve ya öğreteceği aşikâr görünüyor.Bu süreçte online alışverişi kullanan sayısı gün geçtikçe artmakla beraber, online alışveriş yapmayı koronavirüs nedeniyle dışarı çıkmadan evde kalma zorunluluğu sayesinde öğrenenlerin sayısı da büyük oranda artmıştır.

İşletmeler nakit akış sıkıntısı yaşanan bir süreçten geçtiklerinden, kısa vadeli kampanyalar ve bazı indirimler yaparak nakit akışını devam ettirmek istemektedir.İşletmeler yaşamlarını uzun vadede sürdürebilmek için bu zor zamanlarda da müşterilerinin yanında olduğunu kanıtlayacak çalışmalar yapılmalıdır.Zor zamanlarında insanların yardımına koşan bir işletme,

elbette uzun vadede kazançlı çıkacaktır.Bu nedenle işletmelerin bu süreçte önceliği indirimli kampanyalardan ziyade ürün ve hizmetleri ile insanlara karşılık beklemeden sağlayabilecekleri fayda olmalıdır.Bu çalışmaya Unilever firmasının 230 ton Domestos çamaşır suyunu Sağlık Bakanlığımıza bağlı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü'ne bağışlamasını örnek verebiliriz.

Yapılan araştırmalar salgın nedeniyle evde kalındığı süre içerisinde insanların internette daha çok zaman geçirdiğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında işletmeler koronavirüs salgını nedeniyle müşterilerine ulaşmak ve irtibatı devam ettirmek adına yapay zekâ teknolojisi altyapısına bağlı Chatbotları kullanarak müşterileriyle ya da sitelerini ziyaret eden kullanıcılar ile gerçek zamanlı, günün her saatinde mesajlaşabilmektedirler. Bu sayede kullanıcılarının hangi sayfaları ziyaret ettiğini görebilmekte ve ihtiyaçlarını onlar yazmadan anlayabilmektedirler. Bunu sağlamak için de kullanıcılara kesintisiz 7/24 cevap verebilecek bir sistem kurarak agent çalışmalarını tavsiye edilmektedir.

Koronavirüs salgını ile işletmeler değiştirdikleri pazarlama stratejilerini webinar'lar yoluyla #evdekal kampanyasını destekleyerek insanlara ürün ve hizmetlerine ilgi ve merak uyandıracak, bilgi verecek içerikler üretebilirler.

İşletmeler önce insan vurgusu yaparak hangi sektörde olursa olsun insanları bilinçlendirmek adına kamu spotlarını ve koronavirüs ile mücadeleye destek içeriklerini sosyal medyada paylaşarak insanların unutmayacakları izler bırakabilirler.

Evdekal çağrısına uyan insanlardan özellikle de kitap okuma alışkanlığı olanlar ve kitap okumayı sevenler için bu süreç büyük bir fırsat olmuştur. İşletmeler de bu fırsatı onlara okuyacakları ve keyif alacakları içerikler sağlayarak değerlendirebilir sonuna da call to action yani harekete geçirecek butonu ekleyerek müşteri taleplerini, satın alma eylemine çevirebilirler.

Kullanıcılar tarafından oluşturulan içerikler son zamanlarda zaten işletmelerin gündemindeydi. İşletmeler müşterilerinden #evdekal mottosu ile ürünlerinden birini kullanırken çekilmiş bir fotoğraf veya videosunu isteyerek reklamlarında kullanabilir. Çalışanlarını motive etmek ve denetlemek açısından #evdençalış başlığı ile yine onlardan fotoğraf veya video isteyebilirler(pazarlamaturkiye.com).

Dijitali daha verimli kullanan işletmelerin süreçten büyüme ile çıkacağı, koronavirüs sonrası e-ticarette hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı uzmanlar tarafından belirtilmektedir.

E-ticaret sitelerinde yaşanan sipariş yoğunluğunun çok fazla olması bu alandaki sorunları da doğal olarak arttırmaktadır. Kargo çalışanlarının sağlığı, tüketicilerin almış oldukları ürünlerin zamanında ve sorunsuz ulaşması bu süreçte çok önem arz etmektedir. Online ticaretin ülke genelinde kesintisiz ve problemsiz devam edebilmesi için kargo ve taşımacılık sektörünü destekleyen tedarik, lojistik ve dağıtım operasyonlarının devamı kritik önem taşımaktadır (aa.com.tr). Ürünlerin kargoyla teslimatında büyük aksamlar yaşanmaktadır. Zamanında teslim edilemeyen yüz binlerce ürün var. Öte yandan kapıda ödeme yöntemi ile ödeme yapılırken kart bilgilerinin kopyalanması gibi dolandırıcılık faaliyetlerinin olması halinde, kurye yada kargo görevlisi e-ticaret sitesinin ifa yardımcısı olduğundan hem kargo şirketi hem de e-ticaret sitesi tüketiciye karşı sorumlu olacaktır. Anlaşılan o ki hiçbir şey eskisi gibi olmayacak ve yeni gelişmelere uyum sağlayan işletmeler kazançlı çıkacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**The Effects of Coronavirus (Covid-19) on
E-Commerce**

*

Mehmet Demirdöğmez – Hacı Yunus Taş – Nihat Gültekin
Harran University, Yalova University

First emerging in China's Wuhan city coronavirus (Covidien pandemic-19), followed by Turkey with many countries in the world 'it has also started to be seen. After the epidemic started spreading to the world and the process got worse, the coronavirus caused panic among the people after the proclamation of the pandemic (epidemic and infectious disease). As with everything else, e-commerce or online shopping started. People have increased the volume of the products they have started to purchase during the quarantine process as they increase in this panic.

Instead of their parents or relatives who do not know how to shop online or cannot use e-commerce, they started to shop online and send them to their addresses. It has been observed that the sales volume of many products exceeding 300%. While spending time at home, video sites have become more popular. All these reasons mobilized businesses and increased their different e-commerce applications by differentiating them. Even if local markets do not set up a web site, Instagram etc. They started to take orders via media or by sharing their phone numbers on social media and made a quick transition to online shopping. Unfortunately, opportunists have also emerged who want to sell products at higher prices than their normal prices.

It has begun to be seen that there are growths of more than 300% in the sales volume of many products. Video sites have become more popular when spending time at home. All these reasons have mobilized businesses and increased their e-commerce applications by differentiating them. Even if local markets do not set up a website, instagram etc. They started to receive orders by sharing their phone numbers on social media and made a rapid transition to online shopping. Unfortunately, in this process, there have

been opportunists who want to sell products at higher prices than their normal prices.

While we are worried about our health due to the coronavirus epidemic, we cannot leave aside the truth that allows us to continue our lives, namely our jobs and businesses. Due to the coronavirus, businesses in many sectors are changing their classical ways of working by supporting home work. The fact that billions of people, not only in one or a few countries but all over the world, had to close to their homes due to the epidemic, has already increased the interest in digital media to record levels. With the interruption of formal education by schools, home education, the work of employees and bureaucracy who follow the activities of the workplaces from home have always been transferred to the digital environment. People show interest in e-commerce and contactless payment by avoiding crowded environments such as markets and shopping malls due to the threat of coronavirus, which is said to be transmitted by contact.

Epidemic diseases such as coronavirus, which have been extending from prehistoric times to the present day, have caused the decline of empires, the re-determination of borders, economic, political and demographic consequences, and the reshaping of the world has caused significant population declines in countries where these diseases spread. It is known to cause economic difficulties.

Measures taken, such as applications for stay at home to prevent the spread of the coronavirus outbreak of the country's people across the world, including Turkey has led the e-commerce. In this process, people started to use digital media instead of traditional markets. Distance education, which is used by many institutions, mostly universities, has entered our lives due to the coronavirus. With the arrival of travel restrictions, the travel industry has come to a complete standstill, and people have spent their spending in this direction, focusing on personal development, hobbies, daily household items and charity campaigns by following the call to stay home. However, this process caused a serious decrease in sales in the car rental and travel sector.

All these extraordinary developments in the world and in our country have changed everything as well as the shopping habits of people clearly. Shopping on e-commerce sites is now one of the preferred shopping methods. In order to survive in the long term, businesses should carry out stu-

dies to prove that they are with their customers in these difficult times. A business that helps people in difficult times will surely gain in the long run. Studies show that people spend more time on the internet during their stay at home due to the epidemic.

Experts state that businesses that use digital more efficiently will emerge from the process with growth, and nothing will be the same in post-coronavirus e-commerce.

The high density of orders experienced in e-commerce sites naturally increases the problems in this area. In this process, the health of the cargo employees and the timely and smooth delivery of the products purchased by the consumers are very important.

The purpose of this study is to raise awareness about the developments experienced in the coronavirus (Covid-19) process and an estimate of where the impact on e-commerce can come in this process, and expectations. In addition, in the periods when these and similar global epidemics or problems are experienced, the behavior of producers and consumers is examined and a forward-looking perspective is tried to be determined. Opinions and suggestions about the effects of coronavirus epidemic and potential changes to commercial life are included.

Kaynakça / References

- Akbaba, M., Kurt, B., ve Nazlıcan, E. (2014).Yeni coronavirus salgını. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi,Turk J Public Health*,12(3).
- Gökçay, G. ve Keskindemirci, G. (2020). Anne sütü ve Covid-19. *İstanbul Tıp Fak Dergisi / J Ist Faculty Med , early view* (1).
- Güler, H. N. (2020). Koronavirüsü (covid-19) günlerinde bankalara iletilen Müşteri itiraz ve şikayetlerinin incelenmesi,*Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)* 7(4), 85-99. ISSN:2148-9963.
- Bekin, C. (13.04.2020), Tarihte salgın hastalıklar. *Turizm günlüğü*. <https://www.turizmgunlugu.com/2020/04/13/tarihte-salgın-hastalıklar/> adresinden erişildi.
- Dijital Tüketim Trendlerine Korona Virüs Etkisi (20.03.2020). *CNNTÜRK*. <https://www.cnnturk.com/bilim-teknoloji/dijital-tuketim-trendlerine-korona-virus-etkisi> adresinden erişildi.
- Derinöz, E. (27.03.2020). *E-Ticarete koronavirüs etkisi*. <https://pazarlamaturkiye.com/eticarete-koronavirus-etkisi/> adresinden erişildi.

- Dijital tüketim trendlerine coronavirus etkisi. (27.03.2020) .*Digitalage*. [AB-log]<https://digitalage.com.tr/dijital-tuketim-trendlerine-coronavirus-etkisi-arastirma/> adresinden erişildi.
- Amazon, corona virüs için 100 bin kişiyi işe alacak (17.03.2020). *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/amazon-corona-virus-icin-100-bin-kisiyi-ise-alacak-41470566> adresinden erişildi.
- Gözüküçük, R. (2020). *Corona Virüsü kendisi küçük ama tahribatı büyük*. <https://hisarhospital.com/corona-virusu-kendisi-kucuk-ama-tahribati-buyuk/> adresinden erişildi.
- Korona günlerinde hastaneye gitmeye çekinenler için dijital sağlık hizmeti (26.03.2020). *Digitalage*, <https://digitalage.com.tr/korona-gunlerinde-hastaneye-gitmeye-cekinenler-icin-dijital-saglik-hizmeti/> adresinden erişildi.
- Koronavirüs online alışverişi nasıl etkiledi? (08.04.2020).*Marketing Türkiye*, <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/koronavirus-online-alisverisi-nasil-etkiledi/> adresinden erişildi.
- İçözü,T.(24.04.2020). *Ramazan ayı ve Covid-19 etkisiyle Türkiye’de değişen dijital davranışlar*. <https://webrazzi.com/2020/04/24/ramazan-ayi-ve-covid-19-etkisiyle-turkiye-de-degisen-dijital-davranislar/> adresinden erişildi.
- Kocasu, A.N. (30.03.2020). *Coronavirus’ten sonra*. <https://mediacat.com/coronavirusten-sonra/> adresinden erişildi.
- Meral, B. (2020). E-ticarette corona virüs (Covid-19) etkisi. *Tech İnsade*, <https://www.techinside.com/e-ticarette-corona-virus-covid-19-etkisi/> adresinden erişildi.
- Öğütçü, H. (10 Nisan 2020).*Bankalararası Kart Merkezi, kullanıcıları Corona Virüs dolandırıcılara karşı uyarıyor*. <https://egirisim.com/2020/04/10/bankalararasi-kart-merkezi-kullanici-lari-corona-virus-dolandiricilarina-karsi-uyariyor/> adresinden erişildi.
- Öğütçü, H. (16 Nisan 2020). *Corona Virüs salgını dijital reklam maliyetlerini yüzde 60 oranında düşürdü*. <https://egirisim.com/2020/04/16/corona-virus-salgini-dijital-reklam-maliyetlerini-yuzde-60-oraninda-dusurdu/> adresinden erişildi.
- Solmaz, A. (17.03.2020). Virüs e-ticareti patlattı.*Yeni Asya Gazetesi*, <https://www.yeniasya.com.tr/ekonomi/virus-e-ticareti-patlatti-514847> adresinden erişildi.
- Taşkıran, İ. (07.04.2020). Koronavirüs sonrası e-ticarette hiçbir şey eskisi gibi olmayacak. *Anadolu ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/koronavirus-sonrasi-e-ticarette-hicbir-sey-eskisi-gibi-olmayacak/1795308#> adresinden erişildi.
- İşte coronavirus günlerinin online alışveriş istatistikleri. (09.04.2020). *Turizm günlüğü*. <https://www.turizmgunlugu.com/2020/04/09/koronavirus-online-alisveris/> adresinden erişildi.

Koronavirüs dijital dönüşümü başlattı (14.04.2020). *Yeni Şafak Gazetesi*, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/koronavirus-dijital-donusumu-baslatti-3534725> adresinden erişildi.

Ulukan,G. (05.05.2020).*Google mühendisleri, 2018'de Zoom'u satın almayı düşünüyordu.* <https://webrazzi.com/2020/05/05/google-zoom-satin-alma/> adresinden erişildi.

Ulusoy, M. (25.03.2020). *Koronavirüs ile değişen pazarlama stratejileri.*<https://pazarlamaturkiye.com/koronavirus-ile-degisen-pazarlama-stratejileri/> adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Demirdöğmez, M., Taş, H.Y. ve Gültekin, N.(2020). Koronavirüs' ün (co-vid-19) e-ticarete etkileri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1907-1927.DOI: 10.26466/opus.734447

Yönetici Düzeyindeki Gemi Adamlarının Elektronik Seyir Teknolojileri Kullanımının Teknoloji Kabul Modeli İle İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.689259

*

Murat Yorulmaz* – Serdar Alnıpak**

*Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üni. Denizcilik Fak., Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Böl., Kocaeli/Türkiye
E-Posta: murat.yorulmaz@kocaeli.edu.tr ORCID: [0000-0002-5736-9146](https://orcid.org/0000-0002-5736-9146)

** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üni., İ.İ.B.F, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yön.Böl., İstanbul/Türkiye
E-Posta: serdara76@yahoo.com ORCID: [0000-0002-5722-9960](https://orcid.org/0000-0002-5722-9960)

Öz

Teknoloji Kabul Modeli (TKM), gerçekleşen teknoloji kullanımının davranışsal niyetlerle ilişkili olduğunu ve bunun da teknolojiyi kullanma konusundaki tutum ve algılanan fayda tarafından belirlendiğini ortaya koyar. Teknolojilerin kabul ve kullanımını etkileyen faktörleri araştıran çok sayıda çalışma yapılmış ve birçok model ile incelenmiştir. Bu çalışmalar değerlendirildiğinde TKM'nin sıklıkla tercih edilen bir model olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra literatürde TKM'ye farklı değişkenler ilave edip modelin açıklayıcılığını artıran çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmada gemi kaptanı ve güverte zabıtlarının gemilerdeki elektronik seyir teknolojilerini kabul ve kullanımlarının ne durumda olduğunu ve bu teknolojilerin kabullerini etkileyen faktörlerin neler olduğunu analiz etmek ve ileride gemilere uygulanması düşünülen teknolojilere verilecek tepkileri de öngörmek amacıyla literatürde doğruluğu, geçerliliği ve açıklama gücü yüksek olarak kabul edilen TKM tercih edilmiştir. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, gemilerde yönetici düzeyinde görev yapan gemi adamlarından kaptan ve güverte zabıtlarının elektronik seyir teknolojilerini kullanım ve kabullerini etkileyen faktörleri TKM kapsamında incelemek ve ortaya çıkartmaktır. Araştırmanın amacına yönelik olarak İstanbul merkezli ve uluslararası deniz taşımacılığı yapan 21 gemi işletmesine ait gemilerde çalışan 170 gemi adamından anket tekniği ile ulaşılan veriler, SPSS 21 ve AMOS 21 istatistiksel paket programlarıyla yapısal eşitlik modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz bulguları TKM literatüründe yer alan sonuçlar ile benzerlik göstermiş ve TKM'nin yönetici düzeyindeki gemi adamlarının elektronik seyir teknolojilerini kullanma davranışlarını açıklamada yeterli olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra araştırma bulguları, TKM'de yer alan değişkenlerin, gemi kaptanlarının ve güverte zabıtlarının elektronik seyir teknolojilerini kullanım ve kabulüne yönelik gerçekleşen davranışlarındaki değişimin %28'ini açıkladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Kabul Modeli, Gemi Adamları, Elektronik Seyir Teknolojileri, Gemi Yönetimi.

Investigation of the Use of Electronic Navigation Technologies by Management Level Seafarers with Technology Acceptance Model

*

Abstract

The Technology Acceptance Model (TAM) reveals that actual technology use is related to behavioral intentions and this is determined by the attitude and perceived benefit in using technology. Numerous studies, which investigate the factors that affect the acceptance and use of technologies, have been conducted with many models. When these studies are evaluated, it is seen that TAM is a frequently preferred model. In addition to these, there are studies in the literature that add different variables to TAM and increase the explanatoriness of the model. In this research, the authors preferred TAM, which is accepted as a high accuracy, validity and explanation power in order to analyze the acceptance and use of the electronic navigation technologies of the ship's captain and deck officers and the factors affecting the acceptance of these technologies, and to predict the reactions to the technologies planned to be applied to the ships in the future. From this point of view, the aim of this study is to examine and reveal the factors affecting the use and acceptance of the electronic navigation technologies of the seafarers who work as managers in the ships within the scope of TAM. For the purpose of the research, the data obtained by survey method from 170 seafarers working on ships belonging to 21 international maritime shipping companies which operate in Istanbul and were analyzed with the structural equation model using SPSS 21 and AMOS 21 statistical package programmes. The findings of this study were similar to the results in the TAM literature, and it was determined that TAM was sufficient to explain the behaviors of seafarers who work at the executive level and use electronic navigation technologies. In addition, findings show that the variables in TAM explain the 28% of the change in the behaviors of ship captains and deck officers towards the use and acceptance of electronic navigation technologies.

Keywords: *Technology Acceptance Model, Seafarers, Electronic Navigation Technologies, Ship Management.*

Giriş

Teknoloji kabul modeli (TKM), gerçekleşen teknoloji kullanımının, davranışsal niyetlerle ilişkili olduğunu ve bunun da teknolojiyi kullanma konusundaki niyetler tarafından belirlendiğini ortaya koyar. TKM, başlangıçta bilişim teknolojilerinin kullanımına ve kabulüne ilişkin çalışmalarda tercih edilmiş olmasına rağmen daha sonraları farklı kültürlerde ve farklı teknolojilerin kabulüne yönelik (Schepers ve Wetzels 2007, s.90) bireylerin algıları, eğilimleri, tutumları ve davranışları arasındaki nedensel ilişkileri açıklamak için tercih edilmiştir. Ayrıca TKM, teknolojinin gerekliliğinin düşünüldüğü sektörlerde, gelişen teknolojiye uygun olarak yenilikçi teknolojilerin kabullenilmesindeki ve adaptasyonundaki engel veya kolaylaştırıcı unsurları tespit etmeye yarayan faktörleri ortaya çıkartmak için de kullanılmış bir modeldir. TKM esas olarak bireylerin teknolojik tercihlerini tespit etmek, yeni teknolojilere yönelik tepkilerini ve dirençlerini ölçmek ve değişime karşı gösterecekleri davranışları ve tutumları öngörmek amacıyla geliştirilmiştir.

Teknolojinin kabulü ve kullanımı birçok model ve yöntem ile test edilmiş olmasına rağmen literatür incelendiğinde bu modellerden en çok tercih edilenin TKM olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, gemilerde yönetici düzeyinde görev yapan gemi adamlarından kaptan ve güverte zabıtlarının elektronik seyir teknolojilerini kullanım ve kabullerini etkileyen faktörleri TKM kapsamında incelemek ve ortaya çıkartmaktır. Bu çalışmada kaptan ve güverte zabıtlarının, gemilerdeki elektronik seyir teknolojilerini kabul ve kullanım düzeylerini ölçmek ve teknolojik gelişmeler paralelinde gemilere uygulanacak yeni teknolojilere yönelik kaptan ve güverte zabıtlarının verecekleri tepkileri öngörmek amacıyla literatürde geçerliliği ve doğruluğu kabul edilmiş olan TKM esas alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, teknoloji kullanımını açıklama ve tahmin etme gücünün kuvvetli, anlaşılabilir ve kolay uygulanabilir olması nedeniyle TKM tercih edilmiş ve gemilerde kaptan ve güverte zabıtlarının kullandığı elektronik seyir teknolojileri açısından test edilmiştir. Elektronik seyir teknolojileri (EST), gemilerin sevk ve idaresine ilişkin her türlü bilgiyi ve veriyi saklamak, üretmek, göstermek, iletmek ve paylaşmak için kullanılan; GMDSS (The Global Maritime Distress and Safety System), GPS (Global Positioning System), ARPA (Automatic Radar Plotting Aid) Radar, ECDIS (Electronic Chart Display and Information

System), NAVTEX (Navigational Telex), AIS (Automatic Identification System) gibi sistemleri kapsamaktadır. EST, gemilerde gemi adamlarının iş süreçlerini kolaylaştıran teknolojiler oldukları gibi denizde can ve mal emniyetinin sağlanması ve ayrıca deniz ve çevresinin korunmasına yönelik önemli faydaları olan sistemlerdir. Araştırmada İstanbul merkezli ve uluslararası deniz taşımacılığı yapan 21 gemi işletmesine ait gemilerinde çalışan 170 gemi adamından anket tekniği ile toplanan veriler, SPSS 21 ve AMOS 21 istatistik programları kullanılarak yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Teknoloji kabulüne ilişkin birçok sektörü ve farklı teknolojileri ele alan araştırmalar yapılmış olmasına rağmen gemi adamlarını ve elektronik seyir teknolojilerini konu alan herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması literatürde önemli bir eksikliklerdir. Dolayısıyla bu çalışmanın literatüre katkı yapması beklenmektedir.

Literatür İncelemesi, Hipotezler Ve Araştırma Modeli

Teknoloji Kabul Modeli

Teknoloji kabul modeli (TKM) ilk kez Davis (1985) tarafından bireylerin bilişim teknolojilerini kabullenmesine ve kullanmasına yönelik davranışlarını açıklamak ve tahmin etmek amacıyla (Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989,s.983; Liao ve Cheung, 2001, s.302) Fishbein ve Ajzen (1975) tarafından geliştirilmiş olan Sebepli Davranış Teorisi esas alınarak oluşturulmuş bir modeldir (King ve He, 2006, s.740; Chin, 2016, s.265). Sebepli davranış teorisine göre, inançlar tutumları belirleyerek niyetleri ortaya çıkartır, bu da davranışları meydana getirir. Diğer bir ifade ile bireyin gerçekleştireceği davranışa yönelik inancı, tutumunu oluşturur ve yakın çevreden edinilmiş olan öznel norm ile birlikte bireyin davranışsal niyetini şekillendirir (Davis, Bagozzi ve Warshaw,1989, s.983). TKM’de inanç, tutum, niyet ve davranış ilişkisi, bilişim teknolojilerinin kullanım ve kabulünü belirlemek için kullanılmıştır. TKM bazı kısıtları nedeniyle eleştirilmiş ve bu nedenle de modele farklı değişkenler de eklenerek açıklayıcılık gücünün artırılması için çalışmalar yapılmıştır (Legris, Ingham ve Collerette,2003, s.192). Bu amaçla, Venkatesh ve Davis (2000) yaptıkları çalışmada, özellikle teknolojinin kullanımını, gönüllülük esasına dayalı örgütlerde teknoloji kabulüne etkili olduğunu tespit ettikleri

öznel norm gibi değişkenlerin yanı sıra ugunluk ve gönüllük gibi değişkenleri de TKM'ye ekleyerek Genişletilmiş TKM (E-TKM), Venkatesh ve arkadaşları (2003) tarafından yapılan çalışmada ise Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım modeli (UTAUT) ve Venkatesh, Thong ve Xu (2012) UTAUT'ü geliştirerek UTAUT 2 modelleri literatüre kazandırılmıştır. Bu modeller arasında TKM'nin, bireylerin teknolojiyi kabul davranışlarını açıklamada ve tahmin etmede güçlü ve en tutarlı model olduğu ortaya konulmuştur (Mathieson,1991,s.174;Venkatesh ve Davis, 2000,s.192; Gefen, Karahanna ve Straub,2003, s.52; Wang,2003, s.334; Legris, Ingham ve Collerette,2003, s.195; King ve He,2006; Kurt,2015,s.225). TKM, bireylerin teknolojiyi kullanmayı kabullenme veya reddetme sürecini belirleyen; dışsal etkenler, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan fayda, kullanmaya karşı tutum, davranışsal niyet ve gerçekleşen davranış gibi altı farklı faktörün bulunduğunu ortaya koymaktadır. Dışsal değişkenler, teknolojiyi kullanan bireylerin demografik ve kişisel farklılıkları ile sistemin özelliklerini içeren değişkenlerdir. Algılanan kullanım kolaylığı (AKK), bireylerin teknolojiyi kullanmayı ne kadar kolay bulduklarına ve fazla çaba sarf etmeden teknolojiyi kullanacaklarına ilişkin algıyı, Algılanan fayda (AF), teknoloji kullanımın bireyin iş performansı üzerindeki etkisine yönelik algısını ifade eder. Kullanıma karşı tutum (KKT), bireyin teknolojiyi kullanmaya yönelik olumlu veya olumsuz değerlendirmesidir. Davranışsal niyet (DN), bireyin belirlenen davranışı gerçekleştirmeye hazır olmasıdır. Gerçekleşen kullanım (GK) ise mevcut teknolojinin bireyler tarafından kullanılması davranışdır (Davis 1989, s.320-322).

TKM'ye göre bireylerin teknolojiye karşı olumlu yöndeki algıladıkları fayda ve kullanım kolaylığı, teknolojinin kullanımına karşı olumlu tutumu oluşturmakta ve bu tutum nedeniyle de bireylerin teknolojinin kullanımına yönelik davranışsal niyetlerinin de olumlu olmasıyla teknolojinin kullanımına yönelik davranışı gerçekleşmektedir (Davis, Bagozzi ve Warshaw 1989, s.985). Legris, Ingham ve Collerette (2003)'e göre TKM'nin temel amacı, dışsal değişkenler, inanç, tutum ve niyet arasındaki nedensel ilişkileri ve ayrıca teknolojiden algılanan faydanın ve kullanım kolaylığının, teknoloji kabulünde önemli iki faktör olduğunu ortaya çıkartmaktır. Bireylerin daha önceden söz konusu teknolojiye karşı deneyimlerinin olması, algılanan kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilediği gibi (Dasgupta, Granger ve McGarry, 2002) TKM kapsamında yer alan tüm parametrelerin eşit olduğu kabul edildiğinde, teknolojinin kullanımı ne kadar kolay algılanırsa, teknolojinin o kadar daha

faydalı olduğu algılanmaktadır (Venkatesh ve Davis 2000, s.343). Dolayısıyla bireylerin teknolojiye karşı deneyimli olmaları, algılanan kullanım kolaylığını ve teknolojiden algıladıkları faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

Teknolojiyi kullanma veya kullanmama noktasında bireylerin davranışlarını açıklamak ve yeni teknolojilere karşı davranışlarını tahmin etme konusunda etkili bir model olan TKM (Liao and Cheung 2001) ile ilgili Davis, Bagozzi ve Warshaw (1989) tarafından yapılan, bireylerin bilişim teknolojilerini kullanma, kabul veya reddetme nedenlerini inceledikleri çalışmalarında, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan faydanın, teknolojiyi kullanmayı etkileyen çeşitli nedenlerin arasındaki iki önemli faktör olduğunu ve algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığını etkileyen bireysel, örgütsel veya teknolojiye göre değişen birçok dışsal değişkenin bulunduğunu vurgulamışlardır. Araştırmada yeni bir bilişim teknolojisine karşı çalışanların olumlu tutumlarının, söz konusu teknolojiyi kullanmanın kolay olduğuna ve kullanma nedeniyle iş performanslarının artacağına yönelik inançlarına bağlı olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmada ulaşılan önemli sonuçlardan biri de bilişim teknolojilerini kullanımının ve kabulünün tahmin edilebilmesi için bireylerin niyetlerinin belirlenmesi gerektiğidir.

Legris, Ingham ve Collette (2003) tarafından yapılan meta analizi çalışmasında, TKM kullanılarak yapılmış 22 çalışmanın sonuçlarına göre, TKM'nin istatistiksel açıdan güvenilir bir model olduğunu ancak örneklemelerin daha çok öğrencilerden ve araştırılan teknolojilerinin sistem geliştirme veya ofis uygulamalarından seçilmiş olduğunu, bunların yerine örneklem olarak çalışanların ve iş süreçlerini kolaylaştıran teknolojilerinin seçilmesinin daha doğru olacağını vurgulamışlardır.

Hu vd. (1999) Hong Kong'daki devlet hastanelerinde görev yapan tıp doktorlarının teletıp teknolojisini kullanma ve kabulünü belirlemek için TKM uygulayarak yaptıkları çalışmada, TKM'nin doktorların teletıp teknolojilerinden algılanan faydanın, teknolojiyi kullanma niyetlerini ve kullanıma karşı tutumlarını belirlediğini tespit etmişlerdir.

Lu, Lai ve Cheng (2006) Tayvan'da faaliyette bulunan 75'i üretim ve 10'u ticaret işletmesindeki 85 yük ilgisinin düzenli hat taşımacılığında internet hizmetlerini kullanma niyetlerini araştırdıkları çalışmalarında, algılanan kullanım kolaylığının, yük ilgililerinin internet hizmetlerini kullanma niyetlerini en fazla etkileyen değişken olduğu ve ayrıca algılanan kullanım kolaylığının, algılanan fayda üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Kim, Park ve Lee (2007) Kore’de faaliyet gösteren işletmelerin 374 çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada, internet kullanımını ve kabulünü bireysel farklılıklar, görev özellikleri ve yönetim desteği gibi dış etkenlerin etkisinde TKM ile açıklamaya çalışmışlardır. Araştırmada bireysel olarak internet kullanımına ve kabulüne, deneyim, algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının etkilediği, algılanan faydanın da algılanan kullanım kolaylığından ve yönetim desteğinden etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca internet kullanımında deneyimli olan çalışanların, internette algıladıkları faydanın ve kullanım kolaylığının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gallego, Luna ve Bueno (2008) açık kaynak kodlu Linux yazılımının kabulüne ilişkin bireysel tutumları etkileyen faktörleri TKM ile ortaya çıkartmak için 347 kullanıcı üzerinde yaptıkları çalışmada, algılanan faydanın ve davranışsal niyetin, gerçekleşen kullanımı açıklamada etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca araştırmada algılanan kullanım kolaylığının, davranışsal niyet üzerinde en fazla etkiye sahip değişken olduğu rapor edilmiştir.

Hu ve diğerleri (2011) tarafından kolluk kuvvetlerinin ileri e-devlet uygulamalarına ulaşmaları için geliştirilen bir mobil teknolojinin kabulünü TKM ile inceledikleri çalışmalarında, araştırmaya katılan çalışanlara söz konusu teknoloji hakkında eğitim verilmiş ve sonrasında bu teknolojiyi kullanma niyeti ölçülmüştür. Araştırmada algılanan faydanın, kullanım kolaylığının ve sosyal faktörlerin, davranışsal niyeti etkilediği tespit edilmiştir.

Lin, Fofanah ve Liang (2011) çalışmasında, Gambiya’da e-Devlet girişimlerinin kabulünü TKM kullanarak inceledikleri çalışmalarında, 276 e-Devlet kullanıcılarından elde edilen veriler göre algılanan kullanım kolaylığının, algılanan fayda ve kullanıma karşı tutum ve tutumun da davranışsal niyet üzerinde önemli etkilerinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Teo, Lee ve Chai (2008) Singapur’da 239 öğretmen adayı örnekleminde yaptıkları çalışmada, sınıfta bilgisayar kullanmaya karşı tutumun önemli belirleyicisi olarak algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada algılanan faydanın tutumu en fazla etkileyen değişken olduğu ve algılanan kullanım kolaylığının, hem algılanan faydayı hem de tutumu etkilemesini, öğretmen adaylarının teknolojiyi kullanımını kolay olarak algılamalarından kaynaklandığının bir göstergesi olduğu belirtilmiştir.

Chao ve Lin (2009) Tayvan’da konteyner taşımacılığında, konteyner güvenlik sistemini kullanan işletmelerin 161 çalışanı ile yaptıkları araştırmada,

TKM ile konteyner güvenlik sisteminin kabulünü etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Araştırma sonuçları, konteyner güvenlik sisteminden algılanan kullanım kolaylığının, algılanan fayda üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu ancak tutum üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını, aynı zamanda algılanan faydanın tutumu, tutumun da sistemi kullanmaya karşı davranış niyetini belirlediğini göstermektedir.

Teo (2009) 159 öğretmen adayı üzerinde TKM kullanarak yaptığı çalışmasında, algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı ve tutumun, teknolojiyi kullanmaya yönelik davranışsal niyet üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu ve bunların davranışsal niyet üzerinde %69'luk bir değişime neden olduğunu ve tutum üzerinde hem algılanan faydanın hem de algılanan kullanım kolaylığının anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya çıkartmıştır.

Teo, Ursavaş ve Bahçekapılı (2012) tarafından 487 Türk öğretmen adayı üzerinde yapılan çalışmada TKM'ye ilave ettikleri kolaylaştırıcı durumlar, öz yeterlilik ve teknolojik karmaşa değişkenleri ile teknoloji kabulünü incelemişlerdir. Araştırmada bir teknolojinin kullanımının kolay olduğu ve bu teknolojiden algılanan faydanın yüksek olduğu durumda, söz konusu teknolojinin kabul görüldüğü vurgulanmıştır. Ayrıca tutumun, davranışsal niyet üzerinde anlamlı bir etkisinin olmasının, gelecekte bu teknolojilerin kullanımına devam edileceği ifade edilmiştir.

Ursavaş (2013) 1664 eğitim fakültesi öğrencisi ile yaptığı çalışmasında TKM'de yer alan kullanıma karşı tutumun rolünü incelemiştir. Araştırmada kullanıma karşı tutumun olduğu veya olmadığı TKM modelleri karşılaştırılmıştır. Araştırma bulguları, kullanıma karşı tutumun diğer değişkenlerle anlamlı bir ilişkisinin olmasına rağmen modelden çıkartıldığında toplam varyansta önemli bir değişiklik olmadığını ve bununla birlikte kullanıma karşı tutumun teknolojiyi kullanma niyeti üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Türker ve Türker (2013) Türkiye Kapadokya bölgesine gelen 216 yabancı uyruklu turist internet üzerinden satın alma davranışlarını TKM kullanarak inceledikleri çalışmalarında, algılanan kullanım kolaylığının ve algılanan faydanın, turistlerin teknolojiyi kabul ve kullanım konusunda en fazla etkili olan değişkenler olduğu rapor edilmiştir.

Turan ve Haşit (2014) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin Bilecik ilinde görev yapan öğretmenlerin bilişim teknolojilerini kullanma ve kabul-

lerini etkileyen unsurları TKM ile açıklamaya çalışmışlardır. Araştırmaya katılan 345 sınıf öğretmeninden anket yöntemiyle elde edilen verilerle yapılan analizler sonucunda, sınıf öğretmenlerinin bilişim teknolojilerini kabul etmelerinde, söz konusu teknolojileri ne kadar kolay ve faydalı olarak algıladıkları ve bu teknolojilere yönelik tutumlarının etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca araştırmada TKM içerisinde yer alan değişkenlerden ilişkili olduğu değişkeni en fazla etkileyen değişkenin kullanıma karşı tutum değişkeninin olduğu vurgulanmıştır.

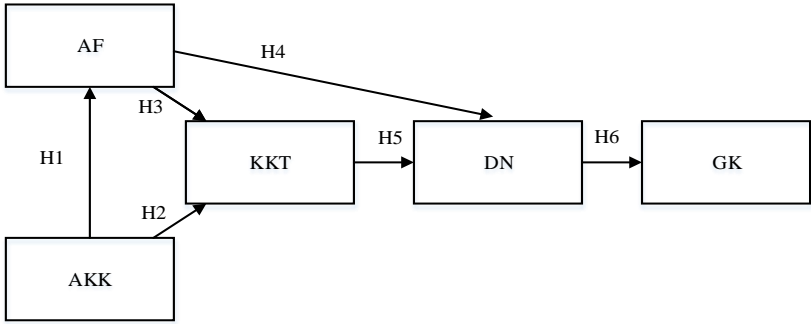
Roestad (2016) çalışmasında, TKM'ye algılanan risk ve güven değişkenlerini de ilave ederek 140 Norveçli denizci ile yaptığı çalışmada, otonom gemilerinin denizciler tarafından kabulünü incelemiştir. Araştırmada aralarında pozitif yönlü güçlü ilişkiler bulunan TKM değişkenlerinden, algılanan kullanım kolaylığının, algılanan fayda ve tutum üzerinde, algılanan fayda ve tutumun da davranışsal niyet üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu rapor edilmiştir. Ayrıca araştırmada Norveçli denizcilerin, deniz ulaştırmasında otonom gemilerinin kullanılmasına olumsuz baktıkları belirtilmiştir.

Kalyoncuoğlu (2018) çalışmasında, tüketicilerin yaptığı online alışverişlerinde güvenlik için kullanılan sanal kartların kabulünü etkileyen unsurları belirlemek için TKM'yi kullanmıştır. Online olarak yapılan alışverişlerde sanal kart kullanmayı tercih eden 490 kişinin katıldığı araştırmada, kişilerin sanal kart kullanımında, sanal kartlardan algılanan faydanın, algılanan kullanım kolaylığının, tutumun ve davranışsal niyetin olumlu yönde etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Hipotezler ve Araştırma Modeli

Yukarıdaki literatürde yer alan çalışmalar, bireylerin teknolojiye yönelik algıladıkları fayda ve kullanım kolaylığının, kullanıma karşı tutumu, tutumun da davranışsal niyeti, niyetin de gerçekleşen davranışı etkilediğini göstermektedir. Bu noktadan hareketle gemi adamlarının elektronik seyir teknolojilerine ilişkin kabullerini belirlemek için aşağıdaki hipotezler ve araştırma modeli oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında test edilen hipotezler ve Davis, Bagozzi ve Warshaw'ın (1989, s.985) modeli esas alınarak oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

- H1: Gemi adamlarının elektronik seyir teknolojilerinden algıladıkları kullanım kolaylığının, algılanan fayda üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H2: Gemi adamlarının elektronik seyir teknolojilerinden algıladıkları kullanım kolaylığının, kullanıma karşı tutum üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H3: Gemi adamlarının elektronik seyir teknolojilerinden algıladıkları faydanın, kullanıma karşı tutum üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H4: Gemi adamlarının elektronik seyir teknolojilerinden algıladıkları faydanın, davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H5: Gemi adamlarının elektronik seyir teknolojilerinin kullanımına karşı tutumun, davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H6: Gemi adamlarının elektronik seyir teknolojilerine karşı davranışsal niyetlerinin, gerçekleşen davranışları üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Yöntem

Ölçekler

Araştırmada tercih edilen ankette iki bölüm bulunmaktadır. İlk bölümde, ankete katılan gemi adamlarının demografik özellikleri ve denizde çalışma sürelerini içeren sorular, ikinci bölümde ise TKM'daki değişkenlere ait 17 ifade yer almaktadır. Bu ifadelerden 4'ü algılanan fayda (AF), 3'ü algılanan kullanım kolaylığı (AKK), 4'ü kullanıma karşı tutum (KKT), 4'ü davranışsal niyet (DN) ve 2'si de gerçekleşen kullanım (GK) ile ilgilidir.

Algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı ölçekleri Venkatesh ve Davis (2000, s. 201) çalışmasından, kullanıma karşı tutum ve davranışsal niyet ölçekleri Ursavaş, Şahin ve McIlroy (2014, s.909) çalışmasından ve gerçekleşen kullanım ölçeği ise Yang ve Yoo (2004, s.29) çalışmasından gemilerdeki elektronik seyir teknolojilerine uyarlanmıştır. Ölçeklerde yer alan tüm ifadeler 5'li Likert ölçeği esas alınarak ve "1=Kesinlikle katılmıyorum"dan "5=Kesinlikle katılıyorum"a kadar derecelendirilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada kullanılan veriler, Türkiye'de faaliyet gösteren gemi işletmeciliği firmalarının gemilerinde çalışan gemi adamlarından elde edilmiştir. Araştırmaya katılmak isteyen 21 gemi işletmeciliği firmasının her birinin insan kaynakları bölümüne 10 adet olmak üzere toplam 210 anket verilmiştir. Gemi işletmelerinin insan kaynakları yöneticileri vasıtasıyla, Ocak-Mayıs 2019 tarihleri arasında gemilere gönderilen anketlerden geriye dönen 170 anketten elde edilen veriler araştırmada kullanılmıştır.

Gemi kaptanları ve güverte zabıtlarının elektronik seyir teknolojilerini kullanma ve kabullerini belirlemek için uygulanan ankette yer alan 17 madde için toplam 170 örneklemin yeterli (Kline,1994; Bryman ve Cramer,2002) olduğu söylenebilir.

Analiz Yöntemleri

Araştırmaya katılan gemi adamlarının demografik özelliklerini belirlemek için betimsel analizler, ölçüm araçlarının geçerliliğini belirlemek için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinde ayrışma ve benzeşme geçerliliği, güvenilirliklerini belirlemek için de Cronbach Alpha ve birleşik güvenilirlik katsayıları kullanılmıştır. Araştırma değişkenleri arasındaki nedensel ilişkileri belirlemek amacıyla da yol analizleri yapısal eşitlik modellemesi ile AMOS 21 ve diğer analizler için de SPSS 21 programları kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

Betimsel İstatistikler

Araştırmaya katılanların %3,5'i kadın (6 kişi) ve %96,52'i erkek (164 kişi), %28,2'si (48 kişi) kaptan, %71,7'si (122 kişi) güverte zabitan sınıfı gemi adamıdır. Gemi adamlarının %42,9'u (73 kişi) 25-34 yaşlarında, %25,9'u (44 kişi)

35-44 yaşlarında, %15,3'ü (26 kişi) 45-54 yaşlarında, %10'u (17 kişi) 54 ve üzeri ve %5,9'u (10 kişi) 20-24 yaş aralığındadır. %79,4'ü üniversite (135 kişi), %20,6'sı lise mezunu, %62,3'ü evli (106 kişi) ve %37,6'sı (64 kişi) bekar. Gemi adamlarının denizde çalışma sürelerine bakıldığında, %25,3'ü (43 kişi) 4-7 yıl, %22,4'ü (38 kişi) 16 yıl ve üzeri, %21,8'i 8-11 yıl (37 kişi), %20'si (34 kişi) 3 yıl ve altı, %10,6'sı (18 kişi) 12-15 yıl arasında denizde çalıştıkları anlaşılmıştır.

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Tablo 1. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Gözlenen Değişkenler	Faktör Yüklere
AF	AF2. Gemide EST kullanmak işlerimi kolaylaştırır.	,831
	AF1. Gemide EST kullanmak performansımı artırır.	,730
	AF4. Gemide EST kullanmayı yararlı buluyorum.	,704
	AF3. Gemide EST kullanmak verimliliğimi yükseltti.	,597
KKT	KKT2. Mesleğimde EST kullanmak beni mutlu ediyor.	,762
	KKT1. Gemide EST kullanmak, işimi daha eğlenceli ve ilginç yapıyor.	,752
	KKT3. EST kullanarak işimi yapmak hoşuma gidiyor.	,733
DN	DN2. Gelecekte gemide EST kullanmayı düşünüyorum.	,749
	DN4. Bundan sonra da mesleğimde EST kullanmaya gayret edeceğim.	,690
	DN3. EST kullanımı, meslektaşlarım ısrarla tavsiye edeceğim.	,678
	DN1. EST'yi sıklıkla kullanacağımı düşünüyorum.	,584
AKK	AKK2. Teknoloji kullanımı, genelde benim için kolaydır.	,876
	AKK1. Gemide EST kullanmak benim için kolaydır.	,708
	AKK3. Gemide EST kullanabilecek beceriye sahip olmak, benim için kolaydır.	,614
GK	GK2. Seyir emniyeti için gemideki EST'yi çok sık kullanırım	,883
	GK1. Seyir emniyeti için gemideki EST'yi sık kullanırım	,861
Açıklanan varyans		16,815 16,646 15,448 14,775 12,883
Toplam açıklanan varyans		76,568
Gözlenen değişken sayısı		4 3 4 3 2

KMO: ,859; Bartlett Küresellik Testi: $\chi^2:1735,007$; $df: 120$; $p < ,001$

EST: Elektronik Seyir Teknolojileri

Ölçüm araçlarının faktör yapısını belirlemek için öncelikle açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizinde, Temel bileşenler ve Varimax rotasyon yöntemi kullanılmış ve faktör ağırlıkları 0,50'nin üzerinde ve öz değerleri de 1 den büyük olacak şekilde analizler yapılmış ve sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1'den örneklemin faktör analizi yapmak için yeterli olduğu anlaşılmaktadır (KMO: ,859; χ^2 :1735,007; df: 120; $p < ,001$). Açıklayıcı faktör analizinde sadece bir soru (KKT 4. Gemide EST kullanmak oldukça iyi bir fikirdir) boşta kaldığı için analizden çıkartılmış ve tekrar yapılan analizde ölçüm modelinin beş faktörlü ve toplam varyansın %76,568'i açıklanan yapı elde edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi ile elde edilen değişkenlerin faktör yapısının doğrulanması için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Gözlenen Değişkenler	Standardize β	T Değerleri	AVE	CR
AKK	AKK2	,872		0,590	0,749
	AKK1	,811	14,744***		
	AKK3	,744	13,570***		
KKT	KKT2	,880		0,511	0,724
	KKT1	,773	14,181***		
	KKT3	,737	13,286***		
DN	DN2	,737		0,501	0,799
	DN4	,825	10,138***		
	DN3	,653	13,254***		
	DN1	,758	11,514***		
AF	AF2	,818		0,579	0,798
	AF1	,793	9,792***		
	AF4	,626	10,033***		
GK	GK1	,851		0,500	0,763
	GK2	,889	12,211***		
Uyum İndeksleri	$\chi^2/df=3,017$; CFI=0,928; IFI=0,930; RMSEA=0,073				

*** $p < 0,001$

Tablo 2'den tüm gözlenen değişkenlerin standardize faktör yüklerinin 0,50'den ve t değerlerinin de 1,96'dan büyük ve anlamlı oldukları anlaşılmaktadır. Yapılan analizler sonucunda ölçüm modelinin uyum indekslerinin ($\chi^2/df=3,017$; CFI=0,928; IFI=0,930; RMSEA=0,073) kabul edilebilir değerler

arasında olduğu (Hu ve Bentler 1999; MacCallum, Browne ve Sugawara,1996) tespit edilmiştir. Ölçüm modelinin benzeşme ve ayırışma geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizinde Çıkarılan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted – AVE) ve Birleşik Güvenilirlik (Composite Reliability-CR) değerleri hesaplanmış ve Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2’de gözlenen değişkenlere ait standardize β katsayılarının 0,50’den büyük ve AVE değerleri de eşik değer olan 0,50’den büyük olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca CR değerlerinin de eşik değer olan 0,70’den büyük ve aynı zamanda tüm CR değerlerinin AVE değerlerinden de büyük olması nedeniyle ölçüm modelinin benzeşme geçerliliğini sağladığı anlaşılmıştır (Fornell ve Larcker,1981; Hair vd., 2010). Bunlar ile birlikte tüm faktörlere ait AVE değerlerinin, boyutlar arasındaki korelasyon katsayılarının karelerinden büyük olması nedeniyle de ayırışma geçerliliğinin (Fornell ve Larcker, 1981) sağlandığı görülmüştür.

Ölçüm modelinde yer alan tüm gözlenen değişkenlerin çarpıklık katsayıları -2,585 ile -0,621 arasında, basıklık katsayıları ise -0,377 ile 2,344 arasında değişmektedir. Ayrıca gözlenen değişkenlerin çok değişkenli normallik varsayımı için Mardia’nın normalleştirilmiş basıklık katsayısı hesaplanmış ve basıklık katsayısının (263,495) gözlenen değişken sayısına göre hesaplanan 323’den değerinden küçük olması nedeniyle de verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Raykov ve Marcoulides,2008; Kline,2005).

Tablo 3. Ölçüm Modelinin Cronbach Alfa ve Korelasyon Katsayıları

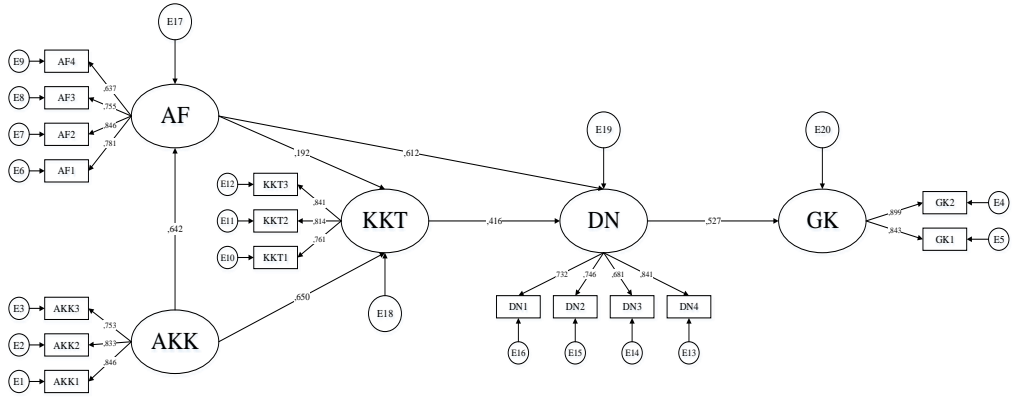
Faktörler	Ort.	S. S.	Cronbach Alfa	1	2	3	4	5
1. AKK	4,292	0,795	0,841	1				
2. KKT	4,292	0,737	0,844	0,656**	1			
3. DN	4,433	0,613	0,833	0,589**	0,584**	1		
4. AF	4,570	0,523	0,825	0,556**	0,648**	0,650**	1	
5. GK	4,091	0,861	0,862	0,317**	0,411**	0,448**	0,426**	1

** p<0,01

Ölçüm modelinin güvenilirliğini belirlemek için Tablo 3’te gösterilen Cronbach Alfa katsayıları incelenmiş ve tüm faktörlerin eşik değer olan 0,70’den büyük olması ve ayrıca birleşik güvenilirlik (CR) katsayılarının 0,70’den de büyük olduğu için ölçüm modelinin güvenilir olduğu (Hair vd., 2010) sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ölçüm modelinde yer alan tüm faktörlerin ortalamalarının yüksek olduğu Tablo 3’ten anlaşılmaktadır.

Hipotezlerin Testi

Ölçüm modelinin yapısal geçerliliği ve güvenilirliği belirlendikten sonra araştırma modelinde yer alan hipotezlerin testi için yapısal eşitlik modellemesi ile yapılan yol analizleri Şekil 2’de sonuçları ise Tablo 4’de gösterilmiştir. Şekil 2’deki araştırmanın yapısal eşitlik modelinin uyum indekslerinin ($\chi^2/df=2,551$; CFI=0,915; IFI=0,917; RMSEA=0,081) kabul edilebilir değerler arasında olduğu (Hu ve Bentler 1999; MacCallum, Browne ve Sugawara,1996) anlaşılmaktadır. Araştırma modeline ait uyum indekslerinin kabul edilebilir değerler arasında olması araştırma modelinin veri ile uyumlu olduğunu göstermektedir.

Şekil 2: Araştırmanın Yapısal Eşitlik Modellemesi

Tablo 4’de gösterilen yol analizlerinin sonucunda; algılanan kullanım kolaylığının algılanan fayda (std $\beta = 0,642$; $p < 0,001$) ve kullanıma karşı tutum üzerinde (std $\beta = 0,650$; $p < 0,001$) ve algılanan faydanın da kullanıma karşı tutum üzerinde (std $\beta = 0,192$; $p < 0,05$) pozitif bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra davranışsal niyet üzerinde hem algılanan faydanın (std $\beta = 0,612$; $p < 0,01$) hem de kullanıma karşı tutumun (std $\beta = 0,416$; $p < 0,001$) ve ayrıca davranışsal niyetin de (std $\beta = 0,527$; $p < 0,001$) gerçekleşen davranış üzerinde pozitif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre H1, H2, H3, H4, H5 ve H6 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 4. Yapısal Eşitlik Modelinin Hipotez Test Sonuçları

Hipotez	Yol	Std. β	R ²	t değeri	p	Sonuç
H1	AKK → AF	0,642	0,412	6,497	0,000***	Kabul
H2	AKK → KKT	0,650	0,619	6,502	0,000***	Kabul
H3	AF → KKT	0,192		2,017	0,044*	Kabul
H4	AF → DN	0,612	0,734	3,189	0,001**	Kabul
H5	KKT → DN	0,416		3,452	0,000***	Kabul
H6	DN → GK	0,527	0,278	5,922	0,000***	Kabul

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

Yapılan yol analizleri, yönetici düzeyindeki gemi adamlarının elektronik seyir teknolojileri kullanımından algıladıkları faydadaki varyansın %41'inin ($R^2=0,412$; $p<0,001$) algılanan kullanım kolaylığı tarafından, kullanıma karşı tutumdaki varyansın %62'sinin ($R^2=0,619$; $p<0,001$), algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda tarafından açıklandığını göstermektedir. Bunların yanı sıra davranışsal niyetteki varyansın %73'ünün ($R^2=0,734$; $p<0,01$), algılanan fayda ve kullanıma karşı tutum tarafından ve gerçekleşen davranıştaki varyansın da %28'nin ($R^2=0,278$; $p<0,001$) davranışsal niyet tarafından açıklandığı Tablo 4'den anlaşılmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, gemilerde yönetici düzeyinde olan gemi adamlarından kaptan ve güverte zabıtlarının, elektronik seyir teknolojilerini kullanım ve kabullerini etkileyen faktörleri, TAM kapsamında incelemek ve ortaya çıkartmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaca yönelik olarak literatürde teknoloji kullanımını açıklama ve tahmin etme gücünün kuvvetli, anlaşılabilir ve kolay uygulanabilir olması nedeniyle Davis vd. (1989) tarafından oluşturulan TKM tercih edilmiş ve gemilerde kaptan ve güverte zabıtlarının kullandığı elektronik seyir teknolojileri açısından test edilmiştir. Bu amaçla İstanbul merkezli ve uluslararası deniz taşımacılığı yapan 21 gemi işletmesinin insan kaynakları departmanları aracılığıyla gemilere gönderilen anketlerden geriye dönen 170 gemi adamından toplanan veriler, SPSS 21 ve AMOS 21 istatistik programı kullanılarak yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Teknoloji kabulüne ilişkin birçok sektörü ve farklı teknolojileri konu alan araştırmalar yapılmış olmasına rağmen gemi adamlarını ve elektronik seyir teknolojilerini konu alan herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması literatürde önemli bir eksik-

liktir. Dolayısıyla bu çalışmanın literatüre katkı yapması beklenmektedir. Diğer taraftan bu çalışmanın gemilerde kullanılan teknolojiler üzerine yapılmış olması da önemlidir. Zira TKM ile ilgili yapılmış çalışmaların çoğunluğunun okullarda ve örneklemelerin daha çok öğrencilerden ve araştırılan teknolojilerinin sistem geliştirme veya ofis uygulamalarından seçilmiş olması, söz konusu çalışmalara yönelik önemli eleştiriler olarak kabul edilmektedir.

Araştırma bulguları, araştırma modelinin geçerli ve kabul edilebilir bir model olduğunu ve modelde yer alan değişkenlerin (AKK, AF, ATT, DN) gemi kaptanlarının ve güverte zabitlerinin elektronik seyir teknolojilerini kullanım ve kabulüne yönelik gerçekleşen davranışlarındaki değişimin %28'ini açıkladığını göstermektedir. Yapılan yol analizleri, yönetici düzeyindeki gemi adamlarının elektronik seyir teknolojileri kullanımından algıladıkları faydadaki varyansın %41'inin ($R^2 = 0,412$) doğrudan algılanan kullanım kolaylığı tarafından, kullanıma karşı tutumdaki varyansın %62'sinin ($R^2 = 0,619$), algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda tarafından açıklandığını göstermektedir. Bunların yanı sıra davranışsal niyetteki varyansın %73'ünün ($R^2 = 0,734$) algılanan fayda ve kullanıma karşı tutum tarafından belirlendiği ve test edilen altı hipotezin de desteklendiği ortaya çıkmıştır. Gemi kaptanı ve güverte zabitlerinin elektronik seyir teknolojilerinde algıladıkları kullanım kolaylığının, algıladıkları fayda ($\text{std } \beta = 0,642$; $p < 0,001$) ve kullanıma karşı tutum üzerinde ($\text{std } \beta = 0,650$; $p < 0,001$) ve algılanan faydanın da kullanıma karşı tutum üzerinde ($\text{std } \beta = 0,192$; $p < 0,05$) pozitif bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca davranışsal niyet üzerinde hem algılanan faydanın ($\text{std } \beta = 0,612$; $p < 0,01$) hem de kullanıma karşı tutumun ($\text{std } \beta = 0,416$; $p < 0,001$) ve ayrıca davranışsal niyetin de ($\text{std } \beta = 0,527$; $p < 0,001$) gerçekleşen davranış üzerinde pozitif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile gemi kaptanı ve güverte zabitlerinin elektronik seyir teknolojilerinin kullanımını kolay olarak algılamaları ile kullanım sonrasındaki algıladıkları fayda, bu gemi adamlarının söz konusu elektronik seyir teknolojilerine karşı tutumlarını şekillendirmektedir. Kullanıma karşı tutum ise davranışsal niyeti, niyet de gerçekleşen elektronik seyir teknolojileri kullanımını belirlemektedir. Bu bulgular TKM literatüründeki farklı teknolojiler ve sektörler için yapılan (Hu vd.,1999; Lu, Lai ve Cheng,2006; Kim, Park ve Lee,2007; Gallego, Luna ve Bueno,2008; Teo, Lee ve Chai,2008; Lin, Fofanah ve Liang,2011; Teo,2009; Teo, Ursavaş ve Bahçekapılı,2012; Ursavaş,2013;

Türker ve Türker,2013; Turan ve Haşit,2014; Roestad,2016; Kalyoncuoğlu,2018) çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmanın önemli bulgularından biri, yönetici düzeyindeki gemi adamlarının elektronik seyir teknolojilerine olan adaptasyonlarında ve tutumlarında, algılanan kullanım kolaylığının temel, algılanan faydanın ise ikincil belirleyici olduğudur. Bu bulgu, Ritter (2017)'in yaptığı meta analizi çalışmasının sonuçları ile paralellik gösterirken, Yousafzai, Foxall ve Pallister (2007) tarafından yapılan meta analizi çalışmasında tespit edilen, algılanan faydanın, kullanıma karşı tutum üzerindeki etkisinin, kullanım kolaylığına göre daha fazla olduğu yönündeki sonuç ile farklılık göstermektedir. Bu farklılık çalışanların işlerini kolaylaştırıcı teknolojilere karşı tutumları ile rutin olarak işlerini yaparlarken kullandıkları teknolojiler arasındaki fark nedeniyle oluşmaktadır. Çünkü kullanımının anlaşılması kolay olan bir teknoloji için daha az çaba gerektiğinden, çalışanlar daha aza çaba harcayarak daha fazla işi tamamlayabileceklerdir. Gemi adamları açısından algılanan kullanım kolaylığının, algılanan faydaya nazaran, kullanıma karşı tutum üzerinde daha fazla etkili olması, gemi adamlarının elektronik seyir teknolojilerinden beklentilerinin, söz konusu seyir teknolojilerinin kullanımlarının kolay olması yönündedir. Çünkü gemi kaptanları ve güverte zabıtları daha az çaba harcayarak yeni elektronik seyir teknolojilerine uyum sağlama ve kullanma eğilimindedirler. Bu sonuç denizcilik mesleğinin yapısal özelliği gereği 3-4 veya 6 aylık kontratlara çalışan gemi kaptanı ve güverte zabıtlarının meslek hayatları süresinde çok farklı gemilerde çalışmak zorunda olmalarının ve her gittikleri gemilerin elektronik seyir teknolojilerine kısa sürede uyum sağlamak zorunda olmalarının bir gereğidir. Zira denizcilik endüstrisinde, insan-teknoloji uyumunu kolaylaştırmak için her gemideki elektronik seyir teknolojilerine uyumlu olabilecek “standart klavyeyi” geliştirme çalışmaları, bu araştırmanın sonuçlarını doğrulamaktadır. Ayrıca kullanıma karşı tutumun, davranışsal niyet üzerinde anlamlı bir etkisinin olmasının, yönetici düzeyindeki gemi adamlarının gelecekte bu teknolojileri kullanmaya devam edeceklerini ve özellikle kullanımı kolay elektronik seyir teknolojilerini tercih edeceklerini göstermektedir. Denizcilik endüstrisinde, özellikle gemi yönetiminde seyir, emniyet, verimlilik ve etkinlik hedeflerini yakalamak için son dönemlerde pek çok yeni teknolojik sistem geliştirilmiş ve gemilere uygulanmıştır. Bu teknolojilerin gemilere girişi, insan –teknoloji etkileşimlerini daha iyi anlamak için önemlidir. Dolayısıyla gemi işletmelerindeki yöneticilerin,

elektronik seyir teknolojilerinin kullanımı kolaylaştırıcı uygulamalar ve eğitimler yapmaları gerekmektedir. Ayrıca modelin belirleyicilik katsayısı yüksektir buna göre gemi işletmelerindeki yöneticiler, modelde yer alan değişkenleri dikkate almalıdırlar. Diğer bir ifade ile gemi kaptanı ve güverte zabıtlarının, elektronik seyir teknolojilerini kullanım ve kabullerine yönelik gerçekleşen davranışları üzerinde, bu teknolojilerden algıladıkları kullanım kolaylığı, fayda, kullanıma karşı tutum ve davranışsal niyetlerinin etkili olduğu gerçeği, gemi ve filo yönetimi açısından önemsenmelidir. Bunların yanı sıra yeni elektronik seyir teknolojilerinde, öncelikli olarak kullanımı kolay, basit ve anlaşılır olan seyir teknolojilerinin üretimine dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir. Ancak bunların yanında gemi kaptanı ve güverte zabıtlarının, elektronik seyir teknolojilerini kullanım ve kabullerine yönelik gerçekleşen davranışları üzerinde açıklanamayan %72'lik bir faktör vardır. Bu yüzden sonraki araştırmalarda, TKM esas alınarak oluşturulan araştırma modeline denizcilik mesleğinin ve gemilerin yapısal özelliği dikkate alınarak, farklı değişkenlerin de ilave edilip modelin açıklayıcılığının artırılmasına çalışılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Investigation of Managerial Level Seafarers'
Electronic Navigation Technologies Using
Technology Acceptance Model**

*

Murat Yorulmaz – Serdar Alnıpak
Kocaeli University-Nişantaşı University

The Technology Acceptance Model (TAM) reveals that actual technology use is related to behavioral intentions and this is determined by the intentions to use technology. Although TAM was initially preferred for studies on the use and acceptance of information technologies, it was later preferred to explain the causal relationships between the perceptions, tendencies, attitudes and behaviors of individuals in different cultures and towards the acceptance of different technologies (Schepers and Wetzels 2007, p.90). Furthermore, in accordance with the developing technology, TAM is a model used to reveal the factors that determine the obstacles or facilitators in the acceptance and adaptation of innovative technologies in the sectors, which the necessity of technology is considered. TAM was developed mainly to determine the technological preferences of individuals, to measure their responses and resistances to new technologies, and to predict their behavior and attitudes towards change.

When the literature is examined, it is seen that the most preferred model is TAM, although the acceptance and use of technology have been tested with many models and methods. The purpose of studying from this point of view is to examine and reveal the factors affecting the use and acceptance of electronic navigation technologies of ships' master and deck officers, who are working at the executive level of ships. In this study; TAM, the validity and accuracy of which is accepted in the literature, was taken as a basis to measure the acceptance and usage levels of the ships master and deck officers for electronic navigation technologies on ships and to predict the reactions of ship master and deck officers for new technologies to be applied to the ships in parallel with the technological developments. Therefore, in this study, TAM was preferred due to its strong, understandable and easy applicability power to explain and predict the use of technology, and it was

tested in terms of electronic navigation technologies used by the ship master and deck officers. Electronic navigation technologies (ENT) are used to store, produce, display, transmit and share all kinds of information and data related to the shipping and management of ships; Such as GMDSS (The Global Maritime Distress and Safety System), ARPA (Automatic Radar Plotting Aid) Radar, GPS (Global Positioning System), ECDIS (Electronic Chart Display and Information System), NAVTEX (Navigational Telex), AIS (Automatic Identification System) covers systems. ENT are technologies that facilitate the work processes of seafarers on ships, as well as systems that have significant benefits for ensuring the safety of life and property at sea, as well as for the protection of the sea and its environment.

This study was carried out to investigate and reveal the factors affecting the use and acceptance of electronic navigation technologies, among the masters and deck officers, who are the executive level of ships. For this purpose, Davis et al. (1989)'s TAM was preferred because of its strong, understandable and easy applicability power in explaining and predicting the use and acceptance of technology. TAM was tested for electronic navigation technologies used by ships master and deck officers on ships. For the purpose of the research, the data obtained by survey method from 170 seafarers working on ships belonging to 21 international maritime shipping companies which operate in Istanbul and were analyzed with the structural equation model using SPSS 21 and AMOS 21 statistical package programmes. Although there have been many studies for acceptance of different technologies, the lack of a study on seafarers and electronic navigation technologies is an important deficiency in the literature. Therefore, this study is expected to contribute to the literature. On the other hand, it is also important that this study is based on technologies, used in ships. The fact that most of the studies on TAM are for schools, and the samples are mostly from students and the researched technologies are chosen from system development or office applications is considered as important criticism of these studies.

The research findings show that the research model is a valid and acceptable model and that the variables included in the model explained 28% of the change in the behaviors of ship masters and deck officers towards the use and acceptance of electronic navigation technologies. The path analyzes

carried out revealed that 41% ($R^2 = 0.412$) of the variance in the benefit perceived from the use of electronic navigation technologies by the seafarers at the executive level was directly perceived by 62% ($R^2 = 0.619$) of the variance in the attitude towards use and perceived benefit. It is explained by. In addition, it was found that 73% ($R^2 = 0.734$) of the variance in behavioral intent was determined by perceived benefit and attitude towards use, and six hypotheses tested were supported. The ease of use perceived by the ship's master and deck officers in electronic navigation technologies, the perceived utility (std $\beta = 0.664$; $p < 0.001$) and on the attitude towards use (std $\beta = 0.650$; $p < 0.001$) and on the attitude of the perceived benefit against the use (std $\beta = 0,192$; $p < 0,05$) has a positive effect. In addition, both the perceived benefit (std $\beta = 0.612$; $p < 0.01$) and the attitude towards use (std $\beta = 0.416$; $p < 0.001$) as well as the behavioral intent (std $\beta = 0.527$; $p < 0.001$). It has been determined that it has positive effects on behavior. In other words, the ship master and deck officers perceive the use of electronic navigation technologies as easy to use, and the perceived benefits after use shape their attitudes towards these electronic navigation technologies. The attitude towards usage determines the behavioral intent and the use of electronic navigation technologies in intent. These findings are made for different technologies and sectors in the TAM literature (Hu et al., 1999; Lu, Lai and Cheng, 2006; Kim, Park and Lee, 2007; Gallego, Luna and Bueno, 2008; Teo, Lee and Chai, 2008; Lin , Fofanah and Liang, 2011; Teo, 2009; Teo, Ursavaş and Bahçekapılı, 2012; Ursavaş, 2013; Türker and Türker, 2013; Turan and Haşit, 2014; Roestad, 2016; Kalyoncuoğlu, 2018).

One of the important findings of this study is that the perceived ease of use is basic and the perceived benefit is the secondary determinant in the adaptation and attitudes of the seafarers at the executive level to electronic navigation technologies. This finding is in line with the results of the meta-analysis study conducted by Ritter (2017), whereas the perceived benefit detected in the meta-analysis study conducted by Yousafzai, Foxall and Palister (2007) is more than the ease of use. varies with the result. This difference is due to the difference between the attitudes of employees towards technologies that facilitate their work and the technologies they use while performing their jobs routinely. Because less effort is required for a technology that is easy to understand, employees will be able to complete more jobs with less effort. The perceived ease of use in terms of seafarers is more

effective on the attitude towards usage than the perceived benefit, the expectations of seafarers from electronic navigation technologies and the ease of use of these navigation technologies. Because ship captains and deck officers tend to adapt and use new electronic navigation technologies with less effort. This result is a requirement of the ship's master and deck officers who work for 3-4 or 6 months contracts due to the structural feature of the maritime profession, they have to work in very different ships during their professional life and that every ship they go must have to adapt to the electronic navigation technologies in a short time. Because in the maritime industry, the development of the "standard keyboard" that can be compatible with electronic navigation technologies on each ship to facilitate human-technology compatibility confirms the results of this research. It also shows that the attitude towards use has a significant effect on behavioral intent, and that seafarers at the executive level will continue to use these technologies in the future and will especially prefer easy-to-use electronic navigation technologies. In the maritime industry, many new technological systems have been developed and applied to ships in recent times to achieve navigational, safety, efficiency and effectiveness targets, especially in ship management. The introduction of these technologies into ships is important to understand human-technology interactions better. Therefore, managers in ship enterprises should make practices and trainings that facilitate the use of electronic navigation technologies. In addition, the determination coefficient of the model is high, accordingly, managers in ship enterprises should consider the variables in the model. In other words the fact, that the captains and officers' behaviors towards the use and acceptance of electronic navigation technologies are influenced by perceived ease of use, benefit, attitude towards use and behavioral intentions from these technologies, should be considered in terms of ship and fleet management. In addition to these, it can be said that attention should be paid primarily to easy use and easy comprehensibility for future electronic navigation technologies. However, there is an unexplained 72% factor on the behavior of the ship's master and deck officers towards their use and acceptance of electronic navigation technologies. Therefore, in future studies, the explanatoriness of the research model which will be set on the basis of TAM, can be increased by taking into account the maritime profession and the structural characteristics of the ships and also by adding different variables.

Kaynakça / References

- Bryman, A. ve Duncan C. (2002). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows: A guide for social scientists*. London: Routledge.
- Chao, S-L ve Lin, P-S. (2009). Critical factors affecting the adoption of container security service: The shippers' perspective. *International Journal of Production Economics*, 122(1), 67-77.
- Chin, Y-C. (2016). Consumer acceptance of online complaint forms: An integration of TPB, TAM and values perspective. *Business and Economic Research*, 6(2), 265-279.
- Dasgupta, S., Granger, M. ve McGarry, N. (2002). User acceptance of e-collaboration technology: An extension of the technology acceptance model. *Group Decision and Negotiation*, 11(2), 87-100.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340.
- Davis, F.D., Bagozzi, R.P. ve Warshaw, P.R. (1989). User acceptance of computer technology: a comparison of two theoretical models. *Management Science*, 35(8), 982-1003.
- Fornell, C., ve Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gallejo, M. D., Luna, P. ve Bueno, S. (2008). User acceptance model of open source software. *Computers in Human Behavior*, 24(5), 2199-2216.
- Gefen, D., Karahanna, E. ve Straub, D.W. (2003). Trust and TAM in online shopping: an integrated model, *MIS Quarterly*, 27(1), 51-90.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B.J., ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis*. 7th ed. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
- Hu, L. ve Bentler, P.M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Hu, P. J. H., H. Chen, Hu H., C. Larson, ve Butierrez C. (2011). Law enforcement officers' acceptance of advanced e-government technology: A survey study of COPLINK Mobile. *Electronic Commerce Research and Applications*, 10(1), 6-16.
- Hu, P. J., Patrick YK Chau, Olivia R. Liu Sheng, ve Kar Yan Tam. (1999). Examining the technology acceptance model using physician acceptance of telemedicine technology. *Journal Of Management Information Systems*, 16(2), 91-112.
- Kalyoncuoğlu, S. (2018). Tüketicilerin online alışverişindeki sanal kart kullanımlarının teknoloji kabul modeli ile incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 193-213.

- Kim, B. G., Soon C. P., ve Kyoung, J.L. (2007). A structural equation modeling of the Internet acceptance in Korea. *Electronic Commerce Research and Applications*,6(4), 425-432.
- King, W. R., ve Jun He (2006). A meta-analysis of the technology acceptance model. *Information & Management*, 43(6), 740-755.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. New York, NY: Routledge.
- Kline, R.B. (2005). *Principles and practice of structural equation modelling*. 2nd Ed. New York: The Guilford Press.
- Kurt, E. Ö. (2015). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime bakış açılarının teknoloji kabul modeli ve bilgi sistemleri başarı modeli entegrasyonu ile belirlenmesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(3), 223-234.
- Legris, P., Ingham, J. ve Collerette, P. (2003). Why do people use information technology? A critical review of the technology acceptance model. *Information & Management*, 40(3), 191-204.
- Liao, Z. ve Cheung, M.T. (2001). Internet-based e-shopping and consumer attitudes: an empirical study. *Information & Management*,38(2001), 299-306.
- Lin, F., Fofanah, S.S. ve Liang, D. (2011). Assessing citizen adoption of e-Government initiatives in Gambia: A validation of the technology acceptance model in information systems success. *Government Information Quarterly*, 28(2), 271-279.
- Lu, C-S, Lai K-H. ve Cheng, T. C. E. (2006). Adoption of internet services in liner shipping: an empirical study of shippers in Taiwan. *Transport Reviews*,26(2),189-206.
- MacCallum, R. C., Browne, M.W. ve Sugawara, H. M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling, *Psychological Methods*,1(2), 130-149.
- Mathieson, K. (1991). Predicting user intentions: comparing the technology acceptance model with the theory of planned behavior, *Information Systems Research*, 2(3), 173-191.
- Raykov, T., ve Marcoulides, G. A. (2008). *An introduction to applied multivariate analysis*. New York: Routledge.
- Ritter, N. L. (2017). Technology acceptance model of online learning management systems in higher education: A meta-analytic structural equation model, *International Journal of Learning Management Systems*, 5, 1-15.
- Roestad, V.O.S. (2016). The validity of an extended technology acceptance model (TAM) for Assessing the Acceptability of Autonomous Ships. *Master's thesis*. Høgskolen i Sørøst-Norge.

- Schepers, J. ve Wetzels, M. (2007). A meta-analysis of the technology acceptance model: Investigating subjective norm and moderation effects. *Information & Management*, 44(1), 90-103.
- Sun, Y., Bhattacharjee, A. ve Ma, Q. (2009). Extending technology usage to work settings: The role of perceived work compatibility in ERP implementation. *Information & Management*, 46(6), 351-356.
- Teo, T. (2009). Modelling technology acceptance in education: A study of pre-service teachers. *Computers & Education*, 52(2), 302-312.
- Teo, T., Lee, C.B. ve Chai, C.S. (2008). Understanding pre-service teachers' computer attitudes: applying and extending the technology acceptance model. *Journal Of Computer Assisted Learning*, 24(2), 128-143.
- Teo, T., Ursavas, Ö.F. ve Bahçekapılı, E. (2012). An assessment of pre-service teachers' technology acceptance in Turkey: A structural equation modeling approach, *The Asia-Pacific Education Researcher*, 21(1), 191-202.
- Turan, B. ve Gürkan H. (2014). Teknoloji Kabul modeli ve sınıf öğretmenleri üzerinde bir uygulama. *Alanya İletme Fakültesi Dergisi*, 6(1), 109-119.
- Türker, A. ve Türker, Ö.G. (2013). Turistik ürün satın alma davranışlarının teknoloji kabul modeli ile incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 281-312.
- Ursavaş, Ö., Şahin, S. ve McLroy, D. (2014). Technology acceptance measure for teachers: T-TAM, *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(4), 885-917.
- Ursavaş, Ö. F. (2013). Reconsidering the role of attitude in the TAM: An answer to Teo (2009) and Nistor and Heymann (2010), and Lopez-Bonilla and Lopez-Bonilla (2011), *British Journal of Educational Technology*, 44(1), 22-23.
- Venkatesh, V., and Davis, F.D. (2000). A theoretical extension of the technology acceptance model: Four longitudinal field studies, *Management Science*, 46(2), 186-204.
- Venkatesh, V., Morris, M.G., Gordon B.D. ve Davis, F.D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view, *MIS Quarterly*, 27(3), 425-478.
- Wang, Yi-S. (2003). The adoption of electronic tax filing systems: an empirical study. *Government Information Quarterly*, 20(4), 333-352.
- Yang, H. ve Yoo, Y. (2004). It's all about attitude: revisiting the technology acceptance model. *Decision Support Systems*, 38(1), 19-31.
- Yousafzai, S.Y., Foxall, G. ve Pallister, J. (2007). Technology acceptance: a meta-analysis of the TAM: Part 1. *Journal of Modelling in Management*, 2(3), 251-280.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yorulmaz, M. ve Alnıpak, S. (2020). Yönetici düzeyindeki gemi adamlarının elektronik seyir teknolojileri kullanımının teknoloji kabul modeli ile incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1928-1954. DOI: 10.26466/opus.688259

İş Yeri Adlarının Dil- Kùltür Zemininde İncelenmesi: Develi İlçesi Örneği

DOI: 10.26466/opus.703795

*

Melike Somuncu *

* Siirt University

E-Posta: melike.somuncu@siirt.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9101-3012](https://orcid.org/0000-0002-9101-3012)

Öz

Dil anlaşmayı sağlayan bir araç olup yeryüzündeki insanların duygu ve düşüncelerini ifade etmede önemli bir konumdadır. Toplum, dil ile var olmaktadır ve kültürün yansıtıcısıdır. Bu yansıtma çerçevesinde iş yerlerine verilen adlar da önemli bir konuma sahip olmuştur. İş yerlerine yabancı dilde ad verme eğilimi işletme sahiplerini etkisi altına alan yeni bir akımdır. Bu yeni akımın doğmasında toplumsal yapıya özgü kontrol altına alınamayan değişkenler etkilidir. Bu çalışma üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde dil ile kültür arasındaki ilişki irdelenmiştir. İkinci bölümde iş yeri isimlerinin dile etkilerinden bahsedilmiştir. Ayrıca şimdiye kadar yapılan iş yeri isimleri ile ilgili çalışmalar da zikredilerek bu çalışmaların vardığı ortak noktadan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise küçük bir ilçe olan Develi'deki işletme sahiplerinin iş yerlerine isim verirken nasıl bir yol izledikleri incelenmiştir. İncelenen iş yerleri isimleri hem dil hem kültür bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada dilde kirliliğe yol açan nedenlerin Develi iş yerleri isimlerine yansıtıp yansımadağı dil ve kültür zemininde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Develi, iş yeri adları, dil, kültür

Analysis Of Workplace Names On Language - Culture: Example Of Develi District

*

Abstract

Language is an instrument that provides agreement, and it has an important position in expressing the feelings and thoughts of the people on earth. Society exists with language and reflects culture. Within the framework of this reflection, the names given to the workplaces also have an important position. The tendency to name businesses in a foreign language has been a new trend that has affected business owners. Variables that cannot be controlled under social structure are effective in the emergence of this trend. This study consists of three parts. In the first part, the relationship between language and culture is examined. In the second part, the effects of workplace names on language are mentioned. In addition, studies related to workplace names made up to now have been mentioned and the common point of these studies has been mentioned. In the third part, the way in which the business owners in Develi, a small district, gave their names to their workplaces, was examined by the compilation method. The names of the workplaces examined are dealt with in the context of both language and culture. In the study, it was analyzed on the language and culture ground whether the causes of language pollution reflected on the names of Develi workplaces.

Keywords: *Develi, workplace names, language, culture*

Giriş

Dil-Kültür İlişkisi

Dil, “insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.” (TDK, 2019) olarak tanımlanmaktadır. Sistematik olarak dil, göstergeler dizgesi olup, dizge içindeki her göstergenin dış dünyaya işaret ettiği bir alana sahiptir. Dil için bir dış dünya gerçekliği bulunur ve bu gönderme alanı kültür ile ilişkilidir (Asutay, 2007). Anlaşmayı sağlayan dil, insanın dünyadaki yerini ve değerini belirlemektedir. “Konuşma yeteneği, dolayısıyla dil, insanı insan yapan niteliklerin başında gelir. Onun duygularını, düşüncelerini, isteklerini bütün incelikleriyle açığa vurmasına, yaşamını sürdürebilmesine olanak sağlar.” (Aksan, 2015). Yaşamın her noktasında bulunan dil, toplumdan bağımsız değildir. “İnsanın varlığı dil ile mümkün olduğu gibi, toplumların varlığı da ancak dil ile mümkün olmaktadır. Dil yoksa toplum da yoktur. Dil, bir toplumun kültür kimliğidir” (Ünalın, 2005, s.14). Bu kimlik insanların duygu ve düşüncelerini, hayata bakış açısını, yaşam biçimini aktarmaya olanak sağlamaktadır.

Gökalp’a göre kültür, “Bir milletin dinî, ahlakî, akli, estetik, lisani, iktisadî ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünüdür” (Gökalp, 1975, s.27). Bu bütünlük içerisinde kültür var olur. Var oluş serüveninde kültür, toplumların ayınası işlevini üstlenmektedir. “Kültür sözcüğü dört anlamda kullanılmaktadır: Bilim alanında uygarlık; beşeri alanda eğitim sürecinin ürünü; estetik alanda güzel sanatlar ve maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda üreme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirme” (Güvenç, 1994, s.96). Kültürün en önemli vasfı öğrenilir olmasıdır. Tarihî, sürekli, toplumsal olması da kültürün diğer önemli özelliklerindedir. Kültür, idealleştirilmiş kurallar sistemine sahip olup ihtiyaçları karşılayıcı, doyum sağlayıcı, bütünleştiricidir (Güvenç, 1994, s.101-104). Bir milletin asırlar boyunca oluşturduğu yaşam tarzlarının kodlarını barındıran hafıza işlevi gören kültür, milletlerin algı, tutum ve davranışlarıyla oluşan yaşam biçimi, maddi ve manevi değerler toplamıdır. Bu değerler nesilden nesile aktarılmaktadır (Göçer, 2012, s.50). Değerlerin nesilden nesile aktarılmasının en önemli nedeni insanoğlunun kimlik arayışında millet olarak var oluş serüvenlerini sürdürebilmeleri için milli bir kültüre ihtiyaç duymalarıdır.

Dil bir kültürün gelişip güçlenmesinde, nesilden nesile aktarılmasında önemli bir göreve sahiptir (Güleryüz, 2004, s.124). Bu yüzden kültür denilen maddi ve manevî değerler bütününe öğrenilmesinde baş araç dildir (Devrim, 2004, s.131). "Kültürü değişen bir toplumun dili, düşüncesi, töresi, görevi de değişir" (Akarsu, 1998, s.88-89). Bu yüzden Humboldt'un "ulusun dili ruhudur; ruhu da dili" (Aksan, 2009, s.42) demesi kültürün bir parçası olan dilin, bir milletin en önemli değeri olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Dil, toplumları millet hâline getirir. Fakat insanlar, küreselleşen dünyada daha huzurlu bir hayata sahip olmayı sağlayacak olan her projede bir bütünleşmeye gitse de, bir toplumun millet olmasını sağlayan her türlü duygu ve düşüncede tamamen dillerini muhafaza ve geliştirmeye ihtiyaç duyar (Karamer, 2004, s.1577). Bu ihtiyaç doğrultusunda dünya üzerinde konuşulan diller arasında tamamen saf bir dil var mıdır? sorusuna cevap olumsuz olacaktır. Milletler arası ilişkiler dikkate alınrsa yeryüzünde konuşulan bütün dillerin başka dillerden kelime aldığını, saf dil diye bir şeyin olmadığını söylemek mümkündür (Özkan ve Musa, 2004, s.96). Yalnız Turan, "Türk milleti tarih boyunca türlü din, medeniyet ve coğrafi saha değiştirmiştir. Bu durum Türkçenin de gelişmesine, mühim değişikliklere uğramasına sebep olmuştur. Bununla beraber Türk dili, bünyesindeki hayrete şayan kudret ve hayatiyet sayesinde mücadele ettiği dil ve kültürlerle yalnız mukavemet etmemiş çok kere de zafer kazanmıştır" (Turan, 1980, s.191) diyerek Türk dilini ayrı bir kategoriye sokmakta ve Türk dilinin ve kültürünün daha katıksız olduğunu savunmaktadır. Bu düşünce günümüzde canlılığını nispeten korusa da iş yerlerine isim verilirken izlenen yolda katıksız veya özentisiz bir dil ve kültürle artık karşılaşmadığını söylemek mümkündür. Çünkü kültür ile dil arasında sıkı bir ilişki vardır. Değişen yaşam tarzları kültüre yerleşmekte ve dolayısıyla dilde bazı değişimler meydana gelmektedir. Dilde değişim Türkçenin kurallarından ve yapısından uzak, Türkçeye kimi zaman aykırı olan kullanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil-kültür bağlamında iş yerleri isimlerindeki en dikkat çekici hususiyet de budur.

İş Yerlerine Verilen Adların Dile Etkisi

İş yeri, üretici ve tüketici arasında önemli bir bağ kurma özelliğine sahip olan, tüketim mekânı, pazar ortamının da en önemli organıdır (Sancak vd., 2008, s.159). Herkesin ihtiyaçlarını karşıladığı mağazaların, iş yerlerinin ve diğer

kurumların adları, bir yönüyle insanlara o mekândaki toplumsal iletişimin bir fotoğrafını sunmaktadır (Karademir, 2004, s.1577).

Pek çok işletme sahibi karşılaştıkları sorunlara geçici çözümler aramaktadırlar. Bu da zaman içinde kurum kimliğinde veya iş yeri isminde istenmeyen bir tortu oluşturabilmektedir (Soğancı, 2002, s.11). Bu tortu dil kirliliğinin ta kendisidir. Dil kirliliği “girdiği dile yerleşerek o dilin ses ve yazım kurallarına uyan yerleşmiş ve yabancılığını devam ettiren yerleşmemiş yabancı sözcüklerin hızla yazılı ve sözlü dile girerek yaygınlaşması, kullanım sıklığının artması, Türkçe sözcükler yerine tercih edilmesi, kullanım ve kavram alanlarının Türkçe sözcükler aleyhine genişlemesi, eğitim-öğretim diline, yazılı ve görsel basına, reklam diline yerleşmesidir” (Küçük, 2007, s.505) şeklinde tanımlanabilir.

Dil olmazsa iletişim gerçekleşemez. Dil canlı bir varlık olduğu için yabancı dillerden etkilenmeye açık bir pozisyona sahiptir. Yalnız yabancı dillerden olan etkilenme dilde yozlaşmaya neden olabilmektedir. Yozlaşma “dilin yapı ve işleyişinde var olan yaratıcı, güzelleştirici ve zenginleştirici öz ve özellikleri kaybetme doğrultusunda yol alarak, anlatım gücü bakımından gerileme sürecine girmiş olması” (Korkmaz, 1997, s.129)dır. Bir toplum dilini kaybederse kültürünü ve hatta kimliğini de kaybedebilir. Yalnız diller arasında katıksız bir dile rastlamak imkânsızdır. “Kültürler ve diller arası etkileşim sonucu yeryüzünde konuşulan tüm diller birbirlerinden kelime alışverişinde bulunmaktadır (Özkan ve Musa, 2004). Ama özenti ile kullanım sahasına sahip olan yabancı kelimeler Türk kültürünü sarsacak duruma gelmiştir (Akalin, 2002, s.49). Bir dil, hızla gelişen dünyada bilimsel, teknolojik, ekonomik vb. alandaki üretimlere kendi dilinde bir karşılık geliştiremezse diğer dillerden sözcükler, cümleler almak zorunda kalmaktadır. Dil, yeterince araştırılıp geliştirilemezse diğer dillerin etkisine maruz kalmaya mahkumdur (Zengin, 2017, s.298). Toplum hayatında dil bilincinin çok da var olmadığına birçok göstergesi vardır. Bu göstergelerden biri de iş yerlerine verilen isimlerdir (Şeyda, 2005). İş yerlerine verilen isim, hem işletme sahibinin özel nedenlerle seçtiği hem de alıcıya en kısa yoldan en çok iletiyi ulaştırmayı amaçlayan dil göstergeleridir. (Sancak vd, 2008). İş yerlerine verilen isimlerde işletme sahibi hitap ettiği kitlenin kültürel yapısını da dikkate almak zorunda olduğu için bu isimler toplumun kültürünü yansıtan önemli göstergelerden biri konumuna geçer (Şeyda, 2005, s.79). İş yerlerine yabancı dilde ad verme eğilimi

işletme yöneticilerini etkisi altına alan yeni bir akımdır. Bu akımın doğmasında toplumsal yapıya özgü kontrol altına alınamayan değişkenler etkili olmaktadır (Alkibay, 1996, s.416). Bu değişkenlerin en başında teknoloji ile kültürümüze giren özentili moda karmaşasıdır.

Şimdiye kadar doğrudan bir il veya ilçede yer alan iş yeri Adları ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır: (Akalin, 2002; Alkibay, 1996; Aksel, 1976; Apak, 2014; Arslan vd., 2018; Arvas, 2011; Boyraz, 2003; Börekçi, 1993; Demircan, 2001; Ertane vd, 2005; Gaddar, 2014; Kandemir, 2014; Karademir, 2004, Kartalhoğlu, 2001; Kaya, 2008; Küçük, 2007; Küçük vd, 2008; Köktekin vd, 2006; Mert vd., 2014; Mert, 2009; Sancak vd., 2008; Soğancı, 2000; Şanlı, 1999; Üstünova vd., 2010; Üstünova, 1996; Yaman vd., 2016). Bu çalışmaların sonucunda varılan ortak nokta günlük hayatta yabancı sözcüklerin artmasıyla iş yeri adlarında yabancı sözcük kullanımında artışın görülmesidir. İşyeri adlarındaki bu yabancılaşma serüveni dilimizdeki kirliliğe örnek olabilecek en önemli alanlardan biridir (Mert ve Türkmen, 2015, s.599). Yabancı unsurların iş yerlerine ad olarak verilmesi, yabancı dillere has sembol veya eklerin iş yeri isimlerinde kullanılması bu olumsuzluğu daha da derinleştirmektedir (Gaddar, 2014, s.321). İş yerlerine isim vermede ticari, sosyal, ailevi, kişisel birçok neden olabilmektedir. Bunların yanında dikkat çekme ve özentinin de iş yeri isimlerinin seçiminde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Gaddar, 2014, s.320). İşletme sahipleri, iş yerlerine isim verirken verdikleri ismin dikkat çekici ve akılda kalıcı olmasına dikkat etmektedirler. Hatta yapılan işle ilgili birtakım mesajlar içermesi de önemli bir hususiyet olmaktadır. Bu sebeple daha fazla müşteri çekileceğine inanıldığı için çağrışım gücü yüksek kelimeleri seçmeye özen göstermektedirler (Boyraz, 2003, s.2). Bir iş yerine ne kadar iyi bir isim konulursa, oranın duyulma ihtimalinin ve müşteri kitlesi yoğunluğunun o denli fazla olacağı düşünülmektedir (Arvas, 2011, s.8).

Türkiye genelinde son yıllarda iş yeri adlarının yabancı dillerden alınan sözcüklerden oluşuyor olması ana dilden uzak bir yapılaşmayı gözler önüne sermektedir. Eskiden iş yerlerine daha çok işletme sahibinin adı veya soyadı verilirken artık daha iyi satış yapabilmek ve iş yerlerini ilgi çekici kılmak gibi kaygılardan ötürü soyadları dışında ilginç, kısa, akılda kalabilen isimler tercih edilmektedir. Bir dönem Arapça ve Farsça gramer yapılarının Türkçeye girmesi sorunu günümüzde de İngilizce ile devam ettiği görülmektedir. "Özellikle Osmanlılar zamanında ilmî eserlerin Arapça, edebî ürünlerin de Farsça yazılmasıyla, bu dillerden çok sayıda sözcük ve yapı, Türkçeye girmiş

ve kirlenme süreci, bir bakıma bu dönemde başlamıştır. 16, 17 ve 18. yüzyıllarda âdeta Arapça ve Farsçanın istilasına uğrayan Türkçeye, Tanzimat'la birlikte batı dillerinden bilhassa Fransızcadan pek çok sözcük girmiştir. O dönemdeki Fransızca temayülü, günümüzde yerini İngilizce özentisine bırakmıştır" (Köktekin ve Kara, 2006, s.506). Türkçenin günümüzde İngilizce ile işgal ediliyor olması, sadece kelime alıntılarından ibaret değildir. (Gülsevin, 2006, s.155-156). İş yeri isimlerindeki anlaşılmasız yabancılaşma o denli yaygın bir hâle gelmiştir ki bu durum sosyolojik ve psikolojik olarak da ele alınmalıdır (Gülsevin, 2006, s.147). Moda karmaşası veya moda takıntısı olarak adlandırabileceğimiz bu durum kültürel yozlaşmayı ve dil kirliliğini beraberinde getirmektedir.

Maddi veya manevi çıkarın dildeki yozlaşmayı ileriye götürmesi sorgulanması ve düzeltilmesi gereken bir alandır. Eğer sorgulanmaz ve düzeltilmezse dilden ve kültürden uzak bir yaşam tarzı kaçınılmaz bir sonudur.

Kayseri'ye Bağlı Develi İlçesinin Sosyo - Ekonomik Durumu Hakkında

İç Anadolu Bölgesinin önemli merkezlerinden biri olan Kayseri'ye bağlı Develi ilçesinin 2016 TÜİK raporlarına göre genel nüfusu 64.422'dir. Esnaf ve Sanatkarlar Odası kayıtlarına göre 1450 kayıtlı esnaf bulunmaktadır. Halkın geçim kaynağı daha çok tarım ve hayvancılık olup sadece Develi Ziraat Odasına kayıtlı olan çiftçi sayısı 10.000'dir. İlçede 400 esnaftan oluşan küçük bir sanayi sitesi bulunmaktadır (Somuncu, 2018: s. 16)¹. Bu küçük ilçe ekonomik nedenlere bağlı olarak göç vermeye daha meyilli bir yer iken Kayseri Üniversitesi'nin resmî olarak açılması ve ilçede üniversite bünyesinde bazı fakültelerin yer alması, ilçenin son yıllardaki göç verme potansiyelini zayıflatmış, hatta maden ocağının kurulması ile birlikte ilçenin ekonomisinin canlandığı görülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Tüketici ve üretici / satıcı arasında bir çeşit iletişim aracı olan iş yerlerinin isimlerinde son yıllarda görülen yabancı dillerin etkisi sınır tanımaz bir hâl

¹Ahmet Şükrü Somuncu tarafından 2018 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmış olan *Develi İlçesi Esnaf Dili* adlı tezdeki veriler tamamen esnafların konuştuğu dil ile ilgili olup söz konusu makalede yer alan iş yeri adlarının hiç biri bu tezde yer almamaktadır.

almıştır. Bu çalışmanın amacı, küreselleşmeyle gelen yabancılara ve yabancı dillere özentinin küçük bir ilçe olan Develi'nin iş yeri isimlerinde nasıl bir iz bıraktığının değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme ile iş yeri isimlerinin hem dil hem kültür bağlamında analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

Bulgular

Gıda Sektöründeki İş Yeri Adları

Adana Simit Dünyası (öz. is. + Ar. + Ar.) "İşletme sahibi memleketinin adını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Ali Baba Çorba Salonu* (öz. is. + T. + Far. + Fran.) "İşletme sahibi lakabını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Anadolu Sofrası* (Yun. + Ar.); *Ankara Kadayıf Yufka* (öz. is. + Ar. + T.) "İşletme sahibi memleketini iş yerine isim olarak vermiştir."; *Asmalı Konak Lokantası* (T. + T. + İt.); *Ataman Esnaf Lokantası* (öz. is. + Ar. + İt.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Ayhan Ustanın Yeri* (öz. is. + T. + T.) "İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Bakırdağı Bakkaliyesi* (öz. is. + Ar.) "İşletme sahibinin köyünün adını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Bakırdağı Manavı* (öz. is. + Rum.) "İşletme sahibi köyünün adını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Barış Büfe* (T. + Fran.); *Başarı Baharat* (T. + Ar.); *Benian Pastanesi* (T. + T. + İt. + Far.) "Türkçe isim koyan işletme sahibi dikkat çekici olmak için *beni + an* ismini tercih etmiştir." *Bozkır Gıda* (T. + Ar.); *Börekçim* (T.); *Büyükülüç Kuruyemiş* (T. + T.); *Cafe Gurme* (İng. + Fran.) "İşletme sahibi Türkçe dil kurallarına aykırı olan bu ismi dikkat çekmek ve modaaya ayak uydurmak için iş yerine isim olarak vermiştir."; *Cafe Miss* (İng. + İng.) "İşletme sahibi Türkçe dil kurallarına aykırı olan bu ismi dikkat çekmek ve modaaya ayak uydurmak için iş yerine isim olarak vermiştir."; *Cevizli Gross* (Ar. + T. + İt.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiş ve büyük bir market olduğunu göstermek için gross ismini kullandığını böylece modaaya ayak uyduracağına inanmıştır." *Çarşı Döner* (Far. + T.) "İşletme Develi meydanında yer alması sebebiyle bu isim işletme sahibi tarafından iş yerine isim olarak verilmiştir."; *Çekemoğlu Market* (T. + İng.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Çiftçi Ekmek Fabrikası* (T. + T. + İt.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Çizmeli Kasabı* (T. + Ar.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Develi Et Dünyası* (YA + T. + Ar.) "İşletme sahibi memleketini iş

yerine isim olarak vermiştir.”; *Develi Gross* (öz. is. +İt.) “İşletme sahibi memleketini iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Durak Etli Pide Salonu* (T. + T. + Rum. + Fran.) “İşletme mekân olarak köy otobüsleri durağının yanında olması sebebiyle bu ismi almıştır.”; *Ege Taş Ekmek Fırını* (öz. is. + T. + T. + Rum.) “İşletme sahibi Ege ismi ile dikkat çekmek istemiştir.” *Ehl-i Keyf Kafe* (Ar. + Ar. + İng.) “İşletme sahibi modaya ayak uydurmak amacıyla iş yerine Arapça tamlamadan oluşan bir isim vermiştir.”; *Ekonomik Manav* (Fran. + Rum.); *Emmioğlu Develi Cıvıklısı* (Ar. + T. + öz. is. + T.) “İşletme sahibi daha çok müşteri çekmek için bu ismi iş yerine vermiştir.”; *Emmioğlu Kasabı* (Ar. + T. + Ar.) “İşletme sahibi daha çok müşteri çekmek için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Eseroğlu Kebap Salonu* (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Gözde Lokantası* (T. + İt.) “İşletme sahibi daha çok müşteri çekmek için bu ismi iş yerine vermiştir.”; *Gözde Yöresel Et ve Süt Ürünleri* (T. + T. + T. + Ar. + T. + T.) “İşletme sahibi daha çok müşteri çekmek için bu ismi vermiştir.”; *Güçlü Gıda Pazarı* (T. + Ar. + Far.); *Güldesteler Manavı* (Öz. is. + Rum.) “İşletme sahibi, soy adını işletmeye isim olarak vermiştir.”; *Günebakan Tantuni* (T. + ?) “İşletme sahibi bu mekânı önce kahvaltı salonu olarak açmıştır daha sonra kebab salonu olarak kullanmıştır. Günebakan ile kahvaltı arasında bir ilgi kurmuş olması sebebiyle bu ismi iş yerine vermiştir.”; *İnci Pastanesi* (T. + İt. + Far.); *İnci Tekel* (T. + T.); *Kanlı Kasabın Yeri* (T. + Ar. + T.) “İşletme sahibinin lakabı olan kanlı kelimesi iş yerine isim olarak verilmiştir.”; *Karadeniz Ekmek - Unlu Mamülleri* (öz. is. + T. + T. + Ar.) “İşletme sahibinin Karadeniz bölgesine özgü ekmek üretiyor ve satıyor olmasından ötürü bu ad iş yerine isim olarak verilmiştir.”; *Kardeşler Sebze Meyve Halk Pazarı* (T. + Far. + Far. + Ar. + Far.) “Üç kardeş tarafından açılan bu işletme ismini kardeş olmaları sebebiyle almıştır.”; *Kel Bekirin Yeri* (öz. is. + T.) “İşletme sahibi lakabını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Kemeraltı Develi Cıvıklısı* (öz. is. +T. + T.) “Tarihî konumu sebebiyle bu isim kullanılmıştır.”; *Kısmet Çay Evi* (Ar. + Çin. + T.); *Kısmet Develi Cıvıklısı* (Ar. + T. +T.); *Kolsuzlar Et Market* (T. + T. + İng.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Köşem Kuruyemiş* (Far. + T.) “Mekân olarak Develi meydanının kesiştiği yerde olması sebebiyle bu isim verilmiştir.”; *Lezzet Develi Cıvıklısı* (Ar. + T. + T.) “Müşterinin dikkatini çekmek amacıyla iş yerine bu isim verilmiştir.”; *Mangalçı Paşa Dayı* (Ar. + T. +T.) “İşletme sahibinin lakabının Paşa Dayı olması sebebiyle kebab salonu olan bu mekâna böyle isim verilmiştir.”; *Meydan Kuruyemiş Şekerleme* (Ar. + T.

+ Far. + T.) “Mekânın bulunduğu yer sebebiyle işletmeye böyle bir isim verilmiştir.”; *Milano Pastanesi* (Öz. is. + İt. +Far.) “Modaya ayak uydurmak amacıyla yabancı bir ülkede yer alan bir şehrin adı işletmenin ismi olmuştur.”; *Mutlu Ekmek Fabrikası* (T. +T. + İt.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Onurlife Dining Holl-Restaurant* (Fran. + İng. + İng. + Fran.) “Modaya ayak uydurmak ve dikkat çekici olmak için işletmeye bu isim verilmiştir.”; *Öz Develi Kadayıf Yuşka* (T. + T. + Ar. + T.) “İşletme sahibi memleketini iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Öz Develi Kasabı* (T. + T. + Ar.) “İşletme sahibi memleketini iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Palanın Yeri* (öz. is. + T.) “İşletme sahibi lakabını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Palmiye Pastanesi* (Fran. +İt. + Far.) “Dikkat çekici olmak için işletmeye bu isim verilmiştir.”; *Papatya Market* (Rum. + İng.); *Pınar Et Sitesi* (T. + T. + Fran.) “İşletme sahibi çocuğunun adını mekânına isim olarak vermiştir.”; *Saray Tatlı* (Far. + T.); *Seyrani Unlu Mamülleri* (Öz. is. + T.+ Ar.) “Mekân sahibi Develili halk âşığının adını mekânına isim olarak vermiştir.”; *Seyrani Kırathanesi* (öz. is. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi Develili halk âşığının adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Şifa Çorba ve Sulu Yemek* (Ar. + Far. + Ar. + T. + T.) “Dikkat çekici olmak için işletmeye bu isim verilmiştir.”; *Tekir Et Sitesi* (öz. is. + T. + Fran.) “Erciyes dağının bulunduğu konuma Tekir denmesinden dolayı iş yerine bu isim verilmiştir.”; *Titiz Baharat* (T. + Ar.) “İşletme sahibinin lakabı iş yerine isim olarak verilmiştir.”; *Tokluoğlu Kasabı* (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Tuzcu Tuzsuz Hasan* (T. + T. + Öz. is.) “İşletme sahibinin lakabı iş yerine isim olarak verilmiştir.”; *Uzunyayla Kasabı* (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi köyünün adını iş yerine isim olarak vermiştir.” *Ülüler Ekmek Fabrikası* (öz. is. + T. + İt.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Yalçınlar Market* (öz. is. + İng.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Yeter Gıda* (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Yüzüncü Yıl Kırathanesi* (T. + T. + Ar. + Far.); *Zafer Market* (öz. is. + İng.) “İşletme sahibi babasının adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Zirve Bilardo Salonu* (Ar. + İt. + Fran.) “İşletme sahibi dikkat çekmek için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”

Mobilya Sektöründeki İş Yeri Adları

Ürgüplüler Ticaret-Mobilya (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi memleketini iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Çelen Mobilya* (öz. is. + İt.) “İşletme sahibi soyadını iş

yerine isim olarak vermiştir.”; *Elif Mobilya* (öz. is. + İt.) “İşletme sahibi çocuğunun adını iş yerine isim olarak vermiştir.”

Sağlık Sektöründeki İş Yeri Adları

Eczane 2000 (Ar. + Far. + s.a.) “İşletme sahibi iş yerini 2000 yılında açması sebebiyle iş yerine bu ismi vermiştir.”; *Aydın Eczanesi* (öz. is. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Selma Eczanesi* (öz. is. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Erciyes Eczanesi* (öz. is. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi Erciyes Dağının adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Eren Eczanesi* (öz. is. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Okur Eczanesi* (öz. is. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Develi Eczanesi* (öz. is. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi memleketini iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Şifa Eczanesi* (Ar. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi müşteri ile sağlık sektöründe iyi bir bağ kurmak amacıyla iş yerine bu ismi vermiştir.”; *İlhan Eczanesi* (öz. is. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Hastaneler Eczanesi* (Far. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi mekânının bulunduğu konumdan ötürü bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Kılıç Eczanesi* (öz. is. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Meydan Eczanesi* (Ar. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi mekânının bulunduğu konumdan ötürü bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”

Nalbur-Hırdavat-Yapı Malzemeleri Sektöründeki İş Yeri Adları

Kılıçaslan Elektrik (öz. is. + Fran.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Kardeşler Nalburıye* (T. + Ar. + Far.); *Dörtler Elektrik* (T. + Fran.) “İşletme dört ortak ile açıldığından dolayı iş yerine bu isim verilmiştir.”; *Maraşlıoğlu Hırdavat* (öz. is. + Far. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir, aynı zamanda işletme sahibi Maraşlıdır.”; *Kayhan Ticaret* (Öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir”; *Cengizhan Ticaret-Nalburıye* (Öz. is. + Ar. + Ar. + Far.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Kolay Elektrik* (Öz. is. + Fran.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Özdilek Ticaret* (Öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Yansın Elektrik* (Öz. is. + Fran.) “İşletme sahibi lakabını iş yerine isim olarak vermiştir.”

İnşaat-Emlak Sektöründeki İş Yeri Adları

Gürbüz Emlak (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Ertaş İnşaat* (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi ad ve soyadlarının ilk hecelerini iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Demircioğlu İnşaat* (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Mangal Group İnşaat* (Ar. + Fran. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını ve dikkat çekmek için de group kelimesini iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Süsler Pen* (T. + Far.) “İşletme sahibi ilgi çekici olması için pencere kelimesinin sadece ilk hecesini kullanarak iş yerine isim vermiştir.”; *Fatih Emlak* (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *MGM Kardeşler İnşaat* (öz. is. + T. + Ar.) “İşletme sahibi olan üç kardeş isimlerinin baş harflerini iş yerlerine isim olarak vermişlerdir.”

Giyim-Ayakkabı ve Tekstil Sektöründeki İş Yeri Adları

Elif Çocuk Giyim (öz. is. + T. + T.) “İşletme sahibi çocuğunun adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Kartın Ticaret* (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Mesut Giyim* (öz. is. + T.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Nuray Giyim* (öz. is. + T.) “İşletme sahibi eşinin adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Hisar Giyim* (öz. is. + T.) “İşletme sahibi yer adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Gözde Kundura* (T. + İt.) “İşletme sahibi dikkat çekici olmak için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *İslamoğlu Tekstil* (öz. is. + Fran.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Butik Melike* (Fran. + öz. is.) “İşletme sahibi çocuğunun adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Aygim Ayakkabıcılık* (öz. is. + T.) “İşletme sahibi ayakkabı ve giyim kelimeleri kısaltarak iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Saray Perde* (Far. + Far.) “İşletme sahibi dikkat çekmek için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.” *Elit Perde* (Fran. + Far.) “İşletme sahibi dikkat çekmek için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Damla Perde* (öz. is. + Far.) “İşletme sahibi çocuğunun adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Yaşar Tekstil* (öz. is. + Fran.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Ağca İç Giyim* (öz. is. + T. + T.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Rengarenk İç Giyim* (Far. + T. + T.) “İşletme sahibi dikkat çekici olmak için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Bazaar Giyim* (Far. + T.) “İşletme sahibi dikkat çekici olmak için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *ÇaЯış Giyim* (Far. + T.) “İşletme sahibi tutmuş olduğu futbol takımına özenerek bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Yiğit Giyim* (öz. is. + T.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine

isim olarak vermiştir.”; *Küçüköğlü Ayakkabı* (öz. is. + T.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Ah-sen Kundura* (T. + İt.) “İşletme sahibi dikkat çekici olmak için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *NT Spor* (öz. is. + Fran.) “İşletme sahibinin adı ve soyadının baş harflerini iş yerine isim olarak verilmiştir.”; *Masmas Kundura Giyim* (öz. is. + T.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Eva Butik* (Ar. + Fran.) “İşletme sahibi *eva* isminin anlamından yola çıkarak bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Zeki Kundura* (öz. is. + İt.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”

Kuaför-Berber Sektöründeki İş Yeri Adları

İstanbul Erkek Kuaförü (öz. is. + T. + Fran.) “İşletme sahibi lakabını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Şanel Bayan Kuaförü* (Öz. is. + T. + Fran.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Reform Bayan Kuaförü* (Fran. + T. + Fran.) “İşletme sahibi dikkat çekmek amacıyla iş yerine bu ismi vermiştir.”; *Zeynep Bayan Kuaförü* (öz. is. + T. + Fran.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Cafune Bayan Kuaförü* (Por. + T. + Fran.) “İşletme sahibi Cafune adını bilinçli olarak koymuştur. Cafune sevgilinin saçlarında şefkatle parmaklarını gezdirmek anlamındadır (Erişim Adresi ve tarihi: <https://portekizce-turkce.cevirsozluk.com/ceviri2/35431285-cafune>, 21.05.2020).”; *İsa Erkek Kuaförü* (öz. is. + T. + Fran.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Fatih Erkek Kuaförü* (öz. is. + T. + Fran.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Mavi Boncuk Erkek Kuaförü* (Ar. + T. + T. + Fran.) “İşletme sahibi dikkat çekmek amacıyla iş yerine bu ismi vermiştir.”; *Arkadaş Erkek Kuaförü* (T. + T. + Fran.) “İşletme sahibi müşteri ile yakınlık kurmak amacıyla bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Uğur Erkek Kuaförü* (öz. is. + T. + Fran.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Yaşar Erkek Kuaförü* (öz. is. + T. + Fran.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Makas Kuaför Salonu* (Ar. + Fran. + Fran.) “İşletme sahibi dikkat çekmek amacıyla iş yerine bu ismi vermiştir.”; *Tarzum Erkek Kuaförü* (Ar. + T. + Fran.) “İşletme sahibi dikkat çekmek amacıyla iş yerine bu ismi vermiştir.”; *Salon İstanbul* (Fran. + öz. is.) “İşletme sahibi dikkat çekmek amacıyla iş yerine bu ismi vermiştir.”; *Yeşil Everek Erkek Kuaförü* (öz. is. + T. + Fran.) “Develinin eski adı olan

Yeşil Everek işletme sahibinin memleketi olup, işletme sahibi bu adı memleketi olması sebebiyle iş yerine isim olarak vermiştir." *Fırat Erkek Kuaforü* (öz. is. + T. + Fran.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir."

Eğlence-Oyun ve İnternet Salonları ile Teknolojik Mağaza Sektöründeki İş Yeri Adları

Gazioğlu Bilişim (öz. is. + T.) "İşletme sahibi dedesinin adını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Alp Dijital Reklam* (öz. is. + Fran. + Fran.) "İşletme sahibi çocuğunun adını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Süper Reklam* (Fran. + Fran.) "İşletme sahibi dikkat çekmek için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir."; *Export Bilgisayar* (İng. + T.) "İşletme sahibi dikkat çekmek için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir."; *Statik İnternet Cafe* (Fran. + İng. + İng.) "İşletme sahibi dikkat çekmek için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir."; *Atom Karınca Playstation* (öz. is. + İng.) "İşletme sahibi internette oynanan bir oyun adını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Flash Elektronik* (İng. + Fran.) "İşletme sahibi dikkat çekmek için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir."; *Öztürk Elektronik* (öz. is. + Fran.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Ufuk GSM* (öz. is. + İng.) "İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Efe İletişim* (öz. is. + T.) "İşletme sahibi çocuğunun adını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Musti İletişim* (öz. is. + T.) "İşletme sahibi lakabını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Barış Tekno İletişim* (öz. is. + Fran. + T.) "İşletme sahibi çocuğunun adını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Kılınç Telefon Aksesuar* (öz. is. + Fran. + Fran.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.";

Otomotiv-Oto Malzemeleri ve Oto Tamir Sektöründeki İş Yeri Adları

Kayseri Otomotiv (öz. is. + İng.) "İşletme sahibi memleketini iş yerine isim olarak vermiştir."; *Zirve Oto Yıkama* (Ar. + İng. + T.) "İşletme sahibi dikkat çekmek için bu adı iş yerine isim olarak vermiştir."; *Vefa Group Otomotiv* (Ar. + İng. + İng.); *Tokerler Oto Galeri* (öz. is. + İng. + Fran.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Karadöl Oto Lastik* (öz. is. + İng. + Fran.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Taş Oto Yıkama* (öz. is. + İng. + T.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir."; *Müderri-soğlu Oto Galeri* (öz. is. + İng. + Fran.) "İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir."

Isınma-Soğutma-Su Tesisatçılığı Sektöründeki İş Yeri Adları

Samgan Sobacısı (öz. is. + Mac. +T.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Köseoğlu Soğutma* (öz. is. + T.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Erdem Sıhhi Tesisat* (öz. is. + Ar. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Kaliberler Odun Kömür* (öz. is. + T. + T.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”

Turizm-Otelcilik Sektöründeki İş Yeri Adları

Otel Kattaş (Fran. + öz. is.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Erciyes Hotel* (öz. is. + Fran.) “İşletme sahibi Erciyes Dağının adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Başaran Otel* (öz. is. + Fran.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Çağrı Otel* (öz. is. + Fran.); *Efe Tur* (T. + Fran.); *Öz Develi Tur* (T. + öz. is. + Fran.) “İşletme sahibi memleketinin adını iş yerine isim olarak vermiştir.”

Fotoğrafçılık Sektöründeki İş Yeri Adları

Foto Yılmaz (Fran. + öz. is.); *Foto Yiğit* (Fran. + Öz. is.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Foto Selami* (Fran. + Öz. is.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Foto Yıldırım* (Fran. + Öz. is.) “İşletme sahibi adını iş yerine isim olarak vermiştir.”

Mutfak Eşyaları ve Züccaciye Sektöründeki İş Yeri Adları

Birsen Züccaciye (öz. is. + Ar.); *Salı Pazarı Avm* (T. + Far. + T.) “İşletme sahibi halk pazarının Salı günü olması ve bu pazarda her şeyin ucuz ve oldukça çeşitli olması sebebiyle bu adı iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Akkuş Züccaciye* (öz. is. + Ar.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”; *Gönen Züccaciye Avm* (öz. is. + Ar. + T.) “İşletme sahibi soyadını iş yerine isim olarak vermiştir.”

Tablo 1. Sektörlere Göre İş Yeri Adlarının Analizi

Sektörlere Göre İş Yeri Adları	A	S	L	AA.	MA	KA	DÇ	MAU	S	TKA	KY	Yİ
Adana Simit Dünyası												
Ali Baba Çorba Salonu			×									
Anadolu Sofrası									×			
Ankara Kadayıf Yufka					×							
Asmalı Konak Lokantası										×		
Ataman Esnaf Lokantası		×										
Ayhan Ustanın Yeri	×											
Bakırdağı Bakkaliyesi					×							
Bakırdağı Manavı					×							
Barış Büfe									×			
Başarı Baharat										×		
Benian Pastanesi							×					
Bozkır Gıda									×			
Börekçim									×			
Büyükkılıç Kuruyemiş										×		
Cafe Gurme								×				
Cafe Miss								×				
Cevizli Gross		×										
Çarşı Döner							×					
Çekemoğlu Market		×										
Çiftçi Ekmek Fabrikası			×									
Çizmeli Kasabı			×									
Develi Et Dünyası					×							
Develi Gross								×				
Durak Etli Pide Salonu							×					
Ege Taş Ekmek Fırını							×					
Ehl-i Keyf Kafe								×				
Ekonomik Manav										×		
Emmioğlu Develi Cıvıklısı							×					
Emmioğlu Kasabı							×					
Eseroğlu Kebap Salonu		×										
Gözde Lokantası							×					
Gözde Yöresel Et ve Süt Ürünleri							×					
Güçlü Gıda Pazarı									×			
Güldesteler Manavı		×										

İş Yeri Adlarının Dil- Kültür Zemininde İncelenmesi: Develi İlçesi Örneği

Günebakan Tantuni		x	
İnci Pastanesi			x
İnci Tekel			x
Kanlı Kasabın Yeri	x		
Karadeniz Ekmek - Unlu Mamülleri		x	
Kardeşler Sebze Meyve Halk Pazarı			x
Kel Bekirin Yeri	x		
Kemeraltı Develi Cıvıklısı		x	
Kısmet Çay Evi			x
Kısmet Develi Cıvıklısı			x
Kolsuzlar Et Market	x		
Köşem Kuruyemiş		x	
Lezzet Develi Cıvıklısı		x	
Mangalçı Paşa Dayı	x		
Meydan Kuruyemiş Şekerleme		x	
Milano Pastanesi			x
Mutlu Ekmek Fabrikası	x		
Onurlife Dining Holl-Restaurant			x
Öz Develi Kadayıf Yufka		x	
Öz Develi Kasabı		x	
Palanın Yeri	x		
Palmiye Pastanesi		x	
Papatya Market			x
Pınar Et Sitesi	x		
Saray Tatlı			x
Seyrani Kiraathanesi			x
Seyrani Unlu Mamülleri			x
Şifa Çorba ve Sulu Yemek		x	
Tekir Et Sitesi		x	
Tütiz Baharat	x		
Tokluoğlu Kasabı	x		
Tuzcu Tuzsuz Hasan	x		
Uzunyayla Kasabı		x	
Ülüler Ekmek Fabrikası	x		
Yalçınlar Market	x		
Yeter Gıda	x		

Zafer Market		x		
Yüzüncü Yıl Kıraathanesi				x
Zirve Bilardo Salonu			x	
Ürgüplüler Ticaret-Mobilya				
Çelen Mobilya	x			
Elif Mobilya		x		
Eczane 2000				
Aydın Eczanesi	x			
Selma Eczanesi	x			
Erciyes Eczanesi			x	
Eren Eczanesi	x			
Okur Eczanesi	x			
Develi Eczanesi		x		
Şifa Eczanesi			x	
İlhan Eczanesi	x			
Hastaneler Eczanesi			x	
Kılıç Eczanesi	x			
Meydan Eczanesi			x	
Kılıçaslan Elektrik				
Kardeşler Nalburiye				x
Dörtler Elektrik				x
Maraşlıoğlu Hırdavat	x	x		
Kayhan Ticaret	x			
Cengizhan Ticaret-Nalburiye	x			
Kolay Elektrik	x			
Özdilek Ticaret	x			
Yansın Elektrik		x		
Gürbüz Emlak				
Ertiş İnşaat				x
Demircioğlu İnşaat	x			
Mangal Group İnşaat	x		x	
Süsler Pen			x	x
Fatih Emlak	x			
MGM Kardeşler İnşaat				x
Elif Çocuk Giyim				
Kartın Ticaret	x			
Mesut Giyim	x			
Nuray Giyim		x		
Hisar Giyim			x	
Gözde Kundura			x	
İslamoğlu Tekstil	x			
Butik Melike		x		
Aygim Ayakkabıcılık				x
Saray Perde			x	

Öztürk Elektronik	x		
Ufuk GSM	x		
Efe İletişim		x	
Musti İletişim		x	
Barış Tekno İletişim		x	
Kılınç Telefon Aksesuar	x		
Kayseri Otomotiv			
Zirve Oto Yıkama		x	
Vefa Group Otomotiv			x
Tokerler Oto Galeri	x		
Karadöl Oto Lastik	x		
Taş Oto Yıkama	x		
Müderrişoğlu Oto Galeri	x		
Samgan Sobacısı			
Köseoğlu Soğutma	x		
Erdem Sıhhi Tesisat	x		
Kaliberler Odun Kömür	x		
Otel Kattaş			
Erciyes Hotel			x
Başaran Otel	x		
Çağrı Otel			x
Efe Tur			x
Öz Develi Tur		x	
Foto Yılmaz			
Foto Yiğit	x		
Foto Selami	x		
Foto Yıldırım	x		
Birsen Züccaciye			
Salı Pazarı			x
Akkuş Züccaciye	x		
Gönen Züccaciye Avm	x		

A: Ad yoluyla oluşanlar, S: Soyad yoluyla oluşanlar, L: Lakap yoluyla oluşanlar, AA: Akraba Adları yoluyla oluşanlar, MA: Memleket Adı yoluyla oluşanlar, KA: Konum Adı yoluyla oluşanlar, DÇ: Dikkat Çekmek amacıyla oluşanlar, MAU: Modaya Ayak Uydurmak amacıyla oluşanlar, S: Sebebi olmaksızın oluşanlar, TKA: Tanınan Kişi Adı yoluyla oluşanlar, KY: Kısaltma Yoluyla oluşanlar, Yİ: Yakın İlişki sebebiyle oluşanlar

Tablo 1'den elde edilen sayısal veriler

- 17 adet iş yerine işletme sahibinin adı verilmiştir.
- 48 adet iş yerine işletme sahibinin soy adı verilmiştir.

- 11 adet iş yerine işletme sahibinin akrabalarının adı verilmiştir.
- 14 adet iş yerine işletme sahibinin memleketinin adı verilmiştir.
- 12 adet iş yerine işletmenin bulunduğu konum dolayısıyla isim verilmiştir.
- 37 adet iş yerine işletmenin dikkat çekici olması isteği dolayısıyla isim verilmiştir.
- 10 adet iş yerine işletme sahibinin moda ayakkabı uydurma isteği dolayısıyla isim verilmiştir.
- 21 adet iş yerine işletme sahibi tarafından sebebi olmaksızın isim verilmiştir.
- 2 adet iş yerine işletme sahibi tarafından tanınmış kişiler dolayısıyla isim verilmiştir.
- 5 adet iş yerine işletme sahibi tarafından uydurularak, kısaltma yöntemi ile isim verilmiştir.
- 2 adet iş yerine işletme sahibinin yakın ilişki kurduğu kişiler dolayısıyla isim verilmiştir.

Verilerin Analizi

Ad, soyad, lakap, akraba adı, memleket adı, işletmenin konumu dolayısıyla iş yerlerine verilen isimler çalışmamızın dil bağlamı dışında yer almaktadır. Bu isimler daha çok işletme sahiplerinin gelenek ve göreneğine bağlı kalarak iş yerlerine verdikleri isimler olduğu için küçük ve kapalı bir toplumu barındıran Develi ilçesi için bu gayet doğal bir durumdur. Bu durum ayrıca geleceğe bağlı bir toplumu göstermekte ve teknoloji, kitle iletişim araçları, yabancılar ve yabancı kültürüne / diline olan özentisi gibi dilde yozlaşmaya neden olan sebeplerden etkilenilmemiş olması sevindirici bir durumdur. Türkçe kelimelerin de çoklukla yer aldığı bu ilçenin iş yeri adlarında dikkat çekmek, moda ayakkabı uydurmak veya nedensiz kısaltmalar da yer almaktadır: *Benian Pastanesi*: Türkçe iki sözcükten oluşan bu iş yeri adı dil kurallarına uyulmadan birleşik yazılmış ve iş yerinin ismi sanki yeni bir terimin adımı gibi görünmesine sebep olmuştur. *Ege Taş Ekmek Fırını*: İşletme sahibinin Ege bölgesine atıf yaparak İç Anadolu bölgesinde bulunan bir ilçede dikkat çekmeyi hedeflemiştir. *Emmioğlu Develi Cıvıklısı*; *Emmioğlu Kasabı*: İş yeri Adları işletme sahiplerinin halkla samimi bir diyalog kurma çabasının bir yansımasıdır. Çünkü Anadolu ağızlarında çokça kullanılan emmi sözcüğü yakınlığı

ve samimiyeti yansıtır. Dolayısıyla işletme sahibi bu yolla dikkat çekip müşterileri kazanmayı hedeflemektedir. *Gözde Lokantası; Gözde Yöresel Et ve Süt Ürünleri; Gözde Kundura*: İşletme sahipleri Türkçe bir kelime olan Gözde'yi kullanarak bulunduğu ilçede, beğenilen, üstün tutulan bir mekân olmayı hedeflemiştir. *Günebakan Tantuni*: Türkçe bir isim koyan işletme sahibi mekânını güne başlangıç mekânı olarak düşünüp bu şekilde dikkat çekmeyi hedeflemiştir. *Karadeniz Ekmek-Unlu Mamülleri*: İşletme sahibinin Karadeniz bölgesine atıf yaparak iç Anadolu bölgesinde bulunan bir ilçede dikkat çekmeyi hedeflemiştir. *Lezzet Develi Cıvıklısı*: İşletme sahibi mekânındaki yiyeceklerin lezzetli olduğunu göstermek amacıyla bu ismi koymuştur. *Palmiye Pastanesi*: İşletme sahibi ilçede bulunmayan ve yetişmeyen palmiye ağacının adını iş yerine vererek dikkat çekmeyi amaçlamıştır. *Şifa Çorba ve Sulu Yemek*: İşletme sahibi iş yerindeki yiyeceklerin şifa kaynağı olduğunu düşünerek ve bu yolla müşteri çekeceğini amaçlayarak bu ismi iş yerine vermiştir. *Zirve Bilardo*: İşletme sahibi iş yerinin kalite anlamında en yüksekte, zirve noktada olduğunu bildirmek amacıyla bu ismi iş yerine vermiştir. *Eczane 2000*: İşletme sahibi 2000 yılında bu iş yerini kurmuştur. Dikkat çekmek amacıyla bu isim iş yerine verilse de iş yerinde adı Türkçenin dil kurallarına uymamaktadır. İş yeri adı 2000 Eczanesi şeklinde olmalıdır. *Şifa Eczanesi*: Tıpkı Şifa Çorba ve Sulu Yemek işletmesindeki gibi müşterilerin şifa bulacağı anlayışı sonucunda verilen bir isimdir. *Mangal Group İnşaat*: Bu iş yeri isminde yer alan Mangal kelimesi iş yeri sahibinin soyadıdır. Group kelimesi ise tamamıyla dikkat çekmeyi amaçlayan ve Türkçe dil mantığına uymayan bir kelimedir. *Vefa Group Otomotiv*: Burada iş yerinin adı Arapça Vefa ve Fransızca grup, İngilizce otomotiv adından oluştuğu görülmektedir. Vefa ve otomotiv kelimeleri artık dilimize yerleşen ve Türkçeleşmiş kelimelerdendir. Fakat burada group kelimesinin Türkçeleşmiş hali olan grup biçimi kullanılmayarak bir dil hatası yapılmıştır. En azından bu kelime grup şeklinde düzeltilebilir. *Süsler Pen*: Bu işletme adında en dikkat çekici kısım pencere kelimesinin işletme sahibi tarafından dil kuralı dışında kısaltılarak verilmiş olmasıdır. *Elit Perde ve Saray Perde*: İşletme sahipleri işletmelerinde üretilen perdenin üst düzey bir kesime hitap ettiğini göstermek ve müşterinin kendi özel hissettirmesini sağlamak amacıyla verilen isimlerdir. *Rengarenk İç Giyim*: İşletme sahibinin iş yerinde her çeşit ve her renkten ürünün bulunduğunu göstermek amacıyla verdiği bir isimdir. *Bazaar Giyim*: İşletme sahibi Farsça bâzâr kelimesinden esinlenerek ve bu kelimeyi kendine göre değiştirerek iş yerine isim olarak vermiştir.

Burada, hem kelimenin orijinaline sadık kalınmamış hem de Türkçeleştirilmiş hâli olan pazar kelimesi kullanılmamıştır ve böylece tam bir dil hatası yapılmıştır. *ÇaAşı Giyim*: İşletme sahibi alfabemizde yer almayan bir simgeyi iş yeri adında kullanarak dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Çarşı kelimesinde yer alan /r/ ünsüzünü ters kullanarak Türkçe dil kuralına bir aykırılık oluşturulmuştur. *Ah-Sen Kundura*: Burada Türkçe iki kelimeyi kullanan işletme sahibi Ah ünlemi ile sen zamirini birleştirmiş, iki kelime arasına koyduğu çizgi işareti de dikkat çekiciliği sağlayan bir unsur olmuştur. *Eva Butik*: Türkçe bir kelime kullanmayan iş yeri sahibi, işletme adıyla anlamı arasında bir bağlantı kurmuştur. *Reform Bayan Kuaforü*; *Cafune Bayan Kuaforü*: Her iki işletme ismi de Türkçe olmayıp hem dikkat çekmek hem de modaya ayak uydurmak amacıyla verilmiştir. *Makkas Kuafor Salonu*: Arapça mikass kelimesinden gelen makas kelimesi işletme sahibi tarafından müdahaleye uğrayarak çift k'li kullanılmış ve dil kuralına aykırılığa neden olmuştur. *Salon İstanbul*: İşletme sahibi Türkiye'nin en popüler ili olan İstanbul'u iş yerine isim olarak vermiştir fakat burada dikkat çekiciliği ön plana alsa da Türkçe dil kuralına aykırı bir durum söz konusudur. İşletmenin adı İstanbul Salonu şeklinde olmalıdır. *Süper Reklam*; *Export Bilgisayar*; *Statik İnternet Café*; *Atom Karınca Playstation*; *Flash Elektronik*: Bu iş yeri adlarının yabancı kökenli olup hem dikkat çekmek hem de modaya ayak uydurmak amacıyla işletme sahipleri tarafından verilmiştir. *Cafe Gurme*; *Cafe Miss*: Bu işletme Adları hem Türkçe değildir hem de Türkçe dil kurallarına aykırıdır. Modaya ayak uydurmak amacıyla bu isimler kullanılmıştır. Türkçeleştirilmiş hali olan kafe kelimesi c'li kullanılmış coffee kelimesinden esinlenilmiştir. Türkçe dil yapısına aykırı bir kullanım söz konusudur. *Develi Gross*: Büyük market anlamına gelen Gross kelimesi işletme sahibi tarafından modaya ayak uydurmak amacıyla kullanılmıştır. Kısaltmalarla kurulan iş yeri adlarından *Ertas İnşaat*; *Mgm Kardeşler*; *Aygim Ayakkabıcılık*; *Nt Spor* herhangi bir Türkçe dil kuralına uymaksızın bu isimler iş yerlerine isim olarak verilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Teknolojinin günlük hayatta baş konuk olarak yer almasıyla beraber Türkçe kelimelerle karşılanıp ifade alanı bulabilecek kelimelerin yabancı dillerdeki karşılığı veya tam versiyonu tercih edilmeye başlanmıştır. Bu durum her alanda yansımaları bulurken iş yeri isimlerinde daha da üst düzeye geçtiği

tespit edilmektedir. Develi ilçesinde yer alan iş yeri isimlerinin incelendiği bu çalışmada dikkat çeken dil hususiyetlerini, yapılan dil hatalarını ve bazı önerileri sunmak mümkündür:

Doğrudan Türkçe karşılığı verilebilecek iş yeri adları

İslamoğlu Tekstil ve Yaşar Tekstil, ad ve soy adın verildiği bu iş yeri isimlerinde kültür bağlamında geleneğine bağlı bir toplumun göstergesi ile karşılaşılsa da tekstil kelimesinin Türkçe karşılığı olan dokuma kelimesinin kullanılması daha uygundur.

Geçmişte kullanılan ama şu an yerini başka isimlere bırakan iş yeri adları

Ülkemizde lokanta veya market kelimeleri daha çok kullanılırken bu kelimelerin yerini Restaurant ve Gross almıştır. Lokanta kelimesi İtalyanca Locanda kelimesinden gelse de kelime Türkçeleştirilmiş ve dilimize uydurulmuştur. Fakat restaurant kelimesi Türkçeleştirilmiş hâli restoran olsa da Fransızca'daki karşılığı ile kullanılmaktadır. Develi iş yeri adları içerisinde *restaurant* kelimesini sadece *Onurlife Dining Holl-Restaurant* iş yeri isminde görsek de bu durum ilçenin son yıllarda yeni açılan işletmelere bu tarz isimler verilmesine özendirdiği ve özendireceğini göstermektedir. Diğer işletme isimlerinde lokanta olması bu iş yerlerinin 2000 yılından önce açılması ile ilgilidir. Son yıllarda her yerde olduğu gibi küçük bir ilçe olan Develi'de de market yerine gross kelimesi kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Market eskiden bakkal olan iş yerlerinin büyüğü olarak nitelendirilirken şimdilerde ise gross marketin büyüğü ve daha ucuz olanı olarak nitelendirilmektedir. Ama incelenen gross ismini taşıyan işletmelerde bu ismin veriliş amacıyla bir ilgisinin bulunmadığını tamamıyla daha dikkat çekmek amacıyla konduğunu göstermektedir. Bunun yerine Büyük Market denilmesi en azında dilimize çok daha yabancı ve uzak olan kelimedenden daha uygun bir söz öbeği olabilir, kanaatindeyiz. Eskiden berber olarak kullanılan işletme isimlerine bakıldığında artık berber kelimesinin hiç kullanılmadığını bunun yerine Fransızca kuaför kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Berber kelimesi de Farsça olmasına rağmen geçmişte dilimize uyarlanmış ve yıllarca kullanılmıştır. Fakat şuan

ticari kaygılar, modaaya ayak uydurma gibi nedenler eski, dilimize adapte olmuş kelimeler yerine teknolojiyle dilimize girip yerleşen kelimeleri tercih etme yolundadır.

Kısaltmalarla kurulan iş yeri adları

GSM açılımı “Global System for Mobile Communications” olan Türkçesi, “mobil iletişim için küresel sistem” anlamına gelen cep telefonu iletişim protokolü, AVM açılımı ise “Alış Veriş Merkezi”dir. Bu tarz kısaltmalar da Develi ilçesinde yaygın hâle gelmeye başlamıştır. Kısaltarak kullanma yabancı sözcük veya marka havası kattığı için insanlar tarafından daha talep edilmesini arttırmaktadır. GSM kısaltması tam bir alıntı söz öbeğidir. Bu kısaltmadaki esas sıkıntı telaffuzla ilgilidir. Zaten içeriği yabancı kelimelerle oluşmuş bir söz öbeğini İngilizcenin alfabetinin telaffuzuna göre ele almanın dile de zararı oldukça büyüktür. En azından telaffuz şekli Türkçe olması gerekir. Bu tarz kısaltmaların dikkat çekici olması nedeniyle işletme sahibinin adı ve soyadından oluşan ve günümüzde aslında bir marka ismi olan *NT Spor* da buna bir örnektir. Hem kuruluşu yanlış hem telaffuzu dil kurallarına aykırı bir iş yeri ismidir. Bu kısaltmaların bir başka boyutu da herhangi bir anlam ifade etmeksizin oluşmalarıdır: *Aygim Ayakkabıcılık, Ertaş İnşaat, MGM Kardeşler İnşaat*. Bu üç iş yeri ismi dışında Süsler Pen işletmesinde de pencere kelimesinin herhangi bir dil kuralına bağlı olmaksızın kısaltıldığı ve böyle modaaya ayak uydurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Kelimenin orijinali olan pencere kullanılması daha doğru bir yol olacaktır. Hem kısaltma hem de tamlama hatası yapılarak oluşan iş yeri isimleri de mevcuttur: *Foto Yılmaz, Foto Yiğit, Foto Selami, Foto Yıldırım*. Fotoğrafçılık sektöründe yer alan bu dört iş yeri isimlerinin Yılmaz Fotoğrafçılık, Yiğit Fotoğrafçılık, Selami Fotoğrafçılık, Yıldırım Fotoğrafçılık olarak düzeltilmesi daha doğru olacaktır.

Dil kurallarına aykırı kullanımların yer aldığı iş yeri adları:

Tamlama hataları *Otel Kattaş, Eczane 2000* gibi iş yeri adlarında da dikkat çekmektedir. *Kattaş Otel / Oteli, 2000 Eczane / Eczanesi* şeklinde isimler vermek daha uygun olacaktır. Herhangi bir nedene bağlı olmaksızın sadece yabancı bir marka imajı vermek amacıyla oluşan iş yeri adları da bulunmaktadır: *Bazaar Giyim, Makkas Kuaför Salonu, ÇaRış Giyim*. Bu üç iş yeri ismi de Türkçenin dil kurallarına uymamaktadır. *Bazaar* yerine *Pazar*, *Makkas* yerine *Makas*,

Çarşı yerine Çarşı kelimesi kullanılmalıdır. Group kelimesinin de bir marka imajı verilerek dikkati çekme amacıyla iş yeri isimlerinde yer aldığı görülmektedir. En azından kelime Türkçeleştirilmiş hâli olan grup olarak değiştirilerek kullanılması daha uygun olacaktır. Yapılan bu çalışmayı Atatürk'ün şu cümleleriyle sonuçlandırmak en iyi analiz olacaktır:

“Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir. Öyle istiyorum ki, Türk dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlatabileceği güzel, ahenkli dilimizi kullansınlar” (İnan, 1966, s.90).

EXTENDED ABSTRACT

**Analysis Of Workplace Names On Language -
Culture: 'Example Of Develi District'**

*

Melike Somuncu
Siirt University

Language is an instrument that provides agreement, and it has an important position in expressing the feelings and thoughts of the people on earth. Society exists with language and reflects culture. Within the framework of this reflection, the names given to the workplaces also have an important position. The tendency to name businesses in a foreign language has been a new trend that has affected business owners. Variables that cannot be controlled under social structure are effective in the emergence of this trend. This study consists of three parts. In the first part, the relationship between language and culture is examined. In the second part, the effects of workplace names on language are mentioned. In addition, studies related to workplace names made up to now have been mentioned and the common point of these studies has been mentioned. In the third part, the way in which the business owners in Develi, a small district, gave their names to their workplaces, was examined by the compilation method. The names of the workplaces examined are dealt with in the context of both language and culture. In the study, it was analyzed on the language and culture ground whether the causes of language pollution reflected on the names of Develi workplaces. Systematically, language is a system of indicators, and each field in the system has an area where the indicator points to the outside world. There is an outside world reality for language, and this field of reference is related to culture. The most important reason for the transfer of values from generation to generation is that human beings need a national culture in order to continue their journey of existence as a nation in the search for identity. Changing lifestyles are settled in the culture, and therefore there are some changes in the language. Change in language appears as usages that are far from the rules and structure of Turkish, and sometimes against the Turkish language. This is the most striking feature of workplace names in the context of language and culture. There are many indications that language consciousness does not exist in social life. One of

these indicators is the names given to the workplaces. The name given to the workplaces are the language indicators chosen by the business owner for special reasons and aiming to deliver the most messages to the buyer in the shortest way. Since the business owner in the names given to the workplaces has to take into account the cultural structure of the audience, the names given to the workplace become one of the important indicators reflecting the culture of the society. The uncontrollable variables specific to the social structure are effective in the emergence of this trend. It is the intentional fashion confusion that enters our culture with technology. The absence of names throughout the workplace in recent years, Turkey is composed of words borrowed from foreign languages to a remote settlement reveals the mother tongue. Interesting, short, memorable names other than their surnames are preferred because of concerns such as being able to sell better and making businesses more interesting, while the workplaces were given the name or surname of more business owners. It is seen that the problem of entering Arabic and Persian grammar structures into Turkish for a period continues in English today. It is an area that needs to be questioned or corrected if the material or spiritual interest increases corruption in the language. If it is not questioned or corrected, a lifestyle away from language and culture is an inevitable end. The influence of foreign languages seen in the names of the workplaces, which are a kind of communication tool between the consumer and the producer / seller, has become limitless. The aim of this study is to evaluate the devotion of foreigners and foreign languages coming from globalization by Develi, which is a small district, in the workplace names and to analyze this evaluation in terms of language and culture. The name of the business owner is given to 17 business places. 48 workplaces have been given the surname of the business owner. 11 workplaces are named after the relatives of the business owner. 14 workplaces were named as the hometown of the business owner. 12 businesses have been named because of the location of the business. 37 workplaces have been named because of the desire of the business to be remarkable. 10 workplaces have been named because of the business owners' desire to keep up with fashion. 21 workplaces have been named by the business owner without reason. 2 workplaces have been named because of people who are known by the business owner. 5 workplaces were made up by the owner and named after the abbreviation method. 2 workplaces have been named because of the people with whom the business owner has a close relationship. The names

given to the workplaces due to the name, surname, nickname, relative name, country name, and the location of the business are outside the language context of our study. This is a natural situation for Develi district, which has a small and closed society, as these names are the names given to the businesses by sticking to the tradition and tradition of the business owners. This situation also shows a society that is dependent on its tradition and it is pleasing that it is not affected by the causes of language corruption, such as technology, mass media, and the ambition of foreigners and foreign culture / language. The names of the workplace of this district, where Turkish words are also frequently included, also attract attention, keep up with fashion or abbreviations without reason.

Kaynakça / References

- _____ (2002). *Kültürün ABC'si*. (2. baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akalın, L. S. (2002). Türkçesiz Türkçe: İstanbul tabelaları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2002/1 (601), 48-54.
- Akarsu, B. (1998). *Dil-Kültür bağlantısı*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksel, M. (1976). İstanbul dükkânlarının tabela ve ilanları. *Türk Folklor Araştırmaları*, 17(326), 7765-7767.
- Alkibay, S. (1996). Mağazalarda yabancı işletme adı kullanımına yönelik bir araştırma. *Türk Dili*, 538, 415-422.
- Apak, H. (2014). Suriyeli Göçmenlerin kente uyumları: Mardin örneği [Elektronik Versiyonu]. *Mardin Artuklu Üniversitesi: Mukaddime*, 5(2), 53-70.
- Arslan, A. ve Diyaçoğlu, E. (2018), Ağrı İli Cumhuriyet Caddesi'ndeki iş yeri adlarının dil/kültür ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), 2039-2058
- Arvas A. (2011). İşyeri isimleri üzerine bir araştırma: Van örneği. *Akademik Bakış*, 23, 1-8.
- Asutay, H. (2007). *Dil, kültür ve eğitim*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Baydar, E.(2005). Bu kadarı da fazla: Erzincan tabelaları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 89(640), 359-362.
- Boyras, Ş. (2003). İletişim açısından Sivas'ta ticarî işletme adları. *Millî Folklor*, 15(60), 141-160.
- Börekçi, M. (1993). Dil kültür bağlantısı açısından Erzurum Cumhuriyet Caddesindeki tabelalar. *Yedi İklim Sanat Kültür Edebiyat Dergisi*, 41, 130-132.

- Demircan, Ö. (2001). İş yeri adlarında yabancılaşma. *XIV. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. Adana: Ç.Ü. Basımevi: 4-12.
- Devrim, H. (2004). Popüler kültür ve dil soruşturması. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 57, 130-133.
- Gaddar, Z. (2014). Ödemiş'in iş yeri adları üzerine bir inceleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 319-332
- Göçer, A. (2012). Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 729, 50-56.
- Gökalp, Z. (1975). Türkçülüğün esasları. İstanbul: Sebil Matbaacılık.
- Güleryüz, H. (2004). Dil kirlenmesinin bir başka boyutu: İş yeri adları. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 57, 121-129.
- Gülsevin, G. (2006). Dil kirliliği sorunu:Türkçede yabancı unsurlar sorunu. Gülsevin, G. ve Boz, E. (Ed.). *Türkçenin çağdaş sorunları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güvenç, B. (1994). *İnsan ve kültür* (6. baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İnan, A. (1966). Milliyetin temeli olan dil birliği. *Türk Dili Dergisi*, 182, 90.
- Kandemir, E. (2014). *Denizli'deki iş yeri adları üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Karademir, F. (2004). Diyarbakır'daki mağaza ve iş yeri adları üzerine. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I* (s. 1577-1590). Ankara.
- Kartallıoğlu, Y. (2001). Trabzon Maraş Caddesindeki iş yeri isimleri üzerine. *Trabzon ve Çevresi Uluslar Arası Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu* (Trabzon, 03-05 Mayıs 2001).
- Kaya, D. (2008). *Sivas'ta İşyeri adlandırılmaları ile ilgili bazı tespitler*. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumunda sunulan sözlü bildiri (Kırşehir, 15-17 Ekim 2008).
- Korkmaz, Z. (1997). Günümüzde dil yozlaşması. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 542, 129-138.
- Köktekin, K. ve Kara, F. (2006). Erzurum iş yeri adlarında dil kirliliği. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 660, 519-523.
- Kubbealtı Akademesi. (t.y). *Kubbealtı lugatı*. <http://lugatim.com/> adresinden erişilmiştir.
- Küçük, S. (2007). Dil Kirliliğinin Türkçemize Yansımaları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, XCIV(669), 504-514.
- Küçük, S. ve Serdar, S. (2008). İş yeri adlarındaki batı kaynaklı kelimeler ve Ordu İli Örneği. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 38, 137-155.
- Mert, K. (2009). Mizah algısının pazarlamada bıraktığı tebessüm işyeri isimlerinin içerik analizi. *15.Ulusal Pazarlama Kongresi*, Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Mert, K. ve M. Türkmen (2014). Türkçe biz sana ne yaptık böyle? İş yeri isimleri yabancılaşıyor: Türkiye'nin kültürel değişim yolculuğu. *12. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri*: 599-607.
- Özkan, F., ve Musa, B. (2004). Yabancı dillerin Türkçenin söz dizimi üzerindeki etkisi. *Bilig Dergisi*, 30, 95-139.
- Sancak, Ş. vd. (2008). Dil ve kültür yozlaşmasında Giresun örnekleme. *Karadeniz Araştırmaları*, 16, 101-111.
- Soğancı, E. (2000). *Bir markanın oluşumunda görsel kimliğin etkisi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü.
- Somuncu, A. Ş. (2018). *Develi İlçesi esnaf dili*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Şanlı, C. (1999). Edirne'de iş yeri isimleri üzerine bir araştırma. *Türk Dili*, 567(3), 191-194.
- Şeyda, A. (2005). Dil açısından Kars'taki iş yeri isimleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 77-88.
- Turan, O. (1980). *Tarihî akış içinde din ve medeniyet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Üstünova, K. (1996). Bursa'da tabelâ adları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. 533, 1186-1190.
- Üstünova, M. vd. (2010). İş yeri adlarında Türkçenin kullanımı. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 5(1), 1390-1419.
- Yaman, I., ve Ekmekçi, E. (2016). Türkçenin İngilizce yoluyla melezeleşmesi: Samsun'daki iş yeri ve mekân adları örneği. *Karadeniz Araştırmaları*, 50, 217-229.
- Yıldız, T. (2014). Saussure'den Bakthin'e dil-kültür ilişkisi: Tümü kapsayıcı olgu. *İdil*, 3(11), 115-136.
- Zengin, E. (2017). Türkçenin diğer dillerle etkileşimi ve sonuçları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 293-299.

Kısaltmalar

- Ar.: Arapça
Çin.: Çince
Far.: Farsça
Fran.: Fransızca
İt.: İtalyanca
öz. is.: özel isim
Por.: Portekizce
T.: Türkçe

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Somuncu, M. (2020). İş yeri adlarının dil- kültür zemininde incelenmesi: Develi İlçesi örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1955-1986. DOI: 10.26466/opus.703795

Eğitimin Ekran Üzerinden Teknolojik Dönüşümünde Pandemi Dönemi'nin Etkisi

DOI: 10.26466/opus.777215

*

Esennur Sirer *

* Dr, Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul / Türkiye

E-Posta: esennur.sirer@uskudar.edu.tr

ORCID: [0000.0003.0345.4158](https://orcid.org/0000.0003.0345.4158)

Öz

Teknolojinin ilerlemesi ve dijital uygulamaların yaşam alanına girmesiyle birlikte eğitim alanında da dijitalizasyona geçiş başladı. Bu konuda süregelen çalışmalar teknoloji kullanımını eğitimde yardımcı unsur olarak konumlandırıyor. 12 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmesinin ardından ülkemizde örgün eğitim veren tüm okullar kapatıldı. Bu ani gelişmenin ardından anaokulundan başlayarak, ilkokul, orta öğretim ve üniversiteler bir hafta gibi kısa bir sürede hızla uygulayageldikleri sistemi değiştirip ekranlar aracılığıyla uzaktan dijital eğitime geçti. Örgün öğretimdeki sınıflar sanal uygulamaları ile yer değiştirerek ekranlar aracılığıyla simüle edilmeye başlandı. Gerçek sınıflar yerine işlemsel ikizi devreye girmişti ve sanal sınıflardan oluşan simülasyon evreninde teknoloji kullanımı test edilmeye başlandı. Bu dönemde öğrenciler oyun oynadıkları yada boş vakitlerini değerlendirdikleri ekranları eğitim amaçlı kullanır olmuşlardı. Çalışmanın amacı; iletişim teknolojileri aracılığıyla sanal ortamda simüle edilen eğitim içeriklerinin hangi ekranlar üzerinden deneyimlendiğini araştırmaktır. Bu bağlamda pandemi döneminde dijital ekranlar aracılığıyla oluşturulan sanal sınıflarda yapılan uzaktan eğitim çalışmaları ele alınmaktadır. Araştırmada; anaokulu, ilkokul, orta öğretim ve üniversite öğrencilerinin okulların kapalı olduğu pandemi döneminde, farklı ekranlar üzerinden ulaştıkları eğitim içerikleri ve sanal sınıf uygulamaları görsel materyaller üzerinden inceleyerek betimsel analiz yapılmıştır. Araştırma bulgularında öğrenciler tarafından televizyon ekranından daha çok yeni medya uygulamalarının kullanıldığı gözlenmiştir. Etkileşime açık yeni medyanın kullanım alanlarından birisi de bugüne kadar öne çıkmayan eğitim alanında performatif öğrenmeye uygun yapısıdır. Yeni medya görselleştirme ve simülasyona uygun içeriği desteklemektedir. Böylece kendisinden önce varolan televizyon ekranından daha efektif kullanıma izin vermektedir. 'Akıllı toplum'a kaynaklık edecek yeni nesil örgün eğitime döndüğünde teknolojiyi merkeze alan ve ekranların daha fazla kullanıldığı bir sisteme geçileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital iletişim, televizyon, internet, ekran, simülasyon

Transformation of Education on Screen

*

Abstract

With the advancement of technology and the introduction of digital applications into the living space, the transition to digitalization in education began to take place gradually. Studies on this subject positioned the use of technology played a secondary role in education. Following the declaration of a pandemic by the World Health Organization on March 12, 2020, all schools providing formal education in our country were closed. After this sudden development, starting from kindergarten, primary school, middle school, high school and universities changed their systems in a short period of a week and switched to digital education remotely through screens. Classes in formal education began to be simulated through screens by replacing them with virtual applications. Instead of real classes, the operational twin was engaged and the use of technology started to be tested in the simulation universe consisting of virtual classes. In this period, the students used the screens where they played games or spent their times for educational causes. Purpose of the research; the aim of this course is to investigate on which screens the educational contents simulated in a virtual environment through communication technologies are experienced. In this context, distance education studies in virtual classrooms created through digital screens during the pandemic period are discussed. In the research; descriptive analysis was conducted by examining the educational contents and virtual classroom applications that kindergarten, primary school, secondary school and university students accessed through different screens during the pandemic period when the schools were closed. In this research findings, it was observed that new media applications were used more than the television screen. One of the areas of use of the new media that is open to interaction is its structure suitable for performative learning in the field of education that we didn't know until today. New media supports content suitable for visualization and simulation. Thus, it allows more effective use than the television screen that existed before it. It is thought that when the new generation formal education that will be a source for the 'Smart Society' returns to formal education, a system that focuses on technology and screens are used more.

Keywords: *Digital communication, television, internet, screen, simulation*

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Genel Sekreteri Tedros Adhanom Ghebreyesus, 12 Mart 2020 günü bir basın toplantısı düzenleyerek, Covid-19'u pandemik hastalık ilan ettiklerini açıkladı. Pandemi; dünyada aynı anda yaygın biçimde görülen ve çok sayıda insanı etkileyen bulaşıcı hastalıklar için kullanılan bir terim. Bir hastalık sadece Dünya Sağlık Örgütü tarafından onaylanırsa pandemi olarak adlandırılabilir (Hürriyet, 2020). Bu süreçten itibaren sıkça duyulan 'Pandemi' hayatın her alanını etkiledi, eğitim de bundan büyük pay aldı. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) verilerine göre, 07 Nisan 2020 tarihi itibarıyla, Coronavirüs (Covid-19) pandemisi nedeniyle 188 ülkede okullar kapatıldı. Bu durumdan dünya çapında öğrenci nüfusunun yaklaşık olarak %92'si (1,576,021,818 öğrenci) etkilendi (Can, 2020, s.12).

12 Mart 2020 tarihinde dünyada pandemi ilan edilmesinin ardından dört gün sonra 16 Mart 2020 tarihinden itibaren Türkiye'de tüm okullar kapatıldı ve 23 Mart 2020 tarihinden itibaren de anaokulundan lisansüstü eğitime kadar her kademedeki hızla uzaktan dijital eğitime geçildi. Ani gelişen bu durum karşısında; anaokulları kendi bünyelerinde kurdukları web televizyonları ve web uygulamalarıyla, ilköğretim ve orta öğretimde EBA TV adı verilen ve Milli Eğitim Bakanlığı - TRT'nin işbirliği ile TRT bünyesinde yer alan ayrı ayrı televizyon kanalları ve internet uygulamaları ile, üniversiteler web televizyonları ve web üzerinden görüntülü, sesli katılımı sağlayan çeşitli internet uygulamaları ile eğitim yapmaya başladı. "Milli Eğitim Bakanlığı'nca açıklanan verilere göre, Türkiye'de örgün eğitim alan okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde toplam 18 milyon 108 bin 860 öğrenci" (Anadolu Ajansı, 2020), Yükseköğretim Kurulu'nun istatistiklerine göre 2 milyon 743 bin 631 öğrenci (YÖK, 2020) okullarda örgün eğitim almaktaydı. Pandemi dönemiyle birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de okullarına gidemeyen milyonlarca öğrenci eğitimlerini uzaktan almaya başladı. Böylece yirmi milyondan fazla öğrenci örgün öğretimden bir anda uzaktan dijital eğitime geçiş yapmış oldu.

Dijital eğitime geçiş ve bunun görüntülü gerçekleştirilmesi uzun zamandır üzerinde çalışılan bir konuydu. 2000'li yıllarda dijitalleşme ile hızlanan ve bireylerin yaşamında önemli bir yer edinen görsellik, eğitim alanında da

sıkça başvurulan yöntemler arasında yer almaktadır. Örneğin, görsellik çocuklara okuma öğretilirken kullanılan bir yöntemdir. Normal okumada kullanılanlardan farklı olarak, kelime tanıma yöntemi denilen görsel öğrenmede çocuklar bir kelimeyi resim olarak düşünürler ve direk algı aracılığıyla temsil ettikleri şeyi akıllarında canlandırır. Bu bağlamda, görsel olarak temsil etme, gerçeklikten soyutlama sürecinin bir sonucudur (Ellul, 2017, s.198, 200). Gerçeğin yerine temsilinin konularak gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri uzunca bir süredir uygulanagelmektedir. Dijitale geçişle birlikte uygulama alanı da genişlemiştir.

Gerçeğin bir köken ya da gerçek olmayan modeller aracılığıyla tekrar üretilmesine hipergerçek yani simülasyon denilmektedir (Baudrillard, 2018: 14). Baudrillard tarafından geliştirilen simülasyon kuramında, aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçek, başka bir ifadeyle gerçek süreç yerine işlemsel ikizini koyan bir uzamdan bahsedilmektedir. Bu durumda, gerçek ile hakikat yer değiştirmekte, gerçek sonsuz sayıda üretilebilmektedir. 23 Mart 2020 tarihinden itibaren eğitim alanında gerçek sınıflar yerini sanal sınıflara bırakmış, sanal sınıflarda eğitim ekranlar aracılığıyla simüle edilmeye başlanmıştır. Örgün öğretimde bire bir yaşanan öğrenci öğretmen iletişimi dijital ortamda araya ekranlar konularak simüle edilmiştir. Ekranlar aracılığıyla dijital eğitimin en olumlu tarafı içeriğin yinelenmesi, sonsuz sayıda izlenebilmesidir. Ancak sonsuz sayıda yeniden üretim; gerçeğin biricikliğinin tüm aurası yitip gitmesine neden olmakta (Baudrillard, 2018, s.14,15, kapak), iletişimin o anda orada olabilen biricikliğini yok etmektedir.

Bireysel olarak dijital deneyimin yaşadığı ilk ekran televizyon ekranıdır. Televizyon yaşam alanına girdikten sonra pek çok deneyim üzerinden simüle edilmiştir. Eğitim de bu alanlardan biridir. Türkiye’de okuma yazma seferberliği televizyonda sınıf simülasyonu yapılarak başlatılmış, yaygın üniversite eğitimi televizyondan ders anlatılarak yaygınlaştırılmıştır. Ancak televizyon yapısı gereği bir eğitim aracı değildir. Çünkü televizyon izlemek dikkat ve yoğunlaşma gerektirmez. Sunulan içerikler yüzeyseldir. Televizyon izleyicisi anlam yerine gösteri istemektedir, içinde bir gösteri olması koşuluyla tüm içeriklere tapmaktadır (Baudrillard, 1991, s.12). Televizyon aracılığıyla bilgilendirme de eğlenceli içeriklerle yapılmaktadır. Bu noktada televizyonun eğlenceli olduğu iddiası eğlenceyi herhangi bir deneyimin temsili için doğal format olarak sunmasından kaynaklanmaktadır (Postman, 1994, s.87). Bu nedenle, televizyonun okuma yazma kültürünü geliştirdiğinden söz

edilmesi mümkün görünmemektedir. Postman'a göre; tersine okuma yazma kültürüne saldırmaktadır. Eğer televizyon bir şeyin devamıysa, on beşinci yüzyıldaki matbaanın değil, on dokuzuncu yüzyıl ortasında başlayan telgraf ve fotoğrafın devamı (1994, s. 96) olarak görülmelidir.

Hem sözlü hem de yazılı kültürde iletişim öznelarası bir olgudur. İnsanoğlu uzunca bir süre kendini sözle ifade ettikten sonra yazılı hayata geçilmiştir. Yazı kavramsallaştırmayı sağladığı için bilincin ve öğrenmenin gelişmesinde çok etkileyicidir. Ancak yazı sadece birkaç yüzyıl başat rol oynamış, elektronik iletişim araçları sayesinde insanlar yine konuşur kılınmıştır (Enzensberger, 1979, s.32,33). Geçtiğimiz yüzyıl tek yönlü bir iletişime izin veren kitle iletişim araçlarının öne çıktığı medya ile iletişim (Ong, 2002, s.173) dönemi olmuştur. Radyo ilk iletişim aracı olmasına rağmen televizyon görüntünün gücü nedeniyle öne geçmiştir. Televizyon bir makine olarak gösterileri dört bir yana savurup dağıtmıştır (Baudrillard, 2018, s.15).

"Televizyon sanal bir gerçekliktir. Belli bir andan sonra çocuk kitapların dünyasına dönmekte zorlanacaktır. Televizyon insanlara kımıldamadan oturmayı, çenelerini kapalı tutmayı, dinlemeyi ve elektronik olarak üretilen insan sesi taklitlerinin karşısına geçtikleri zaman duyup gördüklerini edilgen bir biçimde kabul etmeyi öğretir" (Sanders, 2010, s.137). Bir şablon olarak üretilen görsel materyaller bir simülasyondur. Hipergerçek ortamda üretilen bu gerçekler yeni bir gerçeklik düzlemi oluşturmaktadır. "Radyo, televizyon ve daha sonra internet, propogandif etkisi bir yana, etkili bir güç haline gelmesini bu inşa kudretine borçludur" (Karapınar, 2017, s.518). Gerçekten daha gerçekmiş imajı verilerek oluşturulan hipergerçeklik algısı aslında gerçekliğin simülasyonudur. Gerçeğin üretimi arttıkça simülasyon evreni de genişlemektedir.

Baudrillard'ın simülasyon evrenini çözümlemeye kullandığı araçlardan biri televizyondur. "Baudrillard günlük yaşamın yeniden üretimini sağlayan yönüyle televizyonu, simülasyon evrenine ait bir araç olarak değerlendirmiştir" (Önk, 2009, s.201). 1981 yılında "Simülakrlar ve Simülasyon" adlı eserini yayınladığı tarihlerde sadece geleneksel medya ve kitle iletişim araçları vardı. Baudrillard medya ile ilgili çıkarımlarını geleneksel medya üzerinden gerçekleştirse de bugün sayısallaşma ile yaşanan hızlı değişime ışık tutmuş, simülasyon kuramında teknolojiyi önemli bir yere koymuştur. Baudrillard'a göre; "imgenin yok oluşu dijitalle geçişle birlikte tamamlanmış" (Baudrillard, 2012,

s.18), sistematik bir şekilde yok olmuştur. Gelinek noktada; iletişim artık iletişim araçları boyutundan sistem boyutuna ulaşmıştır. Bireyler internet üzerinden etkileşimli bir biçimde iletişim kurmaktadır. Özellikle sosyal ağlar üzerinden gerçekleştirilen iletişim artık yaşamın bir parçası olmuştur. İnternet üzerinden iletişim 1990'lı yıllarda başlasa da internet aracılığıyla kişiler arası iletişimin başladığı 2000'li yıllar teknolojik anlamda etkileşimin başlangıcı sayılmaktadır. Bu dönemde kişiler arası ilişkiler sosyal ağlar aracılığıyla internet ortamına taşınmış, sanallaşmıştır. "Sosyal ağlar web tabanlı olarak çalışırlar ve teknolojik alt yapıları yine bu teknolojinin uygulamalarına dayanır" (Altunay, 2015, s.42). Karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği uygulamalar; fotoğraf, video, ses ve yazılardan oluşan içeriklere sahiptir. "Bu noktada sosyal medya tabirinde geçen sosyal olanın aslında ontolojik olarak bir sosyallikten değil bir simülasyon olarak sosyallikten bahsettiği söylenebilir...Şu haliyle de ne sosyaldır ne de medya bu ikisinin birleşimi olarak ortaya çıkan farklı bir şey; bir simülakrdır" (Metin ve Karakaya, 2017, s.116,117).

Simülasyon, "gerçeğin tüm verilerine sahip olan ama gerçek olmayan şeydir" (Önk, 2009, s.202). Sosyal medyada oluşturulan içeriklerde de teknoloji yardımıyla gerçeğin yerine onun tüm verilerine sahip sanal konulmaktadır. "İnsanlar etkileşimli, asenkron, zaman ve mekândan bağımsız bir iletişim ortamında akışlara dâhil olmakta, ilerleyen teknoloji sayesinde türlü yetenekler kazanmış araçlar ile gündelik rutinlerini gerçekleştirmektedir" (Özel, 2018, s.67-68). Günümüzde teknik ile görsellik, birçok açıdan birbirine benzer hale gelmiş, görüntüye çok fazla işlev yüklenmiştir (Çakır, 2014, s.105). "Hiçbir teknik, görsel boyutu olmadan varolamayacağı" (Ellul, 2017, s.225) için görsel boyut öne çıkarılmakta ve görseller ekranlar aracılığıyla yansıtılmaktadır. "Ekranın karşısına geçer geçmez, metin artık metin olarak değil de görüntü olarak algılanmaktadır. Görüntünün akışkan maddesinin içine girilmekte ve bu görüntü değiştirilmeye çalışılmaktadır" (Baudrillard, 2002, s.163). Teknolojinin altyapıyı desteklemesiyle birlikte görüntülerin akış hızı artmış, böylece bireylerin içeriklere ulaşması kolaylaşmıştır. Bu dönemde içeriklere yani görüntüye ulaşmak için televizyon ekranının yanına bilgisayar, tablet ve telefon ekranı da eklenmiştir. Baudrillard'ın sözünü ettiği gerçeğin üretilen bir şey olduğu fikridir. Şu anda istenilen her şey ekranlar aracılığıyla insana bir gerçeklik gibi gösterilebilmektedir (Karapınar, 2017, s.518). Yani simülasyon sanal dünyaya geçişin penceresi olan ekranlar aracılığıyla yapılmaktadır. Bu

pencerelerin genişlemesi, simülasyon evreninin genişlemesiyle birlikte artmaktadır.

Dijital Eğitim Ekranları

Teknik kusursuzluk, toplumsal kusursuzluğa örnek olmaktadır. Bundan sonra toplumsal yaşamda hiçbir şey rastlantısal olmayacaktır. Yüzyıllardır süregelen ve günümüzde hızlandırılmış evresi yaşanan, devrimci özelliğe sahip toplumsallaşma böyle bir anlam ifade etmektedir (Baudrillard, 2018, s.60). Teknolojik gelişme toplumsal gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Yaşamın her alanında teknolojinin değiştiriciliği ve dönüştürücülüğünün etkileri görülmektedir. Teknoloji ile dolayımlanmış eğitim anlayışına geçişin örnekleri uzunca bir süredir test edilmektedir. Bunun Türkiye'deki ilk örnekleri TRT'de TRT okul projesi ile 1983 yılında başlamış (youtube, 2020), televizyon o yıllarda başlatılan okuma yazma seferberliğine katkı sağlamıştır. Ardından açık lise ve üniversiteye yönelik açık öğretim dersleri yine kamu kurumu olan TRT ekranında izleyici ile buluşmuştur. O dönemde bant kayıt olarak yapılan dersler bugün pandemi döneminde sıkça başvurulan asenkron eğitimin temelini oluşturmuştur. Daha sonra internet teknolojilerinin sağladığı avantajlar ile önce bilgisayar ortamında ders verilmeye başlanmış, daha sonra bağlantı hızlarının artması ve mobil cihazların gelişimi ile mobil eğitime doğru evrilmiştir (Yamamoto ve Altun, 2020, s.25). Bir simülasyon aracı olan televizyon harici dijital ekranlar da eğitim alanında kullanılmaya başlanmıştır.

Simülasyon ekranlarından televizyon, simülasyonun amacına en çok hizmet eden araçlardan biri olmuştur. Dünyayı eve getiren televizyon ekrandan gerçeğin yerine gerçeğin sesinin ve görüntüsünün deneyimlenmesini sağlayan bir hipergerçeklik sunmaktadır. Televizyon keşfedildiği günden bugüne kadar yayılımını arttırarak yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Sürekli ürettiği yapay gerçeklikle gerçeğin yok olma sürecine katkıda bulunmuştur. Televizyon erişimi kolay olan bir iletişim aracıdır. Türkiye'de televizyon sahipliği oranı %94,3 gibi yüksek bir orandır. Türkiye'de günlük televizyon izleme süresi ise; 3 saat 34 dakikadır (RTÜK, 2019, s.29,99).

Ancak televizyonun eğlence içeriklerinden oluşan akışında eğitim programlarına sıkça rastlanmamaktadır. Bu nedenle, pandemi döneminde eğitim içerikli programlar için ayrı kanallar açılmıştır. Pandemi döneminde televiz-

yondan yürütülen eğitim faaliyetinin tek yönlü ve kitlesel bir eğitimi amaçladığı görülmektedir (Can, 2020, s.28). Televizyon iletişim alanında kolay ulaşılmasının dışında öğrenciler için eski bir mecra olarak kalmış, eğitim çağındaki öğrencilerin isteklerine cevap verememiş, anında iletişim ve geri bildirim konusunda yetersiz kalmıştır. IPTV denilen ve geri bildirim için internet protokolü televizyonculuğu da altyapı ve donanım eksikliği nedeniyle yeterli ilgiyi görememiştir. RTÜK araştırmasına göre; “evlerinde televizyon izlemek için bulunan bağlantılara bakıldığında; %79,3’ünün Uydu/Karasal Anten, %13,4’ünün Kablolü Televizyon, %9,4’ünün Dijital Platform ve %0,6’sının IPTV bağlantısı bulunduğu saptanmıştır” (2019, s.102). Pandemi döneminde de öğrenciler sahip oldukları uydu/karasal anten ya da kablolu televizyon aracılığıyla eşzamanlı olarak televizyondan verilen dersleri izlemişler, geri bildirim ve asenkron (eş zamansız) izleme yapabilecekleri IPTV yeterli yayılım alanı bulamadığından eğitim için çözüm olamamıştır.

Yeni medyanın en önemli özelliği etkileşimli olması ve geribildirimlere anında cevap verebilmesidir. Bu durum televizyonun izlenirliğini etkilemektedir. Türkiye’deki internet kullanım oranlarına bakıldığında; son yıllarda televizyon seyretme oranını geçtiği gözlemlenmektedir. “Türkiye’deki 16-64 yaş arası kullanıcılar günde 7 saat 29 dakika internet kullanmaktadır. Türkiye’nin 2020’deki internet penetrasyonu ise yüzde 74 seviyesindedir. Türkiye internet penetrasyonu konusunda dünyada ilk sıralarda yer almıyor olsa da, yüzde 59 seviyesindeki dünya ortalamasından çok daha yukarıda görünmektedir” (We Are Social Digital, 2020). Ayrıca telefon ve tablet gibi mobil ekranlar zamandan ve mekândan bağımsız izleme olanağı sağladığı için internet kullanımını arttırmaktadır.

RTÜK’ün yaptığı araştırmaya göre; Türkiye’de gençlerin internet kullanım oranlarının yüksekliği göze çarpmaktadır. İnternet kullanımı 15-24 yaş arasındaki bireylerde %89,7 oranındadır. Araştırma sonuçlarına göre mobilitenin de özellikle eğitim çağındaki gençler arasında yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye’de mobilitiyi sağlayan telefon, tablet ve bilgisayardan izlenen televizyon yayınlarının aylık ortalama gün sayısının yaşlara göre dağılımına bakıldığında, 15-24 yaş grubundakilerin ayda ortalama 1,1 gün, 25-34 yaş grubundakilerin 0,9 gün, 35-44 yaş grubundakilerin 0,7 gün, 45-54 yaş grubundakilerin 0,3 gün, 55-64 yaş grubundakilerin 0,2 gün olduğu (2019, s.116,139) belirlenmiştir.

Son verilere göre; dünyada 7 Milyar 750 Milyon insan yaşamaktadır, bunun 4 milyar 540 milyonu internet kullanıcısı, 3 milyar 800 milyonu da sosyal medya kullanıcısıdır” (We Are Social Digital, 2020). Her geçen gün internet kullanımında artış gözlenmesi çocukların ve gençlerin internet kullanımını işaret etmektedir. Şu anda eğitim alan öğrenciler yaş olarak internetin bulunuşundan sonra doğan yani ‘dijital yerli’ olarak adlandırılmaktadır. Doğal olarak internet erişimleri fazla ve olanaklarından yararlanma kapasiteleri yüksektir. Bu durum yaşamlarında ve eğitimlerinde teknolojiyi ve yeni iletişim olanaklarını kolaylıkla benimsemelerini sağlamaktadır. “Etkileşimli beyaz tahtalar, tabletler, akıllı telefonlar, arama motorları ve sosyal medya platformları dahil olmak üzere çeşitli teknolojilerin kullanımı yeni dijital teknolojilerin eğitime getirdiği geniş kapsamlı ve genellikle dikkat çekici değişiklikler eğitim alanında yer alan çok kişinin ilgi alanındadır” (Zahn, vd., 2019). Bu durum pandemi döneminde öğrencilerin dijital ekranlar yoluyla eğitime yönlendirilmelerinde kolaylık sağlamıştır.

Yeni Medya ile Etkileşimli Öğrenme

İnternet ağları üzerinden ses ve videoların eş zamanlı iletiminin (streaming) mümkün kılınması yayıncılık açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Akış (stream) sabit ve sürekli bir şekilde veri aktarımı için kullanılan teknik olarak tanımlanmaktadır. İnternetin bir video platformu olarak kullanılması ile birlikte televizyon için üretilmiş içeriklerle birçok araca ulaşabilirliğinin önü açılmıştır (Özel, 2018, s.81). Radyo, televizyon, gazete gibi geleneksel medya araçları dışında kalan ve internet ortamındaki tüm medya içeriklerini kapsayan Yeni Medya, olanakları ve sınırları bakımından sürekli gündemdedir.

Yeni iletişim döneminin en önemli özelliklerinden birisi etkileşimdir. Etkileşim, sayısallaşma ve Yeni Medya ile birlikte ortaya çıkarak teknolojik gelişmelerle de bağlantılı biçimde iletişim kavramına kattığı değişimle hem yayıncılık hem de içerik kavramlarını değiştirmiştir (Bolat, 2020, s.118). 2006 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve RTÜK tarafından Türkçeleştirilerek yayınlanan İnternet Okuryazarlığı El Kitabı'nda; “web sitesi hazırlanması, bilgi araştırılması, e-posta kullanılması, dijital sohbet hizmetleri, haber grupları, dijital veri tabanları, dijital müzik görüntü ve oyun, blog, çevri-

miçi alışveriş yapılması, e-vatandaş olmak ve uzaktan eğitim için faydalanılması Yeni Medya'nın kapsamında gösterilmiştir" (Binark ve Bek, 2010, s.211,212).

Yeni Medya'nın içinde yer alan ve 2000 sonrası yaşam alanına giren Sosyal Medya bireysel anlamda içerik oluşturulmasına ve bu içeriklerin yayılımına imkân sağlamıştır. "Eğitim aracı olarak sosyal medya, simülasyonlarla eğitimlerin görselleştirilmesi ve hayata yakınlaştırılması anlamında olumlu işlevlere sahiptir. Bugün hemen hemen her düzeyde açık ve uzaktan eğitim imkânlarının lokal ya da global olarak internet üzerinde ve son dönemlerde de Sosyal Medya üzerinde bulunduğu tanık olmaktadır" (Metin ve Karakaya, 2017, s.119). Sosyal Medya eğitim olanakları ve öğrenme için bir takım fırsatlar sağladığı gibi riskleri de bünyesinde barındırmaktadır. Etkileşimli öğrenmede öğrenci kendi çalışma stilini ve temposunu kendi belirleyebilmektedir. Kendi kendine öğrenme öğrenciye seçme olasılığı tanıdığı ve ilgi alanlarına yönelik keşiflere açık olduğu için daha motive edici olabilmektedir. Görselliğin yoğun olduğu bu öğrenme biçimi geri bildirimde de oldukça uygundur. Ancak farklı ekranlardaki farklı enformasyon odaklanmayı ve kavramayı engelleyebilmektedir. Çok fazla enformasyon uyarısı yüzeysel bilgi edinilmesine sebep olabilmekte, "derin okuma"yı engellemektedir. Bilginin serbestçe ulaşılabilir olduğu da bir yanılgıdır çünkü bilgiye ulaşmanın yolu bilinmezse temel bilgiye ulaşamayabilir (Van Dijk, 2018, s.349,350).

Fırsatlar	Riskler
• İnteraktif öğrenme	. Tutarlılık ve tartışma eksikliği nedeniyle parçalanma
-Doğrudan güdümlene	. Dikkatin ve odağın dağılması
-Keşfederek ve deneyimleyerek öğrenme	. Çoklu görev illüzyonu
-Sunum tipi seçenekleri	. Bilginin serbestçe ulaşılabilir olduğu illüzyonu
-Görselleştirme ve simülasyon	
-İçerikle doğrudan diyalog	
• Bütünleyici öğrenme	
-Yeni veri türlerinin ilavesi	
-Veri türleri ve iletişim modlarının bütünleştirilmesi	
-Birleşik öğrenme	

Şekil 1. Yeni Medya ile Öğrenme Kaynak: (Jan Van Dijk, 2018)

Televizyonda yapılan eğitim programlarında bir simülasyon aracı olarak televizyonun çekiciliği kullanılmaktadır. Televizüel anlatımlarında basitlik

ve açıklığın yanı sıra görüntüsel materyallerle ve ayrıntılarla desteklenmesinin payı büyüktür (Aziz, 1977, s.38). Televizyon uzun bir süre insanların yaşamında ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Yeri geldiğinde bilgilendirmiş, bazen duygulandırmış, çokça da kişiye yalnız olmadığını hissettirmiştir. Televizyon söylemini eğlence içerikleriyle doldurarak evdeki bireyin vaktini doldurmuştur. Ancak televizyon ekranı vermek isteği şeyi sınırlandırmakta çerçevelemekte, oluşturduğu çerçevelerle izleyicilerin düşünsel yapısı çerçevelemeye çalışmaktadır (Akmeşe, 2020: 211). Diğer ekranlar denilen bilgisayar, tablet ve telefon yaşam alanına katıldığında, televizyonun aslında sınırladığı alan nedeniyle etkileşiminin yüksek olmadığı keşfedilmiştir.

Dört ekrandan kullanıcısı ile buluşan Yeni Medya kısa sürede benimsenmiş ve televizyon ekranının eski medya olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Yeni Medya'nın etkileşimliliği alışılana kıyasla daha aktif ve daha bağımsız bir öğrenme yolu yaratmakta, performatif öğrenmeyi simüle etmektedir (Van Dijk, 2018, s.346). Araştırmalar, çocukların ekranlardan ziyade kitaplardan bilgi alma olasılığının daha yüksek olduğunu gösterse de, ekran ile öğrenme öğrenci memnuniyetini %91, başarısını da %82 arttırmakta, çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Bunlar:

- **Aralıklı öğrenme:** Ezberlemeyi optimize etmek için algoritmalar ve tekrar kullanma,
- **Anında geri bildirim:** Bildiriler % 92 doğrulukla ve öğretmenlerden daha hızlı bir şekilde derecelendirilebilir,
- **Kendi hızında öğrenme:** Bir öğrencinin performansını izleyerek ve kişisel ihtiyaçlarına göre yönlendirir (Jones, 2020).

Bu yenilikçi teknoloji, eğitimcileri daha iyi öğrenme için yeni stratejilerle donatırken aynı zamanda iş yüklerini de azaltmaktadır. Bugüne kadar öğretmen odaklı öğrenme medya araçlarının kullanımıyla şekil değiştirmiştir. Öğrenciler Yeni Medya'nın özelliklerini kullanarak zamandan ve mekândan bağımsız eğitim faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Bir süredir anaokulundan yüksek öğretime kadar eğitimin her kademesinde bu değişim sürmektedir. Şu anda örgün eğitime yardımcı olarak işlev gören dijital geçiş yeni bir sürecin başlangıcını işaret etmektedir. Bu anlamda okulun ve öğretmenin tanımını yeniden yapılacak, yaptığı faaliyetler rehberlik hizmeti olarak işlev görmek üzere yeniden düzenlenecektir. Van Dijk, eğitim sisteminin dönüşmesi anlamına gelen bu durumun tamamlanması için tahminen iki veya üç nesil geçmesinin gerekeceğini söylemektedir (2018, s.346).

Günümüzde eski ve yeni medyanın, medya yapımcılarının ve tüketicilerinin etkileşim halinde olduğu bir yakınlaşma kültürü dönemi yaşanmaktadır. Bu durum medya tüketicilerinin yararınadır, ancak durumu fark etmek ve lehte kullanmak önemlidir (Jenkins, 2018, s.385). Yoksa eğitim alanında teknolojinin belirgin etkilerinin ötesinde toplumsal yaşamı biçimlendirici etkilerini (Aydoğan vd., 2005) görmezden gelmek, teknolojinin tamamen nötr bir alan olarak ifade edilmesi anlamına gelir ve eleştirel yaklaşımın önünü kapatır. Bu bağlamda; 'eski'ye göre şekil, içerik ve yapı olarak değişiklikler içeren yeni medyanın hem olumlu hem de olumsuz özellikleri mevcuttur (Arda, 2020: 2939). Eğitimde geleceği derinden yaklaşılan bilgi teknolojileri belirleyecektir ancak bu teknolojilerin doğru kullanımı yetenekli ve özverili öğretmenlerin ellerindedir. Erişimin kolay olduğu yeni bilgi teknolojileri eğitim sürecini büyük ölçüde geliştirmektedir. Önemli nokta, öğretmenlerin ve ebeveynlerin ortak çabalarıyla teknolojinin doğru kullanımını özendirme olmalıdır. Yoksa üstel artış hızıyla karşı konulamaz bir teknoloji öğrencileri toplumla âlâkasız hale getirebilir (Williams, 2002, s.65).

Çocuklar ve gençler dünyadaki tüm internet kullanıcılarının üçte birini oluşturmaktadır. Bu nedenle ebeveynlerinden daha hiper bağlantılı ve dijitalle yatkın olmaları şaşırtıcı değildir. 1.400 eğitimcinin katıldığı bir ankette, ankete katılanların çoğunluğu geleceğin sınıflarının kişiselleştirilmiş öğrenmeye odaklanacağına inandıklarını söylemiştir (Jones, 2020). Türkiye'de 2019 yılında yapılan bir araştırmada; çocukların ortalama olarak günde 2 saat 18 dakika televizyon izledikleri saptanmıştır. Ancak çocukların sadece %40'ı sadece televizyon ekranını kullanmaktadır. %60'ı Youtube, %39'u Facebook, %24'ü de WhatsApp gibi Sosyal Medya mecralarını kullandığı tespit edilmiştir (Tuğrul, 2019). Çocukların ekran kullanım oranının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun olumluya döndürülmesi gerekmektedir. Avrupa Komisyonu'nun Avrupa'daki okullarda dijital eğitim konulu raporuna göre Türkiye; Belçika, Litvanya, Hollanda, Bosna Hersek ve İzlanda ile birlikte dijital eğitim sistemiyle ilgili stratejisi olmayan altı ülkeden biri (Eurydice Report, 2019, s.82) olarak görünmektedir.

Amaç ve Yöntem

12 Mart 2020 günü Covid-19'un pandemik bir hastalık ilan edilmesinin ardından Türkiye'de 23 Mart 2020 tarihinden itibaren örgün eğitimin her kademesinde uzaktan eğitime geçilmiş ve eğitim ekranlar aracılığıyla tamamen dijital

olarak yapılmaya başlanmıştır. Çalışmanın amacı; simülasyon kuramı perspektifinde iletişim teknolojilerinin eğitim içeriklerini dönüştürücü etkilerini ele almaktır. Pandemi döneminde 23 Mart 2020 ile 24 Nisan 2020 tarihleri arasındaki bir aylık bir sürede sanal sınıflar aracılığıyla yapılan uzaktan eğitimin hangi ekranlar kullanılarak simüle edildiği araştırılmıştır.

Bu bağlamda; okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim olmak üzere eğitimin farklı kademelerinde dijital geçiş sürecinin niteliksel açıdan ele alındığı bir çalışma gerçekleştirilmiş, rastgele seçilen ve incelenen görsel malzemeler betimsel analiz yöntemiyle yorumlanmıştır.

Çalışmanın sonunda ekranlar aracılığıyla gerçekleştirilen dijital eğitim konusunda durum tespiti yapılmış, gelecekte olası uygulamalar için yol gösterici olacağı düşünülerek konuyla ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Bulgular ve Değerlendirme

World Education Blog'da yayınlanan verilere göre; dünyadaki 138 ülkede yaklaşık 1,3 milyar çocuk ve genç okulların kapatılmasından etkilendi. Bu durum dünya nüfusunun %80'ini etkiledi (2020). Pandeminin etkisinin azalmaya başlamasıyla birlikte "6 Nisan'da Japonya, 15 Nisan'da Danimarka, 20 Nisan'dan itibaren Norveç, Mayıs ayının ilk haftası itibarıyla Almanya ve Çin kademeli olarak okulları yeniden açmaya başladı. Diğer taraftan ise pandemi ile boğuşan İtalya gibi bazı ülkeler bu öğretim yılını kapattıklarını açıkladılar" (Çelik, 2020).

Pandemi döneminde uzaktan eğitim programları planlamak ve tüm paydaşları harekete geçirmek için devlet kurumları, ebeveynler, öğrenciler, öğretmenler ve yöneticiler olmak üzere hedeflenen tüm gruplar için uzaktan eğitim konusunda farkındalık kampanyaları veya iletişim stratejileri başlatıldı. Çin, Arjantin, Kosta Rika, Fransa, Hırvatistan, İran İslam Cumhuriyeti, Kore Cumhuriyeti, Peru, Senegal, Ruanda, Tayland, Meksika, Suudi Arabistan, İspanya ve Vietnam gibi ülkelerde öğretmenler ve öğrenciler arasındaki iletişimi sürdürmek amacıyla eğitim için ayrılan televizyon kanalları dışında sürekli öğrenme için çevrimiçi platformlarını ve mevcut internet uygulamaları devreye sokuldu. Çin'de düşük gelirli ailelere sahip öğrencilere bilgisayar desteği, öğrencilere mobil veri paketleri ve telekomünikasyon sübvansiyonları sağlandı. Fransa'da öğrencilere eğitim döneminde kullanmaları için bilgisayar temin edildi. Birleşik Arap Emirlikleri'nde öğretmenler ve öğrenciler

için eğitimlerinde herhangi bir zorlukla karşılaşmaları durumunda teknik destek hattı oluşturuldu. Amerika Birleşik Devletleri'nin Washington eyaletinde, okulların çevrimiçi öğrenme hizmetleri sunması için adil erişim sağlandı. Portekiz'de, tüm öğrencilere evden internet erişimi ve ücretsiz postane hizmetleri sunuldu.

Bazı ülkelerde öğrencilere teknolojik destek yanında eğitimlerini yürütmeleri için kolaylıklar da sağlandı. Örneğin, Çin bazı sınavları çevrimiçi gerçekleştirdi. Japonya ve Tayland'ta sınava katılanların güvenliğini sağlamak için bir kerede sınırlı sayıda öğrencinin sınava alınması gibi özel düzenlemeler yapıldı. İspanya, Kore Cumhuriyeti ve Vietnam'da okul takvimleri kayıp günleri de kapsayacak şekilde ayarlandı. Amerika Birleşik Devletleri'nde Florida ve Washington gibi bazı eyaletlerde, 2019-2020 öğretim yılı için tüm sınavlar iptal edildi. Şili'de öğretim kadrosunda olanlar dijital eğitim konusunda çevrimiçi öğretim ve yönetim üzerine web seminerleri düzenleyerek deneyimlerini paylaştılar (World Education Blog, 2020).

Türkiye'de yapılan uygulamalar; okul öncesi uygulamalar, ilköğretim uygulamaları, ortaöğretim uygulamaları, yüksek öğretim uygulamaları olarak farklı kademelerde değişik şekillerde uygulandı. Aşağıda yer alan fotoğraflar rastgele örneklem methodologyyla seçilmiş ve betimsel analiz yapılmıştır.

Okul Öncesi Eğitim Uygulamaları

Fotoğraf 1 Anaokulu öğrencisinin zoom uygulaması ile yaptığı ders.

Türkiye'de altı yaşının altında olan anaokulu çağındaki öğrenciler, Milli Eğitim Bakanlığı'nun zorunlu eğitim programı kapsamında olmadığı için ailelerinin yönlendirmesi ile özel ya da devletin çatası altında hizmet veren çeşitli anaokullarında okul öncesi hazırlık eğitimlerini almaktadır. Pandemi döneminde internet erişimine sahip anaokulu öğrencilerine EBA canlı sınıf uygulaması ve okullarının internet sayfaları aracılığıyla günün belli saatlerinde eğitim verilmiştir. Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi, öğrenciler daha önceden aynı sınıfları paylaştıkları öğretmenleri ve arkadaşlarıyla bilgisayar ekranı aracılığıyla görüşmekte, sanal sınıflarında keyifli vakit geçirmektedir. Okulların kendi web sayfaları ya da 'zoom uygulaması' üzerinden aynı ekranda buluşturulan öğrenciler sanal ortamda birbirlerini görerek iletişim kurmaktadır. Yaptıkları ödevler öğretmenleri tarafından internet üzerinden kontrol edilmekte sanal ortamda yapılan paylaşımlar öğrenciler için ilgi çekici ve eğlenceli kılınmaktadır. Anaokulu öğrencileri tarafından gerçek olarak algılanan sanal sınıf ortamı öğrenciler için simulakr'dır. Fotoğrafta görüldüğü gibi, sınıfta olduğunu düşünerek parmak kaldıran öğrenci gerçek ortamın dijital ikizinde ekran üzerinden dijital eğitimi deneyimlemektedir. Anaokulu çağında eğitimin simülasyonunu yapan öğrenciler için gelecekte bu tür uygulamalara alışmak zor olmayacaktır.

Ancak fotoğrafta görülen anaokulu öğrencisi gibi, öğrencilerin bu etkileşime sahip olabilmesi için üzerinden iletişim kuracakları bilgisayar ya da tablet gibi bir ekrana ve video akışına izin veren internet erişimine sahip olması gerekmektedir. Bu da aileler için bir maliyettir. Dünya ile etkileşimi sağlayan televizyon ve bilgisayar ekranları kullanımı belirli bir maliyet gerektirmektedir (Bajcsy, 2002, s.7). Yani isteyen dilediği anda bu hizmetten faydalanamamaktadır. Bu durum teknoloji dolayımı eğitim hizmetinden faydalanma konusunda fırsat eşitliği olmadığı konusuna da dikkat çekmektedir.

İlköğretim Uygulamaları

Her öğrencinin internet erişimi bulunmadığı göz önüne alınarak, Milli Eğitim Bakanlığı 23 Mart 2020 tarihi itibarıyla kamu kurumu TRT'nin üç ayrı kanalından televizyon ekranı aracılığıyla öğrencilerin canlı ders işlemlerini sağlamıştı. Bir hafta sonrasında sanal sınıflar internet ortamına taşınarak EBA üzerinden derslerin tekrar izleme olanağı da sağlandı. Böylece bu yeni yolculukta eğitim devlet eliyle dijital ekranlara taşınmış oluyordu. Millî Eğitim

Bakanı Ziya Selçuk, 28 Mart 2020 tarihinde yaptığı açıklamada; teknolojik Eğitim Bilişim Ağı (EBA)'nın televizyon ve internet aracılığıyla öğrencilere hizmet verdiğini açıklamıştı:

"Bu, hepimiz için yeni bir deneyim, yeni bir yolculuk, yeni bir durum...Entegre uzaktan eğitim yaklaşımıyla, bir; TRT EBA TV yayın programlarını, iki; EBA'yı internet üzerinden öğrencinin kendi başına kullanımını, üç; öğretmen ve öğrencinin buluşabileceği EBA Canlı Sınıf uygulamasını devreye alıyoruz" (MEB, 2020).

Fotoğraf 2 İlköğretim öğrencisinin EBA TV ile yaptığı ders (Bianet, 25.03.2020).

İlkokul, ortaokul ve lise öğrencileri TRT'nin üç farklı televizyon ekranından belirlenen saat dilimleri içerisinde derslerini takip edebilmektedir. İnter-netten etkileşimli öğrenmenin olmadığı durumlarda; "öğrencilere eğitim içeriğinin iletilmesi için televizyon, radyo, podcast, DVD ve öğrenme paketleri gibi diğer yöntemler kullanılmalıdır. Bu içeriğin öğrencilere tepki ve etkileşim için fırsat sağlamak üzere tasarlanması gerekir. Ayrıca öğretmenler tarafından yeterli derecede rehberlik ve destek olmaksızın, öğrencilerin kendi kendilerine çevrimiçi öğrenme dünyasında yol bulabilmeleri çok düşük bir ihtimaldir" (Reimers ve Schleicher, 2020, s.8,21). Uzaktan sanal eğitim alan öğrenciler için öğretmenlerin rehberliği önem arz etmektedir. Çünkü bilginin

serbestçe dolaştığı ve arandığı anda doğru bilgiye ulaşılabilir olduğu bir illüzyondur.

Fotoğraf 3 İlköğretim öğrencisinin EBA TV ile yaptığı ders.

Her evin baş köşesinde konumlandırılan televizyon pandemi döneminde her öğrenciye günde en az iki saat ayrılmak durumunda kalmıştır. Ayrıca ergonomik olarak da öğrencilerin sınıfta ders işleme modunda olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda; televizyon ekranından ders anlatımı didaktik kalmakta, eğlenceli içeriklerle ve görsellerle sürekli süslenmesi gerekmektedir. Fotoğraftaki öğrencinin dersi kitabından da rahatlıkla takip edebilmesi ve not alabilmesi için okuldaki sırasına benzer ayrı bir düzeneğe ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Televizyon yaşam alanına girmesinden bu yana eğlence içeriklerinin yer aldığı, genellikle ailece izlenegelen bir kitle iletişim aracı olduğu için ses sistemi olarak kişiselleştirmeye çok fazla uygun değildir. Bu nedenle öğrencilerin televizyondan canlı ders takip ettikleri zaman diliminde evde yapılan gürültü ve hareket konsantrasyonlarını bozabilmektedir. Aileler çocuklarının rahat çalışabilmesi için özel yaşam mahallerini terk etmek durumunda kalabilmekte ya da sınıf ortamının yaratılabilmesi için ev işlerini öteleyip, sessizlik sağlamaktadır.

Belirlenmiş yayın saatlerinde izleme zorunluluğu haricinde EBA TV hemen her öğrencinin ulaşabileceği teknolojik yapıdadır. Yaklaşık bir yüzyıldır

varlığını sürdüren televizyon dünyadaki tüm evlere girmiş bir ekrandır. RTÜK verilerine göre; Türkiye’de televizyona sahiplik oranı yaklaşık %95 (2019, s.29) olduğu için Milli Eğitim Bakanlığı’nun örgün eğitim alan büyük bir öğrenci grubuna bu ekrandan eğitim vermeye başlaması kapsayıcılığı açısından etkili bir hamle olmuştur.

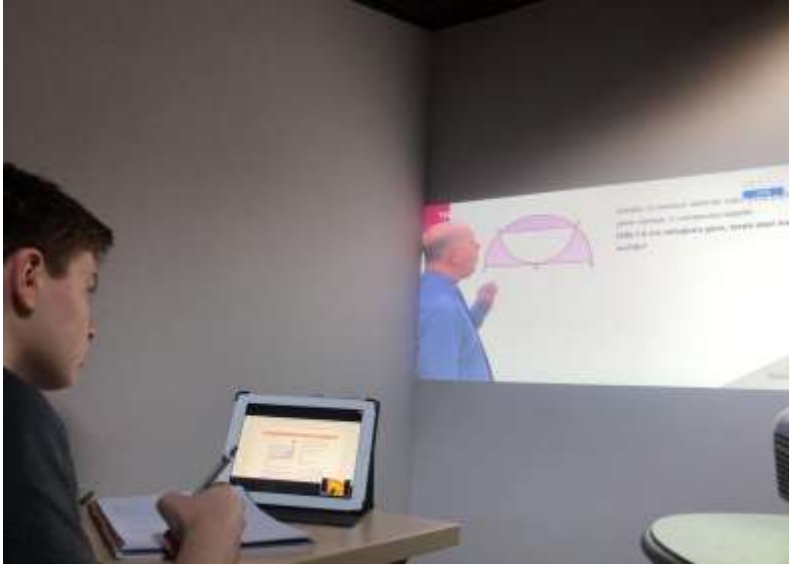
Ortaöğretim Uygulamaları

Fotoğraf 4 Ortaöğretim öğrencinin EBA TV ile yaptığı ders (Bianet, 25.03.2020).

Milli Eğitim Bakanlığı dijital eğitime geçilen ilk bir aylık süreçte bin saatin üzerinde yayın yaptığını açıklamıştır. “eba.gov.tr’nin yanı sıra uzaktan eğitim yapılan EBA TV İlkokul’da son 29 günde 337 saat, EBA TV Ortaokul’da 29 günde 341 saat, EBA TV Lise’de ise 28 günde 400 saat olmak üzere toplam 1078 saat yayın yaptığını” (Hürriyet, 2020) belirtmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı orta öğretimde pek çok temel dersi TRT işbirliği ile orta okul ve lise olarak iki ayrı kanaldan yayınlamıştır. Televizyon ekranı etkileşimi en az olan ekrandır. Bu nedenle televizyon izlerken ikinci yada üçüncü ekran kullanılarak etkileşim sağlanmaktadır. Çoklu ekran özellikle gençler tarafından daha fazla kullanılmaktadır. “Çoklu ekran kullanımının yaşlara göre dağılımına bakıldığında, sırasıyla %28,2 oranıyla 15-24, %24,7 oranıyla 25-34, %20,1 oranıyla 35-44, %14 oranıyla 45-54 ve %9,4 oranıyla 55 ve üstü yaş grubunun yer aldığı görülmüştür. Başka bir deyişle, yaş düştükçe çoklu ekran kullanımı artmaktadır” (RTÜK, 2018, s.153).

Fotoğraf 5. Ortaöğretim öğrencinin EBA TV internet uygulaması ile yaptığı ders.

EBA TV'deki içeriklere erişim sadece televizyon ekranı değil, internet vasıtasıyla diğer ekranlar üzerinden de gerçekleştirilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptığı bir araştırmada; 23 Mart - 30 Nisan haftasında "EBA'nın 1.2 milyar kez tıklandığını, bunun yüzde 66'sının mobil cihazlar, yüzde 29'unun bilgisayar, yüzde 5'inin tablet üzerinden gerçekleştirildiğini, EBA'yı aktif kullanan öğrenci sayısı 6 milyon 90 bin 383, öğretmen sayısı ise 900 bin 188" olduğunu belirtmiştir (Hürriyet, 2020).

Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi internet üzerinden EBA TV'ye erişim sağlayan öğrenciler kullandığı ikinci ekran olan tablet yada akıllı telefon ile sosyal medya uygulamaları aracılığıyla öğretmenleri ve arkadaşlarıyla etkileşime geçebilmektedir. Etkileşimli olmadığı için televizyon ekranında ders anlatan öğretmene sormadığı sorularını ikinci ekrandan kendi öğretmenine yönlendirebilmektedir. Öğrencilerde yaş ilerledikçe teknolojik araçları kullanım becerisi ve sahiplik oranının arttığı gözlenmektedir. Fotoğrafta projeksiyon aleti vasıtasıyla ekranı istedikleri boyutta kullanabildikleri de gösterilmiştir. Simülasyon evrenindeki öğrenciler ikinci ekran üzerinden hem sanal sınıfı hem de etkileşimi deneyimlemektedir.

Yüksek Öğretim Uygulamaları

Türkiye’de 23 Mart 2020 Pazartesi gününden itibaren uzaktan eğitim kapasitesine sahip olan bütün üniversitelerde dijital imkânlar ile uzaktan öğretim süreci başlatılması karara bağlanmıştır (Yamamoto ve Altun, 2020: 29). 2018-2019 öğretim yılında 69 devlet üniversitesinde uzaktan eğitim merkezi yer almaktadır. “YÖK verilerine göre ise, halen Türkiye’de 123 üniversitede UZEM (Uzaktan Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi) bulunmaktadır. Bu sonuç, YÖK’ün verilerine göre, Türkiye’de 207 Üniversitenin henüz 84’ünde UZEM bulunmadığını ortaya koymaktadır” (Can, 2020, s.35). Ayrıca varolan UZEM’in internet altyapısı da aynı anda bütün öğrencilerin erişimine olanak sağlayacak yapıda olması gerekmektedir.

Üniversitelerin uzaktan erişim imkânı sağlamalarının yanında öğrencilerin uzaktan erişime ulaşmaları da önemlidir. Pandemi döneminde üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada; öğrencilerin sadece %63’ünün evinde internet bağlantısı bulunduğu, %66’sında bilgisayar veya tablet bulunduğu tespit edilmiştir. Yani öğrencilerin üçte birlik bölümü bilgisayar ve tablete sahip değildir. Öğrencilerin uzaktan erişimli eğitimlerini %64’ünün bilgisayar veya tabletlerinden; %32’sinin akıllı telefonlarından sürdürdüklerini; %23’ü ise uzaktan eğitime katılmadıkları bulunmuştur (Karadağ ve Yücel, 2020, s.3).

Fotoğraf 6 Üniversite öğrencilerinin 'e-learning online' üzerinden yaptığı ders (Anadolu Ajansı, 17.03.2020)

Üniversite öğrencileri için karşılıklı konuşma ve tartışma olanaklarına sahip olması ilerideki yaşamlarına ışık tutması ve birey olarak konumlandırılmaları için önem taşımaktadır. Bu nedenle yüz yüze iletişimin ekranlar aracılığıyla yapıldığı pandemi günlerinde bir takım internet uygulamaları kullanılmaya başlanmıştır. Bu uygulamalar üniversite bünyesinde kapalı kaynak uygulamaları olabildiği gibi bilindik uygulamalar da olabilmektedir. Bunlar üniversitelerin uygulayageldikleri sistem ile entegre olabilen internet uygulamalarıdır. “Google Meet, Google Hangout, Zoom, Cisco Webex, Biglbutton gibi çevrimiçi video konferans uygulamaları çevrimiçi canlı video eğitim uygulamaları olarak kullanılmaya başlanmıştır” (Yamamoto ve Altun, 2020, s.33).

Fotoğraf 7 Üniversite öğrencilerinin 'zoom' uygulaması ile yaptığı ders.

Fotoğrafta eğitimci ve öğrenciler “zoom uygulaması” üzerinden ders işle-mektedir. Öğrenciler hocalarının yetkisi ile sanal sınıfa görüntülü ve sesli katılabilmekte, karşılıklı iletişimde bulunabilmektedir. Ekran düzeni istenilen şekilde oluşturulabilmekte, hoca anlatacağı dersle ilgili görselleri öğrencileri ile eş zamanlı paylaşabilmektedir. Söz alan öğrenciler ekranda sırasıyla görünmekte, yine hocanın yönlendirmesi ile ekran paylaşımı yapılabilmektedir. Bu uygulama özelinde katılımcı sayısı yüz kişiye kadar çıkabilmektedir. Dersi planlayan hoca daha önceden öğrencilerine bu ekrandan derse katılabilmeleri için link göndermekte, öğrenciler de bu link aracılığıyla kolayca derse dâhil olabilmektedir.

Canlı olarak gerçekleştirilen sanal sınıf uygulaması katılmayan öğrencilerin izlemesi için kayıt edilmekte, verilen linkten istenildiği zaman istenilen ekrandan tekrar izlenmesi mümkün olmaktadır. Teknoloji dolayısıyla öğrencilere bir olanak daha sağlanmakta, sanal ortamda senkron yada asenkron işlenen derslere istenildiği zaman istenilen yerden ve istenilen ekrandan ulaşılabilmektedir. Üniversiteler kendi içlerinde derslere katılım ve tekrar izlenmesi yoluyla sanal sınıf uygulamalarından alınan verimi sayısal verilerle analiz etmeye çalışmaktadır. Bu durum her ne kadar niteliksel analize uzak olsa da sınıf simülasyonları özellikle üniversitelerin gelecekteki yapılanmasına ışık tutacak gibi görünmektedir.

Sonuç

12 Mart 2020 tarihinde başlayan pandemi dönemiyle birlikte sadece sağlık alanı değil, yaşamın hemen her alanı etkilendi. Milyonlarca kişiyi etkileyen alanlardan birisi de eğitimdi. Dünya çapında yaklaşık 1,5 milyar, Türkiye’de de yaklaşık 20 milyon öğrenci bu dönemde örgün eğitim aldıkları okullarından ayrı kaldı. Pandemi sürecinin iki haftayı geçmesinin ardından dünyada olduğu gibi Türkiye’de de senkron (eşzamanlı) yada asenkron (eş zamansız) sanal sınıf uygulamaları ile uzaktan eğitim sürecine hızla geçildi. Dünyanın hemen her ülkesinde öğrenciler için eğitim alabilecekleri ulusal televizyon kanalları açıldı. Ancak etkileşimi ve geri bildirimini sınırlı olan bu yayınlar öğrenciler için yeterli değildi. Bu dönemde Yeni Medya ile eğitim olanakları uzaktan çevrimiçi eğitim için bir çözüm olarak ortaya çıkmıştı. Öğretmenler ve öğrenciler ilişkilerini dijital ortamdaki eğitim platformları ve sosyal medya uygulamalarını kullanarak sürdürdü.

Yaşanan pandemi döneminde eğitimde dijitalizasyona geçişin hızlanması, eğitim sisteminin teknoloji bağlamında yeniden yapılandırılmasının önünü açmış görünmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilân edilmesinin ardından kısa sürede eğitimde dijitale geçiş konusunda farklı uygulamaların hayata geçirildiği gözlemlendi. Görüntünün ve internet uygulamalarının öne çıktığı bu dönemde, Baudrillard’ın simülasyon evrenindeki gibi, teknoloji ile dolayınlanmış yeni eğitim içerikleri oluşturuldu, bu içerikler ekranlar aracılığıyla test edildi. Yani teknoloji aracılığıyla eğitime erişimin simülasyonu yapıldı. Pandemi ile birlikte Baudrillard’ın sözünü ettiği gerçeklikten tamamen farklı bir gerçeklik gerçeğe yaklaştırıldı ve çok fazla kişiyi

kapsayan bir simülasyon yaşandı. Gerçeklik dijital ekranlardan gerçekçi biçimde sunuldu. Pandemi dönemi ile birlikte uzaktan eğitim ilgi çekici hâle geldi. Öğrenciler tarafından pandemi dönemi öncesinde boş vakit geçirme ve eğlence içeriklerine ulaşmak için kullanılan ekranlar eğitim aracı haline dönüştürüldü.

Bu ekranlardan ilki televizyondur. Tüm dünya devletleri ile birlikte Türkiye'de eğitim içeriklerine bütün öğrencilerin ulaşabilmesi için ulusal eğitim kanalları açmıştır. Televizyonun hemen her evde olması yani yaygınlığı uzaktan eğitim açısından ilk tercih edilen mecra olmasını sağlamıştır. Televizyonun en önemli özelliği görselliğidir. Görüntünün gücü iletişim çağının belirleyicisi olmuştur. İletişim çağının en önemli unsuru iletişim araçlarıdır. İletişim araçları sayesinde dünyanın her yerine ulaşılması mümkün olmuş, pek çok alanda kullanılmıştır. Eğitim alanında da uzun yıllardan bu yana kullanılmaktadır. Dolayısıyla eğitim alanında uzaktan erişim konusunda tecrübeler bulunmaktadır. Türkiye'de 1980'li yıllarda okuma yazma seferberliği ile başlayan süreç daha sonra üniversite öğrencileri için açık öğretim dersleriyle devam etmiş ve televizyon üzerinden asenkron eğitimin temelleri atılmıştır.

“OECD'nin 2020 raporuna göre; Arnavutluk, Brezilya, Yunanistan, Kosova, Karadağ, Fas, Türkiye ve Vietnam'da her dört öğrenciye bir (oran = 0.25) veya daha az bilgisayar düşmektedir” (Reimers & Schleicher, 2020: 21). Bu veriler erişim olanağı nedeniyle televizyon ekranının önemini işaret etmektedir. Televizyon; uzun bir süredir hemen her evde yer alması, eğitim alanında daha önceden kendini ispatlamış olması, ucuz maliyetli ve ulaşılabilir olması nedeniyle varlığını sürdürmektedir.

Televizyon aracılığıyla yapılan senkron dersler internet uygulamaları ile desteklenmektedir. Pandemi döneminde televizyon ekranı öğrencilere alışmış oldukları etkileşimli asenkron iletişimi sağlayamayınca diğer ekranlar devreye girmiştir. Bilgisayar, tablet ve telefon ekranları mobil olmaları ve asenkron eğitime olanak sağlamaları nedeniyle yoğun olarak kullanılmıştır. Tabii bunu sağlamada son on yıldır video akış hızındaki artışın ve internet altyapısının etkinleştirilmesinin etkisi bulunmaktadır. Yeni Medya eğitim alanında performatif yapısıyla görselleştirme ve simülasyona uygun içeriği desteklemektedir. Eğlence içeriklerini izlemeye alıştığımız televizyon ise bu uygulamaların yanında eski bir mecra olarak kalmıştır. Ancak eğitim aracı

olarak her iki mecra da kullanılmıştır. Pandemi döneminde Türkiye’de anaokulu, ilköğretim ve orta öğretim öğrencileri temel bazı derslerinden geri kalmamaları için TRT üzerinden EBA TV kanalları devreye sokularak uzaktan senkron dersler yapılmış, internet üzerinden oluşturulan EBA sistemiyle de hem verilen derslerin yeniden izleme olanağı sağlanmış, hem de öğrenciler bireysel olarak da takip edilmeye başlanmıştır. Buradaki simülasyon normal eğitim dönemi bittikten sonra yaz aylarına da taşınarak, ileride bu tür uygulamaların devam edeceğinin sinyallerini vermiştir. Uzaktan eğitimde EBA devlet tarafından bir alternatif olarak yaşatılmaya devam etmektedir.

Pandemi döneminde rastgele seçilen fotoğraflar üzerinden yapılan betimsel analizde; Türkiye’de anaokulundan üniversiteye kadar olan geniş bir yelpazede yaklaşık yirmi milyon örgün eğitim alan öğrencinin dijital ekranlar aracılığıyla sanal sınıflara taşındığı gözlenmektedir. 1980’li yıllardan beri eğitim içeriklerinin paylaşıldığı televizyon ekranının yanında bilgisayar, tablet ve telefon ekranlarından içerikler takip edilmektedir. Bu içeriklerin oluşturulup ekranlardan paylaşılma sürecinin arkasında dijital altyapı ve içeriklerin dağıtıldığı donanım da önemli bir unsurdur. Pandemi döneminde sağlıktan sonra en fazla kişiyi etkileyen ve ilgilendiren konu eğitimidir. Pandemi eğitim alanında teknoloji kullanımı konusunda eksikliği öne çıkarmıştır. Çünkü eğitimin ekranlar aracılığı ile sunumu altyapı, donanım ve içerik olmak üzere üç bileşenli bir yapıdır.

Çalışmada; her yaş grubundan öğrencinin simülasyon evrenindeki teknolojik dönüşümün simülarkını oluşturduğu varsayılmış, bu evrende teknolojik dönüşümlerin ekranlar aracılığıyla yaratılmaya çalışıldığı düşünülmüş, bu durum fotoğraflar aracılığıyla gösterilmiştir. Anaokulu öğrencilerinin EBA ve internet uygulamaları üzerinden, ilkokul öğrencisinin EBA TV adı verilen Milli Eğitim Bakanlığı - TRT’nin işbirliği ile TRT bünyesinde yer alan televizyon kanalını izleyerek, orta öğretim öğrencilerinin yine EBA arayüzü üzerinden EBA TV ve sosyal medya uygulamalarını birlikte kullanarak, üniversite öğrencilerinin sosyal medya uygulamaları üzerinden görüntülü ve sesli katılımının olduğu sanal sınıf uygulamaları ile eğitim aldıkları gözlenmektedir. Pandemi döneminde her eğitim kurumunda ve her seviyede farklı sanal uygulamalar göze çarpmaktadır.

Pandemi döneminde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de örgün eğitimin uygulanamaması neticesinde uzaktan dijital eğitim uygulamaları ana öğrenme kaynağı olarak uygulamaya konulmuştur. Türkiye’de yaklaşık 20

milyon, dünyada da 1,5 milyar öğrenci bu durumdan etkilenmiş, gelişen bu durum karşısında eğitim-öğretim konusunda dijital uygulamaların kullanılması gerekli olmuştur. Bu konuda dünyada uzaktan eğitim programları planlamak ve herkesi harekete geçirmek için devlet kurumları, ebeveynler, öğretmenler, öğrenciler ve yöneticiler üzere hedeflenen tüm gruplar için uzaktan eğitim konusunda farkındalık kampanyaları veya iletişim stratejileri başlatılmış, Arjantin, Hırvatistan, Çin, Kosta Rika, Fransa, İran İslam Cumhuriyeti, Kore Cumhuriyeti, Meksika, Ruanda, Suudi Arabistan, Senegal, İspanya, Peru, Tayland ve Vietnam gibi ülkelerde öğretmenler ve öğrenciler arasındaki iletişimi sürdürmek amacıyla eğitim için ayrılan televizyon kanalları dışında sürekli öğrenme için çevrimiçi platformları ve mevcut internet uygulamaları devreye sokulmuştur.

Pandemi dönemi tarihsel anlamda mutlu sondan çok yeni bir başlangıç gibi görünmektedir. Pandemi döneminde dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmeleri ve dönüşümleri ayrıca ele alıp değerlendirmek gerekmektedir. Yapılan çalışma durum tespitine yönelik ana çerçevenin çizildiği, ilerideki çalışmalara ışık tutması amacıyla yapılmıştır. Pandemi dönemindeki uzaktan eğitimi detaylı olarak değerlendirmek için erken olduğu düşünülmektedir. Bu büyük bir dönüşümdür. Castells'in sözünü ettiği yeni bir çağın, kültürün varoluşumuzdaki somut temelleri karşısındaki özerkliğinin damgasını vurduğu Enformasyon Çağı'nın başlangıcıdır (2008: 632). Kuşkusuz bu başlangıç bir anda bir anda bütün alışkanlıkları yerinden edecek ve sistemi kökünden değiştirecek kudrette değil ama geleceğin küçük bir simülasyonu olarak görülebilir. Simülasyon gerçeğin modellemesidir. Modellemede bir takım toplumsal ve kültürel dinamikler yapıyı belirler. Yani yerel bilinç ve kavramsallaştırma modelin oluşmasında önemlidir. Burada esas üzerinde durulması gereken nokta; yerel dinamiklerde gözetilerek simülasyon düzeninin bir anda simülarka dönüşmemesi, olumluya evrilmesidir. Yüz yüze gerçekleştirilen örgün eğitimin biricikliğini ortadan kaldıracak olsa da ölçme değerlendirmeye olanak sağlayan teknolojik yeni dijital eğitim sistemi ekranlar aracılığıyla önümüzde günlerde de kullanılmaya devam edecek gibi görünmektedir. Ders materyalinin değişimi ve alışılan sistemden farklı bir izlek oluşturmak biraz zaman alacaktır. Ancak henüz geçiş döneminin yaşandığı kabul edilmesi gereken bir durumdur.

Pandemi dönemi ve sonrasındaki gelişmeler hem Türkiye'de hem de dünyada farklı bir evre olarak yeniden ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Son gelişmeler geleneksel öğrenme yöntemlerindeki yetersizlikleri gün yüzüne çıkarmış, uzaktan eğitimin bir ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Örgün eğitimin her kademesinde açık ve uzaktan eğitim ile desteklenmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Post modern dönemde eğitimin her aşamasında uzaktan ve etkileşimli eğitimin deneyimlenmektedir. Eco'nun dediği gibi, bilginin keşfedici ve güven vermeyen kestirme yolları denemeye cesaret eden yapısı sayesinde ilerleme kaydettiği göz ardı edilmemelidir (2001: 92).

Yapılan çalışmada; dijital ekranlar aracılığıyla gerçekleştirilen uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Teknoloji eğitim alanındaki dönüşümü şekillendirmekte en önemli etkidir. Ancak Türkiye açısından bakıldığında, yaklaşık yirmi milyon öğrenciyi ilgilendiren bir projede dönüşümü sağlamak hemen gerçekleşecek gibi görünmemektedir. Kısa, orta ve uzun vadede yapılacaklar listesi oluşturmak, kriterler geliştirmek ve bunları ayrı ayrı değerlendirilmek teknolojik izlek açısından önem taşımaktadır. Uzun erimde dünyadaki genç nüfusun azaldığı dolayısıyla ekonomiden büyük pay alan ve uygulanagelen eğitim sistemi yatırımlarının verimsizleştiği söylenebilir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2020 verilerine göre, yıllık nüfus artış hızı 2018 yılında binde 14,7 iken, 2019 yılında 0,8 puan daha gerileyerek binde 13,9 (TÜİK, 2020) olmuştur. Ekonomik altyapılarını nüfus artışına göre düzenleyen devletler eğitim alanında değişim ve dönüşüme gitmek durumundadır. Dolayısıyla eğitim alanında dijital dönüşüm gitmek şart gözükmektedir. Mevcut koşullarda pandemi döneminin hızlandırıcı bir etkisi olmuştur. Bundan sonra oluşan yeni ortamda dijital dönüşümün hız kesmeden tamamlanması gereklidir.

Gelecek teknoloji bağlamında çok parlak durmaktadır. Yakın gelecekte eğitimin tamamen dijital olması ve ardından da dijital ekranlar aracılığıyla uzaktan erişimle yürütülmesi kaçınılmazdır. Ancak unutulmaması gereken merkeze eğitim düşüncesinin alınması gerekliliğidir. 'Akıllı toplum' teknolojiyi kullanmayı ve yönetmeyi bilen insanların varlığıyla oluşacaktır. Bugün de, bir sonraki nesilde de teknolojiyi yaratacak, geliştirecek ve uygulayacak olan insandır. Bu nedenle öğrencilerin teknoloji ile dolayımlanmış iyi bir eğitim alması gerekliliği odağa yerleştirilmesi gereken en önemli noktadır.

EXTENDED ABSTRACT

The Effect of Pandemic Period on the Technological Transformation of Education on Screen

*

Esennur Sirer
Üsküdar University

As technology has advanced and digital applications entered the field of life, efforts of transitioning to digitalization have also started in the field of education. Pioneering studies on this topic used to position technology usage as a supportive element in education. The days of pandemic that are experienced seem to open the way for restructuring of the education system in the context of technology. In this short period, technology usage has been tried with different practices. In this period where visuals become prominent, as in the simulation universe of Baudrillard, new education contents have been formed, and these contents have been tested via screens. That is, a simulation of access to education was created via technology. Screens, which used to be utilized by students for spending free time and accessing entertainment content before the “pandemic period”, have turned into a tool for education. In this context, the question whether or not habits could be changed in the ‘Post-corona’ period arises.

This study discusses the issue of carrying approximately twenty million students receiving formal education in a broad spectrum from preschool to university into virtual classrooms via digital screens. The hypothesis of the study is the assumption that students from all age groups constitute the simulacra of the technological transformation in the simulation universe. It was aimed to prove that technological transformations are attempted to be created via screens in this universe. In the study, it was observed that education was received with virtual classroom applications involving visual and auditory participation by preschool students via internet applications, by primary school students via watching the television channel named EBA TV under the TRT (Turkish Radio and Television) in cooperation between the Turkish Ministry of National Education and TRT, by high school students via using EBA TV and internet applications together and by university students via internet applications. In the findings of the study, it was determined that interactive new media applications were used more than television screens. New

media supports visualization and content suitable for simulation with its performative structure in the field of education. Television, on which we are used to watch entertainment content, has stayed as an outdated ecosystem besides these applications. Nevertheless, it was observed to continue its existence as it has been present at almost all homes for a long time, it has previously proven itself in the field of education, and it is inexpensive and accessible.

Based on the situation in Turkey, it may be stated that the transformation experienced in the field of education in the pandemic period is simulated in the entire world. As before, every country will determine its education policy by itself. However, directed digital education tested via digital screens seems to have opened new horizons in this issue. Although there might not be an immediate transition to the 'iTeach' period in the near future, digital screens provide a reference for the future.

In the historical sense, the corona era is seen as a new beginning rather than a happy ending. The beginning of a new era mentioned by Castells, the Information Age imprinted by the autonomy of culture against its tangible foundations in our existence (2008, p.632). Without a doubt, this beginning does not have enough power to immediately replace all habits and substantially change the system, but it may be seen as a small simulation of the future. The main point that needs to be focused on here is that the simulation order does not immediately turn into a simulacrum but evolves into what is positive. Although it will eliminate the uniqueness of formal education carried out face to face, it seems like the technological, new digital education system that allows measurement and assessment will continue to be used in the future via screens. As stated by Eco, it should not be neglected that knowledge advances thanks to its structure which is brave enough to try exploratory and untrustworthy shortcuts (2001, p.92).

As the young population gets smaller in the world, education system investments that take a large share from the economy become inefficient. States that organize their economic infrastructures based on population increase have to go into changes and transformations in the field of education. Technology is the most significant factor in shaping this transformation. However, looking from the perspective of Turkey, achieving transformation in a project that concerns approximately twenty million students does not seem to happen immediately. Forming a to-do list for the short, medium and long runs,

developing criteria and separately assessing these carry importance in terms of the technological path.

The future seems very bright in the context of technology. However, what needs to be kept in mind is the necessity of placing the education philosophy into the center. The 'smart society' will be formed by the existence of people who know how to use and manage technology. People are who will create, develop and apply technology not only today but also in the next generation. For this reason, the necessity for students to receive a good education mediated with technology is the most important point of focus.

Kaynakça / References

- Akmeşe, Z. (2020). Televizyonda çerçevelemenin içerik ve anlam üretimine etkisi. Ed. E. Sırer *Televizyon 4.0 Toplum 5.0 Döneminde Yeni İzlençer Yeni İzler Kitle* içinde (s.203-219). Konya: Literatürk Yayınevi..
- Altunay, A. (2015). Bir sosyalleşme aracı olarak yeni medya. *Selçuk İletişim Dergisi*. 9 (1), 410-428.
- Arda, Ö. (2020). An assessment of the new media documentary. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(24), 2937-2956. DOI: 10.26466/opus.678458
- Aydoğan, İ. vd. (28–30 Eylül 2005). Baudrillard'ın simülasyon evreninde bir simülark olarak eğitim ve eğitim örgütleri. XIV. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri özeti*. https://www.pegem.net/akademi/kongrebildiri_detay.aspx?id=100510 adresinden erişilmiştir.
- Aziz, A (1977). Türkiye'de radyo ve televizyon ile eğitim uygulamaları. *Eğitim ve bilim*. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5576> adresinden erişilmiştir.
- Bajcsy, R. (2002). Technologies and learning. *Vision 2020 Transforming Education and Training Through Advanced Technologies*, September 9, 2002, Washington, D.C.
- Baudrillard, J. (2018). *Simülakrlar ve simülasyon*. Çev. O. Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2012). *Neden her şey hala yok olup gitmedi?*. Çev. O. Adanır. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2004). *Tam ekran*. Çev. B. Gülmez. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baudrillard, J. (1991). *Sessiz yığımların gölgesinde ya da toplumsalın sonu*. Çev. O. Adanır. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Binark, M., ve Gencil Bek M. (2010). *Eleştirel medya okuryazarlığı kuramsal yaklaşımlar ve uygulamalar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Bolat, N. (2020). Televizyonun teknik dönüşümünün içeriğe etkisi. Ed E. Sirer. Konya *Televizyon 4.0 Toplum 5.0 Döneminde Yeni İzlenç Yeni İzler Kitle* içinde (s. 107-127), Literatürk Yayınevi.
- Burton, G. (1995). *Görünenden fazlası*. Çev. N. Dinç. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi*. Çev. E. Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, M. (2014). *Görsel kültür ve küresel kitle kültürü*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Çelik, Z. (Mayıs 12, 2020). Pandemi sonrası dünyada ve türkiye’de eğitim. *Perspektif Online*. <https://www.perspektif.online/pandemi-sonrasi-dunyada-ve-turkiyede-egitim/>
- EBA rekor tazeledi: 1.2 milyon tık (07.05.2020). *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/eba-rekor-tazeledi-1-2-milyon-tik-41512059> adresinden erişilmiştir.
- Eco, Umberto (2001). *Açık yapıt*. Çev. P. Savaş. İstanbul: Can Yayınları.
- Ellul, J. (2017). *Sözün gözden düşüşü*. Çev. E. Ercan. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Enzensberger, H. M. (1979). *Bir kitle iletişim araçları teorisi’nin oluşturucu öğeleri*. Çev. Ü. Oskay. İstanbul: Birikim Yayıncılık. No.58-59. 17-37.
- Ertuğ, C. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*. 6(2), 11-53.
- Eurydice Report (2019). *Digital education at school in Europe*. European Commission
- Jenkins, H. (2018). *Cesur yeni medya*. Çev. N. Yeğengil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jones, K. (17 Şubat 2020). *How technology is shaping the future of education*. <https://www.visualcapitalist.com/how-technology-is-shaping-the-future-of-education/>
- Karadağ, E. ve Cemil Y. (2020). Yeni tip koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*. Yayımlanmış makale.
- Karapınar, A. (2017). Gerçeklik ve hiper gerçeklik: Baudrillard ve G. Debord anlatılarından hareketle hakikatin yeniden inşası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(53).
- Maarif UNYK Üniversitesi’nde uzaktan eğitim başladı (Mart 17, 2020). *Anadolu Ajansı* <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/egitim/maarif-uny-k-universitesinde-uzaktan-egitim-basladi/656295> adresinden erişilmiştir.
- MEB Eğitim Öğretim İstatistiklerini Açıkladı (07.09.2019). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/meb-egitim-ogretim-istatistiklerini-acikladi/1575243> adresinden erişildi.

- Metin, O. ve Karakaya, Ş.(2017). Jean Baudrillard perspektifinden sosyal medya analizi denemesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 109-121.
- Milli Eğitim Bakanlığı (28 Mart 2020). *Eba kontrol merkezi ile uzaktan eğitim 7/24 yakın takipte*. <https://www.meb.gov.tr/eba-kontrol-merkezi-ile-uzaktan-egitim-724-yakin-takipte/haber/20599/tr> adresinden erişilmiştir.
- Ong, W. (2002). *Orality and literacy the technologizing of the word*. New York: Routledge.
- Önk Ürün, Y. (2009). Baudrillard perspektifinden bir kitle iletişim ve sanat aracı olarak simülasyon evreninde televizyon. *Selçuk İletişim*, 5(4), 201-218.
- Özdestici, H. (14 Mayıs 2017), Toplum 5.0: Teknolojik gücü doğru yönetecek akıllı toplum felsefesi. *Webrazzi*. <https://webrazzi.com/2017/05/14/toplum-5-0/> adresinden erişilmiştir.
- Özel, S. (2018). Televizyon yayınları için mobil girişimler. Ed. M. Güner, *Televizyon Çalışmaları*. İstanbul: Der Yayınları.
- Pandemi nedir, ülkeleri nasıl etkiler? (Şubat 24, 2020). *BBC News*. 12 Mart 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548> adresinden erişilmiştir.
- Postman, N. (1994). *Televizyon: Öldüren eğlence*. Çev. O. Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Reimers, F. M. ve Schleicher, A. (2020). *2020 COVID-19 pandemisine karşı eğitimde atılabilecek adımlara rehberlik edecek bir çerçeve*. OECD 2020 Raporu. https://global.ed.gse.harvard.edu/files/geii/files/framework_guide_v4_tr.pdf adresinden erişilmiştir.
- RTÜK (2019). *Televizyon izleme eğilimleri araştırması*. <https://www.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/AltSitelere/televizyonizlemeegilimleriarastirmasi2018.pdf>
- Sanders, B. (2010). *Öküzün a'sı elektronik çağda yazılı kültürün çöküşü ve şiddetin yükselişi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sirer, E. (2020). Zamanın Ruhü: Eşzamansızlık. Ed. E. Sirer *Televizyon 4.0 toplum 5.0 döneminde yeni izleme yeni izler kitle*. İçinde (s.49-65). Konya: Literatürk Yayınevi.
- Tuğrul, F. (12 Aralık 2019). Türkiye'nin çocuklarının dijital yolculuğu. Mediabranda Insight (MBI) Çocuk Araştırmaları Koordinatörü. *TRT Uluslararası Çocuk Medyası Konferansı Sunumu*.
- TÜİK(2020). *Temel İstatistikler*. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden erişilmiştir.
- Van Dijk, J. (2018). *Ağ toplumu*. Çev. Ö. Sakin. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Velilerin Uzaktan Eğitim Deneyimi (Mart 25, 2020). *Bianet* <http://bianet.org/cocuk/egitim/221951-velilerin-uzaktan-egitim-deneyimi-eba-ya-erisim-saglamiyoruz> adresinden erişilmiştir.

- We are Social (2020). *Dijital in 2020*. <https://wearesocial.com/digital-2020> adresinden erişilmiştir.
- We Are Social Digital 2020 raporunda Türkiye özelinde öne çıkanlar (2020). *Webrazzi*, <https://webrazzi.com/2020/02/03/we-are-social-digital-2020-raporunda-turkiye-ozelinde-one-cikanlar/> adresinden erişilmiştir.
- Williams, R. S. (2002). Future of education = Technology + teachers. *Vision 2020 Transforming Education and Training Through Advanced Technologies*, September 9, 2002, Washington, D.C.
- World Education Blog (24.03.2020). *How are countries addressing the Covid-19 challenges in education? A snapshot of policy measures*. <https://gemreportunesco.wordpress.com/2020/03/24/how-are-countries-addressing-the-covid-19-challenges-in-education-a-snapshot-of-policy-measures/> adresinden erişilmiştir.
- Yamamoto T, G. ve Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- TRT Arşiv. (2020). 1983'te Okuma-yazma seferberliği. *Youtube*[VideoBlog]. <https://www.youtube.com/watch?v=VTj-D262M14> adresinden erişilmiştir.
- Yüksek öğretim bilgi yönetim sistemi (2020). *Yüksek öğretim istatistikleri*. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Yüksek Öğretim Kurumu (26.03.2020). *Basın bülteni*. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/YKS%20Ertelenmesi%20Bas%C4%B1n%20A%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1.aspx> adresinden erişilmiştir.
- Yüksek Öğretim Kurumu (29.03.2020). *Basın bülteni*. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx> adresinden erişilmiştir.
- Zahn, M. vd. (2019). *Education in the age of the screen possibilities and transformation in technology*. Routledge. https://www.researchgate.net/publication/335003831_Education_in_the_Age_of_the_Screen_Possibilities_and_Transformations_in_Technology

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sirer, E. (2020). Eğitimin ekran üzerinden teknolojik dönüşümünde pandemi dönemi'nin etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1987-2018. DOI: 10.26466/opus.777215

Kurumsal Kalite ve Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi

DOI: 10.26466/opus.693955

*

Hüseyin Kutbay*

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, UBYO, Karaman/Türkiye

E-Posta : hkutbay@kmu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8819-1846](https://orcid.org/0000-0002-8819-1846)

Öz

Bu çalışmada OECD ülkelerinde kurumsal kalite göstergelerinin (ifade özgürlüğü ve hesap verme sorumluluğu, siyasi istikrar ve şiddet/terörizmin yokluğu, yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü) Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) girişleri üzerindeki etkisi 2002-2018 verileri kullanılarak panel veri analizi ile incelenmiştir. Kontrol değişkenler olarak da ticari açıklık ve enflasyon değişkenleri eklenerek 3 ayrı model oluşturulmuştur. Serilerin durağanlıkları Levin, Lin ve Chu (LLC) ve Hadri panel birim kök testleri ile sınanmış ve serilerin düzeyde durağan olduğu belirlenmiştir. Yapılan analizler neticesinde, model 1 için rassal etkiler, model 2 ve model 3 için ise sabit etkiler modelinin uygun olduğu bulunmuştur. Ayrıca modellerin varsayımları sağlayıp sağlamadığı test edilmiş ve varsayımlardan sapmalara karşı geliştirilen Driscoll-Kraay dirençli standart tahmircisi ve Beck- Katz testleri kullanılmıştır. Çalışmanın neticesinde kurumsal kalite göstergelerinden siyasi istikrar ve şiddet/terörizmin yokluğunun, düzenlemelerin kalitesinin ve yolsuzluğun kontrolünün DYY girişleri üzerindeki etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kontrol değişkenlerden ticari açıklığın DYY girişleri üzerinde pozitif, enflasyonun ise negatif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Kalite, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Panel Veri Analizi, OECD

The Relationship Between Institutional Quality and Foreign Direct Investment Inflows: Panel Data Analysis for OECD Countries

*

Abstract

In this study, the effect of institutional quality indicators (freedom of expression and accountability, political stability and lack of violence / terrorism, government effectiveness, quality of regulations, rule of law and control of corruption) on Foreign Direct Investment (FDI) inflows, in OECD was analyzed by panel data analysis using 2002-2018 data. Three different models were created by adding trade openness and inflation variables as control variables. The stationarities of the series were tested by Levin, Lin and Chu (LLC) and Hadri panel unit root tests and the series were determined to be stationary at the level. As a result of the analyzes, random effects model was found suitable for model 1 and fixed effects model was suitable for model 2 and model 3. In addition, whether the models provide assumptions has been tested and the Driscoll-Kraay resistant standard estimator and Beck-Katz tests have been developed against deviations from the assumptions. As a result of the study, it has been determined that the impact of political stability and the absence of violence / terrorism, the quality of regulations and control of corruption on FDI inflows are positive and significant. It was also determined that trade openness, one of the control variables, had a positive and significant effect on FDI inflows, and inflation had a negative effect.

Keywords: Institutional Quality, Foreign Direct Investment, Panel Data Analysis, OECD

Giriş

Geleneksel neoklasik büyüme modeli, ülkelerin kişi başına gelirlerindeki çarpıklığın sermaye birikimlerindeki değişikliklerden kaynaklandığını ve bunun da farklı tasarruf oranları nedeniyle olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla, sermaye birikimindeki farklılıklar ülkelerin tasarruf oranlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz, düşük tasarruf ve yatırım seviyeleri ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde olumsuz etkileri olan tasarruf-yatırım boşluklarına neden olmakta olup ekonomideki tasarruflar ve gerekli yatırım seviyesi arasındaki boşluğu doldurmaya küreselleşme ile birlikte hız kazanan DYY girişleri yardımcı olabilmektedir. Çünkü küreselleşme ile birlikte dünya ekonomisinin önemli bir unsuru olan DYY girişleri, teknoloji ve teknik bilginin yanı sıra sermayeyi de içerdiğinden ev sahibi ülkelerin kalkınmasında garanti edilen bir büyüme motoru olarak görülmektedir. DYY girişlerinin ekonominin büyümesinde belirleyici bir anahtar olarak görülmesi; ev sahibi ülkedeki işçilerin bilgi ve becerilerini geliştirerek ve firmaların üretim yapısını değiştirerek dış pazara erişimin artırılması yoluyla ev sahibi ülkelere ekonomi çapında verimlilik sağlaması, yeni istihdam alanları oluşturarak işsizliğin azaltılmasına katkı sağlaması, üretim süreçlerinin teknolojisini geliştirerek katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi ve ihraç edilmesi neticesinde büyümeyi teşvik etmesi ve gelişmeyi hızlandırması ile desteklenmektedir. Ayrıca DYY girişleri ev sahibi ülke ekonomisine; (i) yurtdışı tasarrufların ülkenin yatırım ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olmadığı durumlarda “yatırım açığı”, (ii) yatırım sırasında ve uluslararası ticarete döviz getirerek “döviz açığı” ve (iii) çeşitli ekonomik faaliyetlerde kurumlar vergisi yoluyla vergi geliri sağlayarak “gelir gider açığı” olmak üzere farkı üç kalkınma boşluğuna hizmet ederek de önemli katkılar sağlamaktadır (Epaphra ve Massawe, 2017). Küreselleşme, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bakmaksızın dünya ekonomilerinin tamamının dış ticarete ve yatırımlara daha fazla açılmasını özendirmiş olup DYY akışları bu fenomenin öne çıkan bir özelliğini oluşturmaktadır. Ülkeler, istihdam oluşturacak, yeni teknik ve bilgi girişini sağlayacak, yurtdışı tasarrufları tamamlayacak, ürün, üretim ve süreç çeşitliliği oluşturarak katma değeri yüksek ürünler ile ekonomik büyümeyi teşvik edecek yabancı yatırımları, kendi ülkelerine çekmek için uygun koşulların oluşturulması adına farklı teşvikler sunmaktadırlar. DYY girişleri neticesinde

oluşturulacak pozitif dışsallıkların gerçekleşmesini arzulayan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin DYY girişlerinin önündeki engelleri kaldırmak veya en aza indirmek ve çok uluslu şirketler ile yerel firmalar arasındaki ilişkileri geliştirmek için sunduğu teşvikler genellikle firmaların maliyetlerini azaltıp karlarını artıracak şekilde uygulanan, indirimli kurumlar vergisi oranı, vergi tatilleri, yatırım ödenekleri, yatırım vergi kredileri, yatırım yeri tahsisi, yurtdışında ödenen temettüleri ve faizler üzerindeki indirgenmiş vergiler, sıfır veya düşük tarifeler, istihdama dayalı kesintiler vb. mali nitelikli teşviklerdir. Ancak DYY akışına sadece maliyeti azaltacak teşvikler yön verememektedir. Çünkü firmalar yatırım yaparken sadece maliyet düşürücü teşviklere bağlı kalmamaktadırlar. Zira DYY'ler için sağlanan teşviklerin firmaların karlarını arttıracak zaten aşikârdır. Bu yüzden farklı ülkelere yatırım yapmak isteyen yatırımcıların kararlarını sunulan mali nitelikli teşviklerin yanında, yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü, hükümetin etkinliği ve hesap verme sorumluluğu gibi ülkedeki kurumsal değişkenler de belirleyebilmektedir. Bu yüzden çalışmada OECD ülkeleri için kurumsal kalitenin DYY girişleri üzerindeki etkisini panel veri analizi ile tahmin etmek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda DYY girişlerini etkileyebilecek kurumsal kalite değişkenleri ile birlikte kontrol değişkenler olarak enflasyon ve ticari açıklık verileri de kullanılmıştır. Ele alınan bağımsız ve kontrol değişkenlerinin DYY üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla çalışmada kurumsal kalite değişkenlerinin neler olduğu ve DYY ile arasındaki ilişkinin nasıl olduğu, DYY girişlerini etkileyen faktörlerle ilgili literatür ve çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için OECD ülkeleri için panel veri analizi yapılacaktır. Çalışmanın ülke sepetinde ele alınan ülkelerin aynı grup içerisinde yer alması ve güncel veri setinin kullanılması çalışmayı ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde hükümetlerin, ülke ekonomisinin gelişmesi için önemli bir faktör olan DYY girişlerini özendirilmelerinde sadece teşviklerin değil aynı zamanda yatırım için hangi kurumsal kalite güveninin sağlanmasının da DYY girişlerinde daha büyük etkisinin olduğu belirtileceğinden, çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Teorik Çerçeve

Ekonomik kaynakların ülkeler arasında bireyler veya çok uluslu işletmeler aracılığıyla aktarılması olarak tanımlanmakta olan DYY, bir ekonomideki yerleşik bir birim tarafından başka bir ülkede bulunan bir işletmeye sürekli ilgi göstermeyi amaçlayan uluslararası bir yatırım kategorisidir. Küresel pazara erişim ihtiyacının artması, mevcut en ucuz kaynaklardan girdi sağlama-
nın oluşturduğu rekabetçi baskılar, daha fazla verimlilik arayışına yönelik yatırımları hızlandırmak için gerçekleştirilen bölgesel entegrasyonlar, nakliye maliyetlerinin azalması ve sınır ötesi iletişimin artması, lider firmalar arasındaki oligopolistik rekabet, yeni mekânsal fırsatların ortaya çıkması ve küreselleşme ve yerelleşmenin avantajlarından daha fazla yararlanma ihtiyacı DYY'nin ekonomiler nezdinde dikkat çekmesinin ve firmaların bakış açısı açısından önemli hale gelmesinin nedenleri arasında sayılmaktadır (Demir, Bilik ve Aydın, 2018: 1079). DYY girişleri, ülkelerin uzun vadeli büyüme ve kalkınma programlarında önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Çünkü küreselleşmenin önemli bir faktörü olan DYY'ler ev sahibi ülkelerde verimlilik artırma, teknolojik ilerleme, rekabet ve istihdam oluşturma ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında uluslararası gelir dağılımını şekillendirmede önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca DYY akışları gelişmiş, gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde vergi geliri, döviz ve kalkınma boşluklarında da hayati bir rol oynayarak ekonomik büyümeyi de hızlandırmaktadır (Peres, Ameer ve Xu, 2018, s.626). Bu yüzden farklı ülkelerdeki ekonomik kaynakların kendi ülkelerine aktarılmasını arzulayan ülkeler, bu yatırımlar için gerekli olan uygun yatırım ortamının oluşturulması için birçok yõteme başvurabilmektedir. Bu yöntemler genellikle vergisel teşvikler, işçi ve işveren üzerindeki maliyetleri azaltıcı sosyal sigorta prim destekleri (işçi ve işveren payı), arazi tahsisi, vb. yatırımın maliyetini azaltıcı nitelikteki teşviklerdir. Bu teşvikleri sağlayarak farklı ülkelerdeki sermayelerin kendi ekonomilerine girişini arzulayan ülkelerin; vergi geliri, döviz ve kalkınma boşluklarında pozitif bir ivme kazanmaları için, sağlanan teşvikler nedeniyle kısa dönemde belirli bir maliyete, vergi ve benzeri harcamaya katlanması gerekmektedir. Ancak yatırım kararlarını sadece maliyet azaltıcı nitelikteki teşvikler etkilememektedir. Yatırımcılar, sermaye akışı sağlayacakları/yatırım yapacakları ülkeleri belirlerken ev sahibi ülkelerin sundukları teşviklere ilaveten ülkelerin

bir dizi ekonomik, sosyal ve politik faktörünü değerlendirmektedirler. Yatırımcıların yatırım kararını belirlerken değerlendirdikleri bu faktörlerden birini, alıcı ülkedeki kurumsal çevrenin kalitesi oluşturmaktadır. Çünkü etkili kurumlar, yabancı yatırımcıların işlerini açıkça tanımlanmış ve belirlenmiş kurallara dayalı bir ortamda yürütmelerine olanak tanımakta, yabancı bir ülkeye yatırım yapma belirsizliğini ve riskleri azaltmakta böylece yatırımcılara gelecek için güven vermektedir. Ayrıca mülkiyet haklarını ve hukukun üstünlüğünü destekleyen kurumsal kalite, daha iyi ekonomik beklentilere yol açabilmekte ve bir ülkeyi yabancı yatırımcılar için daha çekici hale getirebilmektedir (Babayan, 2015, s.14). Bu açıdan iyi bir kurumsal ortam, belirsizliği azaltan, verimliliği artıran ve böylece daha güçlü ekonomik performansa katkıda bulunan bir teşvik yapısını ifade etmekte (Kirkpatrick, Parker ve Zhang, 2006, s.149) olup ülkelerin DYY girişleri için ne kadar uygun bir ortama sahip olduğu Kaufmann, Kraay ve Zoido-Lobaton (1999) tarafından 1996 yılından itibaren ölçülmekte olan kurumsal kalite göstergeleri ile belirlenmektedir. 1996 yılından 2002 yılına kadar 2 yılda bir yayınlanan kurumsal kalite endeksleri 2002 yılından itibaren ise yıllık olarak yayınlanmaktadır. Ülkelerin DYY çekmede önemli bir yapısını gösteren kurumsal kalite göstergeleri aşağıda belirtilen 6 değişken ile ölçülmektedir (Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi, 2010, s.3);

- **İfade Özgürlüğü ve Hesap Verme Sorumluluğu (Voice and Accountability - VA)**; ülke vatandaşlarının hükümetlerini seçme özgürlüğüne, ifade özgürlüğüne, örgütlenme özgürlüğüne ve özgür medyaya ne ölçüde katılabileceklerine dair algıları yansıtır. Yani bir ülkenin demokratik bir yönetime ne derece sahip olduğunu göstermektedir.
- **Siyasi İstikrar ve Şiddet/Terörizmin Yokluğu (Political Stability and Absence of Violence/Terrorism - PS)**; hükümetin siyasi olarak motive edilmiş şiddet ve terörizm de dâhil olmak üzere anayasaya aykırı veya şiddet içeren yollarla istikrarsızlaştırılması veya devrilmesi riskine ilişkin algıları ölçmektedir.
- **Yönetimin Etkinliği (Government Effectiveness -GE)**; kamu hizmetlerinin kalitesi ve siyasi baskılardan bağımsızlık derecesi, politika oluşturma ve uygulama kalitesi ve hükümetin bu politikalara bağlılığının güvenilirliği anlamına gelmektedir. Bu açıdan etkin bir yönetim, işlemlerin hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayarak DYY'lerin girişlerini kolaylaştır-

maktadır. (iv) *Düzenlemelerin Kalitesi (Regulatory Quality- RQ)*; hükümetin özel sektörün gelişimine izin veren ve teşvik eden sağlam politikalar ve düzenlemeler oluşturma ve uygulama yeteneğine ilişkin algıları yansıtmaktadır.

- *Hukukun Üstünlüğü (Rule of Law – RL)*; Temsilcilerin toplum kurallarına ne kadar güven duyduklarına ve bunlara ne ölçüde uyduklarına dair algılar ile özellikle sözleşme yürütme, mülkiyet hakları, polis ve mahkemelerin kalitesini ve suç/şiddet olasılığını yansıtmaktadır.
- *Yolsuzluğun Kontrolü (Control of Corruption – CC)*; kamu gücünün özel çıkarlar için ve hükümetin seçkinler ile özel çıkarıcılar tarafından ne ölçüde kullanıldığını gösteren yolsuzluğun kontrol edilmesini ifade etmekte olup yüksek yolsuzluk kontrol endeksi düşük yolsuzluğa işaret etmektedir.

Kurumsal kalite göstergeleri, uluslararası kuruluşlardan, düşünce kuruluşundan, sivil toplum kuruluşlarından, özel sektör firmalarından ve bir dizi anket enstitüsünden toplanmakta olup -2.5 ile +2.5 arasında değerler almaktadır. Bu göstergelerin değerleri ne kadar yüksek olursa, ülkelerin kurumsal yönlerinin o kadar az risk taşıdığı ve yabancı sermaye yatırımları için o kadar önemli olduğu anlamına gelmektedir (Doğan, 2019, s.29). Kurumların kalitesinin DYY'leri çekmek için önemli olmasının birkaç nedeni olup bunlar (Bénassy-Quéré, Coupet ve Mayer, 2005, s.9);

(i) Kurumsal kaliteleri yüksek olan ülkeler yatırımcıların verimlilik beklentilerini yükselterek, yabancı yatırımcıları cezbedebilir, (ii) kurumsal kalitesi düşük olan ülkeler DYY girişlerine ek maliyet (yolsuzluk) getirebildiğinden, yatırımcılar kurumsal kalite göstergelerine özellikle de yolsuzluk algılama derecesinin yüksek olmasına ve düzenlemelerin kalitesine odaklanabilmektedir. Çünkü yolsuzluğun olmaması ve düzenlemelerde bürokrasinin kalitesinin yüksek olması maliyetleri azaltabilmektedir. Ancak yolsuzluk seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde, yatırımcıların lisans ve izin almak için yetkililere rüşvet vermesi gerektiğinden, yolsuzluk iş yapma maliyetini artırarak yatırımı caydırabilmektedir ve (iii) zayıf hükümet etkinliğinden kaynaklanan belirsizlik, politikaların tersine çevrilmesi, mülkiyet haklarının ve genel olarak hukuk sisteminin zayıf bir şekilde uygulanması neticesinde oluşabilecek yüksek maliyetler nedeniyle DYY'nin bu tür belirsizlik türlerine karşı savunmasız olmasıdır. Kurumsal kalitenin yüksek olması ise yabancı

bir ülkeye yatırım yapma belirsizliğini ve riskleri azaltmakta olduğundan yatırımcılar için bir yol haritası olabilmektedir.

Dunning (1998), ekonomik faktörlerin yanı sıra kurumsal faktörleri de ekleyerek yerel avantaj kavramını genişletmiş ve yabancı yatırımcıların sadece ekonomik değil aynı zamanda kurumsal olanakları sunan yerleri tercih ettiklerini belirtmiştir. Dolayısıyla, yabancı yatırımcıların kararlarını sağlam makroekonomik göstergeler ile birlikte kurumsal faktörler de etkilemektedir. Bu yüzden yabancı yatırımcıların kendi ülkelerine sermaye getirmesini isteyen ülkelerin, makroekonomik göstergelerin yanında kurumsal faktörlerini de geliştirmesi gerekmektedir. Zira etkili kurumlar, yatırım gelirlerinin hesaplanmasında önemli bir faktör olan ve yurtdışına yatırım yapmayı düşünen yabancı kuruluşlar tarafından dikkate alınan işlem maliyetlerini azaltmaktadır. İşlem maliyetlerinin düşürülmesi ise işletmeler arasındaki güven, karşılıklılık ve bağlılığı artırır, rekabet gücünü yükseltir ve ev sahibi ülkenin istikrarlı ve gelişmiş bir iş ortamı sağlamasını taahhüt ederek yabancı sermayelerin ülkeye girişini teşvik etmektedir. Ev sahibi ülkeye gelen yabancı kurumların da homojen olmadığı ve bilgi yayılımı ile ilgili değişen niteliklere sahip olduğu düşünüldüğünde kurumların sadece DYY'nin miktarını değil, aynı zamanda DYY'nin kalitesini de etkileyebilmesi muhtemeldir (Jude ve Leveuge, 2017, s.718). Kurumsal kalitenin düşük olması ise yatırımlar için bir tehdit oluşturduğundan, DYY'ler için bir engel olabilmektedir. Çünkü yabancı işletmelerin ev sahibi ülkedeki yatırımlarını artırma veya ev sahibi ülkelere yatırım yapma derecesi, ülkelerin fikri mülkiyet haklarını korumak için kurumlar ve politikalar oluşturma derecelerine ve bir hükümetin bu hakların uygulanmasındaki etkinliğine de bağlı olduğundan, zayıf fikri mülkiyet hakları, özellikle teknoloji yoğun sektörlerde yabancı yatırımcıları caydırmakta ve DYY yayılımı sağlayabilecek üretim tesisleri kurmak yerine, dağıtım odaklanan, yani ev sahibi ülkeye ihracat yapan projelere yatırımları teşvik etmektedir (Aziz, 2018, s.112-113). Ancak kısa vadeli krediler ve diğer portföy yatırımlarıyla karşılaştırıldığında DYY, ülke ekonomisi için katma değer oluşturan daha tutarlı bir yatırımdır. Bu yüzden diğer ülkeler açısından ülkeye ihracat yapan yatırımların değil, DYY girişlerinin özendirilmesi gerekmektedir (Topal ve Gül, 2016, s.142). İstikrarsız bir kurumsal ortam aynı zamanda yatırımcıların risk alma davranışlarını da etkileyerek bu yatırımcı-

ların birleşme ve devralma isteklerini caydırabildiğinden, kurumsal kalitesizlik DYY'nin ev sahibi ülkeye giriş modunu da etkileyebilmektedir (Jude ve Leveuge, 2017, s.718).

Yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmede önemli bir unsur olan kurumsal kalite aynı zamanda DYY çıkışları üzerinde de etkili olmaktadır. Zira Globerman ve Shapiro (2002), gelişmiş ve gelişmekte olan ülke örnekleri için kurumsal kalitenin DYY girişleri ve çıkışları üzerindeki etkisini araştırmış ve kurumsal kalitenin hem DYY girişleri hem de çıkışları için önemli bir belirleyici olduğunu tespit etmiştir. Bu açıdan ülkelerin sadece DYY girişi sağlamak amaçlı değil aynı zamanda var olan yatırımların dışarı çıkışını engellemek için de kurumsal kalitesini gözden geçirmesi ve kurumsal kalite göstergelerinin hangi kalemlerinde sıkıntılar varsa bunların çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Literatür

Klimek (2013), ülkedeki kurumsal çevre kalitesinin DYY çıkışları üzerindeki etkisini 1996-2011 dönemi kapsamında 7 coğrafi bölgede 125 ekonomi için panel veri analizi ile araştırmış ve daha iyi kurumsal koşullar oluşturmanın, bir ülkenin gelişmesi için gerekli olan istenmeyen sermaye çıkışlarını azalttığını tespit etmiş ve çalışma neticesinde elde ettiği sonuçlar ile iş çevresini temsil eden vergilendirme sisteminin kalitesine ilişkin iyileştirmelerin ve DYY çıkışlarını etkileyen kurumsal kalitenin oluşturulmasında ev sahibi ülkelerdeki operasyonların etkinliğinin sermaye çıkışını azaltma da önemli rol oynadıklarını da belirtmiştir. Ayrıca birçok ülkenin DYY çekmek için odaklanmakta olduğunu ancak kendi ekonomisindeki sermayeyi korumak için fazla bir şey yapmamakta olduğunu, hâlbuki yurtiçi kurumların iyileştirilmesinin, yurtdışından yatırım çekmek için alınan diğer bazı tedbirler kadar yüksek maliyetlere neden olmayacağını da ifade etmiştir.

Jabri (2015), makroekonomik belirleyicilerin ve kurumsal göstergelerin 1984-2011 dönemi kapsamında MENA bölgesindeki DYY girişleri üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Makroekonomik belirleyicilerden ticari açıklık ve ekonomik büyüme, kurumsal faktörlerden ise yatırım profili, hükümet istikrarı ve hukukun üstünlüğünün DYY girişlerini pozitif etkilediğini; makroekonomik değişkenlerden enflasyon ve döviz kuru, kurumsal faktörlerden ise iç ve

dış çatışmanın ise DYY girişleri üzerinde negatif etkilerinin olduğunu tespit etmiştir.

Balgıbayeva ve Plekhanov (2016), yolsuzluğun DYY akışları üzerindeki etkisini gelişmiş ve gelişmekte olan bir ülke sepeti için 2008- 2012 verilerini kullanarak analiz etmişler ve yolsuzluğun yabancı yatırımları engellediği, yolsuzluğun kontrolündeki iyileştirmelerin ise sınır ötesi yatırımlardaki artışlarla önemli ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Ayrıca DYY'deki artışların yönetim kalitesini ve kurumsal kalite standartlarını güçlendireceğini ve bu değişikliğin yolsuzluğun daha güçlü kontrolünün ve daha yüksek DYY akışının döngüsüne katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Karau ve Mburu (2016), kurumsal, yönetim ve ekonomik faktörlerin DYY girişleri üzerindeki etkilerini 1996-2010 dönemi kapsamında 8 Doğu Afrika ülkesi için (Etiyopya, Madagaskar, Tanzania, Uganda, Kenya, Ruanda, Seyşeller ve Mauritius) panel veri analizi ile test etmişler ve yolsuzluk kontrolünün, hukukun üstünlüğünün, alt yapının (internet kullanımını temsil etmektedir), ekonomik büyümenin ve yatırım getirisinin DYY girişlerini önemli ölçüde pozitif etkilediklerini; enflasyon, dış borç servis oranının ve beklentilerin aksine siyasi istikrarın ise DYY girişlerini olumsuz etkilediklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca kurumsal ve yönetim faktörleri kapsamında doğrudan yabancı yatırımcıların karşılaştığı engeller ne kadar az olursa, yatırımcıların o kadar çok yatırım girişinde bulunacaklarını ve enflasyon DYY girişleri üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu için istikrarlı makroekonomik ortamında DYY girişleri için önemli olduğunu vurgulamışlardır. Özşahin (2016), kurumsal kalite ile ekonomik risk düzeyinin Türkiye'deki DYY hacmi ve oynaklığı üzerindeki etkilerini 1998-2014 dönemi üçer aylık verileri kullanarak ARDL modeli ile tahmin etmiştir. Analiz neticesinde kurumsal kalite ve ekonomik risk düzeyindeki artışların DYY hacmini artırdığını ve kurumsal kalite de meydana gelen artışların DYY oynaklığını ise azalttığını belirlemiştir. Ayrıca kontrol değişken olarak analize dâhil edilen yurtiçi yatırım, kişi başına gelir düzeyi ve dışa açıklığında DYY girişlerini artırdığını ancak dışa açıklığın aynı zamanda para arzı ile birlikte DYY oynaklığını da artırdığını tespit etmiştir.

Epaphra ve Massawe (2017), yolsuzluğun DYY girişleri üzerindeki etkisini yolsuzluk algılama endeksi ve yolsuzluğun kontrolü değişkenleri kapsamında 1996-2015 dönemi verilerini kullanarak 5 Doğu Afrika ülkesi için sabit etkiler modeli ile analiz etmişlerdir. Ayrıca analizde kişi başına GSMH,

GSMH'deki büyüme, enflasyon, ticari açıklık gibi ekonomik faktörler ve kurumsal kalite ve yönetim göstergesi olarak değerlendirilen hukukun üstünlüğü, hükümetin etkinliği, politik istikrar ve şiddet yokluğu, şeffaflık ve hesap verebilirlik değişkenlerini de kullanmışlardır. Modelde kişi başına düşen GSMH elimine edildiğinde yolsuzluk algılama endeksi ve yolsuzluğun kontrolünün DYY girişlerini pozitif etkilemekte olduğu, ancak kişi başına GSMH modele dâhil edildiğinde her iki yolsuzluk değişkeninde DYY'ye etkisinin istatistiksel olarak önemsiz hale geldiğini tespit etmişlerdir. Bunun nedeninin yolsuzluğun kişi başına düşen GSMH'yi etkilemesi olduğunu, bu yüzden kişi başına reel GSMH'deki artışın kurumların kalitesinin iyileştirilmesinde ve yolsuzluğun kontrol edilmesinde önemli bir strateji olacağını ifade etmişlerdir. Kontrol değişkenlerinden ise politik istikrar, hukukun üstünlüğü, hükümetin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi ve ticari açıklığın DYY girişlerini pozitif, enflasyonun negatif, toplam nüfus artışı ile kentsel nüfus artışının ise istatistiksel olarak anlamsız bir etkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Bütün bu sonuçlar neticesinde; ekonomilerin kişi başına GSMH'yi artıracak, kurumların kalitesini iyileştirecek ve yolsuzlukla mücadele edecek önlemler alması durumunda ekonomik büyüme için önemli bir anahtar olan DYY girişlerini arttıracaklarını önermişlerdir.

Kurul ve Yalta (2017), kurumsal faktörler ile DYY arasındaki ilişkiyi 2002-2012 dönemi verilerini kullanarak 113 gelişmekte olan ülke için dinamik panel veri analizi ile tahmin etmişlerdir. Kurumsal faktörler içerisinde yer alan yolsuzluğun kontrolü, hükümetin etkinliği ile ifade özgürlüğü ve hesap verme sorumluluğunun DYY akışları üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğunu, 2008 ve 2009 finansal krizlerin ise DYY akışlarını negatif etkilediğini tespit etmişlerdir. Bu bulgular neticesinde yolsuzluğun ve aşırı bürokrasi yükünün azaltılmasının, siyasi sistemdeki gelişmeler ile politikacılarıdaki şeffaflık ve hesap verebilirliğin DYY akışlarında bir artışa katkı sağlayacağını ve çok uluslu şirketlerin gelişmekte olan ülkelere sermaye getirmesini teşvik edeceğini belirtmişlerdir.

Ullah ve Kahn (2017), DYY'nin belirleyicilerini kurumsal (ekonomik özgürlük ve yönetim göstergeleri) ve ekonomik faktörlere (reel GSYH, yurtdışı yatırım ve işgücü) odaklanarak Güney Asya Bölgesel İşbirliği (SAARC), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), ve Orta Asya Ülkeleri için 2002-2014 verilerini kullanarak Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ile analiz etmişler-

dir. Analiz neticesinde; reel GSYH, yurtiçi yatırım ve ekonomik özgürlük endeksinin SAARC bölgesindeki DYY girişleri üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, yönetim endeksi ile işgücünün ise olumsuz bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. ASEAN bölgesinde ise reel GSYH hariç diğer değişkenlerin DYY girişleri üzerinde pozitif etkisinin olduğunu; Orta Asya Ülkelerinde ise reel GSYH, yurtiçi yatırım ve yönetim endeksinin DYY girişleri ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu buna karşılık işgücünün negatif etkisinin olduğunu, ekonomik özgürlük endeksinin ise negatif ancak anlamsız bir etkisinin olduğunu belirlemişlerdir.

Ahmad, Ahmed ve Atiq (2018), Pakistan ekonomisinde kurumsal kalitenin kısa ve uzun vadede sektörel DYY girişlerini etkileyip etkilemediğini 1980-2015 dönemi verilerini kullanarak ARDL eşbütünleşme modeli ile tahmin etmişler ve kurumsal kalitenin uzun vadede imalat ve hizmet sektörlerinde DYY'yi çekmede önemli bir politika aracı olduğu, özel sektörde ise anlamsız bir etkisinin olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Ayrıca kontrol değişkeni olarak kullanılan ortalama tarife oranı ve enflasyonun uzun ve kısa vadede imalat ve hizmet sektörlerinde DYY akışı üzerinde negatif, ticari açıklığın ise pozitif etkisinin olduğunu; fiziksel alt yapının 3 sektörde de DYY girişleri üzerinde pozitif ancak kısa dönemde anlamsız bir etkisinin olduğunu; üretim çıktısı, hizmet çıktısı ve doğal kaynakların uzun ve kısa vadede sırası ile imalat, hizmet ve özel sektör DYY girişleri üzerinde pozitif etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Demir vd. (2018), ekonomik, sosyal ve politik faktörlerin DYY girişleri üzerindeki etkilerini 2000-2016 dönem verilerini kullanarak 57 ülke (2016 yılı GSYH'SI 50 milyar doların üzerinde olan ülkeler) için stokastik sınır regresyon modeli ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın neticesinde GSYH (0.88), enflasyon (0.92), alt yapı (0.24), ekonomik özgürlük (2.25) ve ticari açıklık (0.70) değişkenleri ile DYY arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Elde edilen bulgular neticesinde gelişmiş alt yapıya sahip olan ülkelerde iletişim ve ulaşım ağının, hem üretim hem de nakliye maliyetlerini azaltarak pozitif dışsallık üreteceğini ve netice olarak bu ülkelerin DYY girişleri için avantajlı bir konumda olacaklarını; ticaret hacmindeki artış ve önceki yatırımların başarısının önümüzdeki yıllarda DYY'yi teşvik edeceğini bu yüzden hükümetlerin ekonomik özgürlüğü artıracak reformlar yapmalarını önermişlerdir.

Peres vd. (2018), kurumsal kalitenin DYY üzerindeki etkisini gelişmiş (41) ve gelişmekte olan (69) ülke grupları için 2002-2012 verilerini kullanarak analiz etmiştir. Kurumsal kalite için yolsuzluğun kontrolü ve hukukun üstünlüğü değişkenlerinin toplamını kullanmış olan yazarlar ayrıca kişi başına düşen GSMH, pazar büyüklüğü (temsili olarak nüfus), altyapı (temsili olarak 100 kişi başına düşen telefon sayısı), dünya ticaret örgütüne (DTÖ) üyelik ile 2008 ve 2009 finansal kriz değişkenlerini de kontrol değişkeni olarak ele almışlardır. Analiz neticesinde kişi başına düşen GSMH, altyapı, pazar büyüklüğü ve DYY'nin gecikmeli değeri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde DYY akışlarını önemli ölçüde pozitif etkilediği, DTÖ'ye üyeliğin ise DYY girişleri üzerinde önemsiz bir etkisinin olduğu, finansal krizlerin önemli ve olumsuz bir şekilde DYY girişlerini etkilediği sonucunu elde etmişlerdir. Kurumsal kalitenin ise gelişmiş ülkelerde DYY girişlerini artırdığı, gelişmekte olan ülkelere ise kurumların zayıf yapısı nedeniyle DYY'yi ülkeye çekmede başarısız kaldığını belirlemişlerdir. Elde edilen bulgular neticesinde, uluslararası yatırımcılar ve çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülkelere yatırım yaparken her zaman önemli yönetim göstergelerini göz önünde bulunduklarından gelişmekte olan ülkelerin kurumsal kaliteyi iyileştirmeden DYY'yi ülkelerine çekmelerinin zor olacağını ifade etmişlerdir.

Khan, Khan, Jan, Jandan ve Khan (2019), Hindistan ekonomisi için iyi yönetişimin DYY girişleri üzerindeki etkisini 1996-2012 dönemi verilerini kullanarak tahmin etmişler ve iyi yönetim göstergelerinden hesap verme sorumluluğu, siyasi istikrar, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü ve düzenlemelerin kalitesinde pozitif anlamda bir değişiklik meydana gelmesi durumunda DYY girişlerinde de önemli değişikliğin olacağını tespit etmişlerdir. Hindistan da iyi yönetim göstergelerinin DYY girişlerini artırmasını, gelişmekte olan ülkelerin marjinal tüketim eğilimlerinin, marjinal tasarruf eğiliminden çok daha fazla olmasına ve bu ülkelerin sermaye yetersizliği ile karşı karşıya olmasına bağlamışlardır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin yüksek seviyede büyüme ve gelişme sağlaması ve istihdam düzeyini artırması için çoğunlukla dış yatırıma bağımlı olmaları da kurumsal kalitedeki iyileştirmelerin DYY'yi artırmasını sağlamaktadır. Bulgular neticesinde yazarlar, Hindistan hükümetinin yönetişimi iyileştirmesi gerektiğini, böylece daha fazla yabancı yatırımcı çekebileceğini ve tam istihdam, yüksek büyüme ve gelişme sağlayabileceklerini ve ülke halkının kişi başına gelirini artıracabileceklerini

ifade etmişlerdir. Sabir, Rafique ve Abbas (2019), 1996-2016 dönemi kapsamında düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli 148 ülke için genelleştirilmiş momentler yöntemini kullanarak kurumsal kalitenin DYY girişleri üzerindeki etkisini enflasyon, kişi başına GSMH, ticaret açıklığı, alt yapı ve tarımsal katma değer verilerini kontrol değişken olarak kullanıp araştırmışlar ve kurumsal kalitenin tüm ülke gruplarında DYY girişleri üzerinde olumlu etkisinin olduğunu teyit etmişlerdir. Ancak bu olumlu etkinin katsayısının gelişmiş ülkelerde (yüksek gelirli ülkelerde 4.85, üst-orta gelirli ülkelerde 2.69) gelişmekte olan ülkelere (alt- orta gelirli ülkelerde 2.58, düşük gelirli ülkelere 2.02) göre daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere kontrol değişkenlerinden enflasyonun, DYY girişlerini negatif, diğer değişkenlerin ise pozitif etkilediğini, gelişmiş ülkelere ise alt yapı ve ticari açıklığın DYY akışlarını pozitif, diğer değişkenlerin ise negatif etkilediği sonucunu elde etmişlerdir.

Ekonometrik Analiz

Çalışmada kurumsal kalitenin DYY girişleri üzerindeki etkisi panel veri analiz yöntemi ile incelenmiştir.

Veri Seti, Model ve Yöntem

Çalışmanın kapsamı belirlenirken OECD üye ülkeleri ve bu ülkelere ait 2002-2018 yılları arası verileri kullanılmıştır. Kurumsal kalite değişkenleri 2002 yılından itibaren yıllık olarak yayınlandığı için başlangıç yılı 2002 olarak tercih edilmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak DYY girişleri (*Foreign Direct Investment – FDI, Net Inflows (% of GDP)*), bağımsız değişkenler olarak kurumsal kalite değişkenleri, kontrol değişkenler olarak ise tüketici fiyat endeksi (*Consumer price index (2010 = 100)*) ve ticari açıklık oranı (*Trade (% of GDP)*) kullanılmıştır. DYY girişleri, tüketici fiyat endeksi ve ticari açıklık verileri World Bank (<https://data.worldbank.org/>) web sayfasından, kurumsal kalite değişkenleri ise Kaufmann vd. (1999)'ün kurumsal göstergelerini dikkate alarak hesaplama yapan The Worldwide Governance Indicators (www.govindicators.org) web sayfasından elde edilmiştir.

Çalışmada kurumsal kalite göstergelerinin ve diğer kontrol değişkenlerin DYY girişleri üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek için 3 model oluşturulmuş ve modeller Stata 15.0 programı kullanılarak tahmin edilmiştir.

$$\left(\frac{FDI}{GDP}\right)_{it} = \beta_0 + \beta_1.VA_{it} + \beta_2.PS_{it} + \beta_3.GE_{it} + \beta_4.RQ_{it} + \beta_5.RL_{it} + \beta_6.CC_{it} + u_{it} \dots \dots \dots (1)$$

$$\left(\frac{FDI}{GDP}\right)_{it} = \beta_0 + \beta_1.VA_{it} + \beta_2.PS_{it} + \beta_3.GE_{it} + \beta_4.RQ_{it} + \beta_5.RL_{it} + \beta_6.CC_{it} + \beta_7.TO_{it} + u_{it} \dots \dots \dots (2)$$

$$\left(\frac{FDI}{GDP}\right)_{it} = \beta_0 + \beta_1.VA_{it} + \beta_2.PS_{it} + \beta_3.GE_{it} + \beta_4.RQ_{it} + \beta_5.RL_{it} + \beta_6.CC_{it} + \beta_7.CPI_{it} + u_{it} \dots \dots \dots (3)$$

Yukarıda modellerde yer alan i ; çalışmanın yatay kesit birimlerini (ülkeleri), t ise zamanı göstermekte olup verilere ilişkin özet istatistikler Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. 2002- 2018 Yılları Arasında OECD Ülkeleri İçin Özet İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
FDI	4.974	10.786
VA	1.148	0.415
PV	0.706	0.644
GE	1.304	0.550
RQ	1.283	0.440
RL	1.270	0.613
CC	1.245	0.800
TO	96.495	58.571
CPI	99.124	13.422
Gözlem (N)		612 (36)

Not: Gözlem (N) = Gözlem Sayısı (Yatay kesit birimi)

Çalışmanın yöntem kısmında, serilerde birim kökün varlığının tespitinde kaçınıcı nesil birim kök testinin uygulanacağına karar verebilmek için öncelikle seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı analiz edilmiştir. Seriler arasında yatay kesitin varlığı tespit edilirken eğer yatay kesit boyutu (ülkeler) zaman boyutundan fazla ise ($N > T$) Pesaran (2004) Cross-section Dependence (CD) testi, tam tersi durumda ise ($T > N$) Breusch-Pagan (1980) tarafından önerilen Lagrange Multiplier (LM) testi kullanılmaktadır. Çalışmada $N > T$ olduğu için CD testi kullanılmıştır. CD testinde boş hipotez birimler arasında yatay kesit bağımlılığı yoktur, alternatif hipotezi ise birim-

ler arasında yatay kesit bağımlılığı vardır durumu üzerine kurulmuştur. Çalışmada CD testine ilaveten Frees ve Friedman testleri de yapılmış olup yatay kesit bağımlılığı sonuçları Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2’deki sonuçlara göre H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi, olasılık değerleri 0.01’den küçük olduğu için reddedilmiş olup ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmanın ilerleyen aşamalarında yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran ikinci nesil panel birim kök testlerinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Testler	Model 1	Model 2	Model 3
Pesaran	12.549 (0.000)***	12.124 (0.000)***	10.133 (0.000)***
Frees	1.476***	1.509***	1.713***
Friedman	82.967 (0.000)***	88.641 (0.000)***	82.551 (0.000)***

Not: p değeri parantez içerisinde sunulmuştur. *** %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Frees testinde hesaplanan test istatistiği ile kritik değerlerler (%10; 0.152, %5; 0.200 ve %1; 0.293) ile mukayese edilir.

Birim Kök Testi

Bir serinin uzun dönemde sahip olduğu özellik, bir önceki dönemde değişkenin aldığı değeri, bu dönemi nasıl etkilediğinin belirlenmesiyle ortaya çıkartılabilmektedir. Bu sebeple, serinin nasıl bir süreçten geldiğini anlamak için serinin her dönemde aldığı değerlerin daha önceki dönemlerdeki değerleriyle nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Serinin gecikmeli değerlerinin etkisinde kalıp kalmadığını tespit etmek üzere yapılan bu testler ekonometri literatüründe birim kök olarak adlandırılmaktadır (Tari, 2016, s.387). Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu için değişkenlerin durağanlığı ikinci nesil birinci grupta yer alan Levin, Lin ve Chu (LLC) ve Hadri panel birim kök testi ile sınanmıştır (Tatoğlu, 2017, s.68). Serilerin durağanlığı birinci ve ikinci model için LLC (2002) birim kök testi ve Hadri (2000) birim kök testi, üçüncü model için ise Hadri (2000) birim kök testi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 3’te belirtilmiştir.

Tablo 3’de yer alan birim kök testi sonuçlarına bakıldığında her bir değişken için “birimler birim kök içermektedir” temel hipotezi reddedilerek serilerin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani serilerin tamamının $I(0)$ olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Birim Kök Testi Sonuçları

	Model 1 (LLC)	Model 1 (Hadri)	Model 2 (LLC)	Model 2 (Hadri)	Model 3 (Hadri)
Seriler	t- istatistik	t- istatistik	t- istatistik	t- istatistik	t- istatistik
FDI	-7.692 (0.000)***	1.447 (0.073)*	-7.692 (0.000)***	1.447 (0.073)*	1.447 (0.073)*
VA	-2.994 (0.001)***	34.479 (0.000)***	-2.994 (0.001)***	34.479 (0.000)***	34.479 (0.000)***
PS	-5.490 (0.000)***	25.455 (0.000)***	-5.490 (0.000)***	25.455 (0.000)***	25.455 (0.000)***
GE	-6.348 (0.000)***	30.114 (0.000)***	-6.348 (0.000)***	30.114 (0.000)***	30.114 (0.000)***
RQ	-4.334 (0.000)***	33.953 (0.000)***	-4.334 (0.000)***	33.952 (0.000)***	33.952 (0.000)***
RL	-5.013 (0.000)***	36.760 (0.000)***	-5.013 (0.000)***	36.760 (0.000)***	36.760 (0.000)***
CC	-3.511 (0.000)***	34.306 (0.000)***	-3.511 (0.000)***	34.306 (0.000)***	34.306 (0.000)***
TO	---	---	-4.293 (0.000)***	43.777 (0.000)***	---
CPI	---	---	---	---	51.386 (0.000)***

Not: parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini, *** %1 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Model Seçimi

Çalışmada panel birim kök testleri yapıldıktan sonra model oluşturma aşamasında sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında seçim yapmak için Hausmann testi kullanılmıştır. Belirlenecek modellerin oto-korelasyon ve değişen varyans sorunlarını taşıması durumunda ise regresyon tahminleri gerçek değerleri göstermeyeceğinden oto-korelasyon ve değişen varyans testleri de uygulanmış olup elde edilen sonuçlar Tablo 4'te belirtilmiştir. Değişen varyans sorunu, birinci model için Levene (1960), Brown ve Forsythe (1974) testi ile ikinci ve üçüncü modeller için Değiştirilmiş Wald (2001) testi ile araştırılmışken, otokorelasyon sorunu ise birinci model için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson ve Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmezi (LBI) testi (1999) ile ikinci ve üçüncü modeller ise Wooldridge (2002) otokorelasyon testi ile test edilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde model 1'de Hausman test istatistiği olasılık değerlerinin ($p=0.400$) olduğu görülmektedir. Bu durumda tüm anlamlılık düzeyleri için H_0 : Sabit etkiler modeli uy-

gundur hipotezi reddedilerek, H_0 : Tesadüfi etkiler modeli uygundur hipotezinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca tesadüfi etkiler modeli esas alınarak yapılan oto-korelasyon ve değişen varyans sorunu test sonuçlarına göre modelde oto-korelasyon ve değişen varyans sorunlarının olduğu da tespit edilmiştir. Model 2’de Hausman test istatistiği olasılık değerleri ($p=0.015$) olduğundan tüm anlamlılık düzeyleri için H_0 : Tesadüfi etkiler modeli uygundur hipotezi reddedilerek, H_1 : Sabit etkiler modeli uygundur hipotezinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca sabit etkiler modeli esas alınarak yapılan oto-korelasyon ve değişen varyans sorunu test sonuçlarına göre modelde oto-korelasyon sorununun olmadığı ancak değişen varyans sorununun olduğu tespit edilmiştir. Model 3’te ise Hausman test istatistiği olasılık değerlerinin ($p=0.066$) olduğu görülmektedir. Bu durumda tüm anlamlılık düzeyleri için H_0 : Tesadüfi etkiler modeli uygundur hipotezi reddedilerek, H_1 : Sabit etkiler modeli uygundur hipotezinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca sabit etkiler modeli esas alınarak yapılan oto-korelasyon ve değişen varyans sorunu test sonuçlarına göre modelde oto-korelasyon sorununun olmadığı ancak değişen varyans sorununun olduğu tespit edilmiştir (Taçoğlu, 2012, s.208-221).

Tablo 4. Hausman Test İstatistiği, Oto-Korelasyon ve Değişen Varyans Sonuçları

Testler	Hipotezler	Model 1	Model 2	Model 3
Hausman	H_0 : Tesadüfi etkiler modeli uygundur	6.210	17.38	14.66
Test İst.	H_1 : Sabit etkiler modeli uygundur	(0.400)	(0.015)**	(0.066)*
Oto-Korelasyon	H_0 : Oto-korelasyon yoktur	1.639 ¹	2.391	1.711
	H_1 : Oto-korelasyon vardır	1.798 ²	(0.131)	(0.199)
Değişen Varyans	H_0 : Değişen varyans sorunu yok	10.950	1.5e+06	2.4e+05
	H_1 : Değişen varyans sorunu var	(0.000)***	(0.000)***	(0.000)***

Not: *** %1, ** %5, * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. (1) Bhargava vd. Durbin Watson test istatistiği, (2) Baltagi- Wu LBI test istatistiğini ifade etmektedir.

Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Panel Veri Analiz Sonuçları

Yapılan ön analizler doğrultusunda seriler arasındaki ilişki birinci model için Driscoll ve Kraay (1998) standart hatalar, ikinci ve üçüncü model için Beck-Katz (1995) tahmincisi ile tahmin edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 5’de özetlenmiştir.

Tablo 5. 2002- 2018 Yılları Arasında OECD Üye Ülkeleri İçin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: FDI	Model 1	Model 2	Model 3
(VA)	-0.183 [1.816]	0.241 [2.057]	-1.419 [2.040]
(PS)	0.900 [0.568]	-1.850** [0.850]	-0.786 [0.743]
(GE)	-3.538 [2.451]	-2.790 [2.516]	-4.167 [2.547]
(RQ)	8.633*** [1.705]	5.000*** [1.685]	8.958*** [1.907]
(RL)	-2.640 [1.535]	-1.823 [2.264]	-1.405 [2.004]
(CC)	1.398 [1.608]	3.045* [1.734]	1.396 [1.681]
(TO)	---	0.070*** [0.018]	---
(CPI)	---	---	-0.073*[0.033]
Constant	-0.496 [0.983]	-5.055*** [1.851]	7.254** [3.390]
R ²	0.55	0.58	0.79

Not: (***) %1 ve (*) %10 anlamlılık düzeylerini temsil etmektedir. [] içerisinde yer alan değerler standart hataları göstermektedir.

Yapılan tahmin sonuçlarına göre kurumsal kalite göstergelerinden ifade özgürlüğü ve hesap verme sorumluluğunun, yönetimin etkinliğinin ve hukukun üstünlüğünün DYY girişleri üzerindeki etkisi üç modelde de anlamsız bulunmuştur. Kurumsa kalite göstergelerinden düzenlemelerin kalitesinin, terörizm de dahil olmak üzere siyasi istikrarsızlık ve yolsuzluğun kontrolünün ise DYY girişleri üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Kontrol değişken olarak kullanılan ticari açıklık ise DYY girişlerini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkiliyorken, enflasyon ise DYY girişlerini negatif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre model 1’de RQ değişkeninde meydana gelen 1 birimlik değişim, bağımlı değişken olan FDI üzerinde 8.633’lük olumlu (arttırıcı) bir etkiye sahiptir. Model 2’de tahmin sonuçlarına göre PS, RQ, CC ve TO değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip iken modelde yer alan diğer değişkenler ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. RQ, CC ve TO değişkenlerinde meydana gelen 1 birimlik değişim, bağımlı değişken olan FDI üzerinde sırasıyla 5.000, 3.045 ve 0.070’lik olumlu (arttırıcı) bir etkiye sahiptir. Öte yandan PS değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artış (politik istikrarsızlığın ve terörizmin artması) FDI üzerinde -1.850’lik negatif bir etkiye neden olmaktadır. Buna göre politik istikrarsızlıkta meydana gelecek 1 birimlik azalış FDI üzerinde 1.850’lik pozitif bir etki oluşturacaktır. Model 3’te ise RQ ve CPI değişkenleri FDI üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip iken modelde yer alan diğer değişkenler ise istatistiksel olarak anlamsız tespit edilmiştir. RQ değişkeninin FDI üzerinde 8.958’lik pozitif bir etkiye sahip olduğu, CPI değişkeninin ise FDI üzerinde -0.073’lük negatif bir etkiye neden olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Çalışmada kurumsal kalite göstergelerinin DYY girişleri üzerindeki etkisi 2002-2018 verileri kullanılarak OECD ülkeleri için tahmin edilmiş ve çalışmanın neticesinde PS, RQ ve CC değişkenlerinin DYY girişleri üzerindeki etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kontrol değişkenlerinden ticari açıklığın DYY girişleri üzerinde pozitif, enflasyonun ise negatif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. DYY'nin maliyetleri yüksektir, bu da bu pazarlarda belirsizlik ve risk seviyesi düşük olmadıkça işletmelerin dış pazarlara girmeye isteksiz olmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, daha fazla yabancı sermaye çekmeyi planlayan ülkeler, siyasi istikrar, piyasa etkinliği ve mülkiyet hakları, yolsuzluk açısından uygun bir kurumsal ortam sağlamalıdır.

Yolsuzluk genellikle yatırım maliyetlerini yükseltip yatırım getirileri ile ilgili belirsizliği arttırdığı için DYY girişlerini caydırmaktadır. Bu, yolsuzluğun iyi kontrol edildiği ülkeler arasında daha fazla yatırım akışına işaret ettiğinden, eğer ülkeler daha fazla yatırım akışının ülke ekonomisine gelmesini istiyorsa yolsuzluğun kontrol edilmesi gerekmektedir. Zira yolsuzluğun yüksek olması hem yatırım girişlerini azaltacak hem de ülkedeki yerli sermayenin farklı ülke ve bölgelere çıkışını artıracaktır. Politik istikrar ve şiddetin yokluğu, çok uluslu şirketlerin ev sahibi ülkelerdeki faaliyetlerinin ve DYY projelerinin sürekliliğini sağladığından bu faktöründe iyileştirilmesi gerekmektedir. Çünkü DYY uzun vadeli bir yatırım olduğundan her türlü tehdit ve gelecekteki getiri akışının sürekliliği ve istikrarı yabancı yatırımcılar tarafından önemsenmektedir. Eğer yüksek politik risk durumları varsa yatırımcılar o ülkeye DYY'den kaçınmakta ve diğer uluslararası ticaret biçimlerine doğru ilerlemektedirler. Fiyat kontrolleri, hükümet müdahalesi ve sermaye hareketine ilişkin kısıtlamaları kapsayan düzenlemelerin kalitesinin de DYY girişleri üzerindeki etkisi pozitif olduğundan bu değişkenin de hükümetler tarafından önemsenmesi gerekmektedir. Ticaret rejiminin serbestleştirilmesi ve yabancı yatırımcılar için ihracat mevcudiyeti bir ülkenin yatırım çekiciliğini artıran temel faktörler olup DYY girişlerini de artırdığından ticari açıklığında göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Enflasyon ise her zaman olumsuz bir sonuç doğurduğundan, düşük olması yatırımcılar tarafından arzu edilmektedir. Bu durum da kurumsal çerçevenin iyileştirilmesi ve iyi bir makroekonomik ortam sağlanması yoluyla DYY girişleri artırılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Relationship Between Institutional Quality and
Foreign Direct Investment Inflows: Panel Data
Analysis for OECD Countries**

*

Hüseyin Kutbay

Karamanoğlu Mehmetbey University

Globalization has encouraged more global economies to open up to foreign trade and investments regardless of their development levels, and FDI flows are a prominent feature of this phenomenon. Countries offer different incentives to create favorable conditions for attracting foreign investments, which will create employment, provide new technical and information input, complete domestic savings, create products, production and process diversity, and promote economic growth with high value-added products. The incentives offered by developed and developing countries, which desire positive externalities to be created as a result of FDI inflows, to eliminate or minimize barriers to FDI inflows and to improve relations between multinational companies and local firms, are generally applied in a way that will reduce the costs of firms and increase their profits; reduced corporate tax rate, tax holidays, investment allowances, investment tax credits, investment site allocation, dividends paid abroad, and reduced taxes on interest rates, zero or low tariffs, deductions based on employment, etc. are financial incentives. However, only incentives to reduce the cost cannot direct the FDI flow. Because companies do not rely solely on cost-cutting incentives when investing. It is already obvious that the incentives provided for FDI will increase the profits of the companies. Therefore, besides the financial incentives offered, investors who want to invest in different countries can determine institutional variables in the country such as corruption, political instability, quality of regulations, rule of law, government effectiveness and accountability. Therefore, it is aimed to estimate the impact of institutional quality on FDI inputs for OECD countries by panel data analysis. In this context, along with institutional quality variables that may affect FDI inflows, inflation and trade openness data were used as control variables.

Some studies in the literature that examine the relationship between institutional quality and FDI are listed below.

Demir et al. (2018) analyzed the effects of economic, social and political factors on FDI inflows using stochastic boundary regression model for 57 countries (countries with a GDP of over \$ 50 billion in 2016) using 2000-2016 period data. As a result of the study, they found a positive and significant relationship between GDP (0.88), inflation (0.92), infrastructure (0.24), economic freedom (2.25), trade openness (0.70) variables with FDI. Kurul and Yalta (2017) estimated the relationship between institutional factors and FDI using dynamic panel data analysis for 113 developing countries, using data from the 2002-2012 period. They found that the control of corruption, the effectiveness of the government, freedom of expression and accountability, which are among the institutional factors, have positive and meaningful effects on FDI flows, while the 2008 and 2009 financial crises negatively affect FDI flows. Ozsahin (2016), institutional quality and economic risk level of FDI volume and volatility in the 1998-2014 period, the impact on Turkey estimated by the ARDL model using quarterly data. As a result of the analysis, it was determined that the increases in institutional quality and economic risk levels increased the FDI volume and the increases in institutional quality decreased FDI volatility. Jabri (2015) analyzed the impact of macroeconomic determinants and institutional indicators on FDI inflows in the MENA region during the 1984-2011 period. Trade openness and economic growth from macroeconomic determinants, investment profile, government stability and rule of law from institutional factors positively affect FDI inflows; determined that macroeconomic variables, inflation and exchange rate, and institutional factors, internal and external conflict, have negative effects on FDI inflows.

While determining the scope of the study, OECD member countries and their data between 2002-2018 were used. Since the institutional quality variables have been published annually since 2002, the start year was preferred as 2002. FDI inputs (Foreign Direct Investment - FDI, Net Inflows% of GDP) as the dependent variable in the study; institutional quality variables, consumer price index (2010 = 100) and trade openness rate (Trade (% of GDP) were used as independent variables. FDI inflows, consumer price index and trade openness data are available on the World

Bank (<https://data.worldbank.org/>) web page, and corporate quality variables are Kaufmann et al. (1999), obtained from The Worldwide Governance Indicators (www.govindicators.org) web page, which takes into account the institutional indicators.

In the study, the effect of institutional quality indicators on FDI inputs was estimated for OECD countries using 2002-2018 data, and as a result of the study, the effect of PS, RQ and CC variables on FDI inputs was found to be positive and significant. In addition, it was determined that trade openness, one of the control variables, had a positive effect on FDI inflows and inflation had a negative effect on FDI inflows. FDI costs are high, which makes businesses unwilling to enter foreign markets unless uncertainty and risk levels are low in these markets. Therefore, countries planning to attract more foreign capital should provide an appropriate institutional environment in terms of political stability, market efficiency and property rights and corruption.

Kaynakça / References

- Ahmad, H.M., Ahmed, M.S. ve Atiq, Z. (2018). The impact of quality of institutions on sectoral fdi: evidence from Pakistan. *Foreign Trade Review*, 53(3), 174-188.
- Aziz, O. G. (2018). Institutional quality and FDI inflows in arab economies. *Finance Research Letters*, 25, 111-123.
- Babayan, G. (2015). *The impact of institutional factors on attracting foreign direct investment flows*. Master of Science in Management Engineering, Milano.
- Baltagi, B.H. ve Wu, P.X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with ar(1) disturbances. *Econometric Theory*, 15, 814-823.
- Beck, N. ve Katz, J.N. (1995). What to do (and not to do) with time-series cross-section data. *American Political Science Review*, 89(3), 634-647.
- Belgibayeva, A. ve Plekhanov, A. (2016). Does corruption matter for sources of foreign direct investment?. *Birkbeck Working Papers in Economics & Finance*, University of London, London, UK.
- Bénassy-Quéré, A., Coupet, M. ve Mayer, T. (2005). Institutional determinants of foreign direct investment, *CEPII*, Working Paper No: 5, 1-30.
- Bhargava, A., Franzini, L., ve Narendranathan, W. (1982). Serial correlation and the fixed effects model. *The Review of Economic Studies*, 49(4), 533-549.

- Breusch, T.S. ve Pagan, A.R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 239-253.
- Brown, M. B., ve Forsythe, A. B. (1974). The small sample behavior of some statistics which test the equality of several means. *Technometrics*, 16(1), 129-132.
- Demir, M. A, Bilik, M. ve Aydın Ü. (2018). Effects of political and socio-economic indicators on foreign direct investments: stochastic frontier analysis. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1078-1096.
- Doğan, E. (2019). *Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü: İstanbul.
- Driscoll, J.C., ve Kraay, A.C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560.
- Dunning J.H. (1998). Location and the multinational enterprise: a neglected factor? *Journal of International Business Studies*, 29(1), 45-66.
- Epaphra, M. ve Massawe, J. (2017). The effect of corruption on foreign direct investment: a panel data study. *Turkish Economic Review*, 4(1), 19-54.
- Frees, E. W. (1995). Assessing cross-sectional correlation in panel data. *Journal of Econometrics*, 69(2), 393-414.
- Frees, E. W. (2004). *Longitudinal and panel data: analysis and applications in the social sciences*. Cambridge University Press.
- Friedman, M. (1937). The use of ranks to avoid the assumption of normality implicit in the analysis of variance. *Journal of The American Statistical Association*, 32(200), 675-701.
- Globerman, S. ve Shapiro, D. (2002). Global foreign direct investment flows: the role of governance infrastructure. *World Development*, 30(11), 1899-1920.
- Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data. *The Econometrics Journal*, 3(2), 148-161.
- Hausman, J.A. (1978). Specification tests in econometrics, *econometrica*. *Journal of The Econometric Society*, 1251-1271.
- Jabri, A. (2015). Institutional determinants of foreign direct investment in mena region: panel co-integration analysis, *The Journal of Applied Business Research*, 31(5), 2001-2012.
- Jude, C. ve Leveuge, G. (2017). Growth effect of foreign direct investment in developing economies: the role of institutional Quality. *The World Economy*, 40(4), 715-742.

- Karau, J.N. ve Mburu, T.K. (2016). Institutional, governance and economic factors influencing foreign direct investment inflows in east africa. *Journal of Economics and Development Studies*, 4(3), 87-98.
- Kaufmann, D., Kraay, A., ve Zoido-Lobaton, P. (1999). Aggregating governance indicators. *World Bank Publications*, 2195.
- Kaufmann, D., Kraay, A. ve Mastruzzi, M. (2010). The worldwide governance indicators: methodology and analytical issues, *Policy Research Working Paper Series*, 5430, The World Bank.
- Khan, H., Khan, I., Jan, M.S., Jandan, A.H. ve Khan, S. (2019). Does good governance matter fdi inflow? evidence from india. *Modern Economy*, 10, 1526-1538.
- Kirkpatrick, C., Parker, D. ve Zhang, F.Y. (2006). Foreign direct investment in infrastructure in developing countries: does regulation make a difference?. *Transnational Corporations*, 15(1), 143-171.
- Klimek, A. (2013). *Institutions and outward foreign direct investment*. Helsinki: European Trade Study Group.
- Kurul, Z. ve Yalta, A. Y. (2017). Relationship between institutional factors and fdi flows in developing countries: New evidence from dynamic panel estimation. *Economies*, 5(17), 1-10.
- Levene, H. (1960). Robust tests for equality of variances. Ingram Olkin, Harold Hotelling, et alia. In *Contributions to Probability and Statistics: Essays in Honor of Harold Hotelling*. Stanford University, 278-292.
- Levin, A., Lin, C.F., ve Chu, C.S.J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Özşahin, Ş. (2016). Kurumsal kalite doğrudan yabancı yatırımlar için ne kadar önemli? türkiye üzerine ekonometrik bir analiz. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 11(44), 251-262.
- Peres, M., Ameer, W. ve Xu, H. (2018). The impact of institutional quality on foreign direct investment inflows: evidence for developed and developing countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 31(1), 626-644.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *University of Cambridge, Faculty of Economics, Cambridge Working Papers in Economics No. 0435*.
- Sabir, S., Rafique, A. ve Abbas, K. (2019). Institutions and fdi: evidence from developed and developing countries. *Financial Innovation*, 5(8), 1-20.
- Tarı, R. (2016). *Ekonometri*, Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları: Kocaeli.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel veri ekonometrisi*. Beta Yayınları: İstanbul.
- Tatoğlu, F.Y. (2017). *Panel zaman serileri analizi*. Beta Yayınları: İstanbul.

- Topal M. H. ve Gül, Ö. S. (2016). The effect of country risk on foreign direct investment: a dynamic panel data analysis for developing countries. *Journal of Economics Library*, 3(1), 141-155.
- Ullah, I. ve Khan, M.A. (2017). Institutional quality and foreign direct investment inflows: evidence from asian countries. *Journal of Economic Studies*, 44(6), 1030-1050.
- Wooldridge, J.M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. Cambridge, MA: MIT Press.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kutbay, H. (2020). Kurumsal kalite ve doğrudan yabancı yatırım girişleri arasındaki ilişki: OECD ülkeleri için panel veri analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2019-2044. DOI: 10.26466/opus.693955

Türkiye’de Bilsem Müzik Alanına Yönelik Yapılan Çalışmalar: Sistematik Bir Derleme

DOI: 10.26466/opus.758001

*

Burcu Özer *

* Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Nevşehir/Türkiye

E-Posta: burcuozer@nevsehir.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9219-1291](https://orcid.org/0000-0002-9219-1291)

Öz

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından sonra müzik alanında üstün yetenekli, üstün zekalı bireylerin eğitimi için önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan biri olarak kurulan Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki özel yetenekli öğrencilerin örgün eğitimlerinin yanı sıra bu kurumlarda yetenekleri doğrultusunda eğitim almaları için tasarlanmıştır. Her ilde en az bir tane olan ve bugün sayısı 160’ı bulan BİLSEM’ler özel yeteneğe sahip öğrencilerin kabul edildiği popüler kurumlar haline gelmiştir. Bu araştırmada BİLSEM müzik alanına yönelik yapılan çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sistematik derleme çalışmasıdır. Veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılan araştırmada amaca uygun olarak alan yazın taraması; ULAKBİM’e bağlı veri tabanları (DergiPark ve TR Dizin), YÖK Tez Merkezi veri tabanı ve Google Akademik /Google Scholar arama motorlarına Türkçe ve İngilizce 8 anahtar kelime girilerek gerçekleştirilmiştir. Nisan 2000 - Nisan 2020 tarihleri arasında konuyla ilgili ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çalışmalar, tezler, bildiriler, kitaplar ve diğer dokümanlar çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Tarama sonucunda BİLSEM müzik alanıyla ilgili; 6 makale, 5 lisansüstü tez, 3 bildiri özeti, 1 kitap, 2 kitap bölümü, 1 bilimsel araştırma raporu olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular; çalışma adlarına, sayılarına, yıllarına, çalışma türlerine göre gruplandırılmıştır. Çalışmalarda kullanılan yöntemler ve konu içerikleri incelenmiş ve araştırma sonuçlarından bazılarının müzik eğitim sürecinde yaşanan aksaklık ve sorunlarla ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yetenek, üstün zeka, Bilim ve Sanat Merkezi, müzik, öğrenci

Studies On Bilsem Music Field In Turkey: A Systematic Review

*

Abstract

After the proclamation of the republic in Turkey, important steps have been taken for the education of gifted individuals in the field of music. The Science and Art Centers¹ (BİLSEM), which was established as one of these steps, are designed for special talented students at primary and secondary education to receive training in line with their talents in these institutions in addition to their formal education. BİLSEM, which have at least one office in each province and reached 160 in number today, have become popular institutions where students with special talents are accepted. For this reason, in this research, it is aimed to examine the studies on BİLSEM music field. The research is a systematic review study. Document analysis was used as data collection technique in the research. In accordance with the purpose of the research, literature review was carried out by entering 8 keywords in Turkish and English in databases connected to ULAKBİM (DergiPark and TR Dizin), YÖK Thesis Center database and Google Scholar search engines. Studies published in national and international journals, theses, papers, books and other documents between April 2000 - April 2020 were included in the scope of the study. As a result of the screening, it was found that there are 6 articles, 5 postgraduate theses, 3 abstracts, 1 book, 2 book chapters, and 1 scientific research report. The findings were grouped according to study names, numbers, years, and types. The methods and subject contents used in the studies were also examined.

Keywords: Talent, intelligence, superior intelligence, Science and Art Center, music, student.

¹ Bilim Ve Sanat Merkezleri

Giriş

“Zeka”, bilim adamlarının üzerinde hala büyük bir ilgi ile araştırmalar yaptığı önemli konu alanlarından biridir. Sosyal zeka, duygusal zeka, bilişsel zeka, çoklu zeka gibi temel alanlar üzerine, zekanın diğer duygu durumlarıyla ilişkisi üzerine, çok çeşitli bilim alanlarında bilimsel çalışmalar yapılmaktadır (Al, 2016; Bekiş,2006; Çakar ve Arbak, 2003; Seven, 2019; İşmen, 2001). İnsanın düşünme, yorum yapma, sonuç çıkarma gibi yeteneklerinin tamamının toplandığı yer olan zeka, “kişinin problem durumlarını çözümlerken, yaşama alanlarına adapte olurken, bütün potansiyelini açığa çıkarmasıdır. Zeka, problem durumları karşısında analitik düşünebilme, çıkarsama yapabilme, iraksak ve yaratıcı düşünebilme gibi düşünme becerilerinin tümünün açığa çıkarılmasıdır” (MEB, 2009). Zeka Tunçdemir (2004)’e göre zeka, “bireyin doğuştan sahip olduğu, kalıtımla kuşaktan kuşağa geçen ve merkez sinir sisteminin işlevlerini kapsayan; deneyim, öğrenme ve çevreden kaynaklanan etkenlerle biçimlenen bir bileşimdir”.

Gardner’ın 1993 ve 1999 yıllarındaki çoklu zeka üzerine çalışmaları, Renzulli’nin 1986 yılındaki üçlü çember modeli, Sternberg’in 1997 yılında ortaya koyduğu üçlü sacayağı kuramı, Dabrowski’nin aşırı duyarlılık alanları ile pozitif parçalanma teorisi (2008) zeka üzerine yapılmış bilimsel model örneklerinden bazılarıdır (Aktaran: Akarsu, 2004; Edt.Mendaglio,2008). Bu modellerden Gardner’ın sözel zeka (dille ilgili), mantıksal zeka (matematikle ilgili), uzamsal zeka (uzayla ilgili), müzik zekası (ritimle ilgili), bedensel zeka (kinestetik zeka), kişilerarası zeka (sosyal zeka), içsel zeka (kişinin kendisi ile ilişkisine yönelik zeka) ve doğal zeka olmak üzere literatüre kazandırdığı 8 türden oluşan çoklu zeka modeli halen pek çok çalışmanın temel dayanağını oluşturmaktadır (Akarsu, 2004; Al, 2016; Akkanat, 2004; Ataman, 2004).

Müzik zekası, Gardner’ın çoklu zeka kuramının alt başlıklarından biridir. Gardner’ın müzik zekası kavramı ile “sesleri ayırt edebilme, ritim, doku tınlama duyarlılığı, müzik temalarını yani melodiyi doğru biçimde duya-bilme ve icra edebilme ile en üst düzey olan beste yapabilme becerilerine” dikkat çekmektedir (Akarsu, 2004). Akkanat (2004)’a göre Gardner’ın ifade ettiği müzik zekası “dil de olduğu gibi müzik de bireyin ifade araçlarından biridir ve Gardner müziğin kendisine has bir zekası olduğunu savunur ve bu zekası üstün olan kişiler, bir şarkının ritmini kolayca yakalayabilirler”

şeklinde belirtilmiştir. Gardner(1983)'ın belirttiği müzik zekası; “ritme, sesin yüksekliğine ve melodiye duyarlılıktır. Örnek beceriler arasında; şarkıları ezberleyebilme, melodilerdeki hızı, tempoyu ve ritmi değiştirebilme gösterilebilir. Ünlü müzisyenlerden Mozart'ın bu yeteneğe fazlasıyla sahip olduğu söylenebilir” şeklinde ifade edilmiştir (Akt.Altan,1999). Gardner'ın çoklu zeka kuramına göre, her bireydeki zeka türünün geliştirilebileceği ya da diğer zeka türleri ile uyum içinde dengelenebileceği görüşü benimsenmiştir. Bu bağlamda müzik zekası da bireyin müziğe başladığı yaşa paralel olarak geliştirilebilir. Çocuk yaşta müzik zekası geliştirilen bireylerin yalnızca müzik kabiliyetlerini geliştirmekle kalmayıp diğer zeka türlerinin gelişimine de katkı sağladığı bireyin bir bütün olarak gelişimine temel oluşturduğu yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir (Karşal, 2004; Doğan ve Akman,2019; Çuhadar,2017; Yazıcı,2017; Erdal,2009; Eskioğlu, 2003; Modiri, 2010).

Öyleyse müzik eğitimi yoluyla, bireyi duyuşsal, bilişsel ve devinişsel yönden geliştirmek ve davranışlarında değişiklik yaratma süreci, müzik zekasını oluşturmaktadır denilebilir (Gün, Duru ve Demirtaş, 2016).

Okul öncesi dönemden itibaren başlayarak ileri yaşlara kadar verilen müzik eğitimi bireyin müzik zekasının gelişiminde olumlu rol oynadığı görülmüştür (Şen,2006; Sığırtmaç, 2002; Toraman,2013; Koca, 2007). Dünyanın dört bir tarafında müziksel zekanın geliştirilmesine yönelik yapılan deneysel çalışmalar, etkinlikler, uygulanan testler, açılan eğitim kurumları ve bu kurumların sürekliliği, bu alana yeteneği olan bireylerin gelişimlerine sağlanan katkıları ve bu bireylere verilen önemi ortaya koymaktadır.

Türkiye’de okul öncesi dönemden başlayarak verilen müzik eğitimi; genel olarak bireyin bedensel, zihinsel, duygusal alanlarda sağlıklı gelişimine, sözel, sayısal ve bilimsel akıl yürütme ile sosyal beceri gelişimlerine katkı sağlamaktadır (Müzik Dersi Öğretim Programı, 2018).

Çocuklara verilen genel müzik eğitiminin yanı sıra özel yeteneğe ve üstün zekaya sahip olan çocuklar için cumhuriyet döneminde yapılan çalışmalara göz atmak gerekirse; devlet tarafından üstün yetenekli çocuklara yönelik ilk çalışmalar 1929 yılına dayandığı görülebilir. 1416 sayılı “ecnebi memleketlere gönderilecek talebeler hakkında kanun” ile üstün yetenekli çocukların eğitimi için yurt dışına gönderilme çalışmaları başlamıştır. Bu yasa her alanda üstün yetenekli çocukların eğitimine yönelik olarak düzenlenmiştir. 1940 yılında köy enstitüleri bilgi, yetenek bakımından farklı olan öğrencileri eğitmek amacıyla açılmıştır. 1943 yılında 4489 sayılı yasa ile 1416 sayılı ya-

sadaki eksiklikler tamamlanmış ve geliştirilmiştir. 1948 yılında 5245 sayılı kanun ile “harika çocuklar yasası” çıkarılmıştır. Yasa ile güzel sanatların herhangi bir alanında üstün yeteneğe sahip olan çocuklara yurt dışında okuma imkan olanağı verilmiştir. “Harika çocuklar yasası” ile müzik alanında ilk olarak sanatçılarımız İdil Biret ve Suna Kan Fransa’ya müzik eğitimi almak için gönderilmiştir. 5245 sayılı bu kanunun da düzenlenip genişletilmesi için 1956 yılında 6660 sayılı “güzel sanatlarda fevkalade istidat gösteren çocukların devlet tarafından yetiştirilmesi hakkındaki kanun” çıkarılmıştır. Bu kanunla, müzik, resim, plastik sanatlar alanında özel yetenekli öğrencilerin hem yurtiçinde hem de yurtdışında eğitim alma eğitim alma imkanları sağlanmıştır (İlyas, 2017; MEB, 1929; Resmi Gazete, 1940; Resmi Gazete, 1948; MEB, 1956).

Üstün yetenekli çocukların eğitimine yönelik Türkiye’de atılan bu ilk adımlar zaman içerisinde yeni kanunların yürürlüğe girmesiyle ve daha fazla kurumun açılmasıyla yaygınlaşmıştır. 1976 yılında Devlet Konservatuvarlarında müzik alanında özel yeteneğe sahip çocukların yoğunlaştırılmış bir müzik eğitime tabi tutulmasına yönelik “özel statü” yönetmeliği çıkarılmıştır. Devlet konservatuvarları müzik alanında ilkökul bölümlerinin açılmış, Lise seviyesinde resim ve müzik alanında özel yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesine yönelik 1989 yılında Güzel Sanatlar Liseleri kurulmuş, 1995 yılında müzik ve resim alanında eğitim vermek amacıyla ilk Bilim ve Sanat Merkezi olan Yasemin Karakaya Bilim ve Sanat Merkezi kurulmuştur. Üniversite düzeyinde ise, Müzik Öğretmenliği Bölümleri, Güzel Sanatlar Fakülteleri Müzik Bölümleri, Konservatuvarlar yetenekli bireylerin eğitim almalarına imkan sağlamaktadır (MEB, 1929; MEB Güzel Sanatlar ve Spor Liseleri Yönetmeliği, 2009; Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi, 2001).

Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) ilkokuldan lise dönemi bitimine kadar özel yetenekli öğrencilerin eğitimi için Milli Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı Özel Yeteneklilerin Geliştirilmesi Daire Başkanlığı himayesinde 1995 yılında kurulmuştur. Bugün sayısı 160’a ulaşan Bilim ve Sanat Merkezleri eğitim kurumları içerisinde özgün bir yapıya ve amaca sahiptir.

Bilim ve Sanat Merkezleri, örgün eğitime akranlarıyla devam eden ilkökul, ortaokul, lise dönemindeki öğrencilerinin örgün eğitimleri dışında bu merkezlerde aldığı eğitim sürecini yürütür. BİLSEM programları öğrencilerinin, bireysel yeteneklerinin farkında olmaları ve kapasitelerini geliştirerek

en üst düzeyde kullanmalarını sağlayacak şekilde planlanır. BİLSEM'lerde öğrencilerin yetenek alanlarına göre; genel zihinsel yetenek, resim ve müzik alanlarında eğitim verilmektedir. Hafta sonu, yarıyıl ve yaz tatillerinde de eğitim öğretim hizmeti verilebilmektedir. Eğitim öğretim faaliyetlerinin süresi öğrencilerin ilgi, yetenek ve ihtiyacına göre belirlenmektedir (Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi, 2015).

Türkiye'de BİLSEM'lere yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde bu kurumlardaki müzik alanı için çalgı eğitiminin, yaratıcılığı geliştirmek müziği anlamak adına işitme eğitiminin, müziksel becerileri arttırmanın, etkinliklerin, öğretmen kadrosunun, kurumun maddi kaynaklarının, veli profilinin önemli olduğu görülmüştür (Demir, 2019; Satır, 2018; Adızel,2017; Evin, 2007). Bu sebeple BİLSEM'lerin sayısının her geçen yıl artması bu alanın gelişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak araştırmada, Türkiye'de BİLSEM'lerin müzik alanına yönelik yapılmış çalışmaları ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak Türkiye'de DergiPark, ve TR Dizin kapsamında yayımlanmış makalelerin, YÖK Tez Merkezi'nde yer alan tezlerin, Kongre/sempozyumlarda sunulan bildirilerin, yayımlanan kitaplar ile diğer dokümanların sistematik bir incelemesi yapılmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye'de BİLSEM'lerin müzik alanına yönelik çalışmalarda şu soruların cevapları aranmıştır.

- 1- Türkiye'de BİLSEM'lerin müzik alanına yönelik yayımlanmış makaleler, YÖK Tez Merkezi'nde yer alan tezler, Kongre/sempozyumlarda sunulan bildiriler, yayımlanan kitaplar ile diğer dokümanlar hangileridir, sayıları ve yıllara göre dağılımları nasıldır?
- 2- Türkiye'de BİLSEM'lerin müzik alanına yönelik yayımlanmış makalelerde, YÖK Tez Merkezi'nde yer alan tezlerde, Kongre/sempozyumlarda sunulan bildirilerde hangi araştırma yöntemleri kullanılmıştır?
- 3- Türkiye'de BİLSEM'lerin müzik alanına yönelik yayımlanmış makalelerin, YÖK Tez Merkezi'nde yer alan tezlerin, Kongre/sempozyumlarda sunulan bildirilerin, yayımlanan kitaplar ile diğer dokümanların konu alanları nelerdir?

Yöntem

Bu çalışmada, 2000-2020 yılları arasında BİLSEM’lerin müzik alanıyla ilgili yayınlanmış çalışmaların gözden geçirilmesi ve çalışmalardan elde edilen verilerin sistematik incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, doküman analizine dayalı bir sistematik derleme çalışmasıdır.

Veriler, doküman analizi yoluyla toplanmıştır. Döküman analizi, “araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2006:187). “Sistematik derleme, klinik bir soruya yanıt ya da probleme çözüm oluşturmak için, o alanda yayınlanmış tüm çalışmaların kapsamlı bir biçimde taranarak, çeşitli dâhil etme ve dışlama kriterleri kullanarak ve araştırmaların kalitesi değerlendirilerek hangi çalışmaların derlemeye alınacağına belirlenmesi, derlemeye dâhil edilen araştırmalarda yer alan bulguların sentez edilmesidir. Sistematik derleme nicel ve nitel kanıtları inceleyebilir ya da “karma metot sistematik derleme” olarak adlandırılan biçimde kanıtın iki ya da daha fazla türünü inceleyebilir. Sistematik derlemeler daha çok bilimsel bilgi içerirler ve daha güçlü kanıtları üretmeleri bakımından önemlidirler (Aktaran: Karaçam , 2013). “Sistematik derleme, belli bir konuda yapılan orijinal araştırmaların çok detaylı ve geniş bir biçimde taranıp, dışlanma ve dahil edilme kriterleri kullanılarak, bulguların sentez edildiği bilimsel incelemelerdir. Sistematik derleme genellikle şu basamakları içerir: araştırma konusunun tanımlanması, kapsamlı literatür taraması, çalışmaların seçimi, verilen toplanması, verilerin analizi ve sonuçların raporlanması” (Aslan, 2018). Özet olarak, sistematik derleme; çalışılan alanda yayınlanmış olan çalışmaları kapsamlı şekilde tarayıp çeşitli kabul ve red kriterleri kullanarak hangi tür çalışmaların derlemeye dahil edileceğini belirlemek şartıyla çalışmada yer alan bilgilerin sentez edilmesi ile oluşturulur.

Çalışma için, “BİLSEM, Bilim ve Sanat Merkezi, BİLSEM ve müzik, BİLSEM müzik, Bilim ve Sanat Merkezi müzik, Bilim ve Sanat Merkezi müzik alanı, Türkiye’deki BİLSEM’ler, Türkiye’deki Bilim ve Sanat Merkezi” gibi anahtar kelimelerle Türkçe İngilizce çeşitli kombinasyonlar yapılarak ULAKBİM’e bağlı veri tabanları (DergiPark ve TR Dizin),YÖK Tez Merkezi veri tabanı ve Google Akademik /Google Scholar arama motorlarında taramalar yapılmıştır.

Nisan 2000 – Nisan 2020 tarihleri arasında konuyla ilgili ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çalışmalar, tezler, bildirimler, kitaplar ve diğer dökümanlar çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Çalışmaya gazete haberleri, magazin dergilerindeki yazılar, kongre/sempozyumlarda sunulan poster bildirimler dahil edilmemiştir. Konuyla ilgili olarak 18 yayına ulaşılmış olup araştırmaya dahil edilme kriterine uygun olarak bu 18 yayın da çalışma kapsamında değerlendirmeye alınması uygun bulunmuş ve araştırma bu 18 yayın ile sınırlandırılmıştır. Buna göre: ULAKBİM'e bağlı veri tabanı olan DergiPark kapsamında incelenen dergiler içinde 6 dergiden elde edilen makaleler, Yök Tez Merkezi kapsamında incelenen lisansüstü tezler, Kongre/sempozyum kitaplarında yer alan bildiri özetleri, kitap ve kitap bölümleri ile MEB tarafından yayınlanan bilimsel araştırma raporu araştırmaya dahil edilmiştir. Bildiri özetlerinden birinde, yazarına mail atılmasına rağmen cevap alınamamış ve özet yerine özete yapılan atıflardan faydalanılmıştır. Bildiri özetlerinden bir diğerinin de yazarına mail atılmasına karşın cevap alınmadığından özeti tam metnine ulaşılamamıştır.

Bulgular

Türkiye'de BİLSEM'lerdeki müzik alanına yönelik 2000-2020 yılları arasında yapılan tüm çalışmalar incelendiğinde; 6 makale, 5 lisansüstü tez, 3 bildiri özeti, 1 kitap, 2 kitap bölümünün ve MEB tarafından yayınlanan bir bilimsel araştırma raporunun olduğu tespit edilmiştir. Tablodaki veriler yıllara göre incelendiğinde, Türkiye'de BİLSEM'lerdeki müzik alanına yönelik yapılan ilk çalışma 2007 yılına aittir. İkinci çalışma 2009, üçüncü çalışma 2016 yılında yapılmıştır. Belirtilen yıllar arasında bu alana yönelik çalışmaların az sayıda yapıldığı, 2017 yılından itibaren her yıl en az bir çalışma yapılarak alana yönelik ilginin son yıllarda arttığı görülmektedir.

Tabloya bakıldığında akademik çalışmalar arasında yer alan lisansüstü tezler grubunda BİLSEM müzik alanına yönelik henüz bir doktora tezi çalışılmadığı ve kongre ya da sempozyumlarda sunulan bildirimlerin bildiri kitaplarında tam metnin yayımlanmadığı görülmektedir. Yalnızca bir bildiri makale olarak yayımlanmıştır.

Araştırma konusuyla ilgili olarak; 2020 yılında tek yazarlı bir kitap ve 2019 yılında çok yazarlı 2 kitap bölümü yayımlanmıştır. BİLSEM'lerin müzik

alanına yönelik kitap yazımıyla ilgili olarak son iki yılda sayının arttığı söylenebilir.

Tablo 1. Türkiye’de BİLSEM Müzik Alanına Yönelik Çalışmalar, Sayıları ve Yıllarına İlişkin Bulgular

Çalışma Adı	Yazar	Çalışma Türü	Yıl
1-Bilim ve Sanat Merkezinde Müzik Eğitimi Alan Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi	A. Demir	Yüksek Lisans Tezi	2019
2-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Müzik Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri	A. Satır	Yüksek Lisans Tezi	2018
3-Bilim ve Sanat Merkezi’nde Verilen Müzik Eğitiminde Öğrenci-Öğretmen-Ebeveyn Etkileşimi	B. F. Adızel	Yüksek Lisans Tezi	2017
4-Bilim ve Sanat Merkezi Öğrencilerinin Görsel Sanatlar ve Müzik Derslerine Yönelik Görüş ve Tutumları	B. Bilgili	Yüksek Lisans Tezi	2017
5-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Müzik Öğretmenlerinin Üstün Müzik Yetenekli Öğrencilerin Tanılamasında Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi	A. Z. Evin	Yüksek Lisans Tezi	2007
6-Bilim ve Sanat Merkezleri Müzik Alanı Öğrencilerin Müzik Kavramına Yönelik Algılarının Belirlenmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması	O. M. Akça, Ç. Şen, Z.Kurtaslan	Makale	2019
7-Salihli Bilim ve Sanat Merkezi Müzik Alanı Mezunlarının Aldıkları Eğitimin Meslek Durumlarına Etkisi	F.D.Ö. Ebeperi	Makale	2019
8-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Destek Eğitimi Almış 5. 6. 7. Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi	L.C.Ceyhan, H.Önal	Makale	2018
9-Müzik Alanı Öğrenci Velilerinin Eğitim Süreçlerine Yönelik Farkındalıkları: Antalya Bİlsem Örneği	B. F. Adızel, G.Özmenteş	Makale	2018
10-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Verilen Piyano Eğitiminin İncelenmesi	T.Çağlak, N.Şentürk	Makale	2017
11-Bilim ve Sanat Merkezinde Müzik Yeteneği İle Tanılanmış Öğrencilerin Kaufman Ölçeğine Göre Yaratıcılık Alanlarının Belirlenmesi	H.Mertol, Ş.Çetin	Makale	2017
12-Müzik Alanı Öğrenci Velilerinin Eğitim Süreçlerine Yönelik Farkındalıkları: Antalya Bİlsem Örneği	F.Adızel, G.Özmenteş	Bildiri Özeti	2018
13-Bilim Sanat Merkezleri, Müzik Biriminin Genel Durumu, Sorunları Ve Çözüm Önerileri	E.Karakoç	Bildiri Özeti	2016
14-Bilim ve Sanat Merkezlerine Öğrenci Yönlendirme Sürecinde Gözlem Formunun Resim ve Müzikle İlgili Maddelerinden Yüksek Puan Alan Öğrencilerin TKT(7- 11) ve WISC-R Uygulamalarındaki Durumlarının Değerlendirilmesi,	A.Kumaz, D.Kirlemez, ve İ.Obalı.	Bildiri Özeti	2009
15- Bilim ve Sanat Merkezi Öğrencilerinin Görsel Sanatlar ve Müzik Derslerine Yönelik Görüş ve Tutumları	B. Bilgili	Kitap	2020
16-Müzik Eğitimine Giriş 1, Müziğin İzinde: “Üstün Yetenekli Öğrencilerin Müzikal İlgisi ve Beğeni Tutumlarının İncelenmesi (Yasemin Karakaya BİLSEM Örneği)”	E.Öztürk,	Kitap Bölümü	2019
17-Müzik Eğitimine Giriş 1, Müziğin İzinde: “Müzik Eğitiminde Öğrenci-Öğretmen-Ebeveyn Etkileşimi Antalya Bilim Ve Sanat Merkezi Örneği”	B. F. Adızel	Kitap Bölümü	2019
18-Bilim ve Sanat Eğitim Merkezleri 2018 Yılı Müzik Alanı Öğrenci Tanılama Testi	Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Yeteneklilerin Geliştirilmesi Daire Başkanlığı	Bilimsel Araştırma Raporu	2018

Ayrıca MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Yeteneklilerin Geliştirilmesi Daire Başkanlığı tarafından BİLSEM’lerin müzik alanına yönelik olarak 2018 yılında yayınladığı bir bilimsel araştırma raporu mevcuttur.

Tablo 2. Türkiye'deki BİLSEM Müzik Alanına Yönelik Yapılan Çalışmalarda (makale, Tez, Bildiri) Kullanılan Yöntemlere İlişkin Bulgular

Çalışmanın Adı	Yazar Adı	Yöntem		Örneklem	Veri Toplama Aracı	Veri Çözümlemesi
		Araştırma Türü	Model			
1-Bilim ve Sanat Merkezinde Müzik Eğitimi Alan Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi	A.Demir	-	Tarama	14 ildeki BİLSEM'lerde müzik eğitimi alan 5. , 6. , 7. , 8. sınıf olan 203 ortaokul öğrencisi	Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri	Lisrel ve Spss ile %, f, aritmetik ort., std sapma, t-testi,anova
2-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Müzik Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri	A.Satır	-	Nitel	25 BİLSEM müzik öğretmeni	Yarı yapılandırılmış görüşme ve yarı yapılandırılmış anket	İçerik Analizi
3-Bilim ve Sanat Merkezi'nde Verilen Müzik Eğitiminde Öğrenci-Öğretmen-Ebeveyn Etkileşimi	B.F.Adızel	Nitel	Durum Çalışması	Antalya BİLSEM'deki öğrenci,öğretmen, veliler	Yarı yapılandırılmış Görüşme, yansıtıcıgünlük	İçerik Analizi
4-Bilim ve Sanat Merkezi Öğrencilerinin Görsel Sanatlar Ve Müzik Derslerine Yönelik Görüş Ve Tutumları	B.Bilgili	Nicel, Nitel	Tarama	Elazığ BİLSEM'de müzik eğitimi alan 5.-12 sınıflardaki 80 öğrenci	Yarı yapılandırılmış görüşme, Görsel Sanatlar Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	Lisrel ve Spss ile faktör analizi, %, f , aritmetik ort., std sapma ve İçerik Analizi
5-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Müzik Öğretmenlerinin Üstün Müzik Yetenekli Öğrencilerin Tanılmasında Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi	A.Z.Evin	Nicel, Nitel	Tarama	30 BİLSEM müzik öğretmeni	Anket, yarı yapılandırılmış görüşme	%,f, kodlama
6-Bilim ve Sanat Merkezleri Müzik Alanı Öğrencilerin Müzik Kavramına Yönelik Algılarının Belirlenmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması	O.M.Akça, Ç.Şen ve Z.Kurtaslan	Nitel	Durum Çalışması	5 ildeki BİLSEM' de müzik eğitimi alan 100 öğrenci	metafor	İçerik Analizi
7-Salihli Bilim ve Sanat Merkezi Müzik Alanı Mezunlarının Aldıkları Eğitimin Meslek Durumlarına Etkisi	F.D.Öden Ebepperi	Nitel	Olgu Bilim	Salihli Bilim ve Sanat Merkezi Müzik Alanından mezun 18 kişi	Yarı yapılandırılmış görüşme	kategori

Türkiye’de Bilsem Müzik Alanına Yönelik Yapılan Çalışmalar: Sistematik Bir Derleme

8-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Destek Eğitimi Almış 5. 6. 7. Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi	L.C.Ceyhan ve H.Önal	-	Kesitsel Betimsel Tarama	7bölgeden tesadüfen seçilmiş 7 BİLSEM’de 5. 6. 7. 8.sınıfta müzik eğitimialan 342 öğrenci	müzik tutum ölçeği	Spss ile %, f,aritmetik ort.,std sapma, Mann-Whitney U testi, Kruskal Wallis H-testi, t-testi, Tukey HDS testi
9-Müzik Alanı Öğrenci Velilerinin Eğitim Süreçlerine Yönelik Farklılıklar: Antalya Bilsem Örneği	B.F:Adızel,G.Özmenteş	Nitel	Durum Çalışması	Antalya BİLSEM’de müzik eğitimi alan 24 öğrencinin velisi	görüşme	İçerik Analizi
10-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Verilen Piyano Eğitiminin İncelenmesi	T.Çağlak Eker ve N. Şentürk	Nitel	Durum Çalışması	6 ildeki BİLSEM’de görev yapan piyano eğitimcileri	Yarı yapılandırılmış görüşme	İçerik Analizi
11-Bilim ve Sanat Merkezinde Müzik Yeteneği İle Tanınmış Öğrencilerin Kaufman Ölçeğine Göre Yaratıcılık Alanlarının Belirlenmesi	H.Mertol ve Ş.Çetin	-	Genel Tarama	Samsun BİLSEM’de müzik eğitimi alan 65 öğrenci	Kaufman Alanları Yaratıcılık Ölçeği	Spss ile %, f, aritmetik ort. Levene testi, t-testi
12-Müzik Alanı Öğrenci Velilerinin Eğitim Süreçlerine Yönelik Farklılıkları: Antalya Bilsem Örneği	F. Adızel G.Özmenteş	Nitel	Durum Çalışması	Antalya BİLSEM’de müzik eğitimi alan 24 öğrencinin velisi	görüşme	İçerik Analizi
13-Bilim Sanat Merkezleri, Müzik Biriminin Genel Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri	E.Karakoç	Nitel	-	İç Anadolu Bölgesine ait 5 ildeki Bilsem’lerin müzik biriminde görev yapan öğretmenler	Yarı yapılandırılmış görüşme	İçerik analizi,
14-Bilim ve Sanat Merkezlerine Öğrenci Yönlendirme Sürecinde Gözlem Formunun Resim ve Müzikle İlgili Maddelerinden Yüksek Puan Alan Öğrencilerin TKT(7- 11) ve WISC-RUygulamalarındaki Durumlarının Değerlendirilmesi,	A.Kumaz, D.Kirilenmez, İ.Obalı.	Nitel	-	Konya BİLSEM’deki 691 öğrenci	gözlem	TKT(7-11) testi ve Wisc-r test
15- Müzik Eğitime Giriş I,Müziğin İzinde “Üstün Yetenekli Öğrencilerin Müzikal İlgisi ve Beğeni Tutumlarının İncelenmesi (Yasemin Karakaya BİLSEM Örneği)”	E.Öztürk	-	Genel tarama	Ankara Yasemin Karakaya BİLSEM’deki 111 öğrenci	anket	%, f

2000-2020 yılları arasında Türkiye’de BİLSEM müzik alanına yönelik yapılan çalışmalarda kullanılan yöntem bölümleri detaylı şekilde incelenmiş olup; araştırmacıların büyük bir çoğunluğu çalışmalarında yalnızca nitel araştırma yöntemlerini, Evin (2007) ve Bilgili (2017)’nin ise hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerini tercih ettiği görülmüştür.

Tabloya göre Demir (2019), Ertürk (2019), Ceylan ve Önal (2018), Bilgili (2017), Mertol ve Çetin (2017) ile Evin (2007) çalışmalarında tarama modelini; Akça, Şen ve Kurtaslan (2019), Adızel (2017), Adızel ve Özmenteş (2018), Eker ve Şentürk (2017) araştırmalarında durum çalışması modelini kullanmışlardır. Ebeperi (2019) ise çalışmasında olgu bilim modelini tercih etmiştir.

Araştırmaların büyük bir çoğunluğunda Türkiye’deki BİLSEM’lerde görev yapan müzik öğretmenleri, Türkiye’deki BİLSEM’lerde müzik eğitimi alan öğrenciler, Türkiye’deki BİLSEM’lerde görev yapan piyano eğitimcileri örneklem olarak seçilmiştir. Bunun dışında Ebeperi (2019), Ertürk (2019), Adızel ve Özmenteş (2018), Bilgili (2017), Mertol ve Çetin (2017) ile Adızel (2017)’in çalışmalarında bir BİLSEM’i örneklem olarak tercih etmişlerdir.

Araştırmacıların büyük çoğunluğu veri toplama aracı olarak görüşme yolunu tercih etmişlerdir. Görüşmenin yanı sıra Satır (2018) ve Evin (2007) çalışmalarında anket kullanmıştır. Ertürk (2019) yalnızca anket yoluyla verilere ulaşmıştır. Adızel (2017) yaratıcı günlükler ile veri toplamıştır. Demir (2019)’in, Mertol ve Çetin (2017)’in, Ceylan ve Önal (2018)’in çalışmalarında veri toplama aracı olarak ölçek; Bilgili (2017)’nin çalışmasında hem ölçek hem de görüşme yoluyla veriler elde edilmiştir. Araştırmalar içerisinde yalnızca Akça, Şen ve Kurtaslan (2019)’in çalışmasında veri toplama aracı olarak metafor yolu tercih edilmiştir.

Tablo 2’de araştırmaların veri toplama şekline uygun olarak veri çözümlemeleri yapıldığı görülmektedir. Buna göre; görüşme yoluyla toplanan verilerin büyük bir çoğunluğu içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. İçerik analizinin yanı sıra Ebeperi (2019)’nin çalışmasında kategoriler oluşturma, Evin (2007)’in çalışmasında kodlama, % ve f, Bilgili (2017)’nin çalışmasında f değerleri, Ertürk (2019)’ün çalışmasında % ve f alınmıştır. Ölçekler yoluyla toplanan verilerin çözümlenmesinde: Spss ile Lisrel programları kullanılmış buna göre; faktör analizleri, aritmetik ortalama, standart sapma, t- testi, anova, Mann-Whitney U testi, Kruskal Wallis H-testi, Tukey HSD testi, Levene testi gibi test türleri kullanılmıştır.

Araştırmada yer alan fakat Tablo 2’de yer almayan Bilgili’ye ait kitap ve Adızel’e ait kitap bölümü yazarların lisansüstü çalışmalarından üretildiği için tekrar belirtilmemiştir. MEB’in Özel Eğitim Ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Yeteneklilerin Geliştirilmesi Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan bilimsel araştırma raporunda da yöntem bölümü bulunmadığı için tabloya dahil edilmemiştir.

Türkiye’de Bİlsem Müzik Alanına Yönelik Yapılan Çalışmaların Konu İçeriklerine İlişkin Bulgular

Tablo 3. Türkiye’de Bİlsem Müzik Alanına Yönelik Yapılan Lisansüstü Tezlerin Konu İçeriklerine İlişkin Bulgular:

Tez adı	Yazar	Tez türü	Üniversite	Yıl
1-Bilim ve Sanat Merkezinde Müzik Eğitimi Alan Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi	Ahmet Demir	Yüksek Lisans Tezi	İstanbul Okan Üniversitesi	2019
2-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Müzik Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri	Arzu Satır	Yüksek Lisans Tezi	Karadeniz Teknik Üniversitesi	2018
3-Bilim ve Sanat Merkezi’nde Verilen Müzik Eğitiminde Öğrenci-Öğretmen-Ebeveyn Etkileşimi	Begüm Fulya Adızel	Yüksek Lisans Tezi	Akdeniz Üniversitesi	2017
4-Bilim ve Sanat Merkezi Öğrencilerinin Görsel Sanatlar ve Müzik Derslerine Yönelik Görüş ve Tutumları	Başak Bilgili	Yüksek Lisans Tezi	Fırat Üniversitesi	2017
5-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Müzik Öğretmenlerinin Üstün Müzik Yetenekli Öğrencilerin Tanılamasında Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi	A. Zekâi Evin	Yüksek Lisans Tezi	Marmara Üniversitesi	2007

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye’de Bİlsem müzik alanına yönelik yapılan 5 lisansüstü tezin tamamının yüksek lisans tezi olduğu ve farklı üniversitelerde çalışılmış olduğu tespit edilmiştir. Yapılan ilk çalışmanın 2007 yılında Evin’e ait olduğu, ikinci çalışmanın 10 yıllık bir aradan sonra Bilgili (2017) ve Adızel (2017)’e ait olduğu, diğer tezlerin ise 2018 yılında Satır’a ve 2019 yılında Demir’e ait olduğu tespit edilmiştir. Verilere göre, iki tezin İstanbul’daki, diğer tezlerin Antalya, Trabzon ve Elazığ’daki üniversitelerde çalışıldığı görülmüştür. Tabloya bakıldığında alana yönelik henüz bir doktora ya da sanatta yeterlilik tezinin bulunmadığı görülmektedir.

Demir (2019) çalışmasında; müzik alanında yetenekli öğrencilerin gerçek hayat problemlerini çözme becerilerindeki yetkinliklerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmadan elde edilen önemli sonuçlara göre; müzik alanında yetenekli öğrencilerin yaşam problemlerini önemsedikleri, gerçek hayatla

ilgili problem çözme becerilerinin geliştiği, sorunlardan kaçmak yerine sorunlarını çözmeye çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca kız öğrencilerin gerçek hayatla ilgili problem çözme becerilerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Satır (2018) çalışmasında BİLSEM’lerde öğrenim gören öğrencilere eğitim veren müzik öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunları tespit etmeyi ve bu sorunlara getirilen çözüm önerilerini öğretmen görüşleri açısından incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, müzik öğretmenlerinin tamamının BİLSEM’de müzik alanındaki öğrencilere eğitim verirken; grup çalışmalarında yürütülen enstrüman eğitiminin zorluğu, ilgi, istek, motivasyon eksikliği ve dersin önemsenmemesi, devamsızlık yapılması, yaş ve seviyeden kaynaklanan bireysel farklılıklar, verilen çalışmaların yerine getirilmemesi, müzik hakkında hazır bulunuşluluk düzeylerinin yetersiz oluşu gibi konuların sorun olarak görüldüğü sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca müzik öğretmenlerinin BİLSEM yönergesi, idareciler ve öğretmenlerin kendi öz-güven öz-yeterlilikleriyle ilgili sorunlar yaşadıkları da tespit edilmiştir.

Adızel (2017) araştırmasında, Antalya BİLSEM’de verilen müzik eğitiminde öğrenci-öğretmen-ebeveyn etkileşiminin bileşenlerini ve bu bileşenlerin öğrenme sürecindeki yerini incelemiş olup konuyla ilgili olarak; öğrenciler ve ebeveynlerin öğretmenlere karşı olumlu tutuma sahip oldukları, öğretmenlerinde öğrencilerine karşı içte ve nazik bir tutum sergiledikleri, öğrencilerin öğretmeniyle iyi bağlar kurmasının müziği sevmelerine ve istekli çalışmalarına yarar sağladığı ve öğrencilerin ebeveynlerinin müzikle ilgilendiklerini görmeleri çocukların motivasyonlarını olumlu etkilediği gibi sonuçları ortaya çıkmıştır.

Bilgili (2017), Elazığ BİLSEM’e devam eden öğrencilerin Görsel Sanatlar ve Müzik derslerine yönelik görüşlerinin ve tutumlarının belirlenmesi amacıyla yaptığı araştırmasında, öğrencilerin müzik derslerine yönelik görüşleri ve tutumlarından; müziği meslek olarak seçmeyi düşünmedikleri, müzik dersinde zorlanmadıkları, müzik dersi yerine başka bir ders de seçebilecekleri, öğretmenlerinin dersleri eğlenceli hale dönüştürdükleri, zaman zaman öğretmeni doğru çalamadıklarında sinirli buldukları ama genel olarak enstrüman çalmayı, şarkı söylemeyi sevdiğikleri sonuçlarına varmıştır.

Evin (2007) yaptığı çalışmada, BİLSEM’lerde görev yapan müzik öğretmenlerinin müziğe yetenekli öğrencilerin belirlenmesi aşamasında karşılaştıkları güçlükler ile bu güçlüklerin uygulamalardaki durumunun incelen-

mesini araştırmıştır. Öğretmenlerinin müziğe yetenekli öğrencilerin belirlenmesiyle ilgili olarak; yetenekli öğrencileri tanılama sürecinin yetenek belirleme açısından yeterli olmadığı ve diğer BİLSEM’ler arasında farklılıklar olduğu, grup taramanın öğrencilerin müzik yeteneklerini belirlemede yeterli olmadığı, öğrencilerin yaş ya da sınıf düzeylerine göre müziksel yeteneklerini belirleyen bir ölçme aracının kullanılmadığı, bireysel incelemede yetenekli öğrencileri belirleyebilmek için kullanılan ölçme araçlarının geçerli ve güvenilir ölçme araçları olmadığı gibi sonuçlar elde etmiştir.

Tablo 4. Türkiye’de BİLSEM Müzik Alanına Yönelik Yapılan Makalelerin Konu İçeriklerine İlişkin Bulgular

Makale Adı	Yazar	Dergi Adı	Yıl
1-Bilim ve Sanat Merkezleri Müzik Alanı Öğrencilerin Müzik Kavramına Yönelik Algılarının Belirlenmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması	O. M. Akça, Ç. Şen, Z.Kurtaslan	Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları	2019
2-Salihli Bilim ve Sanat Merkezi Müzik Alanı Mezurlarının Aldıkları Eğitimin Meslek Durumlarına Etkisi	F.D.Ö.Ebeperi	Eurasian Journal Of Music And Dance	2019
3-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Destek Eğitimi Almış 5. 6. 7. Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi	L.C.Ceyhan, H.Önal	Journal Of Social And Humanities Sciences Research	2018
4-Müzik Alanı Öğrenci Velilerinin Eğitim Süreçlerine Yönelik Farkındalıkları: Antalya Bİlsem Örneği	B. F. Adızel, G.Özmenteş	Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları	2018
5-Bilim ve Sanat Merkezlerinde Verilen Piyano Eğitiminin İncelenmesi	T.Çağlak N.Şentürk	Akademik Bakış	2017
6-Bilim ve Sanat Merkezinde Müzik Yeteneği İle Tanılanmış Öğrencilerin Kaufman Ölçeğine Göre Yaratıcılık Alanlarının Belirlenmesi	H.Mertol, Ş.Çetin	Eğitimde Kuram ve Uygulama	2017

Tablo 4’ten elde edilen veriler incelendiğinde Türkiye’de BİLSEM müzik alanına yönelik yapılan 6 makale olduğu ve bir makale dışında diğerlerinin çok yazarlı olarak çalışıldığı görülmektedir. 2017 yılından itibaren her yıl ikişer makalenin yayınlandığı tespit edilmiştir. Çağlak ve Şentürk ile Mertol ve Çetin’e ait makaleler 2017 yılında, Ceyhan ve Önal ile Adızel ve Özmenteş’e ait makaleler 2018 yılında, Akça, Şen ve Kurtaslan ile Ebeperi’ye ait makaleler 2019 yılında yayınlanmıştır.

Tablo 3’deki verilerden Türkiye’de BİLSEM müzik alanına yönelik ilk tez çalışmasının 2007 yılında yapılmasına karşın, Tablo 4’deki verilere bakıldığında bu alana yönelik ilk makale çalışmasının daha geç başladığını söylemek mümkündür.

Akça, Şen ve Kurtaslan (2019)'ın yapmış oldukları çalışmada; BİLSEM müzik alanı öğrencilerinin müzik kavramına yönelik bilişsel yapılarını belirlemeyi amaçlayarak BİLSEM'lerde okuyan müzik alanı öğrencilerinin "müzik" kavramını farklı metaforlar üreterek ifade ettikleri ve en fazla hayat/yaşam, su metaforları ile çiçek/bitki, duygu, yemek/besin metaforlarıyla "müzik" kavramını tanımladıkları ortaya çıkmıştır.

Ebeperi (2019) çalışmasını BİLSEM müzik alanına devam etmiş ve mezun olan öğrencilerin güncel eğitim ve mesleki durumlarının tespiti ve müzik eğitim alanının mesleki süreçlerine etkilerini ortaya koymak amacıyla yapmıştır. Çalışmada; Salihli BİLSEM'de müzik alanına 2 yıldan 8 yıla kadar devam etmiş ve mezun olmuş öğrencilerin aldıkları müzik eğitiminin katkılarını bakıldığında; meslek tercihlerine "Temel Müzik Eğitimi, Kendini Keşfetme, Yaratıcılık ve Hayal Gücü ve İletişim" yönleriyle olumlu yönde etki ettiği, mesleklerini sürdürürken de "Temel Müzik Eğitimi, Yaratıcılığını Kullanma, İletişim Becerisi, Hayal Gücü, Özgüven, Proje Tabanlı Düşünme, İfade Becerisi" yönleriyle olumlu etkileri olduğu sonuçları tespit edilmiştir.

Ceylan ve Önal (2018)'in yapmış oldukları çalışmada, BİLSEM'lerde destek eğitimi programı süresince, müzik dersi almış öğrencilerin müzik dersine yönelik tutumlarını belirlemek ve müzik dersine yönelik tutumun bazı demografik özelliklere göre değişip değişmediğini araştırmışlardır. Buna göre, BİLSEM'lerde destek eğitimi almış 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin müzik dersine yönelik tutumları olumlu çıkmıştır. Öğrencilerin müzik dersine yönelik tutum düzeyleri ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu, enstrüman çalan öğrencilerin müzik dersine yönelik tutum düzeyleri, enstrüman çalmayan öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu, öğrencilerin müzik dersine yönelik tutum düzeyleri ile anne babanın eğitimi, mesleği arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, anne ve babalarının enstrüman çalan öğrencilerin, anneleri enstrüman çalmayan öğrencilere göre müzik dersine yönelik tutum düzeyleri daha yüksek olduğu gibi önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Adızel ve Özmenteş (2018)'in yapmış oldukları çalışmalarında, çocukları Antalya BİLSEM'de müzik eğitimi alan velilerin, kuruma ve çocuklarının buradan aldığı eğitime yönelik farkındalıklarını incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, Antalya BİLSEM'de müzik eğitimi alan öğrenci velilerinin çocuklarının iyi derecede çalgı çalmaları, alan uzmanlarıyla eğitimlerini sürdürmeleri, müzik eğitim süreçlerinden

keyif almaları için gayret sarf edilmesini bekledikleri sonuçlarına varılmıştır. Bunun dışında velilerin, çocuklarının gelecek planlamasında müziğe yer vermeyi düşünmedikleri araştırma bulguları arasındadır.

Çağlak ve Şentürk (2017)’ün çalışmasında BİLSEM’lerde verilen piyano eğitimini incelemiştir. BİLSEM’lerden seçilen 6 piyano eğitimcisi ile yapılan görüşmelerden; BİLSEM’lerde piyano eğitiminde kullanılmakta olan kaynakların sınırlı sayıda olduğu, piyano dersi için hazırlanmış olan öğretim programının yeterli olmadığı, öğrencilerin eğitime yönelik materyallerin eksik olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Mertol ve Çetin (2017) yapmış oldukları çalışma ile BİLSEM’lere müzik alanından gelen öğrencilerin yaratıcılıklarını belirlemiştir. Araştırmada, Samsun Bilim ve Sanat Merkezlerinde müzik yeteneği ile gelen öğrencilerin yaratıcılık alanlarının belirlenmesine yönelik uygulanan Kaufman yaratıcılık ölçeğinden elde edilen verilere göre; öğrencilerin akademik yaratıcılık alanında en yüksek puanı aldığı, öğrencilerin tartışmalı bir konuyu kendi bakış açısına göre tartışabilme becerisinin yüksek olduğu, öğrencilerin dergi gazete veya haber bülteni için yazı yazma gibi becerilerin düşük olduğu, öğrencilerin sanatsal yaratıcılık alanında en düşük puanı aldığı gibi önemli sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 5. Türkiye’de Bilim ve Sanat Merkezleri Müzik Alanına Yönelik Kongre/Sempozyumlarda Sunulan Bildirilerin Konu İçeriklerine İlişkin Bulgular

Bildiri Adı	Yazar	Bildiri Türü	Kongre/Sempozyum Adı	Yıl
1-Müzik Alanı Öğrenci Velilerinin Eğitim Süreçlerine Yönelik Farkındalıkları: Antalya Bilssem Örneği	F. Adızel G.Özmenteş	Özet	9th International Congress on New Trends in Education	2018
2-Bilim Sanat Merkezleri, Müzik Biriminin Genel Durumu, Sorunları Ve Çözüm Önerileri	E.Karakoç	Özet	Müzed Uluslar Arası 2. İpekyolu Müzik Konferansı	2016
3-Bilim ve Sanat Merkezlerine Öğrenci Yönlendirme Sürecinde Gözlem Formunun Resim ve Müzikle İlgili Maddelerinden Yüksek Puan Alan Öğrencilerin TKT(7- 11) ve WISC-R Uygulamalarındaki Durumlarının Değerlendirilmesi	Kurnaz,A., Kirlenmez, D. ve Obalı, İ.	Özet	Anadolu Üniversitesi II. Ulusal Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi	2009

Tablo 5’e göre, Türkiye’de BİLSEM müzik alanına yönelik kongre/sempozyumlarda sunulan 2 bildiri olduğu bu bildirilerden ilkinin 2009 yılında Kurnaz ve diğerleri tarafından, ikinci bildirinin de Karakoç tarafın-

dan 2016 yılında sunulduğu tespit edilmiştir. Her iki bildirin de ortak özelliği tam metinleri yerine bildiri özeti kitaplarında basılmış olmasıdır.

Tablo 3 ve Tablo 4'deki Türkiye'de BİLSEM müzik alanına yönelik çalışılan tez ve makalelerin, Tablo 5'de daha çok sayıda olduğu aynı zamanda tez ve makalelerin yıl olarak da daha eskiye dayandığını söylemek mümkündür.

Adızel ve Özmenteş (2018), araştırmalarının özetinde, çocukları Antalya BİLSEM'de müzik eğitimi alan velilerin, kuruma ve çocuklarının buradan aldığı eğitime yönelik farkındalıklarını incelemeyi amaçlamıştır. Görüşme yoluyla ile veliler ve öğrencilerden veriler toplanmış ve velilerin, çocuklarının aldığı müzik eğitimi ve onların kariyer seçimlerine dair beklentileri ön plana çıkmıştır.

Karakoç (2016)'un hazırlamış olduğu bildiri özetine göre çalışmasını, BİLSEM'lerde görev yapan öğretmenlerin müzik biriminin genel durumu, sorunları ve çözüm önerileri hakkındaki görüşlerini incelemek amacıyla yapmıştır. İç Anadolu'nun 5 ilindeki öğretmenlerle BİLSEM'lerdeki müzik alanının genel durumu, sorunları ve çözüm önerilerine ilişkin yapılan görüşmeler sonucunda müzik biriminin işleyişinde birbirinden farklı pek çok sorunla karşılaştıkları belirlenmiştir.

Kurnaz, Kirlenmez, ve Obalı (2009)'nın hazırlamış oldukları bildiri özetine göre, resim ve müzik alanında yetenekleri ile öne çıkan öğrencilerin özellikle zihinsel becerilerinin ölçüldüğü TKT (7- 11) testinde yer aldıkları yüzdeler dilimler ve WISC-R test puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma verilerine, Konya BİLSEM'e öğrenci tanılama sürecinde ilköğretim okullarının üçüncü ve dördüncü sınıflarında öğrenim gören 691 öğrenciye ait gözlem formları yoluyla ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, BİLSEM'e öğrenci yönlendirilmesinde kullanılan gözlem formunun resim ve müzikle ilgili maddelerinden yüksek puan alan öğrencilerin TKT (7-11) testi ve WISC-R test sonuçları ile ilgili anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır.

Tablo 6. Türkiye’de Bilim ve Sanat Merkezleri Müzik Alanına Yönelik Yapılan Kitap Çalışmalarının Konu İçeriklerine İlişkin Bulgular.

Kitap Adı	Yazar	Kitap /kitap bölümü	Yayınevi	Yıl
1- Bilim ve Sanat Merkezi Öğrencilerinin Görsel Sanatlar ve Müzik Derslerine Yönelik Görüş ve Tutumları ²	B. Bilgili	Kitap	Gece Kitaplığı Yayınevi	2020
2-Müzik Eğitimine Giriş 1, Müziğin İzinde “Müzik Eğitiminde Öğrenci-Öğretmen-Ebeveyn Etkileşimi Antalya Bilim Ve Sanat Merkezi Örneği” ³	B.Akdoğan, K.Kolukıncı, C. Güray, Ö.Apaydın, E.Turhal, E.Öztürk, B. F. Adızel	Kitap bölümü	Ekin Basım Yayın Dağıtım	2019
3- Müzik Eğitimine Giriş 1, Müziğin İzinde “Üstün Yetenekli Öğrencilerin Müzikal İliği ve Beğeni Tutumlarının İncelenmesi (Yasemin Karakaya BİLSEM Örneği)”	B.Akdoğan, K.Kolukıncı, C. Güray, Ö.Apaydın, E.Turhal, E.Öztürk, B. F. Adızel	Kitap bölümü	Ekin Basım Yayın Dağıtım	2019

Türkiye’de BİLSEM müzik alanına yönelik yapılan kitap çalışmaları incelendiğinde, birinci kitabın Bilgili’ye ait olduğu, Gece Kitaplığı Yayınevinin 2020 yılında basıldığı ve kitabın Bilgili’nin yüksek lisans tezinin kitaba dönüştürülmüş şekli olduğu görülmektedir. İkinci kitap ise 2019 yılında Ekin Yayınevi tarafından Apaydın’ın editörlüğünde basılan çok yazarlı bir kitaptır. Kitap içerisinde Adızel’in ve Öztürk’ün kitap bölümleri yer almaktadır. Adızel’in kitap bölümü “Müzik Eğitiminde Öğrenci-Öğretmen-Ebeveyn Etkileşimi Antalya Bilim Ve Sanat Merkezi Örneği” başlığını taşımakta olup bu bölümün Adızel’in yüksek lisans tezinden üretildiği tespit edilmiştir. Aynı kitapta yer alan bir diğer bölüm ise Öztürk tarafından yazılmış olup konu başlığı “Üstün Yetenekli Öğrencilerin Müzikal İliği ve Beğeni Tutumlarının İncelenmesi (Yasemin Karakaya BİLSEM Örneği)” dir.

Öztürk (2019) çalışmasında Ankara Yasemin Karakaya BİLSEM’de öğrenim gören müzik alanı öğrencilerin müziğe yönelik ilgi ve beğeni tutumlarını araştırmayı amaçlamıştır. Buna göre araştırmada; öğrencilerin müzik beğenisine etki eden kitle iletişim araçlarının başında, internet ve sonra televizyonun önemli bir yere sahip olduğu; öğrencilerin müzik tercihlerine etki

² Bu kitap, B.Bilgili’nin 2017 yılında Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nde hazırladığı yayınlanmamış yüksek lisans tezinin kitaba dönüştürülmüş şeklidir.

³ Bu kitap bölümü B. F. ADIZEL’in 2017 yılında Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü’nde hazırladığı yayınlanmamış yüksek lisans tezinin üretilmiştir.

eden en önemli faktörlerin başında söz ve ezginin birbirini tamamladığı, sanat değeri taşıdığı ve müzikal faktörlerin (melodi, ritim, vb.) etkili olduğu; en fazla tercih edilen müzik türlerinin ise, sırası ile; Türkçe Pop Müzik, Klasik Batı Müziği ve Türkçe Rock Müzik olduğu tespit edilmiştir.

Adızel ve Bilgili'nin kitap çalışması yüksek lisans tezlerinden üretilmiştir. Tezlere ait bölüm tablo 3'de ve bulgu yorumlarında yer almaktadır. Bu nedenle adı geçen yazarlara ait kitapların konu içerikleri yeniden verilmiştir (bkz. tablo 3).

Tablo 7. Türkiye'de Bilim ve Sanat Merkezleri Müzik Alanına Yönelik Yapılan Diğer Çalışmaların Konu İçeriklerine İlişkin Bulgular

Çalışma Adı	Kurum	Çalışmanın Türü	Yıl
1-Bilim Ve Sanat Eğitim Merkezleri 2018 Yılı Müzik Alanı Öğrenci Tanılama Testi	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Yeteneklilerin Geliştirilmesi Daire Başkanlığı	bilimsel araştırma raporu	2018

Türkiye'de BİLSEM müzik alanına yönelik yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde MEB Özel Eğitim Ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Yeteneklilerin Geliştirilmesi Daire Başkanlığı tarafından 2018 yılında hazırlanmış olan "Bilim ve Sanat Eğitim Merkezleri 2018 Yılı Müzik Alanı Öğrenci Tanılama Testi" başlıklı bilimsel araştırma raporu raporunun yayınlandığı tespit edilmiştir.

MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Yeteneklilerin Geliştirilmesi Daire Başkanlığı "Bilim ve Sanat Eğitim Merkezleri 2018 Yılı Müzik Alanı Öğrenci Tanılama Testi" başlıklı bilimsel araştırma raporunun oluşturulmasındaki amaç; BİLSEM müzik bölümlerine alınacak öğrencilerin müzik yeteneklerinin tanılama süreçleri ile tanılama kullanılacak geçerli ve güvenilir bireysel değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesidir. Rapordan elde edilen sonuçlara göre; "Bilsem Müzik Alanı Öğrenci Tanılama Testinin" 1, 2 ve 3. sınıf öğrencilerinin müzik yeteneklerinin tanılmasında geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceği, 1, 2 ve 3. sınıflardaki öğrencilerin müzik yeteneğini ölçen kriterlerden (tek ses, iki ses ve üç ses duyma; ezgi ve ritim tekrarı; aktarım; cümleme ,tempo, artikülasyon ve nüans farkındalığı) oluşan sınavın öğrencinin müzik yeteneğinin tanılmasında geçerli ve güvenilir göstergeler olacağı, öğrenci tanılama testinden elde edilen verileri uygun analizler yoluyla doğru değerlendirmelere ulaşacağı ve ayrıca deneyimli, farklı alanlardan uzmanların

katılımıyla gerçekleştirilecek çalıştaylardan alınacak sonuçlar doğrultusunda öğrenci alımlarının yapılmasının daha yararlı olacağı sonuçlarına varılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Küçük yaşlarda başlayan müzik eğitimi çocukların yalnızca müzik kabiliyetlerini geliştirmekle kalmaz onların bir bütün olarak gelişimlerine de katkı sağlar. Yapılan pek çok araştırmada, okul öncesi dönemde başlayan müzik eğitiminin zeka gelişimi, dil gelişimi, fiziksel gelişimi olumlu yönde etkilediği ve akademik başarıya katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Türkiye’de müziğe karşı üstün yeteneği olan çocukların, gençlerin yetiştirilmesine yönelik atılan adımlardan biri olan BİLSEM’lerin kurulması bu alandaki bir başka boşluğu doldurmuştur.

Araştırma kapsamında BİLSEM’lerde verilen müzik eğitime yönelik çalışmaların bulguları incelendiğinde; müzik eğitim-öğretim sürecinde öğrenci, ebeveyn tutumları, motivasyon durumları, yaratıcılık gelişimi, ölçme-değerlendirme, materyal ve imkanlara yönelik birtakım veriler elde edildiği görülmüştür. Bu tespitlerden bazıları müzik eğitim sürecinde yaşanan aksaklık ve sorunlarla ilgilidir (Satır, 2018; Bilgili, 2017; Çağlak ve Şentürk 2017; Karakoç, 2016; Evin, 2007).

Satır (2018), araştırmasında BİLSEM müzik öğretmenlerinin görüşlerinden elde ettiği bulgularda, grup enstrüman eğitiminde sorunlar yaşandığı, derse karşı ilgi, istek, motivasyon eksikliği, müzik dersinin önemsenmemesinden kaynaklı devamsızlık sorunları, bireysel farklılıklar ve hazırbulunuşluk seviyelerindeki yetersizlikten ötürü birtakım sorunlar yaşandığı yönünde sonuçlara ulaşmıştır. Satır’ın özellikle müzik dersinin önemsenmemesi yönündeki bulgusuna paralel olarak Bilgili (2017) çalışmasında, öğrencilerin müziği meslek olarak seçmeyi düşünmedikleri, müzik dersi yerine başka ders de seçebilecekleri yönündeki bulgusu ile Adıgüzel ve Özmenteş (2018)’in çalışmasında yine bu bulguları destekleyen verilerle, velilerin çocuklarının iyi düzeyde enstrüman çalmasını istedikleri fakat gelecek planlamasında müziğe yer vermeyi düşünmedikleri sonuçlarına varılmıştır.

Altun (2019); “Ortaokul Öğrenci Velilerinin Müzik Eğitime ve Müziksel Kariyer Yapmak İsteyen Çocuklarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinde bu bulgulara paralel verilerle; ortaokul velilerinin kendi çocuklarının müzik eğitimi ve kariyer seçimine yönelik görüşleri doğrultusunda çoğu velinin çocuklarının müzikle ilgili bir okulda eğitimine devam etmesini kabul etmediği, büyük çoğunluğunun çocuklarının fen veya Anadolu liselerine devam etmesini istediğini ve bazı velilerin müzik eğitimini aile kültürlerine uygun bulmadığı ve müzik ile ilgili bir mesleğin toplumda önemli görülmediğini düşündükleri sonuçlarına ulaşmıştır.

Başer (2019); “Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (Giresun İli Örneği)” adlı yüksek lisans tezinde öğrencilerin müzik dersine yönelik tutumlarının olumsuz olduğu ve bu durumun cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna varmıştır.

Tüm bu bulgular ışığında; çocuğa ilk eğitiminin ailede verildiği, duygu, düşünce ve tutumların ailede şekillendiği göz önüne alındığında, müzik eğitime yönelik bilinçlendirme, olumlu tutum ve motivasyonun şekillenmesinde ailenin önemli olduğu, bunun için de velilerin müzik eğitime ve müziğin meslek olarak seçimine yönelik bilgi, bilinç ve farkındalık düzeylerinin artırılması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim Adıgüzel (2017) Antalya BİLSEM’de verilen müzik eğitiminde öğrenci-öğretmen-ebeveyn etkileşiminin bileşenlerini ve bu bileşenlerin öğrenme sürecindeki yerini incelediği çalışmasında; öğrencilerin ebeveynlerinin müzikle ilgilendiklerini görmeleri çocukların motivasyonlarını olumlu yönde etkilediği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yine Ceylan ve Önal (2018) BİLSEM’lerde destek eğitimi programı süresince, öğrencilerin müzik dersine yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmalarında anne ve babaları enstrüman çalan öğrencilerin, anneleri enstrüman çalmayan öğrencilere göre müzik dersine yönelik tutum düzeyleri daha yüksek olduğu gibi önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde sanatın en önemli dallarından olan müzik ve dolayısıyla müzik eğitiminden elde edilecek kazanımlar önem taşımaktadır. Müzik eğitimi çocuğa pozitif duygular aşıl原因an, estetik algısını, değerlere yönelik bakış açısını, yaratıcılığını geliştiren önemli bir eğitim alanıdır. Akça, Şen ve Kurtaslan (2019); BİLSEM müzik alanı öğrencilerinin müzik kavramına yönelik bilişsel yapılarını belirleme amacıyla yürüttükleri çalışmalarında öğrencilerin “müzik” kavramına yönelik en fazla

hayat/yaşam ve su metaforları ile çiçek/bitki, duygu, yemek/besin metaforlarını ürettiklerini tespit etmişlerdir. Araştırma, öğrencilerin müzik kavramını hayat, yaşam ve duygularla ilişkilendirdikleri ve pozitif bilişsel yapılarla sahip olduklarını göstermektedir.

Bu çalışma sonucunu destekler nitelikte olan Demir (2019) çalışmasında müzik alanında yetenekli öğrencilerin gerçek hayat problemlerini çözme becerilerindeki yetkinliklerini araştırmış ve elde edilen sonuçlara göre; müzik alanında yetenekli öğrencilerin gerçek hayat problemlerini çözme becerilerine ilişkin öğrencilerin, gerçek yaşam problemlerini önemsedikleri, gerçek hayatla ilgili problem çözme becerilerinin geliştiği, sorunlardan kaçmak yerine sorunlarını çözmeye çalıştıkları sonucuna ulaşmıştır.

Üstün yetenekli öğrencilerin müzik eğitim süreci iyi şekilde planlanıp düzenlenmelidir. Derslerin daha ilgi çekici hale getirilerek zekanın değişik boyutlarına hitap etmesi önem taşımakta ve ders verimliliğini artırarak derse yönelik tutumu da olumlu yönde etkilemektedir. Nacakçı (2009) “İlköğretim Müzik Dersinde Çoklu Zeka Kuramı Dayanaklı Ders İşleme Modelinin Öğrencilerin Müziksel Öğrenme Düzeylerine Etkisi” başlıklı çalışmasında; çoklu zeka kuramı dayanaklı ders işleme modelini uyguladığı ünite de, öteden beri uygulanagelen ders işleme modeline göre öğrencilerin bilişsel davranışları daha etkili kazandıkları, devinışsel davranışları ise kısmen etkili kazandıkları sonucuna varmıştır.

Türkiye’deki BİLSEM’lere yönelik müzik alanında yapılan çalışmaların tamamına bakıldığında ilk araştırmanın 2007 yılında yüksek lisans tezi olarak, ikinci çalışmanın da 10 yıl aradan sonra yine yüksek lisans tezi olarak çalışıldığı ortaya çıkmıştır. Son 5 yıl içinde bu alana yönelik ilgi ve çalışma sayılarının arttığı görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalardan; tez çalışmalarının son 5 yıl içinde yılda bir tane, makale türü çalışmaların son 5 yıl içinde her yıl iki tane çalışıldığı görülmüştür. Bilim ve Sanat Merkezlerine yönelik yapılan akademik çalışmalar içinde kongre ya da sempozyumlarda sunulan bildirilerin tez ya da makale türü çalışmalara göre çok daha az sayıda olduğu sonucuna varılmıştır. Tezlerden üretilen kitap ya da kitap bölümlerinin son iki yılda ilerleme kaydederek ve 3 tane yayımlandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Türkiye’deki Bilim ve Sanat Merkezlerinin kuruluşundan itibaren yayımlanmış yalnızca bir bilimsel araştırma raporu bulunmaktadır. BİLSEM müzik alanında ise henüz bir doktora tezi bulunmamaktadır.

Türkiye'deki BİLSEM'ler üstün yetenekli olarak nitelendirilen ve yetenek sınavlarıyla alınan ilkokuldan lise dönemine kadar olan çocukların eğitimi için kurulmuştur. BİLSEM'lerde verilen müzik eğitimin kalitesini ve bu merkezlerin sayılarını arttırmak için ve gelişimlerine katkı sağlamak için Milli Eğitim Bakanlığı'nun iller bazında ihtiyaca yönelik araştırmalar yapması, bakanlık yetkilileri ve eğitimcilerden oluşan uzmanlarla daha çok çalıştaylar düzenlemesi ve maddi kaynakların BİLSEM'lerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesi önerilmektedir.

Üstün yetenekli öğrencilerin müzik eğitim süreci, bireysel farklılıklar ve hazır bulunuşluk seviyeleri gözönüne alınıp düzenlenmeli yeni yaklaşımlar, öğrenme-öğretme ortamları oluşturulmalıdır. Bunun için eğitimcilere yönelik seminerler, sempozyumlar düzenlenmeli, yurt dışı eğitim süreçleri planlanmalıdır.

Bilim ve Sanat Merkezlerinde müzik eğitimi ile ilgili farklı öğretim yöntem ve modellerinin kullanıldığı deneysel araştırmalar yapılmalı ve uygulamadaki görünümüne bakılarak müzik eğitim sürecine yönelik öneriler geliştirilmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

**Studies On Bilsem Music Field In Turkey:
A Systematic Review**

*

Burcu Özer

Hacı Bektaş Veli University

The place which is called intelligence is where all of human abilities such as thinking, interpreting and drawing conclusions are gathered, “is to reveal one's full potential while analyzing problematic conditions and adapting to living places. Intelligence is the revealing of all thinking abilities such as analytical thinking, inference, divergent and creative thinking in the face of problematic situations” (MEB, 2009).

One of the subtitles of Gardner's theory of multiple intelligences is that musical intelligence. With Gardner's concept of musical intelligence, draws attention to "the ability to distinguish sounds, sensitivity to rhythm, texture resonance, music themes namely the ability to hear and perform the melody correctly, and the highest level of composition skills" (Akarsu, 2004).

All over the world experimental studies, activities, applied tests, opened educational institutions and the continuity of these institutions for developing musical intelligence reveal the contributions provided to the development of individuals with talent in this field and the importance given to these individuals.

Science and Art Centers (BİLSEM) was established in 1995 under the auspices of the Department of Development of Special Talents under the General Directorate of Special Education and Guidance Services of the Ministry of National Education (MEB) for the education of special talented students from primary school to the end of high school. Science and Art Centers carries out the education process of primary school, secondary school and high school students who continue formal education with their peers. Except for their formal education that students are educated in the fields of general mental ability, painting and music. The increase in the number of BİLSEMs every year shows that this area is developing. Based on this idea this research aims to reveal works of BİLSEM music in Turkey.

In this study, it is aimed to review the published studies of BİLSEMs in the field of music between 2000-2020 and to systematically examine the data obtained from these studies. In this study qualitative research method was used. The research is a systematic review study based on document analysis. Data is collected through documental analysis. Documental analysis "covers the analysis of written materials containing information about the facts and events aimed to be investigated" (Yıldırım and Şimşek, 2006: 187). provided that the information in the study is synthesized.

For this study, making various combinations in Turkish and English with the keywords such as "BİLSEM, Science and Art Center, BİLSEM and music, BİLSEM music, Science and Art Center Music, Science and Art Center music area, BİLSEM in Turkey, Science and Art Center in Turkey," searches were made in ULAKBİM's databases (DergiPark and TR Index), YÖK Thesis Center database and Google Scholar / Google Scholar search engines. Studies, theses, papers, books and other documents published in national and international journals about this subject between April 2000 and April 2020 were included in this study.

It was observed that when the findings of the studies on music education given in BİLSEMs are examined within the scope of the research; in the music education process, regarding student, parental attitudes, motivation, creativity development, assessment-evaluation, materials and opportunities some data were obtained. Some of these determinations are related to the difficulties and problems in the music education process (Satır, 2018; Bilgili, 2017; Çağlak & Şentürk 2017; Karakoç, 2016; Evin, 2007). Satır (2018), in his research according to the findings obtained from the opinions of BİLSEM music teachers, concluded that there are problems in group instrument training, lack of interest, desire, motivation towards the lesson, absenteeism problems due to ignoring the music lesson, individual differences and some problems due to insufficient levels of readiness.

Bilgili (2017) found that, in parallel with Satır's finding, music lesson is ignored, students did not think of choosing music as a profession, and that they could choose other lessons instead of music lessons, and in the study of Adıgüzel and Özmenteş (2018), with the data supporting these findings, concluded that parents wanted their children to play an instrument at a good level, but they did not intend to include music in their future planning.

The gains from music, which is one of the most important branches of art, and therefore from music education are important in the education of gifted students. Music education is an important educational field that instills positive emotions in the child, develops aesthetic perception, perspective towards values and creativity.

In their studies Akça, Şen and Kurtaslan (2019); carried out by BİLSEM music students to determine their cognitive structures for the concept of music, they found that students mostly produced the metaphors of life / life and water and flower / plant, emotion, food / food for the concept of "music". The research shows that students associate the concept of music with life, life and emotions and have positive cognitive structures. In his research that supports the results of this study, Demir (2019) investigated the competencies of talented students in the field of music in solving real life problems in his study and according to the results it was concluded that students who are talented in the field of music care about real-life problem-solving skills, develop real-life problem-solving skills and try to solve their problems instead of avoiding them.

Looking at all of the works done in the field of music for BİLSEMs it has emerged that first research has studied as graduate thesis in 2007 and the second work again studied as a thesis after an interval of 10 years. It is observed that the number of studies and interests in this field has increased in the last 5 years.

It has been observed that one thesis have been studied in a year in the last 5 years, and two article-type studies have been studied each year in the last 5 years. It has been concluded that the number of papers presented in congresses or symposiums among the academic studies conducted for the Science and Art Centers is much less than the thesis or article type studies. It has been founded that the book or book chapters produced from theses have progressed in the last two years and three have been published. There is also only one research report published since the establishment of the Science and Art Centers in Turkey. There is no doctorate thesis in the field of BİLSEM music yet. BİLSEMs in Turkey has been established for children who is highly talented and are accepted through ability exam from the period from elementary school.

It is recommended that in order to improve the quality of music education provided in BİLSEMs and to increase the number of these centers and

to contribute to their development, the Ministry of National Education conducts research on the basis of the provinces, organizes more workshops with ministry officials and experts, and arranges the financial resources to meet the needs of BİLSEM's. Also experimental studies using different teaching methods and models related to music education should be conducted in Science and Art Centers and suggestions should be developed for the music education process based on its appearance in practice.

Kaynakça / References

- Adızel,B.F. (2019). Müzik eğitiminde öğrenci-öğretmen-ebeveyn etkileşimi antalya bilim ve sanat merkezi örneği. Ö. Apaydın (ed), *Müzik Eğitimine Giriş 1, Müziğin İzinde* içinde (s.80-98), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Adızel,B, F. (2017). *Bilim ve sanat merkezi'nde verilen müzik eğitiminde öğrenci-öğretmen-ebeveyn etkileşimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Antalya.
- Adızel, B., F., ve Özmenteş, G. (2018). Müzik alanı öğrenci velilerinin eğitim süreçlerine yönelik farkındalıkları: Antalya Bilesem örneği, *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 225-232.
- Akça, O., M., Kurtaslan, Z., ve Şen, Ç. (2018). Bilim ve sanat merkezleri müzik alanı öğrencilerin müzik kavramına yönelik algılarının belirlenmesi: Bir metafor analizi çalışması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 123-145.
- Akarsu, F. (2004). Üstün yetenekliler. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A.E. Bilgili (Ed.), *Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı* içinde (s. 127-154). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları
- Akkanat, H. (2004). Üstün veya özel yetenekliler. R. Şirin, ve A. Kulaksızoğlu ve A.E. Bilgili (Ed.), *Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı* içinde (s.169-193). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları
- Al, S. (2016). *Müzikal zekâ temelinde çoklu zekâ etkinliklerini Sosyal Bilgiler dersinde uygulamak: Bir eylem araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Altan, M.Z. (1999). Çoklu zeka kuramı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(17), 105-117.
- Aslan,A. (2018). Sistematik derleme ve meta-analizi. *Acta Medica Alanya Dergisi*, 2(2), 62-63

- Ataman, A. (2004). Üstün veya Özel Yetenekliler. . R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A.E. Bilgili (Ed.), *Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı içinde* (s. 335-342). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları
- Başer, B. (2019). *Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (Giresun İli Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Bekiş, T. (2006). *Liderlikte ruhsal zeka üzerine uygulamalı bir çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bilgili, B. (2017). *Bilim ve sanat merkezi öğrencilerinin görsel sanatlar ve müzik derslerine yönelik görüş ve tutumları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Ceyhan, L., C., ve Önal, H. (2018). Bilim ve sanat merkezlerinde destek eğitimi almış 5. 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin müzik dersine ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 5 (23), 1163-1178.
- Çağlak, T., ve Şentürk, N (2017). Bilim ve sanat merkezlerinde verilen piyano eğitiminin incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 64, 138-149.
- Çakar, U., ve Arbak, Y. (2003). Dönüşümcü liderlik duygusal zekâ gerektirir mi? yöneticiler üzerinde örnek bir çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 83- 98
- Çakar U. (2004). Modern Yaklaşımlar ışığında değişen duygu-zeka ilişkisi ve duygusal zeka. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (3), 23-48
- Çuhadar, C. H. (2017). Müziksel zeka. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26 (3), 1-12.
- Demir, A. (2019). *Bilim ve sanat merkezinde müzik eğitimi alan ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, A. S., ve Ataman, B. (2019). Okul öncesi eğitimden lise eğitimine matematik-müzik ilişkisini ele alan ulusal araştırmaların incelenmesi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 40-56.
- Ebeperi, F., D. (2019). Salihli Bilim ve Sanat Merkezi müzik alanı mezunlarının aldıkları eğitimin meslek durumlarına etkisi. *Eurasian Journal Of Music And Dance*, 15, 78-90.
- Erdal, B. (2009). Müzik tercihi ve kişilik ilişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (2), 188-196.

- Eskioğlu, I. (2003). Müzik eğitiminin çocuk gelişimi üzerindeki etkileri. *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu*, 30-31 Ekim 2003, İnönü Üniversitesi, Malatya, 116-123.
- Evin, Z, A. (2007). *Bilim ve sanat merkezlerinde görev yapan müzik öğretmenlerinin üstün müzik yetenekli öğrencilerin tanınmasında karşılaştıkları sorunların incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gün,E., Duru G., E., ve Demirtaş, O. (2016). Müzik eğitiminin bilişsel gelişime etkisi. *The Journal Of Academic Social Science Studies International Journal Of Social Science*, 50, 117-124, <https://doi.org/10.9761/JASSS3555>
- Hançer, M., ve Tanrisevdi, A. (2003). Sosyal zeka kavramının bir boyutu olarak empati ve performans üzerine bir inceleme. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (2), 211 – 225.
- Işıldak Tezcan, T. (2019). *Ortaokul öğrenci velilerinin müzik eğitimine ve müziksel kariyer yapmak isteyen çocuklarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- İlyas, A. (2017). Cumhuriyet'in ideal toplum yetiştirme yolu: 5245 sayılı harika çocuk yasası. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12 (23), 165-180.
- İşmen, E. (2001). Duygusal zeka ve problem çözüme. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13, 111-124
- Karaçam Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6 (1), 26-33.
- Karakoç, E. (2016). Bilim sanat merkezleri, müzik biriminin genel durumu, sorunları ve çözüm önerileri. *Müzed Uluslararası 2. İpekyolu Müzik Konferansı*, Bolu.
- Karşal, E. (2004). *Okul öncesi dönemdeki çocuklarda müzik yeteneği ve matematik yeteneği ilişkisi ve müzik eğitiminin matematik performansı üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Koca, Ş. (2007). *Mesleki müzik eğitimi alan ve almayan lise öğrencilerinin genel kişilik özelliklerinin kişilik envanterlerine göre incelenmesi*.Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Kurnaz, A., Kirlenmez, D. ve Obalı, İ. (2009). Bilim ve sanat merkezlerine öğrenci yönlendirme sürecinde gözlem formunun resim ve müzikle ilgili maddelerinden yüksek puan alan öğrencilerin TKT(7- 11) ve WISC-R uygulamalarındaki durumlarının değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi II. Ulusal Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yeni Açılımlar*, Eskişehir.
- MEB Özel Eğitim Ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Yeteneklilerin Geliştirilmesi Daire Başkanlığı (2018). *Bilim ve sanat eğitim merkezleri 2018 yılı müzik alanı öğrenci tanılama testi*, Bilimsel Araştırma Raporu, Bolu.
- Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun (Nisan 8, 1929). *Resmi Gazete* (Sayı: 1169).
- Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkında Kanun (1956). *Resmi Gazete*. (Sayı:9242).
- MEB, (2009), Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi, Üstün Zeka Ve Özel Yetenekli Çocuklar. *MEGEP (Mesleki Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi)*, Ankara.
- MEB. (2018). *Orta öğretim müzik dersi (9,10,11 ve 12, sınıflar) öğretim programı*. MEB: Ankara.
- Mendaglio, S.(2008). *Dabrowski’s theory of positive disintegration*, ABD: Great Potential Press.
- Mertol, H. ve Çetin, Ş. (2017). Bilim ve sanat merkezinde müzik yeteneği ile tanılanmış öğrencilerin Kaufman Ölçeğine göre yaratıcılık alanlarının belirlenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13 (4), 811-825.
- Modiri, I, İ. G.(2010). Okul öncesinde müzik aracılığı ile yabancı dil öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23 (2), 505-516
- Nacakçı, Z. (2009). İlköğretim Müzik dersinde çoklu zeka kuramı dayanaklı ders işleme modelinin öğrencilerin müziksel öğrenme düzeylerine etkisi. *İlköğretim Online*, 8(2), 605-623.
- Öztürk, E. (2019). Üstün yetenekli öğrencilerin müzikal ilgi ve beğeni tutumlarının incelenmesi: Yasemin Karakaya BİLSEM Örneği. Ö. Apaydın (ed), *Müzik Eğitimine Giriş 1, Müziğin İzinde*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- İdil Biret Ve Suna Kan’ın Yabancı Memleketlere Müzik Tahsiline Gönderilmesine Dair Kanun, (1948). *Resmi Gazete*, Sayı:6955.
- Köy Enstitüleri Kanunu, (1940). *Resmi Gazete*, Sayı:4491.

- Satır, A. (2018). *Bilim ve sanat merkezlerinde görev yapan müzik öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri, Trabzon.
- Seven, E. (2019). *Duygusal zeka ve duygusal zekanın tüketicilerin hedonik satın alma davranışına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Sığırtmaç, A. (2002) Okul öncesi dönemde müzik eğitimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (9), 30-39.
- Şen, Y. (2006). Okulöncesi dönemde, çocuğun gelişiminde müziğin önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 337-343.
- Toraman, M. (2013). *Müzik öğretmenlerinin ilköğretim programında yer alan müzik dersine yönelik görüşleri üzerine nitel bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Tunçdemir, İ. (2004). Çoksesli müzikte harika çocuk kanununun Türk Müzik Kültürüne Etkisi: İdil Biret-Suna Kan örneği. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı Bildirisi*, 6-9 Temmuz, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Yazıcı, D, (2017), "Müziğin insan beyni üzerindeki etkisi". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 3(1), 88-103.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özer, B. (2020). Türkiye’de Bilsem müzik alanına yönelik yapılan çalışmalar: Sistematik bir derleme. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2045-2076. DOI: 10.26466/opus.758001

A Socially Responsible Entrepreneur

DOI: 10.26466/opus.755534

*

Alexandra Szejniuk*

Ph. D., Alcide de Gasperi University/Economy, Poland

E-Mail: a.szejniuk@gmail.com

ORCID: [0000-0001-9964-118X](https://orcid.org/0000-0001-9964-118X)

Abstract

The functioning of enterprises depends on many factors. The number of these factors is constantly increasing causing specification of conditions determining not only the present but also the future of the organization. The operation of modern organizations is influenced by the environment, information and time. However, the most important are people who make decisions related to the existence of companies on the market. The effectiveness of using all the resources of the organization depends on their skills, competences and knowledge. Responsible and ethical business is a strategic approach. It should be based on the principles of social dialogue and the search for solutions beneficial for both the employer and the employee. Corporate social responsibility is equated with expenses. They relate to philanthropic activities as well as ecological investments. The use of modern ecological technologies as well as new management practices reduces resource consumption and, above all, reduces transaction costs. They result from the partnership built with the company's stakeholders. In Poland, more and more enterprises are engaging capital and their own employees for the benefit of the local environment. Entrepreneurs defend the idea that organizations are interested not only in profit but also in supporting social activities.

Keywords: Entrepreneur, Social Responsibility, Business, Entrepreneurship, Business Ethics.

Sosyal Sorumluluk Sahibi Girişimci

*

Öz

İşletmelerin işleyişi birçok faktöre bağlıdır. Bu faktörlerin sayısı sürekli artmaktadır, sadece mevcut değil, aynı zamanda kuruluşun geleceğini de belirleyen koşulların belirlenmesine neden olmaktadır. Modern organizasyonların işleyişi çevre, bilgi ve zamandan etkilenir. Ancak, en önemlisi şirketlerin piyasadaki varlığına ilişkin kararlar veren kişilerdir. Kuruluşun tüm kaynaklarını kullanmanın etkinliği becerilerine, yeterliliklerine ve bilgilerine bağlıdır. Sorumlu ve etik iş stratejik bir yaklaşımdır. Sosyal diyalog ilkelerine ve hem işveren hem de çalışan için faydalı özümmler aramasına dayanmalıdır. Kurumsal sosyal sorumluluk giderlerle eşdeğerdir. Hayırseverlik faaliyetlerinin yanı sıra ekolojik yatırımlarla da ilgilidir. Modern ekolojik teknolojilerin kullanımı ve yeni yönetim uygulamaları kaynak tüketimini azaltır ve her şeyden önce işlem maliyetlerini azaltır. şirketin paydaşlarıyla kurulan ortaklıktan kaynaklanıyorlar. Polonya'da giderek daha fazla işletme, yerel çevrenin yararına sermaye ve kendi alışanlarıyla ilgilenmektedir. Girişimciler, kuruluşların sadece kârla değil sosyal faaliyetlerin desteklenmesi ile de ilgilendikleri fikrini savunuyorlar.

Anahtar Kelimeler: Girişimci, Sosyal Sorumluluk, İşletme, Girişimcilik, İş Etiği

Introduction

The implementation of tasks resulting from the adopted strategy is the result of the entrepreneur's responsibility.

Entrepreneurship is a key area for economic development. It mainly includes the propensity to start a business. Also the ability to launch development processes in a company. Undoubtedly, it is associated with such features as innovation, creativity, ability to predict in the long run. And also the ability to identify market trends and a willingness to take risks.

Conditions for the development of enterprises are determined by the perspective of economic development. In the situation of persistent slow-down, Poland's economic results can be considered good. The economic growth at the level of 3.8 was one of the highest in the European Union. Entrepreneurship is an important issue. The changes introduced for entrepreneurs as part of the Entrepreneurship Development Package bring measurable results nationwide.

Corporate social responsibility is a concept according to which companies at the stage of building a strategy take into account social interests and environmental protection as well as reactions with various groups of stakeholders. Therefore, it should be understood that being responsible is not only about meeting all formal and legal requirements by organizations. But also increased investment in human capital, environmental protection as well as reactions with stakeholders. Recognizing the importance of this issue affects both the efficiency of business operations and their innovation.

Literature Review

The Importance and Development of Business Ventures

The economic system created in the conditions of Poland's cooperation with the European Union has identified new development-friendly factors. The background to all changes is entrepreneurship treated as a process of undertaking actions related to adaptation to market requirements. It is above all an attitude towards life. Most often it is identified with an effective way

of thinking and acting. In addition, it reflects readiness to make independent decisions, especially economic ones.

Entrepreneurship is a method of using local resources. Thanks to business activity, they are transformed into measures that meet local needs as a result of initiative and their own activity. According to Schumpeter, entrepreneurship is characterized by people full of ideas, initiatives and perseverance in overcoming barriers, breaking stereotypes, resistant to stress and failure. Areas of application of entrepreneurship (Drucker, Warsaw 1992, p. 30-37)

- introduction of a new product or technology
- opening a new market
- obtaining new sources of raw materials
- introduction of a new organization

The main goal of economic solutions should be greater work effects than before. Initiative and perseverance in pursuing the goal are important. Entrepreneurship is a process of creating value, creating a new product or service. Entrepreneurship functions are a reflection of the current situation of business entities in terms of real opportunities to meet the needs of society, their competitiveness as well as efforts to introduce changes. In relations with the environment, management by entrepreneurship primarily requires the ability to adapt to a given situation.

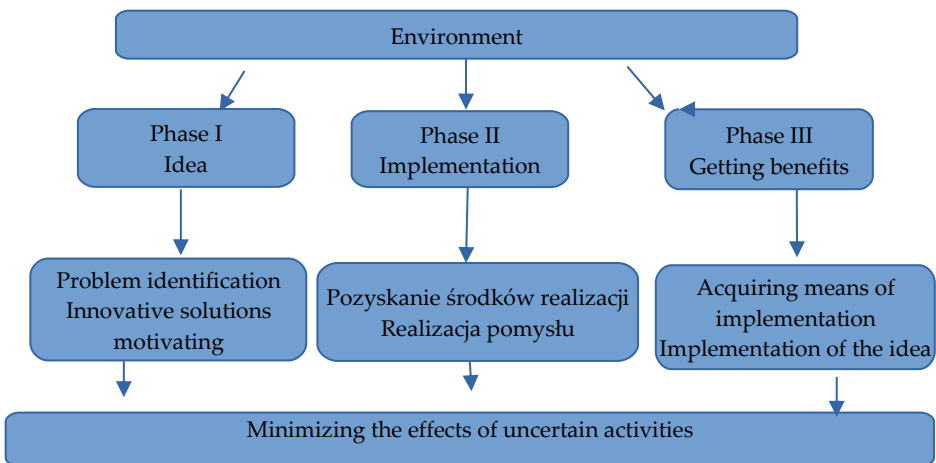

Figure 1. Fig. Characteristics of the entrepreneurship process

Source: Strużycki M. (2002). Small and medium enterprise management. European conditions. (Diffin, p. 112-113.)

The socioeconomic conditions of the country affect individual stages of entrepreneurship. The task of entrepreneurship is to minimize the effects of uncertain activities. The factors conditioning entrepreneurship are internal and external factors. Internal factors include the size of the company, strategy, mutual relationship and the employees' willingness to innovate. External factors conditioning and shaping entrepreneurship are the market situation, as well as the tendency of society to change.

The development of entrepreneurship depends on the conditions created by the economy.

Table 1. Determinants of entrepreneurship in a given region

Types of conditions	Characteristic
Morphological	They result from physical and geographical features of individual regions
Demographic	They reflect the state of human resources, population and distribution
Economic	They depend on the level of economic development of the region
Organizational	They reflect the structure and efficiency of power and administration in a given area
Structural	They express the degree of adaptation and location of economic entities to the distribution of resources and outlets
Interactive	They reflect the system of external connections of the region, its alliances and prestige

Source: Kuciński (1997). Spatial aspects of entrepreneurship IFGN Warsaw, p. 11-12

These conditions may inhibit or develop entrepreneurship in a given area. Economic conditions create a specific economic situation. Markets and the changes taking place on it determine the entrepreneurial behavior of small and medium-sized enterprises. An equally important aspect of the environment on which entrepreneurship depends is the availability of workforce resources. Also finding them according to your needs. It should be noted that the development of the market economy in Poland is conditioned by external and internal factors.

Standards of Social Responsibility

Enterprises implementing CSR assumptions should include them in strategic programs. CSR standards used in strategic management help to increase the organization's efficiency and credibility in this regard. They allow you to manage the risks associated with the social environment. They help identify ethical factors.

They increase the efficiency of companies efficiency by collecting and analyzing information, fewer crises and better knowledge of the market.

There are a number of standards and tools that facilitate management and implementation of corporate social responsibility in the company's strategy.

The most popular are, among others, SA 8000 or AA 1000, which was developed by the International Organization for Standardization on corporate social responsibility. It was developed on the basis of human rights and labor rights standards. The SA 8000 standard allows organizations to comply with the principles of equal treatment of all employees, ethical behavior and social responsibility for manufactured products. This is extremely important in the globalization of business, in particular in relations with organizations moving within different cultures and nationalities:

Prerequisites for SA8000:

- Forced Labor
- Occupational Health and Safety
- Freedom of Association
- Discrimination
- Disciplinary Penalties
- Work Hours
- Remuneration
- Management Systems

The preconditions apply to respect for fundamental human and labor rights. They are the basis for corporate social responsibility. As part of the management system, the organization is required to meet relevant standards (Makuch, 2011 p. 24)

The most important of them include:

1. Formulation of corporate social responsibility policy

2. Choosing a representative responsible for all issues related to SA8000
3. Documenting the rules, ways of implementing their results
4. Periodic training and programs for employees on CSR
5. Continuous monitoring of the management system
6. The process of continuous improvement through the implementation of corrective or preventive actions, periodic reviews of compliance of the company's social policy
7. Selection and control of suppliers
8. Social communication system

The AA1000 Standard is another equally important tool used in enterprises. It was created by the Institute for Social and Ethical Responsibility. It refers to general standards promoting responsibility in the context of sustainable business. It is market oriented. It concerns the selection and selection of contractors taking into account corporate social responsibility. It serves enterprise self-improvement through external evaluation of the organization in terms of CSR and ethics.

AA1000 rules:

1. The principle of responsibility
2. The principle of participation
3. The principle of completeness
4. Principle of measurability
5. The principle of regularity
6. The principle of quality assurance
7. The principle of availability
8. The principle of comparability
9. The principle of credibility
10. Materiality principle
11. The principle of intelligibility
12. Principle of comprehensiveness
13. The principle of continuous improvement and market position.

Principles of Ethical Business Conduct

The situation of economic life in Poland both in terms of ethics and its social responsibility leaves much to be desired (Gasparski vd., 2004, p. 20)

The stereotype of unethical business dominates. The false belief prevails that what is not prohibited by law is allowed. Thus, the concept of ethics can be interpreted in two ways (Kowalczyk J., 2009, p. 9)

1. A set of norms characteristic of a given community
2. The science of morality dealing with determining categories such as good, evil, conscience, responsibility and setting out rules and norms of conduct

Organization ethics is an important issue in business. Its task is to define ethical behavior through the prism of achieving goals that should be consistent with the standards in force in society. In addition, compliance with ethics applies to the creation of ethical infrastructure, ethical awareness and organizational culture. Therefore, the company should set values that will be the basis of ethical behavior.

The declared values and norms have a regulating function. They determine how employees behave in situations critical to the organization. All declared values should be constantly checked and corrected. This is due to the requirements that put the company environment.

Principles are used for the ethical development of each organization (Fobel, Fobelova, 2007, p. 46)

- Ethical development of an organization must be treated as an ongoing process. An organization at a certain level of development may fall to the lowest level of ethical
- Organization development with a certain level of development may fall to the lowest level of ethical development
- There is no time limit for the ethical development of the organization
- Two similar organizations may be at the same level of ethical development but one of them may be more developed in this respect

In 1986, the business principles were adopted during the Caux Round Table (www 2010)

1. Principle - Responsibility in running a business from liability to shareholders towards the concept of responsibility to stakeholders
2. Principle - The economic and social impact of business towards innovation in justice and the global community
3. Principle - Business behavior goes beyond the letter of the law towards a spirit of trust
4. Principle - Respect for legal rules

5. Principle - Support for multilateral trade
6. Principle - Respect for the environment
7. Principle - Avoiding illegal activities

The employment level, quantity and quality of services provided to the market determine the social value of business. Business should share the goods it creates, thus improving living conditions. The task of business is to keep commitments that increase the company's credibility on the market. In addition, they mitigate conflicts between enterprises and above all streamline the transaction process. Another important business task is the protection and improvement of the environment as well as prevention of excessive use of natural resources.

In 2001 a document of the Global Agreement was published which included the principles of business operation (Kowalczyk J. 2009 pp. 149-150) in the following areas:

1. Human rights - the promotion and perception of human rights and the elimination of all human rights violations by the company.
2. Labor standards - respect for freedom of association and the right to collective bargaining. And especially counteracting discrimination in the sphere of employment and also in the exercise of professions (Anrdovicova et. all, 2017, 2-3)
3. Natural environment - supporting the development, application and dissemination of environmentally friendly technologies.

Ensuring proper work standards through a management system based on the requirements of the SA8000 standard on social responsibility. The basic purpose of this standard is to improve working conditions on a global scale. The rules on which this standard is based are derived from the International Labor Organization conventions and also from the Universal Declaration of Man. Activities in accordance with the standard are to improve and protect the company's image on the market.

ISO 26000 is a standard that systematizes knowledge about corporate social responsibility. Highlights CSR areas ([http from day, year](http://www.iso.org));

- Organizational order
- Human rights
- Employment relations
- Environmental protection
- Fair market practices

- Relations with consumers
- Social involvement

Good corporate governance practices are aimed at improving management efficiency. Each enterprise should respect human rights, in particular civil, cultural and economic rights as well as political rights.

Good practices should pay attention to social protection, health and safety at work, working conditions and social development. The company should implement tasks to prevent unfair competition and respect for property rights.

Social-Ethical Aspects in Organizations

The area that creates the most serious problems is the business sector. This is influenced by both the complexity of market processes and globalization.

Recognition of enterprises as entities also morally responsible is necessary due to the need to sort out many economic problems and maintain the level of individual responsibility (Dereń, 2014, p. 19-21).

Avoiding responsibility by a company weakens the ethical attitude of its employees.

The effect of the lack of corporate responsibility is a sense of impunity among employees as well as a decrease in the quality of their work.

It is important to pay attention to the company's moral responsibility. It is associated with the selection of the appropriate organizational structure. And also the management system by the organization's managers.

The model of social responsibility divides into types (Carolla A.B.) (Rybak, 2004, p. 29-30)

1. Philanthropic - desired by society
2. Ethical - expected by society
3. Legal - required by society
4. Economical - required by society

The basis of corporate social responsibility is economic and legal responsibility. The company must be profitable and must survive in the market because these are social expectations. Based on these elements, there may be ethical and philanthropic responsibility.

Enterprises have different attitudes towards social commitments. This applies to such attitudes as resistance, social duty, social contribution as well as social reaction. Organizations that adopt an attitude of resistance are not involved in solving social problems and in conflict situations they run away from responsibility or make attempts (covering up matters). Acting in accordance with social obligation, the organization operates only within the framework of obligations arising from existing law. Unfortunately, companies often show a passive attitude only by responding to requests for financial support.

Corporate Social Responsibility

Is a way of managing a company. Is a strategy that contributes to increasing the competitiveness of the organization. It builds its reputation and trust not only at the company level but also overall business operations.

Two aspects of social responsibility should be noted. First of all, companies must stop socially harmful activities, even those that bring profit.

At the same time, they should take measures that prevent and eliminate socially negative phenomena. Particular attention is paid to the creative role of business in creating social well-being.

Assumptions of corporate social responsibility:

- Business and society are important elements of the whole in which the idea is to contribute to improving the quality of life of citizens
- The dynamic nature of the social system urges organizations to take preventive behavior in the social area
- Communities living in certain conditions of a given stage of social development decide on the minimum level of economic and legal responsibility of business
- The consequence of the scope and type of responsibility towards society adopted by the company is its organizational and structural preparation for achieving social goals that meet the expectations and requirements of target consumer groups

Corporate social responsibility can occur under one of four attitudes:

1. Resistance
2. Social obligation
3. Social reaction

4. Social contribution

Well understood business responsibility means in practice that business managers and leaders must:

- Be sensitive to matters that affect the lives of the people they live and work with
- Understand the conditions in society to have a positive impact on them
- Consider the social effects of financial and business decisions that affect a wide range of choices, stakeholders and the environment
- Be aware of ways of obtaining production and financial results
- The value of CSR activities can be determined by the following methods:
 - Significant increase in sales
 - Greater ability to attract new customers
 - Better customer retention rates
 - Lower operating expenses
 - A more motivated and committed workforce
 - Better brand image
 - Greater ability to attract talent
 - Better comprehensive employee training
 - Higher employee retention rate

The Role and Place of CSR in the Organization

An organization that undertakes social obligations should develop patterns of conduct that facilitate its management of social responsibility. Introduce it to the structure in order to achieve the adopted assumptions and verify the achievements. It is assumed that the organization acts responsibly only when its ethical, social and ecological aspects of business operations are included in its strategy and when it is geared to permanent contacts with stakeholders (Konieczny, 2014, p.151-152).

Strategy of a socially responsible organization on both a theoretical and practical level. A prerequisite for maintaining effective business operations is a balance between the expectations of both shareholders and stakeholders. It should be emphasized that each of these groups has conflicting expectations. This applies to both the form and functioning of the enterprise.

Shareholders expect the greatest profit. Stakeholders, on the other hand, expect fair remuneration, care for the environment and special care for social issues.

Effective social responsibility should be an integral element of the organization. It should not be treated superficially and even as a "necessary evil". This approach will not bring results to the company or the environment. Responsibility applies to both employees and the management of the organization. Therefore, corporate social responsibility must be reflected in the company's strategy. It becomes necessary to apply standards, norms and principles whose compliance can be verified (Kroik , 2014, p.46).

Strategic management consists in the preparation and implementation of strategies. A direction is set, competition is analyzed to identify both opportunities and threats. The simplicity of the strategy is needed and it results from four reasons (Obłój, 2009, p. 4-5)

- Communication needs
- Explicitness
- Strategy is a remedy for complex organization management processes
- The right strategy makes it easy to accurately determine the competencies and resources required for its implementation

For a strategy to succeed, it requires internal and external consistency. Particularly noteworthy is the external strategy, which consists in adapting it to current market trends and changes in the environment.

The adoption of CSR principles is of a strategic nature and should therefore focus on (Gasparski, 2003, p. 69):

- Mission
- Vision
- Rules of conduct
- Code of conduct
- Conflict resolution procedures
- Procedures for supervision, implementation and control of the perception of standards and postulates.

Enterprises that want to introduce corporate social responsibility have various tools at their disposal. One of the most frequently used is the code of conduct, which is a set of technical logical rules and moral rules.

The social report is another important CSR tool. It is a way of communication between the enterprise and the environment. It should be noted that a good social report fulfills a number of functions (Chudy, 2010, p. 111-112)

- Management support
- Building a relationship
- Building reputation

Management support is the relationship of the organization with the environment and the way of communication and presentation of its values. Strengthens internal corporate social responsibility management systems.

Building relationships is primarily to strengthen relationships with stakeholders as well as with the entire environment.

Building reputation strengthens transparency.

Conclusions

The current market situation requires the entrepreneur to accept legal, financial and moral responsibility. Public opinion expects ethical behavior not only from companies due to the need to sort out many problems of economic life but also to maintain individual responsibility. The organization's task is to make a profit. Giving the company a social role sets a different scope of its obligations. The often used division into internal and external obligations defines the types of liability.

Today, the ethical conduct of the organization in the environment becomes not only a moral requirement but also a market one. Entrepreneurs must act on the basis of social responsibility. The relationship between entrepreneurs and employees should be based on respect for their personal dignity. It is important that the company accepts and promotes employees taking into account the qualifications required for a given position. In addition, organizations will participate in activities for the benefit of the local community.

Kaynakça / References

Business Guide CSR info Warsaw (2011). *AA 1000 standards, A tool for corporate social responsibility.*

- Anrdovicova J., Florek I., Gross-Gołacka E., Laki I., Markova J., Sitek M., Sitek P., Slavicek J. and Uhlerova M. (2017). *Final report: Diversity management in the v4 countries as an answer for demographic changes*. WSGE, 74.
- Chudy K. (2010). The role of social reports in enterprise management in the opinion of academic youth [in] edited by the sciences A. Zachorowska, A. Wójcik-Mazur, *Selected elements of the enterprise management process*. Czestochowa.
- Dereń, A. (2014). Responsibility in business operations. In Malary Z. (ed.) *Decency in management*. Selected Issues. Wrocław.
- Drucker P. (1992). *Innovation and entrepreneurship. Practice and rules*. PW.
- Fobel P. Fobelova D. (2007). *Ethics and culture in organization*. Tychy.
- Freeman E. ve Moutnik A. (2013). *Stakeholder management and (SR questions and answers in Umwelt Wirtschafts Forum*. Springer VerbG Bd 21 No. 1.
- Gasparski W. (2003). *European standards of ethics of corporate social responsibility*. Warsaw.
- Griffin W. (1996). *Fundamentals of organizational management*. PWN Warsaw. 144-145, 149-151.
- Kowalczyk J. (2009). *Social responsibility and anti-corruption in organization management*. Warsaw.
- Kroik J. (2014). *Standardized activity of municipal companies on selected examples*. In Z. Malary. *Decency in management*. Selected Issues.
- Łukasik K., Antonowicz M. (2015). *Social responsibility of the organization. Corporate governance over the organization*. <https://www.chodkowska.edu.pl.app> access 2015.01.24.
- Makuch Ł. (2011). *Norms and standards of corporate social responsibility (CSR). A guide to key corporate social responsibility standards as well as relationships and interdependencies between them*. WSPTVP, Warsaw, March.
- Oblój K. (2009). *The constant features of a good strategy :Key choices and simplicity in "Organization Review"*.
- Ocieczek W. ve Gajdzik B. (2010). *Social responsibility of manufacturing enterprises*, Ed. S. Politechniki, 7.
- Social Accountability International [SA](n.d). *Main Page*. www.sa-intl.org access 2015-01-24.
- Social Accountability International [SA] (n.d.). *Main Page*. www.sa.inf.org access 2015.01.24
- Skonieczny J. (2014). Socially responsible corporate strategy Z. Malary. *Decency in management*. Selected Issues. Wrocław.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sjeyniuk, A. (2020). A socially responsible entrepreneur. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 16(29), 2077-2092. DOI: 10.26466/opus.755534

A Critical Evaluation Of The City Councils In Turkey: Institutional, External Environmental And Legislative Aspects

DOI: 10.26466/opus.688170

*

Elif Genç Tetik*

* Öğretim Görevlisi Dr., Hitit Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Çorum

E-Mail: elifgenc@hitit.edu.tr

ORCID: [0000-0002-6306-8550](https://orcid.org/0000-0002-6306-8550)

Abstract

The appearance of the City Councils in Turkey has dated back to 2006, and they have been considered as the local practitioners of the governance idea from the date onward. Along with the local governments, the councils have aimed to be one of the essential means of participation that serves the democratization process of the society. There are currently a total of 1398 municipalities in Turkey; nevertheless, only 285 City Council exist in these municipal areas. Thirteen years after the city councils have started to be established, and despite the fact that the local governance notion has still continued to be on the march, the city councils have struggled to get the place they ought to be. From the internal structuring of the council, legislation they are based on, their budget, the balance of political-citizen representation, to the partnership issues like integration of local administrations, the city councils need to be scrutinized. The paper reveals nine points which can be categorized under the titles of institution, external environment and legislation. It offers some suggestions on the issues the city councils have currently faced.

Keywords: City Councils, Local Participation, Evaluation, Turkey

Kurumsal, Çevresel ve Hukuki Açılardan Türkiye’de Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme

*

Öz

Ortaya çıkışı 2006 yılına dayanan kent konseyleri, bu tarihten itibaren yönetim fikrinin Türkiye’deki en temel yerel uygulayıcıları olarak kabul edildi. Yerel yönetim kurumlarıyla birlikte konseyler, toplumun demokratikleşme sürecine hizmet eden katılım yollarından biri olmayı amaçlamaktadırlar. 21. yüzyılın Yerel Gündem girişiminin bir devamı olarak, daha sürdürülebilir bir gelecek yaratmak ve yerel sorunlara farklı çözümler üretebilmek amacıyla, yerel paydaşları bir araya getirmek için oluşturulmuşlardır. Türkiye’de toplam 1398 belediye bulunmakla beraber, bu belediye bölgelerinin sadece 285’inde Kent Konseyi bulunmaktadır. Bu konseylerin ilk kurulmasının üzerinden 13 yıl geçmesine rağmen, yerel yönetimler üzerindeki etkinliği kısıtlı kalmaktadır. Konseyin iç yapılanmasından, dayandıkları yasalara, bütçelerine, siyasi-oyatandaş temsil dengesine ve yerel yönetimlere entegrasyonu kadar kent konseylerinin bir dizi incelemeye tabi tutulması gerekmektedir. Bu çalışma, kent konseylerinin halihazırdaki yapılanmasını ortaya koyarak belirtilen bu alanlar üzerine bir takım önerilerde bulunmaktadır. Bu öneriler, kent konseylerinin kurumsal yapılanması, dış çevresi ve mevzuatı kapsamında sınıflandırılacak dokuz noktayı açığa çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent Konseyler, Yerel Katılım, Değerlendirme, Türkiye

Introduction

City Councils are defined as the structures in which representatives of non-governmental organizations, public and private sectors are represented together so that common cooperation between different actors can be achieved (Taş and Çiçek, 2017, p.5). In 1996, Habitat II conference held in Turkey within the Conference of Local Agenda 21 movement has generated the foundation of the embodiment of today's City Council. Upcoming 21st century was seen as a turning point for the humankind so as to achieve sustainable development (Akman, 2018, p.743). Chapter 28 of Agenda 21 draws attention on who will be the implementer of this changes intended and gives this duty to the local governments in each country to begin a negotiation process with the locals in each part of the country. UCLG - MEWA¹ has the responsibility to conduct the initiative, later will turn into the city council (Emrealp, 2005, p.33; Deniz, 201, p. 397). Eventually, the City Councils acquired a legal ground with the legislation of the City Councils right after it declared in the article 76 of Municipal Law².

In a conventional type of administrative structure, municipalities are mainly responsible for collecting garbage, urban planning, reconstruction permit etc. However, local governance, as a new type local management, also desires to improve participation to strengthen civil society (Çelik, 2013, p.219). The citizens, as real owners of the city, should protect the identity of their city and have a say in the decisions taken about themselves. City councils, which is one of the mechanisms enabling participation, emerges as an important platform for the success of local administrations (Eroğlu, 2009, p.3; Tosun and Keskin, 2015, p.8).

Background of the City Councils in Turkey

The councils have a variety of missions in order for improving the city vision and citizenship awareness in urban life. For instance, protecting the

¹ Until 2004, it is called as IULA - EMME (International Union of Local Authorities, Eastern Mediterranean Middle East Regional Organization). In 2004, with the organization of IULA as UCLG (United Cities and Local Governments) as the new world organization of local governments and IULA-EMME continues its activities under the name of UCLG-MEWA (United Cities and Local Governments – the Middle East and West Asia).

² Law No. 5393 enacted in 2005.

rights and law of the city, sustainable development, environmental sensitivity, social assistance, solidarity, transparency, accountability, participation and decentralization are some of the main principles of these entities.

Article 76 of Municipal Law No. 5393 defines the City Councils as follows;

To promote democratic participation at the local level, to develop citizenship law and common life awareness and to adopt multi-partner and multi-actor governance. To ensure the preparation and implementation of the plans for ensuring sustainable development and solving the problems arising in this regard. Contributing to the establishment of a common mind that covers the whole city in the determination of the basic strategies and activity plans related to the city, implementation and monitoring processes.

Developing participation, democracy and culture of reconciliation within the framework of the principle of locality. To protect and develop historical, cultural, natural and similar values regarding the identity of the city. Supporting to the effective, efficient and fair use of urban resources. To improve environmentally sensitive and poverty alleviation programs that improve the quality of life of the city based on the understanding of sustainable development. Promoting to the development and institutionalization of civil society.

To increase the activities of children, young people, women and disabled people in social life and to ensure that they take an active role in local decision-making mechanisms. Assisting in the implementation of the principles of transparency, participation, accountability and predictability in urban management. To ensure that the opinions formed in the city council are sent to the relevant municipality for evaluation.

Since the scope the city councils cover is quite wide, the relevant partners which is needed to be engaged in them also numerous. The city councils will be composed of the representatives of the following institutions and organizations;

- The largest local administrative authority or his/her representative,
- Mayor or his/her representative,
- The number of governors in the provinces shall not exceed 10 and by the district governors' representatives of public institutions and organizations to be determined,

- All village headmen in municipalities up to twenty, in other municipalities do not exceed 30 per cent of the total number of muhtars and representatives to be elected from among themselves,
- Representatives of political parties established in the town,
- At least one, at most two representatives from universities in the city. If there is more than one university, one representative from each university,
- Public institutions, professional organizations, trade unions, notaries, representatives of bar associations and related associations and foundations,
- Representatives of councils and working groups established by the City Council.³

Furthermore, the city councils do not have their own budget; their share is allocated by the municipalities in which they affiliate (Göktolga and Ekici, 2016, p.123; Akman, 2018, p.760; Cesur, 2018, p.815). However, there is an uncertain definition of the “share” since neither the municipalities nor the city councils know how much money needs to be reserved for the councils or how this budget will be transferred to their work.

The final point would be the alteration in recent years in the perception of consciousness of citizenship and how this point makes the works of the city councils much essential. In Article 76 of the Municipal Law No. 5393, “one of the functions of the city council is to improve citizenship awareness”. The law emphasizes that “everyone living in one municipal areas is a citizen of that city and has the right to participate in decision making process and to be informed about local activities”. People residing in the city and subject to the law of foreigners are also regarded as the citizens of the city (Altay and Gümüş, 2010, p.5; Çelik, 2013, p.224). This inclusive definition about citizenship makes the engagement easier by including all the fellow citizens in order to express their opinions on the local issues. Here, the city councils have a vital role in ensuring the awareness of citizenship by bringing it to a more formalized platform.

³<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10687&MevzuatIlski=0&sourceXml-Search=kent+kons>

Critical Assessment of the City Councils

The city councils in Turkey are relatively new bodies and the parts of a recent development regarding the world's agenda of building and creating together which is mainly called governance (Ağır, Belli and Arslan, 2017, p.323; Göktoğla and Ekici, 2016, p.108). Although the establishments of the councils under the municipalities across Turkey has been still continuing and the existing councils have done many activities which can be the reflection of the governance and local participation in practice, the city councils are still an under-investigated area in Turkish public administration literature. It is widely acknowledged that the councils have both the legal and practical drawbacks that would prevent them functioning well (Akman, 2018, p.742). The current situation of the city councils has been addressed as yet, in the following section, a series of problematic issues regarding this existing state of the councils have been discussed.

The Dominant Presence of Senior Local Administrators Within the Council May Leads to a Hierarchical Structure Rather Than Governance.

While the foundation of the City Council is being formed, their structure, formed as horizontal, enables to build an equal relationship between the actors of the state and the civil society (Tosun and Keskin, 2015, p.365; Gerwin, 2018, p.72). In other words, the structure of the councils was aimed to be set up voluntarily on the axis of responsibility, not based on superior - subordinate relationship. However, in practice, the council's executive committee is composed of municipal and provincial councillors, directors of provincial as well as district state institutions and the decisions to be taken are implemented the executive body, which means by the top local administrators (Cesur, 2018, p.815; Altun and Toker, 2017, p.464). This issue has weakened the characteristics of the city councils that intend to bring local actors together in decision-making processes regardless of whether they are a regular citizen or local administrator. The city councils are actually formed to do so, yet, in practice, the councils are predominated by the top-down procedures on the grounds of the traditional hierarchical structure of the public institutions in Turkey. To eliminate this problem, all components

of the council including the general administrative team, the assemblies and the working groups should be effective equally in decision-making stages.

The Councils' Ultimate Mission Should Be the Local Participation and Activities, Not Solely Their Organizational Structure and Existence.

Encouraging participation in local areas is the primary purpose of the councils (Ağır, Belli and Arslan, 2017, p.330; Cesur, 2018, p.812). Therefore, the councils, both in the establishment process and later, ought to concentrate on how to include people to the council in order to accomplish this function (Deniz, 2013, p.399; Akman, 2018, p.755). There are a variety of issues about the regulation of the city councils, and the fundamental ones are expected to be about to what extent the council can be beneficial for the city or who can be the part of it to fulfil its mission instead of such questions on organizational structure such as who will be the President of the council or how many times the council needs to gather in a year etc.

The problem called in the literature as the structure overrides the purpose and process in the organizations. The city councils are new establishments in the context of Turkey, and it is understandable for them to strive to find their real purpose. Their mission and efforts in the local areas are still known by few local citizens. So, the councils with the local government organizations can work together to the council functions well and in a wider scale. Scrutiny on the action of the councils might be done, however, as the councils are considered as the closest bodies to the praxis of direct democracy, having any control mechanism might be against its inherent form.

City Councils Should Mainly Produce Ideas and Create Synergies in Local Areas Rather Than Being Implementers

The primary focus of the city councils is expressing local needs widely based on more concrete ideas and projects, asking the municipality and the mayor for accountability as well as creating a public opinion on the issues in cities. The councils are not supposed to be the rival of the mayor or the deputies but exist as an authority in which the local managers can be tested and be proved that they are on the right track. The city councils make local governments aware that there is a civil initiative they need to be accountable

and to act more responsible accordingly (Üzülmez, 2012, p.193; Emrealp, 2010, p.62). In contrast, the councils commonly overlook their reason for being, transforming their collaborative thoughts into actions, for instance, making financial aid or disbursing stationery materials to the migrant students in Turkey. However, the councils' duties do not mean to support the locals financially, but creating awareness and unite the local government and the needies together. In that case, the mission of the councils should be to generate ideas on the integration of the immigrant students to the education system of the country up to the university as well as adapting them to their new educational environment. Procurement of the need for locals can be fulfilled by public institutions within the process of creating public policy, while the city councils should be in charge as local mechanisms for the social and humanitarian dimensions of the issues.

Reporting and Publishing of City Council Activities

Achieving measurable results is vital to success in the public sector activities. Periodic activity and recommendation reports should be prepared and published on the city councils' websites (Gerwin, 2018, p.32). Also, assessing the performance of the councils yearly could help them to figure out what improvements they have made in a year. When looking at the websites of the councils, the vast majority of them either do not publish any report or working papers or do not issue them regularly.

Although city councils are places where local people meet with each other, their main purpose is to contribute to the local policies and needs on this occasion, detecting these needs is not rather straightforward. Therefore, city council members should be expected to come prepared before each meeting. Each assembly or even each working group should collect data in their own field, and this facilitates the councils in reporting in the areas they function. For this, another advice might be that the councils can produce long term management strategy, policy or plans. This also helps the councils figure out what the risks and opportunities in the environment they make enhancements.

The Local People Should Be Familiarized with the Fellow Citizenship Concept

In conventional urban relationships, the citizens are inclined to belong themselves to a very specific territory where they live for a long time and belong to a clique sharing the same cultural background even though they do not necessarily share a mutual interest. However, in contemporary cities where the strangers need to live together, citizenship is defined as a mechanism in composing of the interactions between heterogeneous groups (Üzülmez, 2012, p.195; Çelik, 2013, p.11). City councils aim to realize this idea of residing in the same place no matter if you know each other closely, you migrate from another country or not a citizen of the country. Considering the current situation of Turkey where many foreign people from all over the globe have migrated in the recent years, the inclusion of these non-domestic elements into the country needs a great effort, that's why the city councils have a big-time responsibility to put this mission into practice and admittedly, it is not an easy task to do. Bringing all the citizens from different background together is also a major level policy issue and need a greater strategy, planning and monitoring. Here, the duty of the city councils can be to support the central government liability concerning this issue.

City Councils Should Adopt the Best Practices From Turkey As Well As The World

One of the topical argument encountered in the public policy process is considered as the issue of 'reinventing the wheel'. Adopting the best practices from the similar domains or policies enables the practitioners to gather the disseminated theoretical and technical knowledge cumulatively, in the age of digitalization (Bahtiyar and Şaşmaz, 2015, p.125; UCLG-MEWA, 2018, p.58). Creating diffusion and adopting mechanisms among the implementation of local policies and initiatives of the city councils might save time to generate more projects and services.

As of 2000, European Sustainable Cities and Towns Conferences have been held continuously. The local governments participating in the campaign come together on a regular basis through these conferences and have

the opportunity to exchange experiences and knowledge about the functioning and development of local agenda processes. For instance, Turkish City Councils Association would be an ideal collaborator where the city council across Turkey meet so as to trigger dissemination. Turkey has already taken several initiatives for the success of the city councils, nevertheless, most of the time, their concerns are merely found solutions to the problems of the certain local area⁴. Hence, the councils need to stay in touch with all their stakeholders to obtain more impact from the activities of the councils (Ağır, Belli and Arslan, 2017, p.323). Besides, it should be noted that the needs of each city, even each council area, and the solutions to be provided should be different and specific to that region. Consequently, the current conditions (economic, social, political and cultural etc.) of the city should not be overlooked while observing the practices of other councils.

City Councils Along with Working Groups in All Local Areas in the Country Should Be Built Up as The Council Legislation Requires.

The establishment of the city councils in all municipal territory is a legal obligation since 2009⁵, however, it is known that almost all of the city councils, currently running, have been existed in the cities which have already been involved in the Local Agenda 21 initiative. It can be explicitly said that having a legal basis for the city councils after 2005 has not served to spread them throughout the country. The number of the councils are 285, whilst there are 1398 municipalities in Turkey.

In the same way, a large part of the City Councils tends to underestimate the positions of working groups. Working Groups as subunits are especially seen as they need to be established so as to comply with the regulation (Emrealp, 2010, p.10; Deniz, 2013, p.399). In relation to that, working groups within the city councils are not given enough right to express their opinions. In fact, the rationale behind why the working groups exist in the councils – aim to produce instant solutions to the problem in some certain areas such as woman & children right, elder, disabled people- are defined in the relevant legislation clearly; nonetheless, the groups remain inactive by reason

⁴ For instance, "Neighbourhood Forum" held in Antalya Local Agenda 21 initiatives or "City Volunteer Houses" in the scope of Bursa Local Agenda 21.

⁵ With the changes in the City Council legislation (Article 5)

of being unable to establish a connection between groups and local action planning. Some of the city councils have not formed any working group yet or even some of them are not able to allow people to be a part of a working group without being a member of General Assembly in their councils. For example, according to the research on politics and youth participation, in spite of the fact that politics is not very popular among the youth, when it comes to active participation, young people are more attentive than any other group (Kızılkaya and Onursal-Beşgöl, 2016, p.103). These practices and facts need to be taken into consideration to build solid and participative councils across the country.

Budget Constraint Have an Adverse Effect on the Functioning of the Councils

There was no provision in the 2006 regulation for the financial support of the city councils; nevertheless, the regulation made on the legislation in 2009 postulated that in-kind and cash aid should be provided to the city councils by allocating shares in the budgets of the municipalities⁶. This article provides a strong basis and ensures that Municipalities have to provide funds to the councils. In practice, however, the issue of how and what ways this budget will be transferred to the activities of the city councils is unclear. For, the city councils do not have a legal entity and are not involved in the organizational structure of the municipalities (Akman, 2018, p.746). The councils should take actions to allocate their own budget by revising the legislation. The city councils would be given legal entity for being able to function independently since it requires autonomous workplace. However, as it is not an easy process to change a law in the short run, the councils need to take strong initiatives to acquire some money from the municipalities. One way to realize it could be taking part of the strategic planning process in municipalities and of the local action planning processes. If the five years plan of the councils can be included in the strategic plan which also allows the municipalities make their next year financial allocations, the city councils can secure their allowances which need to get consequently.

⁶ Article 16/A: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.10687&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=kent+kons>

Members in the City Council, as a Direct Democracy Mechanism, Should Be Elected Instead of Appointing

Another issue is the organizational structure of the city councils which aim to constitute a pure example of direct democracy in terms of its essence and foundation (Gerwen, 2018, p.67). It must be ensured that council members and sub-units are selected in an impartial and representative manner to represent the general public. The practices about the executive part of the councils limit its envisaged structure regulated in legislation (Çukurçayır, Eroğlu and Sağır, 2012, p.18). For example, in many cities, executive councils of the youth assembly can be appointed by the city council president or secretary-general. According to the legislation of the city council, president of the youth assembly is a natural member of executive council of the city council and getting permission from the secretary-general, which is responsible to the Executive Board which also includes executive councils of youth assembly. One advice could be to have a general election for each assembly with their targeted group to sort the confusion out. For instance, it would be more sensible if the executive board of the woman or youth assemblies are elected by all women or youngsters in that local area.

Suggestions to Improve City Councils

- *Getting rid of the strict hierarchical structure and top management hegemony;*
- *Focusing on local participation instead of predominantly organizational mechanisms;*
- *Not just being implementers but producers of synergies and ideas;*
- *Reporting and publishing the councils' activities;*
- *Good comprehension of fellow citizenship concept by local people;*
- *Adopting the best practices from different settings;*
- *The necessity to establish the councils and the working groups in each municipal area;*
- *Getting a separate budget allocation;*
- *The positions taking up by the council members should base on a local election.*

Discussion and Conclusion

In an age of tremendous changes occurred, public organizations all over the world need to engage citizens to keep up with the transition smoothly, and the city councils are not out of this. They are even designed to be the most prominent places where the production of citizen engagement, participation and inclusion become meaningful at most (Kızılkaya and Onursal-Beşgöl, 2016, p.103). These are the fundamental reasons why the paper examines what the structure of the councils are and strives to draw attention to the defective aspects of them.

The paper begins with an overview of the foundation of the city councils and clarifies that the councils are established grounded upon the Local 21 Agenda initiatives in Turkey where the localization movement in the scope of this attempt is undertaken extensively. Then the paper carries out explaining the internal structure of the councils within the frame of the relevant legislation, including its duties, members, budgeting and most importantly, how it means to the citizenship concepts. The final part propounds nine statements concerning some suggestions so as to evaluate the city councils in Turkey.

Since the very first initiative to be found the city councils in Turkey were started between 2003 and 2005, these local bodies have not lost their popularity nevermore as the number of the councils have increased gradually up to 285 till now. Considering the current situation of the councils, a series of suggestions have been made from three different dimensions, namely institutional, external environmental and legislative. As of the institutional structure, hierarchical structure and top management hegemony; focusing on the local participation and relevant activities instead of predominantly organizational mechanisms; not being implementers but producers of synergies and ideas; reporting and publishing the councils' activities. In relation to the city councils and their environment, good comprehension of fellow citizenship concept by local people and adopting the best practices from different settings. As for the legal constraint, the necessity to establish the councils and the working groups in each municipal area; not getting a budget allocation because not having a complete legal entity and council memberships based on an election by all the local citizens. Putting all the factors above together, some implications might be made: The members of

the councils should be more responsible for regulating the institutional issues. Also, not only city councils but also their stakeholders such as local citizens, municipalities and other local actors that the councils may collaborate should take the suggestions about the environment into account. As a final remark, lawmakers ought to scrutinize the legislation of the city councils in collaboration with the city councils across Turkey.

Kaynakça / References

- Ağır, O., Belli, A., and Arslan, Ş. (2017). Kent konseylerinde halk katılımı ve gönüllülük: Adana kent konseyi örneği. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), 320-332.
- Akman, C. (2018). Kent konseylerini yeniden düşünmek: Türkiye Kent Konseyleri Birliği'ne üye olan kent konseyleri üzerinden bir değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 740-764.
- Cesur, A. (2018). Yönetişim perspektifinden kent konseylerinin kent yönetimindeki rolü ve işlevselliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 809-816.
- Çelik, A. (2013). Kent yönetimi bağlamında kent konseyinin işlevleri üzerine bir değerlendirme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 215-229.
- Çukurçayır M. A., Eroğlu H. T. and Sağır, H. (2012). Yerel yönetim, katılım ve kent konseyleri. *Yerel Politikalar*, 1(1), 97-128.
- Deniz, T. (2013). Kentleşme, yerel gündem 21 ve kent konseyleri. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 391-402.
- Emrealp, S. (2005). Türkiye Yerel Gündem 21 Programı; *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler Elkitabı*. İstanbul: IULA-EMME (UCLG-MEWA) Yayını.
- Emrealp, S. (2010). *Türkiye'nin katılımcı demokratik yerel yönetim modeli olarak dünyaya armağanı: Kent konseyleri*. İstanbul: UCLG-MEWA Yayınevi.
- Gerwin, M. (2018). *Citizens' assemblies guide to democracy that works*. Poland: Open Plan Foundation.
- Göktolga, O. and Ekici, S. (2016). A local governance experience in Turkey: from "local agenda 21"s to the city councils. *Birey ve Toplum*, 6(12), 107-127.

- Kızılkaya, S. G. and Besgül, Ö. (2017). Youth participation in local politics: city councils and youth assemblies in Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 17(1), 97-112.
- Özen, A., Bahtiyar, E. and Şaşmaz, M. Ü. (2015). Social audit of the public services in Turkey: the city council case. *Optimum Journal of Economics and Management Sciences*, 2(2), 123-132.
- Tosun, K. E., and Keskin, E. B. (2015). City councils as a means of local participation in Turkey during the EU membership process: the investigation of the awareness of the Bursa city council. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 363-375.
- UCLG-MEWA. (2018). *Strategic Plan 2018-2020*. UCLG-MEWA Publishing. Accessed on 29th October 2019 from <http://uclgmewa.org/uploads/file/2610e0860381497c8adaf97daf814e85/UCLGMEWA%20Stratejik%20Plan.pdf>
- Üzülmez, İ. (2012). Görevi kötüye kullanma suçu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1), 191-21.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Genç Tetik, E. (2020). A critical evaluation of the city councils in Turkey: Institutional, external environmental and legislative aspects. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 16(29), 2093-2107. DOI: 10.26466/opus.688170

Çağdaş Eleştirel Kuramlar Bağlamında Laiklik Kavramına Bakış ve Türkiye'deki Evrimi

DOI: 10.26466/opus.792131

*

Nureddin Nebati *

* Dr, Bağımsız Araştırmacı

E-Posta: n.nebati1@gmail.com

ORCID: [0000-0003-3349-4986](https://orcid.org/0000-0003-3349-4986)

Öz

Batı bağlamından ve belirli bir tarihsel dönemin ihtiyaçlarından doğan laiklik kavramı bütün toplumlar için mutlak bir medenileşme projesi olarak sunulmuştur. Bugün çağdaş sosyal bilim teorileri laiklik kavramının sınırlılıklarına işaret etmektedir. Laiklik teoride din ve vicdan hürriyetini de barındıran bir kavram olsa da pratikte bu şekilde vuku bulmamış ve pek çok toplumsal ve kültürel bağlamda dinin kamusal alandan dışlandığı bir model uygulanmıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında, Batı'da en dayatmacı ve dogmatik laiklik anlayışının uygulandığı ülke ise Fransa olmuştur. Fransa'nın laiklik yaklaşımı Türkiye modernleşmesi sürecinde birebir model alınmıştır. Türkiye'nin hususiyeti dikkate alınmadan, dine dair bütün öğeler kamusal alandan temizlenmiş, suni bir toplumsal ve siyasi alan tanımlenmiştir. Bu toplumsal proje pek çok patoloji üretmiştir. Dindar kimliğin merkezi siyasete ulaşma hamleleri vesayetçi refleksler tarafından düzenli olarak kesintiye uğratılmıştır. Demokrat Parti iktidarını sonlandıran 1960 darbesi, Anayasa Mahkemesi kararlarıyla kapatılan partiler, 28 Şubat süreci gibi süreçler toplumda ağır travmalar tetiklemiştir. Bu çalışmada önce laikliğin Batı'daki tarihsel ve kültürel gelişimi irdelenecek ve laiklik kavramına yönelik çağdaş eleştirel kuramsal bakışlara değinilecektir; ardından cumhuriyetin kuruluşundan bugüne dek Türkiye'nin laiklik anlayışının geçirdiği dönüşüm ve AK Parti iktidarı ile birlikte yaşanan yeni süreç tahlil edilecektir. AK Parti uzun bir mücadelenin ardından müesses nizamın vesayet araçlarından biri olarak kullanılan laiklik yaklaşımını, tarihsel ve sosyo-kültürel dayanaklarla uyumlu bir şekilde güncellemiş ve kamusal alanın ve ekonomik merkezin çoğulluklara ve İslami kimliğe açılmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: laiklik, Fransa, Türkiye, cumhuriyet, AK Parti, Charles Taylor, Talal Asad, Craig Calhoun

Evolution and Overview of the Concept of *Laïcité* in Turkey in the Context of Contemporary Critical Theories

*

Abstract

The conception of laïcité is born out of a specific historical and cultural context in Western world, and has been presented as an absolutely essential component of modernization. Contemporary social science theories, however, point out the limitations of this conception. In theory, laïcité involves the freedom of conscience and religion, but in practice, this has not been the case, and in many social and cultural instances the religion has been excluded from the public sphere. From a historical perspective, France has seen the most patronising and dogmatic implementation of laïcité. And it is French conception of laïcité which was taken as a model for modernization of Turkey. Consequently, without the slightest regard for the defining characteristics of Turkey, all the religious elements were excluded from the public sphere, and thus an artificial political and social sphere was constructed. But this political and social construction has spawned serious pathologies, and, through hegemonic state mechanisms, hampered the political representation of religious identity in Turkey. As a result, there have been many traumatic events: The Democrat Party was overthrown in a military coup in 1960; many political parties were banned through the decrees of the Turkish Supreme Court; and the Turkish military leadership terminated the civil government through a military memorandum on 28 February 1997. This study will first examine the historical and cultural development of the conception of laïcité, and then present several contemporary critical theories discussing laïcité. The following part of the article will analyse both the evolution of laïcité from the beginning of the early Turkish Republican era, and the emergence of a new period during the AK Party government. After a long political struggle, the AK Party has modernized, in line with the historical and socio-cultural references in Turkey, the conception of laïcité, which has long been used as a hegemonic tool by the established state mechanisms. And this struggle paved the way for a public and economic sphere open to pluralities and the Islamic identity.

Keywords: *laïcité, France, Turkey, republic, the AK Party, Charles Taylor, Talal Asad, Craig Calhoun*

Giriş

Dini kurumlar ile devlet kurumlarının ayrılması anlamına gelen laiklik kavramı her fert için düşünce ve vicdan hürriyetinin önemine ve kamusal alanda dinini ifade etme özgürlüğüne de delalet etmektedir. Ne var ki teorik düzeyde kavrama yüklenen bu özellikler pratikte hayata geçirilememiş, laik düzenin tesisi dindar kimliğin kamusal alandan tamamen tasfiye edilmesiyle sonuçlanmıştır. Batı'nın siyasi ve kültürel bağlamında belirli bir tarihsel deneyimin ürünü olan laiklik kavramı uzun yüzyıllar boyunca bütün toplumlara uygulanabilecek yegâne medenileşme ve ilerleme modeli olarak lanse edilmiş, özellikle de Aydınlanma döneminin düşünsel iklimine damga vurmuştur. Ancak son 30-40 yılda yükselişe geçen ve modernleşmeci yaklaşımın patolojilerine dikkat çeken tarihsel sosyoloji, sosyal antropoloji ve siyasetbilimi çalışmaları ve analizleriyle birlikte, laiklik kavramı son derece problemli bir kategori olarak değerlendirilmiş, indirgemeci, arkaik, ayrımcı, kapsayıcılığı yetersiz bir modele işaret ettiğinin altı çizilmiştir. Charles Taylor, Talal Asad ve Craig Calhoun gibi pek çok düşünür laiklik yaklaşımının sınırlılıklarına işaret etmiş, "dini kamusal yaşamdan dışlamak" anlamında uygulana gelen laik/laikçi tarihsel deneyimleri demokratik olmamakla, aidiyeti ve kamusal alanda çoğulluğu sınırlamakla, dayatmacı bir bağlam üretmekle eleştirmiştir.

Toplumsal tarih ve siyasetbilimi literatürünün ortaya koyduğu üzere, laikliğin en militan ve baskıcı bir şekilde uygulandığı ülke Fransa'dır. Monarşi ile kilise iktidarı arasındaki güç mücadelesinin kullanıma soktuğu bir kavram olan laiklik, Ruhban sınıfının imtiyazlarının elinden alınmasını meşrulaştırıcı bir argüman olarak kullanılmıştır. Burjuva sınıfın artan egemenliği ile birlikte toplumsal ve siyasi hayattan dine dair bütün öğeleri cebren kazımaya dönmüş bu ayrımcı laik rejim aşama aşama kurumsallaştırılmıştır. Fransa'da ortaya çıkan laiklik yaklaşımı münferit bir deneyim olarak nitelendirilemez. Nitekim Türk modernleşmesi sürecinde cumhuriyet elitleri Fransız laiklik modelini Türkiye toplumuna birebir uygulamışlardır.

Osmanlı'da Tanzimat ile başlayan modernleşme yolculuğu cumhuriyetin ilanıyla birlikte determinist bir üst-söylem halini almış, laiklik kavramı da cumhuriyetçi elitin topluma empoze ettiği modernleşmeci söylemler ve tezlerin temel dayanağı haline gelmiştir. 1924-25 döneminde başlayan laiklik reformları, giderek topyekûn ve yukardan aşağıya doğru gerçekleştirilen bir

toplumsal dönüşümün anahtarı olarak konumlandırılmış, laiklik anayasal düzenin belirleyici ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Kurtuluş Savaşı sürecinde toplumsal birlik ve beraberliği konsolide etmek için kullanılan İslami söylem, tepeden inme bir rejimin inşası ile birlikte tamamen terk edilmiş, pozitivist ve toplumu kutuplaştırıcı bir laiklik yaklaşımı topluma dikte edilmiştir. Kendi toplumunun değerlerine ve kimliğine yönelik oryantalist bir bakışı içselleştiren cumhuriyet elitleri Ezan'ın Türkçeleştirilmesine dek varan kendini inkâr sürecinin mimarları olmuş ve bütün bu süreç pek çok travma ve patolojik sonuç üretmiştir.

Dönemin siyasi ve toplumsal konjonktürünün ürettiği zorunluluklar nedeniyle, cumhuriyetçi elitin çok partili sürece geçiş kararı alması ve Demokrat Parti'nin iktidarının ardından Türkiye yepyeni bir sürece girmiştir. Çok partili hayata geçişte, erken cumhuriyet döneminin ana paradigması olan laiklik siyasetinde birtakım dönüşümler yaşanmaya başlamış ve İslam'ın ve dindar kimliğin kamusal alandaki bütün izlerinin kazınarak, yer altına itildiği tek partili sürecin travmatik izlerini taşıyan yığınlar; kendi inanç, sembol ve değerlerini merkeze taşıyabilmek adına yeni dönemin sunduğu demokratik araçlara sarılmıştır. Nitekim topluma dayatılan laiklik yaklaşımı; derinlikli bir kültürü, inanç sistemi ve tarihi olan çok boyutlu bir toplumsal dokuda tutmamıştır. Gelgelelim kendi inanç, değer ve sistemleriyle uyumlu gördükleri partileri iktidarda görmek isteyen kitlelerin meşru hamleleri, kendini cumhuriyetin bekçisi gören merkezci, laik yapının daimi müdahaleleri, sürekli güncellenen bir vesayet sistemi ve onun kurumları aracılığı ile kurduğu hegemonya yüzünden kesintiye uğratılmıştır.

80 sonrası sivilleşme döneminde büyük anlatıların çöktüğü; kültürel, etnik ve dinsel kimliklerin çoğullaştığı, farklı yaşam biçimlerinin ve toplumsal tabakaların bir arada bulunduğu görece daha özgür bir dönem yaşanmıştır. Böyle bir atmosferde giderek daha görünür bir hale gelen İslami kimlik, 90'larda küresel çapta yükselişe geçen kimlik politikalarına içkin olan ifade özgürlüğü bağlamında siyasallaşma imkânı bulmuş ve kent yoksulları ile de irtibat kurarak önemli bir kitlelilik kazanmıştır. 1990'larda siyasal İslamcılarının merkeze yönelme hamleleri müesses nizamın temsilcileri tarafından zor araçları kullanılarak engellenmiştir. Tek parti döneminin düşünce ve uygulamalarını model alan 28 Şubat darbesi ile ordu doğrudan siyasete müdahalede bulunmuş, İslami kimliğe ilişkin bütün izleri kamusal alandan silmeye girişmiştir.

Türk modernleşmesiyle bağımlı bir ilişki içinde ilerleyen laiklik yaklaşımının kısıtlayıcı çerçevesi Türkiye siyasal ve toplumsal hayatını kuşatarak daraltan bir çerçeve olarak 2000'li yıllara kadar varlık göstermiştir. Tek parti döneminin laiklik yaklaşımı gerek sunduğu deneyimler, gerek üretildiği bağlam ve tarihsellik itibarı ile son derece sınırlı, arkaik bir modeldir. Laiklik tasavvuru varabileceği en uç düşünsel noktaya ulaşmış ve entelektüel kapasitesini tüketmiştir. Nitekim bugün çağdaş sosyalbilim çalışmaları tarafından derinlemesine eleştiri ve sorgulamalara tabi tutulmaktadır. Türkiye'nin bu kısıtlayıcı, arkaik laiklik çerçevesini dönüştürerek, kamusal alanı merkezi ve siyaseti çoğulluklara, İslami kimliğe açması, ancak 28 Şubat sürecinin ürettiği basıncı lehine çevirerek iktidara gelen ve 2000'li yıllara damga vuran Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle mümkün olabilmiştir. Uzun erimli ve pek çok siyasi riski göğüslemeyi gerektiren bu süreçte AK Parti merkezle girdiği çatışmaları millet iradesini arkasına alarak aşmış ve adım adım paradigma değişimine giden bu süreci inşa etmiştir.

Batı'da Laiklik Tasavvurunun Gelişimi ve Günümüzdeki Eleştirel Durumu

Laikliğin en güncel tanımlarından birini, günümüzde laiklik konusunda önemli çalışmalar yürüten Fransız sosyolog ve din tarihçisi Jean Baubérot ortaya koymuştur. Bu tanıma göre, laiklik üç ana unsurdan oluşan bir kavramdır: “devlet kurumları ile dini kurumların birbirinden ayrılması ve dini kurumların siyasi alana hiçbir müdahalesinin olmaması”; “her fert için düşünce, din ve vicdan özgürlüğünün temin edilmesi ve her ferdin kamusal düzenin sınırlamaları dahilinde dinini ifade etme ve değiştirme özgürlüğüne sahip olması”; “devletin hiçbir vatandaşına dini itikadı ya da din dışı görüşleri yüzünden ayrımcılık yapmayıp eşit davranması”. Şüphesiz ki böylesine idealize edilmiş bir laiklik tasavvuru dünyanın hiçbir ülkesinde fiiliyata geçmiş değildir (Copson, 2019). Bu tasavvurun niçin gerçekleşemeyeceğini ve niçin demokratik ve çoğulcu bir toplum anlayışıyla tezat içinde olduğunu çağdaş sosyal bilimler alanında Charles Taylor, Talal Asad ve Craig Calhoun gibi pek çok sosyolog ve düşünür derinlemesine irdelemiştir.

Baubérot'un öne sürdüğüne benzer ideal laiklik kavramlaştırmaları öncelikle belli bir görüş çarpıklığıyla maluldür. Bu tür görüşler, laikliğin

Batı’nın belirli bir siyasi ve tarihsel bağlamının ürünü olduğunu ve dolayısıyla evrensel ve mutlak bir nitelik taşımadığını göz ardı ederler. Batı’nın sekülerleşme ve laiklik modeli ne evrensel ne de normatif bir modeldir, sadece belli bir tarihsel deneyimdir (Gülalp, 2018, s. 67). Laiklik düşüncesinin ilk nüvesi, Vatikan’daki Katolik Papalık ile Avrupa’daki güçlü monarşiler arasındaki iktidar kavgasının akabinde, 1517’de Martin Luther’in başlattığı ve Protestanlık şemsiyesi altında toplanan Reformasyon hareketiyle atılmıştır. Luther’in gerek Katolik Kilise’ye getirdiği sert eleştiriler gerekse dünyevi iktidar ile ilahi iktidar alanları arasında yaptığı ayrımlar, laiklik tasavvurunun Batı siyaset düşüncesindeki ilk ciddi formülasyonu sayılabilir. Reformasyon’un ardından Avrupa’da yaşanan uzun kanlı din savaşları sonucunda monarşiler Kilise karşısında güç kazanmış ve dini kurumlar üzerinde mütehakim bir konum elde etmiştir. Nihayetinde laiklik kavramının Avrupa’da ortaya çıkmasının başlıca sebebi, Avrupa’nın sürekli savaflara gebe parçalı siyasi yapısı ve bu siyasi yapılanma içinde Katolik Kilise’nin başat bir siyasal erk olarak oynadığı roldür.

16. yüzyıldaki kanlı din savaşlarının akabinde, 17. yüzyılda laiklik düşüncesi Aydınlanma’ya giden yolda pek çok düşünür tarafından ele alınıp geliştirilmiştir. Bu düşünürlerin başında John Locke gelir. Locke, 1674 tarihli *On The Difference Between Civil and Ecclesiastical Power [Sivil İktidar ve Ruhani İktidar Arasındaki Fark Üzerine]* adlı eserinde sivil toplum –Locke’un tanımıyla devlet– ile dinsel cemaat –Locke’un tanımıyla Kilise– arasında bir farkın zühur ettiğini söyler. Locke’a göre, Kilise’nin amacı öbür dünyada mutluluğun elde edilmesi iken, devletin amacı toplumsal huzurun ve refahın tesis edilmesidir. Devletin dünyevi alanın dışındaki hiçbir şeye müdahale etme hakkı yoktur (Locke, 1823). Locke’un izinden giden Montesquieu de dinin bir devletin kurucu unsuru addedilmemesi gerektiğini öne sürer. Keza Voltaire, David Hume, Jean-Jacques Rousseau ve Denis Diderot gibi diğer Aydınlanma dönemi düşünürleri de aynı fikrin izinden giderek devletin dinden azade bir teşekkül olması gerektiğini söyler. Hiç şüphesiz ki Aydınlanma döneminde öne sürülen bu tür görüşler ve teoriler, o dönemde Avrupa’da devletin kilise karşısında gitgide daha çok güçlenmesi ve zenginleşmesinin de doğrudan bir sonucudur. Devlet, bu dönemde sosyal refah ve eğitim gibi meselelerde kiliseden artık iyice bağımsızlaşmaya başlamış ve bunun sonucunda toplumsal düzenin muhafaza edilmesi ve meşruiyeti için kiliseye daha az muhtaç hale gelmiştir (Copson, 2019).

Söz konusu süreçte laikliğin beşiği olarak bilinen Fransa’da olanlar dik-kate değer ve manidardır. Her ne kadar Fransa pek çok Aydınlanma düşü-nürünün anavatanı olsa da 18. yüzyılda monarşinin halen otoriter bir siyasi iktidar vasfıyla, Katolik Kilise ile elbirliği içinde olduğu bir ülkedir. Litera-türde Ancien Regime (Eski Rejim) diye geçen bu güçlü monarşi-kilise iktidarı 1789’da Fransız İhtilali ile devrilmiş ve akabinde bir kargaşa dönemi başla-mıştır. Fransız İhtilali tek bir anda gerçekleşmiş bir devrim olmayıp, 1789 ile 1799 arasındaki on yıla yayılan bir sürece tekabül eden bir olaydır. Bu süreçte Kilise’nin tüm iktidarı elinden alınmış ve tüm malvarlığına el konmuştur. Oysa ihtilal öncesi Fransa’da en büyük toprak sahibi Kilise’dir. Ruhban sını-fının tüm resmi vasıfları elinden alınmış ve devlete bağlı memur haline geti-rilmiştir. 1799’da Napolyon Fransız İmparatoru olarak iktidarı eline almış olsa da, söz konusu on yılda Kilise ile devlet arasındaki ilişki büyük zarar görmüş ve kimi tarihçiler tarafından toplumun ve siyasetin cebren “Hristi-yanlıktan arındırılması” denen bir süreç yaşanmıştır (Hobsbawn, 2003, s. 267). Hiç şüphe yok ki 1789’da ihtilal ilk patlak verdiğiğinde ihtilal liderlerinin, her ferdin din ve vicdan özgürlüğüne sahip olacağı yolundaki teminatı tama-men lafta kalmıştır. Akabinde Napolyon’un İmparator sıfatıyla tekrar monar-şiyi kurmasıyla beraber, Katolik Kilise ile imzalanan bir anlaşma sonucu Ki-lise gücünü bir ölçüde tekrar kazanmış olsa da, 19. yüzyıl boyunca sekülerlik yanlıları ile ruhban iktidarı yanlıları arasında güç mücadelesi devam etmiş ve nihayetinde 1870’lerden başlayarak sekülerlik yanlıları cumhuriyet rejimi içinde siyasi erki ele geçirmiştir. Ardından laiklik devletin kurucu unsuru olarak yerleşmeye başlamış ve kamusal alanda Katolik simgelerin kullanıl-masına, Parlamento’nun açılışında duaların okunmasına, orduda papazların istihdam edilmesine yönelik yasaklar getirilmiştir. Okullardan din eğitimi kaldırılmıştır. Nihayetinde Fransa’da günümüzde de yürürlükte olan 1905 tarihli yasayla beraber, Napolyon’un vaktiyle Kilise ile yaptığı anlaşma fes-hedilmiş ve din devlet teşekkülünden tamamen ayrılmıştır (Copson, 2019).

Fransızcada laïcité [laiklik] kavramı da işte bu mücadele sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu terimin o dönemde taşıdığı esas anlam, Fransa’da yaşanan ta-rihsel deneyim doğrultusunda kilise ile devletin birbirinden ayrılmasıdır; yani sivil hayatı dini veçhelerinden tamamen arındırmak suretiyle bir cum-huriyet etiği tesis etmektir (Copson, 2019). Böylelikle, laik bir devlet olarak Fransa birtakım değerlere, örneğin bireyciliğin iyi bir şey olduğu ya da dinin

kontrol altına alınması gereken olumsuz bir şey olduğu yolundaki düşüncelere, başka değerler karşısında üstünlük tanımaktadır. Keza laik devlet bireyi dinden uzak tutmaya kalkışmakta ve dolayısıyla da bireyi din ve vicdan özgürlüğünden mahrum bırakmaktadır. Bu makalenin ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız gibi, Fransa’da ortaya çıkan bu laiklik tasavvurunu anlamak, başka toplumsal bağlamlarda söz konusu laiklik tasavvurunun nasıl tesis edilmeye çalışıldığını idrak etmek için çok önemlidir; zira Türkiye’de erken cumhuriyet döneminde topluma empoze edilmeye çalışılan laik yaklaşım Fransız laiklik modelidir.

Geçmişten Günümüze Laikliğe Yöneltilen Eleştiriler

Yukarıdaki tarihsel kesitten de anlaşılacağı gibi, laiklik başta Fransa olmak üzere Batı’nın siyasi bağlamında oluşmuş bir kavramdır ve bu kavrama dair Avrupa-merkezci genellemeci görüşlerin böyle çetrefil bir meseleyi nesnel bir bakış açısıyla ele alamayacağı açıktır. Nitekim günümüzde hâlâ hayat buluyor olsa da laikliğe dair Baubérot’ununkine benzer idealist görüşler son 30-40 yılda çağdaş sosyalsaybilimciler tarafından irdelenmiş ve fazlasıyla eleştirilmiştir. Bu haklı eleştirilerin başlıca dayanak noktası da gerek devletin bir dinsel kimlik benimseyip kendi kimliğini bunun üzerinde temellendirmesinin kaçınılmazlığı, gerekse de devletin dinden azade kılındığı bir bağlamda dindar insanların zorunlu olarak ayrımcılığa uğrayacağını ve dindar olmayan fertlerle eşit muameleyi göremeyeceğidir.

Aslında laiklik tasavvuruna yönelik sert eleştiriler Aydınlanma döneminde de dile getirilmiş olmakla beraber, büyük ölçüde o dönemin *Zeitgeist*’i [zamanın ruhu] sebebiyle seslerini yeterince duyuramamıştır. Bunların en ünlüsü, John Locke’un savunduğu laiklik anlayışına getirdiği eleştirilerle tanınan İngiliz düşünür ve ilahiyatçı Jonas Proast’tır (1640-1710). Proast, dinî meselelerin bu dünyada yaşadığımız hayat üzerinde doğrudan etkisinin bulunduğunu, bu yüzden de din ile devlet arasında düpedüz bir ayırım yapılamayacağını savunmuştur (Proast, 1690).

Günümüzdeki duruma bakıldığında, sosyalsaybilimlerde Batı’nın sekülerleşme/laikleşme, Aydınlanma ve modernlik üçlemesini sorgulayan, bunların mirası ve meşruiyetini eleştirel bir analize tabi tutan ve bunların gerçekten de iddia edildiği gibi evrensel olup olmadığını irdelleyen bir literatürün geliştiği görülür. Özellikle laikliğe yönelik eleştirel düşünce hattı günümüzde gitgide

güçlenmektedir. Bu eleştirilerin temel argümanı, laikliğin münhasıran Avrupa'nın dinsel ve felsefi geleneğinden türediği, yüzyıllar süren dinsel çatışmalar ve savaşlar yüzünden gelişmiş bir olgu olduğunu (Copson, 2019). Ayrıca bu eleştiri hattı, din ile dünyevi arasındaki teorik ayrımın Aydınlanma Çağı'nın ürünü olduğunu, dolayısıyla da evrensel bir nitelik taşımasının imkânsız olduğunu vurgular. Nitekim "din ile iktidarı ayırmak Reform [Protestanlık] sonrası özgül tarihsel sürecin ürünü olan modern Batılı bir normdur" (Asad, 1993, s. 43).

Bugün sosyalbilimler ve siyasetbilimi alanında, laiklik kavramına yönelik en önemli eleştiri yapan isim ünlü Kanadalı felsefeci ve tarihçi Charles Taylor'dır. Taylor, başta *A Secular Age* (2011) adlı kitabı olmak üzere pek çok çalışmasında sekülerleşme ve laikliğin Batı'daki tarihsel ve siyasi gelişimini her yönüyle irdeler. Taylor'un bu konudaki ana argümanı, Batı'da Hıristiyanlığın gelişiminin özgül bir sonucu olarak, Batı insanının dünyayı içkin (immanent) ve aşkın (transcendent) diye kesin çizgilerle ayırdığını, oysa böyle bir ayrımın Batı-dışı dünyanın hiçbir yerinde bu denli kesinlikte mevcut olmadığıdır. Bunun sonucu olarak da Batı-dışı dünyanın tarihi boyunca "seküler" ya da "laik" gibi kavramların Batı'daki gibi belirli bir anlamı hiç olmamıştır. Batı'daki bu içkin ve aşkın ayrımı ise zamanla mutasyona uğramış ve nihayetinde aşkınlık, dünyevî hayatı bozan bir unsur addedilip tasfiye edilmiştir (Taylor, 2011, s.33).

Ayrıca günümüzde laiklik yanlısı düşünürlerin sıklıkla dile getirdiği ve en ünlü ifadesini ünlü siyasetbilim teorisyeni John Rawls'un *Political Liberalism* (1993) adlı kitabında bulan, liberal demokrasilerin düzgünce işleyebilmesi için dinî hakikatlerin siyasi gündemden tasfiye edilmesi gerektiği, aksi takdirde kamusal alanda fuzuli tartışmaların yaşanabileceği yolundaki argümana Taylor karşı çıkar. Taylor'a göre, dinî değerlerin kamusal alandan tasfiye edilmesini şart koşan böyle bir "programatik laiklik" anlayışının hiçbir gerekçesi olamaz, zira böyle bir durumda dindar insanlar, dindar olmayan insanlar karşısında dezavantajlı konuma düşecektir ki bu da demokratik bir toplumda kabul edilemeyecek bir husustur (Copson, 2019).

Sekülerleşme ve laikliğe karşı yöneltilen en esaslı eleştirilerden biri de antropolog Talal Asad'ın dile getirdiği eleştiridir. Asad'a göre, Hıristiyanlık geçmişleri ve Aydınlanma mirasları sebebiyle Batılılar dini bir nevi kişisel inanışlar koleksiyonu görmeye başlamışlardır; oysa Batı-dışı toplumlar için din bambaşka bir anlam taşır: Bu toplumlar için din, öncelikle bir cemaat içinde

ifade bulan ve toplumun fertlerinin kimliği ve aidiyetinin aslı bir unsurudur. Dolayısıyla, dinin, diğer yaşam alanlarından koparılıp sadece özel alanla sınırlandırılması gerektiği yolundaki fikir, Asad’a göre, Batı düşünce ve tarihinin başka toplumlara empoze edilmesinden başka bir şey değildir (Asad, 2003, s.8-10).

Öte yandan Amerikalı sosyolog Craig Calhoun’a göre, demokratik bir toplumda dindar insanların kamusal alanda fikirlerini beyan ederken sözlerini laik addedilen bir söyleme tahvil etmeleri gerektiği yolundaki sav temelsizdir ve Batılı liberal demokrasilerdeki ciddi bir adaletsizlik ve hakkaniyetsizliğe delalet etmektedir. Calhoun’a göre, liberal demokratik söylem, dinin kamusal alana katabilecek bir şeyi olmadığını savunmakla bir açmaza düşmektedir. Dinî görüşler de kamusal alandaki tartışmalara eklenmelidir. Calhoun bu konuda, Jürgen Habermas’ın görüşlerindeki değişimi örnek verir: Habermas önceleri, örneğin ünlü eseri *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*’nde (2003) kamusal alanın inşasında dine hiçbir işlev tanımamışken, zamanla bu görüşün demokratik ve çoğulcu kamusal alanın inşasında önemli bir sorun teşkil ettiğini görmüş ve sonraki çalışmalarında kamusal alana dair teorisinde dine de yer açmıştır. Calhoun’a göre bu çok önemli bir husustur, zira dini kamusal hayatın tam anlamıyla meşru bir unsur olarak görmek, aslında maneviyatı, en rasyonel kamusal söylemin meşru ve gerekli bir unsur olarak görmek anlamına gelir. Nihayetinde en kozmopolit kamusal yaşam bile etnik, ulusal ve dinsel unsurlardan azade bir olgu değil, bilakis bu unsurların birbirlerine eklenildiği bir yapıdır (Calhoun, 2011, s.76-77).

Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Laiklik Tasavvurunun Gelişimi ve Açmazları

Osmanlı İmparatorluğu’nda “Tanzimat’tan sonra başlayan gelişmeler, hukuk ve eğitim alanında din dışı unsurların da (şeriye mahkemelerinin yanı sıra nizamiye mahkemeleri, medreselerin yanı sıra dini mahiyet taşımayan okullar) benimsenmesini sağlamış” olsa da (Narlı, 1994, s.24), gerçek anlamıyla laiklik ilkesinin temelleri 1923’te Cumhuriyetin kurulmasıyla atılmıştır. 1924-25 dönemi ise laiklik reformlarının başlangıç zamanıdır (Bora, 2018, s.148). 1924’te hilafet kaldırılmış, Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılarak özerk dini eğitim faaliyeti men edilmiş, Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak dinî

işler ve hizmetler Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmiştir. 1925'te tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış, şapka reformu yapılmıştır. Ardından 1926'da Batı yasalarından devşirilmiş bir laik medeni kanun çıkarılmış, 1928'de alfabe değiştirilerek Latin harfleri kabul edilmiştir. Ayrıca 1932'de ezanın Türkçeleştirilmesi gibi tuhaf girişimlerde de bulunulmuştur. Devlet yapısını topyekûn laikleştirmeye yönelik bu hamleler bir süre sonra anayasal düzeye de taşınmıştır. Önceleri 1924 anayasasında devletin dininin İslam olduğuna dair bir madde varken, 1928'de devletin dininin İslam olduğuna ilişkin bu madde anayasadan çıkarılmış, ardından 1937'de yapılan anayasa değişikliğiyle laiklik, yasanın lafzında da yerini alarak bir anayasa ilkesi haline getirilmiştir (Esen, 1968, s.110).

Erken Cumhuriyet Döneminde laikliğin tesis edilmesindeki en önemli husus, laikliğin bu dönemde toplumsal yapıya bir anda vazedilmemiş, birtakım stratejik dolayimler üzerinden tedricen hayata geçirilmiş olmasıdır. Nitekim Atatürk, bu konuda önceleri İslamiyet'e gönderme yapan bir söylem geliştirmiş, örneğin 1920'de Anadolu halkından, İslamiyet tarafından birleştirilmiş etnik bir mozaik olarak söz etmiş, ve o yıl mecliste yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir: "Burada maksut olan ve Meclisi alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslamiyedir, samimi bir mecmuadır" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1990, s.74). 1923'te verdiği bir nutukta ise "bilcümle kavanini kevnıyeyi [doğa kanunlarını] yapan Cenab-ı Hak'tır" demiş, 1924'te de "Türk milleti daha dindar olmalıdır" diye belirtmiştir. Tepeden inmece bir rejim inşasına ilişkin strateji dahilinde bu söylem tedricen değişmiştir. 1925'te Atatürk "İyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, derişler, müridler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve en hakiki tarikat tarikat-ı medeniyedir. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kafidir" (Bora, 2018, s.148) sözlerini sarf ettiğinde, artık pozitivist laiklik anlayışı kendini göstermeye başlamıştır.

Aslında bu laiklik anlayışının mahiyeti, cumhuriyeti kuran seçkin kadroların ağzından doğrudan da dile getirilmiştir. Hakimiyet-i Milliye'nin 10. yıl nüshası, Cumhuriyet Türkiyesi'nde laikliğin Fransa'daki gibi "din ve dünya işleri arasında bir mütareke"den ibaret "pasif bir laiklik" olmadığını ikazında bulunur. Keza buna benzer bir zihniyet Emin Türk Eliçin'in *Türk İnkılabı* (1940) kitabında da karşımıza çıkar. Eliçin bu kitabında Türkiye'de bir yarı dinsizlik halinin bulunduğunu ve "hakiki Türk halkının ayık ve realist

ruhunda mistik duyguların hiçbir zaman kök salmamış" olduğunu öne sürer (Bora, 2018, s.149). Kerameti kendinden menkul bu afaki ifadeler şüphesiz ki bu laiklik anlayışının ardındaki çarpık ve – Ayşe Kadioğlu'nun tabiriyle– patolojik zihniyeti ortaya sermektedir (Kadioğlu, 2010, s.489). Cumhuriyeti kuran kadrolar din başta olmak üzere, topluma esas niteliğini kazandıran her şeye nizam verme iddiasındadır. Tanıl Bora'nun işaret ettiği gibi, erken cumhuriyet laisizmi, kolay çözümlenemeyecek, duygusal karmaşalarla dolu bir deneyimdir (Bora, 2018, s.152). Kimi cumhuriyet eliti mensubunun yukarıda zikredilen düşünceleri göz önüne alındığında, bunun sırf duygusal bir karmaşadan ibaret olmadığını, büyük bir düşünsel ve mantıksal karmaşa da içerdiğini söyleyebiliriz. Nihayetinde erken dönemde Cumhuriyetçilik kendi ethos'unu dogmatik bir laikçiliğe indirgemiş ve bu da Türkiye'nin çok uzun bir süre yaşayacağı en büyük sorunların temelini hazırlamıştır.

Aslına bakılırsa bu düşünsel ve mantıksal karmaşanın altında yatan ana sebep, bu dayatmacı laiklik anlayışının temelinde çarpık bir ideoloji, Aydınlanmacı pozitivizm ideolojisi yatmasıdır. Arkoun'un belirttiği gibi, cumhuriyetin kurucu iradesinin gerekli eleştirel tutumu hiç takınmadan, öykünmeci bir biçimde kullandıkları soyut Aydınlanmacı prensipler, Batı'da bir ölçüde sonuca ulaşmalarını sağlayan tarihi bağlamdan koparılarak yeni bir sosyo-kültürel bağlama oturtulduklarında sakil kalmıştır. Kaldı ki Aydınlanma felsefesi, mevcut sosyal güçler bütününe içerdiği dinamiği ve farklı sosyo-ekonomik bağlamlardaki gelişimi göz önüne sermek konusunda gerekli entelektüel donanımı sağlamakta başlı başına yetersizdir. Böyle bir zaafı malul olan Aydınlanma düşüncesinin uzantısı olan pozitivist inanç ve pragmatik eylem eleştirel tutuma baskın çıkarak cumhuriyet elitinin ana siyasi tavrını belirlemiştir (Arkoun, 1994, s.54). Bu bağlamda, Türk modernleşmesinin pozitivist bakış açısında tüm kötülüğün kaynağı din ile devletin ittifakı prensibi olmuştur ve sadece laik bir çözüm buna son verebilecektir (Arkoun, 1994, s.57).

Nitekim Erken Cumhuriyet Dönemindeki laikleşme ve modernleşme tarzı, cumhuriyet kurucu seçkinlerinin kendi Batı kültür modeli anlayışlarını dayatmalarının bir örneğidir. Bu seçkin zihniyet, Fransız pozitivistlerine ait "düzen ve ilerleme" modelini benimsemiş ve bu yolla toplumsal denetim girişimlerini biçimlendirmiştir. Bu pozitivist Batı modelinin evrensel, akılcı, her zaman ve her yerde uygulanabilir olduğu savunulmuştur. Bu modele göre, toplumlar günün birinde Comte'un nihai pozitivist aşamasına varacaktır (Göle, 1998, s. 86). Oysa pozitivism, doğa bilimlerinden beslenen bir düşünce

akımıdır. Bu tasavvurda teknik akıl, toplumsal diyalektiğin yerini almıştır. M. Merleau-Ponty'nin (1973) dediği gibi, toplum doğa bilimlerinin yasalarına tabi bir olgu olarak görülünce, "onu doğayı yönetir gibi yönetmek kalır geriye; toplum, sadece mühendisler arasında tartışılabilen ve iş bitirme mantığını esas alan bir teknikle yönetilir" (s.95).

Günümüzden bakınca, bu pozitivist modelin ne kadar büyük bir ideolojik yanılsamanın ve tarihsellikten uzak çarpık bir anlayışın ürünü olduğu açıkça görülmektedir. Böylesi bir model, toplum mühendisliği ve tepeden inmece cebri uygulamalar yoluyla, toplumsal olan her şeyi –dili, gündelik kültürel pratikleri ve özellikle de dini– regüle etmeye girişmiş ve bunun neticesinde toplumsal yapıda derin antagonizmalara ve açmazlara sebep olmuştur.

Ayrıca erken cumhuriyet laikleşmesini belirleyen pozitivist felsefenin Türkiye'de toplumsal özgürlüğün ve demokrasinin de sınırlarını belirlediği öne sürülebilir (Kadioğlu, 1998a, s.42). Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi, cumhuriyeti kuran yönetici kadroların pozitivist dayalı modernleşmeci tasavvuru ile laiklik arasında düz bir bağlantı vardır. Hatta bu bağlantı o kadar çarpık kurulmuştur ki zamanla "ters nedensellik" denebilecek bir mahiyet kazanmıştır. Yani bu modernleşmeci modele göre, Batı'daki ortodoks sekülerleşme tezinin öne sürdüğü "toplum modernleştikçe sekülerleşir" savının yerini, ters nedensellik yoluyla "toplum sekülerleştikçe, yani laik bir nitelik kazandıkça, modernleşir" savı almıştır. Dolayısıyla bu kurgulanmış ters nedensellik ilişkisi sonucu laiklik bir proje haline gelmiş ve üstelik modernleşmenin bir koşulu olarak görülmeye başlanmıştır (Kadioğlu, 1998a, s. 44). Böyle bir akıl yürütmenin, mantık kurallarını hiçe saydığı ve rasyonel hiçbir zemininin bulunmadığı çok açıktır. Ancak, bu çarpık anlayış Türkiye'de demokrasinin ve çoğulcu bir kamusal alanın inşasının önündeki en büyük engel olarak uzun süre yaşamıştır. Zira cumhuriyet laikleşmesi dine dair tüm açılımları karşısına alarak kontrol etme, kendi amaçları doğrultusunda kullanma saiki içerir.

Dine dair bütün göstergelerin ve açılımların cebren kontrol altına alınması, aynı zamanda toplumsalı inşa eden başat unsuru, yani kolektif hafızayı ve temsiliyeti da bertaraf etme girişimidir. Arkoun'un çok isabetli bir biçimde tespit ettiği gibi, cumhuriyetin kuruluşunda gerçekleştirilen inkılaplar aracılığıyla fesi şapkayla, geleneksel elbiseleri Avrupalı elbiselerle, Hicri takvimi Gregoryen takvimle, Arap harflerini Latin harfleriyle değiştirmek, aslında

“gerçeğe ve gerçeğin anlamlarının algılanmasına yön veren temel temsil unsurlarının (yazı, kıyafet, edebiyat gibi semiyolojik sistemlerin) felsefi addedilen [dogmatik] bir değer yargısı uğruna yok edilmesi” anlamına gelmektedir (Arkoun, 1994, s. 58). Nitekim cumhuriyeti kuran yönetici kadroların yöntemi, büyük bir bütünleştirici güce sahip yeni bir sembolizm yaratmaktan çok uzaktır; zira “bu yöntem, dışarıdan ithal edilen, dolayısıyla yerel semiyolojik sistemlerle ikame edilmesi ya da bu sistemlere eklenmesi mümkün olmayan –dış görünümü temel alan– bir dışsallığa ilişkin işaretler dayatmıştır” (Arkoun, 1994, s.59).

Kolektif temsiliyet ve hafızanın böyle ortadan kaldırılmaya çalışılması, aslında Türkiye’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndan devraldığı kültürel mirası da tahrif etme sonucunu doğurmuş ve Ayşe Kadioğlu’na göre, erken cumhuriyet dönemi laiklik anlayışının patolojileri dediği bir durumu ortaya çıkarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyo-kültürel mantığı, çok çeşitli milli ve dini unsuru içermeye dayandığı halde, Cumhuriyetçi laiklik, dini kimliklerin özerkliğini tasfiye yolunu seçmiştir (Kadioğlu, 2010, s.491). Cumhuriyet modernleşmesi hiçbir zaman başarıya ulaşması mümkün olmayan bir işe kalkışarak, Osmanlı mirasını silmeye girişmiş ve bunun için de laikliği her şeyi kendisiyle başlatan miladî bir söylem haline getirmeye çalışmıştır (Bora, 2018, s.147).

Çok Partili Dönem ve İlimli Laiklik

II. Dünya Savaşı sonrası dönem geçmiş politikalarla belirgin bir şekilde kırılmayı ifade etmektedir. Adı faşizmle bütünleşen tepeden inme modernleştirici politikalar dünya ölçeğinde terk edilmeye başlanmış, liberal ekonomik politikalarla birlikte demokrasi yeni dönemin en temel söylemi olmuştur. Çok partili yaşama geçiş yükselen halk talebi ile değil, dünya konjonktürünün dayatması ve Türkiye’nin ABD’nin başını çektiği cepheye yaklaşma kaygısı nedeniyle yönetici elitin aldığı kararlar ekseninde hayata geçmiştir. 1940’ların ortalarında başlayan yeni dönemde dış dünyaya daha demokratik bir görünüm çizilebilmek için yeni siyasal partilerin kurulması Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü tarafından teşvik edilmiştir (Koca, 2019, s.295). Bu koşullar altında Parti içinde dörtlü bir hizip oluşturan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’a yeni bir parti kurmaları için yol gösterilmiştir. Yani bu dönemde rekabetçi demokrasiyi yaratabilecek gerçek altyapı

ve demokratik koşullar aslında daha tam olarak olgunlaşmamıştır, geçiş bir şekilde merkezin vesayetinde gerçekleştirilmiştir.

Çok Partili döneme geçiş sürecinde CHP'nin, tek parti döneminde hayata geçirdiği dayatmacı laiklik politikalarını terk ederek ılımlı bir laikliğe geçişe kapı aralaması bağlamında önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Bunun bir sebebi Türkiye'nin bir parçası olmaya çalıştığı ABD hattının politikaları ile uyumlu olarak bu süreçte komünizmle mücadelede İslam'ın etkisinden faydalanma yaklaşımının ön plana çıkmasıdır. Truman Doktrini, Marshall Yardımları ve Amerika'nın komünizmle savaş politikası tarafından da şekillenen bu süreç Türkiye'nin liberal kanattaki varlığını perçinlemek için kullanılmıştır (Koca, 2019, s. 295). CHP'nin dayatmacı laiklik çizgisinin II. Dünya Savaşı sonrasını takiben bir ölçüde evrim geçirdiğini söylemek mümkündür. Belirli sınırlar içinde ve kontrollü olarak din eğitime izin verilmesi, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İmam Hatip kurslarının açılması, hacca gitmek isteyenlere döviz sağlanması gibi kararlar bu dönüşümün göstergesidir. CHP'nin dayatmacı laiklik anlayışını bırakarak dini hayata hürmet gösteriyormuş gibi davranmasının altındaki bir sebep komünizm düşmanlığı ise diğer sebep de 1946 yılında 61 milletvekili ile meclise giren Demokrat Parti'nin varlığıdır. DP Parti programında "dini hürriyetlerin mukaddes bir hak" olduğunu belirtmiş ve bunun sonucunda muhalif kesimler tarafından desteklenen bir parti olmuştur. Öte yandan, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir yandan DP'nin kuruluşu evresinde DP Genel Başkanı Celal Bayar'dan partinin dini kullanmayacağına dair söz almış, diğer yandan dine serbestlik tanıyarak DP'ye giden oyların yükselişini engellemeye çalışmıştır (Koca, 2019, s.296).

Demokrat Parti İktidarı Yılları

1950'de Demokrat Parti seçimleri kazanarak iktidara gelmiş ve Adnan Menderes başbakan olmuştur. 1950'ler boyunca girdiği bütün seçimleri DP kazanmış ve on yıl boyunca Menderes ülkenin başbakanı olarak kalmıştır. Ekonomik olarak CHP'nin devletçi politikalarının aksine liberal bir hattın savunuculuğunu yapan DP, cumhuriyetin kurucu seçkinlerinin kullandığı söylemi bertaraf ederek, tek parti döneminde dini regüle etmeye yönelik dayatmacı laiklik politikalarına mesafe koymuş ve dine özgürlük sağlamak için pek çok politikayı hayata geçirmiştir. Dinsel özgürlüğe ilişkin bu reformist politikaların ilk adımı 1950'de parlamentodaki DP grubunun Arapça Ezan

yasağını kaldırmasıdır. Partinin din konusundaki diğer reformist politikaları arasında bütün okullara seçmeli din dersini koyması, 19 İmam Hatip Okulu açması ve radyolarda dinî içerikli yayınlara yer verilmesi yer almaktadır (Kuru, 2009, s. 226). Demokrat Parti'nin dine yönelik özgürlükçü tavrı, partiye olan desteğin artmasında şüphesiz çok etkili olmuştur. Partiye verilen büyük destek içten içe büyüyen ama siyasi bağlam izin vermediği için ortaya çıkamayan büyük bir hoşnutsuzluğun dışavurumudur. Yok sayılan çoğunluk, katı jakoben seçkinlerin dayattığı pozitivist laikçi uygulamalardan hoşnutsuzluğunu sandığına yansıtmış ve DP'yi iktidara taşımaktan çekinmemiştir. Demokrat Parti'nin dine yaklaşımı CHP-DP çatışmasında partiye tartışılmaz bir üstünlük sağlamış, politikasını meşrulaştırmada önemli bir dayanak sunmuş ve kavrayıcı bir halk egemenliği düşüncesini hayata geçirmek konusunda en önemli nirengi noktalarından olmuştur.

Demokrat Parti'nin parti programına baktığımızda partinin din özgürlüğünü, temel insan hakları kapsamında ele aldığı gözlemlenmektedir: "Partimiz, lâikliği, devletin din ile hiç bir ilgisi bulunmaması ve hiç bir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tandır" (Demokrat Parti Parti Programı, 1946, s.4). Partinin karşı çıktığı şey laiklik kavramının kendisi değil, bir siyasi proje olarak laikliğin din karşıtlığı gibi algılanmasıdır. Menderes militarist laiklik yaklaşımına yönelik bir takım eleştiriler getirmekte ve CHP'nin dogmatik ve dayatmacı laiklik yaklaşımının toplumda yarattığı tahribatı şu şekilde özetlemektedir: "Biz o kadar feci bir vaziyetteyiz ki, 20 milyon olan nüfusumuzun %85'i, hatta 90'ını teşkil eden Müslüman köylüler ölülerini yıkatıp gömdürecek adam bulamayacak hale gelmiştir" (TBMM Hükümet Programları, 2013, s.796). Ancak partinin dinsel özgürlüklere alan açma iddiası hiçbir zaman laikliği kategorik olarak reddetmek noktasına varmamıştır (Köktaş, 1997, s.194). Demokrat Parti her ne kadar muhafazakâr bir söyleme sahip olup, yığınların hassasiyetine denk düşen bir politika izlese de hiçbir zaman Türkiye'nin modernleşme ve Batı tarzı kapitalistleşme modelinin dışında bir siyasi dizge benimsememiştir. Aslına bakılacak olursa Demokrat Parti, CHP'nin kendisine yöneltebileceği potansiyel suçlamaları etkisiz kılmak için laiklik konusundaki hassasiyetini sıklıkla dile getirmiştir. Menderes ve Demokrat Parti dine alan açma konusundaki re-

formları hayata geçirmeye çalışırken, bir yandan cumhuriyetin kurucu ilkelelerinden biri olan laiklik yaklaşımıyla özsel bir çatışma içinde görünmemeye özellikle dikkat etmiştir.

1950 genel seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelişi, laiklikle ilgili önemli söylemsel dönüşümlerin yaşandığı, kümülatif bir toplumsal ve siyasal değişim sürecine tekabül eden yeni bir dönemin başlangıcını oluşturur. Azak'ın da ifade ettiği gibi; çok partili dönemin görece demokratik ortamında, laiklik resmi ve anayasal bir prensip olmaya devam etmiş, ancak hükümetle özdeşleştirilen bir ideoloji olma özelliğini yitirmiştir. Dogmatik laikliği savunanlar devlet kurumları üzerindeki bütüncül hakimiyetlerini kaybetmişler, bu nedenle de seçilmiş iktidara karşı vesayet aygıtları üzerinden doğrudan bir hegemonya kurmanın mücadelesini vermişlerdir. İktidardaki hükümet bütün ılımlı yaklaşımına rağmen irtica faaliyetlerinin odağında olmakla suçlanmış, sivil toplum kuruluşları, muhalefet partileri ve basın irtica korkusunu yeniden üretmek amacıyla kullanılmıştır (Azak, 2019, s. 300). 1960 darbesine giden süreçte, askeri müdahaleyi meşrulaştırıcı bir argüman olarak sıklıkla Demokrat Parti'nin dine olan tavrı sorgulanmıştır.

1960'lar ve Sonrası

1960 darbesi, 1950 öncesinin elitist sosyo-politik düzenini yeniden tesis etmeye yönelik bir girişimdir. Ordunun gölgesinde siyasal zeminin son derece kaygan olduğu, köyden kente göçün yoğunlaşarak, yeni toplumsal tabakaların, yaşam biçimlerinin varlık kazandığı ve artan toplumsal çeşitlilik karşısında topluma topyekûn nüfuz edecek bütüncül bir deneyim kurmanın giderek zorlaştığı böyle bir atmosferde, millet iradesinin yegâne meşruiyet kaynağı olarak görülmesinin önüne geçmek için çeşitli fren ve denetim mekanizmaları kurulmuştur. Yasama, yürütme ve yargıya bağımsızlık sağlanmış, bu yapıların birbirini denetlemesini öngören bir sistem üretilmiş ve böylece de yürütmenin ve iktidarın gücünün kırılması amaçlanmıştır. Kısa ömürlü kabineler ve buna bağlı istikrarsız dönemlere sebebiyet vermesi bahasına da olsa nispi temsil esası getirilmiş, hiçbir partinin tek başına iktidar olmasına izin vermeyen bu sistem inşa edilmiştir. Yürütmenin parçalanması ve kurulan fren ve denetim mekanizmaları ile topluma büyük ölçüde yön veren dinsel kodların siyasete dahil edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Edward Schneider'ın da altını çizdiği gibi, 1961 Anayasasının iki temel amacı vardır:

Tek bir partinin sistemi tamamen domine ederek hakim olmasının önüne geçmek ve askeri kuvvetlerin bağımsızlığının korunmasını sağlamak (Schneider, 2016, s. 149). Bu vesile ile dayatmacı laiklik tanımının mütemadiyen güncellenmesi ve siyasetin millete dair sembollerden düzenli olarak temizlenmesi sağlanmıştır.

1961 Anayasasıyla beraber iktidar, Anayasa Mahkemesi ve anayasal kurumlar aracılığıyla sınırlandırılmaya ve denetlenmeye çalışılmıştır. 1961 anayasasında Anayasa Mahkemesi, millet iradesinin yegâne meşruiyet kaynağı olarak görülmesinin önüne geçen bir mekanizmanın temel aktörlerinden biri olarak konumlandırılmıştır. Söz konusu anayasada siyasi partileri çeşitli yasaklar ve sınırlamalar getirerek kapatabilecek organ olarak Anayasa Mahkemesi yetkili kılınmıştır. 1961’den bu yana pek çok parti Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Böylece Türk modernleşmesinin özünü oluşturan dayatmacı laiklik anlayışının kalesi 1960’dan itibaren 50 yıl boyunca hukuk olacaktır (Bora, 2018, s.152). Nitekim 1960 Darbesi sonunda kurulan Anayasa Mahkemesi laiklik tezinin düzenli olarak üretildiği temel mercii olmuştur (Bora, 2018, s.153). 1960’dan itibaren siyasal partilerin keyfi şekilde kapatılmasına dayalı bir rejim inşa edilerek, laiklik ilkesi bürokratik elitlerin, siyasi elitlerle giriştiği mücadelenin meşrulaştırıcı argümanı olarak kullanılmıştır.

1980’ler, Özal Dönemi ve Kontrollü Açılım

12 Eylül 1980 askeri darbesinin ilan edilen amacı, 1970’lerin sonunda ortaya çıkan ve hem toplumsal yapıda kargaşaya hem de sosyo-ekonomik düzenin sistematik olarak aksamasına yol açan anarşizme ve terörizme son vermektir. Generaller darbenin gerekçelerinden birisi olarak İslami hareketlerin yükselişini, örneğin Milli Selamet Partisi’nin Konya Mitingini de işaret etmiştir (Kuru, 2009, s.228). Türkiye siyasetinin bir kez daha dışarıdan müdahale yoluyla dizayn edildiği bu askerî dönemde partiler lağvedilmiş, parti liderleri önce askerî üslerde gözetim altında tutulmuş, ardından yargılanmıştır. 1980 darbesi, tarihsel öncülü olan 1960’taki ilk müdahaleye benzer bir biçimde sistemin muhafızı rolünü üstlenen ordunun “siyasal sistemi tekrar rayına oturtmak” için müdahalede bulunduğu yolundaki argümanı güncellemiştir. 1980 darbesinin gerek ardında yatan mantık gerekse kurmaya çalıştığı üst anlatı, aşırı milliyetçilik, anti-komünizm ve ılımlı İslam’ın harmanlandığı, bu vesileyle İslam’ın aşırı ideolojiler karşısındaki kırıcı etkisinden faydalandığı bir

çeşit melez modeldir. 1980 yılında Türk ordusu, Türk-İslam sentezini ayrılıkçı etnik ve radikal solcu güçlerle savaşmak veya pasifleştirmek için ulusal tutkal olarak kullanmıştır. Bu yeni sosyo-ekonomik projeyi kontrollü ve kendi denetimi altında yürütmek için Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı'ndan yararlanmıştır (Yavuz, 2009, s.50).

1982 Anayasanın kabulünden sonra 6 Kasım 1983 seçimleri yapılmış ve bu seçimlerden Anavatan Partisi (ANAP) galip çıkmıştır. Böylece Türk siyasi hayatında yeniden bir sivilleşme süreci başlamıştır. ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'ın 1983'ten 1989'a kadar başbakan ve 1993'e kadar cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı süre boyunca demokrasi, sivilleşme, kamusal alanın farklı kimliklere açılması ve dayatmacı laikliğin esnemesi bağlamında önemli adımlar atılmıştır. Özal, Türkiye'yi küresel sisteme eklemeyerek ekonomik entegrasyonu sağlama bağlamında yaptığı hamlelerle bir yandan modernist bir çizginin savunucusu olmuş, diğer yandan da politikasında ve söylemlerinde önemli bir motif olarak dini kullanarak muhafazakâr bir yaklaşım ortaya koymuştur. Özal geleneksel merkezci, seküler ve elitist bürokratlardan farklı bir siyasi ilke ve program benimsemiş, geçmişte zıtlık içinde tanımlanagelen kavramları kendi kimliğinde birleştirmiştir. Bu yanı sıra 80'lerin "katı olan her şeyin buharlaştığı", keskin anlatıların ve büyük öğretilerin sorgulanarak melezliklere, farklı kimliklere, çoğulluklara alan açan sosyo-kültürel atmosferi ile uyumlu bir lider olmuştur. Nitekim Özal 1988'de Hacca giden ilk Türk başbakanıdır. Muhafazakâr siyasetçileri ve bürokratları teşvik ederek laik merkez ile çatışma yaşamış ve politikasında önemli bir motif olarak dini benimsemiştir. İmam Hatip okullarının yayılmasını desteklemiş, üniversitelerde baş örtüsü yasağını kaldırmak için mücadele vermiştir. Aynı zamanda Türk Ceza Kanunu'nun dini hislere ve fikirlere dayanan siyasi hareketleri yasaklayan maddelerinin de kaldırılmasına öncülük etmiştir; zira özellikle kanununun 163. Maddesine dayanarak geçmişte binlerce İslami hareket ve tarikat mensubunu tutuklanmıştır. Dolayısıyla Özal İslami hareketlerin yükselişini dolaylı olarak kolaylaştırmış, devletin ekonomik ve sosyo-kültürel yaşam üzerindeki tekeline zayıflatmış (Kuru, 2009, s.230) ve toplumsal düzen tahayyülünde dine önemli bir yer tanımıştır.

Tek partili dönemin ideolojik tasarımının belirlediği modernleşme projesi 1980'lere kadar gündelik hayatta dokunulmamış neredeyse hiçbir alan bırak-

mamıştır. 1980 sonrasında neoliberal politikaları ve kültürel konjonktürü ekseninde ve Özal'ın liderliğinde, homojen laiklik yaklaşımdan ziyade hibrit yaşam biçimlerine ve melez kimliklerin varoluşuna alan açılmıştır (Yavuz, 2009, s.43). Özal önemli bir motif olarak dini kullanmak suretiyle çağdaş İslami kimliğin kamusal görünürlüğüne katkı sunarak reformist bir politika izlemiştir. 1980 sonrasında merkezin türdeşliğini yitirdiği, merkeze İslamcılar da dahil tepeden inme modernleşme yaklaşımına muhalif olan çok sayıda grubun dahil olduğu özgün bir atmosferde milli iradeyi bütün yönleriyle temsil eden bir siyasi iklimin tesis edilmesine katkıda bulunmuştur. (Kalaycıoğlu, 2000, s.403).

1990'lar ve Güncellenen Vesayet

Türk modernleşmesi kendi ideolojik tasarımı olan ulusal kimliği, İslam'la arasına koyduğu mesafe üzerinden tanımlamaya çalışmış (Yeğenoğlu, 2007, s.2) ve bunu gerçekleştirmek için İslam'ı hem marjinalize ederek sistem dışına itmeyi hem de kendi kurumları aracılığıyla kontrol etmeyi amaçlamıştır. Ancak bu durum Türk modernleşmeci zihniyetini beklemediği bir sonuçla yüzleşmek durumunda bırakmıştır. İslam'ın kamusal alana çıkışını engelleme ve onu denetleme çabaları, İslam'ın siyasallaşmasına giden süreci örmüştür (Kadıoğlu, 1998a, s.13). Türk modernleşmesinin toplumun içinde son derece baskın bir şekilde var olan kültürün temelini oluşturan İslam gibi bir temel kaynağı ve onun ışığında şekillenen tarihselliği bertaraf ederek, tarihi, siyaseti ve toplumu kendi ideolojik doğmaları etrafında şekillendirme çabaları tam tersi bir etkide bulunarak siyasal İslam'ın yükselişine olanak sağlamıştır. 1990'lar siyasal İslam'ın yükselişinin en görünür hale geldiği, onun ekonomik ve siyasal merkeze yönelerek ve kendine alan açma hamlelerinde belirgin bir başarıya ulaştığı ve ardından çok sert bir müdahale ile karşılaşarak büyük bir mağduriyetle yüzleştiği özgün bir dönemi ifade etmektedir.

1990'lar modern ve geleneksel olanın tamamen ayrıştırarak sadece tek bir formun kabul edildiği toplumsal projesinin çöküşünün gözlemlendiği yıllardır. Kırdan kente göçün devasa boyutlarda arttığı, kentleşme hızı ve ekonomik büyümede patlamanın yaşandığı bu dönemde özellikle metropollerde farklı hayat biçimlerinin, aidiyetlerin, kültürlerin karşılaşma imkânı doğmuştur. Toplumsal çeşitlilik artık tek bir modern ve formun geçerliliğine indirgenemeyecek denli yoğun bir artış üretmiştir. Bunun sonucunda metropoller,

ontolojik olarak birbiriyle çatışan iki dünya tasavvuru olan siyasal İslam ile modernleşmeci yaklaşım arasındaki toplumsal mücadelenin gözlemlendiği temel alanlar olmuştur (Kadioğlu, 1998b, s.13). Bu toplumsal değişim, geçmişte daha ziyade taşra tarzı bir dindarlığın, Anadolu'nun ekonomik olarak sisteme dahil olmak isteyen eşrafının temsilciliğini üstlenen siyasal İslamcı bir yapı olan Milli Görüş hareketinin Refah Partisi çatısı altında toplumsallaşmasına ve büyük bir başarıya ulaşmasına vesile olmuştur. Refah Partisi dindarlar kadar, metropol yoksullarına, dezavantajlılara, sistemin ezilenlerine ve merkezden tasfiye ederek periferiye mahkum ettiği kırılğan toplumsal kesimlere de umut vaad eden İslam temelli bir toplumsal proje sayesinde pek çok kesime ulaşmayı başarmış, bir kitle partisine dönüşmüştür. Nitekim 1994 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara belediyelerini kazanan parti, 1995'te yapılan erken seçimlerde başarısını daha da ileri taşıyarak % 21.38 oy oranıyla birinci parti olmuştur.

Milli Görüş hareketinin yükselişi ve tepeden inme modernizme getirdiği eleştiri; İslami değerleri vurgulayan söylemi ve alternatif ekonomik model anlayışı (adil düzen) sayesinde İslamcı entelijansiyaya önemli bir politik alan açmıştır (Bölükbaşı, 2012, s. 171). İslamcıların siyasi, entelektüel ve ekonomik alandaki atılımı; devlet yapısı içinde örgütlenen, kendini rejimin bekçisi olarak gören, tek parti iktidarı döneminin fanatik laiklik yaklaşımını temel ideolojik çerçeve olarak benimseyen, ordu ile simbiyotik bir ilişki içinde bulunan ve hem kendisine göbek bağı ile bağlı bir burjuvazi ile ekonomiyi domine eden hem de kültürel yapıyı topyekûn hegemonyası altına almak isteyen bürokratik elitleri deyim yerindeyse can evinden vurmuştur. 28 Şubat postmodern darbesi Anadolu burjuvazisinin ve giderek güçlenen İslamcı siyasal elitlerin önünü keserek adeta sistemi yeniden fabrika ayarlarına döndürme girişimidir.

28 Şubat postmodern darbesi ile ordu komutanları, hükümetin rejimin laik ve demokratik niteliklerine zarar verdiği gerekçesiyle politikaya doğrudan müdahalede bulunmuştur (Bölükbaşı, 2012, s. 175). Tarihsel öncülü olarak tek parti döneminin düşünce ve uygulamalarını model alan 28 Şubat darbesi aynı zamanda statükonun pozisyonuna dair bilgileri güncellemek anlamında önemli olmuştur. Bu darbe diğerlerinden farklıdır. Geçmişte yaşanan diğer darbelerde İslamcılarla birlikte farklı gruplar da hedef alınmış, örneğin 80 darbesinde İslamcılarla birlikte, solcular ve milliyetçiler de yara almıştır. Ancak 28 Şubat muhtırası "irtica tehdidi"ni meşrulaştırıcı bir argüman olarak

kullanarak, İslam’a ait tüm izleri kamusal ve toplumsal yaşamdan silmeye çalışmıştır.

Dayatmacı laiklik tahayyülünün, toplumsal hayatı ve kamusal alanı yeniden hegemonya altına almaya çalıştığı 28 Şubat süreci topyekûn bir saldırı harekâtıyla beraber ilerlemiştir. MGK kararları doğrultusunda ve rejimin kurucu ideolojisi ekseninde işçi ve işveren örgütleri, medya, üniversiteler, basın gibi “silahsız kuvvetler” de harekete geçirilmiştir (Gökmen, 2002). Önce Refah Partisi ve ardından Fazilet Partisi olmak üzere “İslamcı parti” diye nitelenen partiler kapatılmıştır. Muhafazakâr ya da dindar olan vakıflar yoğun baskı altına alınmış, insan hakkı ihlalleri, toplu gözaltılar, başörtüsü yasağundan dolayı toplu işten atılmalar olmuştur. İlahiyat Fakültesi mezunlarının öğretmenlik hakları ellerinden alınmış, kamu görevlileri ve sivil toplum örgütlerinin yöneticileri inançlarından ötürü fişlenmiştir. Dogmatik ve ideolojik modernite tasavvurunun var ettiği otoriteye, düzene, siyasete ve orduya tartışmasız, şartsız ve şekilsiz bir itaat istenmiştir (Tunahan, 2015, s. 34). Ancak, toplumsal dokunun çeşitliliğini ve toplumdan gelen talepleri baskılayarak, tarihsel olarak arkaik kalan, tek bir kimliği ve varoluşu referans alan bir model topluma empoze etmeye çalışmak, cebrî müdahaleler ile tersine çevirmeye çalışmak nafîle bir çabadır. Dolayısıyla anakronik bir pozitivizmi temel alan bu toplumsal mühendislik girişimi kısa vadede başarılı olmuş gibi görünse de uzun vadede modernist-laik temelli toplumsal sözleşme modelinin çözülerek yeniden inşa edilmesine yol açan bir dizi gelişmeye yol açmıştır.

2000’li Yıllar ve Tarihsel Kökenlere Dönüş

Uygarlık kavramı ve onun bağlılığı (*correlation*) olarak kabul edilen laiklik gibi kavramlar değer yargısından azade ya da tarafsız kavramlar değildir. Bilakis bunlar, “uygarca” tavır ve hareketleri benimseyenler ile barbarlığa mahkûm bütün ötekiler arasındaki güç ve iktidar ilişkilerini ifade eden kavramlardır. Nitekim Türk modernleşmesi sürecinde “medeni/uygar” sayılan ile “gayrimedeni/uygar olmayan” arasında bilfiil bir ayırım yapılmış ve “alaf-ranga” yani Avrupa tarzı olan her şey uygun ve değerli kabul edilirken, “alaturka” yani Türk tarzı olan şeyler olumsuz bir nitelik kazanmış ve bir bakıma aşağı görülmüştür (Göle, 1998, s. 88). Türk modernleşmesinin kendi kültürüne dair öğeleri, kendi içinde geliştirdiği bir oryantalist mantıkla ötekileştir-

mesi ve aşığadan gelen toplumsal talebin sürekli olarak yukarıdan müdahalelerle baskılanması pek çok patolojik sonuç üretmiş, 28 Şubat süreci ile doğruya ulaşan sert bir çarpışmaya zemin hazırlamıştır. 2000'li yıllarda ise elitist-laik-modernist-dayatmacı toplum sözleşmesi modelinin millet ve siyasi elitlerin ittifakı ile, toplum lehine bir açılımla çözüldüğü yıllardır. 2002 sonrası Türkiye'yi dışlayıcı laikliğin sona ermesi ve devletin din ile barışık hale gelmesi anlamında "post-laik" olarak tanımlamak mümkündür (Bekaroğlu, 2015, s.104).

28 Şubat süreci politikaları ve bu süreçte gösterilen refleksler Milli Görüş Hareketi içinde önemli bir kırılma oluşturmuştur. "Yenilikçiler" ve "gelenekçiler" olarak görünürlük kazanan fikir ayrılıkları giderek keskinleşmiş ve bu fikir ayrılığı yenilikçilerin hareketten koparak Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurmaları ile sonuçlanmıştır. Kendisini Siyasal İslam'ın referanslarıyla tanımlayan Milli Görüş Hareketi'nden farklı olarak, Adalet ve Kalkınma Partisi kendisini "muhafazakâr demokrat" olarak ifade etmektedir. O dönemde AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan partinin muhafazakâr demokrat siyasi çizgisinin dayandığı temel kriterleri şöyle tanımlamaktadır: "Geleneği dışlamayan bir modellik, yerelliği kabul eden bir evrensellik, manayı reddetmeyen bir rasyonellik, köktenci olmayan bir değişim" (Erdoğan, 2004). Muhafazakâr Demokrat kimlik tanımı içinde "din" ve "gelenek" vurgusu özellikle dikkat çekmekte, ancak modernizm ve rasyonellik de başka bir referans çizgisi olarak işaret edilmektedir. Bütün bu özelliklerin birbirini dışlamasının gerekli olmadığını, antagonist bir çatışma dili geliştirmekten ziyade tarihsel kökenlerden kopmadan da ilerlemenin mümkün olabileceği ve dahası bu kökenlere özgü bilgidan dünyayla bütünleşme yolculuğunda bir zenginlik ve güç olarak faydalanılabileceği vurgulanmıştır. AK Parti'nin Milli Görüş Hareketi'nde cisimleşen siyasal İslam'la arasına mesafe koyarak gerçekleştirdiği bu kimlik değişimi, 28 Şubat sürecinin yarattığı travmanın altında oluşumunu tamamlayarak siyasetteki daralmayı aşmak suretiyle kendine alan açma mücadelesi içinde olmasının sonucudur.

2002 seçimleri Türkiye tarihinde yepyeni bir sayfa açmıştır. Seçmenlerin parti tercihlerinde çok önemli kırılmalar olmuş, "28 Şubat sonrasında 'gıyabi hükümetini kuran partiler' seçmen desteklerini neredeyse tamamen yitirmişlerdir" (Bekaroğlu, 2015, s.112). Adalet ve Kalkınma Partisi aldığı %34 oy oranı ile meclisteki 550 sandalyeden 367'sini kazanmıştır. AK Parti'yi iktidara getiren koalisyon daha fazla özgürlük ve demokrasi isteyen farklı toplumsal

gruplardan oluşmaktadır. Dolayısıyla AK Parti’nin iktidara gelmesiyle beraber, siyasi ve kültürel bir reformasyon sürecine girilmiş ve laiklik ile İslam, devlet ile toplum ve siyaset ile toplum arasında yeni bir etkileşim dönemini başlamıştır. Bu yeni dönemde, AK Parti hem önceden devlet merkezli olan Batılılaşma sürecine toplumun katılma potansiyelini, hem de Türkiye’deki siyasi merkezin uzun süredir beklenen siyaseten yeniden tanımlanma ve Türkiye’yi Müslüman dünyanın geri kalanı için örnek alınacak bir liberal demokrasi haline getirme potansiyelini temsil etmiştir. Gelgelelim AK Parti’nin bu hedeflere ulaşma kabiliyeti, siyasi dönüşüm sürecinin kazananları ve kaybedenleri arasındaki süregelen iktidar mücadelesini tetiklemiş ve AK Parti 18 yıllık iktidarı sürecinde laisizm yanlısı mevcut iktidar seçkinlerinin pek çok meydan okumasıyla karşı karşıya kalmıştır (Çınar, 2008, s. 112).

AK Parti iktidarı sürecinde gerçekleştirdiği demokratik reformları İslami kökeni ile bağlantısı üzerinden ifade etmiştir (Cizre, 2008, s. 1). Bu yaklaşım Türk modernleşme geleneğini ve laiklik yaklaşımını belirleyen, İslam’ın “modern olmayan doğululuğu temsil ettiği” tezlerini alt üst eden yeni bir paradigmanın ilanıdır aynı zamanda. Nitekim Türkiye’de laikçi siyasi tasavvur, erken cumhuriyet döneminden başlayarak uzunca bir süre “tarihsel idealizm” ile malul olmuştur. Böyle bir idealizmle hareket eden siyasi seçkinler toplumdaki fertlerin “dine olan yakınlıklarını anlayıp bunun sonuçlarını yorumlamak yerine, onlara tepeden ‘aydınlanma’ getirmeye çalış[mışlardır]. Bu tutum, tarihsel idealistlerin elitizmini ortaya koymaktan... başka bir işe yarama[mış]” ve bunun sonucunda da “İslamcı denen hareketin karmaşık yapısını, içinde barındırabileceği liberal ve demokratik muhalefet unsurlarını gözden kaçır[mıştır]” (Gülalp, 2018, s.85).

İşte böyle bir siyasi ve sosyal konjonktürde AK Parti Türk siyasetini uzunca bir süre tahakkümü altına almış olan bu tarihsel idealizm anlayışını büyük bir başarıyla tasfiye etmiş ve iktidarı sürecinde laik devlet geleneğinin öğretilerindeki toplum tanımını değiştirerek İslami-muhafazakâr kimliği görünür kılmamanın, merkezi toplumun referanslarına uygun olarak dönüştürmenin mücadelesini vermiş, çoğulcu ve yeni bir toplumsal sözleşme kurmaya yönelmiştir. AK Parti’nin, elitist-laik merkezin siyasetteki tahakkümünü kırarak Türk siyasetinde özgürlükçü yeni bir siyasi merkez oluşturma mücadelesi demokrasi tahayyülünün bir sonucudur. Bu mücadele seçkin siyaset açısından ise laiklik endişesini yükselten gerilimli bir atmosfer üretmiştir. Zira siyasi seçkinler laiklik aracılığıyla “Türkiye’de dinin özel alana çekilme

projesini siyasal araçlarla tepeden aşağıya gerçekleştirmeye koyul[dukları]" için her zaman "dini ve dindarları regüle etme çabası" içinde olmuştur (Gülalp, 2018, s. 89). AK Parti'nin din alanındaki bu regülasyona demokratik yollarla müdahale etmek suretiyle Türkiye'de Müslüman kimliğe sahip çıkılarak, bambaşka alternatif bir modernleşme ve kalkınmanın mümkün olduğunu bilfiil kanıtlaması, baskıcı modernleşme söylemini tamamen hükümsüz kılmıştır.

Müslüman kimliğine sahip çıkan bu misyonu AK Parti'nin siyasi programı devletin kamusal kaynaklarının dağıtımının dışında bulunan İslami sermayenin güçlenmesinin önünü açmış ve alternatif finansal kaynaklarla toplumun zenginleşmesini sağlamıştır. Modernleşme sürecinden dışlanan İslami-muhafazakâr kesim, AK Parti bünyesinde süreci revize edebilecek imkâna kavuşmuştur. İslami yaşayış demokratik ve ekonomik gelişmenin itici gücü olarak konumlandırılmış ve bu alternatif modernleşmenin toplumun ara yüzlerini, seçkin siyasetin dışladığı kesimleri de kapsayan bir kimlik formu ile zenginleşmesi sağlanmıştır (Doğanay, 2014, s. 66). AK Parti sadece İslamcı/muhafazakâr kesime alan açmakla kalmamış, aynı zamanda mütedeyyin kesimlerin siyasal ve kültürel hareket alanına sistemli olarak kısıtlama getiren merkezin kendisini dönüştürmeyi de başarmıştır. Türkiye'de modernleşmenin en temel krizini üreten düğüm noktasına nişan almak bir anlamda "arı kovanına çomak sokmak" gibidir. AK Parti uzun erimli bir mücadeleye dayanan ve pek çok siyasi riski göğüslemeyi gerektiren bu süreçte yaşanan pek çok krizi milli iradede aldığı güç ile aşmayı başarmıştır (Doğanay, 2014, s.66).

Adalet ve Kalkınma Partisi; İslami kimliğin kamusal hayatta görünürlüğün önüne konan bütün engellerle tek tek mücadele etmiş, İslami-muhafazakâr kesimlerin gündelik yaşamını rahatlatacak pek çok uygulamayı hayata geçirmiştir. Türk modernleşmesinin toplumsal çatışma sahalarından en önemlisi şüphesiz ki kadının kamusal alandaki görünürlüğünü tanzim etmek meselesi olmuştur. Cumhuriyetin modern yüzünün temsilcisi olarak öne çıkarılan kadın aynı zamanda cumhuriyet ideolojisinin taşıyıcısı ve rehberi olarak görülmüştür (Yaralı Akkaya, 2019, s. 2436). Bu ideolojiye göre, ilerici, batıcı, modern bir görünümün temsilcisi olan kadın karanlığı, geriliği, geçmişini temsil eden türban, başörtüsü gibi "ilkel" sembollerden "kurtulmuş"tur. Dolayısıyla kamusal alan sadece dini sembollerden arınmış, mo-

dem ve laik görüntülü kadınlara açık olacak bir şekilde, tek tipçi ve ötekileştirici bir mantıkla tasarlanmıştır. Nitekim AK Parti’nin merkezi dönüştürme hamlelerinin ürettiği çatışmanın en kesif bir şekilde görünür hale geldiği temel meselelerden birisi de kadının kamusal alandaki görünümünü olmuştur. Türk kadınının yüzde 60’ından fazlasının kullandığı baş örtüsünün (Elver, 2012, s. 17) ve bu görüntü altındaki simge, değerler ve yaşam tarzının kamusal alanda ve siyasi merkezde artık demokratik yollarla temsil ediliyor oluşu, laiklik tartışmaları ekseninde uzun süren bir çatışmayı tetiklemiştir. Zira Elver’in işaret ettiği gibi, dindarlık ile modernite arasındaki netameli ilişki, Türkiye de dahil, laik addedilen çoğu toplumda Müslüman kadınlar için olumsuz sonuçlar doğurmuştur ve bunlar “ciddi insan hakları ihlallerine yol açan yasal ve toplumsal segregasyonlar şeklinde tezahür etmiştir” (Elver, 2018, s. 3). Nitekim AK Parti’nin başarısı, Türkiye’de türban meselesi üzerinden yaşanan kronik insan hakları ihlallerini ve dindar kadınların maruz kaldığı segregasyonu ortadan kaldırması ve böylece demokratik bir kamusal alanın inşasında büyük bir atılım gerçekleştirmiş olmasıdır.

AK Parti genel olarak dayatmacı laiklik modelini dönüştürmek, özde ise başörtüsü yasağını kaldırmak için birçok girişimde bulunmuş, ancak ilk iki iktidar döneminde mevcut anlayışı değiştirmek konusunda şiddetli bir mukavemetle karşılaşmıştır (Akyüz, 2016, s.67). AK Parti kendisine müesses nizam tarafından çizilen sınırları her zorladığında, mesela başörtüsüne serbestlik getirmeye veya İmam Hatip Lisesi mezunlarının üniversiteye girişi önündeki engelleri kaldırmaya teşebbüs ettiğinde, laik devlet elitlerinin yoğun tepkisi ile karşılaşmış ve sistemin kırmızı çizgileri hatırlatılmıştır (Bekaroğlu, 2015, s.113). İlk kriz 2003 yılında yapılan 29 Ekim Cumhurbaşkanlığı resepsiyonuna AK Parti’lilerin, eşleri türban taktıkları gerekçesiyle, eşsiz davet edilmesi ile başlamıştır (Akyüz, 2016, s. 76). Laik müesses nizam ile AK Parti arasındaki gerilimin doruk yaptığı bir diğer olay da Mayıs 2007’de Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesidir. Müesses nizamın muhafızları Türkiye’nin laik ve çağdaş kimliğinin en üst düzey sembolü olan cumhurbaşkanlığı makamının İslamcı kökenli ve eşi başörtülü biri tarafından “ele geçirilmesi”ne razı olmamıştır (Bekaroğlu, 2015, s. 113). Bu süreç, TSK rahatsızlığının ve gerektiğinde müdahale etme kararlılığının en net ifadesini Genelkurmay Başkanlığı’nun resmi web sayfasında yayımladığı “e-muhtıra” ile bulmuş ve pik noktasına ulaşmıştır (Bekaroğlu, 2015, s. 114). Başörtüsünü kaldırma girişimleri AK Parti’yi kapatılmanın eşiğine getirmiş, 2008 yılında

partiye kapatılma davası açılmıştır (Akyüz, 2016, s. 79). AK Parti devlet elitleri ile girdiği mücadelede yaşadığı mağduriyetleri, seçmenini konsolide ederek, arkasındaki toplumsal desteği arttırarak aşmıştır. 2007 ve 2011 seçimlerinde oy oranını yükseltmiş ve kurduğu tek parti hükümetleri ile sivil ve askerî bürokrasi karşısında daha fazla güç elde edebilmiştir (Bekaroğlu, 2015, s. 116). AK Parti üç dönem üst üste tek başına iktidara geldikten sonra yapılan düzenlemelerle baş örtüsü yasağını kaldırmayı başarabilmiştir. Anayasa değişikliği, kanun, kanun hükmünde kararname, genelge, yönetmelik gibi yasal düzenlemelerle ve akademi ve bürokraside yaptığı kadro değişiklikleriyle, karar alma mekanizmalarındaki hakim dışlayıcı laiklik yaklaşımını değiştirerek, değişim için gerekli zemini kurabilmiştir (Akyüz, 2016, s. 82).

Cumhuriyetin kurucu idaresinin kafasında modernleşme Batılılaşma ile aynı anlama gelmektedir. Tepeden inme modernleşme ve sekülerleşme demokratik olmayan yöntemlerle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Demokrasinin özünü, laikliği fanatik bir biçimde muhafaza etmek olarak gören laikçi zihniyet. süreğen bir şekilde siyasete ve topluma müdahalelerde bulunmuş ve onu kendi kodlarına uygun bir hale getirerek dizayn etmeye çalışmıştır. AK Parti, en başından beri bu yerleşik zihniyeti dönüştürmeyi ve siyaseti topluma ve toplumun değerlerine açmayı ilke olarak benimsemiştir. Nitekim Parti'ye verilen büyük desteğin ana sebeplerinden biri de budur.

Neticede AK Parti misyonunun belirlediği siyasi ve kültürel çizgiye uygun olarak, en başından beri “dinsel özgürlüğün anayasal demokrasilerde en başat prensiplerden biri olduğunu” savunmuştur (Elver, 2012, s. 1). Türkiye’de çok uzun bir süre siyasi ve sosyo-kültürel yaşamı tahakkümü altına alan ve dinin kamusal alandan tasfiye edilip kişisel vicdanlara gömülecek bir inanç meselesi olduğu yolundaki çarpık düşüncüyü (Parlak, 2020, s. 20) AK Parti siyasi müdahaleleri ve yasal mücadeleleri sayesinde bertaraf etmiş ve bu çarpık düşüncenin Türkiye’nin demokratik atılımına engel teşkil etmesinin zeminini ortadan kaldırmıştır.

Sonuç

Batı’nın siyasi ve kültürel bağlamının bir ürünü olan laiklik tasavvurunun başka bir kültürel ve siyasi geleneğe cebren uygulanmaya çalışılması sonucunda, Türkiye cumhuriyetin kuruluşundan başlayarak demokratik bir toplumsal yapının inşası yolunda büyük zorluklar yaşamıştır. Nitekim seçkin

kadroların benimsediği pozitivist söylemin güdümünde belirlenen laiklik meselesi, toplumsal gerçekliği şekillendiren bir determinizm haline gelmiş ve devlet ile toplum arasında gitgide büyüyen bir kutuplaşma yaratmıştır. Büyük ölçüde tarihsel konjonktürün dayatmasıyla hayata geçen çok partili sistem, nihayetinde gene bu laik seçkin kadroların hegemonyası altında varlığını sürdürmeye çalışmış ve Türkiye'de demokratik bir siyasi ve kamusal yaşamın tam anlamıyla yeşermesinin önüne geçmiştir.

Ancak AK Parti'nin iktidara gelmesiyle beraber, Türkiye'de cumhuriyet elitlerinin öngördüğünden bambaşka bir modernleşme ve kalkınma alternatifinin de mümkün olduğu ortaya çıkmıştır. AK Parti, köktenci modernist yaklaşımın savunduğunun aksine, İslamiyet'i dışlamadan, Türkiye'nin tarihsel ve kültürel sürekliliklerini kesintiye uğratmadan, laiklik gibi dayatmacı siyasi tasavvurlara başvurmadan demokratik ve modern bir toplumsal yapının inşa edilebileceğini bilfiil göstermiştir.

Nitekim günümüzde pek çok sosyolog ve siyasetbilimci laikliğin modernite ve demokrasi ile birebir bağlantısının bulunmadığını ve demokratik bir sivil toplumun işleyebilmesi için laikliğin –savunulanan aksine– bir zorunluluk olmadığını öne sürmektedir. Son dönemin tarihsel sosyoloji ve sosyal antropoloji çalışmalarının ortaya koyduğu tartışmalar göz önüne alındığında, AK Parti Türkiye'nin siyasi ve sosyo-kültürel hayatında adeta kritik bir güncelleme gerçekleştirmiş ve artık arkaik addedilen pozitivist ve dayatmacı laiklik tasavvuru ve söyleminin kamusal alana ve toplumsal hayata biteviye musallat olmasının imkânını ortadan kaldırmıştır.

AK Parti, Türkiye'nin cumhuriyet seçkinlerince öngörülen tektipleştirici ve kutuplaştırıcı bir kamusal hayata ve siyasi iklime mahkûm olmadığını göstermiş ve Türkiye'de topluma, kültüre ve siyasete dair çağdaş anlayışların ve tasavvurların filizlenip gelişeceği bir toplumsal ve siyasi zemin oluşturmuştur. AK Parti'nin temelde yaptığı iş, laiklik tartışmalarına yönelik çatışmacı yaklaşımı çözmeye yönelmek olmuştur. Nitekim Arkoun'un Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreciyle ilgili olarak sorduğu şu soru esasen Türkiye'nin yaşadığı laiklik tartışmalarının mantığını ortaya sermektedir: "Tamamen yabancı bir tarih ve kültür yoluna sokma amacı güdülerek, bir milletin semboller dağarcığından ve inanç sisteminden koparılması nereye kadar mümkün olabilir?" Aslında bu sorunun yanıtını Türkiye tarihi bizatihi vermiştir. AK Parti iktidarlarının öncülüğünde nihayetlenen süreç ile, böyle bir şeyin ilelebet süremeyeceği, toplumların fikriyatına ve maneviyatına pranga

vurulamayacağı ve dayatmacı yapay yollarla topluma müdahale edenlerin nihayetinde kaybetmeye mahkum olacağı kanıtlanmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Evolution and Overview of the Concept of *Laïcité* in Turkey in the Context of Contemporary Critical Theories

*

Nureddin Nebati
Independent Researcher

The conception of *laïcité* denotes the separation of religious and state institutions, as well as state's intention to enhance the freedom of conscience and religion among its citizens. In practice, however, this has not been the case, and in many instances religion has been totally excluded from public life. *Laïcité* is essentially a Eurocentric concept that is born out of a specific historical experience. But, as a product of the Enlightenment era, this concept has been presented as the sole modernization model universally applicable to all societies. In the last decades, however, contemporary social science theories, and particularly post-modern critical studies, have strongly criticised the concept, pointing out its limitations. Many contemporary thinkers and scholars, such as Charles Taylor, Talal Asad and Craig Calhoun, have indicated the limitations of the conception of *laïcité* and criticized its assertiveness in terms of exclusion of religion from public space.

France has seen the most patronising and dogmatic implementation of *laïcité*. Therefore, it's important to note the limitations of the problematic French conception of *laïcité*, because it is this specific conception that was taken as a model for modernization in Turkey. Due to this problematic approach, religion has been completely excluded from social and political spheres, and this has spawned many serious social problems in Turkey.

The modernization of the Ottoman Empire began in the Tanzimat era, culminating in the foundation of the Turkish Republic, which was characterized by the implementation of *laïcité*. From 1924-25 onwards, the reforms based on assertive *laïcité* gradually became a comprehensive project and were considered as an essential component for the construction of the society. Nevertheless, Islam was used by the modernizing elite as an instrument for creating a common bond within the society during the Turkish War of Independence.

After the declaration of the Turkish Republic, however, this approach was abandoned by the elite, giving way to an assertive conception of *laïcité* that is based on positivism. Subsequently, assertive *laïcité* gradually transformed into a kind of self-denial, implementing certain changes that led to social traumas, such as the recitation of *Ezan* (call to prayer) in Turkish.

With the liberalization of political life allowing a multiparty system, Turkey went through a new phase in the implementation of *laïcité*. The masses, frustrated by the practices based on patronising and assertive *laïcité* during the single-party regime, put the Democrat Party (DP) in power. One of the main reasons behind the widespread popular support for the DP was the social trauma caused by the single-party regime, which eliminated from the public space all the representations and symbols of Islam and religious identity. On the other hand, the DP distanced itself from assertive *laïcité*, but never categorically rejected it. Indeed, the DP only made certain reforms to enhance the freedom of conscience and religion. Nonetheless, the DP's attitude towards religion raised doubt and served as a strong case for the legitimacy of the military intervention.

After the 1980 coup, Turkey saw a relatively enriched and relaxed civil life in which grand narratives in Turkey, in line with global developments, collapsed, and cultural, ethnic and religious identities proliferated, and various lifestyles and social strata came into contact. Such an atmosphere facilitated the representation of Islamic identity. In the 1990s, political Islam steadily gained ground and made progress towards central economic and political spheres, achieving a significant success, but eventually found itself confronted by fierce opposition. In this period, the advocates of the established order forcefully hindered the progress of the proponents of political Islam. Consequently, the army intervened in politics with the coup of 28 February, which was based on the practices of the single-party regime.

As an impediment to civil and political life in Turkey, the conception of assertive *laïcité*, which formed a symbiotic relationship with Turkish modernization, endured until the 2000s. The *laïcité* that was characteristic of the single-party era was a constricted and archaic model. Therefore, it has met with harsh criticism in contemporary social science studies. It was only at the beginning of the 2000s, with the Justice and Development Party's rise to power, that Turkey could transform the constricted and archaic world view of *laïcité*, extending the public and political spheres to welcome pluralities and Islamic

identity. The Justice and Development Party's long struggle against the centre, which entailed overcoming politically risky obstacles, achieved great success with the unflinching support of the majority of society, culminating in a paradigm shift in Turkish political and public life.

Kaynakça / References

- Akyüz, İ. (2016). Türkiye'de dışlayıcı laiklikten pasif laikliğe geçiş sürecinde başörtüsü yasağının kaldırılması. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(7), 67-84.
- Arkoun, M. (1994). İslami bir bakış açısı içinde pozitivizm ve gelenek, Kemalizm olayı. *Cogito*, 1, İstanbul: YKY.
- Asad, T. (1993). *Genealogies of religion: Discipline and reasons of power in Christianity and Islam*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Asad, T. (2003). *Formation of the secular: Christianity, Islam, modernity*. California: Stanford University Press.
- Arslan, N. (der.) (1990). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri*. Cilt 1, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Azak, U. (2019). *Türkiye'de laiklik ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bekaroğlu, E. A. (2015). Post-laik Türkiye?: AK Parti iktidarları ve güncellenen laiklik sözleşmesi. *İnsan ve Toplum*, 5(9), 102-122.
- Bora, T. (2018). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bölükbaşı, M. (2012). Milli Görüş'ten muhafazakâr demokrasiye: Türkiye'de 28 Şubat süreci sonrası İslami elitlerin dönüşümü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), (166-187).
- Calhoun, J. C. (2011). *Secularism, citizenship, and the public sphere, rethinking secularism*. New York: Oxford University Press.
- Cizre, Ü. (2008). Introduction: The Justice and Development Party: Making choices, revisions and reversals interactively (Der.), *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of The Justice and Development Party* içinde, (s. 1-14). New York and London: Routledge.
- Copson, A. (2019). *Secularism*. Oxford: Oxford University Press Ebooks.
- Çınar, M. (2008). The Justice and Development Party and the Kemalist establishment (Der.), *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of The Justice and Development Party* içinde, (s. 109-130). New York and London: Routledge.

- Demokrat Parti (1946). *Parti programı*. 26 Ağustos 2020 tarihinde https://acikeri-sim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/917/200805461_1946.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden erişildi.
- Doğanay, T. C. (2014). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muktedir iktidarı ve sistem meşrulaştırması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(27), 65-72.
- Elver, H. (2012). *The headscarf controversy: Secularism and freedom of religion (Religion And Global Politics)*. New York: Oxford University Press.
- Erdoğan, R. T. (2004). Uluslararası muhafazakârlık ve demokrasi sempozyumu açılış konuşması. *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*, İstanbul: AK Parti Yayınları.
- Esen, B. N. (1968). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Gökmen, Ö. (2002). 28 Şubat: Bir "batılılaşma restorasyonu mu? (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* içinde, (s. 347-350). Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göle, N. (1998). Modernleşme bağlamında İslami kimlik arayışı. (Der.), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Gözler, K. (2008). *Anayasa Hukukuna giriş*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Gülalp, H. (2018). *Laiklik, vatandaşlık, demokrasi: Türkiye'nin siyasal kültürü üzerine çalışmalar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü*. İletişim Yayınları.
- Hobsbawn, E. (2003). *The age of revolution (1789-1848)*, Londra: Abacus.
- Kadioğlu, A. (1998a). Laiklik ve Türkiye'de liberalizmin kökenleri. *Defter*, 33, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kadioğlu, A. (1998b). Republican epistemology and Islamic discourses in Turkey in the 1990s, *The Muslim World*, 88(1),1-21.
- Kadioğlu, A. (2010). The pathologies of Turkish republican laicism. *Philosophy and Social Criticism*, 36(3), 489-504.
- Kalaycıoğlu, E. (2000). 1960 sonrası Türk politik hayatına bir bakış: Demokrasi neo-patrimonyalizm ve istikrar (Der.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde, (s. 387-412). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Koca, B. (2019). Ellili yıllarda merkez sağ: Demokrat Parti'nin özgürlük ile istismar arasındaki dini politikaları. (Der.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* içinde, (s. 293-31). İstanbul: İletişim Yayınları,
- Köktaş, M. E. (1997). *Din ve siyaset: Siyaset davranış ve dindarlık*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Kuru, A. T. (2009). *Secularism and state policies toward religion The United States, France, and Turkey*. New York: Cambridge University Press.
- Locke, J. (1823). *The works of John Locke*, Londra: Thomas Tegg.
- Merleau-Ponty, M. (1973). *Adventures of the dialectic*. (J. Bien, Çev.). Evanston: Northwestern University Press.
- Narlı, N. (1994). Türkiye'de laikliğin konumu. *Cogito*, 1, İstanbul: YKY.
- Parlak, D. (2020). *Laikleşme sürecinde camiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Proast, J. (1690). *The argument of the Letter concerning toleration*. Londra: George West and Henry Clements.
- Schneider, E. (2016). *Muslim democracy: Politics, religion and society in Indonesia, Turkey and the Islamic world*. New York and London: Routledge.
- Taylor, C. (2018). *A secular age*. Cambridge: Harvard University Press.
- Taylor, C. (2011). *Western secularity: Rethinking secularism*. New York: Oxford University Press.
- TBMM Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 22 Nisan 1950-20 Kasım 1961. (2013). Cilt 2, Ankara: TBMM Basımevi.
- Tunahan, Ö. (2015). 28 Şubat süreci: 'Post-modern darbe'nin sosyo-politik dinamikleri ve toplum desteği. *Bilgi*, 30(2-3), 4 1.
- Yaralı Akkaya, A. (2019). Türk modernleşmesinin kadın-asker sembolü Sabiha Gökçen üzerine bir değerlendirme. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2433-2462.
- Yavuz, M. H. (2009). *Secularism and Muslim democracy in Turkey*. Cambridge Middle East Studies 28. New York: Cambridge University Press.
- Yeğenoğlu, M. (2007). The sacralization of secularism in Turkey, *Radical Philosophy*, 1(145), Londra: Radical Philosophy Group.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Nebati, N. (2020). Çağdaş eleştirel kuramlar bağlamında laiklik kavramına bakış ve Türkiye'deki evrimi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2108-2141. DOI: 10.26466/opus.792131

Öteki Mekânlarda Sosyal Sorunlar: Bir Literatür Taraması

DOI: 10.26466/opus.773019

*

Dilara Ustabaşı Gündüz * – Esra Sağlam **

* Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Konya/Türkiye
E-Posta: dilara.ustabasi@karatay.edu.tr ORCID: [0000-0002-8184-8446](https://orcid.org/0000-0002-8184-8446)

** Dr., Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/TÜBİTAK, Ankara/Türkiye
E-Posta: esrasaglam1@yandex.com ORCID: [0000-0002-5633-5366](https://orcid.org/0000-0002-5633-5366)

Öz

Kentsel yoksulluğun, mekânsal ayrışmanın ve bunlara bağlı olarak sosyal dışlanmanın yoğun olduğu mekânlarda yaşanan sosyal sorunlar bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı; öteki mekânlardaki insanların yaşadıkları sosyal sorunları ortaya koymak ve bu sorunları sosyal politika bakış açısıyla değerlendirmektir. Nitel araştırma yöntemine uygun olarak Web of Science Core Collection endekslerinde taranan öteki mekân çalışmalarında, yoksulluk, kent yoksulluğu, sosyal dışlanma, sosyal içerme ve sosyal politika anahtar kelimelerinin başlıklarında yer aldığı, son on yılda yayımlanan 42 makale derlenerek sosyal hizmet ve sosyal politika perspektifiyle içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analiz sonucunda slum, ghetto, squatter, favela, banliyö ve gecekondu gibi öteki mekânlarda rastlanan başlıca sorunların; kentsel yoksulluk, temel ihtiyaçların karşılanamaması, barınma ve altyapı hizmetlerinden yoksunluk, eşitsizlik, gecekondu turizmi, yoksulluğun temsili, sosyal dışlanma, toplumsal sapma ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı olduğu bulunmuştur. Bu sosyal sorunların çözülebilmesi ve sosyal bütünleşmenin, sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için sosyal hizmet uygulamalarına ve uygulanabilir sosyal politika önerilerine ihtiyaç duyulmaktadır

Anahtar Kelimeler: *kentsel yoksulluk, sosyal dışlanma, öteki mekân, sosyal hizmet, sosyal politika*

Social Problems in the Otherized Places: A Literature Review

*

Abstract

The scope of this study is the social problems experienced in urban spaces where urban poverty, spatial segregation and consecutively social exclusion are experienced intensely. The purpose of the study is to explore the social problems experienced by people in "otherized" places and to evaluate these problems from a social policy perspective. In accordance with the qualitative research method, 42 other place studies that were cited in the Web of Science Core Collection indexes and published in the last ten years and included the keywords of poverty, urban poverty, social exclusion, social inclusion, and social policy in their titles, and subjected to content analysis from a social service and social policy perspective. The results show that the main problems encountered in other places such as slum, ghetto, squatter, favela, suburban and gecekondu; urban poverty, deprivation from basic needs and infrastructure services, lack of housing, inequality, slum tourism, representation of poverty, social exclusion, social deviation and gender discrimination. In order to solve these social problems and to ensure social integration and social development, social work practices and applicable social policy recommendations are needed.

Keywords: *urban poverty, social exclusion, other spaces, social work, social policy*

Giriş

Sosyal dışlanma hemen her toplumda yaşanan çok boyutlu bir sosyal sorundur. En basit tanımıyla toplumsal bütünlüğün dışında kalma ya da bırakılma durumunu ifade eden kavram (Sapançalı, 2005, s.23), ekonomik krizin kalkınmaya olumsuz etkisi, giderek artan işsizlik, yoksulluk sorunu ve sosyal dayanışma ilişkilerinin zayıflamasıyla dezavantajlı duruma gelen birey ve grupların sosyal bütünleşme sorunlarına vurgu yapmaktadır (Şahin, 2009, s.73). Sosyal dışlanmanın nedeni olarak sıkça karşılaşılan sorunlardan biri de kentsel yoksulluk olgusudur (Yılmaz, 2006; Yaşar, 2013; Özgökçeler ve Bıçkı, 2013). Kentsel yoksulluk, bireylerin kentsel alanlarda yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları gelirden, temel hizmetlerden, sağlıklı ve güvenli yaşam ortamından mahrum kalmaları, kent alanlarından dışlanmaları, eğitim, bilgi, karar alma yetkisi, vatandaşlık gibi temel haklardan yararlanamama gibi sorunları barındırmaktadır (Türkdoğan, 2003, ss.107-108). Sosyal dışlanma kavramının ekonomik yetersizlik ve yoksulluğun dışında farklı nedenleri de kapsayan tanımları da mevcuttur. Marshall (1999) sosyal dışlanma kavramını bireylerin daha geniş bir ölçekteki cemaatle veya toplumla sosyal bağlar kurmadan yoksun bırakılmaları olarak açıklarken (s.150); Jehoel-Gijsbers ve Vrooman (2004) ise temel ihtiyaçlara ve hizmetlere erişememe yanında resmi ve gayri resmi sosyal ağlara katılamama, yetersiz sosyal destek, sosyal izolasyon, yetersiz kültürel entegrasyonu da kapsayacak şekilde açıklama getirmişlerdir (s.16). Irksal, dinsel, mezhepsel, fiziksel, ekonomik, kültürel, sosyal, yaşayış tarzı gibi farklılıkları sebebiyle bazı birey ve gruplar toplumun genelinden ayrı tutulmakta, kendilerine tuhaf davranılmakta, toplumda istenmemekte, ayrımcılığa maruz kalmakta, ötekileştirilmekte ve topluma eşit vatandaşlar olarak katılım sağlayamamaktadırlar. Bu eylemlerin geneli sosyal dışlanmanın farklı yansımaları olarak değerlendirilmektedir.

Yoksulluk, farklı sosyokültürel değerlere sahip olma, toplumun genelinden farklı yaşayış tarzı, farklı etnik, dini, mezhepsel mensubiyetlerin olması gibi sebeplerle bazı birey ve gruplar kentsel alanlarda istenmemekte ve ötekileştirilmektedirler. "Öteki" sözcüğüyle anlatılmak istenen, "sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan"dır (<http://www.tdk.gov.tr>). Fabian (1999) "öteki"yi modern antropolojinin kavramsallaştırdığını ifade eder. Kavram uygar ve vahşi toplum arasındaki mesafeyi, farklılığı, zıtlığı ifade etmede kullanılır (Karaküçük, 2004, s.77). Sosyal,

ekonomik, kültürel, yaşayış tarzı gibi nedenlerle toplumun geneli tarafından sosyal dışlanma yaşayan birey ve gruplar kendi içlerinde kurdukları sosyal dayanışma ilişkileri ve bağ ile aidiyet kurma ihtiyaçlarını gidermekte ve çoğunlukla bir arada yaşama ve yerleşme eğilimi göstermektedirler (Ustabası Gündüz, 2018, s.126). Bu nedenle bu insanların yaşadıkları mekânların toplumun geneli tarafından hakir görüldüğüne ve sosyal dışlanma olgusunun zamanla mekânı da kapsayacak şekilde genişlediğine birçok çalışmada yer verilmektedir (Adaman ve Keyder, 2006, s.10; Gökçearslan Çifci, 2008, s.49). Literatürde mekânsal yarıma (Bıçkı, 2006), mekânsal dışlanma (Adaman ve Keyder, 2006; Deniz vd, 2016), mekânsal ayrışma (Buğra, 2008; İçli, 2008) gibi kavramlarla karşımıza çıkan bu olgu aslında ötekileşen, ötekileştirilen, sosyal ve diğer yönlerden dışlanmaya uğrayan bölge insanların yaşadıkları bölgeleri ifade etmektedir.

Mekânsal dışlanmanın ülkemizde gecekondular, kent çeperi, çöküntü, varoş gibi karşılıkları bulunmaktadır. Bu mekânlar yabancı literatürde slum, getto, squatter, suburban, shanty, skidrow, favela, bantustan, ranchos, bidonville gibi farklı isimlerle anılmaktadır. Bu çalışmanın başlığında yer alan “öteki mekânlar” kavramı ile adı her ne olursa olsun bu bölge insanların çeşitli nedenlerle deneyimledikleri kentsel yoksulluğun, sosyal sorunların ve sosyal dışlanma olgusunun yaşadıkları mekâna da yansıdığını kabul ederek bu mekânların genelini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Öteki mekân kavramı Asiliskender’in (2006, s.205) Kayseri kent merkezinin geçirdiği mekânsal değişimi konu edindiği çalışmasında ve Yeğenoğlu’nun (2003, s.53) turistik mekânın yerlinin kimliği ve gövdesi üzerinde yarattığı dönüşümlere dikkat çeken çalışmasında geçmektedir. Ancak yazarlar çalışmalarında bu kavramın tanımını doğrudan vermemiştir. Bu çalışmada kullanılan öteki mekân kavramı ile çoğu zaman kent merkezine uzakta veya kentsel alanda olsa dahi kent insanından izole bir yaşam süren, sosyal, kültürel, ekonomik ve diğer nedenlerle sosyal dışlanmaya maruz kalan ve bu nedenle kent merkezinde tutunamayanların yaşadıkları yerleşimlerin geneli ifade edilmektedir.

Sosyal dışlanma kavramının antitezi olarak sosyal bütünleşme ve sosyal içerme kavramları akla gelmelidir. Sosyal bütünleşme kavramı, toplumda birlik, dayanışma, uyum ve dengeye işaret ederken; sosyal içerme kavramı ise sosyal dışlanmayla mücadele için birey ve grupların herkes gibi topluma

katılımlarının sağlanabilmesi, temel hizmetlerden faydalanabilmesi için siyasi irade tarafından alınan önlemler anlamına gelmektedir (Seyyar ve Genç, 2010, s.633). Öteki mekânlarda temel ihtiyaçların giderilememesi, temel refah hizmetlerine erişilememesi halinde bölgede yaşayan birey ve gruplar topluma katılamama, sosyal eşitsizliğe, sosyal adaletsizliğe maruz kalma gibi nedenlerle sosyal çözülme yaşayacaktır. Bu da toplumsal gelişme önünde büyük bir sorundur. Toplumsal gelişmenin sağlanabilmesi için toplumun her bir ferдинin herkes gibi topluma eşit katılım göstermesi ve insan onuruna yakışır bir yaşam sürebilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kentsel yoksulluğun, ötekileşmenin, sosyal dışlanmanın önlenmesi ve dolayısıyla sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için sosyal hizmet uygulamaları ve uygulanabilir sosyal içerme politikaları önem arz etmektedir.

Bu çalışma kapsamında öteki mekânların (getto, slum, squatter, skid row, favela, bantustan, shanty, ranchos, suburban, bidonville ve gecekondu) konu edinildiği uluslararası literatürde yoksulluk, kentsel yoksulluk, sosyal dışlanma, sosyal içerme ve sosyal politika anahtar kavramlarını başlığında bulduran son on yılda yayınlanan makalelerden içerik analiziyle ulaşılan sosyal sorunların çerçevesi belirlenmiş ve bu sorun alanları sosyal politika bakışıyla değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmanın dünya ülkelerindeki öteki mekânlara dair bir çerçeve sunması, yaşanan sorunların tasnif edilmesi ve sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için sosyal hizmet uygulamalarına ve uygulanabilir sosyal politikalara duyulan ihtiyaca vurgu yapması bakımından literatüre katkı sağlayacağı ve politika yapıcılara yol göstereceği düşünülmektedir.

Yöntem

Çalışma konusu kapsamında belirlenen anahtar kelimeleri başlığında barındıran ve son on yılda yayınlanan makalelere Web of Science Core Collection endekslerinde tarama yapılmıştır. Arama yapılan veri tabanları şunlardır: Science Citation Index Expanded (8.500 dergi), Social Sciences Citation Index (3.000 dergi), Arts & Humanities Citation Index (1,950 dergi), Emerging Sources Citation Index (5.000 dergi), Book Citation Index (60.000 kitap), Conference Proceedings Citation Index (160.000 konferans bildiri kitabı). Bu veri tabanları, EBSCOhost, Elsevier BV, OCLC, Ovid, ProQuest, Scopus, Thomson Reuters, VINITI RAN, Emerald Insight, JSTOR, SAGE, Springer, Wiley-

Blackwell, Taylor & Francis, BMJ gibi birçok akademik yayımcı kuruluşun kataloglarını kapsamaktadır.

Veri tabanlarında öteki mekânlardan herhangi birini ve kentsel yoksulluk, yoksulluk, sosyal dışlanma, sosyal içerme, sosyal politika kavramlarını konu alan çalışmalara ulaşmak amacıyla gelişmiş aramada “*ghetto, skidrow, shanty, squatter, slum, favela, bantustan, ranchos, suburban, bidonville* veya *gecekondu*” anahtar kelimeleri ile “*social inclusion, social exclusion, social policy, urban poverty* veya *poverty*” anahtar kelimelerini; makale, kitap içi makale, kitap bölümü ya da konferans bildirisi başlığında birlikte içeren çalışmalar taranmıştır. Tarama sonucu toplam 51 makaleye ulaşılmıştır. Bu makalelerin 9 tanesinin tam metninin temin edilememesi sebebiyle toplamda 42 makale içerik analizine tabi tutulmuştur.

Tablo 1’de tam metnine ulaşılan makaleler kronolojik sıralanmıştır.

Tam metnine erişilen 42 makale bir klasörde kayıt altına alınmış ve sırasıyla her bir makalenin özet, yöntem, bulgular ve sonuç kısımları niteliksel okuma yoluyla ele alınmıştır. Niteliksel okuma sırasında alınan notlar araştırmacıya araştırma konusuyla ilgili verilerin organizasyonunda, çözümlenmesinde ve değerlendirilmesinde yol göstermektedir (Kümbetoğlu, 2012, s.149). Niteliksel okumayla 42 makalenin her birinin nitel, nicel ve karma metotların benimsenerek yazıldığı, farklı coğrafyalarda farklı sosyoekonomik ve kültürel dinamiklere sahip birey ve grupları örneklem edindiği, bölgesel ve küresel sorunların konu edinildiği görülmüştür.

İçerik analizinin benimsendiği bu çalışmada, derlenen makalelerin daha detaylı incelenerek, araştırma sorusunu açıklayan kavram ve temalara ulaşmak (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.89) hedeflenmiştir. Niteliksel okuma sürecinde alınan notlar, içerik analiziyle belirlenen öteki mekân çalışmalarında yoğunlaşılan sorun alanlarını ortaya çıkarma, tema ve kategorilere ayırma sürecinde faydalı olmuştur.

Tablo 1. İçerik analizine tabi tutulan çalışmaların yöntem, kapsam ve odakları

Çalışma	Yöntem	Şehir/Ülke	Öteki Mekân	Çalışma Odağı
1 Gulyani ve Talukdar (2010)	Nicel	Nairobi/Kenya	Slum	Yoksulluk, konut mülkiyeti, altyapı erişimi, yaşam koşulları
2 Murphy (2010)	Nitel	Philadelphia ve Pittsburgh/ABD	Getto	Banliyölerin yoksulluğa ilişkin tipolojik sınıflandırılması
3 Salon ve Gulyani (2010)	Nicel	Nairobi/Kenya	Slum	Yoksulluk, ulaşım hizmetlerine erişim, kent için seyahat problemleri

Çalışma	Yöntem	Şehir/Ülke	Öteki Mekân	Çalışma Odağı
4 Hipp ve Yates (2011)	Nicel	25 farklı metro-pol/ABD	Getto	Kentsel yoksulluk ile suç ilişkisi
5 Izugbara (2011)	Nitel	Nairobi/Kenya	Slum	Kentsel yoksulluk ile erkekler arası şiddet (eril şiddet) ilişkisi
6 Mullins ve Jones (2011)	Nitel	Indianapolis/ABD	Slum	Kentsel yoksulluğun ırkçılık ve etnik ayrımcılık ile ilişkisi
7 Nofre (2011)	Nitel	Barselona/İspanya	Banliyö	Sosyal bütünleşme, kentsel eşitsizlik, kültürel haklar, birlikte yaşam
8 Zulu vd. (2011)	Karma	Nairobi/Kenya	Slum	Yoksulluk, göç, temel hizmetlere erişim, resmi olmayan sağlık hizmetleri
9 Brodrecht (2012)	Nitel	Lima/Peru	Squatter	Yoksulluğun sosyal sermaye ve kolektif davranış ile ilişkisi
10 Dürr (2012)	Nitel	Mazatlan/Meksika	Slum	Kentsel yoksulluk, sosyal dışlanma, kent için seyyahiyet problemleri
11 Steinbrink, M. (2012)	Nitel	Cape Town/Güney Afrika	Slum	Kentsel yoksulluk, yoksulluk kültürü, Slum turizminin gayriahlaki içeriği
12 Corboz (2013)	Nitel	Montevideo/Uruguay	Squatter	Yoksulluk kültürü, sosyal dışlanma, yoksullara karşı hegemonik dışlayıcı söylem
13 Frenzel (2013)	Nitel	Rio de Janeiro/Brezilya	Favela	Yoksulluktan kaçınmanın Favela turizmindeki rolü
14 Simonelli vd. (2013)	Nicel	Buenos Aires/Arjantin	Slum	Kentsel yoksulluk, barınma koşulları, yaşam kalitesi, uyku kalitesi
15 Awad (2014)	Nicel	Santiago/Şili	Getto	Kentsel yoksulluk, damgalama, sembolik adaletsizlik
16 Gulyani, Bassett ve Talukdar (2014)	Nicel	Dakar/Senegal Nairobi/Kenya	Slum	Kentsel yoksulluk, eğitimsizlik, işsizlik, yaşam koşulları, altyapı ve kentsel hizmetlere erişim, barınma kalitesi, suç
17 Bengs vd. (2015)	Nitel	Vaasa/Finlandiya	Banliyö	Sosyal bütünleşme, sosyal içerme
18 Gírbés-Peco vd. (2015)	Nitel	Albacete/İspanya	Getto	Yoksullukla mücadelede öğrenen toplumun ve eğitimin rolü
19 Hanrahan (2015)	Nitel	Mumbai/Hindistan Manila/Filipinler	Slum	Az gelişmiş ülkelerdeki Slum'lara yönelik Batı sömürgeciliğinin etkisiyle şekillenen küresel kültürün ve oryantalist anlayışın egzotik çarpıtmaların Slum turizmine etkileri
20 Maitra ve Rao (2015)	Nicel	Kalküta/Hindistan	Slum	Yoksullukla mücadele politikalarında gıda güvenliğini sağlamanın önemi

Öteki Mekânlarda Sosyal Sorunlar: Bir Literatür Taraması

	Çalışma	Yöntem	Şehir/Ülke	Öteki Mekân	Çalışma Odağı
21	Parikh vd. (2015)	Nitel	Ahmedabad/Hindistan	Slum	Altyapı ve kentsel hizmetlere erişim sorunlarına yönelik yatırımların Slum sakinlerinin özellikle de kadınların refahındaki rolü
22	Small (2015)	Nitel	Ülke geneli/ABD	Getto	Ghetto sakini yoksullara yönelik basmakalıp düşünce, yanlış tanıma ve sansasyonizm
23	Subbaraman vd. (2015)	Karma	Mumbai/Hindistan	Slum	Kentsel hizmetlere erişim, hane halkı içme suyu yoksunluğu, içme suyu kalitesi,
24	Ajlouni (2016)	Nitel	Amman ve Akabe/Ürdün	Slum	Kentsel yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik, cinsiyet ayrımcılığı, yetersiz ve kötü beslenme, sosyal dışlanma, kamusal dışlanma, sağlık-sız çevre koşulları, kentsel hizmetlere erişim sorunları, yetersiz sağlık hizmetleri
25	Butz (2016)	Nitel	Ülke geneli/ABD	Getto	Kentsel yoksulluk ile paternalizm ilişkisi
26	De ve Nag (2016)	Nitel	Kalküta/Hindistan	Slum	Çocukları etkileyen kentsel yoksulluk ve temel hizmetlerden mahrumiyet ilişkisi, kast sisteminin alt sınıflarının ve Müslüman azınlığın sosyal dışlanma ve kentsel yoksulluk sorunları
27	Miklian ve Birkvad (2016)	Nitel	Ahmedabad/Hindistan	Slum	Kentsel yoksulluk, göç, sosyal dışlanma, dini gruplar arası çıkar çatışmaları
28	Palakshappa ve Fiks (2016)	Nitel	Ülke geneli/ABD	Banliyö	Banliyölerde yaşayan yoksul ailelere yönelik çocuk sağlığı hizmet sunum sorunları
29	Zhao (2016)	Nitel	Pekin/Çin	Banliyö	Kentsel varoşlardaki yoksul halkın arazi mülkiyeti sorunları
30	Turok ve Borel-Saladin (2016)	Nitel	7 farklı şehir/Güney Afrika	Banliyö	Kentsel yoksulluk, gayri resmi yerleşim, kentsel işgücü piyasası
31	Goudet vd. (2017)	Nitel	Nairobi/Kenya	Slum	Yoksulluğun çocuk beslenmesi üzerindeki olumsuz etkileri, yetersiz beslenme, açlık
32	Nisbett (2017)	Nitel	Mumbai/Hindistan	Slum	Sanitasyon ve temiz su yetersizliği, kirli yaşam alanları, konut darlığı gibi sorunların Slum turizmi amacıyla gelen turistler tarafından görmezden gelinmesi
33	Mwiti ve Goulding (2017)	Nitel	Nairobi/Kenya	Slum	Slum'larda yaşayan yoksul kadınların yüzleştiği cinsiyet ayrımcılığı ve kaynaklara erişim eşitsizliği sorunları

Çalışma	Yöntem	Şehir/Ülke	Öteki Mekân	Çalışma Odağı
34 Schnake-Mahl ve Sommers (2017)	Nicel	Ülke geneli/ABD	Banliyö	Banliyelerde yaşayan yoksul halkın genel sağlık sigortası ve sağlık hizmetlerine erişim sorunları
35 Gowayed (2018)	Nicel	Kahire/Mısır	Slum	Kentsel yoksullukla mücadelede yönelik annelere verilen maddi yardım ve çocuklarını okula göndermeyi teşvik politikaları
36 Antuñaño (2018)	Nitel	Mexico City/Meksika	Slum	Göç ile yoksulluk kültürü ilişkisi
37 Guldi (2019)	Nitel	Britanya	Squatter	Kitlesele düzensiz göç ile kentsel yoksulluk ilişkisi
38 Habeeb ve Javid (2019)	Nitel	Dehradun/Hindistan	Slum	İklim değişikliğine bağı sel ve taşkın gibi doğal afetlerin Slum'larda yaşayan yoksul hane halkı üzerindeki etkileri
39 Oliveira (2019)	Nitel	Paraniaba/Brezilya	Favela	Sel ve taşkınların Favela'larda yaşayanlar üzerindeki etkileri
40 Prayitno, Sari ve Putri (2019)	Nicel	Makassar/Endonezya	Slum	Kıyı bölgelerdeki Slum'larda yaşayanların arazi ve konut mülkiyeti, altyapı ve kentsel hizmetlere erişim sorunlarını çözmeye yönelik kentsel dönüşüm politikaları
41 Prianto ve Amalia (2019)	Nicel	Malang/Endonezya	Slum	Yoksulluğun giderilmesinde Slum turizminin rolü
42 Omeraki Çekirdekci (2020)	Nitel	Ankara ve İstanbul/Türkiye	Gecekondu	Göçmen ve yoksul gecekondu sakinlerinin gecekondu evlerini kendileri için yuvaya dönüştürmelerindeki mekânsal, sosyal, materyal ve zamansal etmenler

Çalışma kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Taranan makalelerde öteki mekân türlerinden hangileri araştırmalara konu edilmiştir?
2. Öteki mekân çalışmalarında öne çıkan sosyal sorunlar nelerdir?
3. Öteki mekân çalışmalarında hangi hizmetlere ihtiyaç duyulduğuna yer verilmiştir?

İçerik analiziyle belirlenen öteki mekânlarda yaşanan sorunlar tema ve kategorize işlemleri tamamlandıktan sonra bulgular kısmında başlıklarla sınıflandırılmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen sorular bu başlıklar altında cevaplanmıştır. Bulgularda belirlenen başlıklar ilgili makalelerden yapılan alınlarla ve literatürle desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Öteki mekân sorunu ülkemizde, 1950'li yıllarda köyden kente göçle gelenlerin kent yaşamına çeşitli nedenlerle uyum sağlayamaması sonucu kent merkezine uzak, kentin çeperinde veya kent merkezinde olsa dahi kent insanından izole yaşam süren daha çok derme çatma meskenler inşa ederek, kır yaşantısını sürdürmeleriyle görünür hale gelmiştir. Ülkemizde sanayileşmeye bağlı göç hareketliliğiyle ortaya çıkan gecekondulaşma olgusu, farklı coğrafyalarda farklı isimlerle anılmakta ve farklı süreçlerle ortaya çıkmaktadır. Çoğu zaman birbirleriyle benzer sorunlar yaşanan bu yerleşim alanlarındaki insanlar kent insanına göre dezavantajlı bir konumdadır. Bu çalışma kapsamında öteki mekânları konu edinen 42 makale içerik analizine tabi tutularak aşağıda başlıkları verilen sorun alanlarına ulaşılmıştır.

Yapısal Sorunlar: Eşitsizlik ve Ekonomik Yoksunluk

Dünya ekonomisindeki son yıllardaki büyüme rakamlarına rağmen, kent yoksulluğu metropollerin gittikçe artan temel sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Öteki mekânların oluşumunda merkezi rol oynayan ekonomik yoksulluğun eğitimsizlik, çocuk sayısı ve alınan bireysel kararlar gibi yoksul bireylerin kendisinden kaynaklandığı düşünülen mikro nedenlerden bahseden oldukça kabarık bir literatürden bahsedilebilir. Bunun yanında, tüm çabalara rağmen önü alınamayan müzmin bir problem olarak görülen bu yoksulluğun ve gettolaşmanın arkasında yatan temel nedenin makro düzeydeki sosyoekonomik eşitsizlikler ve bu sistemin ürettiği yapısal sorunlar olduğu görüşü de yaygınlık kazanmaktadır (Şenses, 2006, 145). Piyasa odaklı ekonomi politikaları, ülkeler arası gelir dağılımındaki adaletsizlikler, yoksul ve zengin kesimler arasındaki uçurumun derinleşmesi, sosyal politikaların bir kamu aygıtı olarak silikleşmesi, devletlerin refah hizmetlerinin sunumu konusunda giderek sahnedeki çekilmesi, siyasal faktörler, fırsat eşitsizliği, yatırım oranlarının ve işgücü piyasalarının yetersizliği gibi yoksul kişilerin iradeleri dışında makro düzeyde gelişen olaylar yapısal nedenler olarak isimlendirilmektedir (Erdoğan ve Kutlu, 2014, s.72).

Yoksulluğa ilişkin bahsi geçen yapısal nedenlerin, içerik analizine tabi tutulan bazı makaleler tarafından da konu edinildiği görülmektedir. Bu bağlamda, Uruguay'ın Montevideo şehrindeki bir slum yerleşkesi olan La

Chacha’da etnografik bir araştırma yürüten Corboz (2013), makro düzeydeki ekonomi-politik gelişmelerin düşük gelirli insanların günlük yaşamlarını büyük oranda etkilediğini ortaya koymaktadır. Uruguay’daki neoliberal politikalar sonucu, yüksek gelirli ve düşük gelirli işçi kesim arasındaki eşitsizlik büyümüş ve “yeni yoksullar” oluşmuştur. Bu yeni yoksullar kent çeperlerine doğru bir dağılım göstermişler ve kronik yoksulluk yaşayan marjinal toplumsal kesimlerle birlikte yaşamaya başlamışlardır. Benzer şekilde, sosyoekonomik eşitsizliklerin kayıt-dışı araziler üzerindeki etkilerinden bahseden Zhao (2016) da makalesinde, arazilerinin kentsel alandaki gayri resmi gelişiminin, yerel grupların piyasa ekonomisine geçiş bağlamındaki sosyoekonomik eşitsizliklere verdiği bir tepki olarak görülmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Çin’in Pekin şehrindeki banliyölerde, imarsız konutlar ve mevzuatça tanınmayan illegal kapalı güvenlikli siteler olarak kendini gösteren kayıt dışı arazi kullanımını inceleyen Zhao, söz konusu konutların başta gelen faydalanıcılarının düşük gelirli insanlar olduğunu ifade etmektedir.

Analiz edilen öteki mekân çalışmalarında öne çıkan en önemli temalardan biri de bu mekânlarda yaşanan ekonomik sorunlardır. Yoksulluğun öteki mekânlarda yaşanan birçok soruna zemin hazırladığı konusunda toplum bilimleri literatüründe önemli ölçüde bir görüş birliği sağlanmıştır. Yoksulluk başta sosyal dışlanma olmak üzere, sağlık sorunları, eğitimsizlik, kayıt-dışı ekonominin yaygınlaşması, suç oranlarının artması, gibi birçok sosyal sorunu tetiklemekte ve geniş yansımaları olan toplumsal problemlere neden olmaktadır (Fortujin ve Ostendorf, 2004, s. 239).

Analiz edilen makaleler arasında konunun bu boyutuna değinen bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Bir öteki mekân olarak slum bağlamının sağlık üzerindeki etkisini ele alan Zulu vd. (2011), Kenya’nın Nairobi şehrindeki slum yerleşimlerinde yürüttükleri saha araştırmalarında, birçok slum sakini için yoksulluğun sağlık sorunlarıyla iç içe geçtiği sonucuna ulaşmışlardır. Kötü çevre şartları ve altyapı sorunları yanında, tedavi ve önleyici hizmetleri karşılayacak yeterli gelire sahip olamamak slum bölgelerinde sağlık sorunlarını olumsuz tetikleyen en önemli nedendir.

Benzer şekilde; Izugbara (2011) Kenya’nın Nairobi kentindeki iki slum mahallesinde yürüttüğü ve erkek şiddeti olgusunu ele aldığı etnografik saha araştırmasında, yoksulluğun erkeklerde görülen şiddet eğilimini artırdığını

göstermektedir. Araştırmaya göre, slum erkekleri arasında sık görülen hırsızlık, soyulma, yaralanma gibi şiddet davranışları geçim kaynaklarının kısıtlılığı ile oldukça yakından alakalıdır.

Brodrecht (2012) ise, neoliberal çağda artan dışlanma ve yoksulluğun, dezavantajlı kesimlerin ekonomik kaynakları yanında sosyal kaynaklarını da sınırlandırmış olduğunu ifade etmektedir. Para, buluşma mekânları, gerekli teçhizat, organizasyon yeteneği, iletişim becerileri gibi çoğunlukla yoksulluktan kaynaklı sosyal sermaye eksiklikleri, toplumsal sorunlar çevresinde kurulabilecek ortak hareket etme kabiliyetini de zayıflatmış görünmektedir.

Dakar ve Nairobi slum mahallelerinde yaşanan yoksulluğu ve yaşam koşulları araştırdıkları makalelerinde Gulyani vd. (2014), iki mahalle arasında yoksulluk ve yaşam koşulları bağlamında çok ciddi farklar bulunduğunu ifade etmektedirler. Bulgularıyla diğer çalışmalardan ayrılan bu makalede ulaşılan sonuç, eğitim ve istihdamın daha düşük yoksulluk ve iyileştirilmiş yaşam koşullarına dönüşeceği fikrini sorgular niteliktedir. Çünkü daha iyi eğitilmiş Nairobi sakinleri daha kötü yaşam koşullarından mustarip iken, daha düşük eğitim düzeyine sahip olan Dakar sakinleri istihdam ve altyapı hizmetlerine ulaşım konusunda çok daha iyi bir noktada bulunmaktadır. Bu bulgu, yoksulluk olgusunun tek bir değişkenle açıklanamayacak oldukça karmaşık bir olgu olduğunu göstermesi açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilmelidir.

Diğer yandan literatürde, yoksulluk ile eşitsizlik ve toplumsal cinsiyet arasında örtüşen yönlerden de bahsedilmektedir. Çeşitli boyutlarda maruz kalınan ayrımcılığın yoksulluk riskini özellikle etnik, sınıfsal ve toplumsal roller anlamında zayıf gruplarda yer alan bireyler aleyhinde artırdığı bilinmektedir (Öztürk ve Çetin, 2009, s.2672) Bu konuya değinen De ve Nag (2016), Kalküta'daki sosyal ve dini gruplar bakımından birbirinden farklı 23 slum bölgesinde yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisini araştırdıkları makalelerinde gelir ve temel hizmetlere ilişkin yoksunlukların, çocuğu olan hane halkları için çocuk sahibi olmayan hane halklarına göre daha belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında, çalışmanın bulgularına göre, slumlarda yaşayan çocukları etkileyen bu yoksulluğun etnik ve sınıfsal ayrımcılıkla da bağlantılı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Müslüman ve kastların alt düzeyine mensup hane halkları, Hindulara ve üst kasta mensup olanlara kıyasla gelir ve temel hizmetlere erişim bakımından daha mahrum durumdadırlar.

Günümüzde ekonomik yoksunluk yaşayan dezavantajlı kesimlere yönelik ülkeler bazında ve uluslararası kuruluşlar düzeyinde bir takım yoksullukla mücadele politikaları geliştirilmiştir. Ekonomik ve beşeri kalkınma stratejileri, yeniden dağıtım politikaları, kamu harcamaları ve dış yardımlar gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkan bu yöntemler yoluyla yoksulların fiziki ve beşeri sermayelerinin iyileştirilmesi ve tüketim olanaklarının artırılması amaçlanmaktadır (Şenses, 2006, s.217-260).

Bu bağlamda, içerik analizine tabi tutulan makaleler arasında, yoksulluğun azaltılması perspektifine değinen Gulyani ve Talukdar (2010) 1.755 hane üzerinde yaptıkları nicel araştırmalarında, Nairobi'nin slum mahallelerinde yaygın olan ev tipi mikro işletmelerin yoksullukla mücadeledeki rolünü ele almaktadır. Bulgular, mikro girişimcilik faaliyetlerinin yoksulluğu azaltmada başarılı olduğunu göstermektedir.

Temel Hizmetlerden ve Sosyal Haklardan Yoksunluk

Temel ihtiyaçlarını toplumun her bireyi gibi yeterince karşılayamayan insanların sağlıklı bir yaşam sürmeleri beklenemez. İnsanların yaşamsal ihtiyaçları olarak temiz suya erişim, güvenli ve yeterli gıda alımı, sağlıklı yaşam, güvenli barınma ve gelişimsel ihtiyaçları olarak eğitime erişim, istihdama katılım, ulaşım ve iletişim araçlarının kullanılabilmesi gibi birçok gereksinimleri bulunmaktadır. İçerik analizi yapılan makalelerin bazıları güvenli gıda temini ve yeterli beslenme ihtiyacına vurgu yapmaktadır (Goudet vd., 2016; Palakshappa ve Fiks, 2016). Goudet ve arkadaşları (2015) Nairobi gecekondularında yaptıkları bir araştırmada bölgedeki çocukların yetersiz beslenme riskiyle karşı karşıya olduklarını ve bunun da çocukların beslenme ve bilişsel gelişimleri üzerinde uzun vadeli olumsuz sonuçları olabileceğine değinmektedir. Bir başka çalışmada ise yoksullukla mücadele politikalarının düşük gelirli kentsel slum hane halklarının gıda güvenliğini artırmada başarılı olabileceğine vurgu yapılmaktadır (Maitra ve Rao, 2015). Gıda güvenliği ve yeterli gıda temini insan gelişimi için elbette önemli bir ihtiyaç olmakla birlikte temiz suya erişim de temel ihtiyaçların ve de insan haklarının başında gelmektedir.

Öteki mekan çalışmalarının beş tanesinde suya erişim sorunu konu edilmiştir (Ajlouni, 2016; De ve Nag, 2016; Subbaraman vd., 2015; Goudet vd., 2016; Gulyani vd., 2014). Kartal (2009) savunmasız grupların, özellikle de bu çalışmada öteki mekan olarak adlandırdığımız çoğu zaman illegal yerleşim

alanlarında yaşayan insanların ya da azınlıkların suya erişimlerinin bilinçli olarak engellendiğini ifade etmektedir (s.65). De ve Nag (2016) tarafından Kalküta şehrinde 23 slum yerleşiminde yaptıkları araştırma sonucu bu görüşü destekler niteliktedir. Buna göre kast ve azınlıklar su, sıhhi tesisat ve drenaj hizmeti konusunda ayrımcılığa maruz kalmaktadır (s.754). Bu bulgu öteki mekân insanların temel hizmetlerden mahrum bırakıldığını ve sosyal adaletin toplumun her kesimi için geçerli olmadığını göstermektedir.

Goudet ve arkadaşları (2016) suyun en fazla rapor edilen risk faktörleri arasında yer aldığını ve su yetersizliğinin hijyen noktasındaki eksiklikleri de doğurduğunu ifade etmiştir. Bu durumun sağlık sorunlarına sebebiyet vermesi muhtemeldir. Bu doğrultuda sağlık hizmetlerinden faydalanabilmek de önemli bir temel ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Altı makalede sağlık hizmetlerine erişimin önemi ele alınmıştır. Bu makalelerden bazıları temel hizmetlerden yararlanamama halinde en fazla etkilenen grupların çocuklar ve kadınlar olduğunu belirtmiştir (Parikh, 2015; De ve Nag, 2016; Salon ve Gulyani, 2010). Schnake-Mahl ve Sommers (2017) çalışmalarında banliyölerde yaşayan ABD nüfusunun önemli bir bölümünde sağlık sigortasının olmadığına ve bakım hizmetlerine erişimde zorluklar yaşandığına değinmişlerdir. Ayrıca 2015 yılında "Uygun Bakım Yasası"nın yürürlüğe girmesiyle banliyö insanları için sigorta kapsamına girme ve sağlık hizmetlerine erişimde belirgin bir iyileşme yaşanmadığı, yasanın daha çok kentlerdeki yoksulların şartlarının iyileştirilmesinde etkili olduğuna değinmişlerdir.

Gulyani ve arkadaşları (2014) Kenya'nın slum bölgelerinde yaptıkları araştırma sonucunda Nairobi'de su erişimi, sağlık hizmetleri, elektrik hizmeti ve atıkların alınması hizmeti gibi altyapı hizmetlerinde ciddi yoksunluklar yaşandığını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Ajlouni (2016) yetersiz ve zayıf beslenme, sağlıksız çevre, su temini, elektrik ve temel sanitasyon tesislerinin eksikliği, yüksek hastalık prevalansı, yetersiz ve uygunsuz sağlık hizmetleri gibi sorunlarının varlığına değinmiştir (s.113). Bu bulguların dışında Simonnelli ve arkadaşları (2013) barınma kalitesinin, fiziksel sağlığı ve yaşam kalitesini doğrudan etkilediğini; Zulu ve arkadaşları (2011) gelir yetersizliği nedeniyle hizmetlere sınırlı erişim ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için uygun olmayan düşük kaliteli ve çoğunlukla gayri resmi ve düzensiz sağlık hizmetlerine güvenmenin sonucu Nairobi slum bölgesinin insanlarında yüksek düzeyde morbidite, güvenilir ve uygun fiyatlı sağlık hizmetlerine düşük erişim ve yüksek ölüm oranlarının görüldüğüne değinilmiştir (s.196). Görüldüğü

üzere makalelerde ele alınan sorunlar birbirlerini tetikleyen zincirler sorununu anımsatmaktadır. Yetersiz beslenme, sağlıksız çevre koşulları, suya erişememe, uygunsuz sağlık hizmetleri ve diğer temel hizmetlerden yoksunluğun hastalık riskini tetiklediği anlaşılmaktadır.

Temel hizmetlerden yoksunluğun insan hayatında çok daha olumsuz etkilerinin olduğu açıktır. Bununla birlikte sosyal haklardan dışlanmanın da yadsınamaz etkileri vardır. Sosyal dışlanma yaşayan birey ve grupların yerleşim alanlarının yerel ve kamusal refah hizmetlerinden yeterli ölçüde istifade edemediği ve bu nedenle bu insanların sosyal katılım, toplumsal aidiyet, sosyal bütünleşme gibi konularda sorunlar yaşadığı birçok araştırmada ele alınan konulardandır. Toplumsal yaşama katılım için gerekli olan sosyal haklardan yoksunluk birey ve grupların toplumla bütünleşmesi önünde önemli bir engeldir. Buna göre eğitim, sağlık, sosyal, kültürel faaliyet ve hizmetlerinden yoksun olma birey ve grupların kendilerini geliştirememeleri, topluma katılımlarının sınırlanması ile karşı karşıyadır. Bu konuda taranan makaleler arasında eğitim giderlerinin karşılanmasında ekonomik yoksunluğu (Gowayed, 2018), eğitimden yararlanamama (Parikh vd., 2015), eğitime erişim sorunu ve eğitimden dışlanmayı (Brodrecht, 2012; Girbés-Peco vd., 2015; De ve Nag, 2016) konu alan çalışmalara ulaşılmıştır. Subbaraman ve arkadaşları (2015) temel hizmetlerden yoksunluğun sağlığa yönelik olumsuz etkileri yanında eğitim, yaşam kalitesi, sosyal uyum ve insanların politik içerilmeleri konusunda olumsuz etkilerinin olduğuna değinmişlerdir. Brodrecht (2012) çalışmasında neoliberal çağda yoksulluğun ve dışlanmanın nasıl arttığını, toplu seferberliğin üzerine oturduğu sosyal sermayenin gelişimini nasıl zayıflattığı konusunu ele aldığı çalışmasında yoksulluk nedeniyle çocukların kamu eğitiminden dışlandığını, bunun karşısında Canto del Mar yerleşimcilerinin kolektif eylemi bu sorunun çözümü için bir yol olarak görmediklerine değinmiştir (s.864). Bu çalışmalarda yoksulluğun, temel hizmetlerden yararlanamamanın eğitime katılmaya da olumsuz yansımalarının olduğu görülmektedir. Bu noktada bir başka çalışma eğitime katılımı sosyal yardımların önemine vurgu yapmıştır. Eğitime katılımı sürdürebilmek için ekonomik yetersizlikle mücadele noktasında şartlı nakit transferleri uygulamalarının önemli bir kaynak olduğuna değinen Gowayed (2018), sosyal yardım uygulamasının kadınlara yapıyor olmasının hane içi eşitsizlikleri ve devletin sağlayacağı haklardan mahrum bırakılmış ilişkileri değiştirmede için nakit desteğinin kadınları güçlendirmeye yetmeyeceğini de eklemiştir.

İçerik analizinde karşılaşılan bir başka sorun ulaşım hizmetlerinden gelir yetersizliği nedeniyle yararlanamamaktır. Salon ve Gulyani (2010) Kenya, Nairobi’de slum yerleşimcilerinin seyahat seçeneklerinin sınırlı olduğuna ve bu insanların motorlu taşımacılık masrafını karşılama güçlerinin olmaması nedeniyle yürümek durumunda kaldıklarına değinmiştir. Bununla ilgili saha araştırmasında yetişkinlerin %65’inin işe, çocukların %96’sının okula yürüyerek gitmek zorunda kaldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada eğitim uzmanlarının yoksul çocukların karşılaştıkları hareketlilik engelini dengelemek için yerleşim yerlerinin ulaşım kısıtlamalarının okul seçimi, ulaşım için özel kupon ve sübvansiyon gibi özel çözümler üzerinde çalışılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu anlamda bireylerin istihdam olanaklarına, çocukların da eğitime erişme sorunları ve çözüm noktasında yapılabilecekler çalışmada konu edinilmiştir.

Genel olarak sağlık, temiz su, yeterli güvenilir gıda, ulaşım gibi temel hizmetlerden faydalanamamanın ve eğitimi finanse etmede yetersiz gelirin diğer ifadeyle yoksulluğun eğitim alma noktasında olumsuz etkileri öteki mekân çalışmalarında ele alınan konular arasındadır.

Altyapı, Barınma Sorunları ve Kentsel Dönüşüm

Ülkemizde gecekondü sorunu olarak da ele alınan öteki mekân olgusu gerek dar gelirli bireylerin emek piyasasından dışlanması gerekse konut sorununa devletin duyarsız kalmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Şengül, 2003, s.47). Şehir sınırları içerisinde barınma ihtiyaçlarını karşılayamayan dar gelirli insanlar, yasal koşulların dışına çıkarak “gecekondü” denilen konut, mahalle ve bölge düzeyinde yerleşim birimlerini oluşturmuşlardır (Çakır, 2007, s.1). Bu yerleşimler, çoğunlukla sağlıklı yaşam koşullarına uygun olmayan, su-kanalizasyon gibi ihtiyaçları karşılayacak altyapıdan yoksun arazilerde yoğunlaşmıştır. Altyapı sorunları yanında, bu bölgelerdeki barınma mekânları da büyük oranda yeterli sayı ve nitelikte değildir (Ünal, 2018).

Bu araştırma kapsamında taranan makalelerden bazıları da öteki mekânlardaki barınma ve altyapı sorunlarını konu edinmişlerdir. İçerik analizine tabi tutulan makalelerden, Ürdün’ün iki slum bölgesinde sağlığın sosyal belirleyicilerini incelemek üzere Ajlouni (2016) tarafından yürütülen araştırmada da önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma, slum sakinlerinin ciddi

yoksulluk gibi birçok zorluğa maruz kaldığını; sağlıksız çevre, su temini, elektrik ve temel sanitasyon tesislerinin eksikliği, yüksek hastalık prevalansı gibi sorunlarının olduğunu göstermektedir.

Simonelli vd. (2013), Arjantin’de slum mahallelerinde yaşayan ve bir konut programından yararlanan 150 slum sakininin katılımıyla nicel ve nitel araştırma yöntemlerini kullanarak gerçekleştirdikleri saha araştırmasında, slum konutlarının uyku ve yaşam kalitesine etkilerini araştırmışlardır. Sonuçlar, temel barınma kalitesindeki minimum iyileşmenin slum sakinleri arasında uyku kalitesini ve yaşam kalitesini önemli ölçüde artırdığını göstermektedir.

Slum mahallerinde alt yapı hizmetlerinin sosyoekonomik etkilerini ele alan Parikh vd. (2015) ise, Hindistan’daki beş slum yerleşiminde gerçekleştirdikleri saha araştırmasından hareketle, altyapı hizmetlerinin sunumu ve yoksulluğun azaltılması arasında kayda değer bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bulgulara göre, söz konusu hizmetlerin sunumu, bunların eksikliklerinden en çok etkilenen kadınlar arasında eğitimde %66’lık bir artışa neden olmakta, okuryazarlığı %62, geliri %36 artırmakta ve sağlık maliyetlerini %26 azaltmaktadır. Araştırma, slum mahallelerindeki yaşamları iyileştirmenin en etkin yolunun, sağlık, eğitim ve istihdam müdahalelerinden önce bu bölgelere yapılacak altyapı yatırımları olduğu sonucuna varmaktadır. Bu durum, öteki mekânların sorunlarına ilişkin yürütülen sosyal politika faaliyetlerinde dikkate alınması gereken önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hindistan’ın Dehradun şehrindeki slumların iklim değişikliği olaylarına, özellikle de sellere karşı duyarlılıklarını araştıran Habeeb ve Javaid (2019) de makalelerinde, slum nüfusunun afetlere karşı en kırılgan toplumsal kesimi oluşturduğunu ortaya koymaktadırlar. “Coğrafi Bilgi Sistemi” (GIS) mekânsal analizini kullanarak Dehradun’daki savunmasız slum mahallelerini haritalandırdıkları çalışmalarında araştırmacılar, slum nüfusunun iklim değişikliği olaylarına karşı büyük oranda savunmasız olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm çalışmalarının önemine değinen araştırmacılar, kentsel dönüşüm projelerinin arazi sahibi olmayan slum sakinlerinin de gözetileceği ve sosyal içermeyi önceleyen bir anlayışla planlanması gerektiğini ifade etmektedirler.

Günümüzde kent çeperlerine yayılmış öteki mekânlarda yaşanan alt yapı ve barınma sorunlarına yönelik bir çözüm olarak, bu alanlarının altyapılı,

sosyal ve ticari alanlarla donatılmış ve konut sorunu olmayan, sağlıklı kent parçalarına dönüştürülmesi olarak tanımlanabilecek “kentsel dönüşüm” projeleri yaygınlık kazanmaktadır (Ataöv, Osmay, 2007, s.58). Taranan makaleler arasında öteki mekânlardaki yapısal sorunların çözümü için yürütülen kentsel dönüşüm çalışmalarının sosyal içerme yaklaşımıyla ele alınmasını öneren bir başka makale de Mullins ve Jones (2011) tarafından kaleme alınan makedir. Kentsel dönüşüm projelerinin sınıfsal ve etnik eşitsizliklerinin yeniden üretiminde bir enstrümana dönüşebildiğinden bahseden yazarlar, tarihi mimarinin hiçbir izini taşımayan ve bulunduğu mekândaki toplum tarafından kullanılmayan yeni yapılanmalar ve bu yolla gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamalarının yoksulluk ve ırk hakkındaki kalıp yargıları yeniden ürettiğini ifade etmektedirler.

Taranan makaleler kapsamında kentsel dönüşüm olgusuna ilişkin ele alınan bir başka konu da gecekondu sakinlerinin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda yapılacak iyileştirmelerdir. Ankara ve İstanbul’daki bazı gecekondu bölgelerinde etnografik yöntemle gerçekleştirdiği saha araştırması kapsamında Çekirdekçi (2020), yoksul göçmen kadınların bir evin yuvaya dönüştürülmesi bağlamındaki deneyimlerine odaklanmaktadır. Araştırmaya göre, altyapı eksikliklerinden ötürü ağır şartlar barındıran ev işleri, ataerkil kurallar ve mahremiyeti mümkün kılmayan konut yapıları gibi zorluklar toplumsal olarak damgalanmış yerleşim alanlarını yani gecekonduları geçici bir mesken haline getirmektedir. Katılımcıların ev ideallerinin de bir bulgu olarak sunulduğu araştırmada, hükümetin toplu konut çalışmaları tasarlanırken yoksul tüketicilerin oyun alanları ve parklar dışında ailelerin kendi sebzelelerini yetiştirebildikleri bahçeler gibi sosyalleşmesine izin verecek ortak alanların düşünülmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Gecekondu Turizmi ve Yoksulluğun Temsili Sorunu

Bir kalkınma aracı olarak turizm, günümüzde özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yoksulluğun azaltılmasında etkili dinamiklerden biri olarak görülmekte ve Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve Dünya Sağlık Örgütü gibi birçok kurum ve kuruluş tarafından yoksullukla mücadelenin önemli bir enstrümanı olarak öne çıkarılmaktadır (Karacaer vd., 2017, s.34).

İçerik analizi yapılan makalelerden ikisi (Prayitno vd, 2019; Frenzel, 2013) öteki mekânların en önemli sorun alanlarından biri olan yoksulluğun azaltılmasında turizmin oynadığı rolü ele almaktadır. Temel odak noktası, turizm içinde yer alan yoksullara fırsatların oluşturulması ve yoksulların bölgelerinde yürütülen turizm faaliyetlerine katılımı ve katkısı olan “Yoksul yanlı turizm” yaklaşımına değinen Prayitno ve diğerleri (2019), nicel yöntemle yürüttükleri araştırmalarında sosyal sermaye ve turizm ile toplum yoksulluğu arasında ters orantılı bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. “Yoksul Yanlısı Turizm” yaklaşımıyla yürütülen turizm faaliyetlerinin toplumun yoksulluk seviyesini azaltabildiğini ortaya koyan bu makale, katılımcı turizm yaklaşımının öteki mekân sakinleri için ekonomik fayda yanında sosyal ve kültürel anlamda olumlu etkilerini göstermesi açısından da önemlidir.

Yeni bir fenomen olarak yükselen gecekondur turizminin yoksullukla mücadele noktasındaki rolünü inceleyen Frenzel (2013) ise çalışmasında, yoksulluğun azaltılmasında nicel göstergelerine odaklanan genel yaklaşımın aksine, yoksulluğun çok boyutlu karakterini açıklayabilen bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulduğundan bahsetmektedir. Yazara göre, yoksulluk daha geniş bir ekonomi-politik bağlamında değerlendirilmeli ve siyasi-sosyal bir sorun olarak görülmelidir.

Az gelişmiş ülkeler için yeni bir turizm modeli olarak yorumlanan ve küresel güney ve kuzey ayrımını derinleştiren bir fenomen olarak karşımıza çıkan gecekondur turizmi konusunun taranan öteki mekan çalışmalarında en çok ele alınan konular arasında olduğu görülmektedir. Taranan makalelerden dört tanesi (Frenzel, 2013; Nisbett, 2017; Steinbrick, 2012; Dürr, 2012) doğrudan farklı boyutlarına değindikleri gecekondur turizmi konusunu irdelemişlerdir. Gecekondur turizmi genel olarak, mahrumiyet bölgelerine yapılan organize turlar (Frenzel, 2013, s.118) olarak tanımlanabilir. Burada amaç, varlıklı insanların çoğu zaman sosyal medya aracılığıyla uzaktan bildikleri ancak bizzat şahit olmadıkları yoksulluğun farkına varmaları ve gecekondur sakinlerinin yoksullukla mücadelelerinde destek olunmasıdır. Bu yönüyle söz konusu turizmin yoksullukla mücadelede etkili bir çözüm olduğunu düşünenler yanında sosyal dışlanmayı artırıcı ve etiketleyici bu faaliyetler ile öteki mekânlara mahkûm olmuş bireylere faydadan çok zarar verildiğini savunan birçok araştırmacı da bulunmaktadır (Yıldız ve Yıldız, 2018, s.982).

Bu kapsamda, içerik analizi yapılan çalışmalardan Steinbrink (2012), 150 yıllık bir geçmişe sahip olan gecekondu turizminin izini sürdüğü makalesinde, Güney Afrika, İngiltere ve Amerika örneğinden yola çıkarak, günümüzdeki gecekondu turizminin en önemli işlevlerinden birinin konunun kültürleştirilmesi olduğunu ifade etmektedir. Nisbett (2017) ise Hindistan'ın Mumbai şehrinin Dharavi isimli slum mahallesine yapılan turistik bir gezi özelinde yürüttüğü etnografik çalışmasında, gecekondu turizminin olası olumsuz etkilerine değinmektedir. Araştırmacı, zengin orta sınıf batılıların 'üstün' ve 'zengin' hissetmelerini sağlayan gecekondu turlarının yoksulluğu normalleştirip romantikleştirdiğini ve sosyal eşitsizliği meşrulaştırdığını ifade etmektedir. Ayrıca, bu turlar yoksulluk ve öteki mekânlar konusunu depolitize etmekte ve devletin yoksulluğun azaltılmasındaki sorumluluğunu göz ardı etmektedir. Benzer şekilde, Meksika'nın Mazatlan şehrinde etnografik bir araştırma yapan Dürr (2012) de, gecekondu turizminin, öteki mekânlara ve sakinlerine ilişkin mevcut kalıpyargıların sürdürülmesi ve gecekonduyunun bir turistik alan olarak korunması riskini artırdığını ifade etmektedir.

Gecekondu ve banliyö gibi öteki mekânların ve buralarda yaşam süren bireylerin temsili ve algılanışı konusu da araştırma kapsamında taranan makalelerde ele alınan konulardan biridir. Bu bağlamda, "Slumdog Millionaire" isimli film ve "Solemn Lantern Maker" isimli romandan yola çıkan Hanrahan (2015), bu eserlerin Batı'da hâkim oryantalist anlayışa hizmet ederek slum yerleşimlerini heyecanlı, egzotik ve çekici yerler olarak gerçeklikten uzak şekilde resmettiklerini ifade etmektedir. Yazara göre, yoksulluğu ve sosyal sorunları küresel ölçekte pazarlanan bir meta haline getiren bu anlayış, yeni sömürgeciliğin bir enstrümanı olarak işlev görmektedir.

Öteki mekânlar konusunda oluşturulan algıda etnografik araştırmaların rolüne değinen Small (2015) ise, günümüzde yürütülen saha araştırmaları yoluyla yoksul gruplara ilişkin yanlış temsiller ve kalıp yargılar oluşturulduğundan bahsetmekte ve bunu önemli bir etik problem olarak görmektedir.

Şili-Santiago'da yer alan "Bajos de Mena" isimli gettoda nitel yöntemle gerçekleştirdiği araştırmasında ise Awad (2014), yoksulluğun bir başka merrada temsiline değinmektedir. Yoksulluk içerikli haberlerin yapım sürecinde yoksulların ve gazetecilerin rolünü ele aldığı makalesinde yazar, gazetecilerin siyasi ve sosyal görüşlerine uygun şekilde ve geniş kitlelere hitap eden,

olumsuz ve sansasyonel hikayeler üretmeye yatkın oldukları sonucuna varmıştır. Günümüzde medya organlarının algı yönetimi noktasındaki gücü dikkate alındığında, yoksulluğun kendi gerçekliği dışında genellikle sansasyon yaratacak, marjinal ve olumsuz haberler üzerinden servis edildiğini gösteren bu çalışma öteki mekanlar açısından oldukça önemli bir noktaya dikkat çekmektedir.

Sosyal Dışlanma Sorunu ve İçerme Çalışmaları İçin Çabalar

Öteki mekan çalışmalarında sosyal dışlanma olgusu; ötekileşme, ayrımcılık (Miklian ve Birkvad, 2016), kentsel marjinalleşme (Corboz, 2013), izolasyon (Butz, 2016) gibi kavramlarla anılmaktadır. Taranan çalışmalar dışlanmanın farklı yönlerine değinmekle birlikte temelde eşitsizlik ve sosyal adaletsizliğe yapılan vurgu öne çıkmaktadır. Bununla birlikte taranan makalelerde mekânsal yarılma ya da mekânsal ayrışma örneklerine de rastlamak mümkündür. Buğra ve Keyder (2003) toplumdaki dışlanma sürecini anlattıkları çalışmalarında mekânsal dışlanmaya nasıl varıldığını şu şekilde açıklamışlardır:

“Ekonomik dışlanma, yani sürekli bir işsizlik durumu giderek kültürel dışlanmaya yol açıyor, özellikle de bu insanların göçmen, farklı etnik kökenli oldukları durumlarda, siyasi dışlanmayla pekişiyor. Bu insanlar devletin kentlerin çevrelerinde yaptırdığı sosyal konutlarda ikamet ettiklerinde, olaya bir de mekânsal dışlanma eklenmiş oluyor.”

“Kentler, toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel, mekânsal devinimlerin gerçekleştiği yerlerdir” (Akkoyunlu Ertan, 2007, s.60). Bu nedenle, toplumdaki yapısal eşitsizlikler, kent yaşamının getirdiği sorunlar ve çelişkiler bireylerde mekân aracılığıyla dışa vurulmaktadır (Şengül, 2003, s.47). Buradan hareketle içerik analiziyle benzer durumu dile getiren çalışmalara rastlanılmıştır. Brodrecht (2012) Canto del Mar'da katılımcı gözlem ve röportajlarla yaptığı araştırmasında sosyal dışlanmanın, düşük maliyetli konut ihtiyaçları dolayısıyla insanların diğer dışlanmış insanlarla dolu yerleşim yerlerine ayrıldığı için konut izolasyonu şeklinde görünür olduğunu ifade etmiştir. Butz (2016) kent yoksullarının tarihsel olarak dezavantajlı bir grup olduğunu, ayrımcılık, sosyal izolasyon ve sınırlı ekonomik fırsatlarla uğraşmaya devam ettiklerini ifade etmiştir. Habeeb ve Javaid (2019) Dehradun slumlarında yaptıkları bir çalışmada sosyal dışlanma sorununun genellikle arazi mülkiyeti

ile sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir. Sosyal dışlanmanın bir çeşit mekânsal izolasyon olduğuna değinilen çalışmalarda dışlanmaya neden olan etkenin ekonomik yoksunluk olduğu anlaşılmaktadır.

İçerik analizine tabi tutulan çalışmalar arasında çeşitli şekillerde ayrımcılığa maruz kalan grupları konu edinen ve ayrımcılığın azaltılması gerektiği yönünde vurguda bulunan makaleler de yer almaktadır. Miklian ve Birkvad (2016) Hindistan'ın Ahmedabad şehrindeki Chandola'daki slum topluluğuyla yaptıkları araştırmalarında Hindu ve Müslüman topluluklar arasındaki sosyal tabakalaşma ve ayrımcılığın azaltılması gerektiğine değinmiştir. De ve Nag (2016) ayrımcılığın Müslüman ve kastların alt düzeyine mensup hane halklarında Hindu ve üst kasta kıyasla gelir ve temel hizmetlere erişememeyle kendini gösterdiğine değinilmişlerdir. Buna yönelik istihdam, barınma, eğitim ve banka kredisi alma konularında azınlık ayrımcılığının önüne geçmek için özellikle istihdama katılımları noktasında pozitif ayrımcılık politikasının izlenebileceğini önermişlerdir. Bu çalışmada toplumsal sınıflaşma ve dini azınlık olma sebebiyle ayrımcılığa maruz kalındığı anlaşılmaktadır. Bu bulguların dışında farklı olarak De Antunano (2019) çalışmasında bir şehir eleştirmeni olan Jacobs'un Chicago'daki Afrikalı Amerikalıların deneyiminin tekil doğasını yansıtmada sessiz kalmasını ve siyah yoksulluğu ve ayrımcılığı konusuna değinmeyişi eleştirmiştir. Buradan ayrımcılığın ırk üzerine inşa edildiği ve birçok sosyal dışlanmaya maruz kalan grup gibi bu insanların da görmezden gelinmesi eleştirilmektedir.

Nofre (2011) ise, Barselona örneğinde banliyö bölgelerinde "öteki" yaratmanın bir aracı olarak kullanılan banliyö gece eğlenceleri ve bunların gençlik politikaları yoluyla üretilen yeni biçimlerini ele aldığı makalesinde, bu durumun yapısal bir sorun olarak banliyölerdeki sosyal kaynaşmaya yönelik olumsuz etkilerine değinmektedir. Barselona'da yerel yönetim tarafından son 30 yılda yürütülen gençlik politikaları yoluyla, banliyölerin merkezi yönetim tarafından dayatılan "İspanyol" kimliği karşısında yeniden Katalonlaştırılmaya çalışıldığı ve genç banliyö işçi sınıflarının gece eğlenceleri gibi sosyal ve kültürel faaliyetlerinin bu yönde organize edildiğinden bahisle yazar, bu durumun banliyö toplumunda yeni karşıtlıklar doğurduğunu ve sosyal dirençler ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Nofre'ye göre Barselona'da kamusal alanda yürütülen ikili ve çatışmacı kimlik politikaları, alt sınıfların kültürel tüketim alanlarının gettolaşmasına ve kentsel eşitsizliklerin ye-

niden artmasına zemin hazırlamaktadır. Getto oluşumlarında bölge sakinlerinin kendi tercihlerinden bağımsız birtakım faktörlerin etkili olduğunu savunan görüşleri haklı çıkaran bu makale ile sınıfsal sosyal dışlanma olgusunun silikleştiği Batı ülkelerinde, uygulanan yanlış politikalar nedeniyle yeni eşitsizliklerin ve yeni gettoların doğduğu ifade edilmektedir.

Çalışmalar genel olarak incelendiğinde ayrılmaya, kentsel eşitsizliğe, ötekileşmeye yol açan nedenler üzerinde durulmuş ve sosyal bütünleşmenin sağlanabilmesi için toplumsal kapsayıcılığı olan sosyal içerme politikalarına ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapılmıştır.

Toplumsal Sapma ve Cinsiyet Ayrımcılığı

Öteki mekan çalışmalarına genel olarak bakıldığında sosyoekonomik düzeyin, istihdama katılımın düşük olduğu, toplumun genelinden uzaklaşan ancak kendi içlerinde dayanışma ve bütünleşmenin olduğu görülmektedir (Ustabası Gündüz, 2018; Genç vd. 2015; Alptekin vd., 2013). Toplumun genelinin sosyal kabulünden uzak olan bu birey ve grupların kendi içlerinde geliştirdikleri aidiyet duyguları, topluma karşı kurulduğundan sosyal barışın toplum geneline yayılması ve dolayısıyla toplum olarak sosyal bütünleşmenin sağlanması mümkün olamamaktadır. Wacquant (2015) Kent Paryaları adlı çalışmasında Fransız işçi banliyöleri ve siyah Amerikan gettosunun ahlaksızlığın, suçun hüküm sürdüğü, mahallelerin nüfus yapısına işleyen güvensizlik nedeniyle bu mekânlardan uzak durulması gerektiğine dair büyüyen algının baskıcı dehşet iklimi yarattığına değinerek kamusal alanın yok olmaya yüz tuttuğuna dikkat çekmiştir (s.229). Türkdoğan (2015) Gecekondu ve İnsan: İstanbul Varoş Kültürü adlı çalışmasında sokak çocukları sorununun gecekondu kökeninden kaynaklandığını, bununla birlikte yoksulluk, gelir darlığı, istihdama katılamama, denetimsiz aile tutumu, sağlıksız sosyalleşme ve başıboş yaşantı biçiminin sapkın davranışlara zemin hazırladığına değinmiştir (s.106). Bu çalışma kapsamında öteki mekânlarda sapma davranışları konusuna değinen makaleler belirlenmiştir (Hipp, 2011; Izugbara, 2011; Miklian ve Birkvad, 2016).

Izugbara (2011) Kenya'nın Nairobi kentinde Koh ve Viwa isimli iki slum yerleşiminde yaşayan insanlarla yaptığı araştırma sonucunda aile içi şiddetin, geçim kaynaklarının kısıtlılığı ile yakından ilgili olduğunu ve katılımcı

erkeklerin toplumdaki hırsızlık, soyulma, yaralanma gibi şiddet davranışlarını genellikle yoksullukla ilişkilendirdiklerini tespit etmiştir. Bunun üzerine yazar, yoksul erkeklerin şiddeti azaltmalarını destekleme, toplumsal cinsiyet eşitliği ve barışın inşasına katkıda bulunmak için onlara iyileştirilmiş geçim olanakları sağlanması gerektiğine ve bunun da mevcut şiddet önleme programlarında dikkate alınması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Miklian ve Birkvad (2016) Hindistan'ın Ahmedabad şehrindeki Chandola'daki slum topluluğuyla yaptığı araştırmada Hindistan'daki çatışma dinamiklerinin ayrımcılık, yoksulluk ve şiddet algısını nasıl pekiştirdiğini ve bunlarla nasıl mücadele ettiğini gösteren unsurlar üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmada şiddet konusunun ele alındığı kapsamda yoksulların toplumsal liderlik ile uyum sağladığını iddia eden literatürün sorgulanması gerektiğine değinilmiş. Bunun nedeni olarak Chandola'nın yoksul Hindular ve Müslümanlarının klasik Hindu-Müslüman düşmanlığının dışında kalmak isteği ve aralarındaki iş birliğini açıklamada literatürün yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Çalışmada ayrıca sosyal ve fiziksel hareketlilik eksikliğinden kaynaklanan ötekileşmenin şiddetin bir göstergesi olduğu ve yerel yönetimlerin yetersizliği sebebiyle ayrımcılık ve savunmasız olma halinin çatışmalarda itici güç olduğu ele alınmıştır.

Genel görüşlerden farklı olarak Hipp ve Yates (2011) Amerika'da 25 şehre ilişkin kentsel yoksulluk ile suç ilişkisini çalıştıkları makalelerinde, yoksulluk oranlarının yüksek olduğu mahallelerde suç oranlarında keskin bir artışa rastlanmadığına değinmişlerdir.

İçerik analizi yapılan makaleler arasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair bulgular barındıran çalışmalar da yer almaktadır. Bunlardan biri Kenya, Nairobi'de 1751 hane ve dört yaş üstü 4375 slum sakiniyle gerçekleştirilen araştırma sonucunda karşımıza çıkmaktadır. Bölge sakinlerinin motorlu taşımacılık ücretlerini karşılayamamaları nedeniyle uzun mesafelerde yürümek zorunda kaldıklarına değinilen çalışmada kadınlar ve çocukların erkeklere göre bu durumdan orantısız bir şekilde daha fazla etkilendiğine değinilmiştir (Salon ve Gulyani, 2010). Parikh ve arkadaşları (2015) Hindistan'daki beş slum yerleşiminde 500 hane halkıyla yaptıkları araştırmada özellikle kadınların refahı için altyapı yatırımının kritik olduğu, temel refah hizmetlerinin sağlanmasının yoksulluk yükü altında en fazla ezilen grup olarak kadınların faydalanmalarını sağlayacağına değinilmiştir. Mwitte ve Goulding (2017) Kenya, Nairobi'de Kibera ve Mathare slum mahallelerinde bulunan beş farklı

Chama grubuyla yoksulluk içinde yaşayan kadınların deneyimlerini incelemeyi amaçladıkları çalışmada cinsiyet, sınıf ve etnisite gibi güç ilişkileri ve özel sosyal koşulların kadınların deneyimlerini ve kararlarını şekillendirdiğine değinilmiştir. Ajlouni (2016) Ürdün’de Amman ve Akabe’de iki slum bölgesinde yaptığı araştırma sonucunda toplum temelli kadın güçlendirme programlarının geliştirilmesi ihtiyacına vurgu yapmıştır. Bu çalışmaların genelinde kadınların yoksulluğu daha derinden deneyimledikleri, zorlu koşullar karşısında diğerlerine göre daha dezavantajlı konumda oldukları ve güçlendirilmeleri gerektiğine dair bulgular yer almaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, Web of Science Core Collection endekslerinde taranan ve son on yılda yayınlanan yoksulluk, kent yoksulluğu, sosyal içerme, sosyal dışlanma ve sosyal politika anahtar kelimelerini başlıklarında içeren 42 öteki mekân çalışması içerik analizine tabi tutularak farklı coğrafyalardaki öteki mekânlarda yaşanan sorunların profili ortaya çıkarılmıştır. Öteki mekân çalışmalarına genel olarak bakıldığında 21 çalışmanın nitel, 19’unun nicel ve 2’sinin de karma metot benimsenerek çalışıldığı görülmüştür. Çalışmaların 24’ü slum yerleşim alanlarında, 6’sı getto, 6’sı suburban diğer deyişle banliyö, 4’ü squatter (ki bunlardan biri Türkiye’de İstanbul ve Ankara gecekondu semtlerinin olduğu çalışmadır) ve kalan iki çalışma da favela yerleşim alanında yapılmıştır. Taranan 42 makaleden 7’sinin saha araştırması Kenya Nairobi’de gerçekleştirilmiştir. 7 makale Hindistan’ın farklı şehirlerinde, 7 makale Amerika Birleşik Devletleri’nin farklı şehirlerinde gerçekleştirilmiştir. Güney Afrika, İspanya, Brezilya ve Endonezya’da ikişer çalışma; Meksika, Peru, Uruguay, Arjantin, Şili, Ürdün, Finlandiya, Britanya ve Çin’de birer çalışma yürütülmüştür. Kenya Nairobi’de gerçekleştirilen çalışmaların geneli ekonomik yoksunluk üzerine yoğunlaşırken, Amerika Birleşik Devletleri’nin farklı şehirlerinde çalışılan makalelerin odağı daha çok ırkçılık, etnik ayrımcılık, kent yoksulluğu, sağlık hizmetlerinden yararlanamama ve suç konularında yoğunlaşmıştır. Hindistan’ın farklı şehirlerinde saha araştırması yürütülen 7 çalışmada ise altyapı ve kentsel hizmetlere erişim sorunu, temiz içme suyuna erişim sorunu, dini gruplar arası çıkar çatışmaları ve Hindistan’ın yoksul öteki mekânlarının slum turizmine malzeme edilerek gerçekliğin göz

ardı edilişi işlenmiştir. Çalışmaların bu üç ülkede yoğunlaşıyor olması bu ülkelerin öteki mekânlarındaki sosyal sorunların rahatsız eden boyutlara vardığını göstermektedir.

Kenya'nın başkenti Nairobi'de saha araştırması yapılan 7 çalışmanın her biri insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını ve kentsel yoksulluğun yüksek düzeyde hissedildiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmalarda beslenme, barınma, resmi sağlık hizmetlerinden yararlanamamanın yanında alt yapı hizmetlerinin yetersiz olması, ulaşım giderlerini karşılayamama, eğitime erişememe, cinsiyet ayrımcılığı ve aile içi şiddeti de ele alınan sosyal sorunlardandır. Hindistan'ı örneklem alan çalışmalar da Nairobi'de ulaşılan sonuçlarla benzer nitelik taşımaktadır. Buna göre çalışmalarda yoksul öteki mekân sakinlerinin temiz suya erişim, alt yapı ve diğer temel hizmetlere duydukları ihtiyaca dikkat çekilmiştir. Bu bulgulardan hareketle temel yaşamsal ihtiyaçları karşılanmayan ve toplumun her bireyi gibi temel refah hizmetlerinden eşit bir şekilde yararlanamayan birey ve grupların insan onuruna yakışır sağlıklı bir yaşam sürmelerinin söz konusu olamayacağı söylenebilir. Bu şartlar altında öteki mekânlarda yaşayan birey ve grupların topluma aidiyet duygusu beslemeleri, topluma katılımları, toplumsal bütünleşmenin ve toplumsal barışın sağlanması mümkün değildir. Neoliberal ekonomi politikasının Kenya gibi sahra altı ülkelerde rekabeti ve yoksulluğu çok daha kızıştırdığı düşünüldüğünde bu ülkelerin sosyal politikalara ve dolayısıyla sosyal hizmet uygulamalarına ayıracağı kaynağı sınırlandırmaktadır. Hindistan, sahip olduğu kast sistemi, gelir dağılımı adaletsizliği, kaynakların eşitsiz ve dengesiz dağıtım gibi nedenlerle ülkenin en gelişmiş ve en yoksul mekânları arasındaki uçurumun giderek derinleştiği bir ülkedir. Burada yapılan çalışmalarda temel ihtiyaçların karşılanamaması, kentsel hizmetlerden faydalanamama, dini gruplar arasında çatışmanın yaşanması gibi sorunlara odaklanılmıştır. Hindistan'daki makro düzey bir sorun olan kast sisteminin başlı başına ayrımcı uygulamalara neden olduğu açıktır. Bu ayrımcı, adaletsiz yaklaşımdan en fazla ülkedeki azınlıkların ve alt kasta mensup birey ve grupların etkilendiği görülmektedir. Sosyal adaletin toplumun her kesimi için aynı düzeyde işlemiyor oluşu bu toplumlarda sosyal gelişmenin ve toplumsal kalkınmanın önünde ciddi bir engeldir. XXI. yüzyılda kast sistemi gibi ayrımcı makro düzey uygulamaların toplumsal gelişme hedefi doğrultusunda sorgulanabilir olması gerekmektedir. Her şeyden önce insanların temel yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ardından kentsel altyapı hizmetleri ve diğer

sosyal haklardan yararlanabilmeleri için kamunun sosyal politika ve yerel yönetimlerin sosyal hizmet uygulamaları konusunda sorumluluk almaları gerekmektedir.

Sosyal politika perspektifiyle ele alınan bu çalışma öteki mekânlarda yaşanan sosyal sorunlara odaklanmakta ve toplumsal kalkınma ve sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için gerekli içermeci önlemlere vurgu yapmaktadır. Mekânsal ayrışma, kentsel yoksulluk, sosyal dışlanma ve bunlara bağlı ortaya çıkan sorunların daha çok yapısal nitelikte olduğu, ekonomik yoksunluk ve toplumsal eşitsizliklerin buna bağlı ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kent içi yatırım farklılıklarının, sosyal refah hizmetlerine sınırlı erişimin ya da bu hizmetlere erişememenin, düşük sosyoekonomik ve eğitim düzeyinin, istihdama katılmamanın, toplumsal sapma sorunlarının, cinsiyet ayrımcılığının belirlendiği öteki mekân çalışmalarında bu bölge insanların en önemli ve öncelikli karşılanması gereken ihtiyaçlarının temel yaşamsal ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Güvenilir gıdaya, temiz suya, altyapı ve diğer kentsel hizmetlere erişebilmeleri sağlandıktan sonra eğitim, sağlık gibi sosyal refah hizmetlerinden faydalanabilmeleri gerekmektedir. Tüm bu olanaklara sahip olmanın toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına zemin hazırlayacağı düşünülmektedir. Ülkelerin her bir vatandaşına insan onuruna yakışır şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri ve topluma katılım sağlayabilmeleri için gerekli imkânları sunabilmeleri, vatandaşlarının toplumsal aidiyetlerini ve ülkeye olan bağlılıklarını arttıracaktır. Bu anlamda sosyal adaletin toplumun her kesimine yayılması sosyal bütünleşmenin, sosyal barışın ve sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için bir zorunluluktur. Bu nedenle uygulanabilir sosyal politikaların ve koruyucu, önleyici, iyileştirici ve geliştirici sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçirilmesi önem taşımaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Social Problems in the Otherized Places: A Literature Review

*

Dilara Ustabaşı Gündüz - Esra Sağlam
KTO Karatay University, TUBITAK

Social exclusion is a multidimensional social problem experienced in almost every society and according to its simplest definition, it is a process of impairing social cohesion and denying opportunities for social participation (Sapancalı, 2005, p.23). One reflection of the mentioned problem is the phenomenon of "urban poverty". This form of poverty involves problems such as low income, inefficient delivery of basic services, lack of healthy living environment, exclusion from urban areas, barriers to access to quality basic rights such as education, decision-making authority, and citizenship (Türkdoğan, 2003, pp.107-108). Individuals and groups experiencing social exclusion from the society for reasons such as social, economic, cultural differences, meet their need for social solidarity by establishing social ties between themselves and tend to settle together in the same neighborhoods. The phrase of spatial exclusion has equivalent expressions in Turkish such as "gecekondu", "kent çeperi", "çöküntü", and "varoş". These places are called with different names in international literature such as "slum", "ghetto", "squatter", "suburban", and "bidonville". The concept of "otherized places" used in this study expresses all spatial reflections of urban poverty and social exclusion.

Within the scope of this study, we review the international literature on "otherized places" (ghetto, slum, squatter, skid row, favela, bantustan, shanty, ranchos, suburban, bidonville, and slum); and select 42 "otherized place" studies, which include the keywords of poverty, urban poverty, social exclusion, social inclusion, and social policy, scanned in Web of Science Core Collection indexes and published in the past decade. Following the framework of social problems that we reach through the mentioned content analysis; we commentate these problem areas from a social policy perspective. Accordingly, we seek answers for the following main questions: "Which types of the 'otherized places' were handled within the reviewed articles?"

and “What were the basic social problems, primary needs, and requested services in these places in line with the literature review?” We reach remarkable findings in means of revealing a profile of the problems experienced in “otherized places” from different geographies under the guidance of the above-mentioned method and research questions. In general, 21 of the reviewed articles are qualitative studies, 19 of them are quantitative studies, and 2 articles employed the mixed method which involves a combination of qualitative and quantitative research. 4 of the reviewed articles were carried out in slum settlements, 6 in the ghetto, 6 in suburban (in other words, banlieue), and 4 in squatter (one of them is the article regarding some slums in Istanbul and Ankara). The remaining 2 studies were conducted in the area of the favela settlements. Besides, the field research of 7 out of 42 articles was conducted in Nairobi, Kenya. The field research of 7 articles has been carried out in different cities of India while 7 scanned articles collected research information from various cities of the United States of America. 2 studies are based on the data gathered from residents of South Africa, Spain, Brazil, and Indonesia, and one study is conducted in Mexico, Peru, Uruguay, Argentina, Chile, Jordan, Finland, Britain, and China. While most of the studies conducted in Nairobi, Kenya focus on economic deprivation, the focus of the articles carried out in different cities of the United States is mostly on issues such as racism, ethnic discrimination, urban poverty, inability to benefit from health services, and crime. In 7 studies conducted in different cities of India, the issues such as problems about infrastructure and urban services, access to clean drinking water, conflicts between religious groups, and ignoring real problems by materializing the slum tourism of otherized poor places are discussed. The fact that the studies are concentrated in these three countries, shows that the social problems in otherized places of these countries have become annoying. Each of the 7 studies conducted in Nairobi, the capital city of Kenya, emphasizes that people are not able to meet their basic needs and that urban poverty has been felt at a high level by the residents. Additionally, to not being able to benefit from nutrition, accommodation, and official health services, inadequate infrastructure services, inability to meet transportation expenses, inability to access education, gender discrimination, and domestic violence are also among the social problems mentioned. Hence, the studies highlighted the need for poor otherized residents for access to clean water, infrastructure, and other basic services. Based on the above-mentioned findings, we conclude

that individuals and groups who do not meet their basic vital needs and cannot benefit from basic welfare services equally like every member of the society cannot lead a life worthy of human dignity. Under these conditions, it does not seem possible for individuals and groups residing in otherized places to have a sense of belonging to the majority of the society, to participate in social life adequately, and from this situation arises one set of negative consequences for social peace and integration within the society. Neoliberal economic policies, which lead to increased poverty and a widening gap between rich and poor in sub-Saharan countries such as Kenya, significantly limit the amounts of public funding to be allocated to social policies and thus social services. On the other hand, India seems to be a country where the gap between the most developed and the poorest areas is getting deeper due to reasons such as the social caste system, unfair distribution of income, and unequal and unbalanced distribution of resources. In the reviewed field researches conducted specifically in this country, have revealed several problems such as inability to meet basic needs and to benefit from urban services, and conflict situation between religious groups. It could be shown clearly that the caste system, which is a macro level problem of Indian society, may easily lead to discriminatory practices- having potential negative consequences in the future. It is observed that ethnic minorities and individuals belonging to social sub-castes in the country are the most affected groups by this discriminatory and unfair approach. The fact that social justice does not work at the same level for all segments of society is a serious obstacle to social development in these societies. In the 21st century macro level discriminatory practices such as the Indian caste system should be questionable in line with the goals of social development and justice.

First, the public policymakers and local authorities must take responsibility for social policies and social services to meet the basic vital needs of people and then facilitate their access to urban infrastructure services and other social rights. This study with a social policy perspective focuses on social problems experienced in otherized places and emphasizes the importance of the inclusive measures necessary for social and human development. Spatial segregation, urban poverty, social exclusion, and related problems have mostly structural nature and economic deprivation, and social inequalities arise in connection with these problems. According to the scanned studies

focusing on the problems of otherized places such as limited access or inability to access social welfare services, low socioeconomic and educational level, not being able to participate in employment, social deviation difficulties, and gender discrimination, it is obvious that the most important needs of the people of these disadvantaged regions are basic vital needs. Once they have access to safe food, clean water, infrastructure, and other urban services, they should be able to benefit from social welfare services such as education and health services. Making available all these opportunities for all segments of societies could substantially contribute to establishing a fairground for social integration. By providing the necessary opportunities for each citizen to lead a life worthy of human dignity and to participate in society, their loyalty and feeling of attachment to the country could be increased. In this context, the spread of social justice to all segments of the society is an obligation for social integration, social peace, and social development. For this reason, it is essential to implement applicable social policies and protective, preventive, curative and improving social work practices.

Kaynakça / References

- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). *Türkiye’de büyük kentlerin gecekondulu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma*. 25 Şubat 2020 tarihinde, http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf adresinden erişilmiştir.
- Ajlouni, M.T. (2016). Social determinants of health in selected slum areas in Jordan: challenges and policy directions. *The International Journal of Health Planning and Management and Development Framework*, 31, 113–125.
- Akkoyunlu Ertan, K. (2007). Paris banliyö hareketini anlamak: Manuel Castells'i yeniden okumak. *Amme İdaresi Dergisi*, 40(1), 57-83.
- Alptekin, K., Sili, A., Yılmazçoğan, A.M. ve Ustabası, D. (2013). *Kentsel dönüşüm eşiğinde bir algı araştırması: Konya Yeni Mahalle örneği*. KTO Karatay Üniversitesi Yayını, yayın no: 1, Konya: Dizgi Ofset.
- Asiliskender, B. (2006). Kayseri eski kent merkezi’nde cumhuriyet’in ilanından günümüze mekan ve kimlik deneyimi. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 22(1), 203-212.
- Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). Türkiye’de kentsel dönüşüme yöntemsel bir yaklaşım. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 57-82.

- Awad, I. (2014). Journalism, poverty, and the marketing of misery: News from Chile's "largest ghetto." *Journal of Communication*, 64, 1066-87. DOI: 10.1111/jcom.12124
- Bassett E., Gulyani S. ve Talukdar D. (2012). A tale of two cities: A multi-dimensional portrait of poverty and living conditions in the slums of Nairobi and Dakar. *Presented at the Annual Association of Collegiate Schools of Planning (ACSP) Conference*, Cincinnati, 2012 (Nov. 1-4). 23 Haziran 2020 tarihinde, <http://people.virginia.edu/~emb7d/docs/Taleof2ACSP.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Bengs, A., Hägglund, S., Wiklund-Engblom, A. ve Staffans, S. (2015). Designing for suburban social inclusion: A case of geo-located storytelling. *IxD&A*, 25, 85-99.
- Bıçkı, D. (2006). Kentsel yeniden yapılanma çerçevesinde mekansal yarılma, kentsel yoksulluk ve Türkiye. Zencirkıran, M. (Der.) Dünden bugüne *Türkiye'nin toplumsal yapısı*, içinde. Ankara: Nova Yay.
- Brodrecht, A. (2012). Poverty's numbing effect on collective action: a case study of squatter settlers in Lima, Peru. *Globalizations*, 9(6), 851-867. DOI: 10.1080/14747731.2012.739342
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yay.
- Butz, A.M. (2016). Theorizing about poverty and paternalism in suburban America: The case of welfare sanctions. *Poverty and Public Policy*, 8 (2), 129-140.
- Corboz, J. (2013). Asentamientos and cantegriles: new poverty and the moral dangers of proximity in Uruguayan squatter settlements. *Latin American Research Review*, 48 (3), 44-62.
- Çakır, S. (2007). *Kentleşme ve gecekondular sorunu*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Çekirdekci, Ş.Ö. (2020). There is no place like home: Poverty and the squatter house. *Journal of Consumer Behaviour*, 19 (3), 252-263.
- De Antuñaño, E. (2019). Mexico city as an urban laboratory: Oscar Lewis, the "culture of poverty" and the transnational history of the slum. *Journal of Urban History*, 45 (4), 813-830.
- De, I. ve Nag, T. (2016). Deprivation in slums and child poverty: study on Kolkata. *International Journal of Social Economics*, 43(7), 739-759.
- Deniz, A.Ç., Ekinci, Y. ve Hülür, A.B. (2016). Suriyeli sığınmacıların karşılaştığı sosyal dışlanma mekanizmaları. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 27, 17-40.
- Dürr, E. (2012). Urban poverty, spatial representation and mobility: touring a slum in Mexico. *International Journal of Urban and Regional Research*, 36(4), 706-724.

- Erdoğdu, S. ve Kutlu, D. (2014), Dünya'da ve Türkiye'de çalışan yoksulluğu: işgücü piyasası ve sosyal koruma politikaları bağlamında bir değerlendirme, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 63-114.
- Fortuijn, J. ve Ostendorf, W. (2004). Gender and urban poverty: single mothers in Amsterdam. *Geo Journal*, 61, 239-246.
- Frenzel, F. (2013). Slum tourism in the context of the tourism and poverty (relief) debate. *Die Erde*, 144, 117-128.
- Genç, Y., Taylan, H.H. ve Barış, İ. (2015). Roman çocuklarının eğitim süreci ve akademik başarılarında sosyal dışlanma algısının rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 79-97.
- Girbés-Peco, S., Macías-Aranda F. ve Álvarez-Cifuentes, P. (2015). From a ghetto school to a learning community: a case study on the overcoming of poverty through a successful education, *Sciences*, 4 (1), 88-116.
- Goudet S.M., Kimani-Murage E.W., Wekesah F vd. (2017). How does poverty affect children's nutritional status in Nairobi slums? A qualitative study of the root causes of undernutrition. *Public Health Nutrition*, 20(4), 608-619.
- Gowayed, H. (2018). The Unnecessary nudge: education and poverty policy in a Cairo slum. *Sociological Forum*, 33(2), 482-504.
- Gökçearslan Çifci, E. (2008). *Kapkaç suçundan hüküm giyenlerin, sosyo-demografik özellikleri, sosyal dışlanma süreçleri, suç ve diğer sapma davranışlar açısından incelenmesi*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Guldi, J. (2019). World neoliberalism as rebellion from below? British squatters and the global interpretation of poverty, 1946-1974. *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development*, 10(1), 29-57. <https://doi.org/10.1353/hum.2019.0001>.
- Gulyani, S. ve Talukdar, D. (2010). Inside informality: the links between poverty, microenterprises, and living conditions in Nairobi's slums. *World Development*, 38 (12), 1710-1726.
- Habeeb, R. and Javaid, S. (2019). Social inclusion of marginal in the great climate change debate: case of slums in Dehradun, India. *SAGE Open*, January-March, 1-9.
- Hanrahan, F. (2015). The poverty tour: life in the slums of Mumbai and Manila as seen in Danny Boyle's "Slumdog Millionaire" and Merlinda Bobis's "The Solemn Lantern Maker. *JSTOR*, 37 (1), 101-119.

- Hipp, J.R. ve Yates, D.K. (2011). Ghettos, thresholds and crime: does concentrated poverty really have an accelerating increasing effect on crime. *Criminology*, 49 (4), 955-990.
- Izugbara, C. (2011) Poverty, masculine violence and the transformation of men: ethnographic notes from Kenyan slums. Pringle, K., Hearn, J., Ruspini, E. and Pease, B. (Der.) *Men Masculinities around the World* içinde (s. 21-32). New York: Palgrave Macmillan.
- Jehoel-Gijsbers, G. and Vrooman, C. (2004). *Social exclusion in the Netherlands*. Workshop no 8. Hague: Social and Cultural Planning Office.
- Karacaer, S., Sert, A.N. ve Öztürk, Y. (2017). Yoksul yanlı turizm yaklaşımı üzerine bir değerlendirme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 31-40.
- Karaküçük, S. (2004). Bir mekansal paradigma olarak öteki. *Eğitim Bilim Toplum*, 2(8), 76-91.
- Kartal, F. (2009). *Suyun metalaşması, suya erişim hakkı ve sosyal adalet*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma* (3. Basım). İstanbul: Bağlam Yay.
- Maitra, C. ve Rao, D.S.P. (2015). Poverty-food security nexus: evidence from a survey of urban slum dwellers in Kolkata. *World Development*, 72, 308-325. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.03.006>
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürçü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Miklian, J. ve Birkvad, I.R. (2016). Religion, poverty and conflict in a garbage slum of Ahmedabad. *International Area Studies Review*, 19(1), 60-75.
- Mullins, P.R. ve Jones, L.C. (2011). Archaeologies of race and urban poverty: the politics of slumming, engagement, and the color line. *Historical Archaeology*, 45 (1) 33-50.
- Murphy, A.K. (2010). The symbolic dilemmas of suburban poverty: challenges and opportunities posed by variations in the contours of suburban poverty. *Sociological Forum*, 25 (3), 541-569.
- Mwiti, F. ve Goulding, C. (2017). Strategies for community improvement to tackle poverty and gender issues: An ethnography of community based organizations ('Chamas') and women's interventions in the Nairobi slums. *European Journal of Operational Research*, 268(3), 875-886. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2017.12.009>

- Nisbett, M. (2017). Empowering the empowered? Slum tourism and the depoliticization of poverty. *GEOFORUM*, 85, 37-45. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.07.007>
- Nofre, J. (2011) Youth policies, social sanitation, and contested suburban nightscapes. Perrone, C., Manella, G. ve Tripodi, L. (Der.) *Everyday Life in the Segmented City* içinde (s.261-281). Chicago, IL: Emerald Press. DOI: 10.1108/S1047-0042(2011)0000011015
- Oliveira, P.V.S. (2019). In the flood zone: natural world and suburban poverty (Parnaíba-Pi, 1970's). *História e Cultura*, 8, 47-66.
- Özgökçeler, S. ve Bıçkı, D. (2013). Kentsel yoksullukla mücadele için politik bir enstrüman: sosyal siyaset perspektifinden sosyal belediyecilik. Ömer Aytaç, Ö. ve İlhan, S. (Der.). *Kentsel yoksulluğu yeniden düşünmek* içinde (s. 1-23). Ankara: Birleşik Yay.
- Öztürk, M. ve Çetin, B. (2009). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk ve kadınlar. *Journal of Yasar University*, 3(11), 2661-2698.
- Palakshappa D. ve Fiks A. G. (2016). Implications of poverty for practices serving suburban families. *Pediatrics*, 138(6), e2016-2548.
- Parikh, P., Fu, K., Parikh, H., McRobie, A. ve George, G. (2015). Infrastructure provision, gender and poverty in Indian slums. *World Development*, 66, 468-486.
- Prayitno, G. Sari, N. ve Putri, I.K. (2019). Social capital in poverty alleviation through pro-poor tourism concept in slum area :Case study: Kelurahan Jodipan, Malang City). *Int. J. GEOMATE*, 16, 131-137.
- Prianto, A.L. ve Amalia, A.A. (2019). Combatting slums, sustaining poverty: dynamic urban governance in Makassar, Indonesia. *Otoritas: Jurnal Ilmu Pemerintahan*, 9(1), 28-41.
- Salon, D. ve Gulyani, S. (2010). Mobility, poverty, and gender: travel 'choices' of slum residents in Nairobi, Kenya. *Transport Reviews*, 30(5), 641-657. DOI: 10.1080/01441640903298998
- Sapancalı, F. (2005). *Sosyal dışlanma* (1. Basım). İzmir: Dokuz Eylül Yay.
- Schnake-Mahl, A.S. and Benjamin D.S. (2017). Health care in the suburbs: an analysis of suburban poverty and health care. *AcceHealth Affairs*, 36 (10), 1777-1785. Doi:10.1377/hlthaff.2017.0545.
- Seyyar, A. ve Genç, Y. (2010). *Sosyal hizmet terimleri :Ansiklopedik "sosyal pedagojik çalışma" sözlüğü*. Sakarya: Sakarya Yay.

- Simonelli G., Leanza Y., Boilard A., Hyland M., Augustinavicius J.L., Cardinali D.P., Vallières A., Pérez-Chada D. ve Vigo D.E. (2013). Sleep and quality of life in urban poverty: the effect of a slum housing upgrading program. *SLEEP*, 36(11), 1669-1676.
- Small, M.L. (2015). De-exoticizing ghetto poverty: on the ethics of representation in urban ethnography. *City & Community*, 14 (4), 352–58.
- Steinbrink, M. (2012). 'We did the slum!' – Urban poverty tourism in historical perspective, *Tourism Geographies*, 14(2), 213-234. DOI: 10.1080/14616688.2012.633216
- Subbaraman R., Nolan L., Sawant K., Shitole S., Shitole T., Nanarkar M., vd. (2015). Multidimensional measurement of household water poverty in a Mumbai slum: looking beyond water quality. *PLoS ONE*, 10(7), e0133241. doi:10.1371/journal.pone.0133241
- Şahin, T. (2009). Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2), 71-80.
- Şengül, T. (2003). Kentsel yoksulluk ve mekânsal ölçek sorunu. Korkmaz, G.(Yay. haz.). *8 kısım dünya şehircilik günü 26. kolokyumu*, 6-8 Kasım 2002, Ankara, Bildiriler içinde (s. 45-54). Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin öteki yüzü: yoksulluk* (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yay.
- Turok, I. ve Borel-Saladin, J. (2016). The theory and reality of urban slums: pathways-out-of- poverty or cul-de-sacs? *Urban Studies*, 1-22.
- Türkdoğan, O. (2003). Türk toplumunda yoksulluk kültürü. *Yoksulluk, I. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu*, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, Cilt I, 105-110. İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yay.
- Ustabası Gündüz, D. (2018). *Farklı sosyokültürel değerlere sahip birey ve gruplara yönelik sosyal içerme politikaları: Konya Tatlıcak mahallesi örneği.: Yayınlanmamış doktora tezi*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, SBE, Ankara.
- Ünal, A. (2018). Kentsel dönüşüm ve aidiyet: Ankara'dan bir örnek. *Asia Minor Studies International Journal of Social Sciences*, 6, 18-40.
- Wacquant, L. (2015). *Kent paryaları-ileri marjinalliğin karşılaştırılmalı sosyolojisi* (2. bs.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Yaşar, M.R. (2013). Yoksulların konutla imtihanı: Konut yoksulluğu. Ömer Aytaç, S. İ. (Der.). *Kentsel yoksulluğu yeniden düşünmek* içinde. Ankara: Birleşik Yay.
- Yeğenoğlu, M. (2003). Öteki mekanda olmak: post kolonyal dünyada göçmenlik ve turizm. *Kültür ve Turizm*, 6 (2), 53-72.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yay.

- Yıldız, S. ve Yıldız, Z. (2018). Gecekondu turizmi: bir çözüm mü? Yoksa bir problem mi? *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 974-992.
- Yılmaz, B. (2006). Yakındaki uzak: İstanbul'un bir kentiçi mahallesinde sosyal dışlanma ve mekânsal sürgün. Adaman, F. ve Keyder, Ç.(Der.) *Türkiye'de büyük kentlerin gecekondu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma* içinde (s. 27-39). Brussel.
- Zhao, P. (2016). Planning for social inclusion: The impact of socioeconomic inequities on the informal development of farmland in suburban Beijing, *Land Use Policy*, 57, 431-443.
- Zulu E., Beguy D., Ezech A., Bocquier P., Madise N., Cleland J. ve Falkingham J. (2011). Overview of migration, poverty and health dynamics in Nairobi City's slum settlements. *Journal of Urban Health*, 88, 185-199.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ustabaşı Gündüz D. ve Sağlam, E. (2020). Öteki mekânlarda sosyal sorunlar: bir literatür taraması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2142-2178. DOI: 10.26466/opus.773019

Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Çatışma, Güvenlik ve Sığınma

DOI: 10.26466/opus.714551

*

İ. Aytac Kadioğlu *

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Adıyaman/Türkiye

E-Posta: akadioglu@adiyaman.edu.tr

ORCID: [0000-0001-7957-0900](https://orcid.org/0000-0001-7957-0900)

Öz

Arap Baharı ayaklanmalarının başlangıcından kısa süre sonra Suriye'ye sığınan protestolar, Suriye rejiminin göstericilere şiddet uygulamasıyla tüm ülkeyi saran bir iç savaşa dönüşmüştür. 2011 yılında başlayan iç savaş yüzbinlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş, bunun yanında politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve güvenlik alanlarında pek çok bölgesel problemi de beraberinde getirmiştir. Türkiye Suriye'deki iç savaştan en çok etkilenen ülkelerden biridir. DEAŞ (Irak ve Şam Devleti) ve PYD/YPG (Demokratik Birlik Partisi/Halk Savunma Birlikleri) gibi terör örgütlerinin varlığı, ABD ve Rusya'nın bölge üzerindeki hâkimiyet amacı, Ortadoğu'daki bölgesel güçlerin çıkarları gibi konular Türkiye'nin güvenliğini git gide artan oranda tehdit etmektedir. Ancak, iç savaşın Türkiye'nin güvenliğine etkisi akademik literatürde yeterli düzeyde analiz edilmemiştir. Literatürdeki bu boşluğu doldurmak için bu makale, Türkiye'nin güvenliği sorununu iki temel faktör bağlamında analiz etmektedir: yayılma etkisi ve sığınmacılar sorunu. Bu makalede birincil kaynak olarak Türkiye, ABD ve İngiltere tarafından yayınlanan resmi raporlar kullanılmaktadır. Bu kaynaklardan elde edilen veriler Türkiye'nin resmi yetkililerinin Türkiye'nin Suriye iç savaşı bağlamındaki açıklamalarıyla zenginleştirilecektir. Bu makale, Türkiye'nin Suriye'deki iç savaştan yayılma etkisi bağlamında ağır biçimde etkilendiği, ancak Suriyeli sığınmacıların güvenlik anlamında bugüne kadar büyük bir tehdit oluşturmadığı sonucuna varmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye iç savaşı, Türkiye'nin güvenlik politikası, yayılma etkisi, sığınmacılar, sınır güvenliği.

The Syrian Civil War and Turkey: Conflict, Security and Refugees

*

Abstract

The Arab uprising protests spread into Syria after a short time, which turned into a civil war when the Syrian government attacked protesters. The civil war caused hundreds of thousands of people's lives since its initiation in 2011 and brought about political, economic, socio-cultural and security issues. Turkey has been one of the most affected countries of the war in Syria. DAESH (Islamic State in Iraq and Syria) and PYD/YPG (Democratic Union Party/People's Defence Units) terrorist organisations, the US and Russia's rivalry to take the region under control, the competing interests of the regional powers of the Middle East posed security threats for Turkey. However, this issue has not been sufficiently assessed in the existing scholarly literature. In order to fill this gap, the article offers a bilateral analysis to understand Turkey's security concerns: the spillover effect and the issue of refugees. This article uses official reports published by the Turkish and British governments and the US administration as primary sources. These sources are complemented through the speeches of Turkish officials to comprehend Turkey's security perception in regard to the Syrian civil war. The article claims that the Syrian civil war has caused a threat towards Turkey's security through the attacks of the terrorist organisations. However, the article has found that Syrian refugees have not caused any major security issues since the beginning of the conflict.

Keywords: *Syrian civil war, Turkey's security policy, spillover effect, refugees, border security*

Giriş

Suriye’de Mart 2011’de başlayan barışçıl protestolar kişi hak ve özgürlüklerinin tanınması, yolsuzluğun ortadan kaldırılması, yüksek işsizlik oranlarının düşürülmesi, halkın Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed yönetiminden memnun olmaması ve demokratik yönetim talepleriyle başlamış ve kısa sürede Suriye’nin geneline yayılmıştır.¹ Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin geneline yayılan bu protesto eylemleri bazı ülkelerde siyasi ve ekonomik reformlarla sonuçlanmış, bazılarında ise eylemcilerin rejimin sona ermesi ve daha demokratik bir siyasi sistemin getirilmesi yönündeki talepleri ve baskıları otoriter rejimlerin yıkılmasına neden olmuştur. Suriye’de ise iktidardaki Baas partisinin baskıcı yönetimine yönelik barışçıl protestolar Esed yönetiminin direktifleriyle Suriye ordusunun göstericilere ateş açması sonucu şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Bu baskılar sonucu, Suriye’nin her bölgesinde muhalif gruplar Esed yönetimine karşı örgütlenmiş ve çatışmalar kısa sürede iç savaş halini almıştır.

Savaşın şiddetinin artması Suriye ile 911 km’lik sınıra sahip olan Türkiye’nin, git gide daha fazla oranda zarar görmesine yol açmıştır. DEAŞ² terör örgütüne karşı Amerika’nın başını çektiği Batı koalisyonu (Koalisyon güçleri) ile ortak operasyon yapan Türkiye, bu terör örgütünün hedefi haline gelmiş ve yüzlerce kişi DEAŞ’ın terör saldırıları sonucu hayatını kaybetmiştir. Bundan sonraki dönemde küresel ve bölgesel güçlerin ortak hareket etmesiyle DEAŞ’ın etkisi azalmıştır. Ancak, DEAŞ’a karşı kurulan koalisyonda desteklenen diğer devlet dışı örgütler Suriye’de toprak iddiasında bulunmuştur. Bu durum, Türkiye sınırında bir PYD/YPG terör devleti kurulacağına yönelik endişeleri kuvvetlendirirken, Türkiye Suriye’deki vekâletler savaşında

¹ Suriye devlet başkanı 2000 yılında iktidara geldiğinden 2011 yılına kadar Türkiye’de Beşar Esad olarak anılmış, Arap Baharı ayaklanmalarının başlamasıyla birlikte Beşar Esed olarak kullanılmıştır. İki de Arapça olan kelimelerden ‘esad’ en bahtiyar, ‘esed’ ise aslan anlamına gelmektedir. İki kullanım arasında herhangi bir ideolojik ayırım, övme ya da yerme durumu söz konusu değildir. Arap ülkelerinde ise yaygın kullanım ‘Esed’ şeklindedir. Dolayısıyla, bu makalede literatürdeki yaygın kullanım tercih edilmiştir.

² Terör örgütü Dawlah al-İslamiyah fil-İraq wa ash-Sham (DAESH) ismi Arapça karşılığı iken, Avrupa devletleri genelde DAESH şeklinde, ABD ise ISIL-ISIS-IS (Islamic State of Iraq and the Levant-Islamic State of Iraq and Syria-Islamic State) kısaltmalarını kullanmaktadır. Türkiye’de daha önce kullanılan IŞİD tabiri ise Türkçe Irak Şam İslam Devleti’nin bir kısaltmasıdır. 2016 yılından itibaren terör örgütü Avrupa kullanımına uygun şekilde DAEŞ ve DEAŞ şeklinde kullanılmaya başlanmış, son dönemde ise genel kullanım şekli DEAŞ şeklindedir. Bu makale, anlatımda isim karmaşasını ortadan kaldırmak için DEAŞ kısaltmasını kullanmaktadır.

PYD/YPG'ye karşı mücadele eden Özgür Suriye Ordusu'nu (ÖSO) desteklemiştir. ABD ve Rusya'nın başını çektikleri Batı ve Doğu koalisyonu, savaş boyunca çatışan çıkarlarını gerçekleştirmek için savaşan taraflara diplomatik baskı yaparak barışı sağlamak yerine çatışmayı şiddetlendirici rol oynamıştır. Türkiye savaşın şiddetinden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Bunun yanında, savaştan kaçan sivillerin ilk sığındığı duraklardan birisi de yine Türkiye olmuş, 19 Mart 2020 itibariyle ülkedeki Suriyeli sayısı resmi rakamlara göre 3.587.779'dur (GİGM, 2020). Bu makale, Suriye iç savaşının Türkiye üzerindeki etkisini anlamak için 'Suriye iç savaşı Türkiye'nin güvenliğini ne derece etkilemiştir?' sorusunu sormaktadır. Bu soruya cevap verebilmek için bu makale ikili bir analiz yapmaktadır: yayılma etkisi ve sığınmacılar sorunu. Bu çalışmada, savaştan kaçan sığınmacıların çok büyük bir kısmının şiddet eylemleriyle herhangi bir ilişkisi olmadığı gerçeğinden hareket etmektedir. Bunun yanında, sığınmacıların yaşama hakkı çerçevesinde ülkelerinden ayrılmak zorunda kaldıkları ve daha iyi koşullarda yaşamak için öncelikli olarak ve gerekli bir biçimde komşu ülkelere sığındıkları göz önüne alınmaktadır. Bu durumun, sığınmacılık ve mülteciliğın güvenlik probleminde bir kaynak oluşturması ise sığınmacılığın genel değil, potansiyel sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir ve mültecilerin çoğunluğunun herhangi bir silahlı eyleme katılmadıkları gerçeğini değiştirmez.

Makale, bu araştırma sorusuna cevap verebilmek için çeşitli kaynaklardan faydalanmaktadır. Birincil kaynak olarak ABD, İngiltere ve Türkiye resmi makamları tarafından yayınlanan raporlar ve demeçler kullanılmaktadır. Bu kaynaklar ulusal ve uluslararası kuruluşlardan elde edilen birincil kaynaklarla doğrulanmaktadır. Bu kaynakların en önemlilerinden biri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) alış olduğu kararlardır. Bu sayede kapsamlı ve güvenilir bir analiz yapma imkânına sahip olunacaktır.

Bu araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Suriye iç savaşının tarihsel arka planı anlatılacaktır. Aynı zamanda Türkiye'nin Suriye iç savaşına ne zaman ve nasıl müdahil olduğu da tartışılacaktır. İkinci bölümde çatışmanın yayılma etkisi ve sığınmacılık sorunlarına ilişkin bir teorik çerçeve çizilecektir. Üçüncü bölümde Suriye iç savaşının Türkiye'nin güvenliğine etkisi analiz edilecektir. Son bölümde ise analiz edilen konulara ilişkin temel sonuçlar ortaya konacaktır.

Suriye İç Savaşı'nın Tarihsel Arka Planı

Arap Baharı ayaklanmaları Tunus'ta bir seyyar satıcı olan Muhammed Bouzazi'nin kendisini yakması ile 2010 yılının Aralık ayında başlamıştır. Hükümet karşıtı protestolar Tunus'tan Bahreyn, Libya, Mısır, Suriye ve Yemen'e yayılmış, bu ülkelerde rejimlerin yıkılması, ayaklanma, iç savaş ya da etnik ve mezhepsel çatışmalar şeklinde kendini göstermiştir. Cezayir, Fas, Irak, İran, Kuveyt, Lübnan, Sudan ve Ürdün'de ise büyük sokak gösterileri ve şiddet eylemleri yaşanmıştır. Cibuti, Filistin, Moritanya ve Suudi Arabistan'da ise daha düşük şiddetli protestolar görülmüştür. Ayaklanmalar neredeyse bütün Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesine yayılmıştır. Suriye, Esed rejiminin kendi halkına uyguladığı şiddet ve katliamlar, ülkedeki terör örgütlerinin saldırıları, büyük devletlerin ve bölgesel güçlerin faaliyetleri nedeniyle İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın yaşadığı en büyük insani kriz bölgesi halini almıştır. İç savaşta özellikler terör örgütlerinin hedefleri, saldırıları ve ortaklıkları üzerinden incelemek Türkiye'nin güvenliğinin nasıl etkilendiğini anlamak için oldukça önemlidir.

Suriye rejiminin sivillere uyguladığı şiddet neticesinde protestoların başladığı günden itibaren yalnızca iki ay içinde binden fazla sivil hayatını kaybetmiştir (Holliday, 2011; Salloum, 2013). Bunun neticesinde Suriye ordusu içinde kopmalar meydana gelmiş ve muhalif askerler ordudan ayrılarak ÖSO'yu kurmuşlardır. İç savaşta sona erdirmeye yönelik çabalar ise savaşın ilk dönemlerinde başlamıştır. İlk barış çalışması Arap Birliği tarafından 2012 yılında gerçekleştirilmiştir. Birliğin aldığı karar ile Suriye'de Arap Birliği İzleme Grubu (Arab League Monitoring Mission) kurulmuş, bu grubun Suriye'deki insan hakları ihlallerini denetleme misyonuna sahip olacağı karara bağlanmıştır (Kadioğlu, 2020). Ancak, İzleme Grubu başarıya ulaşamamış, Suriye rejimi ile muhalif gruplar arasındaki çatışma daha da şiddetlenmiştir. El-Kaide terör örgütünün Suriye kolu olarak da bilinen el-Nusra Cephesi'nin savaşa dâhil olması çatışmanın seyrini değiştirmiş ve Taffanoz Hava Üssü gibi stratejik konuma sahip üsler el-Nusra tarafından ele geçirilmiştir. PYD/YPG terör örgütünün Suriye'deki diğer terör örgütlerine ve ayrılıkçı grupların Suriye rejimine saldırılar düzenlemesiyle savaş daha da karmaşık bir hal almıştır (van Wilgenburg, 2013).

2013 yılının Temmuz ayında Suriye'deki diğer silahlı örgütler DEAŞ'a savaş ilan etmiştir. Bu dönemde Suriye rejiminin sivillere yönelik kanlı eylemleri devam etmiş, Suriye ordusunun Halep ve çevre illerde kimyasal silahlarla yapmış olduğu saldırılarda yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir (Dagher ve Farnaz, 2013). Ülkedeki otorite boşluğundan faydalanmak isteyen gruplar toprak ele geçirme kaygısıyla birbirlerine savaş ilan etmiştir. Buna en açık örnek PYD/YPG'nin ÖSO ve el-Nusra Cephesi arasında 2013'ün sonlarından itibaren şiddetlenen çatışmalar vardır. DEAŞ Azez, Atme, Rakka, İdlib ve Halep'in bazı bölgeleri gibi stratejik noktaları hızlı bir şekilde ele geçirmiş, muhalif gruplar bu bölgeleri ele geçirmek için DEAŞ'a karşı koalisyon oluşturmuştur. Özellikle Rakka ve Halep iki taraf arasında birçok kez el değiştirmiştir (Lawson, 2014, s.1355). Bu dönem içerisinde terör örgütleri ve muhalif gruplar farklı devletler tarafından vekâletler savaşı yoluyla desteklenmiştir. ABD DEAŞ'la mücadele ve bölgedeki emellerini gerçekleştirebilmek için PYD/YPG terör örgütüne silah, lojistik ve eğitim desteği vermektedir (Cockburn, 2016; Helm, 2014). Rusya ise PYD/YPG'nin bölgedeki saldırılarına göz yumarken, Esed rejimini desteklemektedir. Türkiye ise bölgedeki partneri olarak ÖSO'yu seçmiş ve sınırında PYD/YPG terör örgütünün devlet kurmasını engellemek için önlem almaya çalışmaktadır. Bununla birlikte DEAŞ terör örgütünü ortadan kaldırmak için Türkiye ve ABD ortaklaşa Irak Kürt peşmerge güçlerini eğitmiş ve DEAŞ'a karşı savaşmaları için Türkiye üzerinden Ayn el Arab kentine göndermiştir (Martin, 2018, s.549).

Dolaylı yoldan yürütölen çatışmalar ABD'nin 23 Eylül 2014'te DEAŞ'a Rakka'da düzenlediği hava saldırısıyla doğrudan müdahale halini almıştır. ABD'nin doğrudan müdahalesini müteakiben İngiltere, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Suudi Arabistan, Ürdün ve Katar ortaklaşa hava saldırıları düzenlenmiştir (CNN, 2014). Bu süre içerisinde savaşın odak noktası DEAŞ'ın ele geçirdiği bölgeler olmuştur. Örneğin, DEAŞ 2014 yılının Ekim ayında Kobani'yi kuşatınca ABD liderliğindeki koalisyon güçleri havadan terör örgütünü bombalamıştır. Karadan ise YPG, DEAŞ'a saldırılar düzenleyerek şehri ele geçirmiştir. Suriye rejimi yerine karadan YPG'nin saldırılarda bulunması Esed yönetiminin zımnı bir şekilde YPG'nin kendisini temsil etmesine müsaade etmesi anlamına gelmektedir. Ancak YPG'nin yerel halka yönelik saldırıları nedeniyle, Suriye dışına yoğun bir göç dalgası yaşanmıştır.

Rusya'nın iç savaşa doğrudan müdahalesi ise Beşar Esed'in çağrısı ile gerçekleşmiştir. Rusya 30 Eylül 2015'te DEAŞ ve onunla savaşan ÖSO'ya hava

saldırısı düzenlemiştir. Bu durum Rusya ve Türkiye'nin bölgedeki koalisyon düşünceleri arasındaki zıtlığı bir kez daha göstermiştir. Rusya'nın müdahalesinin zamanlaması da oldukça önemlidir. Bunun iki temel nedenden kaynaklandığı söylenebilir: Birincisi; Obama yönetiminin YPG'yi Pentagon programı dâhilinde eğitime kararı alması Suriye stratejisini PYD/YPG üzerinden dizayn edeceğinin bir göstergesidir (NYT, 2014). İkincisi, Obama yönetiminin YPG'ye verdiği silah ve mühimmat desteğinin aşırı artmasıyla Suriye rejimi için artık bir tehdit unsuru taşımaya başlamıştır (CNN, 2014). Ancak YPG'ye kısa vadede verilen büyük miktardaki destek (500 milyon \$) ABD'nin kısa sürede sonuç alma amacıyla da açıklanabilir. ABD'nin YPG'ye anti-tank füzeleri ve ağır silah yardımı, Rusya'nın ise Esed karşıtı gruplara yoğun hava saldırıları ABD ve Rusya arasındaki bir vekâletler savaşına dönüşmüştür (Kadioğlu, 2020). İran'ın da Suriye'ye destek vermesiyle, Rusya, Suriye, İran ve Hizbullah koalisyonu, bölgedeki muhalif güçler ve devlet dışı silahlı aktörlere karşı ciddi bir üstünlük kurmuştur (Reuters, 2015).

İç savaşın şiddetinin ve sivil kayıpların her geçen gün artması nedeniyle BM Güvenlik Konseyi (BMGK) bir toplantı yapmış ve bu toplantı sonucunda ABD ve Rusya'nın anlaşmasıyla BMGK 2168 Numaralı Kararı almıştır. Buna göre; iki devlet tarafından çatışmadan arındırılmış bölgeler ilan edilmiş, ancak bu bölgedeki ateşkesin BM tarafından ilan edilmiş terör örgütlerini kapsamayacağı deklare edilmiştir. Ortak düşman algısı ile bir yandan Suriye rejimi Palmira şehrini Rusya ve İran'ın desteğiyle DEAŞ'tan alırken, diğer yandan YPG'nin de içinde bulunduğu ve en büyük gücünü oluşturduğu Suriye Demokratik Güçleri (SDG) ABD'nin desteğiyle Münbiç ve el-Bab şehirlerini DEAŞ'tan almıştır (Kadioğlu, 2020). Ancak, Suriye rejimi ile YPG her bölgede birbiriyle koordineli bir şekilde hareket etmemişlerdir. Örneğin, YPG ele geçirdiği bölgelerde tek taraflı özerklik iddiasını anons ederken, Suriye rejimi buna kesin bir dille karşı çıkmakta ve ele geçirdiği noktaları Suriye rejimine bırakması gerektiğini deklare etmektedir (Reuters, 2016).

Türkiye ise Fırat Kalkanı harekâtı ile DEAŞ'ın kontrolü altındaki Cerablus şehrine Ağustos 2016'da müdahale etmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin hedefi PYD/YPG terör örgütünü sınırlarından uzaklaştırmak ve Fırat Nehri'nin batısını güvenlik altına almak olmuştur. Bu sırada ABD'nin desteğine güvenen PYD lideri Salih Müslim Türkiye'nin de tıpkı DEAŞ gibi ortadan kaldırılacağı tehdidinde bulunurken, ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden PYD/YPG'nin Fırat'ın doğusuna çekilmesi gerektiğini, aksi halde örgütün ABD'nin desteğini

kaybedeceğini belirtmiştir (ArabNews, 2016). Ancak, T¼rkiye destekli ÖSO güçlerinin Cerablus şehrini DEAŞ'tan alıp YPG kontrolündeki Münbiç'e yönelmesi ABD ve T¼rkiye arasındaki çatışmanın başka bir örneğini oluşturmuştur.

Bu dönemde birçok geçici ateşkes ilan edilmiş, ancak ateşkeslerin ömr¼ olduķa kısa olmuştur. Eyl¼l 2016'da ABD-Rusya anlaşmasıyla ilan edilen ateşkes, ABD'nin Suriye ordusunu Deyrizor kentinde havadan bombalamasıyla yalnızca beş gün sonra sona ermiştir (Yuhas, 2016). Esed rejimi Halep şehrini tamamen DEAŞ'tan temizlediğini duyurduktan sonra Rusya, T¼rkiye ve İran'ın garantörl¼ğ¼nde ateşkes ilan edilmiş ve Astana Barış Görüşmeleri yür¼t¼lmüřtür. 2016'nın sonunda bir buçuk ay süren ateşkesin ardından çatışmalar Suriye'nin farklı şehirlerinde eş zamanlı olarak başlamış, ancak yine de Cenova'da şubat 2017'de barış görüşmeleri başlatılmıştır (Kadioğlu 2020). Ancak, Suriye rejiminin Han Seyhun (Khan Shaykhun) şehrinde sivillere yönelik kimyasal silah saldırısından sonra ABD Hava Kuvvetleri Suriye rejiminin şayrat Hava Üss¼'n¼ bombalamıştır (BBC, 2017).

İç savaşta DAEŞ terör örg¼t¼n¼n kalesi olarak nitelendirilen Rakka şehrinin ABD'nin liderliğindeki koalisyon güçlerinin hava saldırısı ve SDG'nin karadan ablukası sonucu ele geçirilmesi sonucu DEAŞ terör örg¼t¼n¼n Suriye'deki hâkimiyeti Aralık 2017'de sona erdirilmiştir (Reuters, 2017). Ancak DEAŞ'ın ortadan kaldırılmasıyla iç savaş sona ermemiş, PYD/YPG'nin Kürdistan hayali işgal ettiği topraklarda sürmüştür. Bu tehdidi durdurmak isteyen T¼rkiye, Zeytin Dalı Harekâtı ile Afrin ve Tel Rıfat'taki PYD/YPG'nin varlığını sona erdirmeyi amaçlamıştır.

2018 yılında Duma şehrini muhalif gruplardan almak isteyen Esed rejimi Nisan ayında 70 kişinin ölüml¼ne ve 500'den fazla kişinin yaralanmasına neden olan bir kimyasal silah saldırısı düzenlemiş ve şehri kontrol¼ altına almıştır (Ensor, 2018). Batı koalisyonunun çağrısıyla toplanan BMGK ise Rusya'nın muhalefeti nedeniyle herhangi bir karara varamamıştır. Bunun akabinde ABD, İngiltere ve Fransa liderliğindeki Batı konsorsiyumu Suriye hük¼metinin hava üslerini bombalamıştır (AlJazeera, 2018).

2019 yılında savaş ÖSO, diğer muhalif gruplar, YPG ve Suriye rejimi arasında gerçekteşmiştir. Rusya, T¼rkiye ve İran önc¼lüğ¼ndeki barış görüşmeleri ise yine sonuçsuz kalmıştır. Astana görüşmeleri bu dönemde gerçekteştirilen ama sonuçsuz kalan en önemli barış girişimidir (Kadioğlu, 2020). Ekim

2019'da YPG'nin Suriye'nin kuzeyinde tek taraflı özerklik ilan etmesiyle Türkiye hem sınır güvenliğini sağlamak, hem de göç hareketlerini önlemek amacıyla bir barış harekâtı daha düzenlemiştir. Barış Pınarı Harekâtı adı verilen bu operasyon ile Türkiye'nin 32 km sınırında bir güvenli bölge oluşturarak 3,6 milyon Suriyeli sığınmacının bu bölgeye yerleştirilmesi ve Türkiye sınırlarında bir PKK-PYD terör devleti kurulmasının engellenmesi amaçlanmıştır. Operasyonun başlamasından 13 gün sonra Putin ve Erdoğan, YPG öncülüğündeki SDG'nin Türkiye sınırından 32 km uzağa çekilmesi için ateşkes ilan edilmesine ve bu bölgede Rus ve Türk askerlerinin ortaklaşa devriye faaliyetleri yürütmesini de içeren Soçi Mutabakatı'nı imzalamışlardır (Evensel, 2019).

Sınırı korumakla görevli Türk askerlerinin bölgede gözlem noktalarına intikali sırasında 27 Şubat 2020'de Türkiye savaşın başladığı günden bugüne en ağır kaybı yaşamıştır. Rusya destekli Suriye hava kuvvetleri Türk Silahlı Kuvvetleri'nin konvoyunu bombalayarak 34 Türk askerini şehit etmiştir. Bunun sonucunda Türkiye Suriye rejimini silahlı insansız hava araçları, sınırda konuşlandırılmış orta menzilli top bataryaları ve Suriye içindeki ÖSO güçleri yoluyla ağır kayıplara uğratmıştır. Esed rejiminin Suriye'nin kuzeyindeki sivililerin en önemli yaşam alanı olan İdlib'i ele geçirmek istemesi hem kentteki olası katliam tehdidi, hem de Türkiye'ye yönelik potansiyel bir göç dalgası nedeniyle Türkiye açısından ciddi bir tehdit olarak görülmüştür (Hürriyet, 2020). Saldırıdan birkaç gün sonra Erdoğan Putin'i Rusya'da ziyaret etmiş ve iki ülke arasında İdlib'te ateşkes ilan edilmesi kararı 5 Mart 2020'de alınmıştır. Ancak 2020'nin Mart ayı geldiğinde halen Suriye iç savaşı devam etmekte ve savaşın önümüzdeki günlerde sona ereceğine ilişkin herhangi bir emare görülmemektedir.

Teorik Yaklaşım: İç Savaş, Yayılma Etkisi ve Sığınmacılık Sorunu

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra etnik, ulusal ve mezhepsel çatışmaların artmasıyla iç savaşla ilgili çalışmalar önem kazanmıştır. Savaş çalışmaları alanında dünyanın en bilinen teorisyenlerinden biri olan Stathis Kalyvas iç savaş kavramını kana susamış olmayan ve şiddete bulaşmak istemeyen insanların taleplerini yerine getirmek için bir fırsat olarak nitelendirmektedir (Kalyvas, 2006). Fakat iç savaşlar genelde kanlı eylemlere ve çok sayıda can kaybına neden olmaktadır. Kalyvas (2006, s.3) bunun nedenini anlamak için iç savaşın

tarihsel arka planına bakmak gerektiğini ve toplum içinde var olan grup aidiyetleri ve farklı kimliklerin radikalleşmesinin iç savaşa neden olduğunu belirtmektedir.

İç savaş kavramı etno-ulusalçı çatışma, devrim, isyan ve ayaklanma gibi farklı bağlamları içeren karmaşık bir kavramdır. İç savaşın başlangıç zamanına ve nedenlerine ilişkin çalışmalar (Collier vd., 2003; Gurr, 1980); iç savaşın toplumsal ve sosyal kökenlerinin neler olduğu (Skocpol, 1979); etnik, ulusalçı ve diğer iç savaşların nasıl barışçıl yollarla sonlandırılabilceği (Walter, 1997; Kadioğlu, 2020); iç savaşın toplumsal düzeyde nasıl sona erdirileceği, barış inşası ve çatışma sonrası yeniden inşa süreçleri (Bass, 2000; Woodward, 2007) iç savaş literatüründe ele alınan önemli konulardandır. Small ve Singer (1982, s.210) iç savaş kavramını birbirlerine direnen farklı grupların olduğu, resmi hükümetlerin de dâhil olduğu ve daha çok şehir merkezlerinde görülen askeri olayların oluşturduğu bir silahlı çatışma olarak tanımlamaktadır. Suriye iç savaşı gerek şiddet eylemleri ve çatışmanın boyutları, gerekse mevcut rejimin savaşı taraflardan biri olması yönleriyle bu teorik yaklaşıma uymaktadır.

İç savaşın en temel özelliklerinden biri savaşa dâhil olan grup veya kitlelerin bölgesel özerklik iddialarıdır. Bunun yanında, savaşa dâhil olan gruplar koalisyon oluşturabilir ya da birbirlerinden bağımsız hareket edebilir, uluslararası düzeyde tanınabilir ya da izole edilebilir (Kalyvas, 2006, s.18). Bu grupların terörist örgüt ya da yasal zeminini kaybetmiş bir hükümet olması onların uluslararası toplumdan izole edilmelerine yol açabilir. Bu durum, iç savaşın olası sonuçlarından biri olarak kabul edilebilir. İç savaşta devlet dışı aktörlerin dış destek alması ya da yerel kaynaklardan beslenmesi bu grupların hedeflerine ulaşabilmesi için elzemdir. Bu varsayımların Suriye iç savaşında gerçekleşip gerçekleşmediği bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde analiz edilecektir.

İç savaşa ilişkin teorik yaklaşımlar şiddetin kaynağının ve nedenlerinin iç savaşta belirleyici unsur olduğunu öne sürmektedir. Galtung (1985) yapısal şiddet kavramını toplumdaki sosyal ve ekonomik baskıyı açıklamak için kullanmıştır. Galtung'a göre savaşın sona ermesi için savaşa neden olan yapısal nedenler ortadan kaldırılmalıdır. Shearer (1997) ise tam tersi bir yaklaşımla iç savaşların çoğunun askeri başarı ile sona erdiği ve askeri taktiklerin üstesinden gelemeyeceği bir iç savaş durumunun söz konusu olmadığını öne sürmektedir. Bu yaklaşım literatürde ciddi bir biçimde eleştirilmiştir. Burton

(1990a) kimlik, tanınma ve güvenlik gibi insan ihtiyaçlarının şiddete yol açtığını belirtmektedir. Bu şiddet eylemlerinin sona ermesi için ortak zeminde anlaşılması, yani sıfır toplamlı bir yaklaşımdan ziyade, savaşın bütün taraflarının en az minimum amaçlarına ulaştığı bir kazan-kazan felsefesinin benimsenmesi elzemdir (Burton, 1990b). Wallensteen (2007) iç savaşların birçok farklı katman ve aktörden oluşan karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve bu sürecin etkili bir çatışma çözümü yaklaşımı ile yönetilebileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle Suriye iç savaşının Türkiye ve uluslararası organizasyonlar özelinde nasıl yönetilmeye çalışıldığı bağlamında değerlendirilecektir.

İç savaşın yaşandığı devlet mal olduğu can kaybının yanında, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda ciddi anlamda tahribata uğrayabilir. Bu devlet kadar etkili olmasa bile iç savaşa komşu olan devletlerde de benzer alanlarda olumsuz etkiler görülebilir. Bu etkilerin en önemlilerinden biri güvenlik anlamında ortaya çıkan sorunlardır. Savaşta yaşanan şiddetin komşu ülkelere yayılması iç savaşın beklenen sonuçlarından biridir. Literatürde yayılma etkisi (spillover effect) olarak yer alan çatışmanın şiddetinin komşu ülkelere yayılması farklı mekanizmalar dâhilinde kendini göstermektedir. Bunlardan ilki iç savaş yaşanan ülkede devlet dışı silahlı örgütlerin teknik ve askeri kapasitelerinin arttırılmasına neden olduğu yönündeki varsayımdır. Yayılma etkisi, devlet dışı silahlı örgütlerin kolayca ve düşük bedelle elde ettiği silah ve mühimmatın komşu ülkelerde kullanılabilmesi, sınır ötesinde kolaylıkla barınabilmeleri ve teknik bilgi akışı gibi avantajlar sağlamaktadır (Salehyan, 2007). Bu durum terör örgütlerinin komşu ülkelerde saldırılarına devam etmeleri için cesaretlendirici bir rol oynayabilir (Carmignani ve Kiler, 2016, s.111). Bunun yanında iç savaş farklı ülkelerdeki terör örgütlerinin etnik gruplar arasındaki bağlantıları kuvvetlendirici bir rol oynayabilir (Lake ve Rothschild, 1998). Örneğin, Kolombiya'daki çatışma ortamının sınır komşuları olan Venezuela, Peru, Ekvator, Brezilya ve Panama'ya sıçraması yayılma etkisinin komşu ülkelere yansımaya önemli bir örnektir (Millett, 2002). Yayılma etkisi, kimlik çatışmasının yayılması için tetikleyici bir rol oynayabilir (Buhaug ve Gleditsch, 2008; de Groot, 2011). Suriye iç savaşı bu varsayımlara benzer bir şekilde terör örgütlerinin komşu ülkelere şiddet eylemleri yaydığı bir örnek teşkil etmektedir. DEAŞ ve PYD/YPG terör örgütlerinin Suriye'deki saldırıları Türkiye başta olmak üzere birçok komşu ülkede kendini göster-

miştir. DEAŞ terör örgütünün Türkiye'deki saldırıları yüzlerce insanın hayatına mal olmuştur. PKK'nın Suriye kolu olan PYD/YPG terör örgütü ise Suriye iç savaşında edindiği kazanımları Türkiye'deki PKK ile birleştirme ve Kürt etnik kimliği üzerinden özerk bir Kürt devleti kurma amacı taşımaktadır. Aslında 1984'te PKK ilk terör eylemini gerçekleştirdiğinden beri Suriye PKK'ya destek vererek Türkiye'yi güçsüzleştirme yolunu izlemişti. Literatürde buna kötü komşuluk (bad neighbourhood) denmektedir (Buhaug ve Gleditsch, 2008). Suriye iç savaşı başladıktan sonra ise PKK'nın Suriye kolu olan PYD'nin amacı bu kez Suriye'de toprak elde etmek olmuştur. Yayılma etkisinin terörizm ve çatışma açasından Türkiye'yi nasıl etkilediği sonraki bölümde incelenecektir.

İkinci temel güvenlik problemi ise iç savaştan kaılan sığınmacılar dolayısıyla ortaya çıkan güvenlik zaaflarıdır. Mültecilerin hukuki durumu 1951 Cenevre Sözleşmesi ile tanımlanmıştır. Sözleşmeye göre sığınmacı işkence, savaş ya da şiddet nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda bırakılan kişidir (UNCSF, 1951). Mevcut literatürde sığınmacılıkla ilgili birçoğ çalışma sığınmacı hareketlerinin çatışmanın bir sonucu olduğuna yöneliktir (Azam ve Hoffler, 2002; Moore ve Shellman, 2004; Weiner, 1996). Ancak sığınmacıların çatışmanın bir nedeni olabileceği gözden kaılmaktadır. Sığınmacıların savaştan kaıp başka ülkelere sığınması silahların, terör örgütü üyelerinin kolaylıkla sığınılan ülkeye taşınmasına ilişkin zaafaları da beraberinde getirmektedir. Eğer yeterli düzeyde kontrol ve takip edilmezse, mülteci kampları ve mültecilerin yaşadığı diğer bölgeler terör örgütleri ve gerilla gruplarının ideolojik yayılmaları ve eleman kazanmaları için uygun ortamı oluşturabilir (Carmignani ve Kiler, 2016, s.111). Salehyan ve Gleditsch'e (2006, s.338) göre ise sığınmacılar muhalif grupların ve silahlı örgütlerin şebekelerinin yayılmasını kolaylaştırıcı bir etki yapmaktadır.

Sığınmacıların ev sahibi ülke içindeki etnik kompozisyonu değiştirmeleri mültecilik sorunun doğal sonuçlarından biridir. Bu durum uzun dönemde ev sahibi toplum içinde bir çatışma unsuru yaratabilir. Özellikle kültürel, sosyal, dini ve dil ile ilgili doğuştan gelen özelliklerin uyuşmaması ev sahibi toplum ile savaştan kaılan sığınmacıların etnik kimlikleri arasında bir çatışma unsuru doğurabilir. Bu durum, iki toplum arasında ortak diyalektiğin oluşmasını engelleyebilir. Carmignani ve Kiler'in (2016, s.111) öngördüğü gibi, büyük sığınmacı dalgaları ev sahibi toplum içinde sosyo-politik gerilim yaratıp o toplumda istikrarsız bir ortama neden olabilir. Büyük sığınmacı dalgaları etnik

sorunları ağırlaştırabilir ve popülasyonda ortaya çıkaracağı değişim neticesinde ulusal güç dengesini değiştirerek sorunu daha da karmaşık bir hale bü-ründürebilir (Brown, 1996, s.576). Örneğin, Hindistan'ın kuzey doğusuna Bangladeş'ten gelen yoğun mülteci akını neticesinde Hintli yerel nüfus ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmış ve bu durum iki toplum arasında çatışmalara yol açmıştır (Ganguly, 1996; Salehyan ve Gleditsch, 2006). Dolayısıyla, sığınmacılar ev sahibi devlet tarafından ulusal güvenlik sorunu olarak görülebilir (Loescher, 1993, s.8). Sığınmacılar aynı zamanda ekonomik anlamda olağanın dışında bir rekabete yol açıp, ikamet ettikleri bölgedeki demografik yapıyı değiştirebilirler (Salehyan ve Gleditsch, 2006, s.341). Bu tür bir ekonomik ya da güvenlik tehdidi yaratması endişesiyle sığınmacılardan hoşnut olmayan toplumun ya da ev sahibi devletin onları geri göndermeye çalışmaları ise sığınmacıların hayatına mal olabilecek ciddi sıkıntıları beraberinde getirebilir (Weiner, 1992, s.125-126). Dolayısıyla, iç savaşa komşu olan devletlerin sınır güvenliklerini sağlamaları savaşın etkilerini azaltmak için olmazsa olmaz koşuldur. Bu varsayımların Türkiye açısından ne derece geçerli olduğu önümüzdeki bölümde analiz edilecektir.

Suriye İç Savaşı ve Türkiye'nin Güvenliği

Çatışmanın Yayılması

Suriye iç savaşında çatışmaya dâhil olan devlet dışı silahlı örgütler, terör örgütleri ve etnik gruplar yalnızca Suriye için değil Türkiye için de ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Suriye'den Türkiye'ye yönelik iki terör örgütü tehdidinden söz edilebilir. Bunlardan ilki; savaşın şiddetinin artmasında temel faktör olan ve Irak ve Suriye'yi içine alan bir şeriat devleti kurma hedefi olan DEAŞ'tır. İkincisi ise; PKK'nın Suriye kolu olan ve onunla aynı ideolojiye sahip olan, Türkiye'nin güneydoğusu, İran'ın kuzey batısı, Irak'ın kuzeyi ve Suriye'nin kuzeyini içeren bir Kürt devleti kurma hayali taşıyan PYD/YPG terör örgütüdür (Kadioğlu 2019a).

1999 yılında Tevhid ve Cihad Örgütü adıyla Afganistan'da kurulan DEAŞ, örgütlenmesini 2001 yılında Irak'ta tamamlamış ve ABD'nin Irak işgalinde ABD ordusuna saldırılarak düzenleyerek adını duyurmuştur. 2004'te ise Irak el Kaide'si adıyla örgütlenmiş, 2006'da ise Irak'taki diğer radikal örgütlerle birleşip Mücahitler Şura Konseyi'ni kurmuştur. Örgüt Ekim 2006'da

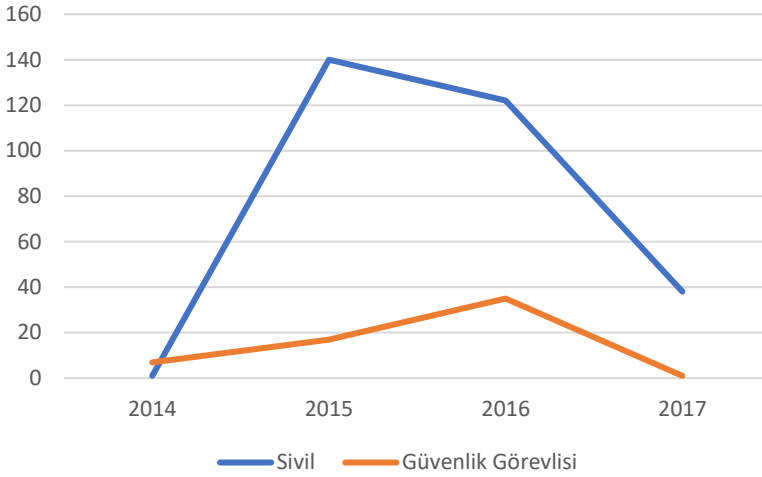
Bağdat'ı da içine alacak Şekilde Irak'taki altı Şehri kapsayan -sözde- Irak İslam Devleti kurduğunu ilan etmiştir. 2011'de ABD'nin Irak'ı terk etmesiyle daha geniş hareket alanı bulmuştur. Suriye'deki iç savaştan kaynaklanan otorite boşluğu sayesinde 2013 yılında Suriye'nin Rakka Şehrini ele geçirerek ismini Irak Şam İslam Devleti (İŐİD) olarak değiştirmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2017, s.6). Bundan sonra da Arapça ismi olan DEAŞ ile anılmıŐtır. Dolayısıyla, örgüt Suriye iç savaşı ile bir anda peyda olan bir terör örgütü değildir.

T.C. İçişleri Bakanlığı'nın 'Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi' adıyla yayınladığı resmi rapora göre, DEAŞ ve el-Kaide terör örgütleri arasındaki bağlantı 2014 yılında DEAŞ'nin hilafeti geri getirdiğini, Ebubekir al-Bağdadı'yi halife olarak belirlediğini ve Musul'u da ele geçirerek Irak ve Suriye'yi içine alacak bir hilafet devleti kurma iddiası nedenleriyle kopmuŐtur (İçişleri Bakanlığı, 2017, s.6). Rapor, terör örgütünün faaliyetlerini ve sonuçlarını Şöyle açıklamaktadır:

DEAŞ terör örgütü yalanlar üzerine kurulu (sözde) hilafeti ve devletiyle, cihad kavramını kirleterek, Őehitlik makamının itibarını zedeleyen intihar eylemleri ile insanları hürriyetlerinden mahrum bırakıp, yaptıkları iŐkence, katliam, terör, soykırım gibi insanlık suçları ile en büyük zararı bölge halklarına ve İslam dünyasına vermektedir (İçişleri Bakanlığı, 2017, s.11).

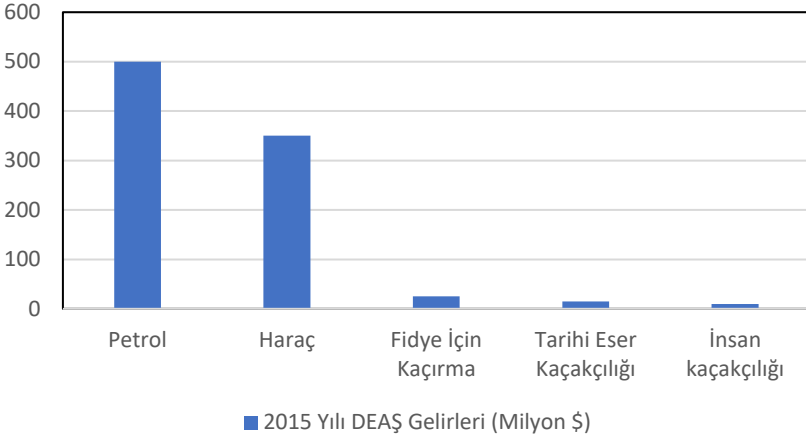
Irak ve Suriye merkezli bir terör örgütü olmasına rağmen, DEAŞ dünyanın farklı bölgelerinde intihar eylemi, yalnız kurt, silahla kalabalık yerlerde sivillere yönelik saldırı gibi yöntemlerle birçok farklı saldırı gerçekleştirmiştir. Örneğin, 2016 yılında ABD'nin Florida eyaletinde Afganistan kökenli bir Amerikalı olan Omar Mateen bir gece kulübünde otomatik tüfekle 49 kişiyi öldürmüŐ, 53 kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. Saldırı sırasında polisi arayan Mateen DEAŞ'a bağlılık yemini etmiştir (Zapotosky ve Berman, 2016). Dolayısıyla, bu eylemin tek kişilik, herhangi bir grup desteği içermeyen, terör örgütüne ideolojik bağlılık içeren bir yalnız kurt terör eylemi olduğunu söylemek mümkündür.

DEAŞ Türkiye'de de çok sayıda terör eyleminde bulunmuştur. DEAŞ saldırıları nedeniyle 2014-2017 yılları arasında 315 kişi hayatını kaybederken, 1345 kişi de yaralanmıştır.

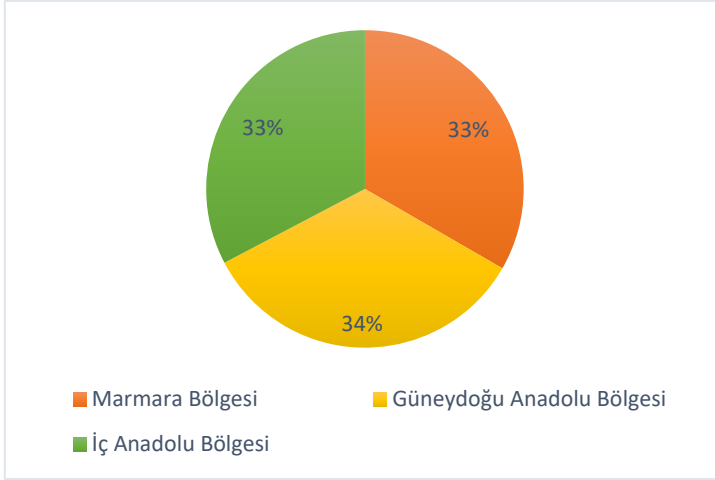
Şekil 1. DEAS'ın Düzenlediği Terör Saldırılarında Hayatını Kaybedenler (İçişleri Bakanlığı, 2017)

Şekil 1'de de görüldüğü gibi DEAS'ın Suriye iç savaşında yarattığı tehdit ve can kaybının artmasına paralel bir şekilde terör tehdidi Türkiye'ye yayılmıştır. Salehyan'ın (2007) varsayımına benzer şekilde terör örgütlerinin sahip oldukları silahları kolayca komşu ülkelerde kullanabilmesi, çatışmanın şiddetini Türkiye'ye taşıdığını göstermektedir. Bunun için terör örgütlerinin finansal kaynağı hedeflerine ulaşabilmesi için büyük öneme sahiptir. ABD'nin Ulusal İstihbarat Müdürlüğü'nün *ISIL Finances: Future Scenarios* (DEAS'ın Finans Kaynakları: Gelecek Senaryoları) resmi raporuna göre DEAS birçok farklı gelir kaynağına sahiptir. Bunlardan Finans Konseyi silah ve petrol satışlarından elde edilen gelirlerin yönetimini yapmaktadır (DNI, 2016). DEAS'ın Irak ve Suriye'de el koyduğu petrol sahaları ve rafinelerinden büyük miktarda gelir sağladığı ve bu gelirleri nakit, Iraklı iş insanları yoluyla, Ortadoğu'daki döviz büroları ve Bitcoin gibi sanal paralar yoluyla elde ettiği belirtilmektedir. Bunun yanında uyuşturucu ticareti, adam kaçırmaya, insan kaçakçılığı, dış destekler ve bağışlar önemli gelir kaynakları arasındadır (DNI, 2016). Bu sayede yalnızca Suriye'de değil, Türkiye başta olmak üzere komşu ülkelerde saldırılar için gerekli finansal kaynağına sahip olmaktadır.

Şekil 2. 2015 Yılı DEAŞ'ın Elde Ettiği Tahmini Gelirler (US Treasury, 2016)

ABD Ulusal İstihbarat Dairesi'nin raporuna göre DEAŞ'ın yalnızca 2015 yılında elde ettiği gelirlerin toplamı 1 Milyar \$'ı aşmaktadır (DNI, 2016). Bu gelirlerden fidye için insan kaçırma (25 milyon \$), tarihi eser kaçakçılığı (15 milyon \$) ve insan kaçakçılığı (10 milyon \$) toplam pay içinde küçük bir yer tutuyor gibi görünse de, bu bile toplamda bir terör örgütü için önemli bir miktardır (Şekil 2). Rusya Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi Başkanı'nın açıklamasına göre ise DEAŞ'ın uyuşturucu ticaretinden elde ettiği yıllık gelir 500 milyon \$'ın üstündedir (RT, 2015). Bunun yanında, Körfez ülkelerinden yapılan bağışların DEAŞ'ın Irak, Suriye ve komşu ülkelerdeki faaliyetleri için dış destek sağladığı düşünülmektedir. Kanıtlanmamış olsa bile Katar ve Suudi Arabistan DEAŞ'a maddi yardımda bulunmakla suçlanmışlardır. Örneğin; Irak Başbakanı Maliki Suudi Arabistan ve Katar'ın DEAŞ'ın şiddet eylemlerini finanse ettiğini iddia etmiştir (Reuters, 2014a). Benzer şekilde, Almanya'nın Kalkınma Bakanı Gerd Müller Katar'ın DEAŞ'ı hem silahlandırdığını, hem de maddi destek verdiğini ileri sürmüştür (Reuters, 2014b). Bu destekten en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. DEAŞ Türkiye'nin Irak ve Suriye sınırlarını avantaj olarak kullanmış ve sahip olduğu bu büyük maddi kaynak sayesinde gerekli personel ve mühimmata kolaylıkla erişerek terör olaylarının Türkiye'nin farklı bölgelerine yayılmasına neden olmuştur.

Şekil 3. DEAŞ'ın Bölgelere Göre Türkiye'deki Saldırıları (İçişleri Bakanlığı, 2017)

DEAŞ'ın Türkiye'deki saldırılarının coğrafi bölgelere göre yayılmasına bakılacak olursa, üç bölgede birbirlerine yakın oranda can kaybıyla sonuçlanan terör saldırılarında bulunduğu görülmektedir (Şekil 3). Bunun yanında Akdeniz Bölgesi'nde de terör saldırısı düzenlemiş, bombalı saldırılar sonucu dört vatandaş yaralanmıştır. Diğer üç bölgede ise herhangi bir terör saldırısı gerçekleşmemiştir. Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri'nde gerçekleştirilen eylemler büyük şehirlerde, İstanbul ve Ankara'da ses getirmesi hedeflenerek gerçekleştirilmiştir. Bunun tek istisnası; Niğde'de yol kontrolü sırasında DEAŞ'lı teröristlerin ateş açması sonucu gerçekleşen saldırıdır. Bunun dışında DEAŞ Türkiye'nin güney sınırlarını kullanarak bölgesel eylemlerini Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirmiştir. Bu da terörün yayılma etkisinin sadece iç savaşa komşu olmakla değil, bununla birlikte Türkiye'de coğrafi yakınlık ile de ilişkili olduğunu göstermektedir. Coğrafi yakınlık sadece sınır komşuluğu ile açıklanabilecek bir unsur değildir. Suriye iç savaşında da görüldüğü gibi, daha spesifik olarak kaynak ülke ile hedef ülke arasındaki birbirine yakın bölgeleri tasvir eden bir terimdir.

Yayılma etkisinin Türkiye'nin güvenliğine ikinci temel yansıması ise PKK'nın Suriye kolu olan PYD/YPG terör örgütüdür. 2003 yılında Kürtler tarafından Suriye'de kurulan PYD, PKK ile aynı kökenden gelen ve aynı ideolojiye sahip olan ve PKK gibi Abdullah Öcalan'ı merkeze alan bir anlayışa

sahiptir. PYD'nin silahlı örgütü YPG Suriye'de iç savaşın başlamasıyla birlikte PKK-PYD'nin Suriye'de bir Kürdistan kurma amacını gerçeğe dönüştürmek için kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti YPG'nin kuruluşunun ilanıdan kısa bir süre sonra YPG'yi terör örgütleri listesine dâhil etmiş ve YPG'nin PKK ile ilişkisine ilişkin belgeleri kamuoyuna sunmuştur (İçişleri Bakanlığı, 2017). PKK/KCK üyesi terörist Zind Ruken Wall Street Journal ile yapmış olduğu görüşmede "Zaman zaman PKK'yım, zaman zaman da PJAK, bazen de YPG. Bunlar gerçekten önemli değil. Bunların hepsi PKK'nın bir üyesi" diyerek PKK ve PYD/YPG'nin aslında aynı örgüt olduğunu kabul etmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2017, s.39).

T.C. İçişleri Bakanlığı'nın PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG adlı raporu Abdullah Öcalan'ın 25 Aralık 2001 ve 13 Ağustos 2003 tarihli görüşme notlarında PKK ile PYD/YPG arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır:

Dört ülke için önermiştim. İran'da demokratik İslam esprisi ile olmalı. PKK Irak'ta yaşamalı, Güney PKK biçiminde olabilir. Suriye'de Demokratik Birlik Partisi... Savunmamda Suriye Kürtlerin Demokratik Partisi diyordum. Demokratik Birlik Partisi'ni Suriye halkı için de öneriyorum (İçişleri Bakanlığı, 2017, s.10).

Türkiye'nin güneydoğusunu da içine alacak bir Kürt devleti kurma hayali savaşın başladığı ilk günden bu yana Türkiye'de etkisini göstermeye başladı. Sonuçta, yayılma etkisinin en önemli yansımalarından biri Türkiye'de resmi olarak 2013 yılında başlayan Çözüm Süreci'nin Suriye'de iç savaşın şiddetlenmesi ile 2015 yılında sona ermesidir (Kadioğlu, 2019b). Bunda PYD/YPG'nin Suriye'de ele geçirdiği kantonların etkisi olduğu yadsınamaz.

PYD/YPG tehdidinin yayılmasının bir başka nedeni; bölgesel ve küresel güçlerin DEAŞ'a karşı koalisyonunda PYD/YPG'yi yerel ortak olarak görmelelidir. Bunda Suriye rejiminin meşruiyetini kaybetmesi ve ABD'nin liderliğindeki Batı koalisyonu tarafından desteklenmemesinin etkisi büyüktür. Bu bağlamda, DEAŞ ve PYD/YPG'nin yayılma etkisinin birbirlerine bağımlı olduğu söylenebilir. Bu durum Batı koalisyonunun Suriye'de DEAŞ'a karşı mücadelede PYD/YPG'yi partner olarak kullanmasına yol açmıştır. Türkiye ise yayılma etkisinin önüne geçmek için, Suriye sınırlarında 2016-2017 yıllarında Fırat Kalkanı, 2018 yılında Zeytin Dalı, 2019 yılında ise Barış Pınarı Harekâtleri'nin gerçekleştirdi. Bu harekâtların temel amacı; Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak ve sınırlarında bir PYD/YPG terör devleti ya da otonom bölgesi

oluşturulmasını önlemektir. Ancak bu yayılma etkisinin önlenmesi çabası başta ABD ve Rusya olmak üzere birçok küresel gücün tepkisiyle sonuçlandı. Dolayısıyla, PYD/YPG'nin yayılma etkisini anlayabilmek için, bu etkinin uluslararası düzlemdeki izdüşümünün incelenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin başlangıçta Batı koalisyonunda yer almaması ABD'nin YPG'ye verdiği desteğin, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve sınır güvenliğini tehdit olarak algılaması ile açıklanabilir. Bunun en açık örneği, ABD'nin 2015 yılında YPG'ye anti-tank füzelerinin de içinde olduğu ağır silahlardan oluşan büyük sevkiyatıdır (NYT, 2015). Bu silahların savaş esnasında ya da sonrasında Türkiye'ye karşı kullanılabileceği endişesi Türkiye'nin güvenlik kararlarında belirleyici unsur olmuştur. İngiliz Parlamentosu'nun Dış İlişkiler Komitesi yayınladığı raporda PKK ve PYD/YPG arasındaki bağlantıya dair delillere sahip olduğunu ve PYD/YPG'nin PKK'nın uzantısı olduğunu düşünmekle birlikte, PYD/YPG'ye Suriye'deki iç savaş sırasında hava saldırısı desteği verdiğini kabul etmektedir (FAC, 2018). Parlar-Dal'ın (2016: 1407) belirttiği gibi Türkiye'nin başlangıçta DEAŞ karşıtı koalisyonda yer almaması ABD'nin tepkisine neden oldu. Ancak Türkiye daha sonra ABD'nin eğit-dotat programı çerçevesinde Iraklı Kürt peşmergelerin eğitimine ve Türkiye sınırlarını kullanarak DEAŞ'a karşı savaşması için gönderilmesi çalışmasına dâhil olarak DEAŞ karşıtı koalisyonda yer almıştır (Martin, 2018, s.549).

Esed rejimi ve PYD/YPG'nin Suriye'de birlikte hareket ettiğine yönelik bulgular Türkiye'nin PYD/YPG'ye yönelik daha da temkinli bir tutum takınmasına neden olmaktadır. PYD/YPG Suriye'nin kuzeyinde büyük bir bölgeyi kontrolü altında tuttuğu ve otonom bölge ilan ettiği için Suriye rejimi ve YPG arasında zayıf bir bağlantı olduğu iddia edilmiştir (Khan ve Khan, 2017, s.594). Ancak, DEAŞ'ın Suriye'den temizlenmesine yönelik yürütüldüğü duyurulan ortak operasyonların DEAŞ ortadan kaldırıldıktan sonra diğer muhalif gruplara karşı sürdürülmesi, bu iddianın sorgulanmasını gerekli kılmaktadır (Kadıoğlu, 2020). Örneğin; İdlib'i muhaliflerin elinden almak için Şubat 2020'de Esed rejimi askerleri ve YPG birlikte çok sayıda saldırı düzenlemiştir (Milliyet, 2020). Aynı zamanda Esed rejimi askerleri PYD/YPG'nin otonom bölge iddiasındaki alanlarda iki taraf arasında herhangi bir çatışma yaşanmamıştır. Bunun aksine, Esed rejimi ve PYD/YPG arasında ticaret ilişkileri olduğu ispatlanmıştır (Acun ve Keskin, 2017, s.58).

İçişleri Bakanlığı'nın raporuna göre 2017 yılı içinde PYD/YPG tarafından 14 saldırı düzenlenmiş ve bu saldırılar neticesinde bir vatandaş şehit olmuş,

yedi vatandaş yaralanmıştır. PYD/YPG aynı zamanda dört vatandaşı da ka-
crmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2017). Bu saldırılara karşılık 17 PKK-PYD üyesi
Suriye sınırları içinde etkisiz hale getirilmiştir. Bu durum PKK-PYD üyeleri-
nin Suriye sınırını kullanarak Türkiye'ye saldırılarda bulunduğunu göster-
mektedir. Ayrıca, Suriye'nin kuzeyindeki otorite boşluğunun terörün ya-
yılma etkisini kolaylaştırdığı görülmektedir.

Sığınmacılar Sorunu

Suriye iç savaşı başladıktan hemen sonra şiddetin sivillere sıçramasıyla Suri-
yeliler ülke dışına göç etmek zorunda kaldı. Bu zorunlu göçün ilk durağı ise
Suriye'ye komşu ülkeler olmuştur. Aslında Suriyeli sığınmacıların hedef
noktası Avrupa lkeleri olsa da, bu ülkelerin Suriyeli sığınmacı sorununu
kendilerinden uzak tutma çabası, Türkiye'yi ve Suriye'nin diğer komşu ülke-
lerini tampon bölge olarak kullanma amacı nedenleriyle sorunu bölge ülke-
leri göğüslemek zorunda kalmıştır (Kadioğlu, 2018). Türkiye Suriye iç savaşı
başladığından bu yana en fazla Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapan ülkedir.

Tablo 1. Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler (GİGM, 2020)

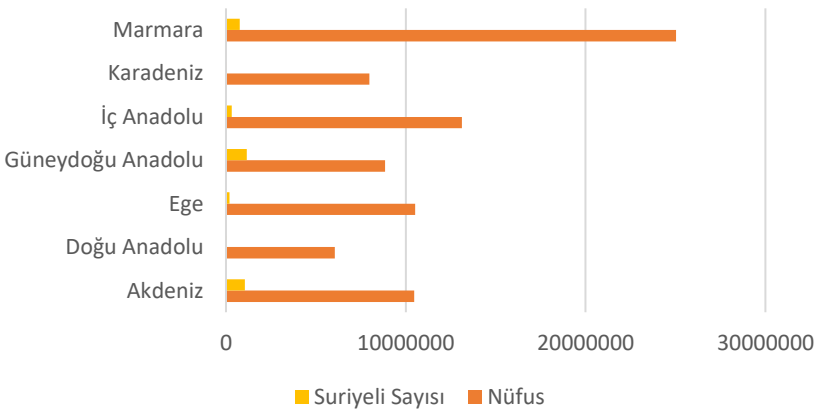
Yıl	Suriyeli Sayısı
2012	14,237
2013	224,655
2014	1,519,286
2015	2,503,549
2016	2,834,441
2017	3,426,786
2018	3,623,192
2019	3,576,370
2020	3,587,779 ³

Tablo 1'de de görüldüğü üzere, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların sayısı
yıllar itibariyle artan bir trend izlemiştir. Bu durum ekonomik, sosyal, kültü-
rel ve güvenlikle ilgili pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Suriyeli sı-
đınmacıların güvenlik problemine yol açıp amadıkları teorik düzlemde
elde edilen varsayımlardan faydalanarak dört faktör bağlamında incelenebi-
bilir: mülteci kampları yoluyla, etnik dağılımdaki değişiklik, suça karışma
oranları ve teröre yardım yoluyla.

³ 19 Mart 2020 itibariyle Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilerin toplam sayıdır.

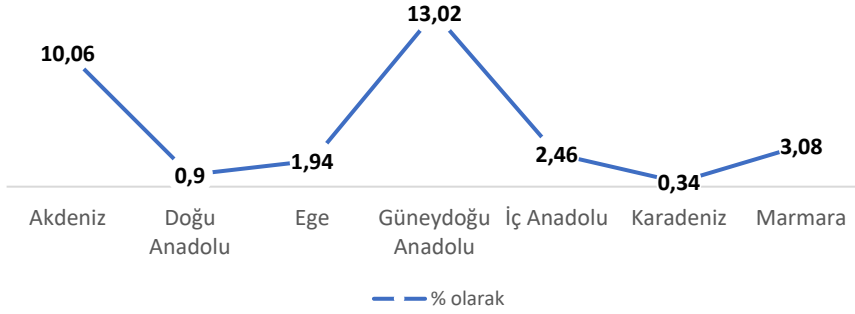
Suriyeli sığınmacıların mülteci kampları yoluyla şiddet eylemine yol açıp açmadıklarını anlayabilmek için Türkiye'deki Suriyelilerin ne kadarının kamplarda yaşadığını incelemek gereklidir. 2020 yılı itibarıyla Türkiye'de yalnızca beş ilde geçici koruma merkezi, yani barınma merkezleri mevcuttur. Adana, Kilis, Kahramanmaraş ve Osmaniye'deki birer, Hatay'daki üç, toplamda yedi barınma merkezinde 18 Mart 2020 tarihi itibarıyla toplam 63,948 Suriyeli sığınmacı yaşamını sürdürmektedir (GİGM, 2020). Bunun resmi rakamlara göre geçici koruma statüsündeki toplam Suriyelilere oranı ise yüzde 1,94'tür. Suriyelilerin nüfusu iç savaşın devam etmesiyle hızla artmış ve barınma merkezleri yetersiz hale gelmiştir. Dolayısıyla, Suriyeliler savaşın ilk yıllarının aksine artık kamplarda değil, ülke içinde dağınık bir şekilde yerleştiklerinden durum kontrol edilebilir olmaktan çıkmıştır. Carmignani ve Kiler'in (2016, s.111) iddiası, mülteci kamplarının terör örgütlerinin yayılmaları ve personel kazanmaları için uygun ortamı oluşturduklarıydı. Ancak Türkiye'de kamplarda çok az Suriyelinin yaşadığı, bunların sürekli kontrol altında tutulduğu düşünüldüğünde kamplarda teröristlerin ideolojik olarak yayılmalarına uygun bir ortam olduğu kanaatine varmak zorlayıcı bir yaklaşım olacaktır.

Büyük sığınmacı dalgalarının etnik sorunları ağırlaştırdığına ilişkin yaklaşım ise Suriyeli sığınmacıların toplam nüfus içinde oluşturdukları yer ve spesifik bir coğrafyada toplanmayı tercih edip etmemelerine göre değerlendirilecektir. Bu sayede gelecekte bölge bazlı güç dengesini ve etnik dağılımı değiştirecek bir sorun ortaya çıkma potansiyeli değerlendirilecektir.

Şekil 4. Coğrafi Bölgelere Göre Nüfuslar ve Suriyeli Sayıları (GİGM, 2020)

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün şehir bazlı yayınladığı rapor coğrafi bölgelere göre derlendiğinde, bölgeler arasında Suriyelilerin dengeli olmayan bir şekilde dağıldığı görölmektedir. Şekil 4'teki nüfuslara bakıldığında, Suriyelilerin dağılımının bazı bölgelerdeki etnik yapıyı değişikliğe uğrattırırken, diğerlerinde bölgenin toplam nüfusuna göre sayıca az Suriyeliye ev sahipliği yaptığı için etnik yapıda şu an için ciddi bir değişim yaratmadığı görölmektedir. Kısa dönemde etnik yapıdaki değişikliğin herhangi bir çatışma unsuru doğurmadığı söylenebilir. Ancak etnik yapıda ve etnisite bazlı diğer bileşenlerde ortaya çıkabilecek sorunlar genelde uzun dönemde görölen sorunlardır. Dolayısıyla bu konuda net bir kanaate varabilmek için uzun süre geçmesi gerekmektedir.

Şekil 5. Suriyeli Sayılarının Coğrafi Bölge Nüfuslarına Oran

Şekil 5'te göröldüğü üzere, Suriye'ye coğrafi olarak yakın bölgelerimiz göçün merkezi haline gelmiştir. Hem sayıca hem de oran olarak en çok göç alan iki bölge Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri'dir. Sığınmacıların etnik yapı anlamında bu iki bölgede değişiklik yarattığı söylenebilir. Ancak, Suriyeli sığınmacıların bir ulusal güç olarak varlık gösterip siyasi hak talebinde bulunması gibi bir durum söz konusu değildir. Yine de nüfus oranlarına bakıldığında potansiyel tehlike taşıyabilecek bölgeler olarak Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri gösterilebilir. Bu bölgelerde ise Kilis %78, Hatay %27, Gaziantep %22 ve Şanlıurfa %22 ile nüfuslarına göre en çok Suriyeli barındıran şehirlerdir (CİGM, 2020). Suriyeli sığınmacıların özellikle bu şehirlerde topluma sosyal uyumu konusunda kapsamlı adımların atılması gerekmektedir. Sığınmacılar Türkiye'ye yerleşerek sosyal, kültürel ve ekonomik

anlamda Türkiye'ye uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Ancak, Suriyeli sığınmacıların önemli bir kısmının kenar mahallelerde komün hayatı yaşadıkları için sosyal uyumlarının gerçekleştirilmesi ve Türkiye toplumuna entegre edilmeleri kolay görünmemektedir.

Bundan sonra en çok göç alan bölge Marmara Bölgesi'dir. Bunda 500,000'e yakın Suriyeli'nin ekonomik gerekçelerle İstanbul'a taşınmasının etkisi büyüktür. Temmuz 2019'da Suriyelilerin mobilitesini sınırlandırmak ve bir istismar alanı oluşmasının engellenmesi amacıyla İstanbul'daki ekonomik yapıda değişiklik yapacağı endişesiyle İçişleri Bakanlığı aldığı kararla İstanbul'a zorunlu haller dışında geçici koruma statüsüyle Suriyeli kaydı yapılmayacağını açıklamıştır. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu alınan kararı şu şekilde açıklamıştır: "İstisnaların dışında İstanbul'da Suriyeli kaydı almıyoruz. Suriyeli kaydına İstanbul kapalıdır." ... "Hiç kimsenin kendi anlayışını başkasına dayatmasına, yerleşik düzeni bozmasına müsaade etmemiz mümkün değildir" (NTV, 2019). Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, bazı şehirler Suriyelilerin serbest dolaşımından muaf tutulmuştur. Ancak burada etnisite merkezli bir kontrol mekanizmasından çok, ekonomi merkezli bir anlayış ve yerel yönetimlerin yürütülmesinden doğabilecek sıkıntıların önüne geçilmesi anlayışı olduğu söylenebilir. Salehyan ve Gleditsch'in (2006, s.341) sığınmacıların ekonomik anlamda olağanın dışında bir rekabet ortamı yarattığına ilişkin öngörülerinin İstanbul özelinde geçerli olduğu söylenebilir.

Türkiye'de Suriyelilerin karıştığı suç oranları güvenlik açısından Suriyelilere özgü bir sorun olup olmadığını ortaya koymak için oldukça önemlidir. İçişleri Bakanlığı'nın basın açıklaması bu oranı göstermek açısından yol gösterici olacaktır:

Tablo 2. Suriyeli Sığınmacılar ve T.C. Vatandaşları Tarafından İşlenen Suç Sayıları (İçişleri Bakanlığı Basın Açıklamasından Derleyen Kızmaz, 2018)

Yıl	Türkiye	Suriyeli Sığınmacılar
2014	1.870.374	10.352
2015	1.858.120	13.557
2016	1.876.816	14.457
2017 (İlk 6 ay)	956.306	7.157

Tablo 2'de 2014-2017 yılları arasında toplam adli vakalar ile Suriyeli sığınmacıların karıştığı vakalar karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Daha sonra

Anadolu Ajansı'nın (AA) ulaştığı bilgiye göre 2017 yılının tamamında Suriyelilerin karıştığı olayların toplam asayiş suçlarına oranı yüzde 1,98; 2018 yılının ilk dokuz ayında ise yüzde 1,46 olarak gerçekleşmiştir (AA, 2018). İstatistiki olarak ay ve yıl bazında düzenli bir bilgi olmasa da, işlenen toplam suç oranı içinde Suriyelilerin karıştığı suçların oldukça düşük olduğu söylenebilir. İçişleri Bakanı Soylu ise 7 Temmuz 2019'da yaptığı konuşmada: "Ortalama bir Suriyelinin suça karışma oranı, Türk vatandaşlarımızın yarısından daha az olmasına rağmen bu insanları suç makinesi gibi göstermeye çalışan, bununla ilgili provokatif yayınlar ortaya koyan merkezler var" demiştir (Cumhuriyet, 2019). Aynı zamanda Suriyeli sığınmacıların terör eylemlerine katıldıklarına yönelik herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Şu ana kadar Suriyeli sığınmacıların yarattığı ciddi bir güvenlik tehdidi tespit edilmemiş olsa bile gelecekte ortaya çıkabilecek potansiyel sıkıntılar göz ardı edilmemelidir. ORSAM (2015) raporunda güvenlikle ilgili potansiyel sıkıntıları yerel halk ile Suriyeliler arasında çatışma riskinin olması, toplumun artan güvenlik kaygısı, Türkiye'deki siyasi ortam ve tercihler gibi unsurlar olarak saymıştır. Suriyelilere ilişkin tepkinin yerel halkta provokasyona yol açabileceğine yönelik endişe Gaziantep ve Kahramanmaraş'ta 2014 yılında şiddet eylemlerine yol açmıştır (ORSAM, 2015, s.19). Yine Suriyeli sığınmacılar arasında Esed'e bağlı kişiler, DEAŞ ya da PKK üyeleri ya da sempatanları olanlar olacağına ilişkin korkunun yer halkın paylaştığı başka bir endişe olduğu söylenebilir. Kızmaz bu konuda yaptığı çalışmada, Suriyelilerin yarattığı güvenlik kaygılarıyla ilgili farklı korku unsurlarından bahsetmiştir: Suriyeli gençlerin gelecekte radikalleşmesine yönelik kaygı, gelecekte terör eylemlerine karışacaklarına yönelik korku, sığınmacılarla yerel halk arasındaki kültür farkında doğacak çatışma, işsizliği arttıracakları ve ekonomiyi olumsuz etkileyecekleri ve yerel halk arasında yabancı düşmanlığının ortaya çıkması (Kızmaz, 2018, s.398-399). Taştan ve arkadaşlarının yaptığı anket çalışmasında yerel halka Suriyelilerin güvenlik sorunu oluşturup oluşturmadığına yönelik sorular sormuştur. Bu sorulardan "Suriyeliler geldikten sonra hırsızlık vakalarında artış oldu mu?" sorusuna evet diyenlerin oranı %62, "Suriyeliler geldikten sonra şiddet darp, öldürme ve yaralama olaylarında artış oldu" diyenlerin oranı ise %60 dolayında olmuştur (Taştan, Haklı ve Osmanoğlu, 2017, s.22). Bu durum yukarıda bahsedilen gerçek suç oranlarıyla yerel halkın gözündeki Suriyeli profilinin birbirine taban tabana zıt olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu makalede Suriye iç savaşının Türkiye açısından ne tür güvenlik problemlerine yol açtığı tartışılmıştır. Bu makale iç savaşın Türkiye'nin güvenliğine iki temel alanda etki yaptığını ortaya koymuştur: çatışmanın yayılması ve sığınmacılar sorunu. Türkiye hem coğrafi konumu, hem de kötü komşuluk nedenleriyle on yıllardır PKK terörüyle mücadele etmektedir. Suriye iç savaşıyla birlikte PKK'nın Suriye kolu olan PYD'nin YPG'yi kurmasıyla, terör örgütü Suriye iç savaşına katılmıştır. Böylece Suriye'nin kuzeyi ve Türkiye'nin güneydoğusunu içine alacak bir Kürt devleti kurma hayali gerçeğe dönüştürülmeye çalışılmıştır. Türkiye bu etkiyi bertaraf etmek için Suriye içinde çok sayıda operasyon düzenleyerek sınır güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Ancak Türkiye, ABD ve Batı koalisyonunun PYD/YPG terör örgütüne verdiği destek nedeniyle Suriye'nin kuzey sınırlarının büyük kısmını PYD/YPG'nin kontrol etmesine engel olamamıştır. PKK'nın 1980'li yıllardan bugüne Suriye sınırını kullanarak Türkiye'de pek çok terör saldırısı gerçekleştirdiği düşünüldüğünde çatışmanın yayılma etkisinin ne kadar tehlikeli olduğu anlaşılacaktır.

PYD/YPG'nin yayılma etkisinin yüksek olmasının temel nedenleri; bölgesel ve küresel güçlerin DEAŞ'a karşı koalisyonda bu örgütü yerel ortak olarak görmeleri ve PYD/YPG'ye yaptıkları yoğun silah ve mühimmat, lojistik ve hava saldırısı destekleridir. Bu makale Türkiye'nin yürüttüğü barış operasyonlarının Suriye'nin genelinde kalıcı getirememesinin nedeni olarak PYD/YPG terör örgütünün legalleştirilmesi olduğu sonucuna varmıştır. DEAŞ terör örgütü ortadan kaldırıldıktan sonra bile PYD/YPG'nin ele geçirdiği toprakları terk etmemesi ve Suriye'nin kuzeyinde otonom bir Kürt bölgesi oluşturduğunu ilan etmesi bunun açık bir örneğidir. Aynı zamanda makale, Türkiye'ye ABD'nin başını çektiği koalisyon güçleri tarafından PYD/YPG'ye destek verilmemesi nedeniyle baskı uygulanmasının da hem terörle mücadele, hem de çatışmanın yayılma etkisi dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. İngiliz Parlamentosu'ndan elde edilen birincil kaynaklarda da PYD/YPG'nin PKK ile doğrudan bağlantısı olduğuna dair delillere ulaşıldığı teyit edilmiştir.

Suriye iç savaşıyla birlikte, Türkiye'ye yönelik tehdit algısı yalnızca etnik temelli olmaktan çıkmış, dini bir araç olarak kullanan terör örgütü olan DEAŞ

ile global bir hal almıştır. Türkiye DEAŞ'a karşı mücadelede etkin bir rol oynarken aynı zamanda savaşın yayılma etkisine de maruz kalmış, topraklarında çok sayıda terör eylemi gerçekleşmiştir. Birincil kaynaklardan elde edilen verilere göre, yalnızca üç yıl içinde DEAŞ terör örgütünün Türkiye'de 300'den fazla insanın hayatına mal olduğu görülmüştür. Bu da terör örgütünün sahip oldukları silahları komşu ülkelerde kullanabilmesinin, yani çatışmanın yayılma etkisinin bir sonucudur. Bu makale DEAŞ'ın saldırılarının yayılma etkisinin coğrafi olarak Suriye'ye yakın bölgelerle sınırlı kaldığı ve yayılma etkisinin coğrafi yakınlık ile ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun dışında İstanbul ve Ankara'da yapılan terör saldırılarının ise terörün temel hedefi olan toplumda korku yaratma amacına yönelik olarak yapıldığı ortaya konmuştur. Dolayısıyla yayılma etkisinin Türkiye'nin güvenliğine yönelik temel olumsuz etkilerden biri olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Türkiye'nin DEAŞ ile mücadelede isteksiz olduğuna yönelik eleştiriler istatistiki bilgiler ve resmi makamların yaptıkları açıklamalar ile değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin PYD/YPG'yi etkisiz hale getirmek için DEAŞ'ın Suriye'deki faaliyetlerine kayıtsız kaldığı yönündeki eleştirinin dayanaktan yoksun olduğu söylenebilir. Türkiye'nin ABD ile birlikte Iraklı peşmergelerin eğitimini üstlenmesi ve sınırlarını kullanmasına izin vermesi, ÖSO'ya silah, mühimmat, eğitim ve lojistik destekleri vererek DEAŞ'a karşı savaşta yanında olması ve ülkesinde yaşanan DEAŞ saldırılarına karşı koalisyon güçlerinin yanında yer alması nedenleriyle bu iddianın geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Sığınmacılık sorunu Türkiye'nin güvenliğine yönelik en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu makale sığınmacıların Türkiye'nin bir güvenlik problemine neden olup olmadıklarını mülteci kampları, etnik dağılımdaki değişiklik, suçla karışma oranları ve teröre yardım unsurlarıyla incelemiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı istatistiğe göre geçici koruma merkezlerinde yaşayan Suriyelilerin toplam Suriyeli sığınmacılara oranının çok düşük olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda bu kampların kontrolü ve denetimi İçişleri Bakanlığı'nın denetimi altında olduğu için bu kamplarda terör örgütlerinin ideolojik olarak yayılmaları kolay görünmemektedir. Bu teorik varsayımı doğrulayıcı Türkiye'yle ilgili herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Büyük sığınmacı dalgalarının etnik sorunları ağırlaştırdığına yönelik varsayım ise Türkiye'de coğrafi bölgeler bakımından bir veri analizi

yapılarak değerlendirilmiştir. Bu analize göre; en çok sığınmacıya ev sahipliği yapan bölgeler Güneydoğu Anadolu (%13,2) ve Akdeniz (%10,06) Bölgeleri'dir. Bunun dışındaki diğer bölgelerde etnik dağılımı değiştirecek bir sığınmacı akınına rastlanmamıştır. Bu iki bölge özelinde ise şu anda büyük bir güvenlik sorunu ortaya çıkmamıştır. Bunun yanında, Suriyeli sığınmacıların ulusal bir güç olarak ortaya çıkacağına yönelik herhangi bir emareye de rastlanmamıştır. Ancak Kilis, Hatay, Gaziantep ve Şanlıurfa'da sosyo-kültürel yapıda ciddi bir değişim yaşanabileceği öngörülebilir. Dolayısıyla sığınmacıların sosyal uyumlarına, kültürel adaptasyonlarına ve iki toplum arasında sürtüşme ortamının önlenmesi bağlamında kapsamlı önlemlerin alınması gerekmektedir.

Suriyeli sığınmacıların şiddet eylemlerini arttırdığı ve problemin kaynağı olduğuna yönelik yerel halkta oluşan önyargı ise İçişleri Bakanlığı'nun verileri yoluyla analiz edilmiştir. Buna göre Suriyeli sığınmacıların karıştığı suç oranı T.C. vatandaşlarının ortalamasının yarısından azdır. Dolayısıyla, Suriyeli sığınmacıların güvenlik tehdidi yarattıklarına yönelik kaygıların aksine, bu araştırma bu anlamda yüksek bir güvenlik tehdidi olmadığını ortaya koymuştur. Ancak, yerel halk içinde sığınmacıların terör sempaticanı ya da destekçisi oldukları yönünde bir korku olabilir. Bu korkuyu aşmak ve iki toplum arasındaki bariyerleri kaldırmak ancak uzun vadede mümkün olabilecektir. Savaş sona erdikten ve geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin durumu belirlendikten sonra, bu konularda kalıcı adımlar atılmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

**The Syrian Civil War and Turkey: Conflict, Security
and Refugees**

*

İ. Aytaç Kadioğlu
Adıyaman University

The peaceful protests in Syria began in March 2011 criticising high unemployment rates; authoritarianism and corruption, and claiming democratic and fundamental rights, and democratic governance. The protests turned into a civil war when the Assad regime attacked peaceful protesters who claimed President Assad to step down. Since then, the level of violence rapidly increased and hundreds of thousands of people lost their lives. DAESH (Islamic State in Iraq and Syria) and PYD/YPG (Democratic Union Party/People's Defence Units) terrorist groups' attacks, the US and Russia's ambitions on the Middle East and the competition between regional powers deteriorated the civil war. The Syrian civil war deeply affected Turkey in regard to violence, terrorism, migration and socio-cultural issues. In contrast, Turkey did not directly intervene in the conflict for a long time. Instead, Turkey began to support the Free Syrian Army (FSA) against the DAESH, PYD/YPG and the Syrian army. Turkey aimed to secure its borders and to prevent establishing a Kurdish state in northern Syria. The US and other western countries' support for the PYD/YPG led the terrorist group to capture major cities near the Syria-Turkey border. This was followed by the PYD/YPG's declaration of autonomy in northern Syria. This triggered Turkey's direct intervention in Syria. Turkey organised the Operation Euphrates Shield between August 2016 and March 2017, Operation Olive Branch between January and March 2018, Operation Peace Spring in October 2019, which aimed to annihilate terrorist threat in the Syria-Turkey border. In addition, the US and Russia's ambitions to take the Middle East under control prevented to bring the civil war to an end.

How Turkey has been affected by the Syrian civil war has not been sufficiently assessed in the existing literature. This article aims to fill this gap

by focusing on two major security concerns: the spillover effect and refugees. The first major aspect is the spillover effect which addresses the consequences of the conflict between sub-state armed groups, the Assad forces and regional and international coalition powers. Following the financial, economic and military support for terrorist groups, DAESH and PYD/YPG began to be a security threat for Turkey. Both terrorist groups attacked Turkey many times since their inception. Therefore, the spillover effect is a significant issue to understand affected Turkey since 2011. The second major aspect is the issue of migration which mostly affected the neighbouring countries. As Turkey hosts more than 3,6 million Syrian refugees, whether these refugees caused security issues is another significant issue to be investigated. The article also assesses the right to live of Syrian refugees who have had to leave their home in order to survive. While migration and refugees are seen potential security threats in general, they have not involved in violence in Turkey.

The article utilises primary sources, namely official reports published by the Turkish and British governments and the US administration to understand the influence of these two issues. These sources are complemented through the speeches of Turkish officials to comprehend Turkey's security perception with regards to the civil war. This article argues that the Syrian civil war has caused a threat toward Turkey's security through the attacks of the terrorist groups. However, the article has found that Syrian refugees have not caused any major security issues in Turkey since the beginning of the conflict. The article has four sections. The first section describes the historical background of the Syrian civil war. This section also explains how and when Turkey involved in the civil war. The second section explains the theoretical background of the spillover effect and the issue of refugees. While the spillover effect addresses theoretical foundations of how a conflict spreads neighbouring countries, the issue of refugees explains how migration and refugees can cause a security threat. The third section analyses the effects of the Syrian civil war on Turkey's security. This section also discusses how sub-state armed groups created a security threat since the beginning of the civil war. The last section summarises the main findings of the article.

Kaynakça / References

- Suriyelilerin karıştığı suç oranı yüzde 1,46'ya düştü. (2018, 22 Ekim). *Anadolu Ajansı*. 25 Mart 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriyelilerin-karistigi-suc-orani-yuzde-1-46ya-dustu/1289461> adresinden erişildi.
- Acun, C. ve Keskin, B. (2017). *The PKK's branch in Northern Syria: PYD-YPG*. İstanbul: SETA.
- Rebels in southern Syria reach deal to end violence (2018, 20 Ağustos). *Aljazeera*. 21.08.2018 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2018/07/rebels-southern-syria-reach-ceasefire-deal-russia-180706130719825.htm> adresinden erişildi.
- Altun, F. (2018). Hem savaşacak, hem imar edeceğiz. *Kriter*, 22, 6-8.
- Biden Orders Syrian Kurds to Pull Back; Assad Govt Slams Turkish Incursion (2016, 24 Ağustos). *ArabNews*. 29.10.2016 tarihinde <http://www.arab-news.com/node/974651/middle-east> adresinden erişildi.
- Azam, J.-P. ve Hoeffler, A. (2002). Violence against civilians in civil wars: Looting or terror? *Journal of Peace Research*, 39(4), 461-485.
- Bass, G.J. (2000). *Stay the hand of vengeance: The politics of war crimes tribunals* (Vol. 142). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Syria's Warring Sides Brought Together for Geneva Talks (2017, 23 Şubat). *BBC*. 24.02.2017 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-39037609> adresinden erişildi.
- Brown, M. (1996). The causes and regional dimensions of internal conflict. M. Brown (Der.), *The International Dimensions of Internal Conflict* içinde (s.571-602). Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Buhaug, H. ve Gleditsch, K.S. (2008). Contagion or confusion? Why conflicts cluster in space? *International Studies Quarterly*, 52(2), 215-233
- Burton, J.W. (1990a). *Conflict: Resolution and prevention*. London: MacMillan.
- Burton, J.W. (1990b). *Conflict: Human needs theory*. London: Springer.
- Carmignani, F. ve Chowdhury, A. (2012). The geographical dimension of the development effects of natural resources. *Environmental and Resource Economics*, 52(4), 479-498.
- U.S. Airstrikes Hit ISIS Targets Inside Syria (2014, 23 Eylül). *CNN*. 02.10.2014 tarihinde http://edition.cnn.com/2014/09/22/world/meast/u-s-airstrikes-isis-syria/index.html?hpt=hp_t1 adresinden erişilmiştir.

- Cockburn, P. (2016, 20 Şubat). *Turkish threats of intervention after Ankara bombing taken seriously by Obama*. 21.02.2016 tarihinde <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-conflict-isis-turkey-barack-obama-ankara-bombing-a6886466.html> adresinden erişildi.
- Collier, P. Elliott, V.L., Hegre, H., Hoeffler, A., Reynal-Querol, M. ve N. Sambanis. (2003). *Breaking the conflict trap: Civil war and development policy*. Washington, D.C.: World Bank Publications.
- Türkiye'deki Suriyeliler Hakkında Neler Biliyoruz? (2019, 31 Temmuz). *Cumhuriyet*, 25.03.2020 tarihinde <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiyedeki-suriyeliler-hakkinda-neler-biliyoruz-1512612> adresinden erişildi.
- De Groot, O.J. (2011). Culture, contiguity and conflict: On the measurement of ethnolinguistic effects in spatial spillovers. *The Journal of Development Studies*, 47(3), 436-454.
- Dagher, S. ve Farnaz, F. (2013, 22 Ağustos). *Syria presses offensive, shrugs off gas attack claims*. 30.01.2018 tarihinde <https://www.wsj.com/articles/SB1000142412788732461950457902862115939279> adresinden erişildi.
- DNI (2016). *ISIL finances: Future scenarios*. Washington, D.C.: Office of the Director of National Intelligence.
- Ensor, J. (2018). Syrian flag flying over onetime rebel stronghold douma as Russians announce victory in Eastern Ghouta. *The Telegraph*. 13.04.2018 tarihinde <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/04/12/syrian-flag-flying-onetime-rebel-stronghold-douma-russians-announce/> adresinden erişildi.
- FAC (2018). *Kurdish aspirations and the interests of the UK*. Londra: Dış İlişkiler Komitesi, Avam Kamarası.
- Galtung, J. (1985). Twenty-five years of peace research: Ten challenges and some responses. *Journal of Peace Research*, 22(2), 141-158.
- Ganguly, S. (1996). Conflict and Crisis in South and Southwest Asia. M. Brown (Der.), *The International Dimensions of Internal Conflict* içinde (s.141-72). Cambridge, Mass.: MIT Press.
- GİGM. (2020, 19 Mart). Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler. *T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*. 28.03.2020 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden erişildi.
- Gurr, T.R. (1980). *Handbook of political conflict: Theory and research*. New York: Free Press.

- Helm, T. (2014, 2 Ekim). US 'set to launch air strikes' on senior ISIS Terror Chiefs in Syria-World news. *The Guardian*. 03.11.2015 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/23/us-air-strikes-isis-commanders-syria-considered> adresinden erişildi.
- Holliday, J. (2011, 1 Aralık). The struggle for Syria in 2011. *Institute for the Study of War*. 15.02.2017 tarihinde http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Struggle_For_Syria.pdf adresinden erişildi.
- Kadioğlu, İ. A. (2018). Yaşamın sınırını geçmek: Avrupa Birliği Suriyeli sığınmacılar için güvenli bir liman mı?" E.Özensel, G.Bozbaş, F.Kaleci ve M.N. Salur (Der.), *Ortadoğu'da G Hareketleri ve Değişen Dinamikler* içinde (s.48-78). Konya: Aybil Yayınları.
- Kadioğlu, İ. A. (2019a). Not our war: Iraq, Iran and Syria's approaches towards the PKK. *The Rest: Journal of Politics and Development*, 9(1), 44-57.
- Kadioğlu, İ. A. (2019b). The Oslo talks: Revealing the Turkish government's secret negotiations with the PKK. *Studies in Conflict & Terrorism*, 42(10), 915-933.
- Kadioğlu, İ. A. (2020) Challenges of international negotiations in the Syrian Civil War. *Turkish Journal of Middle Eastern Studies* 7(1).
- Kalyvas, S.N. (2006). *The logic of violence in Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Khan, H.U. ve Khan, W. (2017). Syria: History, the civil war and peace prospects. *Journal of Political Studies*, 24(2), 587-601.
- Lake, D.A. ve Rothchild, D.S. (1998). *The international spread of ethnic conflict: Fear, diffusion, and escalation*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Lawson, F.H. (2014). Syria's mutating civil war and its impact on Turkey, Iraq and Iran. *International Affairs*, 90(6), 1351-1365.
- Loescher, G. (1993). *Beyond charity: International cooperation and the global refugee crisis: A Twentieth Century fund book*. New York: Oxford University Press.
- Martin, N. (2018). The AK Party and the Kurds since 2014: A discourse of terror. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 45(4), 543-558.
- Millett, R. (2002). *Colombia's conflicts: The spillover effects of a wider war* (Vol. 57). Dante B. Fascell North-South Center, University of Miami.
- Esad ile YPG'den İdlib'de İşbirliği (2020, 16 şubat). *Milliyet*. 01.03.2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/esad-ile-ypgden-idlibde-is-birligi-6145814> adresinden erişildi.
- Moore, W.H. ve Shellman, S.M. (2004). Fear of persecution: Forced migration, 1952-1995. *Journal of Conflict Resolution*, 48(5), 723-745.

- Süleyman Soylu: Suriyeli Kaydına İstanbul Kapalıdır (2019, 6 Temmuz). *NTV*. 01.02.2020 tarihinde https://www.ntv.com.tr/turkiye/suleyman-soylu-suriyeli-kaydina-istanbul-kapalidir,xNoCL4_zTE6vVk1vJOYPeA adresinden erişildi.
- NYT (2014, 9 Ekim). "Obama administration ends Pentagon Program to train Syrian rebels". *The New York Times*. 09.09.2018 tarihinde <https://www.nytimes.com/2015/10/10/world/middleeast/pentagon-program-islamic-state-syria.html?&hp&action=click&pgtype=Homepage&module=first-column-region®ion=top-news&WT.nav=top-news> adresinden erişildi.
- NYT (2015, 12 Ekim). U.S. Weaponry is turning Syria Into proxy war with Russia. *New York Times*. 26.03.2020 tarihinde <https://www.nytimes.com/2015/10/13/world/middleeast/syria-russia-airstrikes.html> adresinden erişildi.
- ORSAM (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye etkileri*. (Rapor No: 195), Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Parlar-Dal, E. (2016). Impact of the transnationalization of the Syrian Civil War on Turkey: Conflict spillover cases of ISIS and PYD-YPG/PKK. *Cambridge Review of International Affairs*, 29(4), 1396-1420.
- İraç PM Maliki Says Saudi, Qatar openly funding violence in Anbar (2014a, 9 Mart). *Reuters*. 18.03.2020 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-iraq-saudi-qatar/iraqi-pm-maliki-says-saudi-qatar-openly-funding-violence-in-anbar-idUSBREA2806S20140309> adresinden erişildi.
- German Minister Accuses Qatar of Funding Islamic State Fighters. (2014b, 20 Ağustos). *Reuters*, 18.03.2020 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-iraq-security-germany-qatar/german-minister-accuses-qatar-of-funding-islamic-state-fighters-idUSKBN0GK1I720140820> adresinden erişildi.
- Syria's Army, Allies Plan Offensive against Insurgents in Aleppo (2015, 14 Ekim). *Reuters*. 29.11.2015 tarihinde <http://uk.reuters.com/article/2015/10/14/uk-mideast-crisis-syria-rebels-idUKKCN0S71VO20151014> adresinden erişildi.
- Syrian Army, Rebels Agree to 72-Hour Eid Truce, But Fighting Continues (2016, 7 Temmuz). *Reuters*. 07.09.2016 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-truce-idUSKCN0ZM0PZ> adresinden erişildi.

- Putin Declares "Complete Victory" on Both Banks of Euphrates in Syria (2017, 6 Aralık). *Reuters*. 16.12.2017 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-mideastcrisis-syria-putin/putin-declares-complete-victory-on-both-banks-of-euphrates-in-syria-idUSKBN1E027> adresinden erişildi.
- ISIS Economy Based on Illegal Drug Trade-Russian Anti-Drug Chief. (2015, 23 Temmuz). *RT*, 17.03.2020 tarihinde <https://www.rt.com/russia/310571-isis-economy-based-on-illegal/> adresinden erişildi.
- Salehyan, I. ve Gleditsch, K.S. (2006). Refugees and the spread of Civil War. *International organization*, 60(2), 335-366.
- Salehyan, I. (2007). Transnational rebels: Neighbouring states as sanctuary for rebel groups. *World Politics*, 59, 217-242.
- Salloum, R. (2013, 10 Ekim). *From jail to Jihad: Former prisoners fight in Syrian Insurgency*. 06.04.2016 tarihinde <http://www.spiegel.de/international/world/former-prisoners-fight-in-syrian-insurgency-a-927158.html> adresinden erişildi.
- Shearer, D. (1997). Exploring the limits of consent: Conflict resolution in Sierra Leone. *Millennium*, 26(3), 845-860.
- Skocpol, T. (1979). *States and social revolutions: A comparative analysis of France, Russia and China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Small, M. ve Singer, J.D. (1982). *Resort to arms: International and civil wars, 1816-1980*. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, Inc.
- Taştan, C., Haklı, S.Z. ve Osmanoğlu, E. (2017). *Suriyeli Sığımmacılara dair tehdit algısı: Önyargılar ve gerçekler* (Rapor No: 9). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- UNSCSF (1951). *United Nations convention relating to the status of refugees*. United Nations.
- US Treasury (2016). *Testimony of assistant secretary Daniel Glaser, U.S. Treasury, before U.S. House Committee on foreign affairs subcommittee on terrorism, non-proliferation, and trade*, US Treasury.
- van Wilgenburg, W. (2013, 17 January). *Kurdish forces clash with main Syrian opposition in Syria*, Reports Say. 06.04.2016 tarihinde <http://www.rudaw.net/english/news/syria/5666.html> adresinden erişildi.
- Wallensteen, P. (2018). *Understanding conflict resolution*. (2nd Edition). London: Sage Publication.
- Walter, B.F. (1997). The critical barrier to civil war settlement. *International Organization*, 51(3), 335-364.

- Weiner, M. (1992). Security, stability, and international migration. *International Security*, 17(3), 91-126.
- Weiner, M. (1996). Bad neighbors, bad neighborhoods: An inquiry into the causes of refugee flows. *International Security*, 21(1), 5-42.
- Woodward, S.L. (2007). Do the root causes of civil war matter? on using knowledge to improve peacebuilding interventions. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 1(2), 143-170.
- Yuhas, A. (2016, 17 Eylül). UN security council to hold emergency Meeting on US air Strikes in Syria. *The Guardian*. 08.10.2016 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/17/russia-says-us-led-airstrikes-hit-syrian-troops-killing-62-and-wounding-dozens> adresinden erişildi.
- Zapatosky, M. ve Berman, M. (2016, 14 Haziran). Orlando Gunman who pledged loyalty to ISIS was 'homegrown' extremist radicalized online, Obama Says. *The Washington Post*. 16.03.2020 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/news/post-nation/wp/2016/06/13/police-orlando-gunman-was-cool-and-calm-during-hostage-standoff/> adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kadioğlu, A. İ. (2020). Suriye iç savaşı ve Türkiye: Çatışma, güvenlik ve sığınma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2179-2213. DOI: 10.26466/opus.714551

Dijitalizasyon Bağlamında Sosyal Dönüşüm

DOI: 10.26466/opus.775748

*

Mehmet Özcan * – Bekir Keskin **

* Öğr. Gör.Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler MYO. Polatlı/Ankara

E-Posta: mehmet.ozcan@hbv.edu.tr

ORCID: [0000-0001-7350-7855](https://orcid.org/0000-0001-7350-7855)

** Öğr. Gör. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler MYO. Polatlı/Ankara

E-Posta: bekir.keskin@hbv.edu.tr

ORCID: [0000-0001-9552-6272](https://orcid.org/0000-0001-9552-6272)

Öz

Günümüzde dijitalleşme olarak değerlendirilen ve hayatın bütün alanlarını etkileyen bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişim esasında teknolojik bir değişimdir. Değişim bu sefer sanayi toplumunun doğuşuna kaynaklık eden sembolik olarak buharın kullanımından farklıdır. Dijitalleşme süreci teknolojik olarak internetin olduğu, yapay zeka, network ve robotların rol oynadığı sayısallaşma dinamiğinin evrenidir. Bu bağlamda bireylerin ve toplumların hayatı da köklü bir biçimde dijitalleşmeden etkilenmektedir. Bu dönüşüm temelde bütün bir toplumsal hayatın robotik ve network bilişim ağları düzeyinde bir aşamaya maruz kalmasıdır. Aynı zamanda öznenin kendini inşa etme araçlarının da farklılaştığı anlamına gelir. Politik hareketler sosyal medyanın sunduğu araçlar çerçevesinde iktidarı daha kolay etkileme zeminine kavuşmuşlardır. Dijital dönüşümün toplum ve sosyal bakımdan iş, eğitim, sağlık, kişisel haklar ve hürriyetler, özel hayatın gizliliği gibi alanlarda yarattığı etkiler tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Tarihsel dünya dijitalleşmeyle yeni bir aşamanın eşiğine gelmiştir. Bu çalışmada dijital dönüşümün toplumsal açıdan etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla genel bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler: dijitalleşme, sosyal dönüşüm, medya, sanayi toplumu, bilgi toplumu

Social Transformation in The Context Of Digitalization

*

Abstract

Today, there is a change that is evaluated as digitalization and affects all areas of life. Digitalization is essentially an ongoing technological change. This time the change is symbolically different from the use of steam, which is the source of the birth of the industrial society. The digitalization process is the universe of the digitalization dynamics. The internet, artificial intelligence, network, and robots play a technological role. In this context, the lives of individuals and societies are also deeply affected by digitalization. This transformation is the exposure of a whole social life to a stage at the level of robotic and network computing networks. It also means that the meaning of self-construction of the subject differs. Political movements have gained ground to influence the power more easily within the framework of the tools provided by social media. The effects of digital transformation in the fields of work, education, health, personal rights and liberties, privacy, continue to be the subject of debate society. The historical world has come to the brink of a new phase with digitalization. In this study, an overall perspective was tried to be developed to evaluate the social effects of digital transformation.

Keywords: *digitalization, social transformation, media, industrial society, information society*

Giriş

Teknoloji ile sosyal tarih arasındaki ilişki sosyal değişimin ana temalarından biridir. Sosyal değişim süreçlerini belirleyen temel anlatılara bakıldığında teknoloji temel bir olgu olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede tarihsel olarak bakıldığında teknolojik yenilikler tek başına tarihin akışında değişimlere yol açmıştır. Yakın tarihin 'sanayi toplumu' kavramı teknoloji ve üretim ilişkilerinde yaşanan etkileşim sonucu ortaya çıkan yeni bir topluma ve değişen bir yaşam dünyasına işaret etmesi anlamında kullanıldı. Bir toplumsal biçimlenme olarak sanayi toplumunun ortaya çıkışı ve kurumsallaşması teknolojik dönüşümün izdüşümü olarak görülebilir. Tarihsel ve toplumsal olayları metodolojik olarak tek bir değişkene bağlı olarak düşünmek mümkün olmasa yine de başat bir değişken olarak teknolojinin ön plana çıktığı söylenebilir (Aron,1974,s.78). Teknolojinin tarihsel dünyayı değişiminde temel unsur olarak ön plana çıktığı söylenebilir.

Sanayi toplumu sadece üretim teknolojilerindeki bir dönüşümü göstermesinin ötesinde toplumsal ilişkilerin ve genel olarak insanın kendisi ve dünya ile kurduğu ilişkilerin de değişmesi anlamına geliyordu. Kültürel yapılarından siyasal sistemlere kadar birçok tarihsel ve toplumsal model değişime uğradı. Sekülerizmden ulus devletlere kadar oluşan bir anlatı bu sürecin ifadesi olarak ortaya çıktı.

Modern toplumun ait olduğu temel anlatı sanayi toplumu çerçevesinde bir karşılık buluyordu. Bu anlatının günümüzde yeni bir aşama geçtiğine dair yaklaşımlar ileri sürülmektedir. Sanayi toplumu politik olarak ulus devlet ve ekonomik olarak milli pazar kavramsallaştırmalarına karşılık geliyordu. Kültürel düzlemde de birey ve yurttaş olarak bir toplumsal anlam kazanmıştır (Bell,1974,s.126).

Sanayi toplumu kavramsallaştırmasında esas olan kültürel ve politik alanın bir merkez tarafından kuşatılmış ya da yönetiliyor olmasıdır. Sanayi toplumu imparatorluk çağının çoğulluğu karşısında bir merkez ve bu merkez etrafında temellük eden bir kültür ve siyaseti esas alan bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu durum ekonomi, eğitim, politika, siyaset, basın yayın hayatı ve genel olarak bütün bir toplumsal hayatın holistik olarak ele alındığı bir toplumsallık ve kamusalılığı öne çıkarır. Merkez bütün bu süreçlerin temel belirleyicisi olarak karşımıza çıkar. Üretim süreçleri de merkezi bir planlama

çerçevesinde gerçekleşmekteydi. Genel olarak merkez ve bütünsellik temel bir toplumsal form olarak kurumsallaşmıştır.

Sanayi toplumunun kültürel sistemleri de bu yaklaşım etrafında bir kurumsallaşma etrafında yapılar ortaya koymuştur. Eğitim merkezi bir planlama ve belirli bir eğitim-öğretim pratiği içerisinde karşılık bulmuştur. Merkezi planlama her düzeyde olduğu gibi eğitimde de kendisini bu biçimde gösterir. Sanayi toplumu ve edebi bir tür olarak roman arasındaki ilişki de bu tartışmanın uzağında ele alınamaz. Modern romanda da bütün olayların merkezinde yer alan bir kahramanın etrafında cereyan eder. Modern toplumun bütün kurumları bu merkezilik olgusunun etkisi inşa edilmiştir. Enformasyon araçları da sınırlı ve homojen bir kültürün taşıyıcıları olarak karşımıza çıkar. Bu dönemin sembolik araçları gazete ve radyo enformasyonun oluşturulması ve sunulmasında bu merkeziliğin temel taşıyıcıları olarak kültürel sistemde konumlandırılmışlardır. Gazetenin sayfaları kamusal alanın bir bulvarı olarak görülmüştür (Althusser,2015, s.78).

Sanayi toplumunun ortaya çıkmasına imkan veren teknolojik dönüşüm, içinde yaşadığımız toplumu biçimlendirmeye devam ediyor. Teknolojik değişimler toplumsal değişimleri de beraberinde getiriyor. Günümüzde yaşadığımız teknolojik değişimin adeta mitolojik bir kavram olan “dijital” kavramı ile anlamlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Dijital kavramı ekonomik politik ve kültürel süreçlerde yoğun bir değişimin ifadesi olarak kullanılmaktadır. Sanayi toplumundan bir kopuşu ve modern toplumun geçtiği yeni bir aşamayı tarif etmek için kullanıldığını da belirtmek gerekir. Öncelikle bu kavramın kullanımına ilişkin bir konsensüs olmadığı söylenebilir. Yine de dijitalleşmeyi bilginin herhangi bir mekana bağlı olmadan sunulması ya da bilgiye kolay ve hızlı ulaşmaya işaret eden bir süreç olarak kullanılmaktadır. Bilginin akışı bir merkeze bağlı olmadan gerçekleşmektedir. Modern kapitalizmin derebeylik duvarlarını yıkmasıyla başlayan sürecin dijitalleşme radikal bir hız aşamasına geçtiği söylenebilir. Bu hız her aşamada bütün geleneksel mekanizmaları dönüştüren bir süreçtir (Lupton,2017,s. 48).

Dijitalleşme, bilgiyi üreten, işleyen, paylaşan ve aktaran dijital teknolojilerin büyük ölçüde benimsenmesiyle tetiklenen dönüşümü ifade etmektedir. Bu dönüşümde yenilik sadece bir tek alanda değil, hayatın bütün alanlarında bir değişim söz konusudur. Bu süreçte telekomünikasyon sistemleri, bilgisayar teknolojileri, yazılım alanları (yapay zeka vb.), kamuda uygulama ve hizmet kullanımı alanlarından kaynaklanan yayılma etkileri, elektronik ticaret,

sosyal ağlar, bloglar, portallar, kütüphaneler gibi daha sayılabilecek birçok alanda dönüşüm gerçekleşmektedir (Castells,2008, s. 125)

Dijital dönüşüm toplumları çeşitli düzeylerde etkiledi. Ekonomik anlamda üretim sistemlerinde dijital dönüşüm; otomasyonun sağlanması, maliyetlerin azalması gibi operasyonel anlamda olumlu etkiler sağlar ve üretkenliği artırır. Üretim tarzlarındaki dönüşüm ve değişen ihtiyaçlar ile birlikte yeni iş alanları doğmakta ve bu alanlarda istihdam sağlanmaktadır. Halka sunulan kamu hizmetlerinin dijital dönüşümü devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi daha kolay hale getirecek ve olumlu etkileyecektir. Sağlık, eğitim vb. zorunlu alanlarda hizmet alımı daha kolay ve zahmetsiz bir hale gelecektir. Sosyal ağlar, bloglar, internet siteleri bilgi paylaşımını ve bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte dijitalleşme, iş gücü ihtiyacının azalması, belli iş kollarının ortadan kalkması, şirketlerin iflası, siber suçlar, sosyal bozukluklar gibi problemleri de beraberinde getirmiştir (Katz, 2017).

Dijitalleşmeye genel anlamda teknolojik dönüşüme işaret ederken bu teknolojik dönüşüm, internet ve web sürümleri olarak kodlanan aygıtları mekanizmaların devreye girmesi ve kullanımına işaret etmektedir. İnternet realitenin yeni düzlemi olarak görülebilir.

Tarihsel ontoloji yerini uzay zamanın dışında yeni bir ontolojik düzleme bıraktı. Bu yeni realite düzlemi sanal bir varlık alana karşılık buldu. Sanal düzlem bilgimiz toplumsal eylem dünyasından farklı olarak yeni gerçeklik düzlemi ortaya koydu. İnsan ilişkileri, insan nesne ilişkisi yeniden tanımlendi. Adeta yeni bir varoluş düzlemi ortaya çıktı. Bu varoluş düzlemi her şeyin yeniden anlaşılmasını zorunlu hale getirdi.

Toplumsal mekan yerini sanal mekana bıraktı. Kentlerin devasa bulvarları yerini kişinin cari toplumsal kimliğinden koparak yeni ve gerçek dışı kimliklerle kendini yeniden inşa ederek içinde kaybolduğu sanal mekanlara tutunumuna bıraktı. Toplumsal ve mekânsal aidiyet territoryal anlamda farklılaştı. Kent ve cemaatin yerini ulus aşırı sanal aidiyet adaları aldı.

Bilginin kamusalılığı matbaa ile temel bir dönüşüm yaşamıştı. Dijital akış bu kamusalılığı merkezi olarak kitabın ve kütüphanenin duvarlarının dışına taşıdı. Bilgi bireyler için bu yeni düzlemde her an tüketilen bir alana dönüştü. Bilginin üzerinde kurulan monopolist duvarlar dijitalleşme ile büyük ölçüde geriledi. Sadece bilginin akışı değil yönetim pratikleri de değişime uğradı.

Dijitalleşme bireylerin yeni kamusalılıklarını da inşa ettikleri alanları üretti. Geleneksel medya bilginin akışı üzerinde yukarıda bahsedildiği bir tekel oluşturmuştu. Dijitalleşme sadece sosyal medya kavramı dolayısıyla bu sürecin altüst olmasını sağladı. Dijitalleşme bu yönüyle toplumsal dünyaya ilişkin algılamaları da değiştirdi. Dijitalleşme ulus ötesi mekan dışı bir alandır. Ekonomik eylem de bu yönüyle köklü değişime uğradı. Sanal ticaret meta ile olan ilişkilerimizin de geleneksel düzlemini değiştirdi. Ulus ötesi ve mekan dışı boyut artık her anlamda merkez düşüncesinin yıkımı anlamına gelir. Bu anlamda bu değişimin toplumsal sonucu temelde yeni bir kozmopolitizmin yakın gelecekte daha fazla ön plana çıkacağına işaret etmektedir. Yeni toplumsal politik hareketler sosyal medyanın bilgi ve haber akışı üzerindeki etkileri sonucu toplumsal sistemler üzerinde etkileri daha görünür olmaya başladı. Toplumsal ve politik varoluşun zemini buna bağlı olarak köklü bir biçimde etkilenmeye ve değişmeye devam edecektir.

Günümüzde dijital dönüşüm toplumda her geçen gün daha önemli bir rol oynamaktadır. Hızlı ve etkin bir şekilde bağlantı ve etkileşim kurma yeteneği zorunlu bir ihtiyaç haline geldiğinden, dijital beceriler şirketler ve toplumu oluşturan bireyler için her zamankinden daha önemli bir konumda görülmelidir (EESC,2017).

Dijitalleşme konusu toplumsal manada meydana getireceği dönüşüm bakımından önemli ve üzerinde detaylı olarak durulması gereken bir alandır. Çünkü bu toplumsal dönüşüm gerçekleşirken hem olumlu hem de olumsuz değişimler söz konusudur. Bireysel ve toplumsal gelişime katkısı kaçınılmaz olan dijital dönüşüm, olumsuz yönlerinin azaltılması veya ortadan kaldırılması için atılacak adımlarla daha güçlü bir gelecek modeli oluşturabilme yeteneğine sahiptir. Dijital dönüşümün olumsuz ve olumlu etkilerinin ortaya konması mevcut durumda yaşanan ve yaşanacak olumsuzlukların ortadan kaldırılması için zorunlu bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Dijitalleşmenin toplumsal anlamda, işsizlik, ücret, eşitsizlik, sağlık, kaynak verimliliği ve güvenlik gibi konuları nasıl etkilediği konusunda endişe ve tartışmalar devam etmektedir.

Dijital Dönüşümün Toplumda Olası Olumsuz Etkileri

Günlük hayatta artan internet kullanımı ile birlikte bireylerin internet bağımlılığı oluşmaktadır. Bu tür bir bağımlılık diğer bağımlılık türlerine göre daha

güçlü bir şekilde ortaya çıkabilmekte ve bireyler üzerinde etkileri güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Gerçek dünyanın kaybı ve sanal bir dünyaya bağlanarak bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlığını bozmaktadır. Bu bağımlılığın gelişimi; uzun süre oynanan online oyunlar, sosyal medyada güncel konular hakkında yorum yapma, yabancılarla konuşma, amaçsızca saatlerde bir web sayfasında gezinmek vb. şeklinde ortaya çıkar. Bu tarz bir bağımlılık bireylerin sosyal ilişkilerini, kişiliklerini ve hayatlarını etkilemekte ve olumsuz yönde değiştirebilmektedir.

Ekonomik çevrelerde, üretim hatlarında sadece büyük şirketler tarafından kullanılan otomasyon sistemlerinin orta ve küçük ölçekli şirketlerde de kullanımıyla birlikte iş gücüne olan ihtiyaç azalmakta ve işsizlik artmaktadır. Yeni iş alanlarına uyum sağlanması ihtiyacı doğmakta ve önlemler alınmazsa geçiş sürecinde toplumda büyük işsizlik problemlerinin yaşanması olası dijital dönüşüm sonuçlarındandır. Bu süreçte yaşanan olumsuzluklarla toplumda gelir dağılımında uçurumlar oluşabilmektedir.

Teknolojik dönüşümle gelen araç ve gereçlerle birlikte kişisel bilgilerin korunması, özel hayatın gizliliği, siber suçların artması gibi alanlarda bireylerin hayatlarını etkileyecek biçimde dönüşümler yaşanmaktadır. En büyük problemler günlük hayatta sürekli kullanılan telefon, tablet ve bilgisayarların uygulamalar veya farklı yöntemlerle ele geçirilmesi şeklinde yaşanmaktadır. Siber suçluların hedefi haline gelen bireylerin bilgilerinin ele geçirilerek banka hesaplarının boşaltılması veya farklı yöntemlerle dolandırılması, ünlü kişilerin telefonlarının veya sosyal medya hesaplarının hacklenmesi yoluyla özel bilgilerinin ele geçirilmesi, şantaj, tehdit veya özel durumların ifşa edilmesi olaylarıyla sıklıkla karşılaşmaktayız.

Toplum geneline olumsuz yansiyabilecek insan ve hayvanlara karşı şiddet içeren veya genel ahlaka uygun olmayan video, web sayfası vb. içeriklere kolay erişim bireylerin zihinsel sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Son yıllarda Dünya'nın çeşitli bölgelerinde yaşanan ve sosyal medyadan canlı olarak yayınlanan katliamlar bu tarz içeriklerin bir sonucu olarak algılanmalıdır. Global olarak bu içeriklere erişim engellenmeli ve bu tarz yayınların önlenmesi için daha kapsamlı kontrollerle birlikte gerekli caydırıcı kanuni önlemlerin alınması, bu olayların yaşanmasını ve örnek oluşturmasını büyük ölçüde engelleyecektir.

Karar verme yetkisinin yapay zeka ile çalışan robot veya bilgisayarlara verilmesi toplumda ahlaki veya vicdani kararların alınması gereken durumlarda sorunlara sebep olabilmektedir. Bu teknolojilerle kullanılacak bilgisayar, uygulama veya robotlar kuralları uygulayacak fakat ahlaki veya insani durumlarda doğru kararları veremeyecektir. Dijital olarak yönlendirilen şoför, doktor ve hakimlerin tartışıldığı bir süreci yaşamaktayız. Bu süreçte araç kullanan bir bilgisayar programı gerekli trafik kurallarına uyacak fakat çevrede insan hayatını etkileyecek problemler yaşanırken, yolcunun inmesi gereken bir yerde indirmeyecek, yardım ihtiyacı olan bir diğer sürücü veya yaya için durmayacaktır. Yapay zeka ile karar verecek bir hakim mahkemede vicdani karar veremeyecek ve programlandığı gibi keskin kararlar alacaktır. Bu durum suç ve suçlunun durumunun detaylarının ele alınması gereken durumlarda toplum vicdanında yara açacak kararlar verilmesine sebep olabileme potansiyeline sahiptir. Dijitalleşme bu yönüyle öznesiz bir sürecin oluşması anlamında farklı boyutları da beraberinde getirmektedir.

Dünya genelinde dijital dönüşüm sürecinde; bireylerin gelir ve giderleri üzerinde artan kamu kontrolü, sosyal mecralarda konuşma özgürlüğü, düşüncelerin ifade özgürlüğü, dinlenme ve özel hayatın gizliliği gibi alanlarda problemlerin yaşanmasına neden olabilmektedir. Ayrıca kamu alanlarında ve sokaklarda insanların yüz tanıma sistemleri ile takip edilmesi ve izlenmesi, son dönemlerde yaşanan hastalık ve salgınlar sonrasında sağlık, pasaportu, seyahat pasaportu ayrımı gibi durumlar konuşulur hale gelmiştir. Bireylerin sağlık durumlarının ve hastalık geçmişlerinin takip edilmesi ve için çip vb. teknolojilerin kullanılması tartışılmakta ve bazı firmalar tarafından bölgesel uygulamalar geliştirildiği öne sürülmektedir (Khandii,2019,s.22)).

Dönüşümün Toplumda Olası Olumlu Etkileri

Bilgiye ulaşmanın belirli merkeze bağlı olmaktan çıktığı bir süreç olarak dijital dönüşüm bireylerin ve toplumların hayatını etkilemiştir. Temelde kurumsal pratiklere dahil olarak ulaşılabilen bilgi bu pratiklerin büyük ölçüde ortadan kalkmasına imkan vermiştir. Toplumsal kurumları sınırlandırıcı ve belirli bir maliyete dayalı sunduğu bilgi bu çerçevede dönüşüme uğradı. Eğitim-öğretim faaliyetleri sanal süreçlerle gerçekleştirilebilir hale geldi. Bilgi ko-

lay ulaşılabilir bir çerçeve kazandı. Geleneksel olarak belirli bir kurum ve otorite çerçevesinde ulaşılabilir olan bilgi yerini merkezi olmayan süreçlere dayalı olarak ulaşılabilir oldu.

Geleneksel medyanın enformasyon üzerindeki tekeli sosyal meydanın çoğulcu, territoryal, ve aidiyet talep etmeyen anonim özelliği zayıflayarak bilgi ve enformasyonun görece olarak bir özgürleşim zeminine kavuştuğu söylenebilir. Bireylerin atomize olduğu kitle toplumunda bireylerin sanal zeminler üzerinde bazen anonim bazen reel olarak karşılaşmalarına zemin hazırladı. Sanal evren yeni aidiyet ve kimliklenmelere kaynaklık ederek inşa mekanizmalarını zenginleştirdi. Benin (self) varoluşu dijitalleşme düzleminde yeni bir zemine kavuşarak kendini ifade etme ve gerçekleştirim de farklılaştı. Bu çerçevede sosyal medya araçlarının bir tür arınma, itiraf ve katarsis mekanı olarak bireyler için bir platform zemini olarak işlev kazandığını söylemek mümkündür.

Günümüzde yeni toplumsal hareketlerin kendilerini üretme ve bireylerin dünyasında kendilerini meşrulaştırmaları yine sosyal medyanın aracılığıyla kolaylaştı. Geleneksel olarak merkezi bir politik gücün kontrol ettiği iletişim araçlarının hakim olduğu bir toplumsal sistemde politik varoluş son derece sınırlıdır. Hatta bu politik gücün hakimiyeti otokratik bir çerçeve de kazanabilir. Sosyal meydanın yeni araçları bu politik otokrasinin sınırlayıcı gücünü aşan bir zemin olarak yeni toplumsal hareketlere alan açmıştır. Sosyal medyanın yeni araçları bu etkiyi bazen iktidarın politik dönüşümü için işlevsel olarak kullanabilmektedirler. Yakın tarihin en önemli gelişmelerinden birisi olarak görebileceğimiz 'Arap Baharı' sosyal medyanın bu yeni aracı olan twitterin kullanımı ile gündeme gelen bir politik gelişme olarak görüldü. Bireyler bu etkili araç üzerinden sanal olarak örgütlenebilmişlerdi. Bu politik gelişmenin Tunus süreci twitterin etkili bir biçimde kullanıldığı için "twitter darbesi" olarak medyada karşılık bulmuştu (Ayhan,2012).

Dijitalleşmenin beraberinde yeni iş alanları getireceği kaçınılmazdır. Yeni firma, ürün ve üretim teknolojileri ile birlikte istihdam yaratılacaktır. Dijitalleşme şirketler için yeni fırsatlar yaratırken, bununla birlikte kuruluşların mevcut yapısını ve karar alma sürecini de değiştiriyor. Sosyal medya yönetimi ve sosyal medya uzmanları dijitalleşme süreciyle ortaya çıkan yeni iş alanlarına örnek olarak verilebilir. Firmalar kendi içlerinde sosyal ağlarda mevcut hesaplarının organizasyonunu sağlayacak yeni birimler oluşturmaktadır. Dijital yayın, eğlence, e-ticaret platformları, sosyal medya ağları, yapay

zeka, robotik teknolojisi, lojistik, yazılım gibi birçok alan dijitalleşme ile birlikte revaçta olacak sektörler olarak görülmektedir. Özellikle lojistik ve üretim alanlarında 2025 yılına kadar 6 milyona kadar yeni çalışana ihtiyaç duyulacağı öngörülmektedir. Dijital dönüşüm aynı zamanda çevrenin korunması, enerji verimliliği, sürdürülebilirlik alanlarında da fayda sağlama potansiyeline sahiptir (WEF,2020).

Dijital teknolojiler üretim süreçlerini değiştirerek, yeniden yapılandırarak veya yeni yöntemler getirerek üretimin daha verimli bir hale gelmesini sağlamaktadır. Günümüzde seri üretim yapan firmaların üretim süreçlerinin robotik teknolojilerle donatılması sayesinde kısa zamanda daha fazla ürün üretilen bir teknolojiye ulaşılmıştır. Bu durum firmaların daha geniş pazarlara hitap etmesine, ihtiyaç duyulan alanlarda sürekli ve seri üretimin kolaylaşmasını sağlamıştır.

Dijital dönüşümle birlikte, Netflix, Amazon gibi dünya çapında yayınlar üretebilen dijital eğlence markaları ortaya çıkmıştır. Bu platformların ürettikleri birbirinden farklı içerikler toplumun genel eğlence beklentisini karşılamaktadır. Çok fazla seçeneğe sahip bu platformlarda yayınlanan dizi, film, belgesel gibi içerikler hızlı bir biçimde viral hale gelmekte ve gündemde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu tarz dijital platformlarda verilen reklam, video oyunları, film gibi içeriklerin geleneksel medya üzerindeki etkisi belgelenmiştir. Daha az anlaşılan ve üzerinde daha çok araştırma yapılması gereken konular algılarımız, düşünce süreçlerimiz ve kişiler arası ilişkilerimiz üzerindeki etkisidir (Einav,2015).

Dijital dönüşümle birlikte artan sosyal medya, internet kullanımı, e ticaret firmalara fiziki bir işletme olmadan dünyanın birçok bölgesindeki müşterilerine ulaşma imkanı sağlamıştır. Amazon, Ebay ve Alibaba küresel e-ticaretin önde gelen markalarına örnek olarak verilebilir. Bu gibi platformlar sayesinde büyük veya küçük ölçekli bütün üreticiler tüketici kitlelerine rahatlıkla ulaşabilmektedir. Üretici firmalar sosyal ağlar ve gelişen internet teknolojileriyle ürün ve hizmetlerini daha etkili bir şekilde tanıtma imkânı bulabilmektedir. Sosyal medya da ünlü manken, sporcu gibi kendi alanlarında başarılı ve önde gelen kişilerin sosyal hesaplarında ürünlerini tanıtarak hedef kitlelerine daha kolay bir şekilde ulaşabilmektedir. Küçük ölçekli veya bireysel tarzda üretim yapan üreticiler kendi ürünlerini sosyal medya ağları sayesinde tanıtarak potansiyel müşterilerine ulaşabilmektedir.

Dijital dönüşümle birlikte müşteri üretici ilişkileri de daha karmaşık hale gelmektedir. Çoğu zaman müşteriler dünya genelinde satış yapan büyük üretici firmalarla iletişim kurmakta zorlanırken, küçük üreticilere ulaşmak daha kolay bir biçimde sağlanmaktadır. Dijital dönüşüm bu problemlerin de çözümü için şirketlerin online müşteri ilişkileri birimleri bulunmaktadır. Bu birimler yaşanan problemlerin çözümünde ve müşteri memnuniyetinin sağlanmasında destek sağlamaktadır.

Bireylerin ve toplumun sağlık, eğitim ve sosyal alanlarda devlet ile olan ilişkisi değişmiştir. Bahsedilen bu alanlarda hızlı ve kolay bir biçimde online olarak iş takibi yapılabilir bir hale gelmiştir. Bu sayede zaman kaybı ve kağıt israfı önlenmiş dokümanların online olarak saklanması ve ihtiyaç duyulan anda ulaşılması mümkün hale gelmiştir. Belgelerin tekrar tekrar düzenlenmesi için personel ihtiyacı yoktur. İhtiyaç duyulduğunda belgeler web üzerinden doğrudan yazdırılabilir bir hale gelmiştir (Khan,Khan,Aftab,2015).

Sonuç

Dijital dönüşüm günümüz toplumunun şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu dönüşüm gerçekleşirken süreç ve süreci yürüten yöneticilere bir takım görevler düşmektedir. Dijitalleşme toplumsal eşitliği sağlamalıdır. Yaşanan bilgi toplumu ve medya çağında bireylerin özgür bir biçimde bilgiye ulaşması için gerekli alt yapı sağlanmalıdır.

Dijitalleşme toplumsal olarak sağlık, eğitim, ekonomi, yeni iş alanları, sürdürülebilirlik, vb alanlarda fayda sağlamalıdır. Devletler tarafından; kişisel verilerin korunması, bilgi güvenliği, siber suçların önlenmesi, bireylerin düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri sosyal alanların sağlanması ve kişisel hakların korunması sağlanmalıdır.

Tarihsel bir dönüşümü yaşadığımız söylenebilir. Bu tarihsel dönüşümün taşıyıcı olarak dijitalleşme olarak tanımladığımız teknoloji ile bağlantılı bir süreçtir. Dijitalleşme internetin ya da networklerin, ağların bütün bir yaşama her düzeyde nüfuz etmesi olarak görülebilir. Sanayi devriminin endüstri mantığı ve teknoloji kullanım mantığı da bir anlamda geride kaldı. Sanayi devrimi aletlerin insan merkezli olarak kullanımı ve örgütlenimini öne çıkaran bir çerçeve sunuyordu. Dijital zemin insan ötesi ya da posthuman olarak tanımlanabilecek bir evrenin ve toplumsallığın zemini olarak görülebilir. Ku-

rumların toplumsal süreklilik üzerindeki gücü de yerini dijital yapay zekâların evrenine bir anlamda bırakacağı söylenebilir. 'Marx yaşasaydı "kapital" yerine "enformasyon" yazardı' değerlendirmeleri tam da bu "dijital" kavramı ve onun vadettiklerini anlamamıza imkân veren bir ifade olarak görülebilir. Dijital akış sayıların akışı ve evrenidir. Bu evren fazlasıyla bildiğimiz anlamda dünyanın ötesine işaret eden bir evrendir. Geleceğin posthuman bir evren olarak yapay zekâların ve robotların dünyası olarak görülmesi abartılı bir değerlendirme olmasa gerekir. Uygarlık tarihinin temel anlatısı insan doğa mücadelesi olarak değerlendirilmiştir. İnsan doğa mücadelesi insanın doğayı kontrol altına alması ve doğa üzerinde egemenlik kurması olarak bir anlamda neticelenmiştir. Dijitalleşme bu çerçevede yeni bir aşamaya geçildiğinin bir ifadesi olarak görülebilir. Bu aşama posthuman ya da insanın da aşıldığı robotik çağ olarak kendisini göstermektedir. Robotlar ve network bilişim ağları bu aşamanın messiyanic biçimidir. Böylece teknolojinin hayatı kolaylaştırdığına ilişkin söylem dijital aşamayla insanı aşan bir geleceğin inşasına yol açtığı değerlendirilmesi yapılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Social Transformation In The Context Of
Digitalization**

*

Mehmet Özcan – Bekir Keskin
Ankara Hacı Bayram-ı Veli University

The relationship between technology and social history is one of the main themes of social change. When looking at the basic narratives that determine the social change processes, technology is considered as a fundamental phenomenon. In this context, when viewed historically, technological innovations alone have led to changes in the flow of history. The concept of 'industrial society' of recent history was used to indicate a new society and a changing world of life that emerged as a result of the interaction between technology and production relations. The emergence and institutionalization of industrial society as a social formation can be seen as the projection of technological transformation. Although it is not possible to consider historical and social events methodologically depending on a single variable, it can be said that technology comes to the fore as a dominant variable (Aron, 1974, p. 78). It can be said that technology has come to the fore as a fundamental element in the historical world change.

Industrial society meant not only a transformation in production technologies but also a change in social relations and in general the relations that people establish with themselves and the world. Many historical and social models, from cultural structures to political systems, have changed. A narrative from secularism to nation-states emerged as the expression of this process.

The basic narrative to which modern society belongs found a response within the framework of industrial society. Some approaches indicate this narrative has passed a new stage today. Industrial society corresponded politically to the conceptualizations of the nation-state and economically the national market. At the cultural level, it has gained a social meaning as an individual and a citizen (Bell, 1974, p.126).

While digitalization refers to the technological transformation in general, this technological transformation points to the activation and use of mechanisms for devices encoded as internet and web versions. The Internet can be seen as the new plane of reality.

Historical ontology gave way to a new ontological plane outside of spacetime. This new plane of reality corresponded as a virtual entity space. Our knowledge of the virtual plane revealed a new plane of reality, different from the world of social action. Human relations, human-object relations were re-arranged. It is as if a new plane of existence emerged. This plane of existence made it necessary to understand everything again.

Today, digital transformation plays an increasingly important role in society every day. As the ability to connect and interact quickly and effectively has become an imperative requirement, digital skills should be seen in a more important position than ever for companies and individuals who make up the society (EESC, 2017).

Internet addiction of individuals occurs with the increasing internet use in daily life. This type of addiction can emerge more strongly than other addiction types and their effects on individuals are felt strongly. The loss of the real world and connecting to a virtual world impairs the physical and mental health of individuals. The development of this addiction; online games played for a long time, commenting on current issues on social media, talking to strangers, browsing a web page aimlessly, etc. occurs in the form. This type of addiction affects and negatively affects the social relationships, personalities, and lives of individuals.

Digital transformation has affected the lives of individuals and societies as a process in which access to information is no longer dependent on a specific center. Basically, the information that can be accessed through institutional practices has enabled these practices to be largely eliminated. The information that restricts social institutions and provides for a certain cost has been transformed within this framework. Educational activities can be carried out with virtual processes. The information has gained an easily accessible framework. The information traditionally available within the framework of a particular institution and authority became available based on decentralized processes. With the digital transformation, digital entertainment brands such as Netflix and Amazon that can produce broadcasts worldwide have emerged.

The different contents produced by these platforms meet the general entertainment expectation of society. Content such as TV series, movies, and documentaries broadcast on these platforms with many options quickly become viral and occupy an important place in the agenda. The effects of content such as advertisements, video games, and films on traditional media have been documented. Less understood and more researched issues are the effects on our perceptions, thought processes, and interpersonal relationships (Einav, 2015).

Digital transformation has a huge impact on shaping today's society. While this transformation is taking place, it is very important for the managers who carry out and run the process.

Kaynakça / References

- Althusser, L.(2015). *Devlet ve devletin ideolojik aygıtları*, (Çev.A. Tümertekin), İstanbul:İthaki.
- Aron, R.(1974). *Sanayi toplumu*. (Çev. A. O. Güner) , İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ayhan,V. (2012). *Tunus isyanı: arapların devrim ateşini yakması*. Ortadoğu Etüdleri, (ORSAM) 3, No. 2, 59-93
- Bell, D. (1974). *The Coming of post-industrial society*. A Venture in Social Forecasting. London: Heinemann
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür*. Çev. E. Kılınc . Ağ toplumunun yükselişi. içinde (1. Cilt) (2.basım). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Einav, G.(Ed.)(2015). *The New world of transitioned media digital realignment and industry transformation*. Newyork: Springer.
- Katz,R.L. (2017). *Social and economic impact Of digital transformation on the economy*. International Telecommunication Union (ITU) Report .
- Khan,S., Khan,S. ve Aftab, M. (2015). Digitization and its impact on economy. *International Journal of Digital Library Services*, 5(2).
- Khandii, O.(2019). *Social threats in the digitalization of economy and society*. SHS Web of Conferences 67, 06023.
- Lupton, D. (2014). *Digital sociology*. Oxon. UK: Routledge.
- WEF.(2020).*Understanding the impact of digitalization on society*, 06.06.2020 tarihinde <https://reports.weforum.org/digital-transformation/understanding-the-impact-of-digitalizationon-society/> adresinden erişilmiştir.

EESC [European Economic and Social Committee]. (12 May 2017). *New technologies and digitalization: opportunities and challenges for social economy & social enterprises (Workshop-Report)*. Bruxelles.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özcan, M. ve Keskin, B. (2020). Dijitalizasyon bağlamında sosyal dönüşüm. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2214-2229. DOI: 10.26466/opus.775748

Yumuşak Dengeleme Kavramının Sınırlılıkları Üzerine Yeniden Düşünmek: Venezuela Dış Politikası Örneği

DOI: 10.26466/opus.786851

*

Esra Akgemci *

* Dr. Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi

E-Posta: eakgemci@gmail.com

ORCID: [0000-0003-4119-2443](https://orcid.org/0000-0003-4119-2443)

Öz

1990'lerden itibaren dış politika analizlerinde sıkça başvurulan yumuşak dengeleme kavramı üzerine tartışmalar, son yıllarda özellikle Çin ve Rusya gibi güçlerin yükselişi ile beraber yeniden alevlenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yeni güç merkezlerinin yükselişi, ABD'nin küresel sistemdeki hegemonik üstünlüğü tartışmaya açmış ve yükselen güçlerin ABD'ye yönelik dış politikalarını yumuşak dengeleme kavramı ekseninde tartışan önemli bir literatür oluşmuştur. Bu makalenin amacı, Venezuela ve yumuşak dengeleme üzerine gelişen literatürün eleştirel bir analizini yaparak, yumuşak dengeleme kavramının sınırlılıkları üzerine yeniden düşünülmesini sağlamaktır. Makalede öncelikle Venezuela'da Chávez döneminde Bolivarcı devrim süreciyle ülkenin dış politikasında gerçekleşen radikal değişim, Latin Amerika İçin Bolivarcı İttifak (ALBA) temelinde ele alınmış, ardından bu süreçte Venezuela'nın ABD'ye yönelik dış politikasını yumuşak dengeleme kavramı ekseninde ele alan tartışmalara yer verilmiştir. Makalenin temel argümanı, yumuşak dengeleme kavramının Venezuela'daki toplumsal dönüşüm sürecinin dış politikayı nasıl etkilediğini ve ABD ile ilişkileri nasıl radikal bir biçimde dönüştürdüğünü açıklayamayacağı, Venezuela dış politikasının ancak karşı-hegemonya temelinde anlaşılabilirliği yönündedir. Bu doğrultuda, makalede, Maduro döneminde Trump'ın Ulusal Meclis Başkanı Juan Guaidó'yu Venezuela Devlet Başkanı olarak tanımasıyla gelişen güncel siyasi kriz, yumuşak dengeleme kavramının sınırlılıklarını yeniden düşünmek açısından önemli bir örnek olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Dengeleme, Venezuela dış politikası, Chávez, ALBA, Karşı-hegemonya

Rethinking on the Limitations of Soft Balancing Concept: The Case of Venezuelan Foreign Policy

*

Abstract

Since the 1990s, discussions on the concept of soft balancing, which has frequently been referenced in foreign policy analysis, have flared again in recent years, especially with the rise of powers such as China and Russia. In the post-Cold War era, the rise of new power centres brought into question of the hegemonic superiority of the U.S. in the global system, and an important literature has emerged that discusses the external policies of rising powers towards the U.S. on the axis of soft balancing. The purpose of this article is to provide rethinking of the limitations of soft balancing concept by carrying out a critical analysis on the literature on Venezuela and soft balancing. The article has focused primarily on the radical change in Venezuelan foreign policy through the Bolivarian revolution process during the Chávez era by addressing the role of the Bolivarian Alliance for the Peoples of Our America (ALBA). And then the article has examined the discussions that focus on the concept of soft balancing of Venezuela's foreign policy towards the U.S. The main argument of the article is that the concept of soft balancing cannot explain how the social transformation process in Venezuela affects foreign policy and radically transforms relations with the U.S., and that foreign policy of Venezuela can only be understood on the basis of counter-hegemony. Accordingly, the political crisis that developed after Trump's recognition of Juan Guaidó as the legitimate president of Venezuela, has been examined in the article as an important example of rethinking the limitations of the concept of soft balancing.

Keywords: Soft Balancing, Venezuelan foreign policy, Chávez, ALBA, Counter-hegemony

Giriş

Uluslararası İlişkiler (UI) disiplininde neoliberalizm kuramının kurucularından olan Joseph Nye tarafından 1990'larda geliştirilen "yumuşak güç" (*soft power*) kavramı, Soğuk Savaş sonrası dönemde sıkça kullanılsa da 11 Eylül sonrası süreçte ABD'nin Irak ve Afganistan işgallerinin ardından gözden düşmüş ve yerini "sert güç" (*hard power*) kavramı üzerine gelişen tartışmalara bırakmıştır. Günümüzde ise, Çin ve Rusya başta olmak üzere "yükselen güçler" olarak anılan devletlerin çok kutuplu dünya savunusu temelinde geliştirdikleri dış politika stratejileri, yumuşak güç kavramının özellikle ekonomi politik temelde yeniden önem kazanmasını sağlamıştır. Nye (1990), devletlerin amaçlarına ulaşmak için askerî yöntemler dışında kullandıkları siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel değerleri yumuşak güç araçları olarak tanımlamaktadır. Ancak yumuşak ve sert güç araçlarını birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Örneğin, güçlü bir ekonomi, hem yumuşak hem de sert güç aracı olarak kullanılabilir. Önemli olan, söz konusu güç kaynağının hangi bağlamda ve nasıl kullanıldığıdır (Yapıcı, 2015, s.9). Nye'a göre (1990, s. 167), bir devletin yumuşak gücünden söz edebilmek için, o devletin zor kullanmak yerine diğerlerinin gönüllü olarak izleyeceği cazip bir seçenek oluşturması gerekmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin "yeni dünya düzeni"nin temelleri olarak işaret ettiği liberal değerler (insan hakları ve serbest piyasa ekonomisini korumak) ve popüler kültür, ABD hegemonyasını pekiştiren en önemli yumuşak güç araçları olarak görülmektedir.

Yumuşak dengeleme ise, devletlerin kültür, finans, diplomasi ve uluslararası kuruluşlar gibi yumuşak güç araçlarını kullanarak uluslararası sistemdeki hegemon gücü gerek doğrudan gerekse de dolaylı olarak dengelemeye çalışma politikasıdır (Pape, 2005; He ve Feng, 2008). Örneğin, Çin ve Rusya'nın sahip olduğu ekonomik gelişme potansiyeli ve sermaye birikimi hızı, bu iki ülkenin yumuşak gücünü oluşturur. Çin ve Rusya'nın sahip oldukları bu yumuşak gücü, Şangay İşbirliği Örgütü aracılığıyla ABD merkezli tek kutuplu sisteme karşı mücadele etmek için kullanmaları ise yumuşak dengeleme politikasının bir örneği olarak ele alınabilir (Ünaldılar Kocamaz, 2019, s.140). Yumuşak dengeleme, hem ABD-Avrupa ilişkilerinde olduğu gibi Batı içindeki ABD'yi dengeleme politikalarında (Oswald, 2006) hem de IBSA (Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika) ve ASEAN (Güneydoğu Asya

Ülkeleri Birliği) örneklerindeki gibi Güney-Güney işbirliği sürecinde ABD'ye karşı geliştirilen dengeleme politikalarında (Flemes, 2009; He, 2008) başvuru- lan bir strateji olarak öne çıkmaktadır. Bu kavramı kullanan analistler, yumu- şak dengelemeyi sadece stratejik ittifaklar kurmaktan ya da belirli konularda diplomatik ve kurumsal girişimlerde bulunmaktan ibaret bir strateji olarak değil, uluslararası sistemde gücün ABD'de yoğunlaşmasından kaynaklanan temel sorunun bir yansıması olarak ele alırlar (Brooks ve Wohlforth, 2005, s.73). Buna göre, Fransa, Almanya ve Rusya'nın ABD'nin Irak işgaline karşı muhalefet oluşturmalarındaki amaç, Saddam Hüseyin'i desteklemek değil ABD'nin gücünü sınırlamaktır.

Yumuşak dengeleme tartışmaları, 2000'li yıllardan itibaren ABD'ye rakip olarak gösterilen yükselen güçlerin yanı sıra, ABD'ye doğrudan meydan okuyan İran ve Venezuela gibi karşı-hegemonik güçlerin izlediği dış politi- kalarla ilgili olarak da gündeme gelmiştir. Ne var ki karşı-hegemonik bir güç açısından esas mesele, hegemon gücün dengelenmesinden ziyade ona doğ- rudan meydan okunmasıdır. Gramscici anlamda karşı-hegemonya mücade- lesi, yapı ve üstyapıyı diyalektik bir bütünlük içerisinde birleştiren "tarihsel blok" kavramı ile ilişkilendirilir ve bu mücadelenin yeni bir tarihsel bloğun şekillenmesine katkıda bulunması gerekir (Bieler ve Morton, 2004, s. 102). Bu makalede savunulan argüman, Chávez iktidarında Venezuela dış politikası- nın yeni bir tarihsel blok oluşumu sürecinde, karşı-hegemonik bir temelde şekillendiği ve bu yüzden yumuşak dengeleme üzerine gelişen literatürün Venezuela dış politikasındaki bu radikal dönüşümü açıklamada yetersiz kal- dığı yönündedir. Bu doğrultuda öncelikle, Venezuela'daki Bolivarçı Devrim süreci ve bu sürecin dış politikaya etkileri incelenecek, ardından Venezu- ela'nın ABD'ye yönelik dış politikası üzerine yoğunlaşan yumuşak denge- leme tartışmaları ele alınacaktır. Makalenin son bölümünde ise ABD Devlet Başkanı Trump'ın 15 Ocak 2019'da, Ulusal Meclis Başkanı Juan Guaidó'yu Venezuela Devlet Başkanı olarak tanınmasıyla gelişen güncel siyasi kriz, yu- muşak dengeleme kavramının sınırlılıklarını yeniden düşünmek açısından önemli bir örnek olarak incelenecektir.

Bolivarçı Devrim Süreci ve Venezuela Dış Politikasının Radikal Değişimi

Ordu içerisinde örgütlediği Bolivarçı Devrimci Hareket-200 (MBR-200) ile as- kerî-sivil bir devrimci hareket yaratmaya çalışan Albay Hugo Chávez'in

1998’de yüzde 56 oy oranıyla seçilerek iktidara gelişi, sadece Venezuela değil Latin Amerika açısından da yepyeni bir milat olmuştur. Chávez’den önce Venezuela’da Punto Fijo adı verilen iki partili bir sistem vardı. Bu sistem, 31 Ekim 1958’de AD (*Acción Democrática* /Demokratik Hareket Partisi) lideri Rómulo Betancourt, COPEI (*Partido Social Cristiano de Venezuela*/Venezuela Sosyal Hıristiyan Partisi) lideri Rafael Caldera ve URD (*La Unión Republicana Democrática*/Demokratik Cumhuriyet Birliği) lideri Jóvito Villalba’nın imzaladığı Punto Fijo Paktı’na dayanıyordu. Pakta göre, seçimleri kazanan parti, anlaşmayı imzalayan diğer parti temsilcilerini de içinde barındıran geniş bir koalisyon hükümeti oluşturacak, böylelikle Pérez Jiménez dönemlerinde (1948-52, 1953-58) olduğu gibi askerî darbelerle demokratik düzenin askıya alınmasının önüne geçilecekti (Ellner, 2000, s. 30). Bu pakt, her ne kadar “Venezuela istisnası” (*Venezuelan exceptionalism*) olarak anılan “istisnai” bir demokrasi deneyiminin başlangıcı olarak gösterildiyse de, birçok politik aktörü (pakta imzalayan merkez sol partisi URD dâhil) karar alma süreçlerinden dışlayan, iki sağcı partinin, AD ve COPEI’nin iktidarını perçinleyen baskıcı ve otoriter bir rejimin temeli oldu (Ellner ve Salas, 2006). 1960’lardan itibaren Latin Amerika ülkeleri art arda yaşanan askerî darbelere sahne olurken, Venezuela’daki Punto Fijo düzeni, bölge ülkelerine “örnek demokrasi” modeli olarak gösteriliyordu. Ancak bu süreçte, ideolojik farklılaşmayı ve sınıf çatışmasını en aza indirmeye çalışan siyasi partiler, aşırı merkeziyetçi, elitist ve dışlayıcı bir siyasi yapı oluşmasına sebep oldular (Ellner, 2000, s.30).

Venezuela toplumunda Punto Fijo düzenine (*Puntofijismo*) duyulan hoşnutsuzluk, Latin Amerika genelinde art arda patlak veren borç krizlerinin yaşandığı 1980’lerde petrol fiyatlarının hızla düşmeye başlaması ve “petrol devleti” kaynaklarıyla temin edilen kamu finansmanının kontrolden çıkmasıyla giderek arttı. 27 Şubat 1989 günü Caracas’ta toplu ulaşım araçlarına yüzde 30’dan yüzde 100’e kadar yapılan zamları protesto eden bir grubun gösterisi, kendiliğinden büyük bir halk ayaklanmasına dönüştü. *El Caracazo* olarak anılan ayaklanma, Chávez’i iktidara getiren süreci tetiklemele kalmadı, Latin Amerika genelinde sol hükümetlerin seçim zaferleriyle etkisini gösteren yeni bir mücadele döneminin başlangıcı oldu. “Post-neoliberal” olarak da anılan neoliberalizme direniş sürecinde neoliberalizmin dışladığı kesimler, karar verme mekanizmalarına katılmak ve kendilerine özerk bir siyasal alan açmak için verdikleri mücadele ile bölge genelinde sol siyasetin yükselmesini sağladılar (Macdonald ve Ruckert, 2009).

Venezuela'yı Latin Amerika ülkelerinin geri kalanından ayırtıran en önemli faktör olan petrolün siyasetteki rolünü tam da bu noktada tartışmak gerekir. Bugün, 303,8 milyar varil (OPEC, 2020) ile dünyanın kanıtlanmış en büyük petrol rezervine sahip olan Venezuela, ilk ticari petrol kuyusunun açıldığı 1914'ten itibaren hızla büyük bir "petrol ekonomisi"ne dönüştü. Bu süreçte yabancı petrol şirketleri ülkenin dört bir yanına yayıldı ve petrol sanayi kısa zamanda sadece ekonomik değil, toplumsal ve siyasal dinamikleri de belirleyen en temel unsur oldu. Punto Fijo sisteminin ve bu sistemde kurulan güçlü merkezî otoritenin temelinde yatan faktörlerden biri de petrol gelirlerinin kontrolünü sağlamaktı. Petrol fiyatlarının rekor düzeye ulaştığı 1970'ler boyunca, Punto Fijo hükümetleri artan petrol gelirlerinden faydalanarak önemli bir siyasi ve ekonomik güç kazanmış, 1976'da devlete ait petrol şirketi PdVSA (*Petróleos de Venezuela*) kurulmuştu. Ancak 1980'lerde hükümet, kamulaştırdığı halde petrol sanayini kontrol edememeye başlamış, bu da Punto Fijo sisteminin sonunu getiren unsurlardan biri olmuştu.

Bununla birlikte, petrol, ülkenin dış politikasını belirleyen faktörlerin de başında geliyordu. Venezuela'da yeni gelişen petrol sanayisini tekeline almak isteyen ABD, 20. yüzyılın başlarında Lago Petroleum ve Gulf Oil şirketleriyle ülkenin pazarına hızlı bir giriş yaptı. Venezuela bundan sonraki süreçte ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiki haline geldi. Punto Fijo dönemindeki yönetici elitler açısından, ABD ile yakın ilişkiler kurmak, büyük bir petrol ekonomisi olmanın doğal bir sonucu olarak görülüyordu. Dolayısıyla 40 yıllık Punto Fijo döneminde (1958-1998) Venezuela, ABD açısından sadece kârlı bir petrol kaynağı değil, aynı zamanda bölgenin geri kalanına örnek göstereceği politik ve ekonomik bir model haline geldi (Salas, 2009, s. 205-206).

1998 Seçimlerini, Punto Fijo sistemine son vermek ve radikal bir toplumsal dönüşüm süreci başlatmak vaadiyle kazanan Chávez, 1999'da görevine başladı ve ilk iş olarak, katılımcı bir süreçle yeni bir anayasa yaptı. Mahallî konseyler, şehir meclisleri ve sivil toplum katılımı ile geniş bir toplumsal ölçüğe yayılan anayasa yapım süreci, Punto Fijo dönemindeki dışlayıcı, elitist, parti içi ve partiler arası anlaşmalara dayanan demokrasi anlayışının (*pacted democ-*

racy) aksine, Venezuela’da katılımcı demokrasinin (*participatory democracy*) temelini oluşturdu¹ (Wilpert, 2012, s.196). Laclau’ya göre (2006), Chávez’in ve Bolivarçı projesinin ortaya çıkış süreci, popülist bir kopuşun (*ruptura populista*) sonucuydu. Bu kopuş, sosyal taleplere cevap verecek kurumsal yapıların çökmesi ve karşılanmayan taleplerin yeni bir siyasi aktörün ortaya çıkmasına yol açması anlamına geliyordu. Chávez’in popülist hareketi de bu şekilde Punto Fijo düzeninin kalıntılarının üzerinde yükseldi.

Simón Bolívar’ın mirasına yaslanarak ülkenin adını Bolivarçı² Venezuela Cumhuriyeti olarak değiştiren yeni anayasa, neoliberalizmin yarattığı eşitsizlikleri gidermek için sosyal programların uygulanması ve bu süreçte yerel konseyler aracılığıyla neoliberalizmin dışladığı kesimlerin karar alma süreçlerine katılması için önemli bir yasal temel sağladı. Bu süreçte uygulanan “misyon” adı verilen sosyal programlar sayesinde, 2003-2010 yılları arasında 1,5 milyon kişi okuma yazma öğrendi, 1 milyondan fazla kişi toprak reformundan yararlandı, gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren Gini katsayısı 0,485’ten 0,39’a, yoksulluk oranı ise yüzde 50,5’ten yüzde 23,8’e düştü (Wilpert, 2012, s. 203). Misyonların genişletilmesi, yüksek petrol gelirleri sayesinde mümkün olmuştu. Chávez’in ilk dönemindeki önemli başarılarından biri, OPEC’in petrol fiyatları üzerinde denetim sağlaması yönünde girişimlerde bulunması ve bu girişimler sonucunda petrol fiyatlarının yükselmeye başlamasıydı.

Chávez’in 11 Nisan 2002’de ABD destekli darbe girişimiyle devrilmeye çalışılması, “Bolivarçı Devrim” olarak anılan toplumsal dönüşüm sürecinin gidişatı açısından dönüm noktası oldu. Darbe girişimi, sadece iki gün içerisinde başarısızlıkla sonuçlandıysa da Chávez’in iktidarına yönelik tehditler, Aralık 2002’de PdVSA’yı durma noktasına getiren lokavt ve Ağustos 2004’te devlet başkanının göreve devam edip etmeyeceğinin oylandığı referandum ile devam etti. Bu süreçte başat rol oynayan Pedro Carmona gibi darbeci muhalefet liderleri, darbe girişiminin öncesinden itibaren Washington’la temas halindeydi (Golinger, 2006, s. 61). Ayrıca, ABD’nin “demokrasi teşviki” için

¹ *Temsili demokrasinin eksiklerini ve yetersizliklerini, demokratik yapıyı katılımcı mekanizmalarla güçlendirmeye dayanan katılımcı demokrasi anlayışı, Venezuela’da “radikal demokrasi”, “devrimci demokrasi” veya “Bolivarçı demokrasi” olarak da anılmaktadır.*

² *Chávez’in geliştirdiği Bolivarçı anlayış, Latin Amerika’nın bağımsızlık sürecinin en önemli kahramanlarından Simón Bolívar’ın mirasına dayanır. Buna göre, 19. yüzyılda İspanyol sömürgecilere karşı durabilmek için güçlü bir Latin Amerika birliği kurmayı hedefleyen Bolívar’ın mücadelesi, 21. yüzyılda ABD emperyalizmine karşı mücadelede yol gösterecektir.*

Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) aracılığıyla Venezuelalı muhalif gruplara, ABD Büyükelçiliği'nde kurulan "Geçiş İnişyatifleri Ofisi" (OTI) üzerinden aktardığı fonlar, darbe girişimi ve sonrasında Chávez iktidarına karşı gelişen sürece katkıda bulundu (Golinger, 2006, s.88). Chávez için, bu süreci atlattıktan sonra iktidarda kalmanın tek yolu, Bolivarıcı Devrim sürecini radikalleştirme idi. Bolivarıcılık, bundan sonraki süreçte Chávez'in "21. yüzyıl sosyalizmi" adını verdiği sosyalist ideolojinin temeli olarak şekillendi. Bolivarıcı Devrim sürecinin sosyalist bir temelde karşı-hegemonya modeli olarak inşa edildiği bu süreç, ülkenin geleneksel dış politikasını da radikal bir biçimde dönüştürdü. Bu dönüşümün en açık göstergesi, ABD'nin tüm kıtayı kapsayan bir serbest ticaret bölgesi oluşturma girişimi olan Amerikalılar Serbest Ticaret Bölgesi'ne (*Free Trade Area of the Americas/FTAA*) karşı Chávez'in Latin Amerika için Bolivarıcı İttifak (*Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América/ALBA*) ile karşı-hegemonik bir bölgeselleşme projesi geliştirmesiydi.

1 Ocak 1994'te ABD, Meksika ve Kanada arasında imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (*North American Free Trade Agreement/NAFTA*) Küba hariç tüm Amerikan ülkelerini kapsayacak şekilde genişletilmesine dayanan FTAA, ilk olarak 9-11 Aralık 1994'te Miami'de toplanan Birinci Amerikalılar Zirvesi'nde gündeme geldi.³ Miami Zirvesi olarak da anılan zirvede, Küba hariç tüm Amerikan ülkeleri arasındaki gümrük dışı engellerin 2005'e kadar kaldırılmasını öngören bir eylem planı oluşturuldu. Ortak çıkar ve işbirliği vurgusuna dayanan zirve, Soğuk Savaş dönemi boyunca Latin Amerika ülkeleriyle ABD arasında süregiden gerilim ve çatışmanın yerini karşılıklı ilişkilerin güçleneceği beklentisinin alacağı yönünde güçlü bir mesaj da veriyordu (Wiarda, 1995, s.52). Ancak ABD ile ticaretin serbestleşmesinin Latin Amerika ülkelerine ne getirip ne götüreceği meselesi, FTAA'nın dayandığı "ortak çıkar" vurgusunu tartışmalı bir sorun haline getiriyordu. ABD ekonomisi ile Latin Amerika ülkelerinin ekonomileri arasındaki yapısal asimetriden dolayı, kıtanın tamamını kapsayacak bir serbest ticaret anlaşmasının öncelikli olarak ABD'nin ekonomik çıkarlarını gözeticeği,

³ Zirveyle ilgili detaylı bilgi için bkz. [http://www.summit-americas.org/Miami%20Summit/FTAA-English\(rev\).htm](http://www.summit-americas.org/Miami%20Summit/FTAA-English(rev).htm)

ulusaşırı sermayenin bölgenin gelişen ekonomilerine yayılmasını hızlandıracığı ve böylelikle ABD'nin bölgedeki ekonomik hegemonyasını güçlendireceği ortadaydı (Bancerz, 2010, s.1).

ABD Başkanı Bill Clinton, Miami Zirvesi'nde pan-Amerikancılık vurgusu yaparak Simón Bolívar'ın hayalinin FTTA ile gerçekleşeceğini söylemişti (Kefer, 2005). Buna karşın Chávez, 2004'te "Bolívar'ın hayali esas şimdi gerçek oluyor" diyerek FTAA'ya alternatif olarak ALBA'yı hayata geçirdi. Esasında ALBA, ilk kez 2001'de yılında Karayip Devletleri Kurumu'nun üçüncü zirvesinde "Latin Amerika için Bolivarıcı Alternatif" adıyla gündeme geldi. Karşılıklı ilişki, tamamlayıcılık, dayanışma, yardımlaşma ve işbirliğine dayalı bir entegrasyon projesi olan ALBA, Chávez'in darbe girişimiyle karşı karşıya kaldığı 2002'den sonra, doğrudan FTAA'yı karşısına alan bir mekanizma olarak karşı-hegemonik bir temelde şekillendi (Sanahuja, 2009, s. 24-26). Ticaretin liberalleşmesine dayalı FTAA'nın aksine ALBA, bölge ülkeleri arasındaki eşitsizlikleri gidermeyi önceleyen, ekonomik bir bütünleşme modeliyle sınırlı olmayıp, siyasal, sosyal, kültürel, çevresel ve iletişimsel alanlarda da bir Güney-Güney işbirliği öngören alternatif bir entegrasyon projesiydi. ALBA'nın 14 Aralık 2004'te Venezuela ile Küba arasında imzalanan anlaşmayla hayata geçmesinden çok kısa bir süre sonra, 4-5 Kasım 2005'te Arjantin'de düzenlenen Dördüncü Amerikalılar Zirvesi'nde, Chávez'in etkin diplomatik girişimlerinin sonucunda FTAA projesi Latin Amerika ülkeleri tarafından reddedildi.

ALBA'ya Küba ve Venezuela'nın ardından 2006'da Bolivya, 2007'de Nikaragua, 2008'de Dominika ve Honduras ve 2009'da Ekvador ve iki küçük Karayip ülkesi Saint Vincent ve Grenadinler ile Antigua ve Barbuda katıldı.⁴ FTAA'nın dışladığı Küba, ALBA'nın kurucu anlaşmasını imzalayarak ilk defa kapsamlı bir bölgesel entegrasyon projesine dâhil oluyor ve böylelikle ülke üzerindeki ekonomik ambargonun yükünün hafiflemesi mümkün oluyordu. Dolayısıyla ALBA ile birlikte hayata geçirilen işbirliği projeleriyle Küba'nın ekonomik büyümesinin desteklenmesi, ABD'nin Latin Amerika'ya yönelik politikalarında öne çıkan müdahalecilik anlayışına başlı başına bir meydan okumaydı. ALBA'nın dayandığı tamamlayıcılık ve dayanışma ilke-

⁴ Honduras, Haziran 2009'da Manuel Zelaya'yı deviren ABD destekli darbenin ardından Ocak 2010'da ALBA'dan ayrıldı.

leri gereği üye ülkeler arasında başlatılan işbirliği projelerinin en önemlilerinden biri, Aralık 2003'te başlatılan *Misión Barrio Adentro* programıydı. 30 bin Kübalı sağlık personelinin Venezuela'da toplumun yoksul kesimlerine hizmet vermesine dayanan bu program, aynı zamanda neoliberal sağlık politikalarına karşı alternatif bir sağlık modeli sunuyordu (Muntaner vd., 2006, s.807). ALBA kapsamında iki ülke arasında kurulan enerji ortaklığı gereğince, Venezuela sağlık hizmetleri karşılığında Küba'ya günde 98 bin varil petrol gönderiyordu (Kirk, 2011, s.224). Venezuela petrol şirketi PdVSA, Haziran 2005'te Küba da dâhil olmak üzere on dört Karayip ülkesinin petrol karşılığında muz, pirinç ve şekerle ödeme yapabilmesine olanak sağlayan Petrocaribe anlaşmasını imzaladı.

ALBA'nın temelindeki sosyal refah ve eşitlik hedefi, FTAA'nın dayattığı neoliberal politikaları yerine, ülkeler arasında ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin değiş tokuş edilmesini, ortak bir sorumlulukla ekonomik farkları dengeleyen, sosyal dayanışma ve kalkınmayı ön planda tutuyordu (Akgemci, 2011, s.93). Stephen Gill'e göre (2008, s.257), Chávez'in ALBA ile ortaya koyduğu alternatif bölgeselleşme planı, neoliberalizmin bağımlılık yaratan, katı ilkelere işleyen ve derin bir güvensizlik ortamı oluşturan yapısına meydan okuyan karşı-hegemonik bir güç yaratmıştı. Buna göre, Chávez, "Bolivarcı Devrim"le ABD'nin neoliberal dünya düzeniyle ilgili stratejilerinden biri olan küresel ve yerel ölçekte yeni bir anayasal düzen ve örgütlenme biçimi (*new constitutionalism*) yaratma girişimine açıkça karşı koyuyordu (Gill, 2008, s.264).

Chávez'in karşı-hegemonik projesinin en önemli maddi kaynağı petroldü. Bölgede yeni müttefikler kazanmak için dış politikada petrolü etkin bir şekilde kullanan Chávez, Arjantin ve Brezilya gibi bölgenin önde gelen ekonomileriyle enerji anlaşmaları imzaladı (Akgemci, 2011, s. 81). Aralık 2004'te Arjantin'in devlete ait petrol şirketi IEASA ile imzalanan Petrosur anlaşmasına Brezilya'nın Petrobras ve Uruguay'ın ANCAP adlı petrol şirketleri de sonradan dâhil oldular. ALBA kapsamında hayata geçirilen Petrocaribe ve Petrosur gibi girişimler, petrol ve enerjinin bölgesel entegrasyon açısından önemini ortaya koyuyordu. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'yla ilk adımı atılan Avrupa Birliği bütünleşmesi örneğinde olduğu gibi, ALBA'da da bölgesel entegrasyonun temelini enerji entegrasyonu yerleştirilmişti (Wilpert, 2007, s.100). Chávez'in hedefi böylelikle Venezuela'nın petrol ihracatında ABD'ye olan bağımlılığının azaltılmasıydı. Bununla birlikte, IMF ve Dünya

Bankası'nın bölgedeki etkisinin kırılması için 2009'da MERCOSUR (Güney Ortak Pazarı) ülkelerinin de katılımıyla Güney'in Bankası (*Banco del Sur*) kuruldu. Güney'in Bankası, IMF ve Dünya Bankası'nun yaptığı gibi kredi verdiği ülkelere belirli şartlar dayatmıyor ve işbirliği anlaşmalarıyla sosyal projelerin desteklenmesini hedefliyordu (Hart-Landsberg, 2009, s.17). ALBA kapsamında hayata geçirilen karşı-hegemonik projenin önemli temellerinden biri de, 2005'te kurulan TeleSUR'du. Kısa süre içerisinde CNN ve Fox gibi ABD merkezli küresel medya kanallarına karşı alternatif bir haber alma kaynağı haline gelen TeleSUR, önemli bir "karşı-hegemonik telekomünikasyon projesi" örneği teşkil ediyordu (Garmendia vd., 2009).

ALBA'nın kurumsal gelişimini sağlayan en önemli maddi temel olan petrol, aynı zamanda karşı-hegemonik bölgeselleşme projesinin en önemli sınırını oluşturuyordu. Finansmanı büyük ölçüde Venezuela'nın petrol gelirlerine dayanan ve Chávez döneminde (1999-2013) artan petrol fiyatlarıyla finanse edilen ALBA, özellikle 2014'ün ilk çeyreğinden itibaren petrol fiyatlarının hızla değer kaybetmesiyle birlikte bölgedeki etkisini kaybetmeye başladı. Küresel emtia fiyatlarındaki hızlı düşüşle birlikte çevre ülkelerde yaşanan ekonomik kriz, 2013'te Chávez'in ölümünün ardından Nicolás Maduro'nun seçilme ve iktidara gelme sürecinde Venezuela'da yaşanan siyasi krizi derinleştirmiş, Bolivarcı Devrim sürecinde gelişen karşı-hegemonik mücadeleye büyük darbe vurmuştu. Yüksek petrol fiyatlarına bağımlılık, karşı-hegemonyanın etkin ve sürekli bir karaktere sahip olmasının önündeki en büyük engellerden biriydi. Bununla birlikte, yeni bir tarihsel blok oluşumu sürecinde gelişecek karşı-hegemonya mücadelesinin çelişkili ve kırılğan bir sınıf ittifakı üzerine kurulu olması, petrol fiyatlarının ötesinde Chávez'in Bolivarcı Devrim süreciyle ortaya koyduğu karşı-hegemonyayı kırılğan hale getiren temel unsurdu (Akgemci, 2019). ALBA'nın önemi, yerel düzeyden tüm bölgeye kooperatifler aracılığıyla yayılan üretim ağları kurarak neoliberalizme alternatif bir üretim biçimi geliştirmeyi hedeflemesiydi. Ancak karşı-hegemonyanın maddi temellerindeki zayıflık, yani petrole olan bağımlılık ALBA'nın kurumsal temellerini de güçsüzleştirdi.

ALBA'nın karşı-hegemonik bir proje olarak yükselişi ve düşüşü, Bolivarcı Devrim sürecinde Venezuela ile ABD arasındaki ilişkilerin gelişimini belirleyen temel dinamik oldu. Chávez'den önce ABD'nin bölgedeki daimi müttefiklerinden olan Venezuela, Latin Amerika genelinde ABD hegemonyasının maddi, ideolojik ve kurumsal temellerini yıkmayı hedefleyen önemli bir

karşı-hegemonya modeli ortaya koymuştu. Diğer yandan ALBA, birçok düşünür tarafından Venezuela'nın ABD'yi dengelemek için geliştirdiği bir strateji olarak da ele alındı. Dolayısıyla yumuşak dengeleme kavramının, Chávez döneminde Venezuela dış politikasında gerçekleşen radikal dönüşüm üzerine ne kadar açıklayıcı bir yaklaşım sunacağını tartışmakta yarar var.

Venezuela ve Yumuşak Dengeleme Üzerine Gelişen Literatüre Eleştirel Bir Bakış

Yumuşak dengeleme, Soğuk Savaş sonrası süreçte, tek kutuplu sistemde ortaya çıkan yeni güç ilişkileri ve ABD'nin dengelenmesi sorunu üzerine geliştirilen realist bir kavramdır. Yumuşak dengelemeyle kastedilen, ABD'ye karşı geleneksel askerî araçların yerine dolaylı ve üstü örtülü dengeleme araçlarının kullanılmasıdır. Bu araçlar, uluslararası kuruluşlar, iktisadi devletçilik ve diplomatik düzenlemeler aracılığıyla ABD'nin tek taraflı saldırgan eylemlerini geciktirmeye, zorlaştırmaya, maliyetini artırmaya ve mümkünse engellemeye yöneliktir (Pape, 2005, s.10). Tartışmalı bir kavram olan yumuşak dengelemeyi, tek kutuplu sisteme ait bir kavram olmakla ve çok kutupluluğu açıklayamamakla eleştirenler olduğu gibi, günümüzün karmaşık küresel ilişkilerinin ve ekonomik açıdan birbirine bağımlılığının kaçınılmaz bir sonucu olarak görenler de vardır. Buna göre, gittikçe artan ekonomik bağımlılık ve entegrasyondan dolayı sert dengeleme politikası gütmek oldukça maliyetli ve yıkıcıdır; bu nedenle devletler askerî dengeleme yerine, daha az maliyetli ve daha avantajlı olan yumuşak dengeleme politikalarını tercih etmektedirler (He ve Feng, 2008, s.365).

Chávez döneminde Venezuela'nın ABD'ye karşı kullandığı araçları yumuşak dengeleme araçları olarak tanımlayan önemli bir literatür oluşmuştur (Allen, 2007; Dodson ve Dorraj, 2008; Corrales, 2009; Williams, 2011; Toro, 2011; Serbin ve Serbin Port, 2014; Mijares, 2017). Yumuşak dengelemenin genellikle Çin, Rusya, Fransa, Britanya ve Almanya gibi "ikinci lig" (*second-tier*) ülkelerinin başvurabileceği bir strateji olarak ele alındığına dikkat çeken Allen (2007, s.6-7), Venezuela'yı "üçüncü lig" ülkesi olarak tanımlamış ve yumuşak dengelemenin ikinci lig ülkelere özgü olmadığını, Chávez döneminde Venezuela'nın ABD'ye karşı etkin bir yumuşak dengeleme politikası geliştirdiğini öne sürmüştür. Buna göre, yumuşak dengelemenin temel mantığı, ittifak oluşturmaktır ve Chávez'in gerek 2006'da Birleşmiş Milletler (BM)

Güvenlik Konseyi'ndeki geçici koltuğu kazanmak için gösterdiği çaba, gerek Amerikan Devletleri Örgütü'nü (OAS) ABD'nin kukla organizasyonu olmaktan kurtarmak için verdiği mücadele gerekse de FTAA'ya karşı başlattığı ALBA girişimi, bunun en önemli göstergeleridir (Allen, 2007, s.44-49). Bununla birlikte Chávez'in Boliviya ve Küba gibi bölge ülkeleriyle geliştirdiği yakın diplomatik girişimleri ve doğrudan Bush ve ABD yönetimini hedef alan anti-empyralist söylemleri de Allen'e göre (2007, s. 51) etkin yumuşak dengeleme stratejileridir.

Dodson ve Dorraj (2008, s.73) ise sadece dış politika stratejileri geliştirmenin değil, iç politikada ABD'nin kesinlikle karşı çıkacağı bir siyaset izlemenin de yumuşak dengelemeye dâhil olduğunu savunurlar. Buna göre, Venezuela'daki 21. yüzyıl sosyalizminin ve İran'daki İslami Devrimin bizzat kendisi, başlı başına bir yumuşak dengelemedir. Dahası, iki düşünür, 2006 seçimleriyle tekrar göreve gelmesinin ardından Chávez'in yumuşak güç kullanarak ABD hegemonyasını dengeleyebilecek en güçlü lider haline geldiğini iddia etmiştir. Dodson ve Dorraj'a göre (2008, s.75), Chávez'in kullandığı en etkin yumuşak dengeleme politikası, FTAA'ya karşı ALBA'yı örgütlemesidir. Chávez, ABD'nin bölgedeki en öncelikli politikalarından biri olan FTAA'ya alternatif, anti-liberal bir ticaret bloğu kurarak ABD'yi bölgeden dışlamayı hedeflemiştir. Bunun yanı sıra Güney Amerika ve Karayip ülkelerinin kolay ve ucuz bir şekilde Venezuela petrolüne ulaşmasını sağlayan Petrosur ve Petrocaribe girişimleriyle birçok Latin Amerika ülkesinin Venezuela'ya petrol karşılığında muz, pirinç ve şekerle ödeme yapabilmesi, Chávez'in petrolü etkili bir siyasi araç olarak kullanarak ABD'ye karşı müttefik topladığını göstermektedir. Haziran 2007'de Chávez, bir adım daha ileri giderek IMF'ye alternatif olarak bölgedeki ülkelere kredi vermesi için Güney'in Bankası'nı kurmuştur. Bölge dışında da Çin, İran ve Rusya ile ekonomik ve askerî işbirliği yapmıştır. Dodson ve Dorraj, bunları Chávez'in bölgedeki ABD etkisini azaltmak için kullandığı yumuşak dengeleme araçları olarak sıralarlar. Benzer şekilde Serbin ve Serbin Pont'a göre (2014, ss.297-298), Chávez'in yumuşak dengeleme stratejisinin en önemli unsurlarından biri, ALBA'nun yanı sıra MERCOSUR, UNASUR (Güney Amerika Uluslar Birliği), CELAC (Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu) ve CAN (And Topluluğu) gibi bölgesel örgütleri Güney-Güney işbirliği sürecini genişletecek ve ABD karşısında özerk bir alan sağlayacak platformlar olarak kullanmasıdır.

Bununla birlikte, Williams (2011, s.260), Venezuela'nın yumuşak dengelemesinin üç alanda belirginleştiğini söyler: Birincisi, bölgesel entegrasyonu sağlamak (enerji ve telekomünikasyon üzerinden birleşme temelinde); ikincisi, diplomatik yollarla Washington'un hareket alanlarını kısıtlamaya çalışmak (özellikle OAS ve Amerikalar Zirvesiyle); üçüncüsü ise 2006'da BM Güvenlik Konseyi'ndeki geçici koltuğu kazanmaktır. Buna göre Chávez'in Petrosur ve Petrocaribe gibi enerji anlaşmalarıyla bölge ülkeleriyle yakın bağlar kurması ve iletişimsel entegrasyon projesi olarak geliştirdiği TeleSUR ile bölge genelinde alternatif yayıncılık yapılması, yine yumuşak dengeleme politikalarına örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca Chávez, 2005'te OAS genel sekreterliği için ABD'nin desteklediği aday olan eski El Salvador Devlet Başkanı Francisco Flores'in yerine Arjantin, Brezilya ve Uruguay yetkilileriyle sürdürdüğü lobi faaliyetleri sonrasında Şili'nin Dışişleri Bakanı José Luis Insulza'nın seçilmesini sağlamıştır. Böylece ilk defa ABD'nin desteklemediği bir aday OAS genel sekreterliğine seçilirken, Chávez, 2002'de kendisine karşı yapılan darbe girişimi sonucu kurulan *de facto* hükümeti tanıyan tek Latin Amerikalı lider olan Flores'in seçilmesini engelleyerek büyük bir başarıya imza atmıştır. Williams'a göre bu başarı, etkin bir yumuşak dengeleme politikasının sonucudur. Fakat Chávez, Venezuela'nın 2006'da BM Güvenlik Konseyi Latin Amerika ve Karayipler temsilciliğine seçilmesini sağlayamamış, bu alandaki yumuşak dengeleme stratejisi başarısız olmuştur. Güvenlik Konseyi'ndeki geçici temsilcilerden biri olmak için mücadele eden Venezuela ve Guatemala arasında yapılan 47 oylama sonuçsuz kalmış, böylelikle iki ülke de adaylıklarını çekerek ortak aday olarak Panama'yı desteklemekte uzlaşmıştır. Yine de Venezuelalı diplomatlar Washington'un desteklediği Guatemala'nın seçilememesini zafer olarak değerlendirmiş, ABD'nin yaptığı baskının işe yaramadığını belirtmişlerdir (Wilpert, 2006).

Williams'a göre, Chávez, ABD'nin 2002'de kendisine karşı yapılan darbe girişimini desteklemesinin ardından bu tarz yumuşak dengeleme stratejilerini gündeme getirmiştir. Buna göre bir devletin ABD'ye yönelik dış politikasında yumuşak dengelemenin söz konusu olması için, o ülkenin ABD'nin uyguladığı veya uygulayabileceği gücü doğrudan bir tehdit olarak algılaması, bu tehdide karşı ABD etkisini sınırlayabilecek belirli eylemlerde bulunması ve sonuç olarak ABD ile ilişkilerinin bozulmasını göze alması gerekir. Williams, bu doğrultuda Chávez'in dış politikasını "tam anlamıyla bir yumuşak dengeleme" olarak tanımlamıştır.

Williams, Caracas'ın belirlediği gündemi ABD'nin bölgedeki çıkarlarına karşı Washington yönetiminin son 50 yılda karşılaştığı en ciddi ideolojik meydan okuyuş olarak yorumlamıştır. Fakat Venezuela'nın yumuşak dengeleme politikasının, ileride olası bir sert ve askerî bir dengelemenin habercisi olamayacağını, Latin Amerika ülkeleri ile ABD arasındaki eşitsiz ilişkiden dolayı mevcut durumun devam edeceğini öngörmüştür (2011, s.265). Buna göre, ancak bölgesel entegrasyon sağlanabilirse ve ALBA, Petrosur gibi girişimler başarılı olursa, bölgede ABD etkisi zayıflayacak ve Venezuela alternatif bir etki alanı oluşturabilecektir.

Diğer yandan Corrales (2009, s.98), Venezuela'nın yumuşak dengeleme politikasının en belirgin olduğu alanın bölge ülkelerine yatırım, sübvansiyon, yardım ve bağışlar yaparak geliştirdiği "sosyal projeler" olduğunu belirtir. Buna göre Venezuela'nın bölgedeki en güçlü petrol devleti olmasının imkânlarıyla Chávez, petrol gelirlerini bölgedeki ülkelere sosyal yatırımlar yaparak ve kalkınma projeleriyle yoksul bölgeleri desteklemek için yardım ve bağışlarda bulunarak kullanmış, böylelikle yakın müttefikler kazanarak bölgede ABD'yi dengelemiştir. Corrales ayrıca bu sosyal yardım ve yatırımlarla, Chávez yanlısı sosyal ve siyasi hareketlere para aktarıldığına ve bu girişimlerin bölgedeki dengeleri ABD aleyhine değiştirebilecek nitelikte olduğuna dikkat çekmiştir. Benzer şekilde Serbin ve Serbin Pont'a göre (2014, s.296), sosyal yardım politikaları, Chávez'in yumuşak dengeleme stratejisini güçlendiren bir unsurdur. Özetle, Chávez, OAS ve OPEC gibi uluslararası kuruluşlarda ABD'yi diplomatik yollarla sıkıştırmak; İran, Küba, Rusya gibi ABD karşıtı hükümetlerle yakın ilişkiler kurmak; ekonomik olarak güçlenmek ve ALBA gibi bölgesel ticaret blokları kurmak; uyuşturucu ticareti ve diğer alanlarda uluslararası işbirliğinden kaçınmak gibi birçok yumuşak dengeleme aracını etkin bir şekilde kullanmıştır (Corrales, 2009, s.98; Mijares, 2017, s.222).

Bununla birlikte, Venezuela dış politikası örneğinde öne çıkan asimetrik savaş (*asymmetric warfare*) kavramı da yumuşak dengeleme tartışmaları bağlamında ele alınabilir. ABD Ordusuna bağlı Stratejik Çalışmalar Enstitüsü (*Strategic Studies Institute/SSI*) analistlerinden Max G. Manwaring (2005), Chávez'in ABD'ye yönelik politikalarının bir "asimetrik savaş" örneği olduğunu ileri sürmüş ve bu görüş daha sonra birçok düşünür tarafından benimsenmiştir. Metz ve Johnson'ın (2001) "stratejik asimetri" kavramından yola

çıkan Manwaring, genel olarak güçsüz olanın güçlü olana savaşını ifade etmek için kullanılan asimetrik savaş kavramını Venezuela örneğine uyarlamıştır.

Stratejik asimetri, psikolojik veya fiziksel olarak rakibinin zayıf yanlarından faydalanmak, üstünlük sahibi olmak veya rakibinden daha çok özgür hareket edebilme yetisine erişmek, çıkarlarını maksimize etmek için rakibinden farklı düşünmek ve davranmak olarak tanımlanmaktadır (Metz ve Johnson, 2001, s. 5-6). Buna göre, asimetrik araçlar da yumuşak dengeleme araçları gibi ABD'ye karşı geleneksel olmayan yöntemlerin uygulanmasını kapsar. Fakat asimetrik savaş kavramıyla Manwaring, daha ileri giderek belli stratejik araçlar kullanmanın ötesinde Venezuela'nın tüm sosyoekonomik politikalarını ABD'ye karşı açılmış topyekûn bir savaşın uygulamaları olarak ele alır. Chávez'in "bütün insanların savaşı" (*guerra de todo el pueblo*) olarak adlandırdığı devrimci mücadele, Manwaring'e göre bu topyekûn savaş halinin ilan edilmesinden başka bir şey değildir.

Manwaring'e göre (2005), Chávez, Bolivarçılık adı altında bütün sosyal programlarını ABD'ye karşı açılan büyük bir savaşın parçaları olarak tasarlamakta ve ABD'ye karşı asimetrik avantaj elde etmeye çalışmıştır. Manwaring, Chávez'in kendisinin de, zayıf olanın güçlü olana açabileceği tek savaşın asimetrik savaş olduğunu bildiğini ve bu yolla savaşı geleneksel savaş alanlarından başka alanlara çekmeye çalıştığını savunmaktadır. Manwaring, Chávez'in asimetrik savaşını üç yolla kazanmaya çalıştığını iddia eder: Sosyal programlar, iletişim araçları ve güvenlik projeleri. Bunlar, ABD'ye karşı açılan topyekûn savaşın parçalarıdır.⁵ Manwaring'e göre (2005), Chávez hükümetinin misyonlar adını verdiği sosyal programların tek amacı içeride halk desteği sağlamak ve iktidarda kalmaktır. Bir diğer yol, iletişim araçlarıyla ideolojisini yaymak, kamuoyunu etkilemek ve medya kontrolünü sağlamaktır. Buna göre, Chávez'in Latin Amerika'nın El Cezire'si olarak da bilinen TeleSUR'u kurması da yine aynı amaca hizmet etmiştir. Chávez'in asimetrik savaşının güvenlik boyutunu ise silahlı kuvvetleri güçlendirerek siyasi ve kurumsal otonomi sağlamak oluşturmuştur. Ayrıca yeni askerî doktrinle "olası bir ABD ya da Kolombiya işgaline karşı halkı korumak

⁵ Manwaring, *asymmetric war, fourth-generation war, irregular war kavramlarını aynı anlamda kullanmaktadır.*

ve Irak'taki gibi bir direniş hareketi başlatmak" gibi sebepler göstererek tüm güvenlik kurumlarını merkezileştirmeye çalışmıştır.

Manwaring'e göre (2005, s. 10), bu tarz bir savaş geleneksel askerî yöntemlerle değil ABD'ye karşı siyasi, ideolojik ve kültürel bir alternatif yaratılarak kazanılabilir. Bolivarcılık burada anahtar role sahiptir. Manwaring, Bolivarcı projeyi Chávez'in eylemlerini meşrulaştıran, içeride insanları ikna etmeyi ve bölgede müttefik toplamayı mümkün kılan bir strateji olarak tanımlar. Ona göre (2005, s. 24), Chávez halkını bu yolla topyekûn savaşa hazırlayacak bir direniş hareketi oluşturmayı hedeflemiştir. Manwaring ayrıca (2007, s. 39), kıtada köklü bir ekonomik ve siyasi değişim için tüm kavramsal ve fiziksel imkânları seferber eden Chávez'in ABD için giderek büyüyen bir tehdit haline geldiğini ileri sürmüştür. Benzer şekilde ABD yönetiminin eski siyasi danışmanlarından Douglas E. Schoen ve Michael Rowan gibi analistler de Chávez'in ABD'ye karşı asimetrik savaş ilan ettiğini ve bu savaşın ABD'ye zarar verebilecek nitelikte olduğu iddiasında bulunmuştur (Schoen ve Rowan, 2009, s. 4).

Asimetrik savaş ve yumuşak dengeleme kavramları, Chávez'in iç politikadan ve iç dinamiklerden bağımsız olarak belirlediği bir dış politikası olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Buna göre, ulusal düzeydeki tüm sosyo-ekonomik politikalar, bu verili, sabit dış politika hedefini gerçekleştirmek için uygulanan araçlardır. Bolivarcı Devrim sürecinin tüm yasal ve kurumsal kazanımlarını, başlı başına ABD'yi dengeleme hedefinin uzantısı olarak ele almak, Punto Fijo sisteminde yaşanan popülist kopuşu ve Chávez'i iktidarı getiren toplumsal ve siyasal dinamikleri yok saymak anlamına gelir. Bu yaklaşım, Venezuela'daki radikal toplumsal dönüşüm sürecinin dış politikaya nasıl yansıdığını göz ardı eden ABD merkezli bakış açısının ürünüdür. Venezuela dış politikasını ABD karşıtlığından ibaret gören bu yaklaşım, Chávez'in neden ABD karşıtı bir politika izlediğini ve bundan ne gibi bir çıkarı olabileceği gibi soruları da yanıtız bırakmaktadır. Toplumsal ilişkiler ve üretim süreçlerini göz ardı eden, yapı ve kurumların değişim ve dönüşümünü dikkate almayan yumuşak dengeleme ve asimetrik savaş gibi kavramlar bu sebeple Venezuela-ABD ilişkilerinin analizinde yetersiz kalmaktadır (Akgemci, 2011, s. 8).

Chávez döneminde Venezuela dış politikasında yaşanan radikal değişim, ülkedeki toplumsal ve siyasal dönüşüm sürecinden bağımsız olarak anlaşılmaz (McCarthy-Jones ve Turner, 2011, s. 563). Punto Fijo döneminde çıkarları

statükonun devamından yana olan siyasal elitlerin kurdukları yapı, ABD ekseninde şekillenen dış politikanın sürekliliğini sağlamışken, Chávez döneminde çoğulculuk anlayışı temelinde şekillenen katılımcı mekanizmalar, dış politikada karar verme süreçlerinin siyasal elitlerin çıkarlarına değil toplumsal adalete öncelik verilerek oluşturulmasına odaklanmıştır (Wilpert, 2007, s. 152). Bu doğrultuda, Venezuela dış politikası, Latin Amerika genelinde 21. yüzyıl sosyalizmini geliştirebilecek araçlar üretecek şekilde yeniden dizayn edilmiştir. Bu araçlar, karşı-hegemonik araçlar olarak kavramsallaştırıldığı, bölge ülkeleriyle sosyoekonomik ve kültürel alanda karşılıklı işbirliğinin gerçekleşebileceği ALBA gibi kurumsal zeminlerin kurulması, sadece ABD'ye karşı gelişen bir mekanizma olarak değil, aynı zamanda Bolivarıcı dönüşüm sürecinin bir uzantısı olarak da ele alınabilmektedir. Ancak ALBA ve Bolivarçılık gibi kurumsal ve ideolojik araçların, ABD'yi dengelemeye yönelik dış politika araçları olarak ele alınması, Bolivarıcı Devrim sürecinde devletin rolünün yeniden tanımlandığı toplumsal ve siyasal dönüşüm ile dış politikadaki radikal değişimi ilişkilendirebilmemizi sağlayan kavramsal olanakları sınırlamaktadır.

Yumuşak dengeleme, devletlerin kurduğu ittifakların yanı sıra uluslararası örgütler aracılığıyla oluşturulan koalisyonlarla ABD'nin etki alanını sınırlandırmaya yönelik girişimleri kapsar. Ancak, Chávez'in koalisyon ve ittifaklarının temel hedefi, ABD'yi sıkıştırmanın çok ötesinde ABD hegemonyasının bölgedeki siyasi ve ekonomi temellerini sarsmaya yöneliktir. Buna rağmen, Venezuela'nın ABD'ye yönelik politikaları, "dengeleme" siyaseti temelinde açıklanmak istense bile, yumuşak dengeleme kavramı yetersiz kalacaktır. Yumuşak dengeleme kavramının yetersizliği, özellikle Maduro döneminde belirginleşen sert dengeleme unsurları ile ortaya çıkmaktadır. Venezuela, kuvvet oluşturmak ve güç biriktirmek, ABD'yi doğrudan karşısına alarak askerî harcamalarını artırmak gibi sert dengeleme araçlarını da kullanmaktadır. Chávez'in Kolombiya ile kimi zaman savaşın eşiğine gelen sorunları, Rusya ile yakın askerî işbirliği, artan silah harcamaları ve petrolü ABD'ye karşı sürekli bir tehdit aracı olarak kullanması, Latin Amerika'yı giderek ABD için yeniden geleneksel güvenlik sorunlarının baş gösterdiği bir bölge haline getirmiştir. Ayrıca Chávez'e yapılan darbe girişiminin ardından olası darbeleri önlemek için kuvvetli bir milis gücünün oluşturulması gibi önlemler yine sert dengeleme kapsamında ele alınmalıdır. 2008'de kabul edilen milis gücü (*Milicia Nacional Bolivariana*) yaratmaya yönelik yasa kapsamında

2019'a kadar yaklaşık bir milyonluk milis oluşturulması hedeflenmiştir (Strønen, 2015, s. 4). Bugün, bu hedefe ulaşılmış olmakla birlikte, gerçekten eğitimden geçmiş ve savaşa hazır bulunan milis sayısının 15 ila 20 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Buradan hareketle, Serbin ve Serbin Pont (2014, s.311), Venezuela'nın yumuşak dengeleme stratejisinin, Bolivarcı Devrim sürecinde gelişen militarist karakterdeki "sert" stratejinin tamamlayıcı bir unsuru olarak ele alınması gerektiğine dikkat çekmişlerdir.

Tam da bu noktada yumuşak dengeleme ve sert dengelemenin birbirinden ne kadar ayrı düşünülebileceğinin üstünde durmak ve yumuşak dengeleme kavramının ne kadar işlevsel olduğunu tartışmak gerekir. Yumuşak güç kavramının ABD kökenli bir kavram olması gibi yumuşak dengeleme politikasının gündeme gelmesi ve Uİ literatüründe tartışılması da daha çok ABD'nin tek taraflılığına bir karşı koyuş olarak ortaya çıkmaktadır (Lanteigne, 2012, s. 22). Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin Irak ve Afganistan işgallerinden sonra Fransa ve Almanya gibi ABD'li müttefiklerin yanı sıra Çin ve Rusya gibi yükselen güçlerin de yumuşak dengeleme ile ABD'yi dizginlemeye çalıştığı ifade edilmektedir (Lanteigne, 2012). Fakat bu bakış açısını savunanların da dile getirdiği bir diğer husus, bunun "sert güç" ile dengelemeye bir alternatif olmadığı, aksine sert güç kullanımından önce "öncü" bir gösterge olduğudur (Pape, 2005, s. 10). Yumuşak dengelemeyi, sert dengelemenin bir uzantısı veya öncüsü olarak ele alan yaklaşımlara göre, devletler, ekonomik yaptırımları, diplomasiyi ve uluslararası kuruluşları kullanarak hedeflerine ulaşmaya çalışsa da, bu "sert gücün" değer kaybettiği ve askerî yeterliliklerin önemsizleştiği anlamına gelmemektedir (Paul, 2018). Buna göre, küreselleşen ve karşılıklı bağımlılığın hızla arttığı bir dünyada, devletler kuvvet kullanımı yerine yumuşak dengeleme politikasını daha çok tercih edebilirler, ancak yine de yumuşak dengeleme politikası, askerî dengelemeye alternatif olmaktan ziyade onu destekleyici bir karakteristiğe sahiptir (Paul, 2018). Bu noktada belirtmek gerekir ki, yumuşak dengelemenin özerk bir kavram olarak işlevselliğinin sorgulanmasına yol açan temel sorun, "dengeleme"nin "askerî dengeleme"den hareketle ele alınmasıdır. Özellikle de Venezuela örneğinde, yumuşak ve sert dengeleme unsurlarının yoğun bir biçimde iç içe geçmiş olması, yumuşak dengeleme kavramının açıklayıcılığına gölge düşürmektedir. Trump'ın Ulusal Meclis Başkanı Juan Guaidó'yu Venezuela Devlet Başkanı olarak tanımasıyla gelişen kriz örneğinde, yumuşak dengelemenin kavramsal sınırlılıkları açıkça görülebilir.

Guaidó'nun Tanınmasıyla Gelişen Siyasi Kriz ve Yumuşak Dengelemenin Sınırlılıkları

Maduro döneminde gerek petrol fiyatlarındaki hızlı düşüş gerekse de Chávez'in yokluğunda Bolivarıcı Devrim sürecinin çözüleceğine inanan muhalefetin artan baskısı, ülkeyi adım adım büyük ekonomik ve siyasi bir krizin içine sürüklemiştir. Bununla birlikte Latin Amerika'da "pembe dalga" olarak anılan sol dalganın ivme kaybetmesiyle bölgesel dinamikler Venezuela aleyhine değişmeye başlamış, dünya genelinde otoriter sağ popülizmin hızla yükseldiği yeni bir siyasi moment belirlemiştir. Bu süreçte, muhalefet içerisinde Leopoldo López'in temsil ettiği, ABD tarafından desteklenen darbe yanlısı grupların *guarimba* adı verilen sokak çatışmalarıyla şiddeti hızla tırmandırması üzerine Maduro'nun önceliği iktidarını korumaya ve otoritesini güçlendirmeye yönelmiştir. Bu koşullar, Bolivarıcı Devrim sürecinin yasal ve siyasi kazanımlarının riske girmesine, ALBA'nın kurumsal mekanizmalarının tıkanmasına ve karşı-hegemonya temelinde şekillenen Venezuela dış politikasının çıkmaza girmesine yol açmıştır.

Romero ve Mijares'e göre (2016, s. 190), Chávez döneminde, Venezuela dış politikasında öne çıkan karşı-hegemonik söylem ve pratikler, Bolivarıcı hükümet için önemli bir meşruiyet kaynağı oluşturmaktaydı. Ancak, dış politika hedeflerini sürdürmekte ve Chávez'in kurduğu mekanizmaları korumakta büyük sıkıntı yaşayan Maduro açısından bu durum, büyük bir paradoksa yol açtı. Dolayısıyla Maduro'nun ilk döneminde, Venezuela dış politikasında, bir yandan Bolivarıcı retoriği korumak diğer yandan ise pratikte ABD ile ciddi çatışmalara girmekten kaçınmak yönünde bir eğilim oluştu (Romero ve Mijares, 2016, s. 190). Ancak Temmuz 2017'de muhalefetin boykot ettiği Kurucu Meclis seçimlerinin ardından Maduro'nun Ulusal Meclis'i askıya alması üzerine, Ağustos 2017'de Trump yönetimi Venezuela'ya ekonomik yaptırım uygulamaya başladı ve bundan sonraki süreçte Venezuela ile ABD arasında çatışma ve gerilim dolu bir döneme girildi. Gittikçe derinleşen ekonomik ve siyasi bunalım içerisinde Maduro, Mayıs 2018'deki başkanlık seçimlerini yine muhalefetin boykotu sayesinde rahatlıkla (yüzde 68 oyla) kazandı. Ancak muhalefet bu seçimleri tanımadı ve Ocak 2019'da Maduro'nun göreve başlamasının hemen ardından yeni Meclis Başkanı Juan Guaidó kendisini geçici devlet başkanı ilan ederek yeni bir krize yol açtı. Hemen ardından Trump'ın Maduro yönetimine karşı ikinci hamlesi geldi. ABD,

Guaidó'yu Venezuela Devlet Başkanı olarak resmen tanıdı ve ülkeye yönelik ekonomik yaptırımlarını adım adım ağırlaştırdı.

Guaidó, 2002'de Chávez'e karşı darbe girişimini destekleyen muhalefet lideri Leopoldo López'in 2009'da kurduğu Voluntad Popular (Halk İradesi) partisinin bir üyesiydi. López, Maduro hükümetine karşı şiddet olaylarını kışkırttığı gerekçesiyle 2014'ten beri ev hapsinde tutuluyordu. Dolayısıyla Trump, Guaidó'yu resmen tanıyarak, Venezuela'daki darbecilere açıkça destek vermiş oluyordu. Bu destekten cesaret alan Guaidó, 30 Nisan 2019'da bir grup askerle birlikte Maduro yönetimine karşı darbe girişiminde bulundu. Ev hapsinden kurtarılan López, Guaidó'nun yanında yer alıyordu. Ancak kısa süre içinde darbecilerin iddia ettikleri gibi orduda sayıca üstün olmadıkları ortaya çıktı ve darbe girişimi aynı gün içerisinde kolaylıkla bastırıldı. Bu süreçte Guaidó'nun yanında yer alan Trump yönetimi, darbe girişimine "özgürlük ve demokrasi adına" ve "Venezuela halkı için" destek verdiğini açıkladı. Darbe girişiminin hemen ardından, 1 Mayıs 2019'da ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo "Venezuela'ya askerî harekâtın mümkün olduğunu, ABD'nin gerekirse bunu yapabileceğini" söyledi.⁶ Bu süreçte Venezuela'da darbe, iç savaş ve doğrudan askerî müdahale gibi birçok senaryo gündeme geldi. Daha önce Chávez döneminde yaşanan ABD ile Venezuela arasında gerilimlerin hiçbirinde iki ülke arasındaki petrol ticaretinin herhangi bir şekilde sektöre uğraması söz konusu bile olmamışken, bu defa ABD, Venezuela'ya uyguladığı ekonomik yaptırımlarını doğrudan petrol sektörüne yönlendirdi. PdVSA'nın ABD'deki iştiraki olan rafineri firması Citgo'nun kontrolü Maduro yönetiminden alındı, Venezuela'ya ait ABD'deki 7 milyar dolarlık mal varlığına el konuldu ve Amerikalı kişi ve şirketlerin PdVSA ile iş yapması yasaklandı. ABD'nin Ağustos 2017'de uygulamaya başladığı yaptırımlarının ardından Venezuela'nın petrol üretimi bir yıl içerisinde yüzde 60'lık bir düşüşle günde 2 milyon varile kadar gerilemişti. Ancak doğrudan petrol sektörünü hedef alan son yaptırımlar, gelirinin yüzde 95'i petrole dayalı olan Venezuela ekonomisi çok ağır bir darbe daha yedi. ABD'nin son yaptırımlarının ardından mevcut kriz, hâlihazırda yüzde 10 milyonu bulan enflasyon oranı altında ezilen ve temel gıda ve sağlık ürünlerine erişemeyen Venezuelalıların hayatını tehdit eden yıkıcı bir savaşa dönüştü.

⁶ Julia Limitone, "Military action possible in Venezuela, Pompeo says", *FOXBusiness*, 1 Mayıs 2019, <https://www.foxbusiness.com/politics/military-action-possible-in-venezuela-pompeo-says>

Venezuela'nın ABD'ye karşı kullandığı araçlar, yumuşak dengeleme stratejisi içinde ele alındığında, ortaya çıkan bu tabloyu açıklamak oldukça zordur. Yumuşak dengelemenin önemli bir sınırlılığı, ABD'nin vereceği karşılık açısından ortaya çıkmaktadır. Pape (2005, s. 15), tek kutuplu sistemde liderlerin iç dengeleme (*internal balancing*) yoluyla ekonomik ve askerî açıdan güçlenmelerinin uygulanabilir bir seçenek olmadığını savunur. Bu durum ABD'nin sert tepkisine yol açacaktır ve bu tarz bir dengeleme ABD hegemonyasına dayalı tek kutuplu sistemde yumuşak bir dengeleme sayılamayacak, sert dengeleme araçlarını gündeme getirecektir. ABD Devlet Başkanı Donald Trump'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton'ın, 4 Mart 2019'da Venezuela'ya müdahale konusunda sarf ettiği "Bu yönetimde, Monroe Doktrini ifadesini kullanmaktan korkmuyoruz"⁷ sözleri, ABD'nin sert dengeleme araçlarını gündeminde tuttuğunun en açık göstergesidir. Yumuşak dengeleme araçları, ister sert dengeleme araçlarına alternatif olarak ele alınsın isterse de sert dengelemenin bir öncüsü olarak değerlendirilsin, iki bakış açısından da ABD'nin Venezuela'ya verdiği "sert karşılığın" Monroe Doktrini'ne uzanan tarihsel kökenlerinin anlaşılması mümkün görünmemektedir.

Diğer yandan, Bolivarıcı Devrim süreci, karşı-hegemonik bir mücadele olarak ele alındığında, ABD'nin Chávez'in iktidara geldiği tarihten itibaren, darbe girişiminde bulunmak gibi rejimi değiştirmeye yönelik çok "sert" stratejik hamlelerde bulunması ve Venezuela'da devrim radikalleştikçe, ABD ile ilişkilerin daha çok gerilmesi kaçınılmaz görünmektedir. ABD, sadece Venezuela'da değil, Chávez'in oluşturduğu alternatif modeli örnek alarak radikal bir dönüşüm sürecinden geçen Bolivya gibi ülkelerde de USAID bünyesinde kurulan Geçiş İnisiyatifleri Ofisleri (OTI) aracılığıyla muhalif gruplara "demokrasi teşviki" adı altında fon aktarmaktadır (Golinger, 2006, s. 88). Bu fonlar, Venezuela'da Bolivarıcı hükümetleri devirmeye yönelik girişimlerde olduğu gibi, Bolivya'da Ekim 2019'da Evo Morales'i deviren darbe koşullarının oluşmasında da önemli rol oynamıştır (Burron, 2012, s. 122-123). Bu bağlamda ABD'nin Venezuela'ya ve genel olarak Latin Amerika'ya yönelik politikaları, yumuşak dengeleme stratejisine verdiği olağan bir tepki değil, bölgedeki hegemonyasının tarihsel kökenlerini hedef alan karşı-hegemonik tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik köklü bir strateji temelinde anlaşılmalıdır.

⁷ John Bolton: "In this administration, we're not afraid to use the phrase Monroe Doctrine", *Washington Post*, 4 Mart 2019, https://www.washingtonpost.com/world/2019/03/04/what-is-monroe-doctrine-john-boltons-justification-trumps-push-against-maduro/?utm_term=.dc2b7ab2837f

Yumuşak dengelemenin bir diğer önemli sınırlılığı, Brooks ve Wohlforth'un vurguladığı gibi (2005, s. 108), dengeleme argümanının ampirik temelini zayıf olmasından kaynaklanmaktadır. Devletlerin eylemleri, onları ABD ile karşı karşıya getirecek sonuçlar doğurabilir ancak yumuşak dengeleme stratejisi, bu eylemlerin nedenlerinin anlaşılmasını sağlayacak argümanlar içermemektedir (Brooks ve Wohlforth, 2005, s. 75). ABD açısından sorun çıkarıcı, zorlaştırıcı, kriz yaratan dış politika araçlarının tümünü, yerel ve bölgesel dinamiklerden bağımsız olarak başlı başına ABD'yi dengelemeye yönelik stratejiler olarak ele almak, yumuşak dengelemeyi verili ve sabit bir politika haline getirmektedir. Oysa Soğuk Savaş sonrasında ABD hegemonyasının gelişimi, çok boyutlu, dinamik ve değişken bir sorundur; bu sorunun statik karakterli ve tek boyutlu bir kavramsal çerçeveye anlaşılması mümkün değildir. Tek kutuplu dünya düzeninde ABD dış politikası açısından sınırlayıcı her tutum ve davranışı, ABD'nin gücünü dengeleyecek ve çok kutupluluğa hizmet edecek bir strateji olarak ele almak, her seferinde bulunan ilk tespit, ilk çıkarım olmamalıdır (Brooks ve Wohlforth, 2005, s. 107). Yumuşak dengelemeyi, ABD merkezli uluslararası sisteme doğrudan bir itiraz olarak ele almak bu açıdan yanıltıcı olabilir. Belirli bir konjonktürde çıkarları açısından ABD ile karşı karşıya gelen devletler, farklı bağlamlarda ABD'nin uzun dönemli çıkarlarına hizmet edebilir ve "dengeledikleri" gücün artmasına yol açabilirler. Dolayısıyla, tarihsel ve toplumsal koşullardan bağımsız olarak "ABD'yi dengeleme" hedefi, başlı başına bir dış politika stratejisi olarak anlamlı değildir. Lieber ve Alexander'ın da vurguladığı gibi (2005, s. 131), yumuşak dengeleme olarak ele alınan stratejilerin çoğu, tarihte birçok örneği bulunan, ülkeler arasında, hatta kimi zaman müttefikler arasında yaşanan tipik diplomatik anlaşmazlıklardan ayırt edilemeyecek niteliktedir. Lieber ve Alexander'a göre (2005, s. 139), yumuşak dengeleme ile diplomatik pazarlık arasındaki bu benzerlikten dolayı, 11 Eylül saldırılarının ardından zorlayıcı diplomasi (*coercive diplomacy*) stratejisi uygulayan büyük güçlerin ABD'yi dengelemeye çalıştığı yönünde yanlış bir izlenim oluşmuştur.

Venezuela örneğinde yumuşak dengelemenin bu sınırlılığı, yine Guaidó krizinde açıkça görülebilir. ABD'nin Guaidó'yu tanımamasının hemen ardından Arjantin, Brezilya, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Guatemala, Honduras, Meksika, Panama, Peru ve Paraguay'dan oluşan Lima Grubu'nun yanı sıra AB ülkelerinin çoğu Guaidó'yu tanımakta gecikmemiştir. Bu da,

ABD'nin herhangi bir ülkeye "demokrasi getirmesi"nin ve müdahalede bulunmasının büyük ölçüde meşru görüldüğünün ve Venezuela krizinin ABD hegemonyasını pekiştirdiğinin en açık göstergesidir. Guaidó'yu tanıyan ülkeler arasında yer alan Fransa ve Almanya'nın ABD'nin Irak işgalinde ortaya koyduğu muhalefeti, yumuşak dengeleme örneği olarak ele alan yaklaşım (Pape, 2005, ss. 9-10; Paul, 2005, ss. 64-65), bu iki ülkenin Venezuela krizinde neden dengeleme stratejisinden vazgeçtiğini açıklayamaz. Burada söz konusu olan, ABD'yi dengeleme hedefinden ziyade belirli siyasi pazarlıklar ve ekonomik çıkarlardır. Diğer yandan yumuşak dengeleme, ABD'nin Venezuela'ya müdahalesine rıza göstermeyen Rusya ve Çin'in konumunu da açıklamaya yetmemektedir. Venezuela krizinde Maduro'yu destekleyen Rusya ve Çin'in bizatihi ABD'yi dengelemek gibi bir motivasyondan ziyade krizi fırsata çevirerek Venezuela'nın petrol kaynaklarından imtiyazlı bir şekilde faydalanma amacına dayandıkları dikkate alınmalıdır. Diğer yandan, Venezuela'nın yaşadığı kriz, bir karşı-hegemonya krizi olarak ele alındığında, Maduro'nun yanında güçlü bir karşı-hegemonik pozisyon alabilen sadece iki ALBA üyesi ülke olduğu görülmektedir: Küba ve Nikaragua. (Morales devrilene kadar Bolivya da Maduro'yu desteklemiştir.) Bu iki ülkenin konumu, pazarlık/çıkar ve dengeleme ikilemi arasında kalmaksızın ALBA ile hayata geçirilen karşı-hegemonya mücadelesi bağlamında anlaşılabilir.

Sonuç Yerine: Latin Amerika'da Karşı-Hegemonya ve Yumuşak Dengeleme Olasılıkları

Chávez'in geliştirdiği Bolivarcılık ideolojisi ve bu ideoloji temelinde şekillenen ALBA gibi kurumsal mekanizmalar, karşı-hegemonik araçlar olarak ele alındığında, iç-dış politika ayrımının dışında ve ötesinde, toplumsal bir dönüşüm sürecinin yerel, bölgesel ve küresel düzeydeki etkileşimleri bütünlüklü olarak anlaşılabilir. Zira daha önce de belirtildiği gibi Gramscici anlamda karşı-hegemonik bir mücadelenin başarılı olabilmesi için mutlaka yeni bir tarihsel blok oluşumu sürecinde şekillenmesi gerekir. Yeni bir tarihsel blok ise hegemonyasını kurmaya çalışan toplumsal sınıfın yapı ve üstyapıları oluşturan maddi, ideolojik ve kurumsal temelleri inşa etmesine dayanır. Gramsci'nin kavramlarını küresel siyasete aktararak dünya düzeyindeki hegemonik ve karşı-hegemonik oluşumları analiz eden Cox'a göre (1993, s. 65), karşı-hegemonya olasılığı, devlet yapılarının gelişmesinde yatar

ve bu yüzden dünya düzeninde olası bir değişim, öncelikle ulusal sınırlar içinde yeni bir tarihsel blok kurmak için verilen mücadeleyle başlar. Dolayısıyla Venezuela örneğinde olduğu gibi, bir ülkenin dış politikasında kullandığı karşı-hegemonik araçlar, bize o ülkenin devlet yapısındaki dönüşüm üzerine düşünebilmemiz için fırsat tanır. Ancak Bolivarcılık ve ALBA örnekleriyle somutlaşan ideolojik ve kurumsal temeller, Venezuela'nın ABD'yi dengelemek için kullandığı dış politika araçları olarak kavramsallaştırıldığında bu imkân kaybolmaktadır.

Yumuşak dengeleme, sadece Venezuela'nın değil genel olarak Latin Amerika ülkelerinin ABD'ye yönelik dış politikalarını açıklamakta da başvurulan bir kavramdır (Legler, 2011; Russell ve Tokatlian, 2013; Friedman ve Long, 2015). Soğuk Savaş sonrasındaki tek kutuplu küresel sistemde kullanılan yumuşak dengeleme kavramının ampirik temelini genişletmeye çalışan Friedman ve Long (2015, s. 121), ABD ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki güç asimetrisinin Batı Yarımkürede tek kutuplu bir sistem oluşturduğunu, dolayısıyla yumuşak dengelemenin ABD-Latin Amerika ilişkilerine de uygulanabileceği öne sürmüşlerdir. Latin Amerika ülkelerinin ABD'nin tek taraflı eylemlerine karşı koyma çabalarını çeşitli kurumsal mekanizmalarla ortaya koyduklarına dikkat çeken Legler'e göre (2011, s. 26) ise yumuşak dengeleme stratejisinin en belirgin olduğu kurum, ABD'nin baskın gücünün dengelenmeye çalışıldığı OAS'tır. Bununla birlikte, Russell ve Tokatlian (2013, s. 165), Latin Amerika'da yumuşak dengeleme stratejisinin uygulandığı süreçleri, belirli tarihsel dönemler içinde ele almış ve stratejinin ilk olarak 19. yüzyıl sonlarından 1930'a kadar olan dönemde çeşitli diplomatik gelişimler ve siyasi doktrinler aracılığıyla uygulandığını öne sürmüşlerdir. Benzer şekilde, Friedman ve Long (2015), 19. yüzyıl sonlarından İkinci Dünya Savaşı'na kadar, bölgenin önde gelen ülkelerinden Arjantin ve Meksika'nın ABD müdahaleciliğine karşı verdikleri askerî olmayan tepkileri yumuşak dengeleme örnekleri olarak ele almışlardır. Kavramın henüz ortaya atılmadığı bir dönemin uygulama alanına dâhil edilmesi, yumuşak dengeleme tartışmalarına tarihsel bir derinlik kazandırma çabasının ürünüdür (Friedman ve Long, 2015, s. 122). Ancak, kavramın ampirik olarak genişletilmesinin, Latin Amerika'da ABD müdahaleciliğine karşı gelişen süreçlerin anlaşılmasında ne kadar işlevsel olduğu tartışmalıdır.

“Dengeleme” mantığı üzerine gelişen realist tartışmalar, iç-dış politika ayırımını yeniden üretmekte ve devleti tarihsel ve toplumsal bağlamından kopararak verili ve sabit bir değişken olarak ele almakta, bu yüzden de radikal toplumsal ve siyasal dönüşüm süreçlerinin dış politikadaki karşılığını incelemekte yetersiz kalmaktadır. 19. yüzyılın ilk yarısında bağımsızlıklarını kazanmalarının hemen ardından, 1823’te ilan edilen Monroe Doktrini ile ABD’nin etki alanına giren ve ulus-devlet oluşum süreçlerini, “caudillo çağı” olarak nitelenen büyük bir iktidar boşluğunda ABD etkisi altında yaşayan Latin Amerika ülkeleri açısından, ABD müdahaleciliğine karşı politikalar üretebilmek, (yumuşak ya da sert) dengeleme mantığıyla anlaşılabilir. Burada söz konusu olan, toplumsal üretim süreçlerinin her aşamasında belirleyici olan ve hayatın her alanını dönüştürebilen hegemonya oluşumu sürecine topyekûn karşı koyma çabasıdır. Venezuela’yı karşı-hegemonik bir mücadeleye içerisine sokan tarihsel ve toplumsal koşullar incelenmeden, dış politikadaki radikal değişim “ABD karşıtlığı”ndan ibaretmiş gibi görünecek, bu “karşıtlığın” temelleri üzerinde de durulmayacaktır. Dolayısıyla, Venezuela örneği başta olmak üzere, Latin Amerika ülkelerinin dış politikalarının analizlerinde yumuşak dengelemenin kavramsal olanak(sızlık)ları gözden geçirilmeli ve Latin Amerika’nın yumuşak dengeleme kavramı üzerine çalışmak için ne kadar elverişli bir alan sunduğu yeniden düşünülmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

**Rethinking on the Limitations of Soft Balancing
Concept: The Case of Venezuelan Foreign Policy**

*

Esra Akgemci
Selçuk University

A significant body of international relations literature asserts that soft balancing strategies have frequently been employed by states seeking to constrain U.S. power in the post-Cold War era. As the rise of new power centres brought into question of the hegemonic superiority of the U.S. in the global system, an important literature has emerged to discuss the external policies of “rising powers” on the axis of soft balancing. Pape (2005, p. 10) calls soft-balancing measures as “actions that do not directly challenge U.S. military preponderance but that use of non-military tools such as international institutions, economic statecraft, and strict interpretations of neutrality to delay, frustrate, and undermine aggressive unilateral U.S. military policies.” The concept has been applied to the foreign policies of the so-called “rising powers” such as Russia and China in an effort to create a multipolar world (Paul, 2005), to the institutionalisms in the South-South cooperation process such as the IBSA (The India-Brazil-South Africa Dialogue Forum) and the ASEAN (The Association of Southeast Asian Nations) (Flemes, 2009; He, 2008), and to the coalition led by Germany, France and Russia as a strong opponent of U.S. during the Iraq invasion (Pape, 2005; Paul, 2005).

There is also a growing literature that evaluates Latin American-U.S. relations in terms of soft balancing. The cases of Latin American responses to U.S. interventionism that are considered as soft-balancing, have principally an institutional basis. According to Legler (2011), the OAS has long been a forum where the member states of Latin America and the Caribbean have carried out soft balancing efforts to retain and contain U.S. dominance. On the other hand, Russell and Tokatlian (2013, p. 165) and Friedman and Long (2015, p. 122) argue that Latin American reactions to the growth in U.S. power and unilateral initiatives in the pre-World War II period, can also be considered as a successful soft balancing strategy with intending to constrain the unilateral use of U.S. power in the Americas.

Venezuelan foreign policy in the Bolivarian Revolution process is one of the most important cases that offers an empirical test of the soft balancing argument in the context of inter-American affairs. Venezuela under Chávez has been considered as “a clear practitioner of soft balancing against the U.S.” by several scholars (Allen, 2007; Dodson and Dorraj, 2008; Corrales, 2009; Williams, 2011; Toro, 2011; Serbin and Serbin Port, 2014; Mijares, 2017). The purpose of this article is to provide rethinking of the limitations of soft balancing concept by carrying out a critical analysis on the literature on Venezuela and soft balancing.

The article begins with an analysis on the radical change in Venezuelan foreign policy through the Bolivarian revolution process in Venezuela by focusing the role of the ALBA (Bolivarian Alliance for the Peoples of Our America). ALBA was conceived by Venezuelan President Hugo Chávez as an alternative to U.S. led trade bloc FTAA (Free Trade Area of the Americas), and officially created in 2004 by Venezuela and Cuba with the aim of “alleviating poverty and promoting socioeconomic reform through trade agreements that meet each country’s needs, rather than through the neoliberal economic policies”. The article theorizes ALBA as a counter-hegemonic regionalism project in which the construction of Bolivarian Revolution process occurs simultaneously at the national and regional levels.

The second section discusses the soft balancing strategy in the context of Venezuela's foreign policy under Chávez. Building alliances with Cuba, Russia and Iran and making counterproposals such as ALBA have particularly been considered as the main indicators for Chávez’s engagement to soft-balancing strategy (Corrales, 2009, p. 98). According to the main body of the literature, Venezuelan grand strategy under Chávez was established on the basis of balancing the U.S. power in the Americas. However, this theorization does not provide an understanding for Chávez’s challenge to the U.S. hegemony or the radical change in the foreign policy of Venezuela, which was one of the closest allies of the U.S. during the Cold War period. The main argument of this article is that the concept of soft balancing cannot explain how the social transformation process under the Bolivarian Revolution affects foreign policy and radically transforms relations with the U.S.

Lastly, the third section analyzes the political crisis that developed after Trump’s recognition of Juan Guaidó as the legitimate president of Venezuela, as an important example of rethinking the limitations of the concept of soft

balancing. In the case of Venezuelan crisis, it can be observed that the soft balancing strategy which is limited to the non-military tools, cannot explain how a U.S. military intervention in Venezuela became one of the possibilities as the U.S. Secretary of State Mike Pompeo had stated. The soft power measures have been so intertwined with the hard power measures that it is impossible to separate them in the Venezuelan case, which makes us question how useful is to apply the soft balancing concept. Another limitation of the concept in this sense, occurs in explaining the behaviors of Russia and China in supporting Maduro government, which cannot be understood with the balancing strategy against the U.S. but the economic interests lying on the possibility of getting some privilege on Venezuelan oil. On the other hand, soft balancing logic cannot explain why German and France supported Trump administration in the Venezuelan crisis. Along with Russia, German and France were the main actors, who had built a strong opposition front against the U.S. during the Iraq invasion and have been considered as successful strategists of soft balancing. This case demonstrates that soft balancing as a static and rigid strategy is not helpful in analyzing dynamic and complicated foreign policy behaviors.

As a conclusion, the article claims that the concept of counter-hegemony provides a better understanding for Latin American reactions to the hegemonic superiority of the U.S. rather than the concept of soft balancing which is lacking of a historical and social context.

Kaynakça / References

- Akgemci, E. (2011). *Chávez döneminde Venezuela'nın ABD'ye yönelik dış politikası*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akgemci, E. (2019). Venezuela'da Karşı-Hegemonya: Yenilmeye Mahkum bir Mücadele mi?. *Birikim*, 7 Şubat tarihinde <https://www.birikimdergisi.com/guncel/9341/venezuelada-karsi-hegemonya-yenilmeye-mah-kum-bir-mucadele-mi> adresinden erişilmiştir.
- Allen, S. R. (2007). *Soft means and hard ends: Assessing Hugo Chavez's efforts to counter United States' preponderance*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Naval Postgraduate School, Monterey.

- Bancerz, M. (2010). *Counter-hegemony and ALBA: The answer to the FTAA*. York University Baptista Prizewinning Essay. www.yorku.ca/erlac/Bancerz.pdf adresinden erişilmiştir.
- Bieler, A. ve Morton, A. D. (2004). A critical theory route to hegemony, World order and historical change: Neo-Gramscian perspectives in international relations. *Capital & Class*, 82, 85-113.
- Brooks, G. S., ve Wohlforth, W. C. (2005). Hard times for soft balancing. *International security*, 30(1), 72-108.
- Burron, N. (2012). Unpacking US democracy promotion in Bolivia: From soft tactics to regime change. *Latin American Perspectives*. 39(1), 115-132.
- Corrales, J. (2009). Using social power to balance soft power: Venezuela's foreign policy. *The Washington Quarterly* , 32(4), 97-114.
- Cox, R. (1995). Gramsci, hegemony and international relations: An essay in method. S. Gill (Der.). *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* içinde (s. 49-66). Toronto: Cambridge University Press.
- Dodson, M. ve Dorraj, M. (2008). Populism and Foreign Policy in Venezuela and Iran. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, 9(1), 71-87.
- Ellner, S. (2000). Polarized politics Chávez's Venezuela. *NACLA Report on the Americas*, 33(6), 29-42.
- Ellner, S. ve Salas, M. T. (Der.). (2006). *Venezuela: Hugo Chávez and the Decline of an "exceptional Democracy"*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Flemes, D. (2009). India-Brazil-South Africa (IBSA) in the new global order: interests, strategies and values of the emerging coalition. *International Studies*, 46(4), 401-421.
- Friedman, M. P. ve Long, T. (2015). Soft balancing in the Americas: Latin American opposition to U.S. intervention, 1898-1936. *International Security*. 40(1), 120-156.
- Garmendia, D., Navarro, M., Ducrot, V. E., Eliades, A., Alfonso, A., ve Barreiros, R. (2009). Comunicación y contra-hegemonía. El caso TeleSUR. *Director*, 11, 11.
- Gill, S. (2008). *Power and Resistance in the New World Order*. New York: Palgrave Macmillan.
- Golinger, E. (2006). *The Chavez code: Cracking US Intervention in Venezuela*. Northampton: Olive Branch Press.
- Hart-Landsberg, M. (2009). Learning from ALBA and the Bank of the South: Challenges and Possibilities. *Monthly Review*, 61(4), 1-19.

- He, K. (2008). Institutional balancing and international relations theory: Economic interdependence and balance of power strategies in Southeast Asia. *European Journal of International Relations*, 14(3), 489-518.
- He, K., ve Feng, H. (2008). If not soft balancing, then what? Reconsidering soft balancing and US policy toward China. *Security Studies*, 17(2), 363-395.
- Keefer, M. (2005). *Hugo Chávez Frias and the sense of history*. http://venezuelanalysis.com/analysis/1103?quicktabs_2=0
- Kirk, J. M. (2011). Cuban medical cooperation within ALBA: The case of Venezuela. *International Journal of Cuban Studies*, 221-234.
- Laclau, E. (2006). La deriva populista y la centroizquierda latinoamericana. *Nueva Sociedad*, 89, 56-61.
- Lanteigne, M. (2012). Water dragon? China, power shifts and soft balancing in the South Pacific. *Political Science*, 64(1), 21-38.
- Legler, T. (2011). De la afirmación de la autonomía a la gobernanza autónoma: el reto de América Latina y el Caribe. Rojas Aravena, F. (Der.). *América Latina y el Caribe: multilateralismo vs. soberanía. La construcción de la comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños* içinde (s.23-47), Buenos Aires: Teseo-FLACSO,
- Lieber, K. A., ve Alexander, G. (2005). Waiting for balancing: Why the world is not pushing back. *International Security*, 30(1), 109-139.
- Macdonald, L. ve Ruckert, A. (2009). Post-neoliberalism in the Americas: An introduction. Macdonald, L. ve Ruckert, A. (Der.), *Post-neoliberalism in the Americas* içinde (s. 1-18). Londra: Palgrave Macmillan.
- Manwaring, M. G. (2005). *Venezuela's Hugo Chávez, Bolivarian socialism, and asymmetric warfare*. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB628.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Manwaring, M. G. (2007). *Latin America's new security reality: Irregular asymmetric conflict and Hugo Chávez*. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub808.pdf> adresinden erişilmiştir.
- McCarthy-Jones, A., ve Turner, M. (2011). Explaining radical policy change: the case of Venezuelan foreign policy. *Policy Studies*, 32(5), 549-567.
- Metz, S. ve Douglas J. (2001). *Asymmetry and U.S. Military Strategy: Definition, background, and strategic concepts*, Carlisle Barracks. PA:Strategic Studies Institute.
- Mijares, V. M. (2017). Soft balancing the titans: Venezuelan foreign-policy strategy toward the United States, China, and Russia. *Latin American Policy*, 8(2), 201-231.

- Muntaner, C., Salazar, R. M. G., Benach, J., ve Armada, F. (2006). Venezuela's Barrio Adentro: an alternative to neoliberalism in health care. *International Journal of Health Services*, 36(4), 803-811.
- Nye, J. S. (1990) Soft Power. *Foreign policy*, 80, 153-171.
- Oswald, F. (2006). Soft balancing between friends: transforming transatlantic relations. *Debatte: journal of contemporary central and Eastern Europe*, 14(2), 145-160.
- Pape, R. A. (2005). Soft balancing against the United States. *International Security*, 30(1), 7-45.
- Paul, T. V. (2005). Soft balancing in the age of US primacy. *International security*, 30(1), 46-71.
- Paul, T. V. (2018). *Restraining great powers: Soft balancing from empires to the global era*. Yale University Press.
- Romero, C. A., ve Mijares, V. M. (2016). From Chávez to Maduro: Continuity and change in Venezuelan foreign policy. *Contexto internacional*, 38(1), 165-201.
- Russell, R., ve Tokatlian, J. G. (2013). América Latina y su gran estrategia: entre la aquiescencia y la autonomía. *Revista Cidob d'afers internacionals*, 157-180.
- Salas, M. T. (2009). *The Enduring Legacy: Oil, Culture, and Society in Venezuela*. Duke University Press.
- Sanahuja, J. A. (2009). Del "regionalismo abierto" al "regionalismo post-liberal". Crisis y cambio en la integración regional en América Latina", *Anuario de la Integración Regional de América Latina y el Gran Caribe*, 12-54.
- Schoen, D. E. ve Michael R. (2009). *Hugo Chávez and the War Against the America: The Threat Closer to Home*, New York: Free Press.
- Serbin, A., ve Serbin Pont, A. (2014). Quince años de política exterior Boliviana: ¿entre el softbalancing y la militarización?. *Pensamiento Propio*, 19, 287-326.
- Strønen, I. Å. (2015). Servants of the nation, defenders of la patria: The Bolivarian Militia in Venezuela. *CMI Working Paper*.
- Toro, A. (2011). El ALBA como instrumento de 'soft balancing'. *Pensamiento propio*, 33, 159-183.
- Ünalldır Kocamaz, S. (2019). The Rise of New Powers in World Politics: Russia, China and the Shanghai Cooperation Organization. *International Relations/Uluslararası İlişkiler*, 16(61), 127-141.
- Wiarda, H. (1995). After Miami: The Summit, the Peso Crisis, and the Future of US-Latin American relations. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 37(1), 43-68.

- Williams, M. E. (2011). The new balancing act: International relations theory and Venezuela's 'soft balancing' foreign policy. Eastwood, J. ve Ponniah, T. (Der.), *The Revolution in Venezuela: Social and Political Change Under Chávez* içinde (s. 259-280). Massachusetts: Harvard University Press.
- Wilpert, G. (2006). Venezuela and Guatemala compromise on UN Security Council Seat. *NY Latino Journal*, <http://nylatinojournal.com/home/eagles-in-fall-lions-in-spring/news/venezuela-and-guatemala-compromise-on-un-security-council-seat> adresinden erişilmiştir.
- Wilpert, G. (2007). *Changing Venezuela by taking power: The history and policies of the Chávez government*. Verso Books.
- Wilpert, G. (2012). An electoral road to twenty-first-century socialism?. Webber, J. R. ve Carr, B. (Der.), *The New Latin American Left: Cracks in the Empire* içinde (s. 191-212.). Rowman & Littlefield Publishers.
- Yapıcı, U. (2015). Yumuşak güç ölçülebilir mi?. *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, 12(47), 5-25.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akgemci, E. (2020). Yumuşak dengeleme kavramının sınırlılıkları üzerine yeniden düşünmek: Venezuela dış politikası örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2230-2262. DOI: 10.26466/opus.786851

Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri

*

DOI: 10.26466/opus.735795

Yakup Bulut* - Muzaffer Bimay **

*Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi

E-Posta yakupbulut@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-0838-4200](https://orcid.org/0000-0002-0838-4200)

* Dr. Öğr. Gör., Batman Üniversitesi

E-Posta: muzafferbimay@gmail.com

ORCID: [0000-0002-6742-2852](https://orcid.org/0000-0002-6742-2852)

Öz

Sosyo-kültürel yapı açısından çok farklı olmakla beraber köklü devlet gelenekleri açısından oldukça fazla yönetim deneyimine sahip olan İngiltere ve Türkiye'nin yerel yönetim sistemini karşılaştırmayı amaçlayan bu çalışma, bu iki ülkede uygulanan yerel yönetim sistemlerini, yapı, görev ve yetkileri bakımından farklı ve benzer yönlerini, merkez yerel ilişkilerini, idari, mali, denetim ve özerklik boyutlarını, desantrilize düzeylerini ele almaktadır. Tarihsel süreçte ve günümüzde merkezleşme ve yerleşme tartışmalarının çokça yaşandığı bu ülkelerde yerel yönetimlere ilişkin yasal ve anayasal düzenlemelerin ne olduğu, uygulamada yerel yönetimlerin ne kadar etkin olduğu görev, yetki, kaynak, harcama düzeylerinin nasıl bir seyir izlediği ortaya konmaktadır. Ayrıca demokrasi açısından da yerel yönetimleri ne anlam taşıdığı ve bu ülkelerde yerel yönetimlerin demokratiklik boyutunun nasıl bir seyir izlediği de belirtilmektedir. Dolayısıyla çalışmada Türkiye ve İngiltere yerel yönetim sistemleri karşılaştırılmakta, benzer ve farklı yönleri ortaya konmaktadır. Bu bağlamda öncelikle yerel yönetimlerin günümüz yönetim sistemleri açısından nasıl bir anlam kazandığına kısaca yer verdikten sonra, dünyada yerel yönetimlerin nasıl bir gelişim sağladığı ve nihayetinde İngiltere ve Türkiye'de nasıl bir yerel yönetim sisteminin varlığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Yerel Yönetim, Türkiye, İngiltere

A Comparative Analysis Of Local Administration: Exmples Britain And Turkey

*

Abstract

This study aiming at comparing local government systems between Turkey and the UK that have long-established state traditions in spite of different social and cultural structures, deals with different and similar aspects, center-local relations, administrative, financial, control and autonomy dimensions, and decentralized levels by comparing the local government systems implemented in both countries in terms of their structure, duties and powers, In these countries where centralization and decentralization discussions have been experienced a lot in the historical process and today, what the legal and constitutional regulations regarding local governments are, how effective local governments are in implementation, the course of their duties, powers, resources and expenditure levels are revealed. In addition, the meaning of local governments in terms of democracy and the course of the democratic dimension of local governments in these countries are also stated. Therefore, in this study, local government systems in Turkey and the UK are compared and similar and different aspects are unveiled. In this context, after briefly emphasizing how local government systems have had a meaning within the present administrative systems, it is argued how much local governments have developed and ultimately how the local governments emerged both in Turkey and the UK.

Keywords: *Comparative Local Government, Turkey, England (UK)*

Giriş

Devletin idari ve bölgesel bölünmesinin temel amacı, halkın ihtiyaçlarını karşılayan en uygun ve etkili kamu yönetim sistemini sağlamaktır (Vodyanitskaya, 2016). Yerel yönetimlerin ortaya çıkış amacı da budur. Halka en yakın birimler olarak, yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla demokratik kriterlere uygun olarak örgütlenen ve demokrasinin en canlı mekanizması olarak siyasal, ekonomik, kültürel ve idari alanda faaliyet sürdüren özerk kuruluşlar olarak yönetim sitemleri içinde yer almaktadır (Stigler, 1957; Lundin, 2015; Zhumashov, 2016; Mashamaite ve Lethoko, 2018; Koçak, 2017; Keleş, 1998). Her ne kadar homojen olmayan ülke nüfusları dikkate alınarak, özellikle üniter yapıları açısından özerk yerel yönetimlerin gelişmesi bir tehdit olarak görülse de günümüzde yerel özerkliklerin daha etkin hale gelmesi çoğu ülke tarafından benimsenmiş durumdadır (Eryılmaz, 2015, s.121-122; Gözler, 2010, s.45). Yerel yönetimlerin tarihsel olarak federe tipi yapılanmaya sahip ülkelerde gelişme gösterdiği bilinse de, üniter yapıya sahip İngiltere ve Türkiye'de de idari bakımdan yerinden yönetimin bir türü olarak önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Avrupa Birliği (AB) üyesi olan ve Anglo-Sakson yerel yönetimi gibi köklü bir yerel yönetim geleneğine sahip olan İngiltere, parlamenter sisteme dayalı, güçlü bir merkezi yapıya sahip, geleneksel ve teamülü bir Anayasa çerçevesinde geliştirdiği hukuk devleti anlayışını yerel yönetimlere de yansıtmış, karmaşık yapısına rağmen alt yapısı sağlam bir demokratik kurum olarak yerel yönetimleri güçlendirmiştir. 1980 sonrası ortaya çıkan Yeni Sağ politikaları ve 1997 sonrası İşçi Partisi ve koalisyon hükümetlerinin devletin ve kamu yönetiminin yeniden yapılanma sürecinde merkezi güçlendirme adına yaptıkları reformlara rağmen yerel yönetimler, yerelleşmelerini sürdürmüşlerdir.

Türkiye'de ise 2000 öncesi İngiltere'deki yerelleşmeye göre arzu edilen seviyede olmamakla beraber, özellikle 2004 ve sonrası yerel yönetimler alanında yapılan reformlarla sürdürülen demokratikleşme ve yerelleşme çabaları, yerel yönetimlerin yapısal, işlevsel, vesayet ve özerkliğinin yeniden tanımlandığını ve mali açıdan merkeze bağımlılığı azaltıldığı söylenebilir.

Tarihsel birikime ve siyasi yapıların değişimine göre yerel yönetim yapılarının da bu iki ülkede nasıl bir değişim geçirdiğinin belirlenmesi, gerek literatüre gerekse uygulamaya önemli katkı sağlayacaktır. Özellikle yerel yönetimlerde katılımcı modellerin hayata geçirilmesi konusunda yol gösterici

bir takım özelliklerin dikkatlere sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada betimleyici bir yöntemle, literatür bilgilerinden yola çıkılarak karşılaştırmalı bir analiz yapılmaktadır.

Yerel Yönetimlerin Kazandığı Anlam

Eski Yunan ve Roma kentlerinden günümüze kadar olan süreçte, artan nüfus ve değişen siyasi ve sosyal süreçler, beraberinde yerel yönetimler alanında da sürekli değişim ve dönüşümleri getirmiştir (Görmez, 2015, s.3-5). Özellikle Sanayi Devriminden sonra kentlerde artan nüfus nedeniyle hizmet çoğulculuğunun ortaya çıkması, hizmette etkinlik ve verimliliği esas alan liberal yaklaşımlar, yerel yönetimlerin önemini artırmış ve onları daha etkin ve daha demokratik olmaları açısından çeşitli arayışlara sevk etmiştir (Keleş, 1998, s.34). Sanayileşme ile birlikte teknolojinin sosyal ve ekonomik alanda kullanımının giderek artması, yürütülen kamu hizmetlerinin çeşitlenmesi ve artması, kamu yönetimlerinin “kamu hizmeti veya hizmet devleti” ile karakterize edilmesi, kapitalizmin ortaya çıkardığı krizler gibi birçok sorun, “sosyal devlet ve refah devleti” uygulamaları ile aşılmaya çalışılmıştı (Eryılmaz, 2015, s.48-52; Sezer ve Vural, 2010, s.205-206; Ökmen, Baştan ve Yılmaz, 2004, s.25). Ancak, özellikle 1971 petrol krizi ve sonrasında sorgulanan refah devlet anlayışı etkinliğini kaybetmiş ve kamu yönetimine ilişkin yeni arayışlar başlamıştır. Devlet yönetiminde krizlerin aşılması için, yeni bir kamu yönetimi anlayışına ve bu çerçevede devletin küçülmesine (*minimal devlet*), özel sektörün de devreye girmesine ve piyasa mekanizmasının işlemesine ihtiyaç duyulduğu görüldü. Bu gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan yeni kamu yönetimi anlayışı ve devletin rolündeki değişim, desantralizasyonu ve yerel yönetimlerin yapı ve fonksiyonlarında kapsamlı bir yeniden yapılanmayı beraberinde getirmiştir (Ökmen, vd. 2004, s.25-26). Özellikle 1980 sonrası “neo-liberal politikaları”, “devletin küçültülmesi ve etkinleştirilmesi” ve “desantralizasyon” (yerelleşme) politikaları, “iktisadi kaynakların rasyonel, akılcı ve verimli kullanımı” gibi konularda, önemli bir *paradigma değişiminin* yaşandığı görülmektedir. Bu değişim, hem merkezi yönetimlerin hem de yerel yönetimlerin hizmet sunum anlayışlarını da değiştirmeye başladığı bir dönemdir (Çukurçayır ve Eşki, 2001, s.90-95). Özellikle merkezi yönetimler, giderek farklılaşan, yerelleşen ve karmaşıklaşan kamu hizmetlerini tek başlarına yapamayacaklarını görmeye başlamışlardır. Bu bağlamda merkezi yönetimler,

yerel nitelikli kamusal mal ve hizmetlerin, devlet tüzel kişiliği dışındaki kamu tüzel kişileri tarafından da yapılması çabasına girmişlerdir (Nadaroğlu, 1986, s.3-20). Başka bir ifadeyle, merkezi yönetim ile yerel yönetim ilişkilerinin yetki, kaynak, katılım, şeffaflık, hesapverebilirlik, denetim, hizmet ölçüğü ve kapasite gibi konularda yeniden yapılandırılması zorunlu olmuştur (Gül ve Özgür, 2004, s.162).

Bugün yerel yönetimler görev ve fonksiyonları açısından önemli işlevler görmektedir. Merkezi yönetimlerle kıyaslandığında, yerel yönetimlerin, katılım, denetim, özerklik, eşitlik, etkinlik ve ortak yarar gibi demokrasinin temel değerlerini hayata geçirme noktasında daha etkin olduğu ve özellikle yerel ölçekte kamu hizmetleri açısından daha isabetli kararlar aldığı söylenebilir (Görmez, 2015, s.11-23). Ayrıca enformasyon, nezaket, güvenlik, güvenilirlik, fiziksel unsurlar, erişilebilirlik, vatandaş anlama ve yeterlilik konusunda müşteri odaklı yönetim tartışmaları çerçevesinde “kurumsal yönetim”e dayalı etkin ve verimli hizmet sunabilmektedir (Ökmen ve Parlak, 2015, s.135-136). Dolayısıyla yerel yönetimler birçok hizmetin vatandaşlara sunulması noktasında çabukluk ve kolaylıklar sağlar (Kaypak, Yılmaz ve Bimay, 2017, s.1799). Bu çerçevede demokrasinin temel eğitim kurumu olarak da görülen yerel yönetimlerin (Wickwar, 1970; Görmez, 1989), demokratik değerlerin hayata geçirilmesinde etkin olduğu, yerel düzeyde demokrasi sağlanmadan ulusal düzeyde demokrasinin sağlanamayacağı ileri sürülmektedir (Hill, 1974). Dolayısıyla günümüzde desantralizasyon düşüncesi ve hizmette yerellik ilkesine bağlı olarak (Eryılmaz, 2015, s.123-126) hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde gerçekleşmesi, halkın yerel kararlara katılımının sağlanması, kamu hizmetlerinin yerel düzeyde ve yerel halkın ihtiyaçlarına daha etkin cevap verebilmesi, ancak yerel yönetimlerin etkinleştirilmesi ile olacağı söylenebilir.

Dünyada Yerel Yönetimler

Yerel yönetimlerin Eski Yunan ve Roma kent yönetimlerine kadar gittiği söylenebilir. Goodnow (1887, s.638), Normandiya'nın İngiltere'yi fethi zamanında yerel yönetimlerin biçimlendiğini, Henry Pirenne (1994, s.18-58) ise, Batı Avrupa'da burjuvazinin kentlerde elde ettiği gücü kullanarak yerel yönetim örgütlemesini ortaya çıkardığını belirtmektedir. Bugünkü anlamda yerel yönetimlerin temeli ise Ortaçağ'da burjuvazinin de etkisiyle oluşturulan

“komünler” sayesinde gerçekleştiği bilinmektedir (Çukurçayır, 2012, s.96). Bu dönemlerde yerel nitelikli genel ve ortak hizmetler, genellikle kiliseler, vakıflar ve esnaf dernekleri tarafından yerine getirmekteydi (Aydın, 2004, s.83). Bununla beraber, “vatandaş”, “kent”, “kentli” ve “uygarlık” kavramlarının birlikte zikredildiği sanayileşme ve modernleşme aşamalarından sonra, yönetime katılma, kurumsallaşmış yerel birimler ve etkin yerel yönetim uygulamaları, daha modern bir yerel yönetim anlayışını ortaya çıkarmıştır (Ökmen ve Parlak, 2015, s.66). Diğer bir ifade ile yerel yönetimler demokrasinin gelişmesine ve yaygınlaşmasına önemli katkı sağlamış, hatta belediyeler, devletin bir birimi olarak değil, sivil toplumun bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır ki, özellikle hizmette çoğulculuk ve liberal yaklaşımlar, yerel yönetimlerin etkin kuruluşlar olmasına katkı sağlamıştır. (Görmez, 2015, s.9; Ayhan, 2008, s.105). “Desentralizasyon” ve “subsidiyarite” (subsidiarity)” kavramları ile açıklanan bu yeni anlayış, ABD ve AB’nin temel altyapısını oluşturmuş, 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşmasıyla hukuksal nitelik kazanmıştır (Sakal, 2000, s.121).

Keleş (1998, s.69), tarihsel süreç içerisinde dünyada oluşan yerel yönetim sistemlerini dört model etrafında açıklamaktadır:

Fransız Modeli: Fransa’dan başka İtalya, İspanya, Portekiz, Türkiye, Belçika ve Yunanistan’da uygulanan bu sistemde yerel yönetimlerin Anayasa ile güvence altına alınmış belli bir statüsü bulunmaktadır.

Anglo-Sakson Modeli: Anayasal bir statüye sahip olmayan ülkelerde bulunan ve Anglo-Sakson geleneğinin hâkim olduğu, yasayla kurulup yasayla kaldırılabilen yerel yönetimlerdir. İngiltere gibi tamamen parlamentonun etkisinin fazla olduğu ülkelerde görülür. Klasik örneğini oluşturan İngiltere dışında ABD, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda bu modeli uygulayan diğer ülkelerdir.

Kuzey ve Orta Avrupa Modeli: Yerinden yönetim geleneğine sıkı sıkıya bağlı ve demokrasiye artan oranda önem veren bu gruba dahil ülkelerde yerel yönetimler, anayasal bir statüye sahip olmanın yanında çok geniş bir yönetsel ve mali özerklikten de yararlanırlar. Anglo-Sakson modeline benzeyen bu model İsveç, Norveç ve Danimarka’nın yanı sıra Almanya, Avusturya, İsviçre, Hollanda ve Japonya’da uygulanmaktadır.

Orta ve Doğu Avrupa (Eski Sosyalist Blok) Modeli: Sovyetler Birliği'nde Lenin ve Stalin tarafından kurulup geliştirilen bu modelde, çözülme sürecini büyük ölçüde tamamlamış bulunan Orta ve Doğu Avrupa'nın Sosyalist Bloku ülkeleri olan Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya yer almaktadır.

Bugün cari olan modeller farklı olsa da genel olarak yerel yönetimlerin merkezi yönetimlere göre çok daha etkin konumda olduğu, özellikle kamu hizmeti sunumu ve halka yakınlık, toplumsal dönüşümleri ve siyasal anlamda yöneten yönetilen yakınlaşmasını sağlama noktasında çok daha etkili olduğu söylenebilir.

İngiltere ve Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Karşılaştırılması

Burada İngiltere ve Türkiye'de yerel yönetimlerin tarihsel ve siyasal süreçleri, örgüt yapıları, mali ve denetim şekilleri ve verdikleri hizmetler açısından karşılaştırılması yapılmaktadır.

Tarihsel ve Siyasal Süreçleri Açısından Karşılaştırma

İngiltere ve Türkiye, siyasi ve idari gelenekler açısından oldukça farklı iki ülkedir. Dolayısıyla yerel yönetim yapılarının farklı olması da doğaldır. Ancak özellikle yerel politika ve hizmet sunumu bakımından dikkate alınacak bazı model uygulamaların olduğu ve bunların incelenmesi, iki ülke yerel yönetimlerinin karşılaştırmasının faydalı olacağı kanaatini vermektedir. Diğer bir ifade ile her iki ülkenin yerel yönetimlerini, tarihsel süreçte yapısal, işlevsel ve siyasal açıdan karşılaştırmak ve modellerini ortaya koymak, iyi uygulama örnekleri ve farklı yerel yönetim anlayışlarını görme fırsatı sağlayacaktır.

İngiltere'de Yerel Yönetimlerin Tarihsel ve Siyasal Süreci

Anayasal ve siyasi adı "Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı" olan İngiltere, dört farklı ada ülkesinin birleşmesinden oluşan Birleşik Krallıktır (Oakland, 2002, s.10). 1707'de, İngiltere, Galler ve İskoçya'nın birleşmesi ile Büyük Britanya, 1800'de Büyük Britanya ile Kuzey İrlanda'nın bir araya gelmesi ile de Birleşik Krallık oluşmuştur (Karasu, 2004, s.87). Birleşik Kral-

lıkta yerel yönetim geleneği, Anglo-Sakson dönemine kadar uzanan ve yüzyıllardır değişik formlarda devam eden oldukça köklü ve eski bir sisteme sahiptir (Oakland, 2002, s.65). Yerel yönetimlerin, bu dönemde eyaletlere ve onlara bağlı küçük yerleşim birimlerine ayrıldığı ifade edilmektedir (Byrne, 1985, s.10-12). 1066'dan sonra I. William zamanında güçlü bir merkezi yönetimin kurulması sonucu yapılan düzenlemeler ile parish (köy), borough (il) ve county (eyalet) gibi yönetim birimlerinin kurulduğu görülmektedir (Türkoğlu, 2009, s.50). Yazılı yasalardan çok, gelenek ve mahkemelerin içtihat kararlarının geçerli olduğu İngiliz yerel yönetimlerinde, merkez ve yerel ayrımı, Magna Carta'ya (1215) kadar uzanmaktadır (Ökmen ve Parlak, 2015, s.284). İngiliz yerel yönetimleri 1601 yılında çıkarılan yasa ile belli bir fonksiyonel ve özerk bir yapıya kavuşmuş olmasına rağmen, bu özerklik sadece kendilerine ayrılan alanda kural koyma ve iş yapabilme ile sınırlı kalmıştı (Yamaç, 2014, s.1). 1640 yılındaki Burjuvazi Devrimi'nden sonra burjuvazi kendi ekonomik çıkarlarını korumak için siyasi iktidarı soylulara bırakmış, ancak soyluların iktidarı kullanabilme yetersizlikleri nedeniyle birçok yerel hizmet "*yeomenler ve squireiler*" denilen küçük toprak sahibi yerel zümrelere devredilmişti (Engels, 2010, s.44-54). 1760 yılından itibaren mevzuat çabalarının yetersizliği nedeniyle zayıflayan yerel yönetim birimleri (Güler, 2013, s.77-78), 19. yüzyılda ekonomik devrimin ortaya çıkardığı sınıf çatışmalarına rağmen yine de ayakta kalabilmişlerdi (Hobsbawm, 1987, s.61). Bunun en önemli sebebi, Fabian, Beatrice Webb ve J. Stuart Mill'in yanı sıra Turgot ve Bentham gibi düşünürlerin yerel hizmetlere ilişkin düşünce ve uygulamaları olmuştur (Keleş, 1998, s.35-37; Ayhan, 2008, s.104; Aydın, 2004, s.73). 1835 yılında kabul edilen "Belediye Şirketleri Yasası" ile belediyelerin kurulması, 1894 yılında belediye meclislerinin kurulması, 1888 ve 1889 yılında çıkarılan yasayla İrlanda ve İskoçya için yerel yönetimler ve belediye encümenleri yasalarının çıkarılarak söz konusu yönetimlerin halk tarafından belirlenmesi esasına geçilmesi, dönemin önemli gelişmeleri olarak görülebilir (Sandford, 2016, s.11; Byrne, 1985, s.28).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kentleşme ile beraber güçlenen ve yeni bir çerçeveye oturtulan (Sakal, 2000, s.127) yerel yönetimlerin bugünkü yapısı, 1972'de yapılan ve 1 Nisan 1974'den itibaren yürürlüğe konulan Yerel Yönetimler Yasası, 1985 ve 1986 yılında yapılan düzenlemelerle belirginleşmiştir. Böylece yerel yönetimler, yazılı yasalara tabi kuruluşlar olarak varlık göstermişlerdir (Worthy, Amos, Hazell ve Bourke, 2011, s.12). Söz konusu yasalarla

yerel yönetimler, nüfus yoğunluğu ve sosyo-ekonomik koşullara göre yeniden düzenlenmiş ve mevcut yerel yönetim birimlerinin sayısı azaltılarak, birinci kademe olarak il (county), ikinci kademe olarak bölge (district), üçüncü kademe olarak da köyler (parishes) yeniden oluşturulmuştur (İnaç ve Ünal, 2006, s.126). Ancak Yeni Kamu Yönetimi anlayışının geliştiği 1970'li yıllardan itibaren Muhafazakâr Sağın öncülüğünü yapan Thatcher Hükümeti'nin etkisiyle yerel yönetimlerin merkeze bağımlılığı artmış ve yerelleşme eğilimleri azalmıştır (Coulson, 2004, s.471; Ateş ve Demirel, 2014, s.4; Kızıler ve Çetinkaya, 2015, s.139). 1985 yılında, 1965 yılından beri Londra Büyükşehir Meclisi Sistemi olarak uygulanan Londra Yerel Yönetim Birimine ait yetkiler, ilçe belediyelerine aktararak söz konusu sistemin uygulamasına son verilmiştir (Tortop, 1992, s.3-8). 1990'lardan sonra yerel baskılar nedeniyle yapılan referandumlarla yerel yönetim sisteminde değişime gidilmiş ve Londra merkezli Büyük Britanya Parlamentosu'nun yanında Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler'de seçimle işbaşına gelen yerel meclislerin (parlamentolar) kurulması ile birlikte merkezden yerele dış politika, savunma ve ulusal güvenlik, ekonomi ve para politikası dışında kalan sağlık, eğitim, kültür, çevre ve ulaşım gibi tüm hizmetlerde yetki devri sağlanmıştır (Government Of United Kingdom, [GOV.UK], 2019; Wollmann, 2012, s.44). Hatta Kuzey İrlanda'da bir parlamento ve bu parlamento tarafından atanan başbakan ve bakanlardan oluşan bir hükümet bulunmakta ve bu hükümet aracılığıyla tüm hizmetler yürütülmektedir (Northern Ireland Executive [NIE], 2019).

1997'de iktidara gelen Blair Hükümeti (İşçi Partisi) ile birlikte merkeziyetçiliğin terk edilmesi, yerel güçlere yönelik yetki devrinin arttırılması ile yerelleşmenin ve sivil inisiyatifin hayata geçirilmesi konusunda önemli düzenlemeler yapılmıştır (Ateş ve Demirel, 2014, s.4). Hükümet, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartını imzalayarak siyasal yerinden yönetim reformu ile Birleşik Krallığı oluşturan Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'ya daha fazla yetki devri ve özerklik verilmesi amacıyla referanduma gidilmiş ve bu halkoylamasıyla ülkenin geleceği konusu tartışmaya açılmıştır (Canpolat, 1999, s.319-321; Karasu, 2004, s.151-157). Bu dönemde, serbest piyasa ve özelleştirme gibi Muhafazakâr kanadın etkileri olmasına rağmen seçilmişlere ait meclislerin varlığı ve bu meclislerin sahip olduğu yetkilerin kullanımına ilişkin alanlar, İngiltere'nin üniter bir yapıdan çok yarı-federal bir ülke durumuna geçtiğini göstermekteydi (Coulson, 2004, s.471; Wollmann, 2012, s.44). Merkez-yerel ilişkileri konusunda yaşanan sıkıntılar nedeniyle İşçi Partisi,

“Üçüncü Yol” felsefesiyle kamu hizmetlerinin niteliğini arttırarak hem orta sınıfın hem de iş dünyasının güvenilirliğini elde etmek için liberal çizgiye eğilim göstermeye başlamıştır (Ateş ve Demirel, 2014, s.2). Muhafazakâr partiler ile sol partiler arasında benzer çalışmalar olsa da gelinen noktada muhafazakâr partilerin yerel yönetimlere ilişkin reform çalışmalarında daha temkinli davrandıkları görülmektedir (Laffin, 2008, s.109).

2000 yılında yapılan yeni düzenlemeyle, 1980’lerde dönemin Thatcher Hükümeti tarafından sonlanan Londra yerel yönetim birimi, Londra Büyükşehir Belediyesi olarak yeniden kurulmuş, yerel yönetim sayılarında artış sağlanmış ve iç örgütlenmeleri türdeş hale getirilmiştir (Ökmen ve Parlak, 2015, s.285-286). Yine Yerel Yönetim Birliği, Bölge Kalkınma Ajansları Yasası ve Çevre Bakanlığı ile Ulaştırma Bakanlığı’nın birleştirilmesi bu dönemde atılan önemli adımlardır (Karasu, 2004, s.108). 2006 yılında konut, kentsel dönüşüm, planlama, yangın, kurtarma hususlarında görevli “İskan, Topluluklar ve Yerel Yönetimler” adlı bakanlık kurulmuştur (GOV.UK, 2019; Al, 2008, s.116-131). Son yıllarda da İngiltere’de hükümet çalışmaları genel olarak başta yerel yönetimler olmak üzere kamu hizmetlerine ilişkin reformlar üzerine odaklanmıştır (Laffin, 2008, s.109). Bu çalışmaların çoğu yerel yönetim reformu adı altında yeni ekonomik gelişmelere uyum sağlamak amacıyla yapılmaktadır.

İngiltere’de, yerel yönetimler parlamentonun denetim ve gözetimi altındadırlar. Yerel yönetimlerin yetki, görev ve sorumluluklarını değiştirebilmekte veya başka bir birime aktarabilmektedir (Karasu, 2004, s.110). Bakanlıklar, yasalar çerçevesinde yerel yönetimlere bırakılmış olan görev ve yetkilerin uygulanma ve kullanılma durumunu çeşitli yollarla denetleyebilmektedir. 2000’li yıllardan itibaren kamu hizmetlerinin sunumunda yeni bir yaklaşım ortaya konmuştur. “En İyi Değer (Best Value)” rejimi olarak tanımlanan bu yaklaşıma göre yerel yönetimler tarafından sağlanan hizmetlerde kalite, standart, maliyet, etkililik, etkinlik ve tutumluluk amaçlanmış ve yerel otoritelerin tamamı bu uygulamaya dâhil olmuşlardır. Böylece bağımsız denetim kuruluşları, İngiltere Denetim Komisyonu ile birlikte yetki kullanma hakkını elde etmişlerdir (Yamaç, 2014, s.13).

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Tarihsel ve Siyasal Süreci

Türkiye’de yerel ve bölgesel oluşumların başlangıcı Osmanlıya dayanmaktadır. Osmanlı Devleti, tüm toprakları elinde tutabilmek için yerel ve bölgesel

düzeyde farklı yönetim modellerine izin vermiştir (Güler, 2010, s.278). Bu dönemde, belediye hizmetleri ile mülki ve askeri hizmetler birlikte yürütülüyordu (Seyidanlıoğlu, 2010, s.2). Belediyeler kuruluncaya kadar, belediye işleri geleneksel kurumlar olan vakıflar ve kadılar tarafından yürütülüyordu (Tortop, Aykaç, Yaman, ve Özer., 2006, s.75). Yerel yönetimler alanında ilk gelişmeler ise 1808’de Osmanlı Sadrazamı Alemdar Mustafa Paşa’nın Rumeli ve Anadolu ayanları ile imzaladığı ve merkezîyetçi yapının sınırlandırıldığı Sened-i İttifak ve 1833 yılında İstanbul’da uygulanmakta olan muhtarlık teşkilatının taşrada yaygınlaştırılmaya başlamasıyla gerçekleştirilmiştir (Gözler, 2000, s.3-4; Çadırcı, 1970, s.409-410). Köyler eski geleneksel yerel yönetimin devamı olmasına rağmen, “İl Özel İdareleri” ve “Belediyeler”, Fransız yerel yönetim yapısı örnek alınarak örgütlendirilmiştir (Gözübüyük, 1971, s.121; Tortop vd., 2006, s.75). 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesiyle eyalet sisteminden vilayet sistemine geçen Osmanlı Devleti, bu nizamname ile ilin genel yönetiminin yanı sıra il özel idarelerini de kurmuştur (Çiftelinar, 2006, s.124; Sobacı, 2005, s.33). Ayrıca 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu’nda il özel idareleriyle ilgili temel hükümlere yer verilmiştir. 1929 yılında ise, 1426 sayılı yasa ile il genel yönetimi bütüncül bir mevzuata kavuşturulmuştur (Tortop vd., 2006, s.76).

Belediyelerle ilgili ilk düzenlemeler, Tanzimat’tan sonra başlayan Batılılaşma süreci ile azınlıklara yönetime katılma hakkı verilmesi konusunda dış devletlerin baskıları sonucu ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun parçalanmasını engellemeye yönelik bu düzenlemelerle yerel alandan merkeze doğru bir kayma görülmüştür (Tunçer, 2011, s.139). 1854 yılında çıkarılan Şehremaneti Nizamnamesi Layihası ile İstanbul’da ilk belediye teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilatın başına bir Şehremini getirilerek İstanbul modern bir kent haline getirilmiş ve bu uygulama zamanla İstanbul dışında da yaygınlaştırılmıştır (Seyidanlıoğlu, 2010, s.26; Yaylı, 2009, s.29-40). Nitekim belediye teşkilatının kurulmasından üç yıl sonra İstanbul’un Beyoğlu ve Galata bölgelerine Altıncı Belediye Dairesi kurulması ve 1869 yılında Dersaadet Belediye Nizamnamesiyle tüm İstanbul’a yayılması bu gelişmelerin sonucunda gerçekleşmiştir. 1876 Anayasası, belediyelerin seçimle işbaşına gelecek meclisler tarafından yönetilmesini ve bunların kuruluş ve görevleri ile meclis üyelerinin seçim usullerinin yasayla düzenlenmesini öngörüyordu. Cumhuriyet döneminde, 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Yasası, (Tortop vd., 2006, s.75-77), yerel yönetimler açısından en önemli bir düzenleme olduğu söylenebilir ki,

yasa, yerel yönetimlerin örgütsel yapısı yanında görev, yetki ve sorumluluklarına geniş yer vermiştir (Güler, 1992, s.103).

1960'lı yıllardan sonra reform çalışmalarının ayrıntılı, bilimsel ve bir bütün içinde ele alınamayışı ülkemizde yerel yönetimlerle ilgili önemli bir gelişme sağlanamamıştır. 1963 yılında çıkarılan Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP), 1971 yılında özellikle İçişleri Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılmasına yönelik İdari Reform Danışma Kurulu Raporu ve 1991 yılında Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA) gibi hazırlanan değişik raporlar dışında ciddi bir çalışma ortaya çıkmamıştır (Sakal, 2000, s.128). 1978 yılında kurulan Yerel Yönetim Bakanlığı da merkezin yerel yönetimler üzerindeki etkisini artırma yönünde atılan adımlardan öteye gidememiştir (Urhan, 2008, s.70).

1982 Anayasası ile 3030 sayılı Büyükşehir belediyelerine ilişkin yasal düzenleme ve 1984 yılında kurulan ilk büyükşehir belediyelerine kamu gelirlerinden daha çok pay verilmesi merkezîyetçiliğin zayıflatılmasına yönelik adımlar olarak kabul edilmektedir (Toksöz vd. 2009, s.39). 1987 yılında çıkarılan 3360 sayılı yasa ile günün değişen koşullarına uyum sağlayabilmek adına yerel yönetimler, büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır (Keleş, 1998, s.137-138). 2000'li yıllardan sonra iç (hızlı kentleşme, ekonomik yapıdaki değişim, bölgesel eşitsizlik) ve dış (küreselleşme, AB üyelik süreci) dinamiklerin tetiklemesiyle başlayan reform hareketleri 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu, 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile çeyrek yüzyıllık parçalı uygulamalar yasal hale gelmiş ve yerel yönetimler önündeki Anayasal ve yasal engeller kaldırılmıştır (Güler, 2013, s.11). 1996 yılında başlayan, 1998 yılında Mahalli İdareler Reform Yasa Tasarısı olarak belirlenen ve 2004 yılında 5227 sayılı yasa olarak mecliste kabul edilen Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkındaki Kanun, tüm devlet örgütlenmesini değiştireceği endişesiyle Cumhurbaşkanı'nın itirazları ve muhalefetin tepkileri sonucu iptal edilmiştir. Aslında yerel yönetimlerin özerkliğiyle ilgili hayata geçirilmeye çalışılan düzenlemelerin çoğu, ulus-devleti parçalayacağı endişesi ile sürekli engellenmiştir (Eroğul, 1999, s.162). 2012 ve 2013 yıllarında kabul edilen 6360 ve 6447 sayılı yasalar da her ne kadar "bütün şehir" ve "yeni büyük şehir" yönetimleri konusunda bir yeniden yapılandırma olarak değerlendirilse de yerelleşmeden çok yerelin merkezileşmesi olarak yorumlanmıştır.

Yönetim Modelleri Açısından Karşılaştırma

Bir ülkenin yerel yönetimleri o ülkenin siyasal ve yönetsel yapısının durumuna bağlı olarak değişim gösterir. Bu sebeple Tablo 1’de İngiltere ve Türkiye’nin siyasal ve yönetsel yapıları karşılaştırılırken Tablo 2’de yerel yönetim yapıları karşılaştırılmaktadır.

İngiltere’de yazılı bir anayasa olmamasına rağmen, siyasal ve yönetsel gelenekleri, kendine özgü bir güçler ayrılığı anlayışını ortaya çıkarmıştır (Arıbaş, 2015, s.4). Birleşik Krallık özelinde sürdürülmeye çalışılan monarşik yapının, yasama sisteminde oluşturduğu farklılıklar ve bu çerçevede ortaya çıkan parlamenter hükümet sistemi, güçler ayrılığını dengelemektedir (Kama, 2016, s.161). 8. yüzyılda uygulamaya başlanılan “Westminster” modelini esas alan normatif, geleneksel ve Kraliyete ait birtakım sembolik öğeler içeren bu sistemde, güçlü iktidar, iki meclislilik, iki partili sistem, çoğunlukçu seçim sistemi, parlamento egemenliği, temsili demokrasi ve genel oy sistemi olan merkezîyetçi yönetim tarzı bulunmaktadır. Merkezi yönetim; başbakan, kabine, kabine komisyonları ve alt komisyonları, bakanlıklar ve kurumlar arası komitelerden oluşmaktadır. Merkezdeki koordinatör kurumlar Kabine Ofisi ve Hazine’dir. Hukuk sistemi, hukukun bir bütün olduğu, "ortak hukuk (*common-law*)" sistemidir (Karasu, 2004, s.91; Özen, 2008, s.16). Yazılı bir anayasa olmadığı için ortak hukuk sisteminde ilke olarak devlet dâhil, hukukun tüm özneleri eşit kabul edilmekte, devlet ile bireyler arasındaki ilişkiler ortak hukuk kurallarına ve sözleşmelere dayandırılmaktadır (Department of Economic and Social Affairs, 2006, s.5).

Tablo 1. İngiltere ve Türkiye’nin Siyasal ve Yönetsel Yapılarının Karşılaştırılması

	İngiltere	Türkiye
Devlet Yapıları	Üniter	Üniter
Siyasal Yapıları	Parlamenter Demokrasi ve Anayasal Monarşi, Kuvvetler Ayrılığı	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Kuvvetler Ayrılığı
İdari Yapıları	Siyasal açıdan merkezîyetçi, İdari yönden adem-i merkezîyetçi	Siyasal ve idari yönden merkezîyetçi
Hukuk Sistemi	Anglo-Sakson Geleneği	Kıta-Avrupa Geleneği (Fransız Modeli)
Yasama Düzeni	Parlamento egemenliğini esas alan “Westminster” modeli çift kanatlı parlamento (Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası)	Tek Kanatlı (TBMM)

Yürütme Düzeni	Taç (Kral veya Kraliçe), Özel Konsej, Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Kabine	Cumhurbaşkanı
Yargı Düzeni	Anglo-Sakson "ortak hukuk" (common-law) sistemi, İngiltere, Galler, İskoçya, Kuzey İrlanda'da birbirinden farklı hukuk sistemleri Anayasal kaynaklar: yasalar, mahkeme kararları, hukukun temel ilkeleri, parlamento içtüzüğü ve anayasa gelenekleri	Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır. Adli Yargı ve İdari Yargı Anayasal kaynaklar: Anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik ve Anayasa Mahkemesi kararları
Devlet Teşkilatlanması	Merkezi Hükümet ve Parlamento, Londra Bölgesel Parlamento, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda Parliamento, Yerel Meclisler	Merkezden Yönetim-Yerinden Yönetim

Kaynak: TBMM, 2019; T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019; Gözübüyük, 1971; İnaç ve Ünal, 2006; Karasu, 2004; Department of Economic and Social Affairs, 2006; Laffin, 2008; Martin, 2011; Nadaroglu, 1986; Şengül, 2014; Özen, 2008; Wollmann, 2012; Tortop vd., 2006; Sandford, 2016; Ökmen ve Parlak, 2015; GOV.UK, 2019; Eryılmaz, 2015.

Türkiye yazılı anayasası olan üniter yapılu bir devlettir ve Anayasa gereği (m.3) "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür". Yönetim sistemi olarak 2018'e kadar parlamenter sistemle yönetilmekle beraber, bu tarihte yapılan Anayasal değişiklik ile "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi"ne geçmiştir. İdari taksimat açısından il sistemine dayanmaktadır. Anayasa, "Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır" (m.126) hükmünü koymuştur. İdari bakımdan yerinden yönetim ilkesine uygun olarak "hizmet" ve "yer yönünden" ikili ayrıma tabi tutulmuştur. Yerel yönetimler; "İl Özel İdaresi", "Belediye" ve "Köy" olarak belirlenmiştir. Halen Türkiye'de 81 il, 923 ilçe ve 35.000'den fazla köy yönetim birimi bulunmaktadır. Yerel yönetimler üzerinde merkezî yönetimin vesayet denetimi olmakla beraber özellikle 2004 ve 2005'de çıkarılan yerel yasalarla vesayetin "hukuka uygunluk" açısından yapılacağı hükme bağlanmıştır. Halen özerklik konusunda kısıtlı (Tortop vd., 2006) olduğu söylenebilir de bu kısıtlılığın daha çok mali özerklik bağlamında olduğu söylenebilir. Özellikle gelişen ve çeşitlenen yerel hizmetlerin tam anlamıyla yerine getirilebilmesi için yerel yönetimlerin istenen mali kaynaklara sahip olduğu söylenemez.

Örgütsel ve İşlevsel Yapıları Açısından Karşılaştırma

Halka en yakın birim olarak tanımlanan yerel yönetimler, Türkiye ve İngiltere'nin siyasal ve yönetsel durumuna bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Aşağıdaki tabloda bazı açılardan iki ülke yerel yönetimleri karşılaştırmaktadır.

Tablo 2. İngiltere ve Türkiye'nin Yerel Yönetim Sistemlerinin Karşılaştırılması

	İngiltere	Türkiye
Yerel Yönetimler ve Organları	1- Birinci kademe İl: County –Başkan ve Meclis 2- İkinci kademe Bölge: District–Başkan ve Meclis 3- Üçüncü kademe Köy yönetimi: Parishes –Başkan ve Meclis 4- Büyük Londra Yönetimi: Başkan ve Meclis, Londra'da üst kademe yönetiminde Büyük Londra Otoritesi (Greater London Authority), alt kademede ise Londra Şehir Meclisi ve ilçe-borough meclisleri vardır.	1-İl Özel İdaresi: Vali, İl Genel Meclisi, İl Encümeni 2-Belediye: Belediye Meclisi, Belediye Başkanı, Belediye Encümeni 3-Köy: Muhtar, İhtiyar Heyeti, Köy Derneği
Yerel Yönetimlerin Dayanakları	Anayasal dayanağı yok. Görev ve yetkiler kanunlarla düzenlenmiştir.	Anayasal dayanağı var. Görev ve yetkiler kanunlarla düzenlenmiştir.
Yerel Yönetimlerin İşlev ve Faaliyet Alanları	Eğitim (üniversite öncesi tüm eğitimler), sağlık, sosyal hizmetler, konut, ulaşım, kültürel hizmetler, kütüphaneler, şehir ve kırsal alan planlaması ve çevre gibi temel hizmetleri, polis, itfaiye ve tüketicinin korunması, karayolları, eğlence	Altyapı hizmetleri, eğitim, sağlık, kültür, ekonomi ve ticaret, konut, çevre, şehir içi ulaşım, sosyal hizmetler
Yerel Yönetimlerin Yetki ve Görevleri	Yerel yönetimlerin yetkilerini ve görevlerini belirleyen temel bir hukuki metin yoktur. Ancak savunma, ticaret ve uluslararası ilişkiler dışında yereli ilgilendiren hemen hemen her konuda yetki ve görevleri bulunmaktadır.	Genel yetki ilkesi hâkimdir. Yetki kanunda belirtilen yetki ve görevlerle sınırlı. Görevler liste yöntemiyle kanunlarda belirlenmiştir.
Yerel Yönetimlerin Giderleri	Cari harcamalar: toplam harcamaların yarısını oluşturan sosyal harcamalar, kamusal işler ve hizmetler, bina, okul ve yolların bakımı Yatırım harcamaları: eğitim binaları, sosyal hizmetler, konut, kamusal işlevler ve hizmetler, eğitim, borçlar, bağışlar ve diğer harcamalar ulaşım, konut ve çevresel nitelikli yatırımlar	Cari harcamalar: personel giderleri, yolluklar, hizmet alımları, tüketim malları ve malzeme alımları, demirbaş alımları ve diğer alımlardan, Yatırım harcamaları: makine, teçhizat ve taşıt alımları ile yapı, tesis ve büyük onarım giderlerinden, Transfer harcamaları: kurumlara katılma payları ve sermaye teşkili,

		iktisadi, sosyal ve mali transferler ve borç ödemeleri, kamulaştırma ve taşınmaz mal satın almaları,
Yerel Yönetimlerin Gelirleri	Vergi gelirleri (council tax), yardımlar, borçlanmalar ve işletme kazançları, merkezi hükümetin sağladığı yardımlar,	Vergiler, Harçlar, Harcamalara Katılma Payları, Genel Bütçe Gelirlerinden Ayrılan Paylar, Bağışlar, Borçlanmalar
Merkezi-Yerel Yönetimler İlişkisi	Merkezi yönetimin denetimi ve yaptırımını sınırlıdır.	Merkezi yönetimin denetimi ve yaptırımı vardır.
Yerel Yönetimlerin Denetimi	Merkezi yönetim (yasama, yürütme, yargı) ve Sivil Toplum Kuruluşları	Vesayet Denetimi, Yargısal Denetim, Mali Denetim (Sayıştay), Etik Denetim, Ombudsman Denetimi
Yerel Yönetimlerin Özerkliği	Özerk	Kısıtlı özerklik
Desantralizasyon Düzeyi	Yüksek Adem-i Merkeziyetçi Yönetim Anlayışı	Merkeziyetçi Yönetim Anlayışı

Kaynak: Ökmen ve Parlak, 2015; Parlak, 2014; Gözübüyük, 1971; İnaç ve Ünal, 2006; Al, 2008; Karasu, 2004; Arıbaş, 2015; Canpolat, 1999; Department of Economic and Social Affairs, 2006; Laffin, 2008; Martin, 2011; Nadaroğlu, 1986; Şengül, 2014; Özen, 2008; Wollmann, 2012; Tortop vd., 2006; Sandford, 2016; Şengül, 2016; Özel ve Eren, 2012; Eryılmaz, 2015, Oakland, 2002.

İngiltere’de yerel yönetimler belli ve önemli işlevlere sahiptir, ancak federal sistemdeki gibi anayasal bağlamda güvence altına alınmadıkları için merkezi hükümetin bir organı veya uzantısı olarak görünmektedirler (Özel ve Eren, 2012, s.1388). Mali açıdan da merkeze bağlı olan kurumlardır (Lijphart, 2012, s.16-17). Fonksiyonları açısından (İngiltere, Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler) homojen değildirler. Farklı sistemler arasında birçok fonksiyon hem alt, hem de üst düzey yönetimlere aittir (Foulkes, 1995, s.21-22). Yerel yönetimler, iki farklı şekilde yapılandırılmıştır. İskoçya, Galler ve İngiltere’nin bir kısmında tüm yerel otorite (Metropolitan veya London Boroughs) fonksiyonlarından sorumlu “tek karar meclisi” tek kademeli bir sistem varken; İngiltere’nin geri kalanında ise sorumluluğun iki meclis arasında paylaşıldığı “District” ve “County Meclisleri”nden oluşan iki kademeli sistem bulunmaktadır (Bilge, 2007, s.3-4). Diğer taraftan 1963 yılında kurulan, 1986 yılında kaldırılan ve 1999 yılında yeniden kurulan Londra Büyükşehir Yönetimi, halk tarafından seçilen bir belediye başkanı ve büyükşehir meclisine sahip farklı bir yerel birim olarak hizmet vermektedir (Köseçik, 2000, s.75). İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’da İngiltere’deki yerel yönetimlere benzer bir yapılanma bulunmaktadır.

İngiltere'de Türkiye'de olduğu gibi merkezi yönetime bağlı, il ve ilçelerden oluşan bir taşra örgütlenmesi ve valilik gibi bir idari vesayet kurumu mevcut olmadığı için diğer ülkelerde taşra örgütlerinin yaptığı işin önemli bir kısmı yerel yönetimlerce gerçekleştirilmektedir (Karasu, 2004, s.108). Sadece belli bazı görevler tüzel kişiliğe sahip, idari ve mali olarak özerk birimlerce yerine getirilmektedir. Örneğin sağlık hizmeti, sosyal yardım ve istihdam hizmetleri, denetimli serbestlik ve cezaevi hizmetleri gibi bazı hizmetler, yasa ile kurulan ve bir bakanlığa bağlı olan Bölge Yönetimi, Bölge Kalkınma Ajansı ve Bölgesel kurullar gibi kuruluşlar tarafından yerine getirilmektedir (Arıbaş, 2015, s.5; Karasu, 2004, s.109; Ökmen ve Parlak, 2015, s.60). Çevre Ajansı, Sanat Konseyi, Beceri Fonlama Ajansı ve Eğitim Fonu Ajansı gibi hükümet tarafından kurulan fon sağlayıcılar da bu kapsamda hizmet vermektedir (Sandford, 2016, s.6). Günümüzde sayısı 408'i bulan bu tür örgütlemelerin (GOV.UK, 2019), Thatcher Hükümeti tarafından yerel yönetimleri zayıflatmak amacıyla kurulduğu belirtilmektedir (Wollmann, 2012, s.62). Merkez ve yerel arasındaki ilişki, Başbakan Yardımcısı, Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Emeklilik Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı aracılığıyla gerçekleşmektedir (Department of Economic ve Social Affairs, 2006, s.8).

Genel olarak İngiltere'de ilk kademe yer alan ve il statüsünde bulunan yerel yönetim birimi "County"ler, coğrafi alanda belli sınırlara sahip bir ili değil, yerel yönetim anlamında ili ifade etmektedir (Kavruk, 2002, s.112). Eski bir geleneğe sahip ve belli dönemlerde artış veya azalış gösteren Countyler, "Council" adı verilen ve doğrudan halk tarafından seçilen bir karar alma organına sahiptir (Ökmen ve Parlak, 2015, s.286). Bununla birlikte, meclis kendi üyeleri arasından "mayor" adı verilen tarafsız bir başkan seçmektedir. Ayrıca meclislere bağlı olarak faaliyet gösteren ve yerel yönetim için güç olarak kabul edilen polis, itfaiye ve acil durum, ulaşım ve kalkınma departmanları gibi uzman alt kurullar da bulunmaktadır (Stewart, 2014:841). County'lerden sonra gelen District (bölge)'lerin District Council (bölge meclisleri) şeklinde meclisleri; mayor denilen seçilmiş başkanları, metropoliten alanlarda tek kademe yerel hizmetlerden doğrudan sorumlu birimler ve metropoliten olmayan alanlarda ise il sisteminin ikinci kademesi olarak yapılandırılmışlardır (Kavruk, 2002, s.112). Kökenleri çok eskiye dayanan üçüncü ve son kademe yönetimleri olan Parish'ler, günümüz köy ve mahalle yapılanması şeklinde yalnızca kırsal alanda değil, mahalleler aracılığıyla da kentlerde varlığını sürdürmektedirler (Güler, 2013, s.78-79). Nüfusu 200'e kadar olan Parishler'de

doğrudan halkın katılımı, 200'ü geçen köy ve kasabalarda ise meclis faaliyeti zorunlu olmaktadır (Ökmen ve Parlak, 2015, s.287). Council olmayan yerlerde ise küçük halk toplantıları yapılarak yerel sorunlara çözüm bulunmaya çalışılmaktadır (Kavruk, 2002, s.113). Günümüzde Londra Anakent Belediyesi'nde ve sayıları 15'i bulan yerel yönetimler dışında tüm belediye başkanları, meclis tarafından seçilmektedir (Wollmann, 2012, s.48).

Türkiye'de ise yerel yönetimler, yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde Anayasa'nın 123. ve 127. maddesi ile düzenlenmiştir. 123. madde ile idarenin bütünlüğü ilkesi vurgulanmakta, idarenin hem merkezden yönetim hem de yerinden yönetim esaslarına dayandığı ifade edilmektedir. 127. madde de ise yerel yönetimlerin kuruluş esasları, seçimler, idari vesayetin hangi hallerde kullanılacağı anlatılmaktadır. Yerel yönetim birimleri, belediye, il özel idaresi ve köy olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. En küçük yerel yönetim birimi olan köylerin ihtiyaçları, çoğunlukla merkezi hükümet ya da il özel idarelerince karşılanmaktadır. Mahalle ise, belediye seviyesinde yerel yönetimin en küçük birimi olarak kabul edilmektedir. Belediyeler, il ve ilçe merkezlerinde zorunlu, beldelerde ise nüfusu 5.000 ve üzeri olan yerlerde kurulabilmektedir. İl Özel İdareleri, büyükşehir olan iller dışında her ilde, kırsal alanların ihtiyaçlarının karşılanması için il sınırları içinde belediyelerin sorumlu olmadığı alanlardan işlev görmektedir.

Aslında Köy ve İl Özel İdareleri var olmakla beraber, en önemli yerel yönetim birimi belediyelerdir. Türkiye'de belediyeler, statü olarak değişik kategorilerde yer alır. En önemli ayırım büyükşehir belediyeleri ve diğer belediyeler arasındadır. Bunun dışındaki farklılıklar daha çok idari statüden kaynaklanmaktadır. 5393 ve 5216 sayılı Yasalara göre, hem büyükşehir belediyesi hem de diğer belediyelerdeki yönetimlerin Belediye Meclisi, Belediye Encümeni ve Belediye Başkanı olmak üzere üç temel organı vardır ancak, bu organların seçimi, temsilin işlevselliği ve organların oluşum biçimi, çoğu kez seçkin bir yapıya sahip olduğu ve bazı temsil sorunlarının yaşandığı ifade edilmektedir (Bulut ve Tanıyıcı, 2008, s.174).

Yürüttükleri Hizmetler Açısından Karşılaştırılma

İngiltere'de yerel yönetimlerin fonksiyonlarının bir ülkeden diğerine veya kent bölgelerinde farklılık göstermesi ve iki düzeyli sistem içinde birçok fonksiyonun hem alt, hem de üst düzey yönetimleri ilgilendirmesi nedeniyle yerel

yönetimlerin görevleri ile ilgili bir sınıflandırma yapmak oldukça güçtür (Türkoğlu, 2009, s.29; İnaç ve Ünal, 2006, s.131). Türkiye’de ise, köy hizmetlerinin genellikle il ve ilçe mülki amirliklerince yapıldığı, büyükşehir olmayan yerlerde il özel yönetimlerinin hizmetleri merkez-yerel işbirliği çerçevesinde yapılmaktadır. Belediye hizmetleri de belediye mevzuatı ve anayasa açısından “genellik” ilkesine göre kamu hizmetlerini yerine getirmektedirler. Her ne kadar merkezi yönetimin vesayeti etkin bir faktör olarak (Nadaroğlu, 1986, s.81) görülse de belediyelerin yerel halkın ihtiyaçlarını önemli ölçüde giderebildiği söylenebilir. Bu bağlamda belediyelerin görevli oldukları hizmet alanları, Belediye Kanunu ve diğer ek mevzuatlarda ayrı şekilde belirtilmiştir.

Koruyucu Hizmetler

Koruyucu hizmetler polis hizmetleri, itfaiye ve vatandaşın korunması ile ilgili hizmetleri kapsamaktadır. Koruyucu hizmetler konusunda İngiltere ve Türkiye yerel yönetimleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Tarihsel olarak İngiltere, Galler ve İskoçya polis güçleri, merkeze bağlı olduğu dönemlerde bile milli teşkilattan ziyade bir yerel birim olarak hizmet vermişlerdir (Öcal, 2001, s.49). İngiltere’de merkezi bir polis teşkilatı olmamasına rağmen Londra polisi dışında polis hizmetleri 18. yüzyıldan beri yerel yönetimler tarafından sürdürülmekte, 1946 yılında çıkarılan polis yasası ile merkezi yönetim tarafından finanse edilmekte ve İçişleri Bakanlığı tarafından denetlenmektedir (Karasu, 2004, s.116). Sadece il, bölge ve metropoliten yerel yönetim birimi meclisi tarafından yürütülen bu görev, üçte ikisi meclis üyelerinden üçte biri de yargıçlardan oluşan polis komiteleri tarafından yürütülmektedir (Canpolat, 1999, s.328).

Türkiye’de polis hizmetleri İçişleri Bakanlığı’na bağlı Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Belediyelere bağlı olarak belediye sınırları içerisinde kamusal bazı hizmetlerin yürütülmesi ve kontrolünü sağlayan zabıta, Büyükşehir belediyelerinde trafik zabıtası, özel kolluk kuvveti görevlisi olarak hizmet vermektedir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Yasası’nda, “güvenlik” ibaresi bulunmamasına rağmen 5393 sayılı Kanununun 14. maddesinde zabıta hizmetleri, belediyelerin “hizmet yüklenmeleri” arasında sayılmaktadır. “Gelecek yıllara yaygın hizmet yüklenmeleri” başlığını taşıyan 67. maddesi güvenlik hizmet alımının yasal dayanağını oluşturmaktadır.

5393 sayılı Belediye Yasasının 14. maddesinde, belediyelerin zabıta hizmetlerini “yapacağı veya yaptıracağı” belirtilmiş ve 51. maddede bu hizmetlerin asli ve sürekli görev niteliğindeki zabıta hizmetleri ile kamu gücü kullanmayı gerektirmeyen zabıta destek hizmetleri şeklinde yapılacağı belirtilmiştir (Fırat, 2008, s.221).

Çevre ve Altyapı Hizmetleri

İngiltere’de çevre sağlığının korunması, trafik ve ulaştırma, sivil savunma, konut hizmetleri ve genel imar plânlarının hazırlanması ile ilgili görevler il, bölge ve metropoliten meclisleri arasında bölüşülmüştür (Canpolat, 1999, s.328-329). Hıfzıssıhha ve gıda kontrolü, daire, dükkân ve fabrikalardaki sağlık şartlarının yerine getirilmesinin kontrolü, bulaşıcı hastalıklardan korunma, çöp toplama ve yok etme hizmetleri, hayvan hastalıkları, mezbahalar ve halka açık tuvalet yapımı, hava kirliliğinin önlenmesi, patikalar veya yaya yollarının yapılması, karayolları gibi hizmetler District ve Metropolitan District Meclislerinin sorumluluğunda bulunmaktadır (İnaç ve Ünal, 2006, s.132). Otoyol yapımı, bakımı ve onarımı, yol güvenliği, trafik düzenlemelerinin yapılması ve kontrolü, konut yapımı, park yerleri cadde ve sokakların aydınlatılması, çöplerin imhası hizmetleri County ve Metropolitan Districtler tarafından yerine getirilip ve kontrol edilmektedir. Genel imar planlarının hazırlanması County Meclisleri tarafından, bu planların uygulanması ise District ve Metropolitan Districtler tarafından yerine getirilmektedir (Okutan, 2009, s.98). 1973 yılında çıkarılan su kanunu ile yerel idareler yerine suyla ilgili her türlü görevi yapmak üzere bölgesel su otoriteleri kurulmuş ve daha sonra bu bölgelerdeki suyla ilgili hizmetler 1980 yılındaki Konut Yasası ile özelleştirilmiştir (Yamaç, 2014, s.10; Canpolat, 1999, s.328).

Türkiye’de yerel yönetimler, çevre kirliliğine yol açabilecek bütün konularda denetim ve hizmet görevlerini yerine getirmektedirler (Çoban ve Kılıç, 2009, s.120). İl özel idarelerinin çevre ile ilgili görevleri il içinde ve belediye sınırları dışında olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. İl sınırları içinde, başta sağlık, gençlik ve spor, sanayi ve ticaret, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları, ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binaların yapım, bakım ve onarımı, belediye sınırları il sınırı olan büyükşehir belediyeleri hariç ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskân, tarım, toprağın korunması,

erozyonun önlenmesi gelmektedir (Erdem, 2015, s.23). Belediye sınırları dışında ise imar işleri, yol, su ve kanalizasyon yapılması, katı atık depolama ve yok etme faaliyetleri, çevre acil yardım ve kurtarma, orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri yapar (Şengül, 2014:55). 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14 ve 15. maddelerinde belediyelerin mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla coğrafi ve kent bilgi sistemleri, imar işleri, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı, çevre ve çevre sağlığı, temizlik, şehir içi trafik, defin ve mezarlıklar, ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar, konut hizmetleri, kaynak suları, katı atık bertarafı ve bunlar için gerekli alt yapı ve tesisleri sağlama hizmeti sunmakla görevlendirildikleri görülmektedir.

Eğitim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler

İngiltere'de 1902 ve 1944 tarihli eğitim yasalarıyla yerel yönetimler ve bağlı bölge meclisleri, merkezi idarenin ulusal eğitim planlarına ve denetimine tabi olarak, yaygın eğitimin yerine getirilmesi konusunda yetkili kılınmışlardı (Karasu, 2004, s.116). Ancak Thatcher Hükümeti, tüm hizmet alanlarında olduğu gibi eğitim hizmetlerinde de merkezi yönetimin ağırlığını arttırmıştır. 1988 ve 1993 eğitim yasalarıyla eğitim kurumlarının denetimi, Eğitim ve Beceri Geliştirme Bakanlığı'na bağlanarak merkezin eğitim üzerindeki etkisi arttırıldı (Wollmann, 2012, s.52). Yerel yönetimlerin görev alanlarındaki bir kısım görevler merkezi yönetime bağlı bölgesel özerk kuruluşlara, alt kademelere, gönüllü kuruluşlara devredilirken bir kısmı da tamamen özelleştirilmiştir. Buna rağmen eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler alanı gibi birçok kamu hizmeti yerel yönetimler tarafından gördürülmektedir (Oakland, 2002, s.66). Eğitim, hem harcama hem de düzenli olarak halka ulaşma açısından yerel yönetim hizmetleri içerisinde önemli bir paya sahiptir (Okutan, 2009, s.97). 1974'e kadar yerel meclisler tarafından yürütülen sağlık hizmetleri, bu tarihten sonra bu hizmetler yerel yönetimler ile ilişkisi olmayan ve ülke çapında bölgesel mahiyette kurulan özerk yapıdaki sağlık otoritelerine devredilmiştir (İnaç ve Ünal, 2006, s.133). Ayrıca Ulusal Sağlık İdaresi, sağlık alanında merkezi bir örgütlenme olarak görev yapmaktadır (GOV.UK, 2019). Sosyal hizmetler kapsamında kimsesizlere yer temini, gençlerin ve özürülülerin mesleki eğitim konuları yerel yönetimlerin görev alanı dâhilinde bulunmaktadır (Okutan, 2009, s.97).

Türkiye’de 5393 sayılı Belediye Yasası’nın 14. Maddesine göre belediyeler, yerel düzeyde ve müşterek nitelikte olmak koşuluyla, devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir veya yaptırabilmekte, her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Söz konusu yasa, belediyelerin sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabileceğini ve işletebileceğini ve gıda bankacılığı yapabileceğini ifade etmektedir. Yine 14. Maddenin devamında belediye hizmetlerinin, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulacağını ve hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler seçileceği belirtilmektedir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun 7(n). Maddesinde büyükşehir belediyeleri ve bağlı ilçe belediyelerinin eğitim ve kültür hizmetleri ile yaygın mesleki eğitim hizmetleri konusunda benzer yetki ve sorumluluklara sahip olduğu belirtilmektedir.

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun 6. maddesinde göre ise il özel idareleri, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarına arsa temini, bina yapımı, bakım ve onarımları, yetiştirme yurtları kurma ve işletme ile görevli ve yetkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşları; eğitim yatırımlarına ilişkin olarak kendi bütçelerinde bulunan kaynakları il özel idarelerine aktararak hizmetleri gerçekleştirebilirler.

Mali ve Denetim Yapıları Açısından Karşılaştırma

Yerel yönetimlerin her birinin kendi yönetim şekli ve çerçevesi içinde çalıştığı İngiltere’de, yerel yönetimler tamamen özerk kuruluşlar olduğu için üniter devlet yapılarında sıklıkla göremediğimiz vergi toplama dâhil genelde merkezi otoritelerin yaptığı birçok mali işlevi yerine getirmektedirler (Kazancı, 1983, s.43). Buna rağmen yerel bütçelerin işlemleri, yapıları ve kayıtları yönünden uygulanan tek bir şekil yoktur. Ancak yerel yönetimlerin bütçelerin hazırlanması, harcamaları, mali müdahale düzeyi konusunda hukuki düzenlemeler getirilerek yerel yönetimlerin mali performansları yükseltilmiştir (Ökmen ve Parlak, 2015, s.63-69). Bütçe hazırlanması ve onaylanmasına ilişkin işlemler, muhtarlıklar dışında Türkiye’deki uygulamayla benzerlik göstermektedir. Diğer yandan merkezi yönetim, performans yönetimi ve finansal kontroller ile yerel yönetimleri kendine bağlamıştır (Martin, 2011, s.69; Wollmann, 2012, s.53). Özellikle son on beş yıldan beri İngiliz yerel yönetimi,

performans ve finansal denetimlere sıkı sıkıya bağlı kalmakta ve buna teşvik edilmektedir (Martin, 2011, s.75-78).

İngiltere’de yerel idare gelirleri vergiler, yardımlar, paylar, borçlanma ve diğer gelirlerden (AB Fonları vb.) oluşmaktadır. Yerel idarelerin kendi adlarına alabildikleri en önemli vergi “council tax” denilen vergidir (Tortop, 1994, s.48). County’ler tarafından toplanan gelirler, bağlı beldelerin nüfusuna göre dağıtılmaktadır (Ökmen ve Parlak, 2015, s.290-291). Yerel yönetimler ayrıca bazı durumlarda borçlanmaya da gidebilmektedirler. 1990’li yıllardan 2004 yılına kadar proje bazlı borçlanma yapabilirlerken, daha sonra yapılan yeni düzenlemelerle belirli bir limit dâhilinde borçlanma yetkisi kendilerine tanınmıştır (Türkoğlu, 2009, s.29-31). Ayrıca yerel yönetimler gelir sıkıntısı çektiklerinde merkezi yönetim tarafından “grants” denilen yardımlar da yapılmaktadır (Ökmen ve Parlak, 2015, s.63-69). Yerel yönetimler, oldukça geniş bir gelir kaynağına sahip olmasına karşın gelirlerin kullanılmasında oldukça sıkı bir merkezi denetim bulunmaktadır (Karasu, 2004, s.119). Yasama, yürütme, yargı dışında Sivil Toplum Kuruluşları da denetim mekanizması olarak görev yapmaktadır (Parlak, 2014, s.33-34). Buna rağmen İngiltere’de yerel yönetimler, toplam kamu harcamalarının % 25’ini gerçekleştirmektedir. Bu oranın büyük bir kısmı devlet memuru olmayan personelin yarısından fazlasına sahip olan belediyelerin personel gideri olarak gerçekleşmektedir (Wollmann, 2012, s.48). Bunun yanında bütçelerinin önemli bir kısmını da sosyal harcamalara ayırmaktadırlar (Yamaç, 2014, s.12). 1997-2017 yılları arasında İşçi Partisi hükümetleriyle ile sosyal harcamaların harcama çevresi arttırılmıştır. 2010 yılında kurulan koalisyon hükümeti, politik ve ekonomik iklimde ciddi bir değişiklik göstererek yerel yönetimler alanında mali ve finansal özerklik sağlanacağına ilişkin vaatler vermiş ve bu yönde çalışmalar gerçekleştirmeye çalışmıştır (Wilson and Game 2011, s.395). Yerel yönetimlerin harcamalarını denetleyen kurum ise Çevre Bakanlığıdır (Canpolat, 1999, s.334). Çevre Bakanlığı özellikle yatırım harcamaları ile ilgili konularda denetleme yapmaktadır (Ökmen ve Parlak, 2015, s.292).

Türkiye’de yerel yönetimlerin kendine özgü gelir kaynakları olsa da bunların oranı düşüktür. Dolayısıyla yerel hizmetlerin finansmanının önemli bir bölümü merkezi yönetimler tarafından karşılanmaktadır. 5393 sayılı Kanunun 59. maddesinde yerel yönetimlerin gelirleri genel olarak “vergi gelirleri”, “teşebbüs ve mülkiyet gelirleri”, “alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler”, “faizler, paylar ve cezalar”, “sermaye gelirleri” ve “alacaklardan tahsilât”

toplamından oluşmaktadır. 5779 sayılı Kanuna göre genel bütçe vergi gelirlerinin yüzde 2,85'i büyükşehir sınırları dışında kalan belediyelere, yüzde 2,5'i büyükşehir ilçe belediyelerine ve yüzde 1,15'i il özel idarelerine ayrılmaktadır. Büyükşehir belediyeleri ise büyükşehir sınırları içinde toplanan vergilerin yüzde 5'ini almaktadır (Toksöz vd., 2009, s.55).

Belediye Kanunu'nda ve değişik kanunlarda belediyeler, kendi sorumluluk alanındaki görevleri yerine getirebilmek için harcamalarda bulunmak zorundadır. Belediyelerin giderleri, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarından oluşmaktadır. Belediyelerin (m.60), bina, tesis, araç ve malzemelerinin temini, yapımı, bakımı ve onarımı için yapılan giderler, alt yapı, yapım, onarım ve bakım giderleri, belediyenin personeline ve seçilmiş organlarının üyelerine yapılan ödemeler, avukatlık, danışmanlık ve denetim giderleri, mezarlıklara ilişkin giderler, faiz, borçlanma, diğer ödemeler ile sigorta giderleri, sosyal hizmet ve yardımlar, dava giderleri, tören, ağırlama ve tanıtım giderleri, ortak hizmet ve proje giderleri, görev ve hizmetlerin yürütülmesi için yapılan diğer giderler ve imar düzenleme giderleri bulunmaktadır (Türkoğlu, 2009, s.115-116).

5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na göre belediyeler, il özel idareleri ve bağlı kuruluş ve işletmelerin iş ve işlemlerinin hukuka uygunluğu kapsayan iç ve dış denetimi yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca malî işlemler dışında kalan diğer idarî işlemler, idarenin bütünlüğüne, kalkınma plânı ve stratejilerine uygunluğu açısından denetimi İçişleri Bakanlığı, vali veya görevlendireceği personel tarafından yapılmaktadır. 5018 sayılı kanunla gelen yeni düzenlemeye göre, belediyelerde belediye başkanı, il özel idarelerinde de valiler yapılan tüm harcamalardan kendi meclislerine hesap verme yükümlülüğündedirler. Tüm il genel meclisleri, nüfusu 10.000'in üzerindeki belediyelerin meclisleri, il merkezi olan belediyeler ve ilçe belediyeleri her senenin başında meclis üyelerinden oluşturulan ve 3-5 üye arasında değişen üye sayısı ile bir denetim komisyonu kurmakla yükümlüdür (Toksöz vd., 2009, s.55-56). Dış denetim halen Sayıştay tarafından yapılarak rapor edilmekte ve dış denetim genel değerlendirme raporunu her yıl Eylül ayı içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bugün dünyanın hemen hemen tüm demokratik ülkelerinde yerel yönetimlerin merkezi yönetimlere göre daha etkin bir pozisyonda olduğu söylenebilir. Özellikle kamu hizmetlerinin etkin sunumu, halka yakınlık, kamu kaynaklarının daha verimli kullanımı ve kamu harcamalarının daha dengeli yapılması, hepsinden önemlisi demokratik değerlerin hayata geçirilmesi gibi birçok konuda yerel yönetimlerin, genel yönetim yapısı içinde önemini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan nüfus artışı, coğrafi yapı, tarihsel birikim, bilimsel ve teknolojiadaki gelişmelere bağlı olarak akıllı kent ve yapay zekâ uygulamaları, küreselleşme, yerelleşme, yönetim gibi süreçlere bağlı olarak hizmet çoğulculuğu, hizmette etkinlik ve verimliliği esas alan yeni yaklaşımların ortaya çıkması, yerel yönetimlerin önemini arttırmış ve onları yeni yönetim modelleri arayışına sevk etmiştir. Tarihsel süreç içerisinde sosyo-kültürel olarak farklı, ancak devlet yapıları açısından benzer olan İngiltere ve Türkiye’de yerel yönetimlerin gelişim süreçleri ve bugünkü mevcut konumuna gelmesi de bu arayışların sonucunda gerçekleşmiştir. İngiltere’de, Anglo Sakson anlayışına dayanan yerel yönetimlerin bugünkü durumu, köklü yerel yönetim geleneklerine ve tarihsel birikimine dayandığı görülmektedir. Halkın ihtiyaçlarını karşılayan en uygun ve etkili yerel yönetim sistemini hayata geçirmek amacıyla Türkiye’deki yerel yönetim modellerinden farkı, farklı bölge ve kentlerde çeşitli yerel yönetim tarzlarını ortaya çıkartması ve bunları sürdürülebilir kılmasıdır. Bu durum, İngiliz yerel yönetim sisteminin üç önemli özelliğini ortaya koymaktadır. Bunlar; yerel yönetim birimlerinin nicelik ve nitelik olarak değişikliğe açık olması, halka hizmet noktasında bütüncül olmaktan uzaklaşmayı bile göze alması ve son olarak yerel yönetim yapılarının başka toplumlarda uygulanan yerel yönetim yapıları örnek alınmadan süreç içinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre biçimlenmesidir. Bu özellikler, yerel yönetimlerin halka daha yakın olmasını, halkın yönetime doğrudan katılabilmesini, sorunların zamanında çözümlenebilmesini ve halkın karar mekanizmalarında daha etkili olabilmelerini sağlamıştır.

Türkiye’de ise, 2000’li yıllara kadar daha çok merkeze bağlı veya kaybolan merkezin gücünü yeniden tesisi bağlamında ele alındığı söylenebilir. Nitekim Tanzimat’a kadar hatta Tanzimat sonrası da bu yaklaşım açıkça görülmüştür. Diğer bir ifade ile Türkiye’de yerel yönetimlere ilişkin gelişmeler,

daha çok merkez-yerel tartışmaları bağlamında ele alınmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yeniden yapılandırma çalışmalarında, yerel yönetimlerin gelişmesinden ziyade kaybolan merkezi otoritenin tekrar tesisi nasıl yapılır arayışları şeklinde olmuştur. Cumhuriyet döneminde de benzer izler görülmektedir. Özellikle 1980 sonrası, küreselleşme ve yerelleşme tartışmaları ve bunların merkezîyetçi yapı üzerinde oluşturduğu endişe ve korkular, yerel yönetimler alanında devletin temel birlik ve bütünlüğünü koruma düşüncesini ön plana çıkarmıştır. Bununla beraber, AB üyelik süreci ve küreselleşmeye-yerelleşme bağlamında yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğine ilişkin eğilim, merkezin gücünü test etmediği sürece olumlu karşılanmıştır.

İngiliz yerel yönetimleri, savunma, ticaret ve uluslararası ilişkiler dışında yereli ilgilendiren hemen hemen her konuda yetkili kılınmasına rağmen, özellikle 1980 sonrası etkin, verimli, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışının yerelde uygulanması, mali açıdan hem denetimi arttırmış hem de özerkliği sınırlandırmıştır. Mali konularda merkezi yönetime bağımlılıkları nedeni ile yetki ve sorumluluklarını çok sayıda aktörle paylaşmak durumunda kalmış ve yerelde etkili birer otorite haline gelmeleri engellenmiştir. Bu da, yerel yönetimlerin sadece kendilerine ayrılan alanlarda kural koyma ve iş yapabilme konusunda özerk olmasını doğurmuştur. Her ne kadar bölgeselleşme yönünde atılan adımlarla kurulan yerel meclislerin varlığı ortaya çıkmış olsa da, özellikle 2000'li yıllardan sonra performans yönetimi ve finansal kontrollerde, hükümetlerin tavrının yerelleşme değil merkezileşme yönünde olduğunu görülmektedir. Yerel yönetimlerin gelirlerinin çok büyük bir kısmının devlet yardımları ile karşılanması, bu yardımlarının birçoğunun özel amaçlı olması ve yerel yönetimlere harcama serbestliği verilmemesi, denetim araçlarının fazla olması gibi birçok konu eleştirilmektedir. Son yıllarda oluşan koalisyon hükümetleri, yerel yönetimleri daha çok güçlendireceklerine ve merkezin denetiminden uzaklaştırılacaklarına ilişkin vaatlerde buldukları da görülmektedir.

Türkiye'de ise, özellikle 2000'li yıllardan sonra yerel yönetimler alanında reformlar gerçekleştirilmiş ve vesayet denetimi, hukuka uygunluk denetimi bağlamında hafifletilmiştir. Bununla beraber, idari ve mali açıdan vesayet makamlarının sınırlı denetimi ve Sayıştay gibi kurumların genel denetimi devam etmektedir. Yerel hizmetlerin daha etkin yapılabilmesi ve mali özerkliğin sağlanabilmesi için yerel yönetimlerinin kendi öz gelirlerinin artırılması

ve merkezi yönetime bağımlılığının giderilmesi gerekmektedir. İngiltere'deki gibi farklı yerel yönetim modellemelerinin geliştirilmesi demokrasi ve katılım açısından önemli gelişme sağlayacaktır. Özellikle 2004 ve 2005 sonrası çıkarılan yerel yönetim yasaları, büyük şehir yönetim modellerine ilişkin arayışlar, akıllı kent uygulamaları konusunda model geliştirme çabaları, Türkiye'de yerel yönetimlerin daha etkin hale getirilmesi çabası olarak görülebilir. Bütün bunlara rağmen, hala Türkiye'de yerel yönetimler üzerinde merkezi yönetimin etkisinin çok olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'de merkezi yönetime bağımlılığı daha önde görülen bir yerel yönetim varken İngiltere'de daha özerk ve demokratikleşme kültürü geleneğinin bir yansıması olarak şekillenen bir yerel yönetim olduğu söylenebilir. Ancak yerel yönetimlerin yasal ve anayasal güvencelerinin olmaması hükümetlerin kontrolsüzce müdahalelerine maruz bıraktığını da ifade etmek gerekir. Bu açıdan sebepleri farklı da olsa yerel yönetimler açısından her iki ülkede de yetki-görev paylaşımı, gelir paylaşımı ve idari denetim konularında hala dezavantajlar olduğu görülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**A Comparative Analysis Of Local Administration:
The Samples in the UK and Turkey**

*

Yakup Bulut - Muzaffer Bimay
Gaziantep University, Batman University

This study aiming at comparing local government systems between Turkey and the UK that have long-established state traditions in spite of different social and cultural structures, deals with different and similar aspects, center-local relations, administrative, financial, control and autonomy dimensions, and decentralized levels by comparing the local government systems implemented in both countries in terms of their structure, duties and powers. Especially in today's world where centralization and localization discussions are common, what are the legal and constitutional regulations regarding local governments in the context of restructuring in both countries, how effective local governments are in implementation, the course of authority, resource and expenditure levels and what kind of contribution they provide for the democratization of local government units.

Continuously changing central-local relations depending on the political processes from Ancient Greek and Roman cities to the present, increased the importance of local governments and led countries to seek new management models after the Industrial Revolution, the increasing population in cities, developments in mass media, liberal approaches based on efficiency and efficiency in service, service pluralism that emerged due to processes such as globalization, localization and governance. Being different within socio-cultural context in historical process but similar in terms of state structures, England and Turkey, reached to present the current position of their local governments as a result of this quest.

Local governments in England emerged during the Anglo Saxon period and took a form in the 11th century, similar to the structure practiced today. Therefore, the current situation of local governments is based on long-established local administration traditions and historical background. Thanks to this long-established tradition, British local governments have developed

various styles of local governance in different regions and cities in order to implement the most appropriate and effective local government system that meets the needs of the people and tried to make them sustainable. On the other hand, British local government units are open to change in terms of quantity and quality, taking even the risk of moving away from being holistic in terms of service to the public, and shaping local government structures according to the needs that arise in the process, without taking local government structures applied in other societies as an example, It has revealed a local government understanding specific to England. In Turkey, there is a tradition of local government with a two century background. The central and local regulations that started with the Tanzimat reform era in the last periods of the Ottoman Empire also continued with the Constitutional period and the constitutional process emerged in the Republic Period. In spite of different aspects from the process in Great Britain, regulations on local governments in Turkey, especially after 2000, shows that they prioritize efficiency in public services and resembles centralization to a certain extent. However, considering the reforms made, it can be said that local governments are increasingly becoming more prominent in terms of public service delivery, even if considered in the context of central-local discussions. Indeed, in the World dominated by globalization and neo-liberal politics, since 1980s, new trends have emerged on local governments both in the UK and Turkey, With the effect of public and private areas shifting to localization and governance.

Although British local governments were authorized in almost all matters concerning the local, except for defense, trade and international relations, the local implementation of an effective, efficient, transparent and accountable administration approach after 1980 both increased financial control and limited autonomy. In spite of the existence of local councils established with the steps taken towards regionalization, especially after the 2000s, in performance management and financial controls, the attitude of governments was seen in the direction of centralization rather than decentralization. Depending on the globalization and neo-liberal policies in the 1980s, the EU accession process and the Globalization and decentralization context after the 2000s and the growing trend on the need to strengthen local governments, local government reforms have been implemented in Turkey. However, the limited supervision of the guardianship authorities in terms of administrative and financial aspects and the general supervision of institutions such as the

Court of Accounts showed that the aforementioned regulations did not go beyond emphasizing the idea of protecting the basic unity and integrity of the state. Although the local government laws enacted in the years, 2004, 2005 and 2012 and the quests for the big city management model are considered to be as efforts to make local governments more effective, local government in Turkey maintains its existence as dependent on the central administration in Turkey. It can be said that local governments are still under the custody of the central government, especially despite the fact that the tutelage practice has been brought to the dimension of compliance with the law. Although the developments after the 1980s are considered as a shift to centralization to a certain extent, in the UK, a local administration style that is shaped as a reflection of the tradition of a more autonomous and democratization culture with a long-established tradition and unique characteristics in general are still prevalent. Nevertheless, it should be stated that the lack of legal and constitutional guarantees of local governments exposes governments to uncontrolled intervention. Although the reasons are different in this respect, it can be said that there are still disadvantages in terms of authority-task sharing, revenue sharing and administrative control in both countries. In this context, after briefly emphasizing how local government systems have had a meaning within the present administrative systems, it is argued how much local governments have developed and ultimately how the local governments emerged both in Turkey and the UK. As a result, local governments need to increase their own revenues and eliminate their dependence on the central government in order to provide more effective local services and ensure financial autonomy. In addition, in Turkey, the development of different local authorities in England, such as modeling will provide important advances in terms of democracy and participation.

Kaynakça / References

- Al, H. (2008). *Yeni kamu yönetimi: Ülke deneyimleri*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Arıbaş, N. N. (2015). İngiltere ve Fransa'da merkez-yerel ilişkilerini yerellik (subsidiarity) ilkesi üzerinden karşılaştırmak. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 1-17.
- Ateş H.ve Demirel, D. (2014). Üçüncü yol ve İngiltere'de Blair dönemi kamu reformları. *Amme İdare Dergisi*, 47(3), 1-18.

- Aydınlı, H. İ. (2004). *Sosyo-Ekonomik dönüşüm sürecinde belediyeler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ayhan, U. (2008). Amerika Birleşik Devletlerinde yerel yönetimler. *Sayıştay Dergisi*, 103-120.
- Bilge, S. (2007). İngiliz Yerel yönetimlerinde performans ölçüm uygulamaları. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1).
- Bulut, Y. ve Tanıyıcı, Ş. (2008), Türkiye’de Belediye Meclis üyelerinin temsil ediciliği ve kent yönetimindeki etkisi. (Ed. H. Özgür, M. Kösecik), *Yerel Yönetimler Üzerine Yazılar 2* içinde (s. 354-373), Ankara: Nobel Yayınları.
- Byrne, T. (1985). *Local Government in Britain: Everyone’s guide to how it all works*, Suffolk: Penguin.
- Canpolat, H. (1999). İngiltere’de mahalli idareler. *Dünyada mahalli idareler* içinde (s.319-340). Ankara: İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü,
- Coulson, A. (2004). Local politics, central power: The future of representative local government in England. *Local Government Studies*, 30(4), 467-480.
- Çadircı, M. (1970). Türkiye’de muhtarlık teşkilatının kurulması üzerine bir inceleme. *Belleten*, 34(135), 409-420.
- Çiftelipinar, R. (2006). Yeni il özel idaresi yasasına eleştirel bir bakış. *Yasama Dergisi*, 2, 123-145.
- Çoban A. ve Kılıç S. (2009). Türkiye’de yerel yönetimlerin çevreye yönelik politikaları: Konya Selçuklu Belediyesi SELKAP örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 117-130.
- Çukurçayır, A. M. (2012). *Siyasal katılım ve yerel demokrasi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Çukurçayır, A. M. ve Eşki, H. (2001), Kamu Hizmeti Sunumunda Yeni Yöntemler. *S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1-2, 89-109.
- Department of Economic and Social Affairs (2006). *United Kingdom Public administration country profile*. 25.05.2019 tarihinde <http://unpan1.un.org/intra-doc/groups/public/documents/un/unpan023325.pdf> adresinden erişildi.
- Engels, F. (2010). *İngiltere’de emekçi sınıfın durumu* (Çev.:Y. Fincancı). Ankara: Sol Yayınları.
- Erdem, N. (2015). Çevre sorunlarının yerel yönetimler kapsamında incelenmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 7(1), 16-32.
- Eroğul, C. (1999). *Devlet yönetimine katılım hakkı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Fırat, A.S. (2008). Yoksulluk, kentlerde suç artışı ve kent merkezlerinde özel güvenlik hizmetleri verilmesi. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(3), 201-228.

- Foulkes, D. (1995). *Administrative law*. Eight Edition, London: Butterworths.
- Goodnow, F. J.(1887). Local government in England. *Political Science Quarterly. The Academy of Political Science*, 2(4) 638-665.
- Government Of United Kingdom (2019). 23.12.2019 tarihinde <https://www.gov.uk/government/how-government-works> ve <https://www.gov.uk/government/collections/provisional-local-government-finance-settlement-england-2020-to-2021>. Adresinden erişildi.
- Görmez, K. (1989). *Yerel demokrasi ve Türk belediyeçiliği*. Ankara: Hizmet İş Sendikası Yayınları.
- Görmez, K. (2015). *Yerel yönetimler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2010). *İdare Hukukuna giriş*. Güncelleştirilmiş 21. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözübüyük, Ş. (1971). *Türkiye'nin idari yapısı*. 2. Baskı, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Gül, H. ve Özgür H.(2004). Adem-i merkeziyetçilik ve merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkileri. (Ed.: M. Acar ve H. Özgür), *Çağdaş Kamu Yönetimi II*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Güler, B. A. (1992). *Yerel yönetimler liberal açıklamalara eleştirel bir bakış*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Güler, B. A. (2013). *Yerel yönetimler liberal açıklamalara eleştirel yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Güler, Z. (2010). *Sosyal demokrasi ve Türkiye*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Hill, D. M. (1974). *Democratic theory and local government*. Published by London: Allen and Unwin.
- Hobsbawm, E. J. (1987). *Sanayi ve imparatorluk*. Ankara: Dost Yayınları.
- İnaç H. ve Ünal, F. (2006). İngiltere'de yerel yönetimler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 125-140.
- Kama, S. (2016). Parlamenter hükümet sistemi olarak Westminster Modeli: Britanya örneği üzerine bir deneme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(2),161-201.
- Karasu, K. (2004). İngiltere. (Yay. Haz.: Bi. Ayman Güler, O. Karahanoğulları, K. Karasu, A. A. Dikmen, Ö. Akın, E. Tellal, N. E. Keskin, T. Çınar, S. Esen, M. N. Kutlu), *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri içinde* (s. 87-181) Ankara: A.Ü. SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Kavruk, H. (2002). *Anakent'e Bakış Türkiye'de anakent belediyeçiliği ve kent hizmetlerinin yönetimi*. Ankara: Hikmet-İş Sendikası Yayınları.

- Kaypak, Ş., Yılmaz, V., ve Bimay, M.(2017). Dijital çağda yerel yönetimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22(Kayfor15 Özel Sayısı), 1798-1813.
- Kazancı, M. (1983). Yerel yönetimler üzerine bir kaç not. *Amme İdare Dergisi*, 36-51.
- Keleş, R. (1998). *Yerinden yönetim ve siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kızılar N. ve Çetinkaya, Ö. (2015). Seçilmiş ülkeler kapsamında Türkiye'deki belediyelerin merkeze bağımlılıklarının analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 135-165.
- Koçak, Y. (2013). *Türkiye'de yerel yönetimler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Köseçik, M. (2000). 4 Mayıs 2000 büyükşehir belediyesi seçimlerinin getirdikleri: Londra'da yeni dönem. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 69-81.
- Laffin, M. (2008). Local government modernisationin England: A critical review of the lgma evaluation studies. *Local Government Studies*,109-125.
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of democracy government forms and performance in thirty-six countries*, Second Edition, New Haven & London: Yale University Press. 09.06.2019 tarihinde https://eedu.nbu.bg/pluginfile.php/830138/mod_resource/content/pdf adresinden erişildi.
- Lundin, S. (2015). *The closest governments to the people, division of governmental studies and services Washington State University, Washington*.
- Martin, S. (2011). Local government improvement in England:Policies, Progress and Prospects. *Commonwealth Journal of Local Governance*, Issue 8/9, May-November, 69-83.09.07.2019 tarihinde <https://epress.lib.uts.edu.au/journals/index.php/cjlg/article/view/2412> adresinden erişildi.
- Mashamaite, K. ve Lethoko M. (2018). Role of the South African local government in local economic development. *International Journal Of Ebusiness And Egovernment Studies*, 10(1), 114-128.
- Nadaroğlu, H. (1986). *Mahalli idareler*. Üçüncü Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Northern Ireland Executive [NIE]. (2019). *Topics: Your Executive*. 23.12.2019 tarihinde <https://www.northernireland.gov.uk/topics/your-executive> adresinden erişildi.
- Oakland, J. (2002). *British Civilization, rutledge: London and New York*. 15.12.2019 tarihinde https://www.academia.edu/7482517/British_Civilization- An_Introduction_John_Oakland pdf. adresinden erişildi.
- Okutan, E. (2009). Yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin gelişmiş işbirliği: İngiltere örneği. *Sayıştay Dergisi*, 91-108.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyete yerel yönetim geleneği*. İstanbul:Hil Yayınları

- Öcal, S. (2001) *İngiltere’de yerel yönetimler ve thatcherism*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ökmen, M., Baştan, S. ve Yılmaz, A. (2004). Kamu yönetiminde yeni yaklaşımlar ve bir yönetişim faktörü olarak yerel yönetimler. (Ed. A. Yılmaz-M. Ökmen), *Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetimi* içinde (s. 23-80), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ökmen M. ve Parlak B. (2015). *Yerel yönetimlerde yeni vizyonlar*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Önder Ö. (2013). Yerelleşme ve yerel demokrasinin güçlendirilmesi bağlamında yerel katılım. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 9(18), 311-326.
- Özel, M., Eren, V. (2012). Merkezi yönetim ve piyasa kısılacındaki yerel yönetimler: Karşılaştırmalı bir inceleme. *International Journal of Human Sciences*. 9(2), 1379-1401.
- Parlak, B. (2014). Avrupa Birliği Perspektifinden merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkileri. *Tesam Akademi Dergisi*, 7-40.
- Pirenne, H. (1994). *Ortaçağ kentleri* (Çev. Ş. Karadeniz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sakal, M. (2000). Türkiye’de yerel yönetimlerde yeniden yapılanma sorunu: Tarih-sel perspektiften bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 119-140.
- Sandford, M. (2016). *Local government in England: Structures*. House of Commons Library.
- Seyidanlıoğlu, M. (2010). *Tanzimat döneminde modern belediyeciliğin doğuşu*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Sezer, Ö. ve Vural, T. (2010). Kamu hizmetlerinin sunumunda devletin değişen rolü ve merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında yetki ve görev paylaşımı, *Maliye Dergisi*, 159, 204-219.
- Sobacı, M. Z. (2005). Yeniden yapılanma sürecinde il özel idarelerinin dünü, bugünü ve geleceği üzerine değerlendirmeler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 14(4), 31-50.
- Stewart, J. (2014). An era of continuing change: Reflections on local government in England 1974-2014. *Local Government Studies*, 40(6), 835-850.
- Stigler, G. (1957). The tenable range of functions of local government. (Ed.: Joint Economic Committee, Subcommittee on Fiscal Policy), *Federal Expenditure Policy for Economic Growth and Stability* içinde (s.213-19), U.S. Congress, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 28.11.2019 tarihinde <https://fraser.stlouisfed.org> adresinden erişildi.
- Şengül, R. (2014), *Yerel yönetimler*. 4. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

- Özen, S. (2008). Birleşik Krallık'ta kamu yönetimi reformları (1979- 2008). *Kamu İdarelerinde Stratejik Yönetim Projesi Raporu*, 1. Baskı, Ankara: Matus Basımevi. 08.11.2019 tarihinde <http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/U3OcS+BirlesikKralliktaKamuYonetimiReformlari.pdf>.adresinden erişildi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2019). *Cumhurbaşkanı görev ve yetkileri*. 02.11.2019 tarihinde https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/gorev_yetki/. adresinden erişildi.
- TBMM (2019). *Karşılaştırmalı hükümet sistemleri: Parlamenter sistem (Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İtalya, İngiltere, Japonya Örnekleri)*. 13.11.2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/parlamenter_sistem.pdf. adresinden erişildi.
- Toksöz, F., Ali E. Ö., Öykü U., Levent K., Gülay A. ve Nilüfer A. (2009). *Yerel yönetim sistemleri: Türkiye Fransa İspanya İtalya Polonya Çek Cumhuriyeti*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Tortop, N. (1992). Londra Büyükşehir yönetimi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 3-7.
- Tortop, N. (1994). İngiltere'de yerel idare bütçeleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 47-52.
- Tortop, N., Aykaç, B., Yaman, H. ve Özer, M. Akif. (2006). *Mahalli idareler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tunçer, P. (2011). *Yerel yönetimlerde değişim yöntemi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Türkoğlu, İ. (2009). *Yerel yönetimlerde mali reform arayışları: Türkiye'de belediyelerde mali özerklik ve belediye başkanlarının mali özerklik algılaması*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayını.
- Urhan, V. F. (2008). Türkiye'de yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması. *Sayıştay Dergisi*, 70, 85-101.
- Vodyanitskaya, E. (2016). *Local government. Max Planck foundation for international peace and the rule of law*. (Ed. R. Grote, F. Lachenmann, R. Wolfrum), Oxford University Press .
- Wilson, D. ve Game, C. (2011). *Local government in the United Kingdom*, Basingstoke: Macmillan.
- Wickwar, H. (1970). *The political theory of local government*. Carolina: Universty Of South Carolina Pres.

- Wollmann, H. (2012). Local government reforms in (seven) european countries: between convergent and divergent, conflicting and complementary developments. *Local Government Studies*, 38(1), 41-70, 10.06.2019 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/232862600Local_Government_Reforms_in_Seven_European_Countries_BetweenConvergent_and_Divergent_Conflicting_and_Complementary_Developments adresinden erişildi.
- Worthy, B., Amos, J., Hazell, R. and Bourke, G. (2011). Town hall transparency? The impact of the freedom of information act 2000 on local government in England. *ESRC Economic & Social Research Council, The Constitution Unit Department of Political Science University College London*. 13.12.2019 tarihinde <https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/sites/constitution-unit/files/town-hall-transparency.pdf>. adresinden erişildi.
- Yamaç, M. (2014). *İngiltere’de yerel yönetimler*. Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilim Metinleri, No: 4, 21.07.2019 tarihinde http://bhi.nku.edu.tr/basinyonetim/resim/images/edittorresimleri/413/files/Sbm_04_2014.pdf. tarihinden erişildi.
- Yaylı, H. (2009). *Türkiye’de belediyelerin yeniden yapılandırılması*. Kırıkkale: Kırıkkale Belediyesi Yayınları.
- Zhumashov, Y. (2016). Rural local government system in Kazakhstan: Recent Issues. *International Review of Management and Marketing*, 6(S5), 211-220.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bulut, Y. ve Bimay, M. (2020). Karşılaştırmalı yerel yönetimler analizi: İngiltere ve Türkiye örnekleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2263-2298. DOI: 10.26466/opus.735795

Türk Mali Tarihinde Varlık Vergisi Uygulaması ve Sosyo-Ekonomik Sonuçlarının Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.735644

*

Mutlu Yoruldu *

* Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Balıkesir/Türkiye

E-Posta: mutlu.yoruldu@balikesir.edu.tr

ORCID: [0000-0002-1010-2938](https://orcid.org/0000-0002-1010-2938)

Öz

Dünya'nın mali tarihine bakıldığında, ortaya çıkan olağanüstü dönemlerin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlar başta olmak üzere pek çok alan üzerinde olumlu veya olumsuz etkilerinin ve yansımalarının olduğu görülmektedir. Söz konusu olağanüstü dönemler deprem, sel, salgın, kasırga gibi doğal afetlerin neticesiyle oluşabilecekleri gibi ülkeler arasında yaşanan savaş ve çatışma hallerinin bir sonucu olarak da doğabilmektedirler. Kamu maliyesi açısından olağanüstü dönemlerin meydana getirmiş olduğu önemli sonuçlardan biri ülkelerin vergi sistemleri ve mevzuatlarında gerçekleşebilmektedir. Böylesine dönemlerden geçen veya bu dönemlerden etkilenen ülkelerde devletler; vatandaşlarından ek bir vergi almayı kendileri açısından meşru görebilmektedirler. Olağanüstü dönemlerin piyasaları yıkıcı ve bozucu etkilerini telafi edebilmek için devletlerin eliyle birtakım harcamaların yapılmasının gerekliliği muhakkaktır. Bu gerçeklikten hareketle devletler vergi sistemlerine ya yeni bir vergi ekleyerek ya da mevcut sistemde var olan vergilerin tabanını genişleterek, oranlarını veya miktarlarını arttırarak finansman açıklarını temin etmeye çalışabilmektedirler. II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği olağanüstü dönemde, Türk mali tarihinde uygulanmış olan 1942 yılında getirilen "varlık vergisi" bu tür vergilerin bir örneğini oluşturmuştur. Bu çalışmanın amacı; Türk mali tarihinde önemli bir yere sahip olan "varlık vergisi"nin sosyo-ekonomik sonuçlarını ortaya koymak ve tartışmaktır. Bu amaca ulaşmak için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel analiz ve doküman taraması tekniğinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Olağanüstü Vergiler, Varlık Vergisi, Sosyo-Ekonomik Sonuçları

Application of Assets Tax in Turkish Financial History and Evaluation of Socio-Economic Results

*

Abstract

When reviewing the financial history of the world, one can see that the extraordinary periods had positive or negative effects and reflections on many fields, particularly on political, social, economic and cultural fields. These extraordinary periods may occur because of natural disasters such as earthquakes, floods, epidemics, hurricanes as well as of war and conflicts between countries. One of the important results of extraordinary periods in terms of public finance is the changes in the tax systems and regulations of the countries. In countries that are experiencing such periods or that are being/have been affected by such periods, governments may find it legitimate to impose an additional tax on individuals in the community. It is obvious that governments have to make certain spending in order to compensate for the destructive and disruptive effects of extraordinary periods on markets. Based on this reality, governments can try to close their finance deficits by either adding a new tax to their tax systems or expanding the base, increasing the rates or amounts of the existing taxes in the current system. The "wealth tax" in Turkish public finance history, which was put into force in 1942 in the extraordinary period of World War II is an example of such taxes. The purpose of this study is to reveal and discuss the socio-economic consequences of the "wealth tax", which has an important place in Turkish financial history. Descriptive analysis technique, which is one of the qualitative research methods, and document scanning technique were used.

Keywords: Extraordinary Taxes, Wealth Tax, Socio-economic results

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca insanoğlu birçok olağanüstü dönemden geçmiştir. Bu olağanüstü dönemlerin bir kısmının kaynağında deprem, sel, salgın gibi doğal afetler bulunurken, bir kısmının kaynağında ise ülkeler arası yaşanan savaş ve çatışma halleri ile ekonomik krizler bulunmaktadır. Bu dönemlerin birçok alana ilişkin yine birçok etki ve sonucu oluşmaktadır. Siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar başta olmak üzere hemen hemen her alanda etki ve sonuçların görülmesi muhtemeldir. Genelde küresel çapta etki gösterip sonuçlar doğururken, bazen de etkisi ve sonuçları daha sınırlı olağanüstü olaylar da yaşanabilmektedir. Olağanüstü olayların etkilerinin görüldüğü toplumlarda ekonomi politikalarının telafi edici bir rol üstlenmesi ve piyasaları devlet müdahalesinin olması kaçınılmazdır. Nihayetinde ortada olumsuz sonuçlara neden olan ve kamu idaresinin daha fazla mali politikalar uygulayarak piyasada aktif bir pozisyon almasını gerekli kılan bir durum bulunmaktadır. Böyle dönemlerde piyasanın bozulması ve finansman sıkıntısı yaşamaması, devletin harcamalarını arttırması ve dolayısıyla artan harcamaların ek finansman tedbirleriyle karşılanması zorunluluğu ortaya çıkabilmektedir. Olağanüstü dönemlerde devletlerin yeni bir vergi koymaları veya mevcut vergileri arttırmaları meşru görülebilmektedir. Bu meşruiyeti veren ise devletin piyasada aktif rol alması zorunluluğu karşısında ortaya çıkan finansman ihtiyacıdır. Aynı zamanda ilgili dönemlerde yeni vergilere karşı halkın reaksiyonunun topyekün başa çıkma anlayışı gereği daha sınırlı kalacağı düşünülebilmektedir. Türk mali tarihine bakıldığında II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılından sonra hem finansman ihtiyacını karşılamak hem de vergilendirmenin mali olmayan amaçlarına ulaşabilmek için 1942 yılında "varlık vergisi" getirilmiştir. Varlık vergisi bir servet vergisi niteliğine sahiptir. Toplumun serveti üzerinden devlete belli ölçülerde kaynak aktarımının sağlanması amaçlanmıştır. Ve böylelikle savaşın olumsuz etkileri telafi edilmek istenmiştir. Fakat verginin getiriliş amacı meşru olarak ifade edilebilirse de; uygulamada yaşanan olumsuzluklar ve verginin adalet ve genellik ilkeleri ile çelişkili davranışlar birtakım sosyo-ekonomik sonuçların doğmasına neden olmuştur. Bu çalışmada 1944 yılına kadar uygulamada kalan varlık vergisinin kapsamı, amaçları, uygulanma şekli ve tartışmalara neden olan sosyo-ekonomik sonuçları üzerinde durulmuştur. Türk mali tarihindeki önemine istinaden çalışmanın literatüre katkı sunacağı değerlendirilmiştir.

Varlık Vergisi ve Uygulaması

Dünya’da geçmişten günümüze ve içinde bulunduğu ekonomik örgütlenmelerden bağımsız olarak servet üzerinden alınan vergiler, ulusal vergi sistemlerinin en önemli kaynak alanlarından birini oluşturmaktadır. OECD ülkelerinde son 10 yıllık süreç mercek altına alındığında, ülkelerin ulusal vergi sistemlerinde servet vergilerinin önemli ölçüde artış eğiliminde olduğu görülmektedir (Drometer, Frank, vd., 2018, s.47). Gelişmekte olan ülkeler baz alındığında gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin, ülkelerin vergi sistemleri içinde önemli bir paya sahip olmadıkları saptanabilmektedir (Thaçi ve Gerxhaliu, 2018, s.214).

Varlık vergisi; kısa bir süre için Türk Vergi Sistemi içinde yer almış olmasına rağmen etkileri ve sonuçları itibariyle iz bırakan bir vergi olmuştur. Varlık verginin bir vergi olarak ortaya konulması birçok gerekçeye bağlanmış, uzun uzun tartışılmış ve kanun olarak hazırlık aşamaları tamamlanmıştır. Verginin kanun olarak hazırlanış şekli ve içeriğinden daha çok uygulamada yaşanan sıkıntılar, verginin sosyo-ekonomik sonuçları üzerinde tesirli olmuştur.

Varlık Vergisinin Ortaya Çıkışı

Dünya’da 1900’lü yılların başları itibariyle “ulus devlet” anlayışı hâkim olmaya başlamış ve çok uluslu devletler dağılarak yerlerini ulus devletlere bırakmaya başlamışlardır. Bunu hem bir nedeni hem bir sonucu olarak da azınlık haklarının korunması ve genişletilmesi bütün dünya devletlerinin temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da gayrimüslimleri temsil eden çok uluslu bir toplum yapısına sahip olduğundan, İmparatorluğu’n dağılması ile birlikte aynı toplumsal yapı 29 Ekim 1923’te kurulan “Türkiye Cumhuriyeti Devleti” ne devrolunmuştur. Azınlıklar olarak ifade edilen bu kesim, daha çok ülkede ticaret ile iştigal olmakta ve üretim faktörlerinden sermayeyi daha çok ellerinde bulundurmaktadırlar. Kısacası ulus devletlerin önemli faktörlerinden olan burjuva sınıfı, Türkiye’de Gayri Müslim olan bu azınlık kesimden oluşmaktadır (Lewis, 1998, s. 22).

Düşman işgalinden verilen topyekün bağımsızlık mücadelesi sonucu kurulan Türkiye’de bağımsızlığın önemli bir kısmını oluşturan ve siyasi bağımsızlığın anlamlılığını ve geçerliliğini koruyabilmesi için adım atılmasının gerekliliği savunulan diğer alan ise ekonomi olmuştur. Ekonomik bağımsızlık bir ulus devletin ayakta kalabilmesi ve siyasi varlığını koruyabilmesi için en önemli unsur olduğu gerekçesiyle 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir’de İktisat Kongresi gerçekleştirilmiştir. İzmir İktisat Kongresi’nin düzenlenmesinde; Mustafa Kemal Atatürk, Mahmut Esat Bozkurt ve Kazım Karabekir etkili olmuştur (Atağenç, 2018: 74). Bu kongrede, o dönemde dünya genelinde etkisini hissettiren liberal iktisat anlayışına yönelik kararlar alınmıştır. Bu kararlardan bazıları aşağıdaki gibidir (Boratav, 2003, s. 37).

- “Yerli üretimin geliştirilmesine önem verilecektir”
- “Lüks İthalattan imtina edilecektir”
- “Ekonomik gelişimi katkı sağlaması şartıyla yabancı sermaye yatırımlarına müsaade edilecektir”
- “Temettü vergisi yerini gelir vergisine bırakacaktır”
- “Aşar vergisi kaldırılacak yerine daha uygun koşullu bir vergi getirilecektir”
- “Tütün tarımı ve ticareti serbest olacaktır, ihraç edilen tütünün işlenmiş olması gerekmektedir ve vergileri tüketiciden alınacaktır”
- “Tüm işgücüne sendika hakkı verilecektir”.

Yukarıda 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde alınan bazı önemli kararlara yer verilmiştir. Söz konusu kararların ekonomik boyutu olduğu gibi mali boyutları da bulunmaktadır. İthal ikameci bir üretim anlayışının benimsenmesi, yerli üreticinin desteklenmesi ve korunması, yabancı sermaye akışına kontrollü bir biçimde müsaade edilmesi, üretimde ve ticaretle “millileşme”nin ön plana çıkartılması ve teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Vergi politikalarında adil ve dengeli bir dağılımın gözetilerek özellikle de tarım kesimi yani çiftçiler üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi Kongre’nin temel iktisadi ve mali konularını oluşturmuştur.

İzmir İktisat Kongresi sonucunda tarım kesimi üzerinden alınan ve devletin Osmanlı’dan beri en önemli gelir kaynağını oluşturan Aşar Vergisi 1925 yılında kaldırılmıştır. Yerine Kazanç Vergisi getirilmiş fakat Aşar Vergisinin sağladığı kamu kaynağını sağlamakta yetersiz kalmıştır. Aşar Vergisinin kaldırılmasıyla 1926 yılı bütçesi açık vermiş ve yeni kamu kaynağı arayışları devam etmiştir. Önce 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın sonrasında ise 1939

yılında başlayan II. Dünya Savaşı'nın ekonomik etkileri Türkiye'ye de yansımıştır (Coşar, 2004, s. 26). II. Dünya Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkilerinin yanısıra Türkiye Cumhuriyeti Devleti bütçesinin o dönem dörtte birine denk gelen ve düzenli olarak ödenmesi zorululuğu bulunan Osmanlı'dan kalan dış borç ödemeleri ile birlikte savunma harcamalarının bütçe üzerinde oluşturduğu mali yük yeni kaynak arayışlarını ihtiyaç haline getirmiştir (Gökbunar, Arslan vd., 2016, s.232). Bu anlamda ekonomide azınlıkların hâkimiyetini kırarak piyasayı "millileştirmek" ve yeni bir kamu kaynağı oluşturmak amaçlarıyla 12 Kasım 1942 yılında Resmi Gazete'de yayımlanan kanunla Varlık Vergisi uygulamasına geçilmiştir.

Varlık Vergisinin Mükellefleri ve Matrah Tesbiti

Dünya'daki servet vergileri uygulamalarına bakıldığında, vergi tarifelerinde kademeli artış tarifelerinin diğer bir ifadeyle artan oranlı vergi tarifelerinin uygulandığını tespit etmek mümkündür (Rudnick ve Gordon, 1996, s.2). OECD ülkeleri içinde Norveç'te 15.000 Euro civarındaki vergi matrahına % 0.6 ile % 1.1 arasında değişen vergi oranları uygulanmaktadır. Yine aynı ülkenin bütçesi incelendiğinde, servet vergilerinden elde edilen vergi gelirlerinin tüm vergi gelirleri içindeki oransal payının yaklaşık % 1.15 civarında olduğu ölçümlenmiştir (Hansson, 2002, s. 3).

Varlık vergisinin mükellef gruplarının tayini ve ödenecek vergi miktarlarının tespiti için her il ve ilçede valiler ve kaymakamlar koordinatörlüğünde tespit komisyonlarının oluşturulması planlanmıştır. Böylelikle verginin yerel ekonominin gerçekliğine uygun olarak tespit edilmesi ile vergilendirmenin etkinliğinin sağlanabileceği düşünülmüştür. Oluşturulan tespit komisyonlarının belirlemiş oldukları mükellef grupları genel olarak müslim ve gayrimüslim ifade edilmişse de ayrıntılı hali aşağıdaki gibi oluşturulmuştur ve mükellef grupları grupların baş harfleri ile temsil edilmiştir (Akar, 2006, s. 20-25).

- Müslüman Grubu (M)
 1. Beyannameli Müslümanlar (BM)
 2. Fevkalade Müslümlar (FM)
 3. İratlı Müslümanlar (İM)
- Gayrimüslim Grubu (G)
 1. Beyannameli Gayrimüslimler (BG)

2. Fevkalade Gayrimüslimler (FG)
3. İratlı Gayrimüslimler (İG)
4. Hizmet Erbabı (HE)
5. Seyyarlar (S)
6. Dönmeler (D)

Varlık vergisinin matrah takdirleri ve vergi tarhiyatları tamamen tahime dayalı olarak belirlenmiştir. Matrah tespitleri yapılırken özellikle karine usulünden yararlanılmıştır. Matrah tespit aşamasında güvenilir tüccarlar ve milli bankalardan mükellef gruplarına ilişkin bilgiler toplanmıştır. Matraha tespiti takdire dayalı olarak gerçekleştirilirken, bazı mükellef gruplarının matrahlarına uygulanan vergi oran ve miktarları ise şöyle belirlenmiştir (Mutlu, 2009, s. 51):

- Anonim şirketlerde herhangi bir mükellef grubu ayırımı yapılmaksızın tüm mükelleflerin 1941 safi kazancından, vergi ve zamlar çıkarıldıktan sonra kalan net tutarın yarısı kadar vergi tahsil edilmiştir.
- Fevkalade müslim grubunun vergisi II. Dünya Savaşı yıllarında elde ettikleri tahmin edilen kazançların toplamının 1/8'i düzeyindedir.
- Fevkalade gayrimüslim grubunun vergisi II. Dünya Savaşı yıllarında elde ettikleri kazançlarının yarısı seviyesindedir. Ayrıca bu mükellef grubu için vergilendirmede üst sınır belirlenmiştir. Bu da bütün varlıkları toplamının yarısıdır.
- Müslümanların İratlılar ve fevkalade grubundakilerde de aynı şekilde savaş yıllarında elde ettikleri tahmin edilen kazançların toplamının 1/8'i varlık vergisi olarak alınacaktır.
- Aile Anonim Şirketlerinde ve kollektif şirketlerde ortakların vergileri, müslim veya gayrimüslim olup olmadıklarına göre takdir edilecektir.
- Gayri safi irat üzerinden kazanç vergisi veren müslimlerin varlık vergisi 1941 yılı kazanç vergisi kadar alınacaktır.
- Büyük çiftçilerin vergisi, varlıklar toplamının %5'i kadardır.
- Emlak sahibi gayrimüslimlerde fevkalade grupta olmayanların emlak gelirlerinin 1500 lirayı aşan kısmı varlık vergisi olarak alınacaktır.
- Gayrimenkul sahibi Müslüman grupta ise emlak gelirleri toplamı 3000 liraya kadar olanlar için vergi hesaplanmayacak yani 3000 lira istisna kabul edilecektir. Fevkalade Müslim grubuna girmeyen Müslümanlar için istisna tutarını aşan kısmı için %25 oranında varlık vergisi hesaplanacaktır.

- Seyyarlar genellikle 500 lira vergi alınacaktır.
- Aylık geliri 40 lira ile 50 lira arasındaki hizmet erbabı ise vergiden muaf olacaktır. Ev sanatları erbabı olan yalnız gayrimüslimlerden ise vergi istenecektir.
- Yahudiler ve dönmeler için gayrimüslim-müslim arası bir vergi tarifi uygulanacaktır.
- Ticaretle uğraşan gayrimüslim grup için yıllık gayrisafi kazançları üzerinden yapılan faaliyet türüne göre %20, 25, 30, 35, 40, 45, 50, 60, 100, 130 oranlarında vergi tarhiyatı gerçekleştirilecektir.

Varlık Vergisinin Tahsili

Varlık Vergisi'nin kanuni ödeme periyodu aylıktır. Söz konusu bir aylık dönemin ilk on beş günü verginin herhangi bir ceza yürütülmeden aslının tahsil edileceği dönemdir. Bu dönemden sonra gelen haftada yapılan ödemeler için vergi %1 cezalı olarak, ikinci haftasında yapılan ödemelerde ise vergi %2 cezalı olarak tahsil edilecektir (Ergeç, 2005, s. 33).

17 Aralık 1942 tarihinden itibaren il ve ilçe varlık vergisi tespit komisyonları tarafından mükellef grupları için hesaplanan vergi borçları listeler halinde ilan edilmiştir. Mükelleflerin büyük bölümü ise adlarına hesaplanan vergileri ilk on beş günlük sürede, verginin kaldırılacağı umuduyla ödemişlerdir. itibaren illerde varlık vergisi listeleri ilan edilmeye başlanmıştır. Tahsilâtın ilk günlerinde yükümlülerin büyük bir bölümü beklemeyi daha uygun görmüşler verginin haksızlıklarla dolu olduğunu ve bir an önce kaldırılacağı umudunu taşımışlardır. Resmi makamlardan yapılan açıklamalarda verginin cezasız ödeme süresinin uzatılmayacağı duyurulmuştur. Normal vergi ödeme döneminin son günlerinde vergi daireleri veznelerinde yoğunluk yaşanmış ve veznelere son gün gece yarısına kadar vergi tahsilatı ile uğraşmışlardır (Ökte, 1951, s. 69).

5 Ocak 1943 tarihinden itibaren normal ödeme süresinde vergisini ödemeyenlerin listeleri ilan edilmeye başlanmıştır. Vergi tahsilatının büyük çoğunluğu %1 ve %2 cezalı vergi tahsilatının yapılacağı dönemlerde gerçekleştirilmiştir. Hatta üç dönemden oluşan tahsilat periyodunda en çok vergi tahsilatı %2 cezalı tahsilatın yapıldığı üçüncü dönemde elde edilmiştir. Varlık vergisinin toplam ödeme süresi diğer bir ifadeyle üçüncü ödeme döneminin sonunun 20 Ocak 1943 tarihi olduğu duyurulmuştur. Söz konusu tarihten sonra

“*Bedenen Çalıştırma Talimatnamesi*” gereğince vergi ödemesini yapmayanlar için kamu işlerinde çalıştırılmak üzere bir taraftan sevk işleri yapılmaya başlanılmış, bir taraftan da “*Tahsil-i Emval Kanunu*”nu gereği haciz işlemleri yürütülmüştür (Zurcher, 2009, S. 42).

Varlık vergisinin tahsilat sonuçlarına bakıldığında müslimlerin gayrimüslimlere kıyasla tarh ve tahakkuk ettirilen verginin çoğunluğunu ödedikleri tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle müslimlerin vergi gayretlerinin gayrimüslimlere göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu sonucun ortaya çıkmasında müslimlerin gayrimüslimlere göre varlık vergisi yüklerinin daha az olmasının etkili olduğu ifade edilebilir.

Varlık Vergisinin Kaldırılması

Varlık Vergisine yönelik olarak ağır ve adil olmayan koşulları sebebiyle gerek iç çevrelerden gerekse de dış çevrelerden ağır eleştiriler yöneltilmiştir. Bu sebeple 12 Kasım 1942 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren vergi, yaklaşık on altı ay uygulamada kaldıktan sonra 15 Mart 1944 tarihinde uygulamadan kaldırılmıştır. 4530 sayılı “*Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun*” çıkartılarak tüm mükelleflerin kalan vergi borçları terkin edilmiştir (Aksanyar ve Biçer, 2008, 10).

Varlık Vergisinin Sosyo-Ekonomik Sonuçları

Varlık Vergisi’nin özellikle gayrimüslim gruplar için yüksek oran ve miktarlar taşıması üzerine vergisinin hiç ödeyemeyen veya bir kısmını ödemediği problem yaşayan mükellefler için bu kişilerin vergi borçlarının karşılığı olarak kamu işlerinde bedenen çalışmaları için Erzurum Aşkale’de kamplar oluşturuldu. Burada mükellefler zorunlu kamusal hizmetlerde bulunacaklardı. Bedenen çalışma mükellefiyeti sadece varlık vergisi borcu olan gayrimüslimlere getirilmişti.

Varlık vergisi borçları nedeniyle Aşkale’deki çalışma kamplarına gönderilecek olan mükelleflere günlük çalışmaları karşılığı 250 kuruş verilecek bunun 60 kuruşu iaaşe ve ibate gideri olarak kesilecek geriye kalan tutar ise varlık vergisi borçları için mahsup edilecekti (Aktar, 2002, s. 15).

Aynı zamanda mal varlığı olan borçlu mükellefler için haciz işlemleri başlatılmıştı. Bu işlemler sona erinceye ve vergi borçları ödeninceye kadar gayrimenkul sahibi borçlu mükellefler de çalışma kampları için gözaltına alınmakta ve kamp yerlerine sevkîyatları gerçekleştirilmekteydi.

Mükellefiyet gruplarının çoğunluğu İstanbul'da olduğundan 1943 yılının Şubat ve Eylül ayları arasında toplamda 1869 gayrimüslim mükellef güvenlik güçlerince evlerinden toplanarak Sirkeci'de bulunan toplanma alanlarına götürülmüşlerdir. Bu mükelleflerin 1229'u buradan çalıştırılmak üzere Aşkale'ye sevk edilmişlerdir. Geriye kalan mükellefler ise vergi borçlarını nakit temin ederek Sirkeci'de beklerken veya Aşkale'ye yollandıktan sonra çalıştırılmalarına gerek kalmaksızın ödemişlerdir. Vergi borçlarını ödemek üzere Aşkale'ye gönderilen borçlulardan 21'i yaşlarından veya hastalıklarından dolayı çalışma kamplarında vefat etmiştir (Akar, 1999, s. 34).

Varlık vergisi uygulamasıyla özellikle de mükellefiyet gruplarının çoğunluğunun bulunduğu İstanbul'da, İstanbul'un değerli yerlerinde bulunan yüksek rayiç bedellere sahip olan gayrimüslimlere ait olan gayrimenkuller, vergi borçları nedeniyle gerek haciz yoluyla gerekse normal satışları yapılarak piyasa değerlerinin epey altında tutarlara satılmışlardır. Varlık vergisi'nin hedefinin mülkiyeti ve piyasayı millileştirmek ve yabancıların özellikle ticaretteki üstünlüğünü kırmak olduğu düşünülürse bu amaca büyük ölçüde ulaşıldığı söylenebilir.

Varlık vergisi uygulamasıyla birlikte mülkiyet yapısının ve piyasadaki sermaye üstünlüğünün yabancılardan Türklere doğru el değiştirmesiyle el değiştirmesi ile nüfus yoğunlukları gerçekleşen göçler sonucunda değişimler oldu. İllerin nüfus yoğunluklarında gözlemlenen değişim niceliksel olmaktan ziyade niteliksel olarak ortaya çıktı.

1944 yılında uygulamadan ve Türk vergi mevzuatından kaldırılan varlık vergisinin akabinde Türkiye demokrasisini güçlendirmek ve bir bakıma varlık vergisinin neden olduğu uluslararası prestij kaybını giderebilmek için 1946 yılında çok partili yaşama geçmiştir (Feroz, 1994, s. 17). Ekonomik açıdan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yaşanmasından itibaren hem Dünya'da hem de Türkiye'de izlenen korumacı, dışa kapalı ve yerli üretimi ve üreticiyi destekleyen ekonomi politikalarında Türkiye'de 1946 yılı ile birlikte gevşemeler yaşanmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra özellikle de 1950'li yılların başı ile birlikte ithalatın arttığı, dış açık probleminin yaşandığı

ve dış yardımların ve yabancı sermaye yatırımlarının arttığı bir dönemin başladığı söylenebilir. Bu liberalleşmeye yönelik yeni ekonomik sürecin başlangıç noktası 1945 yılında hazırlanan ve devletçi niteliği olan Beş Yıllık Sanayi Planının uygulamaya alınmaması olmuştur. Bu plan yerine madencilik, enerji, demir çelik ve demiryolu dışındaki sektörlerin özel kesime açılmasının amaçlandığı 1947 yılında “Türkiye Ekonomik Kalkınma Planı” uygulamaya alınmıştır (Boratav, 2003, s. 71).

Tartışma ve Sonuç

Devletler olağanüstü dönemlerde kendilerinden beklenen görevleri ve harcamaları gerçekleştirebilmek için mevcut gelir kaynaklarının dışında finansman ihtiyacı hissedebilmektedirler. Savaşlar, doğal afetler ve kriz dönemleri genellikle devletlerin yeni finansman arayışları söz konusu olabilmektedir. Böyle dönemlerde devletlerin borçlanmaları artış gösterebileceği gibi borçlanmak yerine öz finansman kaynağı olarak yeni vergi koymak veya mevcut vergilerin oran ve miktarlarını arttırmak da tercih edilebilmektedir. Her iki finansman şeklinin devlete farklı maliyetler yükleyebileceği unutulmamalıdır. Aynı zamanda böylesine bu dönemlerde halkın yeni bir vergiye veya mevcut verginin oran ve miktarlarının arttırılmasına karşı olabilecek tepkisi nispeten daha sınırlı olabilmektedir.

1929 yılında tüm etkisi tüm Dünya’yı saran Amerika kaynaklı Büyük İktisadi Kriz’in yaşanmasıyla birlikte liberal ekonomi politikaları yerini daha çok korumacı ekonomi politikalarına bırakmıştır. Daha bu büyük krizin getirmiş olduğu ağır ekonomik fatura tam anlamıyla ödenmeden 1939 yılında II. Dünya Savaşı başlamıştır. Bu savaşın başlamasıyla birlikte 1929 Krizinin etkileri gerekçesiyle 1931 yılında uygulamaya alınan İktisadi Buhran Vergisi gibi, 1942 yılında varlık vergisi yürürlüğe girmiştir. Temelde servet vergisi niteliği gösteren verginin mükellefleri varlık sahibi olan müslimler ve gayrimüslimler olmakla birlikte gayrimüslimlerin vergi oranları ve miktarları müslimlere göre daha fazla olmuştur.

Böyle olunca varlık vergisinin getiriliş nedeninin sadece II. Dünya Savaşı’nın getirdiği ekonomik tahribatı gidermek olduğu söylenemez. Görünürde nedeni bu olmakla birlikte varlık vergisinin esas getirilme amacı 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde de ifade edildiği gibi piyasanın millileştirilmesi ol-

muştur. Azınlıkları oluşturan gayrimüslim tebaanın Osmanlı'daki gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de mülkiyeti ve ticareti dolayısıyla piyasayı ellerinde bulundurmaları, bu alanların el değiştirerek "millileştirilmesi" fikrini ve amacını ön plana çıkartmıştır.

Varlık vergisi uygulaması ile kısa dönemli olarak bu amaçlara ulaşılmışsa da vergi uygulanış biçimi nedeni ile ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Bunlardan en önemlisi de vergilendirmenin temel ilkelerinden olan vergi adaletini sarsmış olmasıdır. Getirilen vergi ile gayrimüslim olanları yaptıkları ticari işlerden caydırabilmek adına yüksek vergi oranları ve miktarları uygulanmıştır. Vergi yükünün toplumun sadece belli kesimi üzerinde yoğunlaşmış olması vergi adaletinin ciddi anlamda sarsılmış olduğunun göstergesidir. Verginin asıl hedefinin azınlıklar olması ve vergisini ödeyemeyenlerin çalışma kamplarında bedenlen çalıştırılmaları ve burada sınırlı da olsa ölümlerin yaşanmış olması İnsan Hakları açısından da uluslararası kamuoyunda tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Yine benzer şekilde vergilendirmenin konusu objektif olarak belirlenmeyerek sübjektif kriterler üzerinden hareket edilmiştir. Diğer bir ifadeyle verginin getirilmiş amacı mükelleflerin kazançları ve servetlerinin vergilendirilmesinden ziyade belli mükellef gruplarının vergilendirilmesi yani azınlıkların vergi yüklerinin arttırılması olmuştur. Vergi sistemlerine dönemi ve gerekçesi ne olursa olsun yeni bir vergi getirilmek istenildiğinde, vergi tekniğine ve vergilendirme ilkelerine uygun düzenlemelerin oluşturularak kanunlaştırılması ve uygulamaya alınması gerekmektedir. Verginin genellik, eşitlik ve adalet ilkelerine uygun olarak vergi kanunlarının tertibi ve tahsisi, toplumunun sosyolojik ve psikolojik olarak vergiye bakış açısını olumlu etkileyerek vergiye gönüllü uyum seviyesini arttırabilmekte ve dolayısıyla hazinenin vergi tahsilatı oranını iyileştirebilmektedir. Varlık vergisinin bu anlamda da vergi adaleti ilkesi temelli bir vergilendirme olmadığı söylenebilir. Nihayetinde verginin uygulanamazlığı ve gelen eleştiriler neticesinde 1944 yılında kaldırılmıştır.

Bu tarihten sonra gelişen konjonktürle birlikte ekonomi liberalleşmeye başlamıştır. Özellikle 1950'li yıllarla birlikte korumacı ekonomi anlayışı terk edilmiş, ithalat artmış, dış denge bozulmuş ve dış yardım ve yabancı sermaye yatırımları artmaya başlamıştır. Sonuç olarak varlık vergisi uygulaması ne vergilendirmenin etkinliği anlamında ne de sosyo-ekonomik sonuçları itibarıyla bekleneni verememiştir.

EXTENDED ABSTRACT

**Application of Assets Tax in Turkish Financial
History and Evaluation of Socio-Economic Results**

*

Mutlu Yoruldu
Balıkesir University

When reviewing the financial history of the world, one can see that the extraordinary periods had positive or negative effects and reflections on many fields, particularly on political, social, economic and cultural fields. These extraordinary periods may occur because of natural disasters such as earthquakes, floods, epidemics, hurricanes as well as of war and conflicts between countries. One of the important results of extraordinary periods in terms of public finance is the changes in the tax systems and regulations of the countries. In countries that are experiencing such periods or that are being/have been affected by such periods, governments may find it legitimate to impose an additional tax on individuals in the community. It is obvious that governments have to make certain spending in order to compensate for the destructive and disruptive effects of extraordinary periods on markets. Based on this reality, governments can try to close their finance deficits by either adding a new tax to their tax systems, or expanding the base, increasing the rates or amounts of the existing taxes in the current system. In such periods when market distortions may occur, the reactions of people in the society to taxes can be relatively positive compared to a normal period. Although it is possible to add a new tax or increase the existing taxes in each tax type, it can be said that the taxes that are generally increased in extraordinary periods are wealth taxes. In these periods, there are various reasons for imposing taxes on wealth and wealth transfer, which can be seen as the primary tax resource. The most important thing is to realize the fiscal purpose of tax and another is to meet the tax revenue need by balancing and observing the social income distribution, which is the social purpose of tax. The taxes that are increased or newly introduced for the stated reasons may become permanent in the tax system of the country when the extraordinary period ends. There are examples in the word about this. What happened on 17 August 1999 in Turkey

occurred in the Marmara Region and the devastating impact forming earthquake devastating effects on 26 November 1999 to eliminate the "solidarity tax" to be applied until the temporary tax status in 2003 for the purpose of the tax system has been added. The tax in question to eliminate the negative economic effects of the II. World War and to eliminate the wealth inequalities that emerged at the end of the war, it was applied in France in 1945 as an extraordinary tax for once. Afterwards, it was adapted to the Turkish tax system and turned into an ordinary tax resource with a permanent legal regulation made on November 18, 2005, under the name of "Special Communication Tax" since it was thought to provide and provide significant tax income.

The "wealth tax" in Turkish public finance history, which was put into force in 1942 in the extraordinary period of the World War II is an example of such taxes. Despite entering the military to World War II battle of negative economic effects of the deeply felt Turkey, said negative resolve economic impacts and the wealth tax to improve the uneven and unjust distribution of wealth in society tax was implemented as a result of intense debate. Although the purpose of introducing the wealth tax is aimed at meeting the financial, economic and social purposes of the tax, the differences and injustices in practice caused the wealth tax to be read and interpreted differently in terms of Turkish Financial History. Although the Wealth tax was a temporary wealth tax imposed on all taxpayers with subject of the tax, the differences in practice have caused the tax burden to concentrate on certain taxpayer groups with certain characteristics. The fact that the application of this tax, which brings many socio-economic discussions and results, had a disruptive effect on tax justice was one of the main discussions and its results. For this and similar reasons, the tax was repealed in 1944. The purpose of this study is to reveal and discuss the socio-economic consequences of the "wealth tax", which has an important place in Turkish financial history. Descriptive analysis technique, which is one of the qualitative research methods, and document scanning technique were used.

Kaynakça / References

- Ahmad,F. (1994). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980*. İstanbul: Hil Yayın.
Akar, R. (1999). *Aşkale yolcuları, varlık vergisi ve çalışma kampları*. İstanbul: Belge Yayınları.

- Akar, R. (2006). *Tek parti dönemi: Varlık vergisinin ekonomik, toplumsal ve siyasi boyutları, Türkiye’de azınlık hakları sorunu: Vatandaşlık ve demokrasi eksenli bir yaklaşım- uluslararası konferans tebliğleri 9-10/12/2005*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Atağenç, İ. Ö. (2018). İzmir İktisat Kongresi ve 24 Ocak kararları sonrası Türkiye’nin liberal tecrübesinin karşılaştırmalı analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı*, 74.
- Aksanyar, N. ve Biçer, M. (2008). II. Dünya Savaşında çıkarılan varlık vergisinin Türk basınında ve kamu oyunda yansımaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 10.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat tarihi (1908-2002)*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Clark, E.C. (1984). *Varlık vergisine yeniden bakış*. İstanbul: Yapıt Yayınları.
- Coşar, N. (2004). *Kriz, savaş ve bütçe politikası (1926-1950)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Drometer, M., Frank, M., vd., (2018). Wealth and inheritance taxation: an overview and country comparison. *Ifo Dice Report*, 2, 47.
- Ergeç, D. (2005). *Milli burjuvazi yaratılma sürecinde varlık vergisinin rolü*. Maltepe Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gökbunar, R., Arslan, A., vd. (2016). Varlık vergisinin Türk romanında yansımaları. *Biliş Dergisi*, 78, 232.
- Hansson, A. (2002). The wealth tax and economic growth. *Lund University Conference Paper*, 3.
- Lewis, B. (1998). *Modern Türkiye’nin doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mutlu, A. (2009). *Tanzimattan günümüze Türkiye’de vergileme zihniyetinin gelişimi*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayınları.
- Ökte, F. (1951). *Varlık vergisi faciası*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Rudnick, R. S. ve Gordon, R. K. (1996). Taxation of wealth. *Tax law design and drafting*, 1, 2.
- Thaçi, L. ve Gerxhaliu, A. (2018). Tax Structure and developing countries. *European Journal of Economics and Business Studies*, 4 (1), 214.
- Zurcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yoruldu, M. (2020). Türk mali tarihinde varlık vergisi uygulaması ve sosyo-ekonomik sonuçlarının değerlendirilmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2300-2315. DOI: 10.26466/opus.735644

Kültür Endüstrisinin Yeniden Üretiminde Kitle İletişim Araçlarının Görevleri: Theodor W. Adorno Değerlendirmesi

DOI: 10.26466/opus.706877

Ülhak Çimen*

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Erzurum, Türkiye

E-Posta: ulhakcimen@gmail.com

ORCID: [0000-0002-7307-4874](https://orcid.org/0000-0002-7307-4874)

Öz

Adorno'nun sistem karşıtı tepkisinin en önemli ayağı geliştirmiş olduğu kültür endüstrisi analizidir. Adorno'ya göre kültür, sadece sınıf çıkarlarının bir yansıması değil toplumu meydana getiren bütün bileşenleri (ekonomi, politika, sanat, ahlak, din vb) etkileyen olgudur. Kültür endüstrisi ise toplumsal yaşam içerisindeki bütün kültür bileşenlerinin alınıp satılması ve nihayetinde bireylerin ticarileşmesini açıklamaktadır. Düşünür kültür endüstrisinde insanın, toplumun ve özge kültürün sömürüldüğünü iddia etmektedir. Ticarileşen bireyler hem sistem tarafından ticari metaya dönüştürülmekte hem de kategorize edilerek tek tipleştirilmekte ve kapitalist dizgeye uyumlu hale getirilmektedir. Adorno teknolojiye ve kitle iletişim araçlarına karşı olumsuz bir tavır takınmamaktadır. Adorno'nun eleştirisini yaptığı şey tekniği ve teknolojiyi elinde tutan sistemdir. Kültür tekellerinin propagandasını yapan kitle iletişim araçları sistem için katalizör görevindedir. Düşünürü göre kültür endüstrisi toplumsal yapıda adaletsizlik meydana getirmekte ve bu adaletsizlik kitle iletişim araçlarıyla sürekli yayılmaktadır. Kültür endüstrisinin dağıtımını yapan kitle iletişim araçları kişileri tecrit ederek yüz yüze iletişimden uzaklaştırmakta ve sistemin kodlarına tabi kılmaktadır. Adorno'ya göre bireyin ve toplumun kendilerine yapılan kötülükleri görmezden gelerek kültür endüstrisine karşı besledikleri sevgi, sistemin kurnazlığını bile aşmıştır. Kapitalist sistem kişileri şeyleştirirken artık egemenliğe ihtiyaç duymamaktadır. Çünkü gönüllü köleliklerin yaşandığı hegemonya dünyasında bireyler sisteme uyum sağlayabilmek için can atmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Theodor Adorno, Kültür, Kültür Endüstrisi, Kitle İletişim Araçları, Hegemonya.

The Responsibilities Of Mass Media In The Reproduction Of The Culture Industry: The Assessment Of Theodor W. Adorno

*

Abstract

The most important mainstay of Adorno's anti-system response is the cultural industry analysis. According to Adorno, culture is not only a reflection of class interests, but a phenomenon that affects all components that make up society (economy, politics, art, morality, religion, etc.). The culture industry, on the other hand, explains the buying and selling of all cultural components in social life and eventually the commercialization of individuals. The thinker considers that human, society and native culture are exploited in the culture industry. Commercialized individuals are transformed into commercial commodities by the system, categorized and uniformized and harmonized with the capitalist system. Adorno does not take a negative attitude towards technology and mass media. What Adorno criticizes is the system that holds the technique and technology. Mass media, which propagate culture monopolies, act as catalysts for the system. The thinker thought that the culture industry creates injustice in the social structure and this injustice is constantly spreading by mass media. Mass media distributing the culture industry isolates people away from face-to-face communication and subordinates the codes of the system. According to Adorno, the love of the individual and the society for the culture industry by ignoring the evil done to them has even exceeded the cunning of the system. The capitalist system no longer needs sovereignty while reification of people. Because in the world of hegemony where voluntary slavery is experienced, individuals are eager to adapt to the system.

Keywords: Theodor Adorno, Culture, Culture Industry, Mass Media, Hegemony.

Giriş

Theodor Adorno, Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü ve Eleştirel Teori olarak bilinen Frankfurt Okulu'nun en önemli düşünürlerinden birisi; kültür endüstrisi konusunda ise okulun sözcüsüdür (Slater 1998). Adorno, kültür endüstrisi görüşlerini açıklarken ideolojiyi temele alarak toplumsal şartların farklı bir perspektifle değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu perspektifin oluşabilmesi için eleştirel bilinç şarttır. Eleştirel bilinç, mevcut şartların insanlık adına olması gereken şartları sunmadığını göstermeli ve kültürün egemenliğinde yer alan siyaset, ekonomi, toplum ve genelinde bütün yapıları ters yüz edebilmelidir.

Adorno'ya göre kültür motifleri içerisinde en uzun ömürlü olanlar yalan üstüne kurulu olanlardır. Kültürün insanlara uygun bir toplum inşa ettiği söylemi bilinçli bir şekilde yayılmakta ve bu durum ideolojiye dönüştürülmektedir (Slater 1998, s.91). Kültüre itaat etmek, sistem tarafından belirlenen davranış formlarına uygun şekilde davranmaya yol açmakta ve insanlık felaketlere gebe bırakılmaktadır. Kapitalizm fikirleri, hipotezleri, eylemleri ve davranışları deliller/ispatlar ile ortaya koymada referansları öylesine kendi bilincine bağlamıştır ki doğru veya yanlış olan her şey mutlak anlamda sistemin argümantasyonuna göre belirlenmektedir (Adorno 2013, s.45).

Başat ideolojinin eylemlerin geçerliliğinde bir durumu mantıksal kanıt olarak sunması nesnellikle örtüşmemektedir. Hakikatin yalan yalanın ise hakikat olduğu bir dünyada bütün açıklama, mesaj ve haberler kültür endüstrisinin süzgecinden geçmektedir (Adorno 2017(a), s.113). Kültür endüstrisinin olurusunu almayan hiçbir gerçeklik onaylanmamakta ve geçerli sayılmamaktadır. Nesnellik sistemin belirlemiş olduğu mantıksal kanıtı boyun eğmiştir. Mantıksal kanıt doğru ve yalanı himayesine aldığı için kitle iletişim araçlarının mesajlarında değer ölçütü sistem tarafından belirlenmektedir.

Nesnellik toplumları yöneten öznelere tarafından belirlenmektedir. Kültür endüstrisi çağında nesnellik gerçek niteliğini kaybederek belirli öznelere belirlenimlerine tabi kılınmıştır. Nesnelliği belirleyen özne ve özne grubu bireyin düşünmemesini ve güçsüz kalmasını istemektedir (Adorno 2017(a) s.74). Aynı şekilde kültür endüstrisi hayal kurma yeteneğinin azalmasına yol açmıştır. İnsanı istediği şekilde alıp işleyen, ayrıştıran, dönüştüren ve form haline getiren sistem, ilerleme kavramını temele oturtarak belir-

lenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde kişilere çeşitli roller belirlemiştir. Belirlenen bu rollerdeki kişilerin sistemin belirlediği imgelerin, düşüncelerin, bilinçlerin ve hayallerin dışına çıkmasına müsaade edilmemektedir. Bu anlamda düşüncenin kıymet kazanabilmesi için sistemin belirlediği çerçevenin dışına çıkılmaması gerekmektedir (Adorno ve Horkheimer 2014 s.59).

Adorno öznelliğin mutlak anlamda toplumsal bileşenlerle birlikte gelişmesi gerektiğini savunmaktadır. Araçsallaştırılmış öznel aklın tek yanlı üstünlüğüne karşı doğru teoriden beslenecek nesnel akı kıymetli görmek gerekmektedir. Çünkü bütünlüğün karşıtı olarak tanımlanan öznel akıl mevcut sistemde özgür değildir. İnsanlığın tamamına katkı sunacak özgürlük özel ve genel çıkarların birliğiyle ortaya çıkabilecek bir özgürlüktür. Lakin kitle insanının pozitif özgürlük bağlamında toplumsal bütünlüğe katkı sağlayabilecek bilinci söz konusu değildir. Kitle insanı sadece sistemin insanları şeyleştirmesine katkı sağlayabilmekte ve mütemadiyen sisteme hizmet etmektedir.

“İnsanı özgürleştirmeye çabalayan Aydınlatma, ironik bir şekilde, etkili araçlarla, daha önce hiç olmadığı kadar, insanı köleleştirmeye hizmet ediyordu. Eylem için açık bir alternatif ortaya çıkmadığı sürece, kültür endüstrisinin hissizleştiren gücünden hala kaçabilecekler için tek yol, geride kalan olumsuzlamanın kalıntılarını korumak ve geliştirmektir” (Jay 2014, s.424).

Kültür endüstrisinde iletişim araçları tecrite yol açarak kişileri yüz yüze iletişimden uzaklaştırmaktadır (Adorno ve Horkheimer 2014, s.293). İnsanların kendi aralarında konuşmalarını engelleyebilmek için önceleri muazzam bir çaba gösterilirken bu araçların gelişmesiyle birlikte artık her şey otomatikleşmiştir. İletişim artık insanları birbirlerinden uzaklaştırmaktadır. İletişim, insanları birbirinden ayırarak aynı düzlemde birbirlerine benzetmektedir (Adorno ve Horkheimer 2014, s.294). Kültür endüstrisinin emtialarını mütemadiyen öven kitle iletişim araçları dizgeye hizmet ederken bireyler üzerindeki baskıya katkı sunmakta ve kişisel dirençleri yok etmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Adorno'nun kültür endüstrisi eleştirisi teknolojiyi ve kitle iletişim araçlarını elinde tutanların art niyetli olduğu tezine dayanmaktadır. Teknolojinin ve kitle iletişim araçlarının gelişme aşamasında olduğu dönemde kültürün toplumsal yapı üzerindeki etkisi yavaş yavaş ortaya çıkmaktaydı. Kültürün

bu etkisinin günümüzde devam edip etmediği veya ne şekilde devam ettiği merak edilen konuların başında gelmektedir. Bizi bu çalışmaya yönelten saik; kültür endüstrisinin günümüz dünyasında etkisini anlama çabasıdır.

Şeyda Öztürk Adorno'nun *Müzik Yazıları* kitabının sunuşunda günümüzde kitle iletişim araçlarının ve genelinde bütün teknolojilerin toplumsal yaşamımıza mutlak etkide bulunduğunu, bu etkinin kültür endüstrisinin başatlığıyla gerçekleştiğini ve bu nedenle Adorno'nun eleştirisinin güncelliğini koruduğunu iddia etmektedir (Adorno 2018 s.19). Bu bağlamda teknolojinin ve teknoloji paralelinde kitle iletişim araçlarının mütemediyen geliştiği bir dünyada kültürün insanlar ve toplumlar üzerindeki etkisinin Adorno'nun vurguladığı şekilde olup olmadığını anlamayı hedefleyen çalışma önemli olarak değerlendirilmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmamızın kavramsal çerçevesini kültür ve kültür endüstrisi kavramları oluşturmaktadır.

Kültür: Adorno kültür endüstrisinin temel bileşeni olan kültüre karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Ona göre kültür bir sistem ideolojisidir ve bu ideolojinin reklamını yapmak için bütün kurumların canhıraş biçimde çaba göstermesi gerekmektedir.

“Kültür, insana yaraşan bir toplumda yaşandığı yanılması yaratmakta, bütün insan ürünlerinin temelinde yatan maddi koşulları gözlerden saklamakta ve rahatlatıp uyuşturarak, varoluşun kötü ekonomik belirleniminin sürüp gitmesine hizmet etmektedir” (Adorno 2017(a), s.47).

Kültür, diyalektik dolanımlar bağlamında ancak bütünsel bir değerlendirmede anlam kazanabilmektedir. Dolayısıyla toplumu ve dünyayı doğru analiz edebilmek için kültürün doğru değerlendirilmesi hayati önem taşımaktadır. Kültür, iletişimin gerçek niteliğiyle değerlendirilmeyip sistemin belirlediği esaslar çerçevesinde değer kazandırılan ideolojik bir anlayışı açıklamaktadır. Kültür kavramı maddi ve maddi olmayan bütün toplumsal yapı ürünlerinin üst aklın isteklerine göre biçimlendirilmesine karşılık gelmektedir. Nesnel aklı yöneten üst aklın endüstri haline getirdiği kültür oluşumlarının dağıtılmasında kitle iletişim araçları hayati önem taşımaktadır (Kejanlıoğlu 2005, s.185).

Kültür Endüstrisi: Adorno kültür eleştirisi yaptığı yazıların ilk bölümlerinde kültür endüstrisi yerine kitle kültürü kavramını kullanmış ancak daha sonra kültür endüstrisinde sabit kalmıştır. Kitle kültürü yerine kültür endüstrisini tercih etmesine gerekçe olarak kültürün aşağıdan yukarıya yani kitleler tarafından yükseltilmemesini bunun aksine yukarıdan aşağıya yani sistem tarafından dayatılmasını göstermiştir (Akt: Kejanlıoğlu 2005, s.184).

Kültür endüstrisinin birleştirici ve bütünleştirici işlevi;

“...bireyi yok etmesi, araçsal akla tabi kılması, düşünceyi yenmesi, çokluğu tek hale getirmesi şeklinde sıralanmaktadır” (Kejanlıoğlu 2005, s.190).

Kültür Endüstrisi Nosyonu

Ekonominin fetişleştirilerek kültürün önemsiz hale getirilmesi toplumsal yapıyı anlamada ciddi problemlere yol açmıştır (Jay 2014, s.253). Adorno ekonomi ve siyasetin fetişleştirilmesine karşı bir duruş gösterdiği gibi aynı şekilde kültürü de toplumsal mekanizmalardan bağımsız görmenin sakıncalarını ortaya koymaya çabalamıştır. Onun için insani bir emeğin görünümü olan kültür ile maddi varoluşun temelinde bulunan ekonomi kesinlikle karşıt olarak ele alınmamalıdır ve bunlar arasında mutlak bir diyalektik ilişki söz konusudur. Adorno'ya göre alt yapı ve üst yapı arasındaki ilişki mutlak anlamda kuvvetler alanı içerisinde değerlendirilmelidir.

Kitle kültürünün tekelci ortamında bireyselliğe kıymet yükleyen insanın dünyanın dönüştürülmesi amacıyla verdiği mücadele kıymete değerdir. Ancak bu mücadele önceden verilen mücadelelere göre çok daha zor ve meşakkatlidir. Çünkü varlığını mütemadiyen güçlendiren dünya dizgesi, görünen ve görünmeyen bütün her şeyi istediği biçimde kullanabilmektedir (Adorno 2017(a), s.36-37). Adorno'ya göre kültür endüstrisi toplumsal yapıda adaletsizlik meydana getirmekte ve bu adaletsizlik kitle iletişim araçlarıyla yeniden üretilmektedir (Akt:Jay 2014, s.340). Doğru teorinin yapması gereken şey; kültür endüstrisi ile sisteme bağımlı hale gelen bireyleri bilinçli hale getirmesidir. Demokratik olmayan kitle kültürü sisteme tabi bireyler oluştururken ideolojik bir bakış açısı sergilemektedir ve bu ideoloji sahte kültürler oluşturarak tüm bileşenleriyle insanları şeyleştirir. Artık yüksek kültür ve düşük kültür ayrımından bahsetmek olanaksızdır. Çünkü kitle kültürünün oluşturduğu toplumsal yapı ayrımları ortadan kaldırarak bütün kültür biçimlerini kendi yönlendirmelerine tabi kılmıştır.

Bir şeyi kendi ötesinde düşünme yani açıklığa kavuşturmaya yönelik düşünme metafiziktir (Adorno 2017(b), s.116). Adorno, metafiziği kesin anlamda eleştirel ve kurtarıcı bir gayeyi gerçekleştirmede kurtarıcı olarak görmektedir. Ona göre metafizik;

“...aydınlanmış aklın hem gelenek kavramları ve fikirleri, kendi başına var olan fikirleri mitolojik olmakla eleştirdiği hem de aynı zamanda tam da aklın uygulanması hatta kendi akılcı kaynakları içinde yeni baştan üretmesi aracılığıyla aklın tahrip etmiş olduğu bu kavramları kurtarmak ya da onarmak istediği yerde hep bulunmaktadır” (Adorno 2017(b), s.90). Adorno’ya göre kültür endüstrisinde sistemin anlam yüklediği kavramlara güven duyulmamalıdır (Adorno ve Horkheimer 2014, s.43).

Kültür endüstrisinde mülkiyet sahipliği önemsiz hale getirilmekte; yaşanan yerde sürekli kalmama ve değiştirilebilirlik ideolojik bir hale sokulmaktadır. Güncel kültürün ahlakı bunu gerektirmektedir (Adorno 2017(a), s.43). Hüküm altındaki kitlelerin hükmeden sistem ahlakını onlardan daha fazla sahiplenmeleri başarı söylemiyle açıklanmaktadır. Kitlelerden ahlaki anlamda beklenen onları köleleştiren sistem ideolojisine sahip çıkmalarıdır (Adorno ve Horkheimer 2014, s.179).

Kültür Endüstrisi ve Kültür İlişkisi

Geleneksel doğruluk, güzellik ve iyilik değerlerinin mütemadiyen kültür bağlamında insanlara sunulmasına Adorno *diriltilmiş kültür* adını vermektedir (Adorno 2017(b), s.196). Bu kültür biçimi yok ettiği yıkıntılara benzer; kendini yeniden üretmek ideoloji haline gelmektedir. İnsanlığın kuruluşu ve ortadaki gerçeklik aslında iki durumun birbiriyle uyumsuzluğunu göstermektedir. Sistem öğretisindeki kültürün devam etmesi ve erkini sürdürmesi için mücadele eden yani kültürü destekleyen herkes kültürün sahteliğine ortak olmakta; baskın ideolojiye hizmet etmektedir ki bu kültür insanlığa fayda sağlamayan bir kültürdür. Adorno’ya göre sürekli kendini yenileyen ve yeniden canlandırılan kültürün kofluğunu (Adorno 2017(b), s.183) mevcut düşünce biçimleriyle anlayabilmek imkânsızdır. Sessiz kalma biçimleri sisteme hizmet etmenin diğer bir yoludur. İnsan hiçbir şey söylemeyerek sadece kendi yetersizliğini ve iktidarsızlığını ortaya koymamakta dizgenin himayesindeki nesneliliği onaylamaktadır. İktidarın ağında düş-

müş olan kültür nesnellüğün himayesinde endüstri haline getirilmiş olan şeydir.

Kültür bir zamanlar insanları dünyaya karşı savunan değere sahipken şimdilerde bu değer evrensel ideoloji tarafından tarumar edilmiştir. Yani kültür *haute bourgeoisie* (yüksek burjuvazi) tarafından gösteriş ögesine çevrilmiştir (Adorno 2017(a), s.195). Kültür, özdeş aklın bir ürünü değil empirik varoluşun bir çeşit sürdürülebilir ideolojisidir. Kültür endüstrisinde birey ve sistem arasındaki anlaşma bireyden bağımsız biçimde oluşturulmakta; birey de bu anlaşmayı sorgulamadan kabul etmekte ve rituelleştirilmiş bir dolaşımında mütemadiyen teyit etmektedir. Kitle iletişim araçlarının sunmuş olduğu kodların içselleştirilmesi bu anlaşmanın kabul edildiğinin kanıtıdır.

Kamusallaştırılmış kültür endüstrisinde bireysel düşüncelere ve kararlara saygı veriliyormuş izlenimi uyandırılmaktadır. Dürüstlükten uzak bu saygıda mevcut dizge düşünceleri ve saygıları himayesine alarak ideolojik geçerliliğini benimsetecek devinim mekanizmaları üretmektedir. Bu devinim, düşünce ve kararların mevcut geçerliliğe ne şekilde entegre edilebileceği üzerine yoğunlaşmaktadır. Kültür endüstrisini dünyanın büyük bir çoğunluğuna yayılmış bir çeşit ideoloji olarak tanımlayabilirsek bu tanımlamada insan ve özge kültürün sistemli bir biçimde sömürdüklerini de görebilmeliyiz (Adorno 2017(a), s.154). Bu bağlamda kültürün ticari karakteri, pratik yaşam ile kültür arasındaki farkı silikleştirmektedir. Yani kültür endüstrisinin kendini gerçekleştirdiği toplumsal yapıda insanlar doğru bir hayat sürdürdüklerine inandırılmaktadır (Adorno 1991, s.53).

İnsanlar çalışmaya kutsallık atfedilen bir çağda mütemadiyen çalışmak zorunda olduklarını hissetmekte ve bu çalışma biçiminde kültür yeniden üretilmektedir. Buradaki problem şudur:

“Çalışma kesin, garantili bir biçimde çalışanların hayatlarını yeniden üretmiyor, onları çalışmaya ikna edenlerin hayatlarını yeniden üretiyor sadece. İnsanları çalışmaya razı etmek için emeğin kendinde şey olduğu safatasını yutturmak gerekiyor”(Adorno 2013, s.15).

Adorno yaşanan toplumda çalışmanın toplama kamplarında çalışmaya benzediğini düşünmektedir. Adorno'ya göre insanlar çalışırken ne için çalıştıklarını düşünmemelidir. Çalışmanın soyut zorunluluğuna değer atfedilmesi düşünceyi gereksiz hale getirmekte ve böylelikle kültür endüstrisi yeniden üretilmektedir. İnsanlara dinlenme saati diye bahsedilen zaman diliminde farkına varılmadan kültürün yeniden üretimi devam etmektedir.

Mevcut kültür insanlara düşünceleri için gerçek anlamda zaman tanınamakta; insanları iyiliğe taşıyacak teori ve praxis biçimlerinin önüne geçmekte ve böylelikle toplum kendini yeniden üretmektedir.

Kültür Endüstrisi Teknoloji İlişkisi

Adorno teknik ve teknolojiye karşı olumsuz bir tavır takınmamaktadır. Adorno'nun eleştirisini yaptığı şey tekniği ve teknolojiyi elinde tutan sistemdir. Kitle sanatı gibi yüksek sanat da kapitalizm lekeleri taşımaktadır; dolayısıyla lekelenmiş bir şeyin teknolojik dönüşümünde araçları suçlamak gereklidir. Tekniğin ilerlemeci ve rasyonel kabul edilip edilmemesi bir şeyin ortaya çıkma sürecine bağlı olmaktan öte toplumsal içindeki yerine ve bağlamına oturtulmalıdır (Kejanlıoğlu 2005, s.175). Teknolojilere ve teknoloji ürünlerine aşırı önem verilmesi konunun arka planındaki düşüncenin gizlenmesini beraberinde getirmektedir. Adorno'ya göre üretim ilişkileri, üretim araçlarına gösterilen soyut göndermelerle gizlenmektedir (Bloch vd. 2018, s.172). Teknolojinin arka planının soyutlaştırılması anlamın değer kaybetmesine yol açmaktadır.

Düşünür'e göre aklın özeleştirisi ahlaklar içerisinde en muteber olanıdır. Akıl, özeleştirisini yapmıyorsa nihayetinde varılacak şey düşüncenin kıymetsiz hale gelmesi ve öznenin ortadan kaybolmasıdır (Adorno 2017(a), s.132). Adorno'ya göre teknoloji bireylerin aktif yönlerini devre dışı bırakmakta, akli ve düşüncüyü gereksiz kılmakta, kişileri aynileştirerek atomize etmekte/şeyleştirmekte ve hegemon sınıfın çıkarlarına uygun hale getirmektedir. Adorno için her şeyleştirme bir unutturma demektir (Jay 2014, s.411). Modern toplum ve yapı biçimleri teknolojiyi başarılı bir biçimde kullanarak insanları baskı halinde tutmakta, bireysel akıl bastırılmakta ve insanlar sistemin istediği formata sokulmaktadır (Kızılçelik 2000, s.185). Kapitalist sistem, eleştirinin yok olduğu ve öznenin ortadan kaybolduğu bir akli egemen kılımdır. Adorno'nun sistem karşıtı ahlak çağrısı sadece ötekinin var olmasına izin vermeyi değil aynı zamanda ötekinin konuşmasını, eleştirmesini ve temsilinin kabulünü gerektirmektedir (Morris 2001, s.38).

Kitle kültüründe ilerleme ile gerilemenin eşdeğer olduğunu ispatlayan göstergelerin en önemlisi teknik imkânlar nosyonudur. Mekanik yeniden üretim süreçleri yeniden imal ettiği şeylerden bağımsız hale gelerek özerkleşmiş ve bu durum başlı başına bir kültür görünümü kazanmıştır (Adorno

2017(a), s.124). Teknik ilerleme kültüründe bir şeyi satın alma ve mutlak anlamda üretim sürecine katılma, bir ideolojidir. Bu ideoloji bireyin tüm yaşantısına etki eder durumdadır. Kültür endüstrisinde sistem oluşturmuş olduğu kültüre doyumu yasaklamıştır.

“Her program sonuna kadar dinlenecek, bütün çok-satarlar okunacak, her film daha Odeon galasında izlenecektir. Ayrımsızca tüketilen metaların bolluğu büsbütün zararlı ve yıkıcı bir boyuta ulaşmıştır bugün. Kişinin kendi yolunu bulması imkânsızlaşmaktadır ve tıpkı devasa bir markette kılavuz arayan adam gibi, mallar arasına sıkışmış nüfus da liderini beklemektedir” (Adorno 2017(a), s.125)

Adorno’ya göre teknolojiye araçların fetişleştirilerek amaç haline getirilmesi bir saçmalaktır (Adorno 2016, s.316). Kültür endüstrisinde teknik terimler kullanılarak sistemin toplum üzerinde oluşturduğu güç ve sistemin asıl amacı geçiştirilmeye çalışılmaktadır. Teknik rasyonalite hegemonyanın mantığının sürdürülmesinde oldukça önemlidir. Bu rasyonalitede bilince müsaade edilmemekte; kendisine ve topluma yabancılaşmış insanların varlığı önem kazanmakta ve anlama ilişkin bütün değerler geçersiz kılınmaktadır (Adorno ve Horkheimer 2014, s.163-167). Sistem herkesin uyması gereken bir bilinç, imge ve düşünme biçimi oluşturarak bunu yaygınlaştırmanın en kolay yolunu aramakta; bu bilinç, imge ve düşünce ile karşılaşan bireyler sistem göstergelerine uygun davranmakta ve böylelikle kültür endüstrisi kültürel seri üretimini gerçekleştirmektedir. Bu endüstrinin gelişmesinde kitle iletişim araçları ve bu yapıların teknik unsurları (efekt, ses, müzik, kurgu gibi) durmaksızın çalıştırılmaktadır.

“Bütün dünya kültür endüstrisinin süzgecinden geçirilir. Film, gündelik algı dünyasını yeniden vermeyi amaçladığı için, dışarıdaki sokakları az önce izlediği filmin devamı olarak algılayan sinema izleyicisinin bu bildik deneyimi yapımın temel ilkesi haline gelmiştir” (Adorno ve Horkheimer 2014, s.169).

Adorno sanatın teknik olarak yeniden üretilebilir olması neticesinde auranın kaybolduğunu düşünmektedir. Adorno teknolojik olarak yeniden üretilen sanatın negatif boyutunun yanı sıra özerk sanatın pozitif yönünün de göz önünde bulundurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır (Kejanlıoğlu 2005, s.172). Adorno sanatta angajman olamayacağını iddia ederek angaje sanatın çeşitli olumsuzluklar yaratacağını düşünmektedir. Ona göre üstlenmek bir şeye mutlak bağlılık anlamı taşımaktadır (Kula 2013, s.293).

Angaje sanatların yerine özerk sanatlara yoğunlaşarak değer çizgilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Zaten büyük sanat yapıtları incelendiğinde bu yapıtların özerk oldukları ve en sorunlu anlarda bile başarılı oldukları görülmektedir. Bunun olabilmesi için bu eserlerin dizgeye mugayir anlam oluşturmaları yani teknoloji bağlamından kopartılmaları gerekmektedir. Adorno, teknik sanat ve endüstriyel teknoloji arasındaki ilişki bağlamında endüstriyel teknik akılla mücadelede alternatif yöntemlerin gerekli olduğunu düşünmektedir(Hansen 2012, s.213)

Teknolojik gelişmelerle birlikte seri üretim meydana gelmiş ve sanat yapıtlarının aurası yok olmuştur. Bu yok oluş sadece sanat eserinin özgünlüğünü yok etmemiş aynı zamanda geleneğe dayalı deneyimi de yıkmıştır. Sistemin belirlediği kitle toplumunun mevcut kültürel durumu artık ritüelden bağımsız hale gelerek politikleşmiştir. Teknik olanaklarla eserin yeneden üretilmesi-yani seri üretim- o eserin kült değerini yok etmektedir. Kült değeri yok olan bir eser sadece sergileme değeriyle sisteme hizmet edebilir ki bunun en iyi örneği sinema filmleridir (Jay 2014, s.334). Sinema filmleri teknolojinin kolaylıklarıyla seri halde çoğaltılabilmekte ve bu filmleri izleyen seyirciler statükonun belirlediği kodları kabullenmektedir.

Sanatın feodal anlayışa karşı üstünlüğü kültür endüstrisi ile son bulmuştur. Sanat artık eleştirel yeteneğini kaybetmiş; toplumsal bilince olan katkısını yitirmiş ve teknolojiyle yakın ilişki içerisine girmiştir. Kültür endüstrisine mahkûm kılınan sanat tekelci kapitalist anlayışa destek sunmaktadır ve yine sanat kitle kültürünün parçası haline gelmiştir. Burada kitle kültürünü bağımsız bir kültür olarak değil kapitalizmin hizmetindeki baskın güç olarak ele almak gereklidir (Slater 1998, s.232). Adorno'ya göre sanatın biçimsel bir niteliğe büründürülmesi ve biçime değer kazandırılması pozitivist ahlakın gerekliliğidir. Pozitivist ahlak sanatın özgünlüğünü yok ederek imge ile bağıyı kaldırmıştır. Dolayısıyla düşünceden bağı kopartılan bütün biçimlere mesafeli davranmamız gerektiği gibi sanata da mesafeli davranmamız gerekmektedir. Adorno'ya göre ahlak felsefesi, kültürün insanlığın bütünü için doğru bir yaşam tarzı sunup sunmadığını sorgulatmalı, sanatın ahlaki tarafını ortaya koymalı ve yine aynı mantıkta kültürün insanlığın bütünü için doğru yaşamın ortaya çıkmasını engelleyip engellemediğini düşündürmelidir (Adorno 2012(a), s. 23).

Birey, diğer bütün kişisel üretim yöntemlerinde olduğu gibi teknik gelişmelerin arkasında kalarak sistemsel aklın izleğini sürmüştür. Sistem nes-

nellığı kendi himayesine aldığı için hakikate ilişkin arayışların bireyde aranması en doğru tercihtir. Kültür endüstrisini genel geçer kılan meşru otorite nesnellığı himayesine aldığı için hakikatin ve gerçekliğin izini öznel olanda yani bireyde bulmak gerekmektedir. Söz dinlemeyen ve kendi gerçekliğini mutlak kılan ilerleme insanlığın genel ilerlemesiyle oluşabilecek özdeşlikten bağımsız bir şekilde sürmektedir. Sistemin ilerleme hakikatine karşı oluşturulacak antitez ancak bireysel hakikatle gerçekleşebilir (Adorno 2017(a), s.136). Bireysel hakikatlerin evrensel hakikatlerle uyumlu hale gelmesi yani eşdeğer fayda tüm insanlık kurtulduğunda değer kazanabilecektir.

Kültür Endüstrisi Hegemonya İlişkisi

Kültür endüstrisinde hegemonya söz konusudur. Yani hükmedenler hükmedilenlere zorbalık veya şiddet uygulayarak egemenlik kurmamakta; aklın geliştirilmiş biçiminde kendiliğinden oluşan bir egemenlik ortaya çıkmaktadır. Hükmedenlerin zaman zaman kendi düşüncelerini gerçekleştirmek için uyguladıkları metotlar nesnel zorunluluk olarak ifade edilmekte ancak hükmedenler nesnel zorunluluk kavramına katıyen inanmamaktadır (Adorno ve Horkheimer 2014, s.61). Sadece hükmedilenler yaşam standartlarını etkileyen ve kendilerini aciz kılan değişimleri kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görmektedir

Otoriter kültür endüstrisinin insanlara yüklediği görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi sadece sistemi ilerletmekte; diğer yandan insanlığı geri döndürülemez bir felakete sürüklemektedir. Kitle kültürü insanlığı felakete sürüklerken zoraki yol ve yöntemlere başvurmamakta; insanlar gönüllü olarak bu felakete yoldaşlık etmektedir. Yani tahakküm dayandığı fiziksel şiddetten bağımsız hale gelerek insanlık üzerinde hegemonya kurmaktadır (Adorno 2017(a), s.190). Hegemonyanın hükmedilenlerce yayılması ve resmîyet kazanması üretim araçlarının kontrolünün öznel akıl tarafından yürütüldüğünün ispatıdır. Dünyadaki teknolojik gelişmelerin tamamında övgü, öznel akla yapılmaktadır. Basit egemen yöntemleri bırakan kitle kültürü teknolojiyi ve kitle iletişim araçlarını himayesine alarak hegemonya oluşturmasını bilmiştir. Hegemonik kültürde daha etkili ve kurnaz biçimde insanlar köleleştirilebilmektedir (Jay 2014, s.342). Üstelik insanlar egemenlikteki zoraki kölelikten bağımsız şekilde isteyerek köle olmayı tercih etmek-

tedir. Tikelin ve evrenselin ortaklaşa faydasına katkı sunacak dünya giderek yok olmakta, bireyler pasif kurbanlar olarak sisteme hizmet etmekte, direnen güçler ise etkilerini kaybetmektedir.

Kültür endüstrisi hegemonyasını sürdürmek için sürekli ve yoğun politikalara ihtiyaç duymamaktadır. Çünkü insanlar hegemonyanın sürdürülmesinde politik değerlendirmelere gerek duymadan otomatikleşmişlerdir. Kişiler her ne kadar perişan olsalar bile sistemin sürekliliğinin devam edebilmesi için canla başla mücadele ara vermeden sürmelidir. Mevcut sistem çarkı kusursuzlaştıkça bireysel etkiler toplumsal etkiye dönüşerek evrenselleşmektedir. Kültür endüstrisinin çarkı insanları bütünü bir parçası kılmakta, aynı hale getirmekte ve kültür yeniden üretilmektedir. Kültür endüstrisinin neferleri zoraki bir egemenliğe başvurmayan sistemin buyruklarını ve bu sistemin zihin pratiklerini genişletmek için tetikte beklemektedir (Adorno ve Horkheimer 2014, s. 171).

Üst akıl hegemonyasını sürdürmek için artık kendini gizlememektedir. Çünkü gönüllü efendi köle ilişkisi kültür endüstrisinde durmadan işleyen bir mekanizmadır. Radyo, televizyon ve sinema artık sanatmış gibi davranmamakta doğrudan iş alanının ahlak düzlemine göre yayın yapmaktadır (Kejanlıoğlu 2005, s.185). Boyunduruk altına alınanlar ise boyunduruk altına alınmalarını kutlamaktadır (Adorno ve Horkheimer 2014, s.380).

Seri üretim kültürü ve sayısız neden aracılığıyla kural haline getirilen davranış biçimleri kişilere tartışmasız doğal, saygıdeğer ve makul olarak dayatılmaktadır (Adorno ve Horkheimer 2014, s.49-50). Kişiler bu davranış biçimlerine uyum ve uyumsuzluk göstererek istatistiksel anlamda + veya - değer kazanmaktadır. Bireyin yerine getirmesi gereken davranışlar ve sisteme uyum, kültür endüstrisinin belirlediği başat kalıplar tarafından sistematize edilmiştir. Öğretinin belirlemiş olduğu normların haricindeki fikir ve davranış eğilimleri çeşitli kolektif yapılar tarafından kontrol altında tutulmaktadır. Bu kontrolün her zaman için görünür faaliyetlerle olmasına gerek yoktur. Çünkü anlam değişikliğine uğratılan kültür insanların düşünceleri ve fikirleri üzerinde de etkili olmaktadır. Kontrolün görünür faaliyetler ve kültür üzerinden hegemon kılınmasında perde arkasındaki güç ve kolektif davranış biçimlerini emreden erk sahipleri, dünyayı istedikleri biçimde yönetebilmektedir.

Kültür endüstrisinin kişileri hegemonyasına almasında etkili olan kitle iletişim araçları Adorno tarafından eleştirilmiştir. Bu araçlar artık ticari bir

formata girmiş ve değersizlikleri yasal duruma getiren bir ideolojiye dönüşmüştür (Kızılçelik 2000, s. 231). Kitle iletişim araçları sıradan bir işten başka bir şey olmadıkları gerçekliğinde sistem ideolojisini yaymayı sürdürmektedir. Gerçekliği, anlamı ve amacı sistem tarafından değiştirilen bütün alanlar yörüngeleri dışında oyun oynamaya devam etmektedir. Sistem bu alanların anlamını ve işlevini kendi bilincine devşirmiştir. Örneğin sinema ve radyonun artık sanat olma iddiasında bulunmasına gerek duyulmamaktadır (Adorno ve Horkheimer 2014, s.163).

Kültür Endüstrisi İletişim Araçları İlişkisi

1930'lu yıllara kadar kültür endüstrisinin kitle iletişim araçlarıyla ilişkisi henüz kuramsal bir temele oturtulmamıştı. Ancak Frankfurt Okulu teorisyenlerinin ve Adorno'nun Amerika'ya zorunlu göçü neticesinde kültür endüstrisi teorisi somut bir anlam kazanabilmiş ve bu endüstrinin kitle iletişim araçlarıyla ilişkisi daha başarılı biçimde gözlemlenebilmiştir.

“Eleştirel teori savunucuları 1930'larda Amerika'ya göç edinceye değin üzerinde çalışmalarına karşın henüz 'kültür endüstrisi teorisi' geliştirememişlerdir. Eleştirel Teorisyenler Amerika'da iken [sürgün dönemi], tüketim toplumunun doğuşuna, kitle kültürü ve iletişimin çoğalmasına, Amerikan başkanının [Roosevelt'in] politik iknalar için radyoyu kullanmasına, her tarafta binlerce Amerikalının sinemaya ve tiyatroya gidişlerine tanık olmuşlardır. Aynı zamanda Frankfurtçular magazin, komik kitaplar, seks dergileri...yeni kitlenin ürettiği kültürün ürünlerini, ucuz kurguların genişleyen popülaritesini gözlemlene olanağı bulmuşlardır. Özellikle de California'da Horkheimer ve Adorno iş çevrelerinin/zengin kesimlerin kitle kültürünü nasıl egemenlikleri altına aldıklarını, medya ve tüketim toplumunun ortaya çıkması için eğlence endüstrisinin nasıl çaba sarf ettiklerini gözlemlenmiştir” (Kızılçelik 2000, s. 220).

Adorno gerçek anlamda özgürleşme ve bireyleşmenin imkânsızlığı *atomlaşma* kavramıyla ifade etmektedir. Atomlaşma kavramı özdeşlik mantığından uzakta sadece bireyin diğer bireylerden uzaklaşmasını değil bireyin kendi içerisinde bölünmesini ve hayatının çeşitli alanları arasına sınır koyan tutarsızlığı da ifade etmektedir (Adorno,2017(a), s.137). Zaten baskıcı toplumlarda özgürlük; boş lakırdı, gerçekliği olmayan bir durum ve kültür endüstrisinin uydurmasıdır. Bireyler atomize edildikten sonra ortaya çıkan

ilişkiler sadece soyutlamalardan ibaret hale gelmekte ve gerçek değerdeki yüz yüze iletişimler gerçekleşmemektedir. İnsan ilişkileri ve iletişim araçları öznel aklın himayesine girdiğinden dolayı özgürlükler sadece soyutlanan özellikleriyle geçerli durumdadır.

Adorno kültür endüstrisi nosyonunu popüler kültür ve kitle kültürü kavramları yerine kullanmıştır. Gerçekte bu üç olgu aynı bağlama işaret etmektedir. Kitle kültürü yapay, kanalize edilebilen, şeyleştirilmiş ve gerçek olmayan bir kültürdür. Kitle kültürünün oluşmasında araç olarak kullanılan kitle iletişim araçları sadece topluma ve bireylere bilgi ve haber ulaştırılmakta; aynı paralelde sistemin faydasına uygun şekilde bireysel ve toplumsal yaşamı düzenleyen düşünce yönetimine uğraşmaktadır (Witkin 2003, s.50-60).

Genelinde bütün insanlar özelinde ise tekil bireyler önceden olduğu gibi şimdilerde de efsunlanmış haldeler. İnsanların onları olumsuzlayan şeye dönüşmesi ve bu dönüşüm ideolojisinin içselleştirilmesi salt efsunla gerçekleşebilmektedir. Nominalist ilke efsunlanmış insanları bireyselleşmiş gibi gösterse de kolektif bir toplumsal anlayışın sürdürülmesi söz konusudur. Genel uğruna kendinden ödün veren çarpıtılmış tikel unsur, çarpıtılmış genel unsura hizmet etmektedir. Efsunlaşıp şeyleşen bilinç bütünlüğe evrilmektedir (Adorno 2016, s.313). Akıllı bireylerin sağ kalabilmek için riayet ettikleri gerçeklik insanları efsunlamıştır. Bu efsunun gizlediklerini ortaya çıkarabilecek herhangi bir arzu ve istek yoktur. Kötüsü insanlar gerçekliğin bu efsun olduğunu düşünmekte. Efsunun insanlar arasındaki dolaşımında yani iletişimde kültür endüstrisi gerçeği gizli bir çaba göstermektedir.

“Günümüzde iletişim adıyla anılan istisnasız her şey, efsunun etkisi altında tutulanların suskunluğunu bastıran gürültüdür. Tekil bireylerin kendiliğinden edim ve eylemleri, muhalif olduğu varsayılanlar da dâhil olmak üzere, birer sahte aktiviteye, potansiyel bir eblehliğe mahkûmdur. Dışarıdan uygulanan bir beyin yıkama ve benzeri tekniklerde, yine dışarıdan teşvik edilen bir içkin-antropolojik eğilim iş başındadır” (Adorno 2016, s.315).

Adorno efsun ve ideolojinin aynı şey olduğunu düşünmektedir. İdeoloji ve efsun, sürekli genel üzerinden dolayımın birey psikolojisini içerisine alan ve geneli tekil bireylerde mütamadiyen üreten bir kap olarak değerlendirilmektedir (Adorno 2016, s.315). İdeoloji haline getirilen efsun bütün kitle iletişim araçlarında kendini göstermektedir.

Adorno kültür endüstrisi eleştirisi yaparken kültür endüstrisinin eğlence kurumları oluşturmasına da değinmiştir. Ona göre kültür endüstrisi denilen şey kitle iletişim araçlarında oluşturulan eğlence sanayidir (Kızılçelik 2000, s.233). Acıları ve düşünmeyi görmezden gelmeye katkı sağlayan bu araçlar insanları aciz hale getirmekte ve böylelikle kapitalist sisteme katma değer sağlamaktadır. Eğlence yoluyla sistemin sorgulanmasının önüne geçilmekte ve gerçek meselelerden uzaklaşmaktadır.

İşsizler eğlence tuzağına en fazla düşenlerdir. Bu insanlar sıcaklığı ayarlanmış sinemalarda kışın ısınmakta yazın ise serinlemektedir. Kitle kültürü ve buna bağlı olarak ortaya çıkan eğlence planlaması hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmak maksatlı üretilmektedir. Ancak bu türden üretimler asla gerçek bireysel mutluluğu insanlara sunmamaktadır. Kültür endüstrisi sistemin devamlılığında eğlenceyi bir araç olarak kullanmaktadır. Bu endüstride eğlenmek hemfikir olunduğunu yani sisteme uyum gösterildiğini ispatlamaktadır. Eğlenebilmek düşünememenin somut göstergesidir (Adorno ve Horkheimer 2014, s.193). Adorno düşünememeyi acizlik olarak değerlendirmektedir. İnsanlığın kurtuluşu olabilecek son direniş düşüncesi bile yok olmuştur. Özgürleşmek zihinsel nitelikten koparak düşüncesizce eğlenmeye evrilmiştir. Düşüncesizliğin sürdürülmesinde kitle iletişim araçları durmaksızın yayın yapmak zorundadır. Kültür endüstrisi akıl ile eğlenceyi birbirinden ayırmamaktadır. Aydınlanma projesi bu bakımdan akıl, mit ve eğlenceyi aynı potada eritmektedir (Wilson 2007, s.27).

Teknik ve sosyal ayrımlaşma ile birlikte kültürel bir karışıklığın meydana geleceği görüşü geçerliliğini kaybetmiştir (Adorno ve Horkheimer 2014, s.162). Mevcut haliyle kültür her şeye temas etmesini bilmiştir. Kitle iletişim araçları sistemin belirlediği kültürü yayabilmek için mütemadiyen çalışmakta ve sözbirliği etmişçesine aynı ağız birliğiyle kültürü kutsallaştırmaktadır. Siyasetin kendi muhalif anlayışı bile kültür söz konusu olduğunda ortak anlayışla kültürün övgüsünü sürdürmektedir.

Adorno'ya göre fotoğraf gerçekliğin ortaya çıkmasından sinemaya nazaran daha güvenilir bir aygıttır (Adorno 2017(a), s.151). Çünkü anlama müdahalenin kurgusallığı fotoğrafta daha azdır. Sinema anlamlı olay örgülerinin yer aldığı romanları yeniden işleyerek asalakça yağmalamakta, tutarlı anlamı paramparça etmektedir (Adorno 2017(a), s.151). Sistem ideolojisinin sinema tarafından işletilmesi gerçekliğin ve anlamın değerini ortadan kaldırmaktadır. Adorno'ya göre kültür endüstrisinin yeniden üretiminde si-

nema filmleri oldukça önemlidir. Seyirci eleştirel olmayan bir şekilde filmleri izlemektedir. Bu durum kültür endüstrisinin sinemayı sömürü aracı olarak kullandığının ve bu endüstrinin başlı başına bir ideoloji olduğunun ispatıdır (Fraser 2018, s.21).

Kitle İletişim Araçlarının Bireyleri Standartlaştırması

Kültür endüstrisi bireylerdeki farklılıklar yok ederek insanları birbirine benzetme derdine düşmüştür (Huhn 2006, s.263). Bundaki amaç benzeşen insanların kontrolünün daha kolay olmasıdır. Kültürü himayesine alan sistem, kültürün alt bileşenleri spor, kültür, sanat, medya ve estetiği de ele geçirerek istediği biçimde kullanabilmektedir. Örneğin radyo dinleyicisi müziği eleştirel işlevinden bağımsız biçimde, gayri şahsi hale getirilmiş formatta, kolektif ve şeyleştirilmiş bir şekilde dinlemektedir (Jay 2014, s.304). Müziğin arka planındaki ideoloji, yeniden üretimle toplumun ideolojisi haline getirilmiştir. Müzik ideolojisi gerçekte burjuva anlayışının eğitim ve kültür alanında kabul gören yeniden üretiminden başka bir şey değildir. Radyo, kültür endüstrisinin yeniden üretiminde ideolojiyi müzik görünümünde alıcılara aktarmaktadır. Makineleşme atlı arabaları nasıl ortadan kaldırıyororsa aynı şekilde radyo da gerçek müziği ortadan kaldırmıştır. Radyo onaylanmış eğitim ve kültürü müzik biçiminde insanlara aktarıırken dik-kati bozacak şekilde yayın yapmalı ve bireylerin atomlaşmasını güçlendirmelidir (Adorno 2018, s.80). İnsanların gerçek meselelerden uzaklaşmasına yardımcı olan radyo, arkasında var olan sistemin güçlenmesine katkı sunabilecek tahakküm biçimlerinin gelişmesine siyasal anlamda da fayda sağlamaktadır. Adorno'nun radyo analizi kapitalist düzenin eleştirisine ve bu düzende kültür endüstrisinin toplumsal yapıda meydana getirdiği değişiklikler üzerine odaklanmış; böylelikle kişilerin pasifize edilmesini ele almıştır (Benzer 2011, s.231).

Radyo dinleyicisi için müziğin mevcudiyeti yok olmakta ve müziğin aurasına ilişkin tılsım kaybolmaktadır (Jay 2014, s.305). Bireyi yaşadığı toplumdan izole eden radyo, zaman ve mekân bilincini yok etmekte; kolektif iletişim becerilerinden mahrum bırakmakta; atomize edilmiş bireyler üretirek standartlaşmaya teşvik etmektedir. Ayrıca radyodan duyulan müzik sanki kültürel kaynaklarla üretilen bir şeymiş gibi gösterilmekte gerçekte ise müziğin sosyal-psikolojik arka planında sistemin endüstri haline getirdiği

bir anlayış işlemektedir. Sistem insanlardan otoriter itaatın ürettiği kitle iletişim araçları mesajlarına uyumlamalarını beklemektedir. Adorno için otoriter itaat; yaşanan toplumda sistemin idealize ettiği ahlaki ve kültürel kodlara tabi olmak ve her ne olursa olsun sistemi eleştirmemek demektir (Jay 2014, s.377).

Adorno'ya göre kitle iletişim araçlarının demokratikleşmeye katkı sağladığı söylemi bilinçli bir şekilde insanlara aktarılmaktadır. Bu araçların demokratik olması demek bütün alıcıların dinleyiciye dönüşmesi ve hep aynı programları izlenmesi/dinlemesi anlamına gelmektedir. Örneğin radyo yayınlarının yaptığı şey sistemin belirlediği aynılıkları dinleyiciye aktarmaktır. Demokratikmiş izlenimi verilen kitle iletişim araçları aynı olma durumunu farklılık ve özgürlük söylemiyle sunmaktadır (Kejanlıoğlu 2005, s.186). Modern toplumun kişileri iletişim araçları aracılığıyla hegemonyaya mahkûm kılınmıştır. Kültür endüstrisini yayan bu araçlar ile kişiler oylanmakta ve pasif hale getirilmektedir. Adorno özelde radyoyu ve genelinde kitle iletişim araçlarını faşizme uyumlu kültür ideolojisi dağıtıcısı olarak görmektedir (Slater 1998, s.236).

Adorno için sinema filmleri insanları aptallaştıran ve kötüleştiren kitle iletişim aracı ürünleridir (Adorno 2017(a), s.28). Sinema, insanlara özgür olduklarını inandırmanın bir aracıdır. Adorno'ya göre kitleler sinema filmleri aracılığıyla gerçeklere yabancılaştırılmaktadır. Bireyler daha fazla film izleyerek özgür olduklarına inandırılmakta ve gerçekte ise dizgenin kurallarına uyum sağlanmaktadır. Kitle toplumunda özgürleştirilmiş birey söylemi sadece ütopyik nitelikler taşır. Sinemanın gerçekte yaptığı şey kişilerin acı çektiğinin gizlemesidir (Wall, 2013, s.4). Gerçek anlamda özgürleşme ve bireyselleşme şu an mümkün gözükmemektedir. Adorno'ya göre sinema seyircisinin kahkahalarında güzel olan veya devrime olanak sağlayan hiçbir şey yoktur; tersine bu kahkahalar burjuvazinin yüceltilmesinden başka bir şey değildir (Adorno 2012(b), s.128). Sinemada nitelikli öğelerin hiçbirisi seyirci dikkatini çekebilecek anlamı göstermemektedir. Kültür endüstrisi dışarıda herhangi bir öğe kalmayacak şekilde bütün öğeleri birbirine bağlamış ve sinemayı bu anlamda etkili biçimde kullanmıştır (Adorno 2017(a), s.215). Mevcut haliyle karşı sav olarak ifade edilebilecek herhangi bir güç şimdilik gözükmemektedir.

Sinema filmleri mütemadiyen artan bir şiddetle seyirciyi kendisine bağımlı kılmaktadır (Kejanlıoğlu 2005, s.187). Bu bağımlılık insanların bütün-

leşik anlamda tek tipleştirilmesine yol açmaktadır. Adorno, bütünlük hale getirilen kitle iletişim araçlarının bireyleri de bütünlük yaparak uyumlu hale getirdiğini düşünmektedir. Dirençten bağımsız hale getirilen bütünlük insanların dönüşme/düşünme yolları kapanmakta ve eğlence ile insanlar kendilerinden geçmektedir.

Film ve kültür endüstrisine bağlı diğer bileşenler bütünlük bir biçimde sisteme bağlılığı ve düşünememeyi otomatik bir alışkanlık haline getirmektedir. Sinema film hakkında yapılan bütün yorumlar üst akla itaat ettirmek amacıyla yapılmaktadır. Her türlü kurgu herhangi bir itiraza mahal bırakmayacak biçimde seyirciye sunulmaktadır (Adorno 2018, s. 91). Oyunun kuralında sorgulamadan itaat ettirebilmek baskın bir biçimde hissedilmektedir. Anlamdan yoksun kılınan kodların sinemada seyircilere aktarılması insanların düşünmemeleri isteyen bir buyruktur (Adorno 2017(a), s.213). Toplumsal yaşamın bütün alanlarına etki eden sinema ideolojisi gerçekte insanların nesnel çıkarlarıyla uyuşmamakta sadece hizmetin sürdürülebilir politikalarına yardımcı olmaktadır (Miklitsch 2006, s.8-15). Sinema özellikle kitle kültürünün devam ederek kültür endüstrisinin devamlılığında önemli bir araç konumundadır.

Kültür endüstrisi, kitlesel olarak tüketilen sinemayı popüler bir sanat olarak tanımlamaktadır (Adorno 2017(a), s.211). Gerçekte filmlere sanat payesi kazandırmak ortaya çıkan ürünü sahteletirmek demektir. Sinema bir kitle sanatı değildir; kitleleri sisteme kanalize edebilmek için kullanılan bir araçtır. Sistemin kolektif üretiminin en önemli yardımcısı kolektif izlemeye olanak sağlayan sinema filmlerdir. Filmler kitle kültürüne ait olan zevk ve beğenileri insanlara kabul ettirmektedir. Zaten kitle kültürünün belirlediği zevk ve beğeniler haricinde bireylerin alternatif zevk ve beğenileri söz konusu değildir.

Adorno için filmler kültürel mirasın sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlayan araçlardır (Adorno 2018, s.227). Bu araçlar büyük kitlelere aynı anda mesaj aktarabilme kapasitesine sahip olan ve böylelikle kültürel endüstriyi yaygın kitlelere ulaştıran medyumlardır. Modern kültür endüstrisiyle niteliği dönüştürülen filmler; sadece yaşanan dönemde değil sonraki zaman dilimlerinde de tüketim ürününe dönüşen bireylerin atomize hale gelmelerine yol açmakta ve böylelikle bilinçlenmenin önüne geçmektedir.

İnsanlar ve insani niteliğe sahip olan şeyler kusursuz biçimde eşyaya indirgenmiş ve insanla şey arasındaki farklar belirsizleşmiştir (Adorno

2017(a), s.214). Sinema bireyleri istenilen formatlara dönüştürmede fazlasıyla başarılı olmuştur; bireylerin artık düşünsel gelişmelere sahip olması imkânsızlaşmıştır. İnsanlar kendi insan dışılıklarını sinemada rahatlıkla izleyebilmekte ve bunu insanlı gösterimler şekliyle anlamaktadır. Filmler belirli duyguların taklit edilmesine neden olmaktadır. Kaygı, özlem, erotik bakış, şehvet vb. temsili için belirli fizyonomik örüntüler filmlerde seyir edildikten sonra izleyiciler tarafından taklit edilmektedir (Adorno 2018, s.169). Ancak bu taklitler gerçek duygu niteliği taşımamaktadır. Adorno, bu duyguların taklit duygular olduğunu ve insanlar üzerinde iletişim etkisi oluşturmayacağını düşünmektedir.

Kültür endüstrisinde güzel olan şeyler kameranın yeniden ürettiği görüntülerdir (Adorno ve Horkheimer 2014, s.197). Yakın çekimler ile elde edilen şey görsel şeylere hayranlıkla bakılmaktadır. Ancak hayran olunan şeyin arka planında neyin gizlendiği dikkate alınmamaktadır.

“Filmde psikolojik bir yazgının hangi zorlukları yansıtırsa yansıtılsın, tüm olan biten beyaz şeridin üzerinden izleyicinin gözü önünde akıp gittiği için, karşıtlıkların gücü ve barındırdıkları özgürlük olanağı kırılır ve önce ile sonranın soyut zaman ilişkisinde aynı düzeye getirilir. Çatışmayı izleyiciden önce görüp, hiçbir direnç göstermeden akıp giden film şeridinde yansıtan kameranın gözü, çatışmaların çatışma olmaması için gerekli önlemleri alır. İmgelerin teker teker, fotoğrafı kaydedilen hareketin kesintisiz art ardalığında beyaz perdede sürüklenmesi onları baştan salt birer nesne yapar” (Adorno ve Horkheimer 2014, s.358)

İmgenin Değersizleştirilmesinde Kitle İletişim Araçlarının İşlevi

Filmler sesli hale getirilerek yaşama etki eder kılınmakta; böylelikle izleyicinin hayal gücü ve düşüncesi filmin sunduğu çerçeve içinde kalmaktadır. Sessiz film döneminde yazı ve imaj birbirini tamamlayan ve birbirlerinin yerine geçen şeydi (Adorno ve Horkheimer 2014, s.386). Sessiz filmlerde kişi ses yönlendirmelerinden bağımsız şekilde imgesine etki eden görselleri bilince dönüştürebilmekteydi. Şöyle ki görüntü mesajın önüne geçemeyen salt arka plan unsuru olarak değerlendirilmekteydi (Adorno 2018, s.142). Ancak sesli filmler sistemin belirlediği olgusal kavramlar çerçevesinde izleyicinin düşünsel faaliyetlerine müsaade etmektedir (Adorno ve Horkheimer 2014, s.170).

Kültür endüstrisinin oluşturmuş olduğu sahte gerçeklik ile bilinçaltı formlarının oluşturulmasına ihtiyaç kalmamıştır. Bundan böyle sinema kurgusal anlamda kültür endüstrisinin ideolojisini oluştururken yan anlamlara ve gizli mesajlara ihtiyaç duymamaktadır. Sinema konformist mantığı imal ederken somut ve görünen anlam neyi ifade ediyorsa onu doğrudan işleyebilmektedir (Adorno 2017(a), s.148-149). Sinemanın imgeye etki eden anlamı kültür endüstrisi tarafından durmaksızın işletilmektedir.

Sistemsel kültürü oluşturan mikrokozmos ile sistemsel kültürü benimseyen makrokozmos özge bilinçlerinden vazgeçerek özdeş hale getirilen kültürü yani kitle kültürünü devam ettirebilmek için muazzam derecede çaba göstermektedir. Sistemin işleyişiyle ilgili yönetimi elinde tutan sistem yürütücüleri sistem kültürünün asıl amacını gizleme hususunda artık tedirgin değildir (Adorno ve Horkheimer 2014, s.162-163). Sistem imgeye etki edecek gerçekliği ele geçirdiği için anlamı hangi yönde işleyeceğini gayet iyi bilmektedir. Örneğin sinemada akıl ile iletişim arasındaki dengeyi ortaya çıkaran belirginlik hem doğru hem de yanlıştır (Adorno 2017(a), s.149). Çünkü sistem görme alanında imgeye hangi anlamı yükleyeceğini hesaplamaktadır. Sinemada belirginliğin ve olayın hesaplı biçimde yapıldığı yani imgeye istenilen şekilde etki edilebilen gösterimlerde anlamlar yönlendirilebilmektedir.

Televizyondan gösterilen görüntülerin mutlak hızı ve durmaksızın devamlılığı imgeyi ve düşüncüyü olanaksız kılmaktadır. Gözlerin kitap satırlarını takip etmesine benzer biçimde görüntü sadece izlenmekte lakin görüntünün ardışıklığı yüzünden bilinç devre dışı kalmaktadır. Televizyondan sunulan görüntülerin izlenmesi anlamın devre dışı bırakılarak sadece ekranın takip edilmesidir (Adorno 1954, s.213). Ekrandaki görüntüler mistik, analizi imkânsız ve belirsiz nitelik taşıyan imajlar değildir. Birazcık düşüncesini bilen insan televizyonun arka planındaki gücü ve mantığı çözebilecektir. Ancak düşünmek ve eleştirmek zahmet gerektiren işlere dönüşmüştür. İnsanlardan mütemadiyen çalışmalarının istenmesinin nedeni de düşünmeyle bağın kopartılması içindir. Bireyler mevcut üretim sistemine uygun biçimde hizmet edebilsinler diye toplumsal, ekonomik, ahlaki ve bilimsel olarak hazır kalıp hale getirilmişlerdir; kültür endüstrisinde sadece türsel varlık olarak yaşamaya mahkûm kılınan insanlar, hegemonya altında tutulmakta ve düşünceden uzak bırakılmaktadır. (Adorno ve Horkheimer 2014, s.59-60).

Tüketim ve Kitle İletişim Araçları İlişkisi

Reklam kültür endüstrisinin amentüsü, ana dili ve üslubudur. Reklam kültür endüstrisinin yaşam iksiridir (Adorno ve Horkheimer 2014, s.215). Reklam ve kültür endüstrisi hem ekonomik anlamda hem de teknolojik anlamda bütünleşik hale gelmişlerdir. Kültür endüstrisinin bireyler üzerindeki mutlak teknolojik etkisi Adorno tarafından *psiko teknoloji* kavramıyla açıklanmaktadır (Kejanlıoğlu 2005, s.189). Psiko teknoloji kavramı kültür endüstrisi hizmetinde bulunan bütün teknolojik aygıtların ve kitle iletişim araçlarının insanların psikolojisi üzerindeki şekleştirci ve atomize edici etkisi bağlamında ele alınmalıdır (Adorno 1991, s.158-159). Psiko teknoloji; kültür endüstrisinde tüketicilerin ürünlerin ne olduğu gerçeğini bilmelerine rağmen o ürünü satın almaya kendilerini mecbur hissetmeleri durumudur. Bu anlamda reklamlar, totaliter rejimlerde hangi kuruluşların açılıp hangilerinin kapatılacağını denetleyen kurullara benzemektedir. (Adorno ve Horkheimer 2014, s.215).

Sistem himayesindeki reklam tüketiciye yol göstermekte, malların tanıtılıp hızlıca tüketilmesini sağlamakta, alıcıya rehberlik etmekte ve hegemonyayı yeniden üretmektedir (Kızılcıkelik 2000, s.229). Sistem hegemonyasını aleni bir biçimde söylemektense reklamlar vasıtasıyla sürdürmektedir. Bu anlamda reklamlar ve kültür endüstrisi hem ekonomik hem de teknik anlamda tek bütün olmuşlardır. Adorno reklamların bireyleri belirgin olmayan şekilde baskı altına aldığını, hegemonya oluşturduğunu ve totaliteryanizme yol açtığını düşünmektedir.

Tüketim mallarının bu denli fazla olduğu ve sürekli üretildiği bir ortamda insanların belirli mülkiyetlerle kısıtlandırılması işleyişi bozmaktadır. Sistem belirli süre aralıklarla mülkiyet edinilmesine müsaade etmekte ancak zamanı geldiğinde o mülkiyetin değiştirilmesini buyurmaktadır. Bu durumun arka planında sadece nesnelere sahiplenmeme ve nesnelere gösterilen sevgisizlik yer almamaktadır. Aynı şekilde insanlar da sahiplenilmemeli ve sevilmemelidir. Kitle kültüründe barbarlık ve ilerleme eşzamanlı olarak gelişmektedir (Adorno 2017(a), s.55). Mülkiyetin egemenliğinin ilerleyişi öznenin eleştirel gücünü yok etmiş ve hayal gücü imge ile bağlantısını kesmiştir.

Adorno kültür endüstrisinde sistem tarafından üretilen emtiaları salt kâr bağlamı görmemekte; konunun arka planında mütemediyen kendini üre-

ten bir kapital ahlak ideolojisinin olduğuna inanmaktadır. Bu ahlak ideolojisinde reklamlara önemli görevler düşmektedir. Bireyselleştirilmiş standartlaşmanın üretimi ve dağıtımında reklamlar hayati önem taşımaktadır. Kitleler bireysel bağlamda dizgenin kendilerine istenilen her şeyi verdiğini zannetmektedir. Gerçekte ise ihtiyaçları ve doyumları belirleyen zaten sistemin kendisidir. Sistem arka planda ihtiyaçlar belirleyerek kitle iletişim araçlarıyla dolaşıma sokmakta ve bu dolaşım sonucunda ortaya çıkan ürünler sanki bireyselmış gibi değerlendirilmektedir.

Adorno televizyon programları incelemelerinde iki kavram üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar *çok katlı yapı* ve *stereotipleştirme*dir. Çok katlı yapı tüketicinin tuzağa düşürülmesi ve onun psikodinamik biçimde önceden belirlenmiş etkilerin hizmetine sürülmesi amacıyla sistemin çeşitli olasılıkları değerlendirerek şartları düzenlemesi; yani seyirciyle baş edebilmenin teknolojik bir yönü olarak kitle kültürünün dolaşımında tuttuğu farklı açıklık ve gizlilik derecelerini hesaba katmasıdır (Kejanlıoğlu 2005, s.195). Stereotipleştirme ise kitleyi daha kolay yönetebilmek için kitle iletişim araçlarının belirli kalıpları insanlara aktarması ve nesnel aklın öznel aklın buyruklarına uygun davranmasının sağlanmasıdır. Televizyon programları ekranda gözükür gözükmez önceden dinlenmiş bir müziğin belirtselliğinde olduğu gibi izleyicinin vereceği tepki bellidir. Bu durum televizyonun insanları tek tipleştirdiğinin önemli bir ispatıdır. Televizyon izleyicisi neye maruz kalacağına farkında değildir. Maruz kalması durumunda uygun tepkiler üretecek teorik bilincin önemini gereksiz görmektedir.

Sonuç

Adorno'ya göre insan yaşantısının şeyleşmesi aslında yanlış bir ideolojinin başarısıdır. Eleştirinin görevi insanların şeyleşmesini sağlayan ideolojinin kültür endüstrisi içerisindeki etkisini ortaya çıkarmaktan ziyade kültür endüstrisinin arka planındaki esas bağlamı yani sistemin yeniden üreten aklı göstermek olmalıdır. Kültür endüstrisinin temelinde standartlaştırma fikri yatmaktadır. Kültür endüstrisine hizmet eden bütün teknolojiler (özellikle kitle iletişim araçları) insanları standartlaştırmak için kullanılmaktadır. Dizge insanları, eşyaları ve diğer her şeyi kategorize ederek verilere dönüştürmekte ve dönüşüm üzerinden standart kriterlerini belirlemektedir. Stan-

dartlaşmada üst akıl genel akli egemenliğine alarak yönetilmiş bireyciliği yeniden üretmektedir.

Kültür endüstrisi artık bir üslup halini almıştır ve bu üslup sisteme itaati emretmektedir (Adorno ve Horkheimer 2014, s.175). Kültür adı altında alt yapı ve üst yapı bileşenlerini bir araya getiren sistem mugayir zihinsel yaratıların engellenebilmesi için bütün tedbirleri önceden almaktadır. Adorno'ya göre ilerleme ve barbarlık kültür endüstrisinde öylesine iç içe geçmiştir ki mevcut kültür ve teknolojik araçlara karşı koyabilmek için barbarca bir perhiz gerekmektedir (Kejanlıoğlu 2005, s.57).

Kitle kültürü bireylere sunacağı bayağılığı üretmeden önce bireyin kendisini üretmektedir (Adorno 2017(a), s.155). Sinemaya, radyoya ve magazinelere durmaksızın saldıran bireyler üründen önce imal edilmiştir. Burada yumurta tavuk döngüsel sebep sonuç ilişkisi çözümlenmiştir. Sistem önce ürün imal ederek insanları bu ürünlere hazırlamamıştır. Önce insanlar ideolojik olarak hazır hale getirilmiş ve daha sonra ürünler imal edilmiştir.

Kavrama aygıtları algı gerçekleşmeden önce duyarlar üzerinde ideolojik etkisini oluşturmaktadır. İmgeler henüz üretim aşamasındayken daha sonra nasıl algılanmaları gerektiği hususunda anlama yetisi standartlarına göre belirlenmektedir ve kamusal yargı tarafından onaylandığını zanneden bilinç henüz gerçekleşmeden yargı tarafından şekillendirilmektedir (Adorno ve Horkheimer 2014, s.118-119). Daha oluşum aşamasındayken tehlikeyi sezilemeyip durumun bu hale gelmesine göz yuman yaşlılar kültür endüstrisinin güçlenmesinin öncelikli suçlularıdır. Faşist düzenin iliklerine kadar ele geçirdiği ve çürüttüğü gençliğe hesap vermesi gereken yaşlılardır (Adorno 2017(a), s.155). Her türlü bilinçten ve değerden yoksun kalan gençlik güçlenen düzenle başa çıkabilecek yöntemleri yaşlılardan öğrenmemelidir.

Adorno kitle iletişim araçlarını aile ile olan iletişimi kesmesi bağlamında eleştirmiştir.

“Konuşacak bir şeyi olmayan aile üyelerinin ve arkadaşların televizyon çevresinde toplanıp oturmasından, televizyonun toplumsal yakınlığın bir ikamesi haline gelmesinden söz eder. Televizyona bağımlılıkta imgelerin, görüntünün de rolü vardır. Kavramların dolayımından kaçan görüntünün dili, sözcüklerin dilinden daha ilkeldir; televizyondaki konuşma, görsel olanın sese çevrilmesi ya da görüntünün tamamlayıcısı gibidir” (Akt: Kejanlıoğlu 2005, s.192).

Kitle kültürünün temel özelliği düşüncenin anlamdan kopmuş halidir. Dergileri ve gazeteleri dolduran resimli nüktelerin neredeyse tamamı anlamdan yoksun ve amaçsız bir şekilde kitle kültürünü yeniden üretmektedir (Adorno 2017(a), s.148). Gazete, dergi, fotoğraf, film gibi yeni dolayım alanları geleneksel anlatım biçimlerinin etki alanlarına müdahale ederek gelenekseli kısıtlandırmıştır. Bu yeni dolayım biçimleri geleneksel tür anlayışının değişmesine yol açarak gelenekseli sorgulanabilir kılmıştır. Fotoğraf nasıl ki resim sanatının geleneksel görevlerinin birçoğunu ondan aldıysa kültür endüstrisinin hizmetine giren film de romanın geleneksel birçok görevini ondan almıştır (Kula, 2013:248). Dergi ve gazeteler kişilere konformist düşünceye ve toplumsal görünümlere hürmet göstermelerini; toplum düzenin sarsacak fikirlere itibar etmemelerini; bilinçsel etkiyi ortaya çıkaracak motivasyonlara direnç göstermelerini istemektedir (Bloch vd. 2018, 265).

Kapitalist düzenin akli kendi himayesine alarak istediği şekilde kullanmasını eleştiren Adorno'nun postmodern nitelikler sergilediği iddia edilmektedir (Best ve Kellner 2011, s.272-281). Modernliği eleştirmesi, aklın insanları çeşitli çıkmazlara soktuğunu göstermesi ve gelecek dünyanın öngörülerini ortaya koyması anlamında Adorno postmodern olarak değerlendirilmiştir. Aydınlanmanın sonuçlarından biri olan modern anlayış akli ön planda tutmuş lakin aklın egemenliği ekonomik bir sömürü biçimi doğurmuştur (Kızılçelik 2000, s.206). Aydınlanma ile birlikte insanın Tanrı'nın kopyası olduğu düşüncesi varoluş üzerinde egemenliğe, Tanrısal bakışa ve buyuruculuğa yol açmıştır (Adorno ve Horkheimer, 2014, s.26). Aydınlanma ile ön plana çıkan akıl, araçsal bir hal almış; kültür endüstrisi oluşturmuş; teknolojik hegemonyanın etkisini güçlendirmiş ve bireyleri pasif hale getirmiştir.

Adorno Aydınlanma'yı mitolojik bir süreç olarak değerlendirmektedir. Ona göre Aydınlanma görece bireyi bilinçli hale getirmeye çalışmakta lakin gerçekte ise bütünselliğe bağımlı kılmaktadır. Muarız bireysel akıl henüz emekleme aşamasındayken sistem tarafından himayesine alınmış ve kitle kültürü anlayışına tabi kılınacak şekilde yeniden üretilmiştir. Aydınlanmış akıl kendi seviyesindeki bilinçle yarışabilecek herhangi bir bilinçle karşılaşmamaktadır. Dolayısıyla diğer bütün bilinçler üzerinde istediği etkiyi oluşturabilen akıl, evrensel düzenlemeyi kendi ölçülerine göre düzenlemektedir. Akıl en üst düzeyde anlamı yok eden şey olmuştur (Adorno ve Horkheimer, 2014, s.191).

EXTENDED ABSTRACT

**The Responsibilities Of Mass Media In The
Repro-duction Of The Culture Industry: The
Assessment Of Theodor W. Adorno**

*

Ülhak Çimen
Atatürk University

Theodor Adorno is one the most important philosophers of the Frankfurt School which is known as the Institute for Social Research and Critical Theory; and the spokesman of the school on culture industry (Slater 1998). While expressing the culture industry opinion, Adorno suggests the evaluation of social conditions with a different perspective based upon the ideology. Critical consciousness is essential for the formation of this perspective. Critical consciousness needs to show that present conditions do not meet necessary conditions for the sake of humanity and it could reverse politics, economy, society and in general all the structures.

Culture industry criticism of Adorno bases on the thesis that those who hold the technology and the mass media are malevolent people. The impact of culture on the social structure was gradually coming out in the period when technology and the mass media were in the development stage. It is one the most curious subjects that whether or how this impact of culture continues today. The inducement that led us to this study is to effort to understand the impact of the cultural industry in present world. Şeyda Öztürk claims that in the presentation of the book *Essays on Music* by Adorno, today the mass media and all technologies in general have an absolute impact on our social life and this impact is actualized by the dominance of the culture industry and hence Adorno's criticism continues to be relevant (Adorno 2018, p.19). Within this context, the study is considered important which aims to understand whether, the impact of culture on people and societies in a world where technology and the mass media are consistently developing in parallel with technology, is as emphasized by Adorno.

The most important mainstay of Adorno's anti-system response is the culture industry analysis. According to Adorno, culture is not only a reflection of class interests, but a phenomenon that affects all components that make up society (economy, politics, art, morality, religion, etc.). The culture industry, on the other hand, explains the buying and selling of all cultural components in social life and eventually the commercialization of individuals. The philosopher considers that human, society and native culture are exploited in the culture industry. Commercialized individuals are transformed into commercial commodities by the system, categorized and uniformized and harmonized with the capitalist system. Adorno does not take a negative attitude towards technology and the mass media. What Adorno criticizes is the system that holds the technique and technology. The mass media, which propagate culture monopolies, act as catalysts for the system. The philosopher thinks that the culture industry creates injustice in the social structure and this injustice is constantly spreading by the mass production. The mass media distributing the culture industry isolates people away from face-to-face communication and subordinates the codes of the system. According to Adorno, the love of the individual and the society for the culture industry by ignoring the evil done to them has even exceeded the cunning of the system. The capitalist system no longer needs sovereignty while reification of people. Because in the world of hegemony where voluntary slavery is experienced, individuals are eager to adapt to the system.

According to the philosopher, self criticism is the most reliable amongst the morals. Provided that the mind does not self criticize, the final thing is that the idea's being worthless and disappearance of the subject (Adorno 2017(a), p.132). According to Adorno, technology deactivates the active sides of people, renders the mind and thought unnecessary, atomizes/reification people by making them the same and makes people suitable for the interests of the hegemonic class. For Adorno all reification is a forgetting (Jay 2014, p.411). Modern society and structure types repress people using technology successfully, the individual mind is being suppressed and people are put into the format desired by the system (Kızılcelik 2000, p.185). The capitalist system makes sovereign a mind in which criticism disappears and the subject recedes. Adorno's anti system

moral call requires not only to allow the other to exist but also accept the other's speech, criticism and representation (Morris 2001, p.38).

In general all people, in particular individuals are now enchanted as before. The transform of people into what negates them and the internalization of this transformation ideology can only actualise with enchantment. Although the nominalist principle makes enchanted people seem individualized, it is discussed to maintain a collective social understanding. The distorted particular element which deprives itself for the sake of general, serves the distorted general element. The enchanted and reified conscious evolves to collectivity (Adorno 2016, p.313). The reality that smart individuals comply with in order to survive enchantes people. There is not any desire to reveal what the enchantment covers. Even worse people think that the reality is this enchantment. Culture industry reality endeavors confidentially in enchantment circulation amongst people in other words communication. "Today everything which is named after communication without exception is the noise that suppresses the silence of those who are kept under the influence of the enchantment. The spontaneous acts and actions of singular individuals including the ones that are supposed to be opponents, are obliged to a false activity, a potential imbecility. In an externally brainwashing and similar techniques, again an externally encouraged immanent-anthropological tendency is in charge" (Adorno 2016, p.315).

According to Adorno, reification of human life is actually the success of a false ideology. The mission of the criticism should be to show the main context behind culture industry in other words the mind which reproduces the system, rather than disclosing the impact in the culture industry of the ideology that enables people to reify. There is standardisation idea underlie of the culture industry. All technologies serving to culture industry (especially mass media) are being used in order to standardise the people. The system converts people, objects and all the other things into data and determines the standard criterias through conversion. In standardisation the superior mind dominates the general mind and reproduces the administered individualism.

Kaynakça / References

- Adorno, T. W.(1954). How to look at television. *In The Quarterly of Film and Television*, 8(3), 213-235.
- Adorno, T. W.(1991). *Culture industry*. London: Routledge Classics.
- Adorno, T. W.(2012a). *Ahlak felsefesinin sorunları*. (T.Birkan, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, T. W.(2012b). *Walter Benjamin üzerine*. (D. Muradoğlu, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Adorno, T. W.(2016). *Negatif diyalektik*. (Ş. Öztürk, Çev.), İstanbul:Metis Yayıncılık.
- Adorno, T. W.(2017a). *Minima moralia*.(O. Koçak ve A.Doğukan, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, T.W.(2017b). *Metafizik kavram ve sorunlar*. (İ. Serin, Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Adorno, T.W.(2018). *Müzik yazıları*. (Ş. Öztürk, Çev.), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Adorno T. W. ve Horkheimer M.(2013). *Teori ve pratik üzerine bir tartışma (1956)*. (Orhan Kılıç, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları
- Adorno T.W. ve Horkheimer M.(2014). *Aydınlanmanın diyalektiği*. (N.Ülner ve E. Ö. Karadoğan, Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Benzer, M.(2011). *The sociology of theodor Adorno*. New York: Cambridge University Press.
- Best S. ve Kellner D. (2011). *Postmodern teori eleştirel soruşturmalar*. (M. Küçük, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bloch, E., Lukács G. Brecht B.t., Benjamin W. ve Adorno T.(2018). *Estetik ve politika*. (E. Gen, T. Belge, B.Aksoy Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fraser, I.(2018). *Political theory and film from Adorno to Žižek*. London: Rowman & Littlefield International Ltd.
- Hansen, M. B.(2012). *Cinema and experience Siegfried Kracauer, Walter Benjamin, and Theodor W. Adorno*. London: University of California Press.
- Huhn, T.(2006). *The Cambridge companion to Adorno*. New York: Cambridge University Press.
- Jay, M.(2014). *Diyalektik imgelem, Frankfurt Okulu'nun tarihi ve çalışmaları[1923-1950]*. (S.DoğanÇev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kejanlıoğlu, B.(2005). *Frankfurt Okulu'nun eleştirel bir uğrağı iletişim ve medya*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Kızılçelik, S.(2000). *Frankfurt okulu: Eleştirel Teori* Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kula, O.B.(2013). *Marx, Benjamin, Adorno sanat ve edebiyat*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Miklitsc, R.(2006). *Roll Over Adorno Critical theory, popular culture, audiovisual media*. Albany: State University of New York Press.
- Morris, M.(2001). *Rethinking the communicative turn Adorno, Habermas, and The problem of communicative freedom*. New York: State University of New York Press.
- Slater, P.(1998). *Frankfurt Okulu kökeni ve önemi marksist bir yaklaşım*. (A.Özden Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Wall, B.(2013). *Theodor Adorno and film theory the fingerprint of spirit*. USA: Palgrave Macmillan.
- Wilson, R.(2007). *Theodor Adorno*. New York: Routledge Pub.
- Witkin, R. W. (2003). *Adorno on popular culture*. London: Routledge Pub.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Çimen, Ü. (2020). Kültür endüstrisinin yeniden üretiminde kitle iletişim araçlarının görevleri: Theodor W. Adorno değerlendirmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2316-2345. DOI: 10.26466/opus.706877

Eğitimde Yeni Bir Paradigma: “Yükseköğretimde Yapay Zekâ”

DOI: 10.26466/opus.747634

*

Gülşah Taşçı * – Mustafa Çelebi **

* Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: gtaşci@29mayis.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0701-2824](https://orcid.org/0000-0003-0701-2824)

** Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kayseri/Türkiye

E-Posta: mdcelebi@gmail.com

ORCID: [0000-0002-0325-7528](https://orcid.org/0000-0002-0325-7528)

Öz

Son yıllarda teknolojiye yaşanan gelişmeler toplumları derinden etkilemektedir. Bu gelişmelerden biri olan yapay zekâ da insan yaşamında bir devrim yaratmıştır. Yapay zekânın etkilediği alanlardan biri de yükseköğretimdir. Dijital devrimin bir sonucu olarak ortaya çıkan yapay zekâ, yükseköğretime meydan okumaktadır. Bu yönüyle “Yükseköğretim kurumları yapay zekâyı ne kadar hazırır? Dijital çağın bir çıktısı olan yapay zekâ yükseköğretim kurumlarında nasıl bir devrim yaratabilecektir? Yükseköğretim liderleri yapay zekâyı zihinsel ve stratejik olarak ne kadar hazırır? Yükseköğretimde yapay zekânın etik sınırlılıkları nelerdir? Yapay zekânın öğrenci başarısını arttırmada, öğrenci kaydını kolaylaştırmada ve yükseköğretimdeki kaynakları daha iyi yönetme sürecinde faydaları ve zorlukları nelerdir?” soruları yükseköğretimde yeni bir paradigmadır. Bu sorular perspektifinde bu çalışma, yapay zekânın yükseköğretimde doğru kullanıldığında üniversiteleri güçlendirebileceği tezini öne sürmektedir. Ancak bu tezi gerçekleştirebilmesi için yükseköğretim kurumlarının araştırma, öğretim ve topluma hizmet misyonlarını devam ettirebilmesi için yükseköğretim kurumlarının kendilerini yeniden değerlendirmeye ve dönüştürmeye ihtiyaçları vardır. Günümüzde, birçok üniversite yapay zekâyı yükseköğretimde fonksiyonel olarak kullanmakta ve öğrencilerine mümkün olan en iyi eğitimi sağlamak için gerekli beceri ve bilgileri öğretmek için zaman ayırmaya ve kendilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, eğitimcilerin ve özellikle de yükseköğretim liderlerinin ve öğretim üyelerinin yapay zekânın eğitimcileri nasıl destekleyebileceğini anlamaları bu süreçte çok önemlidir. Bu bağlamda bu makalede, yapay zekânın yükseköğretimdeki rolünün tartışılmasının yanı sıra, yapay zekânın yükseköğretimdeki uygulamaları sorgulanmakta ve yükseköğretim kurumlarının yapay zekâ ile geleceğe nasıl hazırlanabileceği iyimser bir bakış açısıyla tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretimin yönetimi, yükseköğretimde yapay zekâ, yapay zekânın faydaları ve tehditleri, yükseköğretim politikaları

A New Paradigm in Education: "Artificial Intelligence in Higher Education"

*

Abstract

The developments in technology in recent years have deeply affected societies. Artificial intelligence, one of these developments, has also created a revolution in human life. One of the areas that artificial intelligence affects is higher education. Artificial intelligence, which emerged as a result of the digital revolution, is a challenge to higher education. In this respect, how ready are higher education institutions for artificial intelligence? What revolution can artificial intelligence, an output of the digital age, create in higher education institutions? How ready are higher education leaders mentally and strategically for artificial intelligence? What are the ethical limitations of artificial intelligence in higher education? What are the benefits and challenges of artificial intelligence in improving student success, facilitating student enrollment, and better management of higher education resources? questions are a new paradigm in higher education. In the perspective of these questions, this study suggests that artificial intelligence can strengthen universities when used correctly in higher education. However, to realize this thesis, higher education institutions need to reassess and transform themselves in order to continue their mission of research, education and society. Nowadays, many universities strive to devote time and develop themselves to teach their students the skills and knowledge needed to provide the best possible education. Moreover, it is especially important for educators and especially higher education leaders and faculty members to understand how artificial intelligence can support educators. In this respect, in this study, questions the role of artificial intelligence in higher education, as well as the applications of artificial intelligence in higher education, and discusses how optimistic institutions of higher education institutions can prepare for future artificial intelligence

Keywords: *Management of higher education, artificial intelligence in higher education, benefits and threats of artificial intelligence, higher education policies.*

Giriş

'Yapay zekâ bir tehdit değil, nasıl kullanmayı seçtiğimizle ilgilidir'

(Moedas, 2017)

Yapay zekâ kavramının kökenleri İngiliz bilgisayar bilimcisi Alan Turing'in 'Makineler düşünebilir mi?' sorusunu sorduğu 1950'lere kadar uzanabilmektedir (Turing, 1950). Başka bir görüşe göre ise, yapay zekânın doğuşu, matematik profesörü John McCarthy'nin ABD'deki Dartmouth Koleji'nde iki aylık bir atölye çalışması düzenlediği zamana yani yine 1950'lere kadar uzanmaktadır (Zawacki-Richter; Marin ve Bond, 2019). McCarthy yapay zekâ kavramını ilk kez 1956'da kullanmıştır (Russel ve Norvig, 2010). IBM'in geliştirdiği 'Deep Blue' adlı bilgisayarın 1997'de dünya satranç şampiyonu Garry Kasparov'u yenmesi, yine 2011'de 'Watson' adlı yapay zekâ bilgisayarının bir televizyon yarışmasında rakiplerini yenmesi, 2016'da ise Google Deepmind'ın Çin oyunu 'Go'da dünya şampiyonunu yenmesi yapay zekâ tarihinde önemli gelişmeler olarak kabul edilmektedir (Randhawa ve Jackson, 2020).

Son yıllarda teknolojiye yaşanan bu gelişmeler toplumları derinden etkilemiştir. Bu gelişmelerden biri olan yapay zekâ insan yaşamında bir devrim yaratmıştır. Öyle ki, yapay zekâ artık birçok ülkede internet arama motorlarından, akıllı telefon uygulamalarına, toplu taşıma ve ev aletlerine kadar insan yaşamının içindedir. Bu karmaşık algoritmalar ve yazılımlar, günlük deneyimlerin bir parçası haline gelen yapay zekâ çözümlerinin tipik birer örneğidir (Bostrom ve Yudkowsky 2011; Luckin, 2017). Örneğin insanların günlük yaşamda yıllardır telefonda kullandıkları "siri" uygulamaları, çeviri ve ses uygulamaları, yüz tanıma veya Snapchat veya Instagram, Tik Tok üzerinde çığırn efektler oluşturan filtreler içeren görsel dijital uygulamalar yapay zekânın en güzel örneklerindedir. Bunun yanı sıra amazon, kitap tavsiye etmek için yapay zekâyı kullanırken, Spotify şarkıları önermek için yapay zekâdan yararlanmakta ve okullar öğrencilerin akademik yolculuklarını şekillendirmek için de aynı teknikleri kullanmaktadır (Zeide, 2019).

Yapay zekânın etkilediği alanlardan biri de yükseköğretimdir. Modern yükseköğrenim görüşleri, yükseköğretimin işlevini ekonominin egemen olduğu dijital bilgi tabanlı bir toplum çerçevesine yerleştirmektedir. Bunun temel nedeni yeni teknolojilerin ortaya çıkmasıyla, insanların yeteneklerini ve

becerilerini geliştirmek ve bilgi tabanlı bir ekonominin yaratılmasını sağlamaktır (Kromydas, 2017). Dolayısıyla dijital devrimin bir sonucu olarak ortaya çıkan yapay zekâ, yükseköğretime meydan okumaktadır.

Yapay zekânın yükseköğretim politikalarında ve özellikle de eğitim- öğretimde yeni teknolojilerin tanıtılması ve benimsenmesi son yıllarda hızla gelişmektedir. Birçok bilim insanının, yapay zekâ konusuna ilgi gösterdiği ve yapay zekânın yükseköğretimde kullanım alanlarını araştırdıkları görülmektedir (Bostrom ve Yudkowsky, 2014; Khare, Stewart, ve Khare, 2018; Müller, 2016; Popenici ve Kerr, 2017; Russel ve Norvig, 2010; Stefan ve Sharon, 2017). Dolayısıyla üniversiteler gelecek yıllarda dijital devrime uyum sağlayabilmek için yeni akademik bölümlere ve yeni işlere uyum sağlayabilen personele ihtiyaç duyacaktır. Benzer şekilde yapay zekâ ile bütünleştirilmiş üniversite müfredatı, bilim adamlarını ve teknoloji uzmanlarını eğitime sürecinde örneğin tıp, hukuk, eğitim ve mimari gibi çok çeşitli alanlarda öğrencilerini mesleki alana hazırlamak için öğrencilerin kariyerlerini planlanmak zorunda kalacaktır. Böylece üniversitelerin yapay zekânın birçok disiplinle birlikteliğini desteklemek için ürettiği yeni fırsatlara uyum sağlaması gerekecektir (Davies, Dodgson, ve Gann, 2017). Bu gelişmeler yükseköğretimin yönetiminde yapay zekâ paradigmasını dikkate alan politikaların üretilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Bu ihtiyaç öğretim üyelerinin profesyonel gelişimini destekleme sürecinden öğrenci eğitimine kadar yükseköğretim kurumlarının yapay zekâyı fonksiyonel olarak kullanarak ortaya çıkan en iyi uygulamalarla uyumlu olması gerektiğini işaret etmektedir (Cellan-Jones, 2014).

Yükseköğretim liderlerinin yapay zekâyı ne kadar benimsedikleri ve özellikle de yükseköğretim stratejilerinde yapay zekâyı ne kadar yer verdikleri, bu noktada daha da önemli hale gelmektedir. Yapılan araştırmalar yükseköğretim kurumlarının yapay zekânın faydalarından yararlanmaları için öncelikle yükseköğretim liderlerinin yapay zekâ uygulamalarını benimsemeleri gerektiğine ve yükseköğretim stratejilerinde yapay zekâyı yer vermelerinin önemine değinirken, liderlerin veri odaklı bir kültürün benimsenmesinin hızlandırmasında, veri sitelerinin yönetilmesinde ve gerekli yatırımların yapılmasında etkin rol oynamaları gerektiği sonucuna götürmektedir (Papaspyridis, 2020).

Öte yandan yükseköğretimde yapay zekâyı yapılan yatırımlar yakında üniversiteleri daha fazla etkileyecek görünmektedir. Büyük olasılıkla, yükseköğretimde öğrenim gören çok sayıda öğrenci ile ilgili artan mali baskılar ve

uluslararası öğrenci sayısını artırma (Taşçı, 2018) endişelerine yapay zekâ uygulamaları çözüm yolu olarak görülecek ve bu durum yapay zekânın yaygınlaşması için itici bir güç olacaktır. Bu noktada yükseköğrenimin kitleselleştirilmesi ve üniversiteler için kamu finansmanını azaltmaya yönelik politik çağrı, maliyetleri azaltmak için gerçek bir ihtiyaca dönüşmektedir. Araştırmalar, uluslararası sıralamalarda hala fon ve saygınlık (prestij) kaynağı olmakla birlikte (Popenici ve Kerr, 2017; Taşçı, 2018), birçok üniversite yöneticisinin akademik öğretim personelinin azaltarak maliyetleri düşürmek için yükseköğretimde yapay zekâyı çözüm yolu gördüğünü ortaya koymaktadır (Popenici ve Kerr, 2017). Zira yapay zekânın yükselişi, gelecekte yükseköğretimde öğretme ve öğrenme rolünü ve üniversitelerin bu konuda ne tür seçimler yapacağı konusunda ciddi bir tartışmayı göz ardı etmeyi imkânsız kılmaktadır. Özellikle de alandaki uzmanlar tarafından yaygın olarak kabul edilen teknoloji yenileşiminin (inovasyonunun), yükseköğretimde öğretim üyesinin rolünün ve pedagojilerinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. (Popenici ve Sharon Kerr, 2017).

Dünyada yapay zekâ ile tüm gelişmeler hızla devam ederken bugün üniversite paydaşlarının zihinlerinde sayısız soru tartışılmaya devam etmektedir:

- Üniversiteler giderek daha rekabetçi hale gelen ve giderek küreselleşen bir ortamda nasıl hayatta kalacaklar (Mellul, 2018)?
- Yükseköğretimde yapay zekânın getirdiği zorluklar nelerdir?
- Yükseköğretimde yapay zekâ vasıtasıyla öğrencilerde hangi beceriler geliştirilmelidir (Eaton, Koenig, Crowley, Freedman, Cardona-Rivera, Machado, ve Williams, 2018)?
- Yükseköğretimde yapay zekânın etik sınırlılıkları nelerdir?
- Yapay zekânın öğrenci başarısını arttırmak, öğrenci kaydını kolaylaştırmak ve yükseköğretimdeki kaynakları daha iyi yönetmek için faydaları ve zorlukları nelerdir?

Yukarıdaki soruları da dikkate alarak bu çalışma, yapay zekânın yükseköğretimde doğru kullanıldığında üniversiteleri güçlendirebileceği tezini öne sürmektedir. Ancak bu tezin gerçekleşmesi için yükseköğretim kurumlarının araştırma, öğretim ve topluma hizmet misyonlarını göz önüne alarak kendilerini yeniden değerlendirmeye ve dönüştürmeye ihtiyaçları vardır. Bu nedenle, eğitimcilerin ve özellikle de yükseköğretim liderlerinin ve öğretim üyelerinin yapay zekânın eğitimcileri nasıl destekleyebileceğini anlamaları

çok önemlidir. Bu bağlamda bu makalede, yapay zekânın yükseköğretimdeki rolünün tartışılmasının yanı sıra, yapay zekânın yükseköğretimdeki uygulamaları sorgulanmakta ve yükseköğretim kurumlarının yapay zekâ ile geleceğe nasıl hazırlanabileceği iyimser bir bakış açısıyla tartışılmaktadır.

Yapay Zekâ Kavramı

Yapay zekâ kavramının tarihsel süreçte nasıl şekillendiği irdelendiğinde; alanyazında araştırmacılar tarafından çeşitli tanımlamalar yapıldığı görülmektedir. Aristoteles'ten bu yana felsefi tutumların şekillendirdiği “Yapay zekâ nedir?” sorusunun cevapları ile nihai tanım konusunda çok az fikir birliği bulunmaktadır (Popenici ve Kerr, 2017).

Yapay zekânın tanımı aslında karmaşık bir soru olarak durmaktadır. Çünkü tek başına zekâyı tanımlamak zordur (Monnier, 2015). Yapay zekâ, gerçek zamanlı verilerin işlenerek daha bireyselleştirilmiş, esnek, kapsayıcı ve ilgi çekici bir şekilde eğitimi iyileştirmenin bir yolu olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 2017). Başlangıçta ise yapay zekâ, “akıllı makineler üretme bilimi ve mühendisliği” olarak tanımlanmıştır (McCarthy, 2007). Zamanla temel olarak yapay zekâ, öğrenme ve problem çözme gibi insanın bilişsel işlevlerini taklit eden karmaşıklıkla başa çıkmayı başaran bilgisayarları etiketlemek için kullanılan bir terim haline dönüşmüştür (Cellan-Jones, 2014). Başka bir tanımlamaya göre ise yapay zekâ, öğrenme, uyarılma, sentezleme, kendi kendini düzeltme ve karmaşık işleme görevleri için veri kullanımı gibi insan benzeri süreçlere girebilen hesaplama sistemleri olarak tanımlanabilmektedir (Popenici ve Kerr, 2017). Zira tanımların ortak noktasının iki boyut üzerine odaklandığı anlaşılmaktadır: (a) insan benzeri düşünme ve (b) rasyonel eylem (Russel ve Norvig, 2010).

Yapay Zekâ'nın Yararları ve Tehditleri

Son yıllarda “Yapay zekânın yükseköğretimdeki kaynakları daha iyi yönetmek için faydaları ve tehditleri nelerdir?” sorusu yapay zekâda büyük resmi ortaya koymak açısından felsefi, ontolojik ve epistemolojik soruları gündeme getirmektedir (Copeland, 1998).

Yapay zekânın yükseköğretimde kaynakları daha iyi yönetmek için faydaları incelendiğinde; yapay zekâ yükseköğretimde uygun şekilde kullanıldığında öğretim, öğrenme ve araştırma olanaklarından öğretim üyelerinin ve öğrencilerin en etkili şekilde yararlanmasını sağlamaktadır.

İlk olarak, yapay zekâ yardımı ile yükseköğretimde öğrenme bireyselleştirilerek öğrencilerin özel ihtiyaçları karşılanabilmektedir (Chatterjee ve Bhattacharjee, 2020). Öğrenciler bireysel ihtiyaçlarına göre uyarlanmış tamamen yeni ve benzersiz bir eğitim yaklaşımı ile eğitim almaktan zevk almaktadır. Örneğin; Yapay zekâ, bu tür kişiye özel öğrenme yaklaşımıyla yardımcı olabilmektedir. Dolayısıyla yapay zekânın farklı uygulamaları da öğrenme deneyimini kişiselleştirmesine yardımcı olacaktır (Kumar, Rajan, Venkatesan, ve Lecinski, 2019).

Yapay zekâ uygulamalarının çok hızlı ve minimum maliyetle mükemmel gözlemler ve çıkarımlar sunması da öne çıkan yararları arasındadır (Zeide, 2019). Bu faydalar göz önüne alındığında gelecek yıllarda yükseköğretim kurumları yapay zekâ ile bütünleşmiş (entegre olmuş) sistemlerini daha da geliştirecek gibi görünmektedir.

Bununla birlikte yapay zekânın yükseköğretimde öğrenci kabullerinde kullanılması sayesinde, öğrenci seçimlerinin daha nesnel olacağına ilişkin görüşler de vardır. Parker'a göre, öğrencilerin başvuruların ilk değerlendirmelerinde önyargıların kaldırılması, yapay zekâ ile odaklı video değerlendirmelerine geçtikten bir yıl sonra bir kurum için çeşitliliğin yüzde 16 oranında artmasını sağlamıştır (Jackson, 2019). Oysaki Türkiye'de ön görüşmelerle, öğrenci dosyalarıyla üniversiteye kabul sadece birkaç bölümde ve vakıf üniversitelerinde görülebilecek bir durumken, önümüzdeki yıllarda gelişmiş birçok ülkedeki sistemlere paralel olarak, Türkiye'deki vakıf ve devlet üniversitelerinin de öğrencilerini kendileri seçmesi seçeneğinin söz konusu olabileceğini unutmamak gerekir.

Yapay zekâ ile ilgili çeşitli etik kaygılar da mevcuttur (Bostrom ve Yudkowsky, 2014; Müller, 2016). Ünlü fizikçi Stephen Hawking, yapay zekânın insanlığın sonunu getirebileceği konusunda uyararak, yapay zekâ gelişiminin riskleri, zorlukları ve kısa ve uzun vadeli etkilerinin daha derin bir şekilde anlaşılması da dâhil olmak üzere güvenlik önlemlerinin alınmasının önemini vurgulamıştır (Cellan-Jones 2014; Hawking, Russell, Tegmark, ve Wilczek, 2014).

Bu endişelere ilişkin ilk vurgu yapay zekânın insan zekâsını aşmış olabileceğine yöneliktir. İnsan zekâsının kendi sınırları vardır ve gelişimi nesilden nesile sürekli çaba ve yatırım gerektirmektedir. Yapay zekâ ve insan zekâsı arasındaki olağanüstü büyüme boşluğu göz önüne alındığında, sonunda yapay zekânın, gelecek yıllarda insan zekâsını aşabileceğine dair öngörüler bulunmaktadır (Spector ve Ma, 2019).

İkinci endişe ise, yapay zekânın gün geçtikçe bazı ortamlarda insanların yerini alacağı veya teknolojinin gelişmesiyle yapay zekânın kontrol edilemez hale geleceği vurgusudur (Fang, Su, ve Xiao, 2018). Ancak burada zamanla milyarlarca algoritmanın bir araya getirilerek insan zekâsını da aşacak bir yapay zekâ sistemlerinin (modüllerinin) geliştirilmesi söz konusu olsa da henüz duyuşsal öğrenmelere ilişkin yapay zekâ çalışmalarına rastlanmamıştır. Bu durum da yapay zekânın hiçbir zaman insan zekâsını aşamayacağına bir işaret sayılabilir.

Yapay zekâ ile ilgili endişelere ilişkin üçüncü vurgu ise tekilliktir. Akademisyenler, gelecekte yapay zekâ teknolojisinin tekilliği tetikleyebileceğinden endişe duymaktadırlar (Good, 1966). Ne var ki, tekilliğin sonucu insan ırkına olan potansiyel faydaları veya zararları yoğun bir şekilde tartışılrsa da yadsınamaz bir gerçek, yapay zekânın özyinelemeli kendini iyileştirme yeteneğine sahip olmasıdır. Bu yeteneğin artmasıyla birlikte, daha akıllı yapay zekâ nesiller hızla ortaya çıkacaktır (Spector ve Ma, 2019). Günümüzde yapay zekâ araçlarına bağlılığın insanları ne oranda tekilleştirdiği dikkate alırsa, bu endişe özellikle dikkate alınmaya değer görülmektedir. Zira insan nesli sosyal bir varlık olmaktan gittikçe uzaklaşarak “dijital insan” diye yeni bir insan türü ortaya çıkmaya başlamıştır.

Yapay zekâ ile ilgili eleştirilerden dördüncüsü ise, mevcut müfredata veya öğretim rollerine uydurma girişimlerinin başarılı olmasının mümkün olmayacağına ilişkindir. Dolayısıyla, bugün mezun olan öğrencilerin işyerinde sık geçişlere hazırlıklı olmaları gerekmektedir ve gelecek yıllarda üniversite profesörleri de işlerinin de değiştiğini göreceklerdir (Pence, 2019). Bu bağlamda üniversite ve iş alanları arasındaki iş birliğinin güçlenmesi, ihtiyaçların belirlenmesi ve programların buna göre esnek olarak şekillenmesine, bu süreç içinde önemli bir yeri olan eğitim kadrosunun da eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi, yeni rollerin kazanılması için yeni programların yapılması yükseköğretimin çözmesi gereken ivedi sorunlar arasında sayılabilir.

Son olarak beşinci endişe ise, verilerin kapsamlılığı, geçerliliği, sınırlılığı ve gizliliği ile ilgilidir. Örneğin, yüz tanıma ile ilgili tartışmalarda Google, IBM, gibi şirketler tarafından yüz tanıma kullanımına bakan bilim adamları, çoğu durumda bu araçların tescilli veriler veya çalışanlara dayalı dâhili veriler kullanılarak geliştirildiğini göstermiştir (Zeide, 2019). “Veriler öğrenciler hakkında bilgi içeriyor mu?” sorusunu gündeme getirerek yapay zekâ kullanımının, verilerin kapsamlılığı, çeşitliliği, sınırlılığı ve gizliliği konusunda yeterli çözüme ulaşamadıklarını işaret etmektedir. Öte yandan yapay zekâ araçları geliştirilirken ve eğitime yerleştirilirken, kimin, hangi kurum veya kuruluşun sorumluluğu ve nasıl alacağı belirsizliğini korumaktadır. Eğitimde yapay zekâ, veri gizliliğinin ötesine geçerek ve temel insan haklarını etkilemektedir (Berendt, Littlejohn ve Blakemore, 2020). Eğitimde yapay zekâ kullanımıyla ortaya çıkan bu sorunlar küresel boyuttadır ve yapay zekâ sistemlerinin gelişimini izlemek ve düzenlemek için ulusötesi düzeyde hükümlere ihtiyaç vardır (Berendt, Littlejohn ve Blakemore, 2020).

Yapay Zekâ ve Yükseköğretimde Uygulamaları

Son yıllarda yapay zekânın eğitimde uygulanması tartışılan konulardan olmasına rağmen, gün geçtikçe öğrencilerin öğrenme ortamları, teknolojiyle geliştirilmiş öğrenme ortamlarından akıllı öğrenme ortamlarına doğru kaymaktadır (Spector ve Ma, 2019). Yapay zekâ ile bağlantılı birçok uygulama günümüzde eğitimciler ve öğrenciler tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar yüksek kaliteli bir eğitim her zaman öğretmenler için aktif bir bağlılık gerektirse de yapay zekâ tabanlı formatlar, eğitimde eşi görülmemiş bir niteliksel iyileştirme ile tüm seviyeler için çok önemli bir iyileşme vaat etmektedir. Öyle ki, yapay zekâ, öğrenciye ihtiyaçlarına göre, doğru bir özelleştirme sağlamaktadır. Ancak böyle muazzam sürecin maddi başarısı, şu an için hala önemli bir zorluk olarak görülmektedir (Ocaña-Fernández, Valenzuela-Fernández, ve Garro-Aburto, 2019).

Yapay zekânın temel felsefesi göz önüne alındığında, “Eğitimde ve özellikle de yükseköğretimde yapay zekâ uygulamalarının potansiyel alanları nelerdir?” (Zawacki-Richter, Marín, Bond, ve Gouverneur, 2019) sorusunu gündeme taşımak önemlidir. Teknolojiyi karmaşık bir ortama, özellikle de yük-

seköğretim kadar geleneksel bir kuruma uygulamak çok zor bir iştir. Bu bağlamda, birçok teknolojiye olduğu gibi, anahtar soru nereden başlayacağımızdır (Khare, Stewart, ve Khare, 2018).

Üniversiteler için yapay zekâ iki bölüme ayrılmaktadır (Pence, 2019): Birincisi yükseköğretim kurumunun yönetimi ile ilgilenen uygulamaları içermektedir. Yapay zekâ bu aşamada pazarlama, işe alım, öğrenci kabulü, finansal yardımı belirlemek ve kabul edilen öğrencilerin ortak sorularını çözmek için kullanılmaktadır. İkincisi ise, öğrenme, yönetim sitelerinde ve diğer akademik veri havuzlarında toplanan verileri analiz etmek için kullanılmaktadır (Jackson, 2019; Pence, 2019). Özellikle de öğrenci kabulü, öğrenci katılımı ve kariyer yerleştirme alanlarında yükseköğretimin karşılaştığı zorluklara karşı potansiyel bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır (Jackson, 2019).

Yapay zekânın yükseköğretimdeki diğer kullanım alanları incelendiğinde, çeşitli disiplinlerarası alanlarda kullanılabileceği görülmektedir. Bu uygulamalardan biri ise sınıf uygulamalarıdır. Sınıf deneyimini nasıl değiştirdiği ile ilgilidir. Şimdiye kadar, PowerPoint gibi geleneksel uygulamalar sınıflarda tercih edilmesine rağmen, son yıllarda yapay zekâ paradigması sınıf teknolojileri hem öğretilen konularda hem de materyallerin öğrencilere gelecekteki kariyerleri için nasıl hazırlanacağı konusunda değişiklikler gerektirecektir (Pence, 2019). Bununla birlikte yapay zekâ odaklı yaklaşımla bireyselleştirilmiş öğrenme ortamları öğrencilerin daha yüksek düzeyde performans göstermesine yardımcı olarak, öğrencilerin farklılıklarına dayalı düzenlemeler yapmaktır (Spector ve Ma, 2019). Bunun yanı sıra öğrencilerin robotik kodlama çalışmaları (Angeli ve Valanides, 2019) aracılığıyla hesaplama becerilerinin geliştirilmesi ve insan zekâsının gelişimini desteklemek için yapay zekâ kullanılmaktadır (Spector ve Ma, 2019).

Yapay zekânın bir diğer uygulama alanı ise öğrenci üzerine odaklanmaktadır. Örneğin, bazı yükseköğretim kurumlarının yapay zekâyı öğrencilerin davranışlarını gözlemlemek, öğrenci devam durumlarını ve ödevlerini izlemek için kullandıkları görülürken (Baker ve Inventado, 2014), diğerlerinin ise, oyun veya oyun tabanlı öğrenmede giderek yaygınlaşan akıllı özel ders sistemlerini tercih ettikleri görülmektedir (Spector ve Ma, 2019). Yapay zekânın üniversite kampüslerinde yardımcı olabileceği bir diğer potansiyel alan da kariyer yerleştirme ofisidir. Parker, bir üniversitedeki kariyer yerleştirme ofisleri aracılığıyla yapay zekâ destekli mülakatların daha nesnel olduğuna işaret etmektedir (Jackson, 2019).

Yükseköğretimde Yapay Zekânın Kullanım Alanları

Yükseköğretimde yapay zekânın kullanım alanları aşağıdaki gibi tematik hale getirilebilir:

Yöneticileri, Öğretim Üyelerini, Öğrencileri ve Yardımcı Personeli Yenidünyaya Hazırlama

Yapay zekânın öğrencilere, öğretim üyelerine, idari personele ve araştırmacılara ve dolayısıyla yükseköğretimde çok yardımcı olması beklenmektedir (Stefan ve Sharon, 2017). Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, hükümetler eğitim kalitesini artırmak istemektedir (Chatterjee ve Bhattacharjee, 2020). Bunun yapay zekâ gibi modern teknolojiyi benimseyerek başarılacağı konusunda hemfikirdirler (Cremer ve Bettignies, 2013). Bu yönüyle yapay zekâ yükseköğretimde niteliği artırmak için önemli bir destek sağlayıcı olarak görülmektedir. Bu yüzden öğretim üyelerini ve öğrencileri yenidünyaya hazırlayıcı programların bir an önce tartışılmaya ve üretilmeye başlaması gerekmektedir.

Yükseköğretimde Öğrenci Kabul Süreçleri ve Yükseköğretimi Terk Süreçleri

Genel olarak, öğrencilerin kabul süreçlerinde yapay zekânın kullanımı idari personeli rahatlatılabilmekte ve daha zor konulara odaklanmalarına yardımcı olabilmektedir. Böylece uluslararası öğrencilerin kabul süreçleri daha hızlı ve adil gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin; Chen ve Do (2014, s.18), öğrencilerin akademik performanslarının doğru tahmin edilmesinin, öğrenci kabul kararlarının alınmasında ve daha iyi eğitim hizmetleri sağlanmasının öneminin altını çizmektedir (Zawacki-Richter, Marín, Bond, ve Gouverneur, 2019). Bununla birlikte yapay zekâ sayesinde yükseköğretimde uluslararası öğrenci kabul süreçlerinde (Taşçı, 2018) kullanılarak daha hızlı ve daha verimli aday seçimine izin verebilir.

Yapay zekâ uygulamaları ile yükseköğretimde tahmine dayalı analitiklerin, öğrenci desteğinde kullanılmasının en belirgin yollarından biri, erken uyarı sistemleri için, başarısız olma veya okuldan ayrılma riski olan öğrenci-

leri tanımlamak için çok çeşitli veriler analiz edilmektedir (Zeida, 2019). Yükseköğretimi terk süreçleri ile ilgili çalışmalar, ilk yıllarında risk altındaki öğrencileri tespit etmek için erken uyarı sistemleri geliştirmeyi amaçlamaktadır (Howard, Meehan ve Parnell, 2018). 8 yıl boyunca bir Amerikan üniversitesinde öğrencilerin kurumsal verilerini kullanarak yükseköğretimi terk süreçlerini tahmin etmek için, yapay zekâ odaklı yaklaşımı kullanarak yaptığı araştırmada Delen, öğrencilerin demografik, akademik ve finansal özelliklerine (örneğin yaş, cinsiyet, etnik köken, GPA, TOEFL puanı, finansal yardım, öğrenci kredisi vb.) göre çoklu değişkenleri incelediği çalışmada; öğrencinin okulu bırakmasının en önemli yordayıcısının, öğrencinin geçmiş ve şimdiki akademik başarı ve finansal destek alıp almadığı olduğu görülmüştür (Delen, 2011). Bu çalışma yapay zekânın yükseköğretim terk süreçlerinde yapay zekâ odaklı yaklaşım kullanıldığında sağladığı katkıya işaret etmektedir.

Öğrenci Destek Süreçleri

Yapay zekâ uygulamaları yükseköğretim kurumlarında öğrenci destek süreçlerinde son yıllarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bazı uygulamalar öğrencilerin ders yüklerini otomatik olarak planlamalarına yardımcı olmaktadır. Bu araçlar, benzer veri profillerine sahip öğrencilerin geçmişte nasıl performans gösterdiklerine dayalı önerilerde bulunmaktadır. Örneğin, sanat bilimlerinde okuyan bir öğrenciye veri görselleştirme önerebilmektedir. Bunun yanı sıra yapay zekâ destekli kütüphane, yüksek öğrenim kurumlarında daha iyi öğrenme deneyimine yardımcı olabilmektedir (Cox, Pinfield, ve Rutter, 2019). Öğrenci desteğinde yapay zekâ kullanımı için başka bir alan tam zamanında mali yardımdır. Yükseköğretim kurumları, örneğin, okulu terki önlemek için erken uyarı veri sistemi ile öğrencilere destek vermek amacı ile yapay zekâ yaklaşımını kullanabilmektedirler (Zeida, 2019). Yapay zekâ ya da öğrenci danışmanlık hizmetlerinde kullanılabilir (Fulmer, 2019).

Akademik Başarı-Derse Katılım Süreçleri-Geri Bildirim Süreçleri

Yapay zekâ öğrenci öğrenimini bireyselleştirmek için kullanılabilir (Chatterjee ve Bhattacharjee, 2020). Örneğin yapay zekâ, günden güne farklı seviyelerde öğrenci katılımına uyum sağlamak için dersleri değiştirebilmek-

tedir. (Pence, 2019). Bununla birlikte öğrencinin derse katılımının ve akademik bütünlüğünün değerlendirilmesi aşamasında da yapay zekâ kullanılmaktadır. Öte yandan yükseköğretimde yapay zekâ, öğrencilerin performansının izlenme sürecinde kullanılmaktadır. Özellikle de bireysel öğrenci performansının izlenmesine izin vermektedir. Örneğin; Georgia State ve Arizona State gibi üniversiteler, öğrencilerin tam potansiyellerine ulaşmalarını ve okul terkinin önlemek için ne zaman müdahale gerektiğini anlamak için yükseköğretimde yapay zekâyı kullanmaktadırlar (McKenzie, 2018). Yükseköğretim kurumları yapay zekâyı araştırma ve öğretim faaliyetlerinde özellikle de veri işleme süreçlerinde kullanmanın faydasını görmektedir (Dodgson ve Gann, 2017).

Bunun yanı sıra öğrencilere otomatik geri bildirim sağlamak ve öğrenci akademik yazım becerilerini geliştirme aşamalarında yardımcı olmak için de yapay zekâ kullanılmaktadır (Zawacki-Richter, Marín, Bond, ve Gouverneur, 2019). Öyle ki yapay zekâ, yükseköğretimde öğrencinin bilgi hazinesindeki güçlü yönleri veya boşlukları tespit etmek ve otomatik geri bildirim sağlamak için de kullanılmaktadır. Geri bildirimle ilgili araştırmalar, öğrencilere çalışmalarında kafaları karıştırdığında rehberlik sağlayan akıllı ajanlar, uyarıcı yazılımlar dâhil olmak üzere çeşitli araçlar kullandıklarını göstermektedir (Huang, Chen, Luo, Chen, ve Chuang, 2008). Çalışmaların çoğunda yapay zekânın sağladığı destekler ile ilgili olarak bilgisayardan öğrenciye oldukça tek yönlü bir iletişim olarak sunulmaktadır. Oysaki yapay zekâ tam zamanında geri bildirim ve değerlendirme sağlayabilmektedir. Bu nedenle yapay zekâ eğitimde kullanılarak öğrenme faaliyetlerine dâhil edilebilmektedir (Zawacki-Richter, Marín, Bond, ve Gouverneur, 2019).

Öğretim Üyelerine Destek Süreçleri

Yapay zekâ uygulamaları, öğretim üyelerine öğrencilerin durumu hakkında daha bütüncül bir bakış sağlayabilmektedir. Geleneksel olarak bir kurum, bir öğrencinin risk altında olup olmadığını değerlendirmek için birkaç kör faktör (örneğin, not ortalaması veya devam) kullanabilmektedir. Yapay zekâ yazılım sistemleri, öğrenci riskinin gerçek zamanlı, tematik değerlendirmesi için çok daha ayrıntılı bilgi toplamada kullanabilmektedir. Öğrencilerin kütüphaneyi, spor salonunu ziyaret edip etmediklerine ve okul hizmetlerini ne zaman kullandıklarına dair veriler içerebilmektedir. (Zeide, 2019).

Öğretim üyeleri yapay zekâyâ odaklı yaklaşımları özellikle öğrenci ödevlerinde intihal tespit etmek ya da not verme gibi alanlarda kullanılmaktadırlar (Popenici ve Kerr, 2017). Birkaç yükseköğretim kurumunun ön sonuçları bu tahmini ortaya koymaktadır. Örneğin, Georgia Teknoloji Enstitüsü'ndeki profesörler birkaç yıldır sanal öğretim asistanları kullanılmaktadırlar ve hem fakülte hem de öğrencilerin sonuçtan memnun olduklarını bildirmektedirler (McKenzie, 2018).

Bir diğer kullanım alanı ise uluslararasılaşma ile birlikte dünyada yaygın bir strateji haline gelen Açık Çevrimiçi Kursları'dır (Taşçı, 2018). Son yıllarda çok popüler hale gelmesine karşın, bu kurslara katılan öğrencileri bu süreçte değerlendirmek zor olabilmektedir (Pence, 2013). Yapay zekâ bu durumu yönetmeye yardımcı olabilmektedir. Ancak çoğu profesör yapay zekâyı bu şekilde kullanmanın uygun olmadığını düşünmektedir (McKenzie, 2018).

Yapay zekâ uygulamalarını öğretim üyeleri son yıllarda makale atama, inceleme gibi hakemlik ve editörlük aşamalarında makalelerin meslektaşları tarafından gözden geçirilmesi ve sunulan makale için en uygun gözden geçirme grubunu belirleme, eşleştirme gibi akademik süreçlerde de öğretim üyelerine destek amaçlı kullanılmaktadır (Price ve Flach, 2017).

Öte yandan öğretim üyeleri, geçmişte olduğu gibi öğrencilerle etkileşime giremeyeceklerdir. Her ne kadar bu doğru olsa da tüm bu etkileşim daha fazla zaman gerektirmekte ve daha da önemlisi, fakültede öğretim üyesi olarak çalışma zamanı için maliyetleri düşürmek daha fazla verimliliğin anahtarı olarak görülmektedir. Bu nedenle, bazı öğretim üyelerinin teknoloji nedeniyle öğrencileriyle daha fazla temas kurması muhtemel olsa da birçok kurum işgücü maliyetlerini azaltmak için gelecek yıllarda teknolojiyi kullanmayı daha çok tercih edecektir (Schejbal, 2012). Bu nedenle yükseköğretimin yeni paradigması “yapay zekâ”yı etkili kullanabilen öğretim üyelerine ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla yeni yükseköğretim sistemi öğretim üyelerinin yeni becerilerini geliştirecek ve adaptasyonunu kolaylaştıracak bir sisteme ihtiyaç duymaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada “Yükseköğretim kurumları yapay zekâyâ ne kadar hazırdır? Dijital çağın bir çıktısı olan yapay zekâ yükseköğretim kurumlarında nasıl bir devrim yaratabilecektir? Yükseköğretim liderleri yapay zekâyâ zihinsel ve

stratejik olarak ne kadar hazırdır? Yükseköğretimde yapay zekânın etik sınırlılıkları nelerdir? Yapay zekânın öğrenci başarısını arttırmada, öğrenci kaydını kolaylaştırmada ve yükseköğretimdeki kaynakları daha iyi yönetme sürecinde faydaları ve zorlukları nelerdir?” soruları tartışılmıştır. Bu sorular perspektifinde bu çalışma, yapay zekânın yükseköğretimde doğru kullanıldığında, üniversiteleri güçlendirebileceği tezini kanıtlamaktadır.

Bu çalışma sonucunda ortaya çıkan dört nokta önemlidir:

Birinci nokta; yükseköğretim liderleri yapay zekâyı ne kadar benimsedikleri ve yükseköğretim stratejilerinde yapay zekâyı yer vermelerinin önemidir. Yapay zekânın yükseköğretim liderleri tarafından daha derin bir şekilde anlaşılması ve bu zihinsel bakış açısının eylem planı olarak stratejilerde yansıtılması ve paydaşları ile paylaşılması önemlidir. Farklı çalışmalar yapay zekâ yardımı ile öğrenmenin, geleneksel öğretmen merkezli ortamlar tarafından elde edilenlerden her zaman daha iyi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu paydaşları yapay zekâyı benimsemeye motive edecektir (Chatterjee ve Bhattacharjee, 2020). Yine başka bir araştırmada öğrenmeyi iyileştirmek ve başarı farkını azaltmak için, yükseköğretim kurumlarına sistematik hükümet yatırımlarının; kapasite geliştirme, eğitimcilerin bilgi ve becerilerini geliştirmeye odaklanması durumunda da daha etkili olacağını göstermiştir (Darling-Hammond, 2014). Zira, yapay zekânın yükseköğretim politikası ve yönetimi üzerindeki etkisi üzerine yapılan çalışmaların daha az incelendiği görülmektedir (Gulson ve Webb, 2017).

İkinci önemli nokta ise; yükseköğretimde yapay zekânın kullanımınıdır. Bu sürecin yükseköğretim liderlerinin paydaşları ile çok iyi planlaması gerekmektedir. Yapay zekânın yükseköğretimdeki vaatlerine rağmen, 2017’de yapılan araştırmada, McKindsey eğitim ve sağlık hizmetlerini yapay zekânın en düşük benimsendiği alanlar olarak listelemiştir (Bughin vd., 2017). Yapay zekâdaki hızlı ilerlemelere rağmen, yalnızca teknolojiye güvenilebileceği fikri tehlikeli bir yoldur ve insanların sorunları tanımlaması, eleştirmesi, riskleri tanımlaması ve sorunlara yönelik önemli sorular sorması fikrine odaklanmak önemlidir (Popenici ve Kerr, 2017). Öte yandan yapay zekâ uygulamalarının yükseköğretimde öğrenme ortamlarına nasıl adapte edileceği, akıllı öğrenme ve öğretme sistemleri oluşturmak ve fırsatlardan yararlanmak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Zawacki-Richter, Marín, Bond, ve Gouverneur,

2019). Öyle ki eğitime yapılan yatırımlar, insan zekâsının geliştirilmesine yönelik çabaları yansıtmalarına rağmen yapay zekâdaki yatırımlarla karşılaştırıldığında solgunlaşmaktadır (Spector ve Ma, 2019).

Üçüncü ve en önemli nokta ise; yapay zekânın “denge” ve “etik” unsurları dikkate alacak şekilde yükseköğretimde yapılandırılmasıdır. Burada “denge” den kasıt yüz yüze eğitim ve yapay zekâ odaklı eğitimin bütünleşik biçimde planlanmasıdır. Zira yapay zekânın yükseköğretimde yaygınlaşması ile ortaya çıkan “öğretim üyelerinin tamamen veya kısmen” üniversitelerde çalışmalarının azaltılacağına ilişkin söylemlerdir. Şayet yapay zekâ, eğitim sürecine olumlu katkıda bulunacaksa, öğretim üyelerinin öğrencilerle yüz yüze eğitimlerde geçirdikleri zamanın azaltılmaması, bu noktada altı çizilmesi gereken noktalardandır (Pence, 2019). “Etik” unsur ise, verilerin güvenliği, sınırlılıkları, gizliliği ve kontrol edilebilirliğine ilişkin yapılan vurgudur. Bu bağlamda yapay zekâ odaklı yaklaşımda tedbirlerin alınmasını düşünmek önemlidir. Birçok genç için, eğitimleri sırasında öğretim üyeleri ile etkileşimleri, bilgi alışveriş süreci önemlidir. Yapay zekâ bunun yerini tutamaz. İnsan etkileşimini kaybedersek, eğitim entelektüel bir çöl haline gelebilir (Pence, 2019). Bu nedenle bu süreci çok iyi planlamak ve yönetmek önemlidir.

Altı çizilmesi gereken dördüncü ve son nokta ise, yükseköğretimde maliyetleri azaltmak için yapay zekânın itici bir güç olarak yaygınlaştırılarak uygulanabilir politikaların izlenmesidir. Yapay zekâ destekli çözümler, yükseköğretim kurumlarının maliyeti düşürmede gelecek yıllarda hem makro düzeyde hem de mikro düzeyde katkı sağlayacaktır (Chatterjee, 2018). Bu, çevrimiçi ve uzaktan eğitimde muhtemelen doğru olacaktır. Mikro verimliliklerin derinliklerine inen yapay zekâdan yararlanmanın hem öğrenme deneyimini hem de öğretim deneyimini etkileme potansiyeli vardır. Eğitim kurumları ve öğrenme odaklı yükseköğretim kurumları, yapay zekâyı, ürün tasarımından araştırma yapmaya ve ayrıca öğrenme deneyimini bireyselleştirmeye kadar çeşitli şekillerde kullanmaktadırlar (Chatterjee, 2018).

Sonuç olarak, Covid-19 küresel salgını, yükseköğretimde yapay zekâ odaklı uygulama alanlarının yaratılmasını daha da önemli hale getirmiştir. Yapay zekânın yükseköğretimde öğretme ve öğrenme için yeni bir ufuk açtığına dair tutarlı kanıtlar vardır. Bununla birlikte, teknolojinin mevcut sınırlarını kabul etmek ve yapay zekânın (henüz) öğretim üyelerinin yerine geç-

meye hazır olmadığını, ancak onları büyütme için gerçek bir olasılık sunduğunu kabul etmek de bu noktada önemlidir (Popenici ve Kerr, 2017). Henüz birçok olasılık olmasına rağmen, akıllı öğrenme ortamları yapay zekâ teknolojisinin desteğine güvenmektedir. Çünkü bireyselleştirilmiş öğrenme, akıllı bir öğrenme ortamında daha iyi desteklenerek gerçekleştirilmektedir (Spector ve Ma, 2019). Stephen Hawking'in ifade ettiği gibi, "Yapay zekâ, insanlık tarihinin en büyük olayı olacaktır. Risklerden nasıl kaçınacağımızı öğrenmedikçe, sonuncusu da olabilir" (Cellan-Jones, 2014). Sonunda, her şey insanlara bağlıdır, makinelere değil (Carriço, 2018).

Görüldüğü üzere, yapay zekâ eğitimde uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, benimsenmesi genellikle sınırlı olmaktadır. Yükseköğretim örgütlerinin paydaşlarının geleceğe ayak uydurmalarını sağlamak için;

1. Yapay zekânın yükseköğretim politikası ve yönetimindeki rolünü anlayabilmek için yapay zekâ ile ilgili araştırmalara daha fazla yer vermesi,
2. Yükseköğretim liderlerinin ve paydaşlarının yapay zekânın önemi, faydaları ve tehditlerini çok iyi analiz etmeleri,
3. Yapay zekâyâ yönelik yükseköğretimin kurumsal farkındalığını ve bilgisini geliştirmesi,
4. Yapay zekâyâ yönelik kampüsteki öğrenme teknolojisinin geliştirilmesi,
5. Yapay zekânın yerli ve uluslararası öğrenci kabulü, okul terki, performansı, uzaktan eğitim gibi alanlarda daha etkin ve verimli kullanılması,
6. Öğretim üyelerinin bu alanda eğitimler almaları,
7. Yapay zekânın yükseköğretimde kullanımına, yükseköğretim kurumlarının verilerin korunması ve gizliliğine ilişkin yasal önlemleri almaları gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

A New Paradigm in Education: "Artificial Intelligence in Higher Education"

*

Gülşah Taşçı – Mustafa Çelebi
29 May University, Erciyes University

The developments in technology in recent years have deeply affected societies. Artificial intelligence, one of these developments, has also created a revolution in human life. So that artificial intelligence is now in human life in many countries, from internet search engines to smart phone applications, public transportation and household appliances. For example, "siri" applications, translation and voice applications, facial recognition or visual digital applications that people have used on the phone in daily life for years, contain filters that create crazy effects on Snapchat or Instagram, Tik Tok are among the best examples of artificial intelligence.

One of the areas that artificial intelligence affects is higher education. Artificial intelligence, which emerged as a result of the digital revolution, is a challenge to higher education. The introduction and adoption of new technologies in higher education policies of artificial intelligence and especially in education has been developing rapidly in recent years. Many scientists have researched the uses of artificial intelligence in higher education. Therefore, universities will need new academic departments and staff who can adapt to new jobs in order to adapt to the digital revolution in the coming years. Similarly, in the process of training scientists and technologists, the university curriculum integrated with artificial intelligence will have to plan students' careers in a wide variety of fields such as medicine, law, education and architecture to prepare their students for the professional field. These developments create the need to produce policies that take into account the artificial intelligence paradigm in the management of higher education. The extent to which higher education leaders adopt artificial intelligence, and especially how much they include artificial intelligence in their higher education strategies, becomes even more important at this point.

In this respect, how ready are higher education institutions for artificial intelligence? What revolution can artificial intelligence, an output of the digital age, create in higher education institutions? How ready are higher education leaders mentally and strategically for artificial intelligence? What are the ethical limitations of artificial intelligence in higher education? What are the benefits and challenges of artificial intelligence in improving student success, facilitating student enrollment, and better management of higher education resources? questions are a new paradigm in higher education. In the perspective of these questions, this study suggests that artificial intelligence can strengthen universities when used correctly in higher education. However, to realize this thesis, higher education institutions need to reassess and transform themselves in order to continue their mission of research, education and society. Many universities strive to devote time and develop themselves to teach their students the skills and knowledge needed to provide the best possible education. However, it is especially important for educators and especially higher education leaders and faculty members to understand how artificial intelligence can support educators. Therefore, this article questions the role of artificial intelligence in higher education, as well as the applications of artificial intelligence in higher education, and discusses how optimistic institutions of higher education institutions can prepare for future artificial intelligence

Many universities use artificial intelligence functionally in higher education and try to devote time and self-improvement to teach their students the skills and knowledge necessary to provide the best possible education. However, it is essential for educators, and especially higher education leaders and faculty, to understand how AI can support educators. In this context, this article not only questions the role of artificial intelligence in higher education, but also questions its applications in higher education and discusses how higher education institutions can be prepared for the future with artificial intelligence from an optimistic perspective. In this respect, in this study, “How ready are higher education institutions for artificial intelligence? How can artificial intelligence, which is an output of the digital age, revolutionize higher education institutions? How mentally and strategically ready are higher education leaders for AI? What are the ethical limitations of artificial intelligence in higher education? What are the benefits and challenges of artificial intelligence in increasing student success, facilitating

student enrollment and better management of resources in higher education?" questions are discussed. Considering the above questions, this study puts forward the thesis that artificial intelligence can strengthen universities when used correctly in higher education. However, for the realization of this thesis, higher education institutions need to reassess and transform themselves, taking into account their research, teaching and community service missions. Therefore, it is essential for educators, and especially higher education leaders and faculty, to understand how AI can support educators. In this context, besides discussing the role of artificial intelligence in higher education, the applications of artificial intelligence in higher education are questioned and how higher education institutions can be prepared for the future with artificial intelligence is presented from an optimistic perspective. In the perspective of these questions, this study proves the thesis that artificial intelligence can strengthen universities when used correctly in higher education.

As a result of this study, four important points emerged:

The first point is how much higher education leaders adopt artificial intelligence and the importance of including artificial intelligence in their higher education strategies. It is important that AI is understood more deeply by higher education leaders and that this mental perspective is reflected in strategies as an action plan and shared with stakeholders.

The second important point is the usage areas of artificial intelligence in higher education. Higher education leaders should plan this process very well with their stakeholders.

The third and most important point is the structuring of artificial intelligence in higher education in a way that takes "balance" and "ethical" factors into account. What is meant by "balance" here is the integrated planning of face-to-face education and artificial intelligence-oriented education. Because it is the discourse that emerged with the widespread use of artificial intelligence in higher education that "faculty members will be reduced completely or partially" at universities. The "ethical" factor is the emphasis on data security, limitations, confidentiality and controllability. In this context, it is important to consider taking measures in an artificial intelligence-focused approach.

The fourth and final point that should be underlined is the pursuit of policies to be widespread of artificial intelligence as a driving force to reduce costs in higher education.

As can be seen, although artificial intelligence has a long history in education, its adoption is often limited. In order to ensure that the students of the higher education organization keep up with the future:

1. In order to understand the role of artificial intelligence in higher education policy and governance, it is necessary to include more research on artificial intelligence.
2. Higher education leaders and stakeholders need to analyze the importance, benefits and threats of artificial intelligence very well.
3. Higher education towards artificial intelligence should improve its institutional awareness and knowledge.
4. On-campus learning technology for artificial intelligence needs to be improved.
5. Artificial intelligence should be used more effectively and efficiently in areas such as domestic and international student acceptance, school dropout, performance, distance education.
6. Faculty members are required to receive training in this field.
7. Higher education institutions are required to take legal precautions regarding the use of artificial intelligence in higher education.

Kaynakça / References

- Angeli, C., ve Valanides, N. (2019). Developing young children's computational thinking with educational robotics: An interaction effect. *Comput. Hum. Behav.*
- Baker, R. S., ve Inventado, P. S. (2014). *Educational Data mining and learning analytics*. J. A. J. A. Larusson, ve B. White (Ed.), *Learning analytics: From research to practice* içinde (s. 61-75). New York, NY: Springer.
- Berendt, B., Littlejohn, A., ve Blakemore, M. (2020): AI in education: Learner choice and fundamental rights. *Learning, Media and Technology*, 1-13. DOI:10.1080/17439884.2020.1786399
- Bostrom, N., ve Yudkowsky, E. (2014). The ethics of artificial intelligence. K. F. (Eds.), *The Cambridge handbook of artificial intelligence*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Bughin, J., Hazan, E., Ramaswamy, S., Chui, M., Allas, T., Dahlström, P., Henke, N., ve Trench, M. (2017). *Artificial intelligence the next digital frontier?* McKinsey & Company, 02.04.2020 tarihinde www.mckinsey.com/mgi adresinden alındı.
- Cariço, G. (2018). The EU and artificial intelligence: A human-centred perspective. *European View*, 1(17), 29-36. doi:10.1177/1781685818764821
- Cellan-Jones, R. (2014). Stephen Hawking warns artificial intelligence could end mankind. *BBC News*. 02.04.2020 tarihinde <http://www.bbc.com/news/technology-30290540> adresinden alındı.
- Chatterjee, S. (2018). *Artificial intelligence and higher education*. *Siliconindia*, 20-21. 02.04.2020 tarihinde <https://www.siliconindia.com/magazines/December2018/AI/#page=20> adresinden alındı.
- Chatterjee, S., ve Bhattacharjee, K. K. (2020). Adoption of artificial intelligence in higher education: A quantitative analysis using structural equation modelling. *Education and Information Technologies*. doi:10.1007/s10639-020-10159-7
- Copeland, B. J. (1998). *Artificial intelligence: A philosophical introduction*. Malden: MA: Blackwell.
- Cox A.M., Pinfield S., Rutter S. (2019). The intelligent library: Thought leaders' views on the likely impact of artificial intelligence on academic libraries. *White Rose Research Online*, Emerald. *Library Hi Tech*. ISSN 0737-8831. 02.04.2020 tarihinde <https://core.ac.uk/reader/199218551> adresinden alındı.
- Cremer, D., ve Bettignies, H. C. (2013). Pragmatic business ethics. *The Leadership Magazine*, 24(2), 64-67. doi:10.1111/j.1467-8616.2013.00938.x
- Darling-Hammond, L. (2014). What can PISA tell US about US education policy? *New England Journal of Public Policy*, 26(1-4).
- Davies, A., Dodgson, M., ve Gann, D. (2017). *Innovation and flexibility in megaprojects: A new delivery model*. (B. Flyvbjerg, Dü.) Oxford: The Oxford Handbook of Megaproject Management, Oxford University Press.
- Delen, D. (2011). Predicting student attrition with data mining methods. *Journal of College Student Retention: Research, Theory and Practice*, 13(1), 17-35.
- Dodgson, M., ve Gann, D. (2017). Artificial intelligence will transform universities. Here's how. *World Economic Forum*, 1-6. 26.04.2020 tarihinde <https://www.weforum.org/agenda/2017/08/artificial-intelligence-will-transform-universities-here-s-how/> adresinden alındı.
- Eaton, E., Koenig, S. M., Crowley, M., Freedman, R. G., Cardona-Rivera, R. E., Machado, T., ve Williams, T. (2018). Blue sky ideas in artificial intelligence education from the EAAI 2017 new and future AI educator program. *AI Matters*, 3(4).

- Fang, J., Su, H., ve Xiao, Y. (2018). *Will artificial intelligence surpass human intelligence?* 1-9. doi:10.2139/ssrn.3173876.
- Fulmer, R. (2019). Artificial intelligence and counseling: Four levels of implementation. *Theory & Psychology*, 29(6), 807-819. doi:org/10.1177/0959354319853045
- Good, I. J. (1966). Speculations concerning the first ultraintelligent machine. *Advances in Computers*, 6, 31-88.
- Gulson, K. N., ve Webb, P. T. (2017). Mapping an emergent field of 'computational education policy': Policy rationalities, prediction, and data in the age of artificial intelligence. *Research in Education*, 98(1), 14-26.
- Hawking, S., Russell, S., Tegmark, M., ve Wilczek, F. (2014). Transcending complacency on superintelligent machines. *Huffington Post*. 22.05.2020 tarihinde https://www.huffpost.com/entry/artificial-intelligence_b_5174265 adresinden alındı.
- Huang, C., Chen, C., Luo, Y., Chen, H. X., ve Chuang, Y. T. (2008). Developing an intelligent diagnosis and assessment e-learning tool for introductory programming. *Educational Technology & Society*, 11(4), 139-157.
- Jackson, S. S. (2019). Using artificial intelligence to improve access to and success in higher education. *INSIGHT Into Diversity*, 34-36. 22.04.2020 tarihinde <https://www.insightintodiversity.com/using-artificial-intelligence-to-improve-access-to-and-success-in-higher-education/> adresinden alındı.
- Khare, K., Stewart, B., ve Khare, A. (2018). Artificial intelligence and the student experience: An institutional perspective. *IAFOR Journal of Education*, 6(3).
- Kromydas, T. (2017). Rethinking higher education and its relationship with social inequalities: Past knowledge, present state and future potential. *Palgrave Communications*, 1-12.
- Kumar, V., Rajan, B., Venkatesan, R., ve Lecinski, J. (2019). Understanding the role of artificial intelligence in personalized engagement marketing. *California Management Review*, 61(4), 135-155. doi:10.1177/0008125619859317
- Luckin, R. (2017). Towards artificial intelligencebased assessment systems. *Nature Human Behaviour*, 1.
- McCarthy, J. (2007). *What is artificial intelligence?* 1.05. 2020 tarihinde <http://jmc.stanford.edu/articles/whatisai/whatisai.pdf> adresinden alındı.
- McKenzie, L. (2018). Pushing the boundaries of learning with AI. *Inside Higher Education*. 29.04.2020 tarihinde <https://www.insidehighered.com/digital-learning/article/2018/09/26/academics-push-expand-use-ai-higher-ed-teaching-and-learning> adresinden alındı.

- Mellul, C. (2018). Emerging technologies in higher education and the workplace: An assessment. *International Federation of Catholic Universities*.
- Moedas, C. (2017). Media in the age of artificial intelligence. *Speech at the STOA Annual*. 27.04.2020 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/moedas/announcements/stoa-annual-lecture-media-age-artificial-intelligence_en adresinden alındı.
- Monnier, M. (2015). Difficulties in defining social-emotional intelligence, competences and skills- A theoretical analysis and structural suggestion. *International Journal for Research in Vocational Education and Training*, 2(1), 59-84. doi:10.13152/IJRVET.2.1.4
- Müller, V. C. (2016). *Risks of artificial intelligence*. Boca Raton, FL: Chapman & Hall.
- Ocaña-Fernández, Y., Valenzuela-Fernández, L. A., ve Garro-Aburto, L. L. (2019). Artificial intelligence and its implications in higher education. *Propósitos y Representaciones*, 7(2), 536-568.
- Papaspyridis, A. (2020). AI in higher education: Opportunities and considerations. *Microsoft Asia News Center*. May 1, 2020 tarihinde <https://news.microsoft.com/apac/2020/03/26/ai-in-higher-education-opportunities-and-considerations/> adresinden alındı.
- Pence, H. E. (2013). Are MOOCs a solution or a symptom? *Journal of Educational Technology Systems*, 42(2), 121-132.
- Pence, H. E. (2019). Artificial intelligence in higher education: New wine in old wineskins? *Journal of Educational Technology Systems*, 48(1), 5-13. doi:10.1177/0047239519865577
- Popenici, S. A., ve Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 22(12). doi: 10.1186/s41039-017-0062-8
- Price, S., ve Flach, P. A. (2017). Computational support for academic peer review: A perspective from artificial intelligence. *Communications of The Acm*, 60(3), 70-79. doi: 10.1146/2979672
- Randhawa, G., ve Jackson, M. (2020). The role of artificial intelligence in learning and professional development for healthcare professionals. *Healthcare Management Forum*, 33(1), 19-24.
- Russel, S., ve Norvig, P. (2010). *Artificial intelligence - a modern approach*. New Jersey: Pearson Education.
- Schejbal, D. (2012). In Search of a new paradigm for higher education. *Innov High Educ* 37, 373-386. doi:10.1007/s10755-012-9218-z

- Spector, J. M., ve Ma, S. (2019). Inquiry and critical thinking skills for the next generation: from artificial intelligence back to human intelligence. *Smart Learning Environments*, 6(8). doi:10.1186/s40561-019-0088-z
- Stefan, A. D., ve Sharon, K. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 1, 3-13. doi:10.1186/s41039-017-0062-8.
- Taşçı, G. (2018). *Yükseköğretimde uluslararasılaşma: Türkiye örneği (1995-2014)*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi, İstanbul, Türkiye.
- Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, LIX No. 236, 433.
- UNESCO (2017). Data Revolution to measure equity in education for SDGs #CIES2017.3 Mar 2017. 13 May 2020 tarihinde <http://www.iiep.unesco.org/en/data-revolution-measure-equity-education-sdgs-cies2017-3886> adresinden alındı.
- Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., ve Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(39). doi:10.1186/s41239-019-0171-0
- Zeide, E. (2019). Artificial intelligence in higher education: Applications, promise and perils, and ethical questions. *EDUCAUSE*, 1-13. 24.05.2020 tarihinde <https://er.educause.edu/articles/2019/8/artificial-intelligence-in-higher-education-applications-promise-and-perils-and-ethical-questions> adresinden alındı.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Taşçı, G. ve Çelebi, M. (2020). Eğitimde yeni bir paradigma: Yükseköğretimde yapay zekâ. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2346-2370. DOI: 10.26466/opus.747634

Cumhuriyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum: İsmet Paşa Kız Enstitüsü Ankara (1928-1938)¹

DOI: 10.26466/opus.767508

*

Ayhan Dogan* - Mustafa Kılınç**

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi

E-Posta: ayhandogan@gantep.edu.tr

ORCID: [0000-0002-3835-0124](https://orcid.org/0000-0002-3835-0124)

** Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi

E-Posta: mustafa.kilinc@amasya.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0363-0166](https://orcid.org/0000-0003-0363-0166)

Öz

Osmanlı'da, kadınların eğitimi bağlamında Kız Sanayi Mekteplerinin değişim ve dönüşümleriyle Cumhuriyet Döneminde Kız Enstitüleri açılmıştır. Bu enstitülerden biri de -günümüzde Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak faaliyet gösteren- İsmet Paşa Kız Enstitüsü'dür. Bu enstitünün temel misyonu; yeni Türk kadınlara modern dünyadan örnekler vermek için kurulmuş bir sanat ve kültür müessesesi olmasıdır. Bu kurum, yabancı bilim insanı Omar Buyse'nin önerisiyle İsmet Paşa Kız Enstitüsü olarak 1928 eğitim öğretim yılında faaliyetine başlamıştır. Enstitü, tarihsel süreçte birçok isim değişikliğine uğrayarak günümüzde Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ismini almıştır. Okulun temel misyonu çağdaş Türk kadını yetiştirme projesi olmuştur. Öte yandan İsmet Paşa Kız Enstitüsü bazı komşu ülkelere örnek bir eğitim kurumu olabilecek düzeyde bir kurum olarak faaliyet göstermiştir. İsmet Paşa Kız Enstitüsü, sadece Doğu ülkelerinden değil Batı ülkelerinden de kişi ve kurumların dikkatini çekmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyükelçisi Charles H. Shenill, 5 Temmuz 1932'de, okulu ziyaret etmiş, izlenimlerini ülkesindeki sorumlu bakana bildirmiştir. Bu araştırmanın amacı; İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün Türk kadınının modernleşmesindeki katkısına vurgu yaparak üstlendiği rolü ortaya çıkarmaktır. Tarama modeliyle gerçekleştirilen bu araştırma, İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün Türk kadınının modernleşmesindeki yeri inceleyerek söz konusu olguya hangi açılardan katkı sunduğunu ortaya koyan betimsel bir araştırmadır. Bu araştırmada nitel veri toplama tekniklerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak incelemeye alınan veriler; T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi fonlarında yer alan kaynaklar, dönemin gazeteleri, konu ile ilgili telif eserlerle lisansüstü tezlerden temin edilmiştir. Eldeki veriler anlam bütünlüğü açısından tasnif edilerek çalışma biçimlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Modernleşme, Türk Kadını.

¹ Bu Araştırma: 6-8 Eylül 2018'de (International Learning, Teaching and Educational Research Congress Amasya) Sözlü Bildiri Olarak Sunulan Türk Kadınının Modernleşmesinde Ankara Zübeyde Hanım Kız Teknik ve Kız Meslek Lisesinin Yeri Adlı Araştırmanın Genişletilmiş Halidir)

An Outstanding Institution In The Modernization of Turkish Women During The Republic Period: İsmet Paşa Girls' Institute-Ankara- (1928-1938)

*

Abstract

In the Ottoman Empire, Girls' Institutes were opened after the transformation of Girls' Industrial Schools in terms of women education. One of these is İsmet Paşa Girls' Institute, today serves as Zübeyde Hanım Vocational and Technical Anatolian High School. The importance of this school was that it was a cultural and art center founded to display the examples from the world to the Turkish women. This school started to teach as İsmet Paşa Girls' Institute thanks to the suggestions of the foreign scholar Omar Buysel in 1928. The institute is called as Zübeyde Hanım Vocational and Technical Anatolian High School even though it had undergone several changes with its name. The basic mission of this institute was to educate the contemporary Turkish Woman prototype. Moreover, it drew attention of individuals and institutions from the West countries while functioning as a pioneer educational institution which could be taken as an example. İsmet Paşa Girls' Institute drew attention of the individuals and institutions from the east countries as well as the ones in the west. Charles H. Shennell, A US Ambassador, visited the school in the fifth of July, 1932 and shared his observations with the related minister in his own country. The purpose of this study was to reveal the role of İsmet Paşa Girls' Institute, drawing attention to its contribution to the modernization of Turkish women. This study, designed as a survey research, is a descriptive one that unearths what contributions made by the İsmet Paşa Girls' Institute to the modernization of Turkish women. In this study, the data sources were documents and the obtained documents were analyzed through content analysis. The data sources can be listed as: sources in the Presidency of the Turkish Republic Directorate General of State Archives, related newspapers, copyrighted sources, and dissertations. The related data were classified based on the theme in the study

Keywords: Zübeyde Hanım Vocational and Technical Anatolian High School, İsmet Paşa Girls' Institute, Modernization, Turkish Woman

Giriş

Modern kelimesi; çağcıl, çağdaş ve yeni anlamlarına gelmektedir. Modernleşme ise; Batı Avrupa'da sanayi inkılabıyla ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmeleri ifade eden bir kavramdır. Genel anlamda modernleşmenin dört aşamasından bahsedilmektedir. Bunlar 1.Sanayileşme ve ekonomik gelişmişlik, 2. Bilgiye, ahlaka ve sanata bakış açısı, 3. Geleneksel toplum anlayışından farklılaşıp bireyin kendini yöneten birey olması, 4. Ulus devlet olma ve demokratik süreçleri yaşama aşamasıdır. (Kurttaş, 2012, s.101-102) Türk kadınının modernleşmesinde Cumhuriyet döneminde Ankara'da açılarak faaliyet göstermiş bir kurum olan İsmet Paşa Kız Enstitüsünün yeri bağlamında bu eğitim kurumu; modernleşme unsurları ekseninde 1. Sanayileşme ve ekonomik gelişmişlik noktasında okul fabrika gibi üretim faaliyetinde bulunarak, 2. Bilgiye, ahlaka ve sanata bakış açısı çizgisinde düzenlemiş oldukları sergilerle sanat anlayışına katkılarıyla 3. Geleneksel toplum anlayışından farklılaşıp bireyin kendini yöneten birey olması noktasında bu eğitim kurumu yeni Türk kadınına model olması bağlamında, 4. Ulus-devlet olma ve demokratik süreçleri yaşama aşamasında ise toplumda erkeklerle aynı haklara sahip olma noktasında Türk kadınının modernleşmesinde etken rol oynayan eğitim kurumlarından biri olmuştur.

Bu bağlamda Avrupa'da Coğrafi keşifler, Rönesans, Reform, Sanayi inkılabı ile birlikte ortaya çıkan "aydınlanma dönemi"nde elde edilen kazanım, değer ve bunun etkileri, Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamış; Tanzimat Dönemi ile birlikte büyük bir hız kazanmıştır. Meşrutiyet dönemlerinde artan modernleşme olgusu, akabinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dönemi'nde de devam etmiş ve etmektedir. (Kurttaş, 2012, s.112) Bu minvalde kadın eğitimi konusunda özellikle Osmanlı Devleti'nde 2. Meşrutiyet Döneminde ciddi tartışmalar yaşanmıştır (Karagöz,Şanal,2015, s.679). Bu dönemde kadınların okuma yazma bilmelerinin yanında; yemek yapma, dikiş dikme ve nakış yapma gibi hünelerinin de gerektiği (Karagöz, Şanal,2015, s.680,681) ve kadınların da erkekler gibi sanat sahibi olması gerektiği ifade edilmiştir((Karagöz ve Şanal,2015,685). Bu noktada Osmanlı Devleti'nde eğitim alanındaki modernleşme çalışmaları özetle askeri okullarla başlamış kız rüştiyelerinin açılmalarıyla devam etmiştir. Mithat Paşa za-

manında kurulan ıslahhaneler, sanayi mekteplerine dönüştürülmüş; kız sanayi mekteplerinin Cumhuriyet Döneminde yeniden yapılandırılmasıyla da kız enstitülerinin temeli atılmıştır.

Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye davet edilen yabancı bilim insanlarından biri olan John Dewey'in teklifi üzerine açılmaya başlayan ve kadınların eğitimine yönelik olarak faaliyet gösteren kız enstitülerinden ilki, İsmet Paşa Kız Enstitüsü'dür. 1928 yılında, Maarif Vekaleti'ne bağlı olarak kurulan bu enstitüye İsviçreli Omar Buyse'nin önerisi üzerine İsmet Paşa Kız Enstitüsü ismi verilmiştir. (Kurttaş, 2012, s.112) Buyse, İsmet Paşa Kız Enstitüsü ile ilgili olarak 11 Mayıs 1928'de dönemin vekillik makamına bir rapor sunmuştur (Karagöz, 2019, s.304). Bu raporda enstitü projesinin hükümet merkezinin ihtiyaçlarını karşılayacağını belirterek açılacak enstitünün de ilk seneden itibaren kaç öğrenci ve kaç şubesinin olabileceği hakkında da bilgiler sunmuştur (Karagöz, 2019, s.306). Enstitü, ilk olarak 1928 eğitim öğretim yılında sadece 5 öğrenci ile Çocuk Esirgeme Kurumu'na ait bir binada faaliyete başlamış; aynı eğitim öğretim yılının sonunda öğrenci sayısı 28'e ulaşmıştır. (URL 1) 1930-1931 yılında ise yeni binasına taşınmıştır. (Alpagut, 2005, s.212) Bu yeni binanın planı, Alman asıllı Ernst Egli tarafından yapılırken inşaatı da bir Türk firması tarafından tamamlanmıştır. (Cevizliler ve Cevizliler, 2004, Sayı:9, s. 183) 1931 yılında okul, Fransız asıllı bir müdire tarafından yönetilirken 1932'den itibaren Türk bir yönetici olan Münir Hayri Bey tarafından idare edilmeye başlamıştır. (Cevizliler ve Cevizliler, 2004, s. 183) Okulun açıldığı ilk yıllarda, bu eğitim kurumu üç farklı okulu bünyesinde barındırmıştır. Bunlar: İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu ve Akşam Kız Sanat Okulu'dur. (Ulus, 1936, s.5)

İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Cumhuriyet Döneminin ilk Kız Enstitüsü (URL2) olmakla beraber Başkent Ankara'da açılmış olması dolayısıyla Türk kadınının toplumsal dönüşümü açısından oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.

Bu eğitim kurumunun tarihi gelişim sürecine bakıldığında ise okulun, farklı dönemlerde değişik isimlerle eğitim öğretime devam ettiği görülmektedir. (Kılınc, 2017, s.15-16, s.39-41)

1935 yılında kız sanat okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla, bu enstitü içinde ayrı bir kurum olarak Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu açılmıştır. Bundan dolayı kurumun ismine ekleme yapılarak kurumun adı, *İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu* olmuştur. Okul, bu

isim altında eğitim öğretime devam ederken 1969 yılından sonra öğretmen yetiştiren kısmının yeni binasına taşınması sonucunda Maltepe Kız Enstitüsü ile birleştirilerek *Zübeyde Hanım Kız Enstitüsü* olarak adı değiştirilmiştir. 1979-1980 eğitim öğretim yılında Ankara Olgunlaşma Enstitüsü binası içinde bulunan Ankara Kız Meslek Lisesi bu okula aktarılınca; okul, *Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi* adını almıştır. 1991-1992 yılında Teknik Lise; 1992-1993 yılında Anadolu Kız Meslek Lisesi hüviyetini taşımaya başlayan bu okul, 1994-1995 yılında *Zübeyde Hanım Meslek Lisesi* adını almıştır. 2007 yılında *Zübeyde Hanım Kız Teknik Anadolu Kız Meslek ve Kız Meslek Lisesi*; 2008 yılında *Zübeyde Hanım Kız Teknik ve Kız Meslek Lisesi* ismini almıştır. Son olarak ise 2014 yılında *Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi* adını almış olan bu okul eğitim öğretim hayatına halen bu isimle devam etmektedir.

Böyle bir tarihsel dönüşüme sahip olan İsmet Paşa Kız Enstitüsünde; öğrenim süresi iki kısma ayrılmış durumdaydı. Beş yıllık öğrenim süresinde okulların birinci kısmına ilkokul mezunları, ikinci kısmına ise ortaokul mezunları kabul edilmekteydi. İlkokul mezunlarının öğrenim süresi beş yıl iken ortaokul mezunu olan öğrenciler için bu süre iki yıldır. (Kılınç, 2013, s.267) Bu eğitim sürecinde uygulamalı eğitimle beraber öğrencilere, eğitim öğretim faaliyetlerinde toplumu ve çevreyi araştırma-geliştirme gibi beceriler de edinirilmişdir. (Akın, 2011 s.3) Bununla birlikte -diğer kız enstitülerinde olduğu gibi- genel teorik bilgi verilmekle beraber; öğrencileri özellikle becerikli, marifetli, bilgili bir anne ve ev kadını olarak topluma kazandırmak temel amaçtı. (Gök, 1999, s. 242) Nitekim bu okullara, enstitü denilmesinin temel nedeni bu olmuştur. (Akın, 2011, s.40) Zira gelişmekte olan ülkelerde kadınlar, toplumu modernleştirme projelerinin merkezindeydi. (Akşit, 2005, s.146) Bu noktada Türkiye’de enstitülerin temel misyonları, Cumhuriyet’in yeni ideolojisini yaymak ve sonraki kuşaklara aktarmak olmuştur. (Akşit, 2005, s.144)

İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nün kuruluş aşamasında Meslek ve Ticaret Kısmı Şubesinde *1-Biçki ve Dikiş, 2-Çamaşır ve Nakış, 3-Moda ve Çiçek ve 4-Ticaret ve Lisan* bölümleri; yüksek kısım şubesinde ise *1- Kadın Sanatları, 2- ticaret ve Katiplik, 3- Öğretmen, 4- İçtimai Hizmetler, 5- Hasta Bakıcılık* bölümleri yer almıştır. (E. Cevizliler ve N. Cevizliler, 2004, Sayı:9, s. 184-185) Enstitünün 1939 yılında uygulanan haftalık ders programına bakıldığında; söz konusu bölümlerde beş yıllık öğrenim sürecinde teorik ve uygulamalı bir şekilde okutulan genel dersler şunlardır: (Kılınç, 2013, s. 43) *Türkçe, Yurt Bilgisi, Coğ-*

rafya, Tarih, Matematik, Fizik, Kimya, Yabancı Dil, Jimnastik, Muzik, El Yazısı, Askerlik, Tabiat ve Sağlık Bilgisi, Defter Tutma. Okutulan genel mesleki derslere bakıldığında ise *Dikiş Başlangıcı, Nakış, Resim ve Tezyini Resim, Yemek Pişirme, Ev İdaresi, Çamaşır Yıkama, Temizlik, Ütü, Kola, Çocuk Bakımı, Hıfzısıhha ve Ev İdaresine Tatbiki* derslerinin yer aldığı görülmektedir. (Kılınç, 2013, s. 43)

Bu araştırmanın amacı; İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün Türk kadınının modernleşmesindeki katkısına vurgu yaparak üstlendiği rolü ortaya çıkarmaktır. Okulun Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk kız enstitülerinden biri olması ve başkent Ankara'da açılarak faaliyet göstermiş olması okula ayrı bir önem kazandırmıştır. Okul kız enstitülerinin misyonu olan Cumhuriyet değerlerini topluma kazandırma bakımından önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmada, okulun Türk eğitim tarihindeki önemi ve özellikle çağdaş Türk kadınına yetiştirmedeki özelliği ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan bu çalışmada, esas olarak, şu araştırma sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır:

- "1928-1938 yılları arasındaki faaliyeti bağlamında, İsmet Paşa Kız Enstitüsünün Türk kadınının modernleşmesindeki yeri ve önemi nasıldır?"

Yöntem

Tarama modeliyle gerçekleştirilen bu araştırma, İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün Türk kadınının modernleşmesindeki yeri inceleyerek söz konusu olguya hangi açılardan katkı sunduğunu ortaya koyan betimsel bir çalışmadır. Bu çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak incelemeye alınan veriler; T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi fonlarında yer alan kaynaklar, dönemin gazeteleri, konu ile ilgili telif eserlerle lisansüstü tezlerden temin edilmiştir. Eldeki veriler anlam bütünlüğü açısından tasnif edilerek çalışma biçimlendirilmiştir.

Bulgular

Cumhuriyet Döneminde Türk kadınının modernleşmesi olgusunu konu edinen bu çalışmada; İsmet Paşa Kız Enstitüsünün 1928-38 yılları arasındaki

faaliyetlere ilişkin aşağıda yer alan bulgular; modernleşmenin temel boyutlarından olan sanayileşme ve ekonomik gelişmişlik, bilgiye, ahlaka ve sanata bakış açısı, geleneksel toplum anlayışından farklılaşıp bireyin kendini yöneten birey olması, ulus devlet olma ve demokratik süreçleri yaşama aşamaları açısından incelenmiştir.

Bu çerçevede, İsmet Paşa Kız Enstitüsü ile ilgili dönemin basılı kaynakları arasında bulunan gazeteler incelendiğinde; Ulus Gazetesi'nde farklı tarihlerde yayımlanan bazı haberler dikkat çekici bir değerlendirme sunmaktadır:

- *“Kız Enstitüsü gerek yapısı gerek öğretim usulleri gerek öğretim kadrosu bakımından memleketin övüneceği ve pek az yabancı memleketlerde eşine rastlanan nitelikte bir kurumdur”*. (Ulus, 1935, 15, Haziran, s.3)
- *“İsmet Paşa Kız Enstitüsü: Yeni Türk kadınlığına güzel örnekler vermek için kurulmuş bir sanat ve kültür müessesesidir”*. (Ulus, 1936, 26, Ağustos, s.5)

Gazete haberindeki bu söylemler ile söz konusu enstitünün tüm yurttaki kadınlara rol model olduğuna ve modern bir eğitim kurumu olduğuna vurgu yapılmıştır.

Ayrıca enstitüyle ilgili bir başka gazete haberinde, bu eğitim kurumunun tüm Türk kadınları için önemi şu cümlelerle ifade edilmiştir:

- *“Seneler geçtikçe inkişaf eden ve bütün yurd kadınlığına alakadar eden bu kaynak üzerinde ana ve babaların dikkat ve alakalarını çekeceğiz”*. (Ulus, 1936, 26 Ağustos, s.5)

Yukarıda yer alan gazete haberine göre; enstitünün, eğitim öğretim faaliyetleri yönünden geliştiği ve okulu tercih eden öğrenci sayısının artırılmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır.

Türkiye’de Olgunlaşma Enstitülerinin de temelini oluşturan eğitim kurumlarından biri olan İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nün, bir yandan kızların sanat eğitimi ile meslek edinmelerini sağlarken diğer taraftan Ankara’da modanın oluşumuna da öncülük ettiği belirtilmiştir. (Arıç, 2011, s.3) Bu tespite paralel olarak dönemin bir gazetesinde çıkan haberde; enstitünün, bu yönüyle *“Ankara kadınlarının güzel giyinme ve zarıflığı üzerinde etki eden bir eğitim kurumu olduğuna”* vurgu yapılmıştır. (Ulus, 1935, 10, Nisan, s.5) Nitekim İsmet Paşa Kız Enstitüsü öğrencilere sadece dikiş dikmeyi öğretmemiş; düzenlenen sergi, defile gibi etkinliklerle başta Ankara üzere ülkede batılı giyim tarzının yaygınlaşmasına öncülük etmiştir.

Bunlarla birlikte, okulun ilk yöneticilerinden biri olan Münir Bey, "...okul modanın öncülüğünü gerçekleştirirken bir taraftan da fabrika gibi çalışmıştır..." ifadesini kullanmıştır. (Hayri Münir, "Üç Mektep Üç Sergi", *Ulus*, 1 Temmuz 1936, s.41936, s.5) Bu ifadeden hareketle okulun, özellikle kumaş ve elbise üretiminde önemli bir fonksiyonu yerine getirdiği anlaşılmaktadır.

Ulus Gazetesinde yayımlanan bir diğer haberde; *taşradaki Türk kadınlarının eğitimi için okulun bir de pansiyon kısmı bulunduğu, bu pansiyonda ücretli kalan öğrencilerin yıllık 200 lira ücret ödediği, bu ücreti –ilki okula kayıt esnasında olmak üzere- üç taksit halinde alındığı, maaşları düşük memur çocuklarına %10 indirim ve okuyan kardeşi bulunanlara %15'lik bir kardeş indirimi yapıldığı* bilgisi verilmiştir. (*Ulus*, 1936, 26, Ağustos, s.5) Bu bilgilerden hareketle söz konusu okulun taşradaki kadınların eğitimine destek olmak suretiyle eğitimde fırsat eşitliği sağlamaya çalıştığı; memur ve kardeş indirimi gibi uygulamalarla vatandaşları eğitime teşvik etmeye çalıştığı söylenebilir.

Modernleşmenin temel aşamalarından biri olan sanata bakış açısından düşünüldüğünde; İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde, bir taraftan eğitim faaliyetleri yerine getirilirken diğer taraftan da öğrencilerin ürettiklerini tanıtmak için geleneksel olarak yılda bir kez sergi faaliyetleri düzenlenmiştir. Okulun düzenlediği sergiler için yurt dışından modayı yakından takip eden yabancı öğretmen ve şefler davet edilmiştir. (*Ulus*, 1936, 5 Mayıs, s.5) Bunlardan biri 1936 yılında Paris'ten getirilen ve moda üzerine 25 yıllık mesleki tecrübeye sahip eğitim şefi Ms. Pilsen'dir. (*Ulus*, 1936, 4 Mayıs, s.2) Düzenlenen moda gösterileri hayranlık uyandırdığı gibi etkinlikler kapsamında sunulan batı tarzı dans gösterileri (vals vb.) izleyiciler tarafından övgüyle karşılanmıştır. ("*Maarif Vekilliği Dergisi*" Sayı: 21-22, 1939, s. 169-171.; *Ulus*, 1935, 16, İlkkanun (Ekim), s.4) Nitekim Enstitü'nün düzenlemiş olduğu sergileri gezen yabancı misafirler "*Böyle eğitim kurumları gelişmiş ülkelerde bile azdır*" şeklinde beğeni cümleleriyle duygularını ifade etmişlerdir. (Münir, "*Ulus*", 1936, s.5) Genel anlamda değerlendirildiğinde; okulda gerçekleştirilen bu tür etkinliklerle Türk kadınının devrin modasını takip edebilmesine uygun ortam sağlanmakla birlikte, Türk kadınının modernleşme serüvenine farklı zeminde bir katkı yapılmıştır.

İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Türk kadınının modernleşmesinde öncü bir eğitim kurumu olarak, uluslararası eğitim anlayışına sahip, Batı tarzı eğitim öğretim metotlarını benimsemiş, model ve vizyoner bir kurum olarak faaliyet

göstermiştir. Bu minvalde okulun müdürlerinden olan Münir Bey'in okulla ilgili değerlendirmeleri şöyledir:

“İsmet Paşa Kız Enstitüsü bir Türk müessesesidir fakat yalnız bizim değil milletler arası adı sayılan terbiye müessesesi arasına girmiştir.” Diğer yandan enstitünün; Atatürk'ün “Kadın varlığı ulusun bin bir noktadan temelidir...” diye tavsif ettiği Türk kadını, yeni şartların ihdas ettiği vazifelere göre forme etmekte ön ayak olacağı düşünülmüştür. Buradan mezun öğrenciler Yeni Türkiye'nin ilk özlü sanat hocaları olmuştur. (Münir, 1936, s.5)

Ayrıca okulun uluslararası eğitim anlayışına sahip olduğunun en önemli kanıtlarından biri, Belçika gibi özellikle mesleki ve teknik eğitim alanında dönemin gelişmiş ülkelerinden bu okula öğretmen görevlendirilmiş olmasıdır. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (BCA), Fon Kodu: 301000, Kutu No: 261, Dosya Gömleği No: 762, Sıra No: 24, Tarih:17.05.1932) Nitekim 1932'de 65 öğretmenden dördü Belçika ve Avusturyalıdır. (Sezer Arıç, agm., s.8) Yurt dışından getirilen bu öğretmenlerden daha uzun süre yararlanmak için zaman zaman öğretmenlerin görev süreleri uzatılmıştır. (BCA, Fon Kodu: 30-18-02, Kutu No: 28, Dosya Gömleği No: 39, Sıra No: 9) Bununla birlikte enstitüdeki Türk öğretmenlerden bazıları, alanlarıyla ilgili gelişmeleri yakından takip edip kendilerini geliştirmeleri için yurt dışına gönderilmiştir. (BCA, Fon Kodu: 30-18-01-02, Kutu No: 47, Dosya Gömleği No: 52, Sıra No: 4)

Öte yandan İsmet Paşa Kız Enstitüsü bazı komşu ülkeler için de örnek bir eğitim kurumu olabilecek düzeyde bir kurum olarak faaliyet göstermiştir. Nitekim dönemin İran Şahı Rıza Pehlevi, Türkiye'ye (10 Haziran/07 Temmuz) 1934 yılında gerçekleştirdiği bir ziyaretinde (Makki,1985, s.157)², okul

² Rıza şah 1934 yılında 17 kişiden oluşan bir heyetle Türkiye'yi ziyaret etti. Tebriz, Hoy ve Maku şehirlerinden geçerek Türkiye topraklarına vardılar. Kars, Erzurum, Trabzon ve Samsun yolu üzerinden Ankara'ya geçiş yaptılar. Rıza şah ve heyeti 38 gün içinde Türkiye'nin çeşitli yerlerinden ziyaret ettiler. Ancak ziyaret ettikleri en önemli yerler; halk partisinin binası, Cumhuriyet, Dışişleri ve Meclis binaları, Harp okulları, Dardanel (Çanakkale) ve Bosfor boğazlarının tahkimatı, Osmanlı Emperatorlerinin sarayları, Hipodrom, Kız ve Erkek İzcî Okulları, Musiki Okulları olarak kayıtlanmıştır. Bu ziyaret Rıza Şah'ın düşüncesinde derin etki yaratmıştır. O dönemde İran'ın Türkiye Büyükelçisi olan Mirza Sadık Kan Mosteşar al-Dawlah, Rıza şahın bu etkilenmeden dolayı sarf ettiği sözleri şöyle anlatmıştır; Bir gece Rıza şah muhteşem bir resmi ziyafetten döndükten sonra sabaha kadar uyuyamadı ve odasında sürekli yürüyerek düşünüyordu ve bazen yüksek sesle: Garip! (Tuhaf), Garip! Diyordu. Bende odanın bir köşesinde durmuştum. Rıza Şah beni fark edince dedi: “Sadık, Dürüst olmak gerekirse Türklerin bu kadar ilerlediklerini hayal etmiyordum. Avrupa medeniyetine ulaşmada büyük çabalar sarf etmişler ve çok ilerlemişlerdir. Şimdi çok geride kaldığımızı anladım. Özellikle kadınların eğitimi ve ilerlemesi için zaman kaybetmeden hızlıca işlemlere başlamalıyız”

gezileri kapsamında İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nü gezerek bu okulu çok beğenmiştir. Bu eğitim kurumunun aynısının Tahran'da da yapılmasını istemiştir. Tahran'ın en işlek ve güzel caddesinde inşa edilen okulun, rengi bile aynı olmuştur. Açılışını bizzat İran Şahı'nın kendisinin yaptığı ve Hüneristan-ı Duhteran (URL 3)³ ismi verilen 200 yataklı bu okulda, Türkiye'deki İsmet Paşa Kız Enstitüsü eğitim programı aynen uygulanmıştır. (Soroşiyani, Daniel, And Bijan Shafei, 2008, s.42); BCA, Fon Kodu: 30.18.02, Kutu No: 28, Dosya Gömleği No: 39, Sıra No: 9, Tarih: 1938.11.03; Kılınc, 2016, s.234)⁴

İsmet Paşa Kız Enstitüsü, sadece Doğu ülkelerinden değil Batı ülkelerinden de kişi ve kurumların dikkatini çekmiştir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyükelçisi Charles H. Shenill, 5 Temmuz 1932'de, okulu ziyaret etmiş, izlenimlerini ülkesindeki sorumlu bakana bildirmiştir. Büyükelçi, okulun çağdaş bir eğitim kurumu olduğunu söylemiştir. (E. Cevzilliler ve N. Cevzilliler, 2004, Sayı:9, s.181,185,186)

Sonuç

Günümüzde Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak faaliyetine devam eden İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde çağdaş Türk kadını yetiştirme anlamında örnek bir eğitim kurumu olarak Türk eğitim tarihinde yerini almıştır. İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Cumhuriyet Dönemi kız meslek ve teknik eğitimi alanında açılan ilk eğitim kurumu olma özelliğini taşımaktadır. Yeni kurulan devletin başkentinde dönemin en işlek bir caddesinde gerek görkemli ve renkli mimari yapıyla gerekse de eğitim öğretim faaliyetlerinde kız çocuklarına yönelik olarak bütün

³ Birinci Pahlavi Dönemi'nde (Rıza Şah) Serheng Sehayi Caddesi, Tahran, İran 'da خیابان سرهنگ سخایی Bugünkü İsmi Mocteme-i Terbiyet-i Mottegin (مکتبه تربیت مومنان) olan okul 1314 H.Ş Yılı (Miladi: 1935) 1317 H.Ş Yılı (Miladi: 1938) Mimar Vartan Hovanessian tarafından yapılmıştır;

⁴ Bu okulla ilgili yabancı kaynaklarda da şu ifadelere rastlanılmıştır; 1938 yılında Rıza Şah'ın huzurunda okulun açılış yapıldı. Okula müdür olarak atanan Meryem Erdelan, açılış esnasında sunduğu raporda bu okulda, 200 kız öğrenciyi eğitim verileceği, öğrenim süresinin 3 yıl olduğu ve öğrencilerin hayatın gereksinimlerini karşılamak için ihtiyaç duydukları alanlarda ve yetenekleri doğrultusunda derslere gireceklerini vurgulamıştır. Bu okulun müfredatında aile yönetimi, ev ekonomisi, açıcılık, pastacılık, terziilik, hemşirelik ve el işleri şubelerinin olduğunu ifade etmiştir. Bu okulda, özellikle fakir ve yetim kızların eğitim göreceği ifade edilmiştir (Melek Zade Elham. Pahlavi Döneminde Kadınların Resmi Tarihçesine Bir Bakış, 2013, s.98). Günümüzde ise, okul kız ve erkek bölümlerine ayrılarak aynı amaç doğrultusunda, yetim öğrencilerin iyi yetiştirilmesine katkı sağlayarak faaliyetine devam etmektedir.

meslek alanlarıyla ilgili uygulama ağırlıklı eğitim öğretim faaliyetleri gerçekleştirilmesi ve modern eğitim sunması bakımından dikkat çekmiştir.

Okul geleneksel olarak düzenlediği moda gösterileriyle hem yurt içi hem yurt dışı takdir kazanmıştır. Hatta okul tarafından modanın başkenti olarak kabul gören Paris'te dahi defile düzenlenmesi, modernleşme adına Türk kadınının değişim göstergelerinden biridir. Bu enstitüde hem Türk hem de yabancı öğretmenlerin çalışmış olması ve okulun ilk yıllarında yabancı eğitimcilerin de okul yöneticiliği yapmış olması okulun eğitim öğretim faaliyetlerinin evrensel düzeyde gelişmiş olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁵

Okula başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere yabancı ülkelerden de üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, bazı yabancı ziyaretçilerin okula hayranlığının göstergesi olarak okulun tıpkısını kendi ülkelerinde inşa ettirmeleri ve ABD gibi gelişmiş bir ülkenin temsilcisinin okulla yakından ilgilenerek okulla ilgili özellikleri rapor etmesi Cumhuriyet Dönemi eğitim alanındaki gelişmeleri ifade etmesi bakımından önemli bir durumdur.

Bu okulda, Türk kadınının bir taraftan iyi eş, iyi öğretmen, çağdaş anne, kültürel yönden kendini geliştirmiş, sağlam kişilik sahibi bireyler olarak yetiştirilmesi istenirken; diğer taraftan ise idealist, özgür, Cumhuriyet'in temsilcisi ve Cumhuriyet değerlerinin koruyucusu olan modern ve örnek bireyler olarak yetiştirilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.

⁵Okullarda ve kurumlarda eğitimin kalitesini değerlendirirken; yabancı öğrenci, yabancı öğretmen ve yabancı yöneticinin bulunması artı değer olarak düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**An Outstanding Institution In The Modernization
Of Turkish Women During The Republic Period:
İsmet Paşa Girls' Institute-Ankara- (1928-1938)**

*

Ayhan Doğan - Mustafa Kılınç
Gaziantep Üniversitesi, Amasya Üniversitesi,

The concept 'modern' refers to contemporary, up-to-date, and new. Modernization, on the other hand, is considered as a concept that represents the economical, social, and political developments triggered by the Industrial Revolution in the West Europe. Modernization typically consists of four steps: 1. Industrial and economical development, 2. Perspectives on knowledge, ethics and art, 3. Being an independent individual rather than dependent on the traditional society, and 4. Being a nation state and undergoing the democratic processes. The modernization process of Turkey started in the Tanzimat Reform Era in which the modernization in the Ottoman Empire had also stepped up, and continued during the 1st Constitutional Period, 2nd Abdulhamit Period and the 2nd Constitutional Period. Modernization in Turkey's educational history started with the military schools, girls' middle schools etc. In the Ottoman Empire, Girls' Institutes were opened after the transformation of Girls' Industrial Schools in terms of women education. One of these is İsmet Paşa Girls' Institute, today serves as Zübeyde Hanım Vocational and Technical Anatolian High School. The importance of this school was that it was a cultural and art center founded to display the examples from the world to the Turkish women. This school started to teach as İsmet Paşa Girls' Institute thanks to the suggestions of the foreign scholar Omar Buyse in 1928. The institute is called as Zübeyde Hanım Vocational and Technical Anatolian High School even though it had undergone several changes with its name. The basic mission of this institute was to educate the contemporary Turkish Woman prototype. Moreover, it drew attention of individuals and

institutions from the West countries while functioning as a pioneer educational institution which could be taken as an example. İsmet Paşa Girls' Institute drew attention of the individuals and institutions from the east countries as well as the ones in the west. Charles H. Shenill, A US Ambassador, visited the school in the fifth of July 1932 and shared his observations with the related minister in his own country.

The purpose of this study was to reveal the role of İsmet Paşa Girls' Institute, drawing attention to its contribution to the modernization of Turkish women. This study, designed as a survey research, is a descriptive one that unearths what contributions made by the İsmet Paşa Girls' Institute to the modernization of Turkish women. In this study, the data sources were documents and the obtained documents were analyzed through content analysis. The data sources can be listed as: sources in the Presidency of the Turkish Republic Directorate General of State Archives, related newspapers, copyrighted sources, and dissertations. The related data were classified based on the theme in the study.

İsmet Paşa Girls' Institute, which was opened in line with the recommendations of John Dewey, one of the foreign scientists invited to Turkey during the first years of Republic of Turkey, was the first one that addressed the education of women. The institute, which was affiliated to Maarif Vekaleti (Ministry of Education) in 1928, was named as İsmet Paşa Girls' Institute upon the recommendation by Swiss Omar Buyse. The institute began serving to five students in one of the buildings owned by Child Protection Agency in 1928 and the number of the students was twenty-eight at the end of the same education year. The institute began serving in its new building in 1930-1931. The design of the new building was made by the German origin architect Ernst Egli, and it was built by a Turkish firm. The school was managed by a French origin female principal, and by Turkish principal Mr. Münir Hayri from 1932. There were three departments in the institute during its first years: İsmet Paşa Girls' Institute, Girls' Technical Teachers' School and Girls' Evening Art School.

İsmet Paşa Girls' Institute, which serves as Zübeyde Hanım Vocational and Technical Anatolian High School today, was an eminent school in terms of contemporary women education in Turkey's educational history during the first years of Republic of Turkey. İsmet Paşa Girls' Institute was the first school for vocational and technical education of girls during the first years of

republic. İsmet Paşa Girls' Institute, built in the most visited street in the capital city of the new state, drew attention via both its magnificent design and its modern vocational educational services towards girls.

The institute was appreciated thanks to the traditional fashion shows both inside and outside of the country. The school even organized a fashion show in Paris, considered as the capital of the fashion across the world and displayed the modernization process of Turkish women. The fact that foreign and Turkish teachers worked in this school and the fact that foreign principals administered the school during its first years were important in terms of showing that its teaching activities were at universal education standarts.

Republic of Turkey's founder, Mustafa Kemal Atatürk as well as senior people from foreign countries visited the school. In this context, it is an important situation for some foreign visitors to have the school built in their own country as an indicator of the admiration of the school, and that the representative of a developed country such as the USA closely involved with the school and reported the school-related features in the Republican period.

In this school, it is understood that it was attempted to grow Turkish women as good spouses, good teachers, contemporary mothers, individuals who developed culturally and had strong personality. Further, it was aimed at growing them as idealist, free, representative of the Republic and protectors the values of the Republic, as modern and exemplary individuals.

Kaynakça / References

- Akın, M. (2011). *Kız teknik eğitim öğretiminde bir örnek ankara olgunlaşma enstitüsü*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Akşit, E. E. (2005). Kızların sessizliği kız enstitülerinin uzun tarihi. *İletişim Yayınları*, 144, 146.
- Alpagut, L. (2005). *Erken Cumhuriyet Döneminde Ankara'daki eğitim yapıları*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Alpagut, L. (2010). Erken Cumhuriyet döneminde kızların eğitimi için Ankara'da İki önemli yapı: İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi. *Mimarlık*, 01.04.2018 tarihinde www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&Dergi-Sayi=365&RecID=2289 adresinden erişilmiştir.
- BCA, Fon Kodu: 301000, Kutu No: 261, Dosya Gömleği No: 762, Sıra No: 24, Tarih: 1938.11.03

- BCA, Fon Kodu: 301000, Kutu No: 261, Dosya Gömleği No: 762, Sıra No: 24, Tarih:17.05.1932
- BCA, Fon Kodu: 30-18-01-02, Kutu No: 47, Dosya Gömleği No: 52, Sıra No: 4, Tarih:17.05.1934
- BCA, Fon Kodu: 30-18-02, Kutu No: 28, Dosya Gömleği No: 39, Sıra No: 9 Tarih:17.05.1932
- Cevzilliler, E., ve Cevzilliler, N. (2004). Amerika Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporuyla İsmet Paşa Kız Enstitüsü (Ankara), *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. (9). 181, 183, 184-185, 186.
- Çocuklarımızı Nerelerde Okutmalıyız; İsmet İnönü Kız Enstitüsü. (1936, 26 Ağustos). *Ulus*, 5.
- Çocuklarınızı Nerelerde Okutmalsınız? III. İsmet Paşa kız Enstitüsü. (1936, 26 Ağustos). *Ulus*, 5.
- Deskgram. (t.y). 01.09.2019 tarihinde https://deskgram.net/explore/tags/%D9%87%D9%86%D8%B1%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86_%D8%AF%D8%AE%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D9%86 adresinden erişilmiştir.
- Gök, F. (1999). Kız Enstitüleri, Ev Kadını Yetiştiren Asri Bir Müessese, Yetmiş Beş Yılda Eğitim. *Tarih Vakfı Yayınları*, 242.
- İsmet İnönü Kız Enstitüsü Yıllık Sergisi Açıldı. (1935, 15 Haziran). *Ulus*, 4.
- İsmet İnönü Kız Enstitüsünde Açılan Serim. (1935, 10 Nisan). *Ulus*, 5.
- İsmet Paşa Kız Enstitüsünde Dikiş ve Biçki Atölyesinde Bir Sergi Açılıyor. (1936, 4 Mayıs). *Ulus*, 2.
- İsmet Paşa Kız Enstitüsünde Dün Güzel Bir Sergi Açıldı. (1936, 5 Mayıs). *Ulus*, 5.
- Karagöz, S. (2019). Cumhuriyet dönemi eğitimine yön veren yerli ve yabancı uzman raporları (1911-1927). *Pegem Akademi*, 304, 306.
- Karagöz, S., Şanal, M. (2015). İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Gözüyle Kadın Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(39). 679, 680, 681.
- Kılınç, M. (2007). *Ankara Zübeyde Hanım Anadolu Kız Meslek Teknik ve Meslek Lisesi 1928-2006*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.
- Kılınç, M. (2013). *Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitim Tarihi Gelişimi (1908-1986)*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. Ankara.
- Kılınç, M. (2016). Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitim Tarihi (1886-1986). *Pegem Akademi*, 234.

- Kılınc, M. (2017). Türkiye’de Mesleki Teknik Eğitimde Öncü Bir Kurum Ankara Zübeyde Hanım Anadolu Kız Meslek Teknik ve Meslek Lisesi 1928-2000. *Pegem Akademi*, 15-16, 39-41.
- Kurtdaş, M. Ç. (2012). Osmanlıdan Cumhuriyete Modernleşme Sürecine Kısa Bir Bakış. *Hikmet Yurdu, Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 5(9). 101-114.
- Maarif Vekaleti. (1939). *Maarif Vekilliği Dergisi*. (21-22). 169-171. Ankara.
- Makki, H. (1985). Tarihe Bist Saleye İran. Altıncı Cilt. *Amirkabir Yayınları*, 157.
- Melek Zade, E. (2013). Pahlevi Döneminde Kadınların Resmi Tarihçesine Bir Bakış. *جدید تارخ بورتاریخ نگاری رسمی زنان در دوره ی پهلوی اول*. 98.
- Münir, H. (1396, 1 Temmuz). Üç Mektep Üç Sergi. *Ulus*, 5.
- Sezer, A. A. (2011). Ankara’da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* Yıl 7. (14). 8.
- Soroushiani, S., Daniel V., Shafei B. (2008). Vartan Hovanesian Architecture. Tehran: Did Publisher. (اند تشارت دید بتهران . معمارى وارطن هواند سان)
- Wikimapia. (t.y). *Iran*. 01.09.2019 tarihinde <http://wikimapia.org/24449786/fa/%D9%87%D9%86%D8%B1%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D8%AF%D8%AE%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D9%85%D8%AC%D8%AA%D9%85%D8%B9-%D8%AA%D8%B1%D8%A8%DB%8C%D8%AA%DB%8C-%D9%85%D8%AA%D9%82%DB%8C%D9%86> adresinden erişilmiştir.
- Yerli Malları Dolayısıyla İsmet Paşa Kız Enstitüsü Dün Güzel Bir Müsamere Verdi. (1935, 16 İlkkanun). *Ulus*, 4.
- Zübeyde Hanım Mesleki Teknik Lisesi. (t.y). *Ansayfa*. 01.04.2018 tarihinde http://zhkml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/01/118575/icerikler/okulu-muzuntarihcesi_124604.html adresinden erişilmiştir.

Ekler

Ek 1. İsmet Paşa Kız Enstitüsünden Bir Görünüş⁶

İsmet Paşa Kız Enstitüsü - 1937

⁶ Ulus

Ek 2. İsmet Paşa Kız Enstitüsü-1937

Ek 3. Mocteme-i Terbiyet-i Mottegin (İran)⁸

⁷ Mustafa Kılınç, *Ankara Zübeyde Hanım Anadolu Kız Meslek Teknik ve Meslek Lisesi 1928-2006*, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, 2007, s.134

⁸ [URL 4](#)

Ek 4. Atatürk'ün 04.06.1933 Yılında İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nü Ziyareti⁹

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Doğan, A. ve Kılınc, M. (2020). Cumhuriyet dönemi Türk kadınının modernleşmesinde öncü bir kurum: İsmet Paşa Kız Enstitüsü Ankara (1928-1938). *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2371-2389. DOI: 10.26466/opus.767508

⁹ *Kılınc, a.g.e., s.133*